

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov**

**v spolupráci so Slovenskou asociáciou
pre Organizáciu Spojených národov**

**Zborník príspevkov
z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie
doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov**

*EKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV 2013*

Ekonomická univerzita v Bratislave
31. máj 2013

**Conference Proceedings
12th International Scientific Conference
of Doctoral Students and Young Scholars**

*ECONOMIC, POLITICAL AND LEGAL ISSUES
OF INTERNATIONAL RELATIONS 2013*

University of Economics in Bratislava
May 31, 2013

Usporiadateľ konferencie:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
v spolupráci so Slovenskou asociáciou pre Organizáciu Spojených národov

Recenzenti: prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc., Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.,
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc., prof. Ing. Elena Strážovská, PhD.

Zostavovateľ zborníka: Ing. Jana Drutarovská

Technická spolupráca: Ing. Matej Buzinkai, Ing. Ján Bocora, Ing. Silvia Draková, Ing. Michal Držka, Ing. Petra Gabrielová, Ing. Lukáš Holas, Ing. Mikhaylo Kunychka, Ing. Milan Lukáč, Ing. Laura Meričková, Ing. Mgr. Monika Satková, Ing. Viliam Pajtinka, Ing. Michal Polgár, PhDr. Martin Šálek, Ing. Marián Šabo

Medzinárodný vedecký výbor:***Predseda:***

Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia:

prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. Dr. Csaba Székely, DrSc.

Západomaďarská univerzita, Šoproň

prof. PhDr. Peter Terem, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. Yulia N. Nesterenko, DrSc.

*Ruská štátna humanitárna univerzita,
Moskva*

prof. Olga B. Veretennikova, DrSc.

*Uralská štátna ekonomická univerzita,
Jekaterinburg*

doc. Ing. Pavel Tuleja, PhD.

Slezská univerzita v Opave

prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc. mim.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof.

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. Dr. Attila Fábíán, PhD.

Západomaďarská univerzita, Šoproň

Organizačný výbor:***Predseda:***

Ing. Mgr. Monika Satková

Členovia:

Ing. Laura Meričková

PhDr. Martin Šálek

Ing. Michal Držka

Ing. Mykhaylo Kunychka

Ing. Jana Drutarovská

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Vydavateľstvo EKONÓM, 2013

ISBN 978-80-225-3659-2

OBSAH

Program konferencie/Conference Program	8
Mgr. Silvia ADAMCOVÁ <i>Jazyk v diplomatickom styku</i>	13
Mgr. Dáša ADAŠKOVÁ, PhD. <i>Význam kooperatívnych neproliferačných zmlúv pre globálne odzbrojenie</i>	17
Ing. Kristína ARVAJOVIČOVÁ <i>Faktory ovplyvňujúce dlhový pomer</i>	24
Mgr. Martin BALCO <i>Vplyv demografických faktorov na stabilitu srbskej republiky – analýza vplyvu vybraných národnostných menšín</i>	33
Ing. Ján BOCORA <i>Rozvoj nekonvenčných zdrojov zemného plynu v regióne V4</i>	40
Ing. Ján BOCORA <i>Energeticko-bezpečnostné aspekty ťažby nekonvenčného zemného plynu v USA</i>	51
Mgr. Michaela BOHÁČIKOVÁ <i>Vystúpenie členského štátu z eurozóny</i>	62
Ing. Mgr. Katarína BROCKOVÁ, PhD. <i>Právny rámec ochrany medzinárodných investícií v Európskej únii</i>	70
Ing. Matej BUZINKAI <i>Vplyv podoby čínskeho rozvoja na vývoj príjmovej nerovnosti</i>	79
Ing. Katarína CSEFALVAYOVÁ, PhD. <i>Vzácnosť vodných zdrojov na začiatku 21. storočia a jej vplyv na medzinárodnú bezpečnosť</i>	85
PhDr. Alexander ČEMEZ <i>Medzinárodný terorizmus</i>	92
Ing. Mikuláš ČERNOTA, PhD. <i>Biodiversity and human health – current issues in policy and research</i>	99
Ing. Mgr. Soňa DANIŠOVÁ <i>Cyperská kríza 2013 – pád európskeho daňového raja</i>	103
Mgr. Ivana DEMČÍKOVÁ, Mgr. Hana VERMEŠOVÁ, M.A. <i>Ústavná reforma Bosny a Hercegoviny</i>	113
Ing. Jaroslav DRÁBEK <i>Evropská unie a svět</i>	120

Ing. Silvia DRAKOVÁ <i>Súčasnú postavenie štátov BRICS vo svetovom obchode</i>	125
Ing. Jana DRUTAROVSKÁ <i>Osobitné prístupy k pojmu ekonomická bublina</i>	135
Ing. Michal DRŽKA <i>Postavenie Filipín vo svetovom hospodárstve</i>	143
PaedDr. Mgr. Miroslava ĎURKOVIČOVÁ <i>EU languages and language policy</i>	153
Ing. Petra GABRIELOVÁ <i>Ekonomická zraniteľnosť a konkurencieschopnosť štátov západného Balkánu</i>	162
Mgr. Samuel GODA <i>The role of the OSCE as the regional arrangement of the Charter of the United Nations</i>	169
Lyudmyla GOLOVKO, PhD. <i>The present state of international legal regulation on food safety</i>	177
Ing. Martin GRANČAY, PhD. <i>Súčasnú postavenie Kazachstanu vo svetovom hospodárstve</i>	180
PhDr. František HAJDUK <i>Možnosti a príležitosti spolupráce v Arktíde</i>	189
Mgr. Petra HIRTLOVÁ, PhD. <i>Boj o Hrad - predstavenie kandidátov v prvej priamej voľbe prezidenta ČR</i>	197
Ing. Lukáš HOLAS <i>Budúcnosť vzťahov medzi NATO a Ruskou federáciou</i>	205
Ing. Miloslav HOSTAŠA <i>Komparace podmínek osmdesátých let a současnosti pro obchodování v Libyi</i>	213
Mgr. Barbora HRADŇANSKÁ, Mgr. Maroš CHUDOVSKÝ <i>BRICS: Perspektíva ČĽR a Indie vo vzťahu k rozvojovým krajinám</i>	219
Ing. Jaroslav HRIC <i>Kritické teórie medzinárodných vzťahov na počiatku 21. storočia</i>	230
JUDr. Peter HUBA <i>Double Tax Treaties and their Economic Impact</i>	237
JUDr. Lucia HURNÁ, PhD. <i>Občianska iniciatíva - nový nástroj priamej demokracie v Európskej únii</i>	246
PhDr. Simona CHUGURYAN, PhD. <i>Fínsko a jeho začlenenie do EÚ a spolupráca s NATO</i>	252
Ing. Miroslav JANEČKA <i>Prekážky obnovenia rokovaní medzi štátom Izrael a Palestínou (štátom Palestína)</i>	260

Mgr. Stanislava JUDINYOVÁ <i>Geopolitické aspekty konfliktu v Sýrii</i>	265
Mgr. Anna JUHÁSZOVÁ <i>Turecko-arménske zblížovanie – šanca alebo riziko</i>	272
Ing. Mgr. Erika JURIŠOVÁ <i>Iniciatíva „viac žien na digitálnych pracovných pozíciách“: analýza potenciálu a pracovných príležitostí pre ženy v Európskej únii</i>	278
Ing. Aleš KAINZ <i>Problémy malých a stredných podniků s monopolistickou konkurenci</i>	285
PhDr. Eva KOPEROVÁ <i>Bezpečnostné a zahraničnopolitické priority Ruskej federácie do roku 2020</i>	297
MSc. MAE. Ing. Nad'ra KOVALČÍKOVÁ <i>Challenges and opportunities of globalization: EU approach towards development in Africa</i>	305
Mgr. Aisulu KOZHABAYEVA <i>Influence of Natural Resources on the Economy of Kazakhstan</i>	313
PhDr. Rudolf KUCHARČÍK, PhD. <i>Politické priority Baracka Obamu v druhom funkčnom období</i>	320
Ing. Igor KUKLIŠ <i>Chorvatská republika - nový člen Evropskej unie</i>	325
Ing. Mykhaylo KUNYCHKA <i>Vývoj na trhu s ropou v prvom desaťročí 21. storočia</i>	334
PhDr. Lucia KUŽMOVÁ <i>Verejná diplomacia – porovnanie Nemecka a Veľkej Británie</i>	345
Ing. Milan LUKÁČ <i>Priame zahraničné investície ako hybná sila rozvoja automobilového priemyslu v regióne Vyšehradského zoskupenia</i>	351
Ing. PhDr. Hana MALÁ <i>Problémy legislatívneho rámca evropského trhu s cennými papírmi</i>	358
Ing. Viera MARCINOVÁ <i>Hodnotenie systému rozvoja ľudských zdrojov</i>	369
Mgr. Boris MATTOŠ, PhD. <i>Kultúrna dimenzia diplomacie ako nástroj zahraničnej politiky štátu na príklade Rakúskej republiky</i>	377
Ing. Laura MERIČKOVÁ <i>Teória verejnej diplomacie</i>	384

Ing. Mgr. Jana MICHALÍKOVÁ, LL.M <i>Aktuální otázky asset managementu upravované evropským právem</i>	391
Ing. Viliam PAJTINKA <i>Koncepcia zlyhania štátu vo svetle kritických prístupov</i>	396
Ing. Eva PINTOVÁ <i>Sociálno ekonomické dopady prírodných katastrof</i>	405
Ing. Michal POLGÁR <i>K všeobecnému teoretickému diškurzu o ekonomickej diplomacii</i>	412
JUDr. Klaudia PYTELOVÁ, PhD. <i>Právna úprava voľného pohybu kapitálu v Európskej únii</i>	421
Mgr. Martina RAŠKOVSKÁ <i>New states and the role of recognition</i>	426
Mgr. Michal RAŠKOVSKÝ <i>The FARC peace talks</i>	434
Johannes ROTECKER M.A. <i>Effectiveness of Interest Make Up As a Tool of Official Export Support</i>	441
Ing. Mgr. Monika SATKOVÁ <i>Organizácia spojených národov v arabskom svete</i>	451
Ing. Chalotorn SINPROH <i>Rebalancing process from Germany's perspective</i>	461
Mgr. Ján STRELINGER <i>Role and importance of European union in economic diplomacy</i>	470
Mgr. Žofia SUCHÁ <i>Finančné trhy a ich vplyv na štáty v kontexte tvorby bankovej únie</i>	477
Ing. Nóra SZIKOROVÁ, PhD. <i>Kritické nerastné suroviny v Afrike</i>	487
Ing. Marián ŠABO <i>Vývoj integračných procesov v Latinskej Amerike</i>	491
PhDr. Martin ŠÁLEK <i>2013 - Rok izraelských výročí</i>	499
Mgr. Marcela ŠARVAJCOVÁ <i>Európsky rok boja proti chudobe</i>	506
Mgr. Martina ŠINKOVIČOVÁ <i>Environmentálna bezpečnosť – nová výzva pre medzinárodné spoločenstvo</i>	509

PhDr. Marián TÖRÖK <i>Súčasný výzvy a hrozby svetovej politiky</i>	517
Ing. Miriama VAŠKOVÁ <i>Vývoj príjmových nerovností v krajinách Vyšehradskej štvorky v nadväznosti na svetovú ekonomickú krízu</i>	525
Ing. Vanda VAŠKOVÁ, PhD. <i>Finančná integrácia EÚ v pokrízových súradniciach</i>	535
Mgr. Hana VERMEŠOVÁ, M.A. <i>Dialóg Belehrad-Priština v kontexte integrácie Srbskej republiky do Európskej únie</i>	545
Ing. Václav VLASÁK <i>Mikroekonomické efekty při využití faktoringového financování</i>	551
Ing. Janka ZVONČEKOVÁ <i>Úvod do politického marketingu</i>	560

PROGRAM KONFERENCIE

Miesto konania: Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov. Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Dátum konania: 31. máj 2013 (piatok)

Časový harmonogram:

8:30 – 9:00	Registrácia účastníkov
9:00 – 9:30	Otvorenie konferencie
9:30 – 11:00	Rokovanie v sekciách
11:00 – 11:20	Prestávka
11:20 – 12:50	Rokovanie v sekciách
13:00 – 14:00	Obed
14:00 – 15:30	Rokovanie v sekciách
15:30 – 15:50	Prestávka
15:50 – 17:30	Rokovanie v sekciách

Rokovacie sekcie konferencie

- 1) **Aktuálne otázky svetovej ekonomiky**
- 2) **Aktuálne otázky svetovej politiky I**
- 3) **Aktuálne otázky svetovej politiky II**
- 4) **Európska únia a európska integrácia**
- 5) **Organizácia spojených národov a aktuálne právne, kultúrne a sociálne otázky medzinárodných vzťahov**

SEKCIA 1 AKTUÁLNE OTÁZKY SVETOVEJ POLITIKY I

SECTION 1 CURRENT ISSUES OF WORLD POLITICS I

Moderátori: Mgr. B. Mattoš, PhD., PhDr. R. Kucharčík, PhD.

Mgr. Boris Mattoš, PhD.

Kultúrna dimenzia diplomacie ako nástroj zahraničnej politiky štátu na príklade Rakúskej republiky

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Politické priority Baracka Obamu v druhom funkčnom období

Ing. Silvia Draková

Súčasná postavenie štátov BRICS vo svetovom obchode

Mgr. Silvia Adamcová

Jazyk v diplomatickom styku

Mgr. Martina Raškovská

New states and the role of recognition

Mgr. Barbora Hradňanská, Mgr. Maroš Chudovský

BRICS: Perspektíva ČĽR a Indie vo vzťahu k rozvojovým krajinám

Lyudmyla Golovko, Ph.D.

The present state of international legal regulation on food safety

Johannes Rotecker M.A.

Effectiveness of Interest Make Up As a Tool of Official Export Support

Mgr. Anna Juhászová

Turecko-arménske zblížovanie - šanca alebo riziko

PhDr. Eva Koperová

Bezpečnostné a zahraničnopolitické priority Ruskej federácie do roku 2020

Ing. Viera Marcinová

Hodnotenie systému rozvoja ľudských zdrojov

Ing. Aleš Kainz

Problémy malých a stredných podniků s monopolistickou konkurenci

PhDr. František Hajduk

Možnosti a príležitosti spolupráce v Arktíde

JUDr. Peter Huba

Double Tax Treaties and their Economic Impact

Ing. Kristína Arvajovičová

Faktory ovplyvňujúce dlhový pomer

SEKCIA 2 AKTUÁLNE OTÁZKY SVETOVEJ POLITIKY II

SECTION 2 CURRENT ISSUES OF WORLD POLITICS II

Moderátori: PhDr. S. Chuguryan, PhD., Mgr. D. Adašková, PhD.

Ing. Jaroslav Hric

Kritické teórie medzinárodných vzťahov na počiatku 21. storočia

Ing. Marián Šabo

Vývoj integračných procesov v Latinskej Amerike

Ing. Laura Meričková

Teória verejnej diplomacie

Ing. Michal Polgár

K všeobecnému teoretickému diškurzu o ekonomickej diplomacii

Ing. Viliam Pajtinka

Koncepcia zlyhania štátu vo svetle kritických prístupov

Ing. Miroslav Janečka

Prekážky obnovenia rokovaní medzi štátom Izrael a Palestínou (štátom Palestína)

PhDr. Martin Šálek

2013 - Rok izraelských výročí

Mgr. Stanislava Judinyová

Geopolitické aspekty konfliktu v Sýrii

Ing. Lukáš Holas

Budúcnosť vzťahov medzi NATO a Ruskou federáciou

Mgr. Petra Hirtlová, PhD.

Boj o Hrad - predstavenie kandidátov v prvej priamej voľbe prezidenta ČR

Ing. Zvončeková Jana

Úvod do politického marketingu

Mgr. Dáša Adašková PhD.

Význam kooperatívnych neproliferačných zmlúv pre globálne odzbrojenie

Ing. Katarina Csefalvayová, PhD.

Vzácnosť vodných zdrojov na začiatku 21. storočia a jej vplyv na medzinárodnú bezpečnosť

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.

Fínsko a jeho začlenenie do EÚ a spolupráca s NATO

PhDr. Marián Török

Súčasný výzvy a hrozby svetovej politiky

Mgr. Michal Raškovský

The FARC peace talks

SEKCIA 3 AKTUÁLNE OTÁZKY SVETOVEJ EKONOMIKY

SECTION 3 CURRENT ISSUES OF WORLD ECONOMY

Moderátori: Ing. M. Grančay, PhD., Ing. N. Szikorová, PhD.

Mgr. Aisulu Kozhabayeva

Influence of Natural Resources on the Economy of Kazakhstan

Ing. Martin Grančay, PhD.

Súčasný stav Kazachstanu vo svetovom hospodárstve

Ing. Jana Drutarovská

Osobitné prístupy k pojmu ekonomická bublina

Ing. Michal Držka

Postavenie Filipín vo svetovom hospodárstve

Ing. Ján Bocora

Rozvoj nekonvenčných zdrojov zemného plynu v regióne V4

Energeticko-bezpečnostné aspekty ťažby nekonvenčného zemného plynu v USA

Ing. Matej Buzinkai

Vplyv podoby čínskeho rozvoja na vývoj príjmovej nerovnosti

Ing. Nóra Szikorová, PhD.

Kritické nerastné suroviny v Afrike

Ing. Mykhaylo Kunychka

Vývoj na trhu s ropou v prvom desaťročí 21. storočia

Ing. Petra Gabrielová

Ekonomická zraniteľnosť a konkurencieschopnosť štátov západného Balkánu

Ing. Milan Lukáč

Priame zahraničné investície ako hybná sila rozvoja automobilového priemyslu v regióne Vyšehradského zoskupenia

Ing. Mgr. Soňa Danišová
Cyperská kríza 2013 – pád európskeho daňového raja

Ing. Chalotorn Sinproh
Rebalancing process from Germany's perspective

Ing. Miriama Vašková
Vývoj príjmových nerovností v krajinách Vyšehradskej štvorky v nadväznosti na svetovú ekonomickú krízu

Ing. Václav Vlasák
Mikroekonomické efekty pri využití faktoringového financování

Ing. Mgr. Erika Jurišová
Iniciatíva „viac žien na digitálnych pracovných pozíciách“: analýza potenciálu a pracovných príležitostí pre ženy v Európskej únii

Ing. Miloslav Hostaša
Komparace podmínek osmdesátých let a současnosti pro obchodování v Libyi

SEKCIA 4 EURÓPSKA ÚNIA A EURÓPSKA INTEGRÁCIA

SECTION 4 EUROPEAN UNION AND ITS INTEGRATION

Moderators: Ing. V. Fodorová, PhD., Ing. K. Csefalvayová, PhD.

Ing. Mgr. Jana Michalíková, LL.M
Aktuální otázky asset managementu upravované evropským právem

Mgr. Michaela Boháčiková
Vystúpenie členského štátu z eurozóny

PaedDr. Mgr. Miroslava Ďurkovičová
EU languages and language policy

Ing. Igor Kukliš
Chorvatská republika - nový člen Evropské unie

Ing. Jaroslav Drábek
Evropská unie a svět

JUDr. Lucia Hurná, PhD.
Občianska iniciatíva - nový nástroj priamej demokracie v Európskej únii

Mgr. Ján Strelinger
Role and importance of European union in economic diplomacy

Mgr. Hana Vermešová, M.A.
Dialóg Belehrad-Priština v kontexte integrácie Srbskej republiky do Európskej únie

Ing. PhDr. Hana Malá
Problémy legislatívneho rámce evropského trhu s cennými papírmi

Mgr. Žofia Suchá
Finančné trhy a ich vplyv na štáty v kontexte tvorby bankovej únie

Ing. Vanda Vašková, PhD.
Finančná integrácia EÚ v pokrízových súradniciach

MSc. MAE. Ing. Nad'a Kovalčíková

Challenges and opportunities of globalization: EU approach towards development in Africa

**SEKCIA 5 ORGANIZÁCIA SPOJENÝCH NÁRODOV A AKTUÁLNE PRÁVNE,
KULTÚRNE A SOCIÁLNE OTÁZKY MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV**

**SECTION 5 UN AND CURRENT LEGAL, CULTURAL AND SOCIAL ISSUES
OF INTERNATIONAL RELATIONS**

Moderators: Ing. M. Černota, PhD., Ing. L. Raneta, PhD.

Mgr. Marcela Šarvajcová

Európsky rok boja proti chudobe

Mgr. Samuel Goda

The role of the OSCE as the regional arrangement of the Charter of the United Nations

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Biodiversity and human health – current issues in policy and research

Ing. Mgr. Monika Satková

Organizácia spojených národov v arabskom svete

PhDr. Alexander Čemez

Medzinárodný terorizmus

Mgr. Martin Balco

Vplyv demografických faktorov na stabilitu srbskej republiky – analýza vplyvu vybraných národnostných menšín

Mgr. Ivana Demčíková, Mgr. Hana Vermešová, M.A.

Ústavná reforma Bosny a Hercegoviny

PhDr. Lucia Kužmová

Verejná diplomacia – porovnanie Nemecka a Veľkej Británie

JUDr. Klaudia Pytel'ová, PhD.

Právna úprava voľného pohybu kapitálu v Európskej únii

Ing. Mgr. Katarína Brocková, PhD.

Právny rámec ochrany medzinárodných investícií v Európskej únii

Mgr. Martina Šinkovičová

Environmentálna bezpečnosť – nová výzva pre medzinárodné spoločenstvo

Ing. Eva Pintová

Sociálno ekonomické dopady prírodných katastrof

JAZYK V DIPLOMATICKOM STYKU

Mgr. Silvia Adamcová

Abstrakt

Predložený príspevok charakterizuje jazyk diplomacie v súčasnosti z pohľadu rozvoja medzinárodných vzťahov a medziludských kontaktov. Upriamuje pozornosť na základné parametre jazyka diplomacie a poukazuje na ťažkosti pri jeho zadefinovaní. Ďalšia časť príspevku je venovaná diskusii o podstate diplomacie, jej vzniku a vývinu, ako aj jej významu v súčasnom globalizovanom svete.

Kľúčové slová: diplomatická prax, rétorika, diplomatický jazyk, komunikácia, štylistika

Abstract

This paper aims to analyze the language of diplomacy in international relations. It is a comprehensive study that examines the role of language in diplomacy, its functions and demonstrates the main difficulties in its application. Furthermore, it highlights the importance of communication in linguistically diverse societies and emphasizes the necessity of communication in diplomatic practice.

Key words: diplomatic praxis, rhetoric, diplomatic language, communication, stylistics

1 Úvod

Jazyk diplomacie má tri základné parametre. Prvý charakterizuje jazyk používaný pri oficiálnych príležitostiach (napr. diplomatické rokovania). Diplomatický jazyk sa taktiež používa v zmysle jazyka samotného ako médium pri oficiálnych medzinárodných vzťahoch, čiže aplikovanie znalostí, vedomostí, svetonázoru, tradícií v diplomatickej praxi pomocou jazyka. V takomto zmysle by mal diplomatický jazyk odzrkadľovať postoje a hodnoty toho ktorého národa v procese komunikácie. Druhým významom tohto jazyka je vytvorenie flexibilnej frazeologickej bázy, základom ktorej je spôsob kolokácií, teda asociácií, významov slov. Tento spôsob pomáha diplomatovi opatrne a zdržanlivo sa vyjadrovať. Preto keď zastupiteľ iného štátu tvrdí, že nemá k dispozícii dostačujúce a definitívne informácie, resp. nemôže urobiť závery, znamená to vlastne, že nie je dostatočne pripravený na rokovanie. Nie je to ale dôvod na to, prečo by sa istá záležitosť nemohla prerokovať na najbližšom stretnutí. Nasledujúci incident, ktorý sa odohral v OSN v roku 1960, poukazuje na nevhodné použitie diplomatického jazyka vo vyhrotenej situácii. V septembri 1960 došlo k incidentu medzi predsedom Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, Chruščovom a britským predsedom vlády Haroldom MacMillanom. Chruščov kritizoval koloniálne mocnosti na valnom zhromaždení OSN. Po hlavných terčoch kritiky nasledovalo dvojhodinové rokovanie so samotným Chruščovom. I keď rokovanie bolo náročné a búrlivé, úradné oznámenie, vystavené MacMillanom po stretnutí, dokumentuje takt a zdržanlivosť pri formulácií, typický pre jazyk diplomacie. Toto oznámenie obsahovalo len dve vety, ktoré opisovali, že atmosféra rozhovoru bola pokojná a vyvážená. Každá strana vyjadrila svoje názory a držala sa ich. I napriek stručnosti tohto oznámenia a jeho jasného zámeru zakryť dianie na konferencii, resp. počas rozhovorov, naznačuje dve skutočnosti: po prvé, že v každom bode rokovania nastala nezhoda medzi oboma stranami, a po druhé, že sa nepredpokladalo, že následné rokovanie prinesie zmenu – i keď už prebehlo v miernejšej atmosfére, ako počas útoku Chruščova na Valnom zhromaždení. Úradné oznámenie, sformulované v jazyku diplomacie, podáva iba stručnú informáciu jasnou zrozumiteľnou

rečou bez akýchkoľvek nadbytočných informácií, či vysvetlení. Tretí význam jazyka diplomacie možno charakterizovať ako spôsob a zámer, akým sa jazyk používa (hlavne za účelom „zahmlievania“ skutočností) nielen v oficiálnych, ale aj v súkromných vzťahoch.

2 Podstata jazyka diplomacie

Na to, aby sme pochopili funkciu jazyka diplomacie a akceptovali ju ako uznávaný prostriedok oficiálnych medzinárodných vzťahov, musíme sa najprv venovať diskusii o podstate diplomacie ako takej, jej vzniku a vývinu, jej cieľom a zámerom, ako aj jej významu v súčasnom polarizovanom svete. Musíme si uvedomiť fakt, že jazyk diplomacie reprezentuje určitý stupeň vývinu diplomacie ako takej a že patrí k jej hlavným nástrojom. Nie je jednoduché podať stručnú a jednoznačnú definíciu „diplomacie“. Ako každý odbor s dlhou históriou má vo svojej podstate mnohoraké prúdy, smery, školy, ako aj antagonistické názory na smerovanie tejto vednej disciplíny. Odjakživa odrážala diplomacia snahy o koexistenciu a mierové spolunažívanie ľudí a kultúr. Je charakteristická postojmi jedného národa k druhému, prispieva k rozvoju medziľudských kontaktov a mierových postupov. V raných štádiách civilizácie boli styky medzi národmi limitované. Neexistovala diplomacia v pravom slova zmysle. Pri strete rôznych národov a kultúr, ktoré boli odkázané na spolunažívanie, sa vybudovanie vzájomných vzťahov stalo prioritou. Podmienili totiž existenciu národov. Prvé kontakty medzi národmi položili základy systematizovanejších foriem oficiálnej komunikácie medzi nimi. Pôvod diplomacie možno datovať na úplný začiatok zrodu ľudskej spoločnosti a spolupatričnosti. Práve v tých časoch sa ponúkali prvé – neobmedzené možnosti na vytvorenie medzinárodných vzťahov a rozvoj ich noriem a praktík. Diplomacia dosiahla svoj vrchol až ustanovením prvých veľvyslanectiev v Európe v 15. storočí. Nástupom moderných metód diplomacie vznikol jej takzvaný „zlatý vek“ v 18. storočí. Vtedy vyšla kniha Comte de Gardena „*Traité de la diplomatie*“, ktorá v roku 1883 definuje diplomaciu nasledovne: „*Diplomacy embraces the whole system of the interests resulting from the relations established between nations – it has for its objects their respective security, their dignity; and its direct, imediate aim, is, or at least ought to be, the maintenance of peace and of harmony between the powers.*“ Táto definícia reflektuje časový horizont dejín, ktoré boli plné nových ideológií a aspirácií niektorých národov a ktoré žiaľ vyústili do devastácie Európy počas Napoleonských vojen. De Garden poukazuje vo svojej publikácii nielen na význam, ale aj na nedostatky diplomacie. Niektoré iné definície diplomacie zahŕňajú aj nový pojem v diplomatickej praxi – „inteligenciu“. Diplomacia si vyžaduje podľa Satowa (1957) nasledovné: „*Diplomacy requires the application of intelligence and tact to the conduct of official relations between the governments of independent states.*“ Touto definíciou sa rozšíril pojem diplomacie, ktorá nereprezentuje už iba záujmy štátu, ale zahŕňa aj inteligenciu a schopnosť mať otvorenú myseľ každého diplomata v oblasti zahraničných vecí. Diplomata teda často hľadá možnosti, ako použiť rozvahu a zdravý rozum v procese zmierenia a výmeny názorov, ako aj pri predchádzaní konfliktov medzi suverénnymi štátmi.

Prvá krajina, ktorá považovala diplomatickú prax za stabilnú formu vytvárania medzinárodných vzťahov bolo Grécko. Prví vyslanci starovekého Grécka boli herci. Herec Aeschymus slúžil ako veľvyslanec Atén v Macedónii a bol jedným z mnohých orátorov (agentov) a hudobníkov, reprezentujúcich viaceré mestá a štáty ako agenti. V Ríme volali vyslancov „orátor“ – rečník. Dnes pokladáme toto slovo za archaizmus a zaradíme ho do oblasti rétoriky. Informácie o prvých veľvyslancoch ako verejných orátorov možno nájsť v klasických gréckych a rímskych spisoch. Považovali ich za ľudí, ktorí ovplyvňovali chod histórie. Homér opisuje vo svojom epose Iliada „maniére“ a vonkajší vzhľad veľvyslancov, ako aj ich prednesy a rečnícke schopnosti. Považoval ich za primárnu zručnosť

v diplomatickej praxi. Oratória bola jedným z nástrojov starovekej diplomacie a dodnes má významnú úlohu. Používanie niektorých jazykov medzinárodných vzťahov znížil ich počet na minimum. Pokiaľ veľvyslanec neovláda miestny jazyk a nepoužíva ho v oficiálnom styku, časť domáceho obyvateľstva môže mať pocit odmietnutia a odcudzenia. Ignorovanie národného jazyka ktorejkoľvek krajiny nevedie k uspokojivému riešeniu vzájomných problémov, respektíve zabraňuje vzniku priateľských vzťahov. Tento fakt si uvedomovali už hlavy štátov v stredoveku a preto sa snažili pri návšteve cudzej krajiny povedať aspoň niekoľko viet v tomto jazyku na náznak úcty k národu, ktorý práve navštívili. Známy je fakt z čias Studenej vojny, keď viceprezident USA R. Nixon absolvoval pred návštevou Sovietskeho zväzu roku 1959 intenzívny kurz ruského jazyka.

3 Záver

Potreba a výhoda, politická dôležitosť, literárna prestíž a príťažlivosť dovedla v súčasnosti limitovaný počet jazykov, používaných v diplomatických stykoch a medzinárodných vzťahoch k ich akceptácii. Tento fakt pomohol rastu, napredovaniu a lepším vzťahom medzi národmi. Privilégiom a povinnosťou veľkých jazykov bolo realizovať cesty pre komunikáciu v oblasti medzinárodných vzťahov. Štatút organizácie UNESCO udáva, že nerešpektovanie jazyka a kultúry iných národov je častou príčinou vzniku konfliktov v histórii ľudstva. Narastá podozrievanie a nedôvera medzi ľuďmi, ktoré často vyústí do vojnového konfliktu. UNESCO preto navrhuje podporovať spoluprácu národov pomocou šírenia vzdelania, výučby jazykov, vedy a kultúry. Tieto atribúty zabezpečia všeobecný rešpekt pred každým národom a jeho identitou a pomáha v boji za spravodlivosť, ľudské práva a slobodu – bez rozdielu rasy, pohlavia a náboženstva.

Zoznam použitej literatúry

- [1] COHEN, R., 2002 : *Negotiating across cultures*. Washington : United States Institute of Peace Press. 268 s., 2002. ISBN 1 878379 72 0
- [2] CROWLEY, T., 2007 : *Field Linguistics*. New York : Oxford University Press Inc. 2007, 202 s. ISBN 978 019 928434 4
- [3] DAVID, L. G., 1939: *Memoirs of the Peace Conference*. New Heaven : Yale University Press. 964 s.
- [4] DE GARDEN, C.: *Traité de la diplomatie*. Paris : Treuttel and Würtz. 1833
- [5] OSTROWER, A. 1965. *Language, Law and Diplomacy*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press. 963 s. ISBN 36-10015
- [6] RUSIŇÁK, P. a kol. 2012: *Diplomacia – úvod do štúdia*. Bratislava : Ekonóm. 357 s. ISBN 978-80-225-3480-2
- [7] SCOTT, N., 2001: *Ambiguity versus precision: The changing role of terminology in conference diplomacy*. In: *Language and Diplomacy*. 2001. Malta : Diplo Projects. S. 153 – 200. ISBN 99909–55-15-8

Kontakt***Mgr. Silvia Adamcová***

Katedra jazykovedy a translatológie

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Email: silvia.adamcova@euba.sk

Slovenská republika

VÝZNAM KOOPERATÍVNYCH NEPROLIFERAČNÝCH ZMLÚV PRE GLOBÁLNE ODZBROJENIE

Mgr. Daša Adašková, PhD.

Abstrakt

Kooperatívne neproliferačné zmluvy medzi USA a štátmi bývalého ZSSR sú významným doplnkom globálneho odzbrojovacieho a neproliferačného režimu. Ich význam spočíva v zaistení a zničení zbraní hromadného ničenia a ich materiálov, čím prispievajú k prevencii a predchádzaniu ich zneužitiu zo strany teroristických skupín. Cieľom príspevku je identifikovať ich význam v globálnom odzbrojovacom a neproliferačnom režime a identifikovať ich možnú implementáciu na demilitarizáciu Sýrie.

Kľúčové slová: zbrane hromadného ničenia, proliferácia, odzbrojenie, Sýria

Abstract

The cooperative non-proliferation treaties among the USA and states of former Soviet Union are a relevant instrument of the global disarmament and non-proliferation regime. They are significant for securing and destruction of weapons of mass destruction and materials and as a result they prevent their misuse by terrorist groups. The main aim of the contribution is to identify their significance for the global disarmament and non-proliferation regime and to identify their possible implementation on the demilitarisation of Syria.

Key words: weapons of mass destruction, proliferation, disarmament, Syria

1 Úvod

Konkrétne prípady proliferácie zbraní hromadného ničenia (ZHN) za účelom terorizmu z histórie dokazujú, že spoločnosť, dominantne Západných demokracií, je voči nim zraniteľná. Táto skutočnosť má za následok zvýšené nároky na prevenciu a obranu, ktorá je v súčasnosti problematická, čo súvisí s charakterom súčasných teroristických skupín. Ich špecifickým charakteristickým rysom je, že si kladú extrémne ciele, ktoré sú odhodlané dosiahnuť prostredníctvom násilnejších nekonvenčných metód boja, vrátane použitia ZHN. Navyše konkrétne teroristické skupiny a organizácie disponujú schopnosťami na ich získanie a použitie. Z týchto primárnych dôvodov sa stalo zabránenie teroristom získať a použiť ZHN na dosiahnutie svojich cieľov prioritou na medzinárodnej úrovni už v polovici 90. rokov 20. storočia, pretože globálny charakter hrozby proliferácie ZHN za účelom terorizmu je zásadne ovplyvnený efektívnosťou dominantne medzinárodných multilaterálnych opatrení a spolupráce na jeho potlačenie.

Z hľadiska prevencie a predchádzania bezpečnostnej hrozbe nukleárneho, chemického a biologického terorizmu sú dôležitými nástrojmi kooperatívne neproliferačné zmluvy medzi USA a štátmi bývalého ZSSR. Ich význam spočíva v zaistení a zničení ZHN a ich materiálov. Z tohto hľadiska sú významným doplnkom globálneho odzbrojovacieho a neproliferačného režimu. Ich význam z hľadiska bezpečnostnej hrozby spočíva v skutočnosti, že zabezpečenie arzenálov ZHN a ich nešírenie prispieva zároveň k zabráneniu teroristickým skupinám v prístupe k nim.

Cieľom príspevku je identifikovať aktuálny význam kooperatívnych neproliferačných zmlúv v oblasti prevencie zneužitia ZHN za účelom terorizmu. Na dosiahnutie tohto cieľa sa článok zaoberá najskôr charakteristikou zmlúv, ich uplatnením pri predchádzaní zneužitiu

ZHN a v neposlednej rade ich možným použitím mimo post-sovietskeho teritória, konkrétne na demilitarizáciu Sýrie, ktorej arzenály ZHN počas stále aktuálneho prebiehajúceho vnútroštátneho konfliktu predstavujú významnú výzvu pre globálny odzbrojovací a neproliferačný režim.

2 Kooperatívne neproliferačné dohody medzi USA a štátmi bývalého ZSSR

Na začiatku 90. rokov 20. storočia americký Kongres spustil program na zníženie hrozby a asistencie pri nešírení ZHN, ktorého primárnym cieľom bolo zničiť ZHN, zaistiť nukleárne, chemické a biologické materiály, zariadenia a know how na vývoj zbraní v štátoch bývalého ZSSR a pomôcť tak v prevencii a zabránení v ich neautorizovanom prevode alebo krádeži zo strany neštátnych aktérov. (Ball, 2009) V roku 1991 americký Kongres prijal Zákon o znížení sovietskej nukleárnej hrozby (The Soviet Nuclear Threat Reduction Act) na základe ktorého Ministerstvo obrany USA alokovalo finančné prostriedky vo výške 400 mil. USD na rok 1992 na program zníženia hrozby a pomoci pri nešírení ZHN štátom bývalého ZSSR. (Woolf, 2012) Od roku 1993 je tento program v rámci amerického Ministerstva obrany známy pod názvom Kooperatívny program USA pre zníženie hrozby v bývalom ZSSR (The US Program of Cooperative Threat Reduction with the Former Soviet Union) skrátene Program kooperatívneho zníženia hrozby (Cooperative Threat Reduction Program, CTR)¹.

Okrem Ministerstva obrany USA sa do programu zapojili aj Ministerstvo zahraničných vecí a Ministerstvo pre energiu, ktoré postupne začali rozvíjať vlastné iniciatívy v oblasti zníženia hrozby a asistencie pri nešírení ZHN. Neskôr boli okrem USA do programu prostredníctvom poskytovania asistenčnej pomoci postupne zapojené aj Kanada, Japonsko, Nórsko, Švajčiarsko, EÚ, Veľká Británia, Nemecko, Francúzsko, Švédsko a i.

Od polovice 90. rokov 20. storočia boli aktivity USA v rámci programov na zníženie hrozby a pomoci pri nešírení ZHN odôvodňované primárne snahou zabrániť teroristickým skupinám získať predovšetkým nukleárne a chemické zbrane a materiály z bývalých sovietskych nukleárných a chemických zariadení. Zariadenia totiž vykazovali značné nedostatky v zabezpečení a v správe zbraní a materiálov, v dôsledku čoho predstavovali potenciálne zdroje pre teroristické skupiny usilujúce sa získať a použiť ZHN na dosiahnutie svojich cieľov. Po teroristických útokoch z 11. septembra 2001 boli tieto obavy ešte zosilnené, čo viedlo k rozšíreniu aktivít v rámci programov na zníženie hrozby a pomoci pri nešírení ZHN v štátoch bývalého ZSSR a k významnému navýšeniu ich rozpočtov. (Woolf, 2012)

2.1 Program kooperatívneho zníženia hrozby

Pri svojom vzniku sa program CTR zameriaval na poskytnutie pomoci Rusku, Ukrajine, Bielorusku a Kazachstanu pri zabezpečení prepravy, skladovania a demontovaní nukleárných zbraní z bývalého ZSSR. Za súčasnej administratívy prezidenta Obamu program CTR sleduje širšie ciele v oblasti nešírenia ZHN a boja proti terorizmu. K hlavným cieľom patrí: demontáž strategických zbraňových systémov a infraštruktúry, zvýšenie bezpečnosti a ochrany ZHN a štiepneho materiálu počas prepravy a skladovania, zaistenie a ochrana nebezpečných biologických agensov pred potenciálnou krádežou alebo neautorizovaným použitím zo strany neštátnych aktérov, podpora kapacít partnerských štátov pri rozvoji systému včasného varovania pred hrozbou bioterorizmu alebo vypuknutím pandémie,

¹ Program je označovaný aj ako Nunn-Lugarov program po amerických senátoroch Samovi Nunnovi a Richardovi Lugarovi, ktorí navrhli a podporovali jeho založenie.

podpora partnerstva v oblasti strategického výskumu, prevencia proliferácie ZHN a materiálov, podpora vojenskej a obrannej spolupráce. (Nikitin, 2012)

Program CTR je realizovaný v rámci troch hlavných projektov. (Woolf, 2012) Prvý projekt sa týka zabezpečenia a zvýšenia ochrany a kontroly nukleárných zbraní a štiepneho materiálu, a to počas prepravy a skladovania. Z projektu bol financovaný konkrétne transport nukleárných zbraní a hlavíc z Ukrajiny, Bieloruska a Kazachstanu do Ruska, zabezpečenie a ich ochrana počas prepravy, a zvýšenie zabezpečenia skladovacích zariadení pre strategické a taktické nukleárne hlavice v rámci rozľahlých národných skladovacích lokalít, ako aj v rámci menších skladov vojenského námorníctva, letectva a základní so strategickými raketami². Ďalej sú v rámci projektu financované aktivity na zabezpečenie štiepneho materiálu z demontovaných nukleárných hlavíc v rámci redukcie ruských nukleárných zbraní.

Druhý projekt v rámci CTR sa týka zničenia a demontáže ZHN a ich nosičov. V oblasti nukleárných zbraní sú v rámci projektu realizované aktivity na odstránenie hlavíc, deaktivácie rakiet a odstránenie odpaľovacích zariadení, ponoriek a bombardérov pre strategické nukleárne zbrane. Projekt deštrukcie a demontáže strategických nukleárných zbraní je kompletne dokončený v Kazachstane a Bielorusku a pokračuje naďalej v Rusku a na Ukrajine³. (Nikitin, 2012)

Rusko v súčasnosti disponuje najrozsiahljším arzenálom chemických zbraní, ktorý tvoria dominantne nervovoparalytické látky sarin, soman a VX a pľuzgierotvorné látky, ktoré sa zaviazalo zničiť. Finančná pomoc z programu CTR smeruje na budovanie zariadení na zničenie chemických arzenálov v Rusku. V minulosti to boli likvidačné zariadenia v mestách Gornyj a Kambarka. (Tůma, 2004) V súčasnosti americká finančná pomoc je alokovaná na vybudovanie zariadenia v Ščuče na deštrukciu chemických zbraní vo forme delostreleckých granátov naplnených nervovoparalytickými chemickými látkami a chemických zbraní. Okrem budovania zariadenia je finančná pomoc ďalej alokovaná aj na inštaláciu potrebných zariadení na deštrukciu chemických zbraní a na výcvik personálu. (DTRA, 2011)

Americká pomoc v rámci CTR na deštrukciu ruských biologických zbraní bola spustená na konci 90. rokov 20. storočia. V súčasnosti však predstavuje výzvu v rámci programu CTR. Rusko nikdy nedeklarovalo celkové zásoby biologických zbraní ani nezverejnilo zoznam vedcov zapojených do vojenského biologického programu. Navyše pomoc pokračuje veľmi pomaly, keďže Rusko nepovolilo prístup do všetkých vojenských zariadení. (Ball, 2009) V rámci CTR sú spustené celkovo štyri samostatné programy týkajúce sa biologických zbraní. Ide konkrétne o program na elimináciu infraštruktúry pre produkciu biologických zbraní, program biobezpečnosti a bioochrany zameraný na zvýšenie zabezpečenia a ochrany zásob biologických prostriedkov, program detekcie a reakcie na hrozbu proliferácie biologických zbraní zameraný na vývoj moderných monitorovacích zariadení pre oblasť včasného varovania a program zameraný na podporu medzinárodnej spolupráce v oblasti výskumných projektov s cieľom zvýšiť transparentnosť ruských výskumných programov s cieľom zabrániť prípadným únikom citlivých informácií. (Woolf, 2012)

Posledným projektom v rámci CTR je demilitarizačný projekt, ktorý prebieha v Rusku, na Ukrajine, v Kazachstane a v Bielorusku. Projekt je zameraný na konverziu vojenských programov na vývoj a výrobu ZHN na mierové účely a je realizovaný prostredníctvom Medzinárodného vedeckého a technologického centra (International Science and Technology Center, ISTC).

² Proces zabezpečenia skladov nukleárných hlavíc bol výrazne spomalený v dôsledku neochoty zo strany Ruska poskytnúť informácie USA o presnom počte skladovacích lokalít vyžadujúcich zvýšenie bezpečnostných opatrení, ako aj neochoty povoliť vstup do skladovacích zariadení. (Woolf, 2012)

³ Prostredníctvom americkej finančnej pomoci v rámci CTR bolo do roku 2012 eliminovaných okolo 1400 interkontinentálnych balistických rakiet a deaktivovaných viac ako 7500 nukleárných hlavíc. Ibid.

2.2 Program Globálneho zníženia hrozby

Ďalším významným programom je program Globálne zníženie hrozby (Global Threat Reduction, GTR) realizovaný americkým Ministerstvom zahraničných vecí, prostredníctvom ktorého je financované Medzinárodné vedecké a technologické stredisko (International Science and Technology Center, ISTC), ktoré bolo založené v roku 1992 v Moskve a Vedecké a technologické stredisko (Science and Technology Center in Ukraine, STCU) na Ukrajine založené v roku 1993. ISTC podporuje a koordinuje projekty v rámci vlád štátov, medzinárodných organizácií a súkromných spoločností. Pôvodným cieľom programu bolo poskytnúť zamestnanie v civilnom sektore bývalým nukleárnym vedcom v minulosti zapojených do sovietskeho vojenského nukleárneho programu⁴. V súčasnosti sa program rozšíril aj na vedcov v minulosti pracujúcich v rámci vojenských chemických a biologických programov. Aktivity podporené v rámci programu prebiehajú vo forme výskumných projektov na vývoj nových technológií, do ktorých sú zapojení bývalí sovietski vedci a vo forme doplnkových projektov, ktorými sú medzinárodné workshopy a tréningy. (ISTC, 2012) Ich cieľom je poskytnúť vedcom zamestnanie v rámci civilného sektora prostredníctvom sprostredkovania kontaktov a spolupráce s univerzitami, súkromnými spoločnosťami a vládami štátov. Prostredníctvom programu GTR sú financované obdobné krátkodobé projekty v Líbyi a Iraku s cieľom poskytnúť pracovné miesta vedcom v minulosti zapojených do vojenských programov na vývoj a výrobu ZHN.

Ďalším programom koordinovaným prostredníctvom Ministerstva zahraničných vecí USA je program Kontroly exportu a asistencie pri zabezpečení hraníc (Export Control and Related Border Security Assistance, EXBS). Program je zameraný na pomoc štátom bývalého ZSSR v zabránení a zastavení ilegálneho cezhraničného obchodu s nukleárnymi, chemickými a biologickými materiálmi, technológiami a materiálmi dvojakého použitia. Projekty sa v rámci programu zameriavajú konkrétne na pomoc v oblasti prijatia legislatívy týkajúcej sa kontroly exportu, na jej efektívnu implementáciu a na podporu vzájomných vzťahov medzi vládou a priemyselnými podnikmi s cieľom podporiť dodržiavanie režimu kontroly exportu. (Woolf, 2012)

Ministerstvo zahraničných vecí USA ďalej podporuje program CTR v rámci Ministerstva obrany a program na podporu nešírenia ZHN v rámci Ministerstva pre energiu s cieľom predchádzania a eliminácie ilegálneho obchodovania s nukleárnymi, chemickými a biologickými zbraňami a materiálmi. (Moroney, Hogler, 2009)

Ďalšími významnými programami kooperatívnych neproliferačných zmlúv sú programy implementované americkým Ministerstvom pre energiu. Patria sem programy na ochranu a zabezpečenie nukleárných, chemických a biologických materiálov ako napríklad Program ochrany a kontroly stavu štiepneho materiálu (Material Protection, Control and Accounting, MPCA) realizovaný v spolupráci s ruským Ministerstvom pre nukleárnu energiu, ďalej sú to programy na konverziu ruského vojenského nukleárneho programu na mierový a vytvorenie pracovných miest pre ruských nukleárných vedcov ako Program globálnej iniciatívy pre prevenciu proliferácie (Global Initiatives for Proliferation Prevention, GIPP), Iniciatíva pre prevenciu proliferácie (Initiatives for Proliferation Prevention, IPP) a Iniciatíva pre nukleárne mestá (Nuclear Cities Initiative, NCI), v neposlednej rade významnými programami sú programy na elimináciu štiepnych materiálov.

⁴ Celkovo bolo do programu ISTC a jeho projektov a aktivít zapojených viac ako 58 000 vedcov zo štátov bývalého ZSSR v rámci 765 výskumných inštitútov. (ISTC, 2012)

2 Programy kooperatívneho zníženia hrozby a ich potenciálne využitie pre demilitarizáciu Sýrie

Výzvu v rámci projektov predstavuje ich rozšírenie aj mimo štátov bývalého ZSSR, o ktorom sa intenzívne uvažuje už od roku 2003. Ako prvé boli realizované krátkodobé programy napríklad v Albánsku, Líbyi a Iraku. Dokonca americký prezident Obama sa zaviazal akcelerovať pomoc aj na globálnej úrovni prostredníctvom poskytnutia finančných prostriedkov z CTR. Uvažuje sa najmä nad krajinami Ázie a Blízkeho východu, a s denuklearizáciou kórejského polostrova. Programy majú byť spustené prioritne v rizikových štátoch z hľadiska proliferácie ZHN. Avšak objavujú sa pochybnosti o efektívnosti týchto programov v iných štátoch. Hlavnými argumentmi sú, že ide hlavne o štáty, ktoré by pravdepodobne neboli ochotné umožniť prístup do svojich zariadení, ďalej ide o problémové štáty z hľadiska proliferácie ZHN a prípadná finančná pomoc by mohla byť zneužitá na potenciálnu proliferáciu zbraní. Ďalšiu obavu vzbudzuje otázka, či môže byť legálne poskytnutá finančná pomoc štátom stojacim mimo globálny neproliferačný a odzbrojovací režim zo strany štátov, ktoré sú súčasťou režimu. (Woolf, 2012)

V súčasnosti sa diskutuje o možnom využití programov kooperatívneho zníženia hrozby na riešenie odzbrojenia Sýrie, ktorej zásoby chemických zbraní a potenciálnych biologických zbraní vzbudzujú obavy v súvislosti s prebiehajúcim vnútroštátnym ozbrojeným konfliktom. V prípade Sýrie by programy mohli byť využité na zaistenie a demontovanie sýrskych ZHN alebo sofistikovaných konvenčných zbraní. Potenciálnymi zdrojmi financovania by mohli byť dva zdroje. Prvým je fond v rámci programu CTR amerického ministerstva obrany. Program totiž vyhradzuje časť finančných prostriedkov na riešenie krízových situácií, vrátane kríz mimo teritória štátov bývalého ZSSR. Ďalší potenciálny zdroj financovania predstavuje Fond pre nešírenie a odzbrojenie zo strany amerického ministerstva zahraničných vecí, ktorý môže byť rovnako využitý na financovanie krízových situácií mimo post-sovietskeho priestoru.

Uvedené programy boli využité konkrétne na demilitarizáciu Líbye a Iraku. Avšak odhadovaný objem sýrskeho chemického a potenciálne biologického arzenálu zásadne prevyšuje zásoby ZHN v Líbyi a Iraku. V prípade Líbye bol proces demilitarizácie realizovaný spočiatku so súhlasom a v spolupráci s vládou. V roku 2011, po vypuknutí občianskych nepokojov boli zaistené zásoby chemických zbraní a toxických chemických látok. Avšak následne počas zahraničnej intervencie boli objavené ďalšie nedeclarované zásoby toxických chemických látok a nezničené nosiče. (Nikitin, Feickert, Kerr, 2012) Táto situácia de facto ukázala limity medzinárodnej demilitarizácie.

V prípade Iraku bola väčšina zásob ZHN a materiálov demontovaná zo strany inšpektorov OSN už na začiatku 90. rokov 20. storočia po vojne v Perzskom zálive. V roku 2003 po operácii Iracká sloboda bol program implementovaný v Iraku, hoci ďalšie arzenály ZHN nájdené neboli. Programy v rámci Kooperatívneho zníženia hrozby sa okrem zaistenia ZHN a ich demontáže zameriavali aj na zapojenie vedcov v minulosti pracujúcich v rámci programov na vývoj a produkciu ZHN v Líbyi a Iraku do civilných programov. (Woolf, 2012) Cieľom bolo zabrániť zneužitiu ich informácií a know-how na produkciu a proliferáciu zbraní.

Podstatnou podmienkou pre implementáciu programov Kooperatívneho zníženia hrozby je však súhlas prijímajúcej krajiny vo forme zmluvy. Z tohto dôvodu ich aplikácia pripadá do úvahy len v prípade porážky režimu Bašara Al-Asada. Pri tomto scenári však bude kritická rýchla reakcia a prevencia získania ZHN zo strany neštátnych aktérov, obzvlášť teroristických skupín. USA už v súčasnosti pripravujú stratégiu na zaistenie zbraní v prípade porážky režimu, ktorá pozostáva z aktivít špeciálnych vojenských zložiek a spravodajskej činnosti. (Nikitin, Feickert, Kerr, 2012)

Možno však predpokladať, že sa nová vláda nebude ochotná vzdať arzenálov ZHN, keďže ich bude pravdepodobne považovať za záruku bezpečnosti a odstrašenie akejkoľvek nepriateľskej vojenskej akcii zo strany Izraela alebo iného štátu. Z tohto dôvodu nemožno predpokladať, že by sa dobrovoľne zapojila do programov Kooperatívneho zníženia hrozby a do demontovania zbraní. Ako riešenie do úvahy pripadá možnosť podmieniť uznanie a podporu novej vlády zo strany USA a iných štátov prechádzajúcou ratifikáciou Zmluvy o zákaze chemických zbraní (Chemical Weapons Convention) a Zmluvy o zákaze biologických a toxínových zbraní (Biological and Toxin Weapons Convention). V takomto prípade môžu programy Kooperatívneho zníženia hrozby hrať významnú úlohu v demilitarizácii Sýrie, pričom by mohli byť využité na zaistenie arzenálov sýrskych ZHN alebo na ich demontovanie.

3 Záver

Kooperatívne neproliferačné programy majú významný prínos v oblasti eliminácie, zabránení proliferácie a zaistenia nukleárných, chemických a biologických zbraní, materiálov a technológií pre prevenciu nekonvenčného terorizmu. Ich efektívnosť však závisí od mnohých faktorov akými sú spôsob realizácie konkrétnych projektov v rámci programov, politická vôľa alokovať finančné prostriedky a v neposlednom rade aj bilaterálne vzťahy partnerov. V minulosti sa objavili obavy z ich neefektívneho plnenia cieľov. Nedostatky boli identifikované najmä v súvislosti s byrokratickými problémami pri implementácii dohôd a s odlišnými predstavami o fungovaní projektov na oboch stranách, ako aj v súvislosti s neplnením si vzájomných záväzkov či technickými problémami. To malo za následok oneskorenie plnenia projektov a v konečnom dôsledku ich neefektívnosť, čo v mnohých prípadoch viedlo k obmedzeniu ich financovania a následnému prerušeniu. Dôsledkom toho bola nemožnosť naplniť ciele projektu. V širšom kontexte takýto vývoj potenciálne môže znamenať ohrozenie aktivít na predchádzanie nekonvenčnému terorizmu.

Aktuálnu výzvu pre programy v rámci kooperatívnych neproliferačných zmlúv je ich implementácia na demilitarizáciu Sýrie. Programy boli už v minulosti úspešne realizované okrem post-sovietskeho priestoru aj v Líbyi a Iraku. Prípady Sýrie je však špecifický, keďže implementácia programov závisí od predchádzajúceho dobrovoľného vzdania sa ZHN a pristúpeniu k medzinárodným odzbrojovacím zmluvám. V prípade Sýrie možno kalkulovať s implementáciou programov len v prípade porážky a pádu režimu. Zároveň však možno predpokladať, že sa nová sýrska vláda nebude ochotná vzdať arzenálov ZHN dobrovoľne, keďže ich bude pravdepodobne považovať za záruku bezpečnosti a odstrašenia akejkoľvek nepriateľskej vojenskej akcii. Ako riešenie preto pripadá do úvahy možnosť podmienenia uznania a podpory novej vlády zo strany USA a iných štátov prechádzajúcou ratifikáciou medzinárodných odzbrojovacích zmlúv.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BALL, D. Y. et al. 2009. Preventing WMD Terrorism. In MAURER, S. M. (ed.) *WMD Terrorism: Science and Policy Choices*. Cambridge: MIT Press, 2009. s. 483 – 510. ISBN 978-0-262-01298-0.
- [2] DTRA. 2011. *Cooperative Threat Reduction Program: Fiscal Year 2011 Budget Estimate* [online]. Defense Threat Reduction Agency, 2011 [cit. 2013-05-11]. Dostupné na internete: <http://comptroller.defense.gov/defbudget/fy2011/budget_justification/pdfs/01_Operation_and_Maintenance/O_M_VOL_1_PARTS/CTR_FY11.pdf>

- [3] ISTC. 2012. *International Science & Technology Center: Who we are* [online]. ISTC, 2012 [cit. 2013-05-10]. Dostupné na internete: <http://www.istc.ru/istc/istc.nsf/va_WebPages/WhoweareEng>
- [4] MORONEY, J. D. P., HOGLER, J. 2009. *Building Partner Capacity to Combat Weapons of Mass Destruction*. Santa Monica: National Defense Research Institute, 2009. 140 s. ISBN 978-0-830-4552-2.
- [5] NIKITIN, M. B. 2012. *Securing Nuclear Materials: The 2012 Summit and Issues for Congress* [online]. Washington: Congressional Research Service, 2012. [cit. 2013-05-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R41169.pdf>>
- [6] NIKITIN, M. B., FEICKERT, A., KERR, P. K. 2012. *Syria's Chemical Weapons: Issues for Congress* [online]. Washington: Congressional Research Service, 2012. [cit. 2013-05-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R42848.pdf>>
- [7] TUMA, M. 2004. *Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu*. Brno: Ústav strategických studií UNOB, 2004. s. 234. ISBN 80-85960-90-7.
- [8] WOOLF, A. F. 2012. *Nonproliferation and Threat Reduction Assistance: US Programs in the Former Soviet Union* [online]. Washington: Congressional Research Service, 2012. [cit. 2013-05-15]. Dostupné na internete: <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL31957.pdf>

Kontakt

Mgr. Daša Adašková, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska 1/b, 852 35 Bratislava

Email: dasa.adaskova@euba.sk

Slovenská republika

FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE DLHOVÝ POMER

Ing. Kristína Arvajovičová

Abstrakt

Slovensko ako aj väčšina krajín Európskej únie bojuje so zhoršeným stavom verejných financií. Zadlženosť krajín sa z roka na rok zvyšuje. Stretávame sa so situáciou, kedy verejný dlh rastie nielen v jeho absolútnom vyjadrení. Rastúci charakter má aj dlhový pomer. Príspevok je zameraný na skúmanie relatívnej váhy verejného dlhu k HDP a faktorov ovplyvňujúcich tento pomer v krajinách EÚ.

Kľúčové slová: verejný dlh, dlhový pomer, faktory ovplyvňujúce dlhový pomer, Bisphamova analýza

Abstract

Slovakia as well as the most of European Union countries struggles with the deterioration of public finance. Indebtedness of the countries grows every year. We encounter a situation where the public debt is growing not only in its absolute value. The growing character has also a debt ratio. The purpose of this report is to inquire the relative weight of public debt to GDP and the factors affecting this ratio in the EU countries.

Key words: public debt, debt ratio, factors influencing the debt ratio, Bispham analysis

1 Úvod

Viacere európske krajiny majú problém so splácaním dlhov. Prvá krajina, ktorá sa kvôli zadlženosti dostala do problémov bolo Grécko, neskôr ho nasledovalo Taliansko Írsko, Portugalsko a Španielsko. Maastrichtské kritéria, Pakt rastu a stability, Procedúra nadmerného rozpočtu, Správa o udržateľnosti verejných financií, Fiškálna zmluva sú opatrenia a hodnotiace správy EÚ, ktoré majú zabezpečiť zdravý stav verejných financií v členských krajinách. Najväčším problémom, ako sa ukázalo, bolo nedodržovanie pravidiel, výnimky a chýbajúce prostriedky na vynucovanie dodržiavania týchto pravidiel. Snaha o vyriešenie dlhového problému si vyžaduje identifikáciu príčin ako aj faktorov podieľajúcich sa na rastúcom verejnom dlhu k HDP. Cieľom príspevku je zamerať sa na faktory, ktoré ovplyvňujú vývoj relatívneho verejného dlhu.

2 Verejný dlh a faktory ovplyvňujúce jeho relatívnu váhu

2.1 Verejný dlh

Existujú rôzne pojmy k označeniu zadlženosti štátu. Pri štúdiu domácej a zahraničnej literatúry sa stretávame pri označovaní štátnych záväzkov s odlišným používaním termínov: verejný dlh, vládny dlh a štátny dlh.

Podľa E. Beňovej a kol. sa ešte v nedávnej minulosti pod pojmom štátny dlh rozumel kumulovaný deficit štátneho rozpočtu. To znamenalo, že sa za štátny dlh považoval súčet schodkov štátneho rozpočtu za minulé obdobia. Dnes sa však už tento prístup považuje za správny len vtedy, ak sa na krytie schodkov štátneho rozpočtu využívalo krytie emisiov štátnych dlhopisov (Beňová a kol., 2007).

V anglickej terminológii je pre vymedzenie „dlhu“ rozhodujúci subjektový prístup, ku ktorému sa prikláňajú aj niektorí českí autori (Hamerníková, 1996; Dvořák, 2008). V

prípade zadlženia štátu, hovoríme o štátnom, vládnom alebo verejnom dlhu. Vzhľadom k tomu, že vlády sa menia a štát zostáva (podobne ako dlh), je pojem štátny dlh presnejší ako pojem vládny dlh. Pretože v konečnom dôsledku dlhové bremeno nenesie štát, ale verejnosť, najpresnejší je pojem dlh verejný (Hamerníková, 1996, s. 168).

Obsahovo rovnakú definíciu uvádza aj Dvořák. Vzhľadom k tomu, že vlády sa menia, ale dlh, ktorý vytvorila, zostáva, zdá sa byť pojem štátny dlh presnejší ako pojem vládny dlh. Pretože však v konečnom dôsledku dlhové bremeno nenesie štát, ale verejnosť, je teoreticky najsprávnejším pojmom, ktorý súhrnne označuje záväzky štátu verejný dlh (Dvořák, 2008, s. 79).

P.A. Samuelson (1991, s. 982) definuje vládny dlh ako sumu vládnych záväzkov vo forme dlhopisov a krátkodobých pôžičiek. V prípade, že ide o nahromadené pôžičky vlády, ktoré vlastní verejnosť vo forme vládnych dlhopisov, je označovaný vládny dlh ako verejný (to isté dielo s. 349).

Z hľadiska subjektu, je teda verejný dlh (public debt) bremeno, ktoré bude znášať nielen súčasná ale aj budúce generácie. Pojmom verejný dlh sa „označuje veľkosť zadlženia sektora verejnej správy (verejnej vlády) voči domácim a zahraničným veriteľom daný sumou záväzkov verejnej vlády, centrálnej úrovne a úrovne územnej samosprávy (subjektov verejných financií) voči subjektom iných sektorov hospodárstva“ (Sivák a kol., 2007, s. 253).

Väčšina českých a slovenských autorov (Peková 2008, Lipták 1999) definuje verejný dlh (general government debt) ako širší pojem, ktorý predstavuje dlh všetkých inštitúcií verejnej správy a štátny dlh (central government debt) ako záväzok centrálnej vlády.

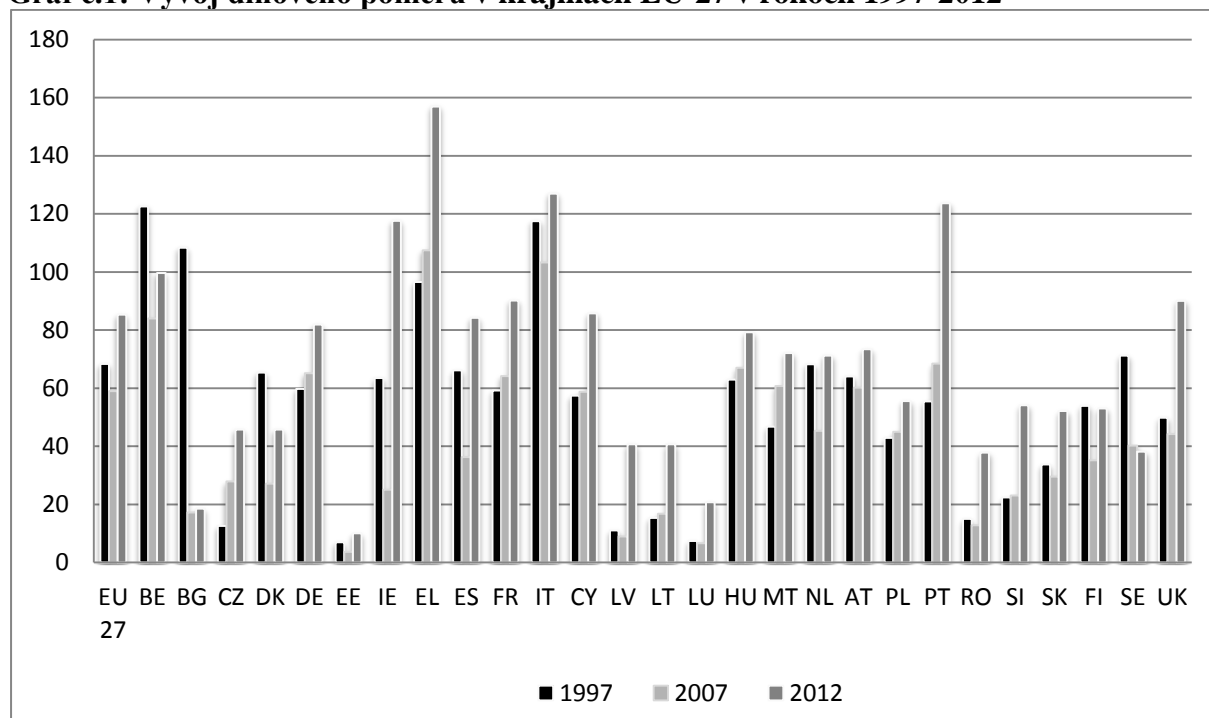
Verejný dlh poukazuje na to, ako vláda hospodárila s verejnými financiami v dlhšom časovom horizonte, ako je jeden rok. Štátny dlh je vyjadrením hospodárenia iba najvyššej úrovne verejnej vlády, ktorá zodpovedá za štátny rozpočet, teda centrálnej vlády (Schultzová a kol., 2007, s. 29).

Možno teda zhrnúť, že verejný dlh je pojmom širším než štátny dlh. Zjednodušeným spôsobom je možné konštatovať, že súčasťou verejného dlhu nie je len dlh štátny, ale aj dlh ostatných častí verejného sektora, teda nižších vládnych úrovní, mimorozpočtových fondov a verejnoprospešných podnikov. Hierarchicky je teda verejný dlh považovaný za najširšiu kategóriu označujúcu dlhové financovanie rozpočtových deficitov alebo prevzatie záväzkov od súkromných subjektov štátom. Vo verejných financiách, rozpočtovej a fiškálnej teórii sa však venuje pozornosť najmä štátnemu dlhu (Beňová a kol., 2007).

Verejný dlh môžeme analyzovať v absolútnom alebo relatívnom vyjadrení. Vyjadrenie dlhu v nominálnej hodnote však má určité nedostatky. Neinformuje dostatočne o závažnosti problému fiškálnej nerovnováhy a reálnosti jej riešenia. Vhodnejším ukazovateľom dynamiky rastu verejného dlhu je preto jeho relatívne vyjadrenie, t.j. podiel dlhu na HDP v %, označovaný ako dlhový pomer alebo relatívna váha verejného dlhu.

Graf č. 1 zobrazuje vývoj dlhového pomeru v krajinách EÚ v horizonte 15 rokov. Pre lepšie porovnanie sme do grafu zakomponovali aj hodnotu dlhového pomeru z roku 2007, kedy dosiahla relatívna váha dlhu v krajinách EÚ svoje minimum (priemer krajín EÚ 27 dosiahol 59% HDP). Naopak v roku 2012 dosiahla relatívna váha dlhu maximálnu hodnotu 85,3% HDP. Jediná krajina, ktorá svoj dlh kontinuálne medziročne znižuje (s výnimkou rokov 2001, 2005 a 2009 je Švédsko. Rovnako ako Bulharsko, aj Švédsko profituje pri znižovaní dlhu najmä z dlhodobého ekonomického rastu a rozpočtových prebytkov odzrkadľujúcich fiškálnu disciplínu.

Graf č.1: Vývoj dlhového pomeru v krajinách EÚ-27 v rokoch 1997-2012

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu

Dynamika rastu relatívnej váhy dlhu len podčiarkuje dôležitosť skúmania danej problematiky.

2.2 Faktory ovplyvňujúce veľkosť dlhu

Krátkodobú a dlhodobú nerovnováhu vo verejných financiách ovplyvňujú faktory, ktoré môžu mať v konečnom dôsledku nielen negatívny ale aj pozitívny vplyv. Veľkosť prebytku alebo schodku verejných financií je ovplyvňovaná jednotlivými časťami fiškálnej politiky vlády: vládnymi nákupmi, transferovými platbami a daňovými sadzbami. Na skutočný schodok či prebytok pôsobí aj výška daňového inkasa a zmeny v transferoch, ktoré vyplývajú z vývoja dôchodkov ekonomických subjektov, vznikajúcich pri zmene súkromných výdavkov. Pri vysokej úrovni dôchodkov vláda získava vyššie daňové príjmy. Pri nízkej úrovni dôchodkov je nízky daňový príjem a môže viesť k deficitu alebo ho prehĺbovať. Na vznik a reprodukciu schodku teda súhrnne pôsobia všetky faktory, ktoré ovplyvňujú príjmové a výdavkové operácie vlády (Sivák, 2007, s. 232 – 233).

Veľkosť dlhu je podstatne ovplyvňovaná aj tempom ekonomického rastu. Ide o zvyšovanie príjmov a zvyšovanie nominálnej základne pre výpočet podielu verejného dlhu na HDP. Tento fakt vyplýva z relatívneho vyjadrenia výšky dlhu v % HDP. Ďalej je ovplyvňovaná napríklad veľkosťou a frekvenciou primárneho deficitu, výškou úrokovej miery, zárukami štátu a samosprávy za pôžičky a úvery iných subjektov a v značnej miere aj infláciou.

Ďalším významným faktorom ovplyvňujúcim výšku verejného dlhu je inflácia, spojená s tzv. monetizáciou dlhu, ktorá spôsobuje pokles reálnej výšky dlhu. V prípade, že dlh je denominovaný v domácej mene, rast inflácie spôsobí zníženie reálnej hodnoty majetku obyvateľstva držaného vo forme vládnych obligácií (Sivák, 2007).

Faktory pôsobiace na rast relatívnej váhy verejného dlhu (Dvořák, 2008, s. 113):

1. počiatočná hodnota tohto ukazovateľa na začiatku rozpočtového obdobia, ktorá vyjadruje mieru zdedenej dlhovej záťaže,

2. veľkosť primárneho deficitu v danom rozpočtovom období, ktorý vyjadruje nárast zadĺženia vplyvom vládnej fiškálnej politiky,
3. miera monetizácie dlhu, ktorá vyjadruje, do akej miery bol verejný dlh transformovaný operáciami na voľnom trhu do prírastku peňažnej zásoby,
4. pomer úrokovej miery, ktorou je dlh úročený a tempa rastu HDP.

Súhrnný vplyv jednotlivých faktorov môžeme vyjadriť rovnicou:

kde:

výsledný podiel verejného dlhu k HDP,
 vyjadruje zmenu počiatočného podielu verejného dlhu vplyvom exogénnych faktorov:
 úrokovej miery (r) a tempa rastu HDP (q): —,
 podiel primárneho deficitu k HDP,
 podiel objemu monetizácie dlhu k HDP.

Čím vyšší je relatívny dlhový pomer v počiatočnom období, primárny deficit, pomer úrokovej miery a tempa rastu HDP, tým vyššia je aj relatívna váha dlhu v nasledujúcom období. Žiadny z uvedených faktorov, s výnimkou primárneho deficitu vláda nemôže ovplyvniť. Predpokladáme, že mieru dlhovej záťaže vláda zdedí po predchádzajúcej vláde, monetizácia dlhu je plne v kompetencii nezávislej centrálnej banky a pomer veľkosti úrokovej miery a tempa rastu HDP nie sú priamo ovplyvniteľné. Aj keď vláda môže do určitej miery ovplyvňovať tempo rastu HDP, jej úspešnosť závisí od viacerých exogénnych faktorov, ktoré ňou nie sú ovplyvniteľné. Jedinou premennou, ktorú je vláda schopná ovplyvniť, je preto veľkosť primárneho deficitu. Aj táto schopnosť je však v období recesie do určitej miery obmedzená.

2.3 Bisphamova analýza

Bispham (1987) sa vo svojej analýze zameril na faktory vplyvajúce na rast relatívnej váhy verejného dlhu. Pracuje s reálnym národným produktom a nominálnou efektívnou úrokovou mierou, infláciu zahŕňa do úvahy samostatne⁵. Čo sa stane s dlhovým pomerom závisí na vzťahu medzi úrokovou mierou (r) a ekonomickým rastom (q). Pomocou analýzy vypočítame konečnú hodnotu, ku ktorej bude relatívna váha verejného dlhu v danej zemi dlhodobo konvergovať.

1. Ak verejný dlh nie je úročený ($r=0$), dlhový pomer bude v dlhodobom období konvergovať k hodnote danej výrazom:

kde:

b je podiel primárneho deficitu

Podiel verejného dlhu k HDP nemá nebezpečný charakter nakoľko výsledná hodnota konverguje ku konečnej limitnej hodnote.

2. Ak verejný dlh je úročený a úroková miera je zároveň menšia ako tempo rastu produktu ($r < q$), dlhový pomer bude konvergovať v čase k hodnote:

⁵ Efektívna úroková miera je úroková miera po zdanení. Jej využitie je tu namieste, pretože zdanením sa časť rokov zaplateného držiteľom vládnych obligácií vracia štátu späť (Dvořák, 2008, s. 114).

Nakoľko je tempo rastu produktu vyššie ako úroky platené na obsluhu dlhu, situácia nie je nebezpečná a to ani v prípade, ak by primárne rozpočtové deficity vyústili do vysokého zadĺženia.

3. Verejný dlh je úročený, úroková miera je rovná alebo vyššia ako tempu rastu produktu ($r \geq q$). Podľa Bisphama je situácia vážna a to aj v prípade nulového primárneho deficitu. Tempo rastu relatívnej váhy verejného dlhu je tým vyššie, čím vyšší je primárny deficit a čím vyšší je pomer tempa rastu (q) a úrokovej miery (r). Ak je primárny deficit nenulový, závisí hraničná hodnota relatívnej váhy verejného dlhu od podielu tempa rastu HDP a úrokovej miery. V situácii kedy je $r > q$ sa výraz $(1+r)/(1+q)$ blíži k nekonečnu a dlhový pomer nekontrolovateľne rastie.

Ak $r > q$, relatívna váha dlhu závisí na veľkosti a znamienku dlhu k HDP v čase $t-1$ a primárneho salda. V prípade existujúceho počiatočného verejného dlhu a deficitu, relatívna váha dlhu bude v dlhodobom horizonte nekontrolovateľne rásť (fiškálna politika sa stáva neudržateľnou). Druhou možnosťou je, že by vláda hospodárila s prebytkom a počiatočný dlh by bol nulový. Takáto situácia však v realite nenastáva.

Záveru Bisphamovej analýzy môžeme zhrnúť do nasledujúcich bodov (Dvořák, 2008, s. 116):

- Na dlhový pomer nepôsobí iba vládou ovplyvniteľný primárny deficit, ale aj iné exogénne faktory, z ktorých najvýznamnejší je podiel efektívnej úrokovej miery z verejného dlhu a tempa rastu HDP.
- Ak je úroková miera, ktorou je dlh úročený vyššia ako tempo rastu produktu, relatívna váha verejného dlhu rastie aj v prípade nulového primárneho deficitu alebo dokonca prebytku. Táto situácia sa označuje ako dlhová pasca.
- Z analýzy nepriamo plynie, že v prípade ak je hodnota parametru r priaznivá ($r < 1$), nemusí sa relatívna váha verejného dlhu zvyšovať ani v prípade trvalých rozpočtových deficitov.

3 Faktory ovplyvňujúce dlhový pomer v krajinách EÚ

Odhadovaný vplyv primárneho rozpočtového salda, pomeru úrokovej miery a tempa rastu produktu (faktor R) a ďalších mimorozpočtových vplyvov⁶ kvantifikuje tabuľka č. 1.

Tabuľka č.1: Vplyv faktorov pôsobiacich na relatívnu váhu verejného dlhu v krajinách EÚ

Krajina	Podiel hrubého dlhu k HDP						Zmena 2008 -2013	Vplyv primárneho salda	Vplyv faktora R	Ostatné vplyvy
	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*				
BE	89,3	95,8	96,0	98,0	100,5	100,8	11,5	2,4	5,5	6,8
DE	66,7	74,4	83,0	81,2	82,2	80,7	14,0	-2,6	4,8	14,4
EE	4,5	7,2	6,7	6,0	10,4	11,7	7,1	3,7	-0,4	-3,8
IE	44,2	65,1	92,5	108,2	116,1	120,2	75,9	56,0	19,7	14,5
EL	113,0	129,4	125,0	165,3	160,6	168,0	55,0	20,2	51,9	4,7
ES	40,2	53,9	61,2	68,5	80,9	87,0	46,9	29,3	13,0	1,7
FR	68,2	79,2	82,3	85,8	90,5	92,5	24,3	15,9	5,2	2,0
IT	105,7	116,0	118,6	120,1	123,5	121,8	16,1	-8,0	20,6	3,2
LU	13,7	14,8	19,1	18,2	20,3	21,6	7,9	3,8	-0,5	13,9

6 Ostatné vplyvy zahŕňajú faktory patriace pod stock-flow adjustment. Tie zaisťujú bezchybný prechod od rozpočtového deficitu k prírastku dlhu. Významnejší z nich je vplyv príjmov z privatizácie a zmena reálnej hodnoty dlhu denominovaného v zahraničnej mene v dôsledku kurzových vplyvov.

Krajina	Podiel hrubého dlhu k HDP						Zmena 2008 -2013	Vplyv primárneho salda	Vplyv faktora R	Ostatné vplyvy
	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*				
NL	58,5	60,8	62,9	65,2	70,1	73,0	14,5	13,9	7,6	8,4
AT	63,8	69,5	71,9	72,4	74,4	74,5	10,7	2,7	4,7	6,3
PT	71,6	83,1	93,3	107,8	113,9	117,1	45,5	12,6	20,9	5,9
SI	21,9	35,3	38,8	47,6	54,7	58,1	36,1	16,5	10,4	2,7
FI	33,9	43,5	48,4	48,6	50,5	51,7	17,7	1,0	0,1	20,3
MT	62,3	68,1	69,4	72,0	74,8	75,2	12,9	-0,4	4,6	2,4
CY	48,9	58,5	61,5	71,6	76,5	78,1	29,2	9,9	8,7	-3,5
SK	27,9	35,6	41,1	43,3	49,7	53,5	25,6	21,8	2,5	-3,3
EA – 17	70,1	79,9	85,6	88,0	91,8	92,7	22,5	7,7	9,7	7,0
BG	13,7	14,6	16,3	16,3	17,6	18,5	4,8	9,3	1,1	-4,7
CZ	28,7	34,4	38,1	41,2	43,9	44,9	16,2	12,2	5,3	-4,0
DK	33,4	40,6	42,9	46,5	40,9	42,1	8,7	4,9	4,5	14,2
LV	19,8	36,7	44,7	42,6	43,5	44,7	25,0	17,7	5,0	10,5
LT	15,5	29,4	38,0	38,5	40,4	40,9	25,4	19,4	3,2	1,8
HU	73,0	79,8	81,4	80,6	78,5	78,0	5,1	-11,1	9,5	5,1
PL	47,1	50,9	54,8	56,3	55,0	53,7	6,6	12,4	-1,2	-2,4
RO	13,4	23,6	30,5	33,3	34,6	34,6	21,2	18,0	0,8	0,2
SE	38,8	42,6	39,4	38,4	35,6	34,2	-4,6	-4,6	-0,2	3,0
UK	54,8	69,6	79,6	85,7	91,2	94,6	39,8	28,1	4,7	9,5
EU - 27	62,5	74,8	80,2	83,0	86,2	87,3	24,8	10,3	8,2	5,6

Zdroj: vlastné spracovanie podľa *Public Finance in EMU 2012*

Európska komisia predpokladá pri odhade relatívnej váhy verejného dlhu v rokoch 2008-2013 v krajinách EÚ – 27 jeho zvýšenie o 24,8% HDP. Na náraste dlhu sa negatívne budú podieľať všetky spomenuté vplyvy, najvýraznejšie primárne rozpočtové deficity vo výške 10,3% HDP. Vysoko negatívny vplyv bude mať aj nepriaznivý pomer tempa rastu a úrokovej miery z štátneho dlhu vo výške 8,2% HDP. Nezanedbateľná je aj váha mimorozpočtových vplyvov v celkovej výške 5,6%.

Negatívny odhad je aj pre krajiny EMU (nárast o 22,5% HDP), kde sa bude na raste relatívnej váhy najvýraznejším tempom podieľať pomer úrokovej miery a tempa rastu produktu vo výške 9,7% HDP. Európska komisia odhaduje nárast relatívnej váhy dlhu všetkých krajín s výnimkou Švédska, kde očakáva pokles o 4,6% HDP zapríčineného najmä vplyvom dosahovania rozpočtových prebytkov a priaznivého pomeru faktora R. Rozpočtové prebytky komisia očakáva ešte aj na Malte, v Nemecku ale rovnako aj v Taliansku, kde bude priaznivý vplyv primárneho salda aspoň čiastočne kompenzovať negatívny vplyv vysokých úrokov na obsluhu dlhu v porovnaní s tempom ekonomického rastu. Neprekvapivo sa najvyšší dlh očakáva v Grécku (168% HDP v roku 2013) ovplyvneného výškou faktora R (51,9% HDP).

Najextrémnejší nárast dlhu sa očakáva v Írsku (o 75,9% HDP) najmä vplyvom primárneho deficitu. Do „prvej päťky“ najhoršie hospodáriacich krajín sa dostalo aj Slovensko, kde sa očakáva negatívny vplyv rozpočtových deficitov vo výške 21,8% HDP. Práve tento faktor prispel najväčšou mierou k rastu relatívnej váhy dlhu v roku 2011. Faktory patriace pod stock-flow adjustment len mierne zlepšia prudký nárast dlhu z 27,9% na 53,5% HDP. Na strane druhej aj pri prudkom raste relatívnej váhy verejného dlhu je Slovensko spolu s Estónskom, Luxemburskom, Fínskom a Slovinskom v skupine krajín v rámci EMU, ktoré spĺňajú maastrichtské kritérium. Na strane druhej v skupine krajín, ktoré neprijali euro sa očakáva, že 60% hranicu nesplní v roku 2013 len Veľká Británia a Maďarsko.

Môžeme zhrnúť, že na zhoršenom stave verejných financií EMU a celej EÚ sa podpísali rastúce rozpočtové deficity sprevádzané ekonomickým poklesom a zvýšenými nákladmi na obsluhu dlhu.

Tabuľka č.2: Príspevky k zmene hrubého dlhu verejnej správy

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*	2014*	2015*
Primárne saldo (v % HDP)	0,8	6,6	6,3	3,4	2,9	1,0	0,5	-0,1
Snehová guľa (v % HDP)	-1,1	3,2	-0,3	-0,4	0,3	-0,1	-0,9	-1,0
Úroky (v %)	1,2	1,4	1,3	1,6	1,7	1,9	1,9	2,0
Rast nominálneho HDP (v %)	-2,4	1,8	-1,7	-1,9	-1,5	-2,0	-2,8	-3,0
Stock-flow adjustment (v % HDP)	-1,5	-2,1	-0,6	-0,7	5,8	1,6	1,4	1,3

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov IFP MF SR

Obdobnú analýzu pripravuje aj Inštitút finančnej politiky MF SR (tabuľka č. 2), ktorý kvantifikuje vplyv faktorov v jednotlivých rokoch. Odhad vplyvu faktorov korešponduje s údajmi Európskej komisie. Efekt tzv. snehovej gule, ktorý odráža veľkosť úrokov a nárast nominálneho HDP, upozorňuje na riziko vzniku dlhovej pasce. Priaznivý vývoj dosiahol daný ukazovateľ v roku 2009, kedy bol rast HDP vyšší ako výška úrokov. V ostatných rokoch môžeme konštatovať negatívny efekt snehovej gule na dlhové zaťaženie SR. Primárne saldo sa na náraste dlhu najviac podieľalo v rokoch 2009 a 2010. V nasledujúcich rokoch sa očakáva priaznivejší vývoj v tejto oblasti s predikciou dosiahnutia rozpočtového prebytku v roku 2015.

Tabuľka č. 3: Výpočet Bisphamovej analýzy na Slovensku v rokoch 2003-2012

Rok	Primárne saldo	Úroková miera ⁷	Hrubý domáci produkt	r=0	r<q
2003	-0,27%	6,38%	10,34%	2,84%	7,41%
2004	-0,18%	5,72%	11,20%	1,80%	3,67%
2005	-1,09%	4,53%	9,20%	12,99%	25,60%
2006	-1,71%	4,77%	11,53%	16,55%	28,24%
2007	-0,43%	5,07%	11,72%	4,07%	7,18%
2008	-0,84%	4,58%	8,78%	10,45%	21,86%
2009	-6,55%	4,87%	-6,06%	-	r≥q
2010	-6,32%	3,96%	4,90%	135,35%	708,90%
2011	-3,37%	4,02%	4,92%	71,93%	392,75%
2012	-2,94%	4,19%	3,57%	85,09%	r≥q

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov IFP MF SR

Výsledky Bisphamovej analýzy v podmienkach SR sumarizuje tabuľka č. 3. Prvá situácia poukazuje k akým hodnotám bude dlh konvergovať v dlhodobom horizonte v prípade nulových úrokov z dlhu. Je potrebné zdôrazniť, že sa v podmienkach SR jedná o abstraktnú situáciu. Cieľom tejto modelovej situácie bolo poukázať na vplyv primárneho salda a tempa rastu na dlhodobý vývoj relatívnej váhy dlhu.

V prípade druhej situácie ($r < q$), môžeme vývoj na Slovensku sledovať v predkrízovom a krízovom období. Do roku 2008 (vrátane) mal dlh tendenciu v dlhodobom horizonte nepresiahnuť 30% HDP. Pod touto skutočnosťou sa podpísala najmä snaha Slovenska vstúpiť do eurozóny (plnenie rozpočtového maastrichtského kritéria a kritéria dlhodobých úrokových mier) a priaznivý ekonomický vývoj. Ak by Slovensko aj naďalej pokračovalo v „nepriaznivom trende“ z rokov 2009-2012, dlhový pomer by mohol dosiahnuť astronomické hodnoty. Na základe Bisphamovej analýzy môžeme vidieť, aký je výrazný vplyv sledovaných faktorov. Na raste relatívnej váhy dlhu sa podieľajú najmä vysoké rozpočtové deficity a nízke tempo rastu v pomere k plateným úrokom z dlhu.

⁷ Reálna úroková miera (implicitná) je vypočítaná ako podiel úrokov z dlhu platených v roku t ku zostatku verejného dlhu ku koncu roka t-1.

4 Záver

V príspevku sme sa zamerali na vývoj relatívnej váhy verejného dlhu k HDP a faktory ovplyvňujúcich tento pomer v krajinách EÚ. Môžeme zhrnúť, že na zhoršenom stave verejných financií Slovenska ako aj ostatných EÚ sa podpísali rastúce rozpočtové deficity, sprevádzané ekonomickým poklesom a zvýšenými nákladmi na obsluhu dlhu.

Vplyv faktorov v jednotlivých rokoch poukazuje na riziko efektu tzv. snehovej gule, ktorý odráža veľkosť úrokov a nárast nominálneho HDP a upozorňuje na riziko vzniku dlhovej pasce najmä vplyvom krízy a slabej fiškálnej disciplíny jednotlivých členských štátov.

Teoretické základy Bisphamovej analýzy boli aplikované na konkrétne údaje v podmienkach SR. Výsledky analýzy poukázali na dôležitosť a vplyv jednotlivých determinantov dlhového pomeru.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BISPHAM, J.A. 1987. *Rising public sector indebtedness: Some more unpleasant arithmetic*. In: BOSKIN, M.J., FLEMMING, J.S., GORINI, S. (ed.) 1987. *Private saving and public debt*. Oxford: Blackwell, 1987. 40-71 s.
- [2] DVORÁK, P. 2008. *Veřejné finance, fiskální nerovnováha a finanční krize*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2008. 343 s. ISBN: 978-80-7400-075-1.
- [3] HAMERNÍKOVÁ, B. 1996. *Veřejné finance*. Praha: Victoria Publishing, 1996. 181 s. ISBN: 80-7187-050-1.
- [4] LIPTÁK, J. 1999. *Verejné financie*. Bratislava: Súvaha, 1999. s. 255. ISBN 80-88727-21-9.
- [5] PEKOVÁ, J. 2008. *Veřejné finance, úvod do problematiky*. 4. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2008. s. 580. ISBN 978-80-7357-358-4.
- [6] SAMUELSON, P.A. – NORDHAUS, W.D. 1991. *Ekonomía*. Bratislava: Elita, 2000, 844 s. ISBN: 808044059X.
- [7] SIVÁK, R. a kol. 2007. *Verejné financie*. Bratislava: IURA, 2007. 311 s. ISBN 978-80-8078-094-4.
- [8] SCHULTZOVÁ, A. a kol. 2007. *Verejné financie (vybrané otázky pre 3. Stupeň vysokoškolského vzdelávania)*. Bratislava. Ekonóm, 2007. s. 320. ISBN 978-80-225-2326-4.
- [9] EUROPEAN COMMISSION. 2012. *Public Finance in EMU 2012*. European Commission. 2013. [cit. 30.04.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-4.pdf>
- [10] EUROSTAT. 2013. *General government gross debt*. Eurostat 2013. [cit. 09.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsd410>>
- [11] INŠTITÚT FINANČNEJ POLITIKY MF SR. 2012. *Fiškálne indikátory*. MF SR. 2012. [cit. 06.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=6004>>

Kontakt***Ing. Kristína Arvajovičová***

Katedra verejnej ekonómie a regionálneho rozvoja

Ekonomická fakulta

Univerzita Mateja Bela

Tajovského 10, 974 01 Banská Bystrica

Email: kristina.arvajovicova@gmail.com

Slovenská republika

VPLYV DEMOGRAFICKÝCH FAKTOROV NA STABILITU SRBSKEJ REPUBLIKY – ANALÝZA VPLYVU VYBRANÝCH NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

Mgr. Martin Balco

Abstrakt

Vplyv obyvateľstva na stabilitu štátu je nezanedbateľný a okrem väčšinového obyvateľstva sa týka aj národnostných menšín. V Srbskej republike má otázka národnostných menšín špeciálny význam, ako z hľadiska ich početnosti a teritoriálnej distribúcie, tak z dôvodu konfliktnej minulosti. Príspevok analyzuje vplyv vybraných národnostných menšín v Srbsku na stabilitu štátu a načrtáva ďalší vývoj v daných oblastiach, berúc do úvahy najmä demografický vývoj. Na základe relevantných údajov predpokladáme, že destabilizujúci vplyv menšín na stabilitu Srbska bude v budúcnosti s najväčšou pravdepodobnosťou slabnúť.

Kľúčové slová: Srbská republika, demografické činitele, maďarská národnostná menšina, bosniacka národnostná menšina, albánska národnostná menšina

Abstract

The impact of population on stability of a state is not negligible and it also applies to national minorities. In Republic of Serbia, the issue of national minorities is of special importance, both in terms of their number and territorial distribution and due to conflicts in the past. The paper analyzes the impact of selected national minorities in Serbia on stability of the country and predicts further development, taking into account particularly the demographics. Based on the relevant data, it is most likely that the destabilizing effect of the minorities on the stability of Serbia will be weakening in the future.

Key words: Republic of Serbia, demographic factors, the Hungarian minority, Bosnian minority, Albanian minority

1 Úvod

Obyvateľstvo tvorí spolu s územím a suverénnou štátnou mocou jeden zo základných atribútov štátu. Vplyv obyvateľstva na stabilitu štátu je nezanedbateľný a jedným z faktorov do veľkej miery ovplyvňujúcich fungovanie štátu sú demografické činitele. Okrem väčšinového obyvateľstva a jeho demografického vývoja majú veľký vplyv na stabilitu štátu takisto národnostné menšiny, niekedy dokonca v rozhodujúcej miere.

Vplyv národnostných menšín na stabilitu štátu determinuje niekoľko faktorov. Tými najdôležitejšími sú početnosť menšiny, miera lojality k štátu a vzťah s väčšinovým národom, ďalej homogenizácia a koncentrácia menšiny, jej organizovanosť a teritoriálna distribúcia, pričom tento faktor je obzvlášť citlivý pre štát najmä v tom prípade, keď menšina obýva oblasti hraničiace s materským štátom danej menšiny. (Ištok, Terem, Čajka, Rýsová, 2010) Nezanedbateľný je tiež vplyv externých faktorov, a to hlavne regionálnych, prípadne svetových mocností.

Cieľom tohto príspevku je analýza vplyvu demografických činiteľov na stabilitu štátu na prípade Srbskej republiky. Pozornosť sa zameriava predovšetkým na tri vybrané národnostné menšiny a ich demografické charakteristiky, pričom ich analyzuje v korelácii s etno-spaciálnym faktorom. Výber maďarskej, bosniackej a albánskej národnostnej menšiny bol motivovaný faktom poukázať na cieľ práce na podľa nás najvhodnejších príkladoch.

2 Demografická situácia v Srbskej republike a národnostné menšiny

Srbská republika je s rozlohou 88 361 km² najväčším a s počtom obyvateľov 7 186 8628 takisto populačne najsilnejším štátom západného Balkánu. Súčasný demografický trendy v Srbsku sú v zásade rovnaké ako tie v Európe. Populácia Srbskej republiky rýchlo starne a takisto klesá pôrodnosť. V Srbsku sa hovorí o tzv. *bielom more*. Podľa najnovších údajov Srbsko ročne príde o 30 000 obyvateľov ako výsledok negatívneho prirodzeného prírastku, pričom reálne číslo je z dôvodu emigrácie obyvateľov ešte vyššie. Demografi predpokladajú ďalšie zvýšenie negatívneho prírastku, a to až na 50 000 – 60 000 osôb ročne v najbližšom období, ak nepríde k zmene. Priemerný vek obyvateľstva 41,2 roka patrí medzi jeden z najvyšších v Európe, ale aj vo svete. Ďalším alarmujúcim faktorom je aj počet potratov, ktorých je v Srbsku priemerne ročne vykonaných okolo 200 000. (Tuvíč, 2010) Tieto demografické charakteristiky sa týkajú takisto väčšiny národnostných menšín.

Podľa sociológa Z. Stojilkovića bude biely mor viesť k viacerým problémom. „Dochádza ku konštantnému poklesu počtu pracujúcich vzhľadom na počet dôchodcov ... Tým sa zvyšujú výdavky na dôchodky na úkor výdavkov pre zamestnaných a do vzdelávania mladých ... Stávame sa spoločnosťou starých a na to sú potrebné zdroje.“ (Slović, 2011)

Srbská republika zostala aj po rozpade Juhoslávie krajinou s pestrou etnickou skladbou. Okrem majoritného národa žije v Srbsku ďalších 27 oficiálne uznaných národností, ktoré sa okrem troch hlavných kresťanských denominácií hlásia aj k obom hlavným vetvám islamu. Národnostné menšiny spolu tvorili podľa sčítania z roku 2002 14,38% alebo 1 135 393 z celkového počtu 7 498 001 obyvateľov, a sú z toho dôvodu už len svojou početnosťou faktorom, ktorý štátna moc musí vziať do úvahy. Situácia je skomplikovaná aj faktom (a v tom spočíva všeobecný problém menšín na Balkáne), že národné, resp. národnostné hranice nekorešponujú so štátnymi hranicami, ako aj tým, že národnostné menšiny sú delegitimujúci faktor postkomunistických spoločností. (Orlović, 2008) Ako ďalej uvádza N. Raduški, „v Srbsku je prítomná neobyčajná koncentrácia a homogenizácia obyvateľstva určitých národností. Z dôvodu špecifickej teritoriálnej distribúcie a etnickej prevahy relevantných národnostných menšín v pohraničných územiach krajiny, otázka ich statusu a územno-politickej organizácie dáva vážnosť a špeciálny význam otázke menšín v Srbsku.“ (Raduški, 2010)

Prihranične koncentrovaní na hraniciach s materským štátom sú najmä príslušníci maďarskej, bosniackej a albánskej menšiny. Zvláštnym prípadom sú Bosniaci, ktorí sú síce do istej miery koncentrovaní pri hranici s Bosnou a Hercegovinou¹⁰, ale územie Sandžaku, ktoré obývajú, je primárne rozdelené medzi Srbsko a Čiernu Horu a Bosniaci obývajú teritórium po oboch stranách hranice.

8 Podľa posledného sčítania obyvateľstva z roku 2011. Všetky štatistické údaje použité v práci pochádzajú z Republikového úradu pre štatistiku Srbskej republiky a neobsahujú údaje pre Autonómnu pokrajinu Kosovo a Metohiju, pokiaľ nie je uvedené inak. Webová stránka Úradu, z ktorej sme čerpali, je uvedená v zozname použitej literatúry.

9 Komplexné spracovanie výsledkov sčítania z roku 2011 týkajúcich sa národnostných menšín nebolo ešte k dispozícii, preto je uvádzaný údaj z roku 2002. Pre sčítanie z roku 2011 sa aj pri národnostných menšinách očakáva všeobecný pokles početnosti z dôvodu nízkej pôrodnosti a emigrácie.

10 Problematickým bodom je takisto vnímanie Bosny ako materského štátu Bosniakov. Toto rozhodnutie Rady Kongresu bosniackych intelektuálov z roku 1993 neprijímajú všetci príslušníci bosniackej národnostnej menšiny.

3 Analýza vplyvu jednotlivých národnostných menšín na stabilitu štátu

3.1 Maďarská národnostná menšina

Maďarská národnostná menšina je najpočetnejšou menšinou žijúcou v Srbskej republike. Podľa sčítania z roku 2011 tvorí s počtom 253 899 príslušníkov 3,53% z počtu celkového obyvateľstva. Maďarská menšina obýva takmer výlučne Autonómnou pokrajinu Vojvodina (APV)¹¹. Vo Vojvodine žije 26 národnostných menšín a majoritný srbský národ v nej tvorí len 66,76% obyvateľstva. Maďarská národnostná menšina tvorí v APV až 14,28% obyvateľstva a spolu so Srbmi tak vytvárajú heterogénnu štruktúru obyvateľstva bimodálneho typu. V APV je zavedených 6 úradných jazykov, medzi nimi aj slovenský jazyk.

Začiatkom 90. rokov, kedy bola autonómia Vojvodiny po tzv. jogurtovej revolúcii *de facto* zrušená, boli založené prvé politické strany národnostných menšín, medzi nimi aj maďarské (napr. Demokratické spoločenstvo vojvodinských Maďarov či Zväz vojvodinských Maďarov). Najdôležitejším bodom programu týchto a niektorých ďalších menších maďarských strán predstavuje idea o trojstupňovej autonómii. Pre maďarské obyvateľstvo Srbska sú požadované personálna (osobná), teritoriálna (územná) a municipálna autonómia (t.j. lokálna samospráva). Túto požiadavku sa lídri maďarských politických strán snažili okrem vnútropolitického pôsobenia presadiť aj internacionalizáciou problému, a to v roku 2005, kedy požadovali, aby sa paralelne s rokovaniaми o konečnom štatúte Kosova a Metohije jednalo aj o autonómii maďarskej menšiny vo Vojvodine. V rámci vnútropolitického pôsobenia sa tri maďarské politické strany v roku 2008 spojili pre voľby do srbského republikového parlamentu do tzv. Maďarskej koalície¹². Jedným z hlavných proklamovaných cieľov tejto koalície bolo vytvorenie tzv. Autonómného regiónu Maďarov na severe Vojvodiny, ktorý by mal sídlo v Subotici a združoval by opštiny¹³ s maďarskou väčšinou. Tento cieľ bol okrem iného načrtnutý v *Spoločnom koncepte autonómie strán vojvodinských Maďarov*, ktorý prijali v roku 2008.

Napriek týmto a mnohým iným snahám však nie je pravdepodobné, že by maďarská národnostná menšina dosiahla požadovanú autonómiu, a to z viacerých dôvodov. Prvý z nich je fakt, že dlhodobé demografické ukazovatele vychádzajú v neprospech maďarských požiadaviek. Podľa sčítaní, ktoré boli vykonané po rozpade Juhoslávie v rokoch 1991, 2002 a 2011, Srbi tvorili 57,2%, 65,1%, resp. 66,76% obyvateľstva a Maďari 16,9%, 14,3%, resp. 13% obyvateľstva. Na základe týchto údajov je možné prísť k záveru, že podiel srbského obyvateľstva v APV sa konštantne zvyšuje, kým počet obyvateľov maďarskej národnosti sa trvalo znižuje a predikcie hovoria o pokračovaní tohto trendu. Následkom týchto faktorov síce ostanú významnou národnostnou menšinou v severnej časti Vojvodiny, ich požiadavky na teritoriálnu autonómiu či rozsah navrhovaného autonómného regiónu sa pravdepodobne následkom demografického pádu zredukujú. Ďalšími dôvodmi k nerealizácii maďarských požiadaviek patrí značne široké teritoriálne vymedzenie autonómného maďarského regiónu, keďže navrhovaný región by zahŕňal aj oblasti s veľkým počtom príslušníkov iných národností. Ďalej Vojvodina samotná je región s pridelenou autonómiou a autonómia v autonómii by bola neobvyklý koncept, ktorý by priniesol mnoho ústavno-právnych a správnych problémov. Nezanedbateľný je takisto fakt, že súčasné srbské zákonodarstvo týkajúce sa práv národnostných menšín poskytuje týmto spoločenstvám nadštandardné práva

11 APV je podľa Ústavy Srbskej republiky z roku 2006 spolu s Autonómnou pokrajinou Kosovo a Metohija jednou z dvoch autonómnych pokrajín (oblastí) krajiny.

12 Koalícia získala štyri mandáty. V parlamentných voľbách v roku 2012 sa táto predvolebná koalícia nezopakovala, politické strany maďarskej národnostnej menšiny postupovali samostatne. Do parlamentu sa dostal len Zväz vojvodinských Maďarov (Savez vojvodjanskih Madjara) so ziskom piatich mandátov.

13 Najnižšia jednotka samosprávy v Srbsku, avšak podobné našim okresom.

aj v európskych meradlách, vrátane kolektívnych práv, ktoré sa realizujú v rámci kultúrnej autonómie.

3.2 Bosniacka národnostná menšina

Bosniacka¹⁴ národnostná menšina je podľa sčítania z roku 2011 tretia najpočetnejšia s počtom 145 276 príslušníkov a tvorí tak 2,02% obyvateľstva Srbskej republiky. Obýva prevažne územie nazývané Raška, resp. Sandžak¹⁵. Sandžak „v posledných rokoch predstavuje nielen jedno z možných ohnísk konfliktov v priestore bývalej Juhoslávie, ale je takisto citlivým ukazovateľom úspechov, resp. neúspechov demokratizačných procesov v Srbsku.“ (Smejkalová, 2007, s. 125) Destabilizačný vplyv na štát však nemajú len požiadavky autonómie, prípadne secesie, ako to je v prípade maďarskej národnostnej menšiny. Oveľa väčšiu hrozbu predstavuje nestabilná lokálna politická situácia s častými incidentmi a následné vládne intervencie do samosprávy, ďalej medzietnické napätie a konflikty v náboženskej oblasti a s tým súvisiaca hrozba islamského extrémizmu (vahábizmu).

Bosniaci v Sandžaku sa takisto ako maďarská národnostná menšina snažia o autonómiu od začiatku 90. rokov, kedy si vytvorili svoje prvé politické strany. Politické spektrum Sandžaku je mimoriadne podelené, ako dokazuje aj fakt, že ku dňu 01.04.2013 bolo oficiálne zaregistrovaných 12 politických strán z oblasti Sandžaku. (Izvor iz registra..., 2013) Postupom času sa vytvorili dva znepriatelené hlavné prúdy. Prvý reprezentuje radikálnejšia SDA¹⁶, ktorá sa usiluje o širokú politickú, ale aj teritoriálnu autonómiu Sandžaku, kým druhý prúd predstavovaný hlavne SDP¹⁷ vidí riešenie ekonomických, sociálnych, kultúrnych a iných problémov oblasti v demokratizácii Srbska, ktorá by bola založená na decentralizácii a regionalizácii. Aj bosniacki predstavitelia sa pokúšali o internacionalizáciu postavenia Bosniakov v rámci Zväzovej republiky Juhoslávie. Počas Daytonskej konferencie sa snažili o vyvolanie akejsi konferencie „Dayton 2“, na ktorej by sa riešil status Sandžaku a postavenie Bosniakov v krajine. Vo svojej snahe boli podobne ako maďarskí predstavitelia neúspešní.

Napriek snahám je nepravdepodobné, že by Bosniaci dosiahli autonómiu, a už vôbec nie samostatnosť. Bosniaci zo šiestich opštín, do ktorých sa koncentruje ich populácia, tvoria väčšinu len v troch. Okrem politickej podelenosti rozkolu čelí takisto islamská náboženská obec, ktorá je od roku 2007 rozštiepená na Islamské spoločenstvo Srbska so sídlom v Belehrade (na čele A. Zilkić) a Islamské spoločenstvo v Srbsku so sídlom v Novom Pazare na čele s M. Zukorlićom. A práve „politická a náboženská nestabilita otvára priestor na manipuláciu a radikalizáciu, ktorá vo svojom dôsledku môže mať vplyv na stabilitu srbského štátu.“ (Smejkalová, 2007, s. 134) Profesor D. Tanasković tvrdí, že „v Sandžaku môže dôjsť k vystupňovaniu napätia, dokonca k incidentným situáciám, tým viac, že existujú sily, ktoré na ich vyvolaniu systematicky pracujú.“ (Darko Tanasković: U Sandžaku..., 2012)

V tomto kontexte nemožno opomenúť demografický vývoj v oblasti. V roku 1991 sa k národnosti Moslimovia prihlásilo 180 222 obyvateľov. Podľa sčítania z roku 2002, kedy už bolo možné prihlásiť sa aj k národnosti „Bosniak“, žilo v Sandžaku na území Srbskej republiky 136 087 Bosniakov a 19 503 Moslimov. Z týchto údajov vyplýva, že počet osôb bosniackej/moslimskej národnosti medzi týmito dvoma sčítaniami klesol. Dôvodom bola

14 Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že označenie Bosniak pre moslimských Slovanov obývajúcich územie bývalej Juhoslávie bolo prijaté na Kongrese bosniackych intelektuálov v roku 1993. (Orlović, 2008, s. 321) Predtým, konkrétne od roku 1971, boli ako národ uznaní pod menom Moslimovia. Niektorí Moslimovia neprijali závery Kongresu a naďalej sa označujú za Moslimov.

15 Geografický a historický regiónu nachádzajúci sa medzi Bosnou a Hercegovinou a Autonómnou pokrajinou Kosovo a Metohija na území 2 štátov – Srbskej republiky (6 opštín) a Čiernej Hory (5, prípadne 6 opštín). Vďaka svojej polohe bol v minulosti strategicky veľmi významným územím.

16 Strana demokratickej akcie Sandžaku

17 Sociálno-demokratická strana, predtým Sandžacká demokratická strana.

hlavne emigrácia z oblasti z ekonomických príčin¹⁸ a z dôvodu vyhrotených medzietnických vzťahov. Výsledky sčítania z roku 2011 však ukazujú, že počet Bosniakov sa od roku 2002 zvýšil o 9191 na 145 278 a Moslimov o 2798 príslušníkov na 22 301. Bosniaci/Moslimovia sú tým pádom okrem Rómov jediná relevantná národnostná menšina, ktorá vykazuje pozitívny prirodzený prírastok. Takisto priemerný vek príslušníkov bosniackej národnostnej menšiny 33,47 roka je druhý najnižší v rámci Srbskej republiky. Tieto údaje poukazujú na pomerne mladú, rastúcu populáciu, ktorá žije v relatívne chudobnej oblasti s napätejšími medzietnickými vzťahmi, čo môže vyvolať sociálne motivované nepokoje.

Napriek týmto faktom však konfliktné skupiny v súčasnosti s najväčšou pravdepodobnosťou nemajú dostatočný konfliktný potenciál na vyvolanie lokálneho, prípadne regionálneho konfliktu. Do významného narušenia rovnováhy by mohlo dôjsť v prípade nekontrolovateľného vypuknutia konfliktu v súvislosti so situáciou v Kosove a Metohiji, prípadne v Macedónsku.

3.3 Albánska národnostná menšina

Národnostná menšina Albáncov¹⁹ obýva južnú časť Srbskej republiky, niekedy nazývanú aj Preševská dolina²⁰, ktorá zahŕňa tri opštiny (Preševo, Bujanovac, Medveđa). Tieto opštiny sa nachádzajú pozdĺž administratívnej línie s Autonómnou pokrajinou Kosovo a Metohija. Celkovo žije v týchto opštinách podľa sčítania z roku 2002 61 647 Albáncov.

Toto územie môžeme popísať ako relatívne nestabilné, a to z viacerých príčin. Albánci z tejto oblasti takisto založili svoje prvé politické strany v 90. rokoch, mnohé z nich však nepožadovali autonómiu, ako je to v prípade maďarskej a bosniackej národnostnej menšiny, ale priamo secesiu a pripojenie k Autonómnej pokrajine Kosovo a Metohija. Z týchto dôvodov albanofónne zdroje niekedy tendenčne označujú toto územie ako „východné Kosovo,“ čo má silnú politickú konotáciu a má za úlohu podčiarknuť príslušnosť územia ku Kosovu. O internacionalizáciu svojej otázky sa podobne ako maďarská a bosniacka menšina snažili, dokonca niekoľkokrát. V médiách sa takisto objavovali návrhy na prípadnú výmenu územia medzi Srbskou republikou a tzv. Republikou Kosovo, podľa ktorých by sa územie troch opštín Preševa, Medveđe a Bujanovca malo pričleniť k tzv. Republike Kosovo a oblasť štyroch severokosovských opštín s väčšinovým srbským obyvateľstvom k Srbsku. Takéto návrhy môžeme označiť ako nereálne, a to z viacerých príčin. Po prvé, možnosť rozdelenia Kosova vytrvalo odmietajú ako Spojené štáty americké, tak aj Európska únia ako mocnosti, ktoré majú najväčší vplyv v oblasti. Po druhé, z troch juhosrbských opštín má len jedna výraznú albánsku väčšinu, a nealbánske obyvateľstvo by takýto krok v prípadnom referende nepodporilo. Takisto početnosť albánskej populácie klesá, kedy medzi rokmi 1991 a 2002 napriek pozitívnemu a stabilne vysokému prirodzenému prírastku poklesol počet príslušníkov albánskej menšiny približne o 14 000 obyvateľov²¹. Údaje z roku 2011 sú nekompletné, keďže Albánci bojkotovali sčítanie, predpokladá sa však ďalší pokles. Po tretie, čo je možno najdôležitejšie, medzinárodné spoločenstvo v roku 2001 odobrilo vstup srbskej armáde a policajným zložkám do demilitarizovanej zóny, ktorá sa rozprestierala na výrazných častiach týchto opštín, čím dala jasne najavo, že žiadne ďalšie separatistické snahy v regióne nepodporí. V neposlednom rade je takisto dôležité, že na

18 Sandžak ako región sa vyznačuje slabo rozvinutou ekonomikou a infraštruktúrou.

19 Podľa platnej srbskej ústavy tvorí integrálnu časť Srbskej republiky aj Autonómna pokrajina Kosovo a Metohija, ktorej obyvateľstvo je prevažne albánske, od roku 1999 však nad ňou Srbská republika okrem štyroch severných opštín fakticky nevykonáva jurisdikciu. V texte sa preto venujeme len Albáncom z juhu Srbska.

20 Označenie Preševská dolina pre všetky tri spomenuté opštiny je geograficky nepresné, pretože opština Medveđa sa v tzv. Preševskej doline nenachádza a s ostatnými dvoma opštinami ani nesusedí. Srbské zdroje označujú tieto tri opštiny väčšinou ako „juh Srbska“.

21 To sa dá vysvetliť ich odchodom do tzv. Republiky Kosovo a najmä emigráciou do západnej Európy.

základe dohody, ktorá bola parafovaná dňa 19.04.2013 v Bruseli medzi premiérom Srbskej republiky I. Dačićom a premiérom tzv. Republiky Kosovo H. Thaciom prechádzajú štyri severokosovské opštiny do ústavno-právneho rámca tzv. Republiky Kosovo, čím sa možnosť výmeny stáva definitívne neaktuálnou.

Ako sa zhodujú mnohí analytici, medzietnické napätie v oblasti pretrváva, dokonca sa počas nedávnych rokovaní medzi srbskou a kosovsko-albánskou stranou zvýšilo, a predstavuje spolu s chudobou vážny problém a zdroj napätia. Navyše previazanosť regiónu so susediacim Kosovom dodáva problematike tejto oblasti Srbska medzinárodnú dimenziu.

4 Záver

Po analýze relevantných faktov sme prišli k záveru, že vybrané menšiny v Srbskej republike predstavujú v rôznej miere hrozbu pre stabilitu štátu. Týka sa to najmä autonomistických požiadaviek, ktoré v prípade Bosniakov a Albáncov prerastajú až do separatistických požiadaviek. Bosniacka menšina ohrozuje stabilitu štátu v posledných rokoch najmä vážnymi intraetnickými konfliktmi. Na základe analýzy viacerých kritérií, vrátane demografických, sme takisto dospeli k záveru, že destabilizujúce tendencie týchto troch menšín budú v budúcnosti pravdepodobne slabnúť. Výnimkou môže byť prípadná neočakávaná kríza, ktorá by sa mohla preliať z Kosova a Metohije do Sandžaku alebo na juh Srbska. Práve otázka Kosova a Metohije najlepšie ilustruje vplyv demografických činiteľov národnostnej menšiny na stabilitu štátu. Populácia kosovských Albáncov podľa balkanológa A. Troudea vzrástla od roku 1914 približne o 600% (Troude, 2007) a ďaleko tak prevýšila populáciu kosovských Srbov, ktorí sa navyše z ekonomických a bezpečnostných dôvodov masovo sťahovali z Kosova a Metohije a dnes tvoria len okolo 5-7% obyvateľstva pokrajiny. Kosovo jednostranne vyhlásilo nezávislosť od Srbska v roku 2008. Aj keď je takýto vývoj udalostí pri troch analyzovaných menšinách nepravdepodobný, otázku národnostných menšín v Srbskej republike, ich lojality k štátu a demografie nemožno marginalizovať.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Darko Tanasković: *U Sandžaku može doći do incidentnih situacija* [online]. 2012. Nova srpska politička misao. [cit. 2013-05-16]. Dostupné na internete: <<http://www.nspm.rs/hronika/darko-tanaskovic-u-sandzaku-moze-doci-do-ozbiljnijih-napetosti-pa-i-incidentnih-situacija.html?alphabet=l#yvComment68519>>
- [2] IŠTOK, R., TEREM, P., ČAJKA, P., RÝSOVÁ, L. 2010. *Politická geografia*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2010. 290 s. ISBN 978-80-557-0013-7.
- [3] *Izvor iz registra političkih stranaka* [online]. 2013. Ministarstvo pravde i državne uprave. [cit. 2013-05-19]. Dostupné na internete: <<http://www.drzavnauprava.gov.rs/article.php?id=784>>
- [4] ORLOVIĆ, S. 2008. *Politički život Srbije – između partokratije i demokratije*. Beograd: JP Službeni glasnik, 2008. 668 s. ISBN 978-86-7549-748-6
- [5] RADUŠKI, N. 2010. *Spatial distribution and ethnic homogenization of population in Serbia*. [online]. IVth International Conference of Balkans Demography. [cit. 2013-05-18]. Dostupné na internete: <http://www.demobalk.org/conferences/fr/BUDVA_10_5-2010/S_4/Raduski%20_S4.pdf>
- [6] Republikový úrad pre štatistiku Srbskej republiky [online]. [cit. 2013-05-16]. Dostupné na internete: < www.stat.gov.rs/>

- [7] SLOVIĆ, A. 2011. *Na jedno dete 10 starih* [online]. Blic.rs. [cit. 2012-10-18]. Dostupné na internete: <<http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/284992/Na-jedno-dete-10-starih>>
- [8] SMEJKALOVÁ, V. 2007. Problematika tzv. Novopazarského sandžaku. In ŠTĚPÁNEK, V. (ed.) *Současné Srbsko – politika, kultura, Evropská unie*. Brno: ALBERT, 2007. ISBN 80-7326-127-8, s. 125-137
- [9] TROUDE, A. 2007. *Geopolitka Srbije*. Beograd: Službeni glasnik, 2007. 220 s. ISBN 978-86-7549-666-3.
- [10] TUVIĆ, S. 2010. *Da li će bela kuga isprazniti Srbiju* [online]. Blic.rs. [cit. 2012-10-14]. Dostupné na internete: <<http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/225939/Da-li-ce-bela-kuga-isprazniti-Srbiju>>
- [11] *Zukorlić: Zikićeva IZ je plagijat* [online]. 2013. B92. [cit. 2013-05-15]. Dostupné na internete: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=05&dd=19&nav_category=11&nav_id=715238

Kontakt:

Mgr. Martin Balco

Katedra medzinárodných vzťahov

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela

Kuzmányho 1, Banská Bystrica

Email: martin.balco@umb.sk

Slovenská republika

ROZVOJ NEKONVENČNÝCH ZDROJOV ZEMNÉHO PLYNU V REGIÓNE V4

Ing. Ján Bocora

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza predpokladov pre rozvoj nekonvenčných zdrojov zemného plynu v Európe so zameraním sa na zoskupenie štátov V4. Na príklade Poľska, ktoré zatiaľ ako jediné iniciovalo ťažbu týchto zdrojov, poukážeme na kľúčové faktory, ktoré rozhodujúcou mierou ovplyvňujú vývoj na trhu so zemným plynom a teda aj samotný rozvoj nekonvenčného plynu v regióne.

Kľúčové slová: Nekonvenčný zemný plyn, bridlicový plyn, ekonomické faktory, environmentálne aspekty

Abstract

The aim of this article is to analyze the regional prospects for the development of unconventional natural gas in Europe, especially in the Visegrad region. Taking Poland as an example, the only country in the region, which initiated the exploitation of these resources, we will try to specify the crucial factors influencing the current market development and thus the development of the unconventional gas reserves in the V4 region.

Key words: Unconventional natural gas, shale gas, economic factors, environmental aspects

1 Úvod

Nekonvenčný zemný plyn je definovaný ako plynný uhlíkovodík, ktorý sa nachádza v nízko-priepustných až veľmi nízko-priepustných horninách. Ekonomická stránka jeho produkcie je podmienená aplikáciou moderných technológií, ktoré prostredníctvom kombinácie vertikálneho a horizontálneho vrtania alebo viacnásobného vertikálneho vrtania a následného hydraulického štiepenia hornín dokážu stimulovať prúdenie plynu uzavretého v nepriepustných geologických formáciách.²² Nekonenčný zemný plyn sa z hľadiska chemického zloženia a fyzikálnych vlastností neodlišuje od konvenčného plynu, nekonvenčnosť týchto zdrojov spočíva jedine v technologickej náročnosti ich ťažby a geologickej štruktúre hornín, v ktorom sa nachádza.²³ V literatúre nachádzame rôzne pohľady na klasifikáciu nekonvenčných zásob zemného plynu. Medzinárodná agentúra pre energiu uvažuje o troch typoch nekonvenčného zemného plynu - bridlicový plyn, plyn z nízko-priepustných pieskov a metán z uhoľných slojov.²⁴ Stevens okrem týchto troch druhov identifikuje aj dva ďalšie – plynné hydráty a povrchový biogénny plyn.²⁵ Za

22 BOYER, CH. et al. 2011. Shale gas: A global resource. In Oilfield Review [online]. 2011, vol. 23, no. 3. Dostupné na internete: <https://www.slb.com/~media/Files/resources/oilfield_review/ors11/aut11/03_shale_gas.pdf>

23 GÉNY, F. 2010. Can Unconventional Gas be a Game Changer in European Gas Market? [online]. Dostupné na internete: <<http://www.oxfordenergy.org/2010/12/can-unconventional-gas-be-a-game-changer-in-european-gas-markets/>>

24 INTERNATIONAL ENERGY AGENCY. 2012. Golden rules for a golden age of gas. World Energy Outlook Special report on unconventional gas [online]. Dostupné na internete: <<http://www.worldenergyoutlook.org/goldenrules/#d.en.27023>>

25 STEVENS, P. 2010. The 'Shale Gas Revolution': Hype and Reality. A Chatham House Report [online]. Dostupné na internete:

najkomplexnejšiu kategorizáciu sa však považuje rozdelenie podľa Rognera, ktorý identifikoval až šesť rôznych typov nekonvenčných zdrojov zemného plynu:²⁶

- *Plyn z uhoľných slojov (Coal-bed methane, CBM)* – vyskytuje sa vo forme metánu pri veľkých ložiskách bitúmenového hnedého uhlia a antracitu, kde je súčasťou jednotlivých uhoľných vrstiev alebo okolitých hornín;
- *Plyn z nízko-priepustných pieskov (Tight gas)* – nachádza sa uväznený v geologických formáciách s veľmi nízkou priepustnosťou a poréznosťou ako sú pieskovec alebo vápenec. Plyn sa v týchto horninách nedokáže zoskupiť do väčších zásobníkov, preto je potrebné stimulovať jeho prúdenie prostredníctvom štiepenia okolitých hornín;
- *Bridlicový plyn (Shale gas)* – zemný plyn stlačený medzi dvoma vrstvami bridlíc, ktoré sú bohaté na organické látky a vyznačujú sa jemnozrnnou sedimentárnou a vrstvitou štruktúrou;
- *Plynné hydráty (Gas hydrates)* – vyskytujú sa vo forme kryštalických zlúčením metánu a čiastočiek vody, ktoré vznikajú pri nízkych teplotách. Najväčšie zásoby plynných hydrátov sa nachádzajú v oblastiach s trvalo zamrznutou pôdou (permafrost) alebo na dne morí a oceánov v hĺbkach nad 500 metrov pod hladinou. Geologický ústav Spojených štátov (USGS) predpokladá, že plynné hydráty sú najväčším zdrojom prírodného uhlíka, ktorého objem je väčší ako doteraz známe kombinované zásoby uhlia, ropy a konvenčného zemného plynu;²⁷
- *Geostlačený plyn (Geo-pressured gas)* – plyn zachytený pod vysokým tlakom medzi vrstvami nepriepustných hornín v tzv. geostlačených zónach, ktoré sa nachádzajú v hĺbkach od 3 000 do 7 500 metrov pod povrchom;
- *Plyn vo veľkých hĺbkach (Ultra-deep gas)* – tieto zásoby sa vyskytujú vo veľmi veľkých hĺbkach nad viac ako 5 000 metrov pod zemským povrchom, pričom za určitých špecifických podmienok sa môže nachádzať v hĺbkach až okolo 10 000 až 13 000 metrov pod povrchom.

Najväčšími zásobami nekonvenčného plynu (uvažujúc zatiaľ len o bridlicovom plyne, plyne z nízko-priepustných pieskov a uhoľných slojov) disponuje Ruská federácia v objeme 84 biliónov metrov kubických²⁸, no je veľmi otázne nakoľko sú tieto informácie relevantné. Ruský energetický priemysel má už dlhodobé problémy s efektívnou alokáciou kapitálu potrebného na modernizáciu existujúcich ťažobných a spracovateľských kapacít, preto je málo pravdepodobné, že bol uskutočnený podrobný výskum potenciálnych ložísk nekonvenčného plynu. Podľa údajov amerického Úradu pre energetické informácie, ako aj Medzinárodnej agentúry pre energiu disponuje najväčšími zásobami Čínska ľudová republika, ktorej zdroje nekonvenčného plynu sa odhadujú na takmer 50 biliónov metrov kubických. Obrovské zásoby boli už na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia identifikované aj v Spojených štátoch amerických, ktoré ako vôbec prvé iniciovali komerčnú ťažbu plynu z nekonvenčných ložísk. Ťažba v súčasnosti prebieha na viacerých miestach, pričom najväčšie zásoby boli identifikované v oblasti Marcellus na severovýchode krajiny,

<http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Energy,%20Environment%20and%20Development/17344_r_0910stevens_es.pdf>

26 ROGNER, H.-H. 1997. An Assessment of World Hydrocarbon Resources. In *Annual Review Energy Environment* [online]. 1997, vol. 22, no. 11. Dostupné na internete: <<http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.energy.22.1.217?prevSearch=An%2BAssessment%2Bof%2BWorld%2BHydrocarbon%2BResources&searchHistoryKey=>>>

27 NATURALGAS.ORG. 2011. Unconventional Natural Gas Resources [online]. Dostupné na internete: <http://www.naturalgas.org/overview/unconvent_ng_resource.asp>

28 LEE, J. 2010. Unconventional gas in Russia [online]. Dostupné na internete: <<http://www.cges.co.uk/resources/articles/2010/08/16/unconventional-gas-in-russia>>

ktorá sa považuje za vôbec najväčší rezervoár nekonvenčného plynu na svete s rozlohou takmer 250 000 kilometrov štvorcových, ďalej v rezervoároch Barnett a Eagle Ford v Texase, Haynesville v štátoch Arkansas a Louisiana a formácii Bakken v štátoch Montana a Severná Dakota.

2 Nekonvenčný zemný plyn v EÚ

Európa je jedným z regiónov, ktoré disponujú značnými zásobami nekonvenčného zemného plynu. Vzhľadom na rastúcu dovoznú závislosť európskych štátov na energetických zdrojoch, ktorá v prípade členských štátov EÚ dosahuje viac ako 62 % spotreby zemného plynu,²⁹ by bolo pre mnohé štáty výhodné podporovať produkciu energie z domácich zdrojov (17 členských krajín je na viac ako 90 % závislých na dovoze plynu zo zahraničia³⁰). Zemný plyn je v EÚ významným zdrojom relatívne čistej energie, ktorý zodpovedá za 24 % celkovej primárnej spotreby a 21 % výroby elektrickej energie. V niektorých štátoch ako Taliansko, Maďarsko, Litva alebo Holandsko uspokojuje zemný plyn 37 až 42 % domácej spotreby energie.³¹ V Európe boli identifikované značné zásoby nekonvenčného plynu v objeme okolo 21 biliónov metrov kubických, ktoré by dokázali uspokojiť súčasný dopyt po plyne na viac ako 40 rokov. Najvýznamnejšie zásoby sa nachádzajú v oblasti Baltského mora, na severe a východe Poľska, v severnom Nemecku a oblasti Severného mora, vo Francúzsku v okolí Paríža a Marseille, ako aj vo Veľkej Británii, v Panónskej panve, ktorá zaberá územie Maďarska, Slovenska a Rumunska, alebo aj na Ukrajine v Dneprsko-doneckej panve.³²

Obrázok 1 Ložiská nekonvenčného zemného plynu v Európe

Zdroj: IEA (2012). *Golden rules for a golden age of gas.*

29 EUROSTAT. 2012. Energy production and imports [online]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Energy_production_and_imports>

30 EUROSTAT. 2013. Energy dependence. Natural gas [online]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?jsessionid=9ea7d07e30eaa3cd4cedc6bb4e31a842e57cfe113a83.e340aN8Pc3mMc40Lc3aMaNyTaNiPe0?tab=table&plugin=1&pcode=tsdcc310&language=en>>

31 EUROSTAT. 2013. Gross inland energy consumption, by fuel [online]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdcc320>>

32 INTERNATIONAL ENERGY AGENCY. 2012. Golden rules for a golden age of gas. World Energy Outlook Special report on unconventional gas [online]. Dostupné na internete: <<http://www.worldenergyoutlook.org/goldenrules/#d.en.27023>>

Veľká časť týchto lokalít však nebola dostatočne geologicky preskúmaná, a preto sú aj jednotlivé členské štáty Únie opatrnejšie a neinicujú rýchle rozhodnutia o začatí ťažby. Otázna je i samotná ekonomická dostupnosť týchto zdrojov. Na jednej strane sú ceny zemného plynu vo viacerých štátoch naviazané na v súčasnosti vysoké ceny ropy, čím vzniká priestor pre vykrytie vysokých investičných nákladov ťažby a tvorbu zisku, no na strane druhej práve vysoké ceny plynu odrádzajú konzumentov od zvyšovania dopytu, a tým nevytvárajú dostatočný impulz pre producentov, aby zvyšovali svoje kapacity. Navyše, v dôsledku rastu dodávok uhlia do EÚ (spotreba uhlia v USA klesla v nadväznosti na rastúcu produkciu bridlicového plynu, preto sa značná časť produkcie exportovala na európsky trh), poklesli ceny tejto suroviny v rokoch 2011 a 2012 až o 30 % na úroveň okolo 90 dolárov za tonu. Uhlie je tak v súčasnosti o 45 % lacnejšie ako energetický ekvivalent zemného plynu.³³ Reakciou na tento vývoj je čoraz vyšší dopyt výrobcov elektrickej energie po lacnom uhlí, ktorý rastie na úkor čistejšieho zemného plynu, a tým podkopáva nie len snahy európskych producentov o rozvoj nekonvenčných zdrojov zemného plynu, ale aj ciele Európskej komisie na redukcii emisií oxidu uhličitého v atmosfére.³⁴ Ceny substitútov však nepredstavujú najvýznamnejší problém. V dôsledku nedostatku ťažobného zariadenia (v USA sa počet ťažobných plošín a zariadení pohybuje okolo 1800, v Európe ich je aktívnych len okolo 130³⁵), potreby veľkého množstva skúšobných vrto, veľkej hĺbky výskytu zdrojov a iných faktorov (nedostatočná konkurencia, vysoká administratívna záťaž pri získavaní povoleniek na ťažbu, problematická dostupnosť pozemkov, vysoká hustota zaľudnenia, striktné environmentálne normy) sa v konečnom dôsledku ťažba nekonvenčného plynu môže výrazne predražiť a producenti ani spotrebitelia nebudú mať záujem na ďalšom rozvoji týchto zdrojov. Podľa odhadov spoločnosti Wood Mackenzie by sa náklady na ťažbu bridlicového plynu v Európe pohybovali na úrovni okolo 320 až 330 dolárov za tisíc metrov kubických, pričom v USA dosiahli v roku 2011 úroveň len okolo 150 dolárov.³⁶ V EÚ navyše panuje značná rôznorodosť postojov a názorov ohľadom metód na ťažbu zemného plynu z nekonvenčných zdrojov. Silná opozícia zo strany environmentálnych a lobistických skupín a medializácia negatívnych environmentálnych aspektov aplikácie hydraulického štiepenia (slabé zemetrasenia, kontaminácia vody, nadmerné využívanie vodných zdrojov) vyvolali v mnohých krajinách verejnú debatu, ktorá viedla k zákazu (Francúzsko, Bulharsko, Česká republika) alebo dočasnému pozastaveniu (Veľká Británia, do decembra 2012) ťažby nekonvenčných zdrojov plynu.

3 Perspektívy rozvoja nekonvenčných zdrojov zemného plynu v regióne V4

Štáty Višehradskej skupiny (V4) disponujú podľa viacerých odhadov dostatočnými zásobami nekonvenčného plynu, aby dokázali uspokojovať dopyt domácich ekonomických subjektov na niekoľko desaťročí. Celková spotreba zemného plynu Českej a Slovenskej republiky, Poľska a Maďarska dosahuje viac ako 40 miliárd metrov kubických, z čoho viac

33 GLOYSTEIN, H. 2013. European coal prices need \$80 rise for gas to become competitive [online]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2013/01/08/energy-europe-gas-coal-idUSL5E9C85US20130108>>

34 Europe's dirty secret. The unwelcome renaissance. In *The Economist*. ISSN 0013-0613, 2013, vol. 406, no. 8817, s. 51-52

35 WTRG. 2013. Rotary and Workover Rig Counts [online]. Dostupné na internete: <<http://www.wtrg.com/rotaryrigs.html>>

36 KUHN, M. – UMBACH, F. 2011. Strategic Perspectives of Unconventional Gas: A Game Changer with Implication for the EU's Energy Security [online]. Dostupné na internete: <<http://www.kcl.ac.uk/sspp/departments/warstudies/research/groups/eucers/strategy-paper-1.pdf>>

ako dve tretiny sa importuje z Ruska.³⁷ Vyššie využitie domácich zdrojov plyných uhľovodíkov by teda výrazne prispelo k poklesu dovoznej závislosti na energetických zdrojoch a posilneniu energetickej bezpečnosti nielen jednotlivých štátov, ale aj celého regiónu strednej Európy. Najväčším problémom je však ekonomická stránka a environmentálne aspekty ťažby týchto zdrojov. Vzhľadom na prvotné skúšobné vrty v rôznych lokalitách sa ukazuje, že výskyt významnejších ložísk nekonvenčného plynu sa odhaduje v oveľa väčších hĺbkach ako sú ekonomické a technologické možnosti štátov V4. Rentabilita mnohých nálezísk by bola veľmi nízka, a preto už v prvotných fázach deklarovala Slovenská republika, že napriek značným možnostiam diverzifikácie a zníženia závislosti od dovozu, nebude v súčasnej situácii vypracovaný komplexný materiál, ktorý by sa touto problematikou zaoberal.³⁸ Spoločnosť Aurelian Oil & Gas Slovakia však už realizovala viaceré prieskumné operácie najmä na severovýchode Slovenska, kde sa vzhľadom na pásmo ílovitých a pieskovcových bridlíc očakávajú náleziská bridlicového plynu. Spoločnosť očakáva, že aj napriek značným protestom ochranárov sa ťažba začne v priebehu rokov 2016 až 2017.³⁹ Neočakávajú sa však významnejšie objemy, ktoré by obmedzili dovoz zemného plynu z Ruska.

Najväčší pokrok k úspešnej exploatacii svojich zdrojov nekonvenčného plynu urobilo doposiaľ Poľsko. Technický potenciál zásob bridlicového plynu podľa údajov IEA dosahuje objem 5,3 bilióna metrov kubických.⁴⁰ Zásoby v najperspektívnejšej oblasti na ťažbu (Balticko-Podlasie-Lublinská panva) dosahujú podľa Poľského geologického inštitútu 1,92 bilióna metrov kubických, z ktorých je na základe posledných odhadov vyťažiteľných len okolo 350 až 770 miliárd metrov kubických. I tie však výrazne prevyšujú súčasné konvenčné rezervy v objeme 145 miliárd metrov kubických.⁴¹ Poľsko má dlhodobú tradíciu v ťažbe ropy a zemného plynu a vhodne nastavenú legislatívu, ktorá umožňuje rozvoj nekonvenčných zdrojov. Veľká časť koncesií na ťažbu bridlicového plynu však zasahuje do pozemkov spadajúcich pod sústavu chránených území EÚ Natura 2000. Podobne ako vo viacerých európskych štátoch aj v Poľsku je hlavnou prekážkou prísna environmentálna politika, ktorá neumožňuje žiadne výnimky. Napriek tomu bolo ku koncu roku 2011 vydaných a vydražených 111 koncesií na ťažbu plynu.⁴² Najväčší počet koncesií získal poľský energetický monopol PGNiG (15), záujem prejavili aj americké spoločnosti ako ExxonMobil (ktorý sa však v júni 2012 rozhodol ukončiť prieskumné práce a predat' svoje koncesie po viacerých nevydarených operáciách⁴³), Chevron (ktorý v septembri 2011 uskutočnil spolu s poľskou firmou 3Legs Resources prvý úspešný prieskumný vrt v oblasti Baltickej panvy), Talisman Energy alebo Marathon Oil, ktoré majú skúsenosti s ťažbou bridlicového plynu

37 BP. 2012. Statistical review of world energy 2012 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/sectionbodycopy.do?categoryId=7500&contentId=7068481>>

38 ENERGIA. 2013. Nemecká vláda pripravila zákon o ťažbe bridlicového plynu [online]. Dostupné na internete: <<http://www.energia.sk/tema/zemny-plyn-a-teplo/nemecka-vlada-pripravila-zakon-o-tazbe-bridlicoveho-plynu-2/9712/>>

39 PIŠKO, M. 2012. Bridlicový plyn Slovensku uniká [online]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/6458319/bridlicovy-plyn-slovensku-unika.html#ixzz2RgGCMtmL>>

40 INTERNATIONAL ENERGY AGENCY. 2012. Golden rules for a golden age of gas. World Energy Outlook Special report on unconventional gas [online]. Dostupné na internete: <<http://www.worldenergyoutlook.org/goldenrules/#d.en.27023>>

41 POLISH GEOLOGICAL INSTITUTE. 2012. Assessment of Shale Gas and Shale Oil Resources of the Lower Paleozoic Baltic-Podlasie-Lublin Basin in Poland [online]. Dostupné na internete: <http://www.pgi.gov.pl/pl/dokumenty-in/doc_view/769-raport-en.html>

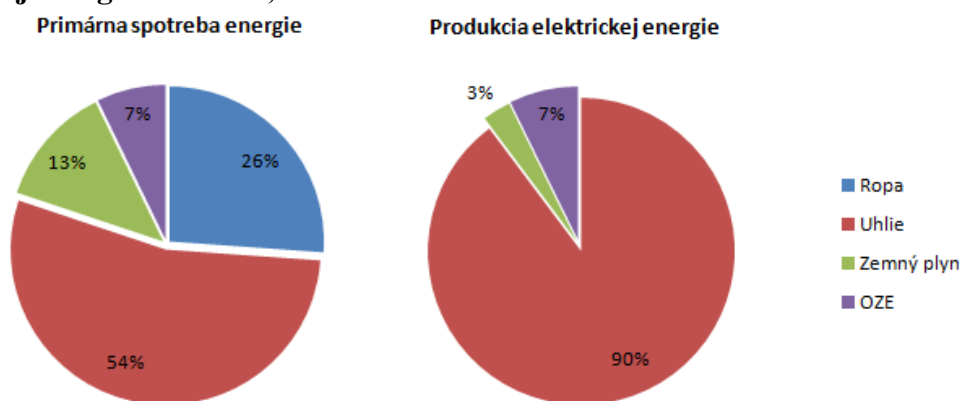
42 SHALE GAS EUROPE. 2013. Poland [online]. Dostupné na internete: <<http://www.shalegas-europe.eu/en/index.php/resources/shale-opportunities-in-europe/poland>>

43 MAINWARING, J. 2012. Polish Shale Gas Has a Future despite Exxon Exit [online]. Dostupné na internete: <http://www.rigzone.com/news/oil_gas/a/119914/Polish_Shale_Gas_Has_a_Future_despite_Exxon_Exit>

v USA.⁴⁴ Problematická je však dostupnosť ťažobných zariadení a miera konkurencie v oblasti poskytovania špecializovaných služieb (technológie, prieskum, ťažba). V Poľsku bolo v roku 2011 k dispozícii len pätnásť vrtných zariadení, z ktorých len päť bolo vhodných na hĺbkové vrtanie do úrovne výskytu bridlicového plynu.⁴⁵ Ten sa podľa prieskumov nachádza v priemernej hĺbke 2500 až 3800 metrov pod povrchom, čo je omnoho viac ako priemerná hĺbka výskytu bridlicového plynu v USA (v porovnaní s hĺbkou okolo 2000 metrov v oblasti Marcellus na severovýchode krajiny). V oblasti Podlasie v okolí hlavného mesta Varšavy sa ložiská nachádzajú dokonca v hĺbke 4000 až 5000 metrov, čím sa výrazne zvyšujú náklady na ťažbu až za hranicu rentability.⁴⁶ Priemerné náklady na realizáciu jedného aktívneho vrtu tak sa pohybujú na úrovni 15 až 20 miliónov dolárov, čo je v porovnaní s nákladmi v USA tri až štyrikrát viac.⁴⁷

Poľsko v roku 2011 spotrebovalo 15,4 miliardy metrov kubických zemného plynu, z čoho necelých 11 miliárd muselo importovať, predovšetkým z Ruska (dovoz predstavoval 9,3 miliardy metrov kubických alebo 60 % domácej spotreby).⁴⁸ Zemný plyn v Poľsku však nepredstavuje významný zdroj energie. Na celkovej primárnej spotrebe energie sa podieľa len 13 %, pričom len 3 % elektrickej energie sa vyrábajú spaľovaním plynu (pozri graf 1).

Graf 1 Primárna spotreba energie a podiel jednotlivých zdrojov na celkovej produkcii elektrickej energie v Poľsku, 2011

Zdroj: vlastné spracovanie podľa EUROSTAT (2013). Gross inland energy consumption, by fuel; EUROSTAT (2013). Supply, transformation, consumption - electricity - annual data.

Dominantné postavenie v energetickom mixe krajiny má uhlie. Poľsko je druhým najväčším producentom uhlia v Európe a deviatym na svete s outputom v objeme 139

44 ERNST & YOUNG. 2012. Shale gas report – Poland. Tax and accounting issues for foreign investors and service companies [online]. Dostupné na internete: <[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Shale_gas_report_-_Poland/\\$FILE/Shale_gas_report%E2%80%94Poland.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Shale_gas_report_-_Poland/$FILE/Shale_gas_report%E2%80%94Poland.pdf)>

45 MAINWARING, J. 2012. Polish Shale Gas Has a Future despite Exxon Exit [online]. Dostupné na internete: <http://www.rigzone.com/news/oil_gas/a/119914/Polish_Shale_Gas_Has_a_Future_despite_Exxon_Exit>

46 STARK, M. et al. 2012. Water and Shale Gas Development. Leveraging the US experience in new shale developments [online]. Dostupné na internete: <<http://www.accenture.com/us-en/Pages/insight-new-energy-water-shale-gas-development.aspx>>

47 ALBRYCHT, I. et al. 2011. Unconventional Gas – a Chance for Poland and Europe? Analysis and Recommendations [online]. Dostupné na internete: <http://ik.org.pl/test/cms/wp-content/uploads/2011/09/Kosciuszko_Institute_UCG_report_29.08.2011.pdf>

48 BP. 2012. Statistical review of world energy 2012 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/sectionbodycopy.do?categoryId=7500&contentId=7068481>>

miliónov ton (energetický ekvivalent 3 475 miliárd BTU) za rok 2011.⁴⁹ Produkcia zemného plynu dosiahla 4,3 miliardy metrov kubických (156 miliárd BTU), čo predstavuje necelých 28 % domácej spotreby.⁵⁰ Podľa odhadov poľského ministerstva financií by už v roku 2014 mohla krajina produkovať asi jednu miliardu metrov kubických z bridlicových ložísk,⁵¹ pričom output by sa mohol zvýšiť až na 10 miliárd metrov kubických v priebehu nasledujúcich piatich rokov.⁵² Poľská vláda a energetické spoločnosti vyvíjajú veľkú snahu o rozvoj nekonvenčných zdrojov, no pri zohľadnení aktuálnej trhovej situácie sú predpoklady poľských úradov značne optimistické. Prvým problémom je, že podľa stratégie energetickej bezpečnosti Poľska do roku 2030, zemný plyn nie je klasifikovaný ako prioritný budúci zdroj energie pre krajinu. Naďalej sa počíta s uhlím ako dominantným zdrojom, pričom sa kalkuluje aj s výstavbou prvej jadrovej elektrárne, ktorá by mala byť v prevádzke do roku 2023.⁵³ Tým sa nevytvára politický ani legislatívny základ pre vyššie využívanie zemného plynu v ekonomike Poľska, a preto je diskutabilné, do akej miery je zemný plyn nevyhnutný pre bezpečnosť štátu, ktorého infraštruktúra je orientovaná najmä na produkciu a spotrebu uhlia. Infraštruktúra, respektíve nedostatok prepravných, distribučných a skladovacích kapacít pre zemný plyn je ďalším limitujúcim prvkom pre budúci rozvoj domácej produkcie. Poľsko nedisponuje dostatočne rozvinutou sieťou plynovodov, ktorá by umožňovala flexibilnú distribúciu v rámci krajiny, ako aj obchodnú výmenu s okolitými štátmi. Existujúce siete sú vybudované na prepravu plynu z východu na západ (prioritne z Ruska do Nemecka cez plynovod Jamal). V súčasnosti sa však už realizujú plány na vybudovanie asi 1000 kilometrov nových potrubných distribučných sietí, najmä na severozápade krajiny. Tie by mali zabezpečiť prepojenie medzi novým LNG terminálom Świnoujście a existujúcimi sieťami, ako aj napojenie na nové podzemné zásobníky pri meste Kosakowo a Mogilno.⁵⁴ Hlavným cieľom je vytvoriť prepojenie medzi severom a juhom Poľska, a otvoriť tak nový prepravný a distribučný koridor v krajine. Vybudovanie novej infraštruktúry na ťažbu a prepravu plynu si však vyžaduje obrovské množstvo zdrojov. Rentabilita týchto projektov sa bude odvíjať najmä od ceny plynu na domacom trhu, ktorá závisí od ceny stanovenej v rámci dlhodobých zmlúv s ruským Gazpromom. Ten v rámci reakcie na plánovaný rozvoj domácej ťažby v Poľsku podnikol kroky, ktorými sa snaží upevniť si svoje postavenie na trhu a obmedziť iniciatívy na ťažbu bridlicového plynu. V októbri 2012 uzavrel nový dodatok k zmluve o dodávkach plynu do Poľska, ktorým sa ukončil viac ako rok a pol trvajúci spor medzi Gazpromom a PGNiG ohľadom úrovne cien plynu dovážaného do Poľska.⁵⁵ Poľská strana už dlhšie kritizovala ruský energetický gigant za to, že dovozné ceny na úrovni 550 dolárov za tisíc metrov kubických boli značne diskriminačné oproti cenám, ktoré platili okolité štáty. V Nemecku, kam prúdi časť ruského zemného plynu práve cez Poľsko, platia odberatelia cenu okolo 450 dolárov za tisíc metrov kubických. Poľská vláda preto požadovala

49 WORLD COAL ASSOCIATION. 2012. Coal statistics [online]. Dostupné na internete: <<http://www.worldcoal.org/resources/coal-statistics/>>

50 BP. 2012. Statistical review of world energy 2012 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/sectionbodycopy.do?categoryId=7500&contentId=7068481>>

51 STARK, M. et al. 2012. Water and Shale Gas Development. Leveraging the US experience in new shale developments [online]. Dostupné na internete: <<http://www.accenture.com/us-en/Pages/insight-new-energy-water-shale-gas-development.aspx>>

52 NATURAL GAS EUROPE. 2012. Poland Plans Major Boost to Gas Production Over Five Years [online]. [cit. 2013-3-10]. Dostupné na internete: <<http://www.naturalgaseurope.com/poland-natural-gas-production>>

53 ONOSZKO, M. 2012. Poland sticks to plan to build \$15.8 billion nuclear power station [online]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2012/10/15/us-poland-nuclear-idUSBRE89E09420121015>>

54 ALBRYCHT, I. et al. 2011. Unconventional Gas – a Chance for Poland and Europe? Analysis and Recommendations [online]. Dostupné na internete: <http://ik.org.pl/test/cms/wp-content/uploads/2011/09/Kosciuszko_Institute_UCG_report_29.08.2011.pdf>

55 KENAROV, D. 2012. Poland's Shale Gas Dream. In Foreign Policy [online]. Dostupné na internete: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/12/26/polands_shale_gas_dream?page=0,0>

rovnakú cenu ako platí nemecká strana, čím by štát ročne ušetril okolo 780 až 935 miliónov dolárov. Oficiálne údaje ohľadom konečnej ceny neboli uverejnené, no podľa poľských úradov bola dojednaná cena na úrovni o 10 až 15 % nižšej ako bola pôvodná cena.⁵⁶ Gazprom je nútený znižovať ceny na európskom trhu nie len z dôvodu pretrvávajúcej recesie a klesajúceho dopytu, ale aj z dôvodu rastúcich obáv o stratu dominantného postavenia na trhu v prípade, ak by v Európe došlo k rozvoju vlastných zdrojov z nekonvenčných ložísk. Okrem Poľska boli dojednané nové cenové dodatky aj v Nemecku, Francúzsku, Taliansku, Grécku a na Slovensku. V prípade Poľska však stratégia Gazpromu vychádza z dvoch ďalších faktorov. Prvým je plánované rozšírenie plynovodu Jamal o druhú vetvu. Ústupkami v cenovej politike si ruská spoločnosť získava politickú podporu, ktorá je nevyhnutná pre realizáciu takéhoto projektu. Rozšírením plynovodu Rusko sleduje zvýšenie dodávok do Európy o 10 % a zvýšenie svojho trhového podielu.⁵⁷ Druhým dôvodom je obmedzenie iniciatív v oblasti ťažby bridlicového plynu v Poľsku, ako aj iných štátoch strednej a západnej Európy. Znížením cien vytvára tlak na celkovú rentabilitu nových ťažobných projektov, keďže importovaný plyn bude lacnejší ako náklady na domácu produkciu. Takouto cenovou konkurenciou zároveň vytvára tlak na politické elity, ktoré sa musia rozhodnúť medzi podporovaním finančne, ako aj environmentálne náročnej domácej produkcie, ktorá povedie k nižšej dovoznej závislosti a medzi lacným dovozom, ktorý udrží ceny na domácom trhu na stabilnej úrovni, ale v dôsledku ktorého je krajina závislá na zahraničnom partnerovi.

Poľsko sa však môže v prípade úspešného rozvoja svojich nekonvenčných zásob zemného plynu stať významným exportérom tejto komodity na európskom trhu. Predpokladom je najmä rýchle dobudovanie LNG terminálu vo Świnoujście a jeho následné rozšírenie o zariadenia umožňujúce skvapalnenie plynu na jeho export. Druhým predpokladom je nová zmluva s ruským Gazpromom, ktorá by znížila objem prepravovaného plynu cez plynovod Jamal, čím by sa vytvorili voľné kapacity na prepravu poľského plynu cez tento systém do Nemecka. Tretím predpokladom je dokončenie severo-južného plynového koridoru v strednej Európe a vybudovanie interkonektorov medzi jednotlivými štátmi, prostredníctvom ktorých by mohlo Poľsko zásobovať aj Českú republiku alebo Slovensko.

4 Záver

Jednotlivé scenáre vývoja trhu so zemným plynom v regióne V4, ako aj samotný rozvoj produkcie z nekonvenčných zdrojov budú v konečnom dôsledku závisieť od nájdenia vhodného kompromisu medzi vnútornými potrebami a vonkajšími záujmami, ako aj od vývoja ekonomického a politického prostredia v EÚ. V súčasnosti nie je veľmi pravdepodobné, že sa Poľsko v najbližších piatich rokoch stane významným európskym producentom a exportérom plynu, ktorý by výraznejšie obmedzil trhový podiel ruského Gazpromu. Poľsko nemá ťažobné ani prepravné kapacity na produkciu a distribúciu ďalších 10 až 15 miliárd metrov kubických zemného plynu, ktorý by sa mal podľa poľských úradov ročne ťažiť už v období rokov 2017 až 2018. Projekty na stimuláciu rastu domácej ťažby budú musieť byť v prvom rade dopĺňané projektmi na budovanie potrebnej infraštruktúry, čo si vyžiada obrovské finančné zdroje, ako aj zmenu legislatívy. Na druhej strane však faktory ako zvýšená bezpečnosť dodávok, pokles dovejnej závislosti, rast investícií a priemyselnej aktivity, rast zamestnanosti alebo vyšší výber daňových príjmov budú vplývať na

56 PIOTROWSKA-OLIWA, G. 2012. Russia and Poland Agrees on Gas Price Reduction [online]. Dostupné na internete: <<http://www.naturalgaseurope.com/russia-and-poland-agrees-on-gas-price-reduction>>

57 TASR. 2013. Gazprom zníži ceny plynu pre svojich odberateľov v Európskej únii [online]. Dostupné na internete: <<http://aktualne.atlas.sk/gazprom-znizi-ceny-plynu-pre-svojich-odberatelov-v-europskej-unii/ekonomika/trhy/>>

celospoločenskú podporu ťažby bridlicového plynu. Proti však budú aj naďalej vystupovať rôzne iné záujmové a lobistické skupiny a združenia ako uhoľní producenti, zástancovia obnoviteľných zdrojov energie, rôzne environmentálne združenia alebo jadrová loby, ktorí budú presadzovať množstvo iných alternatívnych riešení energetickej situácie v štátoch V4.58 Podobným tlakom budú vystavené aj vlády v iných krajinách, ktoré majú potenciál na rozvoj domácej ťažby plynu. V dôsledku pôsobenia veľkého množstva vnútorných, ako aj vonkajších faktorov predpokladáme, že ťažba plynu z nekonvenčných zdrojov v Európe nenadobudne významný podiel na celkovej produkcii energie a neposkytne pre ekonomiky také stimuly, ktoré sa vytvorili v špecifických podmienkach trhu USA.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ALBRYCHT, I. et al. 2011. Unconventional Gas – a Chance for Poland and Europe? Analysis and Recommendations [online]. Dostupné na internete: <http://ik.org.pl/test/cms/wp-content/uploads/2011/09/Kosciuszko_Institute_UCG_report_29.08.2011.pdf>
- [2] BOYER, CH. et al. 2011. Shale gas: A global resource. In *Oilfield Review* [online]. 2011, vol. 23, no. 3. Dostupné na internete: <https://www.slb.com/~media/Files/resources/oilfield_review/ors11/aut11/03_shale_gas.pdf>
- [3] BP. 2012. Statistical review of world energy 2012 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/sectionbodycopy.do?categoryId=7500&contentId=7068481>>
- [4] ČERNOCH, F. et al. 2012. Unconventional Sources of Natural Gas: Development and Possible Consequences for the Central Eastern European Region [online]. Dostupné na internete: <http://www.iips.cz/data/files/Unconventional_Sources.pdf>
- [5] ENERGIA. 2013. Nemecká vláda pripravila zákon o ťažbe bridlicového plynu [online]. Dostupné na internete: <<http://www.energia.sk/tema/zemny-plyn-ateplo/nemecka-vlada-pripravila-zakon-o-tazbe-bridlicoveho-plynu-2/9712/>>
- [6] ERNST & YOUNG. 2012. Shale gas report – Poland. Tax and accounting issues for foreign investors and service companies [online]. Dostupné na internete: <[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Shale_gas_report_-_Poland/\\$FILE/Shale_gas_report%20%80%94Poland.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Shale_gas_report_-_Poland/$FILE/Shale_gas_report%20%80%94Poland.pdf)>
- [7] Europe's dirty secret. The unwelcome renaissance. In *The Economist*. ISSN 0013-0613, 2013, vol. 406, no. 8817, s. 51-52
- [8] EUROSTAT. 2012. Energy production and imports [online]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Energy_production_and_imports>
- [9] EUROSTAT. 2013. Energy dependence. Natural gas [online]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?sessionId=9ea7d07e30eaa3cd4cedc6bb4e31a842e57cfe113a83.e340aN8Pc3mMc40Lc3aMaNyTaNiPe0?t=ab=table&plugin=1&pcode=tsdcc310&language=en>>
- [10] EUROSTAT. 2013. Gross inland energy consumption, by fuel [online]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdcc320>>

58 ČERNOCH, F. et al. 2012. Unconventional Sources of Natural Gas: Development and Possible Consequences for the Central Eastern European Region [online]. [cit. 2013-3-11]. Dostupné na internete: <http://www.iips.cz/data/files/Unconventional_Sources.pdf>

- [11] GÉNY, F. 2010. Can Unconventional Gas be a Game Changer in European Gas Market? [online]. Dostupné na internete: <<http://www.oxfordenergy.org/2010/12/can-unconventional-gas-be-a-game-changer-in-european-gas-markets/>>
- [12] GLOYSTEIN, H. 2013. European coal prices need \$80 rise for gas to become competitive [online]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2013/01/08/energy-europe-gas-coal-idUSL5E9C85US20130108>>
- [13] INTERNATIONAL ENERGY AGENCY. 2012. Golden rules for a golden age of gas. World Energy Outlook Special report on unconventional gas [online]. Dostupné na internete: <<http://www.worldenergyoutlook.org/goldenrules/#d.en.27023>>
- [14] KENAROV, D. 2012. Poland's Shale Gas Dream. In *Foreign Policy* [online]. Dostupné na internete: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/12/26/polands_shale_gas_dream?page=0,0>
- [15] KUHN, M. – UMBACH, F. 2011. Strategic Perspectives of Unconventional Gas: A Game Changer with Implication for the EU's Energy Security [online]. Dostupné na internete: <<http://www.kcl.ac.uk/sspp/departments/warstudies/research/groups/eucers/strategy-paper-1.pdf>>
- [16] LEE, J. 2010. Unconventional gas in Russia [online]. Dostupné na internete: <<http://www.cges.co.uk/resources/articles/2010/08/16/unconventional-gas-in-russia>>
- [17] MAINWARING, J. 2012. Polish Shale Gas Has a Future despite Exxon Exit [online]. Dostupné na internete: <http://www.rigzone.com/news/oil_gas/a/119914/Polish_Shale_Gas_Has_a_Future_despite_Exxon_Exit>
- [18] NATURAL GAS EUROPE. 2012. Poland Plans Major Boost to Gas Production Over Five Years [online]. Dostupné na internete: <<http://www.naturalgaseurope.com/poland-natural-gas-production>>
- [19] NATURALGAS.ORG. 2011. Unconventional Natural Gas Resources [online]. Dostupné na internete: <http://www.naturalgas.org/overview/unconvent_ng_resource.asp>
- [20] ONOSZKO, M. 2012. Poland sticks to plan to build \$15.8 billion nuclear power station [online]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2012/10/15/us-poland-nuclear-idUSBRE89E09420121015>>
- [21] PIOTROWSKA-OLIWA, G. 2012. Russia and Poland Agrees on Gas Price Reduction [online]. Dostupné na internete: <<http://www.naturalgaseurope.com/russia-and-poland-agrees-on-gas-price-reduction>>
- [22] PIŠKO, M. 2012. Bridlicový plyn Slovensku uniká [online]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/6458319/bridlicovy-plyn-slovensku-unika.html#ixzz2RgGCMtmL>>
- [23] POLISH GEOLOGICAL INSTITUTE. 2012. Assessment of Shale Gas and Shale Oil Resources of the Lower Paleozoic Baltic-Podlasie-Lublin Basin in Poland [online]. Dostupné na internete: <http://www.pgi.gov.pl/pl/dokumenty-in/doc_view/769-raport-en.html>

- [24] ROGNER, H.-H. 1997. An Assessment of World Hydrocarbon Resources. In *Annual Review Energy Environment* [online]. 1997, vol. 22, no. 11. Dostupné na internete: <<http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.energy.22.1.217?prevSearch=An%2BAssessment%2Bof%2BWorld%2BHydrocarbon%2BResources&searchHistoryKey=>>>
- [25] SHALE GAS EUROPE. 2013. Poland [online]. Dostupné na internete: <<http://www.shalegas-europe.eu/en/index.php/resources/shale-opportunities-in-europe/poland>>
- [26] STARK, M. et al. 2012. Water and Shale Gas Development. Leveraging the US experience in new shale developments [online]. Dostupné na internete: <<http://www.accenture.com/us-en/Pages/insight-new-energy-water-shale-gas-development.aspx>>
- [27] STEVENS, P. 2010. The 'Shale Gas Revolution': Hype and Reality. A Chatham House Report [online]. Dostupné na internete: <http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Energy,%20Environment%20and%20Development/17344_r_0910stevens_es.pdf>
- [28] TASR. 2013. Gazprom zníži ceny plynu pre svojich odberateľov v Európskej únii [online]. Dostupné na internete: <<http://aktualne.atlas.sk/gazprom-znizi-ceny-plynu-pre-svojich-odberatelov-v-europskej-unii/ekonomika/trhy/>>
- [29] WORLD COAL ASSOCIATION. 2012. Coal statistics [online]. Dostupné na internete: <<http://www.worldcoal.org/resources/coal-statistics/>>
- [30] WTRG. 2013. Rotary and Workover Rig Counts [online]. Dostupné na internete: <<http://www.wtrg.com/rotaryrigs.html>>

Kontakt

Ing. Ján Bocora

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Email: jan.bocora@euba.sk

Slovenská republika

ENERGETICKO-BEZPEČNOSTNÉ ASPEKTY ŤAŽBY NEKONVENČNÉHO ZEMNÉHO PLYNU V USA

Ing. Ján Bocora

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza vplyvu rastúcej ťažby nekonvenčného zemného plynu v USA na vývoj dovozu a vývozu zemného plynu. Poukážeme nielen na faktory, ktoré viedli k úspešnému rozvoju nekonvenčných zdrojov plynu, ale aj na vzájomný súvis rastúcej ťažby bridlicového plynu a klesajúceho importu plynu do USA. Následne objasníme predpoklady pre rast exportu zemného plynu z USA.

Kľúčové slová: Nekonvenčný zemný plyn, USA, dovozná závislosť na energetických zdrojoch, export zemného plynu

Abstract

The aim of this work is to analyze the impact of the growing extraction of unconventional natural gas in the United States on the development of energy imports and exports. We will focus on the main factors, which led to the successful development of these resources and on the correlation between growing production of shale gas and decreasing import of natural gas. We will also try to clarify the main assumptions about growing export potential of the US.

Key words: Unconventional natural gas, USA, energy import dependence, export of natural gas

1 Úvod

S rozvojom nekonvenčného zemného plynu v USA sú spojené značné ekonomické a energeticko-bezpečnostné prínosy. Rast ťažby bridlicového plynu významne prispieva k poklesu dovoznej závislosti na energetických zdrojoch a zvýšeniu cenovej transparentnosti na vnútornom trhu. Pokračujúci rast domáceho outputu môže v nasledujúcich rokoch zvrátiť súčasný stav bilancie importov a exportov energií a USA sa môžu vyprofilovať na čistého exportéra LNG. Nakoľko nekonvenčné rezervy plynu dosahujú kapacitu na uspokojovanie dopytu na najbližších šesť a viac desaťročí, možno predpokladať, že aj samotná štruktúra energetického mixu USA sa bude meniť v prospech vyššieho využívania zemného plynu z domácej produkcie. Táto reštrukturalizácia bude prebiehať na úkor uhlia a ropy, čím sa nielen znížia environmentálne riziká spojené s vysokým objemom emisií emitovaných do atmosféry pri spaľovaní týchto zdrojov, ale postupne bude dochádzať aj k poklesu vysokého dovozu ropy, ktorý predstavuje významné ekonomické, ako aj bezpečnostné riziko pre záujmy USA. Rozvoj nekonvenčných zdrojov tak so sebou prináša aj významné geopolitické a environmentálne prvky. Otázne však je, či sa tento proces dá implementovať aj v iných svetových regiónoch, ktoré taktiež disponujú značnými zásobami zemného plynu v jeho nekonvenčnej forme.

2 Faktory úspešného rozvoja nekonvenčných zdrojov zemného plynu v USA

Úspešný rozvoj nekonvenčného zemného plynu v USA nebol náhodný. Ťažba ropy a zemného plynu má v USA dlhodobú tradíciu a je založená na silnej konkurencii medzi energetickými a ťažobnými spoločnosťami. Na jednej strane vystupujú energetické giganty ako ExxonMobil alebo Chevron (tzv. „majors“) a na strane druhej pôsobí na trhu veľké množstvo menších súkromných spoločností (tzv. „independents“) ako Mitchell Energy, Apache Corporation alebo Devon Energy. Zatiaľ čo veľké nadnárodné spoločnosti investovali od deväťdesiatych rokov minulého storočia väčšinu svojich aktív do zámorských operácií ako bol rozvoj veľkých konvenčných zdrojov v Perzskom zálive alebo v regióne Kaspického mora, menšie spoločnosti sa sústredili na rozvoj domácich zdrojov a za finančnej pomoci štátu sa im podarilo úspešne experimentovať s novými ťažobnými technológiami a postupne ich implementovať v rámci domácich produkčných lokalít. Možno konštatovať, že trh USA sa vyznačuje okrem silného zázemia v ťažbe fosílnych palív, dlhodobými skúsenosťami a know-how aj viacerými ekonomickými, finančnými a regulačnými špecifikami, ktoré zohrali významnú úlohu pri úspešnom rozvoji ťažby zemného plynu z jeho nekonvenčných zdrojov. Hlavnými prvkami sú:⁵⁹

- *Fiškálny systém a dostupnosť finančných zdrojov* – ťažobný a energetický priemysel majú v ekonomike USA významné strategické postavenie, preto spadajú pod zvláštny fiškálny režim, v rámci ktorého federálna vláda prostredníctvom daňových úľav, ako aj priamych finančných stimulov vytvára vhodné prostredie pre rast investícií do ťažby a produkcie zemného plynu. Federálna podpora energetických zdrojov sa medzi rokmi 2007 až 2010 zvýšila zo 17,9 miliardy dolárov na 37,2 miliardy dolárov, pričom subvencie v sektore ťažby zemného plynu dosiahli v roku 2010 objem 2,8 miliardy dolárov.⁶⁰ V dôsledku vládnej podpory bol ťažobným spoločnostiam zároveň umožnený jednoduchší prístup k finančným úverom a pôžičkám na refinancovanie časti nákladov na prieskum a následné ťažobné operácie v teréne;
- *Regulačná politika* – flexibilná regulačná politika štátu umožňuje jednoduchší prístup k pozemkom, na ktorých sa ťaží nekonvenčný zemný plyn. Väčšinu pozemkov vlastní súkromné subjekty, ktoré zároveň disponujú vlastníckym právom na všetky prírodné zdroje, ktoré sa na týchto pozemkoch nachádzajú. Ťažobné spoločnosti tak rokujú len s vlastníkmi pozemkov, ktorí poskytujú licencie alebo dlhodobý prenájom svojich majetkov na komerčné účely. Tým sa obchádza zdĺhavý administratívny proces, ktorý je charakteristický pre manipuláciu so štátnym majetkom. Federálna legislatíva zároveň vytvára podmienky pre jednoduchšie a rýchlejšie vydávanie ťažobných povolení a udeľovanie dočasných výnimiek zo zákonov týkajúcich sa ochrany životného prostredia (výnimka sa týka najmä aplikácie hydraulického štiepenia zo zákonov o ochrane ovzdušia, povrchových vôd a pitnej vody);
- *Technologická úroveň* – USA disponujú rozsiahlou technologickou základňou a vysokou mierou inovácií takmer vo všetkých sektoroch hospodárstva, ktoré sú podporované tak zo strany federálnej vlády, ako aj zo zdrojov súkromných

59 GÉNY, F. 2010. Can Unconventional Gas be a Game Changer in European Gas Markets? [online]. Dostupné na internete: <<http://www.oxfordenergy.org/2010/12/can-unconventional-gas-be-a-game-changer-in-european-gas-markets/>>

60 U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2011. Direct Federal Financial Interventions and Subsidies in Energy in Fiscal Year 2010 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.eia.gov/analysis/requests/subsidy/pdf/subsidy.pdf>>

spoločností. Federálne výdavky na vedu a výskum v energetickej oblasti dosiahli v roku 2012 úroveň 11 miliárd dolárov.⁶¹ Najväčší prínos pre rozvoj nekonvenčných zdrojov zemného plynu však mal nezvyčajne rýchly inovačný cyklus technológií potrebných na jeho extrahovanie. V oblasti ťažobných technológií štandardný inovačný cyklus (od vývoja po komercializáciu technológie) dosahuje 30 až 35 rokov. V prípade technológií na ťažbu nekonvenčného plynu sa však tento cyklus skrátil na necelých desať rokov;

- *Konkurenčná štruktúra trhu* – na vnútornom trhu je možné sledovať značnú konkurenciu nielen medzi ťažobnými spoločnosťami, ale aj medzi firmami poskytujúcimi špecializované služby v oblasti vývoja technológií, geologického prieskumu, produkcie, analýz ekonomických a environmentálnych aspektov ťažby alebo obchodných a marketingových aktivít (medzi najvýznamnejšie patria Schlumberger, Baker Hughes a Halliburton). Rýchly rozvoj týchto služieb viedol k ich vyššej kvalite, nižšej cene a umožnil rýchly transfer technológií v rámci celého odvetvia ťažby ropy a zemného plynu.

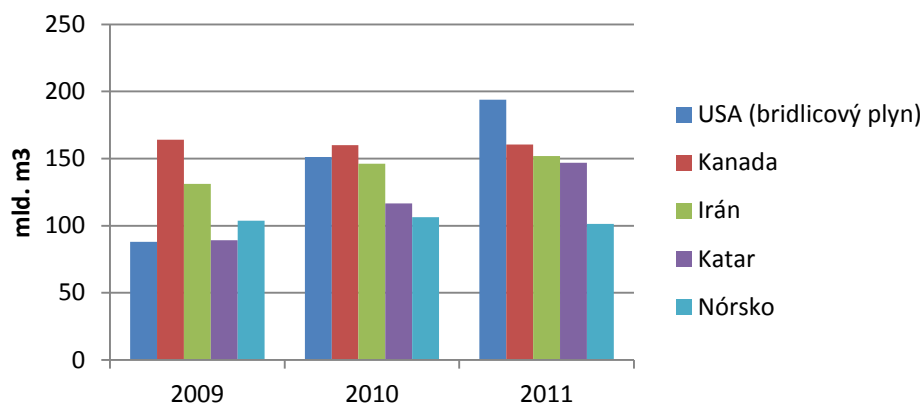
Rast domácej ťažby má mnohé ekonomické implikácie. Podľa údajov spoločnosti IHS Global Insight, aktivity spojené s extrakciou nekonvenčných zdrojov zemného plynu si v roku 2012 mali vyžiadať investície v celkovom objeme 46,6 miliardy dolárov, pričom v roku 2020 by mali dosiahnuť úroveň až 100 miliárd dolárov. Rast investícií, produkcie a konkurencie na trhu vyvolá rast dopytu po práci. Len v roku 2012 mali vytvoriť spoločnosti zaoberajúce sa ťažbou, distribúciou a spracovaním zemného plynu, ako aj ich subdodávateľské firmy viac ako 900 000 nových pracovných miest. Do roku 2020 by malo v tomto odvetví vzniknúť ďalších približne 1,6 milióna pracovných pozícií. Ďalším pozitívnym efektom je rast výberu daní pre federálny rozpočet a rozpočty jednotlivých producentných štátov, ktoré za rok 2012 mali dosiahnuť viac ako 31 miliárd dolárov.⁶² Vyššie daňové príjmy by mohli stimulovať rast výdavkov na podporu obnoviteľných zdrojov energie, čo by prispelo k ďalšiemu poklesu dovoznej závislosti USA a k zvýšeniu technologickej úrovne v oblasti udržateľného rozvoja. Pozitívne efekty možno sledovať aj v oživení priemyselnej produkcie vo viacerých odvetviach v súvislosti s poklesom ceny zemného plynu. Napriek tomu, že odhady o raste zamestnanosti, výbere daní alebo raste priemyselnej produkcie zatiaľ nie sú jednoznačne dokázateľné a overiteľné, naznačujú, že rozvoj domácej ťažby nekonvenčného zemného plynu priamo prispieva k rastu ekonomickej aktivity v štáte a k vyššej sebestačnosti v produkcii energie a iných statkov.

Vyhliadky globálneho rozvoja nekonvenčných zdrojov zemného plynu ale nenaznačujú, že v najbližších rokoch dôjde k podobnému scenáru aj v iných štátoch. Napriek tomu, že v USA priniesla ťažba týchto zdrojov významné ekonomické stimuly, bola to práve komplementarita jednotlivých faktorov, ktorá rozhodla o tom, že produkcia bridlicového plynu získala podporu podnikateľských, ako aj vládnych kruhov a v priebehu niekoľkých rokov dosiahla významné objemy prevyšujúce output mnohých iných štátov (pozri graf 1).

61 THE WHITE HOUSE OFFICE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY POLICY. 2012. Innovation for America's Economy, America's Energy, and American Skills [online]. Dostupné na internete: <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/fy2013rd_summary.pdf>

62 LARSON, J.W. – FULLENBAUM, R. – SLUCHER, R. 2012. America's New Energy Future: The Unconventional Oil and Gas Revolution and the US Economy. Volume 1: National Economic Contributions [online]. Dostupné na internete: <<http://www.ihs.com/info/ecc/a/americas-new-energy-future.aspx>>

Graf 1 Komparácia produkcie bridlicového plynu v USA s produkciou v iných štátoch, 2009 – 2011

Zdroj: vlastné spracovanie podľa BP (2012); U.S. EIA (2012). Natural gas production by source, 1990-2035

Z pohľadu ostatných svetových regiónov možno badať značné nedostatky oproti východiskovému stavu na trhu USA. Medzi hlavné faktory môžeme zaradiť:⁶³

- Limitovaný prístup k overiteľným a porovnateľným údajom o geologickej štruktúre ložísk, nedostatočný geologický prieskum v mnohých oblastiach;
- Limitovaný prístup k technológiám a ťažobným zariadeniam, nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily a skúseností v oblasti ťažby (nekonvenčného) zemného plynu;
- Obmedzené fiškálne možnosti a nedostatok finančných zdrojov a úverov;
- Nedostatočne vybudovaná infraštruktúra na prepravu a spracovanie zemného plynu;
- Nejednoznačne definované majetkové práva a vysoká administratívna záťaž;
- Silná opozícia obyvateľstva spojená s negatívnymi environmentálnymi dôsledkami ťažby.

3 Vplyv rastu produkcie nekonvenčného zemného plynu na import plynu do USA a predpoklady pre rast exportu zemného plynu z USA

V priebehu deväťdesiatych rokov minulého storočia, ako aj začiatkom 21. storočia bola situácia na trhu so zemným plynom v USA poznačená rýchlym rastom spotreby, ktorá sa medzi rokmi 1990 a 2000 zvýšila o viac ako 21 %. Domáca produkcia však na tento trend nedokázala efektívne reagovať a za rovnaké obdobie vzrástla len o necelých 8 %.⁶⁴ Rastúce rozdiely medzi produkciou a dopytom na trhu sa museli uspokojovať zvýšenou mierou dovozu zemného plynu, ktorý vzrástol takmer dva a pol násobne.⁶⁵ Aj počas prvých rokov 21. storočia sa situácia na trhu nezmenila. Práve naopak, potvrdili sa negatívne očakávania

63 SAKMAR, S.L. 2011. The global shale gas initiative: Will the United States be the role model for the development of shale gas around the world? In *Houston Journal of International Law* [online]. 2011, vol. 33, no. 2. Dostupné na internete: <<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/hujil33&div=16&id=&page=>>

64 BP. 2012. Statistical review of world energy 2012 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/sectionbodycopy.do?categoryId=7500&contentId=7068481>>

65 U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2012. Annual Energy Review. Natural Gas Imports, Exports, and Net Imports, 1949-2011 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.eia.gov/totalenergy/data/annual/showtext.cfm?t=ptb0603>>

o stagnujúcej produkcii vo väčšine konvenčných ložísk v oblasti Mexického zálivu, čo viedlo k poklesu celkového domáceho outputu medzi rokmi 2001 až 2005 o 8 %. Spotreba v tomto období mierne poklesla, no naďalej prevyšovala domáce kapacity v priemere o takmer 19 %.⁶⁶ Na tento trend zareagovali nielen obchodníci na trhu prudkým zvýšením cien, ale aj viacerí svetoví exportéri zemného plynu (najmä exportéri LNG ako Katar alebo Nigéria), ktorí videli veľký potenciál na vývoz zemného plynu práve do USA. Negatívny vývoj ponuky na trhu viedol k veľkému množstvu požiadaviek na výstavbu nových importných LNG terminálov. V rokoch 2000 a 2001 bolo odsúhlasených spolu 47 projektov na výstavbu nových importných terminálov, ktoré mali zabezpečiť diverzifikovaný dovoz plynu do USA.⁶⁷ Celková importná kapacita LNG tak bola zvýšená z 24 miliárd metrov kubických v roku 2000 na súčasných 235 miliárd metrov kubických. Od roku 2007 však v dôsledku rýchleho rozvoja produkcie bridlicového plynu dochádza k postupnému znižovaniu rozdielov medzi dopytom a ponukou na trhu, a teda aj k znižovaniu objemu dovozov. Import LNG klesol od roku 2007 z takmer 22 miliárd metrov kubických na necelých 10 miliárd metrov kubických v roku 2011, pričom celkový import klesol zo 130 miliárd (čo bol zároveň najväčší objem importovaného plynu vôbec) na 98 miliárd metrov kubických. V roku 2012 možno sledovať ďalšiu zmenu importovaného množstva zemného plynu, keď dovoz LNG dosiahol úroveň len necelých 5 miliárd metrov kubických a celkový dovoz do krajiny poklesol o ďalších 9 % na 89 miliárd metrov kubických.⁶⁸ Pokračujúci rast produkcie zemného plynu, najmä z jeho nekonvenčných zdrojov, môže v nasledujúcich rokoch výrazne zmeniť postavenie USA na medziregionálnych trhoch so zemným plynom. Podľa predpovedí Úradu pre energetické informácie sa Spojené štáty od roku 2016 stanú čistým exportérom LNG, čo môže mať významné dopady na celosvetový trh so zemným plynom.⁶⁹

Z pohľadu teoretických koncepcií energetickej bezpečnosti sa ako najväčším prínosom rastúcej produkcie zemného plynu v USA javí znižovanie dovoznej závislosti. Kým v roku 2007 sa do USA dovážala až jedna pätina celkovej spotreby zemného plynu, v roku 2011 tento podiel predstavoval 14 %, pričom v roku 2012 poklesla dovozná závislosť už len na 12 % celkovej spotreby. Za primárny faktor pokladáme rast produkcie nekonvenčného zemného plynu (pozri graf 2).

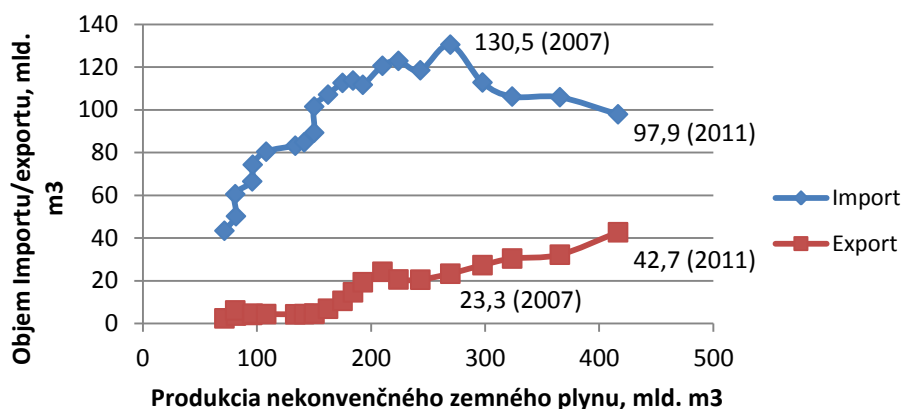
66 BP. 2012. Statistical review of world energy 2012 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/sectionbodycopy.do?categoryId=7500&contentId=7068481>>

67 MEDLOCK III, K. B. 2012. U.S. LNG Exports: Truth And Consequence [online]. [cit. 2013-2-28] Dostupné na internete: <http://bakerinstitute.org/publications/US%20LNG%20Exports%20-%20Truth%20and%20Consequence%20Final_Aug12-1.pdf>

68 U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2013. U.S. Natural Gas Imports by Country [online]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_imp_c_s1_a.htm>

69 CENTER FOR CLIMATE AND ENERGY SOLUTIONS. 2012. U.S. Natural Gas Overview of Markets and Uses [online]. [cit. 2013-1-18] Dostupné na internete: <<http://www.c2es.org/publications/natural-gas-markets-use-overview>>

Graf 2 Vplyv rastúcej ťažby nekonvenčného zemného plynu na import a export zemného plynu v USA, 1990 - 2011

Zdroj: vlastné spracovanie podľa U.S. EIA (2012). *Natural gas production by source, 1990-2035*; U.S. EIA (2013). *U.S. Natural Gas Imports & Exports by State*

Rast produkcie nekonvenčného zemného plynu na jednej strane vedie k poklesu dovozu energetických zdrojov, zároveň však vytvára možnosti pre rast exportu na zahraničné trhy. Primárnym impulzom pre zvyšovanie exportnej výkonnosti sú veľké rozdiely v cenách na jednotlivých trhoch. Pokým v USA sa tisíc metrov kubických zemného plynu predávalo v roku 2012 v priemere za 97 dolárov⁷⁰, v Japonsku sa cena importovaného LNG pohybovala nad úrovňou 600 dolárov⁷¹ a v Európe okolo 350 až 360 dolárov⁷². Tieto značné cenové rozdiely čoraz viac lákajú amerických producentov exportovať časť svojej produkcie na zahraničné trhy, kde by aj napriek vysokým nákladom na skvapalnenie a prepravu zemného plynu dosahovali zisk. Pri exporte zemného plynu zo západného pobrežia USA a Aljašky do Japonska respektíve z východného pobrežia USA do západnej Európy za roky 2011 a 2012, berúc do úvahy klesajúce ceny Henry Hub, výnosy pre amerických producentov pri súčasných trhových cenách výrazne prevyšuje príjmy z predaja na domácom trhu. V prípade exportu produkcie na trhy štátov západnej Európy by producenti mohli využívať cenovú medzeru na úrovni okolo 110 dolárov za tisíc metrov kubických, pričom v prípade vývozu do Japonska je na úrovni okolo 320 až 330 dolárov. Ak berieme do úvahy konštantnú úroveň nákladov, ktoré pozostávajú z nákladov na spracovanie LNG, jeho prepravu a regasifikáciu, exportná výkonnosť USA bude závisieť najmä od trhovej ceny. Rentabilita vývozu na západoeurópske trhy je ohraničená domácou cenou na úrovni okolo 200 až 215 dolárov za tisíc metrov kubických, pričom export do Japonska je rentabilný až do úrovne okolo 415 až 430 dolárov.

V roku 2011 USA exportovali takmer 43 miliárd metrov kubických zemného plynu, z čoho export LNG predstavoval len 4,7 % (0,3 % celkovej domácej produkcie). V roku 2012 sa export zvýšil na 46 miliárd metrov kubických, ale vývoz LNG dosiahol len 800 miliónov metrov kubických, čo je výrazný prepad oproti predchádzajúcemu roku.⁷³ V roku 2012 však bol zaznamenaný záujem producentov o export zemného plynu v celkovom objeme až 190

70 U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2013. Natural Gas Spot and Futures Prices (NYMEX) [online]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_pri_fut_s1_m.htm>

71 YCHARTS. 2013. Japan Liquefied Natural Gas Import Price [online]. Dostupné na internete: <http://ycharts.com/indicators/japan_liquefied_natural_gas_import_price>

72 EUROPEAN COMMISSION. 2012. Quarterly Report on European Gas Markets [online]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/energy/observatory/gas/gas_en.htm>

73 U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2013. U.S. Natural Gas Exports by Country [online]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_expc_s1_a.htm>

miliárd metrov kubických, čo výrazne prevyšuje doterajšie kapacity.⁷⁴ V dôsledku prudkého poklesu domácich cien sa snahy o export zemného plynu neustále zintenzívňujú. Domáci producenti investovali veľké množstvo prostriedkov do výskumu a vývoja technológií a následnej ťažby nekonvenčného plynu, od ktorej očakávali vysokú rentabilitu. No s poklesom cien sa predlžuje aj celková návratnosť, čo môže pre mnohé spoločnosti predstavovať značné ekonomické a finančné problémy. Aj z toho dôvodu možno sledovať zvýšené snahy ťažobných a energetických spoločností, lobistických skupín, ako aj skupín amerických senátorov o urýchlené presadenie novej legislatívy, ktorá by povolila vývoz LNG do Japonska a iných štátov. Proces vydávania povolení na export zemného plynu, ako aj iných strategických energetických surovín je rozdelený medzi federálne Ministerstvo energetiky, ktoré posudzuje, či je export danej komodity v národnom záujme, a Federálnu energetickú regulačnú komisiu, ktorá je zodpovedná za komplexnú analýzu a vyhodnotenie dopadov výstavby infraštruktúry potrebnej na prevádzku LNG terminálov.⁷⁵ Podľa IHS Global Insight, v prípade, ak by aj boli povolené viaceré projekty na export LNG, vývoz by dosiahol maximálny objem len na úrovni okolo 62 miliárd metrov kubických v roku 2020, a to jednak z dôvodu pretrvávajúcich komplikovaných regulačných opatrení vlády a jednak z technologického a ekonomického hľadiska samotnej ťažby a vnútroštátnej prepravy plynu.⁷⁶

Kľúčové otázky pri posudzovaní budúcej exportnej výkonnosti pri obchodovaní so zemným plynom vyplývajú najmä z problematiky budúceho vývoja cien na trhu USA, ktoré určujú rozsah rentability exportných LNG projektov, ako aj z dlhodobej medzinárodnej konkurencieschopnosti vývozov amerického zemného plynu. Súčasný stav na trhu vytvára ideálne podmienky pre export z USA. Ceny na domácom trhu sú nízke, pričom na odbytových trhoch ako sú štáty EÚ alebo Japonsko, ceny dosahujú niekoľkonásobne vyššie hodnoty. Otázna je však dlhodobá udržateľnosť cenových rozdielov vzhľadom na globálny vývoj trhu s LNG. V roku 2011 predstavoval obchod s LNG jednu tretinu celosvetovo obchodovaného objemu so zemným plynom.⁷⁷ Toky globálne obchodovaného LNG sa medzi rokmi 2006 a 2011 zvýšil o 52 %, pričom päť štátov (Katar, Malajzia, Indonézia, Austrália a Nigéria) zodpovedá za dve tretiny celosvetového exportu LNG. Najväčšími odberateľmi sú štáty Východnej Ázie (Japonsko, Južná Kórea, Čína, Taiwan) a západoeurópske štáty (Veľká Británia, Španielsko, Francúzsko).⁷⁸ Tieto dva regióny zároveň predstavujú oblasti s najrýchlejšie rastúcou spotrebou LNG. Ázijské ekonomiky však zabezpečujú svoje dodávky zemného plynu prostredníctvom dlhodobých kontraktov najmä z blízkyh regiónov juhovýchodnej Ázie alebo Austrálie, ako aj z oblasti Perzského zálivu. V Európe má síce dominantné postavenie plynovodný systém z Ruska, Nórska alebo Alžírka a dlhodobé kontrakty na odber zemného plynu, no vzhľadom na rastúce diverzifikačné snahy európskych štátov rastie aj záujem o flexibilné dodávky LNG. Export zemného plynu z USA naráža na viaceré problémy, z ktorých najvýznamnejší je práve zmluvný systém dodávok na

74 MEYER, G. 2012. LNG: US weighs the cost of gas exports to economy. In Financial Times [online]. Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/4ed2f2e6-cb3d-11e1-916f-00144feabdc0.html#axzz2NhZWY42C>>

75 SNOW, N. 2013. Allowing LNG exports would send positive signals, experts say. In Oil & Gas Journal [online]. Dostupné na internete: <<http://www.ogj.com/articles/2013/01/allowing-lng-exports-would-send-positive-signals--experts-say.html>>

76 MEYER, G. 2012. LNG: US weighs the cost of gas exports to economy. In Financial Times [online]. Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/4ed2f2e6-cb3d-11e1-916f-00144feabdc0.html#axzz2NhZWY42C>>

77 BP. 2012. Statistical review of world energy 2012 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/sectionbodycopy.do?categoryId=7500&contentId=7068481>>

78 INTERNATIONAL GAS UNION. 2012. World LNG Report 2011 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.igu.org/igu-publications/LNG%20Report%202011.pdf>>

zahraničných trhoch. Ak by americkí exportéri uzatvorili dlhodobé kontrakty s odberateľmi pri súčasných nízkych trhových cenách, v budúcnosti by pri raste cien utrpeli značné ekonomické straty. Na druhej strane, ak by bol export realizovaný na základe spotových obchodov, naďalej tu existuje značná konkurencia zo strany Kataru alebo Indonézie, kde sú producenti zvýhodňovaní priamymi štátnymi dotáciami, ako aj menšou vzdialenosťou od odbytových trhov. Zároveň je potrebné upozorniť na fakt, že ak USA začnú exportovať zemný plyn do Európy alebo Japonska, rast exportu zvýši dopyt na domácom trhu. Krivka dopytu sa posunie doprava, pričom ponuka je z krátkodobého hľadiska nemenná, čo povedie k rastu cien na domácom trhu, respektíve k uspokojovaniu vyššieho dopytu importom. V konečnom dôsledku rast exportu povedie k rastu cien plynu na trhu USA. Zároveň však zvýšené dodávky LNG na trhu EÚ alebo Japonska zvýšia ponuku na týchto trhoch, tým zvýšia diverzifikáciu dodávok, znížia celkové riziko, a tým aj trhové ceny. Rast cien na trhu USA a pokles cien na odbytových trhoch tak znížia rozpätie pre tvorbu zisku pre amerických exportérov. Čím viac budú USA exportovať zemný plyn do Európy alebo východnej Ázie, tým nižšia bude rentabilita vývozu.

Exportná výkonnosť USA je v prípade zemného plynu ovplyvnená nasledovnými faktormi:⁷⁹

- *Cenová elasticita ponuky* – cenová elasticita ponuky v USA je veľmi nízka, no v súčasnosti aj pri nízkych cenách rastie produkcia nekonvenčného zemného plynu, ktorá sa bude zvyšovať aj v nasledujúcich rokoch (pričom sa očakáva mierny rast cien), pretože do tejto oblasti sa koncentrovalo veľké množstvo zdrojov, ktorých návratnosť bude úzko previazaná s využitím cenových rozdielov na európskom a ázijskom trhu a exportom do týchto regiónov;
- *Ponuka iných exportérov* – potenciálne exportné trhy pre zemný plyn z USA predstavujú dlhodobé odbytiská aj pre iných exportérov. Konkurenčnú výhodu majú štáty Perzského zálivu, ktoré aj napriek vysokému geopolitickému riziku dosahujú najnižšie náklady na ťažbu a prepravu plynu vo forme LNG do Ázie, ako aj Európy. Významným konkurenčným hráčom na oboch trhoch je aj Rusko alebo štáty Kaspického mora, ktoré disponujú obrovskými rezervami a majú strategickú geografickú polohu. Vysoké ceny plynu v Európe alebo Japonsku jednak zvýšia snahu aj iných exportérov využívať značné cenové rozpätie pre dosahovanie ziskov a jednak povedú k rozvoju lokálnych nekonvenčných zdrojov plynu. Rast ponuky na týchto trhoch tak povedie z dlhodobého hľadiska k poklesu cien plynu, a tým aj k zníženiu rentability amerického exportu;
- *Krátkodobé obmedzenia produkčných kapacít* – výpadky produkcie spôsobené sezónnymi výkyvmi počasia, hurikánmi alebo inými udalosťami môžu spôsobiť pokles likvidity trhu, a tým obmedziť schopnosť exportovať zemný plyn na zahraničné trhy;
- *Celkové náklady na výstavbu a prevádzku exportných terminálov* – celkové vstupné náklady závisia od predpokladaného objemu spracovaného a exportovaného LNG, ako aj od lokality výstavby, technických a regulačných štandardov. Pri kapacite deväť miliónov ton LNG ročne respektíve 12 miliárd metrov kubických spracovaného plynu sa náklady na výstavbu terminálu v USA pohybujú v rozpätí od päť do šesť miliárd dolárov.⁸⁰ Preto je potrebné, aby mali producenti, ako aj regulačné úrady k dispozícii

79 MEDLOCK III, K. B. 2012. U.S. LNG Exports: Truth And Consequence [online]. Dostupné na internete: <http://bakerinstitute.org/publications/US%20LNG%20Exports%20-%20Truth%20and%20Consequence%20Final_Aug12-1.pdf>

80 CAMERON LNG. 2012. Liquefaction Project at Cameron LNG [online]. Dostupné na internete: <<http://cameron.semprlng.com/liquefaction.html>>

dlhodobé analýzy o vývoji trhu a vedeli určiť primeraný a udržateľný objem zemného plynu na export;

- *Vývoj kurzu amerického dolára* – vývoj kurzu amerického dolára voči ostatným menám, najmä menám hlavných obchodných partnerov, určuje vývoj obchodnej bilancie a konkurencieschopnosť vývozov USA. Vysoké objemy exportu zemného plynu budú mať za následok posilnenie kurzu amerického dolára, čo predraží túto komoditu na odbytových trhoch a zníži rozpätie pre tvorbu zisku a povedie k poklesu exportu.

V konečnom dôsledku povedie aktuálny vývoj na trhu k zmenám politického a regulačného rámca a USA sa v najbližších rokoch zaradia medzi významných exportérov LNG. Celkový objem zatiaľ nemožno presne predpovedať, nakoľko naďalej prebiehajú rokovania medzi zástupcami producentov zemného plynu a vládnymi inštitúciami ohľadom vydávania povolení na export. Súčasná zdrojová cena plynu na trhu (v roku 2012 dosiahli najnižšiu úroveň od roku 2000, a to 94 dolárov za tisíc metrov kubických⁸¹) sa však pohybuje pod úrovňou rentability ťažby, ktorá sa pohybuje na úrovni okolo 140 dolárov za tisíc metrov kubických. Preto bude musieť vláda pre zachovanie danej úrovne produkcie a stabilizáciu trhu umožniť dočasný export domácej produkcie. V súčasnosti je viac ako 98 % exportu orientovaného na tranfer cez plynovody do Mexika a Kanady.⁸² V najbližších rokoch sa časť tohto objemu presunie na export do Európy a východnej Ázie vo forme LNG, pričom za prírastky exportu bude zodpovedať najmä produkcia z nekonvenčných zdrojov na juhu a severovýchode USA. Tento predpoklad dokazuje aj výsledkok korelačnej analýzy vzájomného vplyvu rastu produkcie nekonvenčného zemného plynu a rastu exportu medzi rokmi 1990 až 2011, kde možno sledovať veľmi vysokú vzájomnú závislosť premenných na úrovni 0,96. To znamená, že pokiaľ rast exportu bol doposiaľ vyvolaný najmä rastom produkcie z bridlicových a iných nekonvenčných zdrojov, tak možno predpokladať, že tomu tak bude aj v najbližších rokoch. Export LNG nadobudne významné objemy pravdepodobne až po roku 2015, kedy budú dostavané nové exportné terminály. Primárnym impulzom k vývozu však nebude získavanie a upevňovanie dlhodobého silného trhového podielu v iných regiónoch (ako v prípade Ruska, štátov Perzského zálivu alebo severnej Afriky), ale skôr potreba krátkodobej alokácie domácej produkcie a tvorby zisku na zahraničných trhoch v dôsledku vysokých cenových rozdielov. Podľa nášho názoru však ďalší rast produkcie nekonvenčného plynu nepovedie k etablovaniu USA ako významného exportéra zemného plynu na svetových trhoch, ale len k dočasnej expanzii s cieľom kompenzácie nízkych cien na domácom trhu, teda nami zadaná hypotéza sa potvrdzuje len čiastočne.

4 Záver

Ťažba plynu z bridlicových ložísk v USA dnes presahuje produkciu viacerých významných svetových producentov a exportérov zemného plynu ako sú Katar, Nórsko alebo Kanada. USA zastávajú špecifické postavenie na svetových trhoch ako najväčší producent a spotrebiteľ plynu a druhý najväčší importér. Kým ešte v rokoch 2001 a 2002 sa uvažovalo o výstavbe niekoľko desiatok nových terminálov na import LNG ako reakcia na klesajúci domáci output, kombináciou viacerých špecifických faktorov, ktoré viedli k rýchlemu rastu produkcie nekonvenčného plynu sa USA postupne profilujú na čistého exportéra tejto

81 U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2013. Natural gas prices [online]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_pri_sum_dcu_nus_a.htm>

82 U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2013. U.S. Natural Gas Exports by Country [online]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_expc_s1_a.htm>

komodity. Tieto zmeny vedú nie len k vzniku novej situácie na vnútornom trhu, ale zároveň predstavujú nové výzvy pre producentov a spotrebiteľov energie v iných svetových regiónoch. Vzhľadom na rýchly rast ťažby bridlicového plynu a nízke ceny sledujeme čoraz intenzívnejšie snahy producentov o export plynu na európske alebo ázijské trhy, kde sú trhové ceny niekoľkonásobne vyššie. Pre zachovanie danej úrovne produkcie a stabilizáciu trhu, vláda bude musieť umožniť export domácej produkcie vo forme LNG, keďže v súčasnosti je viac ako 98 % exportu prepravovaného cez plynovody do Mexika a Kanady, kde sa ceny pohybujú len mierne nad úrovňou cien v USA. Prvé prírastky exportu LNG možno očakávať v horizonte dvoch až troch rokov, pričom za rast exportu bude zodpovedať najmä produkcia z nekonvenčných zdrojov na juhu a severovýchode USA. Spojené štáty sa však pravdepodobne nestanú významným exportérom zemného plynu z dlhodobého hľadiska. Súčasná exportná stratégia sa zameria len na dočasnú expanziu s cieľom kompenzácie nízkych cien na domácom trhu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BP. 2012. Statistical review of world energy 2012 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/sectionbodycopy.do?categoryId=7500&contentId=7068481>>
- [2] CAMERON LNG. 2012. Liquefaction Project at Cameron LNG [online]. Dostupné na internete: <<http://cameron.sempralng.com/liquefaction.html>>
- [3] CENTER FOR CLIMATE AND ENERGY SOLUTIONS. 2012. U.S. Natural Gas Overview of Markets and Uses [online]. [cit. 2013-1-18] Dostupné na internete: <<http://www.c2es.org/publications/natural-gas-markets-use-overview>>
- [4] EUROPEAN COMMISSION. 2012. QUARTERLY REPORT ON EUROPEAN GAS MARKETS [ONLINE]. DOSTUPNÉ NA INTERNETE: <HTTP://EC.EUROPA.EU/ENERGY/OBSERVATORY/GAS/GAS_EN.HTM>
- [5] GÉNY, F. 2010. Can Unconventional Gas be a Game Changer in European Gas Markets? [online]. Dostupné na internete: <<http://www.oxfordenergy.org/2010/12/can-unconventional-gas-be-a-game-changer-in-european-gas-markets/>>
- [6] INTERNATIONAL GAS UNION. 2012. World LNG Report 2011[online]. Dostupné na internete: <<http://www.igu.org/igu-publications/LNG%20Report%202011.pdf>>
- [7] LARSON, J.W. – FULLENBAUM, R. – SLUCHER, R. 2012. America's New Energy Future: The Unconventional Oil and Gas Revolution and the US Economy. Volume 1: National Economic Contributions [online]. Dostupné na internete: <<http://www.ihs.com/info/ecc/a/americas-new-energy-future.aspx>>
- [8] MEDLOCK III, K. B. 2012. U.S. LNG Exports: Truth And Consequence [online]. Dostupné na internete: <http://bakerinstitute.org/publications/US%20LNG%20Exports%20-%20Truth%20and%20Consequence%20Final_Aug12-1.pdf>
- [9] MEYER, G. 2012. LNG: US weighs the cost of gas exports to economy. In *Financial Times* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/4ed2f2e6-cb3d-11e1-916f-00144feabdc0.html#axzz2NhZWY42C>>
- [10] SAKMAR, S.L. 2011. The global shale gas initiative: Will the United States be the role model for the development of shale gas around the world? In *Houston Journal of International Law* [online]. 2011, vol. 33, no. 2. Dostupné na internete: <<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/hujil33&div=16&id=&page=>>>

- [11] SNOW, N. 2013. Allowing LNG exports would send positive signals, experts say. In *Oil & Gas Journal* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.ogj.com/articles/2013/01/allowing-lng-exports-would-send-positive-signals--experts-say.html>>
- [12] THE WHITE HOUSE OFFICE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY POLICY. 2012. Innovation for America's Economy, America's Energy, and American Skills [online]. Dostupné na internete: <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/fy2013rd_summary.pdf>
- [13] U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2011. Direct Federal Financial Interventions and Subsidies in Energy in Fiscal Year 2010 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.eia.gov/analysis/requests/subsidy/pdf/subsidy.pdf>>
- [14] U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2012. Annual Energy Review. Natural Gas Imports, Exports, and Net Imports, 1949-2011 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.eia.gov/totalenergy/data/annual/showtext.cfm?t=ptb0603>>
- [15] U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2013. Natural gas prices [online]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_pri_sum_dcu_nus_a.htm>
- [16] U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2013. Natural Gas Spot and Futures Prices (NYMEX) [online]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_pri_fut_s1_m.htm>
- [17] U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2013. U.S. Natural Gas Exports by Country [online]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_expc_s1_a.htm>
- [18] YCHARTS. 2013. JAPAN LIQUEFIED NATURAL GAS IMPORT PRICE [ONLINE]. DOSTUPNÉ NA INTERNETE: <[HTTP://YCHARTS.COM/INDICATORS/JAPAN_LIQUEFIED_NATURAL_GAS_IMPORT_PRICE](http://ycharts.com/indicators/japan_liquefied_natural_gas_import_price)>
- [19] U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2012. Natural gas production by source, 1990-2035 [online]. Dostupné na internete: <www.eia.gov/forecasts/aeo/excel/fig107_data.xls>
- [20] U.S. EIA. 2013. U.S. Natural Gas Imports & Exports by State [online]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_state_a_EPG0_IM0_Mmcf_a.htm>

Kontakt

Ing. Ján Bocora

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Email: jan.bocora@euba.sk

Slovenská republika

VYSTÚPENIE ČLENSKÉHO ŠTÁTU Z EUROZÓNY

Mgr. Michaela Boháčiková

Abstrakt

Problematika vystúpenia členského štátu z eurozóny je v súčasnosti predmetom diskusií nielen akademickej verejnosti, politických lídrov, ale i bežných občanov krajín Európskej únie. Cieľom analýzy je preto poukázať na bližšie súvislosti vystúpenia členského štátu z menovej únie EÚ. Príspevok poskytuje komplexný pohľad na členstvo krajiny v eurozóne (z pohľadu krajín, ktoré ešte euro nezaviedli) a zároveň sa bližšie zameriava na otázku vystúpenia štátu z Európskej únie a eurozóny.

Kľúčové slová: menová únia, členstvo v eurozóne, vystúpenie z EÚ a eurozóny, primárne právo

Abstract

The issue of withdrawal from the European monetary union is currently broadly discussed not only within academic circles but also by various political leaders as well as the EU citizens. The aim of this paper is to analyze the broader context of the potential withdrawal from the Euro Area. This study explains how the membership in the European monetary union works (from the perspective of countries without Euro) and focuses on the withdrawal from the EU and EMU in particular.

Key words: monetary union, EMU membership, withdrawal from the EU and EMU, primary law

1 Úvod

Dlhová kríza štátov eurozóny sa naplno prejavila v roku 2010. Pod hrozbou bankrotu prijalo Grécko záchranný balík vo forme bilaterálnych pôžičiek. V neskoršom období smeruje finančná pomoc do Írska a Portugalska, neprimerane vysoký dlh majú aj krajiny ako Taliansko a Cyprus. Prebiehajúca dlhová kríza v členských krajinách eurozóny prináša so sebou otázky vystúpenia či priamo vylúčenia členského štátu z menovej únie. Pretože v súčasnosti neexistuje legislatíva, ktorá by priamo umožňovala krajine eurozónu opustiť, stáva sa táto problematika pomerne rozporuplnou témou. V nasledujúcom príspevku sa preto pokúsime zamerať na teoretické aspekty vstupu krajiny do eurozóny, následného členstva, ale i polemiku v súvislosti s vystúpením krajiny z Európskej menovej únie

2 Hospodárska a menová únia

Hospodárska a menová únia je výsledkom dlhodobého a pomerne turbulentného vývoja. Z hľadiska zavedenia spoločnej meny ide o bezprecedentne najvýznamnejší projekt v histórii európskeho integračného procesu. Prvú zmienku o potrebe menovej stability krajín ES nachádzame už v Zmluve o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva. Postupujúca integrácia hospodárskeho priestoru sprevádzaná dobudovaním colnej únie na konci šesťdesiatych rokov 20. storočia priamo vyžadovala integráciu v oblasti menovej politiky Európskych spoločenstiev. Zatiaľ čo v Zmluve o EHS sa akcentuje potreba koordinácie pri zabezpečovaní menovej stability, zasadnutím Európskej rady v Haagu v roku 1969 sa po prvýkrát formuluje požiadavka jednotnej hospodárskej a menovej politiky ES.

Následne bol v roku 1970 predstavený Wernerov plán realizácie menovej únie Spoločenstva. Skutočne úspešným krokom v procese kreovania menovej únie bola až Delorsova správa z roku 1989, ktorá obsahovala presný časový plán realizácie HMÚ. Hospodárska a menová únia Európskej únie dnes predstavuje „štvrté vývojové štádium procesu medzinárodnej ekonomickej integrácie v Európskej únii v 90-tych rokoch.“ (Kosír, 2010, s. 223) a zároveň „konečný výsledok v procese postupnej ekonomickej integrácie v Európe.“ (Report on Economic and Monetary Union in the European Community, 1989, s. 13)

2.1 Dichotómia pojmov „Hospodárska a menová únia“

Už pri prvotnom oboznámení sa s pojmom *Hospodárska a menová únia* (HMÚ) je zrejmé, že ide o označenie skladajúce sa z obsahovo rozdielnych častí. Zatiaľ čo menová únia je „najčistejšia forma menovej integrácie..., vzťah hospodárskej a menovej únie nie je jednoznačný,“ pretože „menová únia môže predstavovať východisko, ako aj zavŕšenie hospodárskej únie.“ (Lipková, 2004, s. 124) Hoci hospodárska integrácia v EÚ prebieha súbežne s menovou integráciou (*a vice versa*), je potrebné chápať tieto procesy významovo oddelene. Na druhej strane nie je možné integráciu v hospodárskej oblasti (vnútorný trh) striktno oddeliť od integrácie v oblasti menovej politiky. Ide o takmer paralelný vývoj, podmienený vzájomnou interdependenciou týchto sektorových politik. Napriek tomu, že integrácia členského štátu do menovej únie je oddelenou od jeho integrácie do únie hospodárskej, platí že Európska menová únia ako aj Hospodárska menová únia sa vyvíjali paralelne. „Hospodárska a menová únia sú dve integrálne súčasti jedného celku, a preto by mali byť vykonávané paralelne.“ (Report on Economic and Monetary Union in the European Community, 1989, s. 14) Keďže spoločný vnútorný trh a menová únia sú vzájomne previazané oblasti ekonomiky, ani menová únia nemôže fungovať bez existencie vnútorného trhu, ani vnútorný trh by nebol kompletným bez existujúcej menovej únie. Procesy, ktoré viedli k vzniku a zavedeniu spoločnej meny euro označuje primárne právo ES obyčajne pod pojmom *Hospodárska a menová únia*. V odbornej literatúre sa často stretávame s významovo totožným označením *Európska menová únia* (EMÚ) či *eurozóna*. EMÚ je v podstate „priestorom s jednotným trhom a spoločnou menou, priestorom, ktorý je v porovnaní s rozšírenou Európskou úniou oveľa menej diferencovaný.“ (Kunešová, Cihelková, 2006, s. 123)

Dôležitým sprievodným javom v procese menovej integrácie je fakt, že v prípade HMÚ EÚ sa integrácia krajiny do hospodárskej oblasti stáva oddelenou od integrácie menovej. Integračný stupeň hospodárskej a menovej únie nie je realizovaný vo všetkých členských štátoch súbežne, naopak integrácia do menovej únie je síce v dlhodobom horizonte nevyhnutná pre všetky členské krajiny⁸³, ale pritom je podmienená splnením pravidiel konvergencie a zároveň sa stáva oddelenou od integrácie členských štátov do hospodárskej únie. Z tohto dôvodu je nevyhnutné vnímať členstvo v Európskej únii oddelene od členstva v Európskej menovej únii. Napriek tomu, že integrácia členského štátu do menovej únie je oddelenou od jeho integrácie do únie hospodárskej, platí že Európska menová únia, ako aj Hospodárska menová únia sa vyvíjali paralelne. Keďže spoločný vnútorný trh a menová únia sú vzájomne previazané oblasti ekonomiky, ani menová únia nemôže fungovať bez existencie vnútorného trhu, ani vnútorný trh by nebol kompletným bez existujúcej menovej únie. Pre potreby tohto príspevku preto abstrahujeme od analýzy hospodárskej únie a zameriame sa len na výskum bližších špecifik menovej únie.

⁸³ Tak ako sa tomu krajiny zaviazali podpisom *Prístupovej zmluvy*. Výnimku predstavuje Veľká Británia a Dánsko, pre ktoré platí výnimka *opt-out*.

2.2 Členstvo v menovej únii

Zmluva o Európskej únii stanovila vytvorenie HMÚ za jeden zo základných cieľov EÚ. Tento úmysel je jasne deklarovaný už v úvode zmluvy, ktorej signatári vyjadrili odhodlanie „dosiahnuť posilnenie a zblíženie ekonomík a zaviesť hospodársku a menovú úniu vrátane jednotnej a stabilnej meny v súlade s ustanoveniami tejto zmluvy.“ (Zmluva o EÚ, 1992) Už primárne právo predpokladalo nezvratnosť procesu zavádzania eura. Čl. 4 ods. 2, čl. 118 a čl. 123 ods. 4 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva deklarovali „neodvolateľné stanovenie menových kurzov vedúce k zavedeniu jednotnej meny“. Zároveň aj protokol 24 k Zmluve o založení Európskeho spoločenstva hovorí, že „sa cesta Spoločenstva k tretej etape hospodárskej a menovej únie stáva nezvratnou.“ (Zbírka, 2010 a Konsolidované znenie Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, 1997)

V roku 2002 bolo euro zavedené ako oficiálne platidlo v dvanástich členských krajinách Európskej únie. Krajiny, ktoré do Únie vstupujú po roku 2004 sú k zavedeniu spoločnej meny legislatívne viazané Prístupovou zmluvou. „Každý nový členský štát sa odo dňa pristúpenia stane účastníkom hospodárskej a menovej únie ako členský štát, pre ktorý platí výnimka v zmysle článku 122 Zmluvy o ES.“ (Zmluva o pristúpení, čl. 4, 2003) V článku 122 Zmluvy o ES sa píše: „Ak Rada... potvrdila členské štáty, ktoré spĺňajú podmienky potrebné na prijatie jednotnej meny, platí pre členské štáty, ktoré tieto podmienky nespĺňajú, výnimka... Najmenej raz za dva roky alebo na žiadosť členského štátu, pre ktorý platí výnimka, podávajú Komisia a ECB správu Rade... po porade s Európskym parlamentom a po rokovaní v Rade... Rada kvalifikovanou väčšinou na návrh Komisie rozhoduje, ktoré z členských štátov, pre ktoré platí výnimka, spĺňajú podmienky... a ruší výnimky, ktoré platia pre dotknuté členské štáty.“ (Zmluva o ES, čl. 122, 2002) Obdobne je tomu tak aj v Zmluve o pristúpení Bulharskej republiky a Rumunska⁸⁴, ako aj v Zmluve o pristúpení Chorvátska⁸⁵. Novopristupujúce štáty majú status *členského štátu s výnimkou (derogáciou)*. Na rozdiel od Veľkej Británie a Dánska, ktoré majú povolenú výnimku typu *opt-out*, má výnimka štátov s derogáciou len dočasný charakter a (po splnení konvergenčných kritérií)⁸⁶ sa očakáva ich vstup do eurozóny. Inak povedané, prístupová zmluva vytvára pre členské krajiny EÚ záväzok euro prijať, pretože „v konečnej inštancii má celé teritórium Únie predstavovať jednotnú menovú oblasť, s jednotnou menou, podobne ako je tomu napr. v USA.“ (Had, Urban, 1997, s. 56)

Aj napriek tomu, že krajiny sú zaviazané (po splnení podmienok konvergenzie) euro zaviesť, v praxi neexistuje legislatívna úprava, ktorá by krajinu priamo donútila vstúpiť do mechanizmu výmenných kurzov ERM II a fixovať svoju menu k euru na obdobie minimálne dvoch rokov. Obdobne aj v *Dohode zo 16. marca 2006 medzi ECB a národnými centrálnymi bankami členských štátov nepatriacich do eurozóny o prevádzkových postupoch pre mechanizmus výmenných kurzov v tretej etape hospodárskej a menovej únie* (ktorá nahradila pôvodnú *Dohodu z 1. septembra 1998*) sa spomína len dobrovoľný charakter účasti na ERM II: „Účasť na ERM II je pre členské štáty mimo eurozóny dobrovoľná. Napriek tomu možno

⁸⁴ Bližšie vid': *Akt o podmienkach pristúpenia Chorvátskej republiky a o úpravách Zmluvy o Európskej únii, Zmluvy o fungovaní Európskej únie a Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu*, prvá časť, čl. 5: „Bulharsko a Rumunsko sa odo dňa pristúpenia stanú účastníkmi Hospodárskej a menovej únie ako členské štáty, pre ktoré platí výnimka v zmysle článku 122 Zmluvy o ES.“ (Zmluva o pristúpení Bulharskej republiky a Rumunska, 2005, čl. 5)

⁸⁵ Bližšie vid': *Akt o podmienkach pristúpenia Chorvátskej republiky a o úpravách Zmluvy o Európskej únii, Zmluvy o fungovaní Európskej únie a Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu*, prvá časť, čl. 5: „Chorvátsko sa odo dňa pristúpenia stáva účastníkom hospodárskej a menovej únie ako členský štát, pre ktorý platí výnimka v zmysle článku 139 ZFEÚ.“ (Zmluva o pristúpení Chorvátska, 2012, čl. 5). V článku 139 ZFEÚ sa píše: „Členské štáty, v prípade ktorých Rada nerozhodla, že spĺňajú potrebné podmienky na prijatie eura, sa ďalej označujú ako „členské štáty, pre ktoré platí výnimka“.“ (ZFEÚ, čl. 139, 2012)

⁸⁶ Bližšie vid': *Konsolidované znenie Zmluvy o fungovaní Európskej únie*, článok 140 a Protokol 13.

od členských štátov, pre ktoré platí výnimka, očakávať, že sa do mechanizmu zapoja. Členský štát, ktorý sa na ERM II nezúčastňuje hneď od začiatku, sa môže zapojiť neskôr.“ (Dohoda zo 16. marca 2006, 2006) Napriek dobrovoľnému charakteru účasti na ERM II dohoda poukazuje na to, že sa od krajín očakáva ich zapojenie do ERM II. Príkladom takto fungujúceho štátu je Švédsko, ktoré síce nepodlieha výnimke typu *opt-out*, a teda aj pre Švédsko platí povinnosť prijať jednotnú menu, avšak doposiaľ sa nezúčastňuje systému ERM II. Švédsko využíva medzery v právnych predpisoch, podľa ktorých musí krajina na dva roky (pred prijatím eura) zafixovať kurz svojej meny k euru, ale vstúpiť do systému ERM II ju nič nenúti.

3 Problematika vystúpenia členského štátu z Európskej únie

Problematika vystúpenia z eurozóny dnes nie je predmetom žiadnej konkrétnej legislatívnej úpravy. Už tvorcovia Maastrichtskej zmluvy pri jej vzniku neponechali žiadny priestor ustanoveniam týkajúcim sa prípadného vystúpenia či potenciálneho vylúčenia krajiny z menovej únie. Pôvodný zámer bol pravdepodobne čisto pragmatický a nezaradenie klauzuly o vystúpení priamo súvisí s presvedčením o nevyhnutnosti postupujúcej integrácie a nutnosti integrovať celý hospodársky priestor a všetky krajiny v ňom, smerom k „*ever closer union*.“ (Zmluva o EÚ, 1992, čl. A) V čase prípravy Zmluvy o Európskej únii, prebiehala v súlade s Delorovým plánom prvá etapa vytvárania Hospodárskej a menovej únie⁸⁷, a zrejme preto nebolo úmyslom tvorcov Maastrichtskej zmluvy akokoľvek spochybníť vznikajúci ambiciózný projekt spoločnej meny Európanov. Prehlbujúca a rozširujúca sa integrácia je v tomto ohľade považovaná za nezvratný a nemenný proces. Okrem toho, neexistencia ustanovení o prípadnom vzdaní sa eura by priamo spochybnila jeden z hlavných cieľov Zmluvy o EÚ, a to zavedenie menovej únie.

Lisabonská zmluva dnes na základe tzv. *exit clause* umožňuje členskému štátu vystúpiť z Európskej únie (čl. 49a). Jednostranné vystúpenie sa deje na základe rozhodnutia štátu a je možné bez súhlasu ostatných členských štátov EÚ. Táto právna úprava bola prostredníctvom čl. 50 konkrétne premietnutá aj do Zmluvy o Európskej únii:⁸⁸

- „1. Každý členský štát sa môže rozhodnúť vystúpiť z Únie v súlade so svojimi ústavnými požiadavkami.
2. Členský štát, ktorý sa rozhodne vystúpiť, oznámi svoj úmysel Európskej rade. V zmysle usmernení Európskej rady Únia dojedná a uzavrie s týmto štátom dohodu, ktorá ustanoví spôsob jeho vystúpenia, pričom zohľadní rámec jeho budúcich vzťahov s Úniou. Táto dohoda sa dojedná v súlade s článkom 218 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Uzatvára ju v mene Únie Rada, ktorá sa uznáva kvalifikovanou väčšinou po udelení súhlasu Európskeho parlamentu.
3. Zmluvy sa prestanú vzťahovať na dotknutý členský štát odo dňa nadobudnutia platnosti dohody o vystúpení alebo v prípade, ak sa tak nestane, dva roky po oznámení uvedenom v odseku 2, pokiaľ Európska rada jednomyselne nerozhodne o predĺžení tejto lehoty po

⁸⁷ I. etapa v procese vzniku HMÚ (podľa Delorovej správy) začala v roku 1990. Spreádzalo ju vydanie *Smernice č. 90/78 o uvoľnení pohybu kapitálu*. Jej cieľom bolo väčšie prepojenie hospodárskych politík členských štátov a užšia spolupráca medzi ich ústrednými bankami. Zároveň mala byť dosiahnutá väčšia konzistencia menových politík v rámci Európskeho menového systému. Členským štátom bola stanovená povinnosť prijať viacročné programy k zaisteniu stability cien a zdravých verejných financií. (Týč, 2000). K 1. júlu 1990 malo dôjsť k odstráneniu všetkých prekážok a obmedzení, ktoré by bránili voľnému pohybu kapitálu medzi členskými krajinami. Zlepšila a posilnila sa koordinácia medzi centrálnymi bankami participujúcich krajín, ktoré formálne zastrešoval Výbor guvernérov centrálnych bánk štátov Európskeho hospodárskeho spoločenstva.

⁸⁸ Konsolidované znenie ZEÚ z roku 2012.

dohode s dotknutým členským štátom.“ (Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii, čl. 50, 2012)

3.1 Vystúpenie z eurozóny

Ako sme naznačili v predchádzajúcom texte, Maastrichtská zmluva neobsahuje možnosť eurozónu opustiť. Zrieknutie sa eura môže byť v tomto ohľade považované za porušovanie platných dohôd. Paradoxom pritom je, že niektoré ustanovenia Maastrichtskej zmluvy už porušené boli. Azda najvýznamnejším porušením je porušenie tzv. *no-bailout clause*⁸⁹ Spomínaná *no-bailout clause* je zároveň obsahom článku 125 (ods. 1) Zmluvy o fungovaní Európskej únie: „Únia nezodpovedá za záväzky ani nepreberá záväzky ústredných vlád, regionálnych, miestnych a iných verejných orgánov, iných subjektov spravovaných verejných právom alebo verejnoprávnych podnikov... Členský štát nezodpovedá za záväzky ani nepreberá záväzky ústredných vlád, regionálnych, miestnych a iných verejných orgánov, iných spravovaných verejným právom alebo verejnoprávnych podnikov iného členského štátu...“ (Zmluva o fungovaní EÚ, 2012, čl. 125) Zmluva priamo zakazuje, aby členské štáty ručili alebo prebrali záväzky ostatných krajín. Toto ustanovenie bolo porušené bailoutmi problémových krajín európskej periferie a následným zriadením Eurovalu 1⁹⁰ a permanentného Európskeho stabilizačného mechanizmu (Euroval 2).

Napriek tomu, že Lisabonská zmluva explicitne hovorí len o vystúpení členského štátu z Európskej únie, bližšie nepojednáva o prípadnom vystúpení štátu z Európskej menovej únie. Práve nejednoznačnosť vo veci opustenia eurozóny vytvára priestor pre špekulácie v otázkach „či taktiež existuje právo na vystúpenie z EMÚ a či je takéto vystúpenie nevyhnutne spojené s vystúpením členského štátu z EÚ alebo je od neho nezávislé.“ (Athanassiou, 2009, s. 27) Spôsob ako vystúpiť v eurozónu načrtáva napríklad Philipp Bagus, keď uvádza, že „riešením je vystúpenie z Európskej únie (a tým pádom aj z Hospodárskej a menovej únie) s okamžitým opätovným vstúpením do EÚ, ale už nie aj do HMÚ.“ (Bagus 2012 In: Gonda, 2012, s. 60) Teoreticky je možné z eurozóny vystúpiť, avšak takéto možnosť momentálne nie je predmetom žiadnej legislatívnej úpravy. V tejto súvislosti je zaujímavé spomenúť i rozhodnutie nemeckého ústavného súdu v roku 1993, podľa ktorého môže Nemecko odstúpiť od eura, ak ciele menovej stability nebudú dodržiavané. (Bagus, 2012)

Podľa súčasne platnej legislatívy môže krajina prestať používať euro iba vtedy, keď vystúpi z EÚ. Tému o prepojenosti a simultánnosti vystúpenia z menovej únie a zároveň aj EÚ naznačuje aj štúdia Európskej centrálnej banky z roku 2010 (*Withdrawal and Expulsion from the EU and EMU*). V teórii avšak existuje niekoľko ďalších variant spojených s opustením EÚ a eurozóny. Zbíral uvádza ako tri najviac diskutované formy:

1. *Štát vystúpi z Európskej únie aj eurozóny* – tento postup je v protiklade proti téze o „neodvolateľnosti eura“, pričom podľa čl. 1 konsolidovanej verzie Zmluvy o EÚ majú všetky časti zmluvy rovnakú právnu silu. Zbíral v tejto súvislosti poznamenáva, že by bolo prakticky nemožné vzdať sa eura bez spolupráce ostatných štátov. (Zbíral, 2010)
2. *Štát vystúpi z Európskej únie, ale nevystúpi z eurozóny* – práve absentujúca zmienka o vystúpení z eurozóny, spolu s neodvolateľnosťou eura sú častým dôvodom alternatívneho výkladu, že zatiaľ čo je možné Európsku úniu opustiť, štát si môže euro ponechať. Menová únia je pevnou súčasťou európskej integrácie a zmluvy nepovoľujú

⁸⁹ Pozri článok 104b Zmluvy o Európskej únii, 1992.

⁹⁰ Euroval 1 pozostáva z Európskeho finančného a stabilizačného mechanizmu (EFSM), Európskeho finančného a stabilizačného nástroja (EFSF) a účastní sa na ňom aj Medzinárodný menový fond. Európsky finančný a stabilizačný nástroj (EFSF) bol zriadený v súlade s článkom 122 Zmluvy o fungovaní EÚ a medzivládnych dohodách členských štátov. Článok 122, ods. 2 Zmluvy o fungovaní EÚ predpokladá možnosť, aby sa členskému štátu nachádzajúcemu sa v ťažkostiach alebo mu hrozia závažné ťažkosti spôsobené výnimočnými udalosťami, ktoré sú mimo jeho kontroly poskytla finančná pomoc únie. (Nariadenie Rady 9606/10, 2010, s. 2)

plnoprávne zapojenie sa nečlenských krajín v eurozóne⁹¹. (Zbíral, 2010) V štúdii ECB zameranej na problematiku vystúpenia a vylúčenia štátu z Európskej únie a Európskej menovej únie sa už v abstrakte uvádza, že „členstvo členského štátu v eurozóne by inštitucionálne neprežilo prerušenie jeho členstva v EÚ, i keď to isté by nemuselo platiť pre používanie eura bývalým členským štátom“ (Athanassiou, 2009, s. 4)

3. *Štát vystúpi z eurozóny, ale nevystúpi z Európskej únie* – Toto tvrdenie je opätovne v rozpore s tézou o nezvratnosti procesu zavádzania eura (Zbíral, 2010) V teórii to znamená, že vystúpenie štátu z eurozóny sa *de facto* stáva jeho vystúpením z Európskej únie ako takej, pretože „vystúpiť z klubu sa môže javiť ako anulovanie predošlého vstupu.“ (Bagus, 2012)

4 Záver

Opustenie eurozóny ako spôsob riešenia problémov zadĺžených krajín je momentálne legislatívne nemožný. Okrem chýbajúcej legislatívnej úpravy by bolo potenciálne opustenie eurozóny spojené s celou radou problémov technického, no najmä ekonomického charakteru. Náhle opustenie eurozóny krajinou ako je napr. Grécko⁹² zároveň vytvára nebezpečný precedens pre ďalšie krajiny najviac postihnuté dlhovou krízou, čo by v konečnom dôsledku mohlo viesť k hromadnému vystupovaniu krajín z menovej únie, majúc tak za následok nestabilitu a neudržateľnosť menového systému EÚ. Ako jediný spôsob opustenia eurozóny sa preto javí vystúpenie štátu z menovej únie spolu s jeho vystúpením z Európskej únie. Prijatie klauzuly o vystúpení členského štátu z eurozóny by znamenalo otvorenie a novelizáciu Lisabonskej zmluvy, pričom sa takýto postup momentálne javí ako politicky nepriechodné riešenie. Do budúcnosti však nie je vylúčené, že sa takáto možnosť formálne uzákoni.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ATHANASSIOU, P. 2009. *Withdrawal and Expulsion from the EU and EMU : Some Reflections* (Legal Working Paper Series, No 10/December 2009). Frankfurt am Main : ECB, 2009. 48 s. ISSN 1830269-6.
- [2] BAGUS, P. 2012. *Niet úniku z eurozóny?* In Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2012. [cit. 18.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.konzervativizmus.sk/upload/Konz_listy/KL_06_2012.pdf>
- [3] BROWN, B. 2004. *Exiting EMU*. In International Economy, 2004. [cit. 18.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.international-economy.com/TIE_Sp04_Brown.pdf>
- [4] *Dohoda zo 16. marca 2006 medzi Európskou centrálnou bankou a národnými centrálnymi bankami členských štátov nepatriacich do eurozóny o prevádzkových postupoch pre mechanizmus výmenných kurzov v tretej etape hospodárskej a menovej únie*. 2006. In EUR-Lex. [cit. 17.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/c_07320060325sk00210027.pdf>
- [5] GONDA, P. 2012. *Eurozóna a alternatívy európskej ekonomickej integrácie*. In Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2012. [cit. 19.05.2013]. Dostupné na

⁹¹ Niektoré štáty ako Bosna a Hercegovina a Kosovo síce používajú euro jednostranne, niektoré na základe dohody s EÚ (Monako), ale žiadna z týchto krajín nemôže vykonávať práva a povinnosti spojené s členstvom v eurozóne. (Zbíral, 2010)

⁹² Predovšetkým v súvislosti s Gréckom sa už dlhšiu dobu špekuluje o jeho vystúpení/vylúčení z eurozóny.

- internete[online]:<http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/Gonda_studia_euroz_ona.pdf>
- [6] HAD, M., URBAN, L. 1997. *Evropská společenství : první pilíř Evropské unie*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1997. 149 s. ISBN 808586438X.
- [7] *Konsolidované znenie Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva*. 1997. In EUR-Lex. [cit. 17.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:1997:340:0173:0306:EN:PDF>>
- [8] *Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii*. 2012. In EUR-Lex. [cit. 17.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:FULL:SK:PDF>>
- [9] KOSÍR, I. 2010. *Medzinárodná ekonomická integrácia : od autarkie ku globálnej ekonomickej integrácii*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2010. 242 s. ISBN 978-80-8083-942-0.
- [10] KUNEŠOVÁ, H. – CIHELKOVÁ, E. 2006. *Světová ekonomika : nové jevy a perspektivy*. Brno : C. H. Beck, 2006. 319 s. ISBN 80-7179-455-4.
- [11] LIPKOVÁ, Ľ. 2004. *Európska únia*. Bratislava : Sprint, 2004. 199 s. ISBN 80-89085-23-7.
- [12] *Lisabonská zmluva*. 2007. In EUR-Lex. [cit. 17.05.2013]. Dostupné na internete [online]:<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:SK:PDF>>
- [13] *Nariadenie Rady 9606/10, ktorým sa zriaďuje európsky finančný stabilizačný mechanizmus*. 2010. In Rada Európskej únie. [cit. 18.05.2013]. Dostupné na internete[online]:<<http://register.consilium.europa.eu/pdf/sk/10/st09/st09606.sk10.pdf>>
- [14] *Report on Economic and Monetary Union in the European Community*. 2012. In Archive of European Integration. [cit. 17.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://aei.pitt.edu/1007/1/monetary_delors.pdf>
- [15] TÝČ, V. 2000. *Základy práva evropských společenství pro ekonomy*. Praha : Linde Praha a.s., 2000. 279 s. ISBN 80-7201-213-4.
- [16] ZBÍRAL, R. 2010. Pánbůh s eurem a zlé (Řecko) pryč: právní souvislosti opuštění eurozóny. In *Právní rozhledy*, roč. 18, č. 16, s 580-585. ISSN 1210-6410.
- [17] *Zmluva o Európskej únii*. 1992. In EUR-Lex. [cit. 16.05.2013]. Dostupné na internete [online]:<<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11992M/TXT:SK:NOT>>
- [18] *Zmluva o fungovaní Európskej únie*. 2012. In EUR-Lex. [cit. 18.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:FULL:SK:PDF>>
- [19] *Zmluva o pristúpení Bulharskej republiky a Rumunska*. 2005. In EUR-Lex. [cit. 16.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:157:FULL:SK:PDF>>
- [20] *Zmluva o pristúpení Chorvátska*. 2012. EUR-Lex [cit. 16.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:112:FULL:SK:PDF>>
- [21] *Zmluva o pristúpení Českej republiky, Estónska, Cypru, Lotyšska, Litvy, Maďarska, Malty, Poľska, Slovinska a Slovenska*. 2003. In EUR-Lex. [cit. 16.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:236:FULL:EN:PDF>>

- [22] *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva (konsolidované znenie)*. 2002. In EUR-Lex. [cit. 16.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2002:325:0001:0184:EN:PDF>>

Kontakt

Mgr. Michaela Boháčiková

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica
Email: michaela.bohacikova@umb.sk
Slovenská republika

PRÁVNÝ RÁMEC OCHRANY MEDZINÁRODNÝCH INVESTÍCIÍ V EURÓPSKEJ ÚNII⁹³

Ing. Mgr. Katarína Brocková, PhD.

Abstrakt

Primeraná právna ochrana medzinárodných investícií je dôležitou súčasťou vytvárania priaznivého investičného prostredia v ktoromkoľvek regióne sveta. V dôsledku neustáleho prehlbovania európskej integrácie a najmä v dôsledku prijatia Lisabonskej zmluvy a právnych aktov na ňu nadväzujúcich prichádza práve v tomto období k zmenám a vyjasňovaniu kompetencií EÚ a jej členských štátov v oblasti regulácie a ochrany medzinárodných investícií smerujúcich z členských štátov EÚ do iných členských štátov EÚ ako i investícií smerujúcich z EÚ do tretích krajín a naopak. Právny rámec ochrany medzinárodných investícií v EÚ a jeho úskalia budú predmetom skúmania v tomto príspevku.

Kľúčové slová: ochrana medzinárodných investícií – bilaterálne investičné zmluvy – Lisabonská zmluva – medzinárodné investičné spory

Abstract

An adequate level of international investment protection is an important factor in creating an inviting investment environment in any region of the world. The ongoing intensification of the European integration and especially the coming into force of the Lisbon Treaty and the subsequent EU legal acts have brought about changes that created a need for further clarification of the competences of the EU and its member states in the field of international investment protection. This need for clarification of the new legal framework affects both international investment flows among EU member states as well as investment flows from EU states into third countries and vice versa. The EU legal framework for international investment protection and its pitfalls are the subject of analysis of the present contribution.

Key words: international investment protection – bilateral investment treaties – Treaty of Lisbon – international investment disputes

1 Investičné prostredie v Európskej únii

1.1 Existujúci právny rámec ochrany investícií v rámci EÚ

Investičné prostredie v EÚ, ako aj vo väčšine iných regiónov sveta, je okrem ekonomických faktorov determinované vnútroštátnou legislatívou i široko rozvetvenou sieťou bilaterálnych investičných dohôd, plurilaterálnych a multilaterálnych investičných alebo širšie koncipovaných obchodných dohôd obsahujúcich záväzky súvisiace s ochranou investícií.⁹⁴ V dôsledku rozšírenia výlučnej kompetencie EÚ o oblasť priamych zahraničných investícií, ku ktorému došlo v dôsledku rozšírenia spoločnej obchodnej politiky Lisabonskou zmluvou v decembri 2009, sa mala Európska únia stať subjektom, ktorý v mene svojich členských štátov bude uzatvárať medzinárodné dohody obsahujúce i záväzky týkajúce sa zahraničných investícií. Najčastejšie sa otázky ochrany investícií dostávajú do

93 Príspevok na konferenciu bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0911/11 „Štyri slobody pohybu v Európskej únii“

94 Okrem takmer 3000 BITs vo svete sa otázkou ochrany investícií zaoberá napríklad Zmluva o energetickej charte, NAFTA a množstvo medzinárodných dohôd o voľnom obchode

súboru ostatných záväzkov obsiahnutých v širšie koncipovaných obchodných dohodách, ktorých uzatvorenie EÚ pripravuje so svojimi hlavnými obchodnými partnermi. Tento presun kompetencií z členských štátov na EÚ však znamená neistý osud pre stovky bilaterálnych investičných dohôd, ktoré dovtedy uzatvorili jednotlivé členské štáty s nečlenskými štátmi EÚ. Aktuálna i budúca platnosť a opodstatnenosť takýchto dohôd sa stala predmetom mnohých akademických debát, na ktorú nadväzujú snahy EÚ o legislatívne zakotvenie prechodného režimu pre tieto bilaterálne investičné zmluvy, ktoré doposiaľ tvorili solídny rámec právnej ochrany investícií z nečlenských štátov v EÚ.

Okrem problémov súvisiacich s režimom ochrany investícií európskych investorov mimo Európskej únie a investícií z tretích krajín v Európskej únii sa už niekoľko rokov v rámci mnohých arbitrážnych konaní rieši i otázka platnosti jednotlivých bilaterálnych investičných zmlúv uzatvorených medzi terajšími členskými štátmi EÚ v čase, keď jeden z nich členom EÚ ešte nebol.

Regulácia ochrany medzinárodných investícií v EÚ sa teda stala jednou z najkontroverznejších tém v oblasti práva Európskej únie, a to najmä z hľadiska jej vzťahu k medzinárodnému investičnému právu.

1.2 Predmet úpravy bilaterálnych investičných dohôd

Dohody o podpore a vzájomnej ochrane investícií, tiež nazývané bilaterálne investičné dohody (ďalej tiež „BITS“), sú štandardnými dohodami uzatváranými medzi suverénnymi subjektami medzinárodného práva verejného za účelom vytvárania priaznivých podmienok pre rozvoj vzájomnej ekonomickej spolupráce⁹⁵ a zabezpečenia vyššieho stupňa právnej istoty pre investorov pochádzajúcich zo štátu, ktorý je jednou zmluvnou stranou, na území štátu, ktorý je druhou zmluvnou stranou príslušnej bilaterálnej investičnej dohody.

BITS obsahujú vzájomné garancie dodržiavania medzinárodnoprávných štandardov ochrany a zaobchádzania s investíciami zahraničných investorov pochádzajúcich z druhého zmluvného štátu BIT, v hostiteľskom štáte, ktorý je taktiež zmluvnou stranou danej BIT. Medzi tieto medzinárodné štandardy patrí predovšetkým záväzok hostiteľského štátu nevyvlastniť zahraničnú investíciu v rozpore s medzinárodným právom, poskytnúť zahraničným investorom spravodlivé a slušné zaobchádzanie, zabezpečiť možnosť repatriácie zisku, poskytnúť plnú ochranu a bezpečnosť, zaobchádzanie v súlade s doložkou najvyšších výhod, prípadne poskytnúť zahraničným investorom a ich investíciám zaobchádzanie v súlade s národným režimom a ďalšie štandardy ochrany. Dôležitou súčasťou investičných dohôd býva i možnosť riešenia prípadných sporov, ktoré vzniknú z porušenia ustanovení dohodnutých v predmetnej BIT, prostredníctvom medzinárodnej investičnej arbitráže. Uvedená možnosť je zabezpečená prostredníctvom štandardného inkorporovania arbitrážnych doložiek do znenia príslušných BITS, pričom za veľké pozitívum dojednaní o súhlase s arbitrážnym spôsobom riešenia potenciálnych sporov je považovaná možnosť iniciovania prípadného arbitrážneho konania priamo investorom, ktorý síce nie je zmluvnou stranou danej bilaterálnej investičnej dohody, avšak je príslušníkom druhého zmluvného štátu predmetnej BIT.

2 Nová legislatívna úprava EÚ týkajúca sa ochrany medzinárodných investícií medzi členskými štátmi EÚ a tretími krajinami

Jedným zo zámerov Lisabonskej zmluvy bolo posilniť pozíciu Európskej únie v bilaterálnych a multilaterálnych rokovaniach s tretími krajinami o otázkach súvisiacich s investičnou politikou. Pred prijatím Lisabonskej zmluvy nebola EÚ oprávnená vyjednávať

⁹⁵ Oznámenie na oficiálnej stránke MF SR, dostupné na <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=4597>

štandardy pre ochranu investícií, ktoré bývajú často obsahom bilaterálnych a multilaterálnych obchodných dohôd. Z tohto dôvodu mohli byť medzinárodné obchodné dohody, ktoré mali obsahovať kapitoly o podpore a ochrane investícií, uzatvárané pred prijatím Lisabonskej zmluvy len ako zmiešané dohody EÚ a jej členských štátov. Takýto postup bol však z hľadiska EÚ samotnej, ako i z hľadiska potenciálnych zmluvných partnerov náročný – až 27 štátov mohlo predmetnú dohodu vetovať. Do výlučnej právomoci EÚ sa otázky súvisiace so zahraničnými investíciami mali dostať až začlenením investičnej politiky do spoločnej obchodnej politiky Európskej únie.⁹⁶

Deklarovaným cieľom rozšírenia spoločnej obchodnej politiky EÚ patriacej do výlučnej kompetencie EÚ o investičnú politiku malo byť posilnenie pozície EÚ v rokovaníach o otázkach obchodnej politiky s kľúčovými svetovými partnermi. V skutočnosti sa tým narušilo relatívne stabilné investičné prostredie, ktoré bolo posledných 50 rokov v priestore EÚ podporené vytvorením siete početných bilaterálnych investičných zmlúv⁹⁷, ktorých existencia sa stala v dôsledku uvedených zmien v európskej legislatíve otáznou.

Pri skúmaní tohto problému je potrebná okrem relevantných ustanovení samotnej Zmluvy o fungovaní Európskej únie i analýza aktuálnych nariadení a návrhov nariadení zaoberajúcich sa predmetnou problematikou vypracované Európskou komisiou, najmä *Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady stanovujúceho prechodnú úpravu pre bilaterálne investičné dohody medzi zmluvnými štátmi EÚ a tretími krajinami* zo dňa 12. decembra 2012⁹⁸, *Oznámenie Komisie Rade, Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov Na ceste ku komplexnej európskej medzinárodnej investičnej politike* zo dňa 7. júla 2010⁹⁹, *Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady vytvárajúceho rámec pre úpravu finančnej zodpovednosti súvisiacej s riešením sporov medzi investormi a štátmi tribunálmi vytvorenými medzinárodnými dohodami, ktorých je Európska únia zmluvnou stranou*¹⁰⁰ z 21. júna 2012 a z hľadiska medzinárodnoprávneho sú relevantné i vyjadrenia rozhodcovských tribunálov k niektorým z týchto otázok v rámci riešenia aktuálnych investičných sporov.

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady stanovujúceho prechodnú úpravu pre bilaterálne investičné dohody medzi zmluvnými štátmi EÚ a tretími krajinami zo dňa 12. decembra 2012 objasňuje status bilaterálnych investičných dohôd uzatvorených členskými štátmi EÚ s tretími krajinami pred vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti a stanovuje, že tieto bilaterálne investičné dohody môžu zostať v platnosti až do momentu, kedy budú nahradené jednotnou zmluvou, ktoré pre oblasť ochrany investícií s daným tretím štátom uzatvorí EÚ.

Riešenie ostatných sporných bodov existujúcej právnej úpravy zostáva zatiaľ v podobe legislatívnych návrhov Komisie Európskej únie. Ide najmä o otázku vymedzenia

96 Pozri článok 207 (1) Zmluvy o fungovaní Európskej únie

97 Niektoré členské štáty EÚ, napríklad Nemecko alebo Veľká Británia, sú v súčasnosti signatármi viac ako 100 bilaterálnych investičných dohôd s rôznymi štátmi.

98 Regulation (EU) No. 1219/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 establishing transitional arrangements for bilateral investment agreements between Member States and third countries, dostupné na internete <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:351:0040:0046:En:PDF>

99 Commission Communication “Towards a comprehensive European international investment policy” of 7 July 2010, COM (2010)343 final, str. 7, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/may/tradoc_147884.pdf

100 EC Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for managing financial responsibility linked to investor-state dispute settlement tribunals established by international agreements to which the European Union is a party zo 21.06.2012 COM(2012)335 final, dostupné na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149567.pdf

typov investícií, ktoré by mali do tejto výlučnej kompetencie EÚ spadať. Hoci sa v Zmluve o fungovaní Európskej únie v článku 207(1) výslovne hovorí len o „priamych zahraničných investíciách“, v iných dokumentoch¹⁰¹, ako napríklad v časti Oznámenia¹⁰² pod titulom „Medzinárodná zodpovednosť“ Európska komisia už deklaruje, že začlenenie priamych zahraničných investícií do spoločnej obchodnej politiky umožňuje EÚ pokračovať i v podpore portfóliových investícií.¹⁰³

V aktuálnej dôvodovej správe k návrhu Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady vytvárajúceho rámec pre úpravu finančnej zodpovednosti súvisiacej s riešením sporov medzi investormi a štátmi tribunálmi vytvorenými medzinárodnými dohodami, ktorých je Európska únia zmluvnou stranou¹⁰⁴ z 21. júna 2012, Európska komisia už jednoznačne zahrnuje do výlučnej kompetencie EÚ v rámci spoločnej obchodnej politiky *všetky* druhy investícií.

Právomoc Únie týkajúca sa portfóliových investícií podľa Komisie vyplýva z článku 63 ZFEU. V zmysle tohto článku „sú zakázané všetky obmedzenia pohybu kapitálu medzi členskými štátmi navzájom a medzi členskými štátmi a tretími krajinami“. Článok 3(2) ZFEU poskytuje Únii výlučnú právomoc vo všetkých prípadoch, kedy ustanoveniami medzinárodnej dohody „môžu byť dotknuté spoločné pravidlá alebo pozmenený rozsah ich pôsobnosti“. Podľa Komisie sa výlučná právomoc Únie musí vzťahovať i na portfóliové investície, nakoľko zamýšľané pravidlá, ktoré by sa bezpodmienečne týkali i portfóliových investícií, by sa mohli dotknúť spoločných pravidiel o pohybe kapitálu uvedených v článku 63 ZFEU.¹⁰⁵

Bilaterálne investičné dohody sa však štandardne vzťahujú nielen na priame zahraničné investície, ale vo väčšine prípadov ich pôsobnosť zahŕňa i ochranu portfóliových investícií. Problém vymedzenia obsahu budúcej spoločnej investičnej politiky EÚ a jej prelínania s existujúcimi BITs teda začína už v samotnom definovaní predmetu ich úpravy. Vylúčenie portfóliových investícií by predstavovalo efektívne zníženie stupňa ochrany, ktorý bol doposiaľ poskytovaný investíciám z tretích krajín v EÚ i naopak.

Hoci sporných zatiaľ nevyriešených bodov v utváraní komplexnej spoločnej investičnej politiky Európskej únie najmä vzhľadom na obsah poskytnutej ochrany je pomerne mnoho, možno v tejto súvislosti spomenúť ešte ďalší veľmi dôležitý aspekt, a tým je zabezpečenie systému riešenia potenciálnych investičných sporov. V súčasnosti, ako bolo vyššie spomenuté, sa investičné spory riešia formou medzinárodnej investičnej arbitráže medzi investormi a hostiteľskými štátmi, a to na základe arbitrážnych doložiek inkorporovaných v súčasných bilaterálnych a multilaterálnych investičných dohodách. V prípade uzatvárania investičných dohôd v budúcnosti samotnou EÚ by za súčasných podmienok bola vylúčená minimálne jedna z preferovaných možností investičnej arbitráže v súčasnosti, a to riešenie investičných sporov na ICSID, keďže EÚ nie je a nemôže byť signatárskym štátom Konvencie o riešení sporov z investícií medzi členskými štátmi a príslušníkmi iných členských štátov z roku 1965.

101 Pozri napríklad Oznámenie Komisie “Towards a comprehensive European international investment policy” z 7. júla 2010, COM (2010)343 final, str. 7

102 *Ibid.*

103 *Ibid.* - dôraz kurzívou pridaný autorkou

104 EC Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for managing financial responsibility linked to investor-state dispute settlement tribunals established by international agreements to which the European Union is a party zo 21.06.2012 COM(2012)335 final, Explanatory Memorandum, dostupné na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149567.pdf

105 *Ibid.*, str. 3

3 Bilaterálne investičné dohody medzi členskými štátmi EÚ

Po veľkej vlne rozšírenia EÚ v rokoch 2004 a 2007 vznikla nová kategória bilaterálnych investičných dohôd pôvodne uzatvorených medzi členskými štátmi EÚ a tretími krajinami, ktoré sa však práve v tejto vlne stali novými členmi EÚ. Ide teda o zmluvy medzi starými a novými členmi EÚ alebo medzi novými členmi EÚ v čase, keď ešte neboli členmi EÚ. Podľa údajov Európskej komisie bol vo februári 2011 počet takýchto dohôd celkovo 176. Takéto vnútorné EÚ BITs čelia tiež nejasnej budúcnosti, nakoľko ich opodstatnenosť a dokonca i platnosť bola opakovane spochybnená zo strany sporových strán v niektorých arbitrážnych konaniach, pričom samotná Európska komisia zastáva názor, že bilaterálne investičné dohody medzi členskými štátmi EÚ by nemali byť v praxi uplatňované. Treba však podotknúť, že jednotný názor na ich status neexistuje ani v rámci Európskej únie.

Podľa Európskej komisie regulačná duplicita, prípadne i inkompatibilita medzi bilaterálnymi investičnými dohodami, ktorých signatármi sú členovia EÚ a európskou legislatívou spôsobuje rad problémov. Podľa názoru EK sú niektoré ustanovenia BITs medzi členskými štátmi EÚ sú nezlučiteľné s pravidlami jednotného trhu EÚ, pričom za hlavné problematické body označuje

- a) údajnú diskrimináciu medzi investormi z EÚ, na ktorých sa vzťahujú výhody plynúce z určitej BIT a investormi z členských štátov EÚ, ktorí s daným štátom takúto BIT uzatvorenú nemajú (napríklad podmienky pre odškodnenie v prípade vyvlastnenia, záväzky/výhody vyplývajúce z doložky najvyšších výhod atď);¹⁰⁶
- b) skutočnosť, že BITs uzatvorené medzi členskými štátmi EÚ predstavujú prekážku pre vnútorný kapitálový trh, ktorý je upravený právom EÚ;
- c) možnosť, že na základe BITs uzatvorených medzi členskými štátmi EÚ budú medzinárodné arbitrážne tribunály potenciálne interpretovať a aplikovať ustanovenia, ktoré sú obdobné ustanoveniam práva EÚ, a tým de facto interpretovať a aplikovať právo EÚ bez možnosti revízie týchto arbitrážnych rozsudkov Súdnym dvorom EÚ v otázkach interpretácie práva EÚ, čím by zasiahli do jeho výlučnej jurisdikcie.¹⁰⁷

Európska komisia presadzuje voči členským štátom EÚ názor, že z dôvodu inkompatibility BITs medzi členskými štátmi EÚ s právom EÚ majú byť tieto formálne vypovedané.

Na druhej strane však Európska komisia pripustila v súvislosti s existujúcimi BITs uzatvorenými medzi členskými štátmi EÚ, že:

„Efektívna prednosť EU *acquis* však v sebe nezahŕňa zároveň automatické ukončenie predmetných BITs, a taktiež nevyhnutne nezahŕňa neaplikovateľnosť všetkých ich ustanovení. Bez ohľadu na prednosť Komunitárneho práva na ukončenie týchto zmlúv by členské štáty museli presne dodržať relevantný postup zakotvený v samotných zmluvách. Takéto ukončenie nemôže mať retroaktívny účinok.“¹⁰⁸

106 napríklad Írsko je členským štátom EÚ, ktorý doposiaľ neuzatvoril žiadnu BIT

107 Commission Staff Working Document: Capital Movements and Investments in the EU (Commission Services' Paper on Market Monitoring), Brussels, 3.1.2012, SWD(2012) 6 final, dostupné na internete: http://ec.europa.eu/internal_market/capital/docs/20120203_market-monitoring_en.pdf

108 *Ibid.*, ods. 25-26

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že samotná Európska komisia nespochybňuje pretrvávajúcu platnosť BITs uzatvorených medzi členskými štátmi EÚ, hoci výrazne spochybňuje aplikovateľnosť ustanovení, ktorými dochádza k duplicitě medzi úpravou v BIT a právom EÚ. Tento názor Európskej komisie bol potvrdený i v arbitrážnom konaní medzi spoločnosťou EUREKO a Slovenskou republikou v roku 2009¹⁰⁹, keď Slovenská republika žiadala o stanovisko Európskej komisie s cieľom získať argument o neaplikovateľnosti príslušnej BIT medzi Slovenskou republikou a Holandským kráľovstvom. Je dôležité uviesť, že v obdobných prípadoch arbitrážne tribunály zamietajú argumenty odporcov a EK o neaplikovateľnosti určitých ustanovení BITs a rozhodujú podľa stále platných BITs. V prípade Eureka arbitrážny tribunál výslovne uviedol, že vyjadrenie Komisie považuje za „nejednoznačné“ a „nepresvedčivé“ vo vzťahu k argumentom Slovenskej republiky, ktorá, samozrejme, mala záujem o dosiahnutie rozhodnutia o neaplikovateľnosti BIT a teda o zamietnutie návrhu na arbitrážne konanie.

Automatické ukončenie bilaterálnych investičných dohôd na základe príslušných pravidiel medzinárodného práva verejného, konkrétne z dôvodov uvedených vo Viedenskom dohovore o medzinárodnom zmluvnom práve¹¹⁰, alebo na základe ich nezlučiteľnosti s právom EÚ, ako to bolo predostreté v spore zo strany hostiteľského štátu, nebolo potvrdené ani zo strany Európskej komisie.

Na záver je potrebné uviesť, že hoci Európska komisia považuje vypovedanie existujúcich BITs medzi členskými štátmi EÚ za vyriešenie problému ich inkompatibility s právom EÚ, zrušenie týchto zmlúv so sebou prinesie nové problémy, ktorých riešenie je zatiaľ v nedohľadne. Faktom zostáva, že právo EÚ neupravuje podmienky, za ktorých možno vyvlastniť súkromný majetok a tak pri absencii BITs medzi členmi EÚ budú investori, ktorých by sa takéto vyvlastnenie týkalo, vydaní napospas vnútroštátnej úprave takejto situácie v hostiteľskej krajine, čím nie je zaručené, že im bude priznané odškodnenie, na ktoré by mali nárok v zmysle štandardných ustanovení BITs. Na dôvažok, právo EÚ nezabezpečuje investorom ani rad ďalších záruk pri zaobchádzaní s ich investíciami, ako napríklad výhody vyplývajúce z doložky najvyšších výhod, ktoré sú taktiež bežnou súčasťou existujúcich BITs.

Problémom, podobne ako i v prípade investičných dohôd s tretími krajinami zostáva i spôsob riešenia potenciálnych sporov medzi investormi a hostiteľskou krajinou. V prípade vzniku sporu o existencii porušenia práv zahraničných investorov v hostiteľskom štáte zostáva v prípade absencie BIT, ktorá štandardne obsahuje i arbitrážnu doložku umožňujúcu takéto riešenie prípadného investičného sporu, zahraničnému investorovi len možnosť obrátiť sa na vnútroštátny súd v hostiteľskej krajine. Hoci riešenie tohto, ako i vyššie načrtnutých problémov zostáva zatiaľ v nedohľadne, Európska komisia netají svoju pripravenosť v prípade nemožnosti dosiahnuť postupné odstránenie BITs medzi členmi EÚ dohodou prijať nevyhnutné opatrenia na zabezpečenie kompatibility práva členských štátov EÚ a teda aj ich medzinárodnoprávnych záväzkov vyplývajúcich z BITs s právom EÚ. Mohlo by to teda znamenať až podanie žaloby na jednotlivé členské štáty pre neplnenie záväzkov z práva EÚ.

109 EUREKO B.V.v Slovak Republic, PCA Case 2008-13, Award on Jurisdiction (UNCITRAL) dated 25 October 2010 dostupné na internete: <http://italaw.com/documents/EurekovSlovakRepublicAwardonJurisdiction.pdf>

110 Vid' čl. 30 a 42 Viedenského dohovoru o medzinárodnom zmluvnom práve (1969 Vienna Convention on the Law of Treaties)

4 Záver

Ochrana investícií a zabezpečenie vynútiteľnosti záväzkov, ktoré poskytujú v súčasnosti bilaterálne investičné dohody, ktorých signatármi sú i mnohé členské štáty EÚ, nemajú zatiaľ v medzinárodnom práve adekvátny ekvivalent.

Hoci sa Lisabonskou zmluvou Európska únia priblížila k posilneniu svojej pozície v komplexných medzinárodných obchodných rokovaniach snahou o zahrnutie investičnej politiky do svojej výlučnej kompetencie, nejasnou formuláciou jej obsahu zatiaľ vzniklo namiesto odstránenia kompetenčných nejasností množstvo nových otázok. Z tohto dôvodu bude pre zabezpečenie právnej istoty nutné vyriešenie sporných otázok v konaniach pred Európskym súdnym dvorom, ku ktorým s najväčšou pravdepodobnosťou bude musieť prísť, aby došlo k odstráneniu pochybností a zabezpečeniu právnej istoty nielen pre členské štáty EÚ, samotnú EÚ, ale najmä zahraničných investorov, ktorí sa uzatváraním investičných dohôd s Európskou úniou potrebujú spoľahnúť na jej jasný mandát v tejto oblasti.

Pokiaľ tieto otázky nebudú s konečnou platnosťou vyriešené, zostáva európskym inštitúciám dostatočná doba a priestor na dosiahnutie skutočne komplexného vyriešenia otázok, ktoré sú spojené s nahradením existujúcej siete bilaterálnych investičných dohôd novými medzinárodnými dohodami uzatváranými Európskou úniou ako i vyriešenie sporných otázok týkajúcich sa ochrany investícií medzi členmi EÚ.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BROWNLIE, I. (2008): *Principles of Public International Law*. Oxford University Press, 2008. 784 s. ISBN 978-0-19-921770-0.
- [2] BUNGENBERG, M: 'Going Global? The EU Common Commercial Policy After Lisbon', (2010) in C.Hermann-J.P.Terhechte (eds): *European Yearbook of International Economic Law 2010* (2010), s. 123, 126.
- [3] Commission Communication "Towards a comprehensive European international investment policy" of 7 July 2010, COM (2010)343 final, str. 7, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/may/tradoc_147884.pdf
- [4] Commission Staff Working Document: Capital Movements and Investments in the EU (Commission Services' Paper on Market Monitoring), Brussels, 3.1.2012, SWD(2012) 6 final, dostupné na internete: http://ec.europa.eu/internal_market/capital/docs/20120203_market-monitoring_en.pdf
- [5] DOLZER, R. – SCHREUER, CH. (2008): *Principles of International Investment Law*. Oxford University Press, 2008. 433 s. ISBN 978-0-19-921176-0.
- [6] *Eastern Sugar B.V. v The Czech Republic*, SCC No. 008/2004, Partial Award (UNCITRAL) dated March 27 2007, dostupné na internete: http://www.iisd.org/pdf/2007/itn_eastern_sugar.pdf
- [7] EC Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for managing financial responsibility linked to investor-state dispute settlement tribunals established by international agreements to which the European Union is a party zo 21.06.2012 COM(2012)335 final, dostupné na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149567.pdf
- [8] *EUREKO B.V.v Slovak Republic*, PCA Case 2008-13, Award on Jurisdiction (UNCITRAL) dated 25 October 2010 dostupné na internete: <http://italaw.com/documents/EurekovSlovakRepublicAwardonJurisdiction.pdf>
- [9] EVENTON, R.: *Reclaiming Public Interest in Europe's International Investment Policy – EU Investment Agreements in the Lisbon Treaty Era: A Reader*. vyd. The

- Transnational Institute v mene Investment Working Group of the Seattle to Brussels Network, Amsterdam, júl 2010
- [10] Informácia Európskeho parlamentu, dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/pressroom/content/20110509IPR18971/html/Bilateral-investment-treaties-limiting-the-Commission's-authority>
- [11] Konvencia ICSID, článok 67
- [12] KRAJEWSKI, M: The Reform of the Common Commercial Policy, str. 18, dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201012/20101207ATT07788/20101207ATT07788EN.pdf>
- [13] LAVRANOS, N.: Member States' BITs: Lost in Transition?, návrh príspevku na Medzinárodnú konferenciu Seminario de Investigadores Del Centro de Estudios Políticos y Constitucionales konanej dňa 18.10.2011, dostupné na internete: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1935625
- [14] Manuál platobnej bilancie Medzinárodného menového fondu (The IMF Balance of Payments Manual)
- [15] Návrh Európskej komisie na Rozhodnutie Rady o autorizácii podpisu a predbežnom uplatňovaní Dohody o voľnom obchode medzi Európskou úniou a jej členskými štátmi a Kórejskou republikou, na str. 4, dokument EK COM(2010)136.
- [16] Posudok Európskeho súdneho dvora č. 1/94 [1994] ECR I-5267, odseky 29, 32, 33
- [17] Prípady C-205/06, *Komisija v. Rakúsko* 2009 E.C.R. I-1301; Prípady C-249/06, *Komisija v. Švédsko* 2009 E.C.R. I-1335, najmä ods. 26, 27, 30 a 33; Prípady C-118/07, *Komisija v. Fínsko* 2009 E.C.R. I-10889.
- [18] Prípady C-264/09, *Komisija v Slovenská republika*, rozsudok z 15. septembra 2011, dostupné na internete: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-264/09>
- [19] Regulation of the European Parliament and of the Council establishing transitional arrangements for bilateral investment agreements between Member States and third countries of 7 December 2012, dostupné na internete: , dostupné na internete <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:351:0040:0046:En:PDF>
- [20] Rozsudok ESD z 12. decembra 2006, *Test Claimants in the FII Group Litigation*, vec C-446/04, Zb. rozh. S. I-11753, ods. 181, Rozsudok z 23. októbra 2007, *Komisija/Nemecko*, C-112/05, Zb. rozh. s. I-8995, ods.18
- [21] Rozsudok Ústavného súdu SRN, Lisabonská zmluva, Rozsudok z 30. júna 2009, dostupné na internete: http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html, para. 379
- [22] SHAN, W. – ZHAN,S.: The Treaty of Lisbon: Half Way toward a Common Investment Policy. (2010) In: *The European Journal of International Law*, Vol. 21, č. 4, Dostupné na internete: <http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/1049.full.pdf+html>
- [23] Stanovisko Generálneho advokáta Tizzano v prípade *Open Skies*, prípad C-466/98 *Komisija v. Spojené kráľovstvo* (2002), ECR I-9427, ods. 113, dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61998CC0466:EN:PDF>
- [24] SVOBODA, P. (2010): *Úvod do európskeho práva*. C.H. Beck, 2004. 304 s. ISBN 978-80-7400-313-4.

- [25] Text Dohody o voľnom obchode medzi EÚ a jej členskými štátmi a Kórejskou republikou je dostupná na: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:2011:127:SOM:EN:HTML>
- [26] Viedenský dohovor o medzinárodnom zmluvnom práve z roku 1969 (1969 Vienna Convention on the Law of Treaties)

Kontakt

Ing. Mgr. Katarína Brocková, PhD.

Katedra medznárodného práva

Fakulka medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

E-mail: katarina.brockova@euba.sk

Slovenská republika

VPLYV PODOBY ČÍNSKEHO ROZVOJA NA VÝVOJ PRÍJMOVEJ NEROVNOSTI

Ing. Matej Buzinkai

Abstrakt

Prezentovaný článok sa zaoberá vplyvom, ktorý mala podoba čínskeho rozvoja na vývoj príjmovej nerovnosti v krajine. Vymedzujeme tri základné typy príjmovej nerovnosti, pričom v článku sa zaoberáme len jedným z nich – celkovej príjmovej nerovnosti, ktorú meriame pomocou Giniho koeficientu. Čerpaním údajov z viacerých renomovaných zdrojov sa nám podarilo vytvoriť obraz vývoja celkovej príjmovej nerovnosti v ČĽR období 1980-2012.

Kľúčové slová: ekonomický rozvoj Čínskej ľudovej republiky, príjmová nerovnosť, Giniho index

Abstract

In the presented paper we analyze the influence of the character of Chinese economic development on the development of income inequality in the country. We differentiate three main types of income inequality and the paper is dedicated to the analysis of only one of the types – total income inequality measured by the Gini index. Using several reliable sources we managed to create an image of the development of income inequality in PRC in the whole period of 1980-2012.

Key words: economic development of People's Republic of China, income inequality, Gini index

ČĽR sa podarilo bezprecedentne znížiť počet obyvateľov žijúcich v chudobe, znížiť počet hladujúcich, znížiť mortalitu detí a matiek, či zabezpečiť základné vzdelanie pre každého a odstrániť rodovú nerovnosť v niektorých oblastiach života spoločnosti. Napriek tomu, že v spomínaných oblastiach stále existuje priestor pre zlepšenie, musíme už len vďaka týmto dosiahnutým výsledkom považovať čínsky rozvojový model za mimoriadne úspešný, zvlášť po porovnaní s niektorými inými rozvojovými krajinami. Prudký rast ekonomiky však zároveň priniesol mnohé nové problémy, ktoré sú priamym dôsledkom charakteristík, ktoré nadobudol čínsky rozvoj po roku 1978. Za najzávažnejšie považujeme nárast príjmových nerovností, vznik štrukturálnych nerovnováh v čínskej ekonomike a degradáciu životného prostredia. Analýze environmentálnej problematiky sa v tomto článku nebudeme venovať. Jednou z najzávažnejších príčin existencie nerovnováh v čínskej ekonomike sú nerovnosti v rozdeľovaní príjmov a rozdiely v dosiahnutej úrovni rozvoja medzi jednotlivými oblasťami ČĽR.

Pri zavádzaní prelomových reforiem na konci 70. rokov sa vtedajší najvyšší líder ČĽR Teng Siao-pching vyjadril, že ekonomický rozvoj krajiny sa nezaobíde bez toho, aby niektorí obyvatelia zbohatli skôr, ako ostatní.¹¹¹ V druhej polovici 80. rokov sa ťažisko reformného procesu a prudkého rozmachu krajiny sústredilo do priemyselných mestských centier. Krajina síce dosiahla úspechy v rozvoji vidieka, no priemerná životná úroveň v mestách sa postupne vidieckej vzdŕaľovala. Keďže zvyšovanie príjmu na obyvateľa sa týkalo predovšetkým miest na východnom pobreží krajiny, úroveň investícií a rozvoj infraštruktúry v čínskom vnútrozemí zaostával. Ako uviedol Simon Kuznets, ekonomický rast rozvojovej krajiny je

¹¹¹ Garnaut, R. – Golley, J. – Song, L.: *China: The next twenty years of reform and development*. 2010, p. 127

zároveň z viacerých príčin sprevádzaný rastom celkovej príjmovej nerovnosti.¹¹² Analyzovať nerovnosť v rozdeľovaní príjmov v Čínskej ľudovej republike možno v troch základných rovinách, ktorými sú:

- nerovnosť v rozdeľovaní príjmov medzi jednotlivcami, t. j. celkovú úroveň príjmovej nerovnosti v krajine
- nerovnosť v rozdeľovaní príjmov medzi obyvateľmi mestských a vidieckych oblastí
- nerovnosť v rozdeľovaní príjmov a v dosiahnutom stupni ekonomického rozvoja medzi provinciami ČĽR, resp. jednotlivými regiónmi

V tomto článku sa budeme venovať skúmaniu celkovej úrovne príjmovej nerovnosti v krajine. Za nástroj analýzy sme si zvolili Giniho koeficient, nazývaný tiež Giniho index. Giniho koeficient vyjadruje mieru do akej sa líši skutočné rozdelenie príjmov medzi obyvateľmi krajiny od stavu dokonalej rovnosti v rozdeľovaní príjmov. V grafickom znázornení predstavuje obsah plochy medzi Lorenzovou krivkou¹¹³ a čiarou predstavujúcou dokonalú rovnosť. Giniho koeficient nadobúda hodnoty od 0 do 1, resp. od 0 % do 100 %, pričom úroveň 0 % predstavuje dokonalú rovnosť a úroveň 100 % dokonalú nerovnosť. Čím je teda jeho hodnota vyššia, tým je v krajine vyššia príjmová nerovnosť. Giniho koeficient je jedným z najpoužívanejších indikátorov pri meraní príjmovej nerovnosti, ktorý využívajú národné štatistické úrady, Svetová banka, či OSN.

Naším cieľom bolo analyzovať celkovú príjmovú nerovnosť v ČĽR od zavedenia hospodárskych reforiem v roku 1978 do súčasnosti. Pre našu analýzu bolo pomerne zložité získať relevantné údaje, keďže neexistuje ucelená databáza údajov o Giniho koeficiente počas celého sledovaného obdobia. Údaje sme preto čerpali z troch zdrojov, ktorými sú Národný štatistický úrad Číny, Svetová banka a Svetový inštitút pre výskum rozvojovej ekonomiky pri Univerzite Organizácie Spojených národov (z angl. *United Nations University – World Institute for Development Economics Research*, skr. *UNU – WIDER*). Kontinuálne údaje o vývoji koeficientu od roku 1980 do roku 1992 sme získali zo Svetovej databázy príjmovej nerovnosti, ktorú vypracoval Svetový inštitút pre výskum rozvojovej ekonomiky. Databáza poskytuje výpočet Giniho koeficientu z viacerých zdrojov, spomedzi ktorých sme pre náš výskum vybrali jeden, ktorý sa nám javí ako najkonzistentnejší. Národný štatistický úrad Číny dlhodobo nevykazoval údaje o Giniho koeficiente, čo sa zmenilo až 18.1.2013 kedy boli údaje od roku 2003 zverejnené na tlačovej konferencii. V čase nášho výskumu však tieto údaje zatiaľ neboli zverejnené na internetovej stránke úradu, a tak sú dostupné len z agentúrnych správ o tlačovej konferencii. Údaje poskytované Svetovou bankou sú takisto veľmi obmedzené, keďže hodnotu Giniho koeficientu pre ČĽR naposledy uvádza v roku 2005, a využili sme ich na pokrytie obdobia medzi rokmi 1992 a 2003. Údaje Svetovej databázy príjmovej nerovnosti a Svetovej banky boli získané použitím rovnakej metodológie, t. j. výpočtom koeficientu na základe hrubého príjmu. Metodológia Národného štatistického úradu Číny nebola zverejnená. Napriek tomu, že naše údaje nepokrývajú všetky roky v sledovanom období, považujeme ich za dostatočné na určenie základných trendov vývoja Giniho koeficientu v krajine. Naše zistenia sa do veľkej miery zhodujú s výsledkami výskumu autorov skúmajúcich príjmovú nerovnosť v ČĽR, medzi ktorých patria Zhu a Wan¹¹⁴ a Qin a Zhou.¹¹⁵

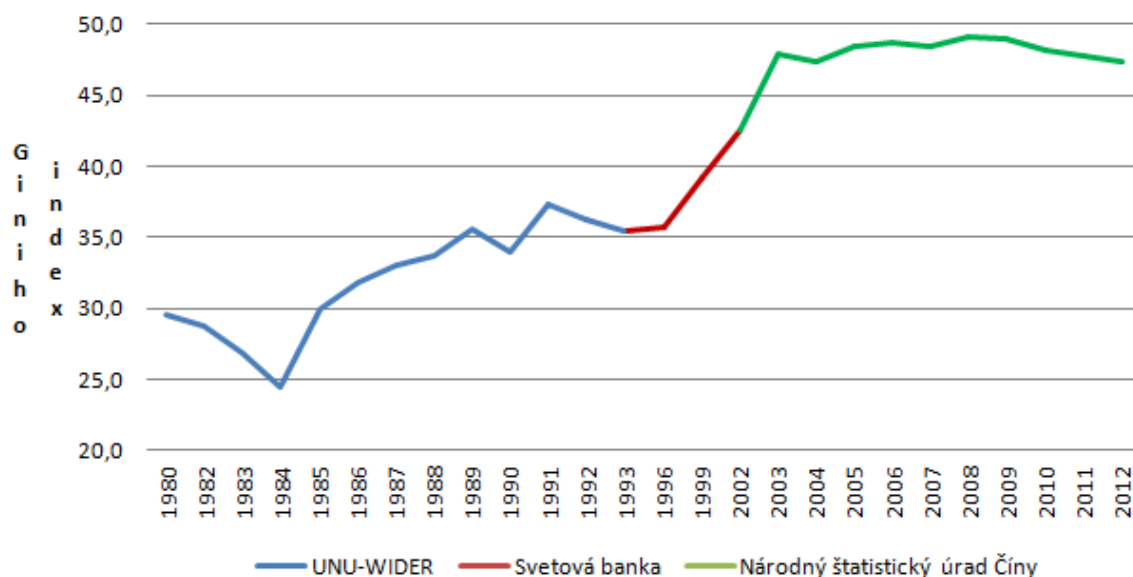
¹¹² Kuznets, S.: *Economic Growth and Income Inequality*. 1955. In *American Economic Review*. p. 18

¹¹³ Lorenzova krivka predstavuje grafické znázornenie rozdelenia príjmov v sledovanej oblasti. Vyjadruje, aký podiel kumulatívnych príjmov v ekonomike pripadá na istú časť najchudobnejších obyvateľov, príp. domácností.

¹¹⁴ Zhu, C. – Wan, G.: *Rising inequality in China and the move to a Balanced economy*. 2012. In *China & The World Economy*. p. 89.

Vývoj celkovej príjmovej nerovnosti na základe Giniho koeficientu v Čínskej ľudovej republike vo vybraných rokoch v období 1980-2012 zobrazuje Graf 1, pričom údaje z rôznych zdrojov sú farebne odlišené. Konkrétne hodnoty koeficientu pre jednotlivé roky spolu s uvedením zdroja sa nachádzajú v tabuľke v Prílohe.

Graf 1: Vývoj Giniho koeficientu v ČĽR v percentách, vybrané roky 1980-2012

Zdroj: Autor podľa UNU-WIDER: *World Income Inequality Database*.¹¹⁶ The World Bank: *GINI Index*.¹¹⁷ Xinhua: *China Gini coefficient at 0.474 in 2012*.¹¹⁸

V roku 1980 bol Giniho koeficient v Čínskej ľudovej republike na úrovni 29,5 %, teda príjmová nerovnosť bola na pomerne nízkej úrovni. Keďže HDP na obyvateľa podľa parity kúpnej sily bolo 251 medzinárodných dolárov, môžeme povedať, že obyvatelia krajiny boli relatívne rovnako chudobní. V roku 2012 bola hodnota Giniho koeficientu 47,4 %, čo považujeme za vysokú úroveň príjmovej nerovnosti. Nárast o viac ako 60 % počas tridsiatich dvoch rokov od zavedenia trhových reforiem považujeme za veľmi výrazný. Vývoj krajiny v rámci Lewisovskej duálnej ekonomiky nepriniesol zlepšenie životnej úrovne všetkým obyvateľom v rovnakej miere. Krajina sa dostala z relatívne nízkej úrovne príjmovej nerovnosti medzi krajinami s vysokým rozdielom medzi nízkopríjmovými a vysokopríjmovými skupinami obyvateľstva. Pre porovnanie, podľa poslednej dostupnej hodnoty bol Giniho koeficient v Indii v roku 2005 na úrovni 33,4 %, pričom v ČĽR dosiahol v rovnakom roku až 42,5 %. Pokiaľ pred tridsiatimi rokmi boli obyvatelia krajiny relatívne rovnako chudobní, v súčasnosti príjmová nerovnosť v Čínskej ľudovej republike dosahuje, či v niektorých prípadoch je vyššia, ako v krajinách Latinskej Ameriky.¹¹⁹ Vysoká nerovnosť v distribúcii

¹¹⁵ Qin, Y. – Zhou, Y.: Urbanization and Income Inequality of China's Total Residents: The Test of Kuznets's inverted U-Hypothesis. 2009. In *Journal of Business and Policy Research*. p. 108

¹¹⁶ UNU-WIDER: *World Income Inequality Database*. [cit. 19.2.2013]. Dostupné na internete: <http://www.wider.unu.edu/research/Database/en_GB/wiid/>

¹¹⁷ The World Bank: *GINI Index*. [cit. 19.2.2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?page=2>>

¹¹⁸ Xinhua: *China Gini coefficient at 0.474 in 2012*. [19.2.2013]. Dostupné na internete: <http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-01/18/c_132111927.htm>

¹¹⁹ The World Bank: *GINI Index*. [cit. 19.2.2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?page=2>>

príjmov je dôsledkom a zároveň jednou z najvýznamnejších príčin štrukturálnych nerovnováh v čínskej ekonomike, ktoré môžu ohroziť jej budúci udržateľný hospodársky vývoj.

Na Grafe 1 jednoznačne vidíme všeobecne stúpajúci trend príjmovej nerovnosti v období 1980-2012. Giniho koeficient však nestúpал rovnomerne a jeho vývoj môžeme rozdeliť do troch fáz. V prvej fáze dochádzalo k znižovaniu príjmovej nerovnosti a úroveň Giniho koeficientu do roku 1984 klesol o viac ako 5 %. Za príčinu tohto pozitívneho vývoja považujeme fakt, že ťažiskovou reformou prechádzal poľnohospodársky sektor na vidieku. Pred rokom 1978 bol čínskou vládou uprednostňovaný rozvoj priemyslu v mestách, následkom čoho bola životná úroveň v nich vyššia ako na vidieku. Zavedenie systému zodpovednosti domácností prinieslo zvýšenie príjmov predovšetkým veľkému množstvu roľníckych domácností a dochádzalo tak k vyrovnávaniu príjmovej nerovnosti. Od druhej polovice 80. rokov sa však ťažisko reformného procesu preorientovalo na mestský sektor, ktorý zaznamenal prudký rozvoj. Rovnako prudkým tempom preto narastali aj rozdiely medzi príjmami vidieckeho a mestského obyvateľstva. Veľká časť práceschopnej populácie začala migrovať za prácou do miest, no vďaka relatívnemu nedostatku pracovnej sily ich mzdy v modernom spracovateľskom sektore zostávali dlhodobo na nízkej úrovni. Môžeme teda povedať, že narastanie príjmovej nerovnosti od druhej polovice 80. rokov v ČĽR je dôsledkom rozvoja v rámci Lewisovskej duálnej ekonomiky.¹²⁰ Vývoj príjmovej nerovnosti zároveň korešponduje s Kuznetsovou teóriou. Príčiny nárastu nerovnosti v rozdeľovaní príjmov, ktoré vo svojej práci vymenúva Kuznets môžu podľa nášho názoru veľmi dobre zodpovedať realite, ktorá nastala v ČĽR počas obdobia rýchlej industrializácie a urbanizácie. Patria medzi ne narušenie predchádzajúceho ekonomického poriadku, ktoré zasiahne nízkopríjmové vrstvy; masová migrácia nekvalifikovaných pracovníkov do miest, ktorá drží mzdy na nízkej úrovni a celkovo vyššia úroveň nerovnosti v mestách.

Do začiatku 90. rokov narástol Giniho koeficient v ČĽR tesne nad úroveň 35 %, ktorú môžeme označiť za mierne zvýšenú. Okolo tejto úrovne sa jeho hodnota pohybovala až do druhej polovice 90. rokov. Za príčinu opätovného narastania príjmovej nerovnosti považujeme novú vlnu trhových reforiem od roku 1992. Ekonomická dynamika sa sústredila v mestách na pobreží, čo prinieslo ďalšie narastanie rozdielov medzi východnou Čínou a zvyškom krajiny, a teda aj k narastaniu príjmovej nerovnosti. Do roku 2003 narástol Giniho koeficient až na vysokú úroveň takmer 48 %. Následne pozorujeme určitú stabilizáciu vývoja príjmovej nerovnosti v ČĽR, pričom svoje maximum dosiahol Giniho koeficient v roku 2008 na úrovni 49,1 %. Zaujímavým faktom je, že od roku 2008 do roku 2012 postupne klesá, čo môže byť signálom dosiahnutia Kuznetsovho bodu, ktoré by bolo veľmi významnou udalosťou v ekonomickom rozvoji krajiny. Podľa nášho názoru však pokles Giniho koeficientu nie je dostatočný, aby sme mohli hovoriť o zvrátení prehlbovania príjmovej nerovnosti. Výsledkom našej analýzy je teda pozorovanie, že od roku 2003 sa nerovnosť v rozdeľovaní príjmov v ČĽR stabilizovala a ďalej nenarastá.

Príloha

Vývoj Giniho koeficientu v ČĽR v percentách, vybrané roky 1980-2012

Zdroj	Rok	Gini index
UNU-WIDER	1980	29,5
UNU-WIDER	1982	28,7
UNU-WIDER	1983	26,9

¹²⁰ Lewis, A. W.: Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. 1954. In *Manchester School*. pp. 139-191

UNU-WIDER	1984	24,4
UNU-WIDER	1985	30,0
UNU-WIDER	1986	31,8
UNU-WIDER	1987	33,1
UNU-WIDER	1988	33,7
UNU-WIDER	1989	35,6
UNU-WIDER	1990	34,0
UNU-WIDER	1991	37,3
UNU-WIDER	1992	36,3
Svetová banka	1993	35,5
Svetová banka	1996	35,7
Svetová banka	1999	39,2
Svetová banka	2002	42,6
NŠÚ Číny	2003	47,9
NŠÚ Číny	2004	47,3
NŠÚ Číny	2005	48,5
NŠÚ Číny	2006	48,7
NŠÚ Číny	2007	48,4
NŠÚ Číny	2008	49,1
NŠÚ Číny	2009	49,0
NŠÚ Číny	2010	48,1
NŠÚ Číny	2011	47,7
NŠÚ Číny	2012	47,4

Zdroj: Autor podľa UNU-WIDER: *World Income Inequality Database*.¹²¹ The World Bank: *GINI Index*.¹²² Xinhua: *China Gini coefficient at 0.474 in 2012*.¹²³

Zoznam použitej literatúry

- [1] The World Bank. 2013. *GINI Index*. In: The World Bank. [online]. 2013. [cit. 19.2.2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?page=2>>
- [2] Xinhua. 2013. *China Gini coefficient at 0.474 in 2012*. In: english.new.cn. [online]. 18.1.2013. [19.2.2013]. Dostupné na internete: <http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-01/18/c_132111927.htm>
- [3] UNU-WIDER. 2013. *World Income Inequality Database*. In: UNU-WIDER. [online]. 2013. [cit. 19.2.2013]. Dostupné na internete: <http://www.wider.unu.edu/research/Database/en_GB/wiid/>

¹²¹ UNU-WIDER: *World Income Inequality Database*. [cit. 19.2.2013]. Dostupné na internete: <http://www.wider.unu.edu/research/Database/en_GB/wiid/>

¹²² The World Bank: *GINI Index*. [cit. 19.2.2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?page=2>>

¹²³ Xinhua: *China Gini coefficient at 0.474 in 2012*. [19.2.2013]. Dostupné na internete: <http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-01/18/c_132111927.htm>

- [4] Zhu, Cuiping – Wan, Guanghua. 2012. Rising inequality in China and the move to a Balanced economy. In *China & The World Economy*, ISSN: 1749-124X , 2012, vol. 20, no. 1, pp. 83-104.
- [5] Qin, Yan – Zhou, Yunbo. 2009. Urbanization and Income Inequality of China`s Total Residents: The Test of Kuznets`s inverted U-Hypothesis. In *Journal of Business and Policy Research*, vol. 4, no. 1, pp. 99-110.
- [6] Garnaut, Ross – Golley, Jane – Song, Ligang. 2010. *China: The next twenty years of reform and development*. Carnberra: ANU E Press, 2010. 399 p. ISBN 9781921666292.
- [7] Kuznets, Simon. 1955. Economic Growth and Income Inequality. In *American Economic Review*. ISSN 0002-8282, 1955, vol. 45, no. 1, pp 1-28.
- [8] Lewis, Arthur W. 1954. Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. In *Manchester School*, ISSN: 1467-9957, 1954, vol. 22, no. 2, pp. 139-191.

Kontakt

Ing. Matej Buzinkai

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
852 35 Bratislava
Email: matej.buzinkai@euba.sk
Slovenská republika

VZÁCNOSŤ VODNÝCH ZDROJOV NA ZAČIATKU 21. STOROČIA A JEJ VPLYV NA MEDZINÁRODNÚ BEZPEČNOSŤ

Ing. Katarína Cséfalvayová, PhD.

Abstrakt

Vzácnosť vodných zdrojov je problém, ktorý sa čoraz viac dostáva do popredia v kontexte udržateľného rozvoja. Rovnako si ľudstvo čoraz viac začína uvedomovať implikácie tohto problému z hľadiska medzinárodnej bezpečnosti. Predkladaný článok ponúka analýzu vplyvu problému vzácnosti vodných zdrojov na medzinárodnú bezpečnosť, a to v dvoch rovinách. V prvej časti sa článok venuje vzácnosti vodných zdrojov a z nej vyplývajúceho problému surovinovej bezpečnosti, kým v druhej časti predkladá analýzu hrozieb vyplývajúcich zo zdieľania cezhraničných vodných zdrojov viacerými štátmi, ktoré môže vyústiť až do medzinárodných konfliktov.

Kľúčové slová: Vzácnosť vodných zdrojov, zdieľanie cezhraničných vodných zdrojov, medzinárodná bezpečnosť

Abstract

The scarcity of water resources is a problem that resonates more and more often in the context of the concept of sustainable development. In addition, people start to realize the implications of this problem from the international security point of view. The present article analyses the impact of the water scarcity problem on international security on two levels: first, the article deals with the problem of water scarcity itself, as a part of the tragedy of the commons. Secondly, it analyzes the threats that arise from the transboundary water sharing between several states, which may result in international conflict.

Key words: Water scarcity, transboundary water sharing, international security

1 Úvod

Jedným z najpálčivejších a najaktuálnejších aspektov konceptu udržateľného rozvoja sa v posledných desaťročiach stáva problém vzácnosti vodných zdrojov. Kým spotreba vody neustále stúpa, jej ponuka je konečná a obmedzená, čo vyvoláva čoraz väčšie konkurenčné tlaky v jej spotrebe. Z tohto dôvodu je nevyhnutné skúmať problematiku vzácnosti vodných zdrojov z bezpečnostného hľadiska, a to hneď v dvoch dimenziách. V prvom rade ide o surovinovú bezpečnosť, teda otázku dostatku vodných zdrojov, resp. vody ako suroviny pre pokrytie globálnych potrieb ľudí i ekosystémov. Nemenej dôležitou je rovina medzinárodnej bezpečnosti v nadväznosti na napätia a konflikty vznikajúce v dôsledku zdieľania cezhraničných vodných zdrojov viacerými štátmi. Oba tieto bezpečnostné aspekty navzájom úzko súvisia, keďže hrozby z hľadiska medzinárodnej bezpečnosti rastú nepriamo úmerne s dostupným množstvom vodných zdrojov, pričom v oblastiach, ktoré trpia, resp. sú ohrozené akútnym nedostatkom vodných zdrojov je ohrozenie z hľadiska medzinárodnej bezpečnosti najvyššie.

2 Vzácnosť vodných zdrojov v kontexte surovinovej bezpečnosti

Žijeme na planéte, ktorá je z väčšej časti pokrytá vodou, a predsa sa čoraz viac hovorí o jej vzácnosti. Máme však na mysli sladkú vodu, ktorá tvorí len 2,5 % celkovej zásoby vody

na Zemi, zvyšok sú moria a oceány. Z tohto nepatrného zlomku okolo 70 % tvorí voda zamrznutá či už v ľadovcoch alebo v stálej snehovej pokrývke či permafroste. Ostáva teda 0,75 % z celkového objemu vody, ktoré sú k dispozícii ľuďom a všetkým ostatným živým organizmom, samozrejme okrem tých, ktoré žijú v mori. Väčšina z tejto dostupnej vody je ukrytá hlboko pod zemou, časť je na jej povrchu vo forme riek a jazier, časť v rastlinách, a zvyšok v pôde a atmosfére.

Priemerné dostupné množstvo vody je približne 6 900 m³ p. c. ročne.¹²⁴ Za týmto vysokým číslom sa však skrývajú veľké disparity, a to najmä nerovnomerné rozmiestnenie vody v priestore, v čase, ako aj rozdiely v kvalite vody.

Rozmiestnenie dostupných sladkovodných zdrojov na planéte možno označiť za extrémne nerovnomerné. Len 9 krajín disponuje 60 percentami všetkých zdrojov, a spomedzi nich iba Brazília, Kanada, Indonézia, Konžská demokratická republika, Kolumbia a Rusko jej majú prebytok.¹²⁵ Ďalšiu disparitu badať vo vzťahu medzi počtom obyvateľov a dostupnými vodnými zdrojmi v jednotlivých oblastiach.

Okrem **nerovnomerného rozmiestenia vodných zdrojov** medzi štátmi je v niektorých oblastiach problémom aj ich nerovnomerné rozmiestnenie medzi jednotlivými regiónmi v rámci toho istého štátu. Príkladom je Čína, ktorá disponuje v priemere objemom 2 259 m³ vody na obyvateľa a rok. V jej vlhkých južných regiónoch dosahuje tento objem však až 32 000 m³, kým v suchých severných oblastiach len kritických 525 m³.¹²⁶ Ako ďalší príklad možno uviesť Namíbiu, ktorá teoreticky disponuje ročným obnoviteľným objemom 7 904 m³ p. c.¹²⁷, tento údaj je však skreslený kvôli nízkemu počtu obyvateľov (2,42 mil. na rozlohe 824 290 km², jedna z najnižších hustôt zaľudnenia vôbec)¹²⁸. Namíbia sa zdá byť štátom s relatívne bohatými vodnými zdrojmi, ktoré jej poskytujú rieky Orange, Kunene a Okavango, ktoré lemujú jeho južnú a severnú hranicu. Veľká časť obyvateľstva je však sústredená v strede krajiny, s veľmi obmedzeným prístupom k vodným zdrojom. Riešenie by predstavovalo vybudovanie derivačných kanálov, ktoré by privádzali vodu z pohraničných vodných tokov do centrálnej oblasti krajiny, proti čomu sa však z obavy o pokles toku riek stavajú susedské štáty Namíbie, Juhoafrická republika, Angola a Botswana.¹²⁹

Aj štáty s relatívnym dostatkom vodných zdrojov pociťujú v určitých obdobiach roka nedostatok vody. S **problémom nerovnomernej distribúcie vody v čase** bojujú spravidla tie štáty, ktorých podnebie sa vyznačuje striedaním období sucha s obdobiami dažďov. Týmto problémom trpí napr. Bangladéš, ktorý je silne závislý od externých vodných zdrojov.¹³⁰ Celkový dostupný ročný objem vody na obyvateľa síce dosahuje hodnotu 8 345 m³, z toho však len 714 m³ pochádza z interných zdrojov. Väčšinu sladkovodných zásob čerpá krajina z riek Brahmaputra a Ganga, ktoré na jej územie pritekajú z Indie. Tok oboch riek podlieha veľkým výkyvom v závislosti od ročného obdobia, pričom najvodnatejšie sú v letných mesiacoch, kedy ich napája topiaci sa sneh z Himalájí, a naopak najnižší tok zaznamenávajú v období od marca do mája (tok rieky Ganga napríklad v apríli klesne len na 2,6 % svojho

¹²⁴ Zdroj: Lasserre, F.: Les Guerres de l'Eau – L'eau au coeur des conflits du XXIe siècle. Delavilla, Paris, 2009, str. 23

¹²⁵ For Want of a Drink – a special report on water, The Economist, 2010, May 22 – 28, str.3

¹²⁶ Lasserre, F.: Les Guerres de l'Eau – L'eau au coeur des conflits du XXIe siècle. Delavilla, Paris, 2009, str. 46

¹²⁷ Zdroj: Aquastat, http://www.fao.org/nr/water/aquastat/data/factsheets/aquastat_fact_sheet_nam_en.pdf

¹²⁸ Aquastat, http://www.fao.org/nr/water/aquastat/data/factsheets/aquastat_fact_sheet_nam_en.pdf

¹²⁹ Aquastat, http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/namibia/index.stm

¹³⁰ Externé vodné zdroje sú také, ktoré na územie štátu pritekajú zo zahraničia. V tejto súvislosti sa sleduje index závislosti štátov na vonkajších zdrojoch, ktorý sa určuje pomerom dostupných interných obnoviteľných vodných zdrojov a celkových dostupných vodných zdrojov. zdroj: Review of World Water Resources by Country, Aquastat, FAO, dostupné online: <ftp://ftp.fao.org/agl/aglw/docs/wr23e.pdf>

augustového toku¹³¹). Bangladéš preto v obdobiach sucha pociťuje akútny nedostatok vody, ktorý sa ešte zhoršil výstavbou vodnej nádrže Farakka na indickom úseku rieky Ganga.

Popri množstve dostupnej vody v jednotlivých regiónoch je nezanedbateľným parametrom aj jej **kvalita**. Na tú môže negatívne vplyvať znečistenie v dôsledku poľnohospodárskej či priemyselnej činnosti, alebo prítomnosť mikroorganizmov či baktérií prírodného pôvodu, ktoré sú pre ľudskú spotrebu nevhodné, prípadne nebezpečné. V závislosti od stupňa znečistenia, resp. kontaminácie vodného zdroja môže byť voda nevhodná nielen na priamu spotrebu, ale dokonca aj na poľnohospodárske účely. Hydrológovia vyhodnocujú vzácnosť vody v jednotlivých oblastiach podľa objemu pripadajúceho ročne na jedného obyvateľa. Ak je dostupnosť vody na obyvateľa a rok nižšia ako 1 700 m³, hovoríme o vzácnosti vody, ak tento objem spadne pod 1 000 m³, ide o nedostatok vody, a ak na jedného obyvateľa ročne pripadá menej ako 500 m³ vody, trpí daná oblasť tzv. absolútnym nedostatkom vody.

Prečo sa však problém vzácnosti vody objavuje až na prahu 21. storočia? V polovici 20. storočia na Zemi žilo približne 2,5 miliardy ľudí, z ktorých prevažná väčšina sa dokázala užiť aj bez zavlažovaného hospodárstva. Potom však nastala tzv. zelená revolúcia, vďaka ktorej za pomoci hnojív a zavlažovania prišlo k prudkému nárastu produktivity poľnohospodárstva, a tento „potravinový boom“ bol spúšťačom populačnej explózie. Do roku 2000 sa počet obyvateľov planéty viac než zdvojnásobil, dnes ich je už viac ako 7 miliárd a do roku 2050 sa očakáva nárast až na 9 – 10 miliárd.¹³²

Tento populačný rast okrem iného spôsobil aj niekoľkonásobné zvýšenie dopytu po vode, čo predstavuje problém najmä v tých regiónoch, ktoré sú na vodu chudobné, akými sú napr. Blízky východ alebo severná Afrika. Paradoxom však je, že práve v týchto regiónoch rastie počet obyvateľov najrýchlejšie a možno tam tak hovoriť nielen o vzácnosti vody, ale dokonca o kríze jej dostupnosti. Na začiatku 21. storočia žilo v oblastiach s chronickým nedostatkom vody takmer 500 miliónov ľudí, čo predstavovalo asi 8 % populácie. Do roku 2050 sa má tento počet zvýšiť až na 4 miliardy, teda alarmujúcich 45 % populácie, ktorí nebudú mať dostatok vody na to, aby si vypestovali potraviny potrebné na prežitie.¹³³

Dostatok, resp. nedostatok vody totiž úzko súvisí s poľnohospodárskou produkciou a tým aj s potravinovou bezpečnosťou, keďže globálne až 70 % celkovej spotreby vody tvorí poľnohospodárstvo. A tu sa k populačnému rastu pridáva aj druhý dôvod prudkého rastu dopytu po vode, a tým je rastúca náročnosť ľudí na potraviny, úzko súvisiaca s rastom životnej úrovne obyvateľstva. Ako príklad možno uviesť fakt, že na produkciu jedného kilogramu hovädzieho mäsa sa spotrebuje štyrikrát viac vody ako na rovnaké množstvo kuracieho mäsa a na pohár pomarančového džúsu päťkrát viac vody ako na šálku čaju.¹³⁴

Zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva teda spôsobuje rast dopytu po vode, aj keby populácia už ďalej nerástla. A to nielen z hľadiska náročnosti na potraviny, ale aj z hľadiska ostatných oblastí využitia vody, ktorými sú priemysel, zodpovedný za 22 % celkovej spotreby vody a spotreba vody v domácnostiach, ktorá sa podieľa 8 %. Kumulovaný dopyt v týchto dvoch kategóriách sa počas druhej polovice 20. storočia zoštvornásobil, čo predstavuje až dvojnásobne vyšší nárast ako dopyt po vode na poľnohospodárske účely.

¹³¹ Zdroj: Lasserre, F.: Les Guerres de l'Eau – L'eau au coeur des conflits du XXIe siècle. Delavilla, Paris, 2009, str. 47

¹³² Podľa projekcií OSN, UN World population prospects, The 2006 revision, dostupné online http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2006/WPP2006_Highlights_rev.pdf

¹³³ For Want of a Drink – a special report on water, The Economist, 2010, May 22 – 28, str.3

¹³⁴ For Want of a Drink – a special report on water, The Economist, 2010, May 22 – 28, str.3

3 Vzácnosť vodných zdrojov v kontexte medzinárodnej bezpečnosti

podmienkach zvyšujúcej sa vzácnosti vody vznikajú v posledných desaťročiach konkurenčné tlaky v jej spotrebe. Z toho prameňa narastajúce problémy pri zdieľaní cezhraničných vodných zdrojov, ktorých využívanie viacerými štátmi často vyvoláva spory. V prvom rade ide o povrchové vodné zdroje, teda najmä rieky a jazera, ktoré sú významným zdrojom sladkej vody využívaným na širokú škálu účelov. Povrchové vodné zdroje sú využívané dvojakým spôsobom – návratným a nenávratným. Typickým príkladom pre návratné využitie vodného zdroja je jeho využitie na rekreáciu alebo plavbu, teda účely, ktoré neovplyvnia množstvo vody v jazere alebo koryte rieky a vyžadujú si len minimálne zásahy do pôvodného stavu vodného zdroja (odstránenie prekážok v plavbe, meliorácie riečného koryta, úprava brehov jazier atď.). Takéto využitie spravidla nevyvoláva konkurenciu medzi štátmi, ktoré vodný zdroj zdieľajú, a preto sa ním dizertačná práca nezaobera. Naproti tomu nenávratné využitie je také, pri ktorom je ovplyvnené množstvo a kvalita vody v zdroji, a preto býva najčastejšou príčinou vzniku sporov medzi subjektmi, ktoré zdroj takýmto spôsobom využívajú. Ide najmä o medzinárodné vodné toky, pri zdieľaní ktorých majú jednotlivé poriečne štáty rozdielne výhodnú pozíciu, vyplývajúcu z ich geografickej polohy. Táto nerovnováha predurčuje vznik sporov, ktorým je potrebné predchádzať prostredníctvom stanovenia takých pravidiel záväzných pre všetky poriečne štáty, aby bolo zabezpečené spravodlivé rozdelenie vody medzi ne, a zároveň aby sa vodný tok využíval takým spôsobom, ktorý by zaručoval aj udržanie vodných ekosystémov a zachovanie dostatočného množstva vody v koryte rieky od jej prameňa až po ústie.

Druhým typom vodných zdrojov sú podpovrchové zdroje, tzv. akvifery, v ktorých sa nachádza väčšina dostupnej sladkej vody na planéte a čerpá z nich vodu viac ako štvrtina populácie. Množstvo vody v takýchto zdrojoch sa však obnovuje oveľa pomalšie ako voda v povrchových zdrojoch, preto prečerpávanie akviferov predstavuje v súčasnosti významný problém. Navyše mnohé z týchto akviferov sú pozostatkami vlhkých klimatických podmienok z obdobia topenia pleistocénneho zaľadnenia a vytvárajú zásobárne tzv. fosílny vody, ktoré sa po vyčerpaní neobnovujú. Z tých podzemných akviferov, ktoré sú obnoviteľné, sa viac ako 75 %¹³⁵ obnovuje až v dlhodobom horizonte, t.j. za viac ako sto rokov. Čo sa týka ostatných akviferov, ich obnoviteľnosť závisí od aktuálnej zrážkovej činnosti a sú náchylné na zmeny v množstve a kvalite obnoviteľného objemu vody. Znečistenie takýchto podzemných vodných zdrojov ich dokonca môže urobiť trvalo nevyužiteľnými. Na rozdiel od vodných tokov, pri akviferoch neexistujú normy, ktoré by upravovali ich právny režim, čo značne komplikuje ich medzinárodné využitie.

Zdieľanie medzinárodných vodných tokov je problémom medzinárodných vzťahov, kde prichádza k stretu záujmov jednotlivých poriečnych štátov. Vodný tok je už svojou fyzickou povahou predurčený stať sa predmetom sporov pri zdieľaní medzi viacerými štátmi, keďže tečie jednosmerne od prameňa smerom k ústiu. To spôsobuje nerovnaké postavenie jednotlivých poriečnych štátov pri zdieľaní vodného toku, keďže každý zo štátov bude v značnej miere závislý od spôsobu jeho využitia v štátoch nachádzajúcich sa na vyššom úseku toku rieky. Tento fakt zvyhodňuje štáty na hornom toku rieky a naopak stavia do znevýhodnenej pozície štáty nachádzajúce sa bližšie k jej ústiu.

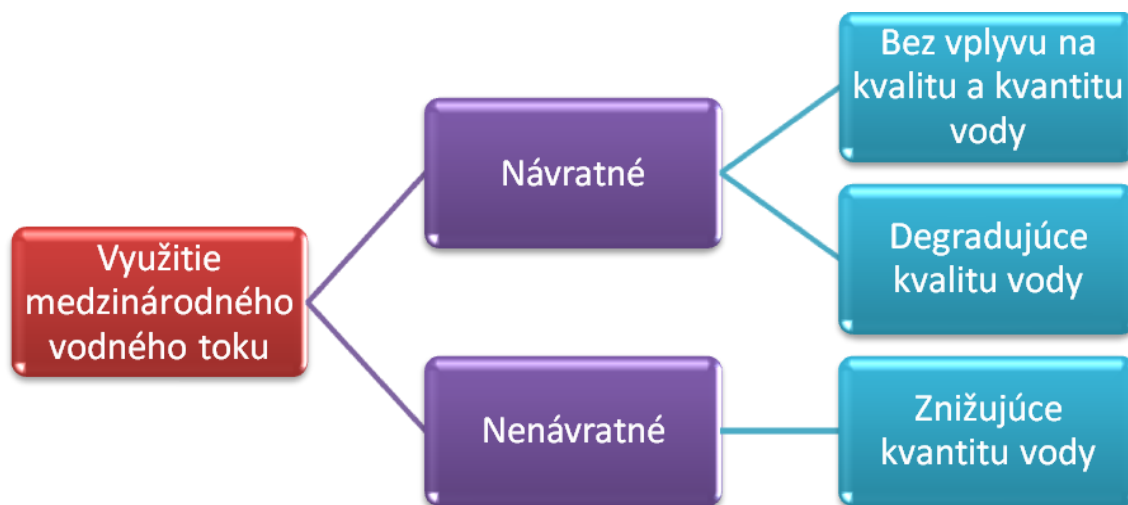
Každý medzinárodný vodný tok je súčasťou zvrchovaného územia viacerých štátov. Zároveň pre každý z týchto štátov predstavuje prírodný zdroj, patriaci do územia, nad ktorým štát vykonáva svoju suverénnu moc, a preto tento zdroj môže slobodne využívať. Problémom vodného zdroja, ktorý medzinárodný vodný tok poskytuje poriečnym štátom, je však jeho dynamický charakter. Preto tá istá voda, ktorá patrí na hornom toku štátu A, bude po opustení

¹³⁵ Pearce, F.: When the rivers run dry, Beacon Press, Boston, 2006, str. 41

jeho hraníc patriť štátu B a neskôr štátu C atď. Táto mobilita vody ako prírodného zdroja je v rozpore so zaužívanými mocenskými nárokmi na úplnú kontrolu prírodného zdroja na území štátu.¹³⁶ Je teda žiaduce, aby poriečne štáty využívali medzinárodný vodný tok spôsobom, ktorý zohľadňuje túto skutočnosť, čo však môže byť v rozpore so záujmom týchto štátov.

Jednotlivé poriečne štáty majú na tom istom vodnom toku spravidla rozličné záujmy. Tieto záujmy úzko súvisia s účelom, na ktorý daný štát daný vodný tok využíva. Niektoré spôsoby využitia vodných tokov, ako napr. plavba či rekreácia, nemajú vplyv na tok rieky. Existujú však aj také, ktoré spôsobujú kvalitatívne alebo kvantitatívne zásahy do toku rieky a štát takýmto využitím ovplyvňuje využitie medzinárodného vodného toku v ostatných poriečnych štátoch. Takýmto využitím je napr. výstavba priehrad či hydroelektrární, ktoré zasahujú do toku rieky z hľadiska jeho pravidelnosti (čo máva zväčša pozitívne účinky na celé povodie pre účely protipovodňovej ochrany), zavlažovanie poľnohospodárskej pôdy, ktoré odčerpáva vodu z rieky a tým obmedzuje jej tok, ako aj všetky také spôsoby využitia (najmä priemyselné), ktoré spôsobujú znečistenie vodného toku. Tým, že jeden z poriečnych štátov využije vodný tok takýmto spôsobom, neodvolateľne ovplyvní tok rieky na celej dĺžke jej ďalšieho toku. Spôsoby využitia vodného toku vzhľadom na ich dopady na kvantitu a kvalitu vody v rieke znázorňuje schéma č. 1.

Schéma č. 1: Spôsoby využitia medzinárodného vodného toku a ich efekty na kvalitu a kvantitu vody

Zdroj: Vlastné spracovanie

Pri tomto charaktere a využití medzinárodného vodného toku existuje pravdepodobnosť, že všetky poriečne štáty nebudú môcť súčasne a v plnej miere uspokojiť všetky svoje záujmy, ktoré na danom vodnom toku majú. Môže nastať situácia, že realizácia záujmu jedného poriečného štátu negatívne ovplyvní, resp. úplne zabráni v realizácii záujmu (záujmov) iného poriečného štátu (štátov). Takýmto spôsobom sa záujmy jednotlivých poriečnych štátov dostávajú do konfliktu. Tento konflikt záujmov môže následne vyústiť do sporu, a to v závislosti od toho, do akej miery je realizácia záujmov pre jednotlivé štáty

¹³⁶ Bencala, K. R., Dabelko, G. D.: Water Wars: Obscuring Opportunities, Journal of International Affairs, 2008, roč. 61, č. 2, str. 23

dôležitá. Vo všeobecnosti platí, že konfliktné záujmy štátov vyústia do konfrontácie s pravdepodobnosťou nepriamo úmernou počtu alternatívnych spôsobov, akými môžu štáty svoje záujmy realizovať. Ak majú dva štáty na jednom vodnom toku nekompatibilné, resp. protichodné záujmy, ale existujú alternatívne spôsoby, ako tieto záujmy uspokojiť (napr. čerpať vodu na zavlažovanie z iného vodného zdroja), je pravdepodobné, že svoje záujmy budú uspokojovať takým spôsobom, aby sa vyhli konfliktnej situácii. Z tohto dôvodu najvyšší konfliktný potenciál existuje v podmienkach vzácnosti vody, kde sa záujem štátu na využití vodného toku mení na národný záujem, resp. záujem národnej bezpečnosti. Helga Haftendorn rozlišuje konfliktný potenciál v podmienkach absolútnej a relatívnej vzácnosti vody.¹³⁷ O relatívnej vzácnosti vody hovorí v prípadoch, keď je v povodí dostatočné množstvo vody,¹³⁸ je však rozdelená nerovnomerným, resp. nespravodlivým spôsobom. Naopak pri absolútnej vzácnosti vody ide o situáciu, keď nie je dostupné dostatočné množstvo vody na uspokojenie potrieb všetkých poriečnych štátov.¹³⁹ V oboch prípadoch však využívanie vodného toku môže vyvolať hrozbu násilím alebo násilný konflikt.¹⁴⁰ Tento predpoklad potvrdzuje aj dvojica autorov Zeitoun a Warner, ktorí podotýkajú, že „v podmienkach fyzickej vzácnosti vodných zdrojov je možné očakávať, že interakcia medzi štátmi zdieľajúcimi spoločný vodný tok bude určená konkurenciou a bojom o väčší objem vody“.¹⁴¹

4 Záver

Je obtiažne jednoznačne posúdiť, do akej miery v praxi medzinárodných vzťahov dochádza ku konfliktným situáciám vyplývajúcim zo zdieľania cezhraničných vodných zdrojov, keďže napätia spojené s vodnými zdrojmi bývajú často spojené s inými, či už politickými, hospodárskymi, sociálnymi či náboženskými napätiami. Ako príklad možno uviesť povodie rieky Jordán, kde dochádza k nezhodám medzi poriečnymi štátmi v súvislosti s rozdelením povrchových i podzemných zdrojov, alebo povodie riek Eufrat a Tigris, v ktorom poriečne štáty čelia obdobnému problému. V oboch prípadoch sa však k problému zdieľania vodných zdrojov pridávajú aj iné závažné spory, či je to pretrvávajúci izraelsko-palestínsky konflikt, kurdska otázka, alebo blízkovýchodný problém v širšom, celostnom poňatí.

Isté však je, že vďaka rastúcej vzácnosti vodných zdrojov možno do budúcnosti predpokladať vyostrovanie, resp. prehľbovanie napätia prameniaceho zo zdieľania medzinárodných vodných zdrojov, a to najmä v regiónoch, ktoré najviac trpia problémom nedostatku vody.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Bencala, K. R., Dabelko, G. D.: Water Wars: Obscuring Opportunities, *Journal of International Affairs*, 2008, roč. 61, č. 2
- [2] For Want of a Drink – a special report on water, *The Economist*, 2010, May 22 – 28
- [3] Haftendorn, H.: Water and International Conflict. In: *Third World Quarterly*, 2000, roč. 21, č. 1
- [4] Lasserre, F.: *Les Guerres de l'Eau – L'eau au coeur des conflits du XXIe siecle*. Delavilla, Paris, 2009

¹³⁷ Haftendorn, H.: Water and International Conflict. In: *Third World Quarterly*, 2000, roč. 21, č. 1, str. 51

¹³⁸ Ukazovateľom je objem vody na jedného obyvateľa v L/rok.

¹³⁹ Haftendorn, H.: Water and International Conflict. In: *Third World Quarterly*, 2000, roč. 21, č. 1, str. 51

¹⁴⁰ Haftendorn, H.: Water and International Conflict. In: *Third World Quarterly*, 2000, roč. 21, č. 1, str. 56, 59

¹⁴¹ Zeitoun, M., Warner, J.: Hydro-hegemony – a Framework for Analysis of Transboundary Water Conflicts, *Water Policy* č. 8, 2006, str. 443

- [5] Pearce, F.: When the rivers run dry, Beacon Press, Boston, 2006
- [6] Review of World Water Resources by Country, Aquastat, FAO, dostupné online: <ftp://ftp.fao.org/agl/aglw/docs/wr23e.pdf>
- [7] UN FAO Aquastat, dostupné online: http://www.fao.org/nr/water/aquastat/data/factsheets/aquastat_fact_sheet_nam_en.pdf
- [8] UN World population prospects, The 2006 revision, dostupné online: http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2006/WPP2006_Highlights_rev.pdf
- [9] Zeitoun, M., Warner. J.: Hydro-hegemony – a Framework for Analysis of Transboundary Water Conflicts, Water Policy č. 8, 2006

Kontakt

Ing. Katarína Cséfalvayová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B, 852 35 Bratislava
Email: katarina.csefalvayova@euba.sk
Slovenská republika

MEDZINÁRODNÝ TERORIZMUS

PhDr. Alexander Čemez

Abstrakt

Príspevok je zameraný na tému medzinárodného terorizmu. Najprv skúma túto tému v kontexte medzinárodných bezpečnostných hrozieb. Zmieňuje definície terorizmu a spôsoby, ako môže byť terorizmus definovaný. Opisuje teroristické skupiny v jednotlivých svetových regiónoch a pokúša sa rozdeliť tieto skupiny do určitých typov.

Kľúčové slová: terorizmus, bezpečnostné hrozby, teroristické skupiny

Abstract

This paper is focused on the topic of international terrorism. Firstly it explores that topic in the context of international defence dangers. It mentions the definitions of terrorism and ways how terrorism can be defined. It describes the terrorism groups in particular world regions and it tries to divide these groups in some types.

Key words: terrorism, international defence dangers, terrorism groups

1 Úvod

Predložený vedecký príspevok sa zameriava na problematiku medzinárodného terorizmu. Hneď na začiatku sa zmieňujeme o bezpečnostných hrozbách v medzinárodnom prostredí, medzi ktoré patri aj terorizmus. Terorizmus ako fenomén nie je možné jednoznačne zadefinovať, preto uvádzame rozličné definície od domácich aj zahraničných autorov. Kategorizujeme teroristické skupiny z hľadiska ich obsahového alebo programového zamerania a takisto analyzujeme jednotlivé svetové regióny z hľadiska prítomnosti teroristických skupín.

2 Terorizmus v kontexte bezpečnostných hrozieb

Súčasný globalizovaný svet stojí pred zásadnými bezpečnostnými hrozbami a výzvami. Ukazuje sa, že proces globalizácie spôsobuje, že tieto hrozby sú celosvetové a ich vyriešenie nie je možné len jedným štátom, ale spoluprácou viacerých z nich. Jedná sa predovšetkým o tieto bezpečnostné problémy: 142

1. **Transhraničná trestná činnosť** – predstavuje nelegálny obchode so zbraňami, drogami a nelegálne pristávanie, hlavne z krajín tretieho sveta (Afrika, Ázia), ktorí sú tak v neľudských podmienkach prevážaní cez hranice často za celoživotné úspory s vidinou lepšieho života v západnej Európe, pričom štáty strednej Európy vrátane Slovenska sú len tranzitnou krajinou. Nelegálna migrácia tak predstavuje pre SR prítlač vzhľadom k tomu, že štát sa musí dočasne postarať o nelegálnych migrantov, ktorí sa so svojou jazykovou bariérou, inou kultúrou, mentalitou a nízkym vzdelaním, a teda aj v konečnom dôsledku nízkou šancou uplatnenia na trhu práce, len ťažko zaradia sa do spoločnosti. Americký kňaz, senátor a kandidát na post prezidenta USA Patrick J. Buchanan vo svojej knihe *Smrť západu* tvrdí, že nastáva vymieranie západnej civilizácie, t.j. Severnej

142 ČEMEZ, A. 2012. Bezpečnosť ako téma volebnej kampane v roku 2012 na Slovensku. In PORADA, V. (ed.) *Bezpečná Evropa 2012*. Karlove Vary : Vysoká škola Karlovy Vary, 2012. s. 18 – 19. ISBN 978-80-87236-13-0, s. 16 – 23.

Ameriky a západnej Európy a naopak preľudňovanie najchudobnejších krajín sveta, ktoré sa vplyvom nedostatku životných podmienok kvôli obmedzenosti zdrojov a životného priestoru vydajú na pochod;

2. **Regionálne konflikty a nárast nacionalizmov** – niektoré regióny dlhodobo vykazujú potenciál konfliktu. V týchto súvislostiach americký politológ S. P. Huntington uviedol vo svojej knihe *Stret civilizácií*, že osem veľkých civilizácií bude mať medzi sebou konflikty v tzv. zlomových priestoroch, pričom integrita týchto civilizácií bude mať religióznú bázu. Naproti tomu ďalší americký politológ F. Fukuyama hovorí vo svojom diele *Koniec dejín a posledný človek* o globálnom víťazstve liberálnej demokracie, ktorá bude sprevádzaná absenciou významnejších vojnových konfliktov. Tieto dve diela predstavujú dve hraničné polohy, je teda možné predpokladať, že svetový vývoj sa bude uberať strednou cestou. Liberálnu demokraciu môžeme považovať len za jeden z režimov, ktoré prechádzajú transformáciami, a ktoré im tak dodávajú dynamický rozmer. V podmienkach strednej Európy môžeme ešte stále pozorovať explózie nacionalizmov v slovensko-maďarských vzťahoch, ktoré sú živé z oboch strán Dunaja. Na začiatku 90. rokov 20. storočia bolo možné pozorovať explóziu nacionalizmu v slovensko-českých vzťahoch, čo vyústilo do dezintegrácie ČSFR, v súčasnosti sú však vzájomné vzťahy z oboch strán hodnotené ako najlepšie v spoločných dejinách. Tiež si často môžeme všimnúť negatívne naladenie väčšinovej populácie vo vzťahu k rómskej menšine. Riešením je zmena celospoločenskej klímy prostredníctvom transformácie výchovno-vzdelávacej sústavy, ktorej cieľom by malo byť aplikovať takú koncepciu výchovy, ktorá smeruje k akceptácii kultúrnej a etnicky odlišných skupín;¹⁴³
3. **Energetická bezpečnosť** – v záujme dosiahnutia energetickej bezpečnosti vzniká potreba diverzifikácie zdrojov a zníženia energetickej závislosti napr. od Ruska. Analogicky môžeme uvažovať o elektrickej energii v tom zmysle, či je ekonomickejšie importovať elektrickú energiu zo zahraničia alebo ju vyrábať doma;
4. **Zlyhanie fungovania štátu** – štát je určitý intervenujúci faktor. Je posledným a najvyšším garantom sociálnych istôt, ktorý prostredníctvom kombinácie sociálnej a daňovej politiky má schopnosť prerozdeľovať statky, a teda v konečnom dôsledku meniť aj pyramídu sociálnej stratifikácie. Práve to je jedna zo základných funkcií štátu. Ak pri tom štát zlyhá, treba sa zamyslieť nad tým, či má vôbec legitimitu, aby existoval, resp. či ne stráca svojej opodstatnenie. Teórie smerujúce k redukcii štátu z dielne libertariánov alebo neoliberalov sú už dávno prekonané, lebo minimálne kompetencie štátu nie sú postačujúce;
5. **Terorizmus** – je systematické používanie fyzického násillia a to hlavne voči civilistom, pričom rozlišujeme viaceré vlny terorizmu. Prvá sa začala koncom 19. storočia a vyvrcholila sarajevským atentátom na arcivojvodu Františka Ferdinanda d' Este, ďalej od 1. svetovej vojny až do konca 2. svetovej vojny, tretia vlna v 60. rokoch 20. storočia a v súčasnosti rozlišujeme štvrtú vlnu terorizmu.¹⁴⁴ Hoci sa stredoeurópsky priestor javí momentálne ako neatraktívny pre teroristické skupiny, nemusí to tak byť navždy. V súvislosti s terorizmom je tiež vhodné na tomto mieste upozorniť na problém šírenia zbraní hromadného ničenia a biologických zbraní.

143 ŠTEFANČÍK, R. 2008. Integrovaná politika ako súčasť migračnej politiky na Slovensku. In GOŇCOVÁ, M. (ed.) *Evropa 21. století: rozmanitosť a soudržnost?* Brno : Masarykova univerzita, 2008. s. 329 – 342. ISBN 978-80-210-4766-2.

144 KREJČÍ, O. 2007. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress, 2007. s. 426 – 428. ISBN 978-80-86929-21-7.

3 Definícia terorizmu

„Slovo teror je odvodené z latinského slova *terrere*, čo v preklade do slovenčiny zodpovedá významu *strašný, hrozný*. Teror znamená hrozbu používania násilia, je to metóda činnosti, prostriedok nátlaku so zameraním na konkrétne osoby. Označenie teror sa zvykne zamieňať, prelínať s pojmom terorizmus.“¹⁴⁵ „V súvislosti so skúmaním terorizmu vzniká nová špeciálna vedná disciplína, terorológia, terrológia.“¹⁴⁶ Ako už vyplynulo zo samotného nadpisu, kľúčovým problémom, ktorým sa zaoberáme v predloženom príspevku je terorizmus, pričom je tu prítomný celý rad definícií, ktoré vysvetľujú tento bezpečnostný fenomén, vyberáme však len niektoré z nich:

- a) „Terorizmus je chápaný už ako sústavný teror, hrôzovláda, používanie násilia, hrozieb.“¹⁴⁷
- b) „Všeobecne je terorizmus chápaný ako cesta, metóda na dosiahnutie určitého cieľa a je možné ho považovať za maximálne ostrú formu psychologickéj vojny, vedenej malou utajenou skupinou.“¹⁴⁸
- c) „Terorizmu je systematické užívanie fyzického násilia a to prevažne voči civilistom.“¹⁴⁹
- d) „Terorizmus je stratégiou a metódou boja skupín najrôznejšieho ideologického či náboženského vyznania.“¹⁵⁰
- e) „Terorizmom je zamýšľané, politicky motivované konanie spáchané proti nebojovým cieľom neštátnymi skupinami alebo tajnými agentmi, ktoré je spravidla namierené na získanie vplyvu na verejnosti. Pojem „nebojový“ v danom prípade zahŕňa i vojakov, ktorí nie sú v dobe incidentu ozbrojení alebo nie sú v službe.“¹⁵¹
- f) „Medzinárodný terorizmus je terorizmom, do ktorého sú zapojení občania alebo územia s viac ako jedného štátu.“¹⁵²

Ak predložené definície podrobíme určitému zovšeobecneniu, tak môžeme konštatovať, že terorizmus má tieto definíčné znaky:

- a) Metóda, cesta, spôsob – samotný terorizmus nie je cieľom, ale je len spôsobom, ako dosiahnuť určitý cieľ, ktorý môže mať rôznorodú povahu;
- b) Násilie – sprievodným znakom terorizmu je násilie. Násilie však môže nadobudnúť takisto rôzny charakter od fyzického až k psychickému;
- c) Extrémizmus, patologický, neštandardný jav – znamená to, že terorizmus je v protiklade so zaužívanými normami správania;
- d) Civilisti – ciele terorizmu nie sú príslušníci armád.

145 CIGÁNIK, L., JAŠŠOVÁ, E. 2006. *Terorizmus. Od komunikácie s aktérmi teroru pri oslobodzovaní rukojemníkov až po opatrenia štátov v boji proti nemu*. Bratislava : VEDA, 2006, s. 52. ISBN 80-224-0892-1.

146 CIGÁNIK, L., JAŠŠOVÁ, E. 2006. *Terorizmus. Od komunikácie s aktérmi teroru pri oslobodzovaní rukojemníkov až po opatrenia štátov v boji proti nemu*. Bratislava : VEDA, 2006, s. 53. ISBN 80-224-0892-1.

147 CIGÁNIK, L., JAŠŠOVÁ, E. 2006. *Terorizmus. Od komunikácie s aktérmi teroru pri oslobodzovaní rukojemníkov až po opatrenia štátov v boji proti nemu*. Bratislava : VEDA, 2006, s. 52. ISBN 80-224-0892-1.

148 CIGÁNIK, L., JAŠŠOVÁ, E. 2006. *Terorizmus. Od komunikácie s aktérmi teroru pri oslobodzovaní rukojemníkov až po opatrenia štátov v boji proti nemu*. Bratislava : VEDA, 2006, s. 54. ISBN 80-224-0892-1.

149 KREJČÍ, O. 2007. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress, 2007, s. 425. ISBN 978-80-86929-21-7.

150 KREJČÍ, O. 2007. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress, 2007, s. 426. ISBN 978-80-86929-21-7.

151 KREJČÍ, O. 2007. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress, 2007, s. 429. ISBN 978-80-86929-21-7.

152 KREJČÍ, O. 2007. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress, 2007, s. 429. ISBN 978-80-86929-21-7.

4 Typológia terorizmu

Ako vyplýva z vyššie uvedeného, terorizmus, ako pravdepodobne, každý kľúčový pojem skoro všetkých vedných disciplín sa dá definovať veľmi rôznorodo. To, čím sa (vnútro)štátny terorizmus odlišuje od medzinárodného, spočíva v tom, že vnútroštátny je obmedzený hranicami jedného štátu. Medzinárodný terorizmus nadobúda nadštátny charakter a to najmä vďaka globalizačným procesom, ktoré čoraz intenzívnejšie klopú alebo dokonca búchajú na dvere národných štátov. Môžeme povedať, že už ani nebúchajú, ale rovno prekračujú tieto hranice bez dovolenia. Globalizácia tak so sebou prináša o.i. aj bezpečnostné výzvy a hrozby. Jednou z týchto hrozieb je medzinárodný terorizmus, ktorý môže byť v dnešnej dobe všadeprítomný, nezastavia ho štátne hranice. Terorizmus, ako ukazuje výskum jeho dejín je veľmi flexibilný fenomén, pretože je natoľko životaschopný, že sa dokáže prispôbiť meniacej sa dobe, vrátane výdobytkov vedy a techniky. Terorizmus je tak bezhraničný fenomén. „*Ak terorizmus na národnej úrovni využíva násilie na rozbíjanie štátov, tak terorizmus na medzinárodnej úrovni využíva násilie na rozbíjanie statusu quo na regionálnej úrovni.*“¹⁵³

Expanzívnosť terorizmu je evidentná aj v tom zmysle, že terorizmus plynule prechádza od vývojového štádia na národnej alebo štátnej úrovni, cez medzinárodnú a presahuje aj túto úroveň a stáva tak globálnym fenoménom, ktorý má svoje siete a organizačné jednotky po celom svete môže tak udeŕiť kdekoľvek a kedykoľvek.

Medzinárodný terorizmus sa objavuje v 60. a 70. rokoch 20. storočia. Jeho cieľom bolo donútiť štát, aby v niektorej časti sveta prestal presadzovať svoje záujmy, alebo tam od základov zmenil svoju politiku. Jeho rozmach bol podmienený rozvojom leteckej dopravy, vďaka čomu sa vytvorili predpoklady pre únosy dopravných lietadiel s veľkým počtom ľudí na palube. Druhým dôvodom sa stalo veľké mediálne a hlavne televízne pokrytie únosov a teroristických činov vôbec.¹⁵⁴

Okrem flexibility je jeho ďalším definičným znakom expanzívnosť a to nielen v zmysle geografickom, keďže ako sme uviedli vyššie, môže byť prítomný kdekoľvek na celom svete, rovnako zasahuje do rôznych sfér ľudskej činnosti. Terorizmus sa stal značne ohybným dojmom, pretože sa k nemu priradujú rôzne prívlastky. Rozlišujeme tak terorizmus s kriminálnym motívom, náboženský, drogový terorizmus alebo dokonca terorizmus v sociálnych vzťahoch.¹⁵⁵

Terorizmus vzniká vo veľmi heterogénnych prostrediach, v rozvojových aj v rozvinutých, v autoritárskych aj demokratických systémoch, v západných aj východných krajinách, v rôznych historických obdobiach proti prispôsobivým alebo aj proti agresívnym vládam.¹⁵⁶

Podľa britského sociológa A. Giddensa globalizácia predstavuje a znamená zintenzívnenie spoločenských väzieb na celom svete, vrátane nových foriem interakcie. Z. Bauman tvrdí, že 11. september sa stal symbolom konca americkej moci, ktorá spočívala v nedobytnosti USA, ktorú tento teroristický akt narušil. Ukázal tak, ako krehké je v skutočnosti americké teritórium, a že už nie sú hranice teritórií zďaleka tak neprístupnou líniou ako kedysi. Neexistujú už tak izolované územia a lokálne skutky a udalosti mávajú často globálny dopad. Mnohé osoby a inštitúcie nadobúdajú skúsenosť a presvedčenie, že

153 EICHLER, J. 2010. *Terorizmus a vláky v době globalizace*. Praha : Karolinim, 2011. s. 165. ISBN 978-80-246-1790-9.

154 EICHLER, J. 2010. *Terorizmus a vláky v době globalizace*. Praha : Karolinim, 2011. s. 153 – 155. ISBN 978-80-246-1790-9.

155 CIGÁNIK, E. JAŠŠOVÁ, E. 2006. *Terorizmus. Od komunikácie s aktérmi teroru pri oslobodzovaní rukojemníkov až po opatrenia štátov v boji proti nemu*. Bratislava : VEDA, 2006.s. 54. ISBN 80-224-0892-1.

156 CORTE IBÁNEZ, L. 2009. *Logika terorizmu*. Praha : Academia, 2009. s. 124. ISBN 9788020017246.

môžu svoje problémy riešiť aj globálne. Jedným z cieľom terorizmu je vyvolať paniku a demonštrovať svoju silu a spôsobiť chaos. Správy sa vďaka informačno-komunikačným nástrojom šíria podstatne rýchlejšie a po celom svete. Teroristické skupiny si tak uvedomujú, že ak chcú prostredníctvom médií osloviť divákov, musia byť ich akcie čoraz viac šokujúce, rozsiahlejšie, brutálnejšie, krvavejšie.157

Medzinárodný terorizmus je fenoménom, ktorý je zapríčinený viacerými faktormi. Jednak súvisí so zlyhávaním štátu a jeho funkcií, kedy ako sa často ukazuje, bezpečnostné zložky štátu už nie sú schopné absolútne ochrániť občana pred hrozbou medzinárodného terorizmu. Medzinárodný terorizmus je so svojimi bunkami schopný sa etablovať kdekoľvek.

Medzinárodný terorizmus je prejavom extrémizmu, pretože nezodpovedá vychodeným a vyšliapaným koľajam demokracie v moderných štátoch západného typu. Terorizmus ako taký môže byť motivovaný viacerými zdrojmi:158

- a) **Ideológia** – motivácia je založená predovšetkým na politickom programe, patria sem sociálnorevolučné skupiny, akými sú ľavicové radikálne skupiny, najmä pod vplyvom myšlienok Mao-ce tunga alebo Ernesta Guvarru v 70. a 80. rokoch 20. storočia. V západnej Európe patrili do tejto kategórie napr. Frakcia červenej armády v Nemecku, Červené brigády v Taliansku a Priama akcia vo Francúzsku, skupina Grappo v Španielsku, Japonská červená armáda. Druhou podskupinou sú extrémne pravicové teroristické skupiny, ktoré boli často tajne naviazané na represívne zložky štátu, napr. Eskadry smrti, ktoré boli založené príslušníkmi brazílskej kriminálnej polície;
- b) **Náboženstvo** – patria sem rôzne extrémistické, radikálne, tradicionalistické a fundamentalistické skupiny a tiež náboženské sekty. Vo zvýšenej miere sa orientujú na klasické náboženstvá, ale vytvárajú tiež náboženstvá nové, ktoré sú tak syntézou vízií, odkazov a morálnych ponaučení rôznych náboženských smerov a sú pritom interpretované a zvestované charismatickým lídrom, napr. Óm šinrikjó alebo al-Kaida;
- c) **Separatizmus** – takéto skupiny využívajú rôzne etnické a národnostné skupiny, jedná sa hlavne o tie oblasti, kde má etnická alebo národnostná skupina dominantný podiel na zložení obyvateľstva, ale z celoštátneho pohľadu hodnotí svoje postavenie ako nerovnoprávne, napr. Írska republikánska armáda v Severnom Írsku a jej odštiepenecké skupiny, napr. Pravá IRA, politické krídlo IRA, ktorým je strana Sin Fein, ktorá zastupuje záujmy radikálnych katolíkov, ďalej Baskicko a jeho sloboda (ETA), hnutie Hamas, Hizballah.

5 Medzinárodný terorizmus vo svetových regiónoch

V súčasnosti sme svedkami tzv. štvrtej vlny terorizmu, ktorá je podmienená zmenou mocensko-politického usporiadania sveta po zániku bipolarity a po ukončení studenej vojny. V dôsledku geopolitických zmien sa uvoľnil priestor pre etnické a náboženské konflikty, regionálnu nestabilitu a občianske vojny, ktoré sú tak zdrojom nového terorizmu.159 Uvádzame tieto príklady terorizmu v niektorých svetových regiónoch:160

157 CORTE IBÁNEZ, L. 2009. *Logika terorizmu*. Praha : Academia, 2009. s. 115 – 117. ISBN 9788020017246.

158 KLAVEC, J. 2007. *Terorizmus ako politický fenomén*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. s. 68 – 87. ISBN 978-80-223-2294-2.

159 ŠKVRNDA, F. 2002. *Terorizmus: najvýznamnejšia nevojenská bezpečnostná hrozba súčasnosti*. Bratislava : Generálny štáb ozbrojených síl SR, 2002. s. 58. ISBN 80-968855-2-9.

160 ŠKVRNDA, F. 2002. *Terorizmus: najvýznamnejšia nevojenská bezpečnostná hrozba súčasnosti*. Bratislava : Generálny štáb ozbrojených síl SR, 2002, s. 58 – 61. ISBN 80-968855-2-9.

- a) **Európa** – IRA, ETA a to nielen v Severnom Írsku, ale aj vo Veľkej Británii. V novembri 1991 bola neúspešná pri pokuse spáchať atentát na britského premiéra. ETA sa pokúsila o atentát na španielskeho premiéra José Mariu Aznara. Jedným z faktorov volebného úspechu Aznara bolo odhalenie kontaktov okolia vtedajšieho premiéra Gonzáleza s tajnou vládou Protiteroristickou oslobodeneckou skupinou, ktorej komandá zabíjali členov ETA. Revolučná organizácia 17. novembra v Grécku vznikla ešte v oku 1973 v boji proti vojenskej junte „čiernych“ plukovníkov a v decembri 2000 spáchala atentát na britského vojenského atašé v Aténach. V Taliansku pokračujú aktivity pravicových teroristov, ktorí v roku 1993 realizovali sériu atentátov;
- b) **Ázia** – terorizmus sa zaktivizoval v 90. rokoch najmä v Kašmíre a je spojený s rozdelením starého štátneho útvaru na indicko-pakistanskej hranici. Pôsobí tu viac ako sto teroristických skupín a organizácií, ktorých členovia pochádzajú z viac ako 20 krajín. V tomto období sa podarilo eliminovať sikhský terorizmus, pretože vláda prikročila k realizácii programov, ktoré boli prospešné pre sikhskú komunitu. Jadrom protiteroristickej ofenzívy sa však stala polícia. Talimskí teroristi v 90. rokoch 20. storočia zavraždili indického premiéra R. Gándhího a v roku 1993 srílanského prezidenta R. Premadasu. Na Filipínach a v Indonézii sa objavuje moslimsky orientovaný terorizmus. Na Filipínach sa jedná o skupinu Abu Sajáfa. K islamským hnutiam sa dá tiež priradiť ujgurské separatistické hnutie v Číne.
- c) **Latinská Amerika** – v tejto oblasti je terorizmus stále aktívny. Jedným z príkladov z nedávnej minulosti je výbuch bomby v kolumbijskom meste Villavicencio dňa 7. apríla 2002. Z tejto akcie je upodozrievaná gerilová organizácia Revolučné ozbrojené sily Kolumbie.

6 Záver

Záverom môžeme konštatovať, že predložený vedecký príspevok splnil ciele, ktoré boli stanovené v úvode. Na začiatku zasadil problematiku terorizmu do kontextu bezpečnostných hrozieb, ktorými sú transhraničná trestná činnosť, energetická bezpečnosť, zlyhanie fungovania štátu, regionálne konflikty a nárast nacionalizmov. Príspevok taktiež uvádza vybrané definície terorizmu a ich spoločné definičné znaky. Rovnako sme sa venovali otázke zdrojov terorizmu, ktorými môžu byť ideológia, náboženstvo alebo separatizmus a v poslednej časti sme poukázali na tri vybrané svetové regióny z hľadiska terorizmu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CIGÁNIK, L., JAŠŠOVÁ, E. 2006. *Terorizmus. Od komunikácie s aktérmi teroru pri oslobodzovaní rukojemníkov až po opatrenia štátov v boji proti nemu*. Bratislava : VEDA, 2006. 373 s. ISBN 80-224-0892-1.
- [2] CORTE IBÁNEZ, L. 2009. *Logika terorizmu*. Praha : Academia, 2009. 321 s. ISBN 9788020017246.
- [3] ČEMEZ, A. 2012. Bezpečnosť ako téma volebnej kampane v roku 2012 na Slovensku. In PORADA, V. (ed.) *Bezpečná Evropa 2012*. Karlove Vary : Vysoká škola Karlovy Vary, 2012. s. 16 – 23. ISBN 978-80-87236-13-0.
- [4] EICHLER, J. 2010. *Terorizmus a vlády v době globalizace*. Praha : Karolinim, 2011. 397 s. ISBN 978-80-246-1790-9.
- [5] KLAVEC, J. 2007. *Terorizmus ako politický fenomén*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. 108 s. ISBN 978-80-223-2294-2.

- [6] KREJČÍ, O. 2007. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress, 2007. 743 s. ISBN 978-80-86929-21-7.
- [7] ŠKVRNDA, F. 2002. *Terorizmus: najvýznamnejšia nevojenská bezpečnostná hrozba súčasnosti*. Bratislava : Generálny štáb ozbrojených síl SR, 2002. 130 s. ISBN 80-968855-2-9.
- [8] ŠTEFANČÍK, R. 2008. Integračná politika ako súčasť migračnej politiky na Slovensku. In GOŇCOVÁ, M. (ed.) *Evropa 21. století: rozmanitosť a soudržnosť?* Brno : Masarykova univerzita, 2008. s. 329 – 342. ISBN 978-80-210-4766-2.

Kontakt

PhDr. Alexander Čemez

Komunikácia a jazyk

Bazovského 2746/10

911 08 Trenčín

Email: cemez1@gmail.com

Slovenská republika

BIODIVERSITY AND HUMAN HEALTH – CURRENT ISSUES IN POLICY AND RESEARCH

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Abstrakt

In the the article we present several themes of current research in the field of biodiversity and human health. Climate change poses several changes in frequency and velocity of weather events which has influence on the state of living organisms, human health included. Threats such as vector-borne diseases, loss of life supporting functions of ecosystems, greater intensity of hydrometeorological events pose a significant challenge to find a way of increasing the benefits share over losses. The formula was always win-win. Human beings help the nature and it pays back with benefits. New findings proves many positive effects of biodiversity on mental health, blood system cure as well as securing the food sources. The direction has to be however focused on the balance between human needs and carrying capacity of environment.

Key words: biodiversity, health, ecosystem services

Abstrakt

V článku predstavujeme niekoľko tém súčasného výskumu v oblasti biodiverzity a zdravia človeka. Klimatické zmeny spôsobujú viacero zmien vo frekvencii a intenzite zmien počasia, čo má tiež vplyv na stav živých organizmov, vrátane zdravia človeka. Hrozby ako vektorové ochorenia, strata základných ekosystémových služieb, ktoré podporujú životné funkcie prírody a vyššia intenzita hydrometeorologických činiteľov predstavujú výzvu pre hľadanie cesty pre zvýšenie úžitkov z prostredia nad stratami, ktoré v súčasnosti narastajú. Nové poznatky dokazujú veľa pozitívnych efektov biodiverzity na mentálne zdravie, obehový systém človeka ako aj potravinové zdroje. Vedecké skúmanie by malo byť zamerané na zabezpečenie rovnováhy medzi potrebami človeka a únosnou kapacitou životného prostredia.

Kľúčové slová: biodiverzita, zdravie, ekosystémové služby

Biodiversity is currently the common place of many political, economical or scientific discussion forums. In the times of climate change, when some unexpected shifts in weather conditions cause various direct or indirect impacts to human health, people tend to look back and search for the proven or well-established meanings for every day health and food related issues. Following this, we may observe similar trends in science focus. In the following, we try to discuss several emerging issues as well as the newest knowledge base in the field.

In general, climate change is not creating many new or unknown health threats to humans, but it will increase certain interactions between environment and human, animal and plant health with stronger and more pronounced effects than currently seen, because of increased frequency and velocity of the events. Most public, animal and plant health measures and systems are already in place but they need to be tuned to the new situation and demands¹⁶¹ because we work in the conditions of high uncertainty and high variability.

¹⁶¹ EUROPEAN COMMISSION (2013): Adaptation to climate change impacts on human, animal and plant health, Accompanying the document An EU Strategy on adaptation to climate change, SWD(2013) 136 final, Brussels

1 Deforestation

Losing of forest cover causes many changes in the landscape as well as within the ecosystem structure. Recent studies however proves that the changes are more complex, especially to the populations of organisms and their behaviour. While deforestation typically reduces forest mosquito diversity, the species that survive and become dominant, for reasons that are not well understood, almost always transmit malaria better than the species that had been most abundant in the intact forests. This has been observed essentially everywhere malaria occurs – in the Amazon, East Africa, Thailand and Indonesia. In the Amazon, for example, in the past few decades, deforestation has led to a proliferation of *Anopheles darlingi*, a mosquito species that is highly effective at transmitting malaria and that has in some instances, replaced some twenty other less effective *Anopheles* species that were present before the forests were cut down.¹⁶² A number of recent studies concluded that maintaining a high level of diversity among species in natural ecosystems offers protection against the emergence and spread of certain human diseases¹⁶³. A key concept in „the dilution effect“. Hosts carry disease which can be passed onto vectors, and in turn, onto humans. For example, mammals can carry diseases that are passed on the parasites (e.g. ticks) that live on them, these parasites can go on the spread disease to humans. The dilution effect suggest that if there is a diverse range of hosts for a disease, the impact of the host that is best at transmitting the disease to vectors is diluted.¹⁶⁴ This approach could be well used in defending the continuous cover forestry or at least reducing the amount of clearcuts from the interest of human life protection.

In European continent, changes in tick distribution have also been observed. The limit of tick distribution in the EU is shifting northwards and also to higher altitudes; the shift towards milder winters may lead to an expansion of the tick population and, consequently, to an increase of human exposure to Lyme borreliosis and tick-borne encephalitis. There are also reports¹⁶⁵ of changes in the geographical distribution of sand flies, which are a vector of *Leishmania* sp. Further work needs to be done to determine the role of climate change in the future epidemiology of other diseases and it may take many years before accurate estimates are available.¹⁶⁶ Tick population in Central Europe is slowly reaching higher elevations including those of tree line alpine areas. Warning systems with education could be the best approach in prevention.

Many links between biodiversity and human health may remain unknown. But there is a growing body of evidence that disturbances to ecosystems may have large consequences for human wellbeing. Thus protecting biodiversity – including the number of species but also the

¹⁶² CHIVIAN, E., BERNSTEIN, A. B. (2010): How our health depends on biodiversity, Centre for Health and the Global Environment, Harvard Medical School

¹⁶³ ZAGHI D. et al.. (2010). Literature study on the impact of biodiversity changes on human health. Comunità Ambiente Srl, report for the European Commission (Directorate General Environment), July 2010. Downloadable from: http://www.comunitambiente.it/public/file/Biodisease_final_report.pdf

¹⁶⁴ EUROPEAN COMMISSION (2011): Science for Environment Policy: Biodiversity and Health, Future Brief, Issue number 2, October 2011, DG ENVIRONMENT

¹⁶⁵ T. J. NAUCKE, B. MENN, D. MASSBERG, S. LORENTZ (2008): Sandflies and leishmaniasis in Germany. *Parasitol. Res.* 103.(Suppl. 1), S65 (2008).

¹⁶⁶ EUROPEAN COMMISSION (2013): Adaptation to climate change impacts on human, animal and plant health, Accompanying the document An EU Strategy on adaptation to climate change, SWD(2013) 136 final, Brussels

structure of communities within ecosystems – helps minimise undesirable or unintended impacts on health¹⁶⁷ as well as ensuring the long-term economical benefits for society.

As an examples there are some compounds from plants that have been particularly important for human medicine include: morphine from the Opium Poppy (*Papaver somniferum*), aspirin from the White Willow Tree (*Salix Alba vulgaris*), and the anticoagulant coumadin from spoiled sweet clover (*Melilotus* species). Tropical plants such as Madagascar or Rosy, Periwinkle (*Catharanthus roseus*) have yielded vinblastine (which has revolutionized the treatment of Hodgkin s lymphoma, turning a disease that was once uniformly fatal into one that can now be totally cured in many patients) and vincristine (which has done the same for acute childhood leukemia).¹⁶⁸ Following various rural or mountainous areas in the world, we may observe different species being used for similar healing purposes. Carpathians, Alps, Caucasus, Apenines, Pyrenees and other offer incredibly rich places in terms of traditional knowledge and usage of biodiversity for life supporting aims.

2 Benefits on celular and psychological level

Some experts argue that because people are inseparable from their living environments, human wellbeing is closely tied to changes in their environment. Small-scale studies have found that contact with nature provides direct health benefits for conditions including attention hyperactivity disorder and depression.¹⁶⁹ Many studies from different parts of the world also report that, compared with urban environments, natural environments improve human mood, concentration and performance, and likewise produce positive changes in human psychology after stressful or attention-demanding situations. These studies show, for example, lowering of the blood pressure, heart rate, skin conductivity, and muscle tension in natural environments than in urban settings. Also, green spaces near home improves perceived general human health and longetivity. Some surveys report that performing activities in green settings can reduce the symptoms of attention-deficit/hyperactivity disorder (AD/HD) in children.¹⁷⁰ Research on urban forestry, green spaces in towns, forest bathing, green fitness and so on tries to quantify the benefits from various views adapted to each country culture and natural conditions. Results of such a research have the potential to be well taken by the public.

Biodiversity supporting human health should be the topic of foremost importance to various scientific forums around the globe. It is interesting that the most advanced institutes in this field are those of pharmaceutical and medical schools and companies. Management of natural resources cannot be done without knowing the potentials of the resource available. In the present time we may re-explore the traditional knowledge applications in many European regions, which looking back in history were actually surviving on such a knowledge. By now,

¹⁶⁷ EUROPEAN COMMISSION (2011): Science for Environment Policy: Biodiversity and Health, Future Brief, Issue number 2, October 2011, DG ENVIRONMENT

¹⁶⁸ CHIVIAN, E., BERNSTEIN, A. B. (2010): How our health depends on biodiversity, Centre for Health and the Global Environment, Harvard Medical School

¹⁶⁹ Faculty of Public Health (2010). Great Outdoors: How Our Natural Health Service Uses Green Space: An action report. Faculty of Public Health, London, 1-18. Downloadable from http://www.fph.org.uk/uploads/r_great_outdoors.pdf In: EUROPEAN COMMISSION (2011): Science for Environment Policy: Biodiversity and Health, Future Brief, Issue number 2, October 2011, DG ENVIRONMENT

¹⁷⁰ KARJALAINEN, E., SARJALA, T., RAITIO, H. (2010): Promoting human health through forests: overview and major challenges, *Environmental Health Preventive Medicine* 15:1-8, The Trends on the Research of Forest Bathing in Japan, Korea and in the World

the shift of the citizens to urban areas, the knowledge is being quickly lost and every decade few nature benefits are used by public in every day cure of diseases. Research should therefore push the agenda higher, so even the policy level will recognize its benefits to national economies.

References

- [1] EUROPEAN COMMISSION (2011): Science for Environment Policy: Biodiversity and Health, Future Brief, Issue number 2, October 2011, DG ENVIRONMENT
- [2] EUROPEAN COMMISSION (2013): Adaptation to climate change impacts on human, animal and plant health, Accompanying the document An EU Strategy on adaptation to climate change, SWD(2013) 136 final, Brussels
- [3] FACULTY OF PUBLIC HEALTH (2010). Great Outdoors: How Our Natural Health Service Uses Green Space: An action report. Faculty of Public Health, London, 1-18. Downloadable from http://www.fph.org.uk/uploads/r_great_outdoors.pdf
- [4] CHIVIAN, E., BERNSTEIN, A. B. (2010): How our health depends on biodiversity, Centre for Health and the Global Environment, Harvard Medical School
- [5] KARJALAINEN, E., SARJALA, T., RAITIO, H. (2010): Promoting human health through forests: overview and major challenges, Environmental Health Preventive Medicine 15:1-8, The Trends on the Research of Forest Bathing in Japan, Korea and in the World
- [6] LARIGAUDERIE, A., PRIER-RICHARD, A.-H. (2012): Biodiversity and ecosystem services science for a sustainable planet: the Diversitas vision for 2012-20, Current Opinion in Environmental Sustainability, 4:101-105, Elsevier
- [7] T. J. NAUCKE, B. MENN, D. MASSBERG, S. LORENTZ (2008): Sandflies and leishmaniasis in Germany. Parasitol. Res. 103.(Suppl. 1), S65 (2008).
- [8] ZAGHI D. et al.. (2010): Literature study on the impact of biodiversity changes on human health. Comunità Ambiente Srl, report for the European Commission (Directorate General Environment), July 2010. Downloadable from: http://www.comunitambiente.it/public/file/Biodisease_final_report.pdf

Kontakt

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/B, 85235 Bratislava

Email: mikulas.cernota@euba.sk

Slovenská republika

CYPERSKÁ KRÍZA 2013 – PÁD EURÓPSKEHO DAŇOVÉHO RAJA

Ing. Mgr. Soňa Danišová

Abstrakt

Daňové raje sa za ostatných tridsať rokov stali vyhľadávanými centrami pre založenie offshore spoločností, pretože ponúkajú nulové resp. minimálne zdanenie príjmov spoločností alebo jednotlivcov. Cyprus však ako daňový raj nadobro skončil a čaká ho nielen zvýšenie daní, ale aj radikálne reformy. Pomôže cyperská kríza zjednotiť rozdelený ostrov? Čo presne sa na cyperskom ostrove stalo a aké politicko-ekonomické konzekvencie Cyperská republika krízou spôsobila? Odpovede na tieto a podobné otázky hľadá práve tento príspevok.

Kľúčové slová: Daňový raj, offshore jurisdikcie, cyperská banková kríza, cypersko-turecký konflikt, voľný tok kapitálu, daňové zvýhodnenie.

Abstract

Tax havens have become over the last thirty years popular centers for establishing offshore companies because they offer zero or minimum income taxation of companies or individuals. Cyprus, however, is no longer a tax haven and yet, there is not only tax raise, but also several radical reforms coming up. Will the Cypriot crisis help unite the split island? What exactly happened on the island of Cyprus and what political-economic consequences Cyprus crisis caused? The article is looking for answers to these and similar questions.

Key words: Tax Heaven, Offshore Jurisdiction/Institutions, Cypriot Bank Crisis, Cypriot-Turkish conflict, free flow of capital, tax allowance.

1 Úvod

Problematika záchrany nezodpovedne hospodáriacich krajín je dnes poprednou témou v médiách či verejných internetových blogoch. Projekt eura a eurozóny, ako aj ich existencia, sú ohrozené a ekonómovia či analytici si netrúfajú odhadnúť, ako dlho toto napäté obdobie ešte potrvá. Čo sa týka existencie a fungovania offshore jurisdikcií, v súčasnej dobe, keď sa svet zmieta v problémoch spôsobených ťažkou hospodárskou krízou, sa odliv finančných prostriedkov do daňových rajov ešte zvýšil. Práve na tie krajiny, ktoré svojimi mimoriadnymi daňovými podmienkami k sebe lákajú zahraničných investorov a veľké korporácie, sa obracia pozornosť svetovej ekonomiky čoraz viac. Daňové raje¹⁷¹ však vždy boli a stále sú obrovským lákadlom aj pre peňažné prostriedky pochádzajúce z obchodu so zbraňami, drogami, bielym mäsom, či inej nelegálne a kriminálnej činnosti.

Možnosť legálne sa vyhnúť nadmernému daňovému zaťaženiu ako aj samotný globálny trh motivoval od menších podnikateľov až po najväčších hráčov zakladať svoje firmy v offshore centrách, ktoré uplatňujú špeciálny daňový režim. Takéto transakcie ťahajú svetovú ekonomiku na dno a zdá sa, že neexistuje žiaden spôsob, ako takýto jav obmedziť alebo zastaviť. Jednak ide o legálne podnikanie, no ide tu aj o dlhodobo prehliadaný problém i samotnou OECD, ktorá jav vníma iba pod taktovkou finančného liberalizmu a voľného

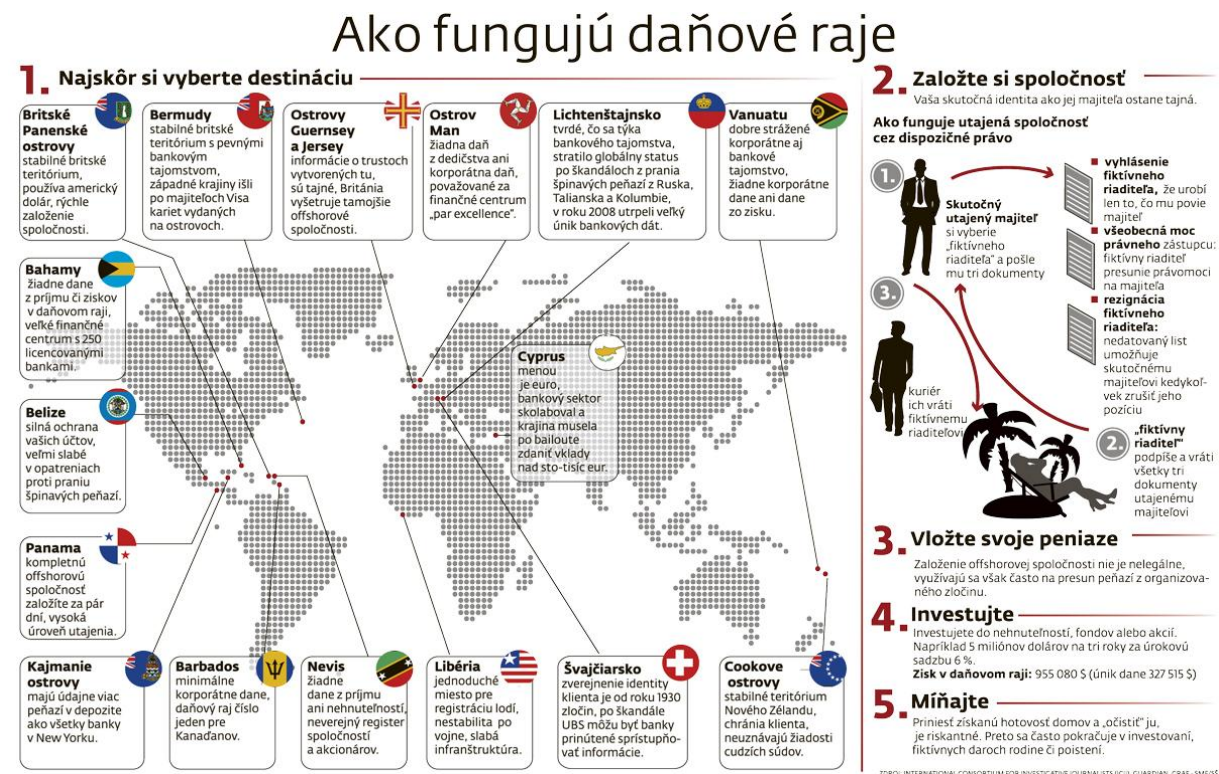
171 Zoznam daňových rajov: Andorra, Anguilla, Antigua a Barbuda, Aruba, Bahamy, Bahrajn, Barbados, Belize, Britské panenské ostrovy, Cookove ostrovy, Dominikánska republika, Gibraltár, Grenada, Guernsey, Man, Jersey, Libéria, Lichtenštajnsko, Marschallove ostrovy, Maurícius, Monako, Montserrat, Nauru, Holandské Antily, Niue, Panama, Samoa, Seychely, Sv. Lucie, Sv. Krištof, Sv. Vincent, Tonga, Turks a Caicos, Panenské ostrovy, Vanuatu.

Dostupné na internete: <http://webmagazin.teraz.sk/biznis/dane-raje-ekonomika-cyprus-peniaze/596-clanok.html>

toku kapitálu. Poprední svetoví analytici a ekonómovia sa však oprávnene obávajú toho, ako sa bude svetová ekonomika ďalej vyvíjať, najmä keďže je zrejmé, že mnohé štátne rozpočty prichádzajú v daňových príjmoch o bilióny. Poslednou kvapkou však boli udalosti posledných mesiacov, kedy Cyperská republika, ako jeden z (teraz už bývalých) daňových rajov, ohlásila finančný kolaps a týždeň visela nad priepasťou bankrotu.

2 Offshore inštitúcie a daňové rajy

Daňovo zvýhodnené subjekty, ako ich poznáme dnes, využívame už od dvadsiatych rokov minulého storočia, pričom významnejší rozmach bol zaznamenaný v druhej polovici tejto dekády. Významným míľnikom bolo zavedenie novej právnej formy spoločnosti – medzinárodnej obchodnej spoločnosti IBC (z angl. International Business Company). V roku 1984 túto zjednodušenú formu spoločností dokonca Britské panenské ostrovy zakomponovali aj do legislatívy a po nástupe panamského diktátora Noriegu k moci sa stali najvýznamnejším offshore centrom. Britské panenské ostrovy sa tak stali inšpiráciou pre mnohé ďalšie krajiny, ktoré zaviedli v krátkom čase podobnú legislatívu.¹⁷² Ako fungujú daňové rajy môžeme vidieť prehľadne v tabuľke č.1¹⁷³:

Právna forma IBC je určená pre cudzincov (čiže nerezidentov danej jurisdikcie) a v krajine založenia nemôžu podnikáť. Vyžaduje iba minimálne administratívne nároky a nemusí odvádzať žiadne dane. Vyžaduje sa však ročný paušálny poplatok, ktorý je ale

172 Americké a škandinávské firmy registrovali plavidlá pod vlajkami Libérie a Panamy, bohatí jednotlivci využívali za účelom ochrany majetku offshore trusty a holdingové spoločnosti registrované na Bahamách a Normanských ostrovoch a veľké korporácie zakladali kaptive poistovne na Bermudách a Kajmanských ostrovoch.

173 Tabuľka 1: Ako fungujú daňové rajy. Zdroj: International Consortium For Investigative Journalists (ICIJ), Guardian, Graf – SME/SS. Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/6758340/najvacsi-danovy-raj-patri-britom-londyn-sa-dostava-pod-tlak.html>

zanedbateľný. Tým, že vedenie účtovníctva je dobrovoľné a ani predkladanie výkazov nie je podmienkou, táto právna forma je veľkým lákadlom, nehovoriac o anonymite zaručenej prevažne akciami na doručiteľa. Hlavnou motiváciou zakladania IBC spoločností je práve už spomínaná anonymita spojená s možnosťou držby aktív a znižovania daňového zaťaženia a privátne banky, ktoré ich zakladajú, sľubujú kumuláciu zisku bez zbytočných otázok. Jej použitie v oblasti služieb a optimalizácie ziskov plynúcich z duševného vlastníctva je limitované nemožnosťou využiť zmluvy o zamedzení dvojitého zdanenia. V súčasnej dobe je však už situácia menej priaznivá – napríklad aj preto, že sa už pomerne zriedkavo využívajú aj pri optimalizácii obchodu s tovarom, prípadne s pohľadávkami. Súčasný obraz o IBC spoločnostiach sa zahmlieva až kazí a daňové úrady či obchodní partneri hľadajú na faktúry vystavené v daňových rajoch so značnou nevôľou a skepsou.

IBC spoločnosti sú dnes kritizované za netransparentnosť v zisťovaní ich skutočných vlastníkov a v odlišnom prístupe k bežným spoločnostiam, ktoré vlastní rezidenti (tzv. ring fencing). Práve preto sa veľa tradičných daňových rajov v poslednej dekáde zrušilo, resp. sa výrazne obmedzilo používanie akcií na doručiteľa v listinnej podobe. Aj rozdiely v prístupe k rezidentom a nerezidentom sa postupne stierajú a mnohé offshore jurisdikcie boli nútené k zásadným systémovým reformám svojich daňových zákonov. Aj samotné Britské panenské ostrovy túto snahu podporili a prijali legislatívu, ktorou s platnosťou od roku 2006 rušia možnosť zakladať IBC spoločnosti. Iné IBC jurisdikcie prijali nové legislatívy, ktoré sú také inovatívne, že už umožňujú založiť úplne nový typ daňovo rezidentnej spoločnosti, ktorá podlieha dani vo výške 1,5%. Napr. také Seychelly sa tiež aktívne snažili rozšíriť svoju sieť zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia.

Zaujímavú kategóriu daňových rajov tvoria tie krajiny, v ktorých bolo ešte donedávna možné zakladať offshore spoločnosti, a ako členovia EÚ ponúkali zaujímavé daňové výhody (Malta a Cyprus). Cyprus bol pôvodne zaraďovaný na čiernu listinu FATF¹⁷⁴ založenou OECD, ale samotná krajina odmietala byť označovaná za tzv. daňový raj, hoci spĺňala všetky jeho charakteristiky. Práve Cyprus sa pre investorov stal vstupnou bránou do strednej i východnej Európy a patril medzi najväčších investorov v takých krajinách, ako je Rusko, ČR, Poľsko a Rumunsko. Drvivá väčšina investorov na Cypre boli rezidenti týchto krajín, cudzinci len minimálne. Od roku 2002 bolo na Cypre možné zakladať IBC podliehajúce 4,25% dani, no tieto spoločnosti nesmeli jednak podnikáť na cyperskom území, a jednak byť vlastnené cyperskými rezidentmi. Len o rok neskôr však bola účinná nová legislatíva, ktorá zrušila nielen špeciálny offshore režim na Cypre, ale zaviedla aj jednotnú sadzbu dane pre všetky subjekty vo výške 10%, čo predstavovalo najnižšiu sadzbu dane v EÚ. Táto sadzba nie je konečná a vďaka veľmi benevolentným daňovým zákonom je možné bez problémov a celkom legálne si sadzbu dane znížiť až o celú polovicu. Obdobne je tomu aj na Malte – od roku 1989 mala možnosť zakladať offshore spoločnosti do roku 1994 a naplno sa začala pripravovať na dlhodobý proces vstupu do EÚ. Výhody daňového raja si však krajina ponechala i naďalej a vďaka tzv. imputačnému daňovému systému umožňuje minimalizovať daňové zaťaženie maltských spoločností vlastnených nerezidentmi až na 0%. Aj napriek

174 Finančná akčná skupina (z angl. FATF – Financial Action Task Force) je Medzinárodná komisia pre boj proti praniu špinavých peňazí. Komisiu FATF založilo sedem priemyselne najvyspelejších štátov sveta (G7) v roku 1989 s cieľom vytvorenia medzivládneho orgánu, ktorý by sa zamerával na monitorovanie opatrení v boji proti praniu špinavých peňazí realizovaných jednotlivými krajinami. FATF v súčasnosti zahŕňa 33 členských krajín a 2 regionálne organizácie. Jej členmi sú významnejšie finančné centrá krajín Európy, Severnej Ameriky, Ázie, Austrálie, Nového Zélandu a Južnej Ameriky. FATF takisto úzko spolupracuje s ďalšími medzinárodnými útvarmi a organizáciami zaoberajúcimi sa bojom proti praniu špinavých peňazí a financovaniu terorizmu. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?fatf>

tomu, že spoločnosti podliehajú 35%-nej sadzbe dane zo zisku, systémom refundácií a zápočtov je väčšina dane vrátená na úrovni akcionárov.¹⁷⁵

Väčšina krajín EÚ¹⁷⁶ zaviedla do svojej legislatívy zvýhodnený holdingový režim, ktorý predstavuje také daňové zvýhodnenia pre spoločnosti, ktorých primárnym účelom je držba majetkových podielov v dcérskych spoločnostiach. Holdingový režim umožňuje oslobodiť od zdanenia dividendové (prípadne aj úrokové, licenčné) príjmy a tiež kapitálové zisky plynúce z predaja podielov. Výhodou takéhoto režimu je však aj neexistujúca alebo výrazne redukovaná zrážková daň na vyplácané dividendy a široká sieť zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia. Pre porovnanie, v USA sú naopak pomerne populárne LLC¹⁷⁷ (z angl. LLC – Limited Liability Company), čo sú spoločnosti s ručením obmedzeným. Hlavným motívom pre podnikateľov využívajúcich pri svojej činnosti k daňovej optimalizácii podnikania offshore spoločnosti je to, aby nebolo na prvý pohľad zjavné, že ide o spoločnosť z daňového raja. Práve preto sú často využívané také spoločnosti, ktoré sú zakladané vo vyspelých krajinách s vysokým daňovým zaťažením a slúžia ako štít pre IBC spoločnosti.¹⁷⁸ Ďalšou možnosťou, ako sa dá v praxi vyhnúť nežiaducej pozornosti spájajúcej sa s klasickými offshore spoločnosťami, je napríklad tzv. komisionárska štruktúra, ktorá je zložená z agenta (spoločnosť z renomovanej jurisdikcie) a principála (spoločnosť z daňového raja). Iné spoločnosti sa snažia chrániť svoj majetok pred nárokmi prípadných budúcich veriteľov – napríklad tým, že ho separujú od vlastníkov využitím nadácie či trustu. K ochrane majetku je však samozrejme možné využiť aj klasické anonymne vlastnené spoločnosti, ktorých foriem je viacero.

Je iba logické, že za posledných pätnásť rokov čelili offshore jurisdikcie sústredenému tlaku OECD a iných medzinárodných organizácií. Pod vplyvom ostrej kritiky týchto tlakov aj z vlastných radov bola OECD čiastočne (aspoň navonok) prinútená ustúpiť zo svojich pôvodných požiadaviek. Mnohé offshore jurisdikcie sa však aspoň zaviazali prijať podmienky OECD pod hrozbou sankcií a prijali určité opatrenia v oblasti efektívnej výmeny informácií a transparentnosti, čoho výsledkom bolo napríklad zrušenie akcií na doručiteľa v listinnej podobe. Princíp rovnakého metra pre každého člena OECD by sme tu však hľadali márne, dôkazom čoho je aj nedávna direktíva EÚ o zdaňovaní úrokov ponechávajúca právo zachovať bankové tajomstvo niektorým európskym krajinám.¹⁷⁹

Jedným z daňových rajov bol donedávna aj Cyprus, ktorý sa kolapsom bankového sektora stal druhou najzadlženejšou krajinou v prepočte na HDP v Európskej únii. V tejto súvislosti Medzinárodný menový fond presadzuje, aby sa do roku 2020 dlh znížil na 100% – klasickými šetriacimi opatreniami.¹⁸⁰ Čo sa presne na Cypre stalo a čo táto nepriaznivá

175 V závislosti od druhu príjmu sa efektívne zdanenie maltských spoločností vlastnených nerezidentmi pohybuje v intervale 0 – 6,25%).

176 Medzi najznámejšie jurisdikcie, ktoré sú vhodné na zakladanie holdingových spoločností, patria Holandsko a Luxembursko, no špeciálne režimy nájdeme tiež v krajinách ako sú Francúzsko, Nemecko a Dánsko.

177 Ak je LLC spoločnosť vlastnená spoločníkmi, ktorí nie sú rezidentmi USA a zároveň neobchoduje na území USA, nepodlieha americkému daňovému systému, zisk cez LLC iba preteká (tzv. flow-through taxation) a zdaňuje sa na úrovni spoločníkov. Ak sú spoločníkmi napríklad spomínané IBC spoločnosti, celkové zdanenie, abstrahujúc od rôznych minimálnych paušálnych poplatkov, je nulové.

178 LLC spoločnosti sú nenáročné na administráciu a nemajú povinnosť viesť účtovníctvo. Táto daňová štruktúra je často využívaná pri daňovej optimalizácii exportu a importu výrobkov. Nevýhodou amerických LLC spoločností je nemožnosť využiť výhody vyplývajúce zo zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia, ktoré majú USA uzatvorené s ostatnými krajinami.

179 MARTIN SCHMIDT. 2010. *Daňové raje*. [cit. 10.5.2013] Dostupné na internete:

<http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=/Main/TArticles.ascx&phContent=/Main/ArticleShow.ascx&ArticleID=2701&LngID=0&CatID=64>

180 Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/6746785/cyprus-nechal-padnut-banku-krajinu-caka-rast-nezamestnanosti.html#ixzz2V4yxcocL>

situácia na Cypre pre krajinu znamená skúsime hľadať v historicko-politických súvislostiach najmä s udalosťami vyplývajúcich nielen z turecko-cyperského konfliktu, ale aj z vývoja situácie na ostrove v posledných desaťročiach.

3 Cyperská kríza 2013 a jej celoeurópske konzekvencie

V poslednom období sme svedkami toho, že globálny kapitalizmus postupne mieri k tomu, že je čím ďalej, tým menej globálny. Nie je tomu až tak dávno, kedy nebolo také jednoduché len tak presúvať veľké masy peňazí do zahraničia. Politika obmedzeného pohybu kapitálu bola považovaná v polovici 20. storočia až do sedemdesiatych rokov za vhodnú politiku. Veď napríklad Veľká Británia obmedzovala britské investície do zahraničia až do roku 1979 a mnohé iné krajiny obmedzovali svojich vlastných občanov v porovnateľne nákladných aktivitách až do osemdesiatych rokov. Podobné obmedzenia logicky znižujú rast, pretože podľa všeobecnej ekonomickej teórie a jej ideológie voľného trhu predsa trhy najlepšie vedia, ktorými tokmi sa peniaze majú pohybovať. Práve vďaka tomuto názoru bolo mnoho krajín obmedzujúcich toky kapitálu odsudzované, ako napríklad Malajzia v roku 1998. Prax však ukazuje, že neobmedzený tok kapitálu vôbec nie je ideálnym riešením. Dôkazom toho je aj fakt, že začiatkom druhej polovice dvadsiateho storočia až do osemdesiatych rokov sme krízu dnešných rozmerov nezaznamenali.¹⁸¹

Už v deväťdesiatych rokoch minulého storočia harvardský ekonóm Dani Rodrik varoval, že čím viac bolo obmedzenie toku medzinárodného kapitálu uvoľňované, tým viac sa šírila finančná kríza. Na túto koreláciu dnes poukazuje aj americký ekonóm Paul Krugman. Niektorí ekonómovia však finančnú krízu spájali iba s chudobnejšími krajinami a existenciu problému rýchleho pretekania veľmi veľkého objemu peňazí v bohatých ekonomikách slepo prehliadali, alebo a priori bagatelizovali. Tento problém musia čo najskôr vlády začať riešiť a intervenovať tak, aby obmedzili rýchlosť pohybu kapitálu medzi jednotlivými krajinami tak, ako tomu bolo v minulosti.

V týždni pred rozhodnutím EÚ o vynútenom zdanení cyperských vkladov previedli politici a osoby blízke vláde do zahraničia takmer 4,5 miliardy Eur. Majitelia týchto účtov s najväčšou pravdepodobnosťou dostali varovanie o chystanej mimoriadnej dani a následne finančné prostriedky v celkovej hodnote 20 miliárd Eur opustili niekoľko stoviek cyperských účtov. Grécka centrálna banka neskôr ale previedla na Cyprus 4-5 miliárd Eur ako pomoc gréckym bankám zvládnuť očakávané hromadné výbery z účtov.¹⁸² V krajine sa následne rozbehlo aj prvé vyšetrovanie s prekvapivým zistením, že napriek zablokovaným výberom či prevodom finančných prostriedkov z krajiny opustilo cyperskú republiku dosť mysterióznym spôsobom až šokujúce kvantum peňažných prostriedkov. Ruskí investori si markantnú časť svojho majetku previedli buď do zahraničných pobočiek cyperských bánk, alebo sa k svojim finančným prostriedkom dostali výbermi v pobočkách ruských bánk na Cypre, z čoho je dodnes podozrievaná cyperská centrálna banka.

Postupne vyplávalo na povrch kvantum škandalózných informácií priamo zo zákulisia cyperského bankového sektora – napr. podľa denníka *Süddeutsche Zeitung* pomohol popredný svetový finančný dom Deutsche Bank vyše trom stovkám spoločností prelievať peniaze do daňových rajov. Aj slovenské firmy hľadajú v daňových rajoch svoje útočisko –

181 Zlom nastal v roku 1982, keď zasiahla kríza Argentínu, Brazíliu, Čile a Mexiko, neskôr v roku 1991 Fínsko a Švédsko, opäťovne Mexiko v roku 1995, Thajsko, Malajziu, Indonéziu a Kóreu v roku 1998 a nakoniec jej padla do rany aj Argentína v roku 2002. Za posledných 5 rokov zasiahla kríza aj ďalšiu skupinu krajín – Island, Írsko, Grécko, Portugalsko, Španielsko, Taliansko a problémy minulý rok už hlásilo aj Slovinsko a Cyprus.

182 Dostupné na internete: <http://aktualne.atlas.sk/cyperska-kriza-pokracuje-banky-zostanu-zatvorene-aj-nabuduci-tyzden/ekonomika/ekonomika-v-eu/>

veď len v roku 2012 bol celkový počet slovenských spoločností, ktoré využívali miernejšie zdaňovanie svojich príjmov, evidovaných až 3072¹⁸³. Aj keď si naša vláda uvedomuje tento problém a minister vnútra Róbert Kaliňák si vyžadoval zverejniť aj zoznam tých, ktorí sa vyhýbajú plateniu daniam, veľké opatrenia sa týmto smerom ešte neudiali.

Cyprus má teda už obdobie zaslúbeného raja nadobro za sebou – minimálne toho daňového určite. Ako je zrejmé už z predchádzajúcej kapitoly, daňové raje sú krajiny samy seba propagujúce ako miesto, kde si majetnejšia populácia bez zbytočných ďalších otázok ukladá svoje peniaze. Kríza na Cypre však nadobro pohľad na daňové raje zmenila a neobmedzený pohyb kapitálu už nikdy nebude považovaný za celosvetové pozitívum. Aký bol však sled udalostí od začiatku marca 2013 v EÚ v súvislosti s Cyperskou krízou?

Prvotné problémy v bankovom sektor zaznamenal Cyprus už v druhej polovici roku 2012, no samotná kríza sa prehĺbila až začiatkom roku 2013. Cyperské banky zatvorili svoje brány 16. marca 2013 až do 29. marca, kedy po prvýkrát po dvoch týždňoch opäť otvorili, aj to len s maximálnym 300-eurovým hotovostným výberom peňazí. Do tohto momentu sa mohli Cyperčania dostať k hotovosti len prostredníctvom bankomatov¹⁸⁴. V polovici marca ECB vyhlásila, že dôjde k zastaveniu pomoci bankám na Cypre cez pumpovací nástroj ELA. Bola to (a stále je) pre Cyprus ťažká situácia, nakoľko krajinu značne poznačili aj enormné straty v Grécku, a aby sa zabránilo totálnemu bankovému kolapsu, bolo nutné ihneď konať. Trojka sa teda rozhodla, že Cyprus (na rozdiel od Španielska) a straty v jeho bankách ponesú nielen európski daňovníci prostredníctvom Eurovalu, ale aj súkromné fyzické či právnické osoby vlastniace finančné prostriedky v cyperských bankách. Bližšie sa pozrime na situáciu na Cypre zmapovanú prehľadne v tabuľke č.2¹⁸⁵:

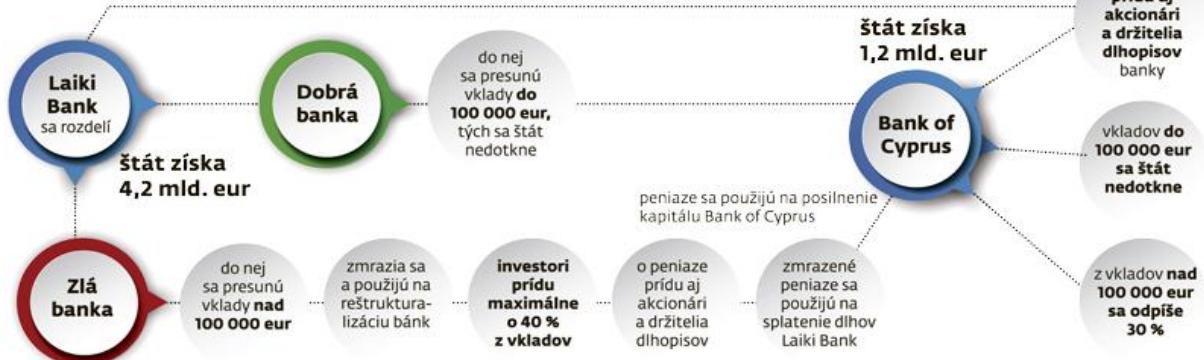
183 Bisnode – Česká Republika, Portál Čekia.cz, 24.4.2012 [cit. 30.5.2013] Dostupné na internete: <http://www.cekia.cz/cz/archiv-tiskovych-zprav/378-tz120522>

184 Dostupné na internete: <http://finweb.hnonline.sk/c1-59602190-cyprus-nechce-opustit-eurozону-tvrdi-prezident>

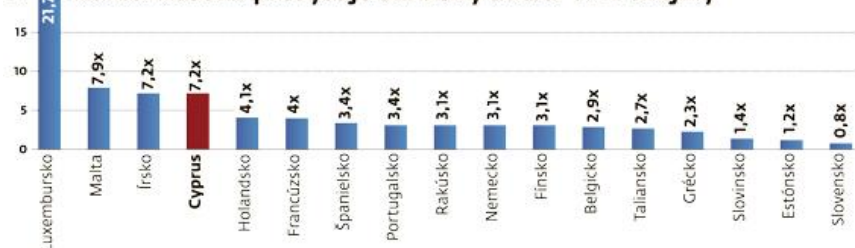
185 Tabuľka 2: O peniaze na Cypre prídu veľkí veritelia. Zdroj: ECB, EUROSTAT, Goldmann Sachs, Graf – Sme/SS. Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/6746785/cyprus-nechal-padnut-banku-krajinu-cakara-rast-nezamestnanosti.html>

O peniaze na Cypre prídu len veľkí veritelia

Krajina, ktorá potrebuje desaťmiliardovú pomoc, nezdaní bankové vklady do 100 000 eur. Štát sa však dotkne vkladov veľkých veriteľov, časť vkladov nad 100 000 eur zmrazí a použije na záchranu bankového sektora.

Koľkonásobne prevyšuje bankový sektor HDP krajiny

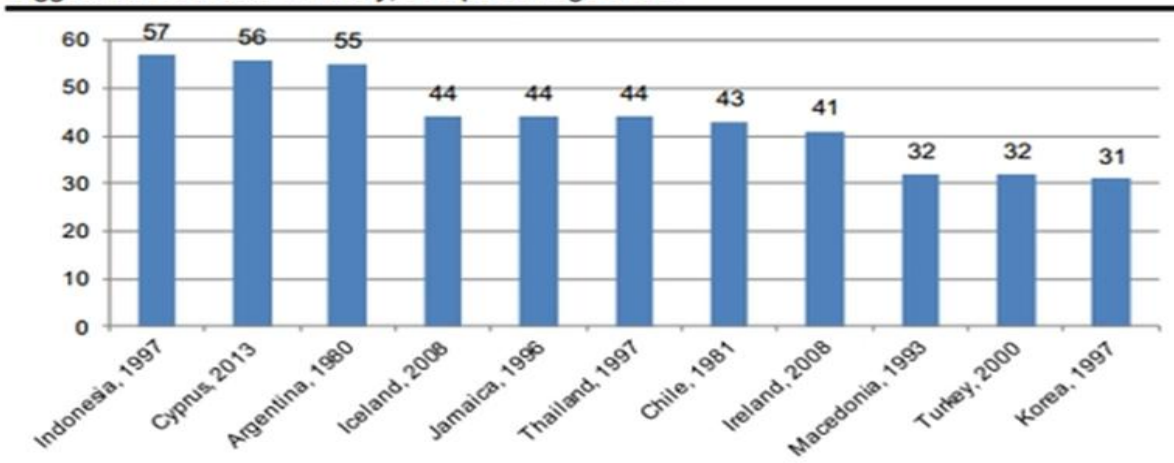

Finančná pomoc

Pôvodná myšlienka zdaní komplet všetky vklady vo všetkých cyperských bankách bola podmienkou finančnej pomoci eurozóny, no neprešla cyperským parlamentom, a kým sa znovu otvorili cyperské banky, sa na sklonku marca zrodila nová dohoda – Euroval síce zabezpečí 10 miliárd Eur pre Cyprus ako taký, nie však pre jeho banky. Likvidáciou druhej najväčšej banky Laiki sa účty do 100 000 Eur mali presunúť do tej najväčšej – Bank of Cyprus. Vklady nad 100 000 Eur sa síce nezdanili, no boli znížené o stratu likvidovanej banky. Vkladatelia v Bank of Cyprus nad 100 000 Eur mali prísť o 20–40% a získať bezcenné akcie banky. Ako môžeme vidieť v tabuľke č.3¹⁸⁶, záchrana cyperského bankového systému sa stala druhou najdrahšou v histórii (hneď po kríze v Indonézii v roku 1997).

Biggest bank bailouts in history, as a percentage of GDP

Source: IMF (Systemic Banking Crises Database: An Update), SG Cross Asset Research / Global Asset Allocation

186 Tabuľka 3: Historicky najväčšie záchranu bankových systémov. Zdroj: IMF (Systemic Banking Crises Database: An Update), SG Gross Asset Research / Global Asset Allocation Dostupné na internete: <http://eurokriza.sk/2013/03/o-cypre-este-budeme-pocut-budiz-euro-132013/>

Pre Cyprus teda nastali obzvlášť náročné časy a jeho dlh sa odhaduje, že narástol na 140–180% HDP. Cyprus je ochromený striktnou kontrolou pohybu peňazí, ktorou sa porušila jedna zo štyroch základných slobôd, ktoré sú jej piliermi. Krajinu tiež pribil k zemi kolaps finančného priemyslu a obchodu a krajine ešte v apríli a začiatkom mája reálne hrozil bankrot. Euro už jednoducho nie je Eurom. To čo napríklad hrozilo v Grécku (nová mena Geuro ako náhrada pôvodného eura), je dnes realitou na Cypre – Euro na Cypre má dnes inú hodnotu ako napríklad v Nemecku.

Ďalším veľkým otáznikom je fakt, že Cyprus môže figurovať ako určitý precedens, ktorý by sa mal aplikovať na obdobné problémy bánk v ďalších krajinách. Je alarmujúce, že banky a ich straty by dnes mali znášať jej akcionári a veritelia a tento scenár by pre mnohé krajiny znamenal katastrofu. Keď sa pozrieme bližšie na európske krajiny, v ktorých podiel vkladov nad 100 000 Eur je najvyšší, spozornieť by malo najmä Francúzsko. Španielsko na tom nie je práve najlepšie, keďže už čerpá pomoc z Eurovalu. Taliansko na tom tiež nie je ružovo, nakoľko je zadlžené a osud jeho reforiem je otázný. Aj ECB môže prísť o veľkú časť svojich aktív, keďže akceptovala cyperské dlhopisy ako kolaterál v objeme až 9 miliárd Eur a v prípade, že Cyprus vyhlási neschopnosť splácať svoj dlh, značne sa tým naštří jej dôveryhodnosť.¹⁸⁷

4 Záver

Aj keď sa bankrotu na Cypre podľa všetkého podarilo zabrániť, vynára sa v súvislosti so skutočným pozadím cyperskej krízy množstvo otázok či varovaní. Napríklad ruské pozadie bankového sektoru celú situáciu iba viac škandalizuje. Na cyperských bankových účtoch sa nachádza podľa ratingovej agentúry Moody's až 31 miliárd USD z Ruska, pričom právnickým a fyzickým osobám patrí 19 miliárd a zvyšných 12 miliárd dolárov ruským bankám. Keďže Cyprus ako daňový raj priťahoval kapitál z celého sveta, je iba logické, že vo veľkej miere prilákal aj ten pofidérny. Z toho logicky vyplýva, že aj ruský kapitál na Cypre aspoň z časti pochádzal z pochybných zdrojov. Vnímanie Európy túto situáciu skreslilo až na tak, že ruský kapitál sa už a priori vníma ako podozrivý a pri riešení cyperskej krízy si v prvom rade hľadá Rusi na svoje vlastné záujmy. Situácia na Cypre je mnohými expertmi vnímaná ako snaha o purifikáciu európskeho finančného systému a transparentné premiestnenie kapitálu na iné miesta. Smutný fakt, že kríza zasiahla aj ruský kapitál na Cypre, treba vnímať ako sprievodné straty a očakávané riziko podnikania. Bežnou praxou v priebehu každej krízy býva tiež fakt, že sa na nešťastí jedného podarí zbohatnúť iným. Odtekajúce finančné prostriedky z Cypru sú želanou korisťou pre cyperských konkurentov v EÚ, ktorí bažia po značnej časti cyperských bankových vkladov a finančných operácií. Je preto nutné napraviť jednotlivé systematické chyby, ku ktorým došlo ešte počas formovania EMÚ a hľadať efektívne riešenia v európskych zdrojoch.¹⁸⁸

Najväčší záujem na tom, aby sa Cyprus podrobil podmienkam EÚ, malo v prvom rade Nemecko, ktoré dbá hlavne o to, aby takto názorne demonštrovala nevyhnutnosť dodržiavania finančnej disciplíny všetkými krajinami. Prvotný scenár finančnej pomoci z Ruska sa síce nerealizoval a Cyprus pristúpil na požiadavky Trojky (Európska komisia, Európska centrálna banka a MMF), aby sa na záchrane podieľali súkromní investori v dvoch najväčších bankách s vkladmi nad 100 000 Eur. Pre tých, čo vedia každú krízu šikovne speňažiť, je cyperská kríza dobrým signálom, že ruský bankový systém je stabilnejší ako ten náš európsky a Rusko aj napriek značným materiálnym stratám odchádza z boja so vztýčenou

187 Dostupné na internete: <http://eurokriza.sk/2013/03/o-cypre-este-budeme-pocut-budiz-euro-132013/>

188 Dostupné na internete: http://slovak.ruvr.ru/2013_03_27/Cyperska-kriza-a-jej-politicky-aspekt/

hlavou. Znova sa nám teda potvrdila stará pravda, že najlepšie investičné príležitosti vznikajú vtedy, keď na uliciach tečie krv, a práve takými boli tento rok cyperské štátne dlhopisy.¹⁸⁹

Čo sa týka sektora finančných offshore služieb, aj ten sa aj vďaka kríze v porovnaní s minulosťou mení. Spomeňme aspoň niektoré zo zmien, ako zvyšovanie transparentnosti, či výmena informácií pri závažných trestných činoch (no nie však v oblasti daňových únikov). Štandardom sa stáva dodržiavanie pravidla „poznaj svojho zákazníka“ a čoraz viac sa tiež inklinuje k službám s vyššou pridanou hodnotou. Trendom na začiatku nového tisícročia je prechod od používania jednoduchých offshore štruktúr k omnoho sofistikovanejším modelom, ako aj k využívaniu špecifik daňových systémov vyspelých krajín. Dnešné daňové raje a offshore jurisdikcie sa snažia skôr špecializovať na určitú oblasť a práve vďaka tomu sa niektoré z nich postupne menia na transparentne fungujúce rešpektované finančné centrá.¹⁹⁰

Zoznam použitej literatúry

- [1] MARTIN SCHMIDT. 2010. Daňové raje [cit.10.5.2013] Dostupné na internete [online]: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=/Main/TArticles.ascx&phContent=/Main/ArticleShow.ascx&ArtID=2701&LngID=0&CatID=64>
- [2] Stránka Ministerstva vnútra SR. [cit.10.5.2013] Dostupné na internete [online]: <http://www.minv.sk/?fatf>
- [3] TASR. 2013. Cyperská kríza pokračuje. Ostrovný štát nenašiel peniaze ani v Rusku [Internet]. TASR, SITA, Red Eko. 20.3.2013 [cit.16.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://aktualne.atlas.sk/cyperska-kriza-pokracuje-banky-zostanu-zatvorene-aj-na-buduci-tyzden/ekonomika/ekonomika-v-eu/>
- [4] JOZEF TVARDZÍK. 2013. Cyprus nechal padnúť banku, krajinu čaká rast nezamestnanosti [Internet]. SME. 25.3.2013 [cit.15.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://ekonomika.sme.sk/c/6746785/cyprus-nechal-padnut-banku-krajinu-caka-rast-nezamestnanosti.html>
- [5] TOMÁŠ VASILKO. 2013. Najväčší daňový raj patrí Britom, Londýn sa dostáva pod tlak [Internet]. SME. 5.4.2013 [cit.19.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://ekonomika.sme.sk/c/6758340/najvacsi-danovy-raj-patri-britom-londyn-sa-dostava-pod-tlak.html>
- [6] MARTIN VLACHYNSKÝ. 2013. O Cypre ešte budeme počuť – Budiž Euro! [Internet]. Projekt INESS: Eurokríza. [cit.10.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://eurokriza.sk/2013/03/o-cypre-este-budeme-pocut-budiz-euro-132013/>
- [7] TASR. 2013. Cyprus nechce opustiť eurozónu, tvrdí prezident [Internet]. TASR. 29.3.2013 [cit.16.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://finweb.hnonline.sk/c1-59602190-cyprus-nechce-opustit-eurozonu-tvrdi-prezident>
- [8] JOZEF POLÁČEK. 2013. Pochovajú daňové raje svet a ekonomiku? [Internet]. TASR. 8.4.2013. [cit.15.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://webmagazin.teraz.sk/biznis/dane-raje-ekonomika-cyprus-peniaze/596-clanok.html>

189 Dostupné na internete: <http://finweb.hnonline.sk/c1-59862480-pozrite-sa-ako-sa-dalo-zarobit-na-cyperskej-krize>

190 MARTIN SCHMIDT. 2010. *Daňové raje*. [cit.10.5.2013] Dostupné na internete: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=/Main/TArticles.ascx&phContent=/Main/ArticleShow.ascx&ArtID=2701&LngID=0&CatID=64>

- [9] ČEKIA – BISNODE Česká Republika. 2012. Slovenskí podnikatelia tento rok rekordne využívajú daňové raje [Internet]. ČEKIA. 24.4.2012 [cit.19.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.cekia.cz/cz/archiv-tiskovych-zprav/378-tz120522>

Kontakt

Ing. Mgr. Soňa Danišová

Katedra anglického jazyka

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 85235 Bratislava

Email: sona.danisova@gmail.com

Slovenská republika

ÚSTAVNÁ REFORMA BOSNY A HERCEGOVINY

Mgr. Ivana Demčíková, Mgr. Hana Vermešová, M.A.

Abstrakt

Bosna a Hercegovina predstavuje pomerne mladý demokratický štát, ktorý v období svojho vzniku prešiel v 90. rokoch turbulentným vývojom ovplyvňujúcim súčasnú podobu ústavy. Diskusie o zmene ústavy sa objavovali na politickej scéne frekventovanejšie od roku 2005. Nevyhnutná potreba ústavnej reformy po roku 2009 vyplynula z rozsudku ESĽP označujúceho obsah ústavy za diskriminačný. Absencia politickej vôle na domácej politickej scéne zapríčinila neschopnosť predkladané zmeny implementovať. Súčasná patová situácia v súvislosti s ústavnou reformou je prejavom slabej štátnosti Bosny a Hercegoviny.

Kľúčové slová: Bosna a Hercegovina, ústavná reforma, Európsky dvor pre ľudské práva, Európsky dohovor

Abstract

Current Constitution of new formed Bosnia and Herzegovina was adopted in 1995 under the circumstances of a turbulent development. There have been noticed several discussion in order to change the Constitution since 2005. According to the judgment of ECHR, the change is inevitable due to the discrimination of the constitutional content. The political scene of Bosnia and Herzegovina is characterized by a lack of reaching compromises on the constitutional issue. Current deadlock of the Bosnian and Herzegovinian constitutional reform manifests a weak statehood in this multinational state.

Key words: Bosnia and Herzegovina, constitutional reform, European Court of Human Rights, European Convention

1 Úvod

Vzniku súčasnej Bosny a Hercegoviny predchádzalo niekoľko dôležitých historických udalostí.

V roku 1980 smrťou J. Broza Tita začína v Socialistickej federatívnej republike Juhoslávií (ďalej ako SFRJ) obdobie prejavujúce sa eskaláciou napätia v oblasti ekonomickej, politickej a napokon spoločenskej. Výrazná osobnosť juhoslovanského prezidenta pôsobila v štátnom útvare pozostávajúcom zo 6 socialistických republík ako integračný, a zároveň psychologický faktor. Odklon od politiky a ideológie stalinistického Sovietskeho zväzu v ranom povojnovom období spočiatku pre Juhosláviu predstavoval vážnu izoláciu na medzinárodnej scéne, neskôr sa táto skutočnosť prejavila veľmi pozitívne, keď sa Juhoslávia sa postavila na čelo Hnutia nezúčastnených štátov. Politický a ekonomický záujem kapitalistických krajín o tento región mali krátke trvanie, čo sa prejavilo na hospodárskej prosperite, ktorá vrcholila v období rokov 1957- 1960. S postupným zblížovaním USA a ZSSR od polovice 70. rokov, sústredila medzinárodná scéna menej pozornosti na SFRJ. Dlhodobá koexistencia federatívnych republík sa prejavila vo forme výrazných ekonomických disparít, nedoriešenej jazykovej otázky, ekonomickej depresie, stupňujúcich nacionalistických tendencií po rozpade bipolárneho svetového politického systému v roku 1989. Medzinárodné spoločenstvo, ako aj Európske spoločenstvo sa scenárom rozpadu Juhoslávie zaoberali. Uvedomujúc si zložitost' pomerov, pod vplyvom aktuálnych zmien (ideologické zmeny, ktoré viedli k zjednoteniu Nemecka a k zmene pomerov v strednej a východnej Európe) jediné akceptovateľné riešenie sa javilo zachovanie teritoriálnej

integrity Juhoslávie. Hospodárska a politická transformácia prebiehala v tomto zloženom štátnom útvare komplikovane. Novovznikajúce politické strany boli zakladané na nacionalistickom princípe. Umelo vytvorená identita juhoslovanstva (jednoty a priateľstva) nepostačovala na pretrvanie federácie. V roku 1991 došlo k vyhláseniu samostatnej a nezávislej Slovinskej republiky a Chorvátskej republiky. V roku 1992 príklad vyššie uvedených štátov nasledovala Bosna a Hercegovina, ktorá usporiadala referendum o budúcnosti socialistickej republiky vo federatívnej Juhoslávii. Bosnianski Chorváti a Bosniaci sa vyjadrili za nezávislosť. Na druhej strane s referendom nesúhlasili bosnianski Srbi, čo prejavili bojkotom a po vyhlásení Republiky Bosna a Hercegovina v tom istom roku vyhlásili vlastnú republiku – Republiku Srpskú. Práve v období krízy juhoslovanskej federácie prebiehala v Bosne a Hercegovine kríza aj na štátnej úrovni - konkrétne medzi jednotlivými národmi spolunažívajúcimi v jednom štátoprávnom zväzku od roku 1918/1919. [1][2][3][4]

2 Ústavná reforma Bosny a Hercegoviny

Ústava súčasnej Bosny a Hercegoviny bola prijatá pod vplyvom špecifických okolností. V krajine prebiehal takmer 3 roky ozbrojený konflikt, ktorý vyústil do narastajúceho počtu obetí na strane civilistov, porušovaniu základných ľudských práv a slobôd, migračnej vlny do okolitých štátov a západnej Európy, zničenej infraštruktúry, a zhoršujúcim sa životným podmienkam, vzniku utečeneckých a pracovných táborov a pod. V konflikte sa od jeho začiatku angažovalo medzinárodné a európske spoločenstvo. Intenzita angažovanosti týchto a ďalších externých štátnych, ako aj neštátnych aktérov sa zvyšovala, čo v konečnom dôsledku vyústilo do mierových rokovaní na vojenskej základni v Dayton, v Spojených štátoch amerických.[15] Pozvaní politickí zástupcovia jednotlivých etník pod tlakom prijali. Všeobecnú dohodu o mieri v Bosne a Hercegovine. [5] Súčasťou mierovej zmluvy je do dnešných dní platná Ústava Bosny a Hercegoviny. Článok I, prílohy 4 zmluvy, ako aj článok II prílohy 4 ústavy pojednáva o základných ľudských právach a slobodách. Ich užívanie je podľa bodu 14 garantované bez akejkoľvek diskriminácie na základe pohlavia, rasy, farby pleti, jazyku, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, rodu alebo inému postaveniu. [6] Článok I, ústavy prehlasuje Bosnu a Hercegovinu za demokratický štát fungujúci na základe zákonov a slobodných demokratických volieb. Problematickým sa toto ustanovenie ukazuje pri čl. IV a článku V. bosnianskej ústavy. Tieto články sú s vyššie uvedenými v rozpore, pretože neumožňujú občanom patriacim do oficiálnej kategórie tzv. „Ostatných“ uchádzať sa a zastávať vysokých štátnych funkcií ako napr. predsedníctvo a členstvo v Snemovni národov. Táto kategória sa v Ústave Bosny a Hercegoviny vyskytuje na označenie príslušníkov národnostných menšín, ktorí nepatria ku konštitutívnym národom Bosny a Hercegoviny[192]. [7]

V roku 2005 v Bosne a Hercegovine vstúpil do platnosti Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Článok 1, protokol č. 12 dohovoru zakotvuje zákaz diskriminácie založenej na akomkoľvek pôvode. V tejto súvislosti sa nediskriminácia týka rovnako tak práva vstupu do verejných služieb vlastnej krajiny za rovnakých podmienok pre príslušníkov národnostných menšín [8]

V roku 2006 predstavitelia šiestich politických strán v Bosne a Hercegovine otvorili v diskusii otázku konštitučných zmien. Výsledky rozhovorov sú označované ako aprílový

191 okrem udalostí počas druhej svetovej vojny

192 Ústava Bosny a Hercegoviny rozlišuje tri konštitutívne národy – Bosniakov, bosnianských Srbov a bosnianských Chorvátov [6]

balík ústavných reforiem. Navrhované zmeny sa týkali zachovania trojčlenné predsedníctva a vytvorenia rotujúceho postu prezidenta a dvoch viceprezidentov, ktorí by boli navrhovaní a následne volení federálnym parlamentom.¹⁹³ [11]

Potreba ústavnej reformy vyplýva z rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej ako ESĽP) v roku 2009 v prípade *Sejdič a Finci vs. Bosna a Hercegovina*, ktorý predmetné ustanovenia Ústavy Bosny a Hercegoviny a prijatý dohovor vyhodnotil za rozporné a diskriminačné voči žalobcom, ktorí sú príslušníkmi národnostných menšín.¹⁹⁴ Na základe rozhodnutia súdu, Rada Európy vyzvala na implementovanie zmien vyplývajúcich zo súdneho rozhodnutia do októbra 2010, kedy sa uskutočnili voľby do najvyšších štátnych orgánov. [9] [10] Za týmto účelom došlo k ustanoveniu pracovnej skupiny pozostávajúcej z Národnej rady ministrov. Dosiachnutie konsenzu vedúceho k zmene ústavy sa dosiahnuť nepodarilo. Ako základné príčiny tejto skutočnosti okrem finančnej a časovej tiesne, môžeme označiť nejednotnosť politických názorov a absenciu politického úsilia nájsť riešenie. Indikátor predikujúci neschopnosť dosiahnutia riešenia predstavovalo istým spôsobom zloženie ustanovenej pracovnej skupiny, ktorej súčasťou nebol ani jeden predstaviteľ národnostnej menšiny. V roku 2009 bola myšlienka rotujúceho predsedníctva znova oživená. Počas butmirských rozhovorov sa návrh konštitučných zmien rozšíril o ustanovenie umožňujúce kategórii Ostatných voliť členov predsedníctva v rámci zriadeného výboru občanov v hornej komore federálneho parlamentu. Toto navrhované riešenie neriešilo odstránenie etnickej diskriminácie a voľby v roku 2010 sa nakoniec konali s ohľadom na ustanovenie Rady Európy obmedzujúce pozíciu konštitutívnych národov pri uchádzaní sa o funkcie v najvyšších štátnych orgánoch. V roku 2011 obdržala Rada Európy dokument navrhujúci čiastočné riešenie k odstráneniu deklarovanej etnickej diskriminácii. Rok 2011 sa ukázal v kontexte nájdenia konečného riešenia ako patový. Situácia bola na vnútro politickej scéne zložitá. Politické strany neboli schopné po vzájomných rozhovoroch sformovať vládu na štátnej úrovni. Po sformovaní koalíciej vlády v januári 2012, nasledoval jej rozpad v máji 2012. Rada Európy k vnútro politickým pomerom na politickej scéne zaujala stanovisko, ktoré vyjadruje znepokojenie organizácie nad prisudzovaním nízkej dôležitosti takejto závažnej otázky. [11]

3 Postoje konštitučných národov k ústavnej reforme

Takmer dve desaťročia od tzv. daytonskej ústavy prevládajú medzi jednotlivými konštitučnými národmi veľké názorové rozdiely ohľadom jej modifikácie - od zachovania súčasného stavu až po úplnú reorganizáciu usporiadania štátnej moci. Nasledujúca časť je určená stručnej charakteristike postojov jednotlivých konštitučných národov k ústavnej reforme Bosny a Hercegoviny.

3.1 Bosniaci

Bosniaci sú v súčasnosti najpočetnejšou skupinou obyvateľstva Bosny a Hercegoviny, pričom k bosniackej národnosti sa podľa odhadov hlási 48% obyvateľov.¹⁹⁵ Bosniacka politická reprezentácia má vo vzťahu k reforme ústavy viac-menej jednoznačný postoj - Bosna a Hercegovina by sa mala stať štátom založeným na silnom postavení regiónov a

¹⁹³ Navrhovaným zmenám z roku 2006 predchádzali konsenzus politických strán Bosny a Hercegoviny prijatý v roku 2005, ktorý sa týkal ustanovenia nepriamej voľby členov predsedníctva. [11]

¹⁹⁴ Sejdič – občan Bosny a Hercegoviny rómskeho pôvodu, Finci – občan Bosny a Hercegoviny, židovského pôvodu [9]

¹⁹⁵ Štatistické údaje podľa www.cia.gov z roku 2010. V Bosne a Hercegovine je naplánované komplexné sčítanie obyvateľstva na rok 2013, prvýkrát od roku 1991. *Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine* pri štruktúre obyvateľstva pracuje s údajmi z roku 1991, aktuálne odhady internetová stránka neponúka.

decentralizácií, a nie na federatívnom, či unitárnom usporiadaní. "Táto téza je založená na dvoch premisách. Na základe prvej je potrebné, aby na politickom živote participovali len občania, kým jednotlivé národy by svoje práva obhajovali na základe špeciálneho systému rozhodovania a v presne zadefinovaných situáciách. Po druhé, multietnicita nemôže byť základom organizácie štátnej moci". [12] Hlavným dôvodom tohto postoja je demografická prevaha Bosniakov - ako najpočetnejší národ by tak mal zabezpečený neustály podiel na moci. Bosniacke politické strany logicky nepodporujú vznik novej entity (narážajúc tým na požiadavky Chorvátov) a v budúcnosti by radi profitovali zo svojej demografickej prevahy.

3.2 Bosnianski Srbi

Pre politickú reprezentáciu bosnianských Srbov je dôležité najmä zachovanie si svojich vlastných pozícií v Republike Srpskej, pričom zmena daytonského usporiadania nie je v centre ich pozornosti. Prevláda názor, že Bosna a Hercegovina je štát založený na regionálnom usporiadaní, nie na federatívnom alebo unitárnom princípe. Politické strany zastupujúce bosnianských Srbov sa nesnažia o prerozdelenie moci na národnom princípe, pretože by stratili svoju súčasnú pozíciu¹⁹⁶ na úkor ďalších dvoch konštitutívnych národov, ktoré by sa spolupodielali na rozhodovacom procese prostredníctvom štátnych orgánov. Vo všeobecnosti sa srbské politické strany v Bosne a Hercegovine zhodujú v tom, že je v ich záujme zachovanie teritoriálnej integrity Republiky Srpskej v rámci entity, pričom nie je dôležité na akom princípe bude fungovať Federácia Bosny a Hercegoviny. Ako nevyhnutné vnímajú zachovanie svojich súčasných kompetencií vo vzťahu k centrálnej vláde. Vo vzťahu k rozhodovaniu na centrálnej úrovni preferujú zachovať princíp parity a konsenzu v kľúčových oblastiach. [12]

3.3 Bosnianski Chorváti

Pozícia chorvátskej časti obyvateľstva Bosny a Hercegoviny je odlišná od ostatných dvoch konštitutívnych národov. Zmenu daytonského usporiadania požadujú *de facto* už od jeho vytvorenia, pričom pracujú s premisou, že chorvátsky národ je na úrovni Federácie Bosny a Hercegoviny i na úrovni celoštátnej ohrozený, nakoľko je najmenej početný¹⁹⁷. Spolu s Bosniakmi tvoria súčasť Federácie Bosny a Hercegoviny, na základe princípu rovnosti disponujú 17 poslancami v Snemovni národov¹⁹⁸, čo im však zabezpečuje len pomyselný tretinový podiel na moci. Chorváti nedisponujú vlastnou entitou a na štátnej úrovni sa nemôžu dôkladne podieľať na rozhodovacom procese. Z toho dôvodu nemajú problém s prenosom kompetencií na štátnu úroveň, pretože by im to mohlo zabezpečiť väčší podiel na moci. Chorvátska politická reprezentácia sa snaží o nové štátne usporiadanie na teritoriálnom a národnom kľúči, čím by sa vytvorila nová chorvátska entita, ktorá by bola samostatná. Nová entita sa podľa chorvátskej reprezentácie musí vyformovať z častí Federácie Bosny a Hercegoviny, no i na častiach Republiky Srpskej, v ktorých žili Chorváti do začiatku vojenského konfliktu v roku 1992¹⁹⁹. Okolo tejto otázky panuje medzi šiestimi najvýznamnejšími politickými stranami bosniansko-hercegovinských Chorvátov zhoda a trvanie na týchto požiadavkách často prináša problémy fungovania Federácie Bosny a Hercegoviny [13] Na základe uvedeného možno konštatovať, že práve vďaka štátnemu usporiadaniu Bosny a Hercegoviny a názorovým rozdielom medzi jednotlivými

¹⁹⁶ Podľa odhadov z roku 2000 občania srbskej národnosti tvorili 37,1 % obyvateľstva Bosny a Hercegoviny [16]

¹⁹⁷ 14,3% obyvateľstva (2010) [16]

¹⁹⁸ Parlament Federácie Bosny a Hercegoviny. Jednotlivé konštitučné národy disponujú 17 poslancami (Bosniaci, bosnianski Srbi a bosnianski Chorváti), 7 poslanci pochádzajú z radov tzv. Ostatných

¹⁹⁹ oblasť Posavine

konštitutívnymi národmi nemožno reálne očakávať, že zmena nastane rozhodnutím Parlamentnej skupštiny200.[11]

4 Záver

Rozhodnutie ESLP v prípade Sejdič a Finci vs. Bosna a Hercegovina upriamilo medzinárodnú pozornosť na slabú štátnosť Bosny a Hercegoviny, ktorú je možné dokázať aj na základe neschopnosti štátu prijať nevyhnutnú ústavnú reformu. Najzásadnejším cieľom konštitučnej zmeny je odstránenie diskriminácie príslušníkov národnostných menšín pri uchádzaní sa o verejnú službu. Otázka reformy ústavy je v Bosne a Hercegovine veľmi páľčivou, a zároveň citlivou. Domáca politická elita a úrad Vysokého predstaviteľa pre Bosnu a Hercegovinu a zvláštneho vyslanca EÚ sa ňou zaoberajú od roku 2005, potom ako krajina prijala Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Nevyhnutnosť reformy zastáva aj Európska únia, ktorá demokratizačný pokrok v štáte monitoruje prostredníctvom vydávaných správ o pokroku. Etnickú diskrimináciu v ústave považuje Európska komisia za jednu zo základných prekážok pre krajinu na ceste získať status kandidátskej krajiny v EÚ. Počas obdobia ôsmich rokov nebola Bosna a Hercegovina schopná schváliť navrhovanú ústavnú reformu na štátnej úrovni. Zo všetkých predkladaných riešení sa ako najoptimálnejšia možnosť javí volenie kandidátov do predsedníctva na celoštátnej úrovni, bez podmienky etnicity. Bosnianski Srbi a bosnianski Chorváti, ktorí sú oproti Bosniakom v menšine však na takúto možnosť s najväčšou pravdepodobnosťou nepristúpia. Ďalšou možnosťou by bolo vytvorenie štvrtého postu v predsedníctve pre príslušníkov národnostných menšín, ústavou označovaní ako Ostaní. Argumentom proti je však relatívne malé percento (0,6%) populácie hlásiace sa k tejto menšine čím by došlo k ich zvýhodneniu na úkor troch konštitučných národov. Medzinárodné spoločenstvo spoločne s EÚ sa k problému stavia tak, že jednoznačne podporuje prenesenie kompetencií entít na centrálnu úroveň. V čase doznievajúcej hospodárskej krízy a s cieľom o budúcu euroatlantickú integráciu by sa jednotlivé národy v Bosne a Hercegovine mali sústrediť na prekonanie problémov, ktoré ťažia fungovanie štátu v kľúčových oblastiach a nie o ich zväčšovanie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] HLADKÝ, M. 2005. Bosenská otázky v 19. s 20. stoly, Brno : Masarykova univerzita, 2005. 388 s. ISBN 80-210-3674-5.
- [2] ŠESTÁK, M. a kol. 2009. Dějiny jihoslovanských zemí. Praha : Nakladatelství Lidové Noviny, 2009. 759 s. ISBN 978-80-7106-375-9.
- [3] GLENNY, M. 2003. The Fall of Yugoslavia : The Third Balkan War. New York : Penguin Books, 2003. 314 s. ISBN 0-14-02-5771-3.
- [4] LAMPE, J. R. 2000. Yugoslavia as history. Twice there was a country. Cambridge : Cambridge University Press. 2000. s. 495. ISBN 9780521 774017.
- [5] BOSE, S. 2002. Bosnia after Dayton. Nationalist Partition and International Intervention. London : C. Hirst & Co. Publishers, 2002. 296 s. ISBN 1850656452.
- [6] The Dayton Peace Agreement : The General Framework Agreement for Peace and Constitution of BiH [online]. 1995. 17.05.2013. Office of the High Representative. Dostupné na internete: <<http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/const/>>

200 Federálny parlament - najvyšší zákonodarný orgán Bosny a Hercegoviny, ktorý združuje všetky tri konštitutívne národy.

- [7] Constitution Of Bosnia And Herzegovina, 1995. [online], 17.05.2013. Dostupné na internete: <http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_engl.pdf>
- [8] Ustav Bosne i Hercegovine. [online], 17.05.2013. Dostupné na internete: <http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf>
- [9] Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Európsky súd pre ľudské práva. Rada Európy. 1970. [online], 18.05.2013 Dostupné na internete: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/5989ED6B-D455-48DE-A143-4F7491582C98/0/Convention_SLK.pdf>
- [10] Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina [online]. 2009. Open Society Justice Foundations. [online], 18.05.2013 Dostupné na internete: <<http://www.soros.org/initiatives/justice/litigation/bosnia-and-herzegovina>>
- [11] Case Of Sejdić And Finci V. Bosnia And Herzegovina. 2009. European Court of Human Rights. [online], 16.05.2013. Dostupné na internete: <[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-96491#{"itemid":\["001-96491"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-96491#{)>
- [12] HITCHNER, B., HAYS, D. 2013. How to break Bosnia's constitutional deadlock. [online] 2013. 17.05.2013. European voice. Dostupné na internete: <<http://www.europeanvoice.com/article/imported/how-to-break-bosnia-s-constitutional-deadlock/76177.aspx>>
- [13] BANOVIĆ, D., GAVRIĆ, S. Ustavna reforma u Bosni a Hercegovini [online]. In Politička misao 2/2010. Zagreb: Fakultet političke znanosti, 2010. 18.05.2013. Dostupné na internete: <http://www.academia.edu/1955638/Ustavna_reforma_u_Bosni_i_Hercegovini>politička misao 2010. Dostupné na internete: <http://www.nspm.rs/sudb>
- [14] ĐUKANOVIĆ, D., JOVIĆ-LAZIĆ, A. BiH između zahteva međunarodne zajednice i nejedinstva domaćih aktera. Nova srpska politička misao 2010. Dostupné na internete: <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/bosna-i-hercegovina-izmedju-zahteva-medjunarodne-zajednice-i-nejedinstva-domacih-aina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/bosna-i-hercegovina-izmedju-zahteva-medjunarodne-zajednice-i-nejedinstva-domacih-aktera.html?alphabet=l>
- [15] CABADA, L. Rozpad a budování státu: Případová studie Bosny a Hercegoviny. In: Slabé státy: Selháni, rozpad a obnová státnosti (Šárka Waisová a kol.) 103-122 s. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, s.r.o., 2007 ISBN 978-80-7380-069-7 celkovo - 295s.
- [16] MALCOM, N. Bosna: Kratka povijest. Sarajevo: Buybook, 2011, 506s. ISBN 978-9958-30-111-7
- [17] Bosnia and Herzegovina. The World Factbook - Central intelligence agency [online], 17.05.2013 Dostupné na internete: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>>

Kontakt

Mgr. Ivana Demčíková

KMVaD FPVMV, UMB

Kuzmányho 1

974 11 Banská Bystrica

Email: ivana.demcikova@umb.sk

Slovenská republika

Mgr. Hana Vermešová, M.A.
KMVaD FPVMV, UMB
Kuzmányho 1
974 11 Banská Bystrica
Email: hana.vermesova@umb.sk
Slovenská republika

EVROPSKÁ UNIE A SVĚT

Ing. Jaroslav Drábek

Abstrakt

Text příspěvku je zaměřen na rámcový popis role EU v současném světě. V úvodu příspěvku je popsán podíl EU na světovém HDP, světovém obchodu a pozitivní role, kterou EU sehrává v poskytování humanitární pomoci rozvojovým zemím a v mezinárodní spolupráci při snižování dopadů globálních klimatických změn. Hlavní část příspěvku je věnována rozboru hospodářských a politických vztahů EU a jejích důležitých bilaterálních partnerů. Závěr příspěvku zdůrazňuje rozpor mezi reálnou hospodářskou a politickou silou EU při vyjednávání na mezinárodním poli.

Klíčová slova: Evropská unie, HDP, USA, Rusko, Čína, Karibik, Pacifik, Latinská Amerika, ekonomická spolupráce, strategické partnerství, dohoda o spolupráci, energetická politika, bezpečnostní politika, bilaterální vztahy, věda a výzkum

Abstract

Text of contribution is focused on the general description of the role of the EU in the contemporary world. In the beginning of the paper describes the EU's share of world GDP, world trade and positive role that the EU plays in providing humanitarian assistance to developing countries in international cooperation to reduce the impact of global climate change. The main part of the paper is devoted to the analysis of economic and political relations between the EU and its important bilateral partners. The contribution highlights the contradiction between the real economic and political power of the EU in the negotiations on the international stage.

Key words: The European Union, GDP, USA, Russia, China, the Caribbean, the Pacific, Latin America, economic cooperation, strategic partnership, cooperation agreements, energy policy, security policy, bilateral relations, science and research

1 Úvod

Evropská unie společenstvím, které zahrnuje půl miliardy lidí a vytváří zhruba 22% světového HDP. Evropská unie prozatím pořád představuje největší světový trh a je největším světovým exportérem zboží i služeb, jehož podíl na světovém obchodu činí cca 20%. Představuje zároveň největšího světového dárce rozvojové a humanitární pomoci ve výši 7 miliard EUR ročně (se zahrnutím jak pomoci poskytované přímo z rozpočtu EU, tak z rozpočtů členských států). EU na světové scéně patří mezi nejsilnější hráče v oblasti mezinárodní spolupráce v oblasti omezení dopadů globální klimatické změny a snaží se další velké světové znečišťovatele (především USA, Čínu a Indii) přesvědčit o nutnosti přijetí přísných mezinárodních závazků z hlediska snižování emisí skleníkových plynů a zvyšování objemu obnovitelných energií v energetickém balíčku. V souvislosti s ekonomickou a finanční krizí se Evropská unie a její členské státy silně angažovaly ve snaze o vytvoření nového fóra pro řešení globálních ekonomických otázek (G20), který kromě tradičních „západních“ vyspělých zemí zahrnuje i tzv. rychle se rozvíjející ekonomiky, mezi které patří např. Čína, Rusko, Indie či Brazílie (tzv. skupina BRIC). Podobně Evropská unie prosazuje vůči svým partnerům snahu o efektivnější celosvětovou regulaci finančních trhů, stejně jako o pokračující liberalizaci světového obchodu.

2 Nejdůležitější bilaterální partneři EU

2.1 Spojené státy americké

USA představují nejdůležitějšího globálního partnera EU, přestože na rozdíl od ostatních klíčových zemí nejsou vzájemné vztahy komplexně smluvně regulovány. Spolupráce, která je usnadněna vzájemnou kulturní a hodnotovou blízkostí (oba partneři představují entity založené na hodnotách tržního hospodářství, demokracie, úcty k lidským právům a právního státu), je velmi intenzivní a pokrývá téměř všechny oblasti: politickou, ekonomickou, bezpečnostní, kulturní, oblast vědy a výzkumu, i oblasti nové, jako jsou např. boj s klimatickými změnami, boj s terorismem či otázky energetické bezpečnosti.

V ekonomické oblasti představují USA největšího obchodního partnera EU, měřeno objemem vzájemné výměny zboží i služeb. Podobně jsou USA nejdůležitějším investorem v EU a naopak. Denně si obě strany Atlantiku vymění zboží a služby v hodnotě 1,8 miliardy EUR. Důležitost ekonomických vztahů byla podtržena již dříve, vytvořením tzv. Transatlantické hospodářské rady (Transatlantic Economic Council, TEC), politického tělesa, jehož cílem je posilovat vzájemné ekonomické vazby a které je založeno na pravidelných setkáních (zpravidla dvakrát do roka) příslušných členů Evropské komise a kabinetu amerického prezidenta. Spojené státy a Evropa rovněž úzce spolupracují v oblasti vojenské a obranné, i když hlavní platformu komunikace v těchto otázkách představuje Severoatlantická aliance (NATO), která nezahrnuje všechny členské státy EU. Spolupráce mezi oběma organizacemi (NATO a EU) se nicméně postupně zlepšuje, což je možno demonstrovat i umístěním evropského centra pro operační plánování v rámci tzv. útvaru SHAPE (Supreme Allied Headquarters), který spadá pod NATO. Podobně intenzivně se rozvíjí kooperace na poli vnitřní bezpečnosti, především mezi zpravodajskými službami USA a evropských států a při potlačování mezinárodního terorismu.

Spolupráce mezi EU a USA je ovšem někdy komplikovaná kvůli rozdílným názorům na určité otázky. Mezi nejvýznamnější rozepře mezi Spojenými státy a Evropskou unií z poslední doby můžeme uvést například otázku ratifikace statutu Mezinárodního trestního soudu (ke kterému USA nepřistoupily), globálních klimatických změn (USA nepodepsaly tzv. Kjótský protokol o snižování emisí), záchytného tábora na Guantánamu či ochrany osobních dat cestujících na transatlantických letech.

2.2 Rusko

Rusko je největším a pravděpodobně i nejdůležitějším sousedem EU. Vztahy s Ruskem nejsou součástí Evropské politiky sousedství (EPS), přestože Rusko v době koncipování této politiky na úrovni EU preferovalo zvláštní, privilegovaný status ve vztahu k EU. Právním základem vzájemných vztahů byla až do r. 2007 tzv. Dohoda o partnerství a spolupráci (Partnership and Co-operation Agreement, PCA), která byla uzavřena s Ruskem v r. 1994. Od července 2008 vyjednává EU s Ruskem novou rámcovou dohodu, která by nahradila předchozí dohodu PCA a je oproti ní detailnější a dotýká se více oblastí spolupráce. Kromě této rámcové dohody jsou ovšem vztahy s Ruskem rozvíjeny sektorálně v rámci tzv. „čtyřech společných prostorů“, zahrnujících hospodářskou spolupráci a otázky životního prostředí, oblast svobody, bezpečnosti a spravedlnosti, vnější bezpečnost a obranu a vzdělávání, výzkumu a kulturu.

V posledních letech je naprosto dominantním tématem ve vztazích EU-Rusko otázka energetiky, především pak plynulost dodávek zemního plynu z Ruska do EU. EU představuje největší odbytíště pro ruskou ropu a zvláště zemní plyn, některé členské státy např. dovážejí 100% zemního plynu z Ruska (pobaltské země, Maďarsko, Slovensko). Oproti tomu ruská energetika potřebuje investice do energetické infrastruktury, které mohou poskytnout investoři z EU. To vytváří vztah vzájemné závislosti. Cílem EU je především zajistit

plynulost dodávek ruských surovin do EU, jelikož v minulosti se tyto dodávky staly rukojmím bilaterálních sporů mezi Ruskem a tranzitními zeměmi, přimět Rusko přistoupit na technické a regulační energetické standardy EU, liberalizovat vlastní trh s energiemi, aby se otevřel prostor pro konkurenci a vstup strategických investorů z EU. Některé země ale přímo prosazují snížení závislosti na Rusku jako dominantním zdroji zemního plynu, a proto se snaží podporovat alternativní poskytovatele této suroviny i tranzitní trasy (např. plynovod Nabucco, který má přepravovat zemní plyn z oblasti střední Asie a Kavkazu přes Turecko).

Rusko představuje pro Evropskou unii do jisté míry problematického partnera, což je dáno několika důvody. Na straně EU je hlavním problémem nedostatek jednotné pozice, v důsledku čehož je evropská politika vůči Rusku velmi slabá (v tom smyslu, že je obtížné se shodnout na silném stanovisku EU), navíc členské státy často preferují bilaterální vztahy na úkor společného stanoviska EU. Naopak Rusko má tendenci ignorovat EU jako aktéra (což je usnadněno právě slabými stanovisky EU) a vyjednávat přímo s hlavními městy klíčových zemí EU. Vzájemné vztahy EU-Rusko byly v nedávné době rovněž poznamenány rozdílnými stanovisky k některým klíčovými mezinárodními otázkám, jako např. k jadernému programu Íránu nebo k tzv. „zamrzlým konfliktům“ v sousedství Ruska. Podobně bilaterální spory mnoha členských států s Ruskem (např. v obchodních otázkách, kvótách apod.) často omezují pokrok ve spolupráci na úrovni EU a komplikují dosažení jednotné evropské pozice.

2.3 Čína

Vzájemné vztahy EU a Číny jsou regulovány Dohodou o obchodu a spolupráci (Trade and Co-operation Agreement) z roku 1985. V roce 2007 byly zahájeny rozhovory o nové Dohodě o partnerství a spolupráci (Partnership and Co-operation Agreement, PCA), což odráží vzrůstající význam Číny jako světové velmoci a potenciálního partnera EU.

Čína představuje pro Evropskou unii největšího obchodního partnera v sektoru zboží (celkově na 2. místě za USA). Deficit vzájemné obchodní výměny na straně EU se stále šplhá výše, což činí z této oblasti jádro bilaterálních vztahů a velkou výzvu. Tento deficit ovšem ovlivňuje v odlišné míře různé členské státy EU, což ztěžuje vyjednávací pozici Unie vůči Číně na multilaterálních fórech, především ve Světové obchodní organizaci (WTO). Na rozdíl od USA není prozatím ekonomika EU a Číny téměř vůbec propojená, což zdánlivě staví EU do nevýhodnější pozice a povede zřejmě ke zvýšenému tlaku EU na Čínu, aby otevřela své trhy více evropským výrobkům, poskytovatelům služeb a investicím a odstranila diskriminační praktiky v obchodních otázkách. Velmi významnou součástí vzájemných vztahů je otázka globálních klimatických změn. EU se snaží o to, aby Čína přijala mezinárodní závazky ke snižování emisí a zvyšovala podíl obnovitelných zdrojů energie, což by spolu s otevřením čínského trhu mohlo vést k novým možnostem pro evropské firmy, zabývající se investicemi do „zelených“ technologií.

Evropská unie si je čím dál více vědoma vzrůstající role Číny i v politické oblasti mezinárodních vztahů. Vzájemné vztahy komplikují především otázky lidských práv, které často rezonují na summitech EU-Čína, členské státy EU ovšem nejsou jednotné v tom, do jaké míry lidská práva akcentovat. EU se rovněž snaží Čínu přesvědčit o konstruktivním přístupu v takových otázkách jako omezení proliferace zbraní hromadného ničení (hlavně ve vztahu k Íránu a severní Koreji), spolupráce při akcích mezinárodního společenství (především v Africe), či energetická bezpečnost (pravidelné energetické konference). Tyto otázky jsou pravidelně předmětem summitů EU-Čína, setkání na ministerské úrovni a dalších sektorálních fór (např. dialog v oblasti hospodářské soutěže, ochrany spotřebitele, práv duševního vlastnictví apod.).

2.4 Země Afriky, Karibiku a Pacifiku (ACP)

Vzhledem ke koloniální minulosti mnoha členských zemí EU se na základě zvláštních vztahů s bývalými koloniemi formovala politika EU vůči těmto zemím, které je obecně možno označit jako rozvojové. Tato skupina v současnosti zahrnuje 79 států v Africe, oblasti Karibiku a v Pacifiku (oproti původním 46). Vzájemné vztahy mají základ jednak bilaterální, jednak multilaterální - ty komplexně upravují vztahy s touto skupinou zemí. První taková komplexní dohoda byla uzavřena r. 1963 v Yaoundé (Benin), dále byla rozšířena tzv. dohodami z Lomé (1975) a nejnověji dohodou z Cotonou v r. 2000. Zatímco původní dohody byly uzavřeny v průběhu procesu dekolonizace a zaměřovaly se primárně na rozvojovou pomoc, poskytovanou Evropským společenstvím těmto zemím, dohoda z Cotonou je komplexní dohodou, která zahrnuje i další aspekty vzájemných vztahů. Evropská unie se snaží ve vzájemných vztazích prosazovat princip kondicionality, který podmiňuje poskytnutí rozvojové pomoci zlepšováním stavu demokracie, právního státu a ekonomickými reformami v předmětných zemích.

Hlavními pilíři této dohody jsou:

- rozvojová spolupráce
- hospodářská a obchodní spolupráce
- politická dimenze

Hlavními principy, na kterých je tato dohoda založena, jsou:

- rovnost partnerů a společné vlastnictví rozvojových strategií
- participace (včetně jak státních, tak dalších aktérů)
- klíčová role dialogu a důraz na plnění vzájemných závazků
- diferenciací a regionalizace

2.5 Latinská Amerika

Na rozdíl od zemí ACP nevymezuje vztahy EU a Latinské Ameriky žádná komplexní dohoda, ale pouze bilaterální dohody s jednotlivými zeměmi regionu, které mohou mít různou povahu. Například s Chile jako s jedinou zemí regionu uzavřela EU asociační dohodu, v případě Argentiny Rámcovou dohodu o obchodu a ekonomické spolupráci, v případě Mexika Dohodu o ekonomickém partnerství, politické koordinaci a spolupráci apod. Z hlediska bilaterálních vztahů jsou pro EU nejdůležitější vztahy s Brazílií a Mexikem - oběma těmto zemím navrhla EU strategické partnerství, které obsahuje především intenzivnější dialog ohledně širokého spektra otázek a pravidelné konání summitů na nejvyšší politické úrovni (summity se ovšem konají na základě asociační dohody i ve formátu EU-Chile).

Nicméně Evropská komise komplexně definovala hlavní priority vzájemných vztahů v dokumentu (sdělení) s názvem „Evropská unie a Latinská Amerika - globální hráči v partnerství“, který je aktualizací předchozí strategie s názvem „Silnější partnerství mezi Evropskou unií a Latinskou Amerikou“ z roku 2005. Součástí strategických dokumentů vztahujících se k regionu je rovněž Regionální strategický dokument na období 2007-2013, který definuje specifické oblasti rozvojové spolupráce, jejíž celkový objem v daném časovém horizontu ze strany EU činí 3 miliardy EUR.

Jednou za dva roky je organizován summit ve formátu EU-Latinská Amerika-státy karibské oblasti. Oba partneři se setkávají rovněž na ministerské úrovni ve formátu EU a tzv. skupina Rio. Mezi nejdůležitější témata ve vztazích EU a Latinské Ameriky patří otázky ekonomické a finanční, životní prostředí, migrace, klimatické změny, zaměstnanost a sociální otázky nebo věda a výzkum.

3 Závěr

Díky své velké hospodářské síle si Evropská unie vede poměrně úspěšně v prosazování ekonomických zájmů. Politicky ovšem na mezinárodní scéně síla EU pokulhává za její ekonomickou váhu; to bývá často parafrázováno tak, že Evropská unie je „ekonomickým obrem, ale politickým trpaslíkem“. To je dáno především rozdílnou mírou pravomocí Evropské unie v obou uvedených oblastech i menší mírou koordinace mezi členskými státy v politické dimenzi vnějších vztahů. Evropská unie nicméně průběžně zvyšuje svou politickou váhu na mezinárodním poli. K tomu musí přispět především institucionální změny, které přinesla Lisabonská smlouva - zřízení postu vysokého představitele EU, Evropského útvaru pro vnější činnost, zvýšení prostoru pro rozhodování kvalifikovanou většinou v zahraničněpolitických otázkách a postupný progresivní vývoj vlastní obranné politiky, včetně nových závazků pro zvyšování vlastních vojenských kapacit a realizace náročnějších vojenských misí pod hlavičkou EU.

Seznam použitéj literatury

- [1] http://europa.eu/pol/ext/index_en.htm
- [2] http://ec.europa.eu/external_relations/index_en.htm
- [3] http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/russia/russia_en.ht
- [4] http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/china/index_en.htm
- [5] http://ec.europa.eu/external_relations/china/dialogue_en.htm
- [6] http://ec.europa.eu/development/geographical/regionscountries/euafrika_en.cfm
- [7] http://ec.europa.eu/development/geographical/regionscountries/eucaribbean_en.cfm
- [8] http://ec.europa.eu/development/geographical/regionscountries/eupacific_en.cfm
- [9] http://ec.europa.eu/development/geographical/methodologies/regiopapers10_en.cfm

Kontakt

Ing. Jaroslav Drábek

Evropský Polytechnický Institut, s.r.o.

Osvobození 699

686 04 Kunovice

Česká Republika

SÚČASNÉ POSTAVENIE ŠTÁTOV BRICS VO SVETOVOM OBCHODE²⁰¹

Ing. Silvia Draková

Abstrakt

Za jeden z trendov vývoja súčasnej svetovej ekonomiky možno považovať presun ťažiska globálnej ekonomickej moci smerom od USA a Európy k rýchlo sa rozvíjajúcim a rozvojovým krajinám, vedeným Čínou, Indiou, novoindustrializovanými štátmi Ázie, Mexikom, Brazíliou či Ruskom. Daný trend je pritom zreteľne identifikovateľný aj v oblasti svetového obchodu. Cieľom predkladaného príspevku je preto identifikovať aktuálne postavenie štátov BRICS vo svetovom obchode využitím vybraných indikátorov. Záverom príspevku je zhodnotenie, že štáty BRICS v súčasnosti skutočne patria medzi významné obchodné veľmoci a ich postavenie vo svetovom obchode je neustále upevňované.

Kľúčové slová: otvorenosť ekonomiky, zahraničný obchod, BRICS, teritoriálna štruktúra, komoditná štruktúra, obchodná bilancia

Abstract

The world's shifting economic center of gravity - away from the U.S. and Europe to emerging economies led by China, India, newly industrialized countries of Asia, Mexico, Brazil and Russia; may be considered as one of the current trends in the development of the world economy. This trend is clearly to be identifiable even in the world trade. The aim of the present paper is therefore to identify the current position of the BRICS countries in world trade using selected indicators. The conclusion is the finding that the BRICS countries are currently among the major trading powers and their position in the world trade is permanently fastened.

Key words: trade openness of the economy, foreign trade, BRICS, territorial structure, commodity structure, trade balance

1 Úvod

Postavenie jednotlivých štátov a ich zoskupení vo svetovom obchode - a v konečnom dôsledku v celej svetovej ekonomike, sa v priebehu posledných dvoch dekád postupne výrazne menilo. Generálny riaditeľ Svetovej obchodnej organizácie (WTO) P. Lamy túto zmenu označuje za „*seizmický posun vo svetovej ekonomike*“,²⁰² smerujúci k jej multipolárnemu usporiadaniu. Svetovému obchodu síce stále vo všeobecnosti dominujú tzv. vyspelé štáty, no ako upozorňuje, základnou črtou novej geopolitickej reality sa stalo „*zaradenie niektorých rozvojových štátov medzi kľúčových aktérov a skutočných prispievateľov ku globálnemu dialógu o obchode a ekonomike*“. ²⁰³ Tieto štáty – najmä Čína, India, Brazília, Mexiko, Malajzia, Juhoafrická republika či Thajsko, Čile a Turecko, „*stále viac ovplyvňujú štruktúru a rozsah medzinárodného obchodu vytváraním nových ponukových*

201 Článok bol vypracovaný za finančnej podpory z grantu pre mladých vedeckých pracovníkov a doktorandov Ekonomickej univerzity v Bratislave, č. I-13-114-00; názov projektu: Meniace sa mocenské usporiadanie sveta a jeho prejavy a vplyvy na vybrané aspekty medzinárodných vzťahov.

202 LAMY, P. (2013): Economic engagement with emerging countries key to Europe's growth [online]. [citované 3.5.2013]. Dostupné na internete: <http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl282_e.htm>.

203 LAMY, P. (2012): Emerging economies have shifted the balance of power in world trade [online]. [citované 3.5.2013]. Dostupné na internete: <http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl258_e.htm>.

a dopytových tlakov a upevňovaním ich vplyvu v medzinárodných organizáciách.“²⁰⁴ V nadväznosti na uvedené je cieľom predkladaného príspevku identifikovať súčasné postavenie štátov BRICS vo svetovom obchode, a tým overiť predpoklad, že už v súčasnosti možno tieto štáty zaradiť medzi významné obchodné veľmoci. Analýza postavenia štátov BRICS vo svetovom obchode je realizovaná hodnotením vývoja ich otvorenosti v zahraničnom obchode, podielu na svetovom exporte a importe, a hodnotením ich postavenia z hľadiska teritoriálnej a komoditnej štruktúry svetového obchodu. Pozornosť je venovaná aj obchodnej bilancii štátov BRICS v globálnom kontexte.

2 Otvorenosť ekonomík štátov BRICS

Zapojenie štátu do svetového obchodu, resp. jeho závislosť na zahraničnom obchode, možno hodnotiť využitím indikátora miera otvorenosti ekonomiky, ktorý predstavuje podiel zahraničného obchodu (ako súčet hodnoty exportu a importu) krajiny na jej hrubom domácom produkte²⁰⁵. Matematicky by sme ho mohli vyjadriť nasledovne:

- kde: MO = miera otvorenosti ekonomiky; EX = hodnota exportu v danom roku; IM = hodnota importu v danom roku; a HDP = hrubý domáci produkt krajiny v danom roku.

Čím je hodnota indikátora vyššia, tým je ekonomika do medzinárodnej deľby práce a medzinárodného obchodu zapojená intenzívnejšie - tým ma pre ňu svetový obchod väčší význam. Môže byť potom odolnejšia voči lokálnym a regionálnym ekonomickým problémom, no zároveň citlivejšie reaguje na vývoj globálneho ekonomického prostredia.

Hodnotu miery otvorenosti ovplyvňuje množstvo endogénnych faktorov. Pritom spravidla platí, že čím je ekonomika väčšia (rozlohou, počtom obyvateľov), teda čím je väčší jej ekonomický rozmer, tým menšie je jej priemerné relatívne zapojenie do medzinárodnej deľby práce – čo však neznamená, že veľká ekonomika sa do zahraničného obchodu zapája menej ako malá. Svedčí to najmä o vyššom význame zahraničného obchodu pre malé štáty a ich väčšej závislosti na ňom. Medzi ekonomickou vyspelosťou krajiny (jej ekonomickou úrovňou) a jej zapojením do medzinárodného obchodu naopak existuje pozitívna korelácia - čím je ekonomika vyspelejšia, tým je vyššia miera jej otvorenosti v porovnaní s ekonomikou obdobného rozmeru ale menšou ekonomickou vyspelosťou.²⁰⁶

Na základe štatistických údajov UNCTAD možno zhodnotiť, že najvyššiu mieru otvorenosti ekonomiky zaznamenávali na začiatku 21. storočia (v roku 2000) aj na konci jeho prvej dekády Singapur, Aruba a Hong Kong (v rôznom poradí). Teda všetko štáty malé, ale relatívne ekonomicky vyspelé. Najnižšiu mieru otvorenosti naopak zaznamenali v roku 2011 Brazília, USA a Japonsko.²⁰⁷

Vývoj miery otvorenosti štátov BRICS od roku 2000 do roku 2011 je znázornený v grafe č. 1. Miera otvorenosti Číny začala výraznejšie stúpať po vstupe krajiny do Svetovej obchodnej organizácie v 2001 a k jej zníženiu došlo až po vypuknutí globálnej finančnej

204 Tamtiež.

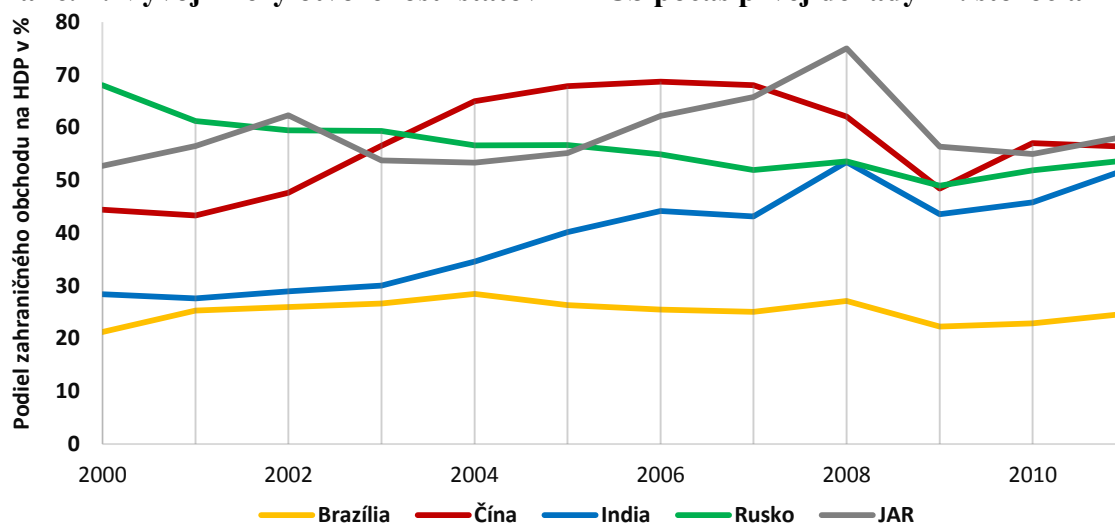
205 Niekedy sa udáva aj len ako podiel exportu alebo importu na HDP krajiny.

206 SLANÝ, A. (2003): *Makroekonomická analýza a hospodárska politika*. Praha: Nakladatelství C H Beck, 2003, s. 165

207 UNCTAD. 2012. *UNCTAD STATS* [online]. [spracované: 12.5.2013; aktualizované k 29.4.2013]. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.

a hospodárskej krízy od roku 2007. Po roku 2008 klesla výrazne miera otvorenosti v dôsledku vypuknutia krízy aj v Indii a JAR; mierne sa znížila v Brazílii a Rusku. V prípade Indie a JAR pôsobila pozitívne na rastúcu mieru otvorenosti v priebehu dekády pokračujúca liberalizácia zahraničného obchodu a priamych zahraničných investícií. Naopak otvorenosť Ruska postupne klesala. Najmenší podiel zahraničného obchodu na HDP vykazujú spomedzi štátov BRICS dlhodobo Brazília, aj napriek tomu, že jej export zaznamenáva stabilný rast.

Graf č. 1: Vývoj miery otvorenosti štátov BRICS počas prvej dekády 21. storočia

Prameň: UNCTAD

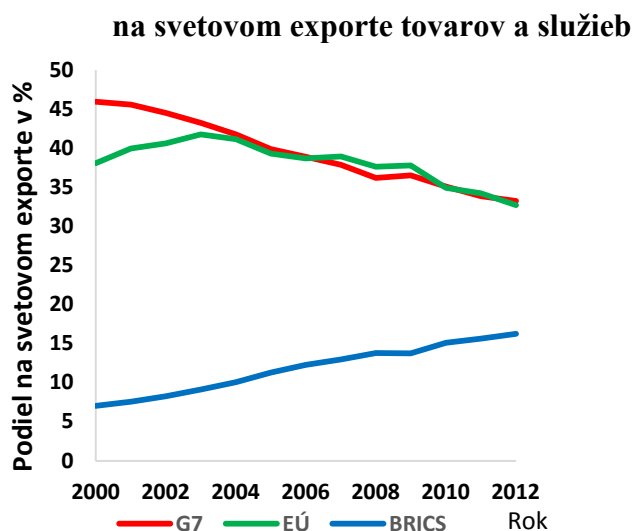
3 Podiel štátov BRICS na svetovom exporte a importe tovarov a služieb

Meniace sa postavenie štátov BRICS vo svetovej ekonomike a vo svetovom obchode v priebehu poslednej dekády 20. storočia a prvej dekády 21. storočia je výsledkom pôsobenia komplexu faktorov. Vo všeobecnosti možno tvrdiť, že na jednej strane je vyústením ekonomického rozvoja týchto štátov a ich integrácie do globálnych štruktúr, na strane druhej rozvoja svetovej ekonomiky ako celku. Kombináciou využitia vlastného rozvojového potenciálu a aplikácie vhodných hospodárskych politík v priebehu transformácie na fungujúce moderné ekonomiky štáty BRICS docielili rast vlastnej konkurencieschopnosti, ekonomickej výkonnosti a ekonomického potenciálu, a ašpirujú na nadobudnutie pozície medzi pólmi vplyvu vo formujúcom sa multipolárne usporiadanom svete.

Posilňovanie postavenia štátov BRICS vo svetovom obchode (a postavenia ďalších rozvojových štátov) je pritom sprevádzané oslabovaním pozície najvyspelejších štátov sveta. V roku 2000 patrili ešte medzi dominantné svetové obchodné veľmoci štáty G7 - teda Spojené štáty americké, Nemecko, Japonsko, Spojené kráľovstvo, Francúzsko, Kanada a Taliansko. V nasledujúcich rokoch si však svoju pozíciu spomedzi uvedených štátov dokázali obhájiť len USA a Francúzsko. V roku 2012 tak boli USA v rebríčku štátov sveta usporiadaných podľa veľkosti ich obchodnej moci nasledované Čínou, Nemeckom, Japonskom, Francúzskom, Spojeným kráľovstvom, Južnou Kóreou a Holandskom. Výrazný postup v rebríčku pritom zaznamenali okrem Číny aj India, Vietnam, Macao, ropné štáty (najmä Katar a Saudská Arábia), pobaltské štáty, štáty Vyšehradskej štvorky, štáty SNŠ (najmä Rusko, Azerbajdžan, Kazachstan) či viaceré štáty Latinskej Ameriky (Brazília, Peru, Ekvádor) a Afriky (Nigéria, JAR, Pobrežie Slonoviny). Zhoršenie postavenia vo svetovom obchode naopak zaznamenali členské štáty EÚ (okrem spomínaných štátov pobaltských a V4,

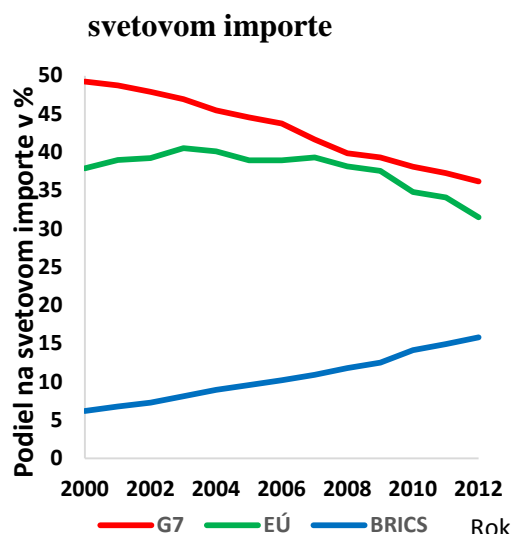
Holandska, Francúzska, Malty, Rumunská a Bulharska), Kanada, Mexiko či viaceré ázijské štáty (Malajzia, Filipíny).

Graf 2: Podiel štátov BRICS, G7 a EÚ

Prameň: UNCTAD

Graf 3: Podiel štátov BRICS, G7 a EÚ na

Prameň: UNCTAD

Ako vyplýva z grafov č. 2 č. 3, podiel štátov G7 a Európskej únie - ktoré môžu byť považované za reprezentantov najvyspelejších štátov sveta, na svetovom exporte a importe tovarov a služieb v rozmedzí rokov 2000 a 2012 postupne klesal. Naopak podiel štátov BRICS208 - ako reprezentanta rozvojových štátov, počas rovnakého obdobia rástol, a to konkrétne na svetovom exporte zo 7% na 16,2% a na svetovom importe z 6,2% na 15,8%²⁰⁹.

4 Postavenie štátov BRICS z hľadiska teritoriálnej a komoditnej štruktúry svetového obchodu

Najväčším exportérom tovarov a služieb bola v roku 2012 - podľa najaktuálnejších dostupných štatistických údajov UNCTAD (Konferencia OSN o obchode a rozvoji), Čína. Postupom na uvedenú pozíciu pritom odsunula po dlhom období dominancie na druhé miesto USA, nasledované Nemeckom, Japonskom a Francúzskom. Poradie uvedených štátov kopíroval aj rebríček najväčších exportérov tovarov na svete. V exporte služieb však stále bezkonkurenčne dominujú USA, zatiaľ čo Čína sa umiestnila len na piatom mieste. Najväčším importérom tovarov a služieb sú aj naďalej Spojené štáty americké, nasledované Čínou, Nemeckom, Japonskom a Francúzskom. Uvedené štáty zároveň importovali najviac tovarov; najviac služieb v hodnotovom vyjadrení importovali USA, Nemecko, Čína, Spojené kráľovstvo a Japonsko. Čína si pritom spomedzi štátov BRICS udržiava v posledných dvoch dekádach najväčšiu obchodnú moc. V rebríčku najväčších obchodných veľmocí postúpila z 18. miesta v roku 1990 na 8. miesto v roku 2000, a následne na 2. miesto v roku 2012. Rusko postúpilo od začiatku 21. storočia do roku 2012 z 20. miesta na trináste, India z 28. miesta na štrnáste, Brazília z 26. miesta na 22. miesto a Juhoafrická republika z 41. miesta na 35.

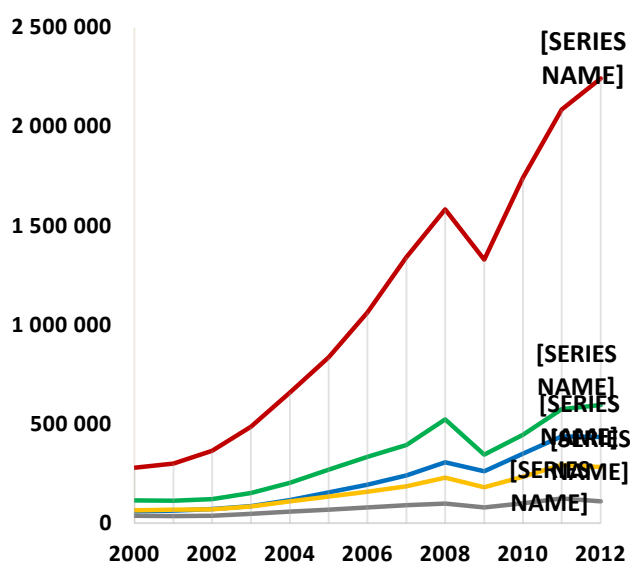
208 Platforma BRICS = zoskupenie piatich štátov: Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Juhoafrickej republiky.

209 Všetky číselné údaje v časti 1 boli vypočítané na základe štatistických údajov uverejnených v databázach UNCTAD: UNCTAD. 2012. *UNCTAD STATS* [online]. [spracované: 2.5.2013; aktualizované k 29.4.2013]. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.

miesto. Vývoj exportu a importu štátov BRICS počas prvej dekády 21. storočia je uvedený v grafoch č. 4 a 5.

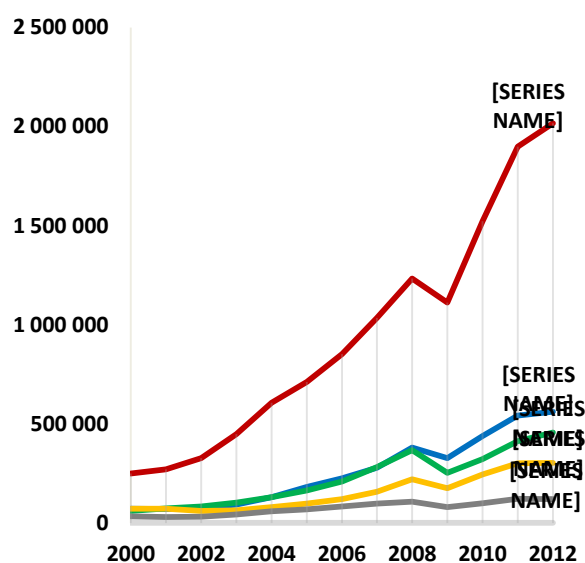
Ako z grafov č. 4 a č. 5 vyplýva, na celkovom zahraničnom obchode platformy BRICS sa v priebehu celej prvej dekády 21. storočia najviac podieľala Čína. V súčasnosti pritom zabezpečuje viac ako 61% exportu a viac ako 58% importu zoskupenia. Druhým najväčším exportérom zoskupenia je Rusko, druhým najväčším importérom India.²¹⁰ Z grafov tiež vyplýva, že vývoj zahraničného obchodu Číny, Ruska a Indie bol spomedzi štátov BRICS najväčšmi ovplyvnený globálnou finančnou a hospodárskou krízou. V roku 2009 sa prejavila výrazným znížením exportu aj importu týchto štátov.

Graf 4: Vývoj exportu štátov v mil. USD

Prameň: UNCTAD

Graf 5: Vývoj importu štátov v mil. USD

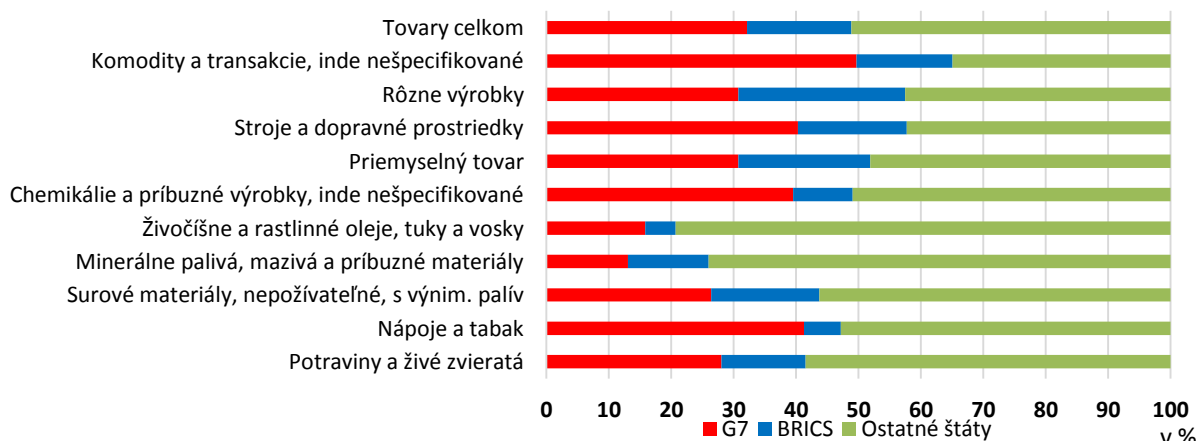
Prameň: UNCTAD

Aj pohľad na aktuálnu²¹¹ komoditnú štruktúru svetového obchodu (v súlade s členením komodít SITC, Rev. 3 a podľa databázy UNCTAD *Merchandise trade matrix – product groups, exports/imports in thousands of dollars, annual*) potvrdzuje veľkosť obchodnej moci štátov BRICS. Porovnanie podielu štátov BRICS a G7 na exporte a importe rôznych komoditných skupín znázorňujú grafy č. 6 a č. 7.

210 UNCTAD. 2012. *UNCTAD STATS* [online]. [spracované: 7.5.2013; aktualizované k 29.4.2013]. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.

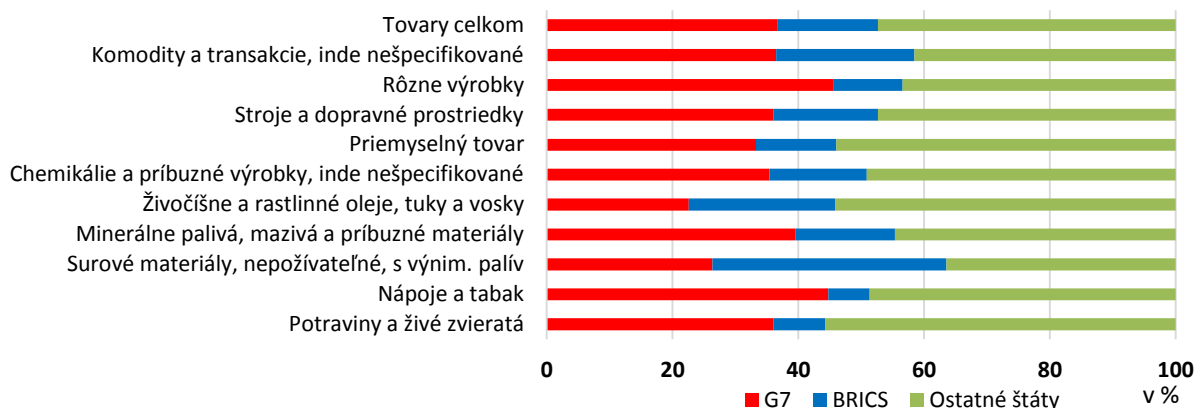
211 Najaktuálnejšie údaje o vývoji komoditnej štruktúry zahraničného obchodu boli v databázach UNCTAD k 5.5.2013 dostupné za rok 2011.

Graf č. 6: Podiel štátov G7, BRICS a ostatných štátov sveta na exporte komoditných skupín

Prameň: UNCTAD

Graf č. 7: Podiel štátov G7, BRICS a ostatných štátov sveta na importe komoditných skupín

Prameň: UNCTAD

Ako z grafu č. 6 vyplýva, štáty BRICS ako celok v súčasnosti exportujú viac ako štvrtinu svetového exportu produktov zaradených do skupiny Rôzne výrobky (z toho viac ako 90% exportuje samotná Čína) a viac ako pätinu priemyselných tovarov (z toho takmer dve tretiny Čína). Zároveň importovali v roku 2011 viac ako tretinu svetového importu surových materiálov (viac ako 87% z toho smerovalo do Číny) a strojov a dopravných zariadení (z ktorých do Číny smerovalo viac ako 60%).²¹²

Čína je nielen najväčším svetovým exportérom priemyselných tovarov a rôznych výrobkov, ale i strojov a dopravných prostriedkov. Okrem iného dominuje tiež svetovému importu surových materiálov a živočíšnych a rastlinných olejov, tukov a voskov. Výpočet konkrétnych komodít, v ktorých exporte a importe má z globálneho hľadiska Čína prvenstvo, by pritom presiahol rozsah predkladaného príspevku. Rusko je druhým najväčším exportérom minerálnych palív a mazív na svete a najväčším svetovým importérom hovädzieho mäsa, čaju, maté, živočíšnych olejov a tukov a železničných dopravných prostriedkov. India je najväčším svetovým exportérom korenia, perál, drahých a polodrahých kameňov; a najväčším importérom hodvábu, hnojív, perál, drahých a polodrahých kameňov, častí

212 UNCTAD. 2012. *UNCTAD STATS* [online]. [spracované: 5.5.2013; aktualizované k 3.10.2012]. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.

parných kotlov, parných turbín a zlata (nemonetárneho, bez zlatých rúd). Brazília je tretím najväčším exportérom surových materiálov na svete (jej exportu dominujú kovové rudy a kovový šrot) a najväčším svetovým exportérom ovocných a zeleninových džúsov, cukru, melasy, medu, kávy a kávových substitútov či nespracovaného tabaku. A napokon, Juhoafrická republika je najväčším svetovým exportérom surového železa a vysokopecevej zrkadloviny, železného prášku a granúl a striebra, platiny a príbuzných kovov. Je zároveň druhým najväčším svetovým importérom parných turbín a ich častí.²¹³ Cieľom uvedeného bolo len stručne naznačiť postavenie štátov BRICS vo svetovom obchode s tovarmi, štáty BRICS sú samozrejme poprednými exportérmi a importérmi aj ďalších komodít.

5 Obchodná bilancia štátov BRICS

Saldo obchodnej bilancie štátu predstavuje rozdiel medzi jeho exportom tovarov a služieb a importom. V prípade, že sa hodnota exportu v určitom časovom období rovná hodnote importu, obchodná bilancia je vyrovnaná. Ak hodnota exportu prevyšuje hodnotu importu, saldo obchodnej bilancie je aktívne; ak hodnota importu prevyšuje hodnotu exportu, saldo obchodnej bilancie je pasívne.

Dôležité je ďalej pripomenúť, že obchodná bilancia je súčasťou *bežného účtu platobnej bilancie*, ktorý zaznamenáva vývoz a dovoz tovarov, služieb, výnosy a jednosmerné bežné transfery krajiny; a zachytáva zmenu devízovej pozície krajiny. Ak je saldo bežného účtu aktívne, dochádza k rastu čistých zahraničných pohľadávok krajiny; ak je saldo pasívne, rastú zahraničné záväzky. *Podiel bežného účtu platobnej bilancie na nominálnom HDP* potom možno využiť ako indikátor hodnotenia vonkajšej ekonomickej pozície a rovnováhy štátu. Ak je hodnota ukazovateľa kladná, znamená to aktívne saldo bežného účtu platobnej bilancie; záporná hodnota predstavuje pasívne saldo. Štát sa spravidla snaží podiel udržiavať stabilný, keďže má vplyv na stabilitu menového kurzu.

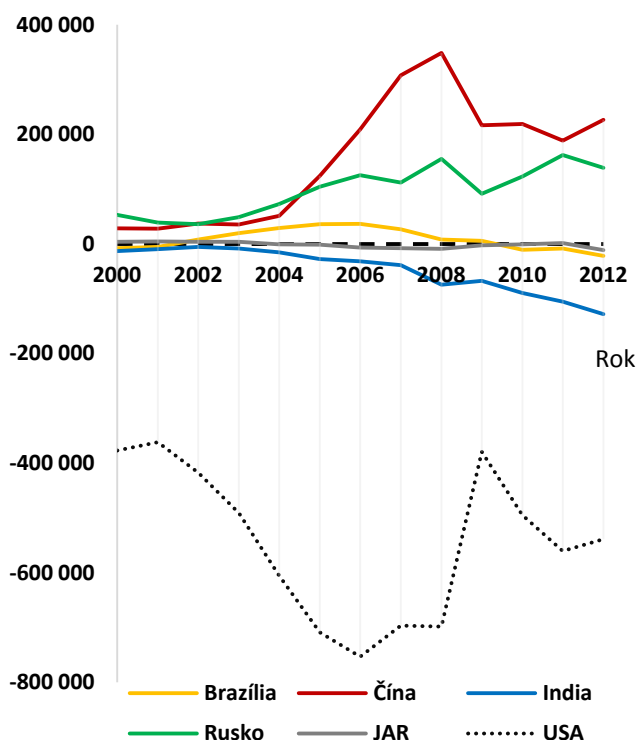
Na začiatku 21. storočia zaznamenávali najväčší prebytok salda obchodnej bilancie Japonsko, Rusko, Kanada, Saudská Arábia a Čína – hodnota exportu týchto štátov výrazne prevyšovala hodnotu ich importu. Najväčší deficit naopak zaznamenávali USA, Spojené kráľovstvo, Španielsko, Portugalsko a India. V roku 2012 už viedla v rebríčku štátov sveta usporiadaných podľa veľkosti ich obchodného prebytku Čína (jej prebytok dosahoval takmer 227 mld. USD), nasledovaná Nemeckom, Saudskou Arábiou a Ruskom; najvyšší deficit dosahovali počas celej dekády USA, v roku 2012 nasledované Indiou a Japonskom.²¹⁴

Neudržateľný deficit obchodnej bilancie USA pritom patrí spolu s výraznými prebytkami obchodnej bilancie Číny a nadmernou akumuláciou jej devízových rezerv medzi základné problémy globálnych ekonomických nerovnováh. Na ich prehlbovanie vytvárajú tlaky aj vysoká miera úspor v Číne a nízka miera úspor v USA.

213 Tamtiež.

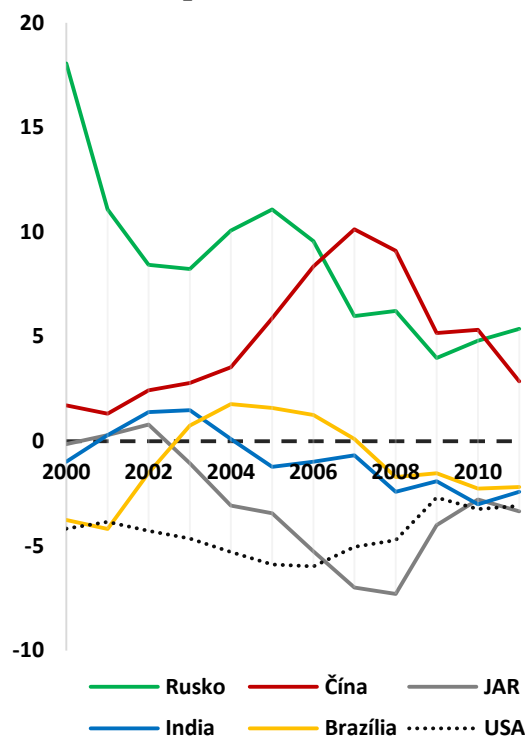
214 UNCTAD. 2012. UNCTAD STATS [online]. [spracované: 5.5.2013; aktualizované k 3.10.2012]. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.

Graf č. 8: Vývoj salda obchodnej bilancie štátov BRICS a USA v mil. USD

Prameň: UNCTAD

Graf č. 9: Vývoj podielu bežného účtu plat. bilancie na HDP v %

Prameň: UNCTAD

Spomedzi štátov BRICS dosahovalo najväčšie prebytky obchodnej bilancie od začiatku prvej dekády 21. storočia do roku 2004 Rusko - najmä v dôsledku exportu ropy a ďalších surovín a rastu ich cien na svetových trhoch. Od roku 2004 zaznamenáva najväčšie prebytky obchodnej bilancie Čína, k ich výraznejšiemu poklesu došlo až v súvislosti s prepuknutím finančnej a hospodárskej krízy po roku 2008. Prebytky obchodnej bilancie umožnili týmto štátom akumulovať devízové rezervy, vďaka čomu patria v súčasnosti medzi najväčších držiteľov devízových rezerv na svete. Najviac vyrovnanú obchodnú bilanciu má dlhodobo JAR a najvyššie a postupne rastúce deficity dosahuje India.

Najvyšší podiel bežného účtu platobnej bilancie na HDP zaznamenávali počas prvej dekády 21. storočia štáty exportujúce ropu. V roku 2000 to boli konkrétne Brunej (podiel 50%), Kuvajt a Katar; medzi štáty s najvyšším podielom však patrilo aj Rusko. Od polovice prvej dekády 21. storočia (od roku 2005) až do roku 2011 potom zaznamenával vďaka rastúcemu exportu ropy a zemného plynu najvyšší podiel Východný Timor (v roku 2011 v hodnote vyše 238%). Vývoj podielu bežného účtu platobnej bilancie na HDP štátov BRICS je naznačený v grafe č. 9.215

6 Záver

V závere predkladaného príspevku možno zhodnotiť, že štáty BRICS možno v súčasnosti zaraďovať medzi významné svetové obchodné veľmoci a ohniská ekonomických a obchodných aktivít. Ich podiel na svetovom obchode rástol kontinuálne počas celej prvej dekády 21. storočia, zatiaľ čo podiel štátov G7 a Európskej únie klesal. Čína si pritom udržiavala spomedzi štátov BRICS najväčšiu obchodnú moc (v roku 2012 ju z globálneho

215 Tamtiež.

hľadiska prevyšovala len obchodná moc USA). Ročne produkuje druhý najvyšší HDP na svete a v súčasnosti je tiež najväčším svetovým exportérom tovarov a služieb a druhým najväčším importérom na svete. Obchodná moc rástla v rozmedzí rokov 2000 a 2012 aj v prípade ostatných štátov BRICS.

Štáty BRICS v súčasnosti zaznamenávajú svetové prvenstvo v exporte a importe viacerých komodít. Spolu exportujú viac ako štvrtinu svetového exportu produktov zaradených do skupiny Rôzne výrobky a viac ako pätinu priemyselných tovarov; importuje viac ako tretinu svetového importu surových materiálov a strojov a dopravných zariadení.

Z hľadiska postavenia štátov BRICS vo svetovom obchode je ďalej potrebné upozorniť na výšku salda ich obchodných bilancií – Čína a Rusko totiž v súčasnosti patria medzi štáty s najvyšším prebytkom obchodnej bilancie, čo v ich prípade prispelo k ich nadmernej akumulácii devízových rezerv. Najvyšší deficit salda obchodnej bilancie naopak zaznamenávajú dlhodobo Spojené štáty americké. Neudržateľný deficit obchodnej bilancie USA a výrazný prebytok Číny patria medzi základné problémy globálnych ekonomických nerovnováh.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BALABÁN, M. – RAŠEK, A. a kol. (2010): *Nezápadní aktéři světové bezpečnosti*. Praha: KAROLINUM, 2010. 133 s. ISBN 978-80-246-1721-3.
- [2] CIHELKOVÁ, E. a kol. (2006): *Světová ekonomika: obecné trendy rozvoje*. Praha: C. H. Beck, 2006. 319 s. ISBN 80-7179-455-4.
- [3] CIHELKOVÁ, E. – KUNEŠOVÁ, H. a kol. (2009): *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. Praha: C. H. Beck, 2009. 273 s. ISBN 978-80-7400-155-0.
- [4] DICKEN, P. (2011): *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy*. 6. vydanie. New York: The Guilford Press, 2011. 606 s. ISBN 978-60918-006-5.
- [5] DONOVAL, M. (2006): *Výmenné relácie v zahraničnom obchode* [online]. 2006, roč. 14, č. 9, s. 15 – 17. Dostupné na internete: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/MU/06_07.pdf>.
- [6] GREŠŠ, M. (2011): Juhoafrická republika a BRICS. In *EAQ*. ISSN 1336-8761, 2011, roč. 6, č. 1, s. 5.
- [7] LAMY, P. (2012): *Emerging economies have shifted the balance of power in world trade* [online]. Dostupné na internete: <http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl258_e.htm>.
- [8] LAMY, P. (2013): *Economic engagement with emerging countries key to Europe's growth* [online]. [citované 3.5.2013]. Dostupné na internete: <http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl282_e.htm>.
- [9] SLANÝ, A. (2003): *Makroekonomická analýza a hospodárska politika*. Praha: Nakladatelství C H Beck, 2003. 375 s. ISBN 978-80-717-9738-8.
- [10] *The BRICS Report*. (2012): New Dillí: Oxford University Press, 2012. 180 s. ISBN 978-0-19-808538-6.
- [11] UNCTAD. (2012): *UNCTAD STATS* [online]. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.
- [12] WORLD BANK. *World DataBank* [online]. Dostupné na internete: <<http://databank.worldbank.org/Data/Home.aspx>>.
- [13] WTO. (2012): *International Trade Statistics 2012*. Geneva: World Trade Organization, 2012. 274 s. ISBN 978-92-870-3840-1.
- [14] WTO. (2012): *Trade Profiles 2012*. Geneva: World Trade Organization, 2012. 189 s. ISBN 978-92-870-3846-3.

Kontakt***Ing. Silvia Draková***

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava

Email: silvia.drakova@euba.sk

Slovenská republika

OSOBITNÉ PRÍSTUPY K POJMU EKONOMICKÁ BUBLINA

Ing. Jana Drutarovská

Abstrakt

Predkladaný príspevok sa zaoberá rôznym prístupom jednotlivých autorov k fenoménu ekonomickej bubliny, komparáciou jednotlivých definícií pojmu a skúma špecifiká a charakteristiky vzniku a existencie ekonomickej bubliny.

Kľúčové slová: bublina, definícia, Minsky, Kindleberger, špekulácia

Abstract

The present paper focuses on different approaches of several authors to the explanation of the economic bubble concept and comparison of particular definitions of the term. The paper also devoted to specific characteristics of creation and development of the economic bubble.

Key words: bubble, definition, Minsky, Kindleberger, speculation

1 Úvod

V súčasnosti v ekonomickej teórii aj praxi pravidelne skloňovaný pojem bublina z ekonomického hľadiska predstavuje špecifický jav, pri ktorom dochádza k rastu cien istej skupiny aktív na trhu bez toho, aby sa pre ich rast našlo logické opodstatnenie. Tento jav je len dočasný a po prudkom raste prichádza veľmi rýchly pokles cien, príčinou javu sú nadmerné reakcie, ktoré vznikajú pri špekulatívnych bublinách a majú zdroj v neočakávaných udalostiach.²¹⁶ Ekonomická bublina sa takisto často používa ako termín pre ekonomický cyklus, charakterizovaný prudkou expanziou, za ktorou nasleduje pokles, často krát rovnako dramatický. Táto všeobecne platná definícia ekonomickej bubliny je rôznymi autormi dopĺňaná o bližšie špecifiká a vlastnosti.

Cieľom predkladaného článku je ponúknuť teoretický koncept vnímania termínu ekonomická bublina, ktorého problematiku rozpracovali viacerí ekonómovia a tak prispeli svojim osobitným pohľadom na charakteristiku a podstatu ekonomickej bubliny. Okrem komparácie definícií jednotlivých autorov sa v článku budeme podrobnejšie venovať predstaveniu Minskeho a Kindlebergerovej definície ekonomickej bubliny. V záverečnej časti práce ponúkneme zhrnutie jednotlivých aspektov a pokúsime sa vytvoriť takú formuláciu definície bubliny, v ktorej zohľadníme jednotlivé prístupy v práci spomenutých autorov.

2 Charakteristika ekonomickej bubliny

Jedným zo základných znakov bubliny, o ktorom sa zmieňuje väčšina autorov je fakt, že pokiaľ sa v systéme nachádza bublina, ceny aktív, ktoré sú predmetom špekulácie neodrážajú skutočnú (reálnu) hodnotu daných aktív. Americký autor Dmitris N. Chorafas definuje špekulatívne bubliny ako exponenciálne rastúce odchýlky ceny komodity od jej skutočnej hodnoty, ktorá je určená na základe tzv. fundamentov a makroekonomických ukazovateľov.²¹⁷ Konkrétizáciou danej definície je prípad hypotekárnej bubliny v USA, ktorú považujeme za jednu z príčin vzniku globálnej finančnej a hospodárskej krízy

216 porov. CHOVANCOVÁ, B. a kol.: Finančný trh: Nástroje, transakcie, inštitúcie, 2002, s. 348.

217 CHORAFAS, D. N.: Introduction to derivative financial instruments, 2008, s. 133.

súčasného storočia. Hypotekárna bublina je špecifický príklad ekonomickej bubliny, ktorá sa môže vyskytovať tak na miestnych ako aj na globálnych hypotekárnych trhoch. V danom prípade nastal stav, kedy počas istého časového obdobia dochádzalo k vysokému rastu cien nehnuteľného majetku, ktorý nebol vyvážený rovnakým rastom produktivity práce a reálnych miezd.²¹⁸ Podobne aj Stiglitz pri definícii bubliny zdôrazňuje situáciu, kedy je oslabená efektívna alokácia zdrojov tým, že v cenách aktív sa nepremiata ich reálna hodnota. „V prípade, že cena aktív dobre nereflektuje jeho fundamenty, tieto skrivené ceny aktív majú významný efekt v alokácii zdrojov, čím je dôvera ekonómov v efektívnu trhovú alokáciu prinajmenšom oslabená.“²¹⁹

Istá, v súčasnosti minoritná, skupina ekonómov zastáva tzv. hypotézu efektívneho trhu (angl. efficient market hypothesis), ktorá charakterizuje ceny aktív na trhu ako v každom okamihu presne reflektujúce všetky dostupné informácie. Eugene Fama definuje efektívny trh „ako miesto, kde existuje veľký počet racionálnych a o maximalizáciu zisku sa snažiacich subjektov, z ktorých sa každý snaží predvídať budúce trhové hodnoty jednotlivých aktív, a v podmienkach ktorého sú vždy pre všetkých účastníkov trhu dostupné všetky dôležité informácie a aktuálne sa premietajú do ceny daného aktíva. Na efektívnom trhu vedie konkurencia medzi racionálnymi účastníkmi k situácii, kedy v každom okamihu aktuálne ceny jednotlivých aktív odrážajú dopady informácií na základe udalostí, ktoré sa už stali, tak aj udalostí, ktoré trh očakáva v budúcnosti. Inými slovami, na efektívnom trhu je v každom okamihu aktuálna cena aktíva správnym odhadom jeho skutočnej hodnoty.“²²⁰ Hypotéza efektívnych trhov nie je považovaná za vystihujúcu súčasný stav, pretože ceny vytvárané na trhoch často reflektujú optimistické budúce očakávania, prognózy a sú veľa krát formované špekuláciami. Informácie, ktorých absolútnu dostupnosť pre všetkých účastníkov predpokladá hypotéza efektívnych trhov, sú vysoko nákladné, skreslené, asymetrické, nedostatočné a každý subjekt ich vyhodnocuje iným spôsobom. Behavioristická neoklasická škola, ktorá popiera hypotézu efektívnych trhov tvrdí, že finančné trhy zlyhávajú, pretože nie všetci účastníci trhu sa správajú racionálne a prirodzene konajú nesprávne rozhodnutia. Ďalej dodáva, že niektoré ceny aktív môžeme interpretovať ako výrazne sa odchyľujúce od fundamentálnej hodnoty aktíva, a že tieto odchýlky sú spôsobené prítomnosťou takých obchodníkov na trhu, ktorí nekonajú racionálne rozhodnutia.²²¹

Ďalšou vlastnosťou každej bubliny je fakt, že žiadna bublina nie je dlhodobo udržateľná, ale v určitom okamihu „praskne“. Chorafas v práci zaoberajúcej sa derivátovými finančnými nástrojmi udáva dva dôvody, vďaka ktorým sa vzniknutá bublina na trhu isté obdobie udržia a postupne nafukuje: nerešpektovanie varovných signálov od subjektov, ktoré kontrolujú mieru rizika na trhu a prognózy, ktoré predpokladajú pozitívny nárast cien, a tým vlastne samy vytvárajú bublinu.²²²

Niektorí autori (Garber, Shiller) spájajú vznik ekonomickej bubliny s existenciou vplyvu psychológie trhu. Garber v úvode knihy *Slávne prvé bubliny: Podstaty prvotných mánií* (angl. *Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias*) metaforicky opisuje bubliny „ležiace na križovatke finančného sektora, ekonomiky a psychológie“, pričom pri vzniku ekonomickej bubliny zdôrazňuje práve úlohu psychológie a zmeny správania jednotlivých subjektov trhu. Prvé veľké ekonomické bubliny a mánie charakterizuje ako prepuknutie iracionálneho správania, ktorý generuje nárast optimizmu na trhu, ten poháňa

218 GRANČAY, M.: Hypotekárny trh ako faktor súčasnej globálnej krízy, 2009, s. 2.

219 STIGLITZ, J. E.: Symposium on Bubbles, 1990, s.13.

220 FAMA, E.F.: Random Walks in Stock Market Prices, 1965, s. 3.

221 BARBERIS, N., THALER, R.: A Survey of behavioral finance, 2002, s. 3.

222 CHORAFAS, D. N.: Introduction to derivative financial instruments, 2008, s.134.

rast ceny aktív a vedie k nesprávnemu prerozdeleniu investícií a zdrojov do takej miery, že nevyhnutne nasleduje veľký finančný a ekonomický pád.²²³

Shiller v knihe *Iracionálna bohatosť* (angl. *Irrational Exuberance*) vyčleňuje faktory, ktoré zapríčiňujú vznik krízy, na tri skupiny – štrukturálne, kultúrne a psychologické faktory. Medzi najvýznamnejšie štrukturálne faktory 20. storočia, ktoré prispeli k vzniku jednotlivých bublín, zaraďuje vznik a rozmach internetu ako technologickú zmenu, baby boom ako demografickú zmenu, rozvoj podielových fondov a akcionárskych spoločností, obrovský nárast objemu obchodov na burzách a mimo nich, rozvoj špekulatívneho spôsobu obchodovania a mnohé iné. Medzi dôležité kultúrne faktory patrí predovšetkým rozvoj a expanzia masovokomunikačných prostriedkov, finančných správ a vplyv médiu na formáciu verejnej mienky. Najdôležitejšími psychologickými faktormi, ktoré zvyšujú riziko vzniku ekonomickej bubliny sú podľa Shillera stádovité správanie subjektov trhu, proces spracovania dostupných informácií u subjektov, rôzne sociálne vplyvy.

Pri definícii špekulatívnej bubliny Shiller²²⁴ používa príklad ekonomickej bubliny na akciovom trhu, zdôrazňuje funkciu psychológie a tvrdí, že bublina je „*obdobie, v ktorom sa investori nechajú úplne iracionálne nalákať k ďalším investíciám do akcií, pretože rastúce ceny v nich podnecujú vieru, že ceny budú rásť aj naďalej. Vytvára sa spätná väzba: čím viac investorov podľahne tomuto klamu, tým väčší je rast cien akcií. Cenová bublina na akciovom trhu dosiahne vrchol vtedy, keď investori stratia vieru v ďalší nárast. Dopyt po akciách prudko klesne a dôjde ku krachu.*“ Shiller opisuje podstatu špekulatívnej bubliny na vyššie spomínanom princípe spätnej väzby z minulých cenových zvýšení. Nárasty cien aktív v minulosti vytvárajú nadšenie investorov, zvyšovanie dopytu a následne zvýšenie cien v súčasnosti. Vysoký dopyt po daných aktívach je spôsobený „pamäťou verejnosti“ na vysoké minulé výnosy a tento optimizmus generuje zvýšenie výnosov v súčasnosti. Princíp spätnej väzby, ktorý považujeme za ďalší znak bubliny, tak výrazne zosilňuje tlaky skresľujúce trhovú cenotvorbu.

3 Hyman Minsky - model ekonomickej bubliny

Americký ekonóm Hyman Minsky vypracoval jeden z najznámejších všeobecných modelov, ktorý vysvetľuje vznik, priebeh a dôsledky bubliny, resp. krízy v ekonomike. Minsky opisuje proces tvorby bubliny, kde rozlišuje rôzne fázy, ktoré charakterizujú životný cyklus existencie bubliny – od jej vzniku až po prasknutie. Prvotnú, počiatočnú fázu nazýva autor *posun* (angl. displacement), ktorý predstavuje uvedenie nových technológií alebo aplikáciu inovácií v ekonomike. Inovácie alebo iný exogénny šok na makroekonomický systém v tejto fáze vedie k očakávaniu zvýšenia ziskov a k predpokladanému zvyšovaniu miery ekonomickému rastu. Ak je exogénny šok dostatočne rozsiahly a prenikavý, potom ekonomické predpovede vývoja a predpokladané ziskové príležitosti sú veľmi optimistické a zlepšujú vývoj ekonomických ukazovateľov aspoň v jednom z kľúčových sektorov ekonomiky. Subjekty trhu, firmy aj jednotlivci, si začínajú požičiavať kapitál, aby tak mohli zvýšiť možnosti profitovať.

Na základe týchto očakávaní sa počiatočná fáza presúva do *fázy rastu* (angl. boom phase), ktorá je zvyčajne charakterizovaná nízkou kolísavosťou cien, úverovou expanziou a vysokým zvýšením investícií. Vo fáze rastu začína nárast cien presahovať skutočné zvýšenia hodnoty aktív, ktoré vznikajú pôsobením inovácií. Po tejto fáze nastáva najvýraznejšie obdobie, podľa ktorého môžeme identifikovať prítomnosť bubliny v danej ekonomike, Minsky nazýva túto fázou *eufóriu*. Počas tejto fázy investori obchodujú vo veľkej miere

223 GARBER, M.P.: First Bubbles. The Fundamentals of Early Manias, 2001, s. 3.

224 SHILLER, R.J. (2005) in BAUMOHL, E.: Fundamentálna analýza akciových trhov, 2011, s. 281.

s nadhodnotenými aktívami, ktorých cena zvýšeným dopytom narastá. Hlavnou charakteristickou črtou eufórie je veľký a narastajúci objem obchodov v ekonomike. Po istom čase „nafukovania bubliny“ dochádza k znižovaniu dopytu a náhlemu ostrému poklesu cien, čo vedie do fázy *paniky*, kde bublina praská.

Minsky zdôrazňuje, že zmeny v ponuke úverov sú jedným z hlavných cyklických indikátorov. Fáza rastu je charakterizovaná úverovou expanziou, kým fáza poklesu naopak znižovaním ponuky úverov. Minsky, podobne ako aj iní ekonómovia (J.S.Mill, A.Marshall, K.Wicksell, I.Fisher) sa na základe tohto predpokladu zameriaval na premenlivosť ponuky úverov. Tvrdil, že zvýšenie ponuky úverov v čase prosperity a neskorší pokles tejto ponuky vedie ku krehkosti a nestabilite uzatvorených finančných kontraktov, čo zvyšuje pravdepodobnosť vzniku bubliny. Svoj výskum sústredil na správanie sa najviac zadlžených skupín, predovšetkým takých, ktoré zvyšovali svoje zadlženie nákupom nehnuteľností, akcií alebo komodít za účelom krátkodobého kapitálového výnosu.

Z hľadiska charakteristiky pojmu ekonomická bublina je dôležitá aj Minskeho hypotéza, v ktorej rozlišuje tri rôzne druhy financovania: zaistené financovanie (angl. hedge finance), špekulatívne financovanie a Ponzioho financovanie. Kým zaistený spôsob financovania je dostatočný na pokrytie nielen splácania úroku, ale aj pravidelného znižovania zadlženosti, pri špekulatívnom financovaní je nutné použiť na tieto účely finančné prostriedky z nových úverov. Pojem Ponzioho financovanie²²⁵ sa v súčasnosti používa ako všeobecný termín pre neudržateľný spôsob financovania. V prípade, že v ekonomike prevláda zaistené financovanie, „*ekonomika viac smeruje k vyhľadávaniu rovnováhy, ak dominuje špekulatívny alebo Ponzioho spôsob financovania, ekonomika má charakter systému so zosilňujúcimi odchýlkami.*“²²⁶

Minsky tvrdí, že v čase keď nastáva fáza spomaľovania rastu ekonomiky dochádza aj k zmene financovania u jednotlivých firiem. Firmy, ktoré používali zaistený spôsob financovania majú tendenciu presúvať sa k špekulatívnym formám financovania a firmy, ktoré používali špekulatívne financovanie začnú používať model Ponzioho financovania.²²⁷ Táto hypotéza je v protiklade s poznatkom všeobecnej ekonomickej teórie, ktorá vysvetľuje vzťah subjektov trhu k riziku počas rôznych fáz ekonomického cyklu. Počas fázy rastu vzťah k riziku hodnotíme ako pozitívny a hovoríme, že subjekty majú rizikový apetít. Naopak v čase recesie subjekty nie sú ochotné riskovať a toto správanie nazývame riziková averzia. Z Minskeho hypotézy tak môžeme konštatovať tendenciu, ktorá výrazne zvyšuje negatívne dopady pri prasknutí bubliny v ekonomike. Aj napriek vyššie spomenutej definícii vzťahu subjektov k riziku v čase prosperity a recesie, môžeme sledovať isté skupiny firiem, ktoré v čase nafukovania bubliny používali rizikové spôsoby financovania, že vo fáze paniky prechádzajú kvôli zabezpečeniu likvidity k ešte rizikovejším a nebezpečnejším spôsobom financovania.

225 Carlo Ponzi bol taliansky emigrant, ktorý v 20. rokoch 20. storočia podnikal v predmestí Bostonu podvodným spôsobom, ktorý bol neskôr nazvaný ako „Ponzioho financovanie“. Ponzi založil svoje podnikanie na tom, že sľuboval vkladateľom vyplatenie vysokého 30% mesačného úroku. Finančné prostriedky na vyplácanie tohto úroku však neboli vytvárané reálnymi finančnými operáciami, ale boli vyplácané z vkladov neskorších vkladateľov. V momente, keď sa zastaví prílev nových investorov alebo sa znížia výšky vkladov jednotlivých investorov (ak je cash flow z vkladov nových investorov nižší ako finančné prostriedky potrebné na vyplatenie úrokov), Ponzioho financovanie zlyháva.

226 SIVÁK, R. - OCHOTNÍCKY, P.: Reflexie finančných kríz v teórii a v teórii finančných bublín, 2009, s. 4.

227 KINDLEBERGER, CH. P.: Manias, Panics and Crashes, 2011, s. 29.

4 Charles P. Kindleberger – špekulácia ako príčina vzniku bubliny

Charles P. Kindleberger, americký ekonóm vypracoval v spolupráci s americkým ekonómom Robertom Z. Aliberom v súčasnosti najrozsiahlejšie dielo, ktoré sa venuje finančným krízam: *Mánie, paniky a pády: Dejiny finančných kríz* (angl. *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*). Podľa Kindlebergera²²⁸ bublinu definujeme ako neutržateľný nárast zadlženosti istej skupiny dlžníkov alebo neutržateľný nárast cien na burzách. Kindleberger tvrdí, že jednou z hlavných príčin vzniku ekonomickej bubliny je špekulácia za účelom kapitálových ziskov, ktorej existencia a postupné zväčšovanie predchádza, resp. vo väčšine prípadov je priamou príčinou vzniku bubliny na trhu. Špekulačné správanie subjektov trhu vedie k zmene racionálneho správania sa trhových subjektov čo následne vedie k vzniku trhovej paniky (mánie), respektíve bubliny. Kým výraz panika alebo mánia zvýrazňuje iracionálne správanie, výraz bublina zdôrazňuje skutočnosť, že niektoré hodnoty (ceny) postupom času klesnú a s veľkou pravdepodobnosťou veľmi prudko.

V prílohe spomínanej práce Kindleberger uvádza štylizované zhrnutie finančných kríz od začiatku 17. storočia po koniec 20. storočia. Analýzou jednotlivých kríz dospel k poznatku, že vzniku jednotlivých kríz predchádzali špekulácie v rôznych oblastiach. Tabuľka 1 zobrazuje súhrnný prehľad špecifických oblastí, v ktorých vznikali špekulatívne obchody.

Tabuľka 1: Súhrnný prehľad oblastí špekulácií jednotlivých finančných kríz 1618-1990

Oblasť špekulácie	Časová a geografická lokalizácia krízy
KOMODITY	1799/Nemecko, 1815-1816/Veľká Británia, 1920-21/USA, Veľká Británia, 1873/Nemecko, Rakúsko, 1920-21/USA, Veľká Británia
cibuľky tulipánov	1636-37/Holandsko
cukor	1763/Holandsko
bavlna	1825,1836/Veľká Británia,1837/USA, 1838,1864/Francúzsko
pšenica	1847-48,1857/Veľká Británia
káva	1907/USA
zlato a iné drahé kovy	1893/USA, Austrália
ropa	1979-82/USA, celý svet
AKCIE A PODIELY	1690-1696,1890/Veľká Británia, 1882/Francúzsko,1907,1982-87/USA
podiely spoločnosti Dutch East India Company	1636-37,1772/Holandsko
akcie South Sea Company	1720/Veľká Británia
akcie a podiely Mississippi Company, Banque Générale, Banque Royale	1720/Francúzsko
lodné spoločnosti	1864,1866/Francúzsko,Anglicko,Taliansko
NEHNUTEĽNOSTI/ STAVEBNÝ SEKTOR	1722/Veľká Británia, 1848/európsky kontinent,1974-75,1982-87/USA, 1990/Japonsko, 1997-98/ázijské krajiny
stavebné pozemky	1828,1838/Francúzsko, 1873/Nemecko,Rakúsko
pôda	1837,1857,1929/USA,1979-82/USA, celý svet
železnice	1836,1847/Veľká Británia, 1848,1857/európsky kontinent, 1857,1873/USA, 1873/Nemecko, Rakúsko

228 KINDLEBERGER, CH. P.: Manias, Panics and Crashes, 2011, s. 30.

	kánaly	1772,1793,1797/Veľká Británia, 1828/Francúzsko
	bane	1825/Veľká Británia, 1893/Austrália
MENY		1618-23/Svätá ríša rímska, 50.-60. roky 20. storočia/celý svet, 1997-98/ázijské krajiny
	dolár	1979-82/USA, celý svet, 1982-87/USA
DLHOPISY		1792/USA, 1825/Veľká Británia
EXPORTY		
	surovín do Brazílie a škandinávskych krajín	1810/Veľká Británia
	komodít do USA	1815-16/ Veľká Británia
VLÁDNE DLHY		1720/Veľká Británia
CENNÉ PAPIERE		1819/Veľká Británia, 1873/Nemecko, Rakúsko, 1920-21/USA, Veľká Británia, 1974-75/USA
BURZOVÉ INDEXY		1990/Japonsko
BANKOVÉ ÚVERY		1994-1995/Mexiko, 1997-98/ázijské krajiny
INÉ:	zásoby	1920-21/USA, Veľká Británia
	lode	1920-21/USA, Veľká Británia
	tankery	1974-75/USA
	ťažký priemysel	1857/európsky kontinent, 1920-21/USA, Veľká Británia

Prameň: *Vlastné spracovanie podľa: KINDLEBERGER, CH. P.: Manias, panics and crashes..., 2011, s. 302-311.*

Z prehľadu vypracovaného na základe Kindlebergerových analýz je viditeľná paralela jednotlivých oblastí špekulatívneho správania s jednou zo súčasných klasifikácií finančných derivátov²²⁹. Môžeme konštatovať, že každá zo spomenutých oblastí, ktorá sa v minulosti stala ohniskom niektorej z finančných kríz a každé zo spomenutých aktív, ktorého volatilita trhovej ceny viedla k vzniku špekulatívnych obchodov, má v súčasnosti na trhu svoj finančný derivát²³⁰. Práve finančné deriváty sú v súčasnosti menovateľom špekulatívneho správania subjektov a neudržateľnej hry s rizikom.

Z hľadiska geografickej lokalizácie miesta vzniku bubliny prevládajú krajiny, v ktorých sú aj v súčasnosti alokované najväčšie finančné trhy a burzy (USA, Veľká Británia), teda miesta, kde prebieha najväčší počet špekulatívnych finančných operácií. Takisto sú tieto štáty, predovšetkým Spojené štáty americké, príkladom kumulácie výskumu, inovačných aktivít a technologického pokroku, čo potvrdzuje Minskeho hypotézu vzniku bubliny v mieste exogénneho šoku. Z porovnávani doterajších veľkých finančných kolapsov môžeme konštatovať, že na vzniku väčšiny významných bublín na finančných trhoch sa podieľali nové finančné produkty alebo technológie, ktoré umožnili neskúseným trhovým subjektom výrazne podceňovať mieru rizika.²³¹ Kindleberger vo svojej práci nadväzuje na Minskeho model a takisto tvrdí, že špekulácia, ktorá prerastie do bubliny je poháňaná úverovou

²²⁹ Podľa typu podkladového aktíva (napr. komodita, mena, akciový index, úroková miera, dlhopis, úverový fond a iné), od ktorého sa daný derivát odvádza, rozlišujeme úrokové deriváty, menové deriváty, akciové deriváty, komoditné deriváty a ostatné deriváty. Medzi ďalšie typy klasifikácie derivátov patrí delenie podľa typu derivátového produktu (forwardy, futurity, swapy a opcie) a delenie podľa typu trhového miesta, kde sa s derivátom obchoduje (deriváty obchodované na burze, mimoburzové deriváty).

²³⁰ Podľa Medzinárodného menového fondu definujeme finančné deriváty ako kategóriu, ktorá pokrýva finančné nástroje, ktoré sú naviazané na iné finančné nástroje, ukazovatele alebo komodity, s ktorými sú spojené určité finančné riziká (napríklad riziko úrokovej miery, devízové riziko, akciové riziko, kreditné riziko, komoditné riziko), a ktoré sú predmetom obchodovania na finančných trhoch.

²³¹ FOX, J.: *The Myth of the Rational Market*, 2009, s. 315.

expanziou. V spojitosti s realitnou bublinou používa axiómu: Neexistuje bublina na trhu nehnuteľností bez rýchleho rastu úverov.²³²

5 Záver

Po zohľadnení ponúknutých výskumov a následne sformulovaných definícií jednotlivých autorov, ktorí sa zaoberajú skúmaním súčasne aktuálneho fenoménu bubliny v kontexte finančných kríz, ekonomických cyklov a nestability svetového hospodárstva môžeme pri definovaní ekonomickej bubliny vyčleniť nasledujúce charakteristiky (Tabuľka 2).

Tabuľka 2: Charakteristiky ekonomických bublín

Ekonomické bubliny sú:	
(1)	špecifickým javom, kedy po prudkom raste cien prichádza veľmi rýchly pokles cien.
(2)	exponenciálne rastúce odchýlky ceny komodity od jej skutočnej hodnoty, ktorá je určená na základe tzv. fundamentov a makroekonomických ukazovateľov.
(3)	dočasným javom, sú dlhodobo neutržateľné a v určitom okamihu „prasknú“.
(4)	charakterizované prepuknutím iracionálneho správania na trhu, ktorý generuje nárast optimistických očakávaní, ten poháňa rast ceny aktív a vedie k nesprávnemu prerozdeleniu investícií a zdrojov.
(5)	sú nezlučiteľné s hypotézou efektívneho trhu a sú výsledkom fungovania princípu spätnej väzby.
(6)	vo väčšine prípadov spojené s úverovou expanziou, exogénnymi šokmi, neutržateľným nárastom zadlženosti, aplikáciou inovácií a nových finančných nástrojov.
(7)	následkom špekulatívneho správania subjektov za účelom kapitálových ziskov.

Prameň: *Vlastné spracovanie.*

Zoznam použitej literatúry

- [1] BARBERIS, NICHOLAS, THALER, RICHARD: *A Survey of behavioral finance*. [online] In: National Bureau of Economic Research, 2002. [Cit. 28.04.2013] Dostupné na: <http://www.nber.org/papers/w9222>.
- [2] BAUMÖHL, EDUARD a kol.: *Fundamentálna analýza akciových trhov*. ELFA, Košice. 2011. 328 s. ISBN 978-80-8086-191-6.
- [3] BRUNNERMEIER, MARKUS K., OEHMKE, MARTIN: *Bubbles, Financial Crises, and Systematic Risk*. [online] [Cit. 01.05.2013] Dostupné na: http://www.nber.org/papers/w18398.pdf?new_window=1.
- [4] FAMA, E.F.: *Random Walks in Stock Market Prices*. [online] 1965. [Cit. 01.05.2013] Dostupné na: <https://www.chicagobooth.edu/~media/34F68FFD9CC04EF1A76901F6C61C0A76.PDF>.
- [5] FOX, JUSTIN: *The Myth of the Rational Market*. HarperCollins e-books. 2009. 382 s. ISBN 978-0-06-188577-8.
- [6] GARBER, PETER M.: *First Bubbles. The Fundamentals of Early Manias*. In: MIT Press; Auflage: Reprint. 2001. ISBN 0262571536.

²³² KINDLEBERGER, CH. P.: *Manias, Panics and Crashes*, 2011, s. 62.

- [7] GRANČAY, MARTIN: *Hypotekárny trh USA ako faktor súčasnej globálnej krízy*. In Mezinárodní vědecká konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků : sborník příspěvků = conference proceedings]. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, 2008. ISBN 978-80-7248-504-8. S. 918-924.
- [8] CHORAFAS, DIMITRIS N.: *Introduction to derivative financial instruments*. McGraw Hills. 2008. 384 s. ISBN 0-07-154664-2.
- [9] CHOVANCOVÁ, BOŽENA a kol.: *Finančný trh: nástroje, transakcie, inštitúcie*. Vydavateľstvo EUROUNION . 2002. 584 s. ISBN 80-88984-31-9.
- [10] IMF: *Financial Derivatives*. [online] [Cit. 28.03.2013] Dostupné na: <http://www.imf.org/external/np/sta/fd/index.htm>.
- [11] KINDLEBERGER, CHARLES, P. – ALIBER, ROBERT, Z.: *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*. Palgrave macmillan, 2011. 356 s. ISBN 978-0-230-36535-3.
- [12] SCHILLER, ROBERT, J.: *Irrational Exuberance*. Pricetown University Press, 2000. 296 s. ISBN: 0691123357.
- [13] SCHILLER, ROBERT, J.: *From Efficient Markets Theory to Behavioral Finance*. [online] In: The Journal of Economic Perspectives, Vol. 17, No. 1. 2003. S.83-104. [Cit. 05.05.2013] Dostupné na: <http://links.jstor.org/sici?sici=0895-3309%28200324%2917%3A1%3C83%3AFENTTB%3E2.0.CO%3B2-J>.
- [14] SIVÁK, RUDOLF, OCHOTNÍCKY, PAVOL: *Reflexie finančných kríz v teórii a v teórii finančných bublín*. In: Ekonomické rozhľady, Vol. 38/2009, s. 299-311. ISSN 0323-262X.
- [15] STIGLITZ, E. JOSEPH: *Symposium on Bubbles*. [online] In: The Journal of Economic Perspectives, Vol. 4, No. 2. 1990. S.13-18. [Cit. 05.05.2013] Dostupné na: <http://links.jstor.org/sici?sici=0895-3309%28199021%294%3A2%3C13%3ASOB%3E2.0.CO%3B2-6>.

Kontakt

Ing. Jana Drutarovská

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/B, 85235 Bratislava

Email: jana.drutarovska@euba.sk

Slovenská republika

POSTAVENIE FILIPÍN VO SVETOVOM HOSPODÁRSTVE

Ing. Michal Držka

Abstrakt

Predkladaný príspevok sa zaoberá hospodárskym vývojom a súčasnou ekonomickou situáciou Filipín. Analyzuje základné makroekonomické ukazovatele ako rast a štruktúru HDP, nezamestnanosť, infláciu, výšku verejného dlhu a zahraničný obchod Filipín.

Kľúčové slová: Filipíny, rast HDP, nezamestnanosť, inflácia, verejný dlh

Abstract

The present paper focuses on development and current economic situation of Philippines. It analyzes basic macroeconomic indicators such as growth and structure of GDP, unemployment, inflation, public debt and foreign trade

Key words: Philippines, GDP growth, unemployment, inflation, public debt

1 História

Prvým Európanom čo pristál pri filipínskych brehoch bol v roku 1521 Fernão de Magalhães. Po sérii konfliktov získali v regióne prevahu Španieli, ktorí vládli ostrovom počas nasledujúcich troch storočí. Európania na ostrovoch zaviedli kresťanstvo, právny poriadok, založili najstaršie filipínske univerzity, vybudovali modernú infraštruktúru v podobe ciest, mostov, prístavov či neskôr železníc a letísk. Filipíny sú dodnes jedinou krajinou juhovýchodnej Ázie, kde prevláda kresťanstvo (80% obyvateľov sú rímsky katolíci). Od začiatku 20. storočia sa stali Filipíny kolóniou Spojených štátov.

Povojnový rozpad koloniálneho panstva dal vznik mnohým novým štátom na mape sveta. Filipíny formálne získali nezávislosť 4. júla 1946 a v krajine bola nastolená prezidentská demokracia amerického typu. V roku 1965 sa prezidentom stal Ferdinand Marcos, jeho vláda trvala nasledujúcich 21 rokov. Jeho éra je spojovaná s autoritatívnym režimom, porušovaním ľudských práv, rozsiahlym budovaním filipínskej infraštruktúry, zahraničným zadlžovaním a tiež so zvyšovaním výdavkov na armádu. Marcos v krajine zaviedol statné právo. Jeho režim mal prvky nepotizmu a kleptokracie. Marcosova vláda sa skončila nenásilnou ľudovou tzv. Žltou revolúciou v roku 1986. Diktátor emigroval do USA. Dodnes otázka jeho osobnosti rozdeľuje filipínsku verejnosť. Jedným je považovaný za autoritatívneho samovládca, druhí mu prisudzujú nastolenie poriadku a stability či vnútorný rozvoj krajiny.²³³

Následne bola do funkcie prezidenta demokraticky zvolená po prvý krát žena - Corazon Aquino. Ide o prvú ženu v Ázii, ktorá zastávala najvyššiu štátnu funkciu a Filipíncami je označovaná za „matku demokracie“. V úrade pôsobila dve volebné obdobia od februára 1986 do júna 1992. Jej vláda je spojovaná s demokratizáciou spoločnosti, bojom proti korupcii, štrukturálnymi ekonomickými reformami, zmenou ústavy (zúženie kompetencii prezidenta). V ekonomickej oblasti bolo potrebné liberalizovať hospodárstvo, stabilizovať vládne výdavky a štátny dlh, preorientovať sa na exportné odvetvia. Priemerný ekonomický rast počas Aquinovej vlády bol 3,3% ročne.

²³³ WHITE, T.: Philippines: Uniquely Rising from Its Past, 2005.

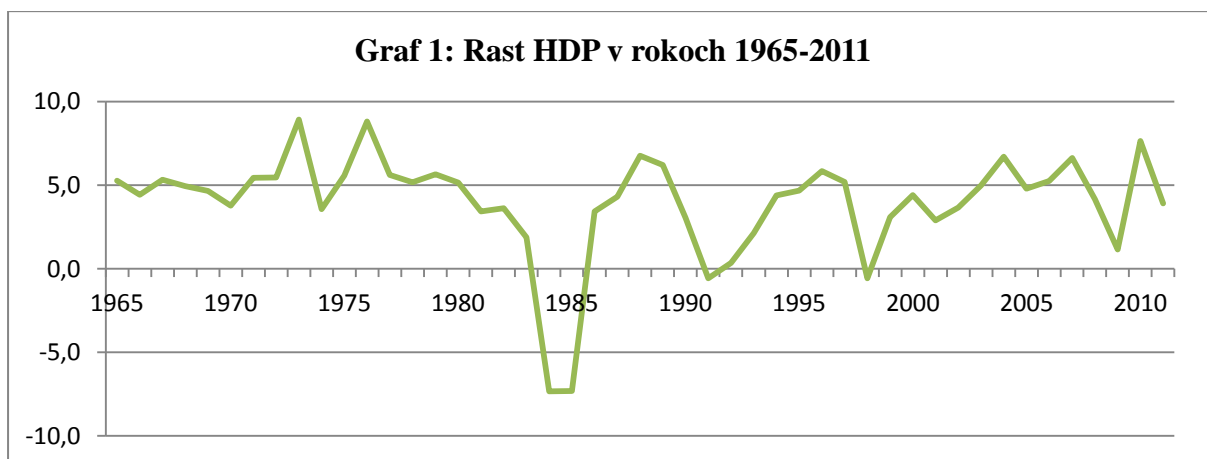
Súčasným filipínskym prezidentom je od roku 2010 Benigno Aquino III. Vystriedal vo funkcii Gloriu Macapagal-Arroyovú, ktorá bola neskôr v roku 2011 zatknutá v súvislosti s volebným podvodom. Benigno Aquino je synom bývalej prezidentky Corazon Aquinovej. Môžeme si všimnúť, že v Ázii je politická moc rozdeľovaná v demokratických voľbách aj na základe dynastického princípu. Rodina Aquinovcov pochádza z najvyššej vrstvy bohatých veľkostatkárov, čo vo viacerých Filipínoch vzbudzuje nevôľu. Práve sociálne napätie a veľké rozdiely v bohatstve sú veľkým problémom Filipín o čom svedčí aj Giniho koeficient na úrovni 42,98. Ďalším nedostatkom je pretrvávajúca korupcia vo verejnom živote.²³⁴

V medzinárodnej oblasti sú najdôležitejšími politickými partnermi Filipín spriatelene krajiny v rámci ASEAN, Japonsko a Spojené štáty. Filipíny majú v súčasnosti pohraničné konflikty s Čínou a Taiwanom o ostrovy v Juhočínskom mori (Scarborough Reef), zároveň na juhu Filipín pôsobia moslimské radikálne skupiny v rámci južných regiónov, ktoré si nárokujú na severné časti ostrova Borneo, ktoré v súčasnosti patria Malajzii.

2 Ekonomia

Na základe veľkosti HDP sú Filipíny 33. najväčšou ekonomikou sveta. Ak by sme prepočítali HDP na každého obyvateľa krajinu zaraďujeme medzi štáty s nižším stredným príjmom (HDP p.c. 4 119 USD). Filipíny patria do skupiny novo industrializovaných ekonomík označovaných ako ázijské tigre druhej vlny.²³⁵

Z historického hľadiska boli Filipíny aj vďaka americkej prítomnosti, v porovnaní so susednými štátmi vyspelejšou ekonomikou s fungujúcou infraštruktúrou. Komparatívnu výhodou pre krajinu bolo, že Filipínske obyvateľstvo ovládalo anglický a španielsky jazyk (výučba oboch bola do 80. rokov povinná). V priebehu povojnových rokov nastáva v regióne Juhovýchodnej Ázie ekonomický boom. Sledujeme nástup tzv. ázijských tigrov prvej a druhej vlny, no filipínska ekonomika paradoxne v tomto období rastie len mierne a zaostáva za svojimi susedmi. Pre ekonomické problémy po páde Marcosovej vlády boli Filipíny označené za „chorého muža Ázie“.

Zdroj: World Bank, Databank, 2013.

2.1 Kríza v juhovýchodnej Ázii

V priebehu Ázijskej krízy Filipíny ukázali svoju húževnatosť. Odhad MMF pre filipínsky ekonomický rast na rok 1998 bol vo výške 6% HDP. V druhom polroku, keď sa

²³⁴ SVETOVÁ BANKA: World Development Indicators, 2013.

²³⁵ SVETOVÁ BANKA: World Development Indicators, 2013.

účinky krízy v regióne naplno prejavili, sa predpovedaný vysoký rast, zmenil na miernu recesiu. V roku 1998 poklesla filipínska ekonomika o 0,6% HDP, čo bol oproti ostatným štátom minimálny prepad. Napríklad Malajzia zaznamenala hospodársky pokles o 6,7% HDP, Thajsko o 7,8% HDP a Indonézia až o 13,1% HDP.²³⁶

Prečo teda krajina, ktorá nevykazovala oslnivý ekonomický rast nebola krízou natoľko zasiahnutá ako ostatné ázijské tigre? Dôvodov nájdeme viacero. Po prvé, Filipíny v dôsledku pretrvávajúcich problémov na svojom finančnom trhu boli nútené v druhej polovici 80. rokov reformovať svoj bankový sektor. Rozhodujúcu úlohu v určovaní monetárnej politiky pripadla opäť do rúk centrálnej banky, komerčné banky boli nútené navýšiť svoje minimálne rezervy. Zároveň sa sprísnila úverová regulácia. Finančný trh sa stransparentnil čo podporilo vstup nových subjektov a na oligopolnom trhu sa zvýšila konkurencia. Nevídaná voľnosť pri poskytovaní pôžičiek akú sme mohli sledovať napríklad v Indonézií tak na Filipínach vďaka úspešným reformám nemohla nastať.²³⁷

Ďalším faktorom bola konzervatívnosť filipínskeho finančného trhu v priebehu 90.rokov. Úvery boli preferenčne poskytované podnikom s exportným zameraním a neboli nasmerované do sektoru stavebníctva ako to bolo v okolitých krajinách. Zároveň úrokové miery boli vyššie, čo nútilo investorov dobre si zvážiť o aký úver požiadajú. Filipínske banky požadovali od investorov vyššiu mieru kapitálovej účasti. Celkovo filipínsky súkromný sektor bol v omnoho menšej miere viazaný krátkodobými úverovými pohľadávkami. Pre porovnanie krátkodobé úvery predstavovali v ostatných krajinách juhovýchodnej Ázie 35% a 65% celkového dlhu firiem, vo Filipínach to bolo necelých 20%.

V roku 1997, keď vypukla finančná kríza tak mali Filipíny lepšiu východiskovú pozíciu. Devalvácia v zásade neposkytuje žiadnej krajine výhodu ak k nej pristúpia aj okolité štáty. Takúto reťazovú devalváciu sme mohli sledovať počas ázijskej krízy, kedy všetky štáty pristúpili k znehodnoteniu svojich mien. Filipíny z krízy dokázali vyťažiť maximum. Ich finančný sektor vďaka reformám a konzervatívnej politike nebol vážnejšie zasiahnutý, podniky vďaka rozumným investíciám a nízkemu zadĺženiu tiež neutrpeli straty ako firmy v okolitých štátoch. Zároveň devalvácia meny zvýšila exportnú konkurencieschopnosť filipínskej produkcie. Predkrízová politika poskytovania úverov do perspektívnych vývozných podnikov tak žala veľké úspechy. Podniky v okolitých štátoch bankrotovali a vykazovali vysoké straty zatiaľ čo sa Filipínam podarilo eliminovať svoje negatívne saldo na bežnom účte, ktoré v roku 1997 činilo -5,1% HDP no o rok neskôr to bolo +2,1% HDP. Filipínska ekonomika sa z recesie rýchlo spamätala a už v roku 1999 vzrástla o 3,1%.²³⁸

2.2 Súčasný stav hospodárstva

Filipínske hospodárstvo je silne na viazané sa susedné krajiny, na ekonomiku Spojených štátov a Európskej únie. Od vypuknutia finančnej a hospodárskej krízy v roku 2008, filipínska vláda zápasí s externými šokmi, ktoré výrazne ovplyvňujú jej hospodársky rast. Oživenie svetového hospodárstva je naďalej neisté. Spojené štáty vykazujú mierny rast a podobne ako krajiny Európskej únie zápasia s rastúcim zadĺžením čo limituje exportné možnosti filipínskej ekonomiky.

Z hľadiska tvorby HDP je dnes najvýznamnejší sektor služieb produkujúci až 55,1% HDP. Filipíny boli po druhej svetovej vojne prevažne agrárnou ekonomikou. Krajina sa vďaka industrializácií a zavedení podobného ekonomického modelu ako v okolitých štátoch stala proexportne orientovanou ekonomikou s rozvinutým sektorom služieb. Jazyková výbava

²³⁶ ASEAN, statistic database, 2013.

²³⁷ ASIA SOCIETY: The Asian Crisis and the Philippines.

²³⁸ WORD BANK, DATABANK, 2013.

Filipíncov prilákala do krajiny mnohé zahraničné firmy, ktoré sem outsourcovali svoje zákaznícke centrá či finančné oddelenia. Pre Filipíny je dôležitý aj cestovný ruch.

Na úrodnej sopečnej pôde dosahujú filipínski pestovatelia dobré výnosy. Napriek tomu je krajina nútená dovážať veľkú časť potravín zo zahraničia. Spôsobené to je faktom, že domáci vlastníci pôdy preferujú pestovanie paliem či exotického ovocia (mango, ananás, banány) určeného na export. Zároveň je potrebné rozlíšiť extenzívnu výrobu na rodinných farmách a mechanizované intenzívne poľnohospodárstvo veľkostatkárov. Dôležitú úlohu pre krajinu má aj rybolov. Poľnohospodárstvo dnes tvorí približne 12,3% HDP, ale jeho podiel na zamestnanosti je podstatne vyšší.

Priemyselná výroba dlhodobo tvoriaca viac než 30% HDP je primárne zameraná na export. Dominantnou je výroba elektrotechniky, IT, strojov, motorov a ich komponentov, výroba textilu. V produkuje jednak súčiastky pre zahraničné firmy rovnako aj finálne výrobky.

Tabuľka 1: Podiel jednotlivých sektorov na celkovom HDP

% podiel sektorov na HDP	1970	1980	1990	2000	2010
Poľnohospodárstvo (% HDP)	29,5	25,1	21,9	14,0	12,3
Priemysel (% HDP)	31,9	38,8	34,5	34,5	32,6
Služby (% HDP)	38,6	36,1	43,6	51,6	55,1

Zdroj: World Bank, Databank, 2013.

Filipínska ekonomika v prvej polovici roka 2010 rástla tempom 6,7 % pričom konečný ročný rast dosiahol hodnotu až 7,6% HDP a to predovšetkým vďaka domácejmu dopytu a čiastočne kvôli zotavovaniu sa vyspelých ekonomík z krízového stavu v priebehu rokov 2008-2009. Rok 2011 bol poznačený externými šokmi, s ktorými sa filipínska ekonomika musela vyrovnáť. Spomenúť môžeme neistý rast v USA, dlhovou krízu v eurozóne, tsunami v Japonsku, nepokoje na severe Afriky a Blízkom východe tzv. Arabskú jar či rozsiahle záplavy v Thajsku. V spojení so sériou hurikánov s dopadmi na poľnohospodársku výrobu a tiež konsolidačnými opatreniami filipínskej vlády zameranými na stabilizáciu verejných financií ekonomický rast Filipín dosiahol v roku 2011 hodnotu 3,9% HDP, k čomu prispel 9% pokles priemyselnej výroby a celkový prepád exportu o 4,2%.²³⁹

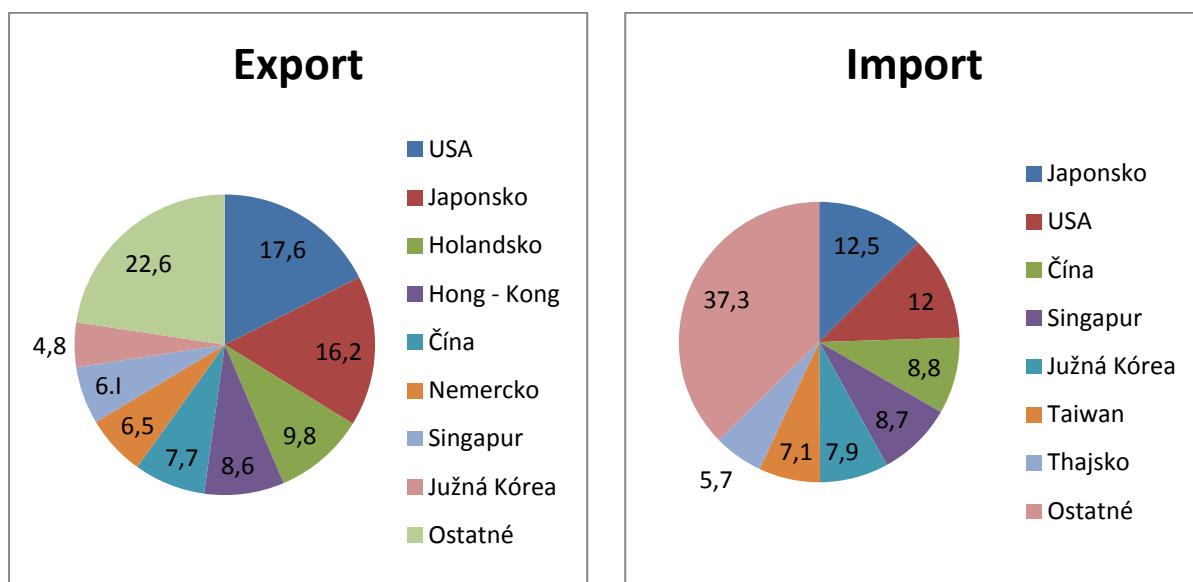
V prvej polovici roku 2012 však filipínska ekonomika opäť rástla tempom 6,2 %, vďaka oživeniu v priemysle a v sektore komerčných služieb. Na strane dopytu bol rast ťahaný obnovením vládnej spotreby, kde sme pozorovali zvýšenie výdavkov o 12,8 %. Vo filipínskej ekonomike dominantný sektor služieb rástol tempom 7,7 % pričom v porovnaní s rovnakým obdobím roku 2011, kedy sektor rástol o 4,7% ide o významné zvýšenie tempa rastu.²⁴⁰ V rozhodujúcej miere na ňom podieľal sektor dopravy, obchodu, komunikačných služieb a logistiky čo samozrejme súvisí s oživením dopytu po filipínskej produkcii na zahraničných trhoch a tým aj rastom filipínskeho exportu či obnovením dodávateľských služieb pre japonské podniky, ktorých výroba zostala ochromená zemetrasením. V druhej polovici roku 2012 vzrástol priemysel o 5,4% na čom sa podieľal hlavne sektor stavebníctva, ktorý vzrástol až o 9,2%. Po vyrovnaní sa s externými šokmi a po globálnom upokojení ekonomicko-politickej situácie vzrástol filipínsky export tovarov a služieb o 9,5%. Súčasne

²³⁹ NEDA: Socio-economic report 2010-2012.

²⁴⁰ BSP: Annual report 2012.

vzrástol aj import o 3,7% čo znamenalo, že Filipíny opäť dosiahli pozitívne saldo obchodnej bilancie.²⁴¹

Dominantnými filipínskymi exportnými komoditami sú polovodiče, elektronika, dopravné zariadenia, produkty z medi, textil, ropné produkty, palmový olej a exotické ovocie. Pre Filipíny kľúčovým exportným trhom sú USA, Japonsko a Holandsko. Hlavnými importnými položkami sú elektrotechnika, minerálne palivá, stroje, prepravné zariadenia, železo, oceľ, obilniny, chemikálie a plasty. Z pohľadu teritoriálnej štruktúry importu sú najvýznamnejšími partnermi Japonsko, USA a Čína.²⁴²

Zdroj: World Bank, Databank, 2013.

2.3 Zamestnanosť

Filipínska ekonomika zaznamenala problémy s rastúcou nezamestnanosťou v priebehu prvej polovice 80. rokov. Bolo to v čase politickej stagnácie Marcusovho režimu, ktorý bol v ekonomickej praxi charakteristický modelom silného štátu, relatívnu uzavretosťou filipínskej ekonomiky či nedostatočnými štrukturálnymi reformami. Filipíny v tom čase začínajú mierne zaostávať za okolitými krajinami. V roku 1980 bola nezamestnanosť vo výške 5%, ale prehlbujúca sa spoločenská kríza spôsobila jej zvýšenie na 9%. Po období stabilizácie sa dostala až nad úroveň 10%. Ekonomika nebola schopná generovať nové pracovné miesta pre zvyšujúci sa počet práceschopného obyvateľstva.²⁴³

V roku 1980 bolo dominantným odvetvím v oblasti zamestnanosti poľnohospodárstvo, kde pracovalo takmer 52% obyvateľov. V priebehu nasledujúcich desaťročí môžeme pozorovať kontinuálny pokles zamestnanosti v danom sektore a orientovanie sa na sektor služieb či exportné odvetvia. V roku 2009 pracovalo v poľnohospodárstve 35,5% obyvateľov, pričom sektor služieb už zamestnával 50% pracujúcich. Zaujímavým je fakt, že priemysel si počas posledných 30 rokov udržiaval aj napriek výrazným štrukturálnym zmenám v ekonomike rovnaký podiel na celkovej zamestnanosti, ktorý činil približne 15%.

²⁴¹ NEDA: Socio-economic report 2010-2012.

²⁴² ECONOMY WATCH: Philippines Trade, Exports and Imports.

²⁴³ WORLD BANK, Databank, 2013.

Tabuľka 2: Podiel jednotlivých sektorov na celkovej zamestnanosti

	2009	2000	1990	1980
Zamestnanosť v poľnohospodárstve	35,2	37,1	45,2	51,8
Zamestnanosť v priemysle	14,6	16,2	15,0	15,4
Zamestnanosť v službách	50,3	46,7	39,7	32,8

Zdroj: World Bank, Databank, 2013.

Aktuálna situácia na trhu práce je dobrá. Aquinova vláda dosiahla výrazné úspechy. Od roku 2006 môžeme pozorovať klesajúcu mieru nezamestnanosti a zároveň stále rastúci počet nových voľných pracovných miest, ktorý dáva priestor pre mladých ľudí nájsť si zamestnanie po ukončení školskej dochádzky. Práve schopnosť tvorby nových pracovných miest je veľmi dôležitá, lebo Filipíny sú krajinou s rýchlym populačným rastom a značná časť populácie je tvorená osobami mladšími než 25 rokov. V roku 2010 sa veľkosť pracovnej sily zvýšila o 3%. Rast pokračoval rekordným 4,9% tempom aj v nasledujúcom roku.

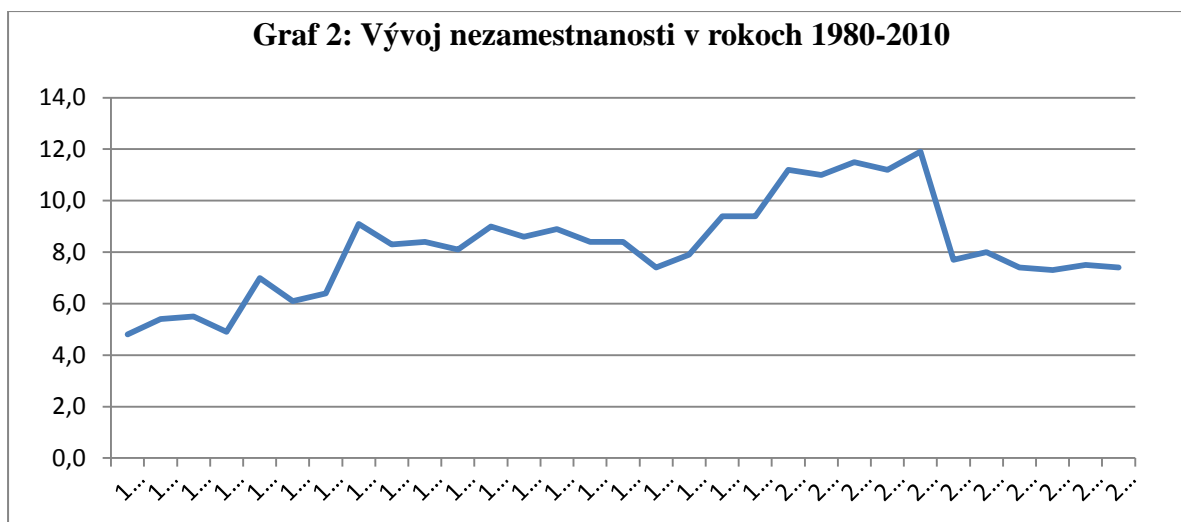
Vo všetkých troch sektoroch môžeme sledovať rast zamestnanosti čo súvisí so všeobecným rastom a rozvojom filipínskej ekonomiky. Najsilnejší rast počtu pracovných miest bol v priemysle (3,6%), nasledoval sektor služieb (3,2%) a poľnohospodárstvo (1,7%). V absolútnych číslach je dnes na Filipínach viac než 40 miliónov práceschopných a podiel pracovnej sily na celkovej populácii osciluje okolo hodnoty 65%.²⁴⁴

Nezamestnanosť, ktorá bola dlhodobo problémom filipínskej ekonomiky sa podarilo stabilizovať a v roku sa pohybovala pod úrovňou 8%. Pre porovnanie, v roku 2004 bola na Filipínach rekordná 12% nezamestnanosť. Od júla 2010 sa miera nezamestnanosti pohybovala medzi 6,2% až 7,4% čo v absolútnych číslach znamená približne 2,8 milióna ľudí bez práce. Závažným problémom filipínskej ekonomiky je tzv. podzamestnanosť. Do tejto kategórie zaraďujeme ľudí pracujúcich na polovičný úväzok, osoby prekvalifikované alebo ľudí, ktorých schopnosti prevyšujú pracovné nároky a túžia zmeniť zamestnanie.²⁴⁵

Podzamestnanosť je viditeľná vo všetkých vekových kategóriách, bez ohľadu na pohlavie či vzdelanie. V súčasnosti každý piaty zamestnaný Filipínek vyjadril záujem pracovať viac hodín alebo túži nájsť si dodatočný zdroj príjmov. Dôvodom takéhoto správania sú nízke platy alebo zlý výber zamestnania. V júli 2012 bol podiel podzamestnaných 3-krát vyšší než skutočný počet ľudí bez práce.

²⁴⁴ BSP: Annual report 2012.

²⁴⁵ NEDA: Socio-economic report 2010-2012.

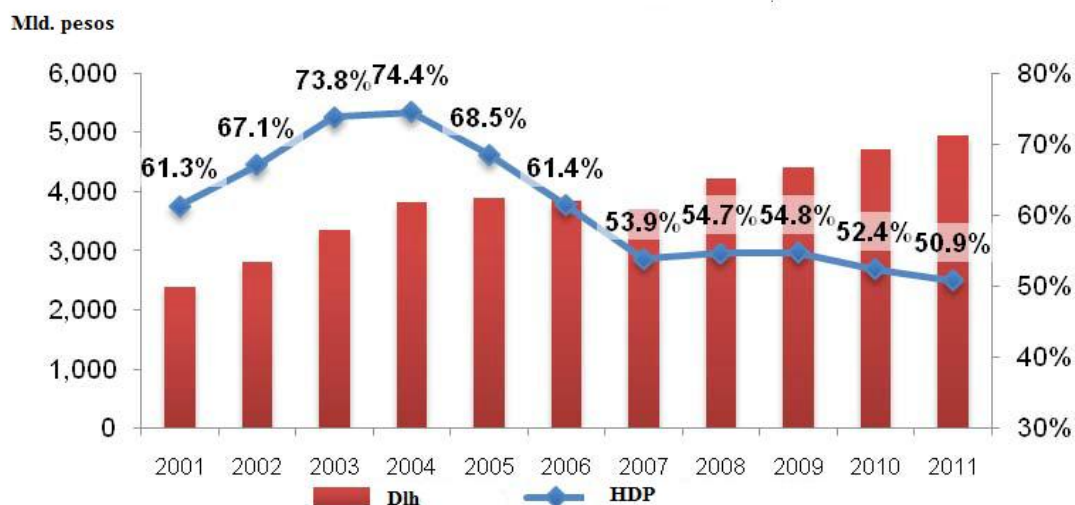

Zdroj: World Bank, Databank, 2013.

Makroekonomickou kategóriou, ktorá je úzko spojená so zamestnanosťou je výška deficitu štátneho rozpočtu a verejného dlhu. Vo vyspelých ekonomikách môžeme sledovať enormný rast zadĺženia. Vo Filipínach s vysokými tempami hospodárskeho rastu môžeme pozorovať opačný trend (viď Graf 3). Verejný dlh sa v absolútnych číslach zvyšuje, ale jeho podiel na HDP má v posledných rokoch klesajúci trend. Filipíny boli medzinárodnými ratingovými agentúrami ohodnotené ako krajina s pozitívnym výhľadom. Bolo to vďaka stabilnému ekonomickému rastu, pozitívnej platobnej bilancii (v roku 2010 14,3 mld. USD, v roku 2011 10,2 mld. USD), klesajúcemu dlhu a vládou implementovanými rozpočtovými škrtmi. V máji 2012 agentúra *Moody's* zmenila výhľad filipínskej ekonomiky zo stabilného na pozitívny. K rovnakému kroku pristúpila aj *Standard and Poors*. Agentúra *Fitch* hodnotí filipínske dlhopisy známkou BB, čo je v regionálnom kontexte veľmi dobrá zámka.

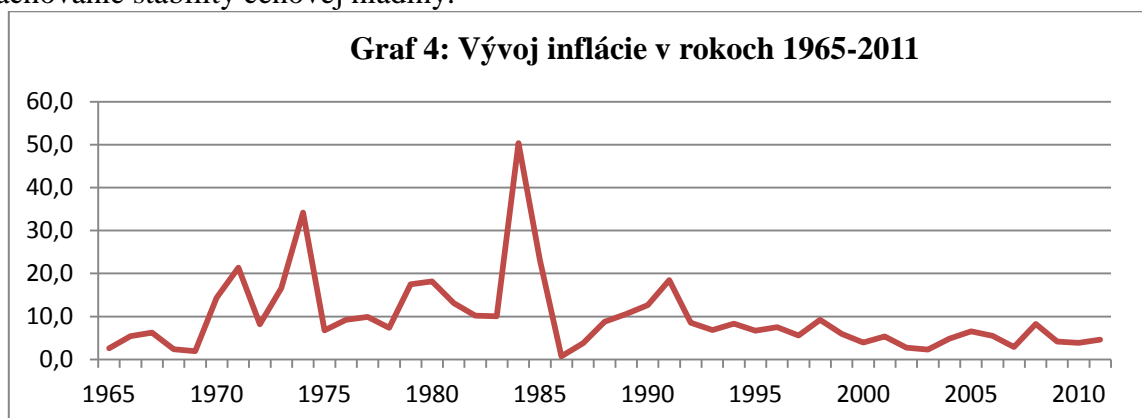
Filipíny v povojnovom období mali viackrát problém s cválajúcou infláciou. Pre krajinu, ktorá je závislá od dodávok nerastných surovín, sú veľmi dôležité stabilné svetové ceny. Napríklad ropný šok v roku 1973 spôsobil Filipínam infláciu nad 20 %. Neskôr v súvislosti s krízou Marcosovho hospodárskeho modelu v prvej polovici 80. rokov a neschopnosťou Filipín ručiť za svoje pôžičky sa krajina uchýlila k inflačnej emisii peňazí, čoho logickým následkom bola 50% miera inflácie v roku 1984. Neskôr vďaka reformám finančného trhu a zodpovednej monetárnej politike sa cválajúcu infláciu podarilo skrotiť. Od druhej polovice 90. rokov sa pohybuje pod úrovňou 10%. Krajiny, ktoré zaznamenávajú vysoké tempá rastu majú spravidla aj vyššiu mieru inflácie, ktorá sa nechápe ako negatívny jav ak je rast cenovej hladiny nižší ako rast produktivity práce.

Graf 3: Porovnanie výšky verejného dlhu a % podielu dlhu k HDP

Zdroj: Socio-economic report 2010-2012

V roku 2009 bol vytýčený strednodobý inflačný cieľ medzi 3% - 5%, ktorý sa centrálnej banke darí plniť. Za roky 2010 a 2011 bola inflácia 3.9% resp. 4.6%. Filipíny sú veľmi citlivé na vonkajšie vplyvy a nárast inflácie v roku 2011 má na svedomí predovšetkým napätie na Blízkom východe a tiež celosvetový rast cien potravín. Pre 90 miliónový štát závislý od dovozu ropy a potravín budú spomenuté dva faktory v budúcnosti určujúce pre zachovanie stability cenovej hladiny.²⁴⁶

Zdroj: World Bank, Databank, 2013.

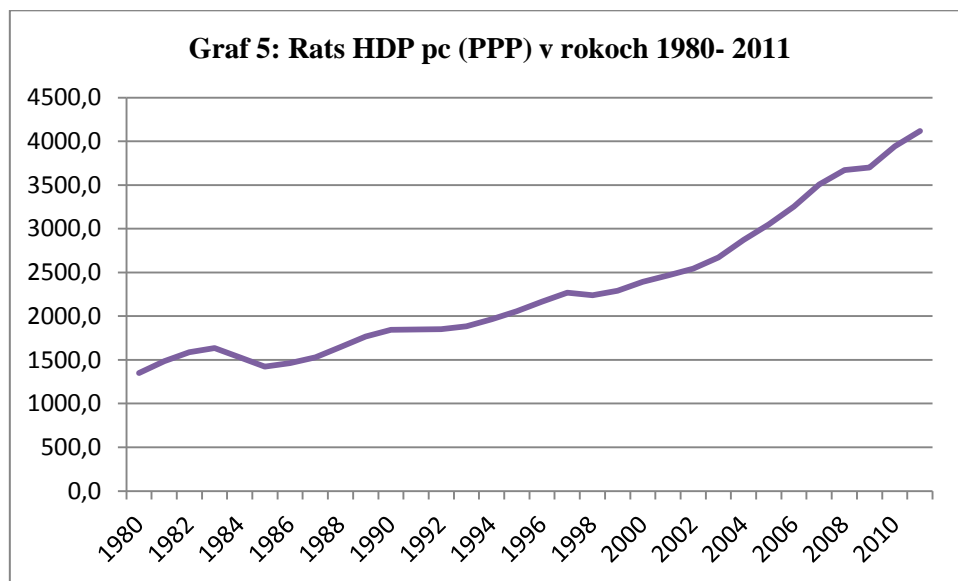
3 Závery a budúci vývoj

Filipíny zaraďujeme medzi rýchlo rastúce štáty. Podľa odhadov Goldman Sachs sa Filipíny do roku 2050 stanú 14. najsilnejšou ekonomikou sveta. Čo len poukazuje na rastúci význam regiónu juhovýchodnej Ázie v svetovom meradle. Krajina má jeden z najvyšších prírastkov obyvateľstva 2.04. Výzvou do budúcnosti je tvorba nových pracovných miest. Každoročne musí ekonomika vytvoriť približne 400 000 pracovných miest pre nových absolventov.²⁴⁷ Množstvo talentovaných Filipíncov emigrovalo za perspektívou lepšieho života do zahraničia, predovšetkým do Spojených štátov. Čo predstavuje stratu pre domácu

²⁴⁶ NEDA: Socio-economic report 2010-2012.

²⁴⁷ NEDA: Socio-economic report 2010-2012.

ekonomiku, ale Filipínci v zahraničí predstavujú pre krajinu aj zdroj príjmov. V roku 2010 remitencie zo zahraničia tvorili 10% HDP. Hrubý domáci produkt na obyvateľa dlhodobo rastie a od roku 1980 sa takmer stornásobilo. Trend rastu HDP p.c. bude pokračovať.²⁴⁸

Zdroj: World Bank, Databank, 2013.

Na relatívne dobrých výsledkoch filipínskej ekonomiky v časoch neistého globálneho oživenia sa vo výraznej miere podieľali vládne opatrenia na udržanie makroekonomickej stability zamerané na oblasť fiškálnej stability, inflačného cielenia, znižovanie nezamestnanosti a zlepšenie situácie na trhu práce.

Pre stabilitu štátnych príjmov je dôležitý ekonomický rast, inflácia, výmenný kurz, ohodnotenie štátnych dlhopisov, efektívny výber daní a poplatkov. Makroekonomické veličiny úzko spolu súvisia a filipínska vláda si je vedomá ich podmienenosťou vonkajším prostredím. Najväčšou výzvou bude zefektívnenie výberu daní z príjmu a boj proti daňovým únikom. Krajina tiež dlhodobo bojuje proti korupcií, ktorá je živnou pôdou pre plytvanie vládnych zdrojov.

Na strane výdavkov Filipínska vláda uplatňuje zodpovednú politiku. Štátny rozpočet síce vykazuje deficit ale verejný dlh sa znižuje. Krajiny s deficitným financovaním musia neustále dbať na rast zadĺženia a efektívne alokovanie zdrojov. Pre vládu politickou výzvou zostáva znižovanie počtu chudobných a rozšírenie vládnych sociálnych programov o ďalšie vrstvy obyvateľstva. V krajine sú naďalej potrebné investície do budovania a obnovovania infraštruktúry. Situácia komplikuje ostrovný charakter štátu, nerovnomerné osídlenie či tropická klíma.²⁴⁹

Obrovským rizikom pre Filipíny je oslabenie spotreby zo strany hospodársky vyspelých štátov, čo súvisí s pretrvávajúcou dlhovou krízou v Eurozóne a slabým oživením ekonomiky USA. Negatívny vývoj by mal fatálny vplyv na proexportne orientované Filipíny, ktoré napriek značnej veľkosti vlastného trhu sa nemôžu zatiaľ spoliehať na domáci dopyt a spotrebu. Možným proti opatrením je orientácia sa na regionálnu integráciu a liberalizáciu obchodu medzi ázijskými štátmi.

²⁴⁸ ECONOMY WATCH: Philippines Economic Forecast.

²⁴⁹ Socio-economic report 2010-2012

Zoznam použitej literatúry

- [1] ASEAN statistic database [online databáza]. Dostupné na internete: <http://www.asean.org/resources/2012-02-10-08-47-55/asean-statistics>
- [2] ASIAN DEVELOPMENT BANK [online databáza]. Dostupné na internete: <http://www.adb.org/countries/philippines/economy>
- [3] ASIA SOCIETY: The Asian Crisis and the Philippines Dostupné na internete: <http://asiasociety.org/policy/asian-crisis-and-philippines-likely-first-economy-recover>
- [4] ECONOMY WATCH: Philippines Trade, Exports and Imports Dostupné na internete: http://www.economywatch.com/world_economy/philippines/export-import.html
- [5] ECONOMY WATCH: Philippines Economic Development Dostupné na internete: <http://www.economywatch.com/economic-development/philippines.html>
- [6] ECONOMY WATCH: Philippines Economic Forecast Dostupné na internete: http://www.economywatch.com/world_economy/philippines/economic-forecast.html
- [7] MZV a EZ SR – Filipíny Dostupné na internete: http://www.foreign.gov.sk/sk/cestovanie_a_konzularne_info/staty_sveta
- [8] NEDA (The National Economic and Development Authority) Dostupné na internete: http://www.neda.gov.ph/econreports_dbs.asp
- [9] NEDA: Socio-economic report 2002. Dostupné na internete: http://www.neda.gov.ph/econreports_dbs/SER/SER%202002.pdf
- [10] NEDA: Socio-economic report 2006. Dostupné na internete: http://www.neda.gov.ph/econreports_dbs/SER/SER2006.pdf
- [11] NEDA Socio-economic report 2010-2012. Dostupné na internete: http://www.neda.gov.ph/econreports_dbs/SER/SER2010-2012new.pdf
- [12] SVETOVÁ BANKA. 2013. [online databáza]. *World Development Indicators*. Washington: Svetová banka, 2013. Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>.
- [13] CENTRAL BANK OF PHILLIPPINES (The Bangko Sentral ng Pilipinas-BSP): Annual report 1999-2012 Dostupné na internete: http://www.bsp.gov.ph/publications/regular_annual.asp
- [14] WHITE, THOMAS: Philippines: Uniquely Rising from Its Past. Dostupné na internete: <http://www.thomaswhite.com/explore-the-world/philippines.aspx>
- [15] WORLD BANK, Databank 2013 [online databáza]. Dostupné na internete: <http://www.worldbank.org/>
- [16] US AID: Philippines Economic Performance Assessment. Dostupné na internete: http://egateg.usaid.gov/sites/default/files/Philippines_Economic_Performance_Assessment.pdf

Kontakt

Ing. Michal Držka

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/B, 85235 Bratislava

Email: michal.drzka@euba.sk

Slovenská republika

EU LANGUAGES AND LANGUAGE POLICY

PaedDr. Mgr. Miroslava Ďurkovičová

Abstract

Language-related issues have a crucial role in the European Union policy. There is a vivid interest in the EU to encourage language learning and teaching, to promote a multicultural economy, to promote linguistic diversity and principle of multilingualism. The different organizations and institutions of the EU promote the ideal European citizen speaking two foreign languages and having intercultural competence. The most important EU documents on language policy are analyzed and also are presented the EU aims to support multilingualism and intercultural awareness of the European Citizens.

Key words: language, language policy, the EU, multilingualism, Common European Framework of Reference for Languages

Abstrakt

V Európskej únii hrá jazyková politika kľúčovú úlohu. Je živým záujmom únie podporiť štúdium a výučbu jazykov, multikultúrnu ekonomiku, jazykovú rôznorodosť a viacjazyčnosť. Mnohé organizácie a inštitúcie napomáhajú formovať ideálneho európskeho občana, ktorý je pripravený komunikovať v dvoch cudzích jazykoch a má interkultúrne vedomosti a zručnosti. V príspevku sú analyzované kľúčové dokumenty Európskej únie a sú prezentované ciele EÚ, ktoré smerujú k multilingvalizmu a adekvátnemu interkultúrnemu povedomiu jej občanov.

Kľúčové slová: jazyk, jazyková politika, Európska únia, viacjazyčnosť, Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky.

*The fact of living together and continually communicating
in a distinctive language makes a human group into a nation.
The natural boundaries of states are their internal boundaries corresponding
to the fact of speaking the same languages.
(Johann Gottlieb Fichte)250*

1 EU Languages and Language policy

Within the historical perspective syntactical language is typically human mean of oral communication. From the anthropological perspective, different languages of this kind ensured social cohesion within communities (face- to-face human groups) and constituent part of the ethnic boundary, which separated such a group from the others. The long lasting separation of one group from another, not mediated by exchange of spouses or economic contacts, contributed to the growing divergence of these groups' languages, even if these groups had originated from a single one, and thus had shared the same language in the past. Spatial mobility meant that groups of totally or much different origin came in touch with one another, which ensured the rise of multilingualism when they engaged in lasting contacts or cooperation. Languages of some communities become *linguas francas* (vehicular languages)

250 Fichte J.G.: Reden an die deutsche Nation. In: Sämtliche Werke (vol 7: Zur Politik, Moral und Philosophie der Geschichte. Leipzig. 1845.

of inter-group communication.²⁵¹ Nowadays Europe is a continent of many languages. We increasingly face situations where we have to speak languages other than our own, whether through student exchanges, migration and business in Europe's increasingly integrated market, tourism or even general globalization.

The official languages of EU countries alone represent three language families: Indo-European, Finno-Ugric and Semitic and, compared to other continents, this is relatively few. Linguistic diversity has become more visible than ever because people now have much more contact with foreigners than ever before. The European Union has 23 official languages²⁵² and more will be added as new countries join. Europe also has more than 60 indigenous regional and minority languages²⁵³ – some of which have official status locally. Examples include Sami in the North, Sorbian towards the east, Sardinian in the South and Basque in the West. In 1992, the European Commission initiated a detailed study of regional and minority language communities in the EU. As new countries joined the Union, the scope of the study was widened.²⁵⁴ In addition, the European Commission provided support to the projects that support regional or minority languages. One of them is the ADUM which main aim is to offer people and organisations throughout Europe that work for the so-called “regional” or “minority” languages information on the European programmes that can be taken advantage of to (co)fund projects to promote these languages.²⁵⁵ Other recent projects include CRAMLAP (Celtic, Regional and Minority Languages Abroad Project), which has undertaken an audit and evaluation of Higher Education provision of Celtic and other regional and minority languages in Europe, and the Network of European Language Planning Boards, established to promote co-operation between minority language planning boards in Europe. The Network to Promote Linguistic Diversity (NPLD) is a pan-European Network which covers regional, minority, indigenous, cross-border and smaller national languages to promote linguistic diversity in Europe. The main focus is providing information about and easy access to a large network of organisations that can share ideas, information and best practice regarding the promotion of less widely used languages.²⁵⁶

EU language policies aim to protect linguistic diversity and promote knowledge – for reasons of cultural identity and social integration. Multilingualism in this context means, firstly, languages as a source of wealth that is integral to Europe's cultural diversity, and secondly, an individual's ability to express themselves in various languages. Multilingualism is an important element of Europe's competitiveness because multilingual citizens are better placed to take advantage of the educational, professional and economic opportunities created by an integrated Europe. Although in the EU language policy is the responsibility of the member states, a considerable number of institutions and programmes deal with language learning related issues on a continental level. The most important organization affecting European language policy is the Council of Europe, a Strasbourg-based intergovernmental

251 Kamusella T.: *The politics of language and nationalism in modern Central Europe*, Palgrave Macmillan, 2012.

252 They are: Bulgarian, Czech, Danish, Dutch, English, Estonian, Finnish, French, German, Greek, Hungarian, Irish, Italian, Latvian, Lithuanian, Maltese, Polish, Portuguese, Romanian, Slovak, Slovene, Spanish and Swedish. The first Community Regulation determining official languages was passed in 1958. It specified Dutch, French, German and Italian as the first official and working languages of the EU, these being the languages of the Member States at that time. Since then, as more countries have become part of the EU, the number of official and working languages has increased.

253 The EU has a positive policy towards regional and minority languages, enshrined in Article 22 of the European Charter of Fundamental Rights, which states, “The Union respects cultural, religious and linguistic diversity”.

254 http://ec.europa.eu/languages/euromosaic/euromosaic-study_en.htm

255 An action plan 2004-2006; http://www.adum.info/app/adum/web/01_presentation/index.html

256 <http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/>

organization. There are two bodies to coordinate the Council of Europe's work on language education: the Language Policy Division and the European Center for Modern Languages.

1.1 Legal basis of language policy and the objectives

Respect for linguistic diversity is a fundamental value of the European Union, in the same way as respect for the person and openness towards other cultures. It has been a desired image for the Council of Europe for more than five decades. The earliest document emphasising the importance of learning and esteeming languages of other countries was the European Cultural Convention ratified in 1954 by ten members of the Council of Europe. This document served to substitute the bilateral cultural conventions between the member states, and promoted to "pursue a policy of common action designed to safeguard and encourage the development of European culture." Each Contracting Party shall, insofar as may be possible:

- a) encourage the study by its own nationals of the languages, history and civilisation of the other Contracting Parties and grant facilities to those Parties to promote such studies in its territory;
- b) endeavour to promote the study of its language or languages, history and civilisation in the territory of the other Contracting Parties and grant facilities to the nationals of those Parties to pursue such studies in its territory. 257

However, the last five decades witnessed major changes in European society that led to changing needs in the field of language education as well. The Council of Europe's language education policy today articulates these needs as they promote plurilingualism, democratic citizenship, linguistic diversity, social cohesion and mutual understanding. The *White Paper on Education and Training* (1995) is the first EU document to stress the importance of plurilingualism together with emphasizing the need for intercultural understanding. "Proficiency in several Community languages has become a precondition if citizens of the European Union are to benefit from the occupational and personal opportunities open to them in the borderfree Single Market. This language proficiency must be backed up by the ability to adapt to working and living environments characterised by different cultures."258

The **Charter of Fundamental Rights**259 adopted in 2000 also places an obligation on the Union to respect linguistic diversity260 and prohibits discrimination on grounds of language.261 The EU institutions also take the principle of linguistic diversity into account in their correspondence with citizens. Therefore each citizen of the Union has the right to write to any of the institutions or bodies in one of the languages262 and have an answer in the same

257 European Cultural Convention, Paris, 12th of December 1954, article 2 <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/018.htm>

258 White Paper on Education, p.44; <http://www.education.ie/en/Publications/Policy-Reports/Charting-Our-Education-Future-White-Paper-On-Education-Launch-Copy-1995-.pdf>

The 1995 White paper, does not use the expression plurilingual instead, the word multilingualism is used This shows that the distinction between the concepts plurilingual and multilingual was not clearly defined in 1995. The Common European Framework of References (2001) already discusses the difference between these notions: "Plurilingualism differs from multilingualism, which is the knowledge of a number of languages, or the co-existence of different languages in a given society. Multilingualism may be attained by simply diversifying the languages on offer in a particular school or educational system" (CEFR, 2001, p. 4 In.: DOMBI, J.: *European language policy on plurilingualism and intercultural communication*, *communication* Bulletin of the Transilvania University of Brasov, Series IV: Philology & Cultural Studies. 2010, vol. 3, p. 165.)

259 http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

260 Article 22

261 Article 21

262 mentioned in Article 314

language.²⁶³ The **Lisbon Treaty** further enhances the respect for language diversity. Hence Article 3(3) of the EU Treaty on the tasks of the Union shall now read: “It shall respect its rich cultural and linguistic diversity, and shall ensure that Europe’s cultural heritage is safeguarded and enhanced.”²⁶⁴ The Charter of Fundamental Rights shall also become legally binding with the entry into force of the Reform Treaty.²⁶⁵ In the context of the **Lisbon Strategy** adopted by the European Council in March 2000, the importance of foreign language learning in raising competitiveness is being emphasised. In connection with the reforms of national education and vocational training systems needed in order to achieve the Lisbon objectives, EU education ministers have set themselves the goal of improving foreign language teaching, encouraging language learning from an early age, and making learning a foreign language more popular.

2 Multilingualism policy

The European Commission has designed how to implement the *Multilingualism Policy*. A new Framework Strategy for Multilingualism was adopted in November 2005. The Communication set out three basic strands to the EU’s multilingualism policy which, up to day, represent key points:

1. ensuring that citizens have access to EU legislation, procedures and information in their own language,
2. underlining the major role that languages and multilingualism play in the European economy, and finding ways to develop this further,
3. encouraging all citizens to learn and speak more languages, in order to improve mutual understanding and communication.

In May 2008 the Council of Europe issued the *White Paper on Intercultural Dialogue* a document that seeks to provide a conceptual framework and a guide for policymakers and practitioners.²⁶⁶ Furthermore last statistics demonstrate very positive attitudes of Europeans towards multilingualism. 88% of them think that knowing languages other than their mother tongue is very useful and almost every European (98%) considers mastering foreign languages useful for the future of their children. Among languages perceived as useful for the future of their children are: English (79%), French and German (20%), Spanish (16%) and Chinese (14%). 84% of Europeans think that everyone in the EU should speak one language in addition to their mother tongue and 72% think that EU people should speak more than one foreign language. Hence, most European citizens share the Barcelona objective that all EU citizens should be able to speak at least two foreign languages in addition to their mother tongue. Europeans recognise the benefits of being able to speak other languages in terms of being able to work or study in another country, meet people from other countries and understand people from other cultures.²⁶⁷

²⁶³ Article 21 of the EC Treaty

²⁶⁴ Consolidated version of the Treaty on European Union - TITLE I: COMMON PROVISIONS - Article 3 (ex Article 2 TEU), In.: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12008M003:EN:HTML>

²⁶⁵ see Article 6 of the EU Treaty http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_7315_en.htm

²⁶⁶ White Paper on Intercultural dialogue, p.5, In.: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf

Within legislative term 2004-2009 Ján Figel’ from Slovakia was appointed a Commissioner for “multilingualism issues.” Under his leadership the Commission presented its New Framework Strategy for Multilingualism (COM(2005)596) in November 2005

²⁶⁷ European and they languages report, p. 142 see: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf.

2.1 Principle of multilingualism and its role in the European Parliament

Principle of multilingualism has been applied into the European Parliament's work. As regards interpreting, the European Parliament differs from the other EU institutions in so far as the principle of 'controlled full multilingualism' is observed in its day-to-day work. That means that interpretation is provided out of, and into, all EU official languages. With the exception of smaller meetings, interpretation is provided for part-sessions and meetings of parliamentary bodies, committees and groups on the basis of this principle, in so far as the capacity of the interpreting service allows. In the case of less widely used languages, it is ascertained prior to the meetings of smaller bodies whether MEPs speaking these languages will be attending the meeting. An individual MEP's right to interpretation of debates into his or her own mother tongue and interpretation of his or her own speeches is enshrined in Parliament's rules of procedure. In its efforts to safeguard the use of all official languages in practice in parliamentary proceedings, the European Parliament is the very embodiment of linguistic diversity in the EU. The EU believes that using the different languages spoken by its citizens is a major factor in ensuring greater transparency, legitimacy and effectiveness. Legislation adopted by the EU must be available to all EU citizens in their respective mother tongue. In addition, every EU citizen has the right to present requests or petitions in an official language of his or her home country to the European Parliament, other EU institutions and advisory bodies and the European Ombudsman, and to receive a reply in that language. This EU commitment to multilingualism in law-making and administration is unique throughout the world.

3 Common European Framework of Reference for Languages²⁶⁸ (CEFR)

The aim of European Union language policy is to promote the teaching and learning of foreign languages in the EU and create a language-friendly environment for all Member State languages. Foreign language competence is regarded as one of the basic skills which every EU citizen needs to acquire in order to improve his/her educational and employment opportunities within the European learning society, in particular by making use of the right to freedom of movement of persons. Foreign language competence is also seen as very important in supporting cultural exchange and personal development. Within the framework of education and vocational training policy, the European Union's objective is therefore for every EU citizen to master two other languages in addition to his/her mother tongue. In order to achieve this objective, children are to be taught two foreign languages in school from an early age.²⁶⁹ CEFR describes in a comprehensive way what language learners have to learn to do in order to use a language for communication and what knowledge and skills they have to develop so as to be able to act effectively. The description also covers the cultural context in which language is set. The Framework also defines levels of proficiency which allow learners' progress to be measured at each stage of learning and on a life-long basis. The CEFR describes foreign language proficiency at six levels: A1 and A2, B1 and B2, C1 and C2. It also defines three 'plus' levels (A2+, B1+, B2+). Based on empirical research and widespread consultation, this scheme makes it possible to compare tests and examinations across languages and national boundaries. It also provides a basis for recognising language qualifications and thus facilitating educational and occupational mobility. The CEFR's scales

²⁶⁸ CEFR The result of over twenty years of research was designed to provide a transparent, coherent and comprehensive basis for the elaboration of language syllabuses and curriculum guidelines, the design of teaching and learning materials, and the assessment of foreign language proficiency. It is used in Europe but also in other continents and is now available in 39 languages. http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Cadre1_en.asp
²⁶⁹ 2005/C 141/04, see: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2005:141:SOM:en:HTML>

of foreign language proficiency are accompanied by a detailed analysis of communicative contexts, themes, tasks and purposes as well as scaled descriptions of the competences on which we draw when we communicate. This helps to explain why the CEFR is increasingly used in teacher education, the reform of foreign language curricula and the development of teaching materials.²⁷⁰As globalization continues to confront the EU with new challenges, each citizen will need a wide range of key competences to adapt flexibly to a rapidly changing and highly interconnected world. Education in its dual role, both social and economic, has a key role to play in ensuring that Europe's citizens acquire the key competences needed to enable them to adapt flexibly to such changes. In this context, one of the main aims of the Common European Framework of Reference for Languages is to identify and define the key competences necessary for personal fulfillment, active citizenship, social cohesion and employability in a knowledge society. According to the Framework, competences are defined as a combination of knowledge, skills and attitudes appropriate to the context. The Key Competences are those which all individuals need for personal fulfillment and development, active citizenship, social inclusion and employment.

The Framework sets out eight key competences:

- a) Communication in the mother tongue;
- b) Communication in foreign languages;
- c) Mathematical competence and basic competences in science and technology;
- d) Digital competence;
- e) Learning to learn;
- f) Social and civic competences;
- g) Sense of initiative and entrepreneurship;
- h) Cultural awareness and expression.

These key skills and competences are necessary in the fields of multilingualism, multiculturalism and proper translation/interpreting, which is necessary to ensure multicultural communication.²⁷¹

4 Promotion of language teaching and learning with the support programmes

The EU has adopted several programmes of European and international dimension in order to promote exchanges, mobility and intercultural understanding. The main financial support for foreign language learning has so far been provided under the Socrates and Leonardo da Vinci educational and vocational training programmes.²⁷² This support will be continued in the period 2007–13 with the new Lifelong Learning Programme. **In the field of education** The Socrates programme, launched in 1995, consisted of eight areas of action, four of which included measures to promote language learning: Lingua (Promoting language teaching and language learning), Comenius (European cooperation on school education that supports various types of school partnerships), Erasmus (Community action programme in the field of higher education), Grundtvig (Adult education and other educational pathways). **Action programme in the field of vocational training is Leonardo da Vinci.** The Leonardo programme supported projects aimed at enhancing employees' skills in the area of multilingual and multicultural communication through vocational training. In contrast to the support programmes under the Socrates programme, these projects had to be specifically

²⁷⁰ http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Cadre1_en.asp

²⁷¹ Vankevič, I.: THE MAIN SKILLS AND COMPETENCES OF

MULTILINGUALISM IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN UNION Limes, 2010, Vol. 3, No. 1: 55–66

²⁷² http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_7314_en.htm

targeted at a target group in the area of vocational training. They were intended to raise awareness among companies of the importance of foreign language skills and support companies in developing foreign language training opportunities. Decision No 1720/2006/EC of 15 November 2006 established a new **‘integrated action programme in the field of lifelong learning’** for the 2007–13 period to provide financial support for education in Europe. The new integrated programme combines current EU education programmes and therefore covers the four sub-programmes referred to above. In this new programme languages will also be covered by a **transversal programme** aimed, inter alia, at promoting language learning and linguistic diversity. Complementing the four sub-programmes described above, the transversal programme will also support initiatives which transcend individual programme boundaries and are relevant to several target groups. Eligible measures include, for example, multilateral projects to develop new materials for language learning, the development of instruments and courses to train language teachers, or the preparation of studies on language learning and linguistic diversity. In order to highlight the importance of linguistic diversity and foreign language learning in Europe, 2001 was declared the **European Year of Languages** by the EU and the Council of Europe. A total of 45 countries took part, with the aim of encouraging language learning throughout Europe. Encouraged by the huge success of the European Year of Languages, the EU and the Council of Europe decided to celebrate the so-called **European Day of Languages** every year on 26 September, with all sorts of events promoting language learning. Like the earlier European Year of Languages, this action is also aimed at raising awareness among citizens of the many languages spoken in Europe and encouraging them to learn languages.

5 Conclusion

Lifelong languages learning has become a necessity for all citizens. We need to develop our skills and competences throughout our lives, not only for our personal fulfillment and our ability to actively engage with the society in which we live, but for our ability to be successful in a constantly changing world and our exposure to different cultures.²⁷³

References

- [1] BYRAM, M.: 1997. *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters. p. 113, 1997. Available at: http://books.google.sk/books?id=0vfq8JJWhTsC&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- [2] CAVIEDES, A.: 2003. *The Role of Language in Nation-Building within the European Union*. In: *Dialectical Anthropology*. vol. 27 Issue 3/4, p249-268. University of Wisconsin, Madison, 20 p., 2003. ISSN 03044092.
- [3] DE COSTA, PETER I.: 2009. *English as an International Language*, University of Wisconsin, USA, 2009. ISSN 08832919.
- [4] DOMBI, J.: 2010. *European language policy on plurilingualism and intercultural communication*. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov, Series IV: Philology & Cultural Studies*. Vol. 3 Issue 52, p.163-166, 2010. ISSN 2066768X.
- [5] FICHTE, J.G.: 1845. *Reden an die deutsche Nation*. In: *Sämtliche Werke* (vol. 7: Zur Politik, Moral und Philosophie der Geschichte. Leipzig. In: Kamusella T.: 2012. *The*

²⁷³ VANKEVIČ, I.: The main skills and competences of multilingualism in the context of the EU, Vol. 3 Issue 1, p. 66

- politics of language and nationalism in modern Central Europe*, Palgrave Macmillan, 2012.
- [6] GINSBURGH,, A. – PRIETO, J.: Apr. 2011.*Returns of foreign languages of native workers in the EU*. Industrial & Labor Relations Review, Vol. 64 Issue 3, p.599-618. 2011. ISSN 00197939.
- [7] KAMUSELLA, T.: 2012.*The politics of language and nationalism in modern Central Europe*, Palgrave Macmillan, 2012.
- [8] PAULSTON, CHRISTINA B.: 1997.*Language policies and language rights*, Annual Review of Anthropology. Vol. 26 Issue 1, University of Pittsburgh, 1997. ISSN 00846570.
- [9] PAYNE, M.: 2007, *Foreign language planning: pupil choice and pupil voice*. Cambridge Journal of Education. Vol. 37, No. 1, University of Sheffield, UK March 2007. ISSN 0305764X.
- [10] VANKEVIČ, I.: 2010, *The main skills and competences of multilingualism in the context of the EU*, Vol. 3 Issue 1, p. 55-66. Limes, 2010. ISSN 20290187.
- [11] *An action plan 2004 - 2006*: http://www.adum.info/app/adum/web/01_presentation/index.html
- [12] Common European Framework of References for Languages: *Language Policy Division, Council of Europe* : http://www.coe.int/T/DG4/Linguistic/Source/Framework_EN.pdf, http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Cadre1_en.asp
- [13] *Consolidated version of the Treaty on European Union - TITLE I: COMMON PROVISIONS - Article 3 (ex Article 2 TEU)*: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12008M003:EN:HTML>
- [14] *European and they languages report*: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf
- [15] *EU Languages and Language policy*: <http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/>
- [16] *European Cultural Convention*: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/018.htm>
- [17] *European Parliament*: http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_7314_en.htm
- [18] *Guide for the development and implementation of curricula for plurilingual and intercultural education*: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Source2010_ForumGeneva/GuideEPI2010_EN.pdf
- [19] *Guide for the Development of Language Education Policies in Europe*. http://www.coe.int/t/dg4/Linguistic/Guide_niveau3_EN.asp
- [20] *Manual for Language Test Development and Examining*: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/ManualLangageTest-Alte2011_EN.pdf
- [21] *The Common European Framework of Reference for Languages* published in English by Cambridge University Press - ISBN Hardback 0521803136 Paperback: 0521005310 - www.cambridge.org
- [22] *The Euromosaic study*: http://ec.europa.eu/languages/euromosaic/euromosaic-study_en.htm
- [23] *White Paper on Education*, p.44; <http://www.education.ie/en/Publications/Policy-Reports/Charting-Our-Education-Future-White-Paper-On-Education-Launch-Copy-1995-.pdf>
- [24] *White Paper on Intercultural Dialogue*: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/White%20Paper_final_revised_EN.pdf

Contact

PaedDr. Mgr. Miroslava Ďurkovičová

Department of Romance Languages

Faculty of Arts

Constantine the Philosopher University in Nitra

Hodžova 1, 949 74 Nitra

Email: mira.tatranska@gmail.com

Slovak Republic

EKONOMICKÁ ZRANITEĽNOSŤ A KONKURENCIESCHOPNOSŤ ŠTÁTOV ZÁPADNÉHO BALKÁNU

Ing. Petra Gabrielová

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá otázkou ekonomickej zraniteľnosti a konkurencieschopnosti štátov západného Balkánu vo svetle parciálnej analýzy plnenia Kodanských kritérií vstupu do EÚ. Prvá časť rozoberá príčiny ekonomickej zraniteľnosti štátov regiónu a v danom kontexte následne i dopady globálnej hospodárskej krízy a predikcie ďalšieho ekonomického vývoja na západnom Balkáne. Druhá časť je venovaná vývoju a súčasnému stavu konkurencieschopnosti štátov západného Balkánu s ohľadom na plnenie jednej zo základných ekonomických podmienok kladených na kandidátske krajiny – schopnosť odolávať konkurenčným tlakom na jednotnom trhu EÚ.

Kľúčové slová: západný Balkán, ekonomická zraniteľnosť, konkurencieschopnosť, EÚ

Abstract

The paper deals with issue of economic vulnerability and competitiveness of Western Balkan countries in the light of partial analysis of Copenhagen criteria fulfilment. The first part discusses the factors of economic vulnerability of states in the region and consequently in that context also the impact of global economic crisis and predictions of further economic development in the Western Balkans. The second part focuses on development and current state of competitiveness of Western Balkan countries with emphasis on fulfilment of one of the main economic conditions imposed on candidate countries – capacity to cope with competitive pressure and market forces within the EU.

Key words: Western Balkans, economic vulnerability, competitiveness, EU

1 Úvod

Západný Balkán v súčasnosti predstavuje jednu z prioritných oblastí záujmu Európskej únie, a to hlavne s ohľadom na jeho prebiehajúci integračný proces a s tým spojenú ekonomickú a politickú stabilizáciu. V rámci prístupového procesu sú na štáty regiónu kladené viaceré podmienky, pričom medzi tie základné patria Kodanské kritériá. Kodanské kritériá predstavujú všeobecne formulovaný popis požadovaného stavu ekonomiky a politického systému v kandidátskych krajinách, pričom konkrétne nešpecifikujú kvalitatívne alebo kvantitatívne ukazovatele na hodnotenie plnenia či postupu v daných oblastiach. V ekonomickej oblasti Európska únia kladie štátom aspirujúcim na členstvo za primárnu podmienku existenciu fungujúcej trhovej ekonomiky a schopnosť čeliť konkurenčným tlakom v rámci jednotného trhu EÚ. Všetky štáty západného Balkánu môžeme aktuálne zaradiť medzi tranzitívne ekonomiky, pričom proces transformácie na trhové ekonomiky sa formálne začal po rozpade bývalej Juhoslávie, teda začiatkom 90-tych rokov. Jeho priebeh však bol v prvých rokoch značne spomalený a skomplikovaný ozbrojenými konfliktami prebiehajúcimi na území západného Balkánu a k progresívnemu ekonomickému rozvoju tak došlo až po stabilizácii bezpečnostnej situácie na začiatku minulej dekády. Všetky štáty regiónu boli schopné v priebehu posledných desiatich rokov dosiahnuť makroekonomickú stabilitu a ekonomický rast, avšak ich rozvoj bol opäť ovplyvnený dopadmi krízy. V tejto súvislosti sme sa z hľadiska parciálneho rozboru plnenia

ekonomických Kodanských kritérií u štátov západného Balkánu zamerali na dva špecifické aspekty, a to je zraniteľnosť ekonomík vo svetle hospodárskej krízy a otázka konkurencieschopnosti štátov regiónu.

2 Ekonomická zraniteľnosť štátov západného Balkánu

Západný Balkán je ešte stále nestabilnou a nepochybne najrizikovejšou oblasťou Európy, a to najmä v dôsledku jeho historického vývoja a konfliktov, ktoré prepukli po rozpade bývalej Juhoslávie. V Európe totiž existuje len málo území charakteristických takou etnickou, náboženskou a kultúrnou diverzitou, ktoré sú zároveň negatívne ovplyvnené historickým dedičstvom vzájomných vojnových konfliktov. Štáty západného Balkánu sú však veľmi zraniteľné nielen z hľadiska politického, ale aj ekonomického, čo sa osobitne preukázalo počas prebiehajúcej ekonomickej krízy. Vo všeobecnosti sa dá zraniteľnosť krajiny voči negatívnym externým vplyvom (ako napríklad svetovej finančnej kríze) odvodiť od troch základných faktorov: 1) vonkajšia (a domáca) zadlženosť, 2) úroveň likvidných rezerv a 3) hospodársky rast.²⁷⁴ Citlivosť západného Balkánu na dianie vo svetovej ekonomike je teda možné vysvetliť hlavne vysokou mierou zadlženosti v zahraničí, nedostatočnými rezervami voľne vymeniteľnej meny a vysokými deficitmi platobnej bilancie krajín ZB. Kým prvá vlna finančnej krízy nemala na tieto krajiny výraznejší dopad, druhá vlna v podobe úverových obmedzení, poklesu exportnej aktivity a poklesu objemu remitencií ovplyvnila ekonomický rast všetkých krajín ZB. Dôvodom oneskoreného prepuknutia krízy na západnom Balkáne je relatívne nízka miera otvorenosti krajín. Koeficient otvorenosti ekonomiky²⁷⁵ predstavuje v krajinách ZB v priemere približne 70 %, čo je v prípade malých štátov, ako sú tie balkánske, podpriemerná hodnota. Prvotné príčiny krízy sa teda do regiónu nepreniesli na základe toho, že sa tieto štáty nezapájali v tak vysokej miere do medzinárodného obchodu, ako aj vďaka nedostatočne rozvinutému sektoru finančných služieb, ktorý nebol napojený na medzinárodné spoločnosti bojujúce s nezdravými finančnými nástrojmi a derivátmi. O to horšie však štáty ZB zasiahla druhá vlna globálnej hospodárskej krízy, vyznačujúca sa takými sprievodnými javmi ako je pokles zahraničného dopytu po tovaroch, pokles prílevu remitencií zo zahraničia, pokles priamych ale i ostatných zahraničných investícií či úverové obmedzenia. A v prípade ZB boli práve tieto vyššie uvedené prejavy krízy hlavnou príčinou ekonomického poklesu.²⁷⁶

Pokles zahraničného dopytu po tovaroch sa začal v štátoch ZB prejavovať v druhej polovici roku 2008, pričom sa dopady v jednotlivých krajinách odlišovali v závislosti od ekonomickej štruktúry a exportnej komoditnej a teritoriálnej orientácie. Napríklad export Čiernej Hory bol výrazne zasiahnutý v dôsledku poklesu dopytu na svetových trhoch s hliníkom, v Bosne a Hercegovine bola exportná aktivita najviac ovplyvnená krízou na svetových trhoch s kovmi a Chorvátsko pre zmenu pocítilo značné zníženie zahraničného dopytu po svojich výrobkoch v lodiarstvom priemysle. Na druhej strane cestovný ruch, ktorý je v prípade Chorvátska a Čiernej Hory skoro tak dôležitý ako priemysel, prosperoval aj napriek negatívnym trendom v takmer celej Európe. Úroveň exportu väčšiny krajín ZB poklesla v dôsledku ekonomických problémov ich významných obchodných partnerov, ako je Grécko či Taliansko. Celková teritoriálna orientácia zahraničného obchodu ZB je zameraná práve na južné krajiny EÚ, ktoré boli najviac zasiahnuté krízou a bude im pravdepodobne aj

274 GLIGOROV, V. et al. 2010. Crisis is over, but Problems Loom Ahead. In *Current Analyses and Forecasts: Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe*. Vienna : The Vienna Institute for International Economic Studies, February 2010. Issue no. 5/2010. 188 p. ISBN 978-3-85209-015-3

275 Koeficient otvorenosti ekonomiky – podiel exportu a importu k HDP

276 ŠTIBLAR, F. 2010. The Western Balkans in the turmoil of global crisis. In *Pecob's Paper Series*. Vol. 4, October 2010. Faenza : University of Bologna, 2010. 32 p. ISSN: 2038-632X

najdlhšie trvať, kým ju prekonajú. Z tohto dôvodu západný Balkán stratil v tomto období silných obchodných partnerov, čo malo značný vplyv na takmer všetky ekonomiky ZB.

Globálna finančná kríza mala ďalekosiahly dopad na pracovné trhy mnohých krajín, dochádzalo k hromadnému rušeniu pracovných miest a znižovaniu príjmov (ziskov a miezd). V nadväznosti na to sa samozrejme znížila i úroveň remitencií zo strany balkánskych emigrantov pracujúcich v Európskej únii, Spojených štátoch amerických a iných častiach sveta. Pre krajiny ZB, špeciálne pre Albánsko a Bosnu a Hercegovinu, však predstavujú remitencie veľmi významnú zložku príjmov domáceho obyvateľstva a ich objem má priamy vplyv na úroveň domácej spotreby či súkromných investícií. Navyše začalo dochádzať k návratu značného počtu dočasných migrantov za prácou naspäť do krajín pôvodu, kde nenachádzali pracovné uplatnenie a predstavovali tak dodatočnú záťaž pre sociálny systém. Vo všetkých štátoch ZB taktiež dramaticky poklesol prílev priamych zahraničných investícií. Pre zahraničných investorov sa financovanie projektov stalo značne komplikovaným, a to aj napriek tomu, že sa objavili mnohé nové a výhodné obchodné príležitosti vzhľadom na menšiu konkurenciu a nižšie ceny na trhu. Na druhej strane sa vlády štátov ZB rozhodli v mnohých prípadoch odložiť privatizačné projekty z dôvodu zlých vyhliadok na výhodné obchodné ponuky. Čo sa týka prílevu portfóliových investícií, vo všetkých krajinách západného Balkánu okrem Chorvátska (ktoré sa dostalo do výrazne záporných hodnôt) došlo iba k malým zmenám.

Všetky tieto faktory mali značný vplyv na zhoršenie základných ekonomických ukazovateľov. V nasledujúcej Tabuľke 1 uvádzame prehľad a predikcie vývoja HDP a nezamestnanosti pre obdobie rokov 2011-2015.

Tabuľka 1: Vývoj HDP a nezamestnanosti v krajinách ZB, 2011-2015

	Rast HDP (%)					Nezamestnanosť (%)				
	2011	2012	2013	2014	2015	2011	2012	2013	2014	2015
Chorvátsko	0,0	-1,8	-0,5	1,5	2,5	13,5	15,7	16,5	16,0	15,5
Čierna Hora	3,2	-1,0	1,0	2,0	3,0	19,7	20,0	20,0	19,0	19,0
Srbsko	1,6	-1,9	1,0	2,0	3,0	23,0	24,0	23,0	23,0	23,0
Macedónsko	2,8	-0,6	1,0	1,7	2,0	31,4	31,0	31,0	31,0	30,0
Bosna a H.	1,0	-0,7	0,8	2,0	3,0	27,6	28,0	28,0	28,0	27,0
Albánsko	3,1	1,0	2,8	3,3	3,0	14,3	14,0	14,0	13,0	13,0

Prameň: Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche

Podľa ekonomických prognóz by sa krajiny západného Balkánu mohli dostať z recesie a nastúpiť na cestu obnovy podstatne neskôr ako väčšina rozvinutých krajín západnej Európy. Ekonomiky západného Balkánu dosiahli dno ekonomického poklesu v druhej polovici roku 2009, počas nasledujúcich dvoch rokov sa im podarilo dosiahnuť mierny ekonomický rast, avšak v roku 2012 opäť upadajú do recesie v dôsledku vplyvu krízy v eurozóne. Podľa predikcií Viedenského inštitútu pre medzinárodné ekonomické štúdiá bude recesia v eurozóne negatívne vplyvať na vývoj západného Balkánu aj v roku 2013 a nasledovné dva roky sa budú vyznačovať iba pomalým medziročným rastom HDP. Prognózy taktiež predpokladajú zvýšenie miery nezamestnanosti, resp. jej udržanie na aktuálnej vysokej úrovni u všetkých štátov ZB. Najväčšie problémy na trhu práce zaznamenalo Chorvátsko, kde v roku 2012 došlo k poklesu zamestnanosti o takmer 5 % a nezamestnanosť stúpila skoro na 16 % obyvateľstva. Výrazný medziročný nárast nezamestnanosti nastal aj v Srbsku, a to na úrovni 1 percentuálneho bodu, a v Macedónsku je bez práce takmer tretina práceschopného obyvateľstva. Nepriaznivá situácia na trhu práce štátov ZB spätne negatívne vplyva na ich celkový ekonomický rast, nakoľko v dôsledku rastúcej nezamestnanosti klesá úroveň domáceho dopytu. A keďže externý dopyt zo strany

európskych obchodných partnerov už dlhšiu dobu stagnuje pre krízu v eurozóne, je pre krajiny ťažké dosiahnuť oživenie ekonomiky. Práve tieto dva faktory, teda nízka úroveň exportnej aktivity a nízky domáci dopyt, boli základnými príčinami ďalšej vlny recesie u krajín západného Balkánu. V. Astrov et al (2013) vo svojej štúdii *Double-dip Recession over, yet no Boom in Sight* tvrdia, že ani v prípade veľmi pozitívneho vývoja nemožno zo strednodobého a dokonca ani dlhodobého hľadiska očakávať v krajinách ZB obnovenie ekonomického boomu dosahovaného pred vypuknutím krízy. Naopak poukazujú na potenciálne opačné tendencie vývoja, a to hrozbu narušenia sociálnej a politickej stability pod vplyvom nepriaznivého ekonomického vývoja a vysokej nezamestnanosti.²⁷⁷

Čo sa týka otázky integrácie západného Balkánu do EÚ a prebiehajúcej ekonomickej krízy, rastúca ekonomická prepojenosť s Európskou úniou paradoxne prináša štátom regiónu viac rizík ako výhod. Tieto totiž realizujú viac ako dve tretiny ich zahraničného obchodu s členskými štátmi Únie a súčasná kríza v eurozóne priniesla podstatné zníženie exportu väčšiny krajín juhovýchodnej Európy do EÚ, ako aj pokles investičnej aktivity v regióne zo strany členských krajín. Navyše bola väčšina bánk v regióne sprivatizovaná a je v súčasnej dobe vlastnená talianskymi, rakúskymi, gréckymi a francúzskymi finančnými skupinami. Mnohé z týchto finančných inštitúcií stále pociťujú dopady finančnej krízy a fungujú v krízovom režime s obmedzenými úverovými možnosťami. V danej situácii by sa teda štáty západného Balkánu mali snažiť znižovať svoju závislosť od trhu Európskej únie (a špeciálne od tradičných obchodných partnerov ako je Nemecko, Taliansko, Rakúsko a Grécko) a rozšíriť svoje obchodné vzťahy a aktivity smerom na východ k rýchlo rozvíjajúcim sa krajinám ako je Čína, India či Rusko. Nadviazanie intenzívnych obchodných vzťahov však automaticky predpokladá i intenzifikáciu politických vzťahov mimo Európskej únie, čo môže značne oslabiť pozíciu Únie na západnom Balkáne.

Ekonomická kríza značne negatívne ovplyvnila všetky sféry ekonomického rozvoja štátov regiónu, či už základné makroekonomické premenné alebo reformné procesy v oblasti budovania trhovej ekonomiky. To malo samozrejme dopad i na spomalenie, resp. až zastavenie rastu konkurencieschopnosti štátov západného Balkánu. Ďalej sa teda budeme venovať otázke aktuálneho vývoja ekonomickej situácie regiónu z hľadiska jeho konkurencieschopnosti na globálnom trhu.

3 Ekonomická konkurencieschopnosť štátov západného Balkánu

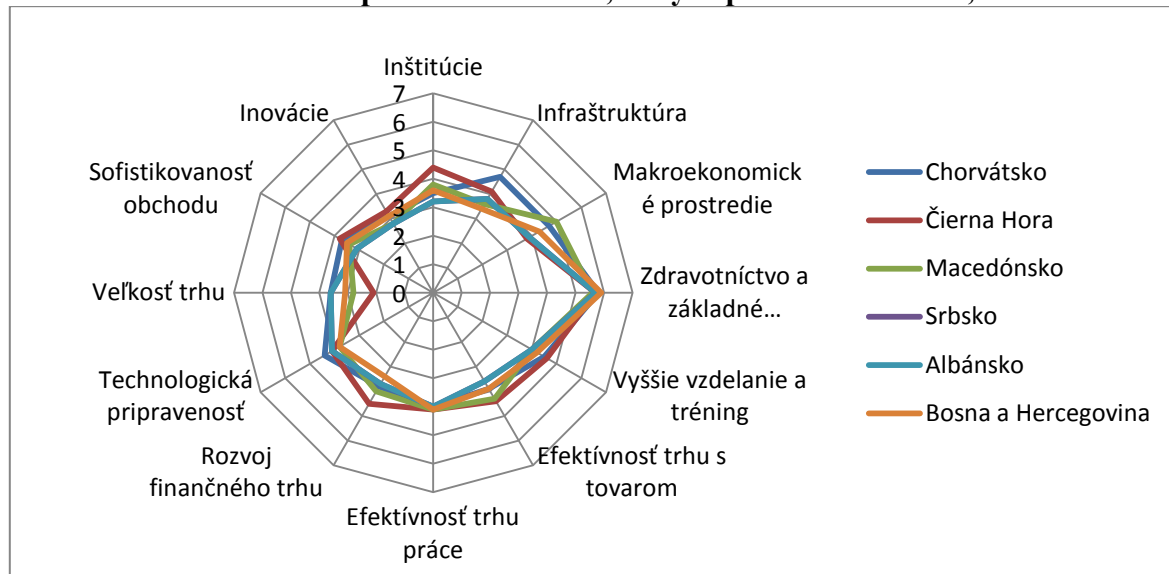
Svetové ekonomické fórum definuje konkurencieschopnosť ako „súbor inštitúcií, politík a faktorov, ktoré determinujú úroveň produktivity krajiny“²⁷⁸. Produktivita potom následne ovplyvňuje možnosť tvorby blahobytu či výšku dosahovaných výnosov z prijatých investícií, ktoré predstavujú základnú hnaciu silu rastu. Jednoducho povedané, čím konkurencieschopnejšia je ekonomika, tým má vyššie predpoklady na dosahovanie trvalo udržateľného rastu. Schopnosť ekonomík odolávať konkurenčným tlakom v Európskej únii je základnou ekonomickou podmienkou v rámci Kodanských kritérií, preto budeme pomocou Indexu globálnej konkurencieschopnosti (Global Competitiveness Index) skúmať vývoj a stav konkurencieschopnosti krajín regiónu. Vývoj a úroveň ekonomickej konkurencieschopnosti štátov západného Balkánu budeme skúmať pomocou Indexu globálnej konkurencieschopnosti (Global Competitiveness Index). Tento index hodnotí rozličné indikátory zoskupené do tzv. 12 pilierov konkurencieschopnosti – inštitúcie,

277 ASTROV, V et al. 2013. *Double-dip Recession over, yet no Boom in Sight*. In *Current Analyses and Forecasts : Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe*. Vol. 11, March 2013. Vienna : The Vienna Institute for International Economic Studies, 2013. 174 p. ISBN 978-3-85209-033-7

278 WORLD ECONOMIC FORUM. 2012. *The Global Competitiveness Report, 2012-2013*. Geneva : World Economic Forum, 2012. 545 p. ISBN 978-92-95044-35-7

infraštruktúra, makroekonomické prostredie, zdravotníctvo a základné vzdelanie, vyššie vzdelanie a tréning, efektívnosť trhu s tovarom, efektívnosť trhu práce, rozvoj finančného trhu, technologická pripravenosť, veľkosť trhu, sofistikovanosť obchodu a inovácie. Na základe rozsahu uvedených oblastí vidíme, že tento index poskytuje skutočne podrobnú analýzu konkurencieschopnosti štátov na mikroekonomickej i makroekonomickej úrovni. Z dôvodu komplexnosti tohto indexu sme usúdili, že je postačujúcim zdrojom hodnotenia štátov západného Balkánu v danej oblasti, a preto bližšie nerozoberáme ďalšie indikátory či parametre.

Graf 1: Global Competitiveness Index, štáty západného Balkánu, 2012

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov World Economic Forum

Na Grafe 1 môžeme vidieť hodnotenie konkurencieschopnosti všetkých štátov západného Balkánu v jednotlivých kategóriách Global Competitiveness Index (GCI) za rok 2012. Je zrejmé, že celý región dosahuje najvyššie hodnotenia v oblasti kvality zdravotnej starostlivosti a dosiahnutého základného vzdelania. Priaznivé hodnotenie dosahujú krajiny aj vo sfére vyššieho vzdelávania a tréningu, čo spolu s kvalitou zdravotníctva naznačuje priaznivé podmienky pre rozvoj ľudského kapitálu, ktorý tvorí základ konkurencieschopnosti ekonomík. Naopak slabou stránkou viacerých štátov, a predovšetkým Čiernej Hory, je veľkosť trhu, nakoľko všetky možno zaradiť medzi malé štáty. Tento aspekt ovplyvňuje aj hlavné faktory rastu tranzitívnych ekonomík ako sú tie balkánske, teda atraktivnosť pre zahraničných obchodných partnerov a investorov. V tejto súvislosti môže byť východiskom na prekonanie danej nevýhody práve európska integrácia, resp. širšia regionálna integrácia. Štáty západného Balkánu zároveň výrazne zaostávajú v oblasti inovácií, čo indikuje jednak nízku podporu vedy a výskumu na domácej úrovni a jednak zameranie PZI prúdiacich do regiónu, ktoré sú síce spojené s transferom technológií (kde dosahuje región relatívne priaznivé hodnotenie) ale nie s budovaním nových inovačných kapacít.

Zaujímavosťou v prípade porovnávania konkurencieschopnosti štátov ZB je ich relatívna homogenita, nakoľko sme očakávali podstatne odlišné výsledky u Chorvátska, ako najrozvinutejšej krajiny regiónu a napríklad Albánska ako v princípe rozvojovej krajiny. Napriek tomu Chorvátsko s výnimkou kvality infraštruktúry výrazne „nevytŕča“ v žiadnej kategórii, naopak, z hľadiska GCI je za najkonkurencieschopnejšiu krajinu regiónu považovaná Čierna Hora. Tá sa v roku 2012 s celkovým hodnotením 4,1 bodu umiestnila v rebríčku 144 štátov sveta na 72. mieste (hneď za Slovenskou republikou), kým Chorvátsko

až na 81. priečke (4,0 bodu) za Macedónskom na 80. mieste. Najhoršie obstálo v celkovom hodnotení Srbsko až na 95. mieste, iba jednu priečku pred Gréckom.²⁷⁹

Nakoľko však jednotlivé kategórie GCI nemôžu byť vzhľadom na vysokú mieru vzájomnej interdependencie posudzované oddelene, celkový aritmetický priemer nepodáva ucelený obraz o stave konkurencieschopnosti krajín. Z tohto dôvodu Svetové ekonomické fórum zaraďuje jednotlivé štáty do troch hlavných kategórií na základe ich dosiahnutého stupňa ekonomického rozvoja: 1) *factor-driven economies*, teda štáty, ktorých ekonomický rozvoj je založený na extenzívnej dostupnosti výrobných faktorov (prírodné zdroje, nízko kvalifikovaná pracovná sila), 2) *efficiency-driven economies*, teda krajiny v štádiu rozvoja efektívnejších výrobných procesov a produkcie tovarov a služieb s vyššou pridanou hodnotou, 3) *innovation-driven economies*, ako ekonomiky, ktorých rast je založený na schopnosti konkurovať novým a jedinečným tovarom, službám, modelom a procesom zavádzaním inovatívnych technológií a sofistikovaných výrobných procesov. GCI teda berie do úvahy aj aktuálnu úroveň rozvoja skúmaných ekonomík na základe HDP na obyvateľa a podľa ich zaradenia medzi jednotlivé typy skúma významnosť jednotlivých podružných indexov. Všetky krajiny ZB s výnimkou Chorvátska boli zaradené medzi ekonomiky poháňané rastom efektivity. Pre tento typ ekonomík je charakteristická vyššia úroveň konkurencieschopnosti a produktivity, ktoré vplyvajú na rast miezd, v dôsledku čoho musí v záujme zachovania cenovej konkurencieschopnosti produkcie dochádzať k rastu efektivity výroby. V tomto štádiu ekonomického rozvoja musí byť v záujme udržania, resp. rastu konkurencieschopnosti zabezpečené zlepšovanie úrovne vyššieho vzdelávania, trhu práce, finančného a tovarového trhu ako aj rozvoja technológií. Vo všetkých týchto oblastiach štáty ZB dosahujú iba priemerné hodnotenia, za základe čoho možno usúdiť, že je potrebný ešte značný pokrok na zvýšenie ich konkurencieschopnosti na svetových trhoch. Chorvátsko bolo zaradené medzi štáty v štádiu prechodu od ekonomík poháňaných efektivitou k štátom rastúcim v dôsledku zvyšovania inovácií. Pre túto kategóriu už je kľúčovejší rozvoj inovácií a sofistikovanosti obchodu, avšak na základe Grafu 1 môžeme vidieť, že v týchto oblastiach dosahuje napríklad Čierna Hora lepšie hodnotenia ako Chorvátsko. Možno teda predpokladať, že v najbližších rokoch sa minimálne táto krajina takisto presunie do vyššieho štádia rozvoja.²⁸⁰

Všetky štáty západného Balkánu teda podľa GCI dosahujú iba priemerné hodnotenia konkurencieschopnosti, avšak pri porovnaní dosahovaných úrovní s členskými štátmi EÚ sme dospeli k zisteniu, že sa pohybujú na porovnateľnej úrovni s viacerými krajinami SVE (Rumunskom, Bulharskom či Slovenskou republikou). Pri skúmaní dosahovaného pokroku pri zvyšovaní konkurencieschopnosti štátov ZB sme identifikovali dve základné tendencie: jednak signifikantný rast v období od roku 2005 až do roku 2008, keď došlo k značnému poklesu hodnotenia GCI a jednak opätovné mierne obnovenie rastu od roku 2010. Je teda možné predpokladať, že v najbližších rokoch bude naďalej dochádzať k zvyšovaniu konkurencieschopnosti štátov regiónu a tieto budú v budúcnosti schopné odolávať konkurenčným tlakom na jednotnom trhu v prípade ich vstupu do EÚ.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ASTROV, V et al. 2013. Double-dip Recession over, yet no Boom in Sight. In *Current Analyses and Forecasts : Economic Prospects for Central, East and*

279 WORLD ECONOMIC FORUM. 2012. *The Global Competitiveness Report, 2012-2013*. Geneva : World Economic Forum, 2012. 545 p. ISBN 978-92-95044-35-7

280 WORLD ECONOMIC FORUM. 2012. *The Global Competitiveness Report, 2012-2013*. Geneva : World Economic Forum, 2012. 545 p. ISBN 978-92-95044-35-7

- Southeast Europe*. Vol. 11, March 2013. Vienna : The Vienna Institute for International Economic Studies, 2013. 174 p. ISBN 978-3-85209-033-7
- [2] FODOROVÁ, V. – GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. 2012. *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie : Kniha 1 – Komplexný pohľad*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. S. 17. ISBN978-80-225-3383-6
- [3] GLIGOROV, V. et al. 2010. Crisis is over, but Problems Loom Ahead. In *Current Analyses and Forecasts: Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe*. Vienna : The Vienna Institute for International Economic Studies, February 2010. Issue no. 5/2010. 188 p. ISBN 978-3-85209-015-3
- [4] GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. 2012. *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie: kniha 2 – Individuálny aspekt*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. S. 11. ISBN 978-80-225-3374-4
- [5] KATHURIA, S. 2008. *Western Balkan Integration and the EU: an Agenda for Trade and Growth* [online]. Washington, D.C.: The World Bank, 2008. 184 p. ISBN 978-0-8231-7472-6. Available at: <http://siteresources.worldbank.org/MACEDONIAEXTN/Resources/WesternBalkanintegrationandtheEU.pdf>
- [6] ŠTIBLAR, F. 2010. The Western Balkans in the turmoil of global crisis. In *Pecob's Paper Series*. Vol. 4, October 2010. Faenza : University of Bologna, 2010. 32 p. ISSN: 2038-632X
- [7] WORLD ECONOMIC FORUM. 2012. *The Global Competitiveness Report, 2012-2013*. Geneva : World Economic Forum, 2012. 545 p. ISBN 978-92-95044-35-7

Kontakt

Ing. Petra Gabrielová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Email: petra.gabrielova@euba.sk

Slovenská republika

THE ROLE OF THE OSCE AS THE REGIONAL ARRANGEMENT OF THE CHARTER OF THE UNITED NATIONS

Mgr. Samuel Goda

Abstrakt

OBSE, predtým KBSE, je jednoznačným vyústením a pokračovaním tzv. Helsinkého procesu počas obdobia uvoľnenia v priebehu Studenej vojny. Helsinký záverečný akt z roku 1975 a celý Helsinský proces patria medzi najdôležitejšie piliere európskej bezpečnosti po konci Druhej svetovej vojny. V príspevku sa budeme venovať postaveniu OBSE ako regionálnej organizácie v rámci OSN. Taktiež sa zamyslíme nad súčasnou situáciou OBSE a jej perspektívami v euroatlantickej a euroázijskej bezpečnostnej štruktúre.

Kľúčové slová: OBSE, OSN, OSCE, UN, International organization

Abstract

The OSCE emerged from the then CSCE – one of the most important features of détente between the two Cold war blocs. Helsinki process and Helsinki final act from the 1st August 1975 are the cornerstones of the European post World War security architecture. This short contribution is dedicated to analyze the position and role of the OSCE regarding to the Organization of the United Nations as well as to discuss about the OSCE current state and perspectives.

Key words: OBSE, OSN, OSCE, UN, International organization, Regional organization

1 The position and evolution of the OSCE as the UN regional arrangement

One of the specific features is that the OSCE has no own formal charter, founding treaty or other kind of legal document, even it possess all other requisitions needed, in order of the international law (international organization) theory. The legal statute of the OSCE has been actively discussed since the 1992 Stockholm Ministerial Council, however, no consensus among the participating States has been reached. The participating States recognized the changing and dynamic nature of the international security environment not only after the fall of iron curtain, though well before. This situation led to the fact that the CSCE/OSCE (or participating States) since 1975 has been creating different effective operational or institutional arrangements. The main objective of the newly created arrangements has been the preservation of peace and stability in the CSCE/OSCE area - recognizing the comprehensive nature of security in the three main dimensions (baskets) and the help to promote the CSCE/OSCE activities and contributions to the international security, intra-state group security as well as the security of individuals. Arguably, some of the most important process in the institutionalization of the CSCE were the Follow-up Meetings held in Belgrade (1977-1978), Madrid (1980-1983) and Vienna (1986-1989). Between the years 1984 and 1986, important Negotiations on Confidence and Security-Building Measures and Disarmament in Europe (CSBMs) were held in Stockholm under CSCE auspices (with the result of inspection of the territory of the Soviet Union with the Urals as the geographical/territorial limit point). After the fall of the Berlin wall, new challenges related to the disintegration of Yugoslavia and Soviet Union have as well called for the reaction of the CSCE also in the sense of more dynamic institutionalization. The transformation of the CSCE

to the OSCE evolved through several stages. The first milestone was the Paris Summit in 1990 where the participating States decided to establish the:

- CSCE Secretariat,
- Conflict Prevention Centre (CPC),
- Office for Free Elections – the predecessor of the actual ODIHR
- Parliamentary assembly.

The States decided that political consultations at the level of Heads of State (Summits) would be held every two years, and that Ministerial-level councils would meet once a year at least. They established also the Committee of Senior Officials, where the high officials would meet occasionally.²⁸¹ *“All in all, these earliest institutional structures comprised nine officers and technical staff”*²⁸². Another important step towards the institutional CSCE transformation was the Helsinki Summit in 1992. In the key Helsinki Document 1992 “Challenges of change”, the following institutions were created:

- High Commissioner on National Minorities
- Court of Conciliation and Arbitration
- Forum for Security and Cooperation
- Establishment of Missions in the territory of States where the conflict was emerging.

The Budapest Summit in 1994 meant a “final” step for the transformation of the CSCE to the OSCE (the documents “Towards a Genuine Partnership in a New Era” and “Code of Conduct on politico-military aspects of security” were adopted).

Hence, the OSCE as an international organization is “based entirely on the willingness of its participating States to engage in a permanent, institutionalized, and open dialogue on all issues included on the OSCE’s comprehensive agenda, to come to conclusions and decisions, and to forge instruments for their implementation”.²⁸³ Despite aforementioned facts, the participating (the then CSCE) States declared the Organization to be a regional arrangement of Chapter VIII of the Charter of the United Nations. In the Chapter VIII, article 52 is stated: “Nothing in the present Charter precludes the existence of regional arrangements or agencies for dealing with such matters relating to the maintenance of international peace and security as are appropriate for regional action provided that such arrangements or agencies and their activities are consistent with the Purposes and Principles of the United Nations”.²⁸⁴ In this sense, the participating states declared at the CSCE Helsinki Summit Declaration in the article 25 the following: “Reaffirming the commitments to the Charter of the United Nations as subscribed to by our States, we declare our understanding that the CSCE is a regional arrangement in the sense of Chapter VIII of the Charter of the United Nations. As such, it provides an important link between European and global security. The rights and responsibilities of the Security Council remain unaffected in

²⁸¹ CSCE. 1990. *Charter of Paris for a new Europe*. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/mc/39516>

²⁸² CORE. 2005. *The coulture of dialogue. The OSCE acquis 30 years after Helsinki*. str. 53. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: http://www.core-hamburg.de/documents/30Years_OSCE_Booklet.pdf

²⁸³ CORE. 2005. *The coulture of dialogue. The OSCE acquis 30 years after Helsinki*. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: http://www.core-hamburg.de/documents/30Years_OSCE_Booklet.pdf

²⁸⁴ UN. 1945. *Charter of the United Nations, chapter VIII*. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter8.shtml>

their entirety. The CSCE will work together closely with the United Nations especially in preventing and settling conflicts.”²⁸⁵

Consequently, the OSCE as a regional international organization, may say *sui generis*, is a valuable and indispensable partner in shaping the European, Euro-atlantic and Euro-asian comprehensive security environment. As evident, the globalized area of common international interactions does not consist only from States, even though they remain playing the most important paper. International governmental and non-governmental organizations with diametrically different, or - on the other hand, very similar or cross-dimensional activities are raising their importance. The OSCE forms an active part of this international (security) structure with the main purpose of cooperation. The OSCE not only serves as a platform for dialogue and cooperation for the participating States, but “individually” cooperates with other IGOs and (I)NGOs. The cooperation with the Organization of United Nations remains crucial for the OSCE activities and regional stability. Due to this assumption it is vital to analyze the mutual cooperation between the OSCE and UN as a “mother” organization.

2 OSCE and UN cooperation in general

As we see, the fact that OSCE has no legal charter (we may discuss about the possibility of calling the Helsinki final act a “constitutive document”, or as sometimes other important OSCE documents are called *inter alia* – the OSCE *acquis*) or military forces leads to assumption that it is much more political organization than economic or even military. The OSCE possess many interesting and valuable instruments in the sense of every stage of conflict cycle. Being the OSCE rather political, less military oriented and recognizing the complex security environment in Europe, it is essential to cooperate with other relevant institutions.

It is more than sure we may find many international organizations with indispensable role in European security. Nevertheless, the UN remains one of the closest partners among all other international organizations. Expressing the will of participating States the OSCE to be a regional organization of the UN, the cooperation between the UN and CSCE was officially launched via the resolution 47/10 of 28 October 1992²⁸⁶ and the Third Meeting of the Council in Stockholm in 1992 where the Decision on peaceful settlement of disputes was adopted²⁸⁷. The next important step was the resolution 48/5 of 13 October 1993 on observer status for the Conference on Security and Cooperation in Europe in the General Assembly²⁸⁸. In May the same year, the framework for cooperation was approved. The main idea of this document was to enhance the cooperation between the two institutions via the regular consultations on cooperation and coordination on common interest, cooperation with the Permanent mission of the CSCE to UN, exchange of information, examination of mutual cooperation in possible joint missions... It is vital to underline the fact that both UN and CSCE wanted to avoid the duplication of their activities and that the CSCE has a mandate to work in peacekeeping

²⁸⁵ CSCE. 1992. *Helsinki Document – The challenges of change*. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]:

<http://www.osce.org/mc/39530?download=true>

²⁸⁶ UN Doc. A/RES/47/10 (28 October 1992). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r010.htm>

²⁸⁷ CSCE. 1992. Summary of Conclusions: Decision on Peaceful Settlement of Disputes. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/mc/40342>

²⁸⁸ UN Doc. A/RES/48/5 (22 October 1993). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/48/5&Lang=E&Area=RESOLUTION

operations in CSCE area using, when necessary, the assistance of the UN.²⁸⁹ The Budapest Summit in 1994 also contributed in the mutual cooperation making the OSCE “the instrument of first resort” in Europe. In very positive sense the resolution of the General Assembly where the support of the UN has been given to activities of the OSCE and its missions in Kosovo, Bosna and Hercegovina.²⁹⁰ The response to this resolution of the UN Secretary-general was the report on cooperation between the UN and the OSCE in 1996. This report shows the “tasks division” between the two Organizations: UN as a leading Organization in Tajikistan, Abkhazia – Georgia, while the OSCE as key institution in Nagorno Karabakh region of Azerbaijan, Republic of Moldova and South Ossetia, Georgia. It also highlights the “common tasks” in political, economic, environmental and human dimension and the cooperation between the institutions like UNHCR, ILO, CoE and more in promoting stability and peace. The report shows the will of the UN to cooperate with the OSCE and we may say it affirmed the OSCE mandate and its role in particular areas.²⁹¹ The next SG report on cooperation between the UN and OSCE from 2001 shows better, more systematic and organized work between the particular institutions dealing with similar problematic areas. UN Secretariat and its Department of Peacekeeping Operations and the Office for the Coordination of Humanitarian Affairs cooperated closely with the OSCE field missions, in particular in Georgia and Kosovo. The OUNHCR has participated in numerous activities of the OSCE ODIHR in human dimension and human rights promotion. Other institutions like ECE (participated in the OSCE 9th Economic forum and its preparatory seminars) or UNDP (projects in Tajikistan, Kyrgyzstan, Latvia or Ukraine towards a good governance trainings, civil society, NGOs, etc.) have established examples of common efforts in mutual interests.²⁹²

According to the aforementioned texts and documents we may assume that the cooperation between the UN and OSCE in general is active and based on regular consultations and talks. Expressing mentioned common activities in general, there is a need to take an example and to go beyond the “institutions” into the specific area of cooperation in the field missions where the best example is Kosovo - OMiK (OSCE Mission in Kosovo) and UNMIK (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo). The OMiK is an integral part of the UN established UNMIK. The core document regarding this case is the Security Council resolution 1244 and regarding the OMiK the Permanent Council decision 305 from 1999. The decisions on the extension of the mission were approved annually and since 2008 monthly. The OMiK has a specific mandate in human rights, democratization and public safety and in these more specific areas:

- the protection of community rights, including returns and reintegration of displaced persons, safety and freedom of movement, property rights, non-discrimination, participation in public life, access to education and other services, and language and culture preservation;
- municipal governance reform with a view to bettering the quality of services and public participation in decision-making;
- rule of law and human rights monitoring within the municipalities, courts and the police;

289 UN Doc. A/RES/48/5 (22 October 1993). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/48/5&Lang=E&Area=RESOLUTION

290 UN Doc. 50/87 (6 Februar 1996) [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.un.org/documents/ga/res/50/ares50-87.htm>

291 UN Doc. A/51/489 (14 October 1996) [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.un.org/documents/ga/docs/51/plenary/a51-489.htm>

²⁹² UN Doc. A/56/125 (29 June 2001) [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.un.org/documents/ga/docs/56/a56125.pdf>

- support to and further development of independent institutions working with human rights, rule of law and elections;
- supporting anti-trafficking efforts;
- enhancing Assembly procedures and the oversight role over the executive, as well as all the communities' participation therein;
- further development of the public safety sector, including the police, customs and correctional services;
- strengthening print and broadcast media regulators; and
- improving access to and quality of higher education for all communities.²⁹³

However, we can find a lot more examples where the UN and the regional organizations work together. Non-proliferation of weapons of mass destruction, arms control (SALW), confidence- and security-building measures, human rights, national minorities, democratization, policing strategies, counter-terrorism, economic and environmental activities and other areas related to complex structure of international security.

The OSCE was born at the peak of the Cold war, years after the Cuban crises, when the representations of both blocks recognized the need for a broad negotiation behind one table. After the post – Cold war era, different scenarios have been proposed on the future role of the Organization. From very pessimist to idealist views. We may say, this situation continues in different ways. The OSCE is challenging the situation not only the international security, but also the interim situation. As we have said, it is almost 40 years of the Helsinki final act – and the Organization is still alive and active. Thus, we are asking: Where is the role of the OSCE nowadays? What are the perspectives of the OSCE in the future?

3 The current role and perspectives of the OSCE

The international security environment is very dynamic, this is valid especially for the OSCE area. The changes may occur in a very short term in nowadays situation marked by the economic and social crises in Europe. This is the crucial task for the international organizations in general – to respond these challenges in adequate time and with valuable contribution. The sill existence of the OSCE and its institutional structure (compared to the Cold war period) shows the adaptability of the Organization to the current situation. Now we will analyze the “programme declarations” of the past Chairmanships in Office since the year 2010 and identify the common main and partial interests. These declarations were addressed by CiO in the Permanent Council of the OSCE and at the briefings by CiO in the UN Security Council.

	2010 – CiO Kazakhstan ²⁹⁴	2011 – CiO Lithuania ²⁹⁵	2012 – CiO Ireland ²⁹⁶	2013 – CiO Ukraine ²⁹⁷
Politico military Dimension	– Agreement on ATCFE, protracted conflicts, illicit	“5+2” negotiation, Geneva process for Georgia, Minsk	Enhancing CSBMs, arms control, prevent and resolve	Arms control, CSBMs, conflicts – especially

²⁹³ OSCE Mission to Kosovo, Mandate. 2009. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/kosovo/43381>

²⁹⁴ OSCE. 2010. CIO.GAL/5/10 (14 January 2010). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/cio/41087>

²⁹⁵ OSCE. 2011. In freedom we believe (Lithunia CiO). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/cio/74912>

²⁹⁶ OSCE. 2012. Ireland CiO. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/cio/86962>

²⁹⁷ OSCE. 2013. CIO.GAL/7/13 (17 January 2013). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/cio/98766>

	trafficking, non-proliferation, counter terrorism, Afghanistan	group, cyber-security, Afghanistan	conflicts, organized crimes, drugs, cyber-crime, terrorism, protracted conflicts	Transdnestria, TNTs, Afghanistan, cyber-security
Economic – environmental Dimension	Good governance, border crossing, land transportation, post-crisis model of economic development, Aral Sea region and environmental threats	Regional cooperation as the Council of Baltic Sea States	Counter corruption, money-laundering, terrorist-financing, Review of Maastricht strategy 2003	Energy security, new trade and transport corridors
Human Dimension	Positive experience in securing inter-ethnic and inter-confessional harmony, trafficking in human beings, gender balance, rule of law, situation of Roma and Sinti	Human rights and fundamental freedoms, safety of journalists, elections (criticism of Belarus and termination of the OSCE mission to Belarus)	Democratic institutions, rule of law, internet freedom, freedom of expression and media, religion association and assembly, trafficking in human beings	Media freedom, youth human rights education, tolerance, non-discrimination, fundamental human rights
Other category	Corfu process, possible Treaty on European Security (RF proposal), Conference in Astana on prevention of terrorism	Energy security dialogue, tolerance education, combat hate crimes	Strengthening OSCE conflict cycle capacities	Helsinki + 40 initiative, Strengthening OSCE conflict cycle capacities, cooperation with IOs, strengthening the OSCE legal framework

According to the announced programme declarations of the past years chairmanships, it is evident to identify the trends in the whole OSCE agenda. The main trend in every dimension is clearly visible. We may assume that there are only few new agendas and the OSCE focuses on the long term aims. However, the “new agendas” are closely related to the Organization “main stream” and they defer on the chairmanship country and their know-how and interests. The identified areas may be considered as the current role of the OSCE engagement and perspectives for the future. Multilateral diplomacy is a field of international relations where we cannot expect immediate results – the OSCE is a perfect example. However, we consider the role of the OSCE in identified areas as a persistent and continuous effort towards result-oriented negotiations.

4 Instead of conclusion

The current state of the OSCE, together with the discussions about its relevance, is a problematic area that lasts for longer time. As we have mentioned above, the CSCE/OSCE was born during the Cold war – and it still have inside the problematic areas from that period... The lack of trust among the participating States is mostly considered to be the biggest challenge for the OSCE. These facts, fostered by the criticism of the Russian Federation towards the OSCE and war in Georgia in 2008, have led to more intensive discussions inter alia. The Corfu process, as well as the Astana declaration have identified key points to “restart” the OSCE. One of the very last initiatives is the IDEAS project. “The vision of a Euro-Atlantic and Eurasian security community, as advanced by the 2010 Astana

OSCE Summit meeting, is particularly important against the background of the strategic uncertainty the OSCE area faces now and in the future. The global shift in the balance of economic power, the refocusing of international politics towards the Pacific, the crisis of the Euro zone and the uncertainty regarding the future of the European Union and of Russia make the appeal of this vision less plausible than it was twenty-two years ago when the Charter of Paris for a New Europe was adopted.”²⁹⁸ The IDEAS project proposed the following areas where the OSCE and the participating States could and should play an important paper: 1. *Preserving the existing arms control acquis, further pursuing conventional arms control and substantially modernizing confidence- and security-building measures.* 2. *Making concerted efforts to solve protracted conflicts, and, as a matter of urgency, to prevent any increase of tensions.* 3. *Assessing the effects that the situation in Afghanistan may have on the OSCE area after 2014 and appropriately adjusting relevant activities.* 4. *Promoting long-term reconciliation processes throughout the OSCE area.* 5. *Further developing the OSCE transnational threats agenda, concentrating on cyber-security, countering terrorism, and combating illicit drug trafficking.* 6. *Developing its own initiatives for dialogue and promoting the implementation of relevant international instruments in the economic and environmental dimension throughout the OSCE area.* 7. *Improving the effectiveness of the OSCE’s human dimension work by monitoring the compliance of all OSCE participating States in an equal manner and by streamlining the human dimension events cycle.* 8. *Providing a platform for enhancing understanding between states and Muslim communities and engaging with the new political and societal forces of the Arab Spring.* 9. *Developing an OSCE network of academic institutions to facilitate open debate and communication on the relevant issues on the OSCE agenda.* 10. *Making better use of the institutional richness in the OSCE area through more effective co-operation, particularly with the organizations in the Eastern part of the OSCE space”.*²⁹⁹

In 2015 the OSCE will celebrate the 40-years-anniversary since the Helsinki final act has been signed. This important event may serve as a perfect focal point for the further re-identification of the OSCE and its role for the next time period, as well as its role in aforementioned areas. As we have stated, multilateral diplomacy is a long-way-run and evolutionary development of mutual negotiations. It is a must and responsibility of the participating States to cooperate together on such platform as the OSCE to preserve the lasting peace and development.

References

- [1] CORE. 2005. *The culture of dialogue. The OSCE acquis 30 years after Helsinki.* str. 53. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: http://www.core-hamburg.de/documents/30Years_OSCE_Booklet.pdf
- [2] CSCE. 1990. *Charter of Paris for a new Europe.* [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/mc/39516>
- [3] CSCE. 1992. *Helsinki Document – The challenges of change.* [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/mc/39530?download=true>
- [4] CSCE. 1992. Summary of Conclusions: Decision on Peaceful Settlement of Disputes. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/mc/40342>

²⁹⁸ ZELLNER W. (coordinator). 2012. *IDEAS project.* str. 5. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: http://ideas-network.com/fileadmin/user_ideas_network/documents/IDEAS%20Report%20October%202012.pdf

²⁹⁹ ZELLNER W. (coordinator). 2012. *IDEAS project.* str. 9. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: http://ideas-network.com/fileadmin/user_ideas_network/documents/IDEAS%20Report%20October%202012.pdf

- [5] OSCE Mission to Kosovo, Mandate. 2009. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/kosovo/43381>
- [6] OSCE. 2010. CIO.GAL/5/10 (14 January 2010). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/cio/41087>
- [7] OSCE. 2011. In freedom we believe (Lithuania CiO). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/cio/74912>
- [8] OSCE. 2012. Ireland CiO. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/cio/86962>
- [9] OSCE. 2013. CIO.GAL/7/13 (17 January 2013). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.osce.org/cio/98766>
- [10] UN. 1945. *Charter of the United Nations, chapter VIII*. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter8.shtml>
- [11] UN Doc. A/RES/47/10 (28 October 1992). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online] : <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r010.htm>
- [12] UN Doc. A/RES/48/5 (22 October 1993). [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online] : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/48/5&Lang=E&Area=RESOLUTION
- [13] UN Doc. 50/87 (6 Februar 1996) [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online] : <http://www.un.org/documents/ga/res/50/ares50-87.htm>
- [14] UN Doc. A/51/489 (14 October 1996) [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online] : <http://www.un.org/documents/ga/docs/51/plenary/a51-489.htm>
- [15] UN Doc. A/56/125 (29 June 2001) [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online] : <http://www.un.org/documents/ga/docs/56/a56125.pdf>
- [16] ZELLNER W. (coordinator). 2012. *IDEAS project*. str. 5. [cit. 15.05.2013]. Dostupné na internete [online]: http://ideas-network.com/fileadmin/user_ideas_network/documents/IDEAS%20Report%20October%202012.pdf

Kontakt

Mgr. Samuel Goda

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
 Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
 Univerzita Mateja Bela
 Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica
 Email: samuel.goda@umb.sk
 Slovenská republika

THE PRESENT STATE OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF FOOD SECURITY

Lyudmyla Golovko, PhD.

Abstrakt

Potravinová bezpečnosť je jedným z prvkov hospodárskej politiky štátu, ktorá je zameraná na zabezpečenie udržateľnej produkcie potravín, dostupnosť potravín pre populáciu a nutričné využitie potravín. Problém s potravinami je klasifikovaný ako globálny, pretože na jeho riešenie nestačí len úsilie jednotlivých štátov. Vyžaduje si to intenzívnejšiu medzinárodnú spoluprácu.

Kľúčové slová: potravinová bezpečnosť, medzinárodné právo

Abstract

Food security is one of the elements of economic policy of the state, which is aimed at ensuring sustainable food production, availability of food products for population and utilisation of food (nutrition). Food problem is classified as global. This is due to the fact that for its solution efforts of individual states are not enough. It requires more international cooperation than any other problem.

Key words: Food security, International law

1 Introduction

Food security became the object of international legal regulation in the mid-1970s during the discussion of international nutrition problems that were caused by global food crisis of that time. The first attention was focused on the problems of food supply – from ensuring the availability of basic foodstuffs to stability of their prices at the international and national level.

1.1 The World Food Summit from 1974

The World Food Conference, which was held in Rome in 1974, had accepted that the solution of the food problem requires co-coordinated action on three important fronts:

- a) to increase food production, especially in the developing countries;
- b) to improve consumption and distribution of food; and
- c) to build a system of food security.³⁰⁰

The Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition was adopted by governments attending the above-mentioned World Food Conference. It has been proclaimed that “every men, women and child has the inalienable right to be free from hunger and malnutrition in order to develop fully and maintain their physical and mental faculties”³⁰¹

Thus, in the aforementioned document, the essence of the concept of food security was reduced to the absence (liquidation) of hunger.

³⁰⁰ United Nations. 1975. Report of the World Food Conference, Rome 5-16 November 1974. New York. UNDP. p. 9

³⁰¹ United Nations. 1975. Report of the World Food Conference, Rome 5-16 November 1974. New York. UNDP. p. 5

1.2 The World Food Summit from 1996

Fundamental international act that regulates the issues of ensuring international food safety is the Rome Declaration "On world food security", adopted by the World Food Summit in Rome in 1996.³⁰² It does not contain separate definition of food security, but its provisions affirm the right of everyone to have access to "safe and nutritious food, consistent with the right to adequate food and the fundamental right of everyone to be free from hunger."³⁰³ Thus, from the provisions of these international normative legal acts follows that the main element of food security, in its international legal sense, remains the elimination of hunger in the world. Food security is most important to developing countries since they are more vulnerable to high prices and food shortages, but at the same time many developed countries are also dependent on imported foodstuffs. In case of high commodity prices, food shortages may arise and global food crisis may become more serious in the future.

1.3 The Uruguay Round Agreement on Agriculture

The Uruguay Round Agreement on Agriculture (Agreement on Agriculture), which was adopted in 1994 as an annex to the Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organization (WTO)³⁰⁴, is one of the fundamental international documents on food security.³⁰⁵ Although it does not contain any definitions of food security, it operates with it in the text. The Agreement on Agriculture was the first multilateral agreement which implemented mandatory rules in the sphere of trade with agricultural products. Proponents of this Agreement on Agriculture argued that it will enable developing countries to use their comparative advantage as suppliers of cheap agricultural goods in the global market and will control spending of industrially developed countries on agriculture (especially in the U.S. and the EU).

Article 4.2 of the Agreement on Agriculture requires that all customs access barriers applicable to agricultural product imports have to be "converted into ordinary customs duties". This means that no border trade restrictions other than tariffs are allowed. Measures such as quotas are now seen as illegal. According to Article 5 of the Agreement on Agriculture additional duties may be levied on the importation of any agricultural product that is imported in quantities exceeding a certain specified amount or at prices below a specified trigger price.³⁰⁶ These regulations did not significantly change the basic level of tariffs on agricultural products. Conversion of non-tariff barriers into the tariff has led to a number of new extremely high tariffs, for example, on imports of dairy products to some developed countries. Articles 3, 6 and 7 of the Agreement on Agriculture impose limits on domestic support for agriculture. According to article 9 of the Agreement on Agriculture export subsidies are subject to reduction.³⁰⁷ Almost all analysts now admit that provisions of the Agreement on Agriculture appeared inefficient for reduction of domestic support programs in agricultural sector.

³⁰² FUNTA, R. *Medzinárodné právo/International law/Internationales recht / Diritto internazionale/Международное право*, Brno: Tribun EU, 2010. p. 118. ISBN 978-80-7399-044-2.

³⁰³ Rome Declaration on World Food Security, [cit. 13.05.2013]. Available on <<http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm>>

³⁰⁴ REES, N., WATSON, D. *International Standards for Food Safety*, Gaithersburg: Aspen Publishers, 2000. p. 5. ISBN 978-08-3421-768-3.

³⁰⁵ Agreement on Agriculture: Uruguay round agreement: Security [cit. 13.05.2013]. Available on: <http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_01_e.htm>

³⁰⁶ Agreement on Agriculture: Uruguay round agreement: Security [cit. 13.05.2013]. Available on: <http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_01_e.htm>

³⁰⁷ Agreement on Agriculture: Uruguay round agreement: Security [cit. 13.05.2013]. Available on: <http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_01_e.htm>

2 Final remarks

Developing countries³⁰⁸ have received little access to markets for their exports. Moreover, in some cases they have either completely or partially lost a preferential access to the markets of economically developed countries, which have been traditionally used. At the same time developing countries significantly increased the volume of imported goods. Increased imports reduced food prices in local markets and incentives for local production, which in turn caused further food shortages. Reduction of domestic production caused further increase of imports and worsened the situation with the production of basic food products. Therefore, liberalization of trade with agricultural products, from the perspective of developing countries, was the wrong way. Determination of the basics of food security³⁰⁹ depends on national particularities of each country. Thus, for countries with high own agricultural potential self-provision (increase of domestic production) as basis of national food security is more acceptable. However, for states with low agricultural potential (for example, with unfavorable climatic conditions) stable food trade guarantees the food security.

References

- [1] BUREAU, J.Ch., JEAN, S. *International Agricultural Trade and Negotiations : Coping with a New Landscape*, The Hague, FOODSECURE working paper No. 8, 2013.
- [2] FUNTA, R. *Medzinárodné právo / International law / Internationales recht / Diritto internazionale / Международное право*, Brno: Tribun EU, 2010. ISBN 978-80-7399-044-2.
- [3] LACKOVÁ, A. *Systémy bezpečnosti potravín*, Bratislava: EUBA, 2011.
- [4] REES, N., WATSON, D. *International Standards for Food Safety*, Gaithersburg: Aspen Publishers, 2000. ISBN 978-08-3421-768-3.
- [5] United Nations. 1975. Report of the World Food Conference, Rome 5-16 November 1974. New York. UNDP
- [6] Rome Declaration on World Food Security, [cit. 13.05.2013]. Available on <<http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm>>
- [7] Agreement on Agriculture: Uruguay round agreement: Security [cit. 13.05.2013]. Available on: <http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_01_e.htm>

Contact

Lyudmyla Golovko, Ph.D.

Department of international law and comparative law

Faculty of law

National University of life and environmental sciences of Ukraine

вул. Васильківська 17, м. Київ, 03022 Україна

Email: ludagol10@online.ua

Ukraine

³⁰⁸ BUREAU, J. Ch., JEAN, S. *International Agricultural Trade and Negotiations : Coping with a New Landscape*, The Hague, FOODSECURE working paper No. 8, 2013. p. 4

³⁰⁹ LACKOVÁ, A. *Systémy bezpečnosti potravín*, Bratislava: EUBA, 2011. p. 2

SÚČASNÉ POSTAVENIE KAZACHSTANU VO SVETOVOM HOSPODÁRSTVE

Ing. Martin Grančay, PhD.

Abstrakt

Predkladaný príspevok sa zaoberá hospodárskym vývojom a súčasnou ekonomickou situáciou Kazachstanu. Analyzuje zahraničný obchod a priame zahraničné investície, vymedzuje riziká a príležitosti krajiny do budúcnosti.

Kľúčové slová: Kazachstan, hospodársky vývoj, zahraničný obchod, investície, riziká a príležitosti

Abstract

The present paper focuses on development and current economic situation of Kazakhstan. It analyzes the country's foreign trade and investment inflows. Thoughts about long-term opportunities and risks of Kazakhstan are offered.

Key words: Kazakhstan, economic development, foreign trade, investment, risks and opportunities

1 Úvod

Kazašská republika (ďalej Kazachstan) je s rozlohou 2,7 milióna km² po Ruskej federácii druhý najväčší postsovietsky štát a po Čínskej ľudovej republike a Indickej republike tretí najväčší štát v Ázii. Veľkosť populácie na úrovni 16 miliónov svedčí o nízkej hustote osídlenia, dosahujúcej iba 5,5 obyvateľa na km². Z geografického hľadiska je Kazachstan najväčšou vnútrozemskou krajinou sveta. Aj keď dĺžka jeho pobrežia s Kaspickým morom je takmer 2000 km, Kaspické more nie je priamo prepojené so svetovou sústavou morí a oceánov, a preto ho považujeme za jazero.

S HDP per capita v parite kúpnej sily na úrovni 13 100 USD (2011) patrí Kazachstan podľa metodiky Svetovej banky medzi krajiny s vysokým príjmom. Za posledných desať rokov dosahuje krajina priemerný ročný hospodársky rast na úrovni 7%, čo ju radí medzi najrýchlejšie sa rozvíjajúce krajiny sveta.³¹⁰ Kazašská ekonomika je z veľkej časti založená na vývoze palív a nerastných surovín. Nachádzajú sa tu významné zásoby ropy a zemného plynu. V sektore priemyslu dominuje hutníctvo. Primárnou plodinou poľnohospodárstva je pšenica. Najvýznamnejšími obchodnými partnermi Kazachstanu sú Rusko, Čína a Európska únia.

V predkladanom článku sa zaoberáme hospodárskym vývojom Kazachstanu po rozpade Sovietskeho zväzu, aktuálnou ekonomickou situáciou a možnosťami budúceho vývoja. V druhej časti poukazujeme na hlavné ekonomické reformy v Kazachstane prijaté ako súčasť snáh o zmenu centrálnne plánovaného systému na trhové hospodárstvo. Tretia časť sa zaoberá postavením krajiny v medzinárodných hospodárskych vzťahoch. V poslednej časti analyzujeme riziká a príležitosti kazašskej ekonomiky.

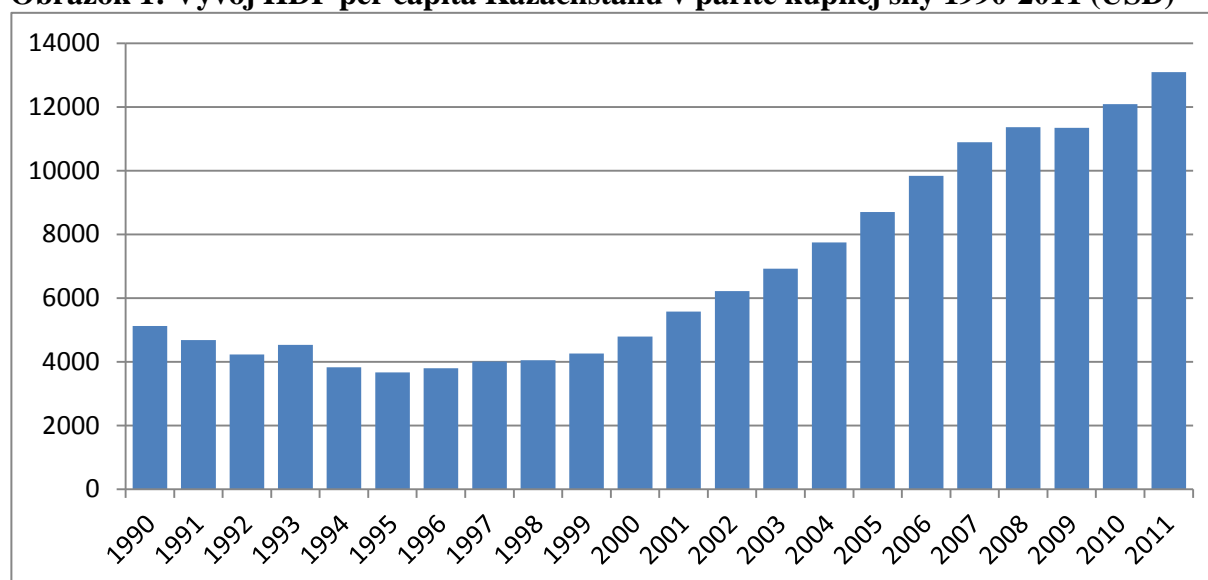
³¹⁰ SVETOVÁ BANKA: World Development Indicators, 2013.

2 Hospodársky vývoj Kazachstanu

Do rozpadu Zväzu sovietskych socialistických republík v roku 1991 bola ekonomika Kazachstanu založená na vývoze nerastných surovín a poľnohospodárskych produktov do krajín Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. Ekonomike dominovala ťažba zemného plynu, ropy a uránu. Poľnohospodárstvo sa pôvodne zameriavalo na živočíšnu výrobu, od roku 1953 sa ale prostredníctvom programu Nikitu Chruščova preorientovalo na rastlinnú výrobu, s cieľom vybudovať z krajiny hlavnú obilnicu ZSSR. Priemysel bol zameraný predovšetkým na výrobu zbraní a vojenských zariadení. Strategický význam Kazachstanu v rámci ZSSR podčiarkuje aj kozmodróm Bajkonur nachádzajúci sa v južnej časti krajiny.³¹¹

Rozpad Sovietskeho zväzu a vyhlásenie nezávislosti Kazachstanu 16. decembra 1991 viedlo k strate tradičných odbytových trhov, k zastaveniu výroby ťažkého priemyslu a k významnému zníženiu ťažby nerastných surovín. Do roku 1995 pokleslo HDP krajiny na 60 % úrovne z roku 1990.³¹² Proces ekonomických reforiem smerujúci k zavedeniu voľného trhového hospodárstva a k reštrukturalizácii ekonomiky bol sprevádzaný vysokou mierou nezamestnanosti, zvýšením miery chudoby a hyperinfláciou, ktorá v polovici deväťdesiatych rokov dosiahla 3 000 %.³¹³

Obrázok 1: Vývoj HDP per capita Kazachstanu v parite kúpnej sily 1990-2011 (USD)

Prameň: Svetová banka: World Development Indicators, 2013.

Reštrukturalizácia ekonomiky Kazachstanu bola – podobne ako v ostatných štátoch bývalého sovietskeho bloku – založená na niekoľkých reformách:

- *Menová reforma* – sovietsky rubel bol v roku 1993 nahradený kazašským tenge vo výmennom kurze 1:500. Menovú konvertibilitu dosiahol dohodou s Európskou bankou pre obnovu a rozvoj v roku 1996.³¹⁴

³¹¹ V súčasnosti je kozmodróm Bajkonur a jeho okolie o rozlohe asi 6000 km² v dlhodobom prenájme Ruskej federácie, minimálne do roku 2050.

³¹² SVETOVÁ BANKA: World Development Indicators, 2013.

³¹³ LARSSON, J. F. : The Transition in Kazakhstan, 2010, s. 32.

³¹⁴ BLACKMON, P. : Back to the USSR – Why the Past Does Matter in Explaining Differences in the Economic Reform Processes of Kazakhstan und Uzbekistan, 2005, s. 393.

- *Cenová reforma* – cenová deregulácia bola v Kazachstane ukončená v novembri 1994. Výnimku predstavujú ceny elektriny, vody, tepla, dopravy a telekomunikácií, ktoré nie sú plne deregulované dodnes.
- *Daňová a colná reforma* – daňová reforma bola formálne ukončená v roku 2001 prijatím nového daňového zákona. Zmeny daňového zákona sú ale časté, a sadzba dane z príjmov pre právnické osoby sa mení de facto každoročne. Reformy v colnej oblasti a oblasti iných netarifných opatrení pokračujú dodnes; Kazachstan dosiaľ nie je členom Svetovej obchodnej organizácie, a to napriek tomu, že prihlášku podal už v roku 1996. Jeho vstup sa všeobecne očakáva v priebehu roka 2013.
- *Reforma finančného trhu* – už v roku 1991 povolila vláda bankám realizovať finančné operácie so všetkými trhovými subjektmi. Samotná reforma finančného sektora začala ale až prijatím Zákon o bankách v roku 1993, ktorý postupne v priebehu druhej polovice 90. rokov viedol k zosilneniu bankového dohľadu, a tým aj k ozdravovaniu bankového sektora a k jeho priblíženiu európskym štandardom. Viaceré banky boli v procese ozdravovania finančného sektora zoštatnené a následne reprivatizované.
- *Reforma vlastníckych vzťahov* – privatizácia v Kazachstane prebiehala v dvoch fázach. Do roku 1997 sa zameriavala na privatizáciu malých a stredných podnikov prostredníctvom aukcií. Od roku 1997 sú privatizované veľké, strategické podniky v oblasti energií a telekomunikácií.

Európska únia oficiálne uznala Kazachstan za trhovú ekonomiku v roku 2000, USA o dva roky neskôr. Všeobecne možno konštatovať, že spomedzi štátov strednej Ázie je Kazachstan lídrom v zavádzaní reforiem a aj prechod od centrálne plánovanej ekonomiky k slobodnému trhu bol v Kazachstane najrýchlejší a najmenej problémový.³¹⁵ Za hlavné faktory tohto vývoja označujeme obrovské zásoby nerastných surovín, relatívne diverzifikovanú ekonomiku už za čias ZSSR, ako aj liberalizačnú politiku Nursultana Nazarbajeva, ktorý je prezidentom Kazachstanu dodnes.³¹⁶

Významnou výhodou Kazachstanu v procese prechodu k trhovej ekonomike bol vysoký záujem zahraničných firiem o investovanie v krajine, a to aj napriek nepriaznivému ratingu. Zásoby priamych zahraničných investícií boli v roku 1995 v Kazachstane štyrikrát vyššie ako v ostatných štyroch postsovietskych štátoch (Kirgizsko, Tadžikistan, Turmenistan, Uzbekistan).³¹⁷ Väčšina investícií sa pritom koncentrovala v sektore ťažby a spracovania primárnych zdrojov.

Aktuálne odhady aproximujú zásoby ropy v Kazachstane na 30 miliárd barelov,³¹⁸ čo predstavuje približne 3% celkových známych zásob ropy.³¹⁹ Využívanie tohto nerastného bohatstva spolu so zemným plynom, uránom, zinkom a niektorými ďalšími surovinami tvorí podstatnú časť hrubého domáceho produktu krajiny (podľa údajov OSN až 33 % HDP³²⁰ a 63 % exportu³²¹). Negatívnou stránkou vysokých zásob nerastných surovín je ich potenciálne

³¹⁵ Pozri GÜRGEN, E.: *Economic Reforms in Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan*, 1999

³¹⁶ Nazarbajev bol hlavným akceleračtorom kazašských reforiem a pre tento účel využíval aj svoju právomoc rozpustiť parlament, ktorý odmietal liberalizačné kroky. Na druhej strane je Nazarbajev v súvislosti prechodom na trhovú ekonomiku s obviňovaný z korupcie.

³¹⁷ UNCTADSTAT, 2013.

³¹⁸ 1 barel = 159 litrov.

³¹⁹ US ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION: *Kazakhstan*, 2013.

³²⁰ UNData, 2013.

³²¹ UNCTADSTAT, 2013.

vyčerpanie, resp. nízke ceny na svetových trhoch. Po príklade Nórska založila preto v roku 2000 vláda *Kazašský národný fond*, ktorého hlavnou úlohou je vytvorenie štátnych rezerv pre prípad nízkych svetových cien energií. Hodnota fondu dosahovala v roku 2010 podľa údajov Ministerstva financií Kazachstanu 39 miliárd USD, t.j. 30 % hrubého domáceho produktu v roku 2010 v bežných cenách.³²² V polovic roku 2012 to už bolo 54 miliárd USD a predpoklad na rok 2015 je 100 miliárd USD.³²³

Snahu vlády o zníženie závislosti na nerastných surovinách a o diverzifikáciu výroby dokumentuje aj vytvorenie špecializovanej agentúry *Kazyna* v roku 2006 s ambíciou koordinovať aktivity kazašských inštitúcií vedúce k industriálnemu rozvoju a inováciám. Rozvoj sa má zabezpečiť prostredníctvom sledovania piatich cieľov:³²⁴

- stabilizácia finančného sektora;
- reformy na trhu nehnuteľností;
- podpora malých a stredných podnikov;
- rozvoj podnikania v poľnohospodárstve;
- implementácia inovačných, priemyselných a infraštruktúrnych projektov.

Súčasťou činnosti agentúry *Kazyna* je podpora modernizácie infaštruktúry. V súčasnosti sa Kazachstan zameriava hlavne na stavbu železničných tratí a modernizáciu elektrosústavy.

Víziu pre budúcnosť Kazachstanu predstavuje stratégia prezidenta Nazarbajeva s názvom *Kazachstan 2030*. Ide o dokument na úrovni Lisabonskej stratégie Európskej únie, ktorý kladie pre krajinu 7 dlhodobých cieľov s orientáciou na zvyšovanie životných štandardov obyvateľstva, efektívne využívanie prírodných zdrojov a prilákanie zahraničných investorov.³²⁵ Prioritnými oblasťami podpory prílevu zahraničných investícií sú poľnohospodárstvo, ťažba a spracovanie dreva, potravinársky priemysel, cestovný ruch a stavebníctvo. Naopak, zahraniční investori v oblasti ťažby a spracovania nerastných surovín budú vystavovaní vyššej kontrole, predovšetkým s ohľadom na zabránenie ekologickému neokolonializmu.

3 Kazachstan v medzinárodných ekonomických vzťahoch

3.1 Štruktúra tvorby HDP

Štruktúra tvorby HDP Kazachstanu je typická pre transformujúce sa krajiny bohaté na nerastné suroviny. Ekonomike dominujú služby s viac ako 55-percentným podielom na tvorbe HDP, nasledované priemyslom s podielom 38 % a poľnohospodárstvom s 5 %.³²⁶

V časech ZSSR bol Kazachstan významnou obilnicou socialistického bloku, špecializujúcou sa primárne na pšenicu. Napriek kontinuálnemu poklesu osevnej plochy je pšenica stále dôležitým vývozným artiklom a Kazachstan je v súčasnosti podľa štatistik FAO jej desiatym najväčším pestovateľom na svete.³²⁷ Ďalšími najpestovanejšími plodinami sú jačmeň, zemiaky a bavlník. V živočíšnej výrobe sa Kazachstan sústreďuje na produkty hovädzieho dobytku (mlieko a mäso). Zaujímavosťou je, že po Číne a Mexiku je Kazachstan tretím najväčším producentom konského mäsa na svete.³²⁸

³²² CETRAL ASIA NEWSWIRE: Kazakh National Oil Fund Nets \$900M in 2010, 2011.

³²³ BLOOMBERG: Kazakhstan Expects Oil Fund to Reach \$100 Billion, 2012.

³²⁴ Pozri oficiálna stránka agentúry: www.sk.kz.

³²⁵ Pozri http://www.akorda.kz/en/category/gos_programmi_razvitiya.

³²⁶ Pozri www.state.gov.

³²⁷ FAOSTAT, 2013.

³²⁸ FAOSTAT, 2013.

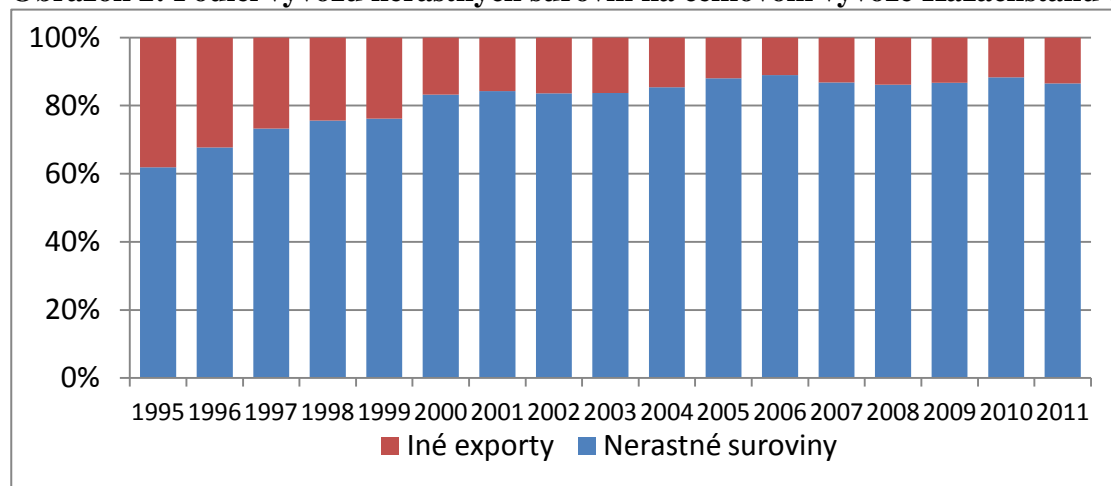
Základom kazašského priemyslu je ťažba a spracovanie nerastných surovín. Popri rope, zemnom plyne, uhlí, uráne a železnej rude má Kazachstan významné zásoby chrómu, mangánu, olova, niklu, zinku, medi, cínu, zlata, striebra, tantalu a iných rúd. V kontraste s ťažobným a metalurgickým priemyslom sú ostatné priemyselné odvetvia krajiny orientované na domáci trh. Zastúpenie má potravinársky priemysel, chemický priemysel a ďalšie. Problémom rozvoja priemyslu v Kazachstane sa v uplynulých dvoch desaťročiach venovalo viacero ekonómov. Výsledky ich prác poukazujú na nízku diverzifikáciu priemyselnej výroby v dôsledku účinkov holandskej choroby.³²⁹ Ich odstránenie je jednou z hlavných úloh *Kazašského národného fondu*, agentúry *Kazyna* a plánu *Kazachstan 2030*, ktoré sme uviedli v predchádzajúcej časti.

Špecifikom ekonomiky Kazachstanu je stagnujúci podiel sektoru služieb na štruktúre HDP. Ako bývalá súčasť ZSSR založená na poľnohospodárstve a ťažbe nerastných surovín, sektor služieb bol v časoch socializmu zanedbávaný. Problémom zabraňujúcim jeho vyššiemu rozvoju je aj koncentrácia obyvateľstva iba do desiatich veľkých miest, pričom zvyšných 40 % populácie žije v roztrúsených usadlostiach po celom území krajiny. Najrozvinutejšími odvetviami služieb sú preto finančné a telekomunikačné služby s vysokým zastúpením zahraničných investorov. Naopak, nenaplnený je potenciál služieb v oblasti cestovného ruchu, maloobchodu a dopravy.

3.2 Zahraničný obchod

Hlavnou položkou exportu Kazachstanu sú palivá a nerastné suroviny, ktoré dlhodobo tvoria viac ako tri štvrtiny hodnoty kazašských exportov. Najvýznamnejšími exportnými komoditami sú ropa (63 % exportov), železná ruda, uhlie, rudy farebných kovov (najmä meď a zinok) a zemný plyn. V prvých desiatich rokoch nového storočia sa význam nerastných surovín na exportoch zvýšil až nad 80 %, a to predovšetkým v súvislosti s rastom ich cien. Medzi ďalšie exportné tovary Kazachstanu patria obilniny, chemikálie, stroje a kožené výrobky. Najväčšími importérmi kazašských produktov sú Čína, Francúzsko, Nemecko a Rusko.³³⁰

Obrázok 2: Podiel vývozu nerastných surovín na celkovom vývoze Kazachstanu (v %)

Prameň: UNCTADSTAT, 2013.

³²⁹ Holandská choroba je javom v medzinárodných ekonomických vzťahoch, keď zvýšenie zásoby jedného výrobného faktora v danej ekonomike vedie k zrýchlenému prílevu kapitálu do tohto odvetvia na úkor ostatných odvetví národného hospodárstva. V prípade Kazachstanu ide o orientáciu investorov na ťažobné odvetvie a s tým spojený nízky prílev kapitálu do iných odvetví priemyslu.

³³⁰ UNCTADSTAT, 2013.

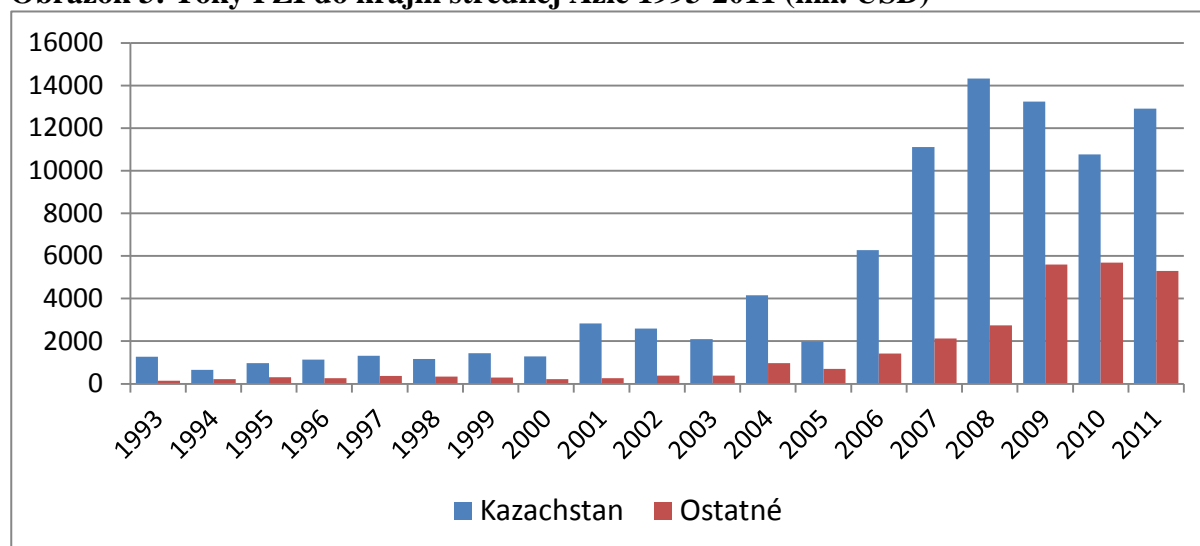
Komoditná štruktúra dovozov Kazachstanu je pomerne diverzifikovaná. Importujú sa predovšetkým výrobky z kovov, stroje, dopravné prostriedky, chemikálie a elektrické zariadenia. Teritoriálna štruktúra importov je ovplyvnená hlavne geografickou pozíciou krajiny, keď najväčšími dovozcami do Kazachstanu sú Čína a Rusko (spolu viac ako 50 %), nasledované Nemeckom, Talianskom a Ukrajinou.

Obchodná bilancia Kazachstanu je vďaka nerastnému bohatstvu dlhodobo aktívna. Od roku 1995 nedosiahlo saldo obchodnej bilancie ani v jednom roku záporné hodnoty. Hodnota exportov presahuje hodnotu importov o 20 až 80 %, v závislosti od aktuálneho vývoja cien na svetových trhoch.³³¹ Za účelom zabezpečenia vysokého životného štandardu pre budúce generácie aj po vyčerpaní nerastného bohatstva zriadil Kazachstan v roku 2000 *Kazašský národný fond*, ktorého hodnota v súčasnosti presahuje 54 miliárd USD.³³²

3.3 Priame zahraničné investície

Vďaka svojmu nerastnému bohatstvu je Kazachstan dlhodobo primárnou destináciou zahraničných investorov v strednej Ázii. Ako je zrejmé z nasledujúceho grafu, prílev priamych zahraničných investícií do Kazachstanu každoročne vysoko prevyšuje súčet PZI do ostatných postsovietskych krajín malej Ázie (Kirgizsko, Tadžikistan, Turkmenistan a Uzbekistan).

Obrázok 3: Toky PZI do krajín strednej Ázie 1993-2011 (mil. USD)

Prameň: UNCTADSTAT, 2013.

Najväčšími investormi v Kazachstane sú podľa údajov Kazašskej národnej banky³³³ z roku 2010 Holandsko (38 %), Spojené štáty americké (17 %) a Francúzsko (7 %). Odvetviami, v ktorých sa koncentruje najvyššia časť PZI sú obchodné služby (56 %), ťažba nerastných surovín (20 %) a výroba kovov (6 %). Napriek tomu, že vysoký podiel zásob priamych zahraničných investícií v sektore služieb sa môže zdať prekvapivý, jeho vysvetlenie je jednoduché: takmer v stopercentnej miere ide o služby geologického prieskumu, ktorého podstatou je snaha o nájdenie nových nálezísk nerastných surovín. V oblasti ťažby sa PZI koncentrujú do ťažby ropy a zemného plynu (70 %), kovových rúd (15 %) a uránu s tóriom (12 %).

³³¹ UNCTADSTAT, 2013.

³³² BLOOMBERG: Kazakhstan Expects Oil Fund to Reach \$100 Billion, 2012.

³³³ Pozri www.nationalbank.kz.

3.4 Regionálna integrácia

V roku 2010 vstúpila do platnosti dohoda o colnej únii medzi Bieloruskom, Ruskom a Kazachstanom, ktorej cieľom je postupné budovanie spoločného trhu. Výhodou pre Kazachstan je zrušenie všetkých obmedzení pri vstupe kazašských tovarov na ruský trh. Pozitívne efekty sa očakávajú predovšetkým v sektore metalurgie. Naopak, nevýhodou môže byť prílišná dominancia Ruska v takto vzniknutom integračnom zoskupení a fakt, že vytvorenie spoločného colného sadzovníka viedlo k zvýšeniu priemernej úrovne colného zaťaženia importov do krajiny.

4 Záver - riziká a príležitosti Kazachstanu vo svetovej ekonomike

So zohľadnením geopolitických a geoeconomických faktorov možno vymedziť niekoľko rizík a príležitostí kazašskej ekonomiky do budúcnosti (tabuľka 1).

Tabuľka 1: Analýza rizík a príležitostí ekonomiky Kazachstanu

PRÍLEŽITOSTI	RIZIKÁ
Geografická poloha medzi Európou a Čínou	Geografická poloha bez prístupu k moru
Surovinová a palivová základňa	Problém transportu ropy
Veľké rozlohy kvalitnej ornej pôdy	Vyčerpatelnosť palivovej základne
Kvalifikovaná pracovná sila	Veľké vzdialenosti
	Silná konkurencia zo strany Ruska a Číny

Prameň: Vlastné spracovanie.

Najvýznamnejšou príležitosťou pre rýchly rozvoj Kazachstanu v budúcnosti je jeho jedinečná poloha medzi dvomi hospodárskymi obcami – Európou a Čínou – a Ruskom. Táto výhodná geografická poloha v spojení s lacnou a vysoko kvalifikovanou pracovnou silou ponúka krajine možnosť stať sa nielen tranzitnou krajinou, ale aj významným producentom tovarov pre všetky uvedené trhy.

Z hľadiska prístupu k výrobným faktorom existuje na svete len málo krajín, ktoré majú lepšie postavenie ako Kazachstan – disponuje obrovskou surovinovou a palivovou základňou, veľkými rozlohami kvalitnej ornej pôdy a kvalifikovanou, lacnou pracovnou silou. Okrem ropy a zemného plynu sa v krajine nachádzajú významné zásoby uhlia, železnej rudy, mangánu, nikla a ďalších surovín. Kazašské stepi sú „jednou z najúrodnejších oblastí na svete“³³⁴. Dedičstvom zo sovietskej éry je vysoká vzdelanostná úroveň obyvateľstva – podľa štatistík až 86% detí navštevuje inštitúcie sekundárneho vzdelávania a 51% obyvateľov vo vysokoškolskom veku navštevuje inštitúcie terciárneho vzdelávania.³³⁵ Táto kombinácia je mimoriadne zaujímavou devízou pre zahraničných investorov.

Za najväčšie riziko pre hospodársky rozvoj Kazachstanu možno v strednodobom horizonte označiť nevyriešenú infraštruktúru pre transport palív – napriek obrovským zásobám ropy je vážnym problémom Kazachstanu jej transport k odbytovým trhom. Ako vnútrozemská krajina nemá Kazachstan prístup k otvorenému moru, čo predstavuje významný faktor zvýšenia prepravných nákladov.³³⁶ Naviac, projekty výstavby nových ropovodov vedúcich do Európy sú ohrozované tradičnými záujmami Ruska (ktoré nemá záujem stratiť svoju pozíciu), a na druhej strane geopolitickými problémami v zakaukazských

³³⁴ HANKS, R. R.: Central Asia – a Global Studies Handbook, 2005, s. 186.

³³⁵ Podľa

štatistík

UNESCO.

(http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/document.aspx?ReportId=121&IF_Language=eng&BR_Country=4020)

³³⁶ Preprava ropy prostredníctvom tisícky kilometrov dlhých ropovodov je drahšia ako pomocou tankerov.

republikách, ktoré predstavujú alternatívnu trasu voči Rusku. Táto situácia by sa mohla zlepšiť v súvislosti so založením colnej únie medzi Ruskom, Kazachstanom a Bieloruskom z roku 2010.

Z dlhodobého hľadiska je problémom krajiny vyčerpanosť zásob palív a nerastných surovín. Zanedbanie tejto hrozby a jej neskoré adresovanie môže v polovici 21. storočia spôsobiť Kazachstanu vážne ekonomické ťažkosti. Za účelom diverzifikácie výroby a modernizácie hospodárskej štruktúry bola preto v roku 2006 zriadená agentúra *Kazyna*.³³⁷ Predpokladáme, že Kazachstan sa postupne bude orientovať na sektor služieb a profilovať sa ako finančné centrum stredoázijského regiónu.

Problémom pre Kazachstan sú aj veľké vzdialenosti medzi hlavnými sídlami a tvrdá konkurencia zo strany Číny a Ruska v mnohých hospodárskych odvetviach. Ako príklad možno uviesť tlak Ruska na nemeckú leteckú spoločnosť Lufthansa, aby premiestnila svoje regionálne cargo centrum z Astany do ruského Krasnojarska. V júni 2009 sa napokon táto zmena začala uskutočňovať. Geografická blízkosť Ruska a Číny tak pôsobí na krajinu dichotomicky – na jednej strane ako príležitosť, na druhej strane ale aj ako potenciálna hrozba.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BLACKMON, P. 2005. Back to the USSR – Why the Past Does Matter in Explaining Differences in the Economic Reform Processes of Kazakhstan und Uzbekistan. In *Central Asian Survey*, 2005, roč. 24, č. 4, s. 391-404.
- [2] BLOOMBERG. 2012. [online]. Kazakhstan Expects Oil Fund to Reach \$100 Billion by 2015. In *Bloomberg*. Dostupné na internete: <http://www.bloomberg.com/news/2012-08-28/kazakhstan-expects-oil-fund-to-reach-100-billion-by-2015.html>.
- [3] CENTRAL ASIAN NEWSWIRE. 2010. Kazakh National Oil Fund Nets \$900M in 2010. In *Central Asia Newswire*, 14.1.2011.
- [4] FAO. 2011. *FAOSTAT*. [online databáza]. Dostupné na internete: <http://faostat.fao.org>.
- [5] HANKS, R. R. 2005. *Central Asia – a Global Studies Handbook*. Santa Barbara : ABC-CLIO, 2005. 468 s. ISBN 1851096566.
- [6] GÜRGEN, E. 1999. *Economic Reforms in Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan*. Washington : IMF, 1999. ISB 1557758255.
- [7] LARSSON, J. F. 2010. *The Transition in Kazakhstan*. Lund : Department of Economics at the University of Lund, 2010. 50 s. ISSN 0283-1589.
- [8] NATIONAL BANK OF KAZAKHSTAN. 2011. *The National Bank of Kazakhstan statistics*, 2011. [online]. Dostupné na internete: <http://www.nationalbank.kz>.
- [9] SVETOVÁ BANKA. 2013. [online databáza]. *World Development Indicators*. Washington : Svetová banka, 2013. Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>.
- [10] UNCTAD. 2013. [online databáza]. *UNCTADSTAT*. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org>.
- [11] UNDATA. 2013. [online databáza]. *UNDATA*. Dostupné na internete: <http://data.un.org>.
- [12] US ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION. 2013. [online]. *Kazakhstan*. Washington : EIA, 2013. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=KZ>.

³³⁷ Pozri FOREIGN POLICY: Planning for When the Wells Run Dry. In: Foreign Policy, Sep/Oct 2008, no 168, s. 20.

Kontakt***Ing. Martin Grančay, PhD.***

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/B, 85235 Bratislava

Email: martin.grancay@euba.sk

Slovenská republika

MOŽNOSTI A PRÍLEŽITOSTI SPOLUPRÁCE V ARKTÍDE

PhDr. František Hajduk

Abstrakt

V kontexte meniacej sa klímy v Arktíde sa vynárajú otázky týkajúce sa globálneho otepľovania, udržateľného rozvoja a s ním spojenou otázkou energetickej bezpečnosti. Medzinárodná spolupráca je v Arktíde v týchto prípadoch nevyhnutná. V prvej časti tohto príspevku sa budeme zaoberať komparácie neorealizmu s liberalizmom, za účelom poukázania vhodnosti použitia liberálnej koncepcii vzájomnej závislosti v teórií medzinárodných vzťahov pre tento Arktický región. V druhej časti predstavíme nielen existujúce ale aj nové možnosti kooperácie v Arktíde.

Kľúčové slová: Arktída, kooperácia, liberalizmus, neorealizmus

Abstract

In the context of climate change in the Arctic, scenarios about the consequences of the ice has raised a variety of important questions about the global warming, sustainable development and energy security. International cooperation is essential in solving the problems surrounding the Arctic region. The first section of this paper will examine comparison between neorealism and liberalism. For the study of international relation of Arctic issues we prefer liberalism thesis about the concepts of mutual interdependence. We think that these concepts are more suitable to study current international affairs in Arctic. In second part of this paper will introduce the recent and new possibilities of cooperation between states and actors in Arctic region.

Key words: Arctic, cooperation, liberalism, neorealism

1 Úvod do problematiky

Medzi najdiskutovanejšie témy medzinárodných vzťahov v čase hľadania cesty z hospodárskej recesie patrí problém udržateľného rastu a s ním spojené otázky globálneho otepľovania a energetickej bezpečnosti. Na všetky tieto otázky sa v posledných dekádach snažia nájsť odpovede aj aktéri v arktickom regióne. Práve najviditeľnejšie stopy globálneho otepľovania a zmeny v klíme vidíme na póloch našej planéty. Vplyvom miznúcej ľadovej pokrývky sa odkrývajú aj bohaté možnosti využitia nových nálezísk energetických surovín.

Pri štúdiu otázok týkajúcich sa Arktídy natrafíme aj na mnoho "mainstreamových" odborných textov a novinových článkov, ktoré už v názve inklinujú k scenárom o konflikte. Každá minca má dve strany, na jednej strane v Arktíde absentuje komplexný medzinárodný režim, nachádzame tu teritoriálne a hraničné spory v oblastiach s možným využitím nerastného bohatstva, rybolovu a kontroly novodostupných námorných trás. Pri hľadaní otázok na tieto skutočnosti mnoho autorov hľadá odpovede na základe neorealistickej predstavách o medzinárodných vzťahoch. Práve v tomto príspevku by sme sa chceli zaoberať druhou stranou mince, tou je liberalistická predstava, konkrétne teória vzájomnej závislosti, inštitucionalizmus, racionalita a interakcia aktérov, v neposlednom rade aj kooperácia.

Skôr ako sa dostaneme k analýze kooperácie a možnostiam mierového riešenia otázok Arktídy, považujeme za dôležité predostrieť komparáciu realistického a liberalistického pohľadu na medzinárodné vzťahy. Prostredníctvom tejto kooperácie chceme akcentovať na vhodnosť a účelovosť použitia liberalistického prístupu k súčasným výzvam Arktídy.

V príspevku nie sú podrobnejšie analyzované záujmy a stratégie jednotlivých štátov v arktickom regióne. V tomto texte nám ide len o vstup do štúdie tejto problematiky prostredníctvom liberalistického prístupu, ktorou sa chceme v budúcnosti zaoberať. V ďalšej časti analýzy na základe už existujúcej kooperácie, chceme nájsť nové možnosti a príležitosti kooperácie zúčastnených aktérov v Arktíde. Región podlieha procesom, ktoré sú vo vzájomnej závislosti, komunikácia medzi aktérmi nevykazuje agresívny tón, a pojem "konflikt" sa skloňuje len v geopolitických dimenziách. Preto predmetom tohto príspevku je hľadanie kooperácie, zhody a dialógu vo výzvach regiónu Arktídy. Za cieľ si kladieme potvrdiť vhodnosť použitia liberalistického prístupu k daniu v regióne, prediskutovať nové možnosti a príležitosti kooperácie a kriticky zhodnotiť prístup kooperácie nad konfliktom.

2 Komparácia liberalizmu s neorealizmom ako eventualita k súčasným výzvam v medzinárodných vzťahov

Porážka idealistov v povojnovej debate na poli medzinárodných vzťahov bola nevyhnutná. Neskôr sa však situácia zmenila. Liberálni teoretici na čele s Robertom Keohanem a Josephom Nyem sformulovali teóriu vzájomnej závislosti, ktorá dopĺňovala vojensko-politickú analýzu vzťahov medzi štátmi (praktikovanú realistami), analýzou ekonomických, komunikačných a kultúrnych väzieb medzi ich spoločnosťami. Toto doplnenie prispelo k relativizácii modernej dichotómie medzi vonkajším násilím a vnútorným mierom. Teória vzájomnej závislosti bola výňatkou poznania, že v stále prepojenejšom svete ma čím ďalej viac vnútorných procesov bezprostredný vplyv na hranice medzi štátmi. Začali byť rozpoznávané procesy umiestňované vo vnútri štátov aj na ich hraniciach.

Liberalistický prístup vychádza z toho, že na každej úrovni a v každom sociálnom systéme sa interakcia pohybuje ako kontinuum medzi pólom mocenskej politiky, opretú o silu (hrozbu) a pólom legitímnej politiky, opretú o dobrovoľný súhlas rozumu. Liberálne pluralistické paradigma vysvetľuje jednanie štátu v medzinárodnej aréne, kde už nestačí predpoklad logiky mocenskej rovnováhy. Zahraničná politika sa preto opiera o komplexnú hru vnútroštátnych procesov rozhodovania, v ktorých hrá rolu historická skúsenosť, politická kultúra, zvyky a sebapoňatie danej spoločnosti a rovnako aj súperenie rôznych sektorov štátnej byrokracie. Ukázalo sa, že k vysvetleniu medzinárodných procesov je potrebné analyzovať nielen štáty, ale aj aktérov ako sú hnutia, organizácie, sociálne, etnické a ideologické skupiny, ktoré operujú vo vnútri štátov, medzi nimi a dokonca aj cez ich hranice. [1]

V teórii vzájomnej závislosti sa systematicky zaradili neštátni, subnacionálni a transnacionálni aktéri do analýzy medzinárodnej politiky. Začalo sa venovať viac pozornosti ekonomike, kultúre a médiám. V protiklade k realistickej paradigme štátov ako biliardových gulí³³⁸, načrtáva táto teória obraz pavučiny ekonomických, kultúrnych, komunikačných a politických vzťahov obopínajúcich a vzájomne prepájajúcich svet. Vzťahujú štátnych, ako aj neštátnych aktérov a celé spoločnosti do situácie vzájomnej závislosti. Vedľa vojenskej moci existujú aj ostatné aspekty medzinárodnej politiky. Dôležitú rolu hrajú ekonomické a kultúrne vzťahy, transnacionálni a nevládni aktéri, rovnako aj režimy medzištátnych vzťahov v oblastiach medzinárodného styku v ekonomických, kultúrnych a bezpečnostných otázkach. Realistický dôraz na moc sa má doplniť hľadiskom vzájomnej závislosti. [1]

Interakcia aktérov stavia na spontánnom rozhodnutí slobodných aktérov a každé pravidlo môže byť kedykoľvek porušené, ak je to pre aktéra výhodné. Toto východisko vedie

³³⁸ Realizmus alebo hobbesovská-machiavelistická tradícia medzinárodného systému chápe štáty ako biliardové gule v prostredí medzinárodného anarchického stavu. Základnými realistickými inštitúciami sú rovnováha moci a vojna. Najdôležitejšiu rolu pri udržovaní medzinárodného poriadku zastávajú veľmoci. [3]

k ďaleko skeptickejšiemu pohľadu na možnosť nenásilnej spolupráce. Z tohto pohľadu klasicky zobrazeného Rousseavova obrazu honu na jeleňa³³⁹, povstáva spolupráca na veľmi vratkých základoch krátkodobého sebazájmu. Stačí aby okolo jedného z účastníkov prebehol „zajac“ a spolupráca sa zrúti, pretože inštrumentálna racionalita ho nabáda k opusteniu spoločného podniku a vťahuje interakciu späť do anarchie a boja všetkých proti všetkým, čo nie je obmedzené žiadnymi sľubmi a pravidlami. [2]

Neoliberalizmus však už nepovažuje medzinárodné vzťahy za anarchiu s kompletne nezávislými jednotkami. Vždy vykazujú aspoň istú mieru inštitucionalizácie. Interakcia nedosahuje úroveň dlhodobého zjednotenia oddelených jednotiek, ale je len zriedka tak nízka ako pri hone na jeleňa. [2]

Informácie plodia dôveru a znižujú neistotu a tak umožňujú štátom stanovovať a rešpektovať rôzne režimy interakcie. Informácie sa preto stávajú rovnako dôležitou premennou ako je moc. Rozdiel medzi realistickým materiálovo-silovým a liberálnym ideovo-komunikatívnym aspektom je rozdiel medzi absolútnymi a relatívnymi ziskami z kooperácie. Problém nastáva v prípade inklinácie k druhému typu zisku aj v prípade dobrej informovanosti strán. Podľa neorealitov je ťažké dosiahnuť dohodu ak by z nej vyplývalo absolútne zlepšenie pozícií každej zo strán, ak sa zmení relatívna pozícia, respektíve prehĺbi sa nerovnosť kapacít a výhod medzi stranami. [1]

Anarchistická štruktúra bola neorealitami inšpirovaná neoklasickou teóriou trhu. Neoliberalistov zaujala teória o transakčných nákladoch³⁴⁰. Podriadenie sa normám nezávislým na krátkodobom úžitku a riešenie problémov za pomoci dialógu s druhými, teda s ohľadom na ich záujmy a predstavy o férovosti, môže byť v dlhodobom horizonte výhodnejšie ako pokračovanie v bezohľadnej súťaži.

Ak sledujú štáty svoj národný záujem (vyjadrený nielen v termínoch bezpečia a moci, ale aj blahobytu a rozvoja) skutočne racionálne, budú ochotne participovať na medzinárodných inštitúciách (to znamená dodržiavať ich pravidla), pretože práve tým si najúčinnšie zaistia naplňovanie tohto záujmami. Tak je novými teoretickými prostriedkami prevzatými z ekonómie a teórie hier podopreté staré dogma idealizmu o racionalite mierovej kooperácie. [1]

Rozdiel v ponímaní neorealizmu a liberalizmu sa prejavuje v rozdielnych formuláciách toho, o čo sa jedná v medzinárodných vzťahoch. Podľa neorealitov ide prvotne o zabránenie vlastnej skazy, teda o prežitie. Na druhej strane neoliberalisti tvrdia, že ide o získavanie výhod, teda o akumuláciu. Prvý smer ma sklon redukovať národný záujem na zaistenie bezpečnosti, druhý ma tendenciu do neho zahrňovať aj iné, predovšetkým ekonomické a morálne záujmy. Podľa neorealitov distribučné konflikty inklinujú k hre s nulovým súčtom a k boju o prežitie. Na strane druhej neoliberalisti veria, že aj napriek problémom v vzájomne výhodnej spolupráce, popisovanej v ekonómii ako zlyhanie trhu (market failure) alebo paradox kolektívneho jednania napr. pri hone na jeleňa, nič nemení na tom, že je taká spolupráca možná. Zatiaľ čo je pre neorealitov dôsledok zlyhania totálna strata a ohrozenie existencie, pre neoliberalov je ním len strata zo zisku. Prvý smer preto radí orientovať sa na bezpečnosť vyrovnaním alebo zväčšovaním moci, druhý smer radí

³³⁹ Teória hier: Lov na jeleňa začína dilemou či loviť jeleňa alebo zajaca. Prvou alternatívou je, že lov na jeleňa je lepší a výnosnejší, ale všetci aktéri musia spolupracovať, pričom ho je ťažšie chytiť. Druhou alternatívou je ak loví každý sám za seba je výhodnejšie uloviť zajaca, pretože je to jednoduchšie. Zajac je však oveľa menej výhodnejší než jeleň. Nastáva si položiť otázku, či spolupracovať alebo loviť sám pre seba.

³⁴⁰ Hierarchia môže byť za určitých podmienok výhodnejšia ako trhy, práve kvôli redukcii transakčných nákladov.

budovať inštitúcie, ktoré pomôžu kompenzovať krátkodobé straty dlhodobou výhodnosťou³⁴¹. [1]

3 Hľadanie kooperácie s cieľom čeliť súčasným výzvam v Arktíde

Arktída je v súčasnosti posledným priestorom na našej planéte, ktorého status nie je z hľadiska medzinárodného práva vymedzený. Regulovaný bol iba prostredníctvom zákonodarstva arktických krajín a niekoľkými medzinárodnými právnymi predpismi, vrátane niekoľkých dohôd.

Najvýznamnejšou medzinárodnou dohodou, ktorá sa týka arktickej oblasti, je Dohovor OSN o morskom práve (UNCLOS) z roku 1982. Dohovor sa zaoberá morskými a oceánskymi oblasťami medzi samostatnými krajinami a v rámci neho bola zriadená Komisia OSN pre hranice kontinentálneho šelfu³⁴². [4]

Riadenie arktickej oblasti by sa malo rozvíjať a uplatňovať na základe konštruktívnej spolupráce medzi krajinami a kľúčovými partnermi. Spolupráca a spolužitie v arktickej oblasti by sa mali v čo najväčšej miere opierať o medzinárodné dohody a spoluprácu v rámci medzinárodných organizácií vrátane Organizácie spojených národov (OSN) a Medzinárodnej námornej organizácie (IMO), Organizácie OSN pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO) a Medzinárodnej organizácie práce (MOP). Spoluprácu uľahčuje skutočnosť, že zúčastnené arktické krajiny ratifikovali všetky tieto najdôležitejšie dohody, ktoré sa týkajú Arktídy. [4]

Cieľom vyvíjajúceho sa medzinárodného režimu pre Arktídu je vytvoriť súdržný a komplexný prístup k otázkam, v ktorých má Arktický región vplyv. Tento prístup je založený na existujúcom medzinárodnom práve (predovšetkým UNCLOS) a na spolupráci s medzinárodnými organizáciami, ako napríklad s Arktickou radou a IMO, ako aj s ostatnými arktickými štátmi, autonómnymi oblasťami, pôvodným a miestnym obyvateľstvom a inými zainteresovanými aktérmi.

V severskej oblasti pôsobia štyri fóra regionálnej spolupráce:

Najvýznamnejším nástrojom regionálnej spolupráce je spomínaná Arktická rada³⁴³, ktorú tvorí 8 členov (arktické štáty, vrátane Faerských ostrovov a Grónska ako závislého územia Dánska), 6 stálych účastníkov (fóra pre spoluprácu medzi pôvodnými obyvateľmi arktických štátov) a veľký počet pozorovateľov (Holandsko, Španielsko, Spojené kráľovstvo, Poľsko, Francúzsko, Nemecko a 18 medzivládnych a mimovládnych organizácií). EÚ, Taliansko, Čína, India, Južná Kórea a Singapur požiadali o udelenie štatútu stálych pozorovateľov³⁴⁴.

³⁴¹ Ako zhrňuje autor John Gerard Ruggie: „Podľa neorealiztov všade prítomnosť potencionálneho použitia sily v medzinárodných vzťahoch ovplyvňuje rozdielna mocenská kalkulácia štátov. Štáty sa musia starať nielen o to, čo im spolupráca prinesie v absolútnych termínoch, ale rovnako aj o to koľko získajú ostatní, ktorí sa už zajtra môžu stať ich nepriateľmi. Neoliberáli sa zameriavajú na prekonávanie prekážok a dodržiavanie medzištátnych dohôd tam, kde existuje spoločný záujem na vzájomne výhodnej spolupráci“. [2]

³⁴² Krajiny na brehu Severného ľadového oceánu sa prostredníctvom týchto dohôd snažia spoločne zhodnúť na stanovení hraníc svojich regionálnych územných vôd a výhradných hospodárskych zón (vrátane území 200 námorných míľ za hranicami kontinentálneho šelfu). Existuje snaha o predchádzanie územným sporom, avšak niekoľko sporných zemepisných bodov zostáva nevyriešených a hrozí, že by sa spory mohli ešte viac vyhrotiť. Pobrežné štáty sa v roku 2008 v grónskom Ilulissate dohodli na spoločnom vyhlásení, ktoré kladie dôraz na zvrchované právo všetkých zmluvných krajín regulovať činnosť v rámci ich vlastnej výhradnej hospodárskej zóny. [4]

³⁴³ Arktická rada bola založená podpisom deklarácie zástupcami USA, Kanady, Dánska, Nórska, Švédska, Fínska, Islandu a Ruska v roku 1996 v Ottawe (tieto štáty sú niekedy označované ako A8). Za kritérium členstva v tomto zoskupení je teda považovaná poloha v priestorovom rámci vymedzenia Arktídy ako oblasti, rozprestierajúcej sa na sever od severného polárneho kruhu. [6]

³⁴⁴ Napriek všetkému toto postavenie bolo zamietnuté štátom, ako aj Európskej únii spolu s Čínou, Japonskom, Južnou Kóreou. [6]

Členské štáty Arktickej rady medzi sebou uzavreli dohody, ako je napríklad dohoda o pátracích a záchraných operáciách. Arktická rada je v podstate medzivládne fórum zamerané najmä na spoluprácu členských štátov v oblasti udržateľného rozvoja a ochrany životného prostredia. Táto organizácia teda nerokuje o problémoch politického rozdelenia Arktídy. [6] Existujú snahy o posilnenie postavenia rady, rozšírenie oblasti jej pôsobnosti a zvýšenie vplyvu ako nástroja medzinárodnej spolupráce.

Barentsova euro-arktická rada pokrýva európske arktické a subarktické regióny. Rada presadzuje spoluprácu v oblasti Barentsovho mora, ktorá je bohatá na prírodné zdroje a potrebuje lepšie dopravné spojenie s európskymi trhmi a ďalšími časťami sveta. Rada má 7 členov: Fínsko, Nórsko, Švédsko, Dánsko, Island, Rusko a Európsku komisiu. V rámci tejto rady pôsobí aj Regionálna rada Barentsovho mora (BRC), ktorá zahŕňa 13 subregiónov v oblasti Barentsovho mora a jej zámerom je uľahčovať pragmatickú spoluprácu. Spolupráca sa uskutočňuje na bilaterálnej úrovni s arktickými aj mimoarktickými štátmi.[5]

Severská rada ministrov (a Severská rada) má svoju vlastnú stratégiu pre Arktídu. Päť severských krajín medzi sebou tradične blízko spolupracuje v mnohých oblastiach a disponuje aj schopnosťami a odbornými znalosťami týkajúcimi sa severských podmienok. Grónsko sa na tejto spolupráci podieľa ako plnohodnotný člen.

Rada pobaltských štátov (CBSS) udržiava spoluprácu medzi ôsmimi pobaltskými krajinami. EÚ má svoju vlastnú makroregionálnu stratégiu pre Pobaltie (EUSBSR).

Severná dimenzia, ktorá je spoločnou politikou Európskej únie, Islandu, Nórska a Ruska, sa vzťahuje na rozsiahle územie, vrátane arktických a subarktických regiónov Európy, od severozápadu Ruska na východe až po Island a Grónsko na západe. Spolupráca je založená na štyroch tematických partnerstvách a samostatnej „arktiskej vetve“. Z hľadiska spolupráce v arktickej oblasti je dôležité Partnerstvo pre dopravu a logistiku (NDPTL), ktoré v súčasnosti vypracováva regionálnu dopravnú sieť. Partnerstvo Severnej dimenzie v oblasti životného prostredia (NDEP) tiež zohráva v Arktíde jednu z hlavných úloh, v neposlednom rade preto, lebo poskytlo rámec na úspešné odstraňovanie rádioaktívneho odpadu na polostrove Kola. Tretia schôdza Severnej dimenzie na úrovni ministrov zahraničných vecí sa konala vo februári 2013 v Bruseli. Obchodná rada Severnej dimenzie sa v prvom rade zameriava na zlepšenie podmienok na investovanie v arktickej oblasti a zvýšenie jej konkurencieschopnosti. Spojené štáty a Kanada sa zúčastňujú na zasadnutiach Severnej dimenzie ako pozorovatelia. [5]

Poslanci z krajín arktickej oblasti sa zapájajú do všetkých uvedených fór spolupráce a pravidelne spolupracujú aj prostredníctvom Konferencie poslancov parlamentov z arktickej oblasti (CPAR).

Šesť fór spolupráce pre pôvodných obyvateľov arktickej oblasti udržiava pravidelnú spoluprácu.

4 Klimatické zmeny a vzájomná kooperácia

Čo sa týka citlivých klimatických zmien väčšina aktérov súhlasí s potrebou väčšieho množstva podrobných a spoľahlivých údajov o klimatických zmenách prebiehajúcich na celom svete, ako aj v Arktíde, ktorej environmentálne podmienky sú jedinečné a ekosystém veľmi krehký. Základ spolupráce v tejto oblasti nachádzame v zdieľaní informácií ekologických, environmentálnych a meteorologických otázok, v podpore a financovaní vedeckého výskumu a monitorovaní oblasti náchylných na zmenu klímy. K podnieteniu

výskumnej spolupráce v Arktíde môže prispieť posudzovanie vplyvu zmeny klímy na Arktídu, hodnotenie následkov zmeny klímy na sneh, vodu, ľad a permafrost³⁴⁵. [4]

Z pohľadu environmentálnej kooperácie je nevyhnutné zabezpečiť, aby sa v Arktíde dosiahla udržateľná rovnováha medzi ochranou životného prostredia a hospodárskou činnosťou. Arktické štáty potrebujú dosiahnuť túto rovnováhu, pretože ekosystém arktickej oblasti je mimoriadne krehký. Hospodárska a ekonomická činnosť v Arktíde by mala byť v súlade s najprísnejšími medzinárodnými normami udržateľného rozvoja, ktoré si podmienky v tejto oblasti vyžadujú. Udržateľný rozvoj v Arktíde bude do značnej miery závisieť na neustálom meraní dôsledkov stále intenzívnejšej ľudskej činnosti na krehké životné prostredie tohto regiónu. Cieľom bude rozšíriť poznatky o Arktíde prostredníctvom investícií do arktického výskumu, rozvoja monitorovania Arktídy z vesmíru, podpory informačných a pozorovacích sietí, ako aj budovaním *know-how* a technických poznatkov. Zosúladenie arktických výskumných programov významne prispeje k posilneniu znalostí a zvýši účinnosť výskumných programov a ich dopad. Patričná pozornosť sa musí venovať sociálnym a hospodárskym aspektom daných problémov, ako sú zmeny klímy a životného prostredia a ich vplyv na miestne obyvateľstvo a hospodársku činnosť. Rozhodujúcu úlohu tu zohráva sociálna zodpovednosť základných jednotiek ako sú sociálne skupiny, spoločenské inštitúcie a súkromné podniky. [7]

Využitie informácií a zhromažďovanie poznatkov z existujúcich zdrojov informácií je najlepším spôsobom ako zaistiť, aby tvorcovia politik a stratégií boli dostatočne informovaní a aby rozvoj arktickej oblasti pokračoval zodpovedným spôsobom, ktorý bude prínosom pre arktické štáty a miestne komunity aj ostatných aktérov zúčastňujúcich sa na kooperácii. [5] Predovšetkým v mimoriadne vzácnych prírodných zónach alebo miestach, ktoré sú pre pôvodných obyvateľov dôležité, by mali spoločnosti vykonávať svoju činnosť zodpovedne a obozretne[4]

Na podpore udržateľného využívania zdrojov majú spoločný záujem všetci arktickí aktéri. Hlavný kooperatívny záujem môžeme identifikovať spôsobom, aby arktické prírodné zdroje, ktoré sa nachádzajú na zemi, na mori a na morskom dne, či pod ním boli využívané udržateľným spôsobom, ktorý neohrozí životné prostredie Arktídy a bude tým prospievať celému ekosystému.

Vzhľadom na zintenzívnenie ťažby nerastov a ropy v arktickom regióne sú všetci aktéri nútený spolupracovať aj so súkromným sektorom na vývoji ekologických a bezpečných technológií, ktoré bude môcť využívať ekonomicko-hospodársky sektor. [5]

Rovnako aj arktickú dopravu je potrebné rozvíjať udržateľným spôsobom. Aj keď zrejme v najbližšej dobe nebude zavedená celoročná lodná doprava v arktických vodách, spoločným záujmom je napomáhať rozvoju udržateľnej lodnej dopravy, napríklad na severnej

³⁴⁵ Najväčšie obavy v tomto smere vzbudzuje plyn, ktorý vzniká nielen pri topení permafrostu v tundre, ale, a to je ešte horšie, začína vo veľkých množstvách unikať aj z podmorských sedimentov klatrátov (hydrátov). Reč je samozrejme o metáne (CH₄). Na okraj len poznamenajme, že v prvej polovici marca 2013 dosiahlo množstvo unikajúceho metánu z kontinentálneho šelfu na euroázijskej strane Arktídy rekordné hodnoty. S metánom, a nielen s ním, však súvisí aj ďalší problém, ktorého prejavy bolo možné na konci arktickej zimy sledovať doslova v „priamom prenose“ z meteorologických družíc. V druhej polovici februára a na začiatku marca 2013 začal inokedy kompaktný a solídny povrch morského ľadu praskať v celej rozsiahlej oblasti Beaufortovho mora severne od Aljašky a Kanady. V priebehu marca sa však rozlamovanie rozšírilo na takmer celú zimnú plochu zaľadnenia, čo viedlo nakoniec k tomu, že celý obrovský blok siahajúci od pobrežia Kanady a Grónska až po náprotivnú stranu pri brehoch Sibíri sa začal otáčať v smere pohybu hodinových ručičiek, čo v tomto ročnom období nie je zvykom. Takto rozsiahle rozlamovanie ľadu, ešte pred samotným príchodom jari, nebolo doteraz v Arktíde pozorované, minimálne nie v období 1979-2012. Rýchle otepľovanie kontinentálnych okrajov Arktídy a výrazný úbytok podielu viacročného ľadu majú za následok aj ďalší, stále sa zrýchľujúci a oveľa nápadnejší trend - plošný ústup polárneho zaľadnenia. Rýchly ústup nielen morského zaľadnenia, ale aj snehovej pokrývky v jarnom období vedie k zásadným zmenám (rastu) veľkosti toku tepla zo zemského povrchu do atmosféry, a tým aj k rýchlejšiemu otepľovaniu, ako napríklad v iných častiach sveta. [8]

námornej trase. V tejto súvislosti sú najdôležitejšími faktormi bezpečnosť a vplyv na životné prostredie.

Len kooperácia a z nej prameniáci spoločný zisk je možný na podpore vývoja arktickej námornej dopravy, vrátane prevádzky a frekvencie pohybu obchodných a výletných lodí na severomorskej trase, severozápadnej ceste či v arktických vodách všeobecne, ako aj postupov a požiadaviek pobrežných štátov, ktoré majú vplyv na námornú plavbu. [7]

K väčšej bezpečnosti a schopnosti vykonávať pátracie a záchranné akcie v Arktíde by po sprevádzkovaní v roku 2014 mal v spojení s podobnými systémami prispieť satelitný systém Galileo³⁴⁶ pre globálnu navigáciu a určovanie pozície. Nehody lodí by mohli spôsobiť značné škody na životnom prostredí. [5]

5 Záver

Cieľom inštitucionalizácie arktického režimu je, aby „súťaž o Arktídu, ktorá v súčasnosti prebieha, nevyústila do konfliktu. To je jedným z dôvodov, prečo pod záštitou medzinárodných organizácií, napr. Arktickej rady organizujú summity a konferencie o arktickej oblasti. Vďaka týmto fóram kľúčoví aktéri so záujmom o región a spoluprácu majú možnosti prediskutovať budúcnosť tejto oblasti a pokúšať sa o jednotné ponímanie zásad jej spravovania spolupráce v Arktíde. [4]

Ak by sme mali heslovite zhrnúť základnú dichotómiu modernej politiky tak by to podľa autora Pavla Barša znelo nasledovne: „Môžeme sa pokúšať o nastolenie práva, kooperácie a rozumu v hraniciach štátu, za nimi však vládne pud sebazáchovy a vôle panstva. Zatiaľ čo vo vnútri sa rozvíja dobrovoľná spolupráca rovných, navonok sa "požierajú" slabý. [1] Tieto "zákony" však nemajú svoju všeobecnosť a platia len niekedy a niekde. Autor Guzzini z toho vyvodzuje záver, že v rámci medzinárodných vzťahov sa realizmus musí otvoriť aj liberálnym prístupom, lebo potom stratí svoju identitu ako ich alternatíva. Buď si realisti podržia svoje odlišné predpoklady výlučne zohľadňujúce záujem na prežitie, kontrolu násilia (moc), ich organizáciu (anarchia), potom sa však musia zmieriť s tým, že z týchto predpokladov plynú len neurčité vysvetlenia konkrétnych dejov. [9]

Zoznam použitej literatúry:

- [1] BARŠA, P. 2008: *Anarchie a řád ve světové politice*. Praha: Portál. 2008. 553 s. ISBN 9788073670948
- [2] RUGGIE, JOHN G. 1998: *Constructing the World Policy. Essays on International Institutionalization*. London, Routledge.1998. 312 pages. ISBN 0-203-73250-2
- [3] HYNEK, N. 2005. *Anglická škola a teorie mezinárodních vztahu: obsahový vesmír, akademický svět a kritiky přístupu*. 2013, [cit. 18.05.2013]. Dostupné na internete [online]: < <http://www.mezinarodnivztahy.com/article/view/144>>
- [4] STANOVISKO Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru. 2013: *Politika EÚ pre Arktídu zameraná na nové celosvetové záujmy v tejto oblasti – postoj občianskej*

³⁴⁶ Satelity krúžiace okolo Zeme sú nenahraditeľnými nástrojmi na komunikáciu, navigáciu, a na pozorovanie v Arktíde. Družicové programy EÚ Galileo a Sentinel zabezpečujú v rámci Globálneho programu monitorovanie pre životné prostredie a bezpečnosť (GMES). Družice Sentinel umožnia monitorovanie hrúbky a rozlohy morského ľadu. Okrem toho by mohli prispieť k vykonaniu nedávnej dohody medzi členskými štátmi Arktickej rady o pátracích a záchranných operáciách. Európska únia v spolupráci s členskými štátmi vyvíja platformu na zdieľanie údajov o stave morí v Európe a jej okolí a mapovanie morského dna vo vysokom rozlíšení, ktorá by mala byť dokončená do roku 2020. Mapy morského dna by mohli pomôcť pri určovaní bezpečných dopravných trás v arktických vodách.

- spoločnosti*. [online] 2013, [cit. 18.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <www.eesc.europa.eu/resources/.../ces2379-2013_00_00_tra_tcd_sk.doc>
- [5] SPOLOČNÉ OZNÁMENIE EURÓPSKEMU PARLAMENTU A RADE. 2013: *Pokrok pri vytváraní politiky Európskej únie pre Arktídu: pokrok od roku 2008 a ďalšie kroky*. [online] 2013, [cit. 17.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=JOIN:2012:0019:FIN:SK:PDF>>
- [6] IŠTOK, R. 2012: *Arktída v geopolitických a politickogeografických súvislostiach*. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy, LIV, Folia geographica, 19. FHPV PU, Prešov, 93-109.
- [7] EURÓPSKÝ HOSPODÁRSKY A SOCIÁLNY VÝBOR: *Politika EÚ pre Arktídu. 2013: Politika EÚ pre Arktídu zameraná na nové celosvetové záujmy v tejto oblasti – postoj občianskej spoločnosti*. [online] 2013, [cit. 18.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.toad.eesc.europa.eu/ViewDoc.aspx?doc=ces%5Crex%5Crex371%5CSK%5CCES2179-2012_00_00_TRA_AC_SK.doc&docid=2917017>
- [8] PECHO, J., AČ, A. 2013: *Klimatická zmena v Arktíde prebieha doslova pred očami*. [online] 2013, [cit. 18.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://climatemap.blogspot.sk/2013/03/klimaticka-zmena-v-arktide-prebieha.html>>
- [9] GUZZINI, S. 2004: *Realizmus v mezinárodných vzťahoch a mezinárodné politické ekonomie*. Praha: Barrister and Principal, 2004 s. 537 ISBN 8085947846

Kontakt

PhDr. František Hajduk

Katedra politológie

Filozofická Fakulta

Trieda SNP 1, 040 11 Košice

Email: fhajduk@gmail.com

Slovenská republika

BOJ O HRAD - PREDSTAVENIE KANDIDÁTOV V PRVEJ PRIAMEJ VOĽBE PREZIDENTA ČR

Mgr. Petra Hirtlová, PhD.

Abstrakt

Príspevok predstaví kandidátov na prezidenta, ich názory a postoje, tak ako ich oni sami uvádzajú na svojich oficiálnych internetových stránkach.

Kľúčové slová: priama voľba, prezident, kandidát, program, postoj

Abstract

The article will introduce the presidential candidates, their opinions and attitudes, so as they themselves present on its official websites.

Key words: direct election, candidate, president, program, opinion

V januári 2013 Česká republika volila hlavu štátu. Výnimočnosť tejto voľby spočívala v tom, že potom, čo prezidenta volili členovia parlamentu podľa tradície prevzatej do Ústavy ČR z obdobia Československa, si prvý raz v histórii mohli vybrať občania ČR v priamych voľbách. K stanovenému termínu Ministerstvo vnútra zaregistrovalo 20 kandidátnych listín.³⁴⁷ Po následnom kontroverznom skúmaní petičných hárkov Štátna volebná komisia potvrdila a čísla do volieb potvrdila deviatim kandidátom.³⁴⁸

Už v priebehu registrácie kandidátov kolovala českým éterom anekdota popisujúca ich osobitosti. „*Sejdou se Čech, Žid, Rakušan, Japonec, Avatar a parta komunistů...takhle nezačíná vtip, takhle začínají naše prezidentské volby!*“³⁴⁹ Tento text sa venuje kandidátom a ich volebným programom a postojom tak, ako ich oni sami prezentovali na svojich internetových stránkach. Uvádzam ich v poradí podľa kandidačných čísel, v dôsledku malého priestoru približujem životopis kandidátov len okrajovo.

Zuzana Roithová (1953) je lekárka – rádiodiagnostička, bývalá ministerka zdravotníctva a v súčasnosti poslankyňa EP. Na svojich webových stránkach Zuzana Roithová uverejnila zdôvodnenie svojej kandidatúry na post hlavy štátu, tak, ako sa o nej vyjadrila pre denník MF Dnes. Prezidenta vníma ako najvyššiu politickú funkciu, uvedomuje si nedôveru občanov v politiku, ako prezidentka by chcela občanov spájať, nestrašiť, ale ukazovať im cestu prostredníctvom dialógu a rešpektu. Schopnosť obnovy demokracie vidí prostredníctvom univerzálnych ľudských hodnôt.³⁵⁰ „*Jako lékařka, manažerka, ministryně, senátorka a europoslankyně mám znalosti a podstatné politické zkušenosti – přitom v centru mého zájmu zůstala vždy starost o člověka.*“³⁵¹

347 Ministerstvo vnitra ČR: *Podrobné informace k přímé volbě prezidenta*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.mvcr.cz/clanek/podrobne-informace-k-prime-volbe-prezidenta.aspx>>

348 Volba-Prezidenta.cz: *Ministerstvo vnitra zveřejnilo čísla kandidátů pro volby 2013*. [citované 16. 2. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.volba-prezidenta.cz/novinky_na_webu_volba-prezidenta_cz/ministerstvo_vnitra_zverejnilo_cisla_kandidatu_pro_volby_2013/?>

349 Citáty.org: *Vtip o prezidentských volbách v Čechách*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.citaty.org/anonym/vtip-o-prezidentskych-volbach-v-cechach/>>

350 Prezident.roithova.cz: *Proč?* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete:

<http://www.roithova.cz/clovek_proc/>

351 tamtiež

A práve „Člověk“ a záujem o neho stojí naozaj v centre kampane Z. Roithovej aj ako akronymum naplnené heslovitým obsahom. Č – Česko, L – Lidskost, O – Odpovědnost, V – Všichni, E – Evropa, K- Křesťanská Demokracie.³⁵²

V tzv. Tézach ku kandidatúre na prezidenta sa venuje aj tomu, ako by mal kandidát na priamo volenú hlavu štátu ČR svoj kredit a dôveryhodnosť budovať už v priebehu volebnej kampane. „*Přímo volený prezident, má šanci jako nositel nejvyšší politické funkce, přispět k obnově důvěry občanů v politiku za předpokladu, že nebude například kvůli své minulosti či financování své kampaně závislý na úzkých zájmových skupinách. Musí také vyžadovat maximální transparentnost, plnění ústavních povinností, nejen pravomocí a namísto imunity usilovat o morální autoritu.*“³⁵³ Výsledkom spoločnej spolupráce politikov a občanov by mal byť štát čitateľný, spravodlivý, ekonomicky silný, s trvalo udržateľným rozvojom a sebedovomým národom.³⁵⁴

Jan Fischer (1951) je štatistik, bývalý predseda Českého štatistického úradu, v rokoch 2009 – 2010 premiér ČR a pred kandidatúrou na prezidenta viceprezident Európskej banky pre obnovu a rozvoj.³⁵⁵ Podobne ako iní prezidentskí kandidáti, i J. Fischer bol členom KSČ, čo na svojich stránkach zdôvodňuje takto: „*Vstup do KSČ v roce 1980 není ničím, nač bych byl pyšný. ... Byl to ústupek minulému režimu. Ústupek, kterého dodnes lituji.*“³⁵⁶

Program J. Fischera v rôznych oblastiach ukazuje, čo ČR v danej oblasti potrebuje a čo pre to chce on urobiť. V oblasti nazvanej Silná ekonomika vystupuje kriticky voči tým vládnym opatreniam, ktoré ekonomiku oslabujú. Návrhy na zlepšenia sa tak vlastne netýkajú ani krokov, ktoré môže vykonať v rámci svojich právomocí prezident, ale majú byť výsledkom širšieho konsenzu v rámci vládnej i opozičnej politiky a odborníkov, ktorých názory zaštití práve prezident.³⁵⁷ V tomto bloku sa J. Fischer vyjadril aj k neaktuálnosti vstupu ČR do Eurozóny, v ďalšom o nastavení hĺbky a rýchlosti integrácie každým členským štátom osobitne.³⁵⁸

Časť programu sa venuje i Vláde práva. J. Fischer vníma prezidenta ako garanta právneho štátu a dodržovania poriadku, ako osobu, ktorá bude občanov počúvať, hájiť a aktívne brániť ľudské práva. K tomu mu slúži nielen právo veta, ale napr. aj účasť na zasadaniach vlády. Súčasný stav právneho vedomia občanov je podľa neho výsledkom dlhodobej deštrukcie zo strany politických reprezentácií.³⁵⁹ Prezident by mal silne slovné i personálne odmietaa akýkoľvek druh extrémizmu, v oblasti justície navrhuje ustanoviť tzv. Sudcovskú radu a najvyšší štátny zástupca a policajný prezident by mali byť podmienené Senátom.³⁶⁰ J. Fischer si myslí, že zmena pravidiel zastupiteľskej demokracie by viedla k väčšej osobnej zodpovednosti politikov, transparentnosti a kontrole politiky, preto by rád presadil napr.: zrušenie priestupkovej a správnej imunity prezidenta (či možnosť jeho jednoduchšieho odvolania), trestnej a priestupkovej imunity členov parlamentu, legislatívnu iniciatívu pre 50 000 občanov, zníženie platu prezidenta o pätinu, zníženie príspevkov štátu

352 tamtiež

353 [Prezident.roithova.cz](http://www.roithova.cz): *Teze pro kandidaturu na úřad prezidenta republiky*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.roithova.cz/clovek_teze/>

354 tamtiež

355 [Jan-Fischer.cz](http://www.jan-fischer.cz): *Životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.jan-fischer.cz/cv/jan-fischer>>

356 tamtiež

357 [Jan-Fischer.cz](http://www.jan-fischer.cz): *Můj program*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.jan-fischer.cz/muj-program>>

358 tamtiež

359 tamtiež

360 tamtiež

pre politické strany, limitovanie financovania kampaní a možnosť rozpustenia snemovne prezidentom na návrh premiéra.³⁶¹

J. Fischer sa profiluje ako aktívny prezident: „*Není možné, aby prezident republiky v zahraničí hlásal názory, jež jsou v rozporu s hlavním politickým kurzem zvoleným vládou. Role prezidenta však není a nemůže být pouze ceremoniální. Budu-li zvolen, aktivně se zúčastním formulace dlouhodobých národních zájmů a budu je prosazovat i vůči kabinetu.*“³⁶² Pri formulácii národných záujmov sa chce oprieť o občianske združenia, akademikov, podnikateľov i médiá.³⁶³

Jana Bobošíková (1964) vyštudovala VŠE, pracovala ako novinárka, bývalá poslankyňa EP v súčasnosti politička, predsedníčka strany Suverenita³⁶⁴ Pred novembrom 1989 bola aktívna v Socialistickom zväze mládeže ako členka vysokoškolskej komisie pri Ústrednom výbore SZM. Keď jej bolo vytykané vítanie prezidenta ČSSR Gustáva Husáka na Staroměstskej radnici 25.6.1986, vyjadrila sa: „*Já se za to nestydím.*“³⁶⁵

Napokon pri jej prvej prezidentskej kandidatúre v roku 2008 ju podporovala KSČM. V druhej voľbe sa postarala o rozruch odstúpením z voľby. Viedlo ju k tomu to, že nedokázala vyjednať podporu pre svoju osobu, žiadneho zo zostávajúcich dvoch kandidátov oficiálne nepodporila.³⁶⁶ Pri súčasnej kandidatúre svoje vtedajšie rozhodnutie zdôvodnila takto: „*Jsem ráda, že jsem kandidovala v roce 2008 za KSČM na prezidentku ČR, protože se tím otevřela cesta na Hrad Václavu Klausovi. Víím, že řada lidí tento krok nepochopila a řada lidí mi ho nikdy neodpustí. Jsem ale přesvědčena, že to je jasný důkaz toho, že mi osud naší země nebyl lhostejný a že umím nadřadit zájmy státu nad zájmy vlastní.*“³⁶⁷

Na stránkach Suverenity J. Bobošíková svoj politický program k voľbe prezidenta stotožňuje s politickým programom svojej strany. V troch okruhoch heslovite vyjadruje svoje postoje. V otázkach zachovania štátnej suverenity chce napr. chrániť kultúrne, intelektuálne a ekonomické bohatstvo ČR napr. dôslednou imigračnou politikou, zastupovať krajinu v nadnárodných organizáciách, je proti zavedeniu Eura.³⁶⁸ Druhý okruh sa venuje posilneniu konkurencieschopnosti ekonomiky, je však evidentne viac programom straníckym ako prezidentským. Okruh tretí je zameraný na oblasť právneho štátu, solidarity a humanity.³⁶⁹

Na stránkach www.bobosikova.cz kandidátka prezentuje „V čo pevne verí“. Na prvom mieste háji slobodu, demokraciu vníma ako jediný priestor na jej uplatňovanie, oboje nemožné bez národného štátu. O jeho suverenitu a prosperitu sa chce usilovať čím dáva najavo svoje vlastenectvo. Za základ štátu považuje rodinu.³⁷⁰

Tat'ana Fischerová (1947) je herečka, signatárka petície Několik vět, bývalá poslankyňa Parlamentu ČR, predsedníčka Klíčového hnutí.³⁷¹ Ako motto svojich

361 tamtiež

362 tamtiež

363 tamtiež

364 Suverenita.cz: *Kdo jsme*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://www.suverenita.cz/kdo-jsme> >

365 Blesk.cz: *Svazacka Bobo vítala Husáka. Kvůli uniformě má z ostudy kabát*. [citované 15. 2. 2013].

Dostupné na internete: < <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-politika/182781/svazacka-bobo-vitala-husaka-kvuli-uniforme-ma-z-ostudy-kabat.html> >

366 Rozhlas.cz: *Volba prezidenta 2008. 15.2.2008 Druhá volba prezidenta republiky minutu po minutě*.

[citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < http://www.rozhlas.cz/prezident08/online/_zprava/425349 >

367 Bobošíková.cz: *Životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://bobosikova.cz/zivotopis> >

368 Suverenita.cz: *Politický program*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete:

< <http://www.suverenita.cz/politicky-program> >

369 tamtiež

370 Bobošíková.cz: *Co zastávám*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://bobosikova.cz/co-zastavam> >

371 PrezidentkaTF.cz: *Kdo je Táňa Fischerová. Životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://prezidentkatf.cz/t-fischerova/kdo-je-tana-fischerova> >

internetových stránek uvádza „*Láska nevládne, láska tvoří.*“³⁷²Svoj program stotožňuje so zoskupením Klíčové hnutí, ktorého je zakladajúcou členkou. Tento program je podľa jeho tvorcov idealistický, nie je definitívny, otvorený k dopracovaniu pre každého.³⁷³ Sloboda je v programe vnímaná ako nevyhnutnosť, pokiaľ dominuje v politicko – právnom živote, vedie k dominancii moci. V otázkach vzťahu k EÚ je hnutie kritické, ale nie odmietavé.³⁷⁴

Najexpresívnejšie svoj postoj k voličom vyjadrila na svojich stránkach T. Fischerová v odseku na čom jej záleží: „*Záleží mi na tom, aby u nás každý člověk mohl žít v ovzduší důvěry, vzájemné solidarity a tvořivé činnosti. K tomu je třeba měnit poměry ekonomické i politické. Tvořiví lidé u nás vždycky žili, jenom to neměli a nemají lehké. Je to naše společná práce a nikdo ji za nás neudělá. Možná právě teď přišel čas pokusit se věci měnit. Změna je možná, je v každém z nás.*“³⁷⁵

Přemysl Sobotka je lekár, politik, senátor – bývalý predseda Senátu, dnes podpredsa.³⁷⁶ Na svojich stránkach podpredsa Senátu prezentuje aj svoje základné životné krédo: „*Jako lékař a politik jsem přísahal, že lidem budu pomáhat a ne škodit.*“³⁷⁷ Takisto v postoji k svojej politickej kariére sa vyjadruje ako o službe, nie práci. „*Politiku považuji za službu občanům a vnímám ji jako povinnost 7x 24 hodin týdně.*“³⁷⁸ Postoje Přemysla Sobotku ako pravícového politika a jedného z najvyšších predstaviteľov štátu – predsedu Senátu neboli pred prezidentskou kandidatúrou verejnosti neznáme. Pod titulkom „*Co prosazují*“ na svojom internetovom portáli uviedol niekoľkými vetami hlavné body svojich prezidentských priorit. Jednotlivé okruhy sú vždy uvedené slovami Naše země a sú zamerané na národnú hrdosť, menu, kultúru, pravidlá a zvrchovanosť.³⁷⁹

V úlohe prezidenta sa vidí ako ten, ktorý povzbudzuje hrdosť občanov na ich vlast', kultúru ako pilier českej štátnosti a firiem na ich úspechy. Koncept multikultúrnej spoločnosti vníma ako mŕtvy. Deklaruje svoj negatívny postoj voči vstupu ČR do Eurozóny a neprímeraným požiadavkám, tlakom a finančným pohľadávkam zo strany Európskej únie.³⁸⁰

Miloš Zeman (1944) je absolventom VŠE v odbore národohospodárske plánovanie, v rokoch 1968 – 1970 člen KSČ, po roku 1989 poslanec, predseda PS PČR, v rokoch 1998 – 2002 predseda vlády ČR.³⁸¹ S kandidatúrou na prezidenta ČR má (neúspešnú) skúsenosť z roku 2003. So svojou materskou stranou sa rozišiel v roku 2007 pre nesúhlas s politikou jej predsedu J. Paroubka. V politickom dôchodku nezostal dlho, v roku 2009 založil Stranu práv občanů – Zemanovce.³⁸²

Názory a postoje Miloša Zemana boli verejnosti známe z obdobia jeho aktívnej politickej kariéry. Ďalšia časť otázok a odpovedí prezentuje názory M. Zemana na jednotlivé prezidentské právomoci. Menovaniu členov bankovej rady ČNB by predchádzala porada

372 PrezidentkaTF.cz: *Táňa Fischerová. Láska nevládne, láska tvoří.* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://prezidentkatf.cz/> >

373 PrezidentkaTF.cz: *Politický program.* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://prezidentkatf.cz/t-fischerova/politicky-program> >

374 tamtiež

375 PrezidentkaTF.cz: *Na čem mi záleží.* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://prezidentkatf.cz/t-fischerova/na-cem-mi-zalezi> >

376 PřemyslSobotka.cz: *Kdo jsem/ životopis.* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://www.premyslSobotka.cz/kdo-jsem> >

377 tamtiež

378 tamtiež

379 PřemyslSobotka.cz: *Co prosazují.* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://www.premyslSobotka.cz/co-prosazuji> >

380 tamtiež

381 tamtiež

382 ZemanNaHrad.cz: *Životní příběh Miloše Zemana.* [citované 15. 5. 2013]. Dostupné na internete: < <http://www.zemannahrad.cz/t/zivotni-pribeh-milose-zemana.htm> >

s odborníkmi, amnestie by udeľoval iba pri smrteľnom ochorení odsúdeného, v otázkach cirkevných reštitúcií sa mu zdá vhodné pristúpiť k všeludovému hlasovaniu formou referenda.³⁸³ V oblasti osobných postojov a názorov je proti trestu smrti, pre legalizáciu marihuany vyslovene pre liečebné účely, pri adopciách detí by sa podľa neho malo prihliadať hlavne na kvalitu života dieťaťa a nemá dôvod nezverejniť svoje majetkové priznanie. Je dlhodobým zástancom zmeny volebného systému tak, aby si voliči vybrali aj takých kandidátov za ktorými nestoja stranické sekretariáty.³⁸⁴

Vladimír Franz (1959) je právnik a skladateľ.³⁸⁵ Na svojich stránkach sa vyjadril aj k svojmu zovňajšku: „Tetování je projevem svobodné vůle, nikomu druhému nezasahující do jeho svobod. Jde o výraz trvalého a neměnného rozhodnutí stát si za svým, a to v dobrém i zlém.“³⁸⁶ V desiatich bodoch, ktoré uvádza ako dôvody svojej podpory sa charakterizuje ako osoba vzdelaná, tolerantná, bez predsudkov, s konzistentnými názormi, schopná viesť dialóg, ktorej prioritami je rast vzdelanosti a kultúrnosti spoločnosti. Ako občan nechce zostať pasívny. Ako prezident by bol garantom férovosti, dodržiavania princípov parlamentnej demokracie i ľudskej slušnosti.³⁸⁷

Prezidenta vníma ako zastrešovateľa, ktorý by mal mať schopnosť neustálej obnovy pohľadu na život. V rámci menovacích prezidentských právomocí by pri menovaní predsedu vlády by rešpektoval výsledok volieb, pri menovaní členov bankovej rady ČNB by svoje rozhodovanie konzultoval s odborníkmi, pri menovaní sudcov Ústavného či vrcholných predstaviteľov najvyššieho súdu by konzultoval so Senátom. K inštitútu milosti a amnestie by sa vyjadril až po zvolení podľa konkrétnych prípadov.³⁸⁸

Je za obmedzenie imunity zákonodarcov len na výkon funkcie, v otázkach vzťahu k EÚ sa považuje za eurorealistu, pre ktorého zavedenie spoločnej európskej meny v ČR je neaktuálne, kladne sa stavia k využívaniu konope v medicíne.³⁸⁹

Jiří Dienstbier (1969) je absolventom práva na PF UK. 17. 11. 1989 sa aktívne účastnil študentského pochodu, potom bol poslancom FS ČSFR, od roku 2011 bol podpredsedom ČSSD a na základe doplňujúcich volieb do Senátu za obvod Kladno de facto nahradil svojho zosnulého otca.³⁹⁰ Heslom jeho prezidentskej kampane je myšlienka, že: „Zmena je možná.“ V siedmych bodoch predstavuje svoje kroky v úlohe hlavy štátu. Jeho prioritou je navrátiť úradu prezidenta dôstojnosť, ktorá je naviazaná na tradície českej i československej demokracie, keďže podľa neho súčasný prezident Václav Klaus úrad zneuctil okrem iného i porušovaním ústavy.³⁹¹ V oblasti prezidentských právomocí sa chce pohybovať len v priestore, ktorý hlave štátu vymedzuje ústava. Ako prezident chce vyzdvihnúť dodržiavanie práv a slobôd a rovnosti šancí. Prezidentské veto by použil pri zákonoch, ktoré by narušovali sociálny zmier, porušovali ľudské práva či obmedzovali kvalitu života občanov ČR, naopak podporoval by protikorupčnú legislatívu.³⁹² Uvedomuje si závislosť ČR na stabilite EÚ ako celku, ako prezident chce byť spojencom a spolutvorcom otvorenej občianskej spoločnosti.³⁹³

383 tamtiež

384 tamtiež

385 [Vladimirfranz.cz: Bio](http://vladimirfranz.cz/Bio). [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://vladimirfranz.cz/bio/>>

386 tamtiež

387 tamtiež

388 [Vladimirfranz.cz: Názory](http://vladimirfranz.cz/Názory). [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://vladimirfranz.cz/názory/>>

389 tamtiež

390 [Dienstbier2013.cz: Životopis](http://www.dienstbier2013.cz/Zivotopis). [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete:

<<http://www.dienstbier2013.cz/zivotopis/>>

391 [Dienstbier2013.cz: Program](http://www.dienstbier2013.cz/Program). [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete:

<<http://www.dienstbier2013.cz/program/>>

392 tamtiež

393 tamtiež

Karel Schwarzenberg (1937) žil od svojich 11 rokov za hranicami vtedajšieho Československa, ukončené má stredoškolské vzdelanie, vysokú školu nedokončil. Po roku 1989 bol kancelárom prezidenta ČR, neskôr minister zahraničných vecí ČR a zakladateľ strany TOP 09.³⁹⁴ Na internetových stránkach svojej materskej strany pri príležitosti započatia predvolebnej kampane zverejnil K. Schwarzenberg dôvody svojej kandidatúry takto: „*Kandiduji na prezidenta proto, že chci této zemi nabídnout své služby. Chci navázat na to, co jsem vykonal, ať jako kancléř prezidenta Václava Havla, jako senátor, poslanec a ministr.... Myslím, že první úkol prezidenta je hájit stát, Českou republiku, což může být v kritických dobách velmi těžké. Vyžaduje to jeho pevné odhodlání a schopnost nenechat se ani největšími hrozbami ponouknout k tomu, aby uhnul. Já jsem své názory dokázal prosazovat v jakékoli době a totéž budu činit i nadále.*“³⁹⁵

Webové stránky TOP 09 prinášajú aj prehľad hlavných úloh budúcej hlavy štátu tak, ako ich vníma ich predseda. Na rozdiel napr. od P. Sobotku vníma EÚ pozitívne, viac by sa zasadil o posilnenie postavenia, vplyvu a dobrého mena Českej republiky v nej.³⁹⁶ Prostredníctvom prezidentských právomocí chce eliminovať korupciu napríklad menovaním sudcov, ktorí sú morálne nespochybniteľnými a odvážnymi ľuďmi. V ďalšej z kompetencií, ktorá prezidentovi na základe ústavy patrí t.j. pri menovaní členov bankovej rady Českej národnej banky sa chce radiť s odborníkmi i jej bývalými členmi.³⁹⁷

„*Skutečná síla národa spočívá v jeho vzdělanosti.*“ Na podporenie tohto prehlásenia chce podporiť školné umožňujúce vynikajúce vzdelanie a zapojiť vedu a výskum do každodenného života.³⁹⁸ Tak ako v predošlých bodoch popisujúcich prípadné praktické kroky

K. Schwarzenberga sa aj v iných oblastiach – napr. budúcnosť štátu chce opierať o odborníkov a výsledky širokej spoločenskej i odbornej diskusie.³⁹⁹

Väčšina prezidentských kandidátov ponúkla na svojich webových stránkach svoj program vo forme postojov, téz, či návrhov riešení v určitých oblastiach (napr. zdravotníctvo, ekonomika, legislatíva, domáca a zahraničná politika...) tak, ako je to obvyklé v programových dokumentoch politických strán a hnutí. Hlavné stranícki kandidáti tak viedli v tejto oblasti kampaň totožným spôsobom ako pri voľbách do dolnej komory parlamentu. Právomoci a kompetencie prezidenta ČR dané mu súčasnou právnou úpravou, častokrát neumožnia tieto tézy previesť do praxe. Preto predpokladám, že kandidáti týmto spôsobom viac predstavovali a prezentovali svoje myšlienkové a hodnotové postoje, než budúce kroky v úrade hlavy štátu, nakoľko im ústava priestor na ich konkrétnu realizáciu dáva len v obmedzenej miere. Nový rozmer výkonu prezidentskej funkcie tak bude zrejme stáť predovšetkým na neformálnych právomociach a váhe osobnosti prezidenta.

Zoznam použitých zdrojov

- [1] Blesk.cz: *Svazačka Bobo vítala Husáka. Kvůli uniformě má z ostudy kabát.* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: < <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy->

394 Karelschwarzenberg.cz: *Životopis.* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.karelschwarzenberg.cz/zivotopis.html>>

395 tamtiež

396 TOP09: *Karel Schwarzenberg zahájil svoji volební prezidentskou kampaň.* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.top09.cz/co-delame/tiskove-zpravy/karel-schwarzenberg-dnes-zahajil-svoji-prezidentskou-volebni-kampan-11358.html>>

397 tamtiež

398 tamtiež

399 tamtiež

- politika/182781/svazacka-bobo-vitala-husaka-kvuli-uniforme-ma-z-ostudy-kabat.html>
- [2] Bobošíková.cz: *Co zastávám*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://bobosikova.cz/co-zastavam>>
 - [3] Bobošíková.cz: *Životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://bobosikova.cz/zivotopis>>
 - [4] Citáty.org: *Vtip o prezidentských volbách v Čechách*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.citaty.org/anonym/vtip-o-prezidentskych-volbach-v-cechach/>>
 - [5] Dienstbier2013.cz: *Program*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.dienstbier2013.cz/program/>>
 - [6] Dienstbier2013.cz: *Životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.dienstbier2013.cz/zivotopis/>>
 - [7] Jan-Fischer.cz: *Můj program*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.jan-fischer.cz/muj-program>>
 - [8] Jan-Fischer.cz: *Životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.jan-fischer.cz/cv/jan-fischer>>
 - [9] Karelschwarzenberg.cz: *Životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.karelschwarzenberg.cz/zivotopis.html>>
 - [10] Ministerstvo vnitra ČR: *Podrobné informace k přímé volbě prezidenta*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.mvcr.cz/clanek/podrobne-informace-k-prime-volbe-prezidenta.aspx>
 - [11] NašiPolitici.cz: *Mgr. Jiří Dienstbier*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.nasipolitici.cz/cs/politik/1030-jiri-dienstbier>>
 - [12] Parlament české republiky: *Parlament České republiky, společná schůze Poslanecké sněmovny a Senátu 15. 1. 2003*. Stenozáznamy PSP, 2011 [citované 17. 9. 2011]. Dostupný z: <<http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/eknih/2002ps/psse/stenprot/002schuz/s002012.htm>>
 - [13] PremyslSobotka.cz: *Co prosadzuji*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.premyslSobotka.cz/co-prosadzuji>>
 - [14] PremyslSobotka.cz: *Kdo jsem/ životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.premyslSobotka.cz/kdo-jsem>>
 - [15] Prezident.roithová.cz: *Životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <http://prezident.roithova.cz/clovek_zivotopis/>
 - [16] Prezident.roithová.cz: *Proč?* [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.roithova.cz/clovek_proc/>
 - [17] Prezident.roithová.cz: *Teze pro kandidaturu na úřad prezidenta republiky*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.roithova.cz/clovek_teze//>
 - [18] PrezidentkaTF.cz: *Kdo je Táňa Fischerová. Životopis*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://prezidentkatf.cz/t-fischerova/kdo-je-tana-fischerova>>
 - [19] PrezidentkaTF.cz: *Na čem mi záleží*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://prezidentkatf.cz/t-fischerova/na-cem-mi-zalezi>>
 - [20] PrezidentkaTF.cz: *Politický program*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://prezidentkatf.cz/t-fischerova/politicky-program>>
 - [21] PrezidentkaTF.cz: *Táňa Fischerová. Láska nevládne, láska tvoří*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://prezidentkatf.cz/>>
 - [22] Rozhlas.cz: *Volba prezidenta 2008. 15.2.2008 Druhá volba prezidenta republiky minutu po minutě*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.rozhlas.cz/prezident08/online/_zprava/425349>

- [23] Rozhlas.cz: *Volba prezidenta 2008. Jana Bobošíková*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.rozhlas.cz/prezident08/profily/_zprava/423846>
- [24] Suverenita.cz: *Ing. Jna Bobošíková, předsedkyně*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.suverenita.cz/ing-jana-bobosikova-predsedyne>>
- [25] Suverenita.cz: *Kdo jsme*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.suverenita.cz/kdo-jsme>>
- [26] Suverenita.cz: *Politický program*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.suverenita.cz/politicky-program>>
- [27] TOP09: *Karel Schwarzenberg zahájil svoji volební prezidentskou kampaň*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.top09.cz/co-delame/tiskove-zpravy/karel-schwarzenberg-dnes-zahajil-svoji-prezidentskou-volebni-kampan-11358.html>>
- [28] Vladimirfranz.cz: *Bio*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://vladimirfranz.cz/bio/>>
- [29] Vladimirfranz.cz: *Názory*. [citované 15. 2. 2013]. Dostupné na internete: <<http://vladimirfranz.cz/nazory/>>
- [30] Volba-Prezidenta.cz: *Ministerstvo vnitra zveřejnilo čísla kandidátů pro volby 2013*. [citované 16. 2. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.volba-prezidenta.cz/novinky_na_webu_volba_prezidenta_cz/ministerstvo_vnitra_zverejnil_o_cisla_kandidatu_pro_volby_2013/?>
- [31] ZemanNaHrad.cz: *Názory Miloše Zemana*. [citované 15. 5. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.zemannahrad.cz/t/nazory-milose-zemana.htm>>
- [32] ZemanNaHrad.cz: *Životní příběh Miloše Zemana*. [citované 15. 5. 2013]. Dostupné na internete: <<http://www.zemannahrad.cz/t/zivotni-pribeh-milose-zemana.htm>>

Kontakt

Mgr. Petra Hirtlová, PhD.

Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd

Ovčárecká 312

280 02 Kolín

Email: hirtlova@vspsv.cz

Česká republika

Ing. Lukáš Holas

Abstrakt

Predmetom príspevku je predostrenie scenárov vývoja vzťahov medzi NATO a Ruskou federáciou v 21. storočí. V záujme lepšieho pochopenia kauzálnych vzťahov, prvá časť identifikuje a analyzuje faktory, ktoré determinovali dané vzťahy do súčasnosti a majú vysoký potenciál vytvárať pozadie ich formovania aj v budúcnosti. Druhá časť príspevku následne načrtáva niekoľko scenárov možného vývoja vzťahov skúmaných aktérov a prichádza k záveru, že želaným krokom by sa malo stať začlenenie NATO do organizačnej štruktúry OBSE.

Kľúčové slová: Ruská federácia, NATO, budúcnosť, OBSE, bezpečnosť

Abstract

The goal of the paper is to introduce scenarios of future relations between NATO and the Russian federation in the 21st century. In order to understand further causalities, first part identifies and analyzes the factors which have determined the relations by now and which are highly likely to create the background of their formation in the future as well. Subsequently, second part of the paper outlines several scenarios of possible development of the relations between the two subjects. The paper concludes with suggestion that the most desirable option is the incorporation of NATO into the organizational structure of OSCE.

Key words: the Russian federation, NATO, future, OSCE, security

1 Úvod

Vzťahy medzi Severoatlantickou alianciou a Ruskou federáciou na prelome 20. a 21. storočia sú charakteristické kolísavým vývojom, kedy obdobia zblížovania týchto kľúčových aktérov európskeho bezpečnostného prostredia striedali obdobia ich ochladzovania. Podmienky súčasných medzinárodných vzťahov vyznačujúcich sa novými fenoménami ako globalizácia či postmoderna, moderným chápaním bezpečnosti a postupnou zmenou v globálnej mocenskej rovnováhe stavajú oboch aktérov pred otázku ďalšieho usporiadania vlastných vzťahov tak, aby ním neboli ohrozené národné záujmy jednej či druhej strany, a súčasne aby vznikli podmienky pre stabilizáciu nie len euroatlantického, ale aj dynamicky sa rozvíjajúceho eurázijského priestoru.

Hlavným cieľom príspevku sa preto stalo predostrenie scenárov možného vývoja medzi NATO a Ruskom a vyzdvihnutie toho, ktorý má podľa autora najväčší potenciál prispieť k dlhodobej stabilizácii situácie v euroatlantickom aj euroázijskom regióne. Základom pre napísanie príspevku sa stal výskum autora vo svojej dizertačnej práci, na základe ktorého sú identifikované určujúce faktory tvorby vzťahov medzi skúmanými aktérmi načrtnuté v prvej časti.

⁴⁰⁰ Článok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA 1/0280/11 „Prisťahovalectvo a politicko-ekonomická diverzifikácia Európy“ zodpovedného riešiteľa prof. PhDr. Jána Lidáka, CSc.

2 Determinujúce faktory vzťahov medzi NATO a Ruskom

Vzťahy medzi NATO a Ruskom sú dlhodobo ovplyvňované súborom faktorov ako vonkajšieho, tak aj vnútorného charakteru. Rôznou mierou ich pôsobenia boli vytvorené podmienky na akceleráciu alebo inhibíciu vzájomného zblížovania oboch aktérov. Na základe záverov predchádzajúceho výskumu autora možno za kľúčové faktory ovplyvňujúce súčasné, ako aj budúce vzťahy medzi Ruskou federáciou a Severoatlantickou alianciou označiť nasledovné:

- vnímanie vývoja vzájomných vzťahov v postbipolárnom období cez prizmu studenej vojny oboma skúmanými aktérmi,
- nevyváženosť vplyvu jednotlivých členských štátov NATO najmä v dimenzii európske štáty vs. USA,
- nejasnosť účelu NATO po páde Sovietskeho zväzu a budúce dlhodobé smerovanie Aliancie na jednej strane a nejednoznačnosť reálnych priorit zahraničnej politiky Ruska v teritoriálnom aspekte,
- stále pretrvávajúce ekonomické dôsledky ukončenia bipolarity,
- presun ťažiska svetového hospodárstva a záujmov kľúčových aktérov súčasných medzinárodných vzťahov z euroatlantického regiónu na oblasť ázijsko-pacifickú,
- vznik novodobých a kvalitatívne odlišných bezpečnostných hrozieb v porovnaní s obdobím existencie železnej opony.

Vnímanie vývoja vzájomných vzťahov v postbipolárnom období optikou hry s nulovým súčtom a studenej vojny a využívanie formátov typických pre dané obdobie ako Ruskou federáciou, tak aj NATO považujeme za najväznejšiu prekážku akcelerácie rozvoja vzájomných vzťahov oboch aktérov. Daný stav sa totiž prejavuje v širokej škále konkrétnych aj všeobecných situácií. V dôsledku lepšej východiskovej situácie krajín združených v NATO po skončení studenej vojny a snahe Ruska obnoviť svoje mocenské postavenie z čias ZSSR sa kritika z pretrvania dedičstva bipolarity adresuje častejšie Moskve. Kritika je podložená označením viacerých krokov Aliancie za hrozby respektíve ich interpretácia zo strany Ruskej federácie ako zvyšovanie bezpečnosti členských krajín NATO na úkor bezpečnosti Ruska. Za všetky spomeňme tri vlny rozširovania NATO na východ po roku 1991, zdôvodňovanie vojenských operácií Aliancie vo vojne v Srbsku v roku 1999 či projekt protiraketovej obrany na európskom kontinente a nesúhlas s prítomnosťou vojenských základní USA v Kirgizsku v roku 2005 v Ázii. M. Troitsky z Moskovského štátneho inštitútu medzinárodných vzťahov spolu so S. Karaganovom vysvetľujú dané kroky neochotou NATO a USA priznať Ruskej federácii právo na zónu vlastných záujmov, predovšetkým (avšak nie výlučne) v postsovietskom priestore, a s tým súvisiacim odstránením Moskvy z rozhodovania o európskej bezpečnosti, čo v prípade nepriamej angažovanosti NATO v podmienkach vedúcich k rusko-gruzínskej vojne v roku 2008 takmer vyústilo do priamej konfrontácie Aliancie a Ruska⁴⁰¹. Na druhej strane, konanie Aliancie ako takej, aj jej jednotlivých štátov, tiež vykazuje známky pridržania sa zmýšľania studenej vojny a selektívnemu výkladu medzinárodnoprávných noriem. Za príklad nám môže slúžiť situácia, keď Poľsko, Česká republika a pobaltské štáty nepriamo označili konanie Moskvy za bezpečnostné riziko v náväznosti na ozbrojený konflikt medzi Ruskom a Gruzínskom v roku 2008, nízka ochota NATO robiť ústupky v diskusiách o práve Ruskej federácie spolupodieľať sa na projekte

⁴⁰¹ Porovnaj: TROITSKY, M.: Containment Must Be Overcome. In *Russia in Global Affairs*. 2010. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Containment-Must-Be-Overcome-15078> a KARAGANOV, S.: Global Zero and Common Sense. In *Russia in Global Affairs*. 2010. Dostupné na internete: http://eng.globalaffairs.ru/number/Global_Zero_and_Common_Sense-14889

európskeho protiraketového štítu či nejednoznačnosť konania Severoatlantickej aliancie vo vojenských operáciách v Srbsku v roku 1999 a v Líbyi v roku 2011 v otázke ochrany civilného obyvateľstva. M. Troitsky prichádza v týchto súvislostiach s myšlienkou, že politické elity v Rusku aj v USA potrebujú myšlienkové dedičstvo a antagonizmus studenej vojny, aby boli schopné ospravedlniť svoje zahraničnopolitické, a neraz i vnútropolitické aktivity. Domnieva sa preto, že možnosť ozbrojeného stretu medzi Ruskou federáciou a NATO nemôže byť vylúčená⁴⁰².

Za pozitívny krok v procese odstraňovania dedičstva bipolarity možno považovať reset americko-ruských vzťahov v kombinácii s ústretovejším prístupom USA k ruským záujmom od nástupu B. Obamu do prezidentského úradu a konštruktívnym prístupom Moskvy k riešeniu kontroverzných aspektov svojich vzťahov s USA respektíve NATO. Menej agresívne konanie B. Obamu, významnejšie brzdené rozdielnym pomerom síl demokratov a republikánov v komorách amerického kongresu, do značnej miery odráža názor K. Kosacheva, ktorý je presvedčený, že zbližovanie NATO a Ruska by malo byť v súčasnosti prioritným záujmom najmä Západu, a to v dôsledku rastúcich rozdielov medzi západnými mocnosťami a ostatnými regiónmi (Indočína, arabský svet)⁴⁰³. Odmietanie klesajúceho vplyvu USA na medzinárodné vzťahy by mohlo postaviť celú Alianciu do opozície voči ostatným politicko-bezpečnostným zoskupeniam a novým regionálnym mocnostiam, čo by následne malo potenciál znížiť mieru bezpečnosti v globálnom meradle.

Častá kritika globálnej a regionálnej bezpečnostnej architektúry orientovanej na NATO a jej najsilnejšieho člena sa v koncepčných dokumentoch Ruskej federácie týka okrem iného aj nevyváženosti vplyvu jednotlivých členských štátov na konanie Aliancie. Pri empirickom výpočte niektorých aktivít a znakov NATO, ako pomer ozbrojených jednotiek členských štátov zúčastňujúcich sa vojenských operácií, vlastníctvo jadrových zbraní, vlastníctvo high-tech vojenskej techniky, vplyv historických podmienok, vplyv v rozhodovacom procese Aliancie či stav zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ možno súhlasiť s vyššie uvedenými názormi A. Politiho, F. Lukyanova a K. Kosacheva o vysokej bezpečnostnej závislosti európskej časti NATO od USA respektíve s označením, že NATO je organizáciou jedného člena – USA. Konanie Spojených štátov, a to bez ohľadu na to, či je pod hlavičkou Aliancie alebo nie, a prevládajúca pasivita a nerozhodnosť európskych členov NATO preto do značnej miery ovplyvňuje vnímanie pôsobenia Aliancie nezápadnými štátmi a regionálnymi zoskupeniami.

Na druhej strane, od začiatku 21. storočia dochádza v súvislosti s hegemonistickou zahraničnou politikou prezidenta G. W. Busha k vzniku názorových nezhôd medzi európskymi členskými štátmi Aliancie a USA. Najvýraznejším prejavom nástupu tohto trendu bola nejednota členov Aliancie v otázke útoku na Irak v roku 2003, čo vyústilo do angažovanosti USA v zahraničí vo forme koalícií štátov mimo rámec NATO. Dominantný vplyv Washingtonu s jeho prevažne hard power zahraničnopolitickými nástrojmi a nedostatok flexibility európskych členov NATO v oblasti bezpečnostnej a obrannej politiky sa odrazili na nedostatočnom dosahu európskych soft power nástrojov pri riešení konfliktných situácií, čo len potvrdilo klesajúcu popularitu Aliancie. Vojenský charakter Aliancie reprezentovanej USA prevažoval nad politickou stránkou tohto zoskupenia predstavovanou najmä EÚ. Za ďalšiu ukážku rastúcej nezávislosti pôvodných európskych členov NATO od vplyvu USA považuje P. Gallis z výskumného centra Kongresu USA zablokovanie prijatia akčného plánu o členstve Ukrajiny v Aliancii zo strany Nemecka a Francúzska a ďalších krajín počas summitu NATO v Bukurešti v apríli roku 2008,

⁴⁰² TROITSKY, M.: Containment Must Be Overcome. In *Russia in Global Affairs*. 2010. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Containment-Must-Be-Overcome-15078>

⁴⁰³ KOSACHEV, K.: Three Birds With One Stone. In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Three-Birds-with-One-Stone-15146>

odôvodňujúc svoj postoj negatívnym dosahom daného kroku na vzťahy medzi Alianciou a Ruskom⁴⁰⁴. Úspešné zapojenie európskej diplomacie bolo vo vzťahu k NATO možné pozorovať aj v rusko-gruzínskom konflikte v auguste roku 2008, v ktorom Francúzsko úspešne vystupovalo ako sprostredkovateľ mierových rozhovorov medzi Moskvou a Tbilisi. So zmenou na poste amerického prezidenta v roku 2009 a zvýšenou prioritizáciou rozvoja vzťahov USA s ázijsko-tichomorskými štátmi v roku 2011 sa vyššia angažovanosť európskej časti NATO prejavila v operáciách v Líbyi v roku 2011. Na základe daných skutočností možno usúdiť, že hoci je Aliancia dodnes koncentrovaná vo veľkej miere okolo Spojených štátov, ich vplyv na rozhodovanie v starších členských štátoch na európskom kontinente bude minimálne počas administratívy B. Obamu klesať. Nejednotnosť pohľadu na účel Aliancie v postbipolárnom svete medzi pôvodnými a niektorými novopristúpivšími európskymi členmi tohto zoskupenia však má potenciál tento proces značne spomaliť.

Definícia a chápanie účelu Aliancie v budúcnosti spoločne s charakterom NATO v podmienkach rastúceho vplyvu nezápadných mocností na vývoj medzinárodných ekonomických a politických vzťahov je ďalším faktorom ovplyvňujúcim vzťahy skúmaných aktérov. Do pozornosti treba v tejto súvislosti dať hneď niekoľko aspektov, ktoré komplikujú vymedzenie účelu a dlhodobého smerovania Aliancie do budúcnosti: pretrvávajúce históriu podmienené nepozitívne vnímanie Ruskej federácie niektorými členmi NATO z bývalého východného bloku, ktorí účel Aliancie a vojensko-politického spojenectva s USA spájajú s ich ochranou voči dedičstvu ZSSR; sebavedomejšie vystupovanie pôvodných európskych štátov Aliancie voči USA; značne obširnejší charakter bezpečnostných hrozieb, ktoré si vyžadujú efektívnu spoluprácu v rámci partnerstiev; redefiníciu respektíve upresnenie podmienok aktivácie článku 5 Washingtonskej zmluvy a v neposlednom rade pôsobenie NATO ako euroatlantickej štruktúry v podmienkach presunu vplyvu z euroatlantickej oblasti do Ázie a Tichomoria. Význam posledne menovaného aspektu vyzdvihuje K. Kosachev, ktorý ho špecifikuje otázkami týkajúcimi sa výhľadov vzťahov NATO s Čínou, Iránom a inými rozvojovými štátmi, charakteru Aliancie ako teritoriálne ohraničenej organizácie chrániacej globálnu distribúciu bohatstva a zdrojov, jednoty Západu v strednodobom horizonte a reakcie NATO v prípade vtiahnutia ázijských spojencov Aliancie do mocenskej sféry Číny⁴⁰⁵.

Pred nutnosťou stanovenia strategických cieľov svojej zahraničnej politiky, najmä však rozhodnutia, či sa orientovať primárne na európsky kontinent alebo na Áziu, respektíve pôsobiť ako *sui generis* mocnosť eurázijského typu stojí aj Ruská federácia. Väčšina vyššie uvedených otázok K. Kosacheva sa preto priamo týka aj Ruska, ktorého zahraničná politika sa vyznačuje nejednotou deklarovaných aktivít orientovaných na rozvoj spolupráce s Čínou, Indiou a svojimi ďalšími ázijskými partnermi a jej praktickým výkonom zameraným predovšetkým na Európsku úniu. Pri koncipovaní stredno- a dlhodobých cieľov svojho zahraničnopolitického smerovania musí navyše Moskva brať do úvahy zmeny v domácich ekonomických podmienkach a rastúci vplyv civilnej spoločnosti na ruské politické elity spojený s poklesom popularity súčasného prezidenta V. Putina v porovnaní s jeho prvými dvoma funkčnými obdobiami na tomto poste.

Pretrvanie ekonomických dôsledkov pádu bipolarity sa vzhľadom na prípadnú bližšiu spoluprácu Ruska a NATO vzťahuje predovšetkým na vojensko-technologickú sféru. Nedostatok kapitálu a najmodernejších technológií v ruskej armáde síce tvorí prekážku compatibility zbraňových systémov oboch skúmaných aktérov, no v prípade prejavenia

⁴⁰⁴ GALLIS, P.: The NATO Summit at Bucharest 2008. In *CRS Reports for Congress*. 2008. Dostupné na internete: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22847.pdf>

⁴⁰⁵ KOSACHEV, K.: Three Birds With One Stone? In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Three-Birds-with-One-Stone-15146>

reálneho záujmu o zblíženie (napríklad prostredníctvom projektu európskej protiraketovej obrany) možno tejto otázke prisúdiť len technický, a nie principiálny charakter.

Zmeny v externých podmienkach postavené na presune ťažiska globálnej ekonomiky na ázijsko-tichomorský región a implikujúce nárast dosahu novovznikajúcich nezápadných centier moci považujeme za faktor ovplyvňujúci všetky vyššie uvedené aspekty. Hospodársky a politicko-bezpečnostný rozmach Číny a regiónu východnej a juhovýchodnej Ázie preto má potenciál stimulovať Severoatlantickú alianciu a Ruskú federáciu v procese psychologického odpútania sa od stereotypov studenej vojny. Ako už bolo navyše spomenuté, dislokácia centier moci v prospech Ázie by sa v záujme upokojenia kooperácie medzi Ruskom a NATO mala prejavovať aj na jednotnom prístupe všetkých úrovní vlády v Rusku vo vzťahu k Číne, teritoriálnej stratégii ruskej zahraničnej politiky a účele, charaktere a teritoriálnom pôsobení Aliancie v budúcnosti.

V neposlednom rade, existencia nových, kvalitatívne odlišných hrozieb bezpečnosti typických pre moderné chápanie tohto fenoménu patrí už dnes k determinujúcim aspektom spolupráce medzi Ruskom a NATO. Možno potvrdiť skutočnosť, že jedinou sférou kooperácie týchto subjektov medzinárodných vzťahov, do veľkej miery rezistentnou voči výkyvom v kvalite ich vzťahov v iných oblastiach, je práve ich súčinnosť v eliminácii respektíve minimalizácii hrozieb medzinárodného terorizmu, regionálnych a etnických nepokojov, organizovaného zločinu, šírenia jadrových i konvenčných zbraní, pašovania drog a pod. Pri pohľade na výpočet hrozieb, ktoré oba skúmané subjekty vnímajú podobne, ako aj na deklarované princípy ich konania (konanie v súlade s normami medzinárodného práva, preferencia mierového riešenia sporov a vedúca úloha OSN) poukazuje K. Kosachev na fakt, že Ruská federácia aj Severoatlantická aliancia zdieľajú kľúčové hodnoty, avšak v dôsledku implikácií ich rôznych historických podmienok nedokážu dospieť k dohode o metódach na ochranu týchto hodnôt. S tézou zdieľaných hodnôt umožňujúcich dlhodobý rozvoj vzájomných vzťahov na druhej strane nesúhlasí americkým neokonzervatizmom ovplyvnená S. McNamara, ktorá vyššie uvedenú zhodu názorov považuje skôr za príležitostnú jednotnosť v záujmoch skúmaných aktérov. Pod pojmom hodnoty pritom rozumie západnú formu liberálnej demokracie, ktorá v Ruskej federácii naráža na systém autoritatívnej demokracie. Svoju úvahu preto uzatvára tvrdením, že čím viac bude ruský politický systém autoritatívnejší, tým viac bude klesať dôvera jedného skúmaného aktéra voči druhému, čo v konečnom dôsledku vyústí do nemožnosti komplexnej diskusie o stave európskej bezpečnosti⁴⁰⁶. Vezmúc do úvahy, že súčasné najväčšie bezpečnostné hrozby vojenského aj nevojenského charakteru môžu mať negatívny dosah na globálnej úrovni, bezpečnostný model 20. storočia založený na blokovom, exkluzívnom prístupe k bezpečnosti typickom pre pôsobenie Aliancie sa zdá byť nedostačujúci. Princíp nedeliteľnosti bezpečnosti na širšej regionálnej či celosvetovej úrovni v kombinácii s presunom od zaisťovania kolektívnej obrany k dôrazu na kolektívnu bezpečnosť by sa mali stať determinujúcimi princípmi tvorby bezpečnostnej politiky Ruska, NATO aj ostatných kľúčových aktérov medzinárodných vzťahov.

K dosiahnutiu globálnej stability v medzinárodných vzťahoch, respektíve k nestability založenej na dlhodobých cykloch sa cez prizmu liberalizmu možno priblížiť, ak kľúčové mocnosti budú jednotné v otázke princípov upravujúcich vzťahy na globálnej úrovni a budú dané pravidlá schopné využiť na dosiahnutie vlastných cieľov. Súčasný svetový poriadok už má podľa A. Politihho potenciál predchádzať krízovému vývoju. Polití však dodáva, že aby

⁴⁰⁶ Porovnaj: KOSACHEV, K.: Three Birds With One Stone? In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Three-Birds-with-One-Stone-15146> a McNAMARA, S.: *Russia's Proposed New European Security Treaty: A Non-Starter for the U.S. and Europe*. 2010. Dostupné na internete: <http://www.heritage.org/research/reports/2010/09/russia-s-proposed-new-european-security-treaty-a-non-starter-for-the-us-and-europe>

bol daný potenciál naplnený, je nutná väčšia súčinnosť jeho subjektov⁴⁰⁷. V súvislosti s postupným odklonom od globálnej ideológie USA a ZSSR, respektíve Ruska v prospech vytvárania regionálnych mocností by sa táto súčinnosť mala prejavovať najmä v odstránení sekuritizácie neexistujúcich a zanedbateľných hrozieb a koordinácii aktivít zameraných na elimináciu najväznejších asymetrických a nevojenských hrozieb⁴⁰⁸.

3 Scenáre vývoja vzťahov medzi NATO a Ruskom

S pravdepodobnosťou hraničiacou s istotou budú Ruská federácia a Severoatlantická aliancia zohrávať v danom prostredí významnú úlohu. Kvalita ich budúcich vzťahov bude pritom koncipovaná kombináciou všetkých vyššie analyzovaných aspektov. Ich rôznou kombináciou sa môžu obaja aktéri ocitnúť v rôznych pozíciách. V prípade Ruska načrtáva K. Kosachev tri možné scenáre jeho ďalšieho postavenia v euroatlantickom bezpečnostnom prostredí⁴⁰⁹:

- Antagonistický prístup Ruskej federácie k NATO a iným euroatlantickým štruktúram.
- Rusko sa stane recipientom bezpečnosti.
- Rusko pôsobiace ako donor bezpečnosti v Európe.

V prípade vývoja prvého uvádzaného scenára by bolo de facto zachované súčasné status quo, čo by sa odrazilo na nízkej perspektíve ďalšieho rozvoja dôvery a vzájomných vzťahov. Z dlhodobého pohľadu teda považujeme daný scenár za možný, no neprijateľný. Naopak, z krátkodobého hľadiska sa vzhľadom na názorovú nejednotu členov Aliancie, stav v ruskej spoločnosti a zahraničnej politiky Moskvy zdá byť uvedený scenár takmer nevyhnutný. Model Ruska ako recipienta bezpečnosti, označený K. Kosachevom za „nemecký“ alebo „ukrajinský“, predpokladá plnú integráciu Ruskej federácie do európskych bezpečnostných štruktúr bez nárokovania si špeciálneho postavenia v nich. Napriek nepochybným výhodám prípadného ruského členstva v NATO však pokladáme túto alternatívu za nepriechnú, a to ako z pohľadu Moskvy, tak aj členských štátov Aliancie. Na oboch stranách by si totiž aplikácia daného vývoja vyžadovala značné ústupky psychologického aj zahraničnopolitického charakteru. Posledný menovaný scenár, vychádzajúci z prevzatia zodpovednosti za európsku bezpečnosť od USA Ruskom, a teda označovaný aj ako americký model bezpečnosti, by však narazil na vážne prekážky vo forme silnej americkej, a do veľkej miery i európskej opozície danému vývoju, ako aj spochybniteľnosti ruskej pripravenosti, odhodlanosti a spôsobilosti prevziať túto zodpovednosť. Z uvedeného dôvodu pristupujeme k tomuto scenáru ako k nepravdepodobnému.

Na druhej strane, NATO môže byť postavené pred voľbu niekoľkých scenárov podľa toho, aký dosah budú mať na rozhodovanie a konanie Aliancie európski spojenci a aký USA, aká názorová jednota bude v rámci daného zoskupenia vládnuť a aké bude postavenie a smerovanie americkej zahraničnej politiky. V prvom rade, v NATO môže pretrvať proamericky orientovaná bezpečnostná architektúra so silným euroatlantickým prepojením a s nezmenenou kvalitou vzťahov s Ruskou federáciou. Tento scenár možno označiť za komplementárny k prvému scenáru K. Kosacheva, a teda zdieľa s ním základné výhody

⁴⁰⁷ POLITI, A.: From the Cold War to Hot Finances. In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/From-the-Cold-War-to-Hot-Finances-15424>

⁴⁰⁸ V prípade proliferácie jadrových a iných strategických zbraní by mohlo ísť o udržanie stability rozširujúceho sa jadrového klubu. Hrozbu terorizmu minimalizovať prostredníctvom kombinácie ekonomických nástrojov a jednotného vojensko-politického pôsobenia. Sociálno-ekonomické problémy možno riešiť rozvojovými projektami namiesto poskytovania nestimulujúcej finančnej rozvojovej pomoci.

⁴⁰⁹ KOSACHEV, K.: Three Birds With One Stone? In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Three-Birds-with-One-Stone-15146>

a nevýhody. Druhý model vývoja NATO predpokladá zvýšenú pasivitu európskych členov Aliancie, čo by vyústilo do vnímania tohto zoskupenia ako výlučne americkej organizácie. Je logické, že pri nezmenenom prístupe k Rusku by uvedený model viedol k zhoršeniu vzťahov skúmaných aktérov. Vezmúc však do úvahy súčasné tendencie presunu prioritného záujmu americkej zahraničnej politiky z európskeho teritória na ázijsko-tichomorské a snahu o vyššiu angažovanosť EÚ v politicko-bezpečnostných otázkach, daný scenár neoznačujeme za perspektívny. Treťou alternatívou ďalšieho vývoja NATO je minimalizácia vplyvu Aliancie na euroatlantickú oblasť v dôsledku zásadných nezhôd medzi jej európskymi a americkými členmi alebo zmien v ich hodnotovom systéme. V takomto prípade by sa európske štáty Aliancie dostali pod vyššiu tlak Ruskej federácie, pričom od ich vojensko-politických spôsobilostí by záviselo rozhodnutie, či sa stať recipientom bezpečnosti zo strany Ruska alebo pôsobiť ako samostatný bezpečnostný subjekt. Do istej miery sa preto uvedená alternatíva dopĺňa s tretím scenárom K. Kosacheva. Pravdepodobnosť realizácie tohto scenára je nulová nielen podľa vyhlásení politických elít západných krajín, ale aj podľa S. Karaganova, ktorý je presvedčený, že neexistuje taká medzinárodná organizácia, ktorá by vedela Severoatlantickú alianciu efektívne nahradiť⁴¹⁰. Štvrtý možný scenár vychádza z integrácie Ruskej federácie do NATO. Keďže korešponduje s druhým Kosachevovým modelom, tiež ho v krátko- a strednodobom horizonte neočakávame. V neposlednom rade, dominantný vplyv USA v Aliancii pri súčasnom zachovaní významu Aliancie a perspektívou normalizácie vzťahov s Moskvou možno očakávať v prípade začlenenia NATO pod inštitucionálnu štruktúru OBSE a/alebo zmenou rozhodovacích mechanizmov v rámci NATO. Perspektívne dôsledky oboch posledne menovaných alternatív by mali želané výsledky z pohľadu Ruska, flexibility Aliancie v jej aktivitách i jej vnímania zo strany nezápadných mocností. Bez ohľadu na pravdepodobnosť svojho prijatia do NATO by tak bolo Rusko integrované v bezpečnostnej architektúre Európy, čoho význam vyzdvihujú západné aj nezápadné odborné kruhy.

4 Záver

Budúci vývoj vzťahov NATO a Ruskej federácie bude výrazným spôsobom determinovať bezpečnostné prostredie na nižšej regionálnej európskej úrovni a pri pretrvaní súčasných trendov v medzinárodných vzťahoch aj v globálnom meradle. V záujme urovnania svojich vzťahov sú preto oba skúmané subjekty postavené pred nutnosť adaptácie na pôsobenie externých faktorov (presun ťažiska medzinárodných vzťahov do východoázijského regiónu a vznik moderných bezpečnostných hrozieb). Rovnako tak by malo byť v ich záujme eliminovať pretrvávajúce pôsobenie interných faktorov majúcich vo veľkej miere pôvod v studenej vojne, ktoré brzdia rozvoj vzájomných vzťahov.

Z piatich navrhovaných scenárov ďalšieho vývoja vzťahov medzi NATO a Ruskom považujeme za najpriateľnejšiu možnosť inkorporácie NATO do OBSE podobným spôsobom ako v prípade vzťahu medzi EÚ a EMÚ. Dané začlenenie by totiž so sebou prinieslo prínosy potenciálneho ruského členstva v NATO, avšak vyšlo by sa úskaliam a rizikám s tým spojených. Za hlavné argumenty podporujúce uvedené tvrdenie považujeme stierajúce sa rozdiely v aktivitách NATO a OBSE v podmienkach modernej bezpečnosti, členská základňa NATO spolu s jej partnermi tvorí okrem Cypru členskú základňu OBSE, obdobné spôsoby hlasovania v oboch organizáciách, vnímanie Západu nezápadnými mocnosťami by sa zlepšilo, Rusko by bolo do systému európskej bezpečnosti integrované prostredníctvom už existujúcich multilaterálnych fór, Moskva by nemusela vysvetľovať radikálnu zmenu svojho

⁴¹⁰ KARAGANOV, S.: An Iron Fist to Keep NATO Expansion at Bay. In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/pubcol/An-iron-fist-to-keep-NATO-expansion-at-bay-15130>

zahraničnopolitického smerovania a princípov ani domácej verejnosti, ani svojim nezápadným partnerom, predovšetkým Číne, a možnosť využitia komparatívnej výhody Ruskej federácie pôsobiť ako „most“ medzi Západom a Východom.

Zoznam použitej literatúry

- [1] GALLIS, P. 2008. The NATO Summit at Bucharest 2008. In *CRS Reports for Congress* [online]. Washington : Congress Research Center, 2008. [cit. 02.12.2012]. Dostupné na internete: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22847.pdf>
- [2] KARAGANOV, S. 2011. An Iron Fist to Keep NATO Expansion at Bay. In *Rossiiskaya Gazeta* [online]. 20. januára 2011. [cit. 20.11.2012]. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/pubcol/An-iron-fist-to-keep-NATO-expansion-at-bay-15130>
- [3] KARAGANOV, S. 2010. Global Zero and Common Sense. In *Russia in Global Affairs* [online]. 2010, roč. 9, č. 2, ISSN 1810-6574. [cit. 22.11.2012]. Dostupné na internete: http://eng.globalaffairs.ru/number/Global_Zero_and_Common_Sense-14889
- [4] KOSACHEV, K. 2011. Three Birds With One Stone. In *Russia in Global Affairs* [online]. 2011, roč. 10, č. 1, ISSN 1810-6574. [cit. 14.11.2012]. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Three-Birds-with-One-Stone-15146>
- [5] McNAMARA, S. 2010. *Russia's Proposed New European Security Treaty: A Non-Starter for the U.S. and Europe* [online]. Washington : The Heritage Foundation, 2010. [cit. 15.01.2013]. Dostupné na internete:
[6] <http://www.heritage.org/research/reports/2010/09/russia-s-proposed-new-european-security-treaty-a-non-starter-for-the-us-and-europe>
- [7] POLITI, A. 2011. From the Cold War to Hot Finances. In *Russia in Global Affairs* [online]. 2011, roč. 10, č. 4, ISSN 1810-6574. [cit. 12.11.2012]. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/From-the-Cold-War-to-Hot-Finances-15424>
- [8] TROITSKY, M. 2010. Containment Must Be Overcome. In *Russia in Global Affairs* [online]. 2010, roč. 9, č. 4, ISSN 1810-6574. [cit. 20.11.2012]. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Containment-Must-Be-Overcome-15078>

Kontakt

Ing. Lukáš Holas

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/B, 852 35 Bratislava

lukas.holas@euba.sk

Slovenská republika

KOMPARACE PODMÍNEK OSMDESÁTÝCH LET A SOUČASNOSTI PRO OBCHODOVÁNÍ V LIBYI

Ing. Miloslav Hostaša

Abstrakt

Uvedený příspěvek nabízí srovnání způsobu obchodování s Libyí v osmdesátých letech minulého století s možnostmi obchodování v současnosti. V osmdesátých letech minulého století byl zahraniční obchod v Československu založen na monopolu zahraničního obchodu. Úloha obchodních oddělení čs. velvyslanectví. Současná politická situace, možnosti a perspektivy obchodních příležitostí při vývozu do Libye, způsob obchodování v nových podmínkách. Doporučení.

Klíčová slova: Způsob obchodování – historické srovnání a současnost, monopol zahraničního obchodu, současné možnosti a příležitosti

Abstract

The article offers the comparison of doing business in Libya during the 80's and at present. In 80's the foreign trade in the Czechoslovakia was executed only in the frame of the state monopoly of foreign trade operations. The role of the commercial section of the Czechoslovak embassy. Current political situation, the possibilities and commercial opportunities in export to Libya, the way of doing business in new political conditions, recommendations.

Key words: Way of doing business – historical comparison and present situation, Foreign trade monopoly, current opportunities

1 Stručná charakteristika Libye osmdesátých let, způsob obchodování

- Diktátorský vojensko policejní režim plk. Kaddáfího, maskovaný „vládou lidu“, politický systém deklarovaný jako „třetí“ cesta, tj. ani kapitalismus, ani socialismus, ale něco mezi, ve skutečnosti autoritářská vojenská diktatura
- Vysoká cena ropy na světových trzích, z toho plynoucí vysoké příjmy státního rozpočtu
- Absolutní podíl státního sektoru v hospodářství, soukromý sektor prakticky neexistoval, resp. byl cílevědomě likvidován
- Zpracovatelský průmysl se koncentroval do zpracování ropných produktů, jeho role byla velmi omezená, rafinérie měly nedostatek náhradních dílů, chyběli kvalifikovaní odborníci pro obsluhu a management
- Zemědělství bylo většinou v rukou soukromých maloročníků, geograficky omezeno na úzký pruh podél pobřeží, zavlažování, nezbytné pro úspěšné pěstování plodin, se teprve budovalo⁴¹¹
- Velkoobchod a maloobchod byly v rukou státních společností
- Místní zpracovatelský průmysl, resp. průmyslová výroba byla na nízké úrovni, několik výrobních závodů, přežívajících jen za cenu státních subvencí, kvalita produkce těchto závodů byla na nízké úrovni v porovnání se světovou konkurencí

⁴¹¹ Nejrozsáhlejším projektem bylo budování „Velké řeky“ tj. čerpání a doprava pitné vody z podzemních zdrojů Sahary na jihu země do oblastí Tripolska, Kirenajky

- Znalost obchodní problematiky a standardních obchodních podmínek managementu jednotlivých státních společností byla velice nízká,
- Sebevědomí místního managementu státních společností bylo mimořádně vysoké, ale vůbec neodpovídalo znalostem a obecným požadavkům na řídicí schopnosti, konkrétní obchodní operace prováděli většinou v zemi usazení cizinci (Pákistánci, Indové), kteří měli obchodní vzdělání, a povědomí o standardních obchodních podmínkách⁴¹²
- Nevůle místního vedení firem tvrdě pracovat a řešit běžnou obchodní problematiku

V osmdesátých letech byl obchod s přihlédnutím ke všem specifikům arabského světa založen na ochotě nabízejícího přijmout velmi často riskantní podmínky obchodování. V současné době se tato situace nijak výrazně nezměnila. Situace v možnostech komunikace se zákazníkem byla v osmdesátých letech minulého století ovlivněna technickými komunikačními prostředky té doby.

V osmdesátých letech minulého století byly k dispozici omezené komunikační prostředky, zásadní význam měl obchodní dopis (psaný na psacím stroji), některé velké firmy měly svou dálnopisnou stanici.⁴¹³ Velmi omezené bylo i použití telefonického spojení⁴¹⁴. Z dnešního pohledu průběh jednání o smlouvách a další obchodní aktivity byly náročné na čas a dokonalou přípravu.

Pro pochopení způsobu obchodování se zahraničím v osmdesátých letech je nutné připomenout, že v té době existoval v Československu monopol zahraničního obchodu, jehož řízení bylo svěřeno Ministerstvu zahraničního obchodu. Zahraničně obchodní činnost mohly provádět pouze specializované organizace „Podniky zahraničního obchodu“ (PZO). Československo v rámci svých zastupitelských úřadů mělo v řadě zemí velice silně obsazená obchodní oddělení. Vybraní pracovníci podniků zahraničního obchodu byli vysíláni na dlouhodobé pobyty do zahraničí, a to buď jako administrativně techničtí pracovníci těchto obchodních oddělení se služebním pasem⁴¹⁵, nebo v některých zemích a v odůvodněných případech i v diplomatické hodnosti „obchodní attaché“⁴¹⁶. Obchodní oddělení v zahraničí řídil obchodní rada.

Činnost delegátů se lišila podle země přidělení. Ve vyspělých kapitalistických zemích⁴¹⁷ byla činnost delegátů orientována na sbírání informací, statistik, monitoring místního ekonomického tisku, přátelské nebo formální setkávání se se zákazníky, celková podpora obchodních aktivit v teritoriu, účast na veletrzích a další marketingové aktivity. Většina delegátů ale neřešila podrobně jednotlivé obchodní případy.

Činnost delegátů v méně rozvinutých zemích, zemích Blízkého a Středního Východu a ve vzdálených zemích (Jižní Amerika, Střední Amerika) se koncentrovala na vytváření předpokladů pro uplatnění zboží a služeb na jimi zpracovávaném trhu v konkrétní zemi.

⁴¹² Autor definoval s velkou nadsázkou chování místních managementů státních firem jako „hrdinný, statečný, pracovitý a nepodplatitelný“ ředitel, ale opak byl pravdou

⁴¹³ Dálnopis byl technický prostředek ke komunikaci, kde spojení mezi dvěma body probíhalo po telefonních resp. dálnopisných linkách. Odesílající psal text na klávesnici (bez háčeků, čárek a dalších speciálních znaků), po navázání spojení se odeslal text. Výhodou bylo potvrzení o přenosu zprávy.

⁴¹⁴ Tehdejší ceny telefonního hovorného byly velmi vysoké, autor si pamatuje, že volání do Libye v r. 1982 stálo cca 180 Kčs/min. Pro srovnání průměrná měsíční mzda v socialistickém sektoru národního hospodářství – bez JZD, v oboru pojišťovnictví, (zahraniční obchod nebyl statisticky sledován) v roce 1980 byla 2.770,- Kčs/měsíc – Pramen: Federální statistický úřad ČSSR: Historická statistická ročenka ČSSR str. 154

⁴¹⁵ Běžně se tyto pracovníci označovali slovem „delegát“

⁴¹⁶ Diplomatský pas byl vydáván zejména pracovníkům Omnipolu, podniku zahraničního obchodu, který vyvážel „speciální“ materiál a služby, tj. zbraně a vojenskou techniku. V některých zemích s bezpečnostním rizikem byli pracovníci rovněž vysíláni pod diplomatickým krytím.

⁴¹⁷ V osmdesátých letech zcela používané označení skupiny zemí, jako Spolková republika Německo, Francie, Itálie, severské země, USA, Japonsko atd.

Dalším z úkolů bylo zajišťovat veškerou obchodní činnost a styk se zákazníky v daném teritoriu, zajišťovat účast na veletrzích, výstavách, v případě pobytu obchodníků a pracovníků z ústředí jim poskytovat veškerý servis během jejich pobytu v teritoriu (doprava, zajištění ubytování) a účastnit se konkrétních jednání. Velice často měli tito delegáti i písemné zmocnění ze svých podniků ke konkrétnímu jednání a uzavírání obchodů⁴¹⁸.

Libyjsí úředníci státních obchodních společností se vyznačovali všemi atributy arabských obchodníků, tj.

- Velmi tvrdí při prosazování svých, často nelogických požadavků
- Touha co nejrychleji utratit přidělený rozpočet na dovoz, protože jeho vyčerpáním skončila možnost další kontraktace, po zbytek roku se provozní řešení průběhu kontraktů přesunulo na nižší stupeň řízení a vedení společnosti od tohoto okamžiku plnilo pouze formální funkci a nepřipouštělo si žádné starosti, které by chtělo a muselo řešit
- Dohodnutý termín schůzek byl brán jako informativní
- Ve všech státních obchodních firmách byla uplatňována politika otevřených dveří, což dávalo místním zaměstnancům a návštěvníkům z ulice v podstatě kdykoliv přerušit probíhající jednání⁴¹⁹
- Odpovědi na poptávky a další obchodní korespondence se odvíjela od trvalé přítomnosti zástupce prodávajícího v teritoriu⁴²⁰
- Nabídnutá cena nebyla nikdy přijata, jednání o ceně bylo vždy spojeno s okamžitým požadavkem na slevu, často i 50 % z původně nabídnuté ceny, docházelo k několikadennímu smlouvání, libyjský dovozce nebyl ochoten příliš akceptovat návrhy prodávajícího, konečná sleva byla samozřejmostí
- Průběh jednání byl klasicky arabský, tj. do poslední chvíle se tvrdě vyjednávalo o každém detailu smlouvy, úředníci státních společností trvali na nesmyslných požadavcích⁴²¹, které si nechtěli nechat vymluvit, zřejmě aby neztratili tvář
- Vyjednávací skupina na libyjské straně byla vlastně nákupním výborem, často šesti až desetičlenným, kdy jednotliví členové vyjednávacího týmu representovali jak vedení státní společnosti, tak byly zastoupeny jednotlivé regionální pobočky
- Úroveň znalostí obchodní problematiky v rámci vyjednávacího výboru byla velice nízká, znalosti mechanismu akreditivu, znalost INCOTERMS byla spíše neznalost, o to bylo vyjednávání složitější
- Následná změna kontraktu, objednávky, smluvního vztahu, zejména v případě požadavku ze strany prodávajícího, byla téměř vyloučena s poukazem na to, že nákupní výbor již ukončil práci a pro daný rok nemá důvod se scházet znovu
- Většina dodávek byla provázena skrytou korupcí, která se uskutečňovala např. v rámci pozvání nákupní delegace nebo přímo generálního ředitele do země prodávajícího⁴²² z léčebných důvodů

⁴¹⁸ Činnost administrativně technických pracovníků („delegáti“) je upravena v rámci čl. 3, písmeno e) Vídeňské úmluvy o diplomatických stycích z 18. 4. 1961, který stanoví, že funkcí diplomatické mise je mimo jiné podporovat přátelské vztahy mezi vysílajícím a přijímajícím státem a rozvíjet jejich hospodářské, kulturní a vědecké styky. Z této formulace ale nevyplývá, že tito pracovníci mohli přímo provádět zahraničně obchodní činnost (např. uzavírání kontraktů).

⁴¹⁹ Výjimku bylo možné částečně zaznamenat v sektoru obrany a jeho nákupní organizaci

⁴²⁰ Mimořádná úloha čs. velvyslanectví a jejího obchodního oddělení

⁴²¹ Autor se osobně setkal např. s vývozní dodací podmínkou FOB Tripoli Airport podle INCOTERMS 1980, kterou i podepsal ve smlouvě, protože si zákazník postavil hlavu, že nic jiného nepodepíše. Reálně se dodalo podle CandF se subsidiárním pojištěním zásilky „z domu do domu“, ale veškeré doklady pro zákazníka obsahovaly dodací podmínku, jak výše uvedeno

⁴²² Forma skryté korupce např. úhrada lázeňského pobytu nebo léčení rodinných příslušníků

- Jednání v Libyi bylo téměř vyloučeno bez významné podpory čs. obchodního oddělení v Tripoli, podobná situace byla i u ostatních zemí⁴²³
- Závěr jednání a uzavření kontraktu bylo načasováno na dobu krátce před odjezdem čs. delegace

Hlavním rozdílem ve vyjednávání v tehdejší Libyi oproti mnohým ostatním arabským zemím bylo téměř amorální chování představitelů státních firem vůči prodávajícímu s výjimkou dovozu speciálu. Tato amorálnost se projevovala nadřazeností, zpupností a přehlížením dodavatelů, v podstatě neochotou a nevlí se dohodnout. Důvodem k tomuto chování bylo zejména to, že čs. podniky zahraničního obchodu zdaleka nemohly nabídnout místnímu managementu státních nákupních společností stejné výhody, jako dodavatelé z vyspělých kapitalistických zemí. Libyjsí zákazníci dokázali mistrně využít jakéhokoliv zaváhání čs. dodavatelů ve svůj prospěch.

2 Stručná charakteristika Libye současnosti z hlediska obchodních příležitosti pro české a slovenské firmy

- Demokratizace země, vláda a parlament vzešlý ze svobodných voleb
- Nutná formulace ústavy a základních první demokracie, dosud se nepodařilo obnovit v zemi právo a pořádek
- Rozpory mezi centrální vládou a regionálními samosprávami, zejména pokud jde o rozpočty a podíly na příjmu z ropy a zemního plynu,
- Velmi špatná bezpečnostní situace v zemi
- Značná korupce⁴²⁴
- Restrukturalizace armády, bezpečnostních složek a státní správy postupuje velice pomalu, neorganizovaně, a chaoticky
- Nákup vojenské techniky omezen embargem OSN⁴²⁵
- zaostalé zemědělství, založené na lidské práci
- nízká úroveň znalostí, omezený počet vzdělaných odborníků
- Velmi nízká úroveň znalostí obchodní problematiky, bankovních operací, standardních obchodních podmínek
- Obchodní, právní, politická rizika (nezaplacení, reklamační riziko atd.)
- Nízká pracovní morálka praceschopného obyvatelstva, neochota se učit novým věcem⁴²⁶, nutná morální obnova společnosti

Při porovnání situace v Libyi z hlediska obchodní praxe v osmdesátých letech minulého století a dnešní doby a při respektování výše uvedených poznámek je zřejmé, že situace se pozvolna lepší, ale bude trvat několik generací, než se Libye stane standartní zemí, kde budou platit běžná obchodní pravidla.

Současný stav obchodování s Libyí lze rozdělit do dvou úrovní a každá z těchto úrovní má svá specifika a odlišnosti:

⁴²³ Např. skupina dodavatelů z Kypru si platila podobný servis u italského representanta, který v Libyi sloužil jako obchodní attaché a po ukončení diplomatické mise fungoval jako obchodní zástupce/konzultant pro mnoho dalších firem a přilétal dvakrát měsíčně na kratší služební cesty do Tripoli

⁴²⁴ Corruption Perception Index, řebříček zemí, sestavovaný agenturou Transparency International, viz též <http://www.transparency.org/cpi2012/results>, za rok 2012 je Libye na 160. místě ze 176 zemí.

⁴²⁵ Výjimka je definována resolucí Č. 2009/2011 (přijaté 16. 9. 2011) pramen: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/502/44/PDF/N1150244.pdf?OpenElement>

⁴²⁶ Téměř zničující důsledek diktátorského režimu plk. Kaddáfího

První skupinu tvoří běžní malí obchodníci ve sféře maloobchodu a velkoobchodu. Chování této skupiny se oproti osmdesátým létům minulého století značně změnilo, tito obchodníci si váží svých dodavatelů a znovu berou obchodování jako prestiž.

- Většina obchodů je uzavírána mimo území Libye z důvodu bezpečnostní situace v zemi
- Většina obchodů je financována ze zahraničí, komerční banky neposkytují služby na dostatečné úrovni
- Obchodní znalosti a dovednosti libyjských maloobchodníků se postupně zlepšují
- Obchody probíhají přes prostředníky, zástupce
- Chybí kontinuita vztahů z minulých let

Korespondenční způsob jednání je téměř vyloučen, každý, kdo chce uspět v Libyi, musí do země přijet a jednat na místě, nebo vyjednávat v blízkém zahraničí, kam může libyjský obchodník vycestovat.

Dosud platí vzájemná visová povinnost, cestovat do Libye se dá pouze na pozvání, tzn. každý český obchodník, začínající s obchodováním s Libyí, má v současné době základní problém dostat visum k cestě do země.

Druhou skupinu tvoří obchodování se státním sektorem⁴²⁷, který představuje základní stavební kámen ekonomiky země⁴²⁸. Nejasná a napjatá politická situace v Libyi se bohužel negativně promítá i do obchodu. Pádem režimu plk. Kaddáfího přišla země o jednoznačného vůdce. Navíc, diktátorský režim ani neumožnil, aby se v zemi vytvořila potřebná elita lidí k tomu, aby po pádu diktátora byla schopna převzít moc a začít vládnout. Jednání a chování pracovníků státních institucí obecně se ale popisu chování v osmdesátých letech minulého století, nijak výrazně nezměnilo. Další specifikum obchodování se současnou Libyí je v tom, že obchodník, který chce dovážet spotřební zboží a zařízení pro výrobu, musí použít registrovaného zprostředkovatele⁴²⁹.

Libyjské obchodní partnery, zřejmě z důvodu neznalosti psané angličtiny, malé technické vybavenosti kanceláří (počítače) a nedostatečné kapacity a pokrytí internetem, také neradi komunikují a odpovídají na e-maily. U státních úředníků je evidentní, že řeší situace a požadavky jen, když je to výhodné pro libyjskou stranu a ještě lépe pro ně samé.

Autor sám zažil zcela rozdílné situace, kdy při jedné návštěvě se podařilo dojednat přijetí u ministra, na další jednání se čeká více jak osm měsíců. Jako zlepšení podmínek pro kontraktaci vidí autor poslední oznámení libyjské strany, kdy oficiálně oznámila prostřednictvím svého velvyslanectví, že vyžaduje, aby jednání o vojenském programu probíhalo pouze s výrobcí a bez agentů, zprostředkovatelů a prostředníků. Toto považuje autor za průlomové oznámení, otázkou je, zdali se podaří ho opravdu realizovat.

Na základě dlouhodobých zkušeností autora s touto zemí lze vážně pochybovat o tom, že výše zmíněné nařízení se setká s pochopením a bude beze zbytku uplatňováno a že se státní úředník jednoduše zřekne očekávaných benefitů, souvisejících se zakázkami zbrojního průmyslu.

3 Závěry a doporučení

Porovnáním situace v obchodování v osmdesátých letech minulého století a současnosti dojdeme k následujícím zjištěním a z nich vyplývajícím doporučením:

⁴²⁷ Autor jedná více jak rok s jedním ministerstvem Libye a informace uvedené v této části práce jsou autentické, pocházejí z přímých poznatků autora

⁴²⁸ 80 % obratu zboží a služeb je tvořen zakázkami státního sektoru

⁴²⁹ General People's Committee for Industry, Economy and Trade, General Administration for Companies and Commercial Registrations. Pramen: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/libye-zakladni-podminky-pro-uplatneni-ceskeho-18958.html#sec1>

- Historický model silných obchodních oddělení v zahraničí měl nesporné výhody při realizaci obchodních kontraktů
- Současný model zastoupení mise pouze obchodním radou bez podpůrného týmu se ukazuje v mnoha zemích prioritního zájmu jako nedostatečný (Libye, Irák, atp.), práci bývalých obchodních delegátů nenahradí ani další formy zastoupení, jako Czech Trade apod.
- Obchodování s Libyí je v současné době riskantní z důvodů politické nestability, bezpečnostní situace v zemi, formování se nově vzniklé společnosti, která zatím hledá nejlepší formu politické a ekonomické struktury

Seznam použité literatury

- [1] Federální statistický úřad ČSSR: Historická statistická ročenka ČSSR, 1985, Praha, SNTL 1985, 910 stran,
- [2] On-line: <http://www.transparency.org/cpi2012/results>
- [3] On-line: http://www.un.org/docs/sc/unsc_resolutions11.htm
- [4] On-line: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/libye-zakladni-podminky-pro-uplatneni-ceskeho-18958.html#sec1>
- [5] Vlastní poznatky autora

Kontakt

Ing. Miloslav Hostaša

Katedra mezinárodního obchodu

Fakulta vnějších ekonomických vztahů

Vysoká škola ekonomická v Praze

Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3

Email: m.hostasa@seznam.cz

Česká republika

BRICS: PERSPEKTÍVA ČĽR A INDIE VO VZŤAHU K ROZVOJOVÝM KRAJINÁM

Mgr. Barbora Hradňanská, Mgr. Maroš Chudovský

Abstrakt

V posledných dekádach je možné pozorovať signifikantný ekonomický i politický vzostup niektorých krajín medzinárodného spoločenstva. Tieto sa pochopiteľne snažia naplniť a presadzovať svoje mocenské ambície po celom svete a upevňovať svoju pozíciu presadzovaním vlastných národných záujmov aj mimo vlastného územia. Azda najschopnejšie sa v tomto procese javia krajiny neformálneho zoskupenia BRICS, špeciálne potom dvaja ázijskí giganti, Čína a India. Tento príspevok pojednáva o pôsobení týchto dvoch krajín v rozvojovom svete, konkrétne na africkom kontinente. Analyzuje motivácie spolupráce, približuje jej formy a sféry a aktuálnu úroveň vzťahov medzi Čínou, Indiou a ich africkými partnermi.

Kľúčové slová: BRICS, ČĽR, India, rozvojové krajiny

Abstract

In the last few decades there has been a significant economic and political growth of some countries of international community. Understandably, these countries pursue their own national interests and power ambitions all over the world, in order to secure their own power position. Probably the most powerful emerging powers seem to be states hidden under acronym BRICS, especially then two Asian giants, namely China and India. This contribution elaborates on activities of these two countries in developing world, specifically in Africa. It analyses motivations of cooperation among all selected actors, describes its forms, targeted areas and focuses also on its actual status of mutual relations.

Key words: BRICS, PRC, India, developing countries

1 Úvod

V dnešnej dobe nastupujúce mocenské centrá priťahujú pozornosť celého medzinárodného spoločenstva. S koncom studenej vojny sa charakter medzinárodného systému zmenil a postupne vyústil do hegemonného postavenia Spojených štátov. Dnes tento trend závisí najmä od postavenia tzv. emerging powers, ktoré sú dôvodom nového posunu v mocenskej rovnováhe. Tá zapríčinila, že unipolarita sa začína postupne vytrácať a nahrádza ju multipolarita, pre ktorú je príznačná existencia viacerých mocenských pólov, najmä Brazílie, Ruskej federácie, Čínskej ľudovej republiky, Indie a Južnej Afriky, známych tiež pod akronymom BRICS⁴³⁰. Práve tieto krajiny disponujú potenciálom v podobe ekonomickej⁴³¹, vojenskej a politickej sily, stupni internej kohézie a schopnosti prispieť k novej zmene v medzinárodných vzťahoch či pretvoriť globálnu ekonomiku a politiku v 21. storočí (Hart, Jones, 2010). Blok BRICS reprezentuje 43% svetovej populácie a 1/5 svetového HDP. Oficiálne čísla hovoria, že v roku 2012 bolo v týchto krajinách sústredených

430 BRICS je ekonomické zoskupenie piatich krajín, ktoré bolo po prvý krát použité v správe Goldmana Sachsa v roku 2003. Pôvodne bolo toto zoskupenie označované len ako BRICs, ale od roku 2011, kedy sa členom zoskupenia stala Južná Afrika, sa v medzinárodných vzťahoch udomácnil termín BRICS.

431 Predpokladá sa, že krajiny BRICS budú mať okolo roku 2040 väčšie HDP než je HDP Francúzska, Nemecka, Talianska, Japonska, Veľkej Británie a USA dokopy.

až 11% globálnych priamych zahraničných investícií (465 miliardy USD) a 17% svetového obchodu (Zhang, 2013).

Spomínaní nastupujúci mocenski aktéri získavajú väčší hlas na formovaní novej dimenzie globálneho systému a stávajú sa výzvou pre legitimitu medzinárodného poriadku, ktorý vzišiel po roku 1990. Ekonomické výkyvy, ako aj svetová finančná kríza či dlhová kríza v eurozóne majú za následok úpadok kredibility západného sveta. Z krátkodobého hľadiska ani jedna z nastupujúcich mocností nemá prostriedky na to, aby nahradila USA v ich úlohe hegemóna, ale prostredníctvom čoraz väčšej angažovanosti ČĽR a Indie v regionálnych a globálnych štruktúrach to vôbec nie je nemožné (Hart, Jones, 2010).

Samotné krajiny BRICS sa dnes viac ako kedykoľvek predtým orientujú na rozvojový svet. Aj napriek tomu, že tieto krajiny na prvý pohľad nič nespája, usilujú sa o určitú zmenu medzinárodného systému, v rámci ktorého by boli podporovaní chudobní a nepriviligovaní (Fletcher, 2013). Stredobodom ich záujmu sa stal rozvojový svet, z ktorého sa USA po skončení studenej vojny stiahli, hoci obchodné kontakty a rozvojová pomoc pretrvali. Západ sa na Afriku začal pozerat' inak, čo využili ekonomicky prosperujúce nastupujúce mocnosti a začali sa intenzívnejšie angažovať na „čiernom kontinente“, aby podľa slov súčasného prezidenta ČĽR, medzinárodný ekonomický systém zohľadňoval zmeny reality v globálnom meradle a lepšie zodpovedal potrebám rozvojových krajín (Shinn, 2012, Sun, 2013).

Postupne sa vytvorila alternatíva k vplyvu tradičných donorských štátov a upevnila sa súdržnosť, práva a hlas rozvojových krajín. Ak by takýto trend pokračoval aj do budúcnosti, dalo by sa predpokladať, že medzinárodný systém sa demokratizuje a rozvojové krajiny sa priklonia na stranu „nových donorov“. Afrika sa v súčasnosti stáva, v dominantnej časti, pôsobiskom politických a ekonomických aktivít práve ČĽR a Indie, v rámci ktorého prevládajú najmä ekonomické partnerstvá, vytváranie vlastných pravidiel rozvoja a rastúci vplyv afrických krajín v medzinárodných vzťahoch s aspiráciou na založenie nového svetového poriadku (Honorine, 2013).

2 Perspektíva ČĽR vo vzťahu k rozvojovým krajinám

Afrika je dnes miestom s obrovským potenciálom, ktorý je od pradávna atraktívny pre viacerých aktérov. Spomedzi krajín BRICS sa najintenzívnejšie v jednotlivých afrických štátoch angažuje ČĽR. Tú k Afrike viaže dlhá história⁴³². Kým v 50. a 60. rokoch, spájali Čínu s Afrikou ideologické a oslobodzujúce hnutia, v priebehu 90. rokov sa situácia značne zmenila a do popredia čínsko-afrických vzťahov sa dostali komerčné záväzky a politická kolaborácia (Shinn, 2012). Navyše, čínska podpora, aby Južná Afrika vstúpila do skupiny krajín BRIC⁴³³, Číne uľahčila cestu na africký kontinent a vytvorenie si pozitívneho imidžu.

Rastúca sila Číny v Afrike prispela k rastúcim obavám EÚ a USA, ktorí mali donedávna Afriku pod kontrolou. Čínska spolupráca s Afrikou nadobudla iný rozmer v porovnaní s tradičnými mocnosťami v podobe infraštrukturálnych projektov a inštitucionalizovanej forme spolupráce. Čínske „zasnúbenie sa“ s kontinentom prerástlo z akademickej úrovne na úroveň politickú, kde politické a bezpečnostné záležitosti boli integrované do agendy BRICS a vzťahy nadobudli inštitucionálny charakter (Zhang, 2013).

Ten bol najviac ovplyvnený transformáciou zahraničnej politiky USA a jej následným posunom z agendy regionálneho rozvoja na problematiku medzinárodného terorizmu. ČĽR využila túto skutočnosť vo svoj prospech a začala si upevňovať postavenie v Afrike, čo bolo jednými vnímané v ostrom protiklade s tradičnou západnou agendou, no druhými pozitívne.

432 Prvý kontakt ČĽR s Afrikou sa viaže k dynastii Han (206 p.n.l.-221 n.l.) a následne k dynastii Tang (Campbell, 2008).

433 Rokovania a vstupe Južnej Afriky ako nového člena zoskupenia BRIC sa začali 23. decembra 2010 (Zhang, 2013).

Základný rozdiel spočíva v tom, že Čína v minulosti neobchodovala s otrokmi, nemá koloniálnu minulosť s africkými krajinami, prispela k vybudovaniu „južného bloku“ vo WTO a nikdy sa nestotožnila s SAPs⁴³⁴, ktoré Afriku priviedli na ešte väčšiu cestu chudoby (Campbell, 2008). V tomto smere, Čína naplno využila situáciu kedy je americká vierohodnosť naložená a po politickej a ekonomickej stránke sa sústredila práve na africký kontinent, s ktorým ju viaže podobný historický vývoj a spoločné ambície (Fletcher, 2013).

Za pozitívny faktor v čínsko-afrických vzťahoch sa dá považovať aj rozdielny prístup Číny k možným politicko-ekonomickým perspektívam. Pôsobenie Západu v Afrike prinieslo rozčarovanie, politiku podmienenosti a intervencie. Programy implementované západnými krajinami sa javili ako nedostatočné a prispeli k ešte väčšej marginalizácii a chudobe Afriky a zdalo sa, že rozvojové krajiny v politike Západu nemajú opodstatnené miesto. Na rozdiel od západného sveta, ČĽR prejavuje o Afriku markantný záujem. ČĽR berie africké krajiny ako rovnocenných partnerov a aplikuje inú formu prístupu, predmetom ktorej sa nestáva podmienenosť a zasahovanie do vnútorných záležitostí kontinentu. O tom aké miesto zastáva Afrika⁴³⁵ v čínskej politike svedčí aj prvá návšteva čínskeho prezidenta, Si Ťin Pchinga v Tanzánii, kedy bola vyjadrená úcta k africkej cti a nezávislosti (Honorine, 2013).

V prospech čínskeho prístupu hovorí aj samotný fakt, že Čína je sama rozvojovou krajinou, ktorá sa usiluje povzbudiť kooperatívne mechanizmy na podporu rastu Afriky a vôbec identitu medzi rozvojovými krajinami, ktoré by sa mali podieľať na novom usporiadaní medzinárodného systému. Nová generácia politickej elity v Číne si destinácie pre svoje aktivity vyberá obozretne vzhľadom na prioritu, ktorú zohrávajú v čínskej zahraničnej politike a či sú priateľsky naladené voči týmto aktivitám (Sun, 2013).

Za čínskou angažovanosťou stojí aj samotné vnímanie tzv. „južnej identity“. Na 18.-tom Zjazde KSC, ktorý sa konal v novembri 2012, bola proklamovaná jednota a spolupráca s inými rozvojovými krajinami, vrátane legitimacy práv a záujmov a podpora aktivít týchto krajín v medzinárodnom spoločenstve. V tomto kontexte, môžeme konštatovať, že africká politika KSC je zakorenená v rozvoji a vzájomne prospešnej spolupráci.

Angažovanie ČĽR v Afrike je potrebné vnímať z dvoch úrovní. Hoci, čínske aktivity⁴³⁶ na kontinente priniesli očakávaný ekonomický rast afrických štátov, takéto pôsobenie netreba nevyhnutne vnímať iba cez prizmu obchodných aktivít a investičných príležitostí⁴³⁷, ale aj prostredníctvom rastúcej potreby získať surovinové zdroje, alebo africký agrárny sektor (Basu, 2013).

Na základe vyššie zmienených faktorov, by bolo naivné domnievať sa, že ČĽR v Afrike participuje len kvôli záujmom samotného kontinentu. Často krát sa stretávame s označením čínskej africkej politiky ako novej formy kolonializmu⁴³⁸, (neokolonializmus) ktorú podmieňujú geopolitické faktory v podobe zaistenia si dodávok ropy a plynu na pokrytie ekonomických potrieb a trvalo udržateľného rozvoja a súčasné spomalenie ekonomického rastu sprevádzaného ďalšími internými hrozbami. (Fletcher, 2013).

434 SAPs sú programy realizované Svetovou bankou a Medzinárodným menovým fondom za účelom poskytnúť rozvojovým krajinám pôžičky alebo znížiť úroky za pôžičky pre tieto krajiny.

435 Tretia generácia čínskeho politického vodcovstva pod vedením Chu Tin Taa bola zameraná najmä na periférnu oblasť ČĽR (Rusko, Mongolsko, Kazachstan). Dnes Čína posúva svoju agendu ďalej a začína sa orientovať primárne na Afriku (Sun, 2013).

437 Čínska spoločnosť Huawei investovala v Afrike približne 1,5 miliardy USD a napomohla tak k vytvoreniu 4000 pracovných príležitostí (Basu, 2013).

438 Zásadný rozdiel medzi tradičnými (západnými) kolonizátormi afrického kontinentu a ČĽR spočíva v tom, že kým koloniálne mocnosti si brali čo potrebovali a nikoho sa na nič nepýtali, tak dnes sú kontakty medzi ČĽR a africkými krajinami predmetom dlhodobých negociácií, ktoré sa zameriavajú nielen na vlastné potreby, ale aj na potreby iných (Fletcher, 2013).

Na druhej strane, sa za konštruktívny prvok považuje čínska aspirácia pozdvihnúť úroveň afrických krajín. Prítomnosť Číny v Afrike je určitým priesečníkom medzi tým čo je nové a tým čo je staré. „Staré“ definuje čerpanie prírodných zdrojov a „nové“ skúsenosť z transformácie Číny na druhú najväčšiu ekonomiku sveta a vyzývateľa USA, konsolidácia africkej nezávislosti a výzva k americkému doláru a imperializmu (Campbell, 2008). Okrem toho, vidíme čoraz väčšiu angažovanosť „nového aktéra“ aj v regionálnych integračných fórach ako je Africká únia, v rámci ktorej došlo minulý rok k otvoreniu nového strediska v Etiópii, ktoré bolo financované čínskymi prostriedkami. Čínske PZI sa za rok 2012 vyšplhali na 20 miliárd USD a čínsky obchod v rámci zoskupenia BRICS predstavuje 2/3 jeho celkových obchodných aktivít na kontinente. Napriek týmto pozitívnym číslam, čínsko-africký obchod treba vnímať v prospech Číny, ktorá dováža surovinové zdroje a exportuje veľkovýrobný tovar a napriek istým podobnostiam sa jej angažovanosť, ako aj ostatných krajín BRICS, nedá porovnať s európskou kolonizáciou kontinentu (Honorine, 2013).

V politickej oblasti zasa vo vzťahu k Afrike uplatňuje princíp jednej Číny, na základe ktorého sa usiluje o diplomatickú izoláciu Taiwanu⁴³⁹. Politická angažovanosť je tiež doplnená o zásadu nezasahovania a ľudských práv, lebo podľa čínskej filozofie má každá krajina možnosť vybrať si vlastnú definíciu ľudských práv. (Basu, 2013, Shinn, 2012).

Záverom možno argumentovať, že Čína využíva svoj vplyv v Afrike na to, aby do rozhodovacích procesov bolo zapojených čo najviac štátov a aby tie hlasovali v súlade s jej zahraničnou politikou, čoho dôsledkom je kritika čínskych aktivít spočívajúca v hrozbe voči demokratizačným tendenciám, praktikám v oblasti ľudských práv, transparentnosti a korupcii, environmentálnych praktikách, chýbajúcej bezpečnosti pri práci, neadekvátnej kontrole ohľadom predaja zbraní a iných (Shinn, 2012).

3 Indické pôsobenie na africkom kontinente

Ako už bolo spomenuté, rovnako ako Čína, aj India si čoraz väčšmi uvedomuje potenciál afrického kontinentu zásadným spôsobom prispieť k naplňaniu jej vlastných mocenských ambícií, či už berieme do úvahy ekonomický alebo politický rozmer. Indiu navyše viaže ku krajinám Afriky niekoľko spoločných historických charakteristík, ktoré vytvárajú potrebnú bázu pre úzku spoluprácu aj v súčasnosti.

Ako Indická republika, tak aj krajiny afrického kontinentu boli v minulosti súčasťou koloniálnych sústav západných mocností. Táto spoločná koloniálna minulosť, predovšetkým s východnou časťou Afriky, ktorá bola taktiež v područí Britskej koruny, je dôsledkom odlišného nazerania na vzájomné vzťahy, ako je tomu v prípade vzťahov Afriky s bývalými koloniálnymi veľmocami. Obe strany nazerajú na vzájomné partnerstvo skôr z pozície rovného s rovným, kde kooperácia môže priniesť špecifické benefity obom zúčastneným a k spolupráci pristupujú bez predsudkov a podozrení. Tento trend je možné pozorovať nie len voči Indii, ale aj voči Číne. Aj napriek tomu však možno konštatovať, že indické väzby na africký kontinent sú historicky staršie a pevnejšie.

Prvé kontakty medzi indickým subkontinentom a Afrikou boli formované už v staroveku a charakterizuje ich obchodná výmena medzi starovekou Indiou a východným pobrežím afrického kontinentu. Tieto pevné základy boli ďalej rozvíjané počas koloniálnej éry, ktorá priviedla množstvo ľudí indického pôvodu do afrických krajín, kde pôsobili prevažne ako robotníci a remeselníci. Medzi týchto možno počítať taktiež neskoršieho ideového vodcu indického boja proti koloniálnemu útlaku, Mahátmu Gándhího, ktorý tu ostro vystupoval

439 Dnes len štyri africké štáty udržiavajú diplomatické styky s Taiwanom. Týmito sú Svazijsko, Burkina Faso, Gambia a Sao Tomé (Shinn, 2012).

proti diskriminácii nebieleho obyvateľstva a stal sa symbolom budovania indo-afrických vzťahov. Neskôr týmto vzťahom dal i politický základ prvý indický premiér Jawaharlál Néhrú aj vďaka kooperácii v rámci Hnutia nezúčastnených krajín. (Jagtiani, 2012) Naproti tomu, sino-africké interakcie nemajú ani zďaleka takú dlhú históriu. Bol to práve Jawaharlál Néhrú, ktorý predstavil čínskeho premiéra Zhou Enlaia africkým lídrom na konferencii v Bandungu v roku 1955. Aj napriek tomuto faktu však dnes možno konštatovať, že od tohto dátumu prevzala Čína ázijskú líderskú pozíciu na africkom kontinente. (Bhatia, 2010)

Uvedomujúc si to, čo India vo vzťahu k rozvojovej politike v Afrike zanedbala od druhej polovice dvadsiateho storočia, sa jej lídri v poslednom období snažia zameškané dobehnúť a dosiahnuť doposiaľ nenaplnený ekonomicko-politický potenciál vzájomnej spolupráce. K zvýšenej miere koncentrácie Indie na tento svetový región viedlo niekoľko zásadných príčin.

India bola v roku 2010 štvrtým najväčším spotrebiteľom energie na svete s podielom 4,4% celosvetovo využitých zdrojov. Viac ich zužitovala už iba ekonomika spomínanej Číny, USA a Ruska. Nárast oproti konzumpcii v roku 2009 predstavoval až 9,2%. (BP, 2011) Za hlavné faktory tohto nárastu možno označiť jednak enormný ekonomický rast, transformáciu štruktúry ekonomiky, rovnako demografické zmeny ako nárast počtu obyvateľov, urbanizácia a tiež zvýšené nároky dopravného sektoru súvisiace s rapídny vzostupom počtu vozidiel. (Noronha, Sudarshan, 2009) Africké krajiny teda z tohto pohľadu predstavujú absolútne racionálnu oblasť záujmu Indie, nakoľko tento kontinent je z hľadiska početných a bohatých ložísk nerastných surovín potenciálnym riešením neustále narastajúcej závislosti Indie na importe fosílnych palív. Navyše Afrika vzbudzuje v Indii, charakteristickej hojným zastúpením tradičného šperkárskoho odvetvia, záujem aj kvôli dispozícii viacerých nálezísk drahých kovov a kameňov. Afrika navyše predstavuje z pohľadu Indie a jej každoročne významným spôsobom narastajúcu ekonomiku obrovský „nepopísaný“ trh, čo najmä z hľadiska potenciálneho prehrievania indickej ekonomiky môže znamenať rozdiel medzi vysokým rastom a pomalým ústupom hospodárskeho rastu krajiny. (McCarthy, 2011) Z hľadiska politických motív je taktiež strategický prístup k africkému kontinentu viac než pochopiteľný. V prvom rade ju núti k proaktívnemu postoju voči africkým krajinám „čínsky faktor“. Pre Dillí je znepokojujúca najmä čoraz väčšia prítomnosť a silnejšie pozícia Číny na východnom pobreží Afriky, teda na západných brehoch Indického oceánu, mieste už tradične považovanom Indiou za sféru svojho vplyvu. Táto istá motivácia primäla indických lídrov k zvýšenému záujmu napríklad aj o štáty Arabského polostrova. (Haté, 2008) Druhým motivačným činiteľom zvýšenia kvality indo-afrických vzťahov je snaha Indie získať podporu pre kreslo stáleho člena Bezpečnostnej rady OSN. Aj z tohto titulu je práve indický kontingent pri mierových misách OSN v Afrike jedným z najvyšších spomedzi všetkých členov Organizácie spojených národov. (Esselborn, 2012) Zvýšený záujem Indie o africké krajiny môže byť taktiež spôsobený dlhodobou snahou Dillí o zmenu vlastného globálneho obrazu z krajiny z nezanedbateľnými vnútornými problémami a vysokou mierou chudoby na novú prosperujúcu demokratickú ekonomickú mocnosť.

V praxi sa tento zvýšený záujem o krajiny afrického kontinentu odzrkadlil aj vo výške vzájomnej obchodnej výmeny. Tá v účtovnom roku 2011-2012 dosiahla hladinu až 70 miliárd amerických dolárov. Tento pozitívny trend v obchodných vzťahoch primäl obe strany na marcovej indo-africkej ministerskej konferencii navýšiť cieľovú hodnotu vzájomnej obchodnej výmeny pre rok 2015 a stanoviť nový plán z pôvodných 90 miliárd na ambiciózných 100 miliárd amerických dolárov. Odhad účastníkov tejto konferencie hovorí, že suma investovaná indickými investormi na africkom kontinente sa aktuálne pohybuje na úrovni 50 miliárd dolárov. Obe strany zároveň dospeli k dohode, že vytvoria spoločnú komisiu, ktorá bude skúmať uskutočniteľnosť vybudovania zóny voľného obchodu medzi

Indiou a zoskupením COMESA⁴⁴⁰. Rovnako tak bola potvrdená vôľa oboch aktérov pokračovať v rozhovoroch o vytvorení preferenčnej obchodnej dohody medzi Indiou a SACU⁴⁴¹. (India, Africa revise 2015...,2013)

Indické aktivity, asistencia a finančné prostriedky sú sústredené predovšetkým do oblasti priemyselnej výroby, prevažne automobilového priemyslu, kde je najväčším investorom firma TATA motors a do sektoru informačných technológií, ktorý má v Indii veľkú tradíciu i patričnú kvalitatívnu úroveň. Hlavným misionárom indických IT je na pôde Afriky telekomunikačná firma Bharti Airtel. Hojne je zastúpené taktiež farmaceutické investorské portfólio, nakoľko tieto spoločnosti majú skúsenosti s masovou výrobou lacných liečiv aj z domáceho trhu, ktorý sa v tomto smere od toho afrického príliš neodlišuje. Početne je investorsky zastúpený taktiež finančný sektor. (India in Africa: Catching up..., 2011)

V boji o presadenie sa a zlepšenie svojho imidžu v očiach afrických štátov a ich obyvateľstva stavila India nie len na politické a ekonomické kroky, ale aj na neziskový sektor a občianske iniciatívy s cieľom podporovať občianske porozumenie medzi obyvateľmi, poukazovať na rovnaké historické skúsenosti a zdieľané kultúrne hodnoty. V spolupráci so súkromným sektorom, ako aj mimovládnyimi organizáciami sa indická vláda snaží stimulovaním počtu študentských výmen či odborných stáží hlboko zakoreniť základy vzájomnej spolupráce najmä u mladého obyvateľstva, nakoľko obe tieto časti sveta sú charakteristické mladou vekovou štruktúrou svojej populácie. Práve entuziazmus a nadšenie mladej generácie pre vzájomnú úzku kooperáciu totiž môže dopomôcť k lepšej východiskovej pozícii Indie viac, ako organizovanie expertných vedeckých či obchodných konferencií. (Horan, 2013)

Možno práve táto stratégia v spojitosti s vplyvom početnej skupiny obyvateľstva indického pôvodu na africkom kontinente vyústila v realitu, že India je v dnešných dňoch v očiach obyvateľstva afrických štátov vnímaná omnoho pozitívnejšie a ako spoľahlivejší partner ako Čína. (Esselborn, 2012)

4 Čína a India: partnerstvo či rivalita

Vzťahy Indie a Číny sú dodnes ovplyvnené niekoľkými nezmazateľnými historickými a geopolitickými reáliami. V prvom rade ide o územné spory v severovýchodnej a severozápadnej časti Indie, ktoré obe krajiny do dnešných dní neboli schopné urovnať. Tieto dokonca vyústili v roku 1962 v otvorený vojenský konflikt a v mnohé ďalšie vojenské incidenty menšieho rozsahu v nasledujúcom období. Z geopolitického hľadiska sa India cíti čoraz viac obkľúčená čínskym rozmachom, nakoľko Čína v posledných dekádach zvyšuje prostredníctvom úzkej spolupráce s Pakistanom a Barmou svoj vplyv v Indickom oceáne. Pochopiteľne, medzi týmito dvoma ázijskými štátmi by sa dalo nájsť množstvo ďalších rovín vzájomných animozít, ako napríklad spory o kontrolu vodných zdrojov, ktoré vyústili v neskrývanú indickú podporu Tibetu, faktom však ostáva, že vyššie uvedené majú vplyv na sino-indické vzťahy nech sa cesty týchto dvoch krajín stretnú kdekoľvek inde na svete, Afriku nevynímajúc. Na druhej strane, aj napriek týmto zrejým konfliktným líniam však možno konštatovať, že vzťahy oboch krajín sú v poslednej dobe charakterizované predovšetkým racionalitou. Prípadné ostrejšie riešenie týchto sporných otázok by znamenalo zásadnú ekonomickú stratu pre obe strany, čo by pri dobre naštartovaných ekonomikách oboch rivalov celkom určite znamenalo zásadné spomalenie tempa rastu. Ekonomické väzby totiž prežívajú v poslednom období boom, keď napríklad v roku 2010 dosiahol vzájomný obchod oboch krajín hodnotu 60 miliárd USD. (Smith, 2011)

⁴⁴⁰ Common Market for Eastern and Southern Africa / Spoločný trh krajín východnej a južnej Afriky
⁴⁴¹ The Southern Africa Customs Union / Juhoafrická colná únia

Čo sa týka stretu záujmov oboch krajín na africkom kontinente, názory odbornej verejnosti sa v tomto smere rôznia. Jedna skupina argumentuje, že vzhľadom na prakticky totožné ciele, ktoré Čína a India na africkom kontinente sledujú, musí byť ich vzťah zákonite chápaný ako vzťah konkurenčný, vzťah medzi dvoma rivalmi. Snahou oboch štátov je totiž najmä získanie prístupu k novým zásobám nerastných surovín a diverzifikovať tak svoj surovinový import, ako aj získať odbytiská pre svoje enormné exportné kapacity. Potvrdením tohto tvrdenia je aj fakt, že obe krajiny sa niekoľkokrát uchádzali o rovnaké kontrakty, no zvíťaziť mohla zákonite iba jedna z nich. (Haté, 2008) Navyše, k stretu záujmov začína dochádzať čoraz častejšie aj z dôvodu rozširovania pôsobnosti oboch krajín v rámci Afriky. India mala vždy tradične bližšie ku krajinám, s ktorými zdieľala koloniálnu minulosť, resp. ku tým, s ktorými ju spájajú historické obchodné kontakty, ako napríklad Keňa, Tanzánia či ďalšie východoafrické krajiny. Na druhej strane, Čína mala tradične bližšie k zástupcom afrického kontinentu s rovnakou ideologickou bázou. Výsledkom tohto rozširovania pôsobnosti dnes môžeme pozorovať narastanie počtu i kvality kontaktov medzi Indiou a dlhodobým partnerom Číny, Angolou alebo naopak Číny so Senegalom, ktorý udržiava nadštandardné vzťahy práve s Dillí, a navyše vystupuje ako podporovateľ Taiwanu. (McCarthy, 2011) Druhý tábor oponuje, že motivácie oboch krajín síce môžu byť totožné, avšak prostriedky dosahovania sú značne odlišné, čo vylučuje vznik vážnejšej rivality. Jedným zo zástancov tohto názoru je aj profesor Univerzity Jamia Milia Islamia v Dillí Sujit Dutta. Podľa neho, tieto dve krajiny, hoci vzájomná rivalita je pochopiteľná, nakoľko obe krajiny sú aspirujúce mocnosti a ekonomiky, na africkom kontinente nemôžeme považovať za rivalov. Sú totiž aktívne v odlišných sférach, majú odlišné silné stránky a dá sa povedať, že istým spôsobom sa naopak dopĺňajú. (Esselborn, 2012) S týmto tvrdením sa dá do určitej miery súhlasiť. Čínska stratégia pôsobenia je založená na silných medzištátnych interakciách. India naproti tomu oveľa viac využíva neformálne väzby, nespolieha sa pri svojich investorských iniciatívach výlučne na podporu vlád. Z tohto následne zákonite vyplývajú ďalšie charakteristiky, a síce, aktérmi čínskej pomoci v Afrike sú štátom vlastnené firmy, ktoré s podporou lokálnych vlád väčšinou dokážu prelicitovať indických súperov. India, ako parlamentná demokracia, spolieha sa ďaleko viac na súkromné firmy a reprezentantov občianskej spoločnosti v spojitosti so značnou základňou indických obyvateľov na kontinente. Dá sa teda povedať, že čínske investície sú závislejšie na politickej vôli, zatiaľ čo tie indické žijú akýmsi vlastným trhovým životom, majú pevnejšie základy, čo ich v konečnom dôsledku môže postaviť do pozície trvácnejších, nakoľko nebudú podliehať zmenám politických priorít. (Cheru, Obi, 2010) Odlišné sú taktiež metódy a sféry pôsobenia. Ako už bolo spomínané, indická prítomnosť v Afrike je predstavovaná najmä prostredníctvom súkromných priemyselných, automobilových, farmaceutických a IT-firiem. Naproti tomu, Čína sa ďaleko viac zaoberá výstavbou budov, cestnej či železničnej infraštruktúry, pričom na túto využívajú čínskych robotníkov, ktorí po splnení úlohy buď pokračujú v prácach na ďalšom projekte alebo opätovne odchádzajú do svojho rodiska. Týmto spôsobom teda akiste pomáhajú modernizovať kontinent, na druhej strane však pri tomto procese nevytvárajú adekvátny počet pracovných miest pre domáce obyvateľstvo. (India in Africa: Catching up..., 2011)

5 Ministerská konferencia FOCAC a summit BRICS

Krajiny BRICS sú dnes považované za najväčších investorov, kedy ich podiel na relevantných projektoch vzrástol z 19% v roku 2003 o ¼ v roku 2012. Prevažná väčšina investícií (až ¼) pochádza z Číny a Indie, ktorých recipientmi sú predovšetkým Sudán, Nigéria, Zambia a Alžírsko (The Rise of BRICS FDI and Africa, 2013). Čína sa v tomto smere postupne stáva novým geopolitickým a geoeconomickým aktérom, ktorej aspiráciou je

zdieľať vlastné rozvojové úspechy s inými rozvojovými krajinami (Zhang, 2013) Rozvojové krajiny predstavujú základ čínskej zahraničnej politiky, o čom napokon svedčia aj nedávno realizované stretnutia medzi ČĽR a africkými krajinami.

Prvým z takýchto stretnutí bola piata Ministerská konferencia FOCAC, ktorá sa konala 19. – 20. júla 2012, kedy bola deklarovaná potreba Číny diverzifikovať svoju spoluprácu s Afrikou. Táto konferencia sa stala bázou pre vybudovanie silnejšieho čínsko-afrického partnerstva na princípoch vzájomnej politickej dôvery a praktickej spolupráce. Na konferencii sa preberali všetky oblasti spoločných aktivít medzi oboma aktérmi pokrývajúce široké spektrum od kreovania konzultačných a kooperačných mechanizmov, cez návštevy na vysokej úrovni, africký integračný proces, mier a stabilitu, potravinovú a poľnohospodársku bezpečnosť, podnikateľské kooperatívne zóny, infraštruktúru, rozvojovú pomoc, redukciu chudoby a mnohé ďalšie. Výstupom spomínanej konferencie sa stalo prijatie Pekinskej deklarácie a záväzku, že vzájomné vzťahy sa budú do budúcnosti uberať pozitívnym smerom (The Fifth Ministerial Conference Of The Forum...,2012).

Na konferenciu nadviazal ďalší nemenej významný summit krajín BRICS s názvom BRICS a Afrika: Partnerstvo pre rozvoj, integráciu a industrializáciu, ktorý sa konal v marci 2013 v juhoafrickom Darbune. V centre pozornosti summitu bola orientácia na africký kontinent. Čínsky minister zahraničných vecí, Yi Wang, o summite povedal, že predstavuje čerstvý podnet v oblasti rozvojového kooperatívneho mechanizmu. Potvrdilo sa prehĺbenie spolupráce vo forme vybudovania integrovaného trhu pre obchod a investície, finančných a monetárnych záležitostiach, dopravných spojov a kultúrnych či medzil'udských výmen. Na záver došlo k podpísaniu kooperatívnych dohôd, na základe ktorých by sa mala založiť Rozvojová banka ako konkrétny krok k sformalizovaniu ich vzájomnej ekonomickej spolupráce, Podnikateľská rada, CRA a iné. Krajiny BRICS a Afrika majú v rukách základ pre nastolenie vlastných pravidiel, predovšetkým v globálnych ekonomických vzťahoch a na získanie väčšieho vplyvu v medzinárodných vzťahoch (BRICS summit promotes unity..., 2013, Sun, 2013).

6 Záver

Záverom môžeme konštatovať, že nielen Afrika, ale rozvojové krajiny vôbec budú v budúcnosti zohrávať dôležitú úlohu v samotnom procese zmeny rovnováhy síl a vo formovaní nového medzinárodného poriadku. Krajiny BRICS predstavujú výzvu pre západný svet a postupne vnášajú nové prvky do svetového politického systému, ktorý chcú aby sa stal lepším miestom pre pôsobenie všetkých aktérov. Spomedzi krajín BRICS sa v rozvojovom svete viditeľne angažujú ČĽR a India, ktorých aktivity na kontinente sú do istej miery protichodné, ale tiež kooperatívne. India ako aj Čína sa hlásia k záväzku solidarity, kooperácie a vzájomne prospešných výsledkov a veria, že ich spolupráca by mohla priniesť viac ovocia a prostredníctvom ich partnerstva by sa dokázala nastoliť nová úspešná rozvojová agenda.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BASU, N. 2013. *China and Africa : Is the Honeymoon Over?* [internet]. Foreign Policy Journal. 03. apríl 2013. [cit. 28.04.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.foreignpolicyjournal.com/2013/04/03/china-and-africa-is-the-honeymoon-over/>>

- [2] BHATIA, R. 2010. *Is there a China-India race in Africa?* [internet]. Ontario : South Asian Observer, 2010. 17. máj 2013 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.southasianobserver.com/perspective.php?cid=677>>
- [3] BP. 2011. *BP Statistical Review of World Energy June 2011*. [internet]. London : BP p.lc., 2011. 14. marec 2012 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf>
- [4] *BRICS summit promotes unity among major emerging economies: Chinese FM*. 2013 [internet]. Xinhua. 31. marec 2013. [cit. 09.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-03/31/c_132273941.htm>
- [5] CAMPBELL, H. 2008. *China in Africa: challenging US global hegemony*. The Third World Quarterly, Vol. 29, No. 1. New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2008. pp.89-105. ISSN 1360-2241.
- [6] ESSELBORN, P. 2012. *China and India – Rivals in Africa* [internet]. Berlin : Deutsche Welle, 2012. 17. máj 2013 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.dw.de/china-and-india-rivals-in-africa/a-16277724>>
- [7] FLETCHER, P. 2013. *BRICS chafe under charge of "new imperialists" in Africa* [internet]. Reuters. 26. marec 2013. [cit. 09.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.reuters.com/article/2013/03/26/us-brics-africa-idUSBRE92P0FU20130326>>
- [8] HART, F. A. - JONES, D. B. 2010. *How do Rising Powers Rise? Survival: Global Politics and Strategy*, vol. 52, Issue 6. London: Routledge Taylor and Francis Group, 2. december 2011. pp. 63-88.
- [9] HATÉ, V. 2008. *India in Africa: Moving beyond oil* In *CSIS South Asia Monitor, No. 119*. [internet]. Washington : Center for Strategic and International Studies, 2008. 20. máj 2013 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <<http://csis.org/files/media/csis/pubs/sam119.pdf>>
- [10] HONORINE, S. 2013. *BRICS Nations Convene in Africa Amid Growing Chinese Influence* [internet]. Voice of America. 26. marec 2013. [cit. 28.04.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.voanews.com/content/brics-summit-south-africa/1629306.html>>
- [11] HORAN, L. 2013. *India and Africa Building Ties through Youth Populations*. [internet]. Washington, DC : Institute of Public Diplomacy and Global Communication , 2013. 17. máj 2013 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <<http://takefiveblog.org/2013/05/02/india-and-africa-building-ties-through-youth-populations/>>
- [12] CHERU, F. – OBI, C. I. 2010. *The rise of China and India in Africa: challenges, opportunities and critical interventions*. Michigan : Zed Books, 2010. 276 s. ISBN 1848134371.
- [13] CHUN, Z. 2013. *A Promising Partnership between BRICS and Africa: A Chinese Perspective*, pp 30-37. [internet]. In *The China Monitor : Special Edition. The BRICS summit 2013 - Is the road from Durban leading into Africa?* Stellenbosch University : Centre for Chinese Studies. 2013. [cit. 30.04.2013]. Dostupné na internete [online]: http://www.ccs.org.za/wp-content/uploads/2013/03/China_Monitor_BRICS_Special-Edition_March-2013_Website.pdf
- [14] *India in Africa: Catching up, 2011* . [internet]. New Delhi : Economist. , 2011. 17. máj 2013 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.economist.com/node/18745335>>

- [15] *India, Africa revise 2015 trade target upwards to \$100 bn*, 2013. [internet]. New Delhi : Business Standard Ltd. , 2013. 17. máj 2013 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <http://www.business-standard.com/article/economy-policy/india-africa-revise-2015-trade-target-upwards-to-100-bn-113031800443_1.html>
- [16] JAGTIANI, S. 2012. India's Africa Policy: Toward a More Coherent Engagement. *In RSIS Policy Brief* [internet]. Singapore : S. Rajarathnam School of International Studies, 2012. 17. máj 2013 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <http://www.rsis.edu.sg/publications/policy_papers/RSIS_POLICYBRIEF_A4_100912.pdf>
- [17] MCCARTHY, T. 2011. *Assessing China and India's New Role in Africa* [internet]. York : University of York, 2011. 17. máj 2013 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.e-ir.info/2011/07/26/assessing-china-and-india%E2%80%99s-new-role-in-africa/>>
- [18] NORONHA, L. – SUDARSHAN, A. 2009. Contextualizing India's Energy Security. In *India's Energy Security*. Abingdon-New York : Routledge. 2009. ISBN 978-0-415-46838-1, s. 3-18.
- [19] SHINN, D. H. 2012. *Emerging Powers expand ties with Africa* [internet]. International Policy Digest. 17. September 2012. [cit. 28.04.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.internationalpolicydigest.org/2012/09/17/emerging-powers-expand-ties-with-africa/>>
- [20] SMITH, J. M. 2011. Sino-Indian relations: a troubled history, an uncertain future. In *Harvard International Review 2011, vol. 33. No. 1.* [internet]. Cambridge : Harvard College, 2011. 4. apríl 2012 [cit. 2013.17.05.]. Dostupné na internete [online]: <http://findarticles.com/p/articles/mi_hb137/is_1_33/ai_n57533350/?tag=content;col1> ISSN: 0739-1854.
- [21] SUN, Y. 2012. *BRICS and China's Aspiration for the New "International Order"* [internet]. Washington, DC. : Brookings Institution. 25. marec 2013. [cit. 01.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/03/25-xi-jinping-china-brics-sun>>
- [22] *The Fifth Ministerial Conference Of The Forum On China-Africa Cooperation: Beijing Action Plan (2013-2015)*. 2012. [internet]. Peking: Ministerstvo zahraničných vecí ČĽR. 23. júl 2012. [cit. 09.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.focac.org/eng/zxxx/t954620.htm>>
- [23] *The Rise of BRICS FDI and Africa*. 2013. [internet]. UNCTAD : Special Edition. Global Investment Trends. 25. marec 2013. [cit. 10.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaeia2013d6_en.pdf>

Kontakt

Mgr. Barbora Hradňanská

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 11

Email: barbora.hradnanska@umb.sk

Slovenská republika

Mgr. Maroš Chudovský

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 11
Email: maros.chudovsky@umb.sk
Slovenská republika

KRITICKÉ TEÓRIE MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV NA POČIATKU 21. STOROČIA

Ing. Jaroslav Hric

Abstrakt

Kritické teórie medzinárodných vzťahov sú súborom rôznorodých teórií, ktoré vznikli v odlišnom priestore i čase. Vymedzujú sa voči realizmu a liberalizmu, spochybňujú správanie štátov stavom anarchie a konfliktu. Zameriava svoju podstatu na zmeny a na možnosti budúcnosti, ktorá spochybňuje pretrvávajúce tých istých hegemonických síl. Nasledovníci prác Coxa a Ashleyho spochybňujú dominantné štruktúry a zásady, a snažia sa realizovať alternatívne spôsoby organizovania svetovej politiky, spochybňujú globálnu kapitalistickú ekonomiku a odmietajú sociálne nerovnosti. Do popredia vystupuje finančná závislosť vo forme neschopnosti krajín periférie požičať si na finančných trhoch.

Kľúčové slová: kritické teórie, teória závislosti, protihegemonické skupiny, postvestfálska éra, finančná závislosť, technické záujmy, emancipácia, sociálna nerovnosť

Abstract

Critical international relations theory is a set of disparate theories that arose in a different space and time. Defined in contrast to realism and liberalism they challenge the behavior of states in state of anarchy and conflict. It focuses on the nature of change and the possibility of future challenge of the today's hegemonic forces persistence. Followers of Cox's and Ashley's work question the dominant structures and principles, and try to implement alternative ways of organizing the world politics, they are questioning global capitalist economy and reject social inequality. The financial dependence reflects the inability of peripheral countries to borrow on financial markets.

Key words: critical theory, dependency theory, counter-hegemonic groups, post-vestfalian era, financial dependency, technical interests, emancipation, social inequality

1 Úvod

Kritické teórie medzinárodných vzťahov sú súborom pomerne rôznorodých teórií, ktoré vznikli v diverzifikovaných podmienkach v odlišnom priestore i čase. Spoločne sa však všetky vymedzujú voči dvom hlavným prúdov teórie medzinárodných vzťahov – realizmu a liberalizmu. Ústredným prvkom kritických teórií medzinárodných vzťahov bola na počiatku snaha spochybniť základnú tézu neorealizmov, že anarchia núti všetky štáty, aby sa správali v podstate rovnakým spôsobom, a týmito vynútenými pravidlami je udržiavaná stabilita sveta, avšak táto stabilita existuje v stave, v ktorom dominuje nedôvera, súťaženie a konflikt. Teória neorealizmu bola spojená s pozitivistickým záujmom o pochopenie zákonitostí a predpovedanie správania sa aktérov medzinárodných vzťahov. Účelom pozitivistickej teórie medzinárodnej politiky bolo a j pochopiť vzorce správania, ktoré prežili tisíce rokov, a ktoré budú pretrvávajúce tak dlho, ako dlho bude svet rozdelený do viacerých na sebe nezávislých politických zoskupení. Hoci kritická teória má mnoho rôznych foriem a prúdov, vždy sa odlišuje od spomenutých teórií zameraním svojej podstaty na zmeny a na možnosti budúcnosti, ktorá by nemala reprodukovat' hegemonické sily súčasnosti, ale vytvárať priaznivejšie predpoklady pre rozvoj spoločnosti. Na rozdiel od realizmu, kritická teória

kladie otázku, ako súčasné opatrenia na celosvetovej úrovni vznikli a či sa menia, v neposlednom rade kvôli politike sporov a konfliktov. Tento prístup si kladie za cieľ identifikovať, čo Robert Cox nazýva "protihegemonické hnutia", ktoré spochybňujú dominantné štruktúry a zásady, a snažia sa realizovať alternatívne spôsoby organizovania svetovej politiky. Spoločenské protihegemonické hnutia, ktoré spochybňujú globálnu kapitalistickú ekonomiku spolu s formami pracovného vykorisťovania a sociálnej nerovnosti boli v čase vzniku prác Roberta Coxa a Richarda Ashleyho, v 80. rokoch 20. storočia sľubnými politickými aktérmi. Ako sa ukázalo, že vplyv globalizácie, rozpadu bipolárneho rozdelenia sveta ako i hospodárskej a finančnej krízy zvýšil ich význam, a ich vplyv v 21. storočí naďalej rastie.

2 Kritické teórie medzinárodných vzťahov v súčasnosti

2.1 Práce Roberta Coxa a Richarda Ashleyho ako východiská pre 21. storočie

Z pohľadu kritických teórií, ktorých základy boli formované v priebehu 20. storočia mali prelomový význam práce Roberta Coxa a Richarda Ashleyho, ktoré na počiatku 80. rokov 20. storočia vytvorili základný rámec pre rôznorodý prúd spochybňujúci zažité konvencie v oblasti medzinárodných teórií. Obe tieto práce, či už Coxova stať Sociálne sily, štáty a svetový poriadok, rovnako ako aj Ashleyho Politický realizmus a ľudské záujmy boli výzvami na prehodnotenie zavedených prúdov v teóriách medzinárodných vzťahov. Oba sa vzťahujú k nedostatkom teoretického mainstreamu a ich kritike v čase ich vzniku, pričom ale stanovili doteraz platné zásady kritiky usporiadania medzinárodného prostredia. Vznikli vo svete, v ktorom narastali otázky týkajúce sa úpadku americkej hegemónie a o tom, ako riadiť preteky v jadrovom zbrojení medzi dvoma veľmocami. Rok 1981, kedy tieto práce vznikli, považujú mnohí za akýsi formálny začiatok kritických teórií medzinárodných vzťahov – v roku 2007 usporiadala britská Sant Andrews University, konferenciu k štvrt' storočnici kritických teórií medzinárodných vzťahov. Ich vznik zdôvodňujú dvoma rôznymi spôsobmi, a to na závislosti od udalostiach a vývoji v medzinárodnej oblasti v 80. rokoch 20. storočia, a odkazom na históriu teórií medzinárodných vzťahov v tom čase. Pokiaľ ide o uvedené, nie je pochýb o tom, že okrem už uvedených otázok bezpečnostných otázok, otázok hegemónie Spojených štátov zohral významnú úlohu aj rozpad Sovietskeho zväzu a koniec studenej vojny ako aj rovnako zrejmy význam prebiehajúcich a neustále sa zrýchľujúcich procesov neoliberalnej ekonomickej globalizácie sveta. Tieto udalosti výrazne vplývali na meniacu sa dynamiku svetovej politiky v rámci svetového spoločenstva ako i medzi jednotlivými štátmi.

Robert Cox použil kritické metódy k štúdiu medzinárodných vzťahov, vo svojej rozprave o rozdiel medzi neorealistickým riešením problémov a kritickým prístupom. Cox tvrdí, že neorealistické prístupy hľadajúce možnosti riešenia problémov berú svet ako daný, nemenný a riešia otázku, ako môže byť systém udržaný aby fungoval hladko, a tak dlho ako je to možné. Tento prístup je podstatou neorealizmu, ktorý tvrdí, že medzinárodná anarchia je nemenná, a ktorý sa pýta, ako môže byť svetový poriadok zachovaný, keď neustále čelí geopolitickej konkurencii a rivalite. myšlienky sa opierajú o ideu talianskeho marxistu Antonio Gramsci, žijúceho na počiatku dvadsiateho storočia a talianskeho filozofa a historika Giambattista Vico, z osemnásteho storočia, a sú pevne naviazané na históriu a sociológiu, volajú po empirickej analýze slúžiacej na identifikáciu zdrojov hnutí ohrozujúcich budúcnosť hegemónov danej doby. Tieto hnutia podľa neho sú imanentné v rámci komplexnej a mnohotvárnej prítomnosti svetového systému. V danej dobe bola medzinárodná politika vedená spôsobom, ktorý odrážal tradície osvietenскеj filozofie svetových dejín a vestfálskeho usporiadania sveta. Tieto boli piliere neoliberalizmu sú statické a prekonané, medzinárodnú politiku považoval za produkt prebiehajúcich protichodných procesov v medzinárodných

vzťahoch, ktorých výsledky sa nedajú s istotou predvídať, a ktoré vyplývajú z historickej snahy ľudskej angažovanosti vo svete.

Vo svojich prácach zaoberal aj alternatívnymi princípmi usporiadania svetovej politiky, tak aktuálnymi v 21. storočí. Alternatívy k aktuálnemu usporiadaniu sú imanentné už v rámci existujúcich štruktúr svetovej politiky a podporované rôznymi protihegemonickými silami. Kritický prístup presúva pozornosť od anarchického usporiadania politického systému, k organizácii svetovej politiky a ekonómie a formám dominancie a hegemonie v tomto systéme. Teórie usporiadania sveta môžu mať ideologický efekt a smerujú k napomáhaniu vytvárania a pretrvávania podmienok, z ktorých profitujú niektoré marginálne skupiny ľudstva, zatiaľ čo ostatné skupiny sú silne znevýhodnené. Ako už bolo uvedené skôr, kritická teória nepovažuje realitu za niečo externé, dané a neovplyviteľné. Často citovanou myšlienkou je, že teórie sú "vždy pre niekoho a pre nejaký účel"⁴⁴² a vždy pracujú pre niektoré záujmy a proti ostatným záujmom. Poukazuje, že teória o sociálnom svete nestojí mimo sféry politiky, ale má vážne dôsledky pre prerozdelenie moci, materiálnych zdrojov a významných možností v domácej i svetovej spoločnosti. Stanovuje široko materialistický výklad charakteru svetovej politiky, kedy sa opiera o práce Jurgena Habermasa, ale nepodporuje návrat k redukcionistickej forme "paradigmy výroby". Každá úroveň, či už výrobná sféra, štát a svetový poriadok, ovplyvňuje ostatných aktérov a formuje prostredie, v ktorom sa odohráva neustály boj medzi hegemoniou a protihegemonickými hnutiami.⁴⁴³ Materiálne, alebo tiež uvádzané ako technické záujmy⁴⁴⁴ sú záujmy v oblasti kontroly, podľa toho spojené s prírodnými vedami. Praktické záujmy sú naopak záujmy spojené so spoločenskými vedami. Alternatívny politického spoločenský sú v "postvestfálskej ére" potrebné na zabezpečenie možnosti zraniteľných osôb a skupín kdekoľvek vo svete ovplyvniť rozhodnutia, ktoré poškodzujú ich životné záujmy⁴⁴⁵. Sú tam dôležité paralely s "kritickými bezpečnostnými štúdiami", ktoré nahrádzajú prístupy riešenia problémov vo vzťahu k vnútroštátnej bezpečnosti orientáciou na emancipačnú orientáciu "bezpečnosti osôb".⁴⁴⁶

Richard Ashley používa sadu formálnych teoretických rozdielov, vznikajúcich medzi rôznymi druhmi vedomostí, ktoré konštituujú jednotlivé záujmy, ich kategorizácie a umožňujú kritiku neorealistickej analýzy a navrhujú alternatívne možnosti. Ashley tvrdí, že politický realizmus bol v analýze medzinárodnej politiky tradične zameraný na praktické záujmy aktérov, ale stále viac sa uchýľuje k využívaniu technických záujmov na zabezpečenie kontroly a udržanie status quo. Záujem kontrolovať, ktorý je vlastný technickému realizmu (neorealizmu) dominuje a narúša interpretačné schopnosti praktického realizmu (klasického realizmu). Pre Ashleyho je výsledkom začarovaný kruh, v ktorom sú požiadavky technického realizmu postavené nad štátnickú prax a štátne záujmy, takže realizmus, v jeho technickej forme, sa stáva sebenaplňujúci, sebestačný. Vo svojej kritike neorealizmu, stanovil, že neorealizmus je založený na technických záujmoch, ktoré budú ovládať sociálny svet tak dlho, ako to len bude možné. Kládie dôraz na ľudské záujmy, ktoré sú podstatou prístupu k pochopeniu sociálneho sveta a dáva si za úlohu dokázať, že

⁴⁴² COX, R.W. 1981. *Social Forces, States and World Order* [online]. [cit. 22.4.2013]. Dostupné na internete [online]:< <http://ic.ucsc.edu/~rlipsch/Pol272/Cox.pdf>>, s.206

⁴⁴³ Ibid

⁴⁴⁴ GRIFFITHS, M. 2007. *International Relations Theory for the Twenty-First Century*. 1.vydanie. Oxon : Routledge, 2007, ISBN: 0-203-93903-4, s.54

⁴⁴⁵ GRIFFITHS, M. 2007. *International Relations Theory for the Twenty-First Century*. 1.vydanie. Oxon : Routledge, 2007, ISBN: 0-203-93903-4, s.56

⁴⁴⁶ JONES, R.W.: *Critical Theory and World Politics*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2001, ISBN: 978-1-55587-802-3, s. 33

vysvetlenie sociálneho sveta, je zakotvené v pochopení čiastkových politických záujmov a aspirácií.

2.2 Zmeny v záujme kritických teórií na počiatku 21.storočia

Otázky pokroku a jednotnosti medzinárodnej politiky sú v centre kritickej teórie, v negatívnom smere najmä ako kritika neorealizmu a neoliberalizmu, a vo svojom pozitívnom smere ako zdroj nových metodických prístupov, empirického výskumu a normatívnej teórie.⁴⁴⁷ Tieto otázky boli tiež od začiatku jadrom debát medzi rôznymi prúdmi kritickej teórie medzinárodnej politiky a vzťahov. Postmoderné, postštrukturalistické prístupy a feministická kritika diskusie ohľadom morálky v medzinárodných vzťahoch, tvrdí, že projekt združujúci všetky ľudské bytosti do "univerzálneho komunikačného spoločenstva" môže viesť k rôznym novým formám sociálneho vylúčenia - napríklad k vyhosteniu tých, ktorí sa neupísali, tomu čo Habermas považuje za zdroj západného liberálneho presvedčenia, prijímať slobodné rozhodnutia.⁴⁴⁸ Postmoderný prístup k prehodnoteniu medzinárodnej politiky vyplýva zo širších nárokov postmodernej teórie, kedy v priebehu dvadsiateho storočia došlo k významnému posunu vo vzťahoch globálnych sociálnych a hospodárskych štruktúr, od "moderných" k "postmoderným" formám.⁴⁴⁹ Kritici súhlasia s názorom, že politický život by mal byť determinovaný dialógom, ale nie sú presvedčení o verzii neobmedzenej komunikácie alebo „nerepresívnej deliberalizácie“. Niektoré z najdôležitejších debát v novom miléniu sa týkajú toho, či existujú pevné základy pre etiku, a morálne použitie vedomosti. Napriek týmto rozdielom v rámci kritickej teórie, feministické a postštrukturalistické prístupy k teórii medzinárodných vzťahov nie sú o nič menšou opozíciou voči neorealizmu.⁴⁵⁰ Tiež sú zoširoka zapojené do poukazovania na to, ako tvrdenie o nezmeniteľnej povahe medzinárodnej politiky môže pomôcť naďalej presadzovať formy súťaženia a konfliktov, a vysvetľuje, ako sa tieto pohyby odzrkadľujú na politickom úsilí o odstránenie zbytočných sociálnych obmedzení, a môžu dopomôcť k ukončeniu zbytočného utrpenia. V pôvodných prácach boli revolučné, protihegemonicky zamerané, akcie a emancipačné a konštitučné záujmy sú zdrojom progresívnej zmeny. Podobné požiadavky sú zahrnuté v prácach medzinárodných kritických teoretikov z prelomu storočí, akými sú Richard Falk, Andrew Linklater alebo Seyla Benhabib, ako i v širokom rozsahu prác, ktoré identifikujú ekonomickú globalizáciu, medzinárodné dohovory o ľudských právach, typoch režimov alebo nadnárodných sociálnych hnutí s progresívnym potenciálom pre vývoj medzinárodnej politiky.

Obdobné problémy môžu byť identifikované s alternatívnou možnosťou, podľa ktorej je pokrok v histórii zakotvený v univerzálnych morálnych hodnotách skôr než v materiálnych faktoroch či spoločenských vzťahoch. Či už sú tieto univerzálne hodnoty vložené do boja proti hegemonii, alebo do presadzovania základných ľudských záujmov. V tejto podobe poskytuje kritická teória informácie o "tom, čo je potrebné urobiť" (a preto tiež, čo by sa robiť nemalo).⁴⁵¹ Kritické teórie prinášajú nové a odlišné teoretické a metodologické prístupy

⁴⁴⁷ RENNGER, N., et al. 2007. *Critical International Relations Theory after 25 years* [online]. 1.vydanie. Cambridge : Cambridge University Press. 2007. [cit. 22.4.2013]. Dostupné na internete [online]:<<http://www.scribd.com/doc/72859081/Critical-International-Relations-Theory-After-25-Years>>, s.76

⁴⁴⁸ RENNGER, N., et al. 2007. *Critical International Relations Theory after 25 years* [online]. 1.vydanie. Cambridge : Cambridge University Press. 2007. [cit. 22.4.2013]. Dostupné na internete [online]:<<http://www.scribd.com/doc/72859081/Critical-International-Relations-Theory-After-25-Years>>, s.79

⁴⁴⁹ Ibid

⁴⁵⁰ BURCHILL, S. et al. 2005. *Theories of International Relations*. 3.vydanie. New York : Palgrave MacMillan, 2005, ISBN: 978-1-4039-4865-6, s.154

⁴⁵¹ RENNGER, N., et al. 2007. *Critical International Relations Theory after 25 years* [online]. 1.vydanie. Cambridge : Cambridge University Press. 2007. [cit. 22.4.2013]. Dostupné na internete [online]:<<http://www.scribd.com/doc/72859081/Critical-International-Relations-Theory-After-25-Years>>, s.78

a rovnako aj rozšírený rozsah príslušných objektov na kritickú analýzu zákonitostí medzinárodného prostredia. V poslednom desaťročí sa napríklad kritická teória medzinárodných vzťahov začala zaoberať myšlienkou provincializácie Európy a úpadku jej sily, či už teoretickým alebo empirickým skúmaním. Zároveň sa aj pojem postkolonializmu dostáva na okraj záujmu hlavného prúdu v rámci kritickej teórie medzinárodných vzťahov.

2.3 Teória závislosti

V 90. rokoch 20. storočia prevažoval názor (Cardoso, Faletto), že kapitalistický vývoj na periférii je možný, a že zahraničný kapitál má tendenciu byť znovu investovaný v hostiteľskej krajine tak, že zahraničné investície môžu vyvolať "crowd-in" efekt pre ďalšie zahraničné, ale i domáce investície. Z tohto dôvodu má byť charakter závislosti medzi perifériou a centrom taký, že čiastočne umožňuje životaschopný rozvoj krajín periférie. Závislosť nie vzťah medzi exportérom komodít a priemyselnými krajinami, ale medzi krajinami s rôznym stupňom industrializácie. Vývoj a zaostalosť boli ekonomické kategórie týkajúce sa stupňa vývoja výrobných štruktúr a úrovne jej technologického rozvoja. Na druhej strane čiastočne odkazuje aj na stupeň rozvoja politickej štruktúry a schopnosť alebo neschopnosť miestnych politických elít vziať ekonomické rozhodovanie do vlastných rúk. V tomto dôsledku bol vývoj v súvislosti so zahraničným kapitálom možné uskutočniť v pôvodne vysoko závislých krajinách ako je Argentína, Brazília, Mexiko, a v niektorých častiach juhovýchodnej Ázie. Jednalo sa o krajiny, ktoré zodpovedali tomu, čo autori prikláňajúci sa k teórii svetových systémov označujú ako semi-perifériu. Zdôraznila sa tak dôležitosť domácich zdrojov vnútorného vývoja, ako hlavného determinantu situácie závislosti.

Bol to práve vnútorný politický proces, ktorý viedol k uprednostneniu zahraničných subjektov v procese vývoja. Ani národný vývoj kapitálu nezlučiteľný s absorpciou technologických znalostí z nadnárodných firiem. V prípade, že cieľom bolo dosiahnuť rozvoj, takýto závislý vývoj, založený na priamych zahraničných investíciách, bol primeranou a cestou.

Neschopnosť vytvoriť domácu dynamiku technického pokroku, domáce štruktúry spotreby, a obmedzená nesprávne orientovaná spotreba domácich elít, ktoré sa rozhodli pre politickú závislosť sú tri najčastejšie uvádzané dôvody pretrvávania závislosti. Ak úspešná industrializácia niektorých krajín periférie poukázala na nedostatky marxistickej vetvy teórie závislosti, potom dlhová kríza a neschopnosť obnoviť proces vývoja v 90 rokoch ukázal, že optimizmus štrukturalistického prístupu k teórii závislosti má taktiež svoje limity.

Tvrdenie, že technologická deľba práce, v ktorom sa periféria zameriava na výrobu surovínových tovarov pre centrá, zatiaľ čo centrum vyrába industriálne produkty pre bývalé kolónie má 21. storočí spochybňovanú platnosť. Namiesto toho vystupuje do popredia finančná závislosť. Finančná závislosť sa prejavuje v neschopnosti krajín periférie požičať si na medzinárodných trhoch vo svojej vlastnej mene, a predstavuje tak na rozdiel od výmeny tovarov skutočnú prekážku k rozvoju. Nová interpretácia situácie závislosti kladie "medzinárodné peniaze pred technický pokrok, ako vyjadrenie nadvlády finančného kapitálu nad perifériou počas posledných 150 rokov."⁴⁵²

Neschopnosť požičať si na medzinárodných trhoch vo svojej vlastnej mene odráža neschopnosť domácich mien periférnych krajín získať všetky funkcie peňazí, napríklad funkciu uchovávateľa hodnoty, zúčtovacej jednotky, a prostriedok výmeny. Hlavný problém

⁴⁵² VERNEGO, M. 2005. *Technology, Finance, and Dependency: Latin American Radical Political Economy in Retrospect* [online]. [cit. 12.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.sagepub.com/dicken6/Additional%20Resources%20for%20Sociology/Online%20readings/vernengo.pdf>, s.4

spojený s neschopnosťou poskytnúť všetky menové funkcie je, že finančné trhy sú aj naďalej v periférnych krajinách nedostatočne vyvinuté a čo je tiež ďalšou prekážkou akumulácie kapitálu v týchto krajinách, čím pretrvávajú začarovaný kruh chudoby.

3 Záver

V kontexte politickej a ekonomickej nestability počiatku 21. storočia sú práve kritické teórie možným rámcom nielen na popis ale i na riadenie medzinárodných vzťahov. Pod tlakom meniaceho sa multipolárneho sveta, globálnej finančnej a hospodárskej krízy a vznikajúcich asymetrií v medzinárodnom prostredí sú to práve kritické teórie, ktoré už počas vzniku reflektovali, spochybňovaním realizmu a liberalizmu, zažité statické modely teórie medzinárodných vzťahov, ktorých kritika sa v tomto období neustále rozrastá – či už z radov iných teoretických prúdov ako sú postkonštruktivisti, inštitúcie alebo neformálne zoskupenia typu Rímsky klub a organizácie tretieho sektora. V prvom rade je to snaha autorov prúdu kritických teórií, akými boli a sú Cox, Ashley, Habermans, Linklater, o analýzu správania skupín, ktorí stoja proti hegemonickému aktuálnym aktérom, ich vzťahy a záujmy, ktorá pridáva na váhu kritickým teóriám v súčasnom postmodernom svete, kedy aj malé marginálne skupiny dokážu vo veľmi rýchlym čase prerásť v silných aktérov či už na poli politickom alebo hospodárskom. Globalizácia, akcelerácia procesov či asymetria síl narúšajú videnie sveta prostredníctvom realizmu alebo liberalizmu a čoraz výraznejšie vyžadujú prístupy, ktoré dokážu presnejšie a dynamickejšie analyzovať medzinárodné dianie a dokážu popísať determinanty súčasného a budúceho vývoja.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ASCHLEY, R. 1981. Political Realism and Human Interests [online]. [cit. 12.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2600353?uid=3739024&uid=2&uid=4&sid=21102337132911>>
- [2] BECK, U. 2009. Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision [online]. 2009. [cit. 22.4.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.ulrichbeck.net-build.net/uploads/constellations.pdf>
- [3] BURCHILL, S. et al. 2005. Theories of International Relations. 3.vydanie. New York : Palgrave MacMillan, 2005, ISBN: 978-1-4039-4865-6
- [4] COX, R.W. 1981. Social Forces, States and World Order [online]. [cit. 22.4.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://ic.ucsc.edu/~rlipsch/Pol272/Cox.pdf>>
- [5] GRIFFITHS, M. 2007. International Relations Theory for the Twenty-First Century. 1.vydanie. Oxon : Routledge, 2007, ISBN: 0-203-93903-4
- [6] JONES, R.W. 2001. Critical Theory and World Politics. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2001, ISBN: 978-1-55587-802-3
- [7] RENNGER, N., et al. 2007. Critical International Relations Theory after 25 years [online]. 1.vydanie. Cambridge : Cambridge University Press. 2007. [cit. 22.4.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.scribd.com/doc/72859081/Critical-International-Relations-Theory-After-25-Years>>
- [8] STIGLITZ, J. 2006. Making globalization work. New York : W W. Norton & Company, 2006. ISBN 978-0-393-06122-2.
- [9] VERNEGO, M. 2005. Technology, Finance, and Dependency: Latin American Radical Political Economy in Retrospect [online]. [cit. 12.5.2013]. Dostupné na internete [online]:

<http://www.sagepub.com/dicken6/Additional%20Resources%20for%20Sociology/Online%20readings/vernengo.pdf>

Kontakt

Ing. Jaroslav Hric

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5

Email: jaroslavhric@yahoo.com

Slovenská republika

DOUBLE TAX TREATIES AND THEIR ECONOMIC IMPACT

JUDr. Peter Huba

Abstract

The aim of the paper is to examine the economic impact of double tax treaties based on two issues. Firstly, what is the main purpose of these tax treaties nowadays? Is it only an avoidance of international juridical double taxation or bilateral tax treaties also promoted foreign direct investment? Secondly, do equally benefit developed and developing countries from these tax agreements? What are the advantages and disadvantages? The answers will provide not only a description and analysis but also an evaluation.

Key words: double tax treaties; international double taxation; foreign direct investment

Abstrakt

Cieľom príspevku je posúdiť ekonomický dopad zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia prostredníctvom nájdenia odpovedí na dve otázky. Po prvé, čo je hlavný účel týchto daňových zmlúv v dnešnej dobe? Je to len snaha o zamedzenie medzinárodnému dvojitému zdaneniu alebo dvojstranné daňové zmluvy takisto stimulujú tok priamych zahraničných investícií? Po druhé, majú z týchto daňových dohôd vyspelé a rozvojové štáty rovnocenné benefity? Aké sú všeobecne ich výhody a nevýhody? Odpovede na položené otázky budú založené nielen na opise a analýze, ale budú vyjadrovať aj autorovo hodnotenie.

Kľúčové slová: zmluvy o zamedzení dvojitého zdanenia; medzinárodné dvojité zdanenie; priame zahraničné investície

1 Introduction

At the present time, the role of foreign direct investment (or “FDI”) is significant and undeniable in global economic growth and development. In addition, the activities of multinational companies are recognized as some of the most dynamic components of the global economy. Countries benefit from their actions through inflow of capital and technology spillover. It can be said that FDI is crucial to a state’s economic success and development of the society. Therefore, activity many countries attract and retain such resource transfers. Bilateral investment treaties and double tax treaties are the principal international investment agreements. The main difference between them is in their purpose. Bilateral investment treaties promote FDI flows and protect foreign investments. On the other hand, double tax treaties deal with issues arising out of the allocation of the tax revenues generated by these investments between the treaty partners.

In the past, bilateral investment treaties were concluded primarily between developing and developed states. Double tax treaties were signed largely between developed states, because they were traditionally capital exporting countries and thus faced the greatest double taxation challenges. Nowadays, countries seeking to attract multinational companies should focus their attention on improving the economic environment by guaranteeing certain standards of protection and providing favourable tax treatment for foreign investors. In my opinion, not only bilateral investment treaties, but also double tax treaties are suitable international legal instruments to achieve this. Therefore, this article focuses on the extensive network of bilateral double tax treaties and their influence on the economy of the states. In this regard, emphasis will be placed on foreign direct investment and avoidance of double

taxation. In today's global economy, such measures have both upgraded the standards of treatment toward foreign investors and created legal environment suitable for them.

2 History of double tax treaties

The existing network of more than 3,000 bilateral double tax treaties (or "DTTs") represents an essential part of international tax law. The first tax treaties that were intended to prevent double taxation of income were concluded between the European states in the early 20th century. After the First World War, there was a boom in their conclusion, which was associated with the development of international trade and activities of the League of Nations in this area. In 1921 the Financial Committee of the League of Nations appointed four eminent economists (Professors Bruins, Einaudi, Seligman and Stamp) to examine the problem of double taxation. For the first time their report sets the basic principles underlying jurisdiction to tax in an international context. It was basis for the development of draft model tax treaties in the next years.⁴⁵³

The current DTTs are all based on one of two international models. Also, it is an interesting fact that although international taxation has become more intricate and tax legislation more complex, these model treaties are still based on the models developed by the League of Nations between 1928 and 1946. Developed countries coordinate their efforts on international tax matters in the Fiscal Committee of the Organisation for Economic Co-operation and Development. In 1961, these countries issued the Model Tax Treaty on Income and on Capital⁴⁵⁴ ("OECD Model Treaty"). It is updated periodically and has become the model for most DTTs concluded since its conception.⁴⁵⁵ In addition, the United Nations, which involves representatives of all countries of the world, created a competitive model. The Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters, convened by the Secretary-General of the United Nations, issued the United Nations Model Double Taxation Treaty between Developed and Developing Countries ("UN Model Treaty")⁴⁵⁶ in 1979, which are also updated periodically. The UN Model Treaty was drafted specifically because of facts that the OECD Model Treaty is not appropriate for tax treaties between developed and developing countries, which involve non-reciprocal cross border activities and different preferable principle of taxation. Developed countries are in favour of the principle of tax residence due to the fact that they belong to the exporters of capital and investment funds. Less developed or developing countries prefer the principle of taxation by state of source of income.

The OECD Model Treaty favoured taxation under the tax residence of a taxpayer. Organisation for Economic Co-operation and Development consists of the most advanced countries in the world that have similar political and economic interests whose expression is also a very close international tax policy. It should be noted that the OECD Model Treaty is based on a fact that it is trying to prevent or at least mitigate double taxation in the state of tax residence by applying the methods for elimination of double taxation. It also simultaneously limits power of a source state as it excludes right of a state to tax a certain income or determine lower tax rates than usual in a state of source of the income. On the other hand, UN Model Treaty inclines to the taxation by state of source. One other model of tax treaty is the

⁴⁵³ See: HJI PANAYI, CH. *Double Taxation, Tax Treaties, Treaty Shopping and the European Community*. London : Kluwer Law International, 2007. p. 20-25.

⁴⁵⁴ OECD Model Tax Treaty on Income and on Capital [online]. [cit. 2013-01-28]. Available at: [<http://www.oecd.org/tax/taxtreaties/47213736.pdf>].

⁴⁵⁵ The first revision of the OECD Model Treaty was made in 1977 and the last in 2010.

⁴⁵⁶ UN Model Double Taxation Treaty between Developed and Developing Countries [online]. [cit. 2013-01-29]. Available at: [<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan002084.pdf>].

United States Model Income Tax Treaty, which incorporates much of the OECD Model Treaty but also includes provisions to reflect the specific policies of the United States.

Nevertheless, the OECD and UN Model Treaty share many common features. All DTTs are based on one of these two models, with exceptions and variations depending on the specific relationship between the two contracting states. After the changes in global economic environment in the 90's of the last century, mainly due to the liberalization of trade and services, number of tax treaties grew quickly. The states are not obliged to use the OECD Model Treaty in their bilateral negotiations. In spite of this fact, most of tax treaties are inspired by the provisions of the OECD Model Treaty. This is caused by a fact that developed countries enter into tax treaties only on the basis of the OECD Model Treaty but also by a fact that less developed countries use them in their mutual bilateral relations as well. The reason will be analysed below.

3 Avoidance of international double taxation

Double tax treaties serve as a tool for connecting the economies of the contracting states and play an important role in supporting economic growth of these countries. In my view, one of the main reasons of conclusion of tax treaties is an attempt to avoid international double taxation which is caused by a fact that each state applies full power of taxation in the field of direct taxation within its territory. It is believed that double taxation is one of the major obstacles in international trade. Such bilateral agreements aim at reducing the tax burden and hence foster international trade and movement of goods, services and capital from one country to another.

In past decades, most countries have opened themselves to foreign investment. Also, the states want to benefit from the globalization and to improve their economies. Concluding of double tax treaties seems to be a good idea, because they assure investors that investments will be legally protected under international law and avoid the possibility of double taxation of foreign entities. Double tax treaties standardize tax rules and definitions in the contractual states, in order to eliminate double taxation and to relieve tax jurisdictional conflicts. They contain specific allocation rules for different categories of income. Also, DTTs reduce uncertainty about the tax environment in both countries and provide non-discrimination rules for taxpayers. Through the exchange of information, they try to combat tax evasion and reduce the risk of treaty shopping.

Nowadays, economic activities of individuals and legal entities are increasingly global. Importance of foreign taxpayers has increased with a development of international trade and investment and also with increasing labour mobility. These are the individuals who make business or work in another country than in their tax residence. On the other hand, the power to impose and collect taxes remains a matter of national sovereignty of the states.⁴⁵⁷ They use it and try to tax economic activity carried out within their territory, regardless of the tax jurisdiction of individuals or legal entities. As a result of the fact that each country applies in its territory full power of taxation in the field of direct taxation existence of international double taxation occurs.

The result of double taxation is a fact that tax burden of the taxpayers is disproportionately high and it reduces profits and competitiveness of the persons. It can be said that this happens due to diverse legislation in different countries (different determination of tax institutes, types of income, fiscal obligations, etc.). It results from the application of tax

⁴⁵⁷ This statement is not absolute, since states that are members of international political-economic integration structures such as the European Union, had to give up a part of their tax sovereignty prior to commencement of membership in these structures. For Member States of the European Union it mainly meant subordination of common rules in the field of indirect taxation.

sovereignty of the states while making tax legislation. From these reasons the main argument for contracting double tax treaty is an effort to resolve potential conflict between the states in the application of their tax claims.

At this point it is important to mention that the problem of double taxation and other tax jurisdictional conflicts can be relieved by unilateral provisions under national tax laws or by double tax treaties at international level. However, I believe that unilateral measures can not eliminate double taxation on their own and international cooperation is necessary. Internal measures of the states can not effectively and comprehensively resolve the issue of international taxation of incomes. They do not protect tax residents against high taxes in other states and do not affect equitable distribution of tax revenues between the state of tax residence and the state of source of income. They also do not prevent a person to be considered as tax resident in two countries and thus to be taxed in two states. This is mainly due to limited scope of national tax laws but also due to inability to affect the potential adversarial legislation in another state.

It can be said that double tax treaties are bilateral agreements that serve to harmonize the tax systems of two states. It applies not only to companies but also to individuals involved in cross-border investment and trade. In the absence of a double tax treaty, income from cross-border transactions or investment would be subject to potential double taxation, first by the country where the income arises and again by the country of the recipient's tax residence. Double tax treaties eliminate this double taxation by allocating taxing jurisdiction over the income, between the two states.

The tax systems of most states impose withholding taxes on payments of dividends, interest, and royalties to foreign entities. In this regard, it is important that double tax treaties contain provisions by which these taxes are lowered on a bilateral basis. For instance, if companies earning such income abroad cannot enjoy the reduced foreign withholding rates offered by a double tax treaty, they are liable to suffer excessive and non-creditable levels of foreign tax and to be at a competitive disadvantage relative to companies from other countries that do have such benefits. DTTs serve to avoid this obstacle to participation in international business and trade. Important benefit that is available under DTTs is the mutual agreement procedure, to resolve disputes in particular cases or reach bilateral agreement on issues of interpretation or application. DTTs also provide other features that are vital to the competitive position of global companies. For example, by prescribing internationally agreed thresholds for the imposition of taxation by foreign countries on inbound investment, and by requiring tax laws to be applied in a non discriminatory manner to non resident companies, DTTs offer a significant measure of certainty to potential investors.⁴⁵⁸

It should be pointed out that DTTs fulfil the purpose to prevent double taxation and also, can be useful in different ways mentioned above. Importantly, DTTs provide greater legal certainty to foreign investors with respect to the tax treatment of their cross-border activities in both the host and the home country. In the absence of DTTs, there could be more source taxation and less residence taxation, and there would be more administrative complexity, especially where investment flows are reciprocal.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Towards a U.S. Tax Treaty Policy for the Future: Issues and Recommendations. [online]. [cit. 2013-02-05]. Avail. at: [http://www.nftc.org/default/Tax%20Policy/05_26_05_NFTC%20_Tax_Treaty_Project_Part_2.pdf].

⁴⁵⁹ See: Sauvart, K. – Sachs, L. (eds.) 2009. *The effect of treaties on foreign direct investment: bilateral investment treaties, double taxation treaties, and investment flows*. New York : Oxford University Press, 2009. p. xlviii.

4 Effect of double tax treaties on foreign direct investment flows

Notably, most double tax treaties do not mention foreign direct investment in their preambles or provisions. However, many countries, as well as much literature and commentaries, have claimed that, by eliminating excessive taxation, double tax treaties can help increase trade and investment between the treaty partners.

The main model for developed countries is the OECD Model Treaty. It reduces tax on royalties to zero but has a positive rate on interest and dividends. On the other hand, The UN Model Treaty is the main model for developing countries. It has higher rates of source-based taxation on passive income, but even it shifts tax revenues from the source to the residence country. It can be stated that one of the goals of double tax treaties is to stimulate and facilitate international business and to intensify cross-border movement of the persons, goods, services, and capital by avoiding international double taxation. Double tax treaties are intended to promote foreign direct investment and foreign affiliate activity through double taxation relief.

Double tax treaties are a type of bilateral agreements. States may use models or agree on other provisions during the negotiations. Therefore, tax treaties include a wide range of specific investment incentives. It can be said that treaties reduce the barriers to foreign direct investment in two ways. Firstly, they avoid the double taxation of investment by harmonizing the tax definitions and the tax jurisdictions of treaty partners. For example, income is typically taxed in a host country when it is generated through a permanent establishment. However, without a treaty each state can form its own definition of a permanent establishment in domestic tax law. Secondly, DTTs affect the actual statutory taxation of multinational companies. They do so through the rules affecting double taxation relief and the withholding taxes levied on repatriations by foreign direct investment. Following the OECD Model Treaty guidelines, most DTTs specify that both countries must either exempt foreign-earned profits from domestic taxation or offer foreign tax credits when calculating the domestic tax bill. In addition to the provisions for double taxation relief, treaties usually reduce maximum allowable withholding taxes on three types of remitted income: dividend payments, interest payments and royalty payments. Some treaties lower these withholding rates to as low as zero and most of them specify that the same maximum rates apply to both treaty partners.⁴⁶⁰

The double tax treaty concluded between two states works well if the flows of income are reciprocal. In the mutual situation, for instance resident of Slovakia derives income from sources from the Czech Republic, and vice versa resident of the Czech Republic derives income from sources from Slovakia. Hypothetically, in the absence of the double tax treaty, the Slovak Republic will tax the Czech residents' source income, and the Czech Republic will tax the Slovak residents' source income. According domestic tax laws, Slovakia and the Czech Republic will grant a tax credit or exemption to alleviate double taxation and encourage cross-border investment. In fact, the Slovak Republic and the Czech Republic concluded Treaty for the Avoidance of Double Taxation and the Prevention of Fiscal Evasion with Respect to Taxes on Income and on Capital in 2003. In general, it shifts the taxation of some categories of income, particularly passive income, from the source to the residence country. Under this treaty, the Czech Republic will not tax passive income that goes to residents of the Slovak Republic, and vice versa the Slovak Republic will not tax passive income that goes to residents of the Czech Republic. It can be said that as long as the capital

⁴⁶⁰ See: Blonigen, B. – Davies, R. 2009. *Do bilateral tax treaties promote foreign direct investment?* In Sauvart, K. – Sachs, L. (eds.): *The effect of treaties on foreign direct investment: bilateral investment treaties, double taxation treaties, and investment flows*. New York : Oxford University Press, 2009. p. 463.

flow is more or less equal, the double tax treaty reduces the administrative burden of imposing withholding taxes, and the net revenue is more or less the same.

It is generally believed that the effective tax rate against host investment exceeds that on investment in the parent country, implying that foreign direct investment flow is inefficiently low. DTTs have the ability to alleviate this problem by coordinating tax policies between treaty partners. This idea is mirrored in the introduction of the OECD's Model Treaty, which states that a primary goal of treaty formation is removing the obstacles that double taxation presents to the development of economic relations between countries, thus reducing its harmful effects on the exchange of goods and services and movements of capital, technology, and persons.⁴⁶¹ It can be stated that FDI activity would rise, if states conclude DTTs and reduce tax barriers to FDI through them. Also, many studies have considered them to be an effective mean of promoting foreign direct investment because they lead to a growth of FDI.⁴⁶²

As is well-known, developed countries are capital exporters and developing countries are capital importers. So, FDI flows between them are asymmetric in economic terms. It is, therefore, not surprising that double tax treaties help developing or less-developed countries to attract more foreign investment, but also, reduce the tax revenues of these countries. It should be noted that obvious disadvantage of tax treaties for these countries is loss of tax revenues, if principle of taxation by the state of tax residence of the taxpayer is preferred. DTTs based on the OECD Model Treaty typically reduce source-based taxation of the host country, thereby shifting tax revenue from the source country to the residence country. The reduced tax revenues of developing countries can only pay off if DTTs do in fact lead to higher economic growth, for which more foreign direct investment flows may be integral.

Solely from a FDI attraction perspective, it appears that developing countries may therefore need to decide whether it is better for them to preserve their tax jurisdiction over foreign investors in order to maximize their tax revenue, or to agree to relieve source-country taxation in order hopefully to attract more FDI.⁴⁶³ Overall, for developing countries is very difficult to impose taxation under the principle of source of income which would fairly split tax revenues. During negotiating developed countries apply their stronger political and economic status which enables them to benefit at the expense of the other contractual party. Despite this fact, developing countries accept a loss of tax revenue as tax treaties concluded with developed countries typically favour residence-based over source-based taxation. DTTs provide certainty for investors regarding the tax law of the other country and most developing countries consider it to their benefit to encourage new investment. Studies show that DTTs fulfil the purpose of attracting FDI and those developing countries that have signed DTTs with major capital exporting developed countries are likely to have received more FDI in return.⁴⁶⁴ However, the incurred costs can only pay off if they can expect to receive more foreign direct investment in return.

Combining mentioned arguments, my opinion is that double tax treaties serve to increase the amount of foreign direct investment activity between treaty partners. These treaties adjust the tax environment for investment by specifying the applicable tax base, the withholding taxes that can be applied, and other measures affecting the taxation of FDI. Also, I assume

⁴⁶¹ Model Tax Treaty on Income and on Capital. Condensed version. OECD Publishing, Paris, 2010. p. 7.

⁴⁶² See e. g.: Barthel, F. – Busse, M. – Neumayer, E. 2010. *The Impact of Double Taxation Treaties on Foreign Direct Investment: Evidence from Large Dyadic Panel Data*. Contemporary Economic Policy, 2010, Vol. 28, No. 3, pp. 368-375.

⁴⁶³ See: Sauvart, K. – Sachs, L. (eds.) 2009. *The effect of treaties on foreign direct investment: bilateral investment treaties, double taxation treaties, and investment flows*. New York : Oxford University Press, 2009. p. xlix.

⁴⁶⁴ See e. g.: Neumayer, E. 2007. *Do double taxation treaties increase foreign direct investment to developing countries?* Journal of Development Studies, 2007, Vol. 43, No. 8, pp. 1501-1519.

that double tax treaties increase investment because they stipulate cooperative taxation by treaty partners. DTTs reduce tax avoidance and other tax-saving strategies by companies, so they have a positive effect on revenue side of state budget.

5 Bilateral or multilateral double tax treaties?

Important issue regarding double tax treaties is why they are still bilateral, rather than multilateral, such as the GATT. It must be said that the system of DTTs between the countries has significantly contributed to solving the issue of international double taxation but fully elimination of this phenomenon has not occurred. There are still conflicting issues related to the application of contractual clauses, types of income or classification of economic entities, etc. It should be noted that significant limit of currently concluded tax treaties have bilateral character. Because of the bilateral nature they can not effectively address the problem of double non-taxation arising out of tax competition of the states or deal with triangular cases involving third countries. On the other hand, I understand the fact that the states are free to deviate from the provisions of models and fully reflect their preferences and interests in their bilateral negotiations. Nevertheless, in my opinion, the states should protect their tax revenues, eliminate tax discrimination, resolve problems of double taxation or non-taxation, and promote foreign direct investment only by adopting comprehensive multilateral treaties.

We have good examples for multilateral tax treaties such as CARICOM⁴⁶⁵, Multilateral Tax Agreement between the Member States of the Andean Community (Bolivia, Colombia, Ecuador, Peru and Venezuela), The Nordic Tax Treaty⁴⁶⁶, EAC Income Tax Agreement⁴⁶⁷ or South Asian Association for Regional Cooperation Multilateral Tax Treaty⁴⁶⁸. The usual explanation is that DTTs depend too much on the specific investment flows between countries and it is very hard to negotiate such a treaty, and therefore cannot be multilateral. Also, the fact that developing countries are willing to enter into DTTs with developed countries even if they lose tax revenue suggests that this is not an explanation. Avi-Yonah states that the fact that DTTs are bilateral is mostly due to the fact that the models were developed before World War II, when bilateral treaties were the norm, and when differences between the tax laws of different countries were larger than they are today. He suggests that the time may be at hand to try to negotiate a multilateral double taxation treaty and calls for action in the World Trade Organization context.⁴⁶⁹

In my view, it is easier to accomplish creation of a multilateral double tax Treaty within the political-economic structures such as the European Union.⁴⁷⁰ The Union is a tight integration group, consisting of the states with similar tax systems and the same objectives in

⁴⁶⁵ Agreement among the Governments of the Member States of the Caribbean Community for the Avoidance of Double Taxation and the Prevention of Fiscal Evasion with Respect to Taxes on Income, Profits or Gains and Capital Gains and for the Encouragement of Regional Trade and Investment (1994).

⁴⁶⁶ Multilateral Tax Agreement between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden.

⁴⁶⁷ Multilateral Tax Agreement between Kenya, Tanzania and Uganda for the Avoidance of Double Taxation and the Prevention of Fiscal Evasion with Respect to Taxes on Income (1997).

⁴⁶⁸ SAARC Limited Multilateral Agreement on Avoidance of Double Taxation and Mutual Administrative Assistance in Tax Matters (2005).

⁴⁶⁹ Avi-Yonah, R. 2009. *Double tax treaties: An introduction*. In Sauvant, K. – Sachs, L. (eds.): *The effect of treaties on foreign direct investment: bilateral investment treaties, double taxation treaties, and investment flows*. New York : Oxford University Press, 2009. p. 106.

⁴⁷⁰ There is already an example of the multilateral treaty in the area of tax law: Treaty on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters drawn up within the framework of the Council of Europe and the OECD, which was signed at Strasbourg on 25 January 1988 and entered into force on 1 April 1995. Protocol amending the Treaty on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters entered into force on 1 June 2011.

taxation. Bilateral arrangements of tax relations between the Member States rather create distortions in internal market because tax treaties do not provide the same tax rules for all taxpayers. Especially, DTTs do not cover all taxes relevant from a single market perspective and do not provide any uniform solution for triangular and multilateral relations between Member States. A multilateral tax treaty would make it possible to address the problems that are insoluble under the system of bilateral treaties.

6 Conclusion

As cross-border trade and investment increase, double tax treaties are playing an important role in preventing the imposition of excessive taxes, in ensuring the fairer application of the tax laws and in promoting foreign direct investment. It can be said that from double tax treaties benefit developed and developing countries, too. For developed countries, which are capital exporting countries, DTTs facilitate the foreign expansion of their own companies by relieving potential double taxation problems without risking tax evasion or tax fraud. Also, foreign investors benefit from DTTs because they include greater and more comprehensive tax protections for them than are available under the domestic tax laws. Furthermore, DTTs determine the maximum rates of taxation (particularly the withholding tax rates) that can be imposed by a host country. Capital importing countries benefit because the extra tax protection afforded to foreign investors can be an added incentive for foreign investment. Also, DTTs include an exchange of information provision between tax authorities that allows states to obtain information about their taxpayers and to eliminate tax evasion. This provision provides for governments to access information regarding certain flows of income from their residents to another country and enables countries to police their income tax laws.

In my opinion, developing countries benefit from DTTs concluded with developed country because they ensure developed country investors institutional stability and legal certainty. The impact of DTTs between developed countries is significant. In addition to well-known advantages as elimination of double taxation of income and fighting against tax evasion, DTTs also affect the distribution of tax revenue between the governments of the two countries. Studies show that DTTs between developing and developed countries have a significant positive effect on the flows of foreign direct investment into the developing country. I agree with most scholars who state that DTTs increase investor confidence in the stability of investing in developing countries, and therefore, although the developing country might forgo some tax revenue from the double tax treaty, it benefits in the long run from the increased foreign direct investment.

References

- [1] Avi-Yonah, R. 2009. *Double tax treaties: An introduction*. In Sauvants, K. – Sachs, L. (eds.): *The effect of treaties on foreign direct investment: bilateral investment treaties, double taxation treaties, and investment flows*. New York : Oxford University Press, 2009. pp. 99-106. ISBN 978-0-19-538853-4.
- [2] Barthel, F. – Busse, M. – Neumayer, E. 2010. *The Impact of Double Taxation Treaties on Foreign Direct Investment: Evidence from Large Dyadic Panel Data*. *Contemporary Economic Policy*, 2010, Vol. 28, No. 3, pp. 368-375. ISSN 1465-7287.
- [3] Blonigen, B. – Davies, R. 2009. *Do bilateral tax treaties promote foreign direct investment?* In Sauvants, K. – Sachs, L. (eds.): *The effect of treaties on foreign direct*

investment: bilateral investment treaties, double taxation treaties, and investment flows. New York : Oxford University Press, 2009. pp. 461-484. ISBN 978-0-19-538853-4.

- [4] Model Tax Convention on Income and on Capital. 2010. Condensed version. OECD Publishing, 2010. 466 p.
- [5] Neumayer, E. 2007. *Do double taxation treaties increase foreign direct investment to developing countries?* Journal of Development Studies, 2007, Vol. 43, No. 8, pp. 1501-1519. ISSN: 0022-0388.
- [6] HJI PANAYI, CH. 2007. *Double Taxation, Tax Treaties, Treaty Shopping and the European Community.* London : Kluwer Law International, 2007. 296 p. ISBN 978-90-411-2658-0.
- [7] Sauvant, K. – Sachs, L. (eds.) 2009. *The effect of treaties on foreign direct investment: bilateral investment treaties, double taxation treaties, and investment flows.* New York : Oxford University Press, 2009. 732 p. ISBN 978-0-19-538853-4.

Contact

JUDr. Peter Huba

Department of Financial Law and Tax Law

Faculty of Law

P. J. Šafárik University in Košice

Kováčska 26, 040 75 Košice

Email: peter.huba@yahoo.com

Slovak Republic

OBČIANSKA INICIATÍVA – NOVÝ NÁSTROJ PRIAMEJ DEMOKRACIE V EURÓPSKEJ ÚNII

JUDr. Lucia Hurná, PhD.

Abstrakt

Cieľom príspevku je poskytnúť celkový pohľad na nové právo občanov Európskej únie, tzv. občiansku iniciatívu. Občianska iniciatíva znamená iniciatívu predloženú Komisii v súlade s nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 211/2011 zo 16. februára 2011 o iniciatíve občanov, aby v rámci svojich právomocí predložila vhodný návrh vo veciach, o ktorých sa občania domnievajú, že na účely uplatňovania zmlúv je potrebný právny akt Európskej únie, a ktorú podporil najmenej jeden milión oprávnených signatárov pochádzajúcich najmenej z jednej štvrtiny všetkých členských štátov.

Kľúčové slová: Európska únia, občianska iniciatíva, Komisia, signatári

Abstract

The aim of this paper is to provide a general overview of the new right of citizens of European Union, so-called citizens' initiative. The citizens' initiative means an initiative submitted to the Commission in accordance with the Regulation (EU) No 211/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 on the citizens' initiative, inviting the Commission, within the framework of its powers, to submit any appropriate proposal on matters where citizens consider that a legal act of the European Union is required for the purpose of implementing the Treaties, which has received the support of at least one million eligible signatories coming from at least one quarter of all Member States.

Key words: European Union, citizens' initiative, Commission, signatories

1 Úvod

Myšlienka dať európskym občanom právo iniciatívy nie je nová medzi organizáciami občianskej spoločnosti a orgánmi Európskej únie (ďalej aj Únia). Európsky parlament predložil návrhy na zavedenie iniciatívneho nástroja už v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Reálne však iniciatíva európskych občanov bola zahrnutá do primárneho práva Európskej únie až Zmluvou o Ústave pre Európu, v dôsledku čoho sa stala všeobecne známou. Po neúspešnej ratifikácii Zmluvy o Ústave pre Európu, Lisabonská zmluva zaradila medzi práva vyplývajúce z občianstva Európskej únie nové právo, ktorým je tzv. občianska iniciatíva. Toto právo vyplýva z čl. 11 ods. 4 Zmluvy o Európskej únii (ďalej aj ZEÚ) a čl. 24 prvého pododseku Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej aj ZFEÚ). Presné pravidlá týkajúce sa postupov a podmienok predloženia iniciatívy občanov sú upravené nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 211/2011 zo 16. februára 2011 o iniciatíve občanov (ďalej aj nariadenie č. 211/2011). Prvé občianske iniciatívy bolo možné registrovať od 1. apríla 2012.

2 Teoretické a praktické aspekty súčasnej právnej úpravy občianskej iniciatívy

Iniciatíva európskych občanov predstavuje nový nástroj priamej demokracie, ktorý má svoje vlastné charakteristiky, dosiaľ nepoznané na národnej alebo medzinárodnej úrovni. Je

navrhnutá tak, aby európski občania mohli zohrávať aktívnu úlohu v rámci rozhodovacieho procesu Európskej únie. Cieľom tejto iniciatívy je posilniť účasť občanov Únie a organizovanej občianskej spoločnosti pri tvorbe politík Európskej únie. Zároveň ju možno považovať za mimoriadne dôležitý nástroj pri posilňovaní demokratického charakteru Európskej únie.

Občiansku iniciatívu je potrebné chápať ako iniciatívu predloženú Komisii v súlade s nariadením č. 211/2011, aby v rámci svojich právomocí predložila vhodný návrh vo veciach, o ktorých sa občania domnievajú, že na účely uplatňovania zmlúv je potrebný právny akt Európskej únie, a ktorú podporil najmenej jeden milión oprávnených signatárov pochádzajúcich najmenej z jednej štvrtiny všetkých členských štátov.⁴⁷¹ Inými slovami, tento nový nástroj poskytuje európskym občanom možnosť priamo vyzvať Komisiu, ktorá má na základe európskych zmlúv takmer výhradné právo legislatívnej iniciatívy, aby predložila návrh právneho aktu Únie. Obdobné právo je priznané Európskemu parlamentu podľa článku 225 ZFEÚ a Rade podľa článku 241 ZFEÚ. V Európskej únii má každá takto navrhovaná iniciatíva občanov podobu iniciovania určitej agendy. Tá nedáva občanom právo iniciovať hlasovanie o otázke, ale dáva menšine právo predložiť konkrétnu otázku na program legislatívneho prerokovania. V tejto súvislosti však neexistuje žiadna záruka, že Komisia bude postupovať v súlade s predloženou žiadosťou. Z formálneho hľadiska občianska iniciatíva nespochybňuje monopol legislatívnej iniciatívy Komisie.⁴⁷²

Garanciou reprezentovania záujmov celej Európskej únie je požiadavka minimálneho počtu členských štátov, z ktorých musia občania pochádzať a ktorý je stanovený na jednu štvrtinu členských štátov. Okrem toho musí minimálny počet signatárov pochádzajúcich z každého z týchto členských štátov zodpovedať počtu poslancov Európskeho parlamentu zvolených v každom členskom štáte, vynásobený číslom 750.⁴⁷³ Minimálny počet signatárov závisí od konkrétnej krajiny, napríklad v prípade Nemecka je stanovený na 74250, v prípade ďalších veľkých krajín ako Francúzsko, Veľká Británia a Taliansko je stanovený na 54000 a z najmenej krajiny Malty by malo pochádzať 3750 podpisov. Minimálny vek na podporu iniciatívy občanov zodpovedá veku, v ktorom majú občania právo voliť vo voľbách do Európskeho parlamentu (vo všetkých členských štátoch je to 18 rokov s výnimkou Rakúska, kde občania môžu hlasovať už od 16 rokov).⁴⁷⁴

Na úspešné uskutočnenie iniciatívy občanov je potrebná minimálna organizačná štruktúra. Mala by mať formu občianskeho výboru zloženého z organizátorov z najmenej siedmich rôznych členských štátov, čo by malo byť zárukou nastolovania celoeurópskych otázok. Organizátori musia byť fyzické osoby, občania Únie a musia byť vo veku, keď sú oprávnení voliť vo voľbách do Európskeho parlamentu. V záujme transparentnosti a hladkej a efektívnej komunikácie by mal občiansky výbor vymenovať kontaktné osoby (jedného zástupcu a jedného náhradníka) pre komunikáciu s inštitúciami Európskej únie, ktorých úlohou bude zároveň hovoriť a konať v mene občianskeho výboru.⁴⁷⁵

Aby sa zabránilo zbieraniu podpisov na podporu navrhovanej iniciatívy občanov, ktorá nie je v súlade s podmienkami stanovenými v nariadení č. 211/2011, je povinnosťou registrovať tieto iniciatívy na webovej stránke sprístupnenej Komisiou⁴⁷⁶ ešte pred začatím

⁴⁷¹ Čl. 2 ods. 1 nariadenia č. 211/2011.

⁴⁷² GARCÍA, L., B., GREENWOOD, J. 2012. *Introduction, Perspectives on European Politics and Society*, 13:3. [cit. 17.05.2013]. s. 252. Dostupné na internete [online]: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15705854.2012.702570>

⁴⁷³ Čl. 7 ods. 1 a 2 nariadenia č. 211/2011.

⁴⁷⁴ Čl. 3 ods. 4 nariadenia č. 211/2011.

⁴⁷⁵ Čl. 3 ods. 1 a 2 nariadenia č. 211/2011.

⁴⁷⁶ <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/>

zbierania potrebných vyhlásení o podpore od občanov. Všetky navrhované iniciatívy občanov, ktoré v súlade s podmienkami stanovenými v nariadení č. 211/2011 by mali byť registrované Komisiou. Registrácia je potvrdená, ak sú splnené nasledujúce podmienky:

bol vytvorený občiansky výbor aj určené kontaktné osoby;

navrhovaná iniciatíva občanov zjavne nespadá mimo rámca právomocí Komisie predložiť návrh právneho aktu Únie na účely vykonávania zmlúv;

navrhovaná iniciatíva občanov nepredstavuje zjavné zneužitie práva, nie je zjavne neopodstatnená alebo šikanujúca;

navrhovaná iniciatíva občanov nie je zjavne v rozpore s hodnotami Európskej únie uvedenými v čl. 2 ZEÚ.

Komisia odmietne registráciu, ak tieto podmienky nie sú splnené.⁴⁷⁷

Po registrácii navrhovanej iniciatívy, organizátori môžu začať zbierať vyhlásenia o podpore od občanov Únie. Od signatárov sa vyžaduje vyplniť formuláre vyhlásenia o podpore, ktoré im poskytnú organizátori. Uvádzajú len osobné údaje, ktoré sú potrebné na účely kontroly zo strany členských štátov, a ktoré sú stanovené v nariadení č. 211/2011. Tieto osobné údaje sú krstné meno a priezvisko, trvalé bydlisko, dátum a miesto narodenia, štátna príslušnosť, dátum a podpis. Okrem toho, 18 členských štátov zároveň vyžaduje poskytnutie osobného identifikačného čísla alebo čísla dokladu totožnosti. Ostávajúcich 9 štátov tieto údaje od signatárov nepožaduje. Zo súčasnej právnej úpravy vyplýva, že dáta, ktoré sú signatári povinní poskytnúť sa líšia podľa členského štátu ich pôvodu. Súvisí to so zodpovednosťou členských štátov za kontrolu platnosti vyhlásení signatárov o podpore aj za osvedčovanie počtu platných vyhlásení zhromaždených v každej krajine. Ak signatár žije v jednom členskom štáte, ale je štátnym príslušníkom iného členského štátu, alebo má štátnu príslušnosť niekoľkých členských štátov, budú organizátori musieť vybrať krajinu, pre ktorú sa vyhlásenie o podpore započíta. V každom prípade, každý občan Európskej únie môže predloženú občiansku iniciatívu podporiť len raz. Vyhlásenia o podpore je možné zbierať v elektronickej aj papierovej forme. Všetky vyhlásenia o podpore sa zbierajú po dni registrácie navrhovanej iniciatívy občanov a v lehote nepresahujúcej 12 mesiacov.⁴⁷⁸

V prípade, že občianska iniciatíva získala potrebný počet vyhlásení o podpore od signatárov, každý členský štát je zodpovedný za overenie a osvedčenie vyhlásení o podpore získaných od signatárov pochádzajúcich z tohto členského štátu. S prihliadnutím na potrebu obmedziť administratívnu záťaž, príslušné orgány členských štátov by mali v lehote troch mesiacov od prijatia žiadosti o potvrdenie zo strany organizátorov, vykonať tieto overenia na základe vhodných kontrol, ktoré môžu byť uskutočnené na základe náhodného výberu a mali by vydať dokument osvedčujúci počet platných vyhlásení o podpore za daný členský štát.⁴⁷⁹

Organizátori musia zabezpečiť, aby všetky príslušné podmienky stanovené v nariadení č. 211/2011 boli splnené pred predložením iniciatívy občanov Komisii. Keď Komisia dostane iniciatívu občanov podporenú požadovaným počtom signatárov, ktorá spĺňa všetky ostatné požiadavky, malo by sa jej organizátorom umožniť predstaviť ju na verejnom vypočutí na úrovni Únie.⁴⁸⁰ Úlohou Komisie je posúdiť iniciatívu občanov a oznámiť k nej svoje právne a politické závery, prípadne stanoviť opatrenia, ktoré plánuje prijať v reakcii na ňu, to všetko v lehote troch mesiacov. S cieľom preukázať, že iniciatíva občanov podporená

⁴⁷⁷ Čl. 4 nariadenia č. 211/2011.

⁴⁷⁸ Čl. 5 nariadenia č. 211/2011.

⁴⁷⁹ Čl. 8 nariadenia č. 211/2011.

⁴⁸⁰ Čl. 11 nariadenia č. 211/2011.

najmenej miliónom občanov Únie a jej prípadné nadväzné opatrenia sa dôkladne preskúmali, Komisia by mala vysvetliť jasným, zrozumiteľným a podrobným spôsobom dôvody prijatia konkrétnych opatrení, prípadne odôvodniť, prečo nemá v úmysle podniknúť žiadne kroky.⁴⁸¹ Za slabinu existujúcej právnej úpravy možno považovať inštitucionálnu reakciu na občiansku iniciatívu spĺňajúcu všetky kritéria, pretože Komisia nie je povinná premeniť jej obsah na návrh úniovej legislatívy. Nezodpovedaná je tiež otázka, kam sa môžu organizátori obrátiť, ak majú pocit, že Komisia neodpovedala na ich konkrétnu občiansku iniciatívu adekvátne. Podľa Európskeho parlamentu však nemusí odmietavé stanovisko Komisie na konkrétnu iniciatívu občanov znamenať koniec úsilia jej priaznivcov, pretože Európsky parlament môže prostredníctvom existujúcich postupov predložiť predmetnú otázku v rámci medziinštitucionálneho legislatívneho dialógu.⁴⁸²

Podľa Schnellbacha, občianska iniciatíva ponúka viaceré možnosti prekonania deficitu demokracie v Európskej únii. Keďže je založená na veľkom množstve podpisov, bude podporovať nadnárodný dialóg a európske sociálne hnutia pričom najmä nadnárodné siete organizácií a mimovládne organizácie budú zohrávať hlavnú úlohu pri organizovaní úspešných iniciatív. Občianska iniciatíva umožňuje európskym občanom priamy prístup k tvorbe politik Európskej únie, čím zvyšuje legitimitu a zodpovednosť Únie z pohľadu jej občanov. Vo svojej podstate je občianska iniciatíva zameraná na nachádzanie riešení a vedie ku konštruktívnej, nie deštruktívnej iniciatíve. Nie je určená na dosiahnutie zhody medzi názormi vlád a voličov na konkrétnu otázku, ale na konštruktívne zapojenie sa občanov do politického procesu.⁴⁸³

Od 1. apríla 2012 občania Európskej únie môžu ovplyvňovať európsku legislatívu. Počas viac ako roka bolo podaných 27 iniciatívnych návrhov, z nich 14 občianskych iniciatív bolo zaregistrovaných a stále prebieha zber podpisov, v 8 prípadoch došlo k zamietnutiu, pričom dôvodom neregistrovania boli kompetenčné otázky⁴⁸⁴ a 5 občianskych iniciatív bolo organizátormi vzatých späť v období zbierania podpisov⁴⁸⁵, no v zmysle nariadenia č. 211/2011 dôvody tohto postupu nemusia byť oznámené Komisii. Z 5 späťvzatých iniciatív v 3 prípadoch išlo o taktické dôvody, v 1 prípade organizátori neboli spokojní s priebehom a v 1 prípade organizátori boli spokojní s vývojom a pochopil, že iniciatíva občanov sa stala zbytočnou.⁴⁸⁶ V praxi organizátori týchto iniciatív upozorňujú na početné technické a právne problémy, ktoré bránia občanom Únie podpísať občianske iniciatívy. Občania Európskej únie, ktorí žijú mimo svojej domovskej krajiny, často nemajú možnosť podporiť konkrétnu iniciatívu. Napríklad holandskí občania žijúci v Rakúsku tvrdia, že nemôžu podpísať iniciatívu v Rakúsku, pretože k tomu potrebujú rakúsky cestovný pas alebo občiansky preukaz. Zároveň však svoju podporu nemôžu vyjadriť ani v Holandsku, lebo holandské orgány požadujú, aby mali bydlisko v Holandsku. Občania sa všeobecne zdráhajú podpísať občianske iniciatívy v krajinách, ktoré od nich vyžadujú osobné identifikačné čísla alebo čísla

⁴⁸¹ Čl. 10 nariadenia č. 211/2011.

⁴⁸² EUROPEAN PARLIAMENT. 2012. *A short guide to the European Citizens' Initiative*. [cit. 18.05.2013]. s. 2. Dostupné na internete [online]: http://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/public/focus/20120322FCS41704/20120322FCS41704_en.pdf

⁴⁸³ SCHNELLBACH, CH. 2011. *The European Citizens' Initiative: a useful instrument for public participation?* Munich : Center for Applied Policy Research, Ludwig-Maximilians-Universität, No. 3. [cit. 17.05.2013]. s. 2-3. Dostupné na internete [online]: <http://www.cap.lmu.de/download/2011/CAPerspectives-2011-03.pdf>

⁴⁸⁴ ECI SURVEY. 2013. *A small step for Europe, a big step for democracy*. [cit. 18.05.2013]. s. 1. Dostupné na internete [online]: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eci-briefing-final.pdf>

⁴⁸⁵ Čl. 4 ods. 5 nariadenia č. 211/2011.

⁴⁸⁶ ECI SURVEY. 2013. *A small step for Europe, a big step for democracy*. [cit. 18.05.2013]. s. 9. Dostupné na internete [online]: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eci-briefing-final.pdf>

dokladu totožnosti. Takéto požiadavky vyvolávajú nedôveru, nastoľujú otázky ohrozenia súkromia a v konečnom dôsledku odrádzajú občanov od zapojenia sa do demokratického procesu.⁴⁸⁷

V súčasnosti sa už objavujú návrhy na zlepšenie existujúceho nariadenia č. 211/2011, ktoré vo viacerých aspektoch možno považovať za pomerne prísne. Jedná sa napríklad o návrh na predĺženie doby zhromažďovania podpisov na 18-24 mesiacov; obmedzenie povinne uvádzaných osobných údajov na meno, adresu, dátum narodenia; umožnenie podpory občianskej iniciatívy všetkými občanmi Európskej únie bez ohľadu na ich bydlisko a zlepšenie online systému zhromažďovania podpisov.⁴⁸⁸

Záver

Občianska iniciatíva patrí medzi hlavné inovácie zavedené do práva Európskej únie Lisabonskou zmluvou. Umožňuje občanom Európskej únie od 1. apríla 2012 vyzvať priamo Komisiu, aby v rámci jej právomocí predložila návrh úniového právneho aktu. Nepochybne, občianska iniciatíva má potenciál stať sa významným nástrojom na ceste k demokratickejšej Európskej únii. Je ťažké posúdiť efektívnosť iniciatív občanov a rozsah ich praktického využitia len rok po nadobudnutí účinnosti nariadenia č. 211/2011. Avšak, takmer všetky iniciatívy, doteraz registrované ako prípustné zo strany Komisie, zaznamenali značné ťažkosti týkajúce sa súčasného právneho rámca aj technické problémy. Aj na základe týchto prvotných praktických skúseností bude možné realizovať reformu súčasného právneho rámca, v dôsledku čoho sa občianska iniciatíva stane v budúcnosti efektívnejším nástrojom.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ECI SURVEY. 2013. *A small step for Europe, a big step for democracy*. [cit. 18.05.2013]. s. 1-23. Dostupné na internete [online]: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eci-briefing-final.pdf>
- [2] EUROPEAN CITIZEN ACTION SERVICE. 2013. *European Citizens' Initiatives (ECIs): A case for orientation or re-orientation?* [cit. 17.05.2013]. s. 1-5. Dostupné na internete [online]: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eci-19-03-2013-report.pdf>
- [3] EUROPEAN PARLIAMENT. 2012. *A short guide to the European Citizens' Initiative*. [cit. 18.05.2013]. s. 1-6. Dostupné na internete [online]: http://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/public/focus/20120322FCS41704/20120322FCS41704_en.pdf
- [4] GARCÍA, L., B., GREENWOOD, J. 2012. *Introduction, Perspectives on European Politics and Society*, 13:3. [cit. 17.05.2013]. s. 251-256. Dostupné na internete [online]: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15705854.2012.702570>
- [5] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EU) č. 211/2011 zo 16. februára 2011 o iniciatíve občanov
- [6] SCHNELLBACH, CH. 2011. *The European Citizens' Initiative: a useful instrument for public participation?* Munich : Center for Applied Policy Research, Ludwig-

⁴⁸⁷ ECI SURVEY. 2013. *A small step for Europe, a big step for democracy*. [cit. 18.05.2013]. s. 20. Dostupné na internete [online]: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eci-briefing-final.pdf>

⁴⁸⁸ EUROPEAN CITIZEN ACTION SERVICE. 2013. *European Citizens' Initiatives (ECIs): A case for orientation or re-orientation?* [cit. 17.05.2013]. s. 4-5. Dostupné na internete [online]: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eci-19-03-2013-report.pdf>

Maximilians-Universität, No. 3. [cit. 17.05.2013]. s. 1-3. Dostupné na internete
[online]: <http://www.cap.lmu.de/download/2011/CAPerspectives-2011-03.pdf>

- [7] Zmluva o Európskej únii
- [8] Zmluva o fungovaní Európskej únie

Kontakt

JUDr. Lucia Hurná, PhD.

Katedra medzinárodného práva, Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Email: hurna@euba.sk

Slovenská republika

FÍNSKO A JEHO ZAČLENENIE DO EÚ A SPOLUPRÁCA S NATO

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.

Abstrakt

Fínsko vstúpilo do EÚ pomerne neskoro, v roku 1995. Ako neutrálna a relatívne vzdialená krajina susediaca s Ruskom považuje svoje členstvo v EÚ predovšetkým za záruku bezpečnosti a za možnosť aktívne sa podieľať na európskych záležitostiach. Fínska zahraničná a bezpečnostná politika vychádza z národnej obrany mimo rámca NATO a označuje Fínsko za „nezúčastnenú“ krajinu. Ďalšie smerovanie krajiny vo vzťahu k NATO sa bude vyvíjať a ich vzájomná intenzívnejšia spolupráca nie je vylúčená.

Kľúčové slová: Fínsko, Európska únia, integrácia, NATO, spolupráca

Abstract

Finland joined the European Union relatively late, in 1995. As a neutral and relatively distant country neighboring to Russia considers its EU membership as a guarantee of security and the opportunity to actively participate in European affairs. Finland's foreign and security policy is based on national defense outside the NATO and as "uninvolved" country. But mutual cooperatin of NATA and Finnland in the future is not excluded.

Key words: Finland, Eeuropean Union, NATO, cooperation

1 Úvod

Fínsko sa dlhodobo vyvíjalo pod nadvládou svojich susedov. Počas takmer celej histórie sa prejavovala snaha Fínov o nezávislosť.

Obyvatelia Fínska boli pôvodne začlenení do švédskeho kráľovstva (od roku 1157). Od 18. storočia sa dostalo pod nadvládu Ruska. Od roku 1809 sa pozícia Fínska zmenila a stalo sa súčasťou Ruska ako Veľkokniežactvo. Fínsko disponovalo rozsiahlou autonómiou a vyvíjalo sa relatívne samostatne. Tento stav trval až do roku 1917. „Na politickej mape Európy sa Fínsko ako samostatný štát po prvýkrát objavilo v roku 1918, kedy bývalý suverén - vtedy bolševické Rusko – uznal jeho nezávislosť, vyhlásenú fínskymi elitami 6. decembra 1917. Z právneho hľadiska však zakotvila Fínsku republiku až ústava z roku 1919, ktorej text ostal – až na výnimky – viac ako šesťdesiat rokov nezmenený.“⁴⁸⁹

Fínsko bolo v čase studenej vojny v politickej izolácii kvôli vplyvu ZSSR na krajinu. Jeho politika neutrality bola pragmatickým politickým nástrojom, pomocou ktorého Fíni odolávali sovietskemu tlaku, aby sa stali satelitom Moskvy.⁴⁹⁰ Napriek tomu si aj v danom období Fínsko udržiavalo vzťahy so západom a čiastočne sa i aktívne zapájalo, prevažne v ekonomickej oblasti do západoeurópskych štruktúr.

Dobré vzťahy Fínska s Ruskom predurčili jeho pozíciu na dlhé obdobie tak, že sa snažilo koexistovať so západom i s východom. Pád ZSSR výrazne zasiahol Fínsko hlavne v ekonomickej a hospodárskej oblasti. Fíni stratili významné odbytište svojich tovarov, ktorým bol veľký ruský trh. Krajina v danom období musela bojovať s vysokou

⁴⁸⁹ VORLOVÁ, K. 2010. *Proměna postavení finského prezidenta*. In: Acta Politologica, Vol.2, No. 2, s. 136, [cit. 20.05.2013]. Dostupné na internete:

http://tarantula.ruk.cuni.cz/ACPOENG-19-version1-2010_Vorlova_02_02.pdf

⁴⁹⁰ Fínsku neutralitu počas studenej vojny sovietsky zväz nikdy oficiálne neuznal. Prvýkrát tak urobil až v roku 1989 Michail Gorbačov.

nezamestnanosťou a deficitom. Východiskom z danej situácie bolo začlenenie sa do západoeurópskych štruktúr. Hlavným cieľom fínskej integrácie sa stala EÚ. Fíni zároveň predpokladali, že začlenenie do EÚ krajine zaručí bezpečnosť bez nutnosti integrácie do NATO.

Vzhľadom na geografickú blízkosť ako aj historické väzby možno Rusko i v súčasnosti považovať za najväčšieho obchodného partnera Fínska.⁴⁹¹

Fínsko je malým štátom ležiacim na severe Európy. Je republikou s poloprezidentským systémom s parlamentnou formou vlády. V súčasnosti ju môžeme zaradiť medzi najvyspelejšie štáty Európskej únie.

2 Fínsko a Európska únia

Začiatkom 90. rokov sa fínska zahraničná politika začala otvorene hlásiť k západu. Po dlhej dobe sa Fíni konečne mohli aktívne spolupodieľať na integračných procesoch do západoeurópskych štruktúr.

Integrácia Fínska sa z ich pohľadu javila ako nevyhnutná, aby ukázali okolitému svetu svoju prozápadnú orientáciu a uviedli na pravú mieru svoju geopolitickú pozíciu. Tiež zavážila minulosť, a s tým súvisiaca fínska obava o ich bezpečnosť.⁴⁹² Z uvedených dôvodov bola aj integrácia do EÚ vnímaná z pohľadu Fínov odlišne ako v iných severských krajinách.⁴⁹³ Možno ju označiť za pragmatickú. Začlenenie do EÚ bolo akýmsi spôsobom vyjadrenia fínskej identity a zdôraznenia ich súňaležitosti so štátmi západnej Európy. Fíni sa chceli aktívne zúčastňovať na rozhodovacích procesoch a nie stáť mimo európskej integrácie, ako tomu bolo doteraz.

Podaniu žiadosti o členstvo v EÚ predchádzali dlhé diskusie medzi predstaviteľmi politických strán. Zástancovia vstupu argumentovali európskou identitou a potrebou bezpečnosti. Naopak, oponenti namietali a argumentovali stratou neutrálneho statusu, čo by mohlo mať negatívny vplyv na vzájomné vzťahy s Ruskom.

Spory o vstupe Fínska do Európskej únie boli badateľné v celej spoločnosti. Významnú úlohu v otázke európskej integrácie Fínska zohral vtedajší fínsky prezident Mauno Koivistu, ktorý bol zástancam vstupu Fínska do EÚ. Otázka členstva v EÚ bola predovšetkým rozhodnutím fínskej vlády, až následne sa pristúpilo k presvedčaniu fínskych občanov o výhodách integrácie do EÚ.

Proti začleneniu krajiny do EÚ boli prevažne staršie generácie, farmári a ľavicovo zameraná inteligencia. Najviac sa obávali prílišnej regulácie rybolovu, ktorý je významným hospodárskym odvetvím a tiež možnej negatívnej reakcie Ruska ako nástupníckeho štátu po ZSSR. Ďalšou obavou časti Fínov bola vzhľadom na vysokú mieru vlastenectva strata národnej suverenity. V predvstupovom období bola krajina výrazne polarizovaná.

Juh krajiny, s prevažnou väčšinou mestského obyvateľstva, integračné procesy podporoval, naopak, obyvatelia vidieka žijúci na severe boli jednoznačne proti začleneniu Fínov do európskeho spoločenstva.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Fínsko vo výrazne vyššej miere importuje z Ruskej federácie aj v súčasnosti. V roku 2011 dosiahol objem importu 11 315 miliónov eur a exportu 5 330 miliónov eur. Bližšie pozri: *Fínsky štatistický úrad* [cit. 14. 05. 2013]. Dostupné na internete:

http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_kotimaankauppa_en.html#foreigntrade

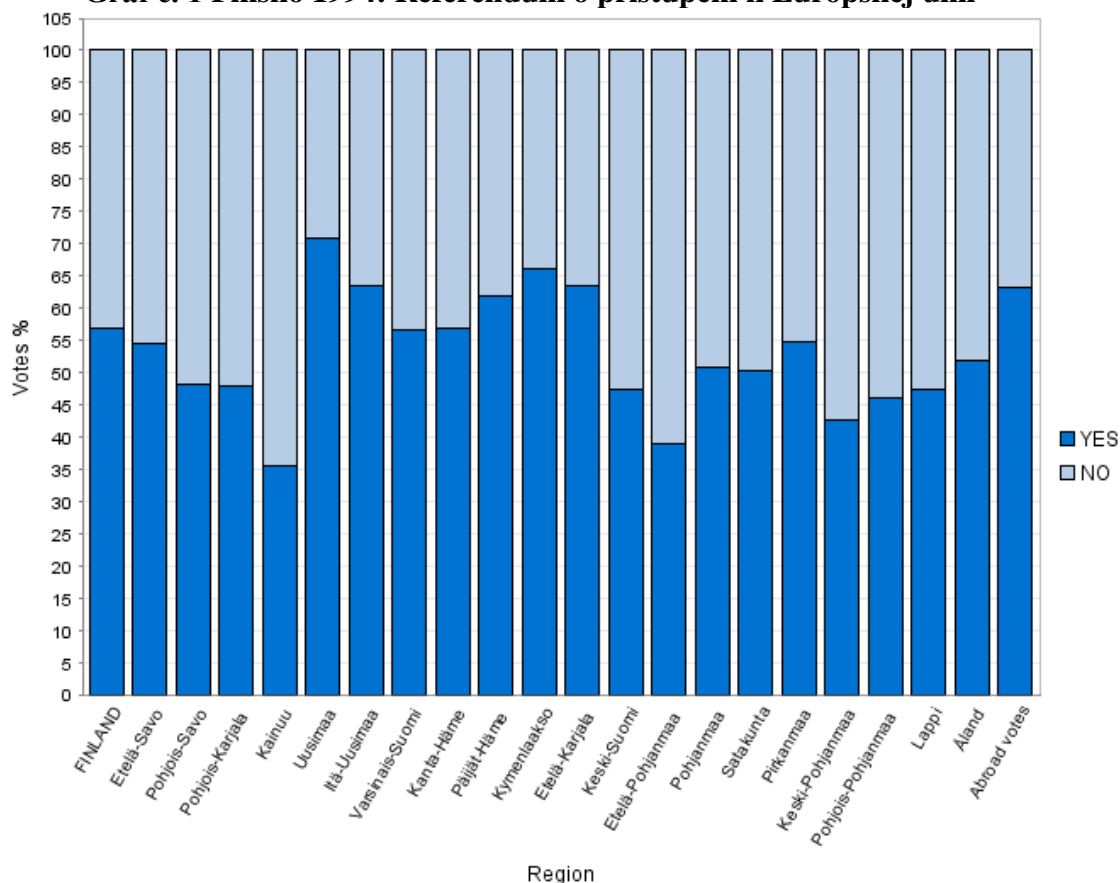
⁴⁹² Keď sa v druhej polovici 20. storočia Fínsko pokúšalo o členstvo v západoeurópskych štruktúrach muselo túto otázku „prekonzultovať“ so ZSSR a istým spôsobom mu túto „láskavosť“ vrátiť.

⁴⁹³ Bližšie pozri: KUCCHARČÍK, R. 2012. *Európska únia na prahu dánskeho predsedníctva* In Siločiarly : odborný mesačník o ekonomike a politike. - Bratislava : Slovenská ekonomická spoločnosť - Nezávislé združenie ekonómov Slovenska, 2012. Roč. 10, č. 1, ISSN 1336-4634. Roč. 10, č. 1, s. 4-5.

⁴⁹⁴ *Finland – EU Related Referendums*. European Election Database [cit. 14. 05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/finland/eu_related_referendums.html

Nasledujúci graf č. 1 znázorňuje hlasy voličov za vstup ako i proti vstupu Fínska do EÚ v percentách za jednotlivé regióny. Ide konkrétne o výsledky referenda konajúceho sa v roku 1994 o otázke vstupu Fínska do Európskej únie.

Graf č. 1 Fínsko 1994: Referendum o pristúpení k Európskej únii

Zdroj: European Election Database – Finland

http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/finland/

Zaujímavosťou je, že napriek svojej silnej túžbe po členstve v EÚ, Fíni so svojou žiadosťou čakali na Švédov. Išlo o dôkaz istej spolupatričnosti, ktorá vychádzala z ich spoločnej minulosti, keď tvorili jeden celok? Alebo je to odraz ich pevných vzťahov a severskej spolupatričnosti?

Je pravdou, že Fínsko podalo svoju žiadosť o členstvo v EÚ v marci 1992⁴⁹⁵ a Švédci v júni 1991. O tri roky neskôr 16. októbra 1994 sa konalo referendum⁴⁹⁶ o vstupe Fínska do EÚ, s ktorým väčšina obyvateľov vyjadrila svoj súhlas. 1. januára 1995 Fínsko spolu so Švédskom a Rakúskom vstúpilo do Európskej únie.⁴⁹⁷

Od svojho vstupu do EÚ si občania sľubovali zvýšenie bezpečnosti, bez nutnosti integrácie Fínska do inej bezpečnostnej, respektíve obrannej aliancie. Sľubovali si od toho zachovanie svojej nezávislosti a pokračovanie v politike neangažovanosti.

⁴⁹⁵ Žiadosť schválil fínsky parlament. Z 200 člennej Eduskunty bolo za 133 poslancov.

⁴⁹⁶ Okrem referenda vo Fínsku (v národnom referende sa 57% Fínov vyjadrilo za vstup do EÚ) sa konalo aj referendum na Ålandských ostrovoch, 20. novembra 1994. Prevažná väčšina obyvateľstva sa vyjadrila za vstup do EÚ.

⁴⁹⁷ Fínske vyjednávanie s EÚ o vstupe možno považovať za najrýchlejšie, vzhľadom na to, že celý proces trval len 13 mesiacov.

Motivácia Fínska pre vstup do Európskej únie mala dve priority. Prvou boli ekonomické dôvody. Krátko po vstupe sa viaceré regióny Fínska získali finančnú podporu z rozvojových programov Európskej únie. Získané finančné prostriedky mali vo fínskych regiónoch podporiť hospodárske aktivity, vytváranie nových pracovných miest a zaisťovať dobrú životnú úroveň obyvateľom vidieckych oblastí. Hlavným cieľom bolo vyrovnať menej zaľudnené a hospodársky zaostalejšie regióny Fínska. „V období 1995 – 1999 získali finančné prostriedky vo výške 460 miliónov eur (zo spoločného rozpočtu Únie Fínsko dostalo celkom 1,465 miliónov eur). Druhou prioritou vstupu bola obrana a bezpečnosť štátu.“⁴⁹⁸ V súčasnosti na základe vládneho prehlásenia o bezpečnostnej a obrannej politike je vnímané „členstvo v Európskej únii ako neoddeliteľná súčasť bezpečnostnej politiky Fínska. Je v záujme Fínska posilňovať medzinárodnú úlohu EÚ a zachovávanie bezpečnosti únie.“⁴⁹⁹

Politika Fínska sa od jeho vstupu do EÚ formuje v súčinnosti s politikami Európskej únie. Ich vzájomná spolupráca sa realizuje v mnohých oblastiach, ako napríklad: zahraničnej, bezpečnostnej, obrannej, obchodnej, ekonomickej i hospodárskej.

Pre napĺňanie cieľov a správne fungovanie Európskej únie plní dôležitú úlohu Rada Európskej únie, ktorej predsedníctvo je založené na rotujúcom polročnom princípe jednotlivých členských štátov. Fínsko predsedalo Rade EÚ dva razy, a to v roku 1999 a v roku 2006. Nasledujúce predsedníctvo Fínska v Rade EÚ sa uskutoční v roku 2020.

Rovnako ako aj iné predsedajúce štáty i Fínsko si počas svojho polročného predsedníctva vytýčilo svoje vlastné zámery a priority. Hlavnými prioritami v roku 1999 boli⁵⁰⁰:

- ✓ Podpora rozširovania EÚ na východ⁵⁰¹
- ✓ Snaha o väčšiu transparentnosť a efektivitu inštitúcií EÚ
- ✓ Rast vplyvu EÚ ako globálneho hráča
- ✓ Posilnenie právomocí Európskeho parlamentu
- ✓ Implementácia ekonomickej a monetárnej únie⁵⁰²

Druhé predsedníctvo Fínska bolo do istej miery odlišné od predchádzajúceho, vzhľadom na prístup nových štátov z východnej a strednej Európy, čo spôsobilo určitú nejednotnosť v presadzovaní záujmov jednotlivých štátov. Fínsko sa zameralo na nasledujúce ciele⁵⁰³:

- ✓ Budúcnosť a zlepšenie konkurencieschopnosti EÚ
- ✓ Rozširovanie EÚ
- ✓ Efektívnejšia tvorba legislatívy
- ✓ Riešenie problému starnutia populácie a klimatických zmien
- ✓ Finančná perspektíva na obdobie 2007 – 2013

⁴⁹⁸ *Rozvojové programy Evropské unie pro severské regiony*. [cit. 12. 05. 2013]. Dostupné na internete:

<http://www.europeum.org/cz/integrace/33-integrace--11/814-rozvojove-programy-evropske-unie-pro-severske-regiony>

⁴⁹⁹ Finnish Security and Defence Policy 2009, Government Report, Prime Minister's Office Publications | 13/2009. [cit. 20. 05. 2013]. Dostupné na internete:

<http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>

⁵⁰⁰ *The Finnish Presidency – Summary* [online]. The Finnish Presidency, 1.7.-31.12.1999 [cit. 15.05. 2013]. Dostupné na internete:

<http://web.archive.org/web/20080225225239/http://presidency.finland.fi/agenda.html>

⁵⁰¹ Hlavným dôvodom podpory zo strany Fínov, aby sa EÚ rozširovala na východ bol vstup pobaltských štátov do EÚ.

⁵⁰² V roku 1999 prijalo prvých 11 európskych krajín jednotnú menu euro. Jednou z týchto krajín bolo aj Fínsko.

⁵⁰³ *Finland's Presidency of the EU – results*. Finland's EU Presidency, 2006. [cit. 15.05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.eu2006.fi/EN_GB/INDEX.HTM

Obe obdobia počas fínskeho predsedníctva možno hodnotiť pozitívne. Došlo k efektívnejšiemu fungovaniu Európskej únie a tiež k zvýšeniu popularity EÚ medzi občanmi a ich pozitívnejšiemu vnímaniu EÚ.

3 Fínsko a NATO

V čase studenej vojny bola Fínsko závislé na Sovietskom zväze. Tvorilo „naráznikovú“ zónu medzi Spojenými štátmi a Sovietskym zväzom. V tomto období vystupovalo Fínsko ako neutrálny štát. Fínska neutralita bola veľakrát mocnosťami spochybňovaná a nedisponovala medzinárodnou garanciou. Táto jeho pozícia neutrálneho štátu mu bránila v bezpečnostnej spolupráci s krajinami západnej Európy, USA ako aj severskými štátmi. Až koniec studenej vojny otvoril Fínsku možnosť spolupráce so západom a umožnil účasť na európskych integračných procesoch. Otvorene sa začala prejavovať túžba aktívne sa zapojiť do integračných procesov. Prioritou Fínov nebol vstup do Severoatlantickej aliancie ale vstup do Európskej únie. Hlavnými dôvodmi bola ekonomická spolupráca so západom a „nenahnevanie“ Ruska. Svojim vstupom do NATO by sa hranice Ruska značne priblížili k Severoatlantickej aliancii, čo z ich strany nemuselo byť prijaté pozitívne.

V súčasnosti je členstvo Fínov v NATO vychádzajúce z vládneho prehlásenia o bezpečnostnej a obrannej politike považované za možnosť, na ktorú by sa nemalo zabúdať⁵⁰⁴

Je realitou, že v žiadnom z Fínskych dokumentov sa nenachádza zmienka o tom, čo by spôsobilo, aby Fínsko zmenilo svoj postoj a vstúpilo do NATO. Fínsko síce nie je členským štátom NATO, ale aktívne s ním spolupracuje.

Zaujímavou je aj bilaterálna spolupráca Fínska s NATO v oblasti civilnej obrany. Obaja aktéri sa zaviazali poskytnúť si vzájomnú pomoc v prípade vážneho nešťastia alebo katastrofy.

V poslednom období je možný vstup Fínska do Severoatlantickej aliancie jednou z najdiskutovanejších tém fínskej verejnosti ako aj politických lídrov. Skutočnosťou však je, že väčšina fínskej verejnosti deklaruje k členstvu v NATO zamietavý postoj. Rovnako aj politickí predstavitelia nie sú presvedčení o výhodnosti fínskeho členstva v NATO. Mnohé fínske osobnosti však považujú politiku neutrality za ukončenú skončením studenej vojny. Napríklad Fínsky minister zahraničných vecí Alexander Stubb⁵⁰⁵ svoj postoj vyjadril nasledovne: „Politicky sme súčasťou EÚ a vojensky úzko spolupracujeme s NATO. Fínska zahranično-politická doktrína je jasne vymedzená vo vládnom programe a neutralita v ňom nie je.“⁵⁰⁶

Bezpečnostná politika Fínska vo vzťahu k NATO dáva jasne najavo, že pozíciu úplnej neúčasti v obranných alianciách opustila a zastáva status neangažovanosti respektíve nezúčastnenosti. Znamená to, že sa nikomu nezaviazali a zároveň ostali otvorení pre každého. Je potrebné zdôrazniť, že Fíni napriek svojej neúčasti v NATO s ním aktívne spolupracujú a podieľajú sa na jeho aktivitách.

⁵⁰⁴ *Finnish Security and Defence Policy 2009, Government Report, Prime Minister's Office Publications* | 13/2009. [cit. 20. 05. 2013]. Dostupné na internete: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>

⁵⁰⁵ Cai-Göran Alexander Stubb pôsobil ako [minister zahraničných vecí](#) od 4. apríla 2008 do 22. júna 2011. Patrí medzi najväčších stúpcov vstupu Fínska do NATO.

⁵⁰⁶ JIREŠ, J. 2009. Fínska debata o členstve v NATO a konflikt v Gruzii. In: *Mezinárodní politika* č. 7/2009, roč. XXXIII, s. 28

„Môžeme naďalej chrániť naše spoločné hodnoty a spoločné záujmy. A môžeme pomôcť budovať bezpečnosť v 21. storočí, ktorá bude prínosom pre Fínsko, NATO a celý euroatlantický región.“⁵⁰⁷

Tak asi ako všetko aj vstup Fínska má svojich priaznivcov a odporcov. Argumenty pre vstup Fínska do NATO:

- Fíni by boli chránení pred prípadným ruským tlakom.
- Súčasná politika vojenskej neangažovanosti spôsobuje nejasnú pozíciu Fínska. Politicky je síce súčasťou západu, vojensky je ale samostatné.
- Členstvom v NATO by Fínsko získalo možnosť participovať na bezpečnostných štruktúrach v Európe.
- Fínsko nie je dostatočne silné na to, aby sa samé obránilo, respektíve vyriešilo krízy v regióne.
- Prestalo by byť len objektom rozhodovania druhých v bezpečnostnej a zahraničnej politike.
- Členstvo v NATO je menej nákladné ako obrana mimo neho.

Argumenty proti vstupu Fínska do NATO:

- Členstvo v NATO by malo negatívny dopad na dobré vzťahy s Ruskom.
- Rozšírenie NATO v tejto oblasti by bolo provokáciou Ruska a mohlo by spôsobiť nerovnováhu v Európe.
- V prípade konfliktu medzi Ruskom a západnými mocnosťami by v rámci svojej vojenskej politiky neangažovanosti Fínsko mohlo plniť úlohu prostredníka v prípadnom konflikte.
- Ako člen NATO sa skôr či neskôr stane závislé na pomoci západných mocností.
- Stane sa súčasťou mnohých regionálnych kríz a konfliktov, ktoré s ním vôbec nebudú súvisieť.
- Členstvo v NATO je príliš nákladné.

„Pokiaľ sa vonkajšie podmienky zmenia, fínska vláda môže dospieť k záveru, že je pre krajinu užitočné stať sa plnoprávnym členom NATO.“⁵⁰⁸

Posledná vládna správa o obrannej a bezpečnostnej politike z roku 2009 vo vzťahu k NATO udáva viditeľný posun v prospech prípadného členstva Fínska v tejto aliancii. Explicitne pomenúva výhody Fínskeho členstva v Severoatlantickej aliancii, pričom nevýhodám sa takmer nevenuje. Záver správy konštatuje, že Fínsko nie je členom žiadnej vojenskej aliancie, ale úzko spolupracuje s NATO. Zároveň si ponecháva možnosť usilovať sa o členstvo v tejto organizácii niekedy v budúcnosti.⁵⁰⁹ Pre prípadné členstvo je však nevyhnutný široký politický konsenzus a taktiež mu musí byť naklonená verejnú mienku. (Tá by bola zisťovaná v referende.)

Dôkazom užšej spolupráce Fínska a NATO je aj vyjadrenie Generálneho tajomníka NATO A. F. Rasmussena: „Môžeme robiť všetko spolu (Fínsko a NATO – poznámka autorky), pretože sme prirodzenými partnermi. Zdieľame rovnaké hodnoty, čelíme rovnakým

⁵⁰⁷ NATO and Finland: building security together in the 21st century. [cit. 15. 05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_91346.htm?selectedLocale=en

⁵⁰⁸ JIREŠ, J. 2009. Finská debata o členství v NATO a konflikt v Gruzii. In: Mezinárodní politika č. 7/2009, roč. XXXIII, s. 27

⁵⁰⁹ Finnish Security and Defence Policy 2009, Government Report, Prime Minister's Office Publications | 13/2009. [cit. 20. 05. 2013]. Dostupné na internete: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>

bezpečnostným hrozbám a uvedomujeme si, že v tejto dobe úsporných opatrení a neistoty potrebujeme spoluprácu viac ako inokedy.⁵¹⁰

Na základe vyššie uvedených skutočností je možné predpokladať, že v horizonte niekoľkých rokov sa Fínsko pravdepodobne pokúsi o plné členstvo v Severoatlantickej aliancii.

4 Záver

Fínsko môžeme zaradiť medzi najvyspelejšie európske krajiny. Pozitívne možno hodnotiť jeho snahu o aktívnu účasť v rôznych medzinárodných štruktúrach a organizáciách. Jeho záujmom je podpora úzkej spolupráce so susednými krajinami v regióne severnej Európy.

Krajina presadzuje špecifický druh obrannej politiky, ktorá sa realizuje formou bezpečnostnej neangažovanosti. Tento postoj je možné charakterizovať tak, že sa Fínsko „nezaviazalo nikomu a ostalo otvorené každému“. Fíni sa od skončenia studenej vojny snažia nanovo charakterizovať svoju bezpečnostnú pozíciu v Európe. Vo fínskej zahraničnej politike došlo k posunu smerom k NATO a ich vzájomnej intenzívnejšej spolupráci. Fínsko je aktívnym partnerom NATO a prispieva k medzinárodnej bezpečnosti.

Fínsko sa okrem euroatlantickej bezpečnosti snaží aj o podporu európskej kolektívnej spolupráce. Vstupom do EÚ sa Fínsko zaviazalo realizovať spoločnú európsku politiku a aktívne sa podieľať na jej formovaní. Rozvíja aktívne vzťahy s krajinami EÚ, pričom jeho prioritou je orientácia na Rusko a Pobaltský región.

Fínsko preferuje ekonomickú spoluprácu pred politickou. Je za nezávislé rozhodovanie jednotlivých členských štátov Európskej únie na základe princípov solidarity a spolupráce. Fíni sa zasadujú za vyššiu angažovanosť EÚ v otázkach ochrany ľudských práv a bezpečnosti.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BURCLÍK, M. – HAVLÍK, M. – PINKOVÁ, A. 2011. *Skandinávie. Proměny politiky a severských zemí*. Praha: Wolters Kluwer, ISBN 978-80-7357-703-2
- [2] *European Election Database – Finland*. [cit. 15.05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/finland/
- [3] *Finland – EU Related Referendums*. European Election Database [cit. 14. 05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/finland/eu_related_referendums.html
- [4] *Finland's Presidency of the EU – results*. Finland's EU Presidency, 2006. [cit. 15.05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.eu2006.fi/EN_GB/INDEX.HTM
- [5] *The Finnish Presidency – Summary* [online]. The Finnish Presidency, 1.7.-31.12.1999 [cit.15.05. 2013]. Dostupné na internete: <http://web.archive.org/web/20080225225239/http://presidency.finland.fi/agenda.html>
- [6] Finnish Security and Defence Policy 2009, Government Report, Prime Minister's Office Publications | 13/2009. [cit. 20. 05. 2013]. Dostupné na internete:

⁵¹⁰ NATO and Finland discuss further strengthening of partnership. [cit. 15. 05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/en/SID-DA8DED56-6F5BA8A2/natolive/news_91342.htm?selectedLocale=en

<http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>

- [7] *Fínsky štatistický úrad* [cit. 14. 05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_kotimaankauppa_en.html#foreigntrade
- [8] JIREŠ, J. 2009. *Fínská debata o členství v NATO a konflikt v Gruzii*. In: *Mezinárodní politika* č. 7/2009, roč. XXXIII, s. 27
- [9] KUCHARČÍK, R. 2012. *Európska únia na prahu dánskeho predsedníctva* In *Siločariy* : odborný mesačník o ekonomike a politike. - Bratislava : Slovenská ekonomická spoločnosť - Nezávislé združenie ekonómov Slovenska, 2012. Roč. 10, č. 1, ISSN 1336-4634. Roč. 10, č. 1, s. 4-5.
- [10] *NATO and Finland: building security together in the 21st century*. [cit. 15. 05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_91346.htm?selectedLocale=en
- [11] *NATO and Finland discuss further strengthening of partnership*. [cit. 15. 05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/en/SID-DA8DED56F5BA8A2/natolive/news_91342.htm?selectedLocale=en
- [12] *Rozvojové programy Evropské unie pro severské regiony*. [cit. 12. 05. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.europeum.org/cz/integrace/33-integrace--11/814-rozvojove-programy-evropske-unie-pro-severske-regiony>
- [13] VORLOVÁ, K. 2010. *Proměna postavení fínskeho prezidenta*. In: *Acta Politologica*, Vol.2, No. 2, ISSN 1803-8220. [cit. 20. 05. 2013]. Dostupné na internete: http://tarantula.ruk.cuni.cz/ACPOENG-19-version1-2010_Vorlova_02_02.pdf

Kontakt

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Email: simona.chuguryan@euba.sk

Slovenská republika

PREKÁŽKY OBNOVENIA ROKOVANÍ MEDZI ŠTÁTOM IZRAEL A PALESTÍNOU (ŠTÁTOM PALESTÍNA⁵¹¹)

Ing. Miroslav Janečka

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na prekážky, ktoré komplikujú mierový proces medzi Izraelom a Štátom Palestína. Prvá časť prináša stručný prehľad histórie rokovaní medzi týmito dvomi subjektmi, v druhej časti sú identifikované jednotlivé problematické oblasti dlhodobu znemožňujúce úspešné zavŕšenie rokovaní a v tretej časti sú naznačené možné scenáre ďalšieho vývoja mierového procesu. Pokiaľ Izrael nezastaví výstavbu osád na Západnom brehu a vo Východnom Jeruzaleme, rozhovory nebudú obnovené a Palestínčania budú hľadať iné spôsoby ukončenia okupácie.

Kľúčové slová: Palestína, Izrael, izraelsko-palestínske mierové rokovania, okupácia, osídľovanie

Abstract

Objective of this contribution is to highlight obstacles in Israeli-Palestinian peace process. First part provides a brief insight into history of peace talks between two subjects, second part describes particular problems and long lasting obstacles in reaching just and lasting peace via bilateral negotiations and third part concludes with possible options of further development of this conflict. Unless Israel stops building new settlements in occupied West Bank and East Jerusalem, peace talks will not be revived and Palestinians will seek another ways to end the occupation.

Key words: Palestine, Israel, Israeli-Palestinian peace talks, occupation, settlements

1 História rokovaní

Prvé oficiálne mierové rokovania medzi predstaviteľmi štátu Izrael a okupovanej Palestíny odštartovali na základe medzinárodnej konferencie v Madride (1991) a následných rozhovorov v Osle a Washingtone po štyridsiatich piatich rokoch od unilaterálneho vyhlásenia nezávislosti Izraela a po dvadsiatich šiestich rokoch okupácie. Prvá písomná dohoda medzi zástupcami palestínskeho ľudu a štátu Izrael, slávnostne podpísaná v roku 1993 vo Washingtone Jitzhakom Rabinom a Jásirom^c Arafátom, niesla názov Deklarácia princípov prechodnej samosprávy. Rozsah právomocí a teritória na ktorom sa Palestínska samospráva/ štát Palestína rozprestiera možno aj dnes nazvať prechodným. Profesor Edward Saíd už krátko po podpise Deklarácie predpovedal nemožnosť dosiahnutia skutočného mieru kvôli mocenskej nerovnováhe medzi Palestínčanmi a arabskými štátmi na jednej a Izraelom a Spojenými štátmi americkými na druhej strane.

Otázky permanentného štatútu Palestíny mali byť vyriešené v prechodnom období piatich rokov do roku 1999. Začiatok rokovaní znamenal koniec prvej palestínskej intifády⁵¹² a nádej na vyriešenie dlhodobého konfliktu nenásilnou diplomatickou cestou. Čiastočné úspechy, ako vytvorenie obmedzenej Palestínskej samosprávy na časti okupovaných území, boli nedostatočné aby zabránili prepuknutiu druhej intifády v roku 2000

511 Rezolúcia VZ OSN č. 67/19

512 všel'udové palestínske povstanie (1987-1993)

a zmrazení rokovaní⁵¹³, ktoré beztak nepriniesli žiaden významný pokrok v otázkach permanentného štatútu. Stiahnutie sa Izraela z pásma Gazy nebolo výsledkom dohody s Palestínčaním, ale jednostranným a veľmi pragmatickým rozhodnutím Ariela Šarona. Viaceré medzinárodné iniciatívy (hl. Cestovná mapa navrhnutá Blízkovýchodným kvartetom – Spojené štáty americké, Európska únia, Organizácia spojených národov, Ruská federácia) a sporadické obnovenia rozhovorov po druhej intifáde taktiež nepriniesli ukončenie okupácie a vytvorenie palestínskeho štátu a ostatné roky ostávajú rokovania prakticky zmrazené.

2 Prekážky

Prekážok brániacim úspešnému zavŕšeniu procesu vytvorenia nezávislého slobodného palestínskeho štátu je niekoľko, pričom od počiatku rokovaní sa v podstate nemenia. Najproblematickejšie oblasti, v ktorých nie je možné ani po desaťročiach nájsť obojstranne prijateľný kompromis, ani vynútiť dodržiavanie medzinárodného práva sú osídľovanie okupovaných území židovskými osadníkmi, stiahnutie sa Izraela z okupovaných území za hranice spreď šest'dňovej vojny (1967), resp. vymedzenie hraníc oboch štátov, umožnenie návratu palestínskym utečencom, štatút Jeruzalema a bezpečnostné záruky (hlavne zamedzenie útokov radikálnych palestínskych skupín na Izrael).

Izraelskí politici obhajujú pretrvávajúcu okupáciu bezpečnostnými obavami. Hranice spreď šest'dňovej vojny nepovažujú za dlhodobu udržateľné a preto sú pre nich neprípustné. Návrat utečencov, prípadne ich finančné odškodnenie odmietajú a vlašný tlak medzinárodného spoločenstva na zastavenie výstavby osád na okupovaných územiach ignorujú, nakoľko vnútropolitický tlak na pokračovanie osídľovania je silnejší. Osídľovanie územia je v rozpore s kogentnými normami medzinárodného práva. Izraelom anektovaný Jeruzalem (1967), napriek protestom medzinárodného spoločenstva vyhlásený za „večné, nedeliteľné hlavné mesto Izraela“ nebude podľa politických špičiek židovského štátu predmetom rokovaní (v ostatnom čase to opätovne deklaroval premiér Benjamin Netanjahu). Ochota vrátiť sa za rokovací stôl s Palestínčaním je podmienená obnovením rokovaní bez toho, aby si palestínska strana kládla akékoľvek podmienky na návrat za rokovací stôl.

Čo sa týka Jeruzalema, Izrael ho považuje vrátane jeho východnej (prevažne arabskej časti) za svoje hlavné mesto, pričom ale Východný Jeruzalem požadujú palestínske autority za hlavné mesto budúceho palestínskeho štátu. V snahe zabrániť strate časti tohto nábožensky významného mesta činí židovská vláda viaceré kroky. V prvom rade sa snaží výstavbou prstenca osád okolo celého Jeruzalemu odčleniť jeho arabskú časť od zvyšku Západného brehu a v druhom rade uplatňuje diskriminačnú politiku voči arabskej populácii tohto mesta.⁵¹⁴

Počet palestínskych utečencov (spolu s ich potomkami) sa odhaduje na päť miliónov. Podľa definície UNRWA⁵¹⁵ (United Nations Relief and Works Agency) je za utečenca považovaný každý, kto žil na území Palestíny v období medzi júnom 1946 a májom 1948 a v dôsledku arabsko-izraelskej vojny musel opustiť svoj domov.⁵¹⁶ Organizácia spojených národov rezolúciou VZ č. 194 z roku 1948 potvrdila právo na návrat pre palestínskych utečencov, prípadne poskytnutie finančnej kompenzácie pre tých, ktorí sa vrátiť nechcú alebo

513 Aj v období medzi dvoma intifádami boli rokovania niekoľko krát prerušené kvôli násilnostiam na obidvoch stranách.

514 Východný Jeruzalem, článok izraelského informačného centra B'tselem, [cit. 2013-05-10], Dostupné na internete: <<http://www.btselem.org/topic/jerusalem>>

515 Organizácia zriadená OSN na pomoc palestínskym utečencom, poskytujúca im základné služby ako vzdelanie, lekársku starostlivosť, sociálne služby a prevádzkovanie utečeneckých táborov.

516 Definícia organizácie UNRWA, [cit. 2013-05-10], Dostupné na internete: <<http://www.unrwa.org/etemplate.php?id=86>>

bol ich majetok zlikvidovaný. Izrael k týmto krokom pristúpiť neplánuje a nestotožňuje sa s všeobecne uznávaným výkladom medzinárodného práva v tomto smere.

Predstava o budúcich hraniciach oboch štátov je na oboch stranách rozdielna. Palestínčania chcú samostatný štát v hraniciach spred okupácie v 1967. Ich požiadavka je v súlade s rezolúciami OSN č. 242 a 338. Tieto hranice z izraelského pohľadu nemôžu zaručiť bezpečnosť štátu Izrael a návrat k nim nie je realistický, aj kvôli rozrastajúcemu sa počtu židovských osád a osadníkov na Západnom brehu za „zelenou líniou“⁵¹⁷. Presné hranice, podobne ako právo na návrat utečencov nemajú byť podľa izraelských zástupcov dopredu dané nemenné podmienky, ale môžu byť predmetom rokovaní.

Najzávažnejším problémom, kvôli ktorému sa odmieta palestínska delegácia vrátiť za rokovací stôl je pokračujúca výstavba židovských osád na Západnom brehu a vo Východnom Jeruzaleme, z pohľadu medzinárodného práva nelegálna. Od roku 2002 Izrael niekoľko krát výstavbu pozastavil, ale doposiaľ nikdy úplne nezastavil. V súčasnosti existuje na Západnom brehu (bez Východného Jeruzalema) viac ako sto dvadsať izraelskou vládou schválených osád a vyše sto menších osadníckych stanovišť, ktoré aj keď vláda oficiálne neuznáva, ich v mnohých prípadoch pomáhala založiť. Počet osadníkov na okupovanom Západnom brehu presiahol päťstotisíc a v roku 2011 zaznamenal šesť percentný rast.⁵¹⁸ Týmto spôsobom dochádza k postupnej anexii ďalších území, expandovaniu židovskej populácie a fragmentácii okupovaných území, čo značne komplikuje perspektívne vytvorenie fungujúceho štátneho celku v danej oblasti. Niektoré skupiny osadníkov obývajú Západný breh z pragmatických dôvodov a boli by ochotné sa z osád presídliť do Izraela, keby im boli ponúknuté primerané alternatívne priestory, iné sú tvorené náboženskými radikálmi usilujúcimi o obnovenie biblického židovského kráľovstva, ktorých najvyšším cieľom je osídlenie celej Erec Jisrael. Druhá skupina je pre palestínske obyvateľstvo taktiež bezpečnostným rizikom, aj keď menej diskutovaným ako palestínski „teroristi“ a ich hrozba pre obyvateľov Izraela. Izraelské obranné zložky často nie sú schopné alebo ochotné zabrániť organizovaným akciám osadníkov, ktorých cieľom je ničenie majetku Palestínčanov, vypaľovanie ich pozemkov a pod.. Okupačnej moci pritom vyplýva povinnosť z medzinárodného práva zabezpečiť verejný poriadok a ochranu pôvodných obyvateľov. Pre vznik plnohodnotného samostatného palestínskeho štátu je preto potrebné nie len zastaviť výstavbu ďalších bytových jednotiek, ale aj odstrániť už existujúce osady, aspoň ich väčšiu časť. Napriek výzvam medzinárodného spoločenstva nie je Izrael ochotný pristúpiť ani len na zmrazenie výstavby, keby tak učinil, s veľkou pravdepodobnosťou by mohli byť bilaterálne rokovania s Palestínou obnovené.

K budovaniu vzťahu vzájomnej dôvery a obnoveniu rozhovorov neprospievajú občasnú raketové útoky realizované z pásma Gazy a následné odvetné akcie izraelskej armády. Pásmo Gazy od roku 2007 ovláda hnutie Hamas (na základe výsledku legitímnych demokratických volieb v roku 2006), pôsobia v ňom ale aj viaceré militantné skupiny s vlastným vedením. Ostatné rozsiahlejšie vzájomné ostrelovanie prebehlo v novembri 2012, trvalo osem dní a vyžiadalo si pre tento konflikt typickú asymetriu v počte obetí na oboch stranách, pričom trpeli hlavne palestínski civilisti. Prímerie bolo sprostredkované Egyptom za podpory Spojených štátov amerických, v roku 2013 však už bolo niekoľko krát v menšom rozsahu porušené ako napríklad pri príležitosti návštevy Baracka Obamu v Izraeli alebo po úmrtí Palestínčana v izraelskom väzení. Spojené štáty americké, Izrael, Európska únia a iní považujú Hamas za teroristickú organizáciu a preto s ňou odmietajú priamo rokovať a orientujú sa na umiernenějšíu vládu na Západnom brehu na čele s prezidentom Mahmúdom Abbásom. Jej najsilnejšou frakciou je hnutie Fatah, charakteristické snahou o diplomatické riešenie konfliktu, sekularizmom, rešpektovaním práva Izraela na existenciu a korupciou.

517 označenie pre hranice spred šesťdňovej vojny

518 Osady a krajina, článok izraelského informačného centra B'tselem, [cit. 2013-05-10], Dostupné na internete: <<http://www.btselem.org/settlements/statistics>>

Najväčším úspechom súčasného umierneného palestínskeho vedenia bola iniciatíva na získanie členstva v Organizácii spojených národov. Po neúspešnom pokuse získať v organizácii plné členstvo, ktorý bol podľa očakávaní zablokovaný Bezpečnostnou radou, sa Mahmúd Abbás obrátil na Valné zhromaždenie so žiadosťou o udelenie štatútu nečlenského pozorovateľského štátu. 29. novembra 2012 prijalo Valné zhromaždenie Rezolúciu č. 67/19 udeľujúc Palestíne požadovaný štatút. Za hlasovalo zo stodeväťdesiattri členských štátov stotridsaťosem, deväť bolo proti (Spojené štáty americké, Izrael, Kanada, Česká republika, Maršalove ostrovy, Mikronézia, Nauru, Palau a Panama) a štyridsaťjeden sa zdržalo.⁵¹⁹ Tento krok nie je iba symbolickým gestom, nakoľko implicitne uznáva Štát Palestínu a s novým štatútom má právo získať členstvo v ďalších medzinárodných inštitúciách v rámci OSN, z ktorých najdôležitejšou pre Palestínčanov by mohol byť Medzinárodný trestný súd špecializujúci sa na vojnové zločiny, genocídy, agresie a pod..

Spojené štáty americké a Izrael vyvíjali silný lobbing proti krokom Mahmúda Abbása na pôde OSN a posilnený štatút Palestíny považujú za prekážku pri hľadaní mierového riešenia izraelsko-palestínskeho konfliktu. Americká ministerka zahraničných vecí označila rozhodnutie Valného zhromaždenia za „nešťastné a kontra-produktívne“.⁵²⁰ Ak by Palestínčania požiadali o členstvo v Medzinárodnom trestnom súde a získali ho, mohli by žalovať Izrael za vojnové zločiny, čo by predstavovalo nový prístup k možnému riešeniu okupáciu v čase, keď je už dlhšiu dobu zrejme, že priame rokovania s Izraelom želaný výsledok neprinášajú a Cestovná mapa k samostatnému palestínskemu štátu nevedie.

3 Možné ďalšie kroky

Nevôľa židovského štátu viesť konštruktívne rokovania a ukončiť okupáciu je pochopiteľná a netýka sa len deklarovaných bezpečnostných obáv. Pokiaľ by na Západnom brehu vznikol nezávislý štát, Izrael by stratil časť vodných zdrojov, nevyhnutných pre jeho sociálno-ekonomický rozvoj, čelil by problému pól milióna nespokojných osadníkov a nátlaku mnohých záujmových skupín, ktoré si neprajú riešenie v podobe 2 štátov, napr. Jitzhak Rabin sa stal v roku 1995 obeťou atentátu⁵²¹ kvôli jeho relatívne aktívnemu prístupu k mierovému procesu. Medzinárodné spoločenstvo síce odsudzuje niektoré kroky Izraela, ako napr. výstavbu osád, ale doposiaľ v praxi nepreukázalo dostatočnú vôľu ukončiť izraelsko-palestínsky konflikt. Ak by Spojené štáty americké, Európska únia a iní uvalili na Izrael aspoň ekonomické sankcie za porušovanie medzinárodného práva, mohla by sa okupácia stať menej rentabilnou a izraelskí predstavitelia by boli viac naklonení k jej ukončeniu. Prípadný tlak ďalších medzinárodných inštitúcií na vládu v Jeruzaleme by taktiež mohol oživiť stagnujúci proces vytvorenia druhého štátu v historickej Palestíne.

Novým hráčom, ktorý by intenzívnejšie zasiahol do mierového procesu, by sa mohla stať Čína, čomu nasvedčuje aj nedávna návšteva Mahmúda Abbása a krátko nato Benjamina Netanjahua v Pekingu. Zmrazené rokovania sa pokúšajú obnoviť Spojené štáty americké, prezident Barak Obama nedávno navštívil Izrael a Západný breh a vyzval Netanjahua na zmrazenie výstavby ďalších osád, čo je hlavná požiadavka palestínskych predstaviteľov na obnovenie rokovaní, okrem toho požaduje Abbás aj presun ďalších území spod správy Izraela pod ich vlastnú a nezadržiavanie daňových príjmov, ktoré pre nich vyberajú izraelské orgány a potom by ich mali samospráve vyplácať.

519 Správa z hlasovania VZ OSN, [cit. 2013-05-10], Dostupné na internete: <<http://www.un.org/News/Press/docs/2012/ga11317.doc.htm>>

520 Palestínčania získali vyšší status veľkou väčšinou, správy BBC, [cit. 2013-05-10], Dostupné na internete: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-20550864>>

521 ČEJKA, M.: *Izrael a Palestína, minulosť, súčasnosť a směřování blízkovýchodního konfliktu*, 2010, Brno, str. 195

Možných variant ďalšieho vývoja vzťahov je niekoľko. Ak Izrael zastaví výstavbu osád, vrátia sa Palestínčania za rokovací stôl a budú sa snažiť dospieť k cieľom stanoveným Cestovnou mapou. Či by tento krát mohli byť úspešní je otázne, nakoľko kolobeh predĺžovaní, pozostavovaní, rušení a obnovovaní rokovaní bez hmatateľných výsledkov sa stáva pre tento spor príznačným. Zachovanie statusu quo a pokračovanie výstavby je takisto možné, ale z dlhodobého hľadiska by mohlo viesť k v poradí už tretej intifáde Palestínčanov a prudkému zvýšeniu počtu obetí tohto konfliktu. Ak palestínske vedenie v Ramalláhu stratí dôveru v bilaterálne rokovania, môže sa pokúsiť získať členstvo v ďalších medzinárodných organizáciách a ich prostredníctvom si vynútiť koniec okupácie. Isté je, že Palestínčania sa neuspokoja s čiastočnou samosprávou svojich území, ale budú naďalej bojovať za vlastný plnohodnotný štát, i keď je v súčasnosti stredobodom záujmu iný konflikt na Blízkom východe. Nemožno však očakávať, že hneď po svojom vzniku bude fungovať ako vyspelý demokratický štát s uvedomelou občianskou spoločnosťou, bez ohľadu na to, či vznikne o jeden rok alebo o dvadsať, čím skôr ale vznikne, tým skôr sa môže začať budovať jeho stabilné dlhodobé fungujúce usporiadanie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ČEJKA, M.: *Izrael a Palestina, minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*, 2010, Brno, 321 s., ISBN 978-80-870-29-16-9
- [2] EISENBERG, L. Z. – CAPLAN, N.: *Negotiating Arab-Israeli peace: Patterns, Problems, Possibilities*, 1998, Indiana University Press, 252 s., ISBN-13: 978-0253211590
- [3] MADFAI, M. R.: *Jordan, the United States and the Middle East peace process 1974-1991*, Cambridge University Press 1993, 279 s., ISBN 0 521 41523 3
- [4] PAPPE, I.: *A history of modern Palestine*, 2004, New York, 384 s., ISBN 10 0 521 68315 7
- [5] SORBY, K. R. – SORBY, K.: *Blízky východ v medzinárodnej politike (1971-1990)*, 2011, Vydavateľstvo EKONÓM, 259 s., ISBN 978-80-225-3227-3
- [6] Údaje izraelského informačného centra B'tselem, [cit. 2013-05-10], Dostupné na internete: <<http://www.btselem.org>>
- [7] Údaje organizácie UNRWA, [cit. 2013-05-10], Dostupné na internete: <<http://www.unrwa.org/etemplate.php?id=86>>

Kontakt

Ing. Miroslav Janečka

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5

Email: janecka.miroslav@gmail.com

Slovenská republika

Mgr. Stanislava Judinyová

Abstrakt

Článok sa venuje geopolitickým aspektom občianskej vojny prebiehajúcej v Sýrii medzi režimom prezidenta Bašára al-Asada a opozičnými silami. Konflikt v Sýrii sa premenil na zástupnú vojnu externých aktérov. Článok skúma politické a ekonomické záujmy, ktoré podmieňujú politiku externých aktérov, najmä Ruska, západných krajín, arabského sveta, Číny a Turecka voči stranám v sýrskom konflikte. Vzhľadom na rozloženie síl sa ako najpravdepodobnejší scenár vývoja konfliktu javí pokračovanie občianskej vojny.

Kľúčové slová: aktéri, Blízky východ, Čína, geopolitika, Irán, Katar, Rusko, Saudská Arábia, Sýria, Turecko, USA, záujmy, zemný plyn

Abstract

The article deals with geopolitical aspects of civil war raging in Syria between President Bashar al-Asad's regime and opposition forces. Syrian conflict has taken shape of a proxy war between external actors. The article examines political and economical interests that condition policy of external actors especially Russia, Western countries, Arab world, China and Turkey vis-a-vis belligerents. Taking into consideration distribution of power, the most probable scenario of further conflict development appears to be a protracted civil war.

Key words: actors, China, geopolitics, interests, Iran, natural gas, Near East, Qatar, Russia, Saudi Arabia, Syria, Turkey, USA

1 Úvod

Pád režimu tuniského prezidenta Zinedina Ben Aliho 14. januára 2011 vyvolané masovými protestami verejnosti v Tunisku viedol k rozšíreniu sa protestného hnutia namiereného proti autoritárskym režimom v ďalších arabských štátoch. Tento proces označovaný ako „arabská jar“ zasiahol v marci 2011 aj Sýriu. Spočiatku pokojné demonštrácie vyvolané zatknutím skupiny tínedžerov za protivládne graffiti v meste Dará na juhu krajiny v marci 2011 postupne eskalovali do násilného konfliktu – občianskej vojny medzi provládnyimi silami prezidenta Bašára al-Asada a povstaleckých síl reprezentovaných tzv. Slobodnou sýrskou armádou a rôznymi salafistickými a džihádistickými ozbrojenými skupinami.

Hoci udalosti v Sýrii boli vyvolané nespokojnosťou časti obyvateľstva s vládnučim režimom prezidenta Asada a nepriaznivou ekonomickou situáciou prejavujúcou sa vysokým podielom nezamestnanosti mladých ľudí, ničivými následkami sucha v rokoch 2006 – 2010 a následkami liberalizačných ekonomických reforiem, prebiehajúci konflikt má významnú geopolitickú dimenziu. Konflikt v Sýrii je tak možné označiť nielen ako občiansku vojnu, ale aj ako zástupnú vojnu medzinárodných aktérov snažiacich sa využiť udalosti „arabskej jari“ v Sýrii na presadenie svojich záujmov.

522 Názory obsiahnuté v článku vyjadrujú osobné stanoviská autorky.

2 Medzinárodní aktéri a ich geopolitické záujmy v Sýrii

Z hľadiska geopolitického predstavuje Sýria pomerne komplikované „bojové pole“ viacerých aktérov presadzujúcich rôznorodé záujmy politického a ekonomického charakteru. Na jednej strane sú to aktéri podporujúci Asadov režim: Rusko, Irán a hnutie Hizballáh v Libanone. Na druhej strane stoja západné krajiny (USA a európske krajiny), ktoré sú spolu s Tureckom a arabskými krajinami (najmä Saudská Arábia, Katar, Spojené arabské emiráty) naklonené rebelom. Čína odmieta podporiť rezolúcie OSN navrhované odporcami sýrskeho režimu. Izrael zastáva opatrný postoj.

Ak prijmeme tézu, že Sýria sa stala „geopolitickým bojiskom“ externých aktérov, je možné záujmy uvedených aktérov rozlíšiť nasledovne:

- POLITICKÉ:
 - dominancia a vplyv na Blízkom východe
 - dominancia a vplyv v širšom regióne spojená s presadením špecifického politicko-ekonomického modelu usporiadania štátov
 - snaha zabrániť nárastu náboženského extrémizmu
- EKONOMICKÉ:
 - ekonomické investície a obchodné záujmy
 - surovinové zdroje.

2.1 Politické záujmy

Sýria je krajina, ktorá už v minulosti zohrávala významnú úlohu z geopolitického hľadiska. Počas obdobia studenej vojny sa vyprofilovala ako verný spojenec Sovietskeho zväzu, pričom toto spojenectvo pretrvalo aj koniec studenej vojny a rozpad Sovietskeho zväzu. Ruská federácia je jedným z najvýznamnejších obchodných partnerov Sýrie najmä, čo sa týka obchodu s výrobkami zbrojárskeho priemyslu. Okrem toho má Rusko v sýrskom prístave Tartús námornú základňu.

Spojenectvo s Iránom má pre Sýriu takisto veľký význam. Režim, ktorý v prevažne sunnitskej Sýrii zaviedol otec súčasného prezidenta Bašára al-Asada, Hafíz al-Asad, keď sa po puči v roku 1970 stal prezidentom, je založený na náboženskej menšine Alawitov vládnuce s podporou ostatných menšinových náboženských zoskupení a časti sunnitských vyšších vrstiev.⁵²³ Alawiti sú sektou šiítskeho islamu, čo ich zblízuje s Iránom, v ktorom vládne náboženský režim vychádzajúci zo šiítskej interpretácie islamu.⁵²⁴ Spájala ich aj snaha zabrániť irackej dominancii na Blízkom východe a antiamerické postoje. Sýria aj Irán (spolu

so Severnou Kóreou) boli po teroristických útokoch na USA v roku 2001 americkým prezidentom Georgeom Bushom ml. označené ako „os zla“.⁵²⁵ Obe krajiny zároveň podporujú hnutie Hizballáh pôsobiace v Libanone proti Izraelu.

Vzhľadom na fakt, že na Blízkom východe existuje dlhodobá rivalita medzi arabskými krajinami, ktoré sú prevažne sunnitské, a šiítskym perzským Iránom, stáva sa Sýria bojiskom o hegemoniu v tomto regióne. Hazem Saghieh v periodiku Al-Hayat (citované podľa <http://www.courrierinternational.com>, 11. 4. 2013) hovorí o udalostiach

523 Z približne 22, 46 mil. obyvateľov približne 74% vyznáva sunnitský islam (Syria. The World Factbook, 2013, <https://www.cia.gov>). Alawiti tvoria približne 12 % obyvateľstva (Zetlaoui, 2012, In: Religions & Histoire).

V krajine zároveň žijú ešte šiíti, ismaeliti, Drúzi, kresťania.

524 Šiítsky islam na rozdiel od sunnitského uznáva za právoplatných náboženských vodcov islamu iba potomkov Mohamedovho bratanca a zaťa Alího.

525 Napriek uvedenému, počas prvej vojny v Zálive sa Sýria v snahe eliminovať irackého rivala postavila na stranu koalíčných síl.

„arabskej jari“ ako o „sunnitskej revolúcii“, ktorá vyváži vlnu „šíitskych revolúcií“ v 70. a 80. rokoch 20. storočia, pričom pod „šíitskymi revolúciami“ rozumie príchod Hafíza al-Asada k moci v Sýrii v roku 1970, iránsku revolúciu v 1979 a rozvoj Hizballáhu v Libanone.

Zachovanie tzv. šíitskej „osi odporu“ zloženej z Iraku, Sýrie a Hizballáhu v Libanone by Iránu umožnilo nielen čeliť snahám sunnitskej časti Blízkeho východu o dominanciu v regióne, ale zároveň by mu pomohlo naďalej odolávať tlaku západných sankcií namierených proti iránskemu jadrovému programu (Jokar, 1. 2. 2013, <http://www.huffingtonpost.com>). Je možné, že Sýria sa stane jedným z bodov rokovaní o iránskom jadrovom programe, keďže Irán vyzbrojuje a cvičí niektoré skupiny bojujúce v prospech Asadovho režimu. Angažovanosť v sýrskom konflikte mu poskytuje určitý manévrovací priestor ako využiť situáciu v Sýrii na získanie prípadných ústupkov od Západu pri vyjednávaní o svojom jadrovom programe. Z uvedeného teda vyplýva, že podpora sunnitských rebelov proti Asadovi zo strany Západu, arabských krajín (najmä Saudskej Arábie, ale aj Kataru a Spojených arabských emirátov) a Turecka je motivovaná snahou nastoliť v Sýrii režim, ktorý oslabí pozíciu Iránu a to aj z toho dôvodu, že ostatné články šíitskej „osi odporu“ sú menej silné ako by bola stabilná Sýria vzhľadom na to, že Hizballáh je len jednou z politických síl, ktorá pôsobí v Libanone a Irak sa po americkej invázii zmieta v sektárskom násilí.

V súvislosti s podporou opozície voči Asadovmu režimu je však potrebné poznamenať, že aj tie krajiny, ktoré ju podporujú, majú tendenciu favorizovať určitú časť výrazne fragmentovanej sýrskej opozície, čo môže v konečnom dôsledku v prípade zvrhnutia súčasného režimu ďalej destabilizovať krajinu prostredníctvom bojov o moc medzi jednotlivými frakciami. Turecko, Katar, Spojené arabské emiráty a Egypt podporujú totiž elementy sýrskej opozície spojené s Moslimským bratstvom, ktorého predstavitelia sú početní v tzv. Slobodnej sýrskej armáde (označenie zastrešujúce viaceré ozbrojené skupiny, ktoré sa vyvinuli hlavne z dezertérov z Asadovej armády v roku 2011) a v Sýrskej národnej koalícii („dočasná vláda“ opozičných síl). Saudská Arábia preferuje zase radikálne salafistické a džihádistické ozbrojené skupiny, ktoré sa hlásia k radikálnemu výkladu islamu a zavedeniu islamského práva šaría.⁵²⁶

Turecko sa aktívne angažuje v podpore sýrskej opozície aj z dôvodu snahy o zabezpečenie si vplyvu na Blízkom východe. Táto turecká snaha o ambicióznú zahraničnú politiku pravdepodobne súvisí s komplikujúcou sa perspektívou členstva Turecka v Európskej únii, ktoré sa tak výraznejšie sústreďuje na regióny mimo Európskej únie. Viacerí autori priamo hovoria o snahe upevniť si postavenie v krajinách bývalej Osmanskej ríše (Bližšie pozri napr.: Singh, *The End of Liberal Interventionism*, 2011, <http://www.project-syndicate.org> alebo Alessia Chiriatti, 2012, ktorá svoj článok priamo pomenovala „Neo-Ottomanist Diplomacy: The Turkish Geopolitics in Syria“).

V prípade šíitskeho hnutia Hizballáh je angažovanie sa v sýrskom konflikte prostredníctvom ochrany šíitskych dedín na pomedzí Sýrie a Libanonu, strážením svätyne Sayida Zainab pri Damasku a výskumných zariadení resp. závodov na výrobu rakiet v Sýrii a pomoci sýrskym utečencom v Libanone a vnútorným presídlencom v Sýrii (al-Amin, 22.3.2013, <http://english.al-akhbar.com>)⁵²⁷ ako aj bojových akcií po boku prorežimných síl v Sýrii motivované percepciou Asadovho režimu ako „zadného voja“ (odporu hnutia voči Izraelu), jeho „chrbtovej kosti“ (Bližšie pozri: „*Hizballáh bude bojovať v Sýrii až do konečného víťazstva*“, 2013, EuroAtlantic Quarterly). To znamená, že Hizballáh vníma Sýriu ako záruku zachovania vlastnej existencie hnutia.

⁵²⁶ Najznámejšia z takýchto skupín je v súčasnosti je Džabhát al-Nusrá.

⁵²⁷ Šéf Hizballáhu Hassan Nasralláh priznal zapojenie sa hnutia do priamych bojových akcií až v súvislosti s bojmi o strategické mesto Kusajr na pomedzí Sýrie a Libanonu 25. mája 2013.

Izrael zachovával od vypuknutia konfliktu v Sýrii opatrný prístup vzhľadom na to, že nie je naklonený Asadovmu režimu, ale rovnako má obavy aj z možného víťazstva radikálnych sunnitských rebelov a destabilizácie regiónu. Letecké útoky Izraela na sýrske ciele v máji 2013 nasvedčujú, že Izrael sa snaží zabrániť dodávkam zbraní zo Sýrie pre hnutie Hizballáh do Libanonu, pretože ich považuje za narušenie rovnováhy síl v regióne (Mneimneh, <http://www.geopoliticalmonitor.com>, 5.5. 2013). Zároveň je možné letecké útoky chápať ako určitú demonštráciu izraelskej sily, ktorou Izrael naznačuje Asadovmu režimu, že v prípade potreby je schopný a odhodlaný zasiahnuť v súčasnom konflikte na ochranu svojich záujmov aj vojensky.

V prípade najväčších geopolitických hráčov t. j. Západu, presnejšie, USA, Ruska a Číny však má sýrsky konflikt presah nad rámec regiónu Blízkeho východu. V skutočnosti nejde len o to, či budú v regióne dominovať sunnitské režimy spriaznené so západnými krajinami, alebo sa zachová súčasná patová situácia ohľadom silného šíitskeho Iránu s jadrovým programom. Arabská jar a zmeny režimov, ktoré vyvoláva v niektorých krajinách, umožňujú Západu pokúsiť sa o šírenie princípov liberálnej demokracie a voľného trhu do takej miery, že Rusko a Čína sa môžu obávať narušenia relatívnej stability zabezpečovanej doteraz autoritárskymi krajinami v regióne a následného možného „prelievania arabskej jari“ do oblastí ruskej sféry vplyvu v Strednej Ázii a na Kaukaze ako aj do samotného Ruska. Ako uvádza Graeme Herd: „Arabská jar nepriamo spochybňuje životaschopnosť ruského modelu autoritárskeho vládnutia, proces politickej tranzície a rozdelenia moci.“ (Herd, 2011, *Per Concordiam*).

Táto konfrontácia je v prípade Západu ideologicky odôvodňovaná doktrínou „zodpovednosť chrániť“ (Responsibility to Protect - R2P), podľa ktorej medzinárodné spoločenstvo môže zasiahnuť v krajinách, ktoré nie sú schopné, alebo ochotné brániť a dodržiavať práva a slobody vlastných občanov. Rusko a Čína však na uvedený prístup hľadia s obavami, keďže vonkajšie zasahovanie do vnútorných záležitostí štátov pod zámienkou chrániť ich občanov pokladajú za porušenie princípu suverenity štátov a šírenie západného modelu vládnutia, ktorý by mohol ohroziť ich vlastné pozície vo svete.⁵²⁸

Nesúhlasný postoj, ktorý obe krajiny prejavujú v súvislosti so snahami schváliť právne záväzné rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN, odsudzujúce konanie sýrskeho režimu a nadošlé opatrenia medzinárodného spoločenstva na obnovu mieru v krajine, je pravdepodobne aj reakciou na implementáciu rezolúcie č. 1973 zo strany členských krajín NATO v Líbyi. Pri uvedenej rezolúcii sa totiž Rusko a Čína zdržali hlasovania a umožnili tak zásah zameraný na ochranu líbyjskeho obyvateľstva. Avšak krajiny NATO argumentujú potrebou zabrániť páchaniu násilia na obyvateľoch celej Líbye, nielen obyvateľstva mesta Bengází, usúdili, že najlepšie bude docieľiť zvrhnutie Muammara Kaddáfího. Rusko a Čína však takúto interpretáciu pokladajú za zásah nad rámec rezolúcie č. 1973 a vnímajú to ako svoju strategickú „prehru“, ktorej sa chcú do budúcnosti vyvarovať.

Rusko a Čína nemajú záujem o zmenu režimu v Sýrii aj kvôli obavám z nárastu islamského extrémizmu a terorizmu, ktorý by sa mohol z nepokojnej Sýrie šíriť na Kaukaz a medzi čínskych Ujgurov vyznávajúcich islam. Z rovnakého dôvodu – zabrániť šíreniu radikálneho islamu zo Sýrie - však Rusko má záujem o riešenie situácie v Sýrii, čo sa prejavilo

⁵²⁸ V tejto súvislosti je zaujímavé, že Brazília v roku 2011 navrhla koncepciu „zodpovednosť počas ochrany“ (Responsibility While Protecting - RWP), na základe ktorej by Bezpečnostná rada OSN mala dôsledne monitorovať a kontrolovať akcie medzinárodného spoločenstva pri uplatňovaní R2P. USA, Francúzsko, Veľká Británia, t.j. krajiny, ktoré sa výrazne angažujú pri podpore sýrskej opozície, sa k návrhu postavili vložne s odôvodnením, že by mohol spomaliť akcieschopnosť medzinárodného spoločenstva (Western, Goldstein, 26. 3. 2013, <http://www.foreignaffairs.com>).

aj počas návštevy amerického ministra zahraničných vecí Johna Kerryho v Moskve 7. mája 2013 súhlasným postojom Ruska k možnosti usporiadať rokovania o ukončení násilia v Sýrii.

2.2 Ekonomické záujmy

Konflikt prebiehajúci v Sýrii má aj významnú ekonomickú dimenziu. Postoje západných európskych štátov t. j. podpora sýrskej opozície sú pravdepodobne motivované i snahou o udržanie a prípadne i rozšírenie objemu investícií v krajinách Perzského zálivu resp. investícií prúdiacich z krajín Perzského zálivu do Európy. V tomto smere vystupuje do popredia hlavne Katar, ktorý vlastní významné podiely vo najväčších francúzskych podnikoch (napr.: Total, Veolia, Boyuges, Vinci, a pod.), v Nemecku vlastní Katar 17% akcií Volkswagenu, 10% akcií Porsche a 3% v Siemense. Vo Veľkej Británii patrí Kataru na Londýnskej akciovej burze podiel vo výške 20% a v bankovom dome Barclays je Katar majoritným vlastníkom (Jokar, 1. 2. 2013, <http://www.huffingtonpost.com>). V tomto ohľade je zaujímavé, že práve dve zo spomínaných krajín s veľkým objemom katarských investícií - Francúzsko a Veľká Británia - patrili medzi najväčších podporovateľov zrušenia sankcií EÚ na dodávku zbraní sýrskej opozície.

Problematika energetických surovín zohráva v sýrskom konflikte takisto dôležitú úlohu. Katar a Irán zdieľajú v Perzskom zálive najväčšie nálezisko zemného plynu na svete nazývané Južný Pars (iránsky názov) resp. Severný Dóm (katarský názov). Katar zamýšľal na prepravu vyťaženého plynu do Európy vybudovať plynovod vedúci cez Saudskú Arábiu, Jordánsko a Sýriu (Jokar, 1. 2. 2013, <http://www.huffingtonpost.com>). Avšak v júli 2011 dala Sýria prednosť dohode s Iránom a Irakom o vybudovaní alternatívnej trasy plynovodu. Európa, ktorá pokrýva veľkú časť svojich potrieb zemného plynu z Ruska, má záujem diverzifikovať dodávateľské zdroje s cieľom znížiť ceny dodávaného plynu. V prípade nastolenia sunnitského režimu v Sýrii by sa zvýšili šance, že dôjde k vybudovaniu plynovodu vedúceho z Kataru, čo by jej dodalo strategickú výhodu v jednaniach s Iránom.

Na druhej strane, kým nie je isté, ktorá z uvedených dvoch alternatív bude realizovaná (resp. či situácia vôbec umožní v dohľadnej dobe začať výstavbu niektorej z uvedených trás) musia európske štáty pri pokusoch riešiť situáciu v Sýrii brať do úvahy skutočnosť, že mnoho európskych krajín je závislých od dodávok zemného plynu práve z Ruska. Okrem toho, dodávky katarského skvapalneného zemného plynu (LNG), ktoré len v prípade zásobovania britských odberateľov predstavujú až 59,3% z dodávok plynu do krajiny, sú transportované cez Hormuzský prieliv, ktorého vyústenie do Ománskeho zálivu kontroluje Irán (Jokar, 1. 2. 2013, <http://www.huffingtonpost.com>).

Rovnako je možné predpokladať, že nedávno objavené náleziská zemného plynu a ropy v pobrežných vodách Libanonu, Sýrie, Izraela, Palestíny, Cypru a Egypta, sa stanú jedným z faktorov geostrategických analýz konfliktu v Sýrii s cieľom medzinárodných aktérov získať práva na ich exploataciu (Escobar, 15. 4. 2013, www.globalresearch.ca).

V súvislosti s ekonomickými záujmami v sýrskom konflikte je potrebné brať do úvahy aj ďalšiu dimenziu - snahu USA brániť sa ekonomickému vzostupu Číny vo svete. F. William Engdahl uvádza, že USA spustili proces „arabskej jari“ s cieľom zabrániť Číne v úspešnom postupe stať sa najväčším hospodárskym konkurentom USA. Engdahl uvádza, že USA sa pri svojich intervenciách v Iraku a Afganistane pokúšali dosadiť vlády, ktoré im umožnia naplno profitovať z tamojších surovinových zdrojov, pričom sa im však nepodarilo dosiahnuť v daných krajinách stabilitu a ani zabrániť novým vládam, aby neobchodovali s Čínou. Preto je americkým cieľom vyvolať nestabilitu v arabskom svete, aby znemožnili Číne prístup k tamojším surovinovým zdrojom. (Engdahl, 2. 2. 2013, <http://www.globalresearch.ca>).

3 Záver

„Arabská jar“ v sýrskom kontexte nabrala podobu občianskej vojny medzi vládnucim režimom prezidenta Bašára al-Asada a opozičnými skupinami usilujúcimi sa o jeho zvrhnutie. Vzhľadom na špecifickú pozíciu Sýrie z hľadiska záujmov medzinárodných aktérov sa z krajiny stala „geopolitická šachovnica“, na ktorej mocnosti bojujú o presadenie svojich politických a ekonomických záujmov.

Z hľadiska možných scenárov ďalšieho vývoja: udržanie moci Asadovho režimu, pád režimu sprevádzaný nastolením nového režimu, v ktorom budú dominovať sunnitské sily a pokračujúceho boja opozičných síl s prorežimnými, ktorý bude dlhodobo devastovať krajinu, sa v súčasnej situácii a rozložení síl javí ako najpravdepodobnejší scenár dlhodobej občianskej vojny. „Arabská jar“ čiže prejav aspirácií po zmene autoritárskych režimov tak naberá v Sýrii tragické rozmery. Zvýšená angažovanosť rôznych externých aktérov usilujúcich sa prostredníctvom Sýrie a na úkor jej obyvateľov presadzovať svoje vlastné záujmy tak dáva za pravdu nemenovanému sýrskemu intelektuálovi, že „všetko je to len geopolitická hra hraná so sýrskou krvou“ (In Gresh, 29.8. 2012, <http://blog.mondediplo.net>).

Zoznam použitej literatúry

- [1] AL-AMIN. 2013. *Hezbollah's Role in Syria*. In Al Akhbar. 22. 03. 2013. [cit. 15. 05. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://english.al-akhbar.com/node/15326>>
- [2] ENGDAHL. 2013. *Obama's Geopolitical China 'Pivot': The Pentagon Targets China*. In Global Research. 02. 02. 2013. [cit. 16. 05. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.globalresearch.ca/obama-s-geopolitical-china-pivot-the-pentagon-targets-china/32474>>
- [3] ESCOBAR. 2013. *Pipelineistan Geopolitics at Work: Iran, Pakistan, Syria, Qatar*. In Global Research. 15. 04. 2013. [cit. 16. 05. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.globalresearch.ca/oil-pipeline-geopolitics-iran-pakistan-syria-qatar-pipelineistan-at-work/5331373>>
- [4] GRESH. 2012. *Que faire en Syrie?* In Le Monde diplomatique: Les blogs du Diplo. 29. 08. 2012. [cit. 28. 03. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://blog.mondediplo.net/2012-08-29-Que-faire-en-Syrie>>
- [5] HERD. 2011. *Wave of Change Creates Eurasian Ripples*. In Per Concordiam, roč. 1, 2011, č. 4. ISSN 2166-3238, s. 10 – 17.
- [6] „Hizballáh bude bojovať v Sýrii až do konečného víťazstva“. In EuroAtlantic Quarterly. 26. 05. 2013. [cit. 06. 06. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.eaq.sk/clanok/2013-05-26-hizballah-bude-bojovat-v-syrii-az-do-konecneho-vitazstva>>
- [7] CHIRIATTI. 2012. *Neo-Ottomanist Diplomacy: The Turkish Geopolitics in Syria*. [cit. 16. 05. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.sisp.it/files/papers/2012/alessia-chiriatti-1385.pdf>>
- [8] JOKAR. 2013. *War in Syria: Geopolitics of the Conflict*. In Huffington Post. 01. 02. 2013. [cit. 16. 05. 2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.huffingtonpost.com/milad-jokar/war-in-syria-geopolitics-_b_2378683.html>

- [9] MNEIMNEH. 2013. *The Risks of an Israeli Intervention in Syria*. In Geopolitical Monitor. 05. 05. 2013. [cit. 17. 05. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.geopoliticalmonitor.com/the-risks-of-an-israeli-intervention-in-syria-4808/>>
- [10] SAGHIEH. *L'ambiguë révolution sunnite*. In Al-Hayat. 11. 04. 2013 [cit. 26. 04. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.courrierinternational.com/article/2013/04/11/1-ambigue-revolution-sunnite>>
- [11] SINGH. 2011. *The End of Liberal Interventionism*. In Project Syndicate. 28. 06. 2011. [cit. 15. 05. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.project-syndicate.org/commentary/the-end-of-liberal-interventionism>>
- [12] *Syria*. In The World Factbook. [cit. 17. 05. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>>
- [13] WESTERN, GOLDSTEIN. *R2P After Syria*. In Foreign Affairs. 26. 03. 2013. [cit. 28. 03. 2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/139080/jon-western-and-joshua-s-goldstein/r2p-after-syria>>
- [14] ZETLAOUI. 2012. *Les Alaouites de Syrie*. In Religions & Histoire, roč. 8, 2012, č. 45. ISSN 1772-7200, s. 68-73.

Kontakt

Mgr. Stanislava Judinyová

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica
Email: judinyova@gmail.com
Slovenská republika

TURECKO-ARMÉNSKE ZBLIŽOVANIE – ŠANCA ALEBO RIZIKO

Mgr. Anna Juhászová

Abstrakt

Bilaterálne pokusy o normalizáciu turecko-arménskych vzťahov od roku 1991 zlyhali predovšetkým kvôli odlišnému pohľadu oboch národov na udalosti z roku 1915 a z tureckej strany aj z dôvodu podmieneniu zblížovania vyriešením konfliktu o Náhorný Karabach. Rusko-gruzínska vojna však zmenila rovnováhu moci na južnom Kaukaze a slúžila ako nový impulz pre turecko-arménske zblížovanie podporené aj externými aktérmi. V roku 2009 sa podpísanie turecko-arménskych protokolov javilo ako historický moment, ktorý však bol následne suspendovaný práve kvôli neschopnosti urovnať konflikt o Náhorný Karabach. Predložený článok skúma, či tvorí normalizácia turecko-arménskych vzťahov v skutočnosti príležitosť alebo riziko pre spomenuté dva štáty a pre širší región.

Kľúčové slová: Turecko, Arménsko, zblížovanie, protokoly, konflikt o Náhorný Karabach

Abstract

The bilateral attempts to normalize the Turkish-Armenian relations since 1991 have been a failure primarily because of different views of the two nations on the events of 1915 and from the Turkish point of view also due to conditioning the rapprochement procedure with a solution to the Nagorno Karabakh conflict. However, the war between Russia and Georgia changed the balance of power in the South Caucasus and served as an impetus for the Turkish-Armenian rapprochement supported also by external actors. The signing of the protocols in 2009 seemed to be a historical moment, which was subsequently suspended exactly because of the inability to settle the Nagorno Karabakh conflict. The present article examines whether the normalization of the Turkish-Armenian relations actually creates an opportunity or a risk for the above mentions two states and for the wider region.

Key words: Turkey, Armenia, rapprochement, Protocols, Nagorno Karabakh conflict

1 Úvod

Vzťahy Arménska a Turecka, teda dvoch susedných štátov sa označujú ako komplikované prevažne z nevyriešených historických dôvodov. Tieto dva národy žili vedľa seba dlhé storočia, pričom v niektorých historických obdobiach neboli ich vzťahy také vyostrené a natoľko konfliktné ako v poslednom storočí. Udalosti z roku 1915, o ktorých Arméni hovoria ako o genocíde, jednoznačne vytvorili predpoklad pre vzájomnú nenávisť medzi susednými národmi. Napriek tomu, tzv. genocída nie je jediným dôvodom, prečo medzi Arménskom a Tureckom nie sú doteraz naviazané diplomatické styky. Konflikt o Náhorný Karabach, ktorý sa odohráva medzi Arménskom a Azerbajdžanom, turkickým bratom Turecka má dopad aj na turecko-arménske vzťahy. V čase, keď Azerbajdžan počas vojny o Náhorný Karabach uvalil embargo na Arménsko, pridalo sa k nemu aj Turecko a uzavrelo svoje hranice so susedným Arménskom, ponechávajúc ho tak v nepriaznivej hospodárskej situácii. Po rusko-gruzínskej vojne si však Turecko začalo uvedomovať potrebu zvyšovania svojej dôležitosti v regióne južného Kaukazu, v dôsledku čoho začalo uvažovať aj o normalizácii svojich vzťahov s Arménskom. Turecké úsilia ale narazili na odpor dlhého spojenca, Azerbajdžanu, a preto Turci podmienili turecko-arménske zblížovanie vyriešeniu sporu o Náhorný Karabach, ktorý sa v súčasnosti označuje za stav „žiadnej vojny a žiadneho

mieru“. Arméni nemienia opustiť azerbajdžanské regióny obklopujúce Náhorný Karabach, ale majú pochopiteľne záujem o otvorenie turecko-arménskych hraníc.

2 Ciele Turecka ako regionálnej veľmoci v regióne južného Kaukazu

Jedným z primárnych strategických cieľov tureckej zahraničnej politiky je posilnenie vlastnej pozície v očiach nezávislých republík Kaukazu a Strednej Ázie. Hlavným spôsobom dosiahnutia tohto cieľa je prehĺbenie hospodárskej, politickej a bezpečnostnej spolupráce s piatimi bývalými sovietskymi republikami, ktoré sú zaradené do tureckej jazykovej rodiny: Azerbajdžan, Turkménsko, Kazachstan, Uzbekistan a Kirgizsko. V máji 1988 sa uskutočnilo stretnutie ministrov obrany týchto štátov v Istanbuli, ktoré Rusi vnímali relatívne veľmi podozrivo. Predtým v roku 1996 sa podpísala Zmluva o bilaterálnej vojenskej spolupráci medzi Azerbajdžanom a Tureckom, ktorá vyvolala obrovský ohlas, nakoľko sa vojenská sféra na Kaukaze vníma citlivo. (Sarvarian, 2008) Hlavným strategickým zámerom Azerbajdžanu je vybudovanie a využívanie takých ropovodov a plynovodov, ktoré obchádzajú Rusko. Strategické ciele Turecka a Azerbajdžanu sa teda zhodujú v tom, že sa snažia o zníženie ruského vplyvu v regióne. Ich geopolitické a geostrategické záujmy využívajú dve ideológie ako nástroje – panturkizmus a armenofóbiu, pričom prvé označuje jednotu všetkých turkických národov a druhé zdôrazňuje nenávisť pociťovanú voči Arménom v týchto krajinách.

Geopolitická hra o politický a hospodársky vplyv v Strednej Ázii konfrontovala Turecko s realitou, že jeho vzťahy s turkickými štátmi záležia vo veľkej miere na troch neturkických tranzitných krajinách, z ktorých dve boli vnímané ako schopné blokať Turecko akýmkoľvek prostriedkami – menovite Arménsko a Irán. Čo sa týka južného Kaukazu, tureckú pozíciu determinujú pozitívne vzťahy s turkickým Azerbajdžanom, kým vzťahy s Arménskom sú historicky komplikované. Veľa odborníkov napriek tomu tvrdí, že kľúčovým bodom pre tureckú politiku na Kaukaze je Arménsko, ktoré môže narušiť vplyv Turecka na región a podporovať zachovanie ruského vplyvu na chod udalostí na Kaukaze. Turecko bolo prvým štátom, ktoré uznalo Azerbajdžan, niekoľko týždňov predtým, ako uznalo ďalšie štáty v regióne. Azerbajdžan bol kľúčovým partnerom pre Turecko z viacerých dôvodov. Pochopiteľne, Turecko potrebovalo vykonávať závažný vplyv na Kaukaz, pretože to determinovalo aj jeho vplyv v Strednej Ázii. Okrem toho, Azerbajdžan bol označený za strategicky najdôležitejšiu krajinu nielen Tureckom, ale aj Iránom a neskôr aj Spojenými štátmi americkými. Turecké priority ohľadom azerbajdžansko-tureckých vzťahov sú nasledovné (Cornell, 1999):

- podpora nezávislosti Azerbajdžanu;
- podpora azerbajdžanskej suverenity nad Náhorným Karabachom;
- limitovať ruský vplyv na južnom Kaukaze;
- participácia na ťažbe ropy v Azerbajdžane a podpora exportu cez Turecko;
- udržiavanie priateľskej vlády v Baku.

3 Turecko-arménske vzťahy po roku 1991

Po rozpade ZSSR nebolo Turecko zásadne proti nadviazaniu diplomatických vzťahov so susedným Arménskom, napriek rozdielnym názorom na arménske tvrdenia o genocíde z roku 1915. Arménsko je traumatizované genocídou z roku 1915, ktorú proti nim vykonala Osmanská ríša, avšak Turecko tieto udalosti dodnes popiera. Napriek tomu, Ankara uznala nezávislú Arménsku republiku v roku 1991, ale k nadviazaniu diplomatických stykov už nedošlo. (Shaffer, 2009) V skutočnosti Turecko slúžilo ako sprostredkovateľ americkej

pomoci Arménsku po vyhlásení nezávislosti krajiny. Avšak po zintenzívnení násilia v konflikte o Náhorný Karabach v roku 1993 bola turecká verejná mienka silno proti nadviazaniu diplomatických stykov s Arménskom a rokovanie o nich Turci pozastavili. Turecko bolo v tom čase jediným ozajstným podporovateľom Azerbajdžanu, nakoľko Rusko, Irán a USA vyjadrovali väčšiu podporu Arménsku. Z toho dôvodu sa Turecko rozhodlo pridať k Azerbajdžanu v uvalení embarga na Arménsko, ktoré trvá až dodnes a do veľkej miery prispieva k oslabovaniu arménskej ekonomiky. Embargo pritom patrí k vážnym ekonomickým sankciám, ktorá zasahuje do takmer každej sféry ekonomiky a ovplyvňuje obchod štátu s väčšinou komodít. (Masár, 2005) Na druhej strane, účasť Turecka na konflikte by znamenala vážne problémy v rámci NATO, ktorého je Turecko členom. NATO bolo jasne proti vojenskej intervencii Turecka do vojny o Náhorný Karabach, pretože by to znamenalo risk eskalácie širšej vojny, v ktorej by eventuálne mohlo participovať aj Rusko.

Údajná genocída Arménov, ktorú proti nim vykonal Turci v roku 1915 a vytvorenie súčasného Arménska prispeli k takej úrovni nacionalizmu, ktorý sa často prirovnáva k židovskému. Arménska diaspóra podobne ako židovská je rozptýlená po celom svete a je mocná predovšetkým v Spojených štátoch a vo Francúzsku. Arméni často vnímajú násilnosti zo strany Azerbajdžancov v konflikte o Náhorný Karabach ako útlak zo strany Turkov, ktorí sa už raz pokúsili o vyvraždenie Arménov v roku 1915. Napriek tomu, že Arménsko na začiatku svojej nezávislosti uplatňovalo určité hospodárske a politické reformy, v súčasnosti trpí pod tlakom prílišnej militarizácie a taktiež má obrovské nevýhody z ekonomickej izolácie, do ktorej ho dostali Azerbajdžan a Turecko. Arménsko je v súčasnosti uzavreté z 84% medzi nepriateľské štáty, nakoľko z celkovej dĺžky hraníc 1254 km pripadá 787 km na Azerbajdžan a 268 km na Turecko. (Baar, 2001) Hospodárska a finančná kríza, ktorá zasiahla celý svet už od roku 2008 z pochopiteľných dôvodov mala horší dopad na Arménsko, nakoľko uzavreté hospodárstvo sa horšie zotavuje než otvorené. (Masár, 2009) Aj z toho dôvodu by bolo pre Arménsko kľúčové, aby sa čo najskôr utvorili hranice aspoň s Tureckom a v najlepšom prípade aj s Azerbajdžanom.

4 Turecko-arménske vzťahy v kontexte rusko-gruzínskej vojny

Turecko prvýkrát prejavilo svoju snahu o aktívnu politiku na južnom Kaukaze po vypuknutí rusko-gruzínskej vojny v auguste 2008, ktorá zahŕňala vytvorenie Stabilizačnej a kooperačnej platformy na Kaukaze (Caucasus Stability and Cooperation Platform), kde by členstvo získalo Arménsko, Azerbajdžan, Gruzínsko, Rusko a Turecko. Prekvapivo sa do platformy nedostali Spojené štáty americké, a to aj napriek tomu, že patria medzi spolupredsedy Minskej skupiny OBSE, ktorá je zodpovedná za vyriešenie konfliktu o Náhorný Karabach. Hlavným cieľom tejto platformy je pomoc pri vyriešení regionálnych bezpečnostných problémov, nevynímajúc vleklé konflikty akým je konflikt o Náhorný Karabach na regionálnej a súdržnejšej báze, teda bez ďalších externých zásahov. (Chakryan, 2010) Podľa Azerbajdžanu by však založenie takejto platformy legitimizovalo okupáciu azerbajdžanského územia a čo je dôležitejšie, Arménsko by naďalej nepovažovalo za naliehavé vyriešiť konflikt. Azerbajdžan z toho dôvodu navrhoval založenie iniciatívy po konečnom urovnaní arménsko-azerbajdžanského konfliktu.

Po rusko-gruzínskej vojne v auguste 2008 dostali turecko-arménske vzťahy nový impulz. Vojna mala dôležité dôsledky pre Arménsko, ktoré sa spoliehalo na Gruzínsko ako tranzitnú krajinu, ktoré ich spája hlavne s ich najvýznamnejším obchodným partnerom, Ruskom. Udalosti v Gruzínsku predstavovali mĺnlik aj v rusko-tureckých vzťahoch, ktoré spôsobili, že Turecko začalo rozširovať svoje možnosti na susednom Kaukaze a odštartovalo dialóg s Arménskom. Nakoľko sa Turecko snaží spĺňať kritériá na členstvo v EÚ, je odhodlané ukázať svetu, že je významnou regionálnou veľmocou. Impulz pre turecko-

arménske zblížovanie však presahoval hranice bilaterálnych vzťahov medzi spomenutými dvoma štátmi. Nová iniciatíva sa dotýkala problematiky americkej, európskej a ruskej rivality na južnom Kaukaze a ovplyvňovala ich regionálne politiky, pričom sa zaoberala aj otázkou energetickej bezpečnosti a účinnosti energetických projektov. Takýmto spôsobom sa zo zblížovania stala otázka vysokej regionálnej dôležitosti.

Pod entuziastickým vedením tureckého ministra zahraničných vecí A. Davo ğla sa začalo rozprávať o otvorení turecko-arménskych hraníc a nadviazaní diplomatických stykov medzi dvoma krajinami. Niektoré stretnutia vedúcich predstaviteľov Arménska a Turecka boli vedené v neformálnom duchu, napr. na futbalových zápasoch, čo bolo v médiách označované za „futbalovú diplomáciu“. V októbri 2009 došlo pod záštitou ministra zahraničných vecí Švajčiarskej konfederácie v Zürichu k podpísaniu dvoch formálnych protokolov, predovšetkým o otvorení arménsko-tureckých hraníc medzi ministrom zahraničných vecí Turecka Davotuĝ lom a jeho arménskym kolegom Nalbandianom. Švajčiari stanovili formuláciu protokolov tak, aby neobsahovali žiadne predpoklady ohľadom genocídy alebo konfliktu o Náhorný Karabach. (Companjen, 2010) Protokoly mali vstúpiť do platnosti dva mesiace po ich ratifikácii zákonodarnými zbormi oboch štátov. Parlamenty však doteraz neratifikovali ani jeden z nich. Turecko argumentuje, že ratifikácia je možná iba vtedy, ak Arménsko opustí päť okresov v blízkosti Náhorného Karabachu. Väčšina tureckej verejnosti je však proti znovuotvoreniu hraníc s Arménskom pred pokrokom v urovaní konfliktu o Náhorný Karabach.

Azerbajdžan nebol nadšený podpísaním arménsko-tureckých protokolov, pretože tvrdil, že Arménsko nespravilo žiadny ústupok od čias uzavretia hraníc, a preto si nezaslúži ich otvorenie. K ratifikácii spomínaných protokolov však dodnes nedošlo, čo sa dá vnímať ako úspech azerbajdžanského loby v Ankare. Turci začali podmieňovať otvorenie hraníc vyriešeniu sporu o Náhorný Karabach, v ktorom jasne podporujú územnú celistvosť Azerbajdžanu. Potom ako turecký premiér Erdogan vyhlásil, že turecká ratifikácia bude záležať od mierovej dohody ohľadom Náhorného Karabachu, arménsky parlament sa rozhodol dočasne pozastaviť proces ratifikácie, čo potvrdil aj prezident Sarkisjan. Sarkisjan dodal, že pozastavenie ratifikačného procesu neznamená súčasne aj pozastavenie normalizácie turecko-arménskych vzťahov. (BBC News, 22.4.2010)

5 Ako ďalej – východisko z mŕtveho bodu

Z tureckého pohľadu existujú tri logické dôvody, prečo sa Turecko nechalo nahovoriť na načatie normalizačného procesu. Prvým je, že pre Turecko je to otázka identity, nakoľko arménska otázka je najbolestnejšou v modernej tureckej histórii. V roku 1914 žilo vo východnej Anatólii takmer dva milióny Arménov a o pár rokov tam nebol ani jeden. Predpokladať, že Arméni akosi opustili svoju domovskú krajinu dobrovoľne je rovnako naivné ako tvrdiť, že Azerbajdžanci dobrovoľne utiekli zo svojich domovov počas karabašskej vojny. O druhej motivácii najviac rozpráva arménska diaspóra. Úspešné zblížovanie Ankary s Jerevanom by zničilo kampaň vedenú smerom k zahraničným parlamentom, ktorej cieľom je uznanie „veľkej arménskej katastrofy“ za genocídu. Turecké vlády minuli milióny dolárov na boj proti tejto kampani stiahnutím veľvyslancov a vydávaním správ, avšak s limitovaným úspechom. Slovo genocída však nie je naďalej tabu v Turecku a odznieva aj na konferenciách v Istanbule a v Ankare. Po tretie, fakt, že normalizačný proces viedli švajčiarski a nie americkí odborníci zdôrazňuje, že tretia motivácia tureckej strany bola pravdepodobne najdôležitejšou. (De Waal, 2010) Hlavným zámerom Turecka je totiž zvýšenie svojej dôležitosti a vplyvu na južnom Kaukaze. Turecko bolo dlhší čas frustrované, že nebolo priamym hráčom v susednom regióne a uvedomilo si, že sa tam nemôže angažovať riadne bez normalizovania svojich vzťahov s Arménskom.

V skutočnosti záleží východisko z mŕtveho bodu na oboch stranách, ktoré by mali hľadať spôsob vysporiadania sa s dejinami, a prejsť tak katarzný proces, ktorý môže byť úspešný iba za predpokladu príspevku obidvoch štátov. Napokon, súčasný stav turecko-arménskeho vzťahov je jedna z najzdlhvejších situácií v medzinárodnom kontexte. Pripať medzi dvoma národmi, ktorú spôsobila hlavne katastrofa z roku 1915, nie je následkom konfliktu medzi dvoma armádami. Za účelom vystúpenia z tejto pripať preto nie je dostatočné určiť následky pre porazených a víťazov, ale je potrebné nájsť vhodnú koncepciu a schopnosť čeliť dejinám. Arméni sa však musia vysporiadať s komplexom obetí, ktorý je v rámci arménskej verejnosti veľmi rozšírený, čoho výsledkom by bolo, že by naďalej neoznačovali turecký národ ako kriminálov. (Zekyan, 2010) Dôležitú rolu v tomto očistnom procese budú hrať intelektuáli z oboch štátov, ktorí budú konať nezávisle od štátnych inštitúcií a názorov jednotlivých skupín. Žurnalisti, akademici a rôzni odborníci tak môžu naštartovať proces znižovania napätia medzi národmi, ktoré neboli v nedávnej minulosti schopné sedieť pri jednom stole.

Proces schválenia protokolov je suspendovaný, ale nie je navždy stratený. Otvorenie hraníc medzi Tureckom a Arménskom však neprinesie dostatočné efekty regionálnej stability a prosperity, ak nebude sprevádzané aj otvorením hraníc medzi Azerbajdžanom a Arménskom, ktoré by znamenalo aj isté urovnanie sporu o Náhorný Karabach. Azerbajdžan predstavuje nielen „most“ Turecka do Strednej Ázie ale aj jeho kľúčového partnera v ambíciách v energetickej oblasti. Navyše, možné výhody otvorenia turecko-arménskej hranice by zďaleka neprinesli taký úžitok ako turecké investície v Azerbajdžane. Dôležitú rolu hrá aj turecká verejná mienka, ktorá sa nenechá presvedčiť o morálnych dôvodoch otvorenia turecko-arménskeho hraníc, pretože to vnímajú ako zradu Azerbajdžanu. Spojené štáty však deklarovali jasný zámer o pokračovaní rozhovorov ohľadom otvorenia hraníc medzi Arménskom a Tureckom dúfajúc, že Turecko ako ich partner a člen NATO bude rešpektovať ich názor.

Jednoznačné je však to, že normalizačný proces medzi Turkami a Arménmi bol najlepšou iniciatívou posledných rokov, ktorá sa objavila na južnom Kaukaze. Zatiaľ sa iniciatíva nenaplnila, ale v prípade dotiahnutia do konca má silný potenciál pretransformovať celý región. Proces si však vyžaduje vyvinutie väčšieho úsilia na prijatie rezolúcie o urovnaní sporu o Náhorný Karabach, ktorý spomaľuje približovanie Arménov a Turkov. Pri obnovení procesu však bude potrebná snaha všetkých zainteresovaných strán zahŕňajúc aj Spojené štáty, ktoré by si mali stanoviť svoje dlhodobé ciele ohľadom tejto témy. Výročie storočia po arménskej tragédii v roku 2015 by malo poskytnúť dobrý štartovací bod pre normalizáciu arménsko-tureckých vzťahov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BAAR, V. 2001. *Národy na prahu 21. storočia*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2001. 415 s. ISBN: 8070428074.
- [2] BBC News, 22 Apr 2012. Armenia suspends normalisation of ties with Turkey. [online] 2012. [cit. 2012-02-14]. Dostupné na internete: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/8636800.stm>>.
- [3] CORNELL, S. E. 1999. The Nagorno-Karabakh Conflict. [online] 1999, [cit. 2012-02-15]. Dostupné na internete: <http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/1999_NK_Book.pdf>
- [4] COMPANJEN, F. J., 2010. Nagorno-Karabakh – Embedded in Geopolitics. In *European and Regional Studies*. [online] 2010, vol. 1, no. 2, 230-240 s. [cit. 2012-02-14]. Dostupné na internete: <<http://www.acta.sapientia.ro/acta-euro/C1-2/eur12-6.pdf>>.

- [5] DE WAAL, T. 2010. Turkey and Armenia: A Second Chance? In *Turkish Policy Quarterly*. 2010, Vol. 9, No. 4, s. 75-80. [cit. 15-05-2013] Dostupné na internete: <<http://ebookbrowse.com/thomas-de-waal-turkey-and-armenia-a-second-chance-pdf-d83819674>>.
- [6] CHAKRYAN, H. 2010. Turkey's Policy Towards Armenia and Energy Security in the South Caucasus. In *Turkish Policy Quarterly*. 2010, Vol. 9, No. 2., s. 117-120. [cit. 13-05-2013]. Dostupné na internete: <<http://connection.ebscohost.com/c/articles/75129277/turkeys-policy-towards-armenia-energy-security-south-caucasus>>
- [7] MASÁR, D. 2009. *Výhľady našej budúcnosti v nastupujúcej hospodárskej kríze v roku 2009*. In: *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2009*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty, 2009. s. 739-748. ISBN: 978-80-7160-295-8
- [8] MASÁR, D. 2005. *Väčšina svetovej populácie žije nezávisle od oficiálnej ekonomiky*. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, 23/2005. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005. s. 77-85. ISBN 80-223-1946-5.
- [9] SARVARIAN, A. 2008. The Artsakh Question: An Analysis of Territorial Dispute Resolution in International Law. In *Melbourne Journal of International Law*. 2008, Vol. 9, No. 1. [cit. 15-05-2013]. Dostupné na internete: <<http://www.austlii.edu.au/au/journals/MelbJIL/2008/7.html>>.
- [10] SHAFFER, B. 2009. The Geopolitics of the Caucasus. In *Brown Journal of World Affairs*. 2009, Vol. 15, Issue 2. [cit. 13-05-2013]. Dostupné na internete: <<http://www.highbeam.com/doc/1P3-1727093221.html>>.
- [11] ZEKIYAN, B. L. 2010. Armenian-Turkish Relations in the Framework of Turkish and Armenian Scholarships. In *Iran and the Caucasus*. 2010, Vol. 14, No. 2, s. 367-386. [cit. 13-05-2013]. Dostupné na internete: <<http://www.ingentaconnect.com/content/brill/ic/2010/00000014/00000002/art00008>>

Kontakt

Mgr. Anna Juhászová

Katedra bezpečnostných štúdií

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela

Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica

Email: anna.juhaszova@umb.sk

Slovenská republika

INICIATÍVA „VIAC ŽIEN NA DIGITÁLNYCH PRACOVNÝCH POZÍCIACH“: ANALÝZA POTENCIÁLU A PRACOVNÝCH PRÍLEŽITOSTÍ PRE ŽENY V EURÓPSKEJ ÚNII

Ing. Mgr. Erika Jurišová

Abstrakt

Stále existujú rozdiely v zamestnanosti mužov a žien, platové rozdiely a možnosti uplatnenia žien a mužov v niektorých profesiách. Informačné technológie ponúkajú veľké množstvo nových pozícií, ktoré sa bude ešte zvyšovať v budúcnosti. Článok sa zaoberá potenciálom nových pracovných príležitostí v oblasti informačných technológií nielen pre ženy. Európska Únia prináša rôzne programy na podporu zamestnanosti žien a rovnaké pracovné podmienky. Rozvoj digitalizácie prinesie nové pracovné miesta a pomôže znížiť rastúcu nezamestnanosť.

Kľúčové slová: digitálne práce, európska iniciatíva, zamestnanosť žien, nezamestnanosť

Abstract

The differences in employment of women and men, the pay diversity and gender gap in some occupations still exist. Information technologies offer a wide range of new positions that will be increasing in the future and create a challenge and potential for new job opportunities not only for women. The article deals with the initiative of The European Union which tries to implement various programs to support women's employment and equal working conditions. Developing of digitalization will bring new vacancies that can help to decrease the rising number of unemployment.

Key words: digital jobs, EU initiative, employment of women, unemployment

1 Úvod

V posledných rokoch sa podarilo zvýšiť zamestnanosť žien a tým aj zlepšiť ich ekonomickú situáciu. Podiel pracujúcich žien vo veku 20-64 rokov sa zvýšila oproti roku 1997 z 55% na 62,4 v roku 2012 (Eurostat). Stále je to menej ako podiel pracujúcich mužov (74.6%). Súčasne sa zvýšil počet žien so stredoškolským a vyšším vzdelaním ako aj zamestnanosť žien v oblastiach, kde v minulosti prevládali muži a otvorili sa pracovné možnosti aj pre matky s deťmi a zvýšila sa zamestnanosť na čiastočný úväzok. Keď sa však pozrieme na situáciu detailnejšie, ženy sú ešte vždy v znevýhodnenej pozícii, či už v pracovnej oblasti alebo v rodinnom živote. Ženy sú hodnotené nižším platovým ohodnotením ako muži na rovnakých pracovných postoch. Podľa posledných štatistík rozdiel v platoch mužov a žien je 16,2%. Vďaka vyššiemu počtu žien pracujúcich na čiastočný úväzok a prerušeniu kariéry počas materstva možno pozorovať aj rodové rozdiely v dôchodkoch. Priemerný rozdiel v dôchodku žien a mužov je 39 %, čo je viac ako dvojnásobok oproti rozdielu v platoch vo výške 16 % (Eurostat). Väčšina žien vykonáva typicky ženské povolania a ženské zastúpenie na politických a manažérskych pozíciách je stále veľmi nízke. V parlamentoch Európy sedí iba 23,2% žien, v Európskom Parlamente je to o niečo viac, 35%. Pre riešenie tohto stavu Európska Únia pripravuje rôzne programy na vytváranie rovnakých príležitostí pre mužov aj ženy prostredníctvom legislatívnych úprav, akčných plánov a podporných aktivít. Cieľom tejto iniciatívy je umožniť ženám získať prácu

a kvalifikáciu za rovnakých podmienok a bez obmedzení alebo diskriminácie sa uplatniť na európskom trhu práce.

2 Zamestnateľnosť

Zamestnateľnosť predstavuje základnú podmienku pre získanie pracovnej príležitosti a je dôležitým aspektom pri rozhodovaní sa zamestnávateľa o akceptácii nového zamestnanca. Na zamestnateľnosť vplyvajú rôzne faktory a je možné ju rozvíjať zvyšovaním kvalifikácie, odbornosti a zručností.

2.1 Základné zložky zamestnateľnosti

Zamestnateľnosť možno veľmi jednoducho definovať ako „schopnosť sa zamestnať“. Zo širšieho pohľadu pojem „*zamestnateľnosť*“ zahŕňa niekoľko základných schopností, ktoré úzko súvisia s jej aplikovateľnosťou. Ako uvádza Anna Green a kol. (2013) jedná sa o adaptabilitu, vlastnú efektívnosť a sebavedomie ako aj ako schopnosť sa učiť a využiť príležitosť a prispôbiť sa zmenám. Existencia určitých zručností, postojov a správania rozhoduje o celkovej schopnosti získať zamestnanie a uplatniť sa na trhu práce. Individuálne osobitosti, sociálne vzťahy a väzby tiež prispievajú k budovaniu kariéry a ovplyvňujú zamestnateľnosť.

Pracovná kultúra predstavuje ďalší základný postulát *zamestnateľnosti*. Pracovné prostredie a postoje k práci sú kreované zamestnancami a súčasne ovplyvňuje ľudí, ktorí na ňom participujú. Dopyt po práci je dôležitým faktorom, ktorý určuje stagnáciu alebo progresiu zamestnanosti. Zákony a nariadenia rovnako prispievajú k regulácii zamestnanosti a môžu motivovať alebo obmedzovať vznik nových pracovných miest.

2.2 Portfólio zamestnateľnosti

V minulosti boli spracované rôzne portfólia *zamestnateľnosti*, k jedným z rozsiahlejších patrí JAG portfólio, ktoré vzniklo ako sprievodca je školy a vzdelávacie inštitúcie a malo za cieľ stanoviť, čo naučiť ľudí, aby sa boli schopní zamestnať (Collura, 2009). Collura uvádza tieto kompetencie zoradené do 6 skupín:

1. Kompetencie pre rozvoj kariéry:

- Identifikovať profesijné záujmy, vlohy a schopností;
- Prepojiť záujmy, vlohy a schopnosti s vhodným povolaniami;
- Identifikovať požadovaný životný štýl a spojiť ho s vybranými povolaniami;
- Rozvíjať kariérnu dráhu pre vybrané povolanie;
- Vybrať si okamžitý profesijný cieľ;
- Opísať podmienky a špecifikácie pracovného cieľa.

2. Kompetencie na získanie práce:

- Vytvoriť CV;
- Nájsť prácu;
- Pripraviť sprievodný list;
- Viest' telefonické interview;
- Vyplňať formuláre a prihlášky;
- Vypracovať zamestnanecké testy;
- Prezentovať sa na interview.

3. Kompetencie fungovania v práci:

- Prezentovať vhodný imidž;
- Stanoviť očakávania, ktoré majú zamestnávateľa od svojich zamestnancov;
- Identifikovať problémy nových zamestnancov;
- Zvládnuť manažment času;

- Dodržiavať nariadenia;
- Budovať medziľudské vzťahy;
- Dať výpoveď vhodným spôsobom.

4. Základné kompetencie zručností:

- Porozumieť verbálnej komunikácii;
- Porozumieť písomnej komunikácii;
- Komunikovať písomne;
- Komunikovať v ústnom prejave;
- Vykonávať matematické operácie.

5. Kompetencie riadenia a vlastného rozvoja

- Začleniť sa do tímu;
- Demonštrovať riadenie tímu;
- Prednášať prezentácie v skupine;
- Úspešne súťažiť v kolektíve;
- Preukázať aktívnu kolaboráciu pre spoločnosť.

6. Kompetencie osobných zručností.

- Chápať typy zrelosti;
- Stanoviť si vlastný systém hodnôt a ich vplyv na život;
- Základné rozhodnutia o hodnotách a cieľoch;
- Stanoviť si proces rozhodovania;
- Stanoviť zodpovednosť;
- Demonštrovať pozitívny prístup;
- Rozvíjať zdravú koncepciu práce.“

K uvedeným kompetenciám sa v súčasnosti pridávajú nové kompetencie, ktoré sa týkajú ovládania informačných a komunikačných technológií a práce s nimi. Podľa Európskeho centra pre rozvoj profesijného vzdelávania 85-90% povolání si bude vyžadovať ICT zručností do roku 2020.

3 Situácia na trhu práce v Európskej únii na Slovensku

V Európskej únii viac ako 50% nezamestnaných predstavujú ženy. Väčšinou sú medzi nimi matky, ktoré sa starajú o rodinu a súčasne pracujú. Chýbajúce predškolské zariadenia prispievajú k výberu menej ohodnotenej práce, dĺžke pracovného času a uspokojením sa s nižším príjmom. Existuje veľká difereciácia medzi krajinami čo sa týka dôchodkov alebo materskej dovolenky. V súčasnosti je na Slovensku priemerná zamestnanosť 65,1%, u mužov 72,8% a u žien je to 57,3% (Eurostat, 2012). V nasledujúcich 50 rokov väčšina členských štátov EU bude čeliť výraznému zníženiu pracovnej sily z dôvodu starnutia obyvateľstva.

4 Využitie informačných technológií a vytváranie digitálnych pracovných miest

Európa sa stále snaží nájsť spôsoby ako zvýšiť zamestnanosť, prekonať krízu a obnoviť hospodársky rast. Oblasť informačných a komunikačných technológií predstavuje obrovský potenciál pre naplnenie tohto cieľa. V súčasnosti je v tejto oblasti zamestnaných 8 miliónov občanov Európskej únie, ktorí vytvárajú 6% európskeho HDP a trhovú hodnotu tohto odvetvia predstavuje ročne 660 miliárd Eur. Cieľom EÚ je zvýšiť digitálnu gramotnosť mladých a propagovať vytvorenie nových príležitostí na trhu práce. Celý projekt, pod ktorým EU spustila viaceré iniciatívy, sa nazýva Digitálna agenda pre Európu. Ako uviedol Dušan

Chrenek (2013), vedúci Zastúpenia Európskej komisie v SR (ZEK v SR), na bratislavskom diskusnom fóre *"Digitálne zručnosti budú v blízkej budúcnosti pre pracovný trh rovnako dôležité, ako je v súčasnosti schopnosť písať, čítať a počítať. Nie sme ďaleko od času, keď si až 90% všetkých pracovných miest bude vyžadovať určitý stupeň digitálnych zručností. Už teraz dopyt po IT odborníkoch rastie každým rokom o 3 percentá. Už teraz pocítujeme nedostatok kvalifikovaných odborníkov z oblasti IT a v EÚ bude v roku 2015 chýbať zhruba 700 000 IT expertov"*.

Projekt tvorí 12 opatrení, ktorým cieľom je zlepšenie digitálnej gramotnosti a zručností, medzi patrí propagácia IT odboru medzi mladými ľuďmi, zvýšenie podielu žien na IT pozíciách, zavádzanie nových štandardov digitálnych zručností, ľahší prístup k IT a podpora e-learningu. Dušan Chrenek zdôraznil, že „pre Slovensko to znamená predovšetkým budovanie infraštruktúry IKT, vrátane širokopásmovej a vytvorenie legislatívneho rámca na plné využívanie IKT na Slovensku. Je tiež potrebné, aby projekty podporené z eurofondov boli úzko koordinované s akciami v oblasti výskumu a vývoja, ako aj opatreniami v prospech malého a stredného podnikania a vzdelávania."

Prezident Európskej komisie, José Manuel Barroso, vyzval digitálne spoločnosti, vlády, tréningové a vzdelávacie sektory, aby sa pripojili k Veľkej koalícii pre digitálne pracovné miesta a vytvorili približne 900 000 pracovných pozícií, ktoré by mali vzniknúť v informačných a komunikačných technológiách do roku 2015. Napriek súčasnej nezamestnanosti, počet pracovných pozícií v IT stúpa o viac ako 100 000 ročne. Stále však chýbajú čerství absolventi IT a kvalifikovaní IT pracovníci.

Obr 1.1. Predstavenie plánu Európskej komisie a spôsoby riešenia nedostatku kvalifikovaných pracovníkov v oblasti informačných technológií

Európska komisia plánuje zvyšovať šance na uplatnenie mladých ľudí a preto pripravuje rôzne vzdelávacie programy prepojené s požiadavkami na trhu práce, podporuje začínajúcich absolventov a participáciu žien na technických postoch. Ako uviedlo Ministerstvo financií Slovenskej republiky: "Aktívny prístup a riešenia v týchto oblastiach sa

očakávajú nielen zo strany EK, ale aj zo strany národných vlád a významných hráčov na IT trhu". Práve preto aj na Slovensku je potrebné zosúladiť politiku školstva a vytvárania nových príležitostí vo vzdelávaní. Peter Pellegrini (SITA,2013), štátny tajomník rezortu financií, podporil túto iniciatívu, a vyjadril sa k súčasnému stavu informatických štúdií v školstve: "Na slovenských vysokých školách v súčasnosti študuje sociálnu prácu viac ako 16 tis. študentov a len necelých 6 tis. informatiku. To je priamy dôkaz nesúladu medzi potrebami trhu práce a pripravenosťou mladých absolventov v čase vysokej nezamestnanosti mladých ľudí na Slovensku“.

5 Iniciatívy v oblasti legislatívy

Už v začiatkoch EHS bol prijatý princíp „rovnakej mzdy za rovnakú prácu“ ako súčasť Zmluvy zakladajúcej EHS v roku 1957. Neskôr pribudli ďalšie smernice Európskej Únie, ktoré prispievajú k zlepšeniu postavenia žien ako napr. právo na rovnakú mzdu, rovnaké príležitosti zamestnať sa, rovnaké možnosti odbornej prípravy a rovnaké zaobchádzanie v otázkach sociálneho zabezpečenia. Smernice EÚ sa zaoberajú aj otázkou práce na čiastočný pracovný úväzok, materskej dovolenky a postavením mladých matiek na pracovisku. Väčšina členov EÚ prijala zákony, ktoré zavádzajú tieto smernice do praxe a zlepšujú postavenie žien.

Jedným z podporných programov pre ženy je program Nové príležitosti pre ženy (NOW - New Opportunities for Women), ktorého úlohou je sprístupniť ženám možnosť nájsť zamestnanie a tým, ktoré sú už zamestnané, umožniť získať porovnateľné postavenie s postavením mužov. Tento projekt je podporovaný prostredníctvom štrukturálnych fondov EÚ. Pre ženy predstavuje nielen možnosť integrácie do trhu práce, ale aj jednoduchší prístup k manažérskym pozíciám. Program sa snaží pomáhať v rôznych oblastiach, napr. pri založení novej spoločnosti, odbornom vzdelávaní žien, zvyšovanie povedomia u mužov a žien o nutnosti existencie rovnakých príležitostí. Činnosti, ktoré organizuje Európska Únia prostredníctvom štrukturálnych fondov by sa mali viac zameriavať na ženy.

Ďalším programom zameraným na odbornú prípravu žien je program LEONARDO, ktorý slúži na vzdelávanie žien napr. v technických oblastiach(ADAM). Počet mladých ľudí študujúcich alebo zaujímajúcich sa o informatiku sa znižuje a preto je dôležité vzdelávanie mladých žien, preto sa organizuje aj iniciatíva zaangažovania dievčat do vzdelávania v informačných a komunikačných technológiách (ICT).

6 Záver

Na základe skúmania súčasného stavu a budúcich príležitostí na trhu práce možno predpokladať naštartovanie pozitívneho vývoja a vznik nových pracovných pozícií pre ženy. Rozvíjaním znalostí, zlepšovaním podmienok a prijímaním opatrení ako aj podporou zo strany Európskej Únie možno znížiť rodové rozdiely v zamestnanosti, v platoch ako aj v uplatnení sa v manažérskych pozíciách. Oblasť ICT predstavuje veľký potenciál nielen pre ženy ale aj pre mužov a môže prispieť k výraznému zvýšeniu zamestnanosti v Európskej únii.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Ball MJ. 2009. Learning, labour and employability. Studies in Education of Adults.
- [2] Ciccarone, Giuseppe. 2012.. EEO Review: Employment policies to promote active a

- Geing. [Online] Dostupné na: <http://www.eu-employment-observatory.net/resources/reviews/Italy-EPPAA-Feb2012-final.pdf>
- [3] Collura. 2009. Best Practices for Youth Employment Programs: A Synthesis of Current Research. [Online] Dostupné na: <http://www.cityofmadison.com/dpced/communitydevelopment/funding/documents/AreaI/A2/BestPracticesForYouthEmploymentPrograms.pdf>
- [4] Digital Agenda for Europe. 2013. Digital Jobs. [Online] Dostupné na: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/grand-coalition-digital-jobs>
- [5] EU Report on Progress on Equality Between Women Men in 2012. [Online] Dostupné na: <http://www.awid.org/News-Analysis/New-Resources2/EU-Report-on-Progress-on-Equality-Between-Women-Men-in-2012>
- [6] EuroInfo. 2013. Ženy v EÚ. [Online] Dostupné na: <http://www.euroinfo.gov.sk/zeny-v-eu/?pg=2>
- [7] Európska Komisia. 2013. Digitálna gramotnosť mladej generácie a trh práce. [Online] Dostupné na: http://ec.europa.eu/slovensko/news/digitalna_gramotnost_mladeze_sk.htm
- [8] Európska Komisia. 2013. Job market fails to unleash ICT potential. [Online] Dostupné na: http://ec.europa.eu/dgs/jrc/index.cfm?id=1410&dt_code=NWS&obj_id=16510&ori=RSS
- [9] Európska Komisia. 2012. EU Employment and Social Situation Quarterly Review. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=113>
- [10] Eurostat . 2013. News release euro indicators. 24/2013. 14 February 2013. [Online] Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&code=t2020_10&language=en
- [11] French R. 2010. Cross-Cultural Management in Work Organisations. London. CIPD.
- [12] Gazier B. 1998. 'Employability – definitions and trends. IN: Gazier B. (ed.) Employability: Concepts and Policies. Berlin: European Employment Observatory.
- [13] Gender Dimension of Youth Unemployment. 2012. [Online] Dostupné na: http://www.youth-guarantee.eu/gender_dimension
- [14] Green, Anna - De Hoyos, Maria - Barnes, Sally-Anne - Owen, David – Baldauf, Beate - Behle ,Heike. 2013. Literature Review on Employability, Inclusion and ICT. Report 1: The Concept of Employability with a Specific Focus on Young People. Older Workers and Migrants.
- [15] KROES, Neelie. 2013. Europe urgently needs the right jobs and skills – my mission in Davos. [Online] Dostupné na: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/neelie-and-likkers-more-girls-digital>
- [16] Linn, Allison. 2013. Class of 2013 Likely to Face Tough Start in Tight Job Market. 2013. [Online] Dostupné na: <http://www.cnbc.com/id/100631645>
- [17] Linn, Allison. 2013. Class of 2013 Likely to Face Tough Start in Tight Job Market. 2013. [Online] Dostupné na: <http://www.cnbc.com/id/100631645>
- [18] Project and Program Leonardo da Vinci. Women in Technical Education. [Online] Dostupné na: <http://www.adam-europe.eu/adam/project/view.htm?prj=8737#.UaYecZzcdkc>
- [19] Project and Program Leonardo da Vinci. Women in Technical Education. [Online] Dostupné na: <http://www.adam-europe.eu/adam/project/view.htm?prj=8737#.UaYecZzcdkc>

- [20] SITA. 2013. Nezamestnanosť ohrozuje budúcnosť EÚ, varujú ministri práce, SITA. 2013[Online] Dostupné na: <http://profesia.pravda.sk/zamestnanie/clanok/272516-nezamestnanost-ohrozuje-buducnost-eu-varuju-ministri-prace/>
- [21] Reding, Viviane. 2012. It's time to break the glass ceiling for Europe's women. [Online] Dostupné na: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/nov/19/time-break-glass-ceiling-women-europe>
- [22] Pissarides, Christopher – Garibaldi, Pietro - Olivetti, Claudia – Petrongolo, Barbara – Wasmer, Etienne. 2013. Women in the Labour Force:How Well is Europe Doing? [Online] Dostupné na: <http://people.bu.edu/olivetti/papers/women.pdf>
- [23] Digital Agenda for Europe. 2013. Digital Jobs. [Online] Dostupné na: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/grand-coalition-digital-jobs>

Kontakt

Ing. Mgr. Erika Jurišová

Katedra anglického jazyka

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická Univerzita

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Email: erikajurisova@gmail.com

Slovenská republika

PROBLÉMY MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNIKŮ S MONOPOLISTICKOU KONKURENCÍ

Ing. Aleš Kainz

Abstrakt

Již v roce 1926, kdy Sraffa [1926] uveřejnil článek *Práva výnosů v dokonalé konkurenci*, kde ověřil myšlenku, že firmy působící v rámci dokonalé konkurence musí podléhat klesajícím výnosům z rozsahu a že rostoucí výnosy existují pouze za přítomnosti monopolu, bylo zřejmé, že existuje nějaká nová část ekonomické teorie, ve které se pohybuje většina firem – nedokonalá konkurence. Základem teorie nedokonalé konkurence je existence struktur, které destabilizují tržní mechanismus, jako jsou monopoly a oligopoly, vytvářející síť, která znemožňuje konkurenci nově příchozích. Proto, když není volný vstup do odvětví, moc nastavit ceny, se soustředí do rukou několika firem. Malé a střední podniky (MSP) jsou velmi zvláštním ekonomickým útvarem, který poskytuje obrovskou sílu jednotlivým ekonomikám rozvinutých států i těch, kteří mají šanci podporovat jejich rozvoj. Dle informací OECD [2010] MSP jsou zdrojem 95% ekonomického bohatství a zaměstnávají víc než 70% práce schopného obyvatelstva jejich členských států. To je velmi silný důvod, proč hledat a řešit jejich případné problémy a napomáhat tím k jejich rozvoji.

KLíčové slová: monopolistická konkurence, nedokonalá konkurence, dokonalá konkurence, procesy, strategie

Abstract

Since 1926 when Sraffa [1926] wrote the article “The Laws of Returns under Competitive Conditions”, where verified the idea that companies operating under perfect competition must be subject to decreasing returns to scale and increasing returns exist only on the presence of monopoly, it was obvious that there has been existed a new part of economic theory which gets around most firms - imperfect competition. The basis of the theory of imperfect competition and the existence of structures that destabilize the market mechanism, such as monopolies and oligopolies, create a network that prevents competition from newcomers. Therefore, when there is no free-entry the power to setup prices concentrates on the hands of few firms. Small and medium-sized enterprises (SMEs) are a very particular economic unit, which provides tremendous power to individual economies of the developed countries and those who have the chance to support their development. According to information from OECD [2010] SMEs are the source of 95% of economic wealth and employ more than 70% of the employable labour their Member States. This is a very strong reason to find out and solve any possible problems to facilitate their development.

Key words: monopolistic competition, imperfect competition, perfect competition, processes, strategy

1 Úvod

Malé a střední podniky jsou jedním z nejdůležitějších článků v chodu ekonomik jednotlivých států a některé jejich specifika významně zasahují a ovlivňují mezinárodní ekonomiku i globální obchod. Proč je důležité pomáhat jim v jejich rozvoji, ukazuje ekonomická krize v současném turbulentním období. Čím jsou pevné zdroje energie pro jistotu průmyslu, jsou MSP jistotou a nutností pro jednotlivé vlády, které i s pomocí příjmů

od těchto firem, svými nástroji a zásahy ovlivňují ekonomický chod zemí. Některé vlády si ovšem neuvědomují, že svými zásahy bezprostředně ovlivňují i ekonomickou stabilitu MSP a měly by si být vědomi, že tyto kroky v mnoha případech mohou být nezvratné. Ne největší korporace přinášejí naplnění rozpočtů jednotlivých státních pokladen, ale právě MSP jsou jejich největším přispívatelem. Na druhou stranu majitelé a manažeři MSP si musí být vědomi své odpovědné role v celém ekonomickém systému a musejí se zamýšlet nad jednotlivými kroky vlád a chápat dlouhodobé hledisko, jejich reálného zobrazení, které ovšem ne vždy koresponduje s potřebami těchto většinou velmi malých společností, či dokonce firme tvořených jednotlivými osobami. I proto se tato práce zaměřuje na pozici firem při maximalizaci zisku a ne z pohledu minimalizace ztráty, či přežití v jakémkoliv období. To je dle mého názoru již mezní stav, který je mnohokrát popsán a každý manažer či vlastník malé firmy ví co udělat – snížit své náklady na minimálně možné – tedy průměrné příjmy (poptávka) musí být větší než průměrné variabilní náklady, pro jedinou možnost jak přežít.

I proto je důležitým aspektem pro přípravu obchodních aktivit, strategií, procesů a vlastní sebereflexe jednotlivých MSP sběr informací. Jednou možností sběru informací je pohled na ekonomický základ a pochopení ekonomické teorie tak, aby přispěla k překonání krizí, i proto, že současná ekonomika vykazuje poměrně dlouhodobý problém opakujících se ekonomických ochlazení. Pro MSP je získávání relevantních dat náročnější o nutnost přesvědčit manažery o skutečnosti, že jejich důležitost se neukazuje v době ekonomického blahobytu, ale v dobách stagnace a recese. Cílem článku je ukázat důležitost teoretického základu nejen v průběhu přípravy strategií, ale zaměřit se na jejich důkladné porozumění i po přijetí jednotlivých strategií a snažit se o jejich, co největší aktuálnost. Poukázat na klíčovou úlohu používání teoretického základu a jeho úspěšného zvládnutí při jeho aplikování v každodenní praxi, pro rozhodovací proces managementu MSP a vyzdvihnout jeho sílu při podpoře procesního řízení, při snaze jednotlivých firem o přežití, v dnešní turbulentní ekonomické době.

2 Literární přehled

Monopolistická konkurence jako myšlenka vzniká již v počátcích 20. století, kdy dochází k přehodnocování myšlenky, že dokonalá konkurence je přesný obraz stávajícího ekonomického stavu. Sraffa[1926] dokazoval, že základním limitujícím faktorem expanze firmy jsou podmínky poptávky. Pokud chce podnik prodat více výrobků, musí snížit cenu. Trh podle Scarffy je homogenní a každý podnik má svůj vlastní, lokální trh, který je podmíněn tradicemi, kvalitou výrobků a důvěrou ve výrobní značku. Každý podnik vystupuje jako lokální monopol a potýká se s konkurencí diferencovaných výrobků. Sraffa doporučuje, aby se ekonomická teorie obrátila od konkurence směrem k monopolu jako převládající struktuře trhu. Model monopolu v ekonomické teorii se do té doby považoval za víceméně hypotetický případ, který nemá přímý vztah k ekonomické realitě. Jak uvádí Chamberlin (1933), skupina výrobců existující na trhu je taková skupina, kde existuje mnoho výrobců produkujících velmi heterogenní výrobky. Jejich rozhodování není závislé na krocích ostatních firem a předpokládáme stejné průběhy křivek nabídky a poptávky pro všechny. Poptávkové křivky se rozdělují na křivku(d) – poptávka pro jednoho prodávajícího - frakční, kde nikdo jiný nebude reagovat na změnu ceny jedné firmy a na křivku (D), kde všechny firmy následují cenu určenou prvním měnitelem ceny – konkurenční posun všech cen. Podle Chamberlina [1937] se každý produkt na trhu potká s podobným produktem, který ho může nahradit. Monopolistickou konkurenci lze pochopit jako „diferenciaci produktu“ a diferenciaci produktu ukazuje existenci podobných produktů. Ty jsou pak buď zcela závislé jako „úplné substituty“ a nebo nejsou „zcela nezávislé“. Chamberlin dále argumentuje tím, že

trhy s charakteristickými monopolistickými konkurenčními rysy mají klesající poptávkovou křivku. Klesající poptávková křivky naznačuje možnost, že firma je tvůrcem ceny.

Na dokonalém trhu by kupující měli reagovat jen na rozdíly v cenách, stanovených různými výrobci, a okamžitě se přesunout k té firmě, která nabízí příslušnou produkci za nejnižší cenu. Přitom se předpokládá homogenost produkce veškerých firem na daném trhu. Na skutečném trhu však, jak uvádí Robinsonová[1933], takovéto situaci překáží nejen nedokonalá informovanost, ale i mnohé jiné okolnosti- například dopravní náklady, záruka kvality, kterou dává známá značka, úroveň spojená s prodejem příslušného výrobku, rozličné slevy poskytované zákazníkům, či reklama. Robinsonová[1962] si tyto skutečnosti uvědomuje ale její výklad v díle *Ekonomie nedokonalé konkurence* je těžkopádný. Stírají se rozdíly mezi skutečným monopolem a monopolním postavením firem, které využívají rozličné „mezery“ na trhu a diferencované preference kupujících. Kromě toho ani Robinsonové se nepodařilo překonat metafyzický protiklad monopolu a konkurence. Robinsonová interpretuje monopol, jako základní strukturu trhu v ekonomice. Její obrovský význam je v zavedení termínového aparátu pro pojmy jako mezní náklady, mezní příjem, vztah mezních a průměrných nákladů, mezního a průměrného příjmu, vliv elasticity poptávky na rovnovážnou cenu a rovnovážný rozsah produkce - to vše jsou kategorie a problémy, se kterými se běžně setkáváme v neoklasické teorii firmy. Podle Robinsonové nastává rovnováha jednotlivého podniku pokud, jeho průměrný výnos se rovná průměrným nákladům, a mezní příjem se rovná mezní nákladům. Chamberlin ovšem zjistil, že tento výsledek je dosažen pouze za omezujících předpokladů, které nemusí být nutně splněny. Maximalizace zisku je proto v souladu s bodem rovnováhy, ale má monopolní charakter.

Jedním z důležitých aspektů, jak uvádí Copeland[1940], je dívat se na monopolistickou konkurenci ne jen staticky, ale i dynamicky. Jak uvádí Chamberlinova teorie je sice v podstatě správná, ale nezohledňuje hledisko tvaru a posunu křivek nabídky a poptávky vzhledem k času. To znamená, nevymezuje se pro krátké a dlouhodobé období. Tak důležitá teorie by také měla zahrnovat zvážení kapitálových výdajů, včetně kapitálových výdajů na good will. To by mělo zajistit a najít větší prostor pro zásoby, víc než soudobá ekonomická teorie obvykle nachází. Taková teorie by měla probíhat na základě dvou souběžných heterodoxních předpokladů - předpoklad monopolistické konkurence a předpoklad režijních nákladů.

Podle Friedmana[1953] je firma konkurenceschopná, pokud je křivka poptávky po její produkci nekonečně elastická bez ohledu na svou vlastní cenu, při udaných cenách, produkci a dané ceně uplatňované všemi ostatními firmami. Výrobek je definován jako soubor jednotek, které jsou perfektními substituty pro všechny kupující, takže pružnost poptávky po výstupu z jednoho podniku v souvislosti k ceně jiné společnosti ve stejném odvětví je nekonečná k jakékoliv ceně a jakékoliv produkci. Firma je monopolní, pokud křivka poptávky pro její produkci není nekonečně elastická při dané ceně, společné pro všechnu produkci. A pokud je monopolní, pak je tato firma zároveň i celým průmyslovým odvětvím.

O vyvrácení teorie monopolistické konkurence se pokusila Chicagská škola - např. Stigler[1946,1987] kdy odmítl monopolistickou konkurenci tvrzením, že neexistuje žádná podobná věc jako monopolistické konkurence. V konečné analýze nicméně, toto odmítnutí snižuje do unikátní definice, tradičního předpokladu a tvrzení, že její užitečnost, pro mnoho svých nevysvětlených cenových problémů, je poměrně pochybná. V jeho Teorii ceny Stigler připisuje jevy podobné monopolistické konkurenci spotřebitelské nevědomosti. Stigler zavádí pojem technologických náhradníků, které definuje jako ty komodity, které jsou náhradou pro člověka, který má všechny známé a relevantní informace o jejich vlastnostech. Dále tvrdí, že cenová elasticita poptávky je vysoká, když existuje několik technologických náhradníků, a je nízká, pokud jich existuje jen málo, a to i když technicky podobné produkty opravdu existují.

Aspirin f. Bayer mohl mít poměrně neelastickou poptávku, navzdory dostupnosti jiných typů aspirinu s chemicky identickým složením, pokud spotřebitelé byli přesvědčeni o jeho jedinečnosti. Podstatná podle Stiglera je přítomnost spotřebitelské neznalosti, i přesto, že existují technologicky stejné náhražky, pro tento typ aspirinu jakoby neexistovali. To je monopolistická konkurence z hlediska Stigler věc zcela závislá na přítomnosti spotřebitelské neznalosti.

Jak uvádí Veber a kol. (2003), každý výrobce žije z peněz svých zákazníků a to uvádí jako důvod, proč je nutné se zajímat o to, jaký přínos nám jednotliví zákazníci přinášejí. Je úplně běžnou situací, že zákazníci jsou, co se týče do množství, opakovatelnosti a nároků na nákupy každý jiný a tím se liší i jejich přínosnost pro rozvoj jednotlivých podniků. Navíc zákazníci neplatí pro nic za nic, ale zajímají se aktivně o nabízené výrobky, služby a nabízené podpůrné služby. Cílem organizací je podle Armstronga a Vebera (2008) udržení si stávajících zákazníků a nejlépe jejich spokojeností připojit zákazníky nové. Efektivní přístup k zákazníkovi je, pomocí aktivního řízení vztahů se zákazníkem (CMR), vytvoření pocitu, že budou jeho potřeby uspokojeny včas, s minimálními náklady a s nabídkou odpovídající podpory a pomoci.

Manažeři organizací používají slova "strategie, proces a vize" často. V konkrétních firmách je lze obvykle slyšet ve výrazech jako: "Naši strategií je, aby..."; „vedení chce, abychom zavedli tuto novou vizi... „;“ analýza SWOT je součástí procesu strategického plánování...“;“ měli bychom přehodnotit procesy jednotlivých částí firmy pro... „;“ na strategickém workshopu bylo rozhodnuto, že proces... „; ovšem mluvit o strategii, procesu a vizi, je jedna věc, ale ve skutečnosti to udělat, je něco jiného.

Podle Scarbourgha a Zimmerera (1991) je příprava strategií ve vývoji životního cyklu MSP velmi důležitá. Měly by být připraveny na relativně krátké období (max. 2 roky a i méně pro opravdu malé organizace), za pomoci všech dostupných informací, měly by být informativní, ne moc strukturované, dodávající sebedůvěru, povzbuzující k jejich prosazování a neměly by začínat formulováním cílů.

Většina lidí musí uznat, například podle Slatera (2006), že strategie má co do činění s podnikem a jeho výkonem. Obvykle se strategie týká vývoje organizace tak, aby vedla k překonání konkurence a k získání větší hodnoty, za použití různých druhů strategií zaměřených na různé organizační procesy. To implicitně předpokládá, že firmy potřebují strategie. Mezi některé další typické zdůvodnění proč strategie, patří nastavení směru, se zaměřením na úsilí, na definování organizační struktury, na fungování organizace a k zajištění kontinuity (Mintzberg, 1993). Strategie může být o nalezení správné cesty k nalezení konkurenční výhody, za pomoci provázanosti a shody mezi všemi částmi organizačních struktur firmy (Porter, 1996).

Jak uvádí Michelle Lynn Kaarst-Brown, Daniel Robey (1999) kvalitní informace je nade všechnu pochybnost ta nejdůležitější věc, která ovlivňuje procesy uvnitř všech typů podniků. Procesní řízení, podle Rolínka (2008), je orientace na zefektivňování procesů, které jsou pro každou firmu specifické, kdy důležitým vkladem pro procesní management je i dostatečné zvládnutí informačních technologií. Důležitost znalostní a informační bezbariérovosti, tzn. 100% informovanost na všech stupních, vychází také mimo jiné i z Druckera (2008), který přikládá předáváním informacím a znalostem jednu z nejdůležitějších rolí.

3 Monopolistická konkurence

Monopolistická konkurence je prostředí, které se ve své podstatě podobá a je nejbližší dokonale konkurenčnímu prostředí. To lze nejlépe chápat jako situaci, kdy existuje spousta konkurenčních firem, ale kde každá firma však má určitý stupeň tržní síly (proto pojem

monopolistická" konkurence - soutěž), tj. každá firma má určitou volnost v tom, jakou cenu si bude účtovat za své výrobky – rozhoduje o své ceně. Otázkou zůstává, proč se vůbec ekonomickým pojmem jakým je monopolistická konkurence zabývat. Každá z firem ať již malá anebo střední firma má jistě své vlastní okamžité problémy, které v ten který okamžik ovlivňují její rozhodování a dotýkají se jejího života daleko víc než myšlenky na ekonomickou teorii, která navíc sahá svým základem do období velké hospodářské krize a pro mnohé dnešní podnikatele nemusí být a není teorií prioritní. To je ovšem chyba, protože každý podnikatel, malá i velká firma byla ve své podstatě založena na základě jednoho velmi prostého důvodu = maximalizovat zisk. Proto cílem této práce je pohled zpět - na teoretický základ monopolistické konkurence, pohled na současnost - to co trápí dnešní malé a střední podniky z pohledu monopolistické konkurence a pohled do budoucnosti – na co se zaměřit v monopolistické konkurenci pro splnění jejího cíle maximalizovat zisk.

Velmi málo trhů v praxi může být kvalifikováno jako dokonale konkurenční nebo jako čistý monopol. Drtivá většina firem si konkuruje s jinými firmami, často velmi agresivně, a přesto nejsou příjemci cen: oni mají určitý stupeň síly, kterou působí na výkon trhu. Většina trhů, tedy leží mezi těmito dvěma extrémy monopolu a perfektním trhem, v říši "nedokonalé konkurence.

Prostředí malých a středních podniků (MSP), kde je mnoho kupujících i prodávajících, minimální bariéry vstupu nebo nejméně podobné pro všechny firmy stejně a tržní informace jsou pro všechny stejně přístupné. Monopolistická konkurence je část nedokonalé konkurence, dle ekonomické teorie, ale v důsledku je nejvíce podobná dokonalé konkurenci – mnoho výrobců, neexistující bariéry vstupu, všichni mají přístup ke všem informacím, ale jen jeden pro všechny stejný produkt. Ačkoliv v monopolistické konkurenci firmy nenabízejí identické produkty, jsou si velmi podobné to co je, prodává je jejich rozdílnost, která je odlišuje od jejich konkurentů.

Základní výzvou pro každou firmu a tím spíše pro malé a střední podniky je zůstat konkurenceschopný a ziskový i v dnešní ekonomicky turbulentní společnosti. Pro splnění této výzvy je důležitým úkolem pro MSP najít to co produkovat, vyrábět, kolik a za kolik toho produkovat nebo vyrábět. Monopolistická konkurence je pro MSP tím prostředím, kde dochází k jejich souboji o tržní podíl. Monopolistická konkurence je cestou či způsobem kde většinu řídí ekonomická konkurence jednotlivých firem, ale to vše je součástí ekonomického celku, či neviditelné ruky trhu, která řeší všechny problémy a vztahy za ně.

Většinou tam, kde je dostatečná konkurence, výrobky od různých konkurentů jsou diferencované. Supermarkety prodávají desítky značek cereálií, zmrzliny a mraženého jogurtu, mýdla, zubní pasty, a podobných výrobků – to znamená mnoho výrobců produkuje velmi podobné výrobky. Jak se rozhodnout co vyrobit, jak přesvědčit zákazníka, že ten správný produkt je z naší firmy. Firmy utrácejí miliardy korun v reklamě, snaží se odlišit své výrobky od výrobků konkurence. Existuje několik důvodů, proč je tato diferenciací produktů úplně běžnou věcí.

Nejprve, to nejvíce zřejmé, je skutečnost, že chutě různých lidí jsou různé. V některých případech (např. u léků), nejsou k dispozici žádné skutečné rozdíly mezi jednotlivými výrobky. Ale lidé vnímají, že existují nějaké rozdíly.

Za druhé, existují rozdíly v příjmech, které způsobují, že lidé si mohou dovolit koupit různé druhy zboží a služeb.

Za třetí množství substitutů, které je na trhu nabízeno se svojí povahou u stejných typech neodlišuje, ale firmy se i přesto snaží svůj produkt prosadit.

Základní ukazatele monopolistické konkurence:

■ K dispozici je velké množství firem. V důsledku toho, že každý podnik má pouze malý podíl na trhu, a proto jeho jakékoliv aktivity pravděpodobně neovlivní svého soupeře ať už jakoukoliv mírou. Co to znamená je, že každá firma při svém rozhodování se nemusí starat o to, jak jeho soupeři budou reagovat. Předpokládá se, že to, co se jeho soupeři rozhodnou udělat nebude ovlivněno tím, co udělá on. Toto je známé jako **předpoklad nezávislosti**.

■ Neexistují bariéry vstupu nových firem do odvětví. Pokud některý podnik chce vstoupit nebo pokračovat v činnosti na tomto trhu, je to zdarma a neexistují žádné více náklady.

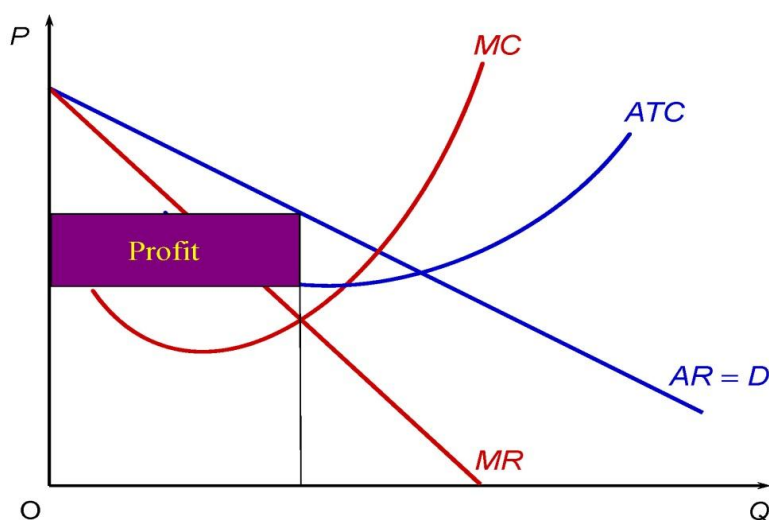
V těchto dvou ohledech se monopolistická konkurence chová jako **dokonalá konkurence**.

■ Na rozdíl od dokonalé konkurence se snaží každá firma vyrábět produkty nebo poskytovat služby, která se nějakým způsobem liší od svých soupeřů. V důsledku toho si může zvýšit jeho cenu bez ztráty svých zákazníků – **velmi podobné chování monopolu**. Proto jeho křivka poptávky je klesající, i když je poměrně elastická vzhledem k velkému počtu konkurentů, ke kterým by se zákazníci mohli obrátit. Při posuzování monopolistická konkurence, je však důležité vzít ohled i na vzdálenost spotřebitelů, kteří jsou ochotni cestovat, aby si výrobek zakoupili. Jinými slovy, zeměpisné velikosti na trhu hrají také roli, ale to je spíše otázka demografická. Tento ukazatel se uvádí jako **diferenciace výrobků**.

Firmy v monopolistické konkurenci – krátké období

Postavení MSP v krátkém období je velmi podobné monopolu = mám svůj jedinečný produkt a mohou si cenu nastavit s minimálním dopadem na vlastní zákazníky. Pokud je průměrný příjem větší než průměrné náklady $AR > ATC$ v $MR = MC$ firma vytváří zisk, pokud $AR < ATC$ firma je ve ztrátě. Je však přínosné si uvědomit, že maximalizace zisku je důležitou ekonomickou realitou, ale skutečný stav je pohyb někde mezi nulovými hodnotami zisku, tj. mezi body kde se $AR = ATC$.

Obrázek 1. Firma vytvářející zisk

Zdroj: autor

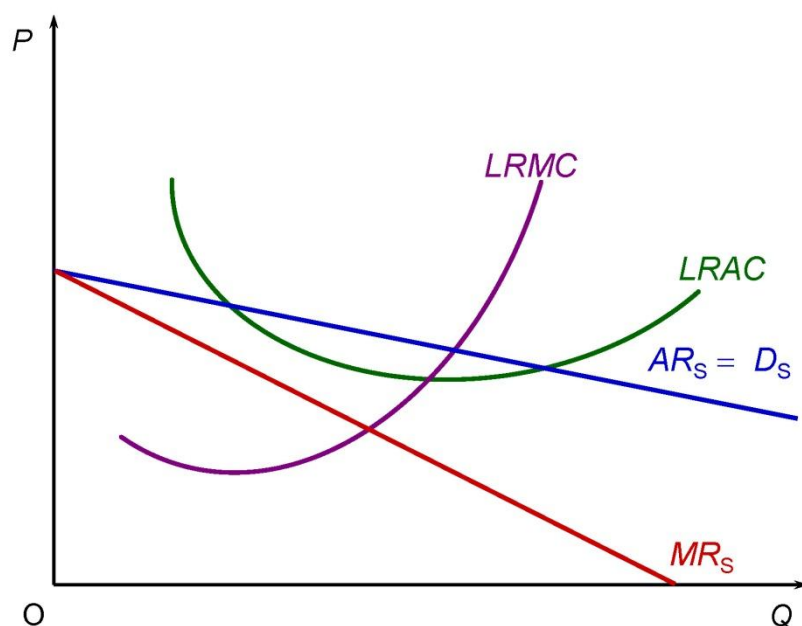
Z obrázku 1 jasně vyplývá strategie firem v krátkodobém období a to na co by se měly zaměřit.

- A. Sklon a elasticita poptávkové křivky – čím více je posunuta křivka nabídky D vůči průměrným celkovým nákladům ATC a je méně elastická (klesá reakce vyráběného množství na změnu ceny výrobku) firma dosahuje, v krátkodobém období, větší zisk. Z toho pramení nutná snaha MSP zvýšit cenu u výrobku, který vyrábí spousta ostatních výrobců, ale udělat z něj tak jedinečný výrobek, že poptávající bude ochoten zaplatit vyšší cenu. To je ovšem někdy snaha marná a proto dochází ke konkurenčnímu boji pomocí reklamy. Ta na jedné straně přesvědčuje nové zákazníky o jedinečnosti a stávající o tom, že si vybrali dobře a nemusí se zatěžovat přemýšlením o substitutu. Na druhou stranu táhne reklama nahoru náklady firem a je na rozhodnutí vlastníků nebo manažerů kam až je únosné náklady zvyšovat.
- B. Náklady jsou nositelem ziskovosti průřezově ve všech firmách. Dle mého názoru ekonomická teorie to nezdůrazňuje, v posledních desetiletích, dost důrazně, kdy klade hlavní důraz na poptávku, cenu a mezní příjmy. Pro MSP jsou, ale náklady hmatatelnější, protože jsou schopni je daleko jednodušeji uchopit a popsat. Otázkou zůstává, jestli změnit, ale v krátkodobém období jsou změny možné – minimálně ve variabilní složce - krátkodobé snížení platů, rozmělnění režii při práci přesčas..atd.
- C. Marketing je slovo, které většina MSP nemá moc ráda, protože to pro většinu představuje utopené náklady s minimální šancí návratnosti. Nepodceňovat otázku marketingu, je pro přežití MSP klíčové, kde při minimálním zvýšení stránky nákladů můžeme najít správnou strategii, která firmě pomůže přežít či realizovat zisk. Je základní otázkou, aby si MSP uvědomily svoji ekonomickou moc, ale i svoji zranitelnost a zaměřovali se na důležité věci, které mohou účinně ovlivnit a to vytváření správných strategií, podle marketingových průzkumů určitě. Navíc kdy nemusí sami takový marketingový průzkum sami provádět, ale mohou získat data pomocí šetření, které provádí studenti doktorandského studia na mnoha univerzitách ekonomického typu.
- D. Majitelé mají samozřejmě možnost snižovat cenu a tím se stát konkurenceschopnější a ve svém důsledku mohou být i ziskovější, ale zde je důležité si uvědomit, že tato strategie bude mít vliv a úspěch jen v krátkodobém období, protože v dlouhodobém období dojde ke vstupu dalších zájemců, kteří cítí příležitost k vytváření zisku.

E. Firmy v monopolistické konkurenci – dlouhodobé období

Pokud se v dlouhodobém období vytváří zisk je to signálem pro firmy pracující zatím mimo danou oblast, pokusit se do ní vstoupit a utrhnout část svého koláče. Tím ovšem dochází k odlivu některých zákazníků od stávajících výrobců = propad jejich poptávkové funkce, snížení jejich produkce a zisku. Průměrné příjmy AR budou klesat, až do bodu kde se budou dotýkat křivky průměrných nákladů v dlouhém období a zisk bude=0, v tento okamžik přestane příliv nových firem = potenciálních konkurentů.

Obrázek 2. Firma v monopolistické konkurenci dlouhodobé období

Zdroj: autor

Tento stav je ovšem zarážející, protože firmám působícím na tomto konkrétním trhu říká, že nejlepší pro ně z dlouhodobého hlediska je vytvářet takové množství produkce, které způsobí nulový zisk = stav kdy se nevyplatí dalším firmám pronikat na trh. Pro MSP je taková situace zvláštní a neodpovídá jejich základnímu principu vytváření ekonomické hodnoty, ale v reálném světě funkce monopolistické konkurence je přirozeně upravená:

1. Informace nejsou přesné – každá firma může získat a analyzovat jen takové informace, které je schopna si opatřit. Ne vždy musí být ovšem pravdivé
2. Firmy se rády rozlišují – znamená to, že aniž si uvědomují, co činí, snaží se svého konkurenta vytlačit z trhu, protože je **přirozená vlastnost člověka** chtít pořád víc.
3. Vstup nových firem může vést ke ztrátě konkurenceschopnosti ostatních či k jejich zániku a nebude docházet jen ke snižování jejich zisku, ale mohou přijít o životaschopnost.
4. Koncentrace na cenu a produkci – dochází ke zvyšování pohledů na oslovování zákazníka variantností produktu, či reklamou a do pozadí se dostává nákladová složka.

4 Malé a střední podniky

Malé a střední podniky (MSP) tvoří více než 95% všech firem, zaměstnávají 60% - 70% pracovně schopné populace a mají největší podíl na vytváření nových pracovních míst v zemích OECD. Mají specifické silné a slabé stránky, které mohou vyžadovat zvláštní politické a sociální podmínky, či politický přístup. Jak postupují a objevují se nové technologie a roste globalizace ekonomik jednotlivých států, tak se snižuje důležitost úspor z rozsahu v mnoha činnostech čímž se, ovšem potenciální přínos menších firem zvyšuje. Nicméně, mnoho z tradičních problémů, kterým čelí malé a střední podniky - nedostatek finančních prostředků, obtíže při využívání technologií, omezené manažerské schopnosti, nízká produktivita, regulační a byrokratická zátěž - se stává stále aktuálnější v globalizovaném technologiemi řízeném prostředí. Malé firmy potřebují zdokonalit své manažerské schopnosti, jejich schopnost shromažďovat informace i jejich technologickou základnu. Vlády musejí zlepšit malých a středních podniků.

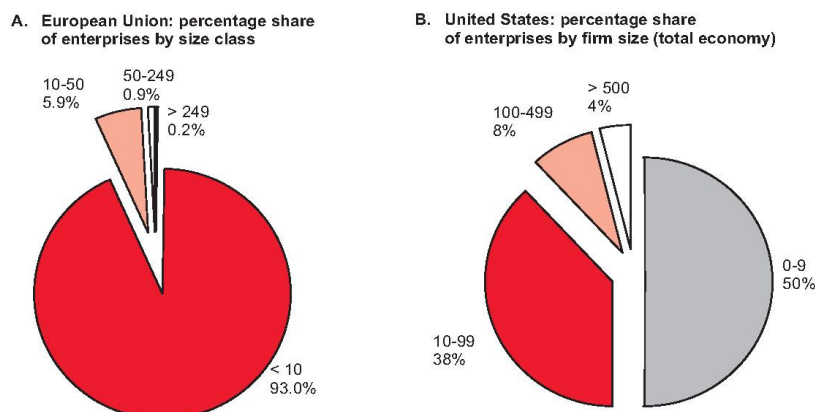
Obrázek 3. Rozdělení Malých a středních podniků

Kategorie podniku	Počet zaměstnanců: Roční pracovní jednotka (RPJ)	Roční obrát	nebo	Roční bilanční suma
střední	< 250	≤ 50 milionů € (v roce 1996 40 milionů €)	nebo	≤ 43 milionů € (v roce 1996 27 milionů €)
malý	< 50	≤ 10 milionů € (v roce 1996 7 milionů €)	nebo	≤ 10 milionů € (v roce 1996 5 milionů €)
mikropodnik	< 10	≤ 2 miliony € (dříve nedefinováno)	nebo	≤ 2 miliony € (dříve nedefinováno)

Zdroj: www.eu.eu

Obrázek 4. Rozdělení Malých a středních podniků EU&USA

Share of SMEs in business firms

Zdroj: www.oecd.org/dsti/sti/industry/smes

4 Závěr

MSP se pohybují ve velmi konkurenčním prostředí – monopolistické konkurenci, ale bohužel to nepřispívá k jeho správnému pochopení a nedochází ke správné alokaci zdrojů. I jeho popis z hlediska ekonomické teorie je složitý a ne vždy přesný a dostačující. Proto je nutné si v pozici manažerů, vlastníků i jednotlivých pracovníků uvědomit, že monopolistická konkurence kolem nich je vlastně název stavu, ale stavu, který oni sami vytváří. Bohužel tento model nedokáže přesně alokovat zdroje a tlačí firmy k necenovému souboji, který zatěžuje jejich nákladové stránky.

Jako základní východisko pro fungování MSP v monopolistické konkurenci doporučuji snahu o získávání kvalitních informací a na jejich základě vytváření těch nejoptimálnějších strategií. Chamberlinova monopolistická teorie zavádí dvě poptávkové křivky z důvodu špatné informovanosti jednotlivce a nemožnosti ověření datových základů všech firem navzájem. To je dle mého názoru ten největší rozpor a možnost kudy by se firma měla ubírat – získat přesná a pokud možno správná data. Jsou za minimální náklad a v tomto ekonomickém prostředí slibují jedinou možnost při vytvoření dlouhodobé a úspěšné strategie.

Informace a jejich zpracování jsou nejdůležitějším zdrojem pochopení chování trhů a přispívají k pochopení a predikci možného vývoje tržního chování. Slouží k úpravě strategií firem a přispívají k jejich vytváření. Propojení všech procesů uvnitř firem je důležité a nelze je chápat odděleně. Podle předběžných výsledků z provedeného průzkumu je zanedbatelná teritoriální příslušnost zákazníka, protože obchodní strategie se zdají být rovnocenné v rámci globální ekonomiky, ale i přesto každý zákazník očekává osobní přístup a pochopení pro jeho požadavky.

Procesní řízení, hodnoty kvality a individuální strategie pro MSP jsou, i vzhledem k přiznané absenci podnikové strategie u jedné čtvrtiny podniků a i u těchto podniků, které strategii mají, ji mají písemně formulovanou jen ve 44,1 % (Vaněček, 2011), nepostradatelným pomocníkem k vlastnímu fungování firmy a spolu s vlastními obchodními strategiemi vytvářejí předpoklad jejího fungování (Scarborough, Zimmerer, 1991), a to podle předběžných závěrů zákazníci od svých partnerů očekávají.

Zoznam použitej literatury

- [1] SRAFFA, P. The laws of returns under competitive conditions. *The Economic Journal*, v. 36, n. 144 (Dec., 1926), p. 535-550, 1926.
- [2] COMPELAND, M.A. Competing products and monopolistic competition. *The Economic Journal*, Quarterly edition 55(1) (Nov., 1940), p. 1-35, 1940.
- [3] What Is American Capitalism? Transcription of the NBC radio discussion by Milton Friedman, J. K. Galbraith, and David McCord Wright (Chicago: University of Chicago Round Table, No. 794, June 28, 1953), pp. 10, 11, 12
- [4] DOW, L.A., ABERN, L.M. The Chicago school on economic methodology and monopolistic competition. *Economic Policy for a Free Society*, University of Chicago Press, 1948
- [5] VANĚČEK, D. 2011. Strategie malých a středních podniků. Inproforum 2011: sborník abstraktů z mezinárodní vědecké konference "Globální ekonomická krize - regionální dopady" : 10 -11. listopadu 2011, České Budějovice. Vyd. 1. V Českých Budějovicích: Jihočeská univerzita, Ekonomická fakulta, 2011, 70 s. ISBN 978-80-7394-316-5.
- [6] CHAMBERLAIN, E.H. The theory of monopolistic competition: A re-orientation of the theory of value. Harvard University Press. Massachusetts, 1933.
- [7] ROBINSON, J. The Economics of Imperfect Competition. Macmillan. London, 1933.
- [8] ROBINSON, Joan. Essays in the theory of economic growth. 1st ed. Houndmills: Macmillan, 1962, x, 137 s. ISBN 03-330-9519-7.
- [9] CHAMBERLAIN, E.H. The theory of monopolistic competition: Dissertation thesis, 1927.
- [10] STIGLER, George Joseph. The theory of price. 4th ed. New York: Macmillan Publishing Company, c1987, viii, 371 s. ISBN 00-294-6670-9.
- [11] TRIFFIN, Robert. Monopolistic competition and general equilibrium theory. 4th ed. Cambridge: Harvard University Press, 1941, xiii, 197 s. ISBN 00-294-6670-9.
- [12] ARMSTRONG, Michael a Jaromír VEBER. Management a leadership: Product and operation management. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, 268 s. ISBN 978-80-247-2177-4.
- [13] MINTZBERG, Henry. Structure in fives designing effective organizations. Reprint. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1993. ISBN 01-385-5479-X
- [14] PORTER, Michael E. Competitive advantage: creating and sustaining superior performance. 1st Free Press Export ed. New York: Free Press, 2004. ISBN 07-432-6087-2.
- [15] ROLÍNEK, Ladislav. Procesní management: vybrané aspekty. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ekonomická fakulta, 2008, 160 s. ISBN 978-807-3941-482.
- [16] SCARBOROUGH, Norman M, Thomas ZIMMERER a William NAUMES. Effective small business management. 3rd ed. Columbus, Ohio: Merrill Pub. Co., c1991, 1 v. (various pagings). ISBN 06-752-1282-0.
- [17] SVOBODOVÁ, Hana a Jaromír VEBER. Produktový a provozní management: Product and operation management. Vyd. 1. Praha: Oeconomica, 2003, 155 s. ISBN 80-245-0611-4.

Kontakt***Ing. Aleš Kainz***

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Ekonomická fakulta/Katedra řízení

Studentská 13

370 05 České Budějovice

Email: kainz@seznam.cz

Česká republika

BEZPEČNOSTNÉ A ZAHRANIČNOPOLITICKÉ PRIORITY RUSKEJ FEDERÁCIE DO ROKU 2020

PhDr. Eva Koperová

Abstrakt

Ruská federácia prijala v roku 2009 dokument Stratégiu národnej bezpečnosti do roku 2020. Dokument hovorí nielen o súčasnom postavení, ale najmä o smerovaní vnútornej a zahraničnej politiky krajiny zameranej na posilnenie stability, bezpečnosti i pozície vo svete. Ešte podrobnejšie ich analyzuje autorský článok V. Putina zverejnený v čase, keď sa uchádzal o kreslo prezidenta, koncom februára 2012.

Kľúčové slová: Ruská federácia, V. Putin, Stratégia, národná bezpečnosť

Abstract

In 2009 the Russian Federation endorsed the document – Strategy of National Security by 2020. This document is dedicated not only to the current position of the country, but also to the direction of its internal and foreign policy in order to strengthen stability, security and position of Russia in the world. These issues are even more thoroughly analysed by V. Putin in his article published at the time, when he was running for the presidential position at the end of February 2012.

Key words: Russian Federation, V. Putin, national security

1 Úvod

Stratégia národnej bezpečnosti Ruskej federácie do roku 2020 (ďalej Stratégia...) je kľúčovým dokumentom, ktorý bol 12. mája 2009 potvrdený Výnosom prezidenta Ruskej federácie (ďalej RF) č. 537 a na ktorý sa odvoláva viacero následne prijímaných dokumentov [1]. Dokument, z ktorého vychádzame má ambíciu byť v perspektíve do roku 2020 "mobilizujúcim faktorom" nielen pre rozvoj národného hospodárstva, ale aj zabezpečenia politickej stability v spoločnosti, upevnenia národnej obrany, štátnej bezpečnosti, zvýšenia konkurencieschopnosti a "medzinárodnej prestíže Ruskej federácie".

Necelé tri roky po prijatí Stratégie, v marci 2012 si Rusko za prezidenta (opäť) zvolilo Vladimíra Putina. Hoci v priebehu ďalších po voľbách nasledujúcich mesiacov nevyšiel dokument, ktorým by Rusko či konkrétne (staro-) nový prezident deklaroval svoje ciele a smerovanie krajiny v zahraničnej politike, dostatočne podrobným (a aj obsiahlym) je článok V. Putina s názvom *Rusko a meniaci sa svet* zverejnený ešte pred voľbami, 27. februára 2012 v novinách *Moskovskije novosti* [2]. Práve tento článok spomínané ciele a priority definoval. Dotkol sa takých vážnych a aktuálnych otázok ako sú vzťahy s USA, Arabská jar, Sýria, jadrové zbrane a jadrová energetika, spolupráca s Čínou, Indiou a ďalšími krajinami Ázie, vzťahy s Európskou úniou či ekonomická diplomacia.

2 Stratégia

Podľa O. Krejčího pojem stratégia vymedzuje všeobecné ciele a metódy na dosiahnutie víťazstva. Ide o súbor princípov, ktoré určujú spôsoby využitia vojenskej sily v medzinárodných vzťahoch [3]. Táto definícia, samozrejme, prioritne platí pre prípad vojnového stavu. Avšak v prípade Ruskej federácie, ktorá po rozpade Sovietskeho zväzu už

nemá pozíciu supervelmoci, sa pod víťazstvom dá rozumieť znovunadobudnutie tejto pozície, o čo sa RF snaží.

Ako uvádza S. Chuguryan, práca nad Stratégiou... bola zdĺhavá a začala sa v rokoch úradovania prezidenta V. Putina (2004 – 2006) a opätovne bola obnovená v roku 2008 až za vlády prezidenta D. Medvedeva. Hoci dlhodobé spracovávanie tak závažného dokumentu je samozrejmé, jeho kritici tvrdia, že jeho oddiaľovanie bolo spôsobené zámerne. Jednak nejednotnosťou autorov, ktorých bolo 104, ale aj kvôli taktike vyčkávania na závery stretnutia prezidentov USA a RF v Londýne, ktoré sa uskutočnilo 1. apríla 2009 [4].

Súčasný svet a Rusko: situácia a tendencie rozvoja je názov druhej časti stratégie, ktorá sa venuje smerovaniu medzinárodnej politiky RF. Konštatuje sa v nej, že rozdiely medzi krajinami sa zostrili v dôsledku globalizácie. Nerovnomerný rozvoj ešte zväčšuje rozdiely medzi jednotlivými krajinami. *"V dôsledku posilnenia nových centier ekonomického rastu a politického vplyvu vzniká kvalitatívne nová geopolitická situácia. Formuje sa tendencia na hľadanie riešení existujúcich problémov a reguláciu krízových situácií na regionálnom základe bez účasti neregionálnych síl. Neschopnosť existujúcej globálnej a regionálnej architektúry orientovanej, najmä v euro-atlantickom regióne, len na NATO, a tiež nedokonalosť právnych nástrojov a mechanizmov stále viac ohrozujú zabezpečenie medzinárodnej bezpečnosti."*

2.1 Posilnenie postavenia krajiny cez ekonomiku

Zmeny v spôsobe vedenia diplomacie, prechod od blokovej opozície k princípom mnohovektorovej diplomacie a taktiež potenciál nerastných zdrojov a pragmatická politika ich využitia podľa Stratégie... rozšírili možnosti RF na posilnenie svojho vplyvu na svetovej aréne. RF totiž disponuje dostatočným potenciálom na to, aby v strednodobej perspektíve počítala s vytvorením podmienok na upevnenie svojej pozície v skupine krajín – lídrov svetovej ekonomiky na základe efektívnej účasti v svetovej del'be práce, zvýšenia globálnej konkurencieschopnosti národného hospodárstva, obranného potenciálu, úrovne štátnej a spoločenskej bezpečnosti.

Moskva predpokladá, že na zabezpečenie národných záujmov RF budú negatívne vplývať predpokladané recidívy jednostranných silových prístupov v medzinárodných vzťahoch, protiklady medzi hlavnými účastníkmi svetovej politiky, hrozba rozmiestnenia zbraní hromadného ničenia a to, že sa dostanú do rúk teroristov, ale aj zdokonalenie foriem protiprávnej činnosti v kybernetickej a biologickej oblasti, v sfére vyspelých technológií. Zosilnie globálny informačný boj, bude viac ohrozená stabilita priemyselných a rozvojových krajín sveta, ich sociálno-ekonomický rozvoj a demokratické inštitúcie.

2.2 Hrozba nových ohnísk konfliktov

Pozornosť zahraničnej politiky RF z dlhodobej perspektívy sa sústreďí na ovládanie energetických zdrojov. Negatívny vplyv na medzinárodnú situáciu v strednodobej perspektíve budú mať aj naďalej situácia v Iraku a Afganistane, konflikty na Blízkom a Strednom východe, v mnohých krajinách Južnej Ázie a Afriky, na Kórejskom polostrove. V tejto časti dokument upozorňuje na možnosti vzniku nových miestnych i medzištátnych konfliktov, najmä v krajinách s vnútropolitickou nestabilitou. V podmienkach konkurenčného boja o zdroje nevylučuje ani *"riešenie problémov s použitím vojenskej sily"*, čím môže byť narušená rovnováha v blízkosti hraníc RF a jej spojencov.

Stále viac krajín vlastní jadrové zbrane. Možnosti udržať globálnu a regionálnu stabilitu sa zúžia po rozmiestnení protiraketovej ochrany USA v Európe. Na druhej strane, ako sa píše v Stratégii..., dôsledky ekonomicko – finančnej krízy vo svete môžu byť porovnateľné s masovým použitím vojenskej sily.

Ruská federácia deklaruje snahu budovať medzinárodné vzťahy *"na princípoch medzinárodného práva, zabezpečenia spoľahlivej a rovnoprávnej bezpečnosti štátov"*. V záujme ochrany svojich národných záujmov v rámci medzinárodného práva deklaruje, že bude zastávať pragmatickú a racionálnu zahraničnú politiku, vylučujúcu konfrontácie a novú horúčku v zbrojení.

2.3 Kríza horšia než vojna

Ekonomické záujmy diktujú aj priority zahraničnej politiky Ruska. Rusko chce posilniť svoju spoluúčasť v skupine G8 a tiež G20, v RIK (Rusko, India, Čína - v ruštine Kitaj), BRIK (Brazília, Rusko, India a Čína) a ďalších neformálnych zoskupeniach. Za prioritné v zahraničnej politike Rusko považuje rozvíjanie dvoj- a viacstrannej spolupráce so štátmi – účastníkmi Spoločenstva nezávislých štátov⁵²⁹. Rozvíjať potenciál regionálnej a subregionálnej integrácie a kooperácie predovšetkým na území krajín SNŠ, ale aj v rámci Organizácie Dohody o kolektívnej bezpečnosti (ODKB)⁵³⁰ a Euroázijského ekonomického spoločenstva, ktoré majú stabilizujúci vplyv na celkovú situáciu v regiónoch hraničiacich s krajinami SNŠ. Práve ODKB by mala byť nástrojom, ktorý by mal čeliť výzvam a hrozbám vojensko-politického a vojensko-strategického charakteru a tiež bojovať s *"nezákonným obratom prostriedkov z narkotík a psychotropných látok"*.

Rusko chce hrať kľúčovú rolu pri upevnení Euroázijského ekonomického spoločenstva a integračných procesoch, chce byť hlavným hráčom pri vzájomnej spolupráci a realizácii veľkých projektov. Osobitný význam pripisuje posilneniu politického potenciálu Šanghajskej organizácie spolupráce⁵³¹, ale aj posilneniu dôvery a partnerstva v oblasti centrálnej Ázie. Ruská federácia chce posilniť aj spoluprácu s Európskou úniou, pričom dlhodobým národným záujmom Ruska je v Euroatlantiku formovanie otvoreného systému kolektívnej bezpečnosti na jasných základoch dohôd a práva.

2.4 Rusko a NATO

Pre Rusko sú naďalej nepripustné plány priblíženia vojenskej infraštruktúry NATO k ruským hraniciam. *"Rusko je pripravené rozvíjať spoluprácu s NATO na základe rovnoprávnosti a v záujme upevnenia všeobecnej bezpečnosti v euro-ázijskom regióne, hĺbka a obsah ktorých budú určované pripravenosťou aliancie rešpektovať zákonné záujmy Ruska pri realizácii vojensko-politického plánovania, rešpektovania noriem medzinárodného práva, a tiež na novú transformáciu a hľadanie nových úloh a funkcií humanitárneho smerovania,"* píše sa v Stratégii.... Rusko deklaruje aj *"snahu vytvoriť rovnoprávne a plnohodnotné strategické partnerstvo s USA na základe spoločných záujmov"* oboch krajín s ohľadom na *"kľúčový vplyv na medzinárodnú situáciu celkove"*. Prioritou však naďalej zostáva

529 Spoločenstvo nezávislých štátov vzniklo 8. decembra 1991. Jeho členmi sú Azerbajdžan, Arménsko, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko, Moldavsko, Rusko, Tadžikistan, Uzbekistan. Turkménsko je v pozícii "asociovaného člena". Ukrajina neratifikovala Ústavu SNŠ, preto sa de iure nestala členom. Považuje sa ale za spoluzakladateľskú krajinu a za účastníka SNŠ [5].

530 Tento vojensko-politický zväz vznikol v roku 1992 podpísaním Dohody Arménskom, Kirgizskom, Kazachstanom, Ruskom, Tadžikistanom a Uzbekistanom. Neskôr sa pripojili Azerbajdžan, Gruzínsko a Bielorusko. Pôvodne mala Dohoda platiť päť rokov s možnosťou jej predĺženia. V roku 2002 bolo rozhodnuté o vytvorení plnohodnotnej Organizácie Dohody o kolektívnej bezpečnosti. Jej hlavným cieľom je ochrana územno-ekonomickéj celistvosti účastníckych krajín spoločným úsilím ich armád, ochrana pred vonkajšími vojensko-politickými agresormi, medzinárodným terorizmom a tiež pred prírodnými katastrofami veľkého rozsahu. Organizácia mala kolísavo 6 až 9 členov, dnes ich je 6. [6]

531 Ide o medzinárodnú organizáciu, ktorá vznikla v roku 2001. Jej členmi sú Čína, Rusko, Kirgizstan, Kazachstan, Tadžikistan a Uzbekistan. Celková ich rozloha územia zaberá 60% Euroázie. Okrem udržania bezpečnosti a stability si táto organizácia kladie za cieľ aj ekonomickú spoluprácu, partnerstvo v energetike a spoluprácu vo vede a kultúre. Nejde teda a vyslovene vojenský blok, ale o organizáciu prechodného charakteru [7].

dosiahnutie nových dohôd v oblasti odzbrojenia a kontroly nad ozbrojovaním, upevnenie vzájomnej dôvery, a tiež riešenie otázok nerozširovania zbraní hromadného ničenia, posilnenie spolupráce v boji proti terorizmu a regulácii regionálnych konfliktov. *"Rusko sa bude v oblasti medzinárodnej bezpečnosti pridŕžiavať využitia politických, právnych, zahranično-ekonomických, vojenských a iných nástrojov ochrany štátnej suverenity a národných záujmov. Realizácia predvídateľnej a otvorenej zahraničnej politiky je úzko spätá s realizáciou úloh udržateľného rozvoja Ruska. Úspešnú integráciu Ruska do globálneho ekonomického priestoru a medzinárodného priestoru del'by práce komplikuje nízka úroveň prechodu národnej ekonomiky na inovačnú cestu rozvoja."*

3 Priority podľa V. Putina

Ako sme už uviedli, text V. Putina s názvom *Rusko a meniaci sa svet* zverejnili ešte pred prezidentskými voľbami, 27. februára 2012 noviny Moskovskije novosti. Z tohto pohľadu ho môžeme považovať za predvolebný program najhorúcejšieho kandidáta na prezidentský post a treba brať do úvahy aj to, že ide o predvolebnú rétoriku v rámci boja o získanie prezidentského úradu. Podľa P. Fialu a M. Strmisku sú volebné programy väčšinou silne emocionálne formulované pragmatické vyjadrenia strán (a v tomto prípade aj politického lídra), ktoré sa zúčastňujú volebného boja [8]. Na druhej strane však tento dokument aktualizuje Stratégiu... z pohľadu samotného autora, budúceho prezidenta s jeho právomocami, ale aj diania a vývoja na medzinárodnej scéne.

"Rusko sa prakticky vždy riadilo privilégium nezávislej zahraničnej politiky. Tak to bude aj naďalej. Navyše, som presvedčený, že bezpečnosť vo svete je možné dosiahnuť iba s Ruskom, a nie jeho "potlačením", oslabením jeho geopolitickej pozície, poškodením jeho obranyschopnosti. Ciele našej zahraničnej politiky majú strategický, nekonjunktúrny charakter a odrážajú unikátne miesto Ruska na svetovej politickej mape, jeho úlohu v histórii, v rozvoji civilizácie," píše Putin. Deklaruje, že bude pokračovať v kurze posilnenia všeobecnej bezpečnosti, nesúhlasu s konfrontáciou a rozmiestnením jadrových zbraní, s regionálnymi konfliktmi a krízami, terorizmom a "narko-hrozbami". *"Budeme sa snažiť, aby formovanie nového systému usporiadania sveta zakladajúceho sa na súčasných geopolitických reáliách prebiehalo hladko, bez zbytočných otrasov."*

3.1 Kto podkopáva dôveru

Destabilizácia medzinárodných vzťahov je podľa Putina dôsledkom nedodržiavania a znevažovania základných princípov medzinárodného práva a hypertrofovaného využitia sily. Obvinenia adresuje USA a NATO ako celku za *plány aliancie vytvoriť systém protiraketovej obrany v Európe*. Putina znepokojuje, že hoci sa kontúry nových vzťahov s USA ešte definitívne nevyrysovali, aliancia už vytvára *"fakty na zemi"*, ktoré absolútne neprispievajú formovaniu dôvery. Naopak, brzdí konštruktívne riešenia v medzinárodných vzťahoch. V kritike ide ďalej, keď podľa neho ozbrojené konflikty sa neraz ospravedlňujú humanitárnymi cieľmi. Preto zastáva názor, že zločiny proti ľudskosti sa majú trestať medzinárodným súdom. *„Zdá sa, že u natovcov, a osobitne u USA sa vytvorilo svoje chápanie bezpečnosti, fundamentálne sa odlišujúce od nášho. Američania sú posadnutí myšlienkou zabezpečiť si absolútnu nedotknuteľnosť, čo je, podotýkam, utopické a nerealizovateľné tak v technologickom, ako aj v geopolitickom pláne. A v tom je práve podstata problému. Absolútna nedotknuteľnosť pre jedného by znamenala absolútnu dotknuteľnosť pre všetkých ostatných. S takou perspektívou nemôžeme súhlasiť,"* hovorí Putin.

3.2 Arabská jar: príučky a poučenia

Arabskú jar zo začiatku Rusko prijímalo s nádejou, že dôjde k pozitívnym zmenám a sympatie Rusov boli na strane demokratických reforiem. Negatívny odtieň priniesol zásah zvonka s podporou jednej zo strán vnútorného konfliktu a samotný silový charakter tohto zásahu. Došlo k tomu, že skupina štátov, ako píše Putin, pod pláštikom humanitárnych hesiel, pomocou letectva sa vysporiadala s líbijským režimom. *"Nesmieme dopustiť, aby sa ktosi pokúsil "líbijský scenár" zrealizovať v Sýrii."* Vyjadruje pritom nádej, že USA a všetky krajiny vezmú do úvahy smutné skúsenosti a nepokúsia sa konať podľa silového scenára v Sýrii.

Putin pripomína ešte jeden aspekt Arabskej jari. V týchto krajinách, ako prv aj v Iraku, ruské spoločnosti strácajú desaťročiami získané pozície na miestnych trhoch s dostatočne veľkými komerčnými kontraktmi. Nahrádzajú ich zástupcovia z tých štátov, ktorí priložili ruku k dielu pri zmene režimu. Nie náhodou sa preto zdá, že nie starosť o ľudské práva, ale zainteresovanosť na prerozdelení trhu je, podľa Putina, pravým stimulom konania niektorých štátov. Rusko sa však nebude k tomuto nečinne prizerať a je pripravené obnoviť s novými vládami arabských krajín svoje ekonomické pozície.

Putin prezentuje, že Rusko malo vždy blízko k umierneným predstaviteľom islamu a ich vierovyznaniu, blízkeho tradíciám ruských moslimov. Rusko je zainteresované na rozvoji politických a obchodno-ekonomických spojení so všetkými arabskými krajinami. *"Vidím reálne predpoklady na to, aby si Rusko v plnej miere zachovalo svoje vedúce pozície na blízkovýchodnej aréne, kde sme vždy mali veľa priateľov,"* tvrdí V. Putin.

Dotkol sa aj izraelsko-palestínskeho konfliktu. Ruská diplomacia bude podľa neho naďalej pokračovať v dvojstranných rokovaniach, ale aj vo formáte "blízkovýchodného kvarteta". Chce aktívne spolupracovať na obnovení mierového procesu, koordinujúc svoje kroky s Ligou arabských štátov.

3.3 Nové výzvy a hrozby

V ďalšej časti Putin vyslovuje znepokojenie nad hrozbou vojenského útoku na Irán a vyjadruje presvedčenie, že sa tento problém vyrieši mierovou cestou. *„Navrhujeme priznať právo Iránu na rozvoj civilného jadrového programu, vrátane práva na obohatenie uránu. Ale urobiť to výmenou za spoľahlivú a všestrannú kontrolu Medzinárodnej agentúry pre jadrovú energiu (IAEA) nad všetkou jadrovou činnosťou,"* hovorí Putin. Kritizuje pritom Západ, že sa mu priveľmi zapáčilo trestať jednotlivé krajiny sankciami, ba i vojensky.

Rovnako vážna je podľa neho aj situácia okolo kórejského jadrového problému. Pre Rusko je však *"jadrový status"* KĽDR neprípustný a vystupuje za denuklearizáciu Kórejského polostrova, pričom výlučne politicko-diplomatickými prostriedkami a vyzýva k urýchlenej obnove šesťstranných rokovaní. Putin vyslovuje hypotézu, že autoritárske režimy k vlastneniu jadrových zbraní stimulujú práve prípady vonkajších zásahov do vnútorných vecí. Tí, ktorí majú atómovú zbraň, akoby si boli istí svojou nedotknuteľnosťou, zatiaľ čo tí, čo ju nemajú, môžu očakávať "humanitárnu" intervenciu. Preto je stále viac krajín, ktoré chcú vlastniť vojenský atóm. V takýchto podmienkach však narastá význam zón bez zbraní hromadného ničenia.

Znepokojenie vyjadruje Putin nad Afganistanom, kde *"sme podporili vojenskú operáciu na zabezpečenie medzinárodnej pomoci tejto krajine. Ale medzinárodný kontingent pod velením NATO nesplnil vytýčené úlohy. Teroristická a narko – hrozba pochádzajúca z tejto krajiny sa neznižuje. Američania oznámia, že opustia krajinu v roku 2014, tam i v susedných krajinách budujú vojenské základne bez zjavného mandátu, cieľov a lehôt ich fungovania. S tým sme, pochopiteľne, nespokojní."*

Putin konštatuje, že je ťažké predpovedať vývoj v Afganistane a ako ukázala história, cudzia vojenská prítomnosť nebola prospešná. *"Vidím úlohu Ruska v tom, aby pri aktívnej"*

účasti susedných krajín pomohlo afgánskemu ľudu vytvoriť spoľahlivú ekonomiku, zvýšiť schopnosť národných ozbrojených síl čeliť hrozbám terorizmu a drogovému zločinu. Nie sme proti tomu, aby sa k procesu národného zmierenia pripojili účastníci ozbrojenej opozície, vrátane talibov – s podmienkou, že sa zrieknu násilia, uznajú ústavu štátu, pretrhnú väzby na Al Kaídu a ďalšie teroristické skupiny. V princípe si myslím, že vybudovanie mierového, stabilného, neutrálneho afganskeho štátu je celkom dosiahnuteľné."

3.4 Posilnenie významu Ázijsko-Tichoocénanskeho regiónu

Putin si veľmi dobre uvedomuje význam Číny vo svetovej ekonomike. Rast čínskeho hospodárstva nepovažuje za hrozbu, ale za výzvu *"chytiť čínsky vietor do plachiet nášho hospodárstva."* V spolupráci s Čínou vidí šancu zvýšiť hospodársky rast na Sibíri a Ďalekom východe. S Čínou si RF naďalej bude preukazovať vzájomnú podporu na medzinárodnom poli i v rámci BR OSN, v zoskupení G20, organizácií ako BRIK a ďalších. Zároveň ale priznáva, že ruské a čínske obchodné záujmy v tretích krajinách sa nie vždy zhodujú. *„Hlavná moja myšlienka ale je: Rusko potrebuje prekvitajúcu a stabilnú Čínu a zároveň Čína, som presvedčený, potrebuje silné a úspešné Rusko."*

Veľký význam pripisuje Putin aj ďalšiemu gigantovi – Indii. Uvedomuje si rastúci význam celého Ázijsko-Tichoocénanskeho regiónu. Prioritný význam Putin pripisuje aj spolupráci v rámci skupiny BRICS (Brazília, Rusko, India, Čína, Juhoafrická republika), ktorá vznikla v roku 2006 a spája krajiny s najrýchlejšie sa rozvíjajúcim hospodárstvom. Na BRICS pripadá viac ako 25 % celosvetového HDP.

Jednou z kľúčových úloh pre nadchádzajúce obdobie je podľa Putina rozvoj obchodno-ekonomickej spolupráce s krajinami Ázie, Latinskej Ameriky a Afriky, realizácia spoločných projektov v oblasti energetiky, infraštruktúry, investícií, vedy a techniky, bankovníctva a cestovného ruchu.

Putin nezabudol ani na G20. Podľa neho sa toto zoskupenie čoskoro stane strategicky dôležitým nástrojom nielen na riešenie kríz, ale aj *"dlhotrvajúceho reformovania svetovej finančno-ekonomickej architektúry. Rusko bude predsedáť tejto skupine v roku 2013. Nepochybne musíme využiť predsednícke funkcie aj na zosúladenie činnosti "dvadsiatky" s ďalšími viacstrannými štruktúrami, predovšetkým s "veľkou osmičkou" a určite aj s OSN."*

3.5 Európsky faktor

Rusko je neoddeliteľnou, organickou súčasťou Veľkej Európy a Rusi sa cítia byť Európanmi. EÚ je najväčším zahraničným obchodným partnerom RF. Rusko je zainteresované na silnej EÚ, avšak podľa Putina súčasná úroveň spolupráce Ruska a EÚ *"nezodpovedá globálnym výzvam, predovšetkým v oblasti zvýšenia konkurencieschopnosti kontinentu"*. Putin navrhuje popracovať na vytvorení *"harmonického spoločenstva ekonomík od Lisabonu po Vladivostok. A v budúcnosti sa posunúť na sformovanie zóny voľného obchodu a dokonca ešte ďalej posunutých mechanizmov ekonomickej integrácie. Vtedy dosiahneme spoločný kontinentálny trh,"* predkladá víziu Putin.

Podľa neho sa treba zamyslieť aj nad hlbšou kooperáciou v oblasti energetiky, vytvoriť jednotný energo-komplex Európy. Dôležité je v tomto smere vybudovanie Severného prúdu – plynovodu po dne Baltického mora, a Južného prúdu v Čiernom mori. *"Toto je osobitne dôležité pre niektoré krajiny rozhodnuté znížiť, alebo úplne prestať využívať atómovú energiu,"* tvrdí Putin.

Skutočné partnerstvo sa však podľa neho medzi Ruskom a EÚ nemôže rozvinúť, pokiaľ existuje prekážka, ktorá bráni ľudským i obchodným kontaktom a tou je vízový režim. *"Ohrozenie Európanov zo strany tzv. ekonomických migrantov z Ruska je z veľkej časti vymyslené. ... V decembri 2011 sme spolu s EÚ odsúhlasili "spoločné kroky" k bezvízovému*

režimu. Zrealizovať ich je možné a nutné bez meškania. Mám v úmysle pokračovať zaoberať sa touto otázkou čo najaktívnejšie."

3.6 Rusko-americké záležitosti

Vzťahy s Amerikou charakterizuje Putin ako neustálené, "pod vplyvom prílívov a odlívov." Hlavným dôvodom vidí v tom, že dvojstranný politický dialóg a spolupráca sa neopierajú o pevný ekonomický základ. Objem obchodu zďaleka nezodpovedá potenciálu hospodárstva oboch krajín. To isté sa týka investícií. "Nepomáhajú upevneniu vzájomných vzťahov ani pravidelné pokusy USA zaoberať sa "politickým inžinierstvom" vrátane regiónov, ktoré sú tradične pre nás dôležité, ale aj počas volebných kampaní v Rusku," neodpustil si kritiku Putin a opäť sa vrátil k už vyššie spomínanej problematike protiraketového štítu v Európe.

3.7 Ekonomická diplomacia

V decembri 2011 sa Rusku podarilo zavŕšiť niekoľkoročné úsilie pripojením sa k WTO (World Trade Organization). Putin poznamenáva, že princípy WTO automaticky preniesli aj do normatívno – právnej základne Jednotného ekonomického priestoru Ruska, Bieloruska a Kazachstanu. Napriek tomu priznáva, že Rusi sa ešte len učia presadzovať svoje ekonomické záujmy na medzinárodnej aréne, učia sa lobbovať v zahraničnom obchode tak, aby to bolo výhodné pre "národný biznis". Konštatuje, že zatiaľ s Rusmi za hranicami nerobia veľké "ceremónie" a skôr im stavajú do cesty prekážky, ktoré ich znevýhodňujú v porovnaní s konkurenciou. Analogicky je to s investíciami. Rusko sa snaží k sebe prilákať zahraničný kapitál, otvára im najlukratívnejšie odvetvia a ponúka najlepšie kúsky, vrátane palívovo-energetickej oblasti. No ani to zahraničných investorov, podľa slov Putina, osobitne neláka.

"Vláda a podnikateľské zväzy by mali jasnejšie koordinovať svoje úsilie v zahranično-ekonomickom smere, nástojčivejšie presadzovať záujmy ruského biznisu, pomáhať mu ovládnuť nové trhy. ... Ruská federácia je najväčší štát, s bohatou surovinovou základňou, ktorý nemá vo svete páru. Nemám na mysli len naftu a plyn, ale aj lesy, poľnohospodársku pôdu, zásoby čistej pitnej vody. Územie Ruska je zdrojom jeho potenciálnej sily. ... Pri správnej ekonomickej stratégii sa môžu stať základom zvýšenia jeho konkurencieschopnosti," konštatuje sa v texte.

3.8 Podpora krajanov a humanitné zmierenie

Putin v závere textu venuje pozornosť práci Ministerstva zahraničných vecí, diplomatickým a konzulárnym úradom v zahraničí, ich pomoci krajanom, ale aj nevelkým úspechom na vytváraní pravdivého obrazu o Rusku za hranicami v rámci zahraničnej politiky a diplomatickej činnosti.

Osobitnú pozornosť venuje aj ruskej národnostnej menšine v Estónsku a Lotyšsku. "S existenciou hanlivého statusu "neobčan" sa nedá zmieriť. A ako by sme aj mohli, keď každý šiesty lotyšský obyvateľ a každý trinásty estónsky obyvateľ je ako "neobčan" zbavený základných politických, volebných a sociálno-ekonomických práv, možnosti slobodne používať ruský jazyk," píše Putin a dodáva, že k referendu nepripustili v Lotyšsku viac ako 300-tisíc "neobčanov".

4 Záver

Stratégia národnej bezpečnosti Ruskej federácie do roku 2020, ako už názov dokumentu napovedá, zachytáva bezpečnostné a zahraničnopolitické priority RF v dlhodobom horizonte. Ešte podrobnejšie, hoci z pozície ešte vtedajšej predvolebnej kampane

sa im venuje aj súčasný prezident RF Vladimir Putin vo svojom autorskom článku Rusko a meniaci sa svet. Napriek tomu, že sa venuje najdôležitejším momentom svetovej politickej scény, vzhľadom na jej dynamický vývoj je ťažké predpovedať, do akej miery budú reálne splniteľné ciele vytýčené v danom texte. Je nutné poznamenať, že ani po zvolení za prezidenta V. Putin nevydal ďalší upresňujúci text, či vyhlásenie, v ktorom by sa k danej problematike ucelene a rovnako komplexne vyjadril. Naplnenie jeho slov tak môžeme hodnotiť najmä podľa reálnych činov Putina ako prezidenta Ruskej federácie s jemu prislúchajúcimi právomocami.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. 2009. Cit. 8.7.2012. Dostupné na internete [online]: <http://www.belvpo.com/8751.html>
- [2] Россия и меняющийся мир. In: *Московские новости*, 27. 2. 2012, Cit. 8.7.2012. Dostupné na internete [online]: <http://www.putin2012.ru/#article-7>
- [3] KREJČÍ, O. 1997. *Mezinárodní politika*. Praha: Victoria Publishing, 1997. ISBN 80-7187-034-X.
- [4] CHUGURYAN, S. *Východiská bezpečnostnej politiky Ruskej federácie*. In: UŠIAK, J. - LASICOVÁ, J. - KOLLÁR, D. (eds.): *Bezpečnostné fórum 2012. II. Zväzok*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2012. ISBN 978-80-557-0332-9
- [5] Содружество Независимых Государств. Cit. 5.7.2012. Dostupné na internete [online]: http://ru.wikipedia.org/wiki/Содружество_Независимых_Государств
- [6] Организация Договора о коллективной безопасности. Cit. 5.7.2012. Dostupné na internete: http://ru.wikipedia.org/wiki/Организация_Договора_о_коллективной_безопасности
- [7] Шанхайская организация сотрудничества. Cit. 5.7.2012. Dostupné na internete [online]: http://ru.wikipedia.org/wiki/Шанхайская_организация_сотрудничества
- [8] FIALA, P. - STRMISKA, M., 1998. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal, 1998. ISBN 80-85947-31-5

Kontakt

PhDr. Eva Koperová

Katedra politológie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela

Kuzmányho 1,

974 01 Banská Bystrica

Email: ekoperova@gmail.com

Slovenská republika

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF GLOBALISATION: THE EU APPROACH TOWARDS DEVELOPMENT IN AFRICA

MSc. MAE. Ing. Nad'a Kovalčíková

Abstract

Globalisation contributes to extended interconnectedness but also leads to unbalanced wealth distribution between the global centre and global periphery. The EU development policy and international aid have been evolving in developing countries including those in Africa. While the EU is the largest donor in Africa, other actors also play a role. Gradually stronger voices have been calling for “African ownership“. This article argues for the need to combine better tailored development policies with an increased African ownership.

Key words: globalisation, development policy, “African ownership“, EU-Africa partnership

Abstrakt

Globalizácia prispieva k rozsiahlejšiemu vzájomnému prepájaniu, ale aj k nerovnomernému rozdeleniu bohatstva medzi globálnym centrom a globálnou perifériou. Rozvojová politika EÚ a medzinárodná pomoc sa vyvíjajú v rozvojových krajinách vrátane krajín v Afrike. Zatiaľ čo EÚ tam predstavuje najväčšieho darcu, iní aktéri sa tiež podieľajú na vývoji afrických záležitostí. Postupne sa ozývajú silnejšie hlasy podporujúce africkú zodpovednosť a riešenie problémov. Autor však ponúka argumenty presadzujúce kombináciu upravenej rozvojovej politiky popri možnosti zvýšenej zodpovednosti Afriky za svoj kontinent.

Kľúčové slová: globalizácia, rozvojová politika, „Africká zodpovednosť“, EÚ-Afrika partnerstvo

1 Introduction

Globalisation is a phenomenon which can be described as “*the widening, deepening and speeding up of worldwide interconnectedness in all aspects*”.⁵³² Proponents of globalisation consider the individual role of the nation-state obsolete and believe it should be replaced by international cooperation to ensure progress and security. Opponents stress that accepting globalisation, as a mantra promoted by the powerful states, is in the interest of the dominant classes. They add that it has a negative impact on people’s rights, the national welfare systems and democracy by masking the resurgence of imperialist intentions.⁵³³ Globalisation has been influencing different parts of the world in different ways. It has consequently led to an unbalanced distribution of wealth. While we have achieved higher technological advances, wider opportunities and growing interconnectedness, qualitative differences between the living standards in the developed and the developing countries have deepened. Efforts to reduce the gap have been questionable.

However, initiatives, including development policies, have led to an environment appropriate for the development of cooperation and the attainment of common progress within the global economy. Furthermore, it should not be forgotten that the ability to work is of greater benefit than a one-time “hand out” in the form of charity. Revisited and better

⁵³² Held, D., 1999, p.2

⁵³³ Petras and Veltmeyer, 2001

tailored development aid along with transferring certain responsibilities into African hands would provide the needed support to allow Africa to be more independent.

Is the support of democracy, human rights and good governance the desired outcome of the European Union's (EU) development policy or is it simply a means to secure and push forward the convenient face of globalisation with its profitable economic liberalisation? Would "African ownership" be a better option for all involved?

The first part of the paper analyses the impact of globalisation on Africa and on EU-Africa relationship. The second part focuses on the EU's development efforts as well as interests of other actors in the continent leading to a discussion about concept of the African ownership.

2 Globalisation and its impact in Africa

2.1 Evolving factors of the EU development policy paving the way to African ownership

The EU development policy towards Africa is not thoroughly consistent and coherent. To a large extent, this is due to the constant and significant change that the policy has undergone since the end of the Cold War and that it is still in a state of flux.⁵³⁴ The EU-Africa development cooperation has its roots in the Treaty of Rome. Shortly afterwards, the process of decolonisation accelerated and the first convention, the Yaoundé Convention entered into force in 1964, followed by Yaoundé II in 1971. It did not take long after the UK joined the Community in 1973, before its focus shifted from the 18 mainly French-speaking African countries to the English-speaking ones. Member States then concluded the first Lomé Convention and signed it after long negotiations along with 46 countries from Africa, Caribbean and the Pacific (ACP) territories in 1975.

The Lomé convention was renewed three times and prolonged until 2000. Important changes took place in the Lomé III where the Human Rights clause was introduced for the first time. Then, Lomé IV created a legal framework for ACP-EU cooperation and covered 71 ACP countries. It underlined the economic and political importance of cooperation reflecting the increasing interdependence of the two continents.

Commercially, the relationship between the partners of the Lomé IV began to flourish. Conditions were in the form of commitments to human rights, the rule of law and democracy as well as procedures to develop financial cooperation. Nevertheless, the founding principle was free access of ACP products to the EU market. However, the ACP countries failed to secure any noticeable increase in levels of their development under the signed conventions and in many of the countries growth even collapsed below the levels of 1960s.⁵³⁵ In addition, doubts concerning the WTO compatibility of this trade regime and its repeated condemnation of banana regime led to the publication of a Green Paper and ultimately to the new ACP-EC Partnership Agreement.⁵³⁶⁵³⁷ Although the main text was more succinct than its predecessor, as the main objectives and development focus were maintained, a certain nuance can be noted with respect to the priority given to poverty eradication as well as the new notion of "ownership" – the responsibility over development strategies by the countries concerned. This Partnership signed in Cotonou in 2000 is more than a simple version of the

534 Olsen, G.R., 2004

535 Farrell, M., 2005

536 Banana conflict was due to a more favourable treatment of ACP countries than that granted to third countries benefiting from the most favoured nation clause; protective regimes offered also to rum, sugar and cotton.

537 Martenczuk, B., 2000. p. 464-5.

Lomé IV. It has eliminated some financial instruments⁵³⁸ and it introduced a stronger element of reciprocity concerning the ACP commitments in the economic arena as well as in the field of human rights, migration and good governance.⁵³⁹

Consequently, following the Lisbon Declaration issued at the summit where Africa-Europe partnership was launched, subsequent Action Plans through the current year of 2013 were adopted. Their objective is to deliver more and better results from the joint Africa-EU partnership. Regarding financial aid, the EU has adopted a timetable for Member States to achieve 0.7% of GNI by 2015. However, due to budget conditions, the target will not be achieved as planned. It was amended and the development aid is expected to reach 0.45% by 2015.⁵⁴⁰ We can clearly observe that efforts have been made by the EU, but doubts remain about the coherence of these numerous agreements and their efficacy to ensure tangible development results in Africa.

2.2 The Gap between the developed and developing world

The building of the global economy was initially influenced by the European naval expansion and its strategic goals. This strategy included sustainable long-term solutions to improve the living standards and economic power of Western Europe through naval expansion. In 1488, the Portuguese sailor, Bartolomej Diaz, reached the Eastern coast of Africa. Since then, similar expeditions have represented an immense success of sea trade for Western Europe. Therefore, the EU, as part of the *global centre* defined by its huge and growing capital concentration, has continued in developing trade relations with the *global periphery*, including territories facing existential challenges, such as the African continent.

The global periphery faces a number of challenges in the 21st century including global threats. Thus, trade has been complemented by development aid to minimize the risks of economic deterioration and other challenges. Some scholars question if aid can be successful without trade. Others look into development programmes to see whether they help deal with the global threats, contribute to progress or control less developed countries and keep a convenient dominant role. The effectiveness of EU development aid has been moderated due to power abuse by African governments misusing donors' financial aid and not providing needed public goods to their people. Consequently, there is more space for other actors to fill the efficacy gap in African affairs. China has come to Africa to do business. In Kenya, for example, they have built factories and have provided infrastructure. However, they also bring their own Chinese workers and the job opportunities for Africans, which could lift people out of poverty, are limited. With current financial aid being given to governments rather than targeted at supervised concrete business projects and with the gradually increasing local perception of Chinese expansionism, the African people want Africa to acquire more responsibility over their continent.⁵⁴¹ However, the African authorities lack the incentives to create wealth for African people when others provide them with "cheap aid money". The aid has not managed to considerably help after more than 50 years of its implementation. Similar if not higher need of job creation and support of the African entrepreneurship through developing private sector, microfinance and job opportunities for African people remains.⁵⁴²

3 Changing European development efforts towards stable and democratic Africa

538 It terminated STABEX-stabilisation of export earnings in the field of agriculture and SYSMIN-mining products by declaring it inefficient

539 Martenczuk, B., 2000, p. 487

540 European Commission, July 2012, p. 3

541 Interview, May 2013

542 Moyo, D., 2010

3.1 Transformation of the development policy

Stability in Africa is of global interest, but the EU plays a special role towards this continent. *“Development policy is undeniably one of the soundest and most ambitious Projects of the European Union, and it must remain so,”* declared Former EU Development Commissioner Louis Michel in his EU Development Policy report from 2005.⁵⁴³ This important European representative has been called several nicknames from “Big Loulou“ to “Mr. Africa“ and he freely stated that it had been his interest in Africa which motivated him to be a candidate for his former position of European Commissioner for Development. He strongly preferred budgetary aid to specific project aid, pointing out that the Africans should have decided on which projects they wished to spend the given sum.⁵⁴⁴ Although the question of transparency and corruption arises, generally shared opinion supports a combination of European financial help from funds and NGOs with responsibility on Africa to manage the funds locally. The current Commissioner, Andris Piebalgs, states in his 2012 Annual Report that the year of 2011, marked by the Arab Spring, deepened the economic downturn and worsened the food crisis in the Horn of Africa *“was also a year which proved that the European Union, as well as once again being the biggest donor, is uniquely placed to respond to these global challenges.”*⁵⁴⁵ Therefore, the new Agenda for Change communication focused on prioritising certain sectors in order to tailor the support more effectively. Additional resources were used for regional support and for dealing with the food crisis through the new SHARE initiative. The global challenges of the economic and food crisis required further action in Africa and the EU took it.

The EU is working on a more coherent and effective development policy encompassing the fight against global threats of poverty, undemocratic governance and corruption, while promoting stability through respect for human rights and economic cooperation. Poverty and hunger are the primary challenges to deal with in Africa. According to the United Nations’ Food and Agriculture Organisation, from 2010-2012 around one third of people suffering from hunger (undernourishment) were from Africa⁵⁴⁶. The 2012 Progress Chart of the United Nations’ Millennium Development Goals demonstrates that in Sub-Saharan Africa, poverty and hunger are “very high” and that “the progress is insufficient to reach targets if prevailing trends persist”.⁵⁴⁷ Nowadays, the EU is at the top of the international donor community list and it is also the most important economic and trade partner. Market freedom and political freedom (in the shape of liberal democracy) are mutually interdependent, and essential to the achievement of developmental outcomes.⁵⁴⁸

3.2 Imposing of the EU conditionality and African perceptions

The EU has been applying conditionality clauses to agreements on aid and trade-development programmes inspired by the approach of the World Bank and International Monetary Fund. The conditionality complementing positive measures of direct support is accompanied by the EU-Africa dialogue⁵⁴⁹ concerning issues of democratic principles, rule of law, good governance and human rights. For example, due to the agreements signed and conditions imposed, the sanctions on South Africa were applied because apartheid breached

543 Michel, L., 2005

544 Le Monde, 27 November 2004

545 European Commission, September 2012.

546 United Nations, 2013.

547 United Nations, 2012.

548 Farrell, M., p. 278

549 Mechanisms have been established to support dialogue at regional, sub-regional and national levels

the basic European values of human rights. This is an illustration of a dialogue held under the Cotonou Convention which was a vehicle to conditionality becoming used as an instrument.

The principles were also included in the New Partnership Agreement (Cotonou). One condition was that violations of these principles would lead to the suspension of cooperation (or of aid) as well as to possible remedies. Although the EU is becoming stricter in implementation, it has not ended its cooperation with African governments who violate the principles. Economic cooperation has been too important to completely dissolve relations. However, because the EU inserted this non-execution clause into the agreement against the wishes of the ACP states,⁵⁵⁰ two procedures were adopted; one with regards to the case of violation of the “essential elements” - democracy, human rights and rule of law, and the second regarding the violation of the “fundamental element” – good governance.⁵⁵¹ The main focus of the agreement was to prevent and combat corruption and ensure transparency.⁵⁵² Sanctions apply here only in the cases when the Community is a “significant partner in terms of financial support”.

Numerous arguments are raised against conditionality such as non-interference in internal affairs, resistance to neo-colonialism or tolerance in the context of cultural relativism. Although the instrument of conditionality may influence or bring about a positive political and behavioural change and contribute to good trade cooperation, Africa may see the impact of the EU development policy from a different perspective, as limiting their autonomy. It may consequently turn more to China or elsewhere. Rebecca Onyango R.A., a scholar from Kenya noted that Kenya’s people perceive that China is an easier and more upfront business partner with no conditionality in contrast to the EU.⁵⁵³ Nevertheless, manager from Tanzania, Bakari M. Shemweta, held the opposite view that China, which is not hiding its clear business interest in the continent without regard to conditions related to democracy, good governance and human rights, seems to seek expansionism and provide low standard items.⁵⁵⁴ Therefore, he claims that in Tanzania they have been losing trust in other actors’ interests while the EU development policy remains a better future for Africa.

3.3 Preference for African ownership

The philosophy of the EU could be perceived as, once democracy is secured, it not only prevents war but it also assists people to participate in the decision making process and development of the country. The questions of political dialogue and the support of democracy raise some scepticism due to the enhanced measures and conditions of the EU. One lesson from the US war with Iraq is that democracy can neither be constructed overnight nor imposed from outside.

During the Portuguese presidency the EU stated “development priorities” in the Reflection paper and organised the first European-African summit in Cairo. It can be seen as a symbolic expression of the new European thinking on Africa that combines development aid, common foreign policy and common security priorities leading to the thinking in an integrated manner about politics, security, development aid and trade.⁵⁵⁵ Nevertheless, the ACP bloc demands a stronger protection of its markets and products, mainly the agricultural ones, and Ndiogou Fall⁵⁵⁶ declared that the world market did not interest Africa because it

⁵⁵⁰ These “essential elements” are in fact conditions observed under international law.

⁵⁵¹ European Commission, June 2010.

⁵⁵² It was successfully achieved for the first time also in Congo at democratic elections in 2006.

⁵⁵³ Interview, April 2012

⁵⁵⁴ Interview, May 2013

⁵⁵⁵ Olsen, G.R., p. 433

⁵⁵⁶ The former President of the Network of farmer organisations and producers of the Western Africa

was very hard to support the domestic market and compete with the products coming to Africa due to all the reciprocal preferential regimes with the EU.

The international and regional agreements such as the Monterrey Consensus on financing and responsibility of development, the UN Summit on Millennium Development Goals, the EU-Africa strategy from 2005 or the Strategic Partnership of 2007 represent a clearly influential line of the EU development policy and have had a significant impact on EU-Africa relations. However, it is extremely important to realize that African states are also taking a comprehensive approach through the African Union created in 2001. Along with other multilateral organisations they aim to address the African problems themselves. The former European Commissioner for Development started to decisively support “African Ownership” during his term. Progress has been made towards establishing an African Peer Review Mechanism (APRM), an African Court of Justice and a Peace and Security Council as well as integrating the 2001 New Partnership for Africa’s Development (NEPAD) which takes an “Africa owned” approach to development.

Both NEPAD and Cotonou share a paradigm by placing an emphasis on democracy, good governance and political and economic relations for sustained development. From the very beginning, the EU welcomed and supported NEPAD through financial aid and an open dialogue to help translate visions into concrete actions. It regarded it as a basis for a productive partnership. The EU’s involvement, however, can also be perceived as interference. Festus Mogae, the former President of Botswana, stated that African countries need time to make their own decisions and that democratisation is work in progress.⁵⁵⁷ EU can help but Africa must act. However, the African governments will lack innovation in finding ways of getting capital through national and regional economic growth and taking responsibility to stand up on behalf of African people in the global competitive economy unless development aid is moderated or non-existent.

4 Conclusion

As demonstrated in this paper, globalisation brings opportunities as well as challenges and under their current structure, development policies have limited influence. For the EU, a development policy is the means rather than the end. It is a long-term investment in Africa to ensure mutually sustainable growth and economic prosperity in an environment of vigorous competition. It is needed as an incentive for African economic progress as well as advancement with applying human rights, democracy and good governance practices. However, the Africans wish to gradually become more autonomous. They claim to be ready and they should get a chance to prove it. It all leads us to question if it is the right time to let them “fish for their fish” on their own.

References

- [1] DUDÁŠ, Tomáš a kolektív. 2007. *Svetová ekonomika – Sektorový aspect*. Vydavateľstvo Ekonóm, 2007. Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov. 324 pages. ISBN 978-80-225-2294-6.
- [2] EUROPEAN COMMISSION. *2012 Annual Report on the European Union’s development and external assistance policies and their implementation in 2011*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, September 2012. 224 pages. Available online: <<http://ec.europa.eu/europeaid/>

⁵⁵⁷ Whitehead, E., 2012.

- multimedia/publications/documents/annualreports/europeaid_annual_report_2012_full_en.pdf>
- [3] EUROPEAN COMMISSION. 2012. *EU Accountability Report 2012 on Review of progress of the EU and its Member States Financing for Development*. Brussels, 9 July 2012. SWD (2012) 199. 47 pages.
- [4] EUROPEAN COMMISSION. 2012. *The Cotonou Agreement: Signed in Cotonou on 23 June 2000, Revised in Luxembourg on 25 June 2005, Revised in Ouagadougou on 22 June 2010*. Available online: <http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/overview/documents/devco-cotonou-consol-europe-aid-2012_en.pdf>
- [5] FARRELL, Mary. 2005. *A Triumph of Realism over Idealism? Cooperation Between the European Union and Africa*. *European Integration*. Vol. 27. Routledge, part of the Taylor & Francis Group. September 2005. 283 pages.
- [6] HELD, David, et col. 1999. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford University Press, 1999. 515 pages. ISBN 9780804736275.
- [7] HELD, David. 2007. *Globalisation Theory - Approaches and Controversies*. Polity; 1 edition 16 April 2007. 288 pages. ISBN 978-0745632117.
- [8] INTERVIEW, May 2013, with Bakari M. Shemweta, Head of ICT Department at Bagamoyo High School, Tanzania, 19 May 2013.
- [9] INTERVIEW, April 2012, with Rebecca Onyango R.A., Scholar from Kenya, 13 April 2012
- [10] LE MONDE, 27 November 2004.
- [11] MARTENCZUK, Bernd. 2000. *From Lomé to Cotonou: The ACP-EC Partnership Agreement in a Legal Perspective*. *European Foreign Affairs Review*. Vol 5, No. 4, Winter 2000.
- [12] MICHEL, Louis. *EU Development Policy*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005. ISBN 92-894-9962-1.
- [13] MOYO, Dambisa. *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*. Farrar, Straus and Giroux; 1 Reprint edition, 2 March 2010. ISBN-13: 978-0374532123.
- [14] OLSEN, Gorm Rye. 2004. *Challenges to Traditional Policy Options, Opportunities for New Choices: The Africa Policy of the EU*. *The Round Table* 93, no. 375 (2004): 425 pages. ISBN.
- [15] PETRAS & VELTMAYER. 2001. *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century*. Zed Books. 2001. ISBN 978-1-85649-939-2.
- UNITED NATIONS. 2013. Food and Agricultural Organisation of the United Nations. *Hunger*. Available online: <<http://www.fao.org/hunger/en/>>
- [16] UNITED NATIONS, 2012. Data from Food and Agriculture Organization of the United Nations; Inter-Parliamentary Union; International Labour Organization; International Telecommunication Union; UNAIDS; UNESCO; UN-Habitat; UNICEF; UN Population Division; World Bank; World Health Organization—based on statistics available as of June 2012. Available online: <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/2012_Progress_E.pdf>
- [17] WHITEHEAD, ELEANOR. 2012. *Festus Mogae, Former President of Botswana*. Interview. AllAfrica: 6-November-2012. Available online: <http://www.biyokulule.com/view_content.php?articleid=5388>

Contact

MSc. MAE. Ing. Nad'a Kovalčíková

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Email : nada.kovalcikova@mail.t-com.sk

Slovak Republic

INFLUENCE OF NATURAL RESOURCES ON THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Mgr. Aisulu Kozhabayeva

Abstract

Kazakhstan possesses enormous amount of natural resources. The main revenue comes from export of oil and gas. The abundance of natural resources makes the country vulnerable to the Dutch disease. This paper examines the influence of natural resources on the economy of Kazakhstan, outlines the symptoms of Dutch disease present in its the economy and the steps undertaken by the government to fight it.

Key words: Natural resources, Kazakhstan, economy, Dutch disease, resource curse

Abstrakt

Kazachstan má obrovské množstvo prírodných zdrojov. Hlavný príjem pochádza z vývozu ropy a zemného plynu. Hojnosť prírodných zdrojov je dôvodom zraniteľnosti voči Holandskej choroby. Táto práca skúma vplyv prírodných zdrojov na ekonomiku Kazachstanu, uvádza príznaky Holandskej choroby v jeho ekonomike a opatrenia prijatých vládou proti tomu.

Kľúčové slova: Prírodné zdroje, Kazachstan, ekonomika, Holandská choroba, preklatie prírodných zdrojov

1 Introduction

It seems clear that the country endowed with natural resources, has a natural advantage and should *ceteris paribus* grow faster than countries deprived of natural resources. However, this is not entirely confirmed by the actual data. From 1960 to 1990 the per capita income of the countries that do not have significant natural resources grew 2-3 times faster than in resource-rich countries. Moreover, the gap in the growth rates of these two groups of countries over time, appears to be increasing⁵⁵⁸. The empirical studies prove that despite a couple of prominent exceptions like the U.S and Botswana, the majority of the countries with the abundant natural resources consider them to be a curse rather than a blessing. The failure of resource-rich countries like Nigeria and Venezuela, and the success of such natural resource-poor countries like Japan, Hong-Kong, and Taiwan illustrate that natural resource abundance can sometimes be a curse rather than a blessing. Researchers termed this paradox as a “resource curse”. The “resource curse” is evident in the developing countries, including those with transition economies like Kazakhstan. There have been numerous studies to explain the “resource curse” and find out the ways to prevent or minimize the effects of this phenomenon. However, the curse continues to bring its devastating effects in the form of “deep debt”, downfall of tradable sector, civil wars, and poverty. There are both economic and political aspects to the explanation of the curse. The paper observes the economic symptoms of the curse in Kazakhstan.

⁵⁵⁸ Sachs, Warner, 1999.

2 Economic explanation of the curse

Various researchers tried to explain the causes of economic underperformance of resource-rich countries. Summing up their arguments, resource abundance leads to slowdown of economic growth through: currency (RER) appreciation that hampers competitiveness of other sectors (Dutch disease), volatility of resource revenues that endangers fiscal policy and budgeting⁵⁵⁹ and weak institutions such as unclear property rights, defect legal system or weak market⁵⁶⁰ that can lead to conflicts in worst case to wars.

2.1 Dutch disease

Unexpected increase in raw material prices or the discovery of new mineral deposits can have the following impact on the economy of the resource-rich country: currency appreciation (as foreign exchange earnings from exports increase), which in turn leads to an increase in imports, higher wages and the relative price of non-tradable goods. As a result, investments fall or grow more slowly, especially in the non-resource sectors, manufacturing and engineering. If there are positive externalities and increasing returns to scale (say, due to the accumulation of human capital and the development of new technologies), then diversion of investments from non-resource sector to resource sector slows the long-run rate of economic growth of the country. This effect is known as the “Dutch disease”, as it has been observed and described in detail in the Netherlands in 1960-1980, after the discovery in 1959 of gas fields near Groningen⁵⁶¹.

Thus, the theory of the “Dutch disease” describes the adverse macroeconomic effects of the resource boom arising from market failures.

2.2 Commodity price volatility

As a result of a country’s severe dependence on international markets as well as sole reliance on the export of natural resources, the price instability of the export products can weaken the economy and result in slow economic long-term growth. The price volatility significantly worsens a country’s development, income distribution, educational accomplishments, and poverty. The rent from natural resources is considered to be extremely volatile due to the low price elasticity of supply. For countries where oil constitutes 20 percent of GDP, “a one-standard deviation shock to the price of oil represents an income shock equivalent to 6 percent of GDP”. However, countries where GDP increase from oil is not significant, the GDP volatilities are relatively smaller, from 2 to 3 percent⁵⁶².

2.3 Other impacts of resource curse

Resource abundance might exacerbate such problems as conflicts over ownership of resources, or instances of corruption as increasing oil revenues in a context of weak institutions of control and accountability enhance chances of evasion and concentration resources in hands of the few. Weak institutions in turn impede economic growth and might lead to authoritarianism.

⁵⁵⁹ Polterovich, Popov, Tonis, 2007.

⁵⁶⁰ Polterovich, Popov, Tonis, 2007.

⁵⁶¹ Polterovich, Popov, Tonis, 2007.

⁵⁶² Polterovich, Popov, Tonis, 2007.

3 Kazakhstan

Extensive growth industry in Kazakhstan share a history of Soviet planning that left this country with large enterprises engaged in production and initial processing of primary commodities⁵⁶³. Soviet industrial enterprises were built based on the principle of location. In the Directives of the XVIII party meeting, „new enterprises should be located close to the sources of raw material and regions of consumption in order to prevent irrational or long transit of goods and further development of formerly backward economic regions of the USSR“⁵⁶⁴. Expansion of large enterprises meant constant employment growth in certain geographical locations. Therefore, besides large-scale enterprises, each republic specialized in production of a particular industrial cluster (топливно-промышленный комплекс) that unified energy resources with the industrial production in a geographically restricted area and was also linked with sectors servicing the main industry.

The principle of location established the mineral sector profile in Kazakhstan, specializing in mineral extraction and initial metal processing. Industrial strength was based on ferrous and non-ferrous metallurgy⁵⁶⁵.

In addition, Kazakhstan retained oil and gas, coal, uranium, mineral base, chemical industry, food and construction industries. By 1990 Soviet industrialization strategies created specializations. Kazakhstan`s exploration and mining industry discovered and developed mineral reserves of almost every metallic element in the chemical table.

After the collapse of the Soviet Union Kazakhstan faced urgent need to create money to cover government expenses, to add to funds received from taxes and foreign assistance. Without resources to do so, states had two options: invite international investors with global reach and infrastructure or sell the commodities themselves⁵⁶⁶.

Since 1993 to 2006 Kazakhstan attracted up to \$140 billion of FDI in its oil infrastructure. According to the World Bank, Kazakhstan is among the top twenty countries attractive to FDI in the world. Kazakhstan received the second largest amount of foreign direct investment among CIS countries, which was mainly achieved through privatization of governmentally owned companies in the oil and gas as well as manufacturing sectors. Annual FDI grew 60% in 2006 to \$10.6 billion according to the National Bank⁵⁶⁷.

When investments poured into the extensive growth enterprises, Kazakhstan started to feel the impact of the Dutch Disease and its de-industrializing nature. High mineral rents from oil exports made domestic currency stronger and export of the domestic goods uncompetitive. As import rose domestic non-energy and non-agricultural producers lost the domestic market. This type of growth is dangerous because the entire economy depends on the income from exporting primary commodities.

In Kazakhstan this effect was aggravated by the discovery of oil reserves that contain at least 500 million barrels of oil. The three largest oil fields were sold/leased to foreign consortiums: *Karachaganak* located near the city Oral and operated by ENI (former Agip) and BG Group together with Chervon and Lukoil. *Kashagan* located near Atyrau city is operated by seven companies, including ENI, Shell, Total, KazMunayGas, ConocoPhillips and Inpex. Tengiz. The largest producing oil field is operated by Chevron, ExxonMobile, KazMunayGas, and LukArco. According to the IMF Report on Kazakhstan, the oil and gas sector attracted the most investment accounting for around US\$ 1 billion per annum⁵⁶⁸, which

⁵⁶³ Rustemova, 2012.

⁵⁶⁴ Rustemova, 2012.

⁵⁶⁵ Rustemova, 2012.

⁵⁶⁶ Rustemova, 2012.

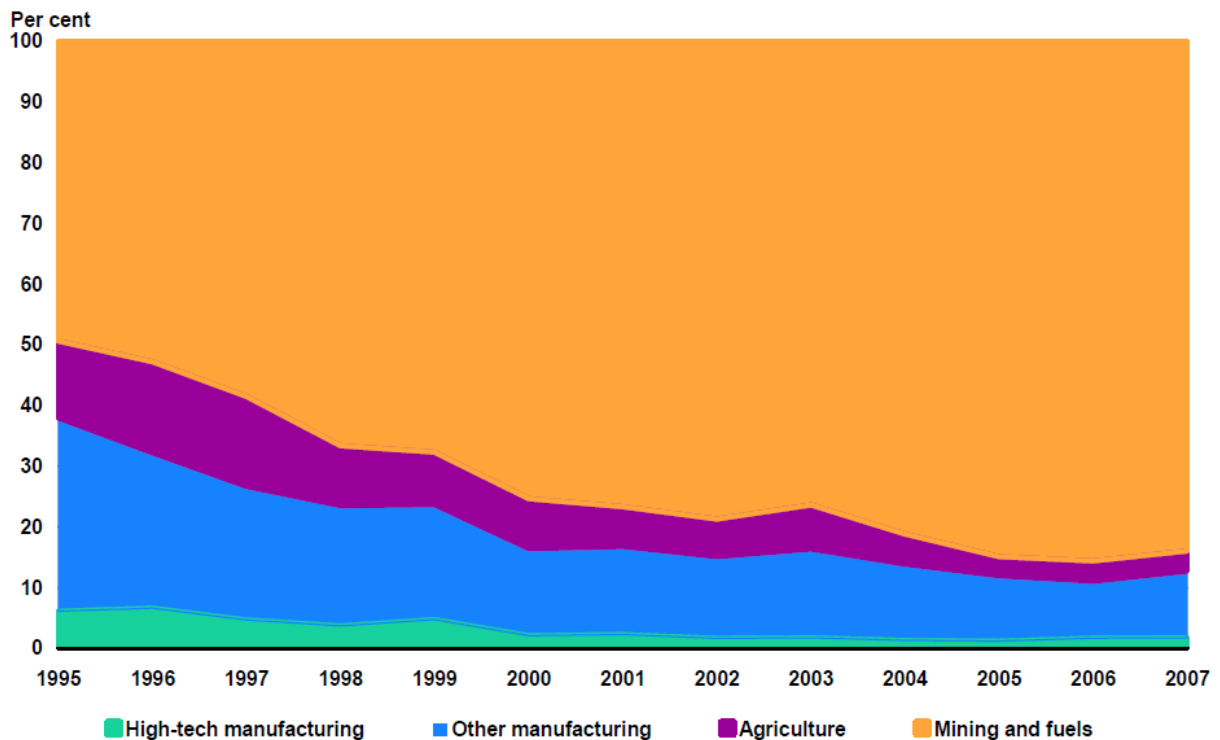
⁵⁶⁷ Rustemova, 2012.

⁵⁶⁸ Rustemova, 2012.

concentrated in the oil and gas sector which so far has accounted for 69 per cent of the cumulative total of US\$ 12 billion over the 1993-2001 period. In 2001, 81 per cent of all FDI was in the oil and gas sector. Ferrous metallurgy accounted for 20 per cent of cumulative FDI in the period 1993-1999. Energy, non-ferrous metallurgy and food processing have attracted 3.7, 3.8 and 3.4 per cent respectively. Investment in the services sectors continues to be low⁵⁶⁹.

Increased investments created a lopsided economic structure with the extensive growth industries and undermined development of other sectors. Kazakhstani economy became entrenched in the extensive growth and lost its Soviet manufacturing capacities (see pic.1)

Structure of merchandise exports of Kazakhstan

Source: *Development based on Commodity revenues, EBRR working paper No. 108, 2009.*

3.1 Price and Demand Fluctuations

Kazakhstan's economy is very sensitive to fluctuations in oil prices, meaning that changes in the world market have direct impact on the country's economic stability. The country faced significant budget problems as the prices of oil went down during the Asian crisis in 1998. After this decline from \$25 a barrel to \$10 a barrel, the prices of crude oil soared from \$10 a barrel to more than \$50 by the end of 2005 and more than \$100 today⁵⁷⁰. This type of export price volatility may lead to destabilization of the country's economy and influence its long-term growth.

⁵⁶⁹ Rustemova, 2012.

⁵⁷⁰ Kozeibajeva, 2008.

4 Steps Undertaken to Fight the Curse

The Kazakh government realizes that the abundance of natural resource will turn into a curse if appropriate policies are not undertaken. In order to turn oil endowment into an opportunity, the government adopted a three-stage New Industrial Development Strategy to “ensure sustainable development of the domestic economy through its genuine diversification, creation of new competitive industries, and modernization and expansion of the existing infrastructure with the ultimate goal of moving from an extraction-based industry to a service and technology-based economy.” As part of the program, the National Oil Fund, Development Bank of Kazakhstan, and new development institutions (the Investment Fund, Innovation Fund, Export Credit Corporation, Center for Engineering and Transfer of Technologies and Center for Market Research and Analysis) were created.

4.1 National Oil Fund

In order to manage the enormous flow of natural resource revenue, the National Oil Fund was created in Kazakhstan in 2000. The oil revenue is accumulated on governmental accounts with the National Bank of Kazakhstan. According to the National Bank, the National Oil Fund’s assets as of April 1, 2013 stood at \$59.806⁵⁷¹. The funds are invested in highly rated foreign assets. The Fund’s main objectives are to provide stability for the country’s social and economic development from oil price volatility (stabilization function) and other economic shocks as well as to accumulate funds for future generations (saving function). In addition, some of the fund’s assets will be used to finance development projects within Kazakhstan. The Fund is managed by the National Bank of Kazakhstan with its balance published in the Bank’s balance sheet every month. Before creation of the National Oil Fund, most of the oil revenues were held in undisclosed offshore accounts and figures were not available either to Parliament or to the Chamber of Accounts.

However, there are some shortcomings in the work of the Fund. First, diversification of economy is not an explicit part of the Fund’s undertaking principles. Second, even though the fund is audited by external auditors, the results of the audit are not publicly available. For instance, the results of Ernst&Young’s 2001 external audit still remain confidential. Third, there is some doubt in the country’s consistency over the long term. Because of the absence of long-term expenditure plans there will be political pressure to spend the fund’s assets unwisely.

4.2 Development Bank of Kazakhstan

The main objective of the Development Bank is to provide support for the development of the private sector and state infrastructural initiatives by making short and long-term loans. Since its foundation in 2001, the Bank financed 100 investment projects and export transactions for the sum of 1,250.8 million dollars. Forty nine investment projects and fifty one export operations were approved for financing. The loan portfolio made more than 400 million dollars as of beginning of 2007⁵⁷². According to the president of the DBK, the Bank will enhance the cluster development projects and will contribute to the efficient distribution of oil revenue.

⁵⁷¹ <http://en.tengrinews.kz/finance/Kazakhstans-President-prohibits-use-of-the-National-Oil-Funds-assets-to-finance-18548/>

⁵⁷² Kozeibajeva, 2008.

4.3 Cluster economy

In their attempt to diversify the economy, the Kazakh government undertook its “cluster initiative”. With the help of local and foreign researchers and specialists, including the project’s advisor Professor Michael Porter of Harvard Business School, seven pilot cluster projects have been identified. Those clusters, including tourism, metallurgy, textiles, construction, agriculture and food processing, oil and gas machinery buildings, logistics and transportation, were identified as the main competitive edges of the Kazakh economy. According to Kairat Kelimbetov, the Minister of Economy and Budget Planning, the tourism cluster has been the most successful so far; however, he highlights that there are some potential problems with the development of those clusters. Those problems include the inadequate amount of qualified specialists and skilled personnel, shortage of modern technology, the discrepancy between national and international standards as well as inadequate amounts of financial resources to support those projects in the long-run. Moreover, Kelimbetov argues that the growth of those clusters is negatively affected by such factors as “inefficient government management and judicial systems, absence of interactive mechanisms between government and business”, corruption, weak stock market, and a highly bureaucratic administrative system that creates barriers for business people.

5 Conclusion

Kazakhstan’s economy is heavily dependent on the exploitation of its natural resources. According to estimates, export of oil will continue to be the main source of revenue in the near future. As this paper concludes, the symptoms of the Dutch Disease are present in Kazakhstan. The government of Kazakhstan has undertaken various projects to move away from a resource-based towards a diversified economy. However, there are some flaws and shortcomings in those programs that need to be urgently addressed.

References

- [1] GURIEV, S., PLEKHANOV, A., SONIN, K. 2009. *Development based on commodity revenues*. [online]. EBRD, 2009. [cit. 24.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <
<http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/wp0108.pdf>>
- [2] KOZEIBAYEVA, L. 2008. *Diversification of Economy as a way of Solving the Resource Curse in Kazakhstan*. School of Public and Environmental Affairs, Indiana University, 2008. [cit. 24.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <
http://www.indiana.edu/~spea/pubs/undergrad-honors/honors_vol.2_no.7.pdf>
- [3] RUSTEMOVA, A. 2012. *Understanding Authoritarian Liberal Regimes: Governing Rationales, Industrialization. Patterns and Resistance*. [online]. Newark, New Jersey, 2012. [cit. 24.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <
mss3.libraries.rutgers.edu/dlr/outputds.php?pid=rutgers-lib:37333&ds>
- [4] POLTEROVICH, V., POPOV, V., TONIS, A. 2007. *Ekonomicheskaya politika, kachestvo institutov i mehanizmy resursnogo proklyatiya..* [online]. Moscow: Izdatelskyj dom GU VSE, 2007. [cit. 25.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <
<http://http-server.carleton.ca/~vpopov/documents/Resources-2007-HSE-Polterovich-Popov-Tonis.pdf>>
- [5] SACHS, J., WARNER, A. 1999. *The big push, natural resource booms and growth*. [online]. Journal of Development Economics, Vol. 59 1999 43–76 [cit. 26.05.2013]. Dostupné na internete [online]:

<<http://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/about/director/pubs/JnlofDevEcon1999.pdf>>

Contact

Mgr. Aisulu Kozhabayeva

Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska 1, Bratislava

Email: aisulu.kozh@gmail.com

Slovak Republic

POLITICKÉ PRIORITY BARACKA OBAMU V DRUHOM FUNKČNOM OBDOBÍ

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Abstrakt

USA sú bezpochyby stále jedným z rozhodujúcich centier moci vo svete. Súčasný americký prezident Barack Obama riadi krajinu v čase, keď čelí ekonomickej ale z časti aj ideologickej kríze. USA sa musia vysporiadať s množstvom problémov, ktoré ovplyvňujú pozíciu krajiny – ekonomická kríza, postoj k imigrantom, zdravotná reforma, výzvy spojené s formulovaním priorít v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

Kľúčové slová: Barack Obama, ekonomická kríza, postoj k imigrantom, priority v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politike, zdravotná reforma

Abstract

US are still one of the decisive centres of power in the current world. Barack Obama, 45th president of the country, is the leader in the time of the economic but also partial ideological crisis. US needs to solve many problems influencing position of the country – economic crisis, attitude to immigrants, health reform, challenges connected to foreign and security policy position.

Key words: Barack Obama, economic crisis, attitude to immigrants, foreign and security policy priorities, health reform

Víťaz prezidentských volieb v USA v roku 2008 Barack Obama vstupoval do úradu v čase, keď USA čelili vysokej miere nepopularity vo svete a zároveň ekonomickej recesii doma. Do úradu vstupoval hlavne s víziou zlepšenia imidžu krajiny, naštartovania ekonomiky krajiny a uskutočnenia komplexnej zdravotnej reformy v krajine. Nevyhnutné bolo vysporiadať sa s problémom zapojenia krajiny v dvoch nákladných vojenských kampaniach v Iraku a v Afganistane. To všetko boli otázky, ktorým sa Barack Obama v predvolebných kampaniach venoval. Po slávnostnej inaugurácii sa 25. januára 2009 ako 44. prezident USA ujal funkcie a bolo treba prejsť od slov k činom. Už vo svojej inauguračnej reči Američanov ubezpečil, že ostávajú najprosperujúcejším a najsilnejším národom vo svete. Zároveň ale nepoprel, že krajina sa nachádza v stave krízy, s ktorou je nevyhnutné bojovať a to bojovať okamžite. Pripomenul, že krajina nie je monolitom ale zmesou rôznych náboženských a etnických skupín, ktoré žijú vedľa seba. Osobitne moslimskému svetu odkázal, že je nevyhnutné nájsť nový spôsob správania a to taký, ktorý bude založený na spoločných záujmoch a vzájomnom rešpekte.[1]

Barack Obama obhájil prezidentský mandát opätovne v novembri 2012, keď získal 332 hlasov voliteľov. Jeho vyzývateľ, republikán Mitt Romney 206. V absolútnych číslach to bolo 65 455 010 hlasov voličov za Baracka Obamu ku 60 771 703 hlasov pre Mitta Romneyho. Kemal Derviş vidí dôvody víťazstva Baracka Obamu nasledovne: „Prezident zvíťazil nielen vďaka svojej mimoriadnej osobnej odolnosti ale aj vďaka dostatočnému počtu voličov zo stredných vrstiev, ktorí síce nie sú spokojní s tempom hospodárskeho pokroku ale mali pocit, že Obama vo funkcii prezidenta im pomôže viac, ako politika presadzovaná jeho republikánskym vyzývateľom Mittom Romneym, ktorú vnímali ako naklonenú zámožným ľuďom. Prebiehajúca demografická premena Ameriky navyše sťažuje cestu k víťazstvu

kandidátom, ktorí nedokážu presvedčivo osloviť Hispáncov a ďalšie menšinové komunity, že práve oni môžu viesť krajinu – čo sa Romneymu jasne nedarilo.“ [2]

Politické priority súčasnej Obamovej administratívy na poli domácej politiky možno zhrnúť do nasledujúcich bodov (porovnaj napr.: [3]):

- Riešenie otázok spojených s imigračnou politikou USA
- Zdravotnícka reforma
- Oživenie americkej ekonomiky
- Zlepšenie vzdelávacieho systému
- Energetická politika
- Otázky životného prostredia

Podme sa na jednotlivé oblasti pozrieť podrobnejšie.

Súčasný systém v oblasti imigračnej politiky považuje Obama za „rozbitý.“ Problémom sa javí najmä odhadom 11 miliónov prisťahovalcov, ktorí nežijú v krajine legálne (pozitívne vymedzenie sa voči imigrantom je jednou z identifikačných bodov agendy Demokratickej strany a menšiny patria k tradičným voličom amerických demokratov – napr. v posledných prezidentských voľbách získal Obama podporu cca 70% hispánskych voličov). Sám Obama ale nepopiera, že mnohokrát ide o osoby, ktoré sú z ekonomického hľadiska pre krajinu dôležité. Obama sa v tejto súvislosti chce sústrediť na posilnenie hraničných kontrol, zefektívnenie prístupu k legálnym imigrantom, stanovenie jasných pravidiel pre získanie amerického občianstva (týkať by sa to malo aj osôb, ktoré v súčasnosti žijú v krajine ilegálne) a postihovanie tých zamestnávateľov, ktorí nelegálnych prisťahovalcov zamestnávajú. Dôležitosť tohto bodu načrtnol aj vo svojom inauguračnom prejave, keď sa vyjadril: „Naša cesta nie je ukončená pokiaľ nenájdeime lepší spôsob ako privítať usilujúcich sa a dúfajúcich imigrantov, ktorí sa na Ameriku stále pozerajú ako na krajinu príležitosti; pokiaľ múdri mladí študenti a inžinieri nebudú skôr zaraďovaní na náš pracovný trh ako vyhánaní z našej krajiny.“[4]

V oblasti zdravotnej reformy je prioritou druhej Obamovej administratívy pokračovať v reforme, ktorú naštartoval v predchádzajúcom funkčnom období, a ktorej filozofiou je povinné poistenie pre všetkých Američanov. Okrem toho Obamovou úlohou bude zefektívniť zdravotný program Medicare, cez ktorú získavajú bezplatnú zdravotnú starostlivosť Američania nad 65 rokov ako aj zdravotne postihnutí.

V oblasti vzdelávania je prístup americkej administratívy tradičný. Cieľom má byť jeho zefektívnenie, príprava študentov na budúcnosť, zlepšenie postavenia učiteľov a podpora najlepších učiteľov a zároveň poskytnutie vysokoškolského vzdelania pre čo najširší okruh záujemcov.

Oživenie americkej ekonomiky je v Obamovej koncepcii spojené s podporou americkej strednej vrstvy, znížením daňového zaťaženia pre stredné a nižšie vrstvy obyvateľstva a s podporou tvorby nových pracovných miest. Hlavnou prioritou v tejto súvislosti samozrejme ostáva zníženie nezamestnanosti, ktorej miera v čase volieb v novembri 2012 dosahovala cca 8%. Práve v tejto súvislosti administratíva Baracka Obmavu vo februári 2013 zverejnila *Plán pre silnú strednú triedu. Silnú Ameriku*. [5]

Ústrednou myšlienkou predmetného dokumentu je zlepšiť životné podmienky strednej vrstvy Američanov. Nástroje, cez ktoré by sa mala daná myšlienka uskutočniť sú tradičné – zabezpečiť, aby sa USA stali „magnetom“ pre tvorbu pracovných miest, vybaviť Američanov takými zručnosťami, ktoré budú pre budúce uplatnenie potrebovať, garantovať dôstojný život pre všetkých, ktorý ťažko pracujú, zníženie deficitu krajiny a pod. Zlepšenie postavenia strednej vrstvy Američanov sa stalo jedným z ústredných hesiel jeho politiky v druhom

funkčnom období. Už v januárovej inauguračnej reči povedal: „Americká prosperita leží na širokých pleciach vzráhajúcej sa strednej vrstvy.“ [4]

Politika v oblasti životného prostredia a energetickej bezpečnosti patrí tradične k prioritným oblastiam záujmu Baracka Obamu. Aj na začiatku svojho druhého funkčného obdobia upozorňuje na také otázky, akými sú klimatické zmeny, potreba energetickej sebestačnosti Američanov, resp. vývoj alternatívnych zdrojov energie a bezpečnú ťažbu ropy a zemného plynu na americkej pôde.

Svoju predstavu obrannej politiky predstavil Barack Obama v januári 2012 v novej obrannej stratégii krajiny, zverejnenej pod názvom *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for the 21st Century* – Udržanie amerického globálneho vedenia: Priority pre dvadsiate prvé storočie. Stratégia pripomína skutočnosť, že boli to Spojené štáty americké, ktoré rozhodujúcou mierou prispeli k transformácii medzinárodného systému za posledných 65 rokov. Za hlavnú hrozbu pre krajinu stratégia označuje extrémistické hnutia, ktoré sú sústredené najmä v oblasti južnej Ázie a na Blízkom a Strednom východe. Spojené štáty americké sú v zmysle tejto stratégie vnímané ako pacifická veľmoc a základom stability v ázijsko-pacifickej oblasti majú byť práve dobré vzťahy Spojených štátov amerických a ich partnerov (spojencov) z tejto oblasti (rovnako ale pripomína, že hrozbou, ktorú v danej oblasti nemožno prehliadať je severokórejský jadrový program).

Čo sa týka jednotlivých svetových hráčov, obranná stratégia kladie dôraz na strategické partnerstvo s Indiou, vyvážený vzťah s Čínou, či vybudovanie užšieho vzťahu s Ruskom a to v oblastiach spoločného záujmu.

Reforma neobíde ale americkú armádu. Tá sa má v nasledujúcom desaťročí zoštíhliť o 75 000 príslušníkov pozemných síl (v súčasnosti je celkový počet 565 000 vojakov) a počet jej brigád má poklesnúť zo 45 na 32. Toto obmedzenie sa má týkať aj prítomnosti americkej armády na území Európy. V Nemecku bude v budúcnosti prítomná len jedna zo súčasných troch brigád pôsobiach v krajine. Druhá americká brigáda na starom kontinente ostane aj naďalej v Taliansku (celkový počet amerických vojakov v Európe v súčasnosti presahuje číslo 70 000). Naopak, k posilneniu americkej vojenskej prítomnosti by malo dôjsť v ázijsko-pacifickej oblasti. Navyše, americkí predstavitelia dlhodobo pripomínajú, že americká armáda musí byť schopná viesť niekoľko konfliktov súčasne (podľa možností má byť ale zapojená len do jednej vojenskej akcie). Túto premisu nespochybňuje ani pripravovaná reforma.

Pred Barackom Obamom, víťazom prezidentského súboja v roku 2012, stojí v jeho druhom funkčnom období niekoľko výziev. Aké sú tie v oblasti zahraničnej politiky? Budú to bezpochyby Afganistan (sťahovanie americkej armády z krajiny), Pakistan (potreba zlepšenia vzťahov aj v súvislosti so sťahovaním americkej vojenskej prítomnosti z Afganistanu), Blízky východ (potreba udržať pragmatické vzťahy s Egyptom a Saudskou Arábiou), jadrový Irán a Severná Kórea, vzťahy s Čínou a Ruskou federáciou. (porovnaj: [7], [8]). USA totiž aj naďalej bezpochyby ostávajú jednou zo svetových veľmocí, musia sa však pripraviť na svet, v ktorom sa „relatívna moc USA znižuje.“ [9] Bývalý nemecký minister zahraničných vecí a kľúčová postava nemeckých Zelených Joschka Fischer v tejto súvislosti dodáva: „V oboch prípadoch, subjektívne a aj objektívne, USA nie sú ani ochotná a ani schopná hrať takúto úlohu (rolu jedinej supervel'moci, pozn. RK). Existuje pre to množstvo dôvodov: desaťročie trvajúca vojna na Blízkom východe a jej obrovská cena.... finančná a ekonomická kríza; vysoká miera verejného dlhu; a nová oblasť záujmu, ktorou je Pacifik. K tomu treba pridať relatívne oslabenie spôsobené vzostupom Číny a ďalších vzráhajúcich sa krajín.“ [10] Nie všetci však s takýmto postojom súhlasia. Príkladom je napríklad postoj predsedu Rady pre zahraničné vzťahy Richarda Haasa. Podľa jeho názoru by sa USA „už mohli nachádzať

v druhej dekáde ďalšieho amerického storočia.“ [11] Podobný názor zastáva aj predseda Inštitútu pre hospodársku stratégiu Clyde Prestowitz podľa ktorého „toto storočie môže nakoniec dosť dobre skončiť ako ďalšie americké storočie.“ [11] Kishore Mahbubani zo Singapurskej univerzity však takúto pozíciu nezastáva. Ten síce tvrdí, že ak by sa dané predpovede potvrdili, tak by to zvyšku sveta len prospelo, ale zároveň dodáva: „Ak sa ťažisko sveta presunie do Ázie, zastihne to Američanov žalostne nepripravených. Mnohí z nich zotrávajú v žalostnej nevedomosti, aký veľký pokrok urobil zvyšok sveta a najmä Ázia...Američanom je potrebné povedať matematickú pravdu. V USA žije 3% svetovej populácie, takže nemôžu ďalej dominovať ostatnému svetu, pretože Ázijci, ktorí predstavujú 60% svetovej populácie, prestali fungovať pod svoje možnosti. Svetonázor mnohých Američanov, že Amerika je jedinou cnostnou krajinou, jediným majákom svetla v temnom a nestabilnom svete...Neschopnosť amerických intelektuálov spochybníť tieto utkvelé predstavy...pritom konzervuje kultúru rozmaznávaní verejnosti.“ [11]

Komplexnejší pohľad v tejto súvislosti podáva politológ Oskar Krejčí. Najväčším testom hegemonie USA v najbližšom desaťročí nebude podľa politológa Oskara Krejčího „rast moci niekoľkých centier globalizovaného sveta, ale ich ďalšie osamostatňovanie...Bude sa vytrácať možnosť vývozu problémov i neprimeraného zisku nadnárodných kooperácií, čo spoluvytváralo národné bohatstvo Spojených štátov...pri lineárnom vývoji bude v polovici 21. storočia ekonomika Číny mohutnejšia ako ekonomika USA a ekonomika Indie väčšia ako ekonomika Európskej únie...Zároveň je zrejme, že život amerických stredných vrstiev na dlh má ešte ďalší problematický rámec, individuálne vnútroštátne pôžičky od osobných kreditných kariet až po hypotekárne úvery, ale tiež zadlžovanie bánk a štátov v zahraničí...Za tejto situácie sa súčasná úroveň spotreby v USA bude javiť ako nezaslúžené privilegium, ktoré možno udržať iba silou...Každodenným problémom sa tak môže stať nutnosť reštrukturalizovať životný spôsob stredných vrstiev v USA. Tento veľmi bolestný proces tak môže vytvoriť nebezpečný tlak na zahraničnú politiku Washingtonu.“ [12]

USA už možno dnes nie sú nesporným svetovým lídrom, ktorým boli desať rokov po rozpade Sovietskeho zväzu, ale napriek tomu hrajú v medzinárodných otázkach dôležitú úlohu. Obama označil USA za nepostrádateľný štát a tento popis stále platí sčasti aj preto, že americké vojenské výdavky sú vyššie ako výdavky desiatich nasledujúcich krajín dokopy – a päťkrát vyššie ako vojenské výdaje Číny ako druhej krajiny v tomto rebríčku. [13] Hodnotiť úspechy Baracka Obamu na poli vnútornej, zahraničnej či obrannej politiky budeme môcť o štyri roky (okrem toho Barack Obama čelí silnej republikánskej opozícii v Kongrese, keď Republikánska strana disponuje väčšinou v Snemovni reprezentantov⁵⁷³). Slovanmi Baracku Obamu sa ale pre USA začína nová, perspektívnejšia éra. V inauguračnej reči 21. 01. 2013 povedal: „Dekáda vojny sa končí. Zotavenie ekonomiku už začalo.“ [4]

Zoznam použitej literatúry

- [1] KUCHARČÍK, R. 2012. *Barack Obama na prahu volebného roka*. In Siločariy : odborný mesačník o ekonomike a politike. - Bratislava : Slovenská ekonomická spoločnosť – Nezávislé združenie ekonómov Slovenska, 2012. ISSN 1336-4634, Marec 2012, roč. 10, č. 3, s. 4-6.
- [2] DERVIŞ, K. 2012. *The Second Coming of Barack Obama*. [online]. Project Syndicate. Dostupné na internete: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-second-coming-of-barack-obama-by-kemal-dervi>
- [3] *Popular Issues*. [online]. 2013. [cit. 2013. 05. 12.]. Dostupné na internete: <http://www.whitehouse.gov/issues>

⁵⁷³ V legislatívnom procese majú obe komory amerického Kongresu rovnocenné postavenie.

- [4] OBAMA, B. 2013. *Inaugural Address by President Barack Obama*. [online]. [cit. 2013. 05. 12.]. Dostupné na internete: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/01/21/inaugural-address-president-barack-obama>
- [5] *The President plan for a strong middle class. A strong America*. [online]. 2013. [cit. 2013. 05. 12.]. Dostupné na internete: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/uploads/sotu_2013_blueprint_embargo.pdf
- [6] *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for the 21st Century*. [online]. [cit. 2013. 05. 12.]. Dostupné na internete: http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf
- [7] MARCUS, J. 2012. *Obama second term: Foreign policy challenges*. [online]. [cit. 11. 11. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-20164900>
- [8] CHUGURYAN, S. 2011. *Rusko v 21. storočí - mocenské postavenie*. In Medzinárodné vzťahy 2011 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie : zámok Smolenice 1. - 2. december 2011 [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3357-7, s. 446-453.
- [9] BROOKS, R. 2012. *Forward!* [online]. [cit. 7. 11. 2012] . Dostupné na internete: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/11/08/forward?page=0,2>
- [10] FISCHER, J. 2013. *Missing Europe*. [online]. [cit. 2013. 05. 12.]. Dostupné na internete: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-growing-chaos-of-a-post-american-world-by-joschka-fischer>
- [11] MAHBUBANI, K. 2013. *America's Blinders*. [online]. [cit. 2013. 05. 12.]. Dostupné na internete: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-denial-of-american-decline-by-kishore-mahbubani>
- [12] KREJČÍ, O. 2009. *Zahraničná politika USA*. Praha: Professional publishing, 2009, s. 409, ISBN 978-80-7431-003-4
- [13] SINGER, P. 2012. *America's Flawed Election*. [online]. [cit. 2013. 05. 12.]. Dostupné na internete: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-lessons-of-the-us-presidential-election-by-peter-singer/czech#KuXvvSPd8b60qik7.99>

Kontakt

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5

Email: rudolf.kucharcik@euba.sk

Slovenská republika

CHORVATSKÁ REPUBLIKA - NOVÝ ČLEN EVROPSKÉ UNIE

Ing. Igor Kukliš

Abstrakt

Příspěvek monitoruje základní makroekonomické ukazatele v Chorvatské republice za uplynulé dvě dekády. Zabývá se také nejdůležitějšími kroky v integračním úsilí dosavadních chorvatských vlád. Současně se snaží odpovědět na otázku, do jaké míry bude chorvatské hospodářství ovlivněno vstupem do Evropské unie.

Klíčová slova: Chorvatská republika, Evropská unie, přístupová jednání, hodnotící zpráva, vnitřní trh EU, konkurenceschopnost

Abstract

This contribution monitors the basic macroeconomic indicators in the Republic of Croatia for the past two decades. It also discusses the key steps in the integration efforts of the Croatian governments. At the same time tries to answer the question to what extent will the Croatian economy be affected by the entry to the European Union.

Key words: Republic of Croatia, European Union, Accession negotiations, Progress report, EU internal market, competitiveness

1 Úvod

Od vyhlášení samostatnosti Chorvatské republiky uplyne v červnu 2013 dvaadvacet let.⁵⁷⁴ Během vlády pod dominancí strany Chorvatského demokratického společenství (*Hrvatska demokratska zajednica*, HDZ) autoritativního prezidenta státu Franjo Tuđmana vztahy mezi Chorvatskou republikou a Evropskou unií nebyly rozvíjeny. Postoje chorvatských představitelů k Evropské unii se začaly měnit až po Tuđmanově úmrtí v roce 1999. Od roku 2000 se datují první kontakty a první hodnocení Chorvatska ze strany Evropské komise.⁵⁷⁵ Přístupové rozhovory byly započaty v roce 2003 (viz níže), ukončeny byly po 8 letech v červnu roku 2011.⁵⁷⁶

2 Dvě dekády úsilí o ekonomickou rovnováhu

Po osamostatnění se od Svazu federativní republiky Jugoslávie dne 25. června 1991 se všechny dosavadní chorvatské vlády snažily o eliminování důsledků socialistického centrálního plánování. Přípravy na samostatnost však probíhaly již od roku 1990, kdy v závěru tohoto roku vznikla Národní banka Chorvatska. Centrální banka, na vládě nezávislá,

574 K osamostatnění od Svazové socialistické republiky Jugoslávie došlo formálně k datu 25. 6. 1991.

575 srov. Communication from the Commission to the Council on Operational Conclusions EU Stabilisation and Association Process for countries of South-Eastern Europe, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Federal Republic of Yugoslavia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania, COM 2000, 49 final, 2.2.(on-line). Dostupné z:

<<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0049:FIN:EN:PDF>>, cit. 21. 12. 2011.

576 Dne 30. června 2011 oznámil v Bruselu Štefan Füle, komisař Evropské komise pro rozšíření a politiku sousedství, po ukončení 13. setkání mezivládní konference o přistoupení Chorvatské republiky k Evropské unii, že bylo uzavřeno projednávání čtyř závěrečných kapitol z celkového počtu 35 *acquis communautaire*, a byla tak formálně ukončena jednání o přistoupení.

měla za primární úkoly provádění monetární politiky a řízení měnového kursu. Jelikož standardní měnový trh tehdy ještě neexistoval, bylo hlavním bankovním instrumentem zafixování stabilního kursu dosud jugoslávského dináru k předem stanovené zahraniční měně, a to západoněmecké marce. Měnová zásoba byla ovlivňována zejména nástroji nepřímými, především povinnou mírou rezerv.

Koncem roku 1991 byla vytvořena prozatímní národní měna, chorvatský dinár. Od 1. ledna roku následujícího se stal chorvatský dinár měnou oficiální. Kvůli hyperinflaci byla však nová měna brzy znehodnocena, proto se vláda v roce 1994 rozhodla k provedení měnové reformy. V květnu byl chorvatský dinár nahrazen kunou v režimu řízeného floatingu. Hospodářství se začalo relativně dařit, centrální bance se dařilo úspěšně snižovat míru inflace, která se od roku 1995 držela pod 10% hranicí. V témže roce se kuna (HRK) stává měnou plně směnitelnou.

Rozpad Jugoslávie vyústil v nejkrvavější válečný konflikt, který se na evropském kontinentu odehrál od II. světové války. Po jeho ukončení v roce 1995 se Chorvatská republika potýkala, kromě rekonstrukce válkou částečně zničené infrastruktury, s jedním z nejzásadnějších hospodářských problémů, a to existencí rozsáhlé šedé ekonomiky. Relativně brzy, na chorvatské poměry, se dařilo její podíl na celkovém hospodářském výkonu země redukovat. Jak uvádí Institut veřejných financí v Záhřebu, podíl šedé ekonomiky se ve druhé polovině 90. let pohyboval okolo 10% HDP oproti 35% v roce 1992. Zásadní podíl na tomto úspěchu měly přímé zahraniční investice, zlepšení statistické evidence a také zavedení daně z přidané hodnoty. Druhým bolavým místem chorvatské ekonomiky je špatně fungující trh práce, který do dneška způsobuje relativně vysokou míru nezaměstnanosti činící až 14%. V letech 2010 a 2011 se podařilo toto vysoké číslo snížit na necelých 12%. Od roku 2012 se však míra nezaměstnanosti začala opět zvyšovat. V lednu roku 2013 se vyšplhala na úroveň 21,9%.⁵⁷⁷

2.1 Stav hospodářství od zahájení přístupových rozhovorů

V prvních letech přístupových rozhovorů, které započaly formálně podáním žádosti o přijetí dne 21. února 2003, Chorvatsko zaznamenávalo relativně vysoký růst HDP, přestože se jeho tempo mírně snižovalo. V roce 2005, kdy byly přerušeny rozhovory obnoveny, byl zaznamenán nárůst domácí poptávky. Ta se stala hlavním faktorem opětovného zrychlení růstu HDP. V následujícím roce navíc došlo ke zvýšení podílu soukromých investic, které se, společně se zvyšující domácí poptávkou, staly impulsem k dalšímu růstu. Tento trend byl patrný také po většinu roku 2007, kdy motorem růstu byla opět domácí poptávka. V tomto roce zaznamenala spotřeba domácností největší roční přírůstek od roku 2002. Koncem roku 2008 se růst chorvatského hospodářství výrazně zpomalil. V roce dalším se v zemi naplno projevil důsledek zpomalení tempa růstu v USA a v Evropě ve formě počínající stagnace. Ta byla doprovázena výrazným propadem HDP. Nepříznivá hospodářská situace přetrvávala i v letech 2010 až 2012, přičemž pro rok letošní se v Chorvatsku očekává dle prognózy Chorvatské národní banky (HNB) z prosince 2012 minimální růst záporný ve výši 0,3%.⁵⁷⁸ Naproti tomu prestižní záhřebský Ekonomický institut (*Ekonomski institut Zagreb*, EIZ) zveřejnil v lednu 2013 odhad záporného růstu -0,2%.⁵⁷⁹ Špatná čísla jsou zapříčiněna snižujícím se výkonem domácího průmyslu. Například v září 2012 byl zaznamenán pokles o 3,7% oproti srpnu 2012, resp. o 7,7% ve srovnání se zářím 2011. Za prvních devět měsíců

577 srov. Stopa nezaposlenosti najviša u 10 godina (on-line). Dostupné z: <[http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews\[tt_news\]=202430&cHash=1b76d06d84](http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews[tt_news]=202430&cHash=1b76d06d84)>, cit. 21. 2. 2013.

578 srov. 2013. bez rasta – nezaposlenost do 20 posto (on-line). Dostupné z: <[http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews\[tt_news\]=193449&cHash=04eefabe5b](http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews[tt_news]=193449&cHash=04eefabe5b)>, cit. 13.12.2012.

579 srov. EIZ u 2013. očekuje pad BDP-a od 0,2 posto (on-line). Dostupné z: <[http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews\[tt_news\]=199563&cHash=82a4347bdf](http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews[tt_news]=199563&cHash=82a4347bdf)>, cit. 29.1.2013.

roku došlo k celkovému poklesu o 5,6%.⁵⁸⁰ Negativní vlivy má také klesající domácí spotřeba, která například v listopadu 2012 klesla o 6,1% v porovnání k celému roku 2011.⁵⁸¹ Za leden 2013 byl vykázan pokles o 5,3% oproti stejnému období roku 2012.⁵⁸²

2.2 První hodnocení Evropské komise

V první studii Evropské komise z května roku 2000, která předcházela podání žádosti Chorvatska o členství v Unii (viz výše), konstatuje Komise, že Chorvatsko učinilo znatelný pokrok v plnění podmínek nutných pro započetí přístupových rozhovorů. K nejdůležitějším doporučením patřily výzvy ke zvýšení konkurenceschopnosti chorvatské produkce, snižování míry nezaměstnanosti, která dosahovala v celostátním průměru 21,4% a dalšímu hospodářskému rozvoji. K tomu mělo přispět sestavení plánu reforem, který by podporoval Mezinárodní měnový fond a Světová banka. Během zasedání Evropské rady ministrů v červnu 2000 v Lucemburku akceptovala Rada hodnocení Evropské komise v tom smyslu, že Chorvatská republika splnila podmínky pro zahájení vyjednávání o Stabilizační a asociační dohodě (Stabilisation and Association Process, SAP/Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, SSP). Evropská rada rozhodla následně na setkání v Santa Maria da Feira o zahájení vyjednávání o Dohodě.⁵⁸³

2.3 Závazky Chorvatska vůči Unii

Jedním z důležitých předpokladů úspěšného průběhu vyjednávání byl závazek chorvatského státu, že nebude zavádět nová cla nebo taxy na dovozy ze zemí Evropské unie, a že se výše současných cel nebude měnit. Tento závazek navazoval na nařízení Evropské rady řešící hospodářské vztahy Evropské unie a Chorvatské republiky na dvouleté období.⁵⁸⁴ V srpnu 2000 předložila Komise Evropské radě návrh, jehož realizace měla zlepšit přístup produkce zemí jihovýchodní Evropy na trh Unie. Návrh se zabýval eliminací celních ohraničení pro průmyslové výrobky na základě autonomních obchodních zvýhodnění pro Albánii, Bosnu a Hercegovinu a Chorvatsko. Dále rozšiřoval přístup na evropský trh zemědělským a potravinářským produktům, a to včetně rybích. Sjednocoval obchodní výsady zemím regionu západního Balkánu a vyjímal tyto země z obecného schématu preferencí (*General Scheme of Preferences*, GSP). U komodit jako víno, ryby a rybí výrobky a hovězí maso však v platnosti množstevní kvóty zůstaly. Nově měly být vyváženy do zemí Unie bez cel všechny průmyslové výrobky vyjma výrobků textilních (viz níže),⁵⁸⁵ u nichž stávající omezení v platnosti také zůstala beze změny. Nařízení bylo přijato v září 2000, v platnost vstoupilo k 1. listopadu 2000.

580 srov. Industrijska proizvodnja pala za čak 7,7% (on-line). Dostupné z: <[http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews\[tt_news\]=187506&cHash=e93519ad23](http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews[tt_news]=187506&cHash=e93519ad23)>, cit. 30.10.2012.

581 Potrošnja potonula 6,1 posto (on-line). Dostupné z: <[http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews\[tt_news\]=200641&cHash=0285ca4e40](http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews[tt_news]=200641&cHash=0285ca4e40)>, cit. 5.2.2013.

582 v. Pad potrošnje u siječnju sporio na 5,3 posto (on-line). Dostupné z: <[http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews\[tt_news\]=204368&cHash=d88ae78f11](http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews[tt_news]=204368&cHash=d88ae78f11)>, cit. 12.3.2013.

583 srov. Presidency conclusions. Santa Maria da Feira European Council, 19 and 20 June 2000 (on-line). Dostupné z: <http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00200-rl.en0.htm>, cit. 6. 8. 2012.

584 srov. Council Regulation (EC) No 6/2000 of 17 December 1999 concerning the arrangements applicable to imports into the Community of products originating in the Republic of Bosnia and Herzegovina and Croatia and to imports of wine originating in the Former Yugoslav Republic of Macedonia and the Republic Slovenia. OJ L 2/1, 5. 1. 2000 (on-line). Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000/002:0001:0050:EN:PDF>>, cit. 18. 10. 2011.

585 Dohoda o obchodu textilními výrobky byla mezi Chorvatskou republikou a Evropskou unií podepsána 8. listopadu 2000 (platila od 1. ledna 2001), a kromě jedenácti nejcitlivějších komodit rušila množstevní kvóty.

3 Postavení Chorvatska na vnitřním trhu EU

Chorvatská republika má dnes dohody o volném obchodu se 38 zeměmi EU, EFTA, CEFTA a Tureckem. Od roku 2006 se ročně realizuje okolo 75% z celkového objemu obchodu na principu volného obchodu.

Dohoda o stabilizaci a přidružení mezi EU a Chorvatskem vstoupila v platnost dne 1. února 2005. Od ledna 2002, do jejího uvedení v platnost, byla využívána prozatímní *Dohoda o obchodu a obchodních záležitostech* s cílem postupného zřizování zóny volného obchodu, a to po dobu šesti let. Obchodní ustanovení byla nastavena asymetricky ve prospěch Chorvatska, což znamená, že Unie umožnila Chorvatsku neomezený a volný přístup na svůj trh pro téměř všechny výrobky. V případě potravinářských komodit, kodifikovanými v GSP (viz výše), však zůstaly množstevní kvóty i nadále v platnosti.

Nově měly být vyváženy do zemí Unie bez cel všechny průmyslové výrobky vyjma výrobků textilních, u nichž stávající omezení také zůstala platná (viz výše). Chorvatsko se recipročně zavázalo otevřít postupně svůj trh takřka všem produktům z unijních zemí. K chorvatským závazkům patřila postupná eliminace dovozních cel uvalených na průmyslové výrobky plánovaná na období do začátku roku 2007. Od okamžiku platnosti Dohody se sazba snížila na 60-70 % původní výše.

3.1 Obchodní vztahy s EU27

Obchodní vztahy Chorvatska s EU vykazují mírně rostoucí tendenci. Unie je pro Chorvatsko největším obchodním partnerem, se kterým uskutečňuje 67% svého zahraničního obchodu. V roce 2010 činil objem chorvatského vývozu do EU 4,95 mld. euro (nejsilněji zastoupenou komoditou jsou stroje - 18 % stroje, 16 % součástky, 9 % textil a 8,6 % výrobky chemického průmyslu). Importy ze zemí EU do Chorvatska dosáhly výše 13,8 mld. euro (Chorvatsko dovezlo z největší části - 16,5% - stroje, 14% tvořily dopravní součástky, 12% výrobky chemického průmyslu a 5% textil). Přímé zahraniční investice z Unie se vyšplhaly v roce 2010 na 3,88 mld. euro, což odpovídá 9,6% chorvatského HDP. Průmyslová výroba tvoří přibližně 20% celkového HDP a její objem neustále roste. Mezi nejvýznamnější odvětví průmyslu patří průmysl zpracovatelský, který představuje asi 76% z celkového objemu chorvatské produkce. Mezi významná odvětví chorvatské ekonomiky patří služby a zejména aktivní cestovní ruch, který se na tvorbě HDP podílí 14%.

3.2 Trendy v chorvatském zahraničním obchodu

Avšak trendy v chorvatském zahraničním obchodu nejsou příznivé. Záporná obchodní bilance se bude i nadále zvyšovat při srovnání s obdobím let 1997 - 2007. Poměrně vyrovnané průměrné roční tempo růstu vývozu (12%) i dovozu (11%) v uvedeném období nestačilo k dostatečnému snížení vysokého obchodního deficitu, který se kumuloval v průběhu 90. let. V důsledku této skutečnosti klesl poměr export/import pod 50%, přesně na úroveň 47,9% v roce 2007. V tomto roce záporné saldo obchodní bilance dosáhlo objemu téměř 13,5 mld. USD, z čehož největší část je realizována v rámci obchodu s EU (9,3 mld. USD). Ačkoli Evropská unie je stále nejvýznamnějším chorvatským vývozním a dovozním trhem (tvoří 63,4% z celkového objemu obchodu v roce 2010), podíl vykazoval ve sledovaném období mírně klesající tendenci. Tento podíl v roce 2000 činil téměř 70%.

Navíc chorvatský obchod s EU se potýká s dalším negativním vývojem, rychleji rostoucími dovozy (9,5% v průměru) ve srovnání s vývozy, které se meziročně zvýšily průměrně o 6%. To mělo za následek zvýšení záporné obchodní bilance ze 7,8 mld. USD v roce 2006 na 9,3 mld. USD v roce následujícím. Od roku 2008 se tempo propadu obchodní bilance mírně zpomaluje. Pro období let 2007 - 2010 byla přijata vládní iniciativa pro podporu exportu *Hrvatska izvozna ofenziva*, avšak pozitivní dopady nebyly zaznamenány.

K tomuto trendu pozitivně přispívají ta průmyslová odvětví, jejichž podíl exportní produkce ve struktuře celkového vývozu rostl. Mezi ně patří zejména kancelářské stroje a počítače, motorová vozidla, zpracování kovů, strojírenství, elektrické stroje a přístroje, papírenský a dřevozpracující průmysl. Ve vývozech na vnitřní trh EU chtějí svoji pozici posílit producenti textilu a oblečení a lodí, významní zaměstnavatelé. Výroba lodí je sice dosud málo rentabilní, všechny chorvatské vlády však až do března 2013 státní loděnice udržovaly v chodu a připravovaly je k dokončení privatizace. Problémem té největší z nich, Brodosplit, byla kumulovaná ztráta ve výši 350 milionů kun (cca 50 milionů euro), nízká konkurenceschopnost a vysoká energetická náročnost výroby oproti loděnicím v zemích EU či Norsku. Z těchto důvodů na podzim roku 2011 od akvizičních plánů ustoupil i poslední zbývající uchazeč z Gdaňsku. Urychleného dokončení privatizace čtyř loděnic (Brodosplit, Brodotrogir, 3. maj, Kraljevica) se týkala zpráva Evropské komise ze října 2012.⁵⁸⁶

3.3 Nevýhody a rizika vstupu do EU pro chorvatské hospodářství

Chorvatsko bude muset nejdříve k datu vstupu do Unie opustit Středoevropskou dohodu o volném obchodu (CEFTA). Díky členství v CEFTA resp. bezcelním výhodám, měli v minulosti chorvatští exportéři dobré možnosti uplatnit málo konkurenční výrobky na trzích západobalkánských zemí a Moldavska. Přesto však kupříkladu mají v oblasti textilní výroby chorvatské textilky do blízké budoucnosti smělé plány.

Aby mohla země snížit budoucí obchodní rizika, ze vstupu do Unie a vystoupení z CEFTA vyplývající, bude potřeba podstatně zpružnit doposud velmi byrokratický přístup při udělování pracovních povolení pro zahraniční odborníky.

Změnou Protokolu 4 Stabilizační a asociační dohody EU a Chorvatska, týkajícího se definice pojmu „původní produkty“ dala Unie v polovině roku 2011 „zelenou“ začlenění Chorvatska do systému, který především vývozcům textilu umožní bezcelní přístup na trhy 33 evropských zemí. Chorvatsko tak mohlo vstoupit do systému diagonální kumulace původu, což v praxi znamená, že textilní produkce není při vývozu do EU již zatížena 14% clem. V důsledku zlikvidování primární textilní výroby v minulých dvou desetiletích byli totiž chorvatští textilní producenti nuceni pro svoji výrobu zajišťovat 90 % surovin z dovozu. Kumulace původu jim umožní pro výrobu svých produktů použít suroviny ze všech zemí EU i regionu, a přitom je prodávat s národním certifikátem původu.

Chorvatské vývozy jsou více soustředěny regionálně než dovoz, ale jak export, tak import se podobají poměrně silnému gravitačnímu modelu, podle kterého je mezi 10 nejvýznamnějších obchodních partnerů umístěno 30,3% vývozu (11,6% dovozu). Z geografického hlediska se do sousedních a blízkých zemí exportuje 55,6% chorvatské produkce a importuje 33% z celkového objemu. Největšími obchodními partnery ze zemí s Chorvatskem nesousedících jsou členské státy EU Itálie, Rakousko a Německo. Tyto obchodní vazby jsou tradiční již od dob společného jugoslávského státu.

3.4 Zahraniční investice

Palčivým a latentním problémem, který si v posledních letech uvědomují hospodářské i politické elity země, je nedostatek přímých zahraničních investic. Politické i hospodářské elity země si dobře uvědomují význam přímých zahraničních investic. Přímé zahraniční investice z Unie se vyšplhaly v roce 2010 na 3,88 mld. euro, což odpovídá 9,6% chorvatského HDP. Většímu podílu PZI na tvorbě HDP donedávna bránily mj. přehnané

586 srov. Comprehensive Monitoring Report on Croatia's state of preparedness for EU Membership, COM(2012) 601 final, Brussels 10.10.2012

byrokratické postupy při udělování pracovních a pobytových povolení zahraničním expertům a investorům.

Na počátku února 2011 podepsali náměstek ministra hospodářství, práce a podnikání Robert Markt a náměstek ministra vnitra Ivica Buconjić tzv. Prováděcí protokol k „Akčnímu plánu na odstraňování překážek investování v Chorvatské republice“. Představitelé obou ministerstev se tímto protokolem zavazují podstatně zjednodušit a zkrátit proceduru vydávání pracovních a pobytových povolení pro cizince, kteří jsou zakladateli, nebo klíčovými osobami firem investujících v Chorvatsku. Taková povolení by měly úřady vydat nejpozději do 14 dnů po obdržení příslušné žádosti. Jenom taková cesta vede, dle mého názoru, k posílení přílivu zahraničních investic, které přispějí mj. ke zvýšení dosud nízké konkurenceschopnosti chorvatské produkce.

Potenciální zahraniční investoři jsou znepokojeni vysokou mírou korupce, která je spojována mj. s udělováním stavebních povolení. Žádosti jsou mnohdy projednávány i několik let. Jednou z mála úspěšných firem posledních měsíců je švédská IKEA, která začala u Záhřebu stavět první obchodní dům na území Chorvatska. Hodnota investice je odhadována na 2 miliardy HRK, přibližně 300 miliónů eur, vytvořeno má být na 2.500 nových pracovních míst.⁵⁸⁷

4 Konkurenceschopnost - kardinální problém Chorvatska

Na základě vyhodnocení výsledků a dat národních ekonomik za období let 2009 a 2010, zveřejněné ve výroční zprávě Světovým ekonomickým fórem (*The Global Competiveness Report 2011*), se Chorvatsko umístilo na 76. místě ze 142 hodnocených zemí. Oproti roku 2007, kdy se z pohledu globální konkurenceschopnosti umístilo Chorvatsko na 57. místě, se jedná o jednoznačný pád. Z regionu zemí západního Balkánu se lépe umístily Černá Hora (60. příčka) a Bulharsko (74.), za Chorvatskem potom Rumunsko (77.), Albánie (78.), Makedonie (79.), Srbsko (95.), Bosna a Hercegovina (100.).⁵⁸⁸

Také na základě výsledků komparace významných světových indexů Světové banky, Světového ekonomického fóra a Transparency International, leží Chorvatsko mj. v kategorii globální konkurenceschopnosti na konci žebříčku evropských zemí, které jsou si blízké buď velikostí a/nebo totalitní minulostí s centrálním plánováním národních ekonomik.

rok 2012	Index globální konkurenceschopnosti	Snadnost podnikání	Index globální inovace	Vnímání korupce	Index prosperity
Dánsko	12	5	7	1	2
Rakousko	16	29	22	25	16
Estonsko	34	21	19	32	35
Portugalsko	49	30	35	33	26
Česko	39	65	27	54	28
Polsko	41	55	44	41	32
Slovensko	71	46	40	62	36
Chorvatsko	81	84	42	62	50

Zdroj: Respekt č. 18, květen 2013, str. 72

⁵⁸⁷ srov. Zagrebačka Ikea će zaposljavati 2500 ljudi (on-line). Dostupné z: <http://www.zagrebancija.com/hr-aktualnosti/zagrebacka-ikea-ce-zaposljavati-2500-ljudi_311284>, cit. 18.4.2013.

⁵⁸⁸ srov. Hrvatska 76. po konkurentnosti (on-line). Dostupné z: <[http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews\[tt_news\]=128804&cHash=99dfb25efa](http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews[tt_news]=128804&cHash=99dfb25efa)>, cit. 2.3.2013.

5 Přínosy vstupu do EU pro infrastrukturu země

Od vstupu země do Evropské unie se očekávají především přínosy. Přes přetrvávající administrativní překážky (viz výše) se všechny dosavadní vlády připravují na vstup zahraničních firem. Velký prostor firemním aktivitám bude dán v sektoru modernizace dopravní infrastruktury, zejména železniční. Chorvatská vláda rozhodla v prosinci 2010 o investicích do železničních dopravních cest a uzlů tak, aby se železniční infrastruktura v rámci Transevropské sítě (TEN) dostatečně modernizovala. Jde zejména o vybudování a modernizaci koridoru od hranice s Maďarskem přes města Koprivnica, Záhřeb a Rijeku ke hranicím Slovinska. Jde o projekt v hodnotě 3,65 mld. eur,⁵⁸⁹ přičemž vláda plánuje proinvestovat do roku 2020 přes 500 mil. eur. Kromě očekávaných privátních investorů budou dalšími zdroji financování prostředky z programu ISPA, z něhož se již nyní čerpají zdroje na rekonstrukce úseku mezi městy Vinkovci a Šid (hranice se Srbskou republikou).⁵⁹⁰ Chorvatská vláda počítá při modernizaci železniční sítě s účastí zahraničních firem.

K posílení a zintenzívnění obchodní výměny mezi členy vnitřního trhu EU, Chorvatska, potencionální kandidátskou zemí Srbskem a ekonomicky neustále rostoucí ekonomikou Turecka má sloužit zajímavý projekt balkánské železnice.

V červenci roku 2010 se dohodli zástupci železničních společností Slovinska, Chorvatska a Srbska na vytvoření společné firmy Cargo 10.⁵⁹¹ Navazují tímto krokem na panevropskou železniční cestu s názvem Corridor 10, která spojuje střední a jihovýchodní Evropu, ze Salzburgu až do Istanbulu, přičemž v Srbsku se trať odděluje také do Řecka, kde končí v přístavu Igoumenitsa. Od propojení železničních společností očekávají zástupci tří národních společností zrychlení přepravy nákladů do a z Turecka. Kvůli dlouhé přepravní době mezi Istanbulem a slovinskou hranicí, která je v současné době až 60 hodin, se po železnici přepravují pouhá 2% zboží mezi západoevropskými importéry a tureckými vývozci. Okolo 22% nákladu se přepravuje pozemní cestou, 75% objemu zboží lodími. V nejbližších letech se očekává otevření podmořského tunelu pod Bosporem, takže balkánské železnice chtějí být připraveny pomoci efektivněji zásobovat trh Evropské unie.⁵⁹²

6 Strategie fokusu - letecká doprava?

Nejvýznamnější investiční aktivity či strategické výzvy se týkají převážně osobní letecké dopravy. Dosud nejpozoruhodnější iniciativou, týkající se zvyšování konkurenceschopnosti na vnitřním trhu Unie, byla výzva generální ředitele slovinských aerolinií Klemena Boštjančiče. Počátkem března 2012 ji publikoval v srbském listu Danas. Smyslem apelu je strategické spojení čtyř národních dopravců regionu. Slovinská společnost ADRIA Airways, chorvatský dopravce Croatia Airlines, srbský JAT-Jugoslovenski aerotransport a černohorští Montenegro Airlines by strategickou integrací jednak zvýšili využití sedačkových kapacit, a také snížili náklady na obsluhu a provoz takové aliance. Dle vyjádření ředitele by „bruselští úředníci“ proti takovému spojení a účasti ve vnitřním trhu Unie neměli námitek.⁵⁹³

589 srov. Chorvatsko hodlá do roku 2020 proinvestovat přes 0,5 mld. eur (on-line). Dostupné z: <http://www.mzv.cz/zagreb/cz/obchod_a_ekonomika/chorvatsko_hodla_do_roku_2020.html>, cit. 12. 8. 2011

590 srov. tamtéž

591 srov. *Balkan railways*, The Economist, 18. 9. 2010, s. 36

592 srov. tamtéž

593 srov. Slovenci žele ujedinenje Adria Airwaysa, Croatia Airlinesa, JAT Airwaysa i Montenegro Airlinesa! (on-line) <<http://www.index.hr/vijesti/clanak/slovinci-zele-ujedinjenje-adria-airwaysa-croatia-airlinesa-jat-airwaysa-i-montenegro-airlinesa/605890.aspx>>, cit. 23.3.2012.

Nízkonákladová letecká společnost Ryanair otevře po vstupu jadranského státu do Unie letecký uzel v Zadaru. Jde o jednu z mála investic avizovaných pro rok 2013. Navzdory přetrvávající hospodářské recesi rostoucí a úspěšná firma bude zpočátku provozovat sedm přímých spojení. Mezi ně patří Dublin, East Midlands, Göteborg, Liverpool či Paříž. Zřízení v pořadí 54. základny má na sebe navázat pracovní příležitosti pro přibližně 500 lidí.⁵⁹⁴

Letecké dopravy se týká také zvýšený zájem německých i chorvatských obchodníků o lepší spojení mezi hlavními městy Německa a Chorvatska. Proto otevřela německá Lufthansa v červnu 2012 přímou linku, prozatím se frekvencí devíti letů týdně.⁵⁹⁵

7 Závěr

Vývoj chorvatského hospodářství se po osamostatnění od SFRJ v roce 1991 ubíral správným směrem. Povedlo se stabilizovat novou národní měnu a snižovat nezaměstnanost. Poválečné úsilí chorvatských vlád se soustředilo zejména na rekonstrukci poničené infrastruktury a na boj proti šedé ekonomice. Jen částečné úspěchy byly zaznamenány při modernizaci trhu práce. Od zahájení přístupových rozhovorů s EU v roce 2003 zaznamenávalo chorvatské hospodářství mírný růst, a to zejména v souvislosti s čerpáním předvstupní pomoci. Přítomnost chorvatské produkce ve vnitřním trhu Unie je minimální, především kvůli nízké její konkurenceschopnosti. Obchodní výměna mezi Chorvatskou republikou a EU27 je disproporční, objemy dovozů převažují nad exportem. Významným odbytištěm málo konkurenčních výrobků je trh v rámci západního Balkánu a Moldavska, o který však země vstupem do Unie částečně přijde. Chorvatsko totiž musí ukončit členství v obchodní dohodě CEFTA. Významným negativním faktorem, který ovlivňuje ekonomiku země, je nedostatek přímých zahraničních investic. Zahraniční investoři jsou odrazováni přetrvávajícím byrokratickým přístupem k nim. Jednou z mála oblastí, kde jsou patrné zahraniční aktivity, je osobní letecká přeprava.

Seznam použité literatury

- [1] ADÁMKOVÁ, V., CIHELKOVÁ, E.: Vnitřní trh Evropské unie. VŠE v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, Praha 2000. ISBN 80-245-0056-6.
- [2] BALDWIN, R., WYPLOSZ, Ch.: Ekonomie evropské integrace, Grada, Praha 2007. ISBN 978-80-247-1807-1.
- [3] DERADO, D., Effects of the Eastern EU-Enlargement on Croatia – A trade analysis, Faculty of Economics, University of Split, 2008.
- [4] DZS (Državni zavod za statistiku) – Foreign trade statistics: Exports and imports by commodities and partner countries, vol. 2008, vol. 2009, vol. 2010, vol. 2011, Zagreb
- [5] GRANČAY, M., SZIKOROVÁ, N. a kol.: Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie, Ekonóm, 2012. ISBN 978-80-225-3374-4.
- [6] SLAVONIC HISTORICAL STUDIES (35, 2010), Historický ústav AV ČR, v.v.i., Praha 2010. ISSN 0037-6922.

594 Ryanair od proljeća s bazom u Zadru i sedam novih linija (on-line). Dostupné z: <[http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews\[tt_news\]=194183&cHash=02374b7be5](http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews[tt_news]=194183&cHash=02374b7be5)>, cit. 18.12.2012.

595 srov. Devet letova tjedno direktno za Berlin (on-line). Dostupné z: <[http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews\[tt_news\]=168086&cHash=53d573bc7d](http://www.hrt.hr/index.php?id=ispis&tx_ttnews[tt_news]=168086&cHash=53d573bc7d)>, cit. 18.12.2012.

- [7] STOJČIĆ, N., The Competitiveness of Exporters from Croatian Manufacturing Industry, Department of Economics and Business Economics, University of Dubrovnik, 2012.
- [8] Ústav mezinárodních vztahů, Malá encyklopedie Evropské unie, Praha 1997, ISBN 80-85864-34-7, Projekt PHARE CZ-9304-01-03-02.
- [9] Interní materiály a informace obchodního oddělení Velvyslanectví České republiky, Záhřeb, 2010-2012

Kontakt

Ing. Igor Kukliš

Katedra světové ekonomiky

Fakulta mezinárodních vztahů

Vysoká škola ekonomická v Praze

nám. Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3

Email: igor.kuklis@vse.cz

Česká republika

VÝVOJ NA ROPNOM TRHU V PRVOM DESAŤROČÍ 21. STOROČÍ

Ing. Mykhaylo Kunychka

Abstrakt

V tomto článku sa autor zaoberá najmä vývojom cien na ropnom trhu na počiatku 21. storočia. Krátko sa uvádza historicky vývoj cien v prvom desaťročí 21. storočia. Pozornosť sa udeľuje aj faktorom ktoré ovplyvňujú ceny ropy. Autor poukazuje aj na ten fakt, že v súčasnosti faktory ovplyvňujúce cenu ropy dost' podstatne zmenili svoj charakter, pričom keď v minulosti podstatnú úlohu hral faktor ponuky a dopytu, to so začiatkom nového tisícročia významný vplyv majú aj svetové burzy, kde sa obchoduje s touto komoditou.

Kľúčové slova: Ropný trh, ceny ropy, svetové burzy

Abstract

In this article the author deals with the development of prices in the oil market in the early 21 century. Also there are briefly stated historical price trends in the first decade of the 21st century. Attention is paid to the factors which affects oil prices. Author also points to the fact that at present the factors which affect oil prices quite substantially changed its character. If the factor of supply and demand played major role in the past, at the beginning of the new millennium the global stocks have a significant influence.

Key words: Oil market, oil prices, global stock exchange

1 Úvod

Za súčasných podmienok na začiatku 21. storočia, kedy sa ropa stala hlavným druhom energetickej suroviny, zvýšil sa jej ekonomický a politický význam vo svete. Prítomnosť vlastných zdrojov ropy, možnosť organizovať vývoz ropy a ropných produktov dovoľujú rôznym štátom dosiahnuť významný pokrok v hospodárskej a sociálnej oblasti. Výkyvy svetových cien ropy ovplyvňujú situáciu na trhu s ropou a vedú k významným zmenám v oblasti hospodárskej politiky krajín produkujúcich ropu, a krajín, ktorých priemysel je založený na dovoze ropy.

Aktuálny svetový trh s ropou sa prezentuje ako jeden z kľúčových segmentov modernej svetovej ekonomiky. Ropa je jedna z najdôležitejších nerastných surovín, a zároveň strategicky významný druh tovaru. To do značnej miery vysvetľuje vysokú mieru závislosti problému vývoja na svetovom trhu ropy s problémami medzinárodnej politiky. Inými slovami, v podmienkach obmedzených svetových zásob ropy a relatívnej nerovnomernosti ich distribúcie medzi subjektmi svetového hospodárstva ide o neustály boj o tieto zdroje, vrátane získania nových ložísk.

Aktuálnosť témy výskumu spočíva v tom, že ropný priemysel má na začiatku 21. storočia rozhodujúci vplyv na vývoj svetovej ekonomiky.

Cieľom práce je preanalýzovať trendy vývoja na svetovom trhu ropy v prvom desaťročí 21. storočia, a taktiež poukázať, že v súčasnosti sa zmenili klasické faktory ovplyvňujúce cenu ropy, ako napríklad jednoduché pravidlo dopytu a ponuky.

Základnou metódou práce je systematická metóda, ktorá umožnila vykonať analýzu ekonomického základu ropného obchodu vo svete. Pre skúmanie podmienok vytvorenia cien ropy v tejto práci boli použité metódy porovnania, indukcie a dedukcie, analýzy a syntézy.

2 Vývoj cien ropy v prvom desaťročí 21. storočia

Začiatok nového storočia bol zaznamenaný nárastom dopytu po rope (rok 2003-2004), ktorý našiel priemysel nepripravený. V auguste 2005 svetový ropný priemysel pracoval s maximálnym napätím, skoro až na limite svojich možností.

Hrozila vážna kríza výrobných kapacít v oblasti produkcie ropy (ťažba na starých ropných poliach, potreba nových ložísk) a v oblasti spracovania ropy (nedostatok energetických zariadení, zastarané technológie). V roku 2008, po vypuknutí finančnej krízy, ktorá bola vyvolaná v Spojených štátoch, vyskytla sa nová ropná kríza - „nový ropný šok“.

Charakteristickým znakom krízy v roku 2008 bol jej výskyt v podmienkach obmedzenej medzinárodnej likvidity, ktorá nastala v dôsledku finančnej krízy. V súvislosti s tým nie tak ponuka surovín ako obmedzená ponuka peňazí spôsobili pokles cien akcií na svetových burzách. Odliv prostriedkov v prospech komoditných kontraktov sa uskutočňoval na pozadí oslabenia amerického dolára, krízy na trhu s derivátmi i úverového sektora.

Podľa EPFR bolo v poslednom júnovom týždni 2008 z akciových fondov v USA, peňažných fondov, rozvíjajúcich sa trhov, európskych akcií a globálnych dlhopisových fondov stiahnutých 44,1 miliardy amerických dolárov.⁵⁹⁶

Ďalším ťažkým dopadom pre akciové trhy boli negatívne makroekonomické účty USA a eurozóny, firemné účty bánk a finančných spoločností. Na tomto pozadí sa celosvetové indexy usilovali o zníženia, väčšina z nich sa znížila až na začiatku 2. polovice roku, nižšie čím na začiatku roku 2008.

V rovnakom čase vzrástla ponuka, a to najmä mimo OPEC. Ťažba ropy v Severnom mori sa stala priamym dôsledkom prvej ropnej krízy. Reálne sa dopyt po rope v priemyselne vyspelých krajinách mierne znížil - IEA vychádza zo zníženia o 0,1% v roku 2008. To bolo však príliš málo, aby sa vyrovnalo zvýšeniu dopytu v Číne a Indii. Tu sa skrýval reálny dôvod boomu: Rozvojové krajiny rástli rýchlym tempom, ich ekonomiky preukázali stabilnosť proti vysokým cenám energií. Podľa IEA dopyt v krajinách, ktoré sa rýchlo vyvíjajú v roku 2008, a to napriek ropnému šoku, sa zvýšil o 3,7 %. Toto je zásadná odlišnosť od roku 1970. Druhým faktorom je finančná kríza v USA, ktorá oslabuje dolár - menu v ktorej vypočítavajú prakticky všetky ropné kontrakty.⁵⁹⁷

V súčasnosti odborníci hovoria o vzniku ďalšieho ropného šoku, ktorý je spojený s vojenskými operáciami v Líbyi. Objem ťažby ropy v Líbyi sa znížil dvojnásobne, vrátane úniku zahraničných pracovníkov a rozdelenie štátu na časti. Šírenie nepokojov v regióne hrozí ďalšími škodami.

Po zhoršení situácie v Líbyi sa cena surovej ropy Brent zvýšila o 15% a vo februári roku 2011 dosiahla 120 dolárov za barel. Avšak sľub Saudskej Arábie zvýšiť objem ťažby ropy viedol k zníženiu cien. Tak 2. marca cena za ropu klesla na 116 dolárov - o 20% viac než na začiatku roka, ale oveľa menšie maximuma v roku 2008.

V roku 2011 sa objem dodávok príliš nezmenil. Nepokoje v Líbyi viedli k poklesu svetového objemu ropy len o 1%. V roku 1973 tento ukazovateľ predstavoval približne 7,5%. V súčasnej dobe na trhoch s ropou existuje veľa prostriedkov protekcie. Vlády majú zásoby ropy, ktoré neexistovali v roku 1973. Objemy komerčných zásob ropy sú vyššie ako v čase najvyššej ceny v roku 2008. Technicky, Saudská Arábia je centrálnou bankou ropného trhu, má dostatočnú rezervnú kapacitu, aby nahradila Líbyu, Alžírsko a niekoľko ďalších malých krajín produkujúcich ropu. Nebude však možné vyrovnáť veľkú deštrukciu. Štruktúra

596 Udalov, V.: Problemy cenoobrazovania na mirovom rynke nefti. 2010. s.52 – 55

597 Dikarev, O.I.: Naftovi ta hazovi cinovi strategii v umovach mižnarodnoji ekonomičnoji kryzy. Dostupné na internete: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_4/4_3.pdf> s.150

ropného priemyslu je veľmi komplikovaná: Základným faktorom je schopnosť dodať správnu triedu ropy na správne miesto a v správny čas.⁵⁹⁸

Aj keď na základe tohto faktora sa dodávky neznižujú, cenový efekt má aj druhý faktor: trvalé zníženie rezervných kapacít. Vďaka rýchlemu rastu svetovej ekonomiky dopyt po ropy ďaleko preyšuje tempo zvyšovania množstva dostupných dodávok. Preto hocijaké nepokoje na Blízkom východe vedú k rýchlejšiemu rastu a zvýšeniu cien.

Rast cien ropy znamená prechod od spotrebiteľov ropy do ropných spoločností, a tak ako naposledy majú tendenciu hromadiť viac, čo vedie k zníženiu globálneho dopytu. Skúsenosti ukazujú, že nárast ceny ropy o 10% povedie k spomaleniu globálneho rastu o štvrt percenta.

V prípade Spojených štátov má FED možnosť urobiť jednoduchú voľbu. Vzhľadom na závislosť od ropy (a nízkych daní na ropu) je americká ekonomika mimoriadne zraniteľná. Jej miera inflácie je veľmi nízka a ekonomika je plná rezerv. Preto centrálna banka krajiny nemusí dávať pozor na ostré skoky v cenách ropy. V Európe, kde sú vyššie dane na palivá, nie je priamy vplyv cien ropy významný. Európske centrálné banky sú však znepokojené rastom cien ropy. Preto existujú obavy, že by centrálné banky mohli prijať ďalšie preventívne opatrenia a posunúť ešte slabé európske hospodárstva do recesie.

3 Vývoj na ropnom trhu

Medzi hlavné faktory ovplyvňujúce cenu v ropnom priemysle je ponuka a dopyt po tovare. Práve to odráža obmedzené zdroje. Pri zvýšení ceny dopyt klesá na úroveň, kde ponuka odráža dopyt (a naopak). Cena zahŕňa predpoveď dopytu a ponuky, pretože v krivke ponuky a dopytu sú umiestnené určité očakávania.

Navyše, cena je hlavným kritériom pre efektívnu alokáciu kapitálu. Vysoká cena v pomere k nákladom je signálom pre potrebu nových investícií do výrobných kapacít, pretože cena dáva signály o novej výhode pre investorov. Na druhej strane, nízka cena nie je priaznivá pre investície.

Je potrebné poznamenať, že ropný priemysel súťaží o kapitál s investičnými možnosťami v iných sektoroch. Preto pre prilákanie nového kapitálu je potrebná určitá výška zisku.⁵⁹⁹

Niektoré faktory, ako je miera rastu HDP, oceňovanie zásob, skladovacie kapacity, následky pôsobenia vlády v oblasti ropného a plynového podnikania sú predpovedateľné. Niektoré faktory ovplyvňujúce cenu ropy nie sú predpovedateľné. Ide o vedecké objavy a technologický rozvoj, veľké umelé a prírodné katastrofy, dramatické politické zmeny a vojenské konflikty, nezvratné zmeny klímy a anormálne zmeny životného prostredia. Vplyv rastu HDP je najvýznamnejším faktorom pri zvyšovaní spotreby ropy, čo vedie k rastu ceny na tento druh energie. A naopak, hospodárske a finančné krízy, ktoré spôsobujú pokles HDP, vedú k zníženiu dopytu, a tým aj k zníženiu ceny ropy (Tabuľka 1).⁶⁰⁰

598 Grigoriev, A.: Livija: neft' i krizis. [cit.2011-02-23]. Dostupné na internete: <<http://www.voanews.com/russian/news/world-news/AG-Lybia-Oil-2011-02-23-116759429.html>>

599 Abraham, M., - Chasan, M.: *Faktory, vlijajuščije na formirovanie mirovych cen na neft' i ich vlijanie na bjudžet Iraka*. Dostupné na internete: <http://ngb.gubkin.ru/curentnum/image/04_10/9.pdf>

600 Abraham, M., - Chasan, M.: *Faktory, vlijajuščije na formirovanie mirovych cen na neft' i ich vlijanie na bjudžet Iraka*. Dostupné na internete: <http://ngb.gubkin.ru/curentnum/image/04_10/9.pdf>

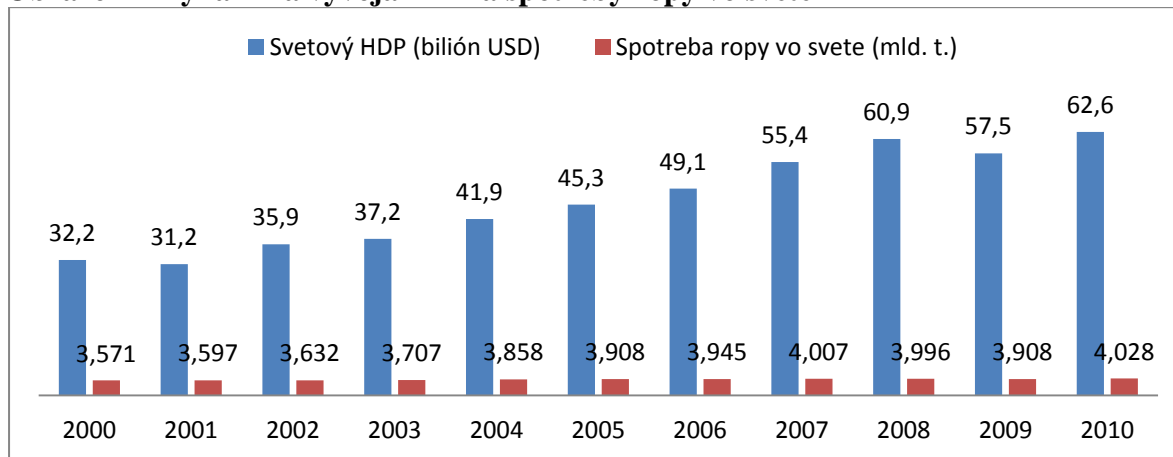
Tabuľka 1 Dynamika vývoja HDP (v bil. USD) a spotreby ropy vo svete (v mld. ton) a vybraných krajinách

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Svet. HDP	32,2	31,2	35,9	37,2	41,9	45,3	49,1	55,4	60,9	57,5	62,6
Spotreba ropy vo svete	3,571	3,597	3,632	3,707	3,858	3,908	3,945	4,007	3,996	3,908	4,028
USA	0,884	0,884	0,884	0,900	0,936	0,939	0,930	0,928	0,975	0,833	0,850
Japonsko	0,255	0,247	0,243	0,248	0,241	0,244	0,238	0,229	0,222	0,198	0,201
Čína	0,224	0,228	0,247	0,271	0,318	0,327	0,351	0,369	0,376	0,388	428,6
Nemecko	0,129	0,131	0,127	0,125	0,124	0,122	0,123	0,112	0,118	0,113	0,115
Rusko	0,129	0,128	0,129	0,130	0,130	0,129	0,135	0,135	0,141	0,135	0,147

Zdroj: BP Statistical Review of World Energy June 2011

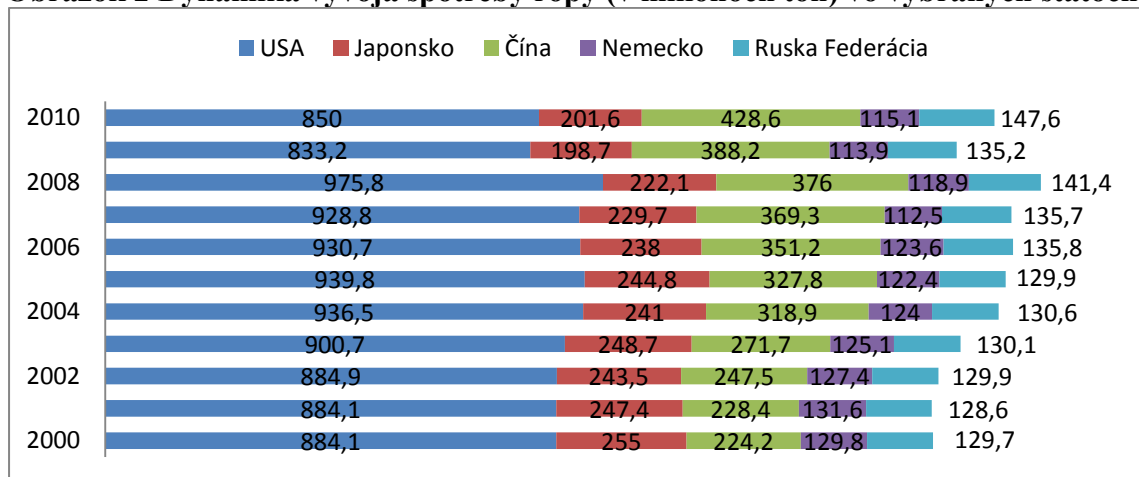
Od roku 2000 do 2010 s rastom svetového HDP vzrástol aj dopyt po rope, niektoré zmeny môžeme pozorovať v roku 2009, kedy sa vyskytla globálna finančná kríza. V rezultáte tejto krízy poklesol objem svetového HDP, a preto sa v niektorých krajinách znížil dopyt po rope (Obrázok 1 a 2).

Obrázok 1 Dynamika vývoja HDP a spotreby ropy vo svete

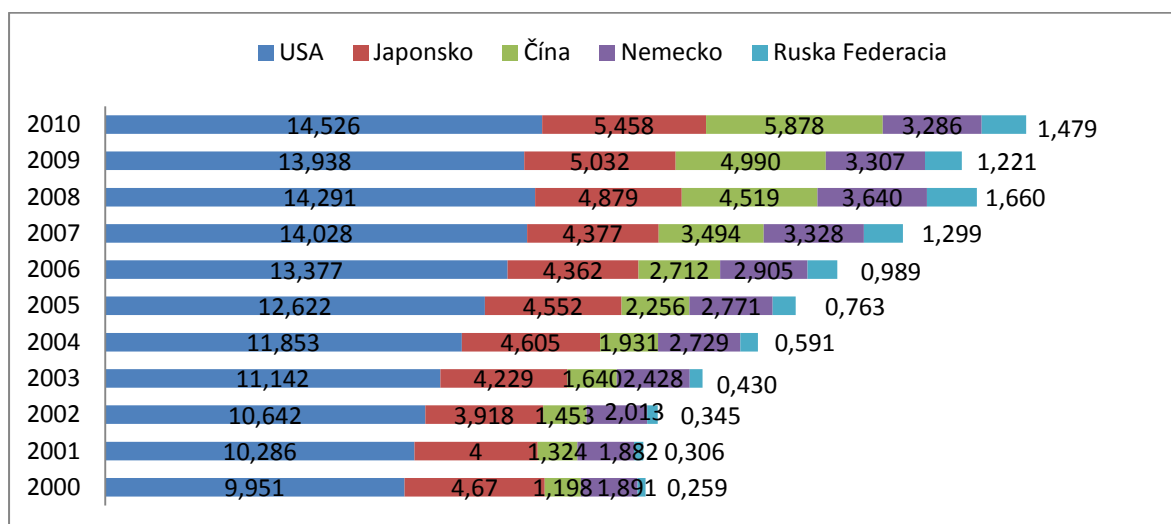
Zdroj: Vlastné spracovanie

Obrázok 2 Dynamika vývoja spotreby ropy (v miliónoch ton) vo vybraných štátoch

Zdroj: BP Statistical Review of World Energy June 2011

Obrázok 3 Dynamika vývoja HDP (v biliónoch USD) vo vybraných štátoch

Zdroj: IMF World Economic Outlook Database

Na obrázkoch 2 a 3 vidíme vzťah medzi rastom HDP a spotrebou ropy. Vývoj cien ropy je dôležitým pre celý svet. Od toho, aká je cena za barel ropy, závisí v krajinách spotrebiteľov primárneho energetického zdroja tempo ekonomického rozvoja v národnom a celosvetovom meradle. Pre štáty, ktoré exportujú ropu, je dôležitým faktorom úroveň zisku od ropného priemyslu, pretože veľká časť ich rozpočtov sa skladá z „ropných peňazí“.

NYMEX a LIPE sú najväčšími ropnými burzami na svete, kde sa predáva ropa rôznych druhov, ako Brent a WTI Light Sweet. Na týchto burzách prebiehajú dražby spôsobom "open outcry" (hlasový spôsob) a používajú sa nové elektronické systémy. Ceny sú zobrazené v dolároch za barel ropy, štandardný poplatok sa rovná 1000 barelov, a minimálny krok merania ceny „čierneho zlata“ činí 1 cent.⁶⁰¹

Úroveň cien ropy na burzových a mimoburzových trhoch je určená predovšetkým dvoma faktormi: súčasnou a predpokladanou konjunktúrou na trhu s ropou a dynamikou výdavkov. Neexistujú žiadne presné údaje o súčasnom pomere ponuky a dopytu vo svete, preto sú obchodníci s ropou nútení spoliehať sa na informáciu o zmene zásob ropy na

⁶⁰¹ Rodžers, D.: Tovaryne biržy. Samye gorjačie rynki v mire. 2008. s. 97 - 98

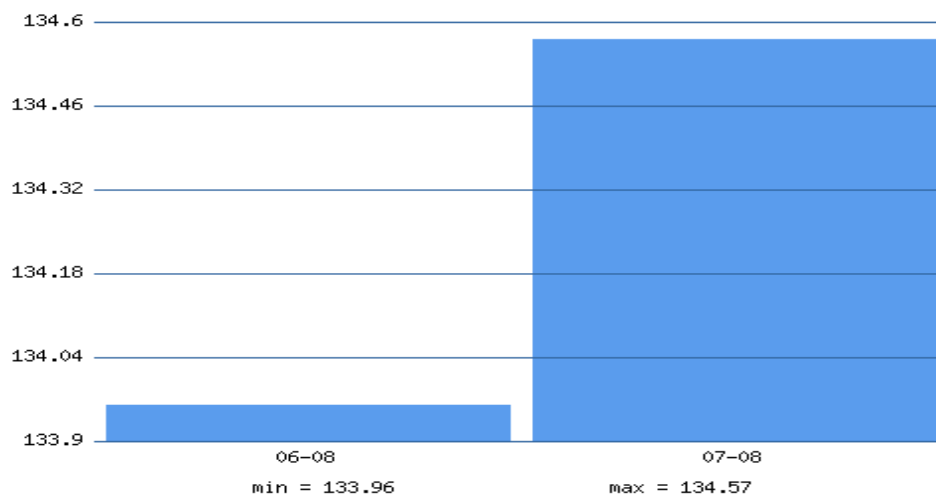
skladoch (priemyselných a strategických). Tieto údaje sú zverejnené v správach API (American Petroleum Institute), EIA (U.S. Energy Information Agency), IEA (International Energy Agency). Ak zásoby ropy rastú, ponuka je vyššia než dopyt. V dôsledku čoho, zvyčajne, dochádza k poklesu cien.⁶⁰²

Nerovnováha, ktorá sa vyskytuje čas od času na trhu s ropou, je spájaná predovšetkým so „šokmi“ ponuky (zo strany OPEC), zatiaľ čo dopyt po rope je trvalý. Podľa výskumu je spotreba ropy veľmi nepružná, pokiaľ ide o cenu v časovom intervale menej ako jeden rok. „Šoky“, ktoré majú vplyv na spotrebu, obvykle spôsobujú silné kolísanie cenovej hladiny.

Významné krátkodobé výkyvy vedú k narušeniu vzťahu medzi cenou za ropu a pomerom dopytu a ponuky v dlhodobej perióde.

Ceny ropy v krátkodobých intervaloch majú silne vyjadrenú sezónnu zložku. Západná Európa a USA sa nachádzajú v severnej pologuli planéty a vykurujú miestnosti vykurovacím olejom. V lete rastie spotreba benzínu. Podľa Medzinárodnej energetickej agentúry spotreba ropy do roku 2009 trvalo rástla. Ako dôsledok rástli aj ceny ropy. V júni 2008 cena ropy dosiahla najvyššiu hodnotu, a to zhruba 135 dolárov za barel ropy značky Brent (Obrázok 4). Potom cena začala klesať, kde významnú úlohu zohrala kríza rokov 2008-2010.⁶⁰³ V roku 2010 po prvýkrát spotreba ropy klesla.⁶⁰⁴

Obrázok 4 Cena ropy Brent (IPE) na jún - júl roku 2008, USD/barel

Zdroj: *Dynamika cen na neft'. Dostupné na internete: <http://www.ereport.ru/graph/oil.htm>*

Od 80. rokov, po ropných šokoch, sa svetové ceny ropy určovali dynamickou rovnováhou v konfrontácii kartelu krajín produkujúcich ropu (politikou OPEC) a hospodársky rozvinutých krajín spotrebiteľov ropy, ktoré boli usporiadané v IEA a OECD. V tejto súvislosti ďalších 20 rokov cena ropy zostávala relatívne nízka, s lokálnymi výkyvmi, ktoré boli spôsobené zmenami v objeme dodávok ropy krajinami OPEC a geopolitickými udalosťami.

Po roku 2001 sa situácia na svetovom ropnom trhu výrazne zmenila. Po vlne finančných kríz na konci 90. rokov, kríze IT sektoru v USA v rokoch 2001 a 2002, kolapse burzy NASDAQ a v podmienkach silne klesajúceho trendu na akciových trhoch v rokoch

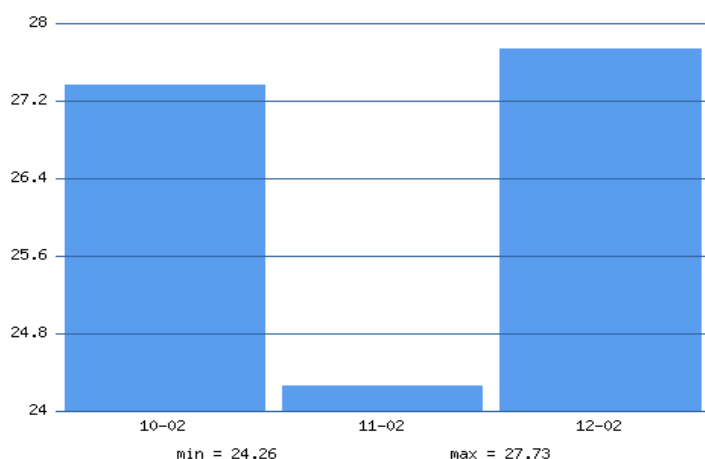
602 Birževaja torgov'ľa neft'u. [cit.2005-12-03]. Dostupné na internete: <<http://www.ngfr.ru/discussion.html?006>>

603 *Dynamika cen na neft'*. Dostupné na internete: <<http://www.ereport.ru/graph/oil.htm>>

604 *BP Statistical Review of World Energy June 2011*. Dostupné na internete: <http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf>

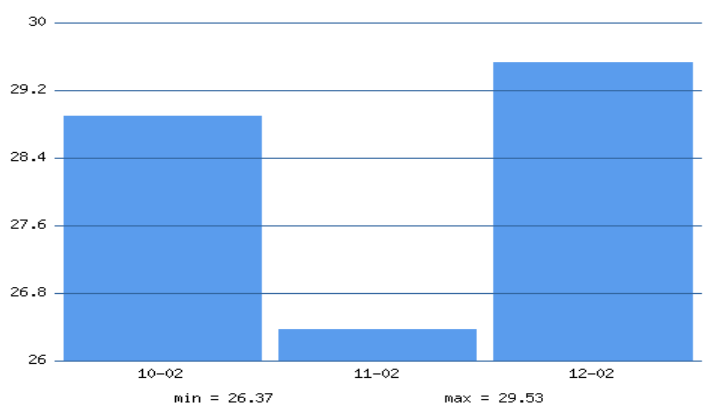
2000 až 2002, začali finančné inštitúcie hľadať možnosti na zlepšenie spoľahlivosti a návratnosti svojich investícií (Obrázok 5 a 6).

Obrázok 5 Dynamika a výkyvy v cenách ropy Brent (IPE) v rokoch 2001 - 2002, USD/barel

Zdroj: www.oilcapital.ru

Obrázok 6 Dynamika a výkyvy v cenách ropy WTI (NYMEX), v rokoch 2001 - 2002, USD/barel

Zdroj: www.oilcapital.ru

Komoditné deriváty na začiatku 21. storočia spĺňali tieto podmienky. Strednodobý stúpajúci trend svetových cien ropy v dôsledku rastúceho dopytu po rope v ázijských rýchlo sa rozvíjajúcich ekonomikách urobil z nich atraktívne objekty pre investície zo strany finančných inštitúcií celého sveta (investičných fondov, hedžových fondov a súkromných investorov atď.). V rovnakej dobe americký Kongres povolil národným dôchodkovým fondom alokovať finančné zdroje do futures kontraktov na dodávky ropy s cieľom zabezpečiť vyšší výnos ich práce. Na komoditné trhy prišli inštitucionálni investori a dominantnými na ropnom trhu sa stali finančné faktory.

Do roku 2007, v podmienkach začiatku svetovej finančnej krízy, sa ropné futures kontrakty stali atraktívnym finančným aktívom na ochranu proti rizikám inflácie, klesajúcim akciovým trhom a menlivosti výmenného kurzu amerického dolára, rovnako ako vplyvu hypotekárnej krízy. Špekulatívny dopyt spôsobil rast ceny ropy na viac ako 50% v 1. polovici roka 2008 a 11. júla 2008 cena ropy Brent dosiahla absolútne historické maximum - 147,11 amerických dolárov za barel.

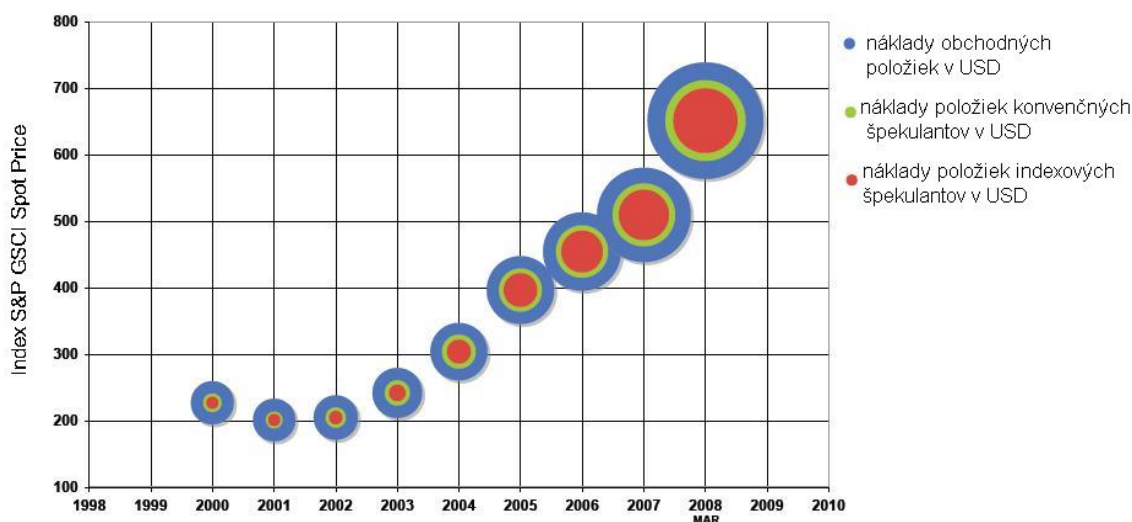
Ďalší vývoj krízy na jeseň 2008 viedol k rapidnému pádu cien ropy v dôsledku uplynutia špekulatívneho kapitálu z ropného trhu, čo bolo spôsobené predovšetkým krízou

likvidnosti a začiatkom prechodu krízy do reálneho sektoru ekonomiky a očakávaným poklesom dopytu po ropy.

Výsledky v rokoch 2007-2008 ukázali, že základné faktory ponuky a dopytu ropy a aktivity OPEC už nemajú taký významný vplyv na ceny ropy. V roku 2007 a v 1. polovici roka 2008 sa neuskutočnila žiadna udalosť, ktorá by z uhla pohľadu základných faktorov mohla prispieť k zvýšeniu cien o 50 až 150 dolárov za barel. V 2. polovici roka 2008 neboli tiež zaznamenané základné faktory, ktoré by mohli spôsobiť pokles ceny ropy na 40 dolárov za barel. Zvýšenie ťažby ropy krajinami OPEC v období rastu cien nevedlo k ich zníženiu a stabilizácii a zníženie ťažby na konci roka 2008 nevedlo k zastaveniu poklesu. OPEC bol nútený sledovať priebeh udalostí a napriek extrémnemu záujmu členských krajín zvýšiť cenu ropy.

Základné faktory už nehrajú nezávislú úlohu a majú význam iba z hľadiska zmeny očakávania investorov. Samozrejme, že rast cien ropy sa v posledných rokoch konal na pozadí rastúcich skladovaných zásob ropy v štátoch OECD a predovšetkým v USA. Napríklad, v rokoch 2005-2008 rýchly rast cien ropy nastal v dôsledku rekordne vysokých skladovaných zásob (670-710 miliónov barelov, v porovnaní s 570 miliónmi barelov v rokoch 1990-2004).⁶⁰⁵ Avšak v 2. polovici roka 2008 sa súvislosť začala zotavovať. Pri prechode globálnej finančnej krízy do novej fázy na jeseň roku 2008 sa uskutočnil rapídny pokles cien ropy spôsobený dvoma dôvodmi. Po prvé, predajom futures kontraktov na strane investorov, ktorí trpeli nedostatkom likvidity. Po druhé, očakávaniami nižšieho dopytu v dôsledku spomalenia tempa rastu svetovej ekonomiky (Obrázok 7). Tento pokles cien výrazne napredoval šíreniu krízy do reálnej ekonomiky a energetiky.

Obrázok 7 Veľkosť trhu s ropnými futures, 2000-2008

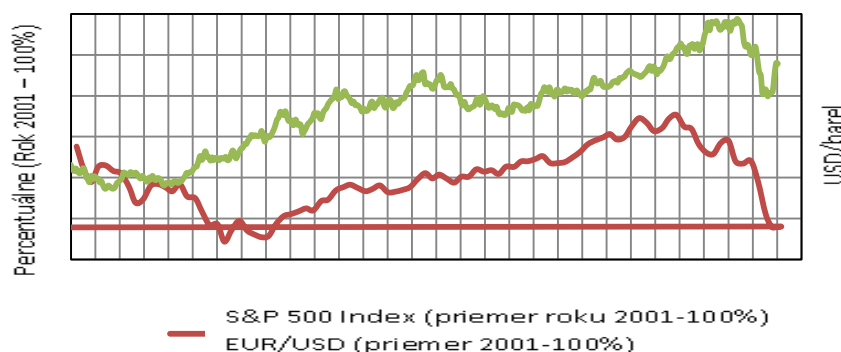
Zdroj: Bloomberg, Commodity Futures Trading Commission

Vzhľadom na povahu ropného futures trhu, ostré výkyvy cien ropy súvisia predovšetkým s krízou svetového finančného systému ako celku. Pohyb kurzov ropných futures súvisí s dynamikou amerického fondového trhu a iných svetových búrz ako alternatívneho spôsobu investovania. Ceny ropy sú úzko spojené s výmennými kurzami, prevažne dolára, ktorý je nominálnou menou futures obchodovania. Ceny taktiež závisia od

⁶⁰⁵ *Osnovnyje tendencii i zakonomernosti izmenenija mirovych cen na neft (2001-2015)*. [cit.2009-03]. Dostupne na internete: <http://www.esco-ecosys.narod.ru/2010_7/art073.pdf>

sadzieb refinancovania a ukazovateľov reálnej ekonomiky (tempa rastu HDP a inflácie) v dlhodobej, strednodobej a krátkodobej perspektíve (Obrázok 8).

Obrázok 8 Cena ropy, pomer euro / dolár a index S&P 500

Zdroj: Bloomberg, Expert Data

Povaha tejto interakcie sa mení v čase a v závislosti od pomeru cien ropy a stavu finančného systému. Pri takejto interakcii sa menia základné, finančné, geopolitické faktory. Zmena vedúcich faktorov a vzťahu ukazovateľov sa uskutočňuje počas krízy a spôsobuje prelom trendu, ktorý sa vyvinul. Preto v blízkej budúcnosti možno očakávať vznik nového vzťahu faktorov, ktorý určuje dynamiku svetového ropného trhu. Tento vzťah faktorov sa bude líšiť od toho, ktorý existoval počas boomu cien v prvom desaťročí 21. storočia.⁶⁰⁶

Ďalším problémom stanovenia cien na trhu s ropou je závislosť cien väčšiny druhov od cien ropy Brent. To vedie k nadmernému kolísaniu a možnosti manipulácie na trhu s ropou.

Takáto dvojznačná dynamika cien ropy je spôsobená predovšetkým špecifikom ropného trhu v porovnaní s ostatnými trhovými oblasťami. Samozrejme, tu ako aj inde, platí zákon ponuky a dopytu. Ale cena za ropu, ako hlavný zdroj energie, má svoje vlastné špecifiká, dobre viditeľné v rôznych časových perspektívach. V krátkodobom horizonte zisky z predaja ropy má predajca, pretože spotrebitelia palív nie sú ochotní okamžite opustiť bývalý rozsah použitia ropy, a sú nútení kupovať za nové vysoké ceny. Strednodobá perspektíva poskytuje iný obraz: kupujúci už uvažuje o raste ceny za ropu, a tak hľadá spôsoby, ako znížiť svoje potreby v tomto palive - to vedie k zníženiu dopytu a tlačí ceny dole. Ak zoberieme do úvahy dlhodobú perspektívu, ktorá sa počíta v desaťročiach, potom sú ropné štáty v plnej výhode na trhu s ropou. Ceny sa zvýšia z dvoch dôvodov: postupné vyčerpanie prírodných zásob ropy a bezprostredné vyhliadky na hospodársky rast v krajinách s obrovskými ľudskými zdrojmi a priemyselným potenciálom.

4 Záver

Svetové ceny ropy sú určované pomerom ponuky a dopytu na svetovom trhu v určitom čase, respektíve faktormi, ktoré tvoria túto ponuku a dopyt. Dopyt po rope je určený predovšetkým rastom svetovej ekonomiky, rovnako ako niekoľkými ďalšími faktormi, medzi ktoré patria štrukturálne charakteristiky dopytu po rope, energetická a ropná náročnosť ekonomiky, klimatické podmienky, účinnosť energeticky náročných technológií a relatívnej konkurencieschopnosti iných palív.

⁶⁰⁶ *Osnovnyje tendencii i zakonomernosti izmenenija mirovych cen na neft (2001-2015)*. [cit. 2009-03]. Dostupne na internete: <http://www.esco-ecosys.narod.ru/2010_7/art073.pdf>

Svetové ceny ropy, ktoré sa tvoria pod vplyvom globálnej ponuky a dopytu, majú rovnako opačný účinok na globálnu ponuku a dopyt po rope. Extrémne vysoké ceny ropy obmedzujú dopyt a podporujú nahradenie ropy inými palivami. Vysoké ceny tiež stimulujú zvýšenie produkcie ropy v oblastiach s relatívne vysokými nákladmi na ťažbu. V dôsledku takéhoto obmedzenia dopytu a rozšírenia ponuky sa vytvárajú predpoklady pre pokles svetových cien ropy. Pri nízkych cenách ropy sa, naopak, stimuluje dopyt a klesá ponuka (v dôsledku zníženia ťažby a investícií do vysoko nákladných regiónov). Výsledkom sú podmienky pre ďalší rast cien ropy.

Na záver môžeme konštatovať, že v súčasnej fáze vývoja svetovej ekonomiky nemôžeme dať hodnote ropného priemyslu pre celý svet príliš veľký dôraz. Scenáre a modely, ktoré sa opakovali v 70. a 80. rokoch 20. storočia a predpovedali v tej či onej podobe koniec „ropnej éry“, nenájdu svoje potvrdenie. Naopak, analýza procesov svetovej ekonomiky ukazuje na rastúcu úlohu ropy ako jedného z hlavných zdrojov energie. Namiesto systému závislosti spotrebiteľov energie od vývozcov ropy na svete vznikol systém vzájomnej závislosti, kde obe strany majú záujem o normálne fungovanie svetového ropného hospodárstva, v ktorom katastrofy sú bohaté na najväčšie dôsledky pre výrobcov a dovozcov ropy.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ABRAHIM, M. – CHASAN, M. *Faktory, vliajajúšče na formovanie mirovych cen na neft' i ich vlijanie na bjudzet Iraka*. Datúm citovania [cit. 14.04.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://ngb.gubkin.ru/curentnum/image/04_10/9.pdf>
- [2] ANDREASYN, R.N. 1990. *Neft' i arabskie strany v 1973–1983 gg.: (ekonomičeskij i socyalnyj analiz)*. Moskva: Nauka, 1990. s. 255
- [3] *Birževaja torgovlja neftu*. Datúm citovania [cit. 14.04.2013]. Dostupné na internete: <<http://www.ngfr.ru/discussion.html?006>>
- [4] BLINDER, A.S. – RUDD, J. 2009. *Why the recent oil shock wasn't very shocking?* Datúm citovania [cit. 16.04.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/2786>>
- [5] *BP Statistical Review of World Energy June 2011*. Datúm citovania [cit. 05.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf>
- [6] BRAGINSKY, O.B. 2006. *Neftegazovyy kompleks mira*. Moskva: RGU nefti i gaza imeni I.M. Gubkina, 2006. s. 640. ISBN 5-02-006262-6
- [7] DIKAROV, O.I. *Naftovi ta gazovi cinovi cstrategii v umovach mižnarodnoi ekonomičnoi kryzy*. Datúm citovania [cit. 10.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_4/4_3.pdf>
- [8] *Dinamika cen na neft'*. Datúm citovania [cit. 12.05.2013]. Dostupné na internete: <<http://www.ereport.ru/graph/oil.htm>>
- [9] GRIGORIEV, A. *Livija: neft' i krizis. Kak volnenija v Liviji mogut povlejat' na mirovuju ekonomiku*. Datúm citovania [cit. 14.05.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.voanews.com/russian/news/world-news/AG-Lybia-Oil-2011-02-23-116759429.html>>
- [10] IEA. *IEA OPEN Energy Technology Bulletin*. Datúm citovania [cit. 14.04.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.iea.org/impagr/cip/index.htm>>
- [11] IMF. *World Economic Outlook Database*. Datúm citovania [cit. 03.04.2013]. Dostupné na Internete [online]: <www.imf.org>

- [12] *International Energy Agency*. Datúm citovania [cit. 22.04.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.iea.org/>>
- [13] KOZAK, J.G. – KOVALEVSKY, V.V. 2009. *Mižnarodni organizacii*. 2-e vydanie. Kyjev: Centr učbovoi literatury, 2009. s. 356. ISBN: 978-966-364-871-2.
- [14] KOZAK, J.G. 2009. *Mižnarodni organizacii*. 3-e vydanie. Kyjev: Centr učbovoi literatury, 2009. s. 450. ISBN 978-966-364-814-9.
- [15] KUNEŠOVÁ, H. – CIHELKOVÁ, E. a kolektív. 2006. *Světová ekonomika – nové jevy a perspektivy . Doplněné a přepracované vydání*. 2-e vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2006. s. 319 ISBN 807-17-9455-4.
- [16] RODŽERS, D. 2008. *Tovarnye biržy. Samye goračie rynki v mire*. Moskva: Olimp-Biznes, 2008. s. 243. ISBN 978-5-9693-0098-9.
- [17] UDALOV, V. 2010. *Problemy cenoobrazovania na mirovom rynke nefti*. Moskva: Sport i kul'tura, 2010. s. 144. ISBN 978-5-91775-027-9.

Kontakt

Ing. Mykhaylo Kunychka

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická Univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

Email: mykhaylo.kunychka@gmail.com

Slovenská republika

VEREJNÁ DIPLOMACIA – POROVNANIE NEMECKA A VEĽKEJ BRITÁNIE

PhDr. Lucia Kužmová

Abstrakt

Verejná diplomacia môže byť charakterizovaná ako súbor štátom podporovaných aktivít. Jej základným cieľom je komunikácia so zahraničnou verejnosťou, aby krajina získala lepšiu podporu pre svoje záujmy v zahraničí. V jednotlivých štátoch existujú rôzne spôsoby ako je verejná diplomacia organizovaná a konceptualizovaná. V článku je popísaný historický vývoj a inštitúcie, ktoré sa zúčastňujú na verejnej diplomacii vo Veľkej Británii a v Nemecku a porovnávacou analýzou sú identifikované ich spoločné a rozdielne znaky.

Kľúčové slová: verejná diplomacia, externá komunikácia, kultúrne vzťahy, branding krajiny, Nemecko, Veľká Británia.

Abstract

Public diplomacy can be characterized as a set of state-supported activities. Its fundamental aim is to communicate with foreign audiences so as better to promote a country's interests abroad. In single countries there are variations in the organization and conceptualization of public diplomacy. In the paper there is described the historical development and the institutions involved in public diplomacy in the UK and Germany and by applying comparative analysis their common and different features are identified.

Key words: public diplomacy, external communication, cultural relations, nation-branding, Germany, the United Kingdom.

1 Úvod

Jednotlivé krajiny využívajú rôzne spôsoby ako organizovať a robiť verejnú diplomáciu. Verejná diplomacia nemá vlastnú agendu, ale prechádza jednotlivými dimenziami diplomacie, pričom jej aktivity sú zamerané na široké vrstvy obyvateľstva v hostiteľskej krajine. V článku sú identifikované niektoré jej zložky ako sú informačno-komunikačná, kultúrna a v poslednom období aj spôsoby národnej projekcie štátu označované ako branding krajiny. Z pohľadu týchto zložiek a zastrešujúcich inštitúcií je porovnávaný historický vývoj verejnej diplomacie vo Veľkej Británii a v Nemecku. Porovnaním prístupov Nemecka a Veľkej Británie sú identifikované spoločné a rozdielne znaky ako aj špecifiká inštitúcií, ktoré sa na verejnej diplomacii v danej krajine zúčastňujú. Pre účely článku verejná diplomacia a externá komunikácia vlády sú identické termíny.

2 Verejná diplomacia

Diplomáciu možno definovať ako systém dlhodobých vzťahov medzi štátmi, alebo medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami a skupinami, ktoré sa snažia tieto vzťahy ovplyvňovať. Diplomatické vzťahy sú komplexné a pokrývajú širokú škálu oblastí. „Zavádzaním inštitútu demokratických volieb sa posilnila väzba medzi politickými elitami a širokou verejnosťou (voličmi), v dôsledku čoho vzrástol aj celkový vplyv verejnej mienky na politiku.“ (Pajtinka, 2008, s. 186). Tento vplyv je základným predpokladom efektívnej verejnej diplomacie. Na rozdiel od klasickej diplomacie, ktorá sa realizuje medzi vládami

jednotlivých štátov, verejná diplomacia sa snaží zapájať rôzne segmenty verejnosti, ktoré môžu prispieť pri riešení politických zámerov daného štátu. Toto zapojenie sa mení v čase, keďže pre rôzne zámery sú angažované rôzne cieľové skupiny.

Verejná diplomacia ako ju realizujú štáty dnes sa vyvíjala v čase a v istom politicko-kultúrnom prostredí, a preto vzniká otázka, aký vplyv má historický vývoj na jej inštitucionálnu štruktúru a jej súčasnú podobu v danom štáte. Ak vychádzame z predpokladu, že jednotlivé krajiny svoju externú komunikáciu realizujú prostredníctvom rôznych zložiek a organizácií je vhodné vybrať niektoré základné zložky a inštitúcie, porovnať ich vývoj a spôsoby implementácie. Takto môžeme získať obraz, ktoré črty sú spoločné a ktoré špecifické. V článku sú analyzované tri základné zložky – informačno-komunikačná, kultúrna a spôsob národnej projekcie vo verejnej diplomacii Veľkej Británie a Nemecka.

Informačno-komunikačná zložka pokrýva najmä spôsoby akými krajina šíri informácie o sebe v zahraničí, či ide viac o jednosmerné formy informovania až propagandu, alebo ide o komunikáciu v čase, ktorá je založená na počúvaní a odpovedaní (Leonard, 2002). Druhou zložkou je komunikácia založená na kultúrnych vzťahoch. Vychádza z predpokladu, že dobré kultúrne vzťahy môžu priniesť aj politické, aj hospodárske efekty. Kultúrna komunikácia pokrýva širokú škálu aktivít ako sú napr. vzdelávacie a výmenné pobyty, výučba jazyka a spolupráca národných kultúr. Národná projekcia v súčasnosti vyústila najmä do rôznych národných brandingov, v skutočnosti jej história siaha až do polovice 19. storočia a je spojená napr. s myšlienkami organizovania svetových výstav (Expo) (Dinnie, 2008). Vychádza z myšlienky, že vhodná externá komunikácia umožňuje vytvoriť pozitívny obraz o danej krajine v mysliach zahraničnej verejnosti a krajina takto získa jednak podporu pre svoju politiku, ale aj pre svoje výrobky a služby, alebo môže pritiahnúť investície a turistov. Niekedy však existuje aj iný zámer a tým môže byť pranie, že ak ukážeme aká krajina v skutočnosti je, môžu sa odstrániť nedorozumenia a zlepšiť vzájomné vzťahy.

2. 1 Porovnanie Veľkej Británie a Nemecka

Vo Veľkej Británii (VB) je dlhodobo významnou súčasťou externej komunikácie informačno-komunikačná zložka. V období pred prvou svetovou vojnou, ale najmä počas nej, sa vo VB vytvárali špeciálne organizácie pre šírenie propagandy, čo po istom čase viedlo aj k vytvoreniu ministerstva informácií (Ministry of Information, MoI), ktoré tieto aktivity zastrešovalo. Na rozdiel od Veľkej Británie, v Nemecku sa v tomto období externá komunikácia spája so súkromnými organizáciami, ktoré vznikali koncom 19. storočia s cieľom podporovať krajanov žijúcich mimo územia Nemecka. Najznámejšia z týchto organizácií bola Deutscher Schulverein, ktorá vznikla v roku 1881 a ktorá existuje dodnes ako Verein für Deutsche Kulturbeziehungen im Ausland (Paschalidis, 2009).

V Nemecku, tak ako aj vo VB, prvá svetová vojna viedla k masívnej expanzii propagandy, ktorá sa skončila v roku 1918. Po skončení prvej svetovej vojny bolo vo VB MoI zrušené, avšak niektoré jeho časti sa stali súčasťou ministerstva zahraničných vecí (Foreign Office, FO) a diplomatickej služby (Taylor, 1981). Externá komunikácia ako súčasť aktivít FO sa postupne rozširovala o ďalšie aktivity, čo dopomohlo aj k vytvoreniu British Council (BC). Hoci FO malo veľký záujem na vytvorení BC vo VB, vznik BC nebol jednoduchý. Sprevádzali ho konkurenčné boje s dovedy existujúcimi rôznymi kvázi komerčnými organizáciami, ako napr. cestovnou asociáciou a organizáciami spolupracujúcimi s ministerstvom zodpovedným za zahraničné hospodárske záležitosti (Department of Overseas Trade) (Taylor 1981). Rovnako ako vo VB tak aj v Nemecku, po prvej svetovej vojne, bolo zrejmé, že mierové obdobie si bude žiadať organizáciu pre externú komunikáciu. V oboch krajinách táto aktivita pripadla ministerstvu zahraničných vecí. Kým vo VB FO začal budovať na informačno-komunikačnej zložke, v Nemecku ministerstvo

zahraničných vecí – Auswärtiges Amt (AA) na základe kultúry. AA vytvorilo v svojich štruktúrach kultúrnu sekciu, ktorá spolupracovala so súkromnými organizáciami najmä na aktivitách týkajúcich sa Nemcov v zahraničí (Michels, 2004). Jednou z najdôležitejších súkromných organizácií, ktorá vznikla v tomto období bola Deutsche Akademie (DA). Hoci vznikla aby podporovala Nemcov v zahraničí, rýchlo zistila, že túto oblasť pokrývajú iné organizácie, preto sa preorientovala na vyučovanie nemeckého jazyka. Žiaľ, pred druhou svetovou vojnou vedenie DA využilo možnosti ponúkané nacistami, ako zdroj dodatočného financovania a dalo k dispozícii svoje služby (Michels, 2004). Vo všeobecnosti sa dá povedať, že už v tomto období sa prejavili rozdiely medzi prístupom k externej komunikácii vlády v Nemecku a VB. Kým vo VB sa FO koncentrovalo najmä na komunikáciu, Nemecko na rozdiel od VB v externej komunikácii kladie od začiatku dôraz na kultúrne vzťahy a externú komunikáciu realizuje najmä cez kultúru a podporu jazyka, hoci centralizáciu kultúrnych inštitúcií čiastočne pripomína VB.

Počas druhej svetovej vojny FO vo VB neobhájilo svoje postavenie a s realizáciou externej komunikácie sa muselo podeliť so znovu vytvoreným ministerstvom informácií (MoI) a ďalšou špecializovanou organizáciou – Political Warfare Executive (Taylor, 1999). Na konci druhej svetovej vojny FO opäť získalo kontrolu nad externou komunikáciou. Začiatky obdobia studenej vojny však zmenili situáciu. Opäť sa objavili pokusy vytvoriť podobnú inštitúciu ako bola Political Warfare Executive, preto FO v roku 1948 iniciovalo vytvorenie v rámci svojich štruktúr čiastočne autonómneho útvaru – Information Research Department (IRD) (Defty, 2004). Od polovice 50. rokov 20. storočia, v období studenej vojny, značná časť informačnej komunikácie v britskej diplomatickej službe bola venovaná informačnej službe a propagande. V roku 1968 FO pohltilo Commonwealth Office a bolo premenované na Foreign and Commonwealth Office (FCO) a pod týmto názvom existuje dodnes.

Po roku 1945 pozícia nemeckého AA s ohľadom na politickú situáciu a rozdelenie Nemecka bola slabšia ako pozícia FCO. Po roku 1945, sa Západné Nemecko v externej komunikácii opäť vrátilo k externej komunikácii cez kultúrne aktivity ako spôsob opätovného získania svojich pozícií vo svete. Tieto aktivity Nemecka, ako porazenej krajiny, však poznačili tri obmedzenia – pečať nacistického režimu, počiatočná absencia suverenity Západného Nemecka a existencia Východného Nemecka. Jedine externá komunikácia prostredníctvom kultúry ponúkala možnosti ako obísť tieto obmedzenia. Jadrom nových aktivít sa stala nová kultúrna organizácia – Goethe Institute (GI). GI bol pôvodne školiacim strediskom pre zahraničných učiteľov vyučujúcich nemecky jazyk pri DA. Aj nový GI začal pracovať s rovnakou náplňou a zámerom. V období 50. rokov 20. storočia AA umožnilo GI prevziať všetky nemecké kultúrne strediská a rozšíriť jeho aktivity o kultúrne (Trommler, 2009). V štátoch strednej a východnej Európy bol GI považovaný za tretí pilier nemeckej diplomacie, popri klasickej a hospodárskej diplomacii (Witte, 1999). V 60. rokoch 20. storočia GI rozšíril svoju autonómiu a včlenil medzi svoje aktivity aj kultúrne výmeny, pričom kládol dôraz viac na dialóg ako len na export nemeckej kultúry.

V období 70. a 80. rokov 20. storočia informačná komunikácia vo VB začala strácať svoje dominantné postavenie v diplomatickej službe. Víťazstvo Labour party v roku 1997 prinieslo dve zmeny vo vývoji verejnej diplomacie. Jednou z nich bol názor, že Veľká Británia by mala zmeniť obraz, ako je vnímaná vo svete, čoho výsledkom sa stala spolupráca na zmene obrazu VB vo svete a vytvorili sa isté pokusy o re-branding krajiny (Leonard, 1997). Druhá zmena sa týkala strategickejšieho prístupu v oblasti externej komunikácie (verejnej diplomacie). V súvislosti s touto zmenou FCO prenieslo väčší vplyv na BC a na propagáciu jazyka a kultúrnych vzťahov (Wilton, 2002).

V Nemecku, v rokoch 1989 – 1990, pád Berlínskeho múru a následné zjednotenie Nemecka (Deutsche Wiedervereinigung) umožnili GI expanziu do krajín strednej a

východnej Európy (Witte, 1999). Ďalšia zmena v nemeckej externej komunikácii prišla v roku 1990, keď AA začalo klásť väčší dôraz na dôsledky globalizácie a sústredilo svoj záujem aj na re-branding krajiny. V roku 2003 AA získalo zodpovednosť za komunikáciu so zahraničnou verejnosťou, ktorú predtým mal Spolkový tlačový úrad (Hülse, 2009). Dominancia kultúrneho modelu v externej komunikácii čiastočne ustúpila novému obrazu krajiny, ktorý prezentoval krajinu ako hospodársky významnú krajinu so silnou ekonomikou.

Na VB je pozoruhodná stabilita systému. FCO zastrešuje verejnú diplomaciu (externú komunikáciu) už od skončenia prvej svetovej vojny. Okrem informačnej komunikácie pokrýva čiastočne aj kultúrne vzťahy (BC) a zodpovedá aj za obraz VB vo svete. Táto kontinuita však neznamená, že vzájomné vzťahy medzi jednotlivými zložkami sa nemenia. Obdobia zvýšeného medzinárodného napätia vedú k vzniku argumentov a inštitúcií pre vojnové riešenia. Napr. angažovanie sa VB v Iraku a v Afganistane umožnili vo VB ministerstvu obrany (Ministry of Defence, MoD) prevziať časť “strategickej komunikácie”, ktorú prevzala Národná bezpečnostná rada. Celkovo je možné konštatovať, že FCO je dlhodobým hegómom v oblasti verejnej diplomacie vo VB. Zastrešuje jej informačnú zložku a čiastočne aj jej kultúrnu zložku. BC využíva rétoriku kultúrnych vzťahov a jazykovú výučbu, avšak jeho aktivity sa čiastočne menia podľa toho, ako získava finančné prostriedky aj od iných ministerstiev, čo vytvára v čase istú dynamiku vzťahov medzi FCO a BC.

Na rozdiel od VB, Nemecko, vo verejnej diplomacii vychádza z presvedčenia, že nemecká kultúra je aj univerzálna/medzinárodná, aj národná (Gienow-Hecht, 2003). Preto v nemeckom príbehu dominuje kultúra v koncepcii verejnej diplomacie. Lepenies (2006) argumentuje, že nemecké spoločenské cítenie preferuje kultúru pred politikou aj s ohľadom na politickú situáciu v Nemecku po roku 1918 a po roku 1945. V oboch prípadoch patrilo Nemecko medzi porazené krajiny a práve medzinárodná povaha nemeckej kultúry a vysoký stupeň autonómie zahraničnej kultúrnej politiky od AA, pomohli krajine získať stratené pozície. Nemecko v externej komunikácii stále preferuje obraz štátu ako kultúrneho štátu (Kulturstaat) pred mocenským štátom (Machtstaat).

3 Záver

Z porovnania vyplýva, že existujú rozdiely medzi kontinentálnym – nemeckým a anglosaským prístupom. Základným rozdielom je, že v Nemecku, AA od začiatku realizovalo verejnú diplomaciu na báze kultúrnej politiky. V rámci ministerstva bol založený útvar pre koordináciu kultúrnej politiky a vzdelávania. Následne tento útvar nadviazal spoluprácu s kultúrno-vzdelávacími organizáciami – najprv s DA, neskôr s GI, Humboldtovou nadáciou (Humboldt-Stiftung) a s Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD). Informačno-komunikačné kompetencie AA získalo až v roku 2003, keď ich prebralo od Spolkového tlačového úradu. Prioritizácia kultúrnych vzťahov v Nemecku reflektuje odlišnú koncepciu úlohy kultúry a vzdelávania v tejto krajine a najmä inú politicko-spoločenskú situáciu po oboch vojnách. Na rozdiel od AA, FCO integrovalo informačno-komunikačné aktivity už po prvej svetovej vojne, keď ich integrovalo do svojich štruktúr po zániku MoI. Neskôr rozšírilo informačné aktivity o kultúrne, keď podporilo vznik BC. V období rokov 1948-1977 (existencia IRD) zas posilnilo informačné aktivity, z čoho vyplýva, že vo VB sa dlhodobo kladie väčší dôraz na informačno-komunikačnú zložku.

Rozdiely sú aj vo financovaní inštitúcií, ktoré sa spolu s ministerstvom zahraničných vecí zúčastňujú na kultúrnej zložke verejnej diplomacie. Napr. British Council je financovaný najmä z rozpočtu FCO, ale Goethe inštitút má separátne financovanie, oddelené od AA, hoci v súčasnosti má spolková vláda a AA istý vplyv na GI. Existuje tzv. veto klauzula, ktorá vyplýva z dohody o spolupráci, ktorú uzatvoril GI s nemeckou federálnou vládou v roku 1976. Dohoda umožňuje, že AA alebo veľvyslanec môže vetovať konkrétne podujatie, alebo

kultúrnu akciu, ak má dobrý politický, nie umelecký dôvod, sa domnievať, že meno krajiny by mohlo byť poškodené (Witte, 1999). Hoci GI sa často porovnáva s BC, má užší záber, keďže koexistuje s Humboldtovou nadáciou, ktorá zastrešuje spoluprácu v oblasti vyššieho vzdelávania a s DAAD, ktorá sa zaoberá akademickými výmenami. Nemecký kultúrno-vzdelávací systém je veľmi komplexný. Výsledkom existencie viacerých inštitúcií je, že GI má väčší podiel v kultúrnej oblasti a v zmiešaných aktivitách v porovnaní s BC, ale menší podiel vo výmenných aktivitách.

Významným spoločným znakom je, že verejná diplomacia v oboch krajinách sa považuje za súčasť a rozšírenie diplomacie. Organizačným dôsledkom je, že jej koordinácia pripadá ministerstvu zahraničných vecí – FCO a AA. V súčasnosti v aktivitách ministerstiev zahraničných vecí oboch krajín existujú všetky tri zložky, buď priamo ako informačno-komunikačná, alebo formou spolupráce, čo je prípad kultúrnej politiky a národnej projekcie. Je možné, že táto skutočnosť by sa mohla považovať za súčasný trend v diplomacii. Obe krajiny sa venujú aj aktivitám, ktoré súvisia s národnou projekciou (branding, re-branding), či už formou funkčnej adaptácie na meniace sa politické, hospodárske a sociálne prostredie, alebo životné podmienky, prípadne ako reakcia na vplyv globalizácie, nových IT technológií a rast vplyvu médií. Ministerstvá zahraničných vecí oboch krajín si uvedomujú, že dnešné riešenia zahranično-politických otázok si vyžadujú komplexné riešenia a multi-dimenzionálne zapojenie verejnosti pri nadväzovaní bilaterálnych, regionálnych a globálnych partnerstiev.

Dôležitým zistením je, že okrem popisu a analýzy verejnej diplomacie v konkrétnej krajine je potrebné vzájomne porovnávať národné modely, čo umožní nielen lepšie porozumenie samotnej verejnej diplomacie, ale aj lepšie porozumenie národných odlišností.

Zoznam použitej literatúry

- [1] DEFTY, A. 2004. *Britain, America and Anti- Communist Propaganda 1945-53*. Abingdon: Roudledge, 2004, 281 s. ISBN 0-203-49519-5.
- [2] DINNIE, K. 2008. *Nation branding: concepts, issues, practice*. 1st ed. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2008, 264 s. ISBN 978-0-7506-8349-4.
- [3] GIENOW-HECHT, J. 2003. Trumpeting Down the Walls of Jericho: The Politics of Art, Music and Emotion in German-American Relations, 1870-1920. In: *Journal of Social History*, vol. 36, issue 3, 2003, s. 585–613. ISSN: 1527-1987.
- [4] HÜLSSE, R. 2009. The Catwalk Power: Germany's new foreign image policy. In: *Journal of International Relations and Development*, vol. 12, 2009, s. 293–316.
- [5] LEONARD, M. 1997. *Britain : renewing our identity*. London: Demos, 1997, 70 s. ISBN 1898309787.
- [6] LEONARD, M. 2002. *Public Diplomacy*. London: Foreign Policy Centre, 2002, 183 s. ISBN 1-903558-131.
- [7] LEPENIES, W. 2006. *The seduction of culture in German history*. Princeton, University Press, 2006, 270 s. ISBN-13: 978-0-691-12131-4.
- [8] MICHELS, E. 2004. Deutsch als Weltsprache? Franz Thierfelder, the Deutsche Akademie in Munich and the Promotion of the German Language Abroad, 1923–1945. In: *German History*, vol. 22, 2004, s.206–228.
- [9] PAJTINKA, E. 2008. Verejná diplomacia. In: Mattoš, B. (zost.): *Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie*. Bratislava: Ekonóm, 2008, s. 185-200. ISBN 978-80-225-2630-2.
- [10] PASCHALIDIS, G. 2009. Exporting national culture: History of Cultural Institutes abroad. In: *International Journal of Cultural Policy*, vol. 15, no. 3, 2009, s. 275 - 289.

- [11] TAYLOR, P. M. 1999. *British Propaganda in the 20th Century. Selling Democracy*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999, 277 s. ISBN 0-7486-1039-1.
- [12] TAYLOR, P. M. 1981. *The Projection of Britain. British Overseas Publicity and Propaganda 1919-1939*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981, 363 s.
- [13] TROMMLER, F. 2009. *Kulturpolitik versus Aussenpolitik in the Past Sixty Years*. Baltimore, MD: AICGS, 2009, [cit. 24. 4. 2013]. Dostupné na internete [online]:<<http://www.aicgs.org/publication/kulturpolitik-versus-aussenpolitik-in-the-past-sixty-years/>>
- [14] WITTE, B. 1999. How to Present Germany as a Kulturstaat Abroad. In: F. Trommler (ed) *The Cultural Legitimacy of the Federal Republic. Assessing the German Kulturstaat*. Washington D.C.: AICGS, 1999, s. 46 - 55. ISBN 0-941441-43-1.

Kontakt

PhDr. Lucia Kužmová

Katedra nemeckého jazyka

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Email: lucia.kuzmova@euba.sk

Slovenská republika

PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE AKO HYBNÁ SILA ROZVOJA AUTOMOBILOVÉHO PRIEMYSLU V REGIÓNE VYŠEHRADSKÉHO ZOSKUPENIA

Ing. Milan Lukáč

Abstrakt

Cieľom predkladaného príspevku je analýza automobilového priemyslu v regióne Vyšehradského zoskupenia z hľadiska priamych zahraničných investícií. Skúmame spôsob transformácie tohto priemyslu, ako aj charakter PZI v danej oblasti. Analyzujeme pozíciu automobilového priemyslu regiónu V4 v rámci systému európskeho automobilového priemyslu ako aj pôvod a štruktúru aktérov realizujúcich sa v odvetví a regióne. V závere uvádzame aktuálny zoznam najväčších spoločností z automobilového priemyslu strednej a východnej Európy a ich poradie medzi 500 najväčšími spoločnosťami v SVE.

Kľúčové slová: automobilový priemysel, PZI, Vyšehradské zoskupenie, subdodávatelia

Abstract

The aim of this paper is to analyze automotive foreign direct investment in the Visegrad group. We explore the transformation of the industry as well as the nature of FDI in the region. We analyze the position of V4 automotive industry in the European automotive industry as well as the origin and structure of various actors in the sector and region. In the final part we present the current list of the largest companies in the automotive industry of Central and Eastern Europe and their ranking among 500 largest companies in CEE.

Key words: automotive industry, FDI, Visegrad group, subcontractors

1 Úvod

PZI boli a sú jedným z hlavných motorov ekonomického rastu regiónu strednej Európy po páde socializmu, čo sa ešte intenzívnejšie prejavovalo v automobilovom priemysle. V rámci regiónu sa najviac investícií sústreďovalo do štátov zoskupenia V4 - Poľska, Maďarska, Česka a Slovenska. Pre rozvoj PZI v regióne zohrávali dôležitú úlohu opatrenia štátov, ktorými bolo umožnené 100 % zahraničné vlastníctvo firiem, ako aj úplná sloboda repatriácie zisku.⁶⁰⁷ Začiatok prúdenia PZI do regiónu strednej Európy korešpondoval rovnako s celosvetovým boomom tokov PZI od 80. rokov, pričom medzi rokmi 1984 a 1987 sa celosvetové toky PZI strojnásobili a medzi rokmi 1988 a 1989 vzrástli o ďalších 20 %.⁶⁰⁸ V prvej polovici 90. rokov bolo Maďarsko najdôležitejším príjemcom PZI v regióne, pričom ročný prílev PZI do tejto krajiny bol väčší ako prílev do oveľa väčších ekonomík ako napr. Poľsko a Ruská federácia.⁶⁰⁹ Dôvodom daného prílevu bolo najmä promptné otvorenie ekonomiky zahraničným investorom po roku 1990, ako aj privatizácia predovšetkým prostredníctvom zahraničných investorov od začiatku, pričom ostatné vlády uprednostnili v tejto oblasti domácich investorov. V druhej polovici 90. rokov nadobudli dynamiku v PZI aj ostatné štáty, čo vyústilo do toho, že v roku 1996 predbehlo Maďarsko

⁶⁰⁷ Dudáš, T.: *Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve*. 2006, s. 41

⁶⁰⁸ Dudáš, T.: *Svetová ekonomika – sektorový aspekt*. 2011, s. 212

⁶⁰⁹ UNCTAD: *World Investment Directory – Volume VIII Central and Eastern Europe 2003*. [cit.2012-4-11]. Dostupné na internete: < http://unctad.org/en/Docs/iteiit20032_en.pdf > s.2

v množstve prílevu PZI Poľsko a v roku 1998 predbehla Maďarsko Česká republika.⁶¹⁰ Vďaka zmenám v politike privatizácie a politike týkajúcej sa PZI bolo v roku 2000 a 2001 poradie krajín podľa prílevu PZI v absolútnych číslach nasledovné: Poľsko, Česká republika, Ruská federácia, Maďarsko a Slovensko.⁶¹¹ Podiel stavu PZI v automobilovom priemysle na celkovej priemyselnej produkcii v regióne strednej Európy predstavoval v roku 2000 10 – 15 %.⁶¹²

2 Štruktúra, charakter a nositelia PZI do automobilového priemyslu regiónu V4

Z štruktúralného hľadiska smerovania PZI bola oblasť priemyslu v prevahe až do obdobia, kedy sa začali privatizovať banky, telekomunikácie a verejnoprospešné služby, pričom práve v priemyselnej oblasti dosahovali prevahu PZI v automobilovom priemysle. V druhej polovici 90. rokov nadobudli PZI v sektore služieb oveľa vyššie tempo ako v priemysle, pričom výnimku tvorilo práve Slovensko.⁶¹³ Všeobecne môžeme tiež konštatovať, že PZI do odvetvia automobilového priemyslu boli vo väčšine prípadov tvorcami automobilového priemyslu v regióne, automobilový priemysel bol vybudovaný na PZI a do regiónu nepriťahovala PZI už vybudovaná štruktúra automobilového priemyslu, ale naopak.

Automobilový, resp. strojársky priemysel disponoval v regióne strednej Európy historicky silnou pozíciou počas obdobia centrálne plánovanej ekonomiky. Podľa Worralla, Donnellyho a Morrisa⁶¹⁴ možno rozdeliť transformáciu automobilového priemyslu v nami skúmanom regióne nasledovne:

- 1. Transformácia automobilového priemyslu prostredníctvom investícií na hnedej lúke (brown-field investments)** – mnohé automobilky týmto spôsobom využili niektorú z existujúcich kapacít produkujúcich automobily v hostiteľských ekonomikách, čím bol automobilkám uľahčený vstup na trh strednej Európy. Tento spôsob sa samozrejme spájal s kompletným prebudovaním produkčných kapacít a zavedením vlastného systému produkcie.
 - Fiat v Poľsku
 - Daewoo v Poľsku
 - Volkswagen v Česku a na Slovensku
- 2. Transformácia automobilového priemyslu prostredníctvom investícií na zelenej lúke (green-field investments)** – tento spôsob prieniku automobilovej produkcie na trhy strednej Európy spočíval vo vybudovaní úplne nových produkčných závodov vybavených pokrokovými produkčnými spôsobmi.
 - Audi v Maďarsku
 - Daimler v Maďarsku
 - GM – Opel v Poľsku

⁶¹⁰ Ibid.

⁶¹¹ UNCTAD: *World Investment Directory – Volume VIII Central and Eastern Europe 2003*. [cit.2012-4-11]. Dostupné na internete: < http://unctad.org/en/Docs/iteiit20032_en.pdf > s.2

⁶¹² Radosevic, S. – Rozeik, A.: Foreign Direct Investment and Restructuring in the Automotive Industry in Central and East Europe. 2005. In *Centre for the Study of Economic & Social Change in Europe – Working Paper No. 53*. s. 25

⁶¹³ UNCTAD: *World Investment Directory – Volume VIII Central and Eastern Europe 2003*. [cit.2012-4-11]. Dostupné na internete: < http://unctad.org/en/Docs/iteiit20032_en.pdf > s.3

⁶¹⁴ Worrall, D. – Donnelly, T. – Morris, D.: Industrial Restructuring: The Role of FDI, Joint Ventures, Acquisitions and Technology Transfer in Central Europe's Automotive Industry

- Hyundai v Česku
- KIA na Slovensku
- PSA na Slovensku
- PSA a Toyota v Česku
- Suzuki v Maďarsku

Z hľadiska charakteru PZI smerujúcich do sektora automobilovej produkcie v regióne V4 môžeme klasifikovať dva typy PZI:

1. *Horizontálne PZI* – týkajú sa spoločností produkujúcich rovnaké tovary alebo poskytujúcich rovnaké služby ako v domácej krajine, tak aj v hostiteľskej krajine. Dôvodom pre tento typ PZI bývajú najčastejšie obchodné bariéry, dopravné náklady a iné transakčné náklady, ktoré brzdia export, cieľom je teda vyhnúť sa dodatočným nákladom. V nami skúmanej problematike sa táto skutočnosť vyskytuje v prípade zahraničných spoločností, ktoré založia v jednom zo štátov V4 fabriku pre produkciu automobilov (napr. Volkswagen Slovakia) alebo v dodávateľskej sfére to môže byť otvorenie prevádzky pre produkciu modulov alebo iných dielov v jednom z uvedených štátov (napr. Bosch v Česku).
2. *Vertikálne PZI* – ide o geografickú fragmentáciu jednotlivých fáz produkčného procesu s cieľom dosiahnutia úspory nákladov, využitia komparatívnych výhod. Ide teda o hľadanie takých lokalít, ktoré disponujú výhodnejšou pozíciou v určitých produkčných faktoroch. V našej oblasti je to napr. presunutie produkcie motorov Audi do Maďarska, ako aj produkcia karosérií pre Porsche Cayenne v závode bratislavského Volkswagenu.⁶¹⁵

V regióne strednej Európy sa môžeme stretnúť ako s horizontálnymi, tak aj s vertikálnymi PZI. V tejto súvislosti možno konštatovať, že horizontálne PZI v prípade štátov strednej Európy nenarážali ani na veľké dopravné náklady, ani na obchodné bariéry, ktoré boli odbúravané v súvislosti s integračným procesom daných štátov do EÚ. Rovnako aj veľkosť týchto trhov nie je natoľko markantná (s výnimkou Poľska), že by sa dodávky nových automobilov nedali zabezpečiť so západoeurópskych produkčných základní, hoci skutočnosť nedostatočného vybavenia daných trhov automobilmi v 90. rokoch (malý počet automobilov na počet obyvateľov) opodstatňuje do určitej miery skutočnosť budovania produkčných základní v regióne. Z vertikálneho hľadiska možno jasne identifikovať komparatívnu výhodu lacnej a relatívne vzdelanej pracovnej sily v strednej Európe, ktorá disponovala do určitej miery ešte ľudským kapitálom z odvetvia strojárstva, ktoré bolo pred rokom 1989 vysoko rozvinuté v regióne. S faktorom nižších produkčných nákladov sa ale rovnako stretávame aj pri horizontálnych PZI, čím je v tomto prípade narušená definícia rozdelenia motívov PZI na horizontálne a vertikálne.

V súvislosti so štruktúrou automobilového priemyslu v regióne V4 je možné identifikovať aj pozíciu V4 v rámci európskeho automobilového priemyslu. Domanski a Lung rozpoznávajú štruktúru európskeho automobilového priemyslu na základe systému jadro – periféria. Jadrom európskeho automobilového priemyslu (ako automobiliek, tak aj dodávateľov originálnych komponentov) sú štáty ako napr. Nemecko, Francúzsko, Taliansko a do určitej miery aj Veľká Británia (skôr z historického hľadiska a v nadväznosti na ústredia

⁶¹⁵ Nunnenkamp, P.: Relocation, offshoring and labour market repercussions : the case of the German automobile industry in Central Europe. 2006. In: *ECONSTOR - Der Open-Access-Publikationsserver der ZBW – Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft*. s. 4

niektorých automobiliek umiestnených do VB). Kľúčové aktivity týkajúce sa technológií a strategických funkcií automobiliek (dizajn, výskum a vývoj a marketing), ktoré sa vyznačujú vysokou pridanou hodnotou, sú koncentrované do týchto štátov. Medzi európsku semi-perifériu patria štáty a regióny ako napr. Rakúsko, Belgicko, východné Nemecko a Španielsko. Tieto štáty (resp. niektoré regióny v nich) sa angažujú v produkcii s vysokou pridanou hodnotou a R&D, chýbajú im avšak kľúčové funkcie spájajúce sa s centrálnymi automobiliek (dodávateľov). Európsku perifériu automobilového priemyslu tvoria štáty, medzi ktoré patria Česko, Maďarsko a ďalšie štáty strednej a východnej Európy, do ktorých je sústredená najmä na prácu náročné zhotovovanie (montovanie) automobilov a ich komponentov. Autori ale taktiež konštatujú, že štáty strednej Európy sa neustále viac špecializujú do zhotovovania špecializovanejších a sofistikovanejších produktov s vysokou pridanou hodnotou v rámci automobilového priemyslu.⁶¹⁶

Z nasledujúcej tabuľky možno analyzovať viaceré skutočnosti vyplývajúce pre PZI v automobilovom priemysle v regióne V4. Z regionálneho hľadiska sa na PZI v automobilovom priemysle strednej Európy zúčastňoval iba obmedzený počet štátov, pričom jasnú prevahu dosahovali investori so západoeurópskym pôvodom. Najväčším investorom bolo Nemecko⁶¹⁷ ktoré je všeobecne známe jednou z najrozvinutejších automobilových produkcií na svete. Pri vzťahu medzi Nemeckom a regiónom strednej a východnej Európy je tiež zaujímavá skutočnosť, že takmer 1/3 produkcie automobilového priemyslu nemeckých spoločností v Českej republike, Maďarsku, Poľsku a na Slovensku bola smerujúca naspäť na nemecký trh.⁶¹⁸ V rámci celého regiónu strednej a východnej Európy je možné identifikovať skutočnosť, že najväčšie množstvo zahraničných investícií získalo práve Česko, Maďarsko, Poľsko a Slovensko. Z uvedenej schémy je taktiež možné analyzovať, že za najväčšími investíciami stáli spoločnosti produkujúce automobily v porovnaní s producentmi dielov a komponentov. Tento fakt možno považovať za logický vzhľadom na cenu finálneho produktu, ako aj investičnú náročnosť produkcie automobilov. Výrobné linky na produkciu automobilov sú založené na zložitej a kapitálovo náročnej technológii automatizácie a robotizácie produkcie v porovnaní s produkciou dielov (tu sa tiež nachádzajú rozdiely medzi dielmi na úrovni Tier-1, Tier-2 a Tier-3). Pri produkcii automobilov je možné sledovať vyššiu produktivitu ako pri produkcii komponentov, pričom v oblasti zamestnanosti možno pozorovať presne opačný trend (väčšia zamestnanosť v dodávateľskom sektore ako v produkcii automobilov). Za jeden z najpozitívnejších faktorov prílevu PZI do regiónu možno pokladať investovanie do zvyšovania ľudského kapitálu domácej pracovnej sily zahraničnými investormi (zvyšovanie odbornej spôsobilosti pracovníkov, zaškolenie do manipulácie s pokrokovými technológiami).⁶¹⁹

⁶¹⁶ Pavlínek, P. – Ženka, J. – Žížalová, P.: *Functional upgrading through research and development in the Czech automotive industry*. [cit.2013-19-01]. Dostupné na internete: <http://konference.osu.cz/cgsostrava2010/dok/Sbornik_CGS/Socioekonomicka_geografie/Functional_upgrading_through_research.pdf> s.483

⁶¹⁷ V roku 2003 predstavovalo Maďarsko, Česká republika a Poľsko 80 % podiel na stave nemeckých PZI v regióne strednej a východnej Európy, pričom Slovensko podľa Deutsche Bundesbank nie je zahrnuté v jej štatistikách ako individuálna hostiteľská krajina, v realite avšak predstavovalo na daných investíciách väčšinu zo zvyšných 20 % PZI vďaka investícii Volkswagenu.

Zdroj: Nunnenkamp, P.: Relocation, offshoring and labour market repercussions : the case of the German automobile industry in Central Europe. 2006. In: *ECONSTOR - Der Open-Access-Publikationsserver der ZBW – Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft*. s. 8

⁶¹⁸ Nunnenkamp, P.: Relocation, offshoring and labour market repercussions : the case of the German automobile industry in Central Europe. 2006. In: *ECONSTOR - Der Open-Access-Publikationsserver der ZBW – Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft*. s. 9

⁶¹⁹ Radosevic, S. – Rozeik, A.: Foreign Direct Investment and Restructuring in the Automotive Industry in Central and East Europe. 2005. In *Centre for the Study of Economic & Social Change in Europe – Working Paper No. 53*. s. 27

Tabuľka 1: Najväčšie automobilové TNK v regióne strednej Európy medzi rokmi 1990 – 2000

Poradie	Pozícia investície v hostiteľskej krajine	Spoločnosť	Typ produkcie	Hostiteľská krajina	Krajina pôvodu	Tržby (mil.USD)
1.	1	<i>Škoda Auto</i>	automobily	Česká republika	Nemecko	3292,5
2.	1	<i>Audi Hungaria Motors</i>	motory	Maďarsko	Nemecko	3190,6
3.	1	<i>Fiat Auto Poland</i>	automobily	Poľsko	Taliansko	1847,2
4.	2	<i>Centrum Daewoo</i>	automobily	Poľsko	Kórea	918,2
5.	1	<i>Revoz</i>	automobily	Slovinsko	Francúzsko	888,6
6.	3	<i>Volkswagen Poznan</i>	automobily	Poľsko	Nemecko	662,6
7.	6	<i>Opel Magyarorszag Jamugyarto</i>	automobily	Maďarsko	USA	629,5
8.	1	<i>Volkswagen Slovakia</i>	automobily	Slovensko	Nemecko	507,7
9.	9	<i>Suzuki Magyarorszag</i>	automobily	Maďarsko	Japonsko	446,4
10.	6	<i>General Motors Poland</i>	automobily	Poľsko	USA	412,0
11.	1	<i>Automobile Dacia</i>	automobily	Rumunsko	Francúzsko	405
12.	2	<i>Daewoo Automobile Romania</i>	automobily	Rumunsko	Kórea	384,5
13.	8	<i>Renault Polska</i>	automobily	Poľsko	Francúzsko	361,3
14.	17	<i>Opel South East Europe</i>	automobily	Maďarsko	USA	288,6
15.	2	<i>Škoda Auto Slovensko</i>	automobily	Slovensko	Nemecko	286,1
16.	12	<i>Opel Polska</i>	automobily	Poľsko	USA	271,2
17.	20	<i>NABI</i>	komponenty	Maďarsko	USA	249,8
18.	16	<i>Ford Poland</i>	automobily	Poľsko	USA	240,2
19.	18	<i>Škoda Auto Poland</i>	automobily	Poľsko	Nemecko	210,4
20.	5	<i>Siemens Automobilova Technika</i>	komponenty	Česká republika	Nemecko	208,6
21.	23	<i>Visteon Hungary</i>	komponenty	Maďarsko	USA	207,1
22.	7	<i>Autopal</i>	komponenty	Česká republika	USA	201,3
23.	19	<i>Daewoo Motor Polska</i>	automobily	Poľsko	Kórea	200,8
24.	24	<i>Lear Automotive</i>	komponenty	Maďarsko	Rakúsko	194,5
25.	3.	<i>Porsche Slovenia</i>	komponenty	Slovinsko	Rakúsko	181,2
26.	9	<i>Robert Bosch</i>	komponenty	Česká republika	Nemecko	162,6
27.	26	<i>Volvo Poland</i>	automobily	Poľsko	Švédsko	143,8
28.	19.	<i>Daewoo Avia</i>	komponenty	Česká republika	Kórea	85,8
29.	10	<i>Porsche Slovakia</i>	komponenty	Slovensko	Rakúsko	67,7
30.	35	<i>Debica</i>	komponenty	Poľsko	USA	60,6

Pozn.: údaje sú spracované za rok 2004

Prameň: Radosevic, S. – Rozeik, A.: Foreign Direct Investment and Restructuring in the Automotive Industry in Central and East Europe. 2005. In Centre for the Study of Economic & Social Change in Europe – Working Paper No. 53. s. 26

V súvislosti s pozíciou subdodávateľov komponentov v predchádzajúcej tabuľke je potrebné vyzdvihnúť veľmi silné postavenie týchto dodávateľov (subdodávateľov) v súčasnom automobilovom priemysle. Mnohí dodávateľia komponentov (najmä na úrovni Tier-1) sú obrovské transnacionálne korporácie väčšie ako mnohé veľkosťou priemerné automobilky. Daná pozícia subdodávateľov bola dosiahnutá intenzívnym outsourcingom automobiliek - automobilky preniesli produkciu veľkej väčšiny komponentov na svojich subdodávateľov v súvislosti so špecializáciou spoločností v odvetví automobilového

priemyslu. Tento proces súvisí s intenzívnou deľbou práce v automobilovom priemysle a cieľom získania úspor z rozsahu.

Nasledujúca tabuľka zobrazuje aktuálny zoznam najväčších spoločností z oblasti automobilového priemyslu v regióne strednej a východnej Európy. Zaujímavou skutočnosťou je pozícia automobiliek v rámci celej priemyselnej oblasti strednej a východnej Európy

Tabuľka 2: Zoznam najväčších spoločností z automobilového priemyslu v strednej a východnej Európe v mil. EUR

Poradie v rámci top 10 spoločností z oblasti priemyslu v SVE	Poradie medzi 500 najväčšími spoločnosťami v SVE	Názov spoločnosti	Štát	Príjmy z predaja 2011	% zmena príjmov 2011-2010	čistý zisk 2011
1.	3.	Škoda	ČR	10 267,60	18,30%	653,5
3.	13.	AUDI Hungaria	HU	5 582,50	17,30%	759,2
4.	17.	Volkswagen Slovakia	SR	5 192,9	28,5 %	135,1
7.	27.	Fiat	PL	4 008,40	-2,40%	20,4
9.	36.	Kia Motors Slovakia	SR	3 328,40	15,20%	68,6

Prameň: Deloitte: Central Europe Top 500 2012. [cit.2013-11-02]. Dostupné na internete: <http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Poland/Local%20Assets/Documents/Raporty,%20badania,%20rankingi/pl_CETOP500_2012.pdf> s.78

3 Záver

Automobilový priemysel disponuje v jednotlivých hospodárstvach štátov zoskupenia V4 veľmi významnou pozíciou. Dané odvetvie nie je dôležité výhradne iba investíciami automobiliek v regióne, ale najmä prepojenosťou na rozsiahlu dodávateľskú štruktúru vybudovanú na základe PZI. Čo sa týka štruktúry automobilových PZI smerujúcich do regiónu, môžeme sledovať ako investície na zelenej lúke (v prevahe), tak aj investície na hnedej lúke (najmä v prvotných obdobiach prílevu PZI do regiónu) a rovnako aj horizontálne a tiež vertikálne PZI. Za najhlavnejší dôvod investícií automobiliek v regióne možno považovať ako blízkosť k odbytovým trhom západnej Európy, tak aj výhodnú cenu práce a dobré návyky pracovnej sily spolu s vhodnou kvalifikáciou pracovnej sily v rámci danej výroby. Tieto faktory možno rovnako pokladať za dôvod, ktorý môže odradzovať automobilky presunúť svoje produkčné závody z štátov V4 do štátov ako napr. Rumunsko a Bulharsko, kde je cena pracovnej sily ešte nižšia oproti analyzovanému regiónu. Ako pozitívum automobilových investícií v regióne môžeme pokladať tiež fakt, že práve investície do produkčnej sféry a priemyslu (automobilového) naštartovali v ďalších fázach prílev investícií aj do ostatných sektorov ekonomík štátov V4.

Zoznam použitej literatúry

- [1] DELOITTE. 2012. Central Europe Top 500. In: *Deloitte*. [online]. 2012 [cit.2013-11-02]. Dostupné na internete: <http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Poland/Local%20Assets/Documents/Raporty,%20badania,%20rankingi/pl_CETOP500_2012.pdf> 78 s.
- [2] DUDÁŠ, T. 2006. *Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve*. Bratislava : Ekonóm, 2006. 160 s. ISBN 80-225-2139-6
- [3] DUDÁŠ, T. 2011. *Svetová ekonomika – sektorový aspekt*. Bratislava : Ekonóm, 2011. 266 s. ISBN 978-80-225-3177-1
- [4] NUNNENKAMP, P. 2006. Relocation, offshoring and labour market repercussions : the case of the German automobile industry in Central Europe. In: *The effects of globalization on national labor markets : diagnosis and therapy*. Berlin : Duncker & Humblot GmbH, 2006. ISBN 978-3-428-12299-8.
- [5] PAVLÍNEK, P. – ŽENKA, J. – ŽÍŽALOVÁ, P. 2010. Functional upgrading through research and development in the Czech automotive industry. In *XXII Sjezd České Geografické Společnosti*. Ostrava : Ostravská univerzita. 2010. ISBN 978-80-7368-903-2. s.483 – 488
- [6] RADOSEVIC, S. – ROZEIK, A. 2005. Foreign Direct Investment and Restructuring in the Automotive Industry in Central and East Europe. [Working Paper No. 53]. London: SSEES, 2005. Dostupné na internete: <<http://discovery.ucl.ac.uk/17517/1/17517.pdf>>
- [7] UNCTAD. 2003. *World Investment Directory – Volume VIII Central and Eastern Europe*. Geneva : UNITED NATIONS PUBLICATION, 2003. 80 s. ISBN 92-1-112584-7
- [8] WORRALL, D. – DONNELLY, T. – MORRIS, D. Industrial Restructuring: The Role of FDI, Joint Ventures, Acquisitions and Technology Transfer in Central Europe's Automotive Industry. In *Motor Industry Observatory, Centre for Local Economic Development, Coventry Business School, Coventry University*. [online]. Dostupné na internete: <<http://130.203.133.150/viewdoc/summary?doi=10.1.1.199.6081>>

Kontakt

Ing. Milan Lukáč

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 85235 Bratislava

E-mail: milan.lukac@euba.sk

Slovenská republika

PROBLÉMY LEGISLATIVNÍHO RÁMCE EVROPSKÉHO TRHU S CENNÝMI PAPIŘY

PhDr. Ing. Hana Malá

Abstrakt

Dlouhodobým cílem Evropské unie je vytvoření jednotného trhu s cennými papíry, které však musí být doprovázeno jednotným regulačním rámcem a efektivním dohledem. Hlavní slabiny současného systému představuje nekonzistentní transpozice evropské regulační legislativy do národního práva členských států a přes všechny snahy nadále fragmentovaný dohled nad evropskými trhy, kde se však k současnému koordinačnímu systému nabízejí zajímavé alternativy v podobě síťového a integrovaného modelu dohledu.

Klíčové slová: trh s cennými papíry, evropská legislativa, dohled nad finančním trhem

Abstract

Integration of European securities markets belongs to the long term goals of the European Union. This process has to be accompanied by creation of a single regulatory framework and effective supervision. Nevertheless, the current system is characterized by inconsistent transposition of European law into national law of the EU member states. Fragmented supervision currently provided by not well functioning coordination of national supervisors has also negative impact on the EU securities markets. Supervision models like complete integration or network model could be an interesting alternative to the coordination system.

Key words: securities market, European legislation, financial market supervision

1 Úvod

Dlouhodobým cílem Evropské unie je vytvoření jednotného trhu s cennými papíry jakožto prostoru, kde by emitenti cenných papírů měli zajištěn volný vstup na zahraniční burzy, a ve kterém by investoři disponovali volným přístupem k základní tržní infrastruktuře v jakémkoliv z evropských států aniž by to vyžadovalo jejich fyzickou přítomnost. Nadměrná fragmentace vedla k vyšším nákladům na kapitál, které jsou klíčové pro zajištění evropské konkurenceschopnosti.

Přestože jednotného trhu nebylo dosud dosaženo, integrace již zdárně postoupila, částečně díky legislativnímu úsilí EU, ale především vzhledem k rostoucí majetkové propojenosti evropských finančních institucí.

Postupující integrace však s sebou nese rizika v podobě vyšší volatility finančního systému, pokud by postupující integrace nebyla doprovázena současnou konvergencí regulace: Jak ukazuje řada publikací, s postupující integrací trhu jsou výnosy z cenných papírů v rostoucí míře ovlivněny stejnými faktory, zvyšuje se tedy systémové riziko⁶²⁰. Solventnost a funkčnost vznikajících přeshraničních skupin je klíčová pro stabilitu celého finančního systému.

Tvorba vhodného regulačního rámce není snadná. Evropská legislativa se musí vypořádat s výraznou diferenciací národního práva členských států, která je důsledkem odlišného historického vývoje a tradic.

⁶²⁰ De Nicolo, Tierman (2006)

Postupný vývoj byl navíc významně narušen celosvětovou finanční krizí. Je příznačné, že právě ona zahájila přehodnocení dosavadní legislativy v oblasti kapitálových trhů a nastartovala rychlé změny. Dosavadní spíše deregulační paradigma bylo opuštěno ve prospěch reformy a nově vznikající regulace jevů, které byly vnímány jako příčiny krize (např. derivátových trhů nebo ratingových agentur).

Tato práce identifikuje hlavní slabiny současné regulace a dohledu evropských trhů s cennými papíry a analyzuje potenciál pro jejich eliminaci.

Regulace a dohled budou hodnoceny v oddělených kapitolách:

- regulace trhů s CP, jakožto souboru pravidel řídících finanční instituce s cílem zajistit finanční stabilitu a chránit klienty finančních služeb a
- dohled nad CP, jakožto aktivita dozorčího orgán zajišťující, že pravidla a standardy zakotvené regulací jsou správně dodržovány⁶²¹.

2 Regulace trhu s cennými papíry

2.1 Institucionální stránka evropské regulace trhů s CP – systém přijímání legislativy

Samotný proces přijímání legislativy brzdil tvorbu regulačního rámce až do roku 2001, kdy byl vcelku úspěšně reformován Lamfalussyho výborem. Jeho zpráva (2001) odsoudila původní legislativní proces v EU jako příliš zdoluhavý a prosadila čtyřstupňový legislativní postup pro schvalování nové legislativy v oblasti finančních služeb (viz obrázek 1).

V novém systému se Evropský parlament a Rada účastní pouze schvalování rámcového návrhu, tedy první úrovně legislativního procesu, kde je aplikována procedura spolurozhodování Parlamentu a Rady. Při doladování technických detailů Rada ani Parlament již nezasahují, tato část legislativního procesu je v rukou Evropské komise, Evropské komise pro cenné papír (ESA) a Výboru evropských regulátorů (CESR), které mají lepší přístup k informacím „zdola.“ Tím se podařilo zrychlit přijímání nové legislativy a zmírnit neúměrně dlouhé parlamentní diskuse o technických detailech návrhů⁶²².

S nástupem finanční krize však evropské instituce v souladu s celosvětovým trendem požadovaly revizi regulace finančních trhů.

V případě Evropské rady (ECOFIN) se zájem o intenzivnější regulaci projevil ve zvýšeném využívání zrychlené („fast-track“) spolurozhodovací procedury⁶²³, které se ECOFIN od zavedení FSAP (2000) dlouho bránil⁶²⁴. Tento krok sice zúžil prostor pro zásahy lobistů, ale zároveň zvýšil riziko přijetí zákona v nehotové podobě.

Evropský parlament se v pokrizovém období snažil prosadit zpřísnění regulace zejména v oblasti odměňování ve finančních institucích (2010)⁶²⁵. Velké naděje vkládal především do reformy výborů na 3. úrovni Lamfalussyho procesu.

Evropská komise pro cenné papíry jakožto poradní orgán plně spadající do aparátu Evropské komise a zaměřený technické detaily právních norem byl vyhodnocen jako funkční. Jeho činnost nadále pokračuje v původní podobě.

Výbor evropských regulátorů trhu cenných papírů byl naopak po kritice ze strany parlamentu a zprávy De Larosiéra shledán nefunkčním.

⁶²¹ Členění vychází z De Larosiére, J. a kol. (2009) s.13

⁶²² Příkladem může být neúměrně dlouhý proces přijímání směrnice o převzetí, které trvalo 14 let. (Murray (2001))

⁶²³ European Commission (2012)

⁶²⁴ Hojně využíván je „fast-track“ především v oblasti společné jurisdikce a podléhající proceduře stanovené Lisabonskou smlouvou. (Moloney, N. (2010), s.1338)

⁶²⁵ Moloney, N. (2010), s.1338

Tento samostatný výbor měl zajistit konzistentní implementaci nové legislativy na národní úrovni a poskytovat rady ohledně chybějících legislativních norem. Ukázalo se však, že úkoly přiřazené tomuto výboru přesahují jeho kapacitu a vzhledem k neformální povaze nedochází k dostatečnému sdílení informací mezi jednotlivými národními dozory.⁶²⁶

Z uvedených důvodů a vzhledem k ochotě členských států k vyšší integraci v oblasti dohledu finančních trhů byl CESR v roce 2011 transformován na agenturu ESMA, které byly významně posíleny pravomoci v oblasti finančního dohledu. Jakožto agentura má ESMA zároveň větší přímou rozhodovací pravomoc nad jednotlivými trhy a může přijímat závazné technické normy a doporučení.⁶²⁷

⁶²⁶ Přestože tento výbor spojoval de facto evropské finanční regulátory, neměl v této oblasti faktickou odpovědnost. Lannoo, K. (2008), s.29

⁶²⁷ Schammo, P. (2011), s.16

Obrázek 1: Lamfalussyho legislativní proces

Úroveň 3

CESR radí ohledně interpretace evropských norem, vytváří společná pravidla v oblastech, které nejsou obsaženy v evropské legislativě, a porovnává národní regulační mechanismy s cílem zajistit jejich konzistentnost

Úroveň 4

Komise kontroluje implementaci evropských pravidel v členských státech

Komise zakročí v případě, že některý členský stát porušuje evropské právo

Úroveň 1

Komise přijme formální návrh směrnice/nařízení po konzultaci

Evropský parlament

Rada ministrů

Dohoda o základních principech prostřednictvím standardní procedury spolurozhodování

Úroveň 2

Komise po konzultaci s **Evropskou Komisí pro cenné papíry (ESC)** si vyžádá radu **Výbor evropských regulátorů trhu cenných papírů (CESR)** ohledně technických opatření

CESR prezentuje svůj názor **Komisi**

ECS hlasuje o návrhu

Komise přijme opatření

Evropský parlament je o všech krocích informován a dohlíží, zda opatření nepřesahují implementační rozměr

Zdroj: Lamfalussy (2001)

3 Nekonzistentnost regulace trhů s CP v rámci EU

Zajištění konzistentních pravidel je pro jednotný trh s cennými papíry klíčové. Nejednotnost pravidel vede k regulatorní arbitráži a ohrožuje konkurenceschopnost znevýhodněných tržních hráčů. Zároveň je v případě systémového selhání krizový management v přeshraničních finančních institucích velmi obtížný.

Konzistentní pravidla mohou být dosažena pouze důsledným vynucováním správné a včasné implementace EU pravidel do národních právních řádů.

Již Lamfalussyho zpráva zdůraznila posílení vynucování legislativy, které zahrnuje do nového legislativního procesu jakožto úroveň 4 (viz. obrázek 1). Potvrdila roli Komise jakožto odpovědného subjektu v procesu vynucování unijního práva, ale zároveň zdůraznila roli národních regulátorů a účastníků trhu.

Komise je tradičně změřena spíše na vytváření legislativy než na její vynucování, a proto se do časově i finančně nákladného procesu vynucování příliš pouštět nechce. Proces vynucování skutečně není jednoduchý: skládá se z několika stupňů varování a teprve poté následuje žaloba proti členskému státu u Evropského soudního dvora⁶²⁸.

Nechť Komise k zahájení řízení zneužívaly některé členské státy ve svůj prospěch a vědomě implementovaly směrnice způsobem, který odporuje myšlence jednotného trhu, případně ještě s velkým zpožděním.⁶²⁹ Tím se snažily chránit domácí finanční sektor před zahraniční konkurencí.

Na tento problém poukazovala dlouho řada tržních subjektů. Již podle ankety zveřejněné v roce 2001 bylo 75 % respondentů přesvědčeno, že evropské normy transponované do národního práva členských států nejsou s unijním právem konsistentní⁶³⁰. První pětiletý plán FSAP (1999 - 2005) sice vytvořil velké množství legislativních norem, nebyl ovšem dán dostatečný prostor diskusi zúčastněných stran a byl opomenut význam konzistentní implementace legislativních aktů do právních systémů v členských státech (viz. Příloha 1).

Reakcí na přetrvávající problémy byla Nová Bílá kniha o finančních službách 2005 – 2010, která si neúspěšně kladla za hlavní cíl „konsolidaci existující legislativy, zajištění efektivní transpozice existujících směrnic do národního práva a lepší vynucování nových opatření ze strany regulačních orgánů“⁶³¹.

Závěrečná zpráva De Larosiéra z roku 2009 tak opět kriticky hodnotí „nekonzistentní implementaci evropské legislativy do národních právních řádů“ a hledá nápravu:

- Požaduje kvalitní a dostatečně detailní definici směrnic v první úrovni legislativního procesu a dostatečnou podporu výboru/agentury při jejich implementaci v úrovni 3. Ovšem bez správné definice v úrovni 1 není možné konzistentní implementaci ve třetí úrovni zajistit.
- Doporučuje založit pokrizovou reformu legislativy v oblasti finančních trhů na nařízení místo směrnicích a zároveň požaduje aktivní odstraňování přetrvávajících rozdílů z minulosti.
- Kritizuje přetrvávající rozdíly v corporate governance⁶³². Zpráva požaduje především regulatorní úpravu odměňování, která by měla lépe sladit zájmy vlastníků a managementu.

Finanční krize nasměrovala evroskou legislativu novým směrem. Po období podpory evoluční harmonize v podobě konkurence národních legislativních řádů v rámci FSAP se regulace trhu s CP vrací k původní myšlence vytvoření jednotných pravidel ze 70. let. Celosvětově se krize podepsala na zasílené snaze o vyšší regulaci finančních trhů. Evropská lidři v čele s Evropskou Komisí v souladu s tímto vývojem opustili dosavadní liberální „samoregulační“ přístup k finančním trhům (zejména v oblasti clearingů a settlementu nebo

⁶²⁸ Úplné znění smlouvy o založení Evropského společenství (Celex 11957E), Část 5., Hlava I.

⁶²⁹ Příkladem může být případ směrnice o investičních službách, která zavádí jednotný pas. Itálie schválila zákon, že zahraniční investiční firmy musí inkorporovat italské dceřiné společnosti, pokud chtějí na italský trh vstoupit. To naprosto odporuje záměru původní směrnice; viz Murray (2001).

⁶³⁰ Murray, A (2001), s. 26

⁶³¹ White paper: Financial service policy 2005-2010

⁶³² Divergence evropských systémů corporate governance představuje dlouhodobý problém. Podrobněji jej popisuje např. Van den Berghe, L. (2002)

trhu s dluhopisy⁶³³). Obavy členských států z regulatorní arbitráže převýšily obavu ze ztráty národních tradic a nezávislosti. Zavedení jednotných pravidel je nyní po letech nesouhlasu politicky průchodné. Uniformita, která přichází je dosud nevídaná (viz. Nařízení ohledně ratingových agentur⁶³⁴). Krize motivovala evropské lídry k ochotě vzdát se svých národních legislativních tradic mnohem významněji než poslední desetiletí reálné integrace trhu s cennými papíry.

4 Dohled nad evropským kapitálovým trhem

Postupná integrace finančních trhů a rostoucí přeshraniční poskytování finančních služeb vyžadovalo odpověď v podobě řešení společného finančního dohledu.

Nalezení jeho optimální podoby však tradičně komplikuje diferenciaci systému finančního dohledu v jednotlivých členských státech. V rámci EU fungují v podstatě 3 modely dohledu:

- Sektorový model, kdy je dohled oddělen podle sektorů na dohled bankovní, kapitálových trhů a pojišťovnictví,
- Pilířový model tzv. twin-peaks přístup, kdy jedna instituce dohlíží na systémovou stabilitu finančního sektoru (dodržování obezřetnostních pravidel) a druhá na ochranu zákazníků (férové zacházení a praktiky) a
- Integrovaný model.⁶³⁵

Hledání optimálního dohledu tedy nepředstavuje pouze převedení dohledu na nadnárodní úroveň, ale nalezení optimálního modelu při současné eliminaci národních diverzit.

Spolupráce národních dohledů byla zahájena ustanovením výboru CESR v rámci Lamfalussyho procesu. Skutečné pravomoci však zůstaly národnímu domácímu dohledu, a to i v případě poboček. Pouze dceřinné společnosti zahraničních firem jsou jednoznačně regulovány hostitelským státem.

Přestože obhájcí považovali tento systém za vhodný, neboť umožňuje řešit dohled se zapojením různých institucí a tedy různých úhlů pohledu, odhalila současná finanční krize nefunkčnost tohoto mechanismu – především v oblasti bankovníctví. Trhy s cennými papíry však trpěly podobnými problémy a vzhledem k roli jakou sehrály v současné krizi deriváty a další nové typy cenných papírů se požadavek na posílení a zefektivnění dohledu nevyhnul ani jim. Zpráva De Larosiéra se v kritice zaměřila především na následující slabiny systému:

- Nefunkční koordinace dohledu: systém nadměrně spoléhá na názor domácího dohledu, hostitelský dohled poboček nefunguje. Hostitelský stát nemá legislativní prostředky zpochybnit dohled vykonávaný nad skupinou, která má pobočky na jeho území. Řešením by měl být mechanismus závazné mediaci mezi regulátory.
- V případě dceřinných společností dochází k paralelnímu sdílení odpovědnosti, oba dozory mají přístup k informacím a nástroje pro krizové situace. Ovšem nejsou nuceny své informace sdílet a nejsou si v případě insolvence navzájem odpovědné.
- Nekonzistentní legislativa a tedy i požadavky finančního dozoru v rámci členských států, které zvyšují náklady mezinárodních finančních společností na reporting.
- Neefektivita 3. úrovně (CESR a spol) z důvodu nedostatku lidí a chybějících pravomocí činit závazná rozhodnutí.

V reakci na závěry zprávy byl nefunkční výbor CESR působících na 3. úrovni nahrazen v roce 2011 agenturou ESMA, která by měla v oblasti dohledu nastavit systém krizového managementu apodpořit spolupráci národních dohledů na evropské úrovni.

⁶³³ Moloney, N. (2010) s. 1357

⁶³⁴ Nařízení č.1060/2009.

⁶³⁵ Begg, I. (2009) s. 1114

Nový přístup k řešení dohledu finančních trhů byl a nadále je častým tématem diskusí evropských lídrů. Silný tlak byl především na zajištění systémové stability a stanovení obezřetnostních pravidel. Vznikal proto komplexní Evropský systém finančního dohledu (ESFS), který zařizuje dohled nad finančním systémem v EU a to jak na makro tak i na mikro úrovni:

- Pro obezřetnostní makro dohled byla vytvořena nová Evropská rada pro systémová rizika (ESRB).
- Mikro dohled je zajištěn v duchu sektorového modelu novými dohledovými agenturami ESA (ESMA, EBA, EIOPA),⁶³⁶ které nahradily původní výbory ze 3. úrovně Lamfalussyho procesu.

Nový systém dohledu zachovává klíčový význam národních institucí, ale centrální dohled mírně posílil. V oblasti trhu s CP má ESMA více rozhodovacích pravomocí, ale nemůže reálně diktovat podmínky členským státům. Je otázkou, zda je současný stav cílem nebo pouze dalším mezistupněm na cestě k integraci dohledu na evropské úrovni.

5 Posílení spolupráce v současném systému koordinace

Hlavní výhodou zachování současného systému koordinace regulátorů je využití specifických znalostí národních regulátorů o domácím trhu. (V případě finančních institucí bez zahraniční sítě je to jednoznačně nejefektivnější řešení.) Zodpovědnost za celou skupinu tak zůstává na domácím dohledu její centrály, který je zodpovědný za všechny evropské zahraniční pobočky.

Evropští lídři se shodují, že v případě přeshraničních skupin by měla lépe fungovat spolupráce mezi národními dozory zúčastněných států. Není ale jasné, zda by pravomoc přijímat závazná opatření ohledně skupiny neměla být rozšířena i na dozory v hostitelských státech. Pokud totiž spolupráce mezi dozory neprobíhá optimálně a objeví se lokální problém týkající se pobočky v hostitelské zemi, nemá dozor v hostitelské zemi pravomoc přijmout nějaké opatření. Na druhou stranu, pokud by hostitelský dozor tuto pravomoc získal, je nutnost spolupráce snad ještě vyšší. V případě systémové krize by se mohl domácí i hostitelský regulátor nezávisle pokoušet o intervenci, což by dotčené finanční skupině mohlo způsobit značné problémy.

Nevýhodou tohoto systému je zatím stále poněkud vágně definovaný požadavek na „spolupráci a domluvení se“. Jak výstižně uvádí Eichengreen (2009), „spolupráce je receptem na nerozhodnutí“. Prosté posílení spolupráce v současném systému by tak v praxi pravděpodobně nemělo velký efekt. Jako alternativy současného systému se nabízí síťový přístup k dohledu či integrace dohledu na evropské úrovni.

5.1 Síťový přístup

Řešení problémů s nejasnou spoluprací a zároveň radikálnější změnu systému představuje distribuce pravomocí dle modelu použitého např. pro ECB/Eurosystem. Dohled by byl obecně nadále prováděn na národní úrovni, ale byly by jasně definovány situace, kdy by měl být dohled prováděn na úrovni evropské⁶³⁷. Výhoda je především v jasně vymezené odpovědnosti za jednotlivé případy, což umožňuje rychlejší akceschopnost než v případě koordinace.

⁶³⁶ EBA je zkratka pro Evropskou bankovní agenturu a EIOPA je zkratka pro Evropskou agenturu pojišťoven

⁶³⁷ Lannoo, K (2008) s. 37 nebo Begg, I. (2009) s. 1123

6 Jednotný dohled nad evropským kapitálovým trhem

Myšlenka vytvoření jednotného evropského regulátora jako obdoby americké SEC se objevuje dlouhodobě, vážně se jí zabýval již Lamfalussyho výbor. Sjednocení dohledu nad evropským trhem je nejpřirozenější alternativa současného systému spolupráce - vždyť jak lépe zajistit jednotný kapitálový trh než určit jednotný dohled nad jeho pravidly?

Výhody se jeví jako nesporné:

- Nadnárodní instituce nebude mít sklony k protekcionismu jako národní komise, které specifiky národních legislativ de facto odůvodňují svoji vlastní existenci a pro vlády pak není těžké prosadit s jejich pomocí odlišný přístup k národním šampionům.
- Ovlivnit mínění nadnárodní instituce bude těžší, čímž vlády ztratí další kanál k nesoutěžní podpoře národních podniků.
- V rychle se měnícím prostředí kapitálových trhů pomůže právě jednotná instituce zajistit jednotná pravidla a zabránit tak vytváření nových národních legislativních bariér.

Náklady na takto ambiciózní projekt a z něj plynoucí rizika jsou však nezanedbatelná:

- Vytvoření kvalitního dohledu nad kapitálovým trhem je velmi komplexní záležitost. Například ve Velké Británii bylo k vytvoření Komise potřeba 2278 legislativních aktů.⁶³⁸
- Rozsáhlá evropská agenda by také vyžadovala velkou instituci. Pokud se dnes například ve Francouzské komisi pro burzovní operace (COB) činí okolo 5000 rozhodnutí ročně, můžeme jich pro celou Evropu očekávat desetkrát až patnáctkrát tolik. Rozhodnutí se budou týkat jak významných přeshraničních systémových problémů, tak i menších národních záležitostí ze všech koutů Evropské unie. (V případě menších záležitostí se ukazuje jednoznačně efektivnější a praktičtější řešení na národní úrovni – podle principu subsidiarity.)
- Navíc by se případná realizace jistě nevyhla složitému politickému vyjednávání; to by mohlo původní záměry zcela rozmělnit do nic neřešícího kompromisu, a celkově oslabit současnou úroveň dohledu.
- Kapitálové trhy v Evropě jsou navíc různě rozvinuté. Opatření, které může rozvinutému trhu pomoci, může podrozvinutý trh nepřiměřeně oslabit.
- Dalším problémem zůstává velká odlišnost národních legislativ navazujících na kapitálové trhy; týká se to především obchodních zákoníků, vlastnických práv a trestních zákoníků. Vymahatelnost práva se proto v evropských zemích významně liší.

Pokud shrneme jednotlivé argumenty uplatněné v diskusi, jeví s v současné době integrovaný dohled nad evropským kapitálovým trhem jako obtížně realizovatelný i politicky neprůchodný.

7 Závěr

Finanční krize nastartovala revizi současného legislativního rámce evropských finančních trhů. Zůstává však otázkou, zda jsou evropští lídři schopni prosadit optimální regulační rámec pro integrující se trh s CP. Dosažení tohoto cíle dlouhodobě bránilo několik překážek:

Problém dlouhodobě představovala především nekonzistentní transpozice legislativních aktů do národního práva. Řada členských států vědomě implementovala směrnice způsobem, který odporuje myšlence jednotného trhu a navíc s velkým zpožděním.

⁶³⁸ Murrer (2001) str. 17.

Podporu státům při zajištění konzistentní implementace měl zajistit výbor CESR ze 3. úrovně Lamfalussyho, který se vzhledem ke své neformální povaze ukázal jako bezzubý. Až s finanční krizí, která zasáhla celou Evropu a zvýšila ve všech členských státech poptávku po zesílení regulace, se zvýšila ochota ke spolupráci. Obava z důsledků regulatorní arbitráže umožnila prosadit změnu formy přijímané legislativy ze směrnic na jednoznačnější nařízení. Výbor CESR byl transformován na agenturu ESMA s větší přímou rozhodovací pravomocí a možností přijímat závazné technické normy a doporučení.

Tyto reformy by měly reálně pomoci odstranit dosavadní nejednotnost pravidel v oblasti trhů s CP.

Negativně také působil dosud fragmentovaný dohled nad evropskými trhy. Přestože byl Lamfalussyho procesem formálně ustaven systém koordinace národních regulátorů, nedařilo se skutečné spolupráce dosáhnout. V roce 2011 byl evropský dohled částečně reformován posílením pravomocí agentury ESMA, ale základní model dohledu – tedy koordinační model zůstal zachován. Optimalizace dohledu v rámci toho modelu je obtížná, neboť koordinace naráží na limity schopnosti vzájemně se dohodnout. Vhodnou alternativou by mohl představovat síťový model, kdy by byl dohled prováděn na národní úrovni, ale byly by jasně definovány situace, kdy bude převeden na evropskou úroveň.

Pokud shrneme výsledky analýzy problémů evropské legislativy v oblasti cenných papírů, docházíme k závěru, že nedávná reforma umožnila významně inovovat legislativní proces a v oblasti konzistentního vynucování pravidel dává naději nový trend přijímání nařízení namísto směrnic. Slabinou nadále zůstává zajištění koordinace národních regulátorů. Nemůžeme tedy potvrdit, že by současný legislativní rámec vytvářel optimální rámec pro integrující trh s cennými papíry.

Došlo však ke značnému zlepšení. Bude nyní záviset i na samotném trhu, jak se v prostředí nového legislativního rámce přizpůsobí jeho jednotlivé subjekty: firmy, investoři, burzy, clearingová a vypořádací centra, investiční společnosti atd.

Příloha

Přehled transponovaných směrnic z FSAP (1999-2005) do národního práva členských států v dubnu 2006

Směrnice	Termín pro transpozici	Členský stát																							
		Rakousko	Belgie	Kypr	Česká Republika	Německo	Estonsko	Řecko	Španělsko	Finsko	Francie	Maďarsko	Irsko	Itálie	Lotyšsko	Lucembursko	Litva	Malta	Nizozemí	Polsko	Portugalsko	Švédsko	Slovinsko	Slovensko	Velká Británie
Směrnice o manipulaci trhu (2003/6/EC)	12.10.04	OK	CP	CK	EX	OK	OK	OK	OK	EX	OK	OK	OK	EX	OK	NC	OK	OK	OK	EX	EX	EX	OK	OK	EX
Směrnice doplňující směrnici 2003/6 a definuje některé pojmy jako tržní manipulaci zveřejnění interní informace (2003/123/EC)	12.10.04	OK	EX	OK	OK	OK	OK	OK	OK	EX	OK	OK	OK	EX	OK	NC	EX	OK	OK	OK	EX	EX	OK	OK	OK
Směrnice implementující směrnici 2003/6 co se týče spravedlivého investičního doporučení a zveřejnění	12.10.04	OK	EX	OK	EX	OK	OK	OK	OK	EX	EX	OK	OK	EX	OK	NC	OK	OK	OK	OK	EX	EX	OK	OK	OK

836-1 dostupné online 10.5.2013 na <http://www.ceps.eu/book/concrete-steps-towards-more-integrated-financial-oversight-eus-policy-response-crisis>

- [10] LAMFALUSSY a kol. 2001. *Final report of the Committee of Wise Men on the Regulation of European Securities Markets*, Brusel, dostupné 5.5.2009 http://ec.europa.eu/internal_market/securities/docs/lamfalussy/wisemen/final-report-wise-men_en.pdf
- [11] MOLONEY, N. 2010. *EU Financial Market Regulation after the Global Financial Crisis: More „Europe“ or more „Risk“?*, Common Market Law Review 47, Kluwer Law International s. 1317-1383
- [12] MURRAY, A. 2001. *The Future of European stock market*, CER London, 2001, dostupné 5.4.2009 na: http://www.cer.org.uk/pdf/p238_stock_markets.pdf
- [13] TURNER, A. 2009. *The Financial crisis and the Future of Financial Regulation, The Economist's inaugural city lecture*, 21st January 2009, dostupné online 5.1.2013 na http://w3.cantos.com/09/econ_cit-901-eywxa/video/turner_econ.pdf
- [14] SCHAMMO, P. 2011. *The European system of financial supervision and the European securities and market authority*, Jean Monnet Center, dostupné online 5.3.2013 http://www.jean-monnet-coe.keio.ac.jp/references/pierre_schammo_01.pdf
- [14] VAN DEN BERGHE, L. 2002. *Corporate Governance in a Globalising World: Convergence or Divergence?: a European perspective*, Kluwer Academic Publisher, Boston MA, ISBN 0306475383

Kontakt

PhDr. Ing. Hana Malá

Katedra světové ekonomiky

Fakulta mezinárodních vztahů

Vysoká škola ekonomická Praha

W. Churchilla 3, Praha 3, 130000

Email: h.mala@hotmail.com

Česká republika

HODNOTENIE SYSTÉMU ROZVOJA ĽUDSKÝCH ZDROJOV

Ing. Viera Marcinová

Abstrakt

Význam podnikových ľudských zdrojov rastie. Dôvodom je fakt, že motivovaní, angažovaní a pripravení zamestnanci sú zdrojov podnikového úspechu. To je aj dôvod, prečo je potrebné rozvoju zamestnancov venovať pozornosť. Manažéri sú si už v súčasnosti vedomí tohto faktu a chcú merať dopad investícií do rozvojových programov zamestnancov. Môžu použiť rôzne metódy a ukazovatele na vyjadrenie závislosti medzi investíciou do rozvoja zamestnanca a úspechom podniku.

Kľúčové slová: návratnosť investície do rozvoja ľudského kapitálu, efektívnosť nástrojov riadenia ľudských zdrojov

Abstract

Importance of company human resources grows. The reason is that motivated, engaged and well prepared employees are the source of company success. That is why focused and systematic development of employees is needed. Managers nowadays are aware of this fact and want to measure the impact of investment into the employee development programs. There are various methods and measurables for expressing dependence between the investment to employee development and company success.

Key words: return on investment into the human resources development, effectiveness of the human resources management tools

1 Úvod

Podnikom prinieslo 21. storočie síce mnoho príležitostí, ale zároveň aj zvýšený tlak na produktivitu, ktorý sa automaticky prenáša na zamestnancov podniku. Podniky v globálnej konkurencii sa snažia dosiahnuť výkonnosť na svetovej úrovni.

K základným úlohám manažmentu ľudských zdrojov patrí participácia na plnení podnikových cieľov a uskutočňovaní stratégie podniku intenzívnou podporou výkonnosti, rozvojom a angažovanosťou ľudských zdrojov podniku. Takáto efektívna aktivita zamestnancov predpokladá ich nepretržité rozvíjanie a motivovanie. Na podnikovú stratégiu nadväzuje stratégia rozvoja ľudských zdrojov, v ktorej má ísť o kombináciu nástrojov riadenia ľudských zdrojov s činnosťami, ktorými sa naplňujú strategické podnikové ciele. Predpokladá to aktívny prístup zamestnancov k vykonávaným činnostiam, ich stotožnenie sa s víziou a stratégiou podniku. Povinnosťou manažérov ľudských zdrojov je nepretržité zisťovanie, aké kroky je nutné urobiť, pre dosiahnutie trvale vysokej úrovne výkonu zamestnancov. Efektívny rozvoj ľudských zdrojov znamená používanie nástrojov riadenia ľudských zdrojov tak, aby sa zabezpečila ich najvyššia možná účinnosť. Bude hlavným kritériom na posúdenie úspešnosti. Efektívnosť rozvoja ľudských zdrojov dáva manažerom ľudských zdrojov možnosť „predať“ výsledky svojej práce - prepojiť dosahovanie cieľov riadenia ľudských zdrojov s podnikateľskými cieľmi a merať prínos investícií do riadenia ľudských zdrojov. Efektívnosť ľudských zdrojov a nástrojov sa stáva objektom merania a hodnotenia. (Minárová M., Lara Z., 2012, s.28)

Vplyv podnikovej stratégie na množstvo a kvalitu ľudských zdrojov a formy ich rozvoja v podniku sa realizuje prostredníctvom stratégie rozvoja ľudských zdrojov, aplikáciou nasledujúcich nástrojov:

- spôsobu komunikácie s potenciálnymi uchádzačmi/záujemcami o zamestnanie na trhu práce v danom regióne aj globálnom prostredí,
- výberu metód plánovania a nastavenia dynamickej organizačnej štruktúry,
- spôsobov vyhľadávania a výberu ľudských zdrojov,
- programov adaptácie zamestnancov počas prvých mesiacov,
- hodnotenia individuálneho aj kolektívneho výkonu zamestnancov a plánovania ich rozvoja,
- pravidelného a cyklického vzdelávania,
- definovania následníkov kľúčových pozícií v podniku a plánovanie rozvoja kariéry potenciálnych manažérov a talentovaných zamestnancov
- výstupných uvoľňovacích rozhovorov,
- uplatňovaním metód odmeňovania zamestnancov,
- procesov a spôsobov spracovania informácií o zamestnancoch,
- zavedením programov bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci,
- za určitých okolností aj transformáciou politiky ľudských zdrojov z dôvodov zmeny podnikateľskej stratégie, manažmentu zmeny a ďalších nástrojov.

Každý z týchto nástrojov, ak bol v danom období manažmentom podniku použitý, znamená pre podnik nemalú investíciu. Preto má podnik záujem sledovať a vyhodnocovať úspešnosť systému rozvoja podnikových ľudských zdrojov. V zmysle tvrdenia P. Druckera (1998, s.47) „Nie je možné riadiť, čo nevieme merať.“

Cieľom stratégie riadenia ľudských zdrojov každého podniku je maximalizácia návratnosti investície do ľudských zdrojov a minimalizácia rizika tejto investície. Manažéri podniku majú za úlohu zlad'ovať ľudské zdroje s podnikateľskou stratégiou a jej požiadavkami implementáciou takej stratégie riadenia ľudských zdrojov, ktorá rešpektuje a podporuje nastavené podnikateľské ciele aj špecifiká ľudských zdrojov podniku. Zohľadníť pritom právny aj etický aspekt a vždy postupovať pragmaticky a efektívne.

2 Hodnotenie úspešnosti systému rozvoja ľudských zdrojov

Prostriedky vynaložené na získavanie a udržanie zamestnancov, na ich motiváciu a vytváranie priestoru pre sebarealizáciu, pravidelné hodnotenie výkonu zamestnancov, zabezpečenie spokojnosti a stabilizácie zamestnancov sa musia porovnávať s výnosmi, plynúcimi z použitia týchto nástrojov rozvoja ľudských zdrojov. Tento prístup k rozvoju ľudských zdrojov opisuje aj N. Urbančíková (2006, s. 128), ako dilemu v pohľade na rozvoj ľudských zdrojov. Do akej miery by mal byť rozvoj ľudských zdrojov zameraný na vzdelávanie alebo na výkonnosť. Ak sa manažment podniku zameria viac na model výkonnosti, cieľom rozvoja ľudských zdrojov bude zdokonalenie poslania výkonnostného systému, ktorý podporuje úsilie rozvoja ľudských zdrojov tým, že zlepšuje schopnosti jednotlivcov pracujúcich v systéme a zároveň zdokonaľuje aj systém, v ktorom vykonávajú svoju prácu.

Základný princíp rozhodovania o investíciách je v každom podniku rovnaký. Z investícií do ľudského kapitálu očakáva podnik, tento krát v roli investora, výnos porovnateľný alebo vyšší ako sú výnosy z alternatívnych investícií. Pričom výnos nemusí byť vždy vyjadrený v peniazoch. Môže ísť napríklad o výnosy vo forme spoločenskej prestíže, imidžu podniku na trhu práce, pozitívnych externalít (vzdelanejší zamestnanci rýchlejšie odovzdávajú vedomosti kolegom, menej podliehajú negatívnym vplyvom kolektívu, sú stabilnejší, dokážu efektívnejšie fungovať, atď.).

Aj z hľadiska teórie rozvoja ľudských zdrojov majú zamestnanci vlastnosti investície. (Bryan, L., 2007; McKinsey, 2007; Becker, G.S. 1995; Armstrong, M. 2007; atď.) Podnik investuje do „skupovania mozgov“, do programov motivácie, stabilizácie a stimulácie výkonu zamestnancov, ich profesionálneho aj osobného rozvoja. (Pichňa, 1995, s. 38) Z uvedeného možno odvodiť, že tak isto ako pri rozhodovaní o investícii do fyzického kapitálu, aj pri rozhodovaní o investíciách do ľudských zdrojov platia podobné pravidlá :

Obrázok 1: Pravidlá investícií

Zdroj : vlastné spracovanie

Pri tvorbe portfólia ľudských zdrojov, manažment podniku v úlohe investora zvažuje faktory nákladov, rizika a úžitku investície, zamestnancov, so zreteľom na potreby a možnosti podniku. Najlepší zamestnanec na trhu práce neznamená, že je aj pre daný podnik najvhodnejší. Ak manažment podniku tento pohľad na ľudské zdroje uplatní pri používaní nástrojov manažmentu ľudských zdrojov, dospeje k takému portfóliu zamestnancov, ktorí budú stratégiu podniku naplňovať najlepšie.

Existuje viacero teoretických úvah i nepriamo dokázaných vzťahov medzi investíciami do ľudského kapitálu a návratnosťou týchto investícií vo forme pozitívnej zmeny finančných ukazovateľov, pozitívnych externalít, alebo iných zmien ukazovateľov definujúcich úspech podniku. K tomu, aby rozhodovanie o investíciách do ľudského kapitálu podniku mohlo prebiehať na podobných základoch ako rozhodovanie o ostatných investíciách, je vhodné empiricky zistiť mieru návratnosti investícií do ľudského kapitálu. Kvantifikácia tejto miery je veľmi náročná najmä hľadaním vhodnej metodológie.

Máme záujem ľudský kapitál kvantifikovať (vyjadriť v číslach) kvôli jasnejšej interpretácii výsledkov. Je problém kvantifikovať kvalitatívnu podstatu ľudského kapitálu. Ešte problematickejšie je určiť, aká časť investícií vo forme podporeného nástroja manažmentu ľudských zdrojov, či procesov produkujúcich alebo zveľaďujúcich ľudský kapitál sa premietne priamo do tvorby kvantity alebo kvality ľudského kapitálu. Na druhej strane, na strane výstupov, je zložitá oddeliť efekty súvisiace so zmenou ľudského kapitálu od efektov súvisiacich so zmenami iných podnikových zdrojov. Posledným náročným prvkom, ktorý ekonómovia, konzultanti, manažéri ľudských zdrojov v podnikoch riešia je

zohľadnenie kauzálnych súvislostí medzi jednotlivými veličinami. Napriek vymenovaným logickým pochybnostiam o realizovateľnosti takejto štúdie a najmä interpretácie výsledkov, existujú štúdie, ktoré sa pokúsili kvantifikovať mieru návratnosti do ľudského kapitálu a ich výsledky sú dokonca navzájom podobné. Ani investície do ľudského kapitálu neprebiehajú tak priamočiaro, ako je to pri investíciách do fyzického kapitálu. To ešte sťažuje porovnávanie vzájomných vzťahov medzi ľudským kapitálom a ukazovateľmi úspechu podniku.

Pohľady na meranie úspešnosti systémov rozvoja ľudských zdrojov sa rôznia. F. Hroník (2007, s.190) tvrdí : „Nestačí, aby vzdelávací či rozvojový program naučil absolventa schopnosti transferovať vedomosti a zručnosti do vlastnej práce. Je nevyhnutné, aby tento transfer priniesol hodnotu zákazníkovi, čo sa prejaví aj na hospodárskych výsledkoch podniku. Pričom meranie návratnosti tejto investície patrí k najťažšie realizovaným.“

A. Kachaňáková (2008, s.131) opisuje 5 úrovní vyhodnocovania vzdelávania a to reakcie školených osôb, hodnotenie poznatkov, hodnotenie pracovného správania, hodnotenie na úrovni organizačnej jednotky, hodnotenie konečnej hodnoty.

Autorka vychádza z filozofie modelu D. L. Kirkpatricka (1998), ktorý svoje štúdie založil na štyroch úrovniach vyhodnocovania vzdelávacích a rozvojových programov :

1. reakcia : zbiera spätné väzby účastníkov, v ktorých hodnotia rozvojový program, a plánuje akcie na jeho zlepšenie,
2. učenie : pozoruje čo sa účastníci naučili, aké získali vedomosti, zručnosti a postoje,
3. správanie : meria ako sa zmenilo správanie účastníkov po príchode na pracovisko,
4. výsledky : vyhodnocuje ako sa zmenili pracovné výstupy účastníkov rozvojového programu po jeho absolvovaní.

Obrázok 2 : Kirkpatrickov a Phillipsov model.

Zdroj: dostupné na internete <http://leanlearning.wikispaces.com/learning_analytics>

Na túto metodológiu nadviazal J. Phillips (2007), ktorý doplnil uvedené úrovne vyhodnocovania rozvojových programov o ukazovateľ návratnosti investície do ľudských zdrojov (ROI-Return on Investment) ľudských zdrojov. Dôvodom je skutočnosť, že v súčasnosti je potrebné porovnávať zavedenie nástrojov manažmentu ľudských zdrojov s dosiahnutými výsledkami pomocou ukazovateľov úspechu podniku.

Kirkpatrickov model je jedným z najznámejších modelov hodnotenia vzdelávania. Je síce veľmi populárny v prácach autorov, popisujúcich tému hodnotenia rozvojových programov, ale väčšinou sa v praxi merajú iba úrovne 1 a 2 (Gordon, 2001). Kritici Kirkpatrickovho modelu (Alliger a Janak 1998; Swanson a Holton, 1999, a iní) majú hlavné

výhrady voči tomuto modelu. Predovšetkým nie je podporený výskumom. Výskum sústavne potvrdzuje, že uvedené úrovne spolu nesúvisia a ich vzájomná korelácia je nízka. V modeli sa kladie dôraz na meranie reakcie účastníkov vzdelávania alebo výcviku, pritom skúmanie ukázalo, že meranie reakcie má takmer nulovú koreláciu s meraním výsledkov učenia sa alebo výkonnosťou. Výhradou je aj neschopnosť aktualizovať model, ktorý sa nezmenil za posledných 50 rokov a nie sú snahy o jeho aktualizáciu alebo revíziu. Snahy o presadenie modelu v praxi neboli úspešné. Model nezohľadňuje mnoho dôležitých premenných a jeho štvorstupňová úroveň nie je dostatočná na prijatie správnych rozhodnutí v oblasti rozvoja ľudských zdrojov (Urbančíková, 2006, s.156).

Pri tvorbe metrík sa ľudské zdroje obvykle neskúmajú cez financie a účtovníctvo. (Urbančíková, 2006, s.163) Spôsob merania návratnosti investícií do rozvoja ľudských zdrojov podniku prostredníctvom ukazovateľa ROI ako ho popísali Kachaňáková (2008, s.131), Kirkpatrick (1998) a Phillips (2007) predstavuje, podľa N. Urbančíkovej finančný prístup.

Nástroje rozvoja ľudských zdrojov, ktoré sa nedajú kvantifikovať v rámci rozpočtu podniku, nemôžeme porovnávať s tržbami podniku a teda nevieme ani vypočítať návratnosť investície do nich. Vo všeobecnosti, z nehmotných nástrojov je veľmi ťažké až nemožné počítať ukazovatele, ktoré by sledovali trend alebo vzájomné závislosti. Nehmotné ukazovatele je veľmi ťažké oceniť, aj určiť do akej miery ovplyvnili naplnenie podnikového cieľa. (Bryan, 2007, s. 2) Opis spôsobu akým manažment podniku komunikuje na danom trhu práce s potenciálnymi kandidátmi o prácu, ako plánuje ľudské zdroje v budúcich obdobiach, ako hodnotí zamestnancov, ako identifikuje kľúčových zamestnancov a zamestnancov s potenciálom rozvoja, ako motivuje zamestnancov na existujúce kľúčové pracovné pozície, akú pozornosť venuje výstupným uvoľňovacím rozhovorom, bude dopĺňať výsledky veličín ROI a ukazovateľov korelácie nákladov na ľudské zdroje o kvalitatívny rozmer. Dôležitým faktorom skúmania je aj podniková kultúra, ktorá sa premieta do zvyšovania výkonnosti zamestnancov s cieľom naplniť podnikovú stratégiu (Brončeková, 2011).

Kvantifikovať mieru návratnosti investícií do ľudského kapitálu sa pokúšalo vo svojich štúdiách niekoľko vedcov. Uvádzame, z pohľadu zamerania príspevku tie s najvyššou vypovedacou hodnotou, v chronologickom poradí:

V roku 1971 sa A. Kamiač (1971) pokúsil determinovať vplyv investícií do vzdelania na národný dôchodok. Pri použití údajov z rokov 1954 až 1966 pre bývalú ČSSR odhadoval, že s každou korunou nákladov na vzdelanie narastie národný dôchodok o 10,99 koruny. Sám však upozorňuje, že je potrebné brať do úvahy aj iné faktory vplývajúce na výkonnosť ekonomiky. N. G. Mankiw, D. Romer a D. N. Weil (1992) v roku 1992 argumentujú, že pri zvýšení investícií do ľudského kapitálu o 1% sa zvýši výkon zamestnanca o 0,6%.

J. W. Kendrick (podľa Mueller, 1997) uvádza mieru návratnosti investícií do ľudského kapitálu 11,3-12,5%. Podľa jeho zistení pri 1% ročnom raste ľudského kapitálu, a zároveň 1% raste fyzického kapitálu rastie výstup ročne o 1%. G. M. Jenkins (podľa Blundell a kol, 1999) sleduje návratnosť investícií do ľudského kapitálu tak, že vypracoval obdobu Okunovho zákona: pri náraste pomeru zamestnancov s vyššou kvalifikáciou o 1%, vzrastie každoročný výstup o 0,42% až 0,63 %.

Z. Griliches (podľa Blundell a kol., 1999) publikuje, že zvyšovanie vzdelávania pracovnej sily za posledných 50 rokov v USA zvýšilo produktivitu o približne jednu tretinu.

J. Heckman v roku 1998 vo svojej štúdií skúma priemernú mieru návratnosti investícií do ľudského kapitálu 10%. Znamená to, že pri jednorazovej investícii 1000\$ by sa každoročne vrátilo 100\$. Pri ďalšej práci s týmito výpočtami, podobne ako pri fyzickom kapitále, treba zohľadniť čas, kým sa investícia prejaví v praxi a mieru amortizácie kapitálu. Miera návratnosti 10% je však priemernou mierou. Zahŕňa v sebe výnosy z investícií do ľudí

s rozličnou sumou akumulovaného ľudského kapitálu. Predchádzajúce empirické štúdie zistili, že investície do ľudí s vyššou sumou akumulovaného ľudského kapitálu prinášajú vyššie výnosy, ako investície do ľudí s nižšou sumou. Deje sa tak pravdepodobne vďaka mechanizmom seba posilňujúceho efektu ľudského kapitálu. Dá sa z toho tiež odvodiť, že so zvyšujúcimi sa investíciami do ľudského kapitálu sa zvyšuje aj miera ich návratnosti. (Heckman, 1998) Výsledky týchto teórií môžeme zhrnúť do tabuľky 2 podľa citovaných autorov.

Tabuľka 2: Miery návratnosti investícií do ľudského kapitálu

Autor	Miera ROI (%)
Mincer (1962)	10 – 20
Kamiač (1971)	10,99
Mankiw,Romer,Weil (1992)	6
Griliches (1997), Blundell (1999)	30
Heckman (1998)	10
Kendrick (1994), Mueller (2000)	11,3 – 12,5
Bryan (2007)	17
McKinsey (2005)	23

Zdroj: vlastné spracovanie

Okrem týchto faktorov, ktoré ovplyvňujú návratnosť investície do ľudského kapitálu, je potrebné (podľa Vodák, Kucharčíková, 2007, s.155) pri hodnotení efektívnosti investícií do ľudských zdrojov vziať do úvahy aj tieto faktory :

- doba dosiahnutia úplnej návratnosti investície. Z dôvodu, že tento ukazovateľ ovplyvní aj charakter a ciele rozvojového programu,
- nie všetky prínosy sú merateľné v peňažných jednotkách. Existujú aj kvalitatívne, nepeňažné úžitky. Tie sú vyjadrené v oblastiach morálky, komunikácie, tímovej práce, motivácie, ktoré sú pre úspech podniku tak isto dôležité, ale je veľmi ťažké ich vyjadriť v peniazoch.

3 Záver

Systém rozvoja podnikových ľudských zdrojov je daný kombináciou nástrojov riadenia ľudských zdrojov. Nároky na jeho úspešnosť vzhľadom k rastúcej konkurencii a rastúcimi nárokmi na podniky rastú tiež. Systém rozvoja ľudských zdrojov budeme pokladať za úspešný, keď bude súčet meraných ukazovateľov ROI čo najvyššie číslo. Samozrejme zohľadníme aj kvalitatívne ukazovatele, ak budú použité tak, aby sa naplnila stratégia riadenia ľudských zdrojov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ALLIGGER, G.M., JANAK, E.A. (1998). *Kirkpatrics Level of Training Criteria: Thirty years later*. Personel Psychology 42. ISSN 1744-6570

- [2] ARMSTRONG, M. (2007). *Řízení lidských zdrojů*. 10. vyd. Praha : Grada Publishing, 800 s. ISBN 978-80-247-1407-3.
- [3] BECKER, G. S. (1995). *The Essence of Becker*. Stanford University : Hoover Institution Press, ISBN 10: 0817993428.
- [4] BLUNDELL, R. a kol. (1999). *Human capital investment: The returns from education and training to the individual, the firm and the economy*. Fiscal studies 20, s.1-23. ISSN: 1475-5890.
- [5] BRONČEKOVÁ, K. (2011). *Oceňujeme vazbu výkonu lidí na cíle a výkon firmy*. HRM 2/2011, s.29. ISSN 1801-4690.
- [6] BRYAN, L.(2007). *The new metrics of corporate performance : Profit per employee*. McKinsey Quarterly. Spring 2007. McKinsey & Company. New York. [cit.2013-01-21] Dostupné na internete : <http://www.interknowledgetech.com/profit%20per%20employee.pdf>
- [7] DRUCKER, P. F. (1998). *Harvard Business Review on Knowledge Management..* Harvard College: Harvard Business School Press, ISBN 10: 0-87584-881-8.
- [8] GORDON, J. (2001). *Measuring the „Goodness“ of Training*. Training. ISSN-0095-5892.
- [9] HECKMAN, J. (1998). *What should be our human capital investment policy?* Fiscal studies 19, s.103-119. ISSN: 1475-5890
- [10] HRONÍK, F. (2007). *Rozvoj a vzdělávání pracovníku*. Praha : Grada Publishing. s.233. ISBN 978-80-247-1457-8.
- [11] KACHAŇÁKOVÁ, A., NACHTMANNOVÁ, O., JONIAKOVÁ, Z. (2008). *Personálny manažment*. Bratislava: Iura Edition. 235 s. ISBN 978-80-8078-192-7.
- [12] KAMIAČ, A. (1971). *Ekonomika vzdelania*. Bratislava : Práca. ISBN 74-055-71.
- [13] KIRKPATRICK, D.L. (1998). *Evaluating Training Programmes: The Four Levels*. San Francisco: Berrett-Koehler. ISBN 1-57675-042-6.
- [14] MANKIW, N.G. - ROMER, D. - WEIL, D.N. (1992). *A contribution to the empirics of economic growth*. Quarterly Journal of Economics 107, s. 407 – 437. [cit.2013-01-18] Online publikácia dostupná na internete: <http://links.jstor.org/sici?sici=0033-5533%28199205%29107%3A2%3C407%3AACTTEO%3E2.0.CO%3B2-5>.
- [15] MCKINSEY a spol. (2012). *Predpokladané trendy vývoja HR pre rok 2012*. In HRM Human Resources Management 1/2012, s.28. ISSN 1801-4690.
- [16] MINÁROVÁ M., LARA Z. (2012). *Efektivita a vášeň v HR*. In HR Forum 4/2012. Praha: People Management Forum, s. 28-29. ISSN 1212-690X.
- [17] PHILLIPS, J. J. (2007). *Measuring ROI in Human Resources*. [cit.2013-01-29] Dostupné na internete: http://www.competentiebeleid.be/assets/waarom/Measuring_ROI.pdf.
- [18] PICHŇA, Ján. (1995). *Základy personalistiky II*. Bratislava: Sofa, ISBN 8085752158.
- [19] SWANSON, R., HOLTON, E. (1999). *Results: How to assess performance, Learning and Perception in Organisation*. San Francisco: Berrett Koelher, ISBN 1-57675-044-2.
- [20] URBANČÍKOVÁ, N. (2006). *Ludské zdroje v regionálnom rozvoji*. Košice : C – Press, s.206. ISBN 80-8073-600-6.
- [21] VODÁK, J., KUCHARČÍKOVÁ, A. (2007). *Efektivní vzdělávání zaměstnancu*. Praha : Grada Publishing, ISBN 978-247-1904-7.

Kontakt***Ing. Viera Marcínová***

Katedra Ekonomiky a manažmentu podniku

Ekonomická Fakulta

Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica

Tajovského 10, Banská Bystrica

Email: viera.marcinova@gmail.com

Slovenská republika

KULTÚRNA DIMENZIA DIPLOMACIE AKO NÁSTROJ ZAHRANIČNEJ POLITIKY ŠTÁTU NA PRÍKLADE RAKÚSKEJ REPUBLIKY

Mgr. Boris Mattoš, PhD.

Abstrakt

Cieľom príspevku je charakteristika základných špecifik kultúrnej dimenzie diplomacie ako nástroja zahraničnej politiky štátu v medzinárodných vzťahoch na príklade Rakúskej republiky. Kultúrna dimenzia diplomacie sa stala neodmysliteľnou súčasťou medzinárodných vzťahov, má dôležitý význam, keďže práve prostredníctvom nej prichádza väčšina ľudí do kontaktu so samotnou krajinou. Predmetom skúmania je jej teoretické vymedzenie najmä k pojmu verejná diplomacia. V druhej časti je dôraz kladený na kultúrnu diplomaciu Rakúska, ktorá je pod inštitucionálnou záštitou Spolkového ministerstva pre európske a medzinárodné záležitosti a participujúcich inštitúcií (najmä Kultúrne fórum, Rakúska knižnica a Rakúsky inštitút). Úloha Rakúska v regióne strednej Európy je nespochybniteľná, je preto logickým krokom, že rakúska kultúrna diplomacia je zameraná prioritne na Dunajský priestor, Región Čierneho mora a Západný Balkán. Aj vzhľadom k synergii s ostatnými inštitúciami sa Rakúsku pomerne úspešne darí udržiavať tak permanentný záujem o rakúske umenie a hudbu, ako aj otvárať nové možnosti spolupráce nielen v Európe, ale aj vo vzdialenejších regiónoch sveta.

Kľúčové slová: kultúrna diplomacia, zahraničná politika, Rakúska republika

Abstract

The paper describes main specificities of the cultural dimension of diplomacy as a foreign policy tool in international relations on the example of Austria. The cultural dimension of diplomacy has become an essential part of international relations. It is an important issue, because most of people are coming into contact with the country through it. The subject of research is theoretical definition of the concept of cultural diplomacy. The second part is dedicated to the importance of the cultural diplomacy of Austria, which is working under the institutional auspices of the Federal Ministry for European and International Affairs and the participating institutions (especially Cultural Forum, Austrian Library and Austrian Institute). The role of Austria in Central Europe is unquestionable, is therefore a logical step that the Austrian cultural diplomacy is focused primarily on the Danube area, the Black Sea Region and the Western Balkans. Also due to the synergy with other institutions is quite successful for Austria to maintain a permanent interest in Austrian art and music, as well as open up new opportunities for cooperation not only in Europe but also in the more distant regions of the world.

Key words: cultural diplomacy, foreign policy, Austria

1 Kultúrna dimenzia diplomacie

Diplomacia ako prostriedok realizácie zahraničnej politiky štátu sa nachádza v permanentnom procese vývoja, ktorý v každom štádiu ovplyvňujú rôzne interné a externé faktory. Prebiehajúce procesy globalizácie a modernizácie, intenzívny vývoj v oblasti informačných a komunikačných technológií, interaktivita so širokou verejnosťou a ďalšie aspekty majú vplyv na transformáciu diplomacie a jej jednotlivých dimenzií, ktorými sú

hospodárska diplomacia, verejná diplomacia, parlamentná diplomacia, vojenská diplomacia, či kultúrna diplomacia.

Niektoré oblasti spadajúce do portfólia zahraničnej politiky a diplomacie prestali byť postupom času výhradnou doménou pôsobenia profesionálnych diplomatov, resp. činnosti diplomatických a konzulárnych orgánov. V diplomatickej praxi je možné pozorovať napr. nárast množstva priamych kontaktov medzi predstaviteľmi jednotlivých štátov a to bez asistencie diplomatických zastupiteľstiev, podobne nárast nových aktérov, ktorí sa stávajú jej súčasťou. Každý štát realizuje svoju zahraničnú politiku na základe disponibilných možností a prostriedkov. V prípade, že štát nemá k dispozícii špecifické prostriedky (napríklad vojensko-politické, resp. surovinové) je jeho sila na presadzovanie svojich geopolitických záujmov do značnej miery obmedzená.

Kultúrna dimenzia diplomacie sa stala neodmysliteľnou súčasťou medzinárodných vzťahov. Kultúrne vzťahy tvoria ich ďalší pilier spolu s ekonomikou a politikou. Kultúrny potenciál štátu, resp. iného subjektu medzinárodných vzťahov vytvára určitý kapitál využiteľný na presadzovanie zahranično-politických priorít prostredníctvom vplyvu na verejnú mienku.

Z dôvodu primárnej orientácie kultúrnej diplomacie na širokú verejnosť dochádza pri definičnom vymedzení pojmu k jeho zamieňaniu s verejnou diplomaciou. Pajtinka v tomto kontexte konštatuje, že kultúrna diplomacia, podobne ako verejná diplomacia, operuje predovšetkým s hodnotami a ideami, čo je zrejme aj príčinou častého zamieňania, resp. splývania oboch pojmov. V skutočnosti pritom ide o dva separátne, hoci úzko súvisiace fenomény, na čom sa zhoduje aj prevažná väčšina odborníkov. Uvádza tiež širšiu definíciu M. C. Cummingsa, ktorý kultúrnu diplomáciu označuje za proces „výmeny ideí, informácií, prvkov umenia, životných štýlov, hodnotových systémov, tradícií, názorov a iných aspektov kultúry medzi kolektivitami“. Pajtinka chápe kultúrnu diplomáciu ako súčasť realizácie zahraničnej politiky resp. ako jednu z dimenzií diplomacie štátu, a (v užšom zmysle) ju charakterizuje ako „súbor oficiálnych aktivít, ktoré sú zamerané na sprostredkovanie informácií o hodnotách, normách správania sa a iných atribútoch kultúry jedného (štátneho) národa vo vzťahu k inému (štátnemu) národu, a ktorých cieľom je presadzovať vlastné národno-štátne záujmy“.⁶³⁹

Kurucz pripomína, že kultúra ako taká bola vždy prítomná v medzinárodných vzťahoch a tvorila ich súčasť. Vznik kultúrnej diplomacie je podľa neho ovplyvnený zmenami v diplomacii, ktoré vyvolali nové tendencie v medzinárodných vzťahoch. Ako zdôrazňuje, najmä v druhej polovici 20. storočia sa čoraz častejšie dostáva do popredia potreba obracať sa na verejnosť, získať ju pre tie či oné kroky zahraničnej politiky.⁶⁴⁰

Kultúra sa stala v medzinárodných vzťahoch veľmi dôležitým mocenským faktorom. Nye ju označuje za jeden zo zdrojov mäkkej moci (soft power), ktorá ovplyvňuje prítlačivosť danej krajiny. Kým tvrdá moc (hard power) je spojená s donucovaním a využívaním vojenskej a hospodárskej sily, mäkká moc je prítlačivou silou, spočívajúcou v schopnosti formovať preferencie iných.⁶⁴¹

Hubinger označuje kultúrnu diplomáciu za významný, hoci niekedy podceňovaný nástroj zahraničnej politiky štátu spočívajúci v prezentácii, propagácii a posilňovaní dobrého

⁶³⁹ PAJTINKA, E. 2008. *Verejná diplomacia*. In: Mattoš, B. (Ed.): *Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie*, s. 196. [cit. 16.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://fmv.euba.sk/files/Zbornik_2008_Diplomaticka_sluzba_clemskeho_statu_EU.pdf>

⁶⁴⁰ KURUCZ, M. 2007. *Kultúrna dimenzia diplomacie*. In: Mattoš, B. (Ed.): *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie*, s. 63. [cit. 22.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://fmv.euba.sk/files/Zbornik_2007_Zahranicna_politika_a_diplomacia_SR.pdf>

⁶⁴¹ NYE, J. S. Jr. 2004. *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, s. 11.

mena štátu prostredníctvom kultúrnych aktivít.⁶⁴² Najmä malé štáty s bohatou kultúrnou tradíciou a históriou môžu kultúrnu diplomaciu využívať na budovanie, resp. posilňovanie svojej pozície na medzinárodno-politickej scéne.

V definícii Tomalovej je možné kultúrnu diplomaciu identifikovať ako jednu z dvoch súčastí zahraničnej politiky štátu:

1. *Tradičná bilaterálna a multilaterálna diplomacia;*
2. *Kultúrna diplomacia ako verejná diplomacia.*⁶⁴³

Prvú oblasť vymedzuje rovina bilaterálnej a multilaterálnej zahraničnej politiky, ktorá sa venuje oblastiam tematicky spadajúcim do kultúry (napr. medzištátne dohody o kultúrnej spolupráci). Cieľom kultúrnej diplomacie je podľa Tomalovej sprístupnenie oblasti kultúry zahraničnému publiku formou podpory kultúrnych akcií, výmenou osobností, univerzitnou spoluprácou, výučbou jazyka, zahraničným televíznym a rozhlasovým vysielaním. Cieľovou skupinou nie sú diplomati partnerskej krajiny, ale celá spoločnosť, prípadne jej elity, ktoré majú väčší vplyv na formovanie verejnej mienky.⁶⁴⁴

Rusiňák považuje kultúrnu diplomaciu ako významnú súčasť verejnej diplomacie. V širšom význame ju definuje ako samostatnú (osobitnú) sféru (dimenziu) zahraničnej politiky štátu, funkciou ktorej je prostredníctvom špecializovaných orgánov a prostriedkov podporovať a rozvíjať kultúrny vplyv tohto štátu v medzinárodných vzťahoch. Cieľom štátov je pritom prostredníctvom kultúry, umenia, vedy a športu prezentovať najmä hodnoty vysielajúceho štátu, jeho tradície, jazyk, ide a iné informácie, ktoré pomáhajú vzájomnému porozumeniu medzi obyvateľmi i medzi štátmi. Kultúrna diplomacia je súčasťou tzv. soft power (mäkkej sily) štátu ako protikladu tzv. hard power (hrubej sily) presadzovanej prostredníctvom vojenskej sily.⁶⁴⁵

Pre realizáciu kultúrnej dimenzie diplomacie sa využíva relatívne široké spektrum nástrojov od kultúrnych podujatí typu výstav, koncertov, festivalov, filmových predstavení, jazykovej výučby, resp. ďalších možností umožňujúcich realizáciu rozvoj spolupráce v oblasti vedy, kultúry a umenia.

Podpora týchto aktivít je realizovaná prostredníctvom zastupiteľských úradov, alebo špecializovaných agentúr pri zohľadnení disponibilných finančných prostriedkov danej krajiny. Z hľadiska modelov riadenia kultúrnej dimenzie diplomacie je možné poukázať na isté rozdielnosti pri ich organizačnej realizácii. Rusiňák uvádza príklad Českej republiky, kde sa kultúrna diplomacia realizuje prostredníctvom Českých centier, ktoré sú príspevkovou organizáciou Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky. V Maďarskej republike riadi kultúrne inštitúty ministerstvo školstva a kultúry, pričom bezprostredným riadením maďarských kultúrnych inštitútov je poverený Balassiho ústav.⁶⁴⁶ Ďalšími príkladmi inštitúcií, ktoré pôsobia v tejto oblasti sú: British Council (Veľká Británia a Severné Írsko), Goethe Institut (Spolková republika Nemecko), Alliance française a francúzske kultúrne centrá (Francúzsko), Instituto Cervantes (Španielske kráľovstvo), Konfuciov inštitút (Čínska ľudová republika) a pod.

2 Kultúrna diplomacia Rakúskej republiky

Rakúska republika sa po 2. svetovej vojne vydala cestou politiky neutrality, ktorá sa stala základným stavebným prvkom rakúskej zahraničnej politiky. K celkovej politickej stabilite krajiny prispela nadstranícka politika konsenzu naprieč politickým spektrom.

⁶⁴² HUBINGER, V. 2006. *Encyklopedie diplomacie*, s. 85

⁶⁴³ TOMALOVÁ, E. 2008. *Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost*, s. 12.

⁶⁴⁴ TOMALOVÁ, E. 2008. *Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost*, s. 10.

⁶⁴⁵ RUSIŇÁK, P. 2012. *Diplomacia – úvod do štúdia*, s. 56.

⁶⁴⁶ RUSIŇÁK, P. 2012. *Diplomacia – úvod do štúdia*, s. 57.

Okrem politiky neutrality, stabilnej politickej situácie, ekonomickej vyspelosti je obraz Rakúska v zahraničí formovaný aj v kontexte využitia prostriedkov kultúrnej diplomacie. Ide o oblasť, ktorá má aj vzhľadom k bohatej kultúrnej minulosti krajiny svoj významný potenciál.

Ani Rakúsko sa po 2. svetovej vojne nevyhlo relatívne častému striedaniu a presúvaniu kompetencií v oblasti kultúrnej diplomacie medzi jednotlivými ministerstvami a to od Spolkového ministerstva vzdelávania cez Úrad rakúskeho spolkového kancelára po Spolkové ministerstvo zahraničných vecí (súčasnosť). Rezort diplomacie sa vstupom Rakúska do Európskej únie transformoval na Spolkové ministerstvo pre európske a medzinárodné záležitosti (Bundesministerium für europäische und internationale Angelegenheiten - BMeiA). Jeho kultúrno-politická sekcia tvorí jednu zo 7 sekcií; v kultúrno-politických otázkach rezort úzko spolupracuje s najvyššími orgánmi štátnej správy so zameraním na umenie, kultúru, vedu, výskum a tiež so spolkovými vládami.

Najzásadnejšie zmeny v koncepcii kultúrnej diplomacie Rakúska nastali po politických a spoločenských zmenách v krajinách strednej a východnej Európy v roku 1989, následne po vstupe Rakúskej republiky do Európskej únie (1. január 1995) a po rozšírení Európskej únie v roku 2004.

Vzhľadom na relatívnu rozsiahlosť a komplexnosť rakúskeho kultúrneho dedičstva je dôležitá koordinácia kultúrnej diplomacie v rámci jednotlivých inštitúcií. Rakúska kultúrna diplomacia disponuje v zahraničí zahraničnou kultúrnou sieťou, ktorú tvoria tieto hlavné zložky:

▪ **Zastupiteľské a konzulárne úrady:**

- **Veľvyslanectvá** – Rakúska republika má v zahraničí 82 veľvyslanectiev⁶⁴⁷, z toho v 26 prípadoch spolu s Kultúrnym fórom;
- **Generálne konzuláty** – konzulárnu sieť Rakúska v zahraničí tvorí 11 generálnych konzulátov, z toho v 4 prípadoch koexistujúcich s Kultúrnym fórom;
- **Honorárne konzuláty** – Rakúsko má v zahraničí 280 honorárnych konzulátov.

▪ **Kultúrne fóra** (Kulturforen) - Rakúsko má v zahraničí 30 Kultúrnych fór⁶⁴⁸, ktoré sú zriaďované na miestach významných kultúrnopolitických záujmov Rakúskej republiky a ich úlohou je: prezentovať rakúske kultúrne hodnoty v zahraničí, podporovať kultúrne stretnutia medzi Rakúskom a hositeľskými krajinami, realizovať spoločné kultúrne projekty v spolupráci s inštitúciami hositeľských krajín a spolupracovať pri realizácii medzištátnych kultúrnych dohôd.

▪ **Rakúske knižnice** (Österreichische Bibliotheken)⁶⁴⁹ – etablované od roku 1989 na 60 miestach v 28 štátoch, v rámci ktorých sa nachádza viac ako 350-tisíc kníh a viac ako 8-tisíc zvukových nosičov. Knižnice sú otvárané v partnerstve s lokálnymi inštitúciami,

⁶⁴⁷ Počty zriadených inštitúcií pozri: BUNDESMINISTERIUM FÜR EUROPÄISCHE UND INTERNATIONALE ANGELEGENHEITEN. 2011. *Auslandskulturkonzept: Austria Kultur*, s. 8. [cit. 13.4.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/3-Kulturpolitische_Sektion_.pdf/Broschueren/Broschuere_Auslandskulturkonzept_2011.pdf>

⁶⁴⁸ Rakúske kultúrne fóra sa nachádzajú v mestách: Belehrad, Berlín, Bern, Bratislava, Brusel, Budapešť, Bukurešť, Dillí, Istanbul, Káhira, Krakov, Kyjev, Londýn, Lubľana, Madrid, Miláno, Mexiko, Moskva, New York, Ottawa, Paríž, Peking, Praha, Rim, Teherán, Tel Aviv, Tokio, Varšava, Washington D.C. a Záhreb. ÖSTERREICHISCHES KULTURFORUM (Kultúrne fórum). [cit. 3.5.2013]. Dostupné na internete [online]: <<http://www.bmeia.gv.at/aussenministerium/aussenpolitik/auslandskultur/kulturforen.html>>

⁶⁴⁹ ÖSTERREICHISCHE BIBLIOTHEKEN (Rakúske knižnice). Dostupné na internete [online]: <<http://www.oesterreich-bibliotheken.at/>>

najmä s knižnicami a univerzitami a ich úlohou je sprostredkovať informácie o rakúskej kultúre. Fixné náklady na prevádzku hradí lokálny partner a rezort diplomacie poskytuje vybavenie knižníc.

- **Rakúske inštitúty** (Österreich Institut GmbH)⁶⁵⁰ – inštitúty vznikli zákonom č. 177 z roku 1996 a ich hlavným cieľom je výučba nemeckého jazyka. Rakúske inštitúty sú prevádzkované, až na dve výnimky, najmä v metropolách krajín strednej Európy: Belehrad, Bratislava, Brno, Budapešť, Krakov, Lubľana, Vroclav a Istanbul.

Ciele v oblasti kultúrnej diplomacie boli schválené rakúskym rezortom diplomacie, definované v dokumente *Auslandskulturkonzept* a boli stanovené nasledovne:

1. Prezentovať Rakúsko v zahraničí ako inovatívno-kreatívnu krajinu so svojím rôznorodým, historicky rastúcim kultúrnym a vedeckým bohatstvom;
2. Vychádzajúc zo zásady „Jednota v rozmanitosti“ sa aktívne spolupodieľať na ďalšom rozvoji európskej integrácie;
3. Prostredníctvom iniciatív v oblasti kultúrneho a náboženského dialógu trvalo prispievať ku globálnemu budovaniu dôvery a zabezpečenia mieru.⁶⁵¹

Tradičná úloha Rakúska v regióne strednej Európy je nespochybniteľná. Žiaden iný štát nezohral v tomto priestore vzhľadom na svoje geopolitické postavenie takú dôležitú úlohu ako práve rakúsko-uhorská monarchia, ktorá významne ovplyvnila rozvoj kultúrnej identity na celom svojom území. Je preto logickým krokom, že rakúska kultúrna diplomacia je intenzívne realizovaná najmä v týchto troch geografických regiónoch: Dunajský priestor, Región Čierneho mora a Západný Balkán⁶⁵².

Z mimoeurópskych štátov je možné úspechy v oblasti prieniku Rakúska zaznamenať najmä v Spojených štátoch amerických, kde bol na Stanfordskej univerzite zriadený program Rakúskych a stredo európskych štúdií⁶⁵³, podobne Americko-rakúska nadácia⁶⁵⁴ (The American Austrian Foundation) a veľmi dobrú rezonanciu má práca Rakúskeho kultúrneho fóra v New Yorku⁶⁵⁵. Z Ázie možno spomenúť najmä spoluprácu s Japonskom, kde pretrvávajú intenzívny záujem o rakúsku kultúru.

Najväčší záujem zo zahraničia je najmä o umenie a hudbu s dosahom na minulosť, prienik súčasnej rakúskej kultúrnej tvorby nie je taký výrazný. Významnú celosvetovú rezonanciu dosahujú pravidelné novoročné televízne prenosy Viedenských filharmonikov (Wiener Philharmoniker) a tiež prenosy z ďalších kultúrnych podujatí.

3 Záver

Možnosti realizácie kultúrnej diplomacie jednotlivých krajín sú determinované nielen ich potenciálom v oblasti kultúry, či hospodárstva, ale aj komunikačnými zručnosťami. Veľké krajiny majú široko rozvetvenú sieť inštitucionálnych útvarov, ktoré im umožňujú zabezpečovať relatívne veľký rozsah aktivít so širokým záberom. To však neznamená, že

⁶⁵⁰ ÖSTERREICH INSTITUT (Rakúsky inštitút). Dostupné na internete [online]: <<http://www.oei.org/>>

⁶⁵¹ BUNDESMINISTERIUM FÜR EUROPÄISCHE UND INTERNATIONALE ANGELEGENHEITEN. 2011. *Auslandskulturkonzept: Austria Kultur*, s. 5. [cit. 13.4.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/3-Kulturpolitische_Sektion_-_pdf/Broschueren/Broschuere_Auslandskulturkonzept_2011.pdf>

⁶⁵² BUNDESMINISTERIUM FÜR EUROPÄISCHE UND INTERNATIONALE ANGELEGENHEITEN. 2011. *Auslandskulturkonzept: Austria Kultur*, s. 12. [cit. 13.4.2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/3-Kulturpolitische_Sektion_-_pdf/Broschueren/Broschuere_Auslandskulturkonzept_2011.pdf>

⁶⁵³ Pozri: <http://fsi.stanford.edu/research/austrianprogram>

⁶⁵⁴ Pozri: <http://www.aaf-online.org/>

⁶⁵⁵ Pozri: <http://www.acfny.org/home/>

malé štáty sú z tohto procesu vylúčené, resp. nemôžu disponovať úspešnou kultúrnou diplomaciou.

Pre krajiny ako Rakúsko je preto zvlášť dôležité, aby dokázali efektívne využiť všetky disponibilné možnosti a koncentrovali svoje úsilie na jasne vymedzené ciele. Význam kultúry pre rozvoj medzinárodných vzťahov stimuluje aj malé krajiny k tomu, aby sa v súlade so svojimi cieľmi usilovali rozširovať sieť kultúrnej diplomacie aj do geograficky vzdialenejších oblastí. S potešením možno konštatovať, že prioritné oblasti, ktoré si Rakúsko zadefinovalo, sa viažu najmä na Európu, na regióny, s ktorými ho spája nielen geografická blízkosť, ale najmä dlhoročné historické väzby. To je pridaná hodnota a významný potenciál Rakúska tiež do budúcnosti. Aj vzhľadom k synergii s ostatnými participujúcimi inštitúciami sa Rakúsku pomerne úspešne darí nielen udržiavať permanentný záujem o rakúske umenie a hudbu, ale tiež otvárať nové možnosti spolupráce.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BUNDESMINISTERIUM FÜR EUROPÄISCHE UND INTERNATIONALE ANGELEGENHEITEN – BmieA (Spolkové ministerstvo pre európske a medzinárodné záležitosti). 2011. *Auslandskulturkonzept: Austria Kultur*. Viedeň: BMieA, 2011. Dostupné na internete [online]: <http://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/3Kulturpolitische_Sektion_-_pdf/Broschueren/Broschuere_Auslandskulturkonzept_2011.pdf>.
- [2] HUBINGER, V. 2006. *Encyklopedie diplomacie*. Prvé vydanie. Praha: Nakladatelství Libri, 2006. 192 s. ISBN 80-7277-296-1.
- [3] KURUCZ, M. 2007. *Kultúrna dimenzia diplomacie*. In: Mattoš, B. (Ed.): *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. 215 s. ISBN 978-80-225-2467-4. [cit. 22.05.2012]. Dostupné na internete [online]: <http://fmv.euba.sk/files/Zbornik_2007_Zahranicna_politika_a_diplomacia_SR.pdf>
- [4] NYE, J. S. Jr. 2004. *Soft Power. The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004. 191 s. ISBN 978-1-58648-306-7.
- [5] PAJTINKA, E. 2008. *Verejná diplomacia*. In: Mattoš, B. (Ed.): *Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. 288 s. ISBN 978-80-225-2630-2 Dostupné na internete [online]: <http://fmv.euba.sk/files/Zbornik_2008_Diplomaticka_sluzba_clenskeho_statu_EU.pdf>
- [6] ÖSTERREICHISCHE BIBLIOTHEKEN (Rakúske knižnice). Dostupné na internete [online]: <<http://www.oesterreich-bibliotheken.at/>>
- [7] ÖSTERREICHISCHES KULTURFORUM (Kultúrne fórum). Dostupné na internete [online]: <<http://www.bmeia.gv.at/aussenministerium/aussenpolitik/auslandskultur/kulturforen.html>>
- [8] ÖSTERREICH INSTITUT (Rakúsky inštitút). Dostupné na internete [online]: <<http://www.oei.org/>>
- [9] RUSIŇÁK, P. 2012. *Diplomacia – úvod do štúdia*. Prvé vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. 434 s. ISBN 978-80-225-3480-2.
- [10] TOMALOVÁ, E. 2008. *Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost*. Prvé vydanie. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2008. 128 s. ISBN 978-80-86506-73-9.

Kontakt***Mgr. Boris Mattoš, PhD.***

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

E-mail: boris.mattos@euba.sk

Slovenská republika

Ing. Laura Meričková

Abstrakt

Verejná diplomacia je pomerne mladou dimenziou diplomacie a ako súčasť zahraničnej politiky sa oficiálne stala najprv v Spojených štátoch koncom 60-tych rokov 20 storočia. Za približné polstoročie bolo niekoľko pokusov o vytvorenie jednotného pohľadu na tento koncept, ktorý sa však zatiaľ nepodarilo dosiahnuť. Služi o tom fakt o nespočetnom množstve definícií verejnej diplomacie, ktoré boli vytvorené v rôznych obdobiach. Cieľom článku ale nie je hľadať jednotnú definíciu. Namiesto toho sa článok snaží poskytnúť komplexný pohľad na vývoj verejnej diplomacie prostredníctvom modelov, ktoré boli ponúknuté nietorými teoretikmi a ktoré formujú teóriu verejnej diplomacie a zároveň sa sami jej súčasťou stávajú. Článok tieto teoretické poznatky analyzuje a v niektorých častiach komparuje.

Kľúčové slová: model, teórie medzinárodných vzťahov, konkurenčný, kooperatívny

Abstract

Public diplomacy is a young dimension of diplomacy and as a part of foreign policy it has officially become first in the U.S in the 60'. During the half century of its existence, it has not been managed to provide a unified perception of the concept. As a matter of fact, there is abundant number of possible definitions of public diplomacy. This contribution, however seeks to provide a complex overview of the evolution of the concept through existing models and theories which are forming the theory of public diplomacy and at the same time they are becoming their part as well. This contribution analysis and compares these approaches.

Key words: model, theories of international relations, competitive, cooperative

1 Verejná diplomacia

Verejná diplomacia je koncept, ktorý bol definovaný v 60-tych rokoch 20. storočia v Spojených štátoch amerických a preto sa aj početná časť výskumu v počiatočných zamerala na verejnú diplomaciu USA.⁶⁵⁷ Po páde železnej opony sa trend verejnej diplomacie rozšíril aj do Európy a v súčasnosti sa skúmajú verejné diplomacie aj iných štátov. Teoretici sa zhodujú, že ako prostriedok zahraničnej politiky ho možno považovať za nový, kultivovanie dobrého mena v zahraničí je však staré už stáročia.

Komplexná teória verejnej diplomacie je vo vývoji. Rozdiely v definíciách verejnej diplomacie existujú ako v teoretickej, tak aj v praktickej rovine.

Aj napriek rozdielnym prístupom môžeme označiť verejnú diplomaciu za oficiálnu politiku štátu, ktorej objektom vplyvu sa stala verejnosť. Úlohou tejto politiky je premieňať zdroje mäkkej moci do konkrétnych praktík.⁶⁵⁸ Verejná diplomacia sa stala dôležitým nástrojom demokratických štátov, čoraz viac si jej význam uvedomujú aj autoritatívne štáty napríklad Čína. Je určená pre verejnosť demokratických štátov, ale aj spoločnosť

656 Tento príspevok je súčasťou projektu I-13-114-00 Meniace sa mocenské usporiadanie sveta a jeho prejavy a vplyvy na vybrané aspekty medzinárodných vzťahov.

657 Koncept verejnej diplomacie definoval Edmund Guillon.

658 GILBOA, E. „Searching for a Theory of Public Diplomacy“. IN The Annals of the American Academy. 616, 3, 2008. s. 61

autoritatívnych štátov, u ktorých vysielajúci štát sa snaží o zmenu režimu, ktorý by slúžil pre jeho prospech.

Verejná diplomacia sa z pohľadu štátu podobne ako tradičná diplomacia snaží o legitimitu a presadenie svojich cieľov v zahraničí. Majú teda rovnaký cieľ – štátny záujem a koncentráciu moci. Rozdiel spočíva v aktéroch a v prostriedkoch, ktoré prinášajú meniace a nové prvky v medzinárodnom prostredí. Predpoklad o legitimitate štátneho záujmu nepovažujeme ani za negatívny ani pozitívny. Štát je stále považovaný za primárneho aktéra medzinárodných vzťahov a snaží sa zachovať/zabezpečiť vplyv a postavenie v medzinárodných vzťahoch. Za rozhodujúce preto budeme považovať spôsob, akým sa ho štáty snažia udržať/dosiahnuť. Jedna časť práce bude preto analyzovať vplyv miery moci štátu na vedenie verejnej diplomacie.

Verejná diplomacia je multidisciplinárna oblasť, ktorá čerpá poznatky z početných disciplín. Gilboa sa zmieňuje o kultúrnych štúdiách, rétorike, brandingu, psychológii, médiách, sociológii, histórii, politických vedách, biznise a marketingu, verejnej mienke, technológii, diplomacie a počítačových vedách.⁶⁵⁹ Pre ilustráciu uvedieme niekoľko príkladov. Pretože sa verejná diplomacia uskutočňuje v odlišnom kultúrnom prostredí, v ktorom sa cieľové publikum nachádza, ako je kultúrne prostredie štátu, ktoré ho vykonáva; k pochopeniu realizácii verejnej diplomacie prispievajú kultúrne štúdie. Poznatky o médiách zase objasňujú úlohu informačných médií na svetovú politiku ako nových aktérov v medzinárodných vzťahoch. Marketing a branding zas prinášajú vedomosti o tom, ako štát môže vytvoriť svoju značku, ktorá sa dostane do povedomia zahraničnej verejnosti.

Verejnou diplomaciou sa štát snaží presadiť svoje politické, ekonomické a kultúrne ciele v zahraničí. Zatiaľ čo poznatky z brandingu sú vhodné pre vytvorenie značky štátu, ktoré môžu byť nápomocné na presadzovanie ekonomických záujmov ako turizmus, investície, obchod; pri politických cieľoch typu šírenie demokratizácie alebo presadzovanie ľudských práv, budú vhodné poznatky zo sociológie, kultúrnych štúdií či psychológie.

Pohľady a interpretácie verejnej diplomacie sa menia. Podoba verejnej diplomacie v časoch jej vzniku a v 21. storočí je odlišná. Gilboa navrhuje tri modely verejnej diplomacie. Prvý tzv. *základný model studenej vojny* (Basic Cold War model) zasadzuje do času bipolárneho usporiadania, dominancie USA a Sovietskeho zväzu, v ktorom koncept aj vznikol. Ako dôvod voľby verejnej diplomacie pred tvrdou mocou udáva existenciu nukleárných zbraní a ich negatívnu silu deštrukcie. Ani jeden z aktérov nemal záujem použiť ich proti svojmu protivníkovi ako prvý, pretože by to znamenalo nevyhnutne seba deštrukciu. Mäkká moc sa tak stala preferovanou nad tvrdou mocou a „... informácia a presvedčiacie kampane sa stali hlavnými zbraňami, ktoré obe supervelmoci použili v globálnom ideologickom boji. Predpokladom bolo, že verejná mienka v cieľovej spoločnosti bude presvedčená, aby akceptovala pozitívny imidž druhej strany, čo vyvolá tlak na vládu, aby zmenila svoj existujúci nepriateľský postoj a politiku.“⁶⁶⁰ V tomto modeli štát využíval štátne prostriedky (ako napríklad zahraničné rádiové vysielanie) a išlo o konkurenčnú verejnú diplomáciu dvoch znepriatelených štátov.

Druhý model pomenováva *neštátny nadnárodný model* (Nonstate Transnational model). Vzniká ako revízia prvého z dôvodu objavenia nových aktérov v medzinárodnom prostredí. Má preskúmať možnosti a aktivity neštátnych aktérov vo verejnej diplomácii, ktorí ju využívajú pre svoje ciele.

Tretí model sa nazýva *domáci model styku s verejnosťou* (Domestic PR model) a je najpopulárnejší. V tomto modeli štát deleguje aktivity na externých aktérov ako napríklad súkromné lokálne firmy v snahe zefektívniť stratégiu a dosiahnuť svoje ciele.

659 Ibid. s. 74

660 Ibid. s.59

Yun and Toth zas analyzujú verejnú diplomáciu z pohľadu teórií medzinárodných vzťahov – realizmu a liberalizmu. Konštatujú, že realizmus „definuje počiatky a historický vývoj verejnej diplomacie,“⁶⁶¹ a prevládal v čase studenej vojny. V realizme možno badať štyri dôležité charakteristiky verejnej diplomacie:

1. Hlavným záberom politiky je národná bezpečnosť.
2. Štát je jediným uznávaným aktérom verejnej diplomacie.
3. Obyvateľstvo *nie je* chápané ako *konečný* prijímateľ a je ponímané ako *prostriedok* na o vplyvnenie zahraničnej vlády.
4. Taktiky verejnej diplomacie majú tendenciu byť propagandistické.

Z pohľadu teórie liberalizmu možno aplikovať základné východiská:

1. Vo svete prevláda vzájomná závislosť medzi štátmi, ktorá vylučuje vojenský konflikt a vyzdvihuje význam mäkkej moci. Do popredia sa dostávajú ekonomické, environmentálne, sociálne a iné otázky popri bezpečnosti.
2. To sa odráža na aktéroch, pretože tak štát už nie je jediným aktérom, ale jeden z mnohých a „jeho vplyv je stále dôležitý ale na ústupe.“⁶⁶² Liberalizmus prináša nových neštátnych aktérov a zaoberá sa aj otázkami legitimacy a dôveryhodnosťou.
3. Verejnosť sa tak mení na *konečných* prijímateľov. Neštátni aktéri ako neziskové organizácie ovplyvňujú rozhodnutia v rôznych oblastiach; ale aj verejnosť, ktorá je dôležitá pri dosahovaní ekonomických cieľov (napr. turizmus, investície).⁶⁶³

Yun a Toth dodávajú, že z pohľadu oboch teórií figuruje *národný záujem*.

Kritici poukazujú na pretrvávajúce charakteristiky verejnej diplomacie „zajaté“ v praktikách z čias studenej vojny. ⁶⁶⁴ To preto, lebo ako Yun a Toth píšú, „verejná diplomacia USA je veľmi nasýtená realizmom,“⁶⁶⁵ čo bolo zapríčinené studenou vojnou a ich úlohou osloboditeľa, ktorú v danom čase zohrávali. USA počas studenej vojny boli atraktívne, a boli atraktívne aj bezprostredne po nej. Súhlasíme s realistickou teóriou, domnievame sa však, že hegemonizmus a morálny problém v unipolarite paradoxne spôsobujú postupnú stratu mäkkej moci USA. Na druhej strane liberalizmus sa prejavuje v štátoch ako Kanada, Nórsko, Veľká Británia. Ich postavenie slabších pólov v medzinárodnom systéme dovoľuje zvyšovať mäkkú moc, keďže im chýba vojenská a ekonomická moc na snahu dominovať systému. Domnievame sa, že unipolárna štruktúra spôsobuje úbytok mäkkej moci najmocnejšieho štátu kvôli tendencii k porušovaniu morálneho kódexu. Daná hypotéza bude predmetom ďalšieho výskumu.

2 Verejná diplomacia nezápadných aktérov

Štúdie o verejnej diplomacii nezápadných aktérov existujú, sú však prezentované viac samostatne a nie sú zintegrované do hlavného prúdu výskumu teórie verejnej diplomacie. Zastávame názor, že preskúmanie a doplnenie nezápadného pohľadu na problematiku môže napomôcť k formovaniu teórie verejnej diplomacie a najmä, ak o danú problematiku prejavuje záujem jeden z najsilnejších štátov.

Rastúca ekonomická a vojenská sila aktérov mimo západnej civilizácie sa odráža v zmenách usporiadania sveta už v súčasnom a naďalej bude aj v nasledujúcom období.

661 YUN, S-H. TOTH, L. E. “Future Sociological Public Diplomacy and the Role of Public Relations: Evolution of Public Diplomacy”. IN *American Behavioral Scientist*. 53. 493. 2009. s. 494

662Ibid. s. 496

663 Ibid.

664 napríklad R. S. Zaharna v „The Network Paradigm of Strategic Public Diplomacy“ IN *Foreign Policy in Focus*. vol. 10, č. 1, 2005.

665 YUN, S-H. TOTH, L. E. “Future Sociological Public Diplomacy and the Role of Public Relations: Evolution of Public Diplomacy”. IN *American Behavioral Scientist*. 53. 493. 2009. s. 494

Čína je autoritatívny štát, ktorý dosahuje najväčší vzostup tvrdej moci od konca 70-tych rokov; ak však analyzujeme jej mäkkú moc, zistíme nedostatok, ktorý sa prejavuje v úzkosti a obavách zahraničnej verejnosti o vzostupe Číny.⁶⁶⁶ Tento problém sa netýka rozvojových štátov, ale spoločnosti v západnej civilizácii, ktorá pristupuje k čínskemu modelu nedôverčivo a s odstupom. Dôvody možno nájsť v politike a v autoritatívnom režime. Zaujímavý postreh však podľa Wanga v prístupe Číny v snahe dosiahnuť mäkkú moc je, že „Čína *neprikazuje* [kurzíva doplnené] príťažlivosť a rešpekt iným národom medzi zahraničným publikom.“⁶⁶⁷

Obraz, ktorý má Čína za cieľ o sebe vytvoriť sa zakladá na „mierovom vzostupe“ a „harmonickej spoločnosti“,⁶⁶⁸ a jej cieľom je vyvrátiť negatívne obavy Západu. „Z dlhodobého hľadiska je úloha Číny, povedať svetu, ako presne bude Čína využívať svoju moc, po tom, čo dosiahne vzostup.“⁶⁶⁹ Z krátkodobého hľadiska je to zabezpečenie priaznivého imidžu a akceptácie pre svoje politiky a aktivity.

Čína ešte nevytvorila hotový alternatívny model pre svet. Napriek tomu možno hovoriť

o ideách a hodnotách, ktoré ponúka. Medzi ideami nájdeme stabilitu, rozvoj a pokrok, rast a blahobyt pre všetkých, ktoré sú dôležitejšie ako vytvorenie demokratickej spoločnosti.⁶⁷⁰ Čína tak ponúka atraktívnu možnosť pre autoritatívne režimy, ktoré chcú dosiahnuť hospodársky rast ale bez demokracie.

Čína je tisícky rokov ovplyvňovaná konfucionizmom, ktorý sa stal sa ústrednou filozofiou jej kultúry. Základné principiálne hodnoty konfucionizmu sa líšia od západných. Zatiaľ čo sloboda, kapitalizmus, pluralizmus, demokracia a emancipácia sú vyzdvihované v prevažne Európe, Severnej Amerike, či v Austrálii; v Ázii sú spoločnosťou uznávané v prvom rade disciplína, poriadok, zmysel pre rodinu a sociálna harmónia.⁶⁷¹

Ako sme uviedli, hlavný koncept čínskej verejnej diplomacie je mierový vzostup a harmónia. Tento koncept sa prejavuje ako v zahraničnej, tak i vo vnútornej politike. V porovnaní so západným významom má *harmónia* v Ázii odlišnú interpretáciu. V zahraničnej politike znamená nemiešanie sa do vnútorných záležitostí iného štátu, čo sa chápe ako vedenie a rozvíjanie priateľských medzištátnych vzťahov. Vo vnútornej politike zas znamená harmóniu s tými, ktorí vládnu, a tak absenciu opozície.⁶⁷² „Západná idea o ľudských právach vychádza z napätého vzťahu medzi štátom a individuum, konfucionizmus požaduje harmonický vzťah medzi politickým panstvom a ľuďmi,“⁶⁷³ ktorý znamená absolútnu dôveru voči autorite a jej nasledovanie. I keď Gu pripúšťa, že konfucionizmus priestor pre morálnu slobodu vytvára, táto nie je automaticky premietnutá v politickej slobode. S odporom voči vládnucej politike sa neráta a podľa Gu práve daná skutočnosť stojí v ceste akceptácie univerzality týchto hodnôt. Štát je individuum vždy nadradený; v západnej kultúre je hodnota jednotlivca naopak vysoko cenená. Neočakáva sa

666 WANG J. „Introduction: China’s Search for Soft Power”. IN WANG. J. *Soft Power in China*. 2011. s. 5

667 Ibid. 5

668 D’HOOGHE I. China’s Public Diplomacy Goals. IN WANGS J. *Soft Power in China*. 2011. s. 24

669 WANG Y. „Public Diplomacy and the Rise of Chinese Soft Power“. IN *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. vol. 616, č. 1, 2008. s. 258

670 PERTHES, V. MAIR, S. „Ideen und Macht“. [online]. 2011. [citované 13.12.2012]. dostupné na <http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/medienbeitraege/IP_03-2011_Perthes_Mair_KS.pdf> s. 18

671 GU, X. „Chinas Aufstieg zur Weltmacht?“. [online]. [citované 12.12.2012]. dostupné na <http://www.hgm-wien.at/pdf_pool/publikationen/03_jb99_29.pdf>

672 PERTHES, V. MAIR, S. „Ideen und Macht“. 2011. [citované 13.12.2012]. dostupné na <http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/medienbeitraege/IP_03-2011_Perthes_Mair_KS.pdf>

673 GU, X. „Chinas Aufstieg zur Weltmacht?“. [online]. [citované 12.12.2012]. dostupné na <http://www.hgm-wien.at/pdf_pool/publikationen/03_jb99_29.pdf>

preto, že daný model napriek atraktivite konfucianistickej filozofie získa popularitu na Západe.

„Čína explicitne odmieta ‚západný univerzalizmus‘ a požaduje na jeho miesto ‚slobodu ideológie‘ a harmóniu medzi obyvateľstvom a hodnotovými režimami – tým fakticky podporuje autoritatívne systémy a svoje vlastné úsilie zabezpečiť trhy a zdroje.“⁶⁷⁴ Z danej interpretácie vyplýva, že Čína zaujala realistický pohľad a bude podporovať daný stav (voľnosť ideológie) dovtedy, kým bude výhodný pre jej postavenie.

Iný autor podobne tvrdí, že doktrína „mierového vzostupu Číny“ je „jasným opakom k [vtedajšiemu] prístupu prezidenta Geoga Busha ml., ktorý sa sústredil prevažne na potrebu udržania vojenského prvenstva.“⁶⁷⁵ Podľa neho je čínska stratégia precízne pripravovaná a sofistikovaná. Nemusela si vybrať stratégiu „mierového vzostupu“ ale napr. „vojnového“. To však neurobila a zvolila cestu atraktivity (o. i. asistencie africkým štátom) a využíva všetky prostriedky k dosiahnutiu moci. Čína a jej súčasná proklamovaná mierová politika vytvára mnoho otázok, najmä o budúcom správaní sa v medzinárodnom systéme.

3 Konkurenčný verus kooperatívny prístup vo verejnej diplomacii

Ďalším dôležitým poznatkom pre teóriu verejnej diplomacie sú dva prístupy, ktoré identifikovali Leonard, Stead a Smewing (ďalej Leonard a kol.). Ide o konkurenčnú a kooperatívnu verejnú diplomaciu.

Konkurenčný prístup, ako ho nazýva Leonard a kol. sa viac podobá tradičnému a realistickému prístupu, v 21. storočí nesie však aj znaky liberalizmu ako naznačíme neskôr. Daný model spočíva v súťaži štátov medzi sebou. Podľa Leonarda a kol. zostávajú v strede záujmu štátu aj naďalej bezpečnosť, ekonomická sebastačnosť a blahobyt ako primárne ciele. Konkurenčný prístup tak vytvára súťaž o líderstvo resp. prvenstvo v medzinárodnom systéme a o zdroje, ktoré sú od počiatku vo svete obmedzené. Oblasti, v ktorých je potrebné vo verejnej diplomacii uchovať konkurenčný prístup sú politický vplyv, vojenská spolupráca, investície, turizmus a koalície v medzinárodných organizáciách.⁶⁷⁶ Ide tak o stratégiu diplomacie k cieľovému štátu, ktorá je vykonávaná samostatne v súťaži s ostatnými štátmi zameraná však na verejnosť. Ako sme naznačili v predošlej podkapitole, medzi liberalistické znaky patria ekonomické ciele. Pre mnohé štáty ekonomika nadobúda rovnakú dôležitosť ako bezpečnosť. Ekonomické ciele medzi nimi rozvoj turizmu, obchodu či prílev/uskutočnenie investícií vytvárajú z verejnosti konečných prijímateľov verejnej diplomacie, pretože ovplyvňujú ich dosiahnutie. V rokoch 1990-2000 sa uskutočnila nejedná marketingová/brandingová kampaň štátov napr. „Cool Britania“ „Think Canada“, „Dynamic Korea“, ktorých cieľom bolo zviditeľnenie vlastnej značky štátu.

Nye tvrdí, že súčasná „politika sa stala súťažou o kredibilitu. ... Vlády medzi sebou a s inými organizáciami súťažia, aby zvýšili svoju dôveryhodnosť a znížili dôveryhodnosť súperov.“⁶⁷⁷ Pod inými organizáciami rozumieme médiá či mimovládne organizácie. Súčasní konkurenti nie sú iba štáty, ale zároveň aj neštátni aktéri – ako ďalší znak liberalizmu. Navyše sa nesúťaž len o materiálne statky, ale aj o tie nemateriálne – spomínaná kredibilita. Kredibilita však nemusí nevyhnutne znamenať len situáciu, kde jeden vyhráva a druhý

674 PERTHES, V. MAIR, S. „Ideen und Macht“. [online]. 2011. [citované 13.12.2012]. dostupné na <http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/medienbeitraege/IP_03-2011_Perthes_Mair_KS.pdf> s. 20

675 WILSON III, J. E. „Hard, Soft and Smart Power“. IN *ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. vol. 616, č. 1. 2008. s. 111-112

676 LEONARD, M. – STEAD, C. – SMEWING, C.: *The Public Diplomacy*. 2002

677 NYE J. jr. „Public Diplomacy and Soft Power“. IN *The Annals of the American Academy*. č. 616, 2008. s. 100

prehráva. „Je chyba, ak sa verejná diplomacia vidí len v konkurenčných podmienkach. Niekedy sa súťaží formou ‚moja informácia verzus tvoja informácia,‘ ale často môžu obe strany dosiahnuť zisky.“⁶⁷⁸

Možnosť kooperatívneho prístupu vidí Leonard a kol. v tretích štátoch, kde subjekty verejnej diplomacie (štáty) identifikujú spoločné záujmy. Do danej kategórie spadá problematika bezpečnosti, demokratických hodnôt a ľudských práv.⁶⁷⁹ Napríklad regionálna stabilita je spoločným cieľom európskych štátov alebo šírenie demokratických hodnôt majú za cieľ ako USA tak aj EÚ. Identifikovanie *spoločného cieľa* vytvára možnosti pre použitie spoločných prostriedkov a zdrojov, čím sa znižujú jednotlivé náklady štátov.

Spolupráca môže priniesť aj iné výhody. Napríklad vystupujúc pod záštitou EÚ a nie jednotlivo (ako VB, Francúzsko či Nemecko) sú vnímané pozitívnejšie (spomínaná kredibilita). EÚ vždy disponovala v treťom svete, najmä v Afrike, veľkou popularitou; na rozdiel od EÚ však aktivita jednotlivých štátov, môže vytvárať dojem dobývania, mocenského boja alebo obnovenia kolonializmu.⁶⁸⁰

Ďalšie oblasti v kooperatívnom prístupe identifikujeme ekológiu, terorizmus, potravinovú bezpečnosť, či iné globálne problémy, ktoré si nevyhnutne vyžadujú kooperatívne prístupy a v ktorých vidíme potenciál vo verejnej diplomacii.

V čase studenej vojny bola verejná diplomacia USA čisto konkurenčná, avšak len vo vzťahu so Sovietskym zväzom, pretože Nye identifikuje aj spoluprácu s inými štátmi v danom období. Iniciovalo ju napríklad Nemecko, ktoré zistilo, že spolupráca s USA vo verejnej diplomacii môže byť prínosná. „Na rozdiel od Francúzska, ktoré sa snažilo demonštrovať nezávislosť od Spojených štátov, hlavnou témou nemeckej verejnej diplomacie bolo v očiach USA zobrazit' seba ako spoľahlivého partnera. Nemecké a americké ciele informačnej politiky tak navzájom podporujúce.“⁶⁸¹ S rastúcim vplyvom Číny možno očakávať zvýšenie spolupráce medzi európskymi štátmi a USA v oblasti verejnej diplomacie na vyváženie vplyvu Číny, ktorá intenzívne pracuje na zvýšení mäkkej moci v medzinárodných vzťahoch.

4 Záver

Teória verejnej diplomacie zatiaľ nebola oficiálne etablovaná a prechádza stále procesom vývoja. Pojem verejná diplomacia bol v zmysle ovplyvňovania verejnej mienky a kultivovania pozitívneho imidžu štátu po prvýkrát použitý v roku 1965; odvtedy je predmetom skúmania teoretikov ako aj praktikov. V článku sme predstavili teoretické poznatky niekoľkých autorov, ktoré považujeme za kľúčové vo vývoji teórie verejnej diplomacie – tri hlavné modely verejnej diplomacie Gilboa a vysvetlenie verejnej diplomacie a jej zmien prostredníctvom teórií medzinárodných vzťahov z pohľadu Yuna a Totha. Zároveň možno pozorovať rozšírenie trendu verejnej diplomacie ako súčasť zahraničnej politiky štátu aj za hranice euroatlantického priestoru. V súčasnosti sa o kultivovanie priaznivého imidžu snaží najmä Čína, ktorá v mäkkej moci zatiaľ ani zďaleka nedosahuje také výhody ako v ekonomickej sfére. Domnievame sa, že chápanie verejnej diplomacie z pohľadu mimo západnej civilizácie by mohlo priniesť užitočné poznatky nielen v tejto oblasti ale v diplomacii ako takej a medzinárodných vzťahoch tiež. V poslednej časti sme predstavili dva dôležité prístupy k verejnej diplomacii – konkurenčný a kooperatívny prístup podľa Marka Leonarda a kol. Vyslovujeme tézu, že vzhľadom na rastúci záujem

678 Ibid. s. 107

679 LEONARD, M. – STEAD, C. – SMEWING, C.: *The Public Diplomacy*. 2002. s. 56

680 Ibid. s. 24

681 NYE J. jr. „Public Diplomacy and Soft Power“. IN *The Annals of the American Academy*. č. 616, 2008. s. 107

o zvyšovanie mäkkej moci Čínou možno očakávať zvýšenie kooperatívneho prístupu európskych a amerických štátov v oblasti verejnej diplomacie, a najmä vo sfére rozširovania hodnôt a vplyvu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] D'HOOGHE I. (2011). „China's Public Diplomacy Goals“. IN WANG. J. *Soft Power in China*. 2011. Palgrave Macmillan. s.19-36 ISBN 97- 0-230-10862-2
- [2] GILBOA, E. (2008). „Searching for a Theory of Public Diplomacy“. IN *The Annals of the American Academy*. vol. 616, č. 3, 2008. s. 55-77
- [3] GU, X. „Chinas Aufstieg zur Weltmacht?“. [online]. dostupné na <http://www.hgm-wien.at/pdf_pool/publikationen/03_jb99_29.pdf >
- [4] LEONARD, M. – STEAD, C. – SMEWING, C. (2002). *The Public Diplomacy*. London : The Foreign Policy Centre, 2002. 183 s. ISBN 1-903558-131.
- [5] NYE, J. jr. (2008). „Public Diplomacy and Soft Power“. IN *The Annals of the American Academy*. 616, 2008. s. 94-109
- [6] PERTHES, V. MAIR, S. (2011). „Ideen und Macht“. [online]. 2011. dostupné na http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/medienbeitraege/IP_03-2011_Perthes_Mair_KS.pdf
- [7] YUN, S-H. TOTH, L. E. (2009). „Future Sociological Public Diplomacy and the Role of Public Relations: Evolution of Public Diplomacy“. IN *American Behavioral Scientist*. vol. 53, č. 4, 2009. s.493
- [8] WANG, J. (2011). „Introduction: China's Search for Soft Power“. IN WANG. J. *Soft Power in China*. 2011. Palgrave Macmillan. s.1-18. ISBN 97- 0-230-10862-2
- [9] WANG, Y. (2008). „Public Diplomacy and the Rise of Chinese Soft Power“. IN *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. vol. 616, č. 1, 2008. s. 257-273
- [10] WILSON III, J. E. (2008). „Hard, Soft and Smart Power“. IN *ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. vol. 616, č. 1. 2008. s. 110-124

Kontakt

Ing. Laura Meričková

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska 1

85235 Bratislava

Email: laura.merickova@euba.sk

Slovenská republika

AKTUÁLNÍ OTÁZKY ASSET MANAGEMENTU UPRAVOVANÉ EVROPSKÝM PRÁVEM⁶⁸²

Ing. Mgr. Jana Michalíková, LL.M

Abstrakt

V současné době probíhají na evropské úrovni významné regulační aktivity týkající se fondů a asset managementu. Tyto aktivity lze rozdělit do několika klíčových oblastí na úpravy týkající se zejména distribuce a jednání se zákazníky, úpravu standardních (tzv. UCITS) fondů, úpravu speciálních (tzv. non-UCITS) fondů a návrhy na úpravu daní. Tento příspěvek podrobněji popisuje regulační snahy v jednotlivých oblastech, jejich hlavní cíl a také potenciální dopady na trh fondů a asset managementu nejenom v České republice.

Klíčové slová: fondy, asset managementn evropská legislativa

Abstract

Significant regulatory activities related to funds and asset management are currently taking place at the European level. These activities can be divided into several key areas: distribution and dealing with customers area, retail (so-called UCITS) funds area, alternative (non-UCITS) funds area, tax treatment proposals. This paper describes in more detail the regulatory efforts in the above listed areas, their main goal, and the potential impact on the funds and asset management industry not only in the Czech Republic.

Key words: funds, asset management, european legislation

1 Úvodem

V současné době probíhají na evropské úrovni významné regulační aktivity týkající se fondů a asset managementu. Tyto aktivity se na jednu stranu snaží reagovat na finanční krizi, na druhou stranu se zaměřují na ochranu investorů (a to nejenom retailových). Tyto aktivity lze rozdělit do několika klíčových oblastí na úpravy týkající se zejména distribuce a jednání se zákazníky, úpravu standardních (tzv. UCITS) fondů, úpravu speciálních/alternativních (tzv. non-UCITS) fondů, návrhy na úpravu daní a některá nezařazená témata - v tomto příspěvku bylo vybráno Nařízení EMIR. Tento příspěvek podrobněji popisuje regulační snahy v jednotlivých oblastech, jejich hlavní cíl a také potenciální dopady na trh fondů a asset managementu nejenom v České republice.

2 Distribuce

Jednou z hlavních aktivit Evropské Komise je snaha o úpravu distribuce finančních produktů. Tato oblast je prioritní zejména z toho důvodu, že se jedná o širší rámec ochrany spotřebitele, v tomto případě investora⁶⁸³.

⁶⁸² Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektu IGA VŠE: Aktuální problémy práva v podnikatelském prostředí v ČR a EU, č.F2/15/2012.

⁶⁸³ Michel Barnier, komisař pro vnitřní trh a služby, k tomu uvedl: „Po největší finanční krizi, jakou pamatujeme, se středem zájmu finančního sektoru musí stát spotřebitelé. Retailové produkty musí být bezpečnější, normy pro poskytování informací o nich musí být jasnější a na ty, kdo se zabývají prodejem produktů, se musí vždy vztahovat nejvyšší normy. Proto jsme přijali soubor předpisů věnovaný výhradně ochraně spotřebitelů, jež jim umožní vybírat si finanční produkty na základě jasných a spolehlivých informací

2.1 MiFID

Evropská Komise připravila revizi směrnice MiFID⁶⁸⁴ – tzv. MiFID II., která si klade za cíl zavést přísnější pravidla pro poskytování investiční služby investiční poradenství, nebo zákaz pobídek v určitých případech (nezávislé poradenství a obhospodařování portfolia). Také se mají zpřísnit požadavky na nabízení tzv. komplexních finančních produktů. Kromě výše uvedených případů ochrany spotřebitele se má také rozšířit regulační rámec o nový typ převodního místa (organised trading facility - OTF), posílit dohled v oblasti trhů komoditních derivátů a zavést oznamovací povinnost pro „investiční pozice“. Evropský regulátor ESMA je v oblasti ochrany investorů také činný – bylo vydáno několik Obecných pokynů (tzv. Guidelines) ke směrnici MiFID – například k funkci compliance nebo k posuzování vhodnosti podle MiFID.

2.2 PRIIPS

V rámci záměru ochrany spotřebitele proběhla příprava Nařízení PRIIPS (Packaged Retail Investment Products), které bylo přejmenováno na Key Information Document for Investment Products Regulation⁶⁸⁵ (obdobu Sdělení klíčových informací pro fondy s tím, že se zohledňuje různorodost produktů spadajících do rozsahu tohoto nařízení – tzv. KID). V České republice bude postup daný finálním zněním nařízení, přičemž věcný záměr nového zákona o distribuci finančních produktů bude připraven do konce roku 2013.

Komise se zaměřuje především na oblast předmluvních informací předávaných klientům a definuje tak obsah sdělení pro klienty do značných detailů – od označení, že se jedná o KID, vysvětlení jeho účelu, identifikace prodejce, příslušného orgánu dohledu, vymezení investice, potenciální výnosy a ztráty, případné garance nebo informace, zda se na tuto investici vztahuje nějaké garanční schéma.

Toto nařízení se vztahuje na všechny typy finančních produktů, které mohou obsahovat "investiční riziko", jimiž se rozumí produkt, u něž se částka, která má být investorovi (zákazníkovi) vyplacena, odvíjí z vývoje určitého aktiva, portfolia či ukazatele, a vztah mezi touto částkou a aktivem/ukazatelem/ je konstruován jiným způsobem než přímou investicí do příslušného aktiva nebo ukazatele. Typicky se tedy bude jednat o investiční životní pojištění, strukturované vklady a cenné papíry, certifikáty, atd.

3 Úprava fondů

O širší rámec ochrany spotřebitele se také jedná při vymezování legislativní úpravy fondů. Na evropské úrovni je legislativa fondů rozdělena do dvou oblastí. Do oblasti standardních fondů (tzv. UCITS - undertakings for collective investment in transferable securities) a na oblast speciálních fondů nebo také alternativních fondů (tzv. non-UCITS) vymezených v AIFMD (Alternative Investment Fund Managers Directive – viz níže) velmi obecně – jako všechny investiční fondy/schémat, které nespádají do vymezení UCITS (nebo taxativně stanovených fondů jako penzijní fondy apod.)

a odborných rad, které staví zájmy spotřebitelů na první místo." 16.05.2013 dostupné na stránce http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-736_cs.htm

⁶⁸⁴ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/39/ES ze dne 21. dubna 2004 o trzích finančních nástrojů, o změně směrnice Rady 85/611/EHS a 93/6/EHS a směrnice Evropského parlamentu a Rady 2000/12/ES a o zrušení směrnice Rady 93/22/EHS

⁶⁸⁵ Návrh NAŘÍZENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY o sděleních klíčových informací týkajících se investičních produktů ze dne 3.7.2012, COM(2012) 352 final, 2012/0169 (COD)

3.1 UCITS

Evropská Komise připravila revizi směrnice UCITS⁶⁸⁶ – tzv. UCITS V, která je nyní diskutována. Kromě nastavení pravidel pro odměňování manažerů fondů tato novela však také upravuje přísnější úpravu povinností depozitářů fondů a zavedení jednotného systému sankcí. V současné době probíhá na půdě Evropského parlamentu diskuze k odměňování, kde je UCITS V, nyní diskutována. Kromě nastavení pravidel pro odměňování manažerů fondů tato novela však také upravuje přísnější úpravu povinností depozitářů fondů a zavedení jednotného systému sankcí.

Evropská Komise již také připravuje návrh UCITS VI. Evropský dohledový orgán ESMA připravil také úpravu UCITS ETF fondů a strukturovaných UCITS fondů s cílem ochránit retailové investory před „retailizací“ hedge fondů.

3.2 AIFMD

V oblasti regulace fondů byly vyvíjeny aktivity na evropské úrovni ohledně speciálních fondů zejména prostřednictvím Level II pravidel v návaznosti na Směrnici o správcích alternativních fondů⁶⁸⁷ (AIFMD). Evropský regulátor ESMA připravil například technické standardy k jednotlivým typům alternativních fondů. Hodně diskutovaným tématem bylo také nastavování odměňování manažerů fondů – a to jak alternativních fondů dle AIFMD, tak i UCITS.

4 Daňové návrhy

Jednou z hlavních aktivit Evropské Komise je snaha o úpravu distribuce finančních produktů. Tato oblast je prioritní zejména z toho důvodu, že se jedná o širší rámec ochrany spotřebitele, v tomto případě investora.

4.1 FTT

V daňové oblasti bylo kromě přípravy novely směrnice o společném systému daně z přidané hodnoty velkým tématem tohoto roku Komisí navrhované zavedení daně z finančních transakcí, jehož původní znění bylo navrženo ve směrnici⁶⁸⁸ (tzv. FTT - Financial Transactions Tax), avšak návrh Evropské Komise na zavedení FTT byl přijatý v rámci užší spolupráce států které si tuto spolupráci schválily⁶⁸⁹ (Česká republika spolu s Velkou Británií, Maltou a Lucemburskem není součástí této spolupráce, zatímco například Slovenská republika nebo Polskou jsou součástí spolupráce). Návrh Komise i přesto na Českou republiku dopadne, jelikož by se měl týkat všech finančních transakcí, kde jednou stranou je země hlásící se k spolupracujícím státům, avšak také transakcí s finančními instrumenty, které byly emitované v takovéto zemi. Negativní dopad bude takovýto návrh mít zejména na fondy kolektivního investování.

⁶⁸⁶ Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directive 2009/65/EC on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to undertakings for collective investment in transferable securities (UCITS) as regards depositary functions, remuneration policies and sanctions

⁶⁸⁷ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/61/EU ze dne 8. června 2011 o správcích alternativních investičních fondů a o změně směrnic 2003/41/ES a 2009/65/ES a nařízení (ES) č. 1060/2009 a (EU) č. 1095/2010

⁶⁸⁸ Návrh SMĚRNICE RADY o společném systému daně z finančních transakcí a změně směrnice 2008/7/ES /* KOM/2011/0594 v konečném znění - 2011/0261 (CNS)

⁶⁸⁹ COUNCIL DECISION of 22 January 2013 authorising enhanced cooperation in the area of financial transaction tax (2013/52/EU)

4.2 European Taxpayers Code, TIN

Evropská komise, zřejmě inspirovaná v USA, s cílem zabránit daňovým únikům přišla s návrhem na zavedení Zákoníku Evropské unie pro daňové poplatníky i finanční úřady, a také s návrhem na zavedení evropského daňového identifikačního čísla.

4.3 FATCA

Evropské regulační prostředí je formováno nejenom evropskými regulátory, ale dopady na něj mají i předpisy vydané ve Spojených státech. Spojené státy americké zavedly Foreign Account Tax Compliance Act (tzv. FATCA), která dopadá v podstatě na všechny finanční instituce provádějící mezinárodní operace. Pro evropské asset manažery existují primárně dvě možnosti řešení, pokud se chtějí vyhnout nově zavedené 30% srážkové americké dani (jedná se o daň ne z výnosu, ale z příjmu, tedy 30% brutto částka transakce):

- uzavřít smlouvu o poskytování informací s americkým Internal Revenue Service (IRS), nebo
- uzavření bilaterální mezistátní dohody a zasílání informací pouze domácímu finančnímu úřadu. Takovouto mezivládní smlouvu uzavřela již např. Velká Británie, Irsko, nebo Dánsko. České Ministerstvo financí jedná se zástupci trhu o nastavení nejvhodnějšího řešení pro české finanční subjekty, přičemž všechny diskuze směřují k jednoznačné podpoře aktivit směřujících k uzavření bilaterální mezistátní dohody ČR-USA. Z pohledu členské země Evropské unie je agenda FATCA velmi zajímavou oblastí, protože ukazuje selhání Evropské unie při jednáních s americkou stranou. Když se vezme v úvahu šíře a hloubka agendy regulující evropský trh za poslední rok, tak v otázce FATCA mělo být nastaveno jednoznačné celoevropské řešení.

5 EMIR

Mimo výše uvedené oblasti je nutné také zmínit regulační aktivitu, která dopadá na profesionálů – obchodování derivátů. Nařízení Evropského parlamentu a Rady o OTC derivátech, ústředních protistranách a registrech obchodních údajů, které vstoupilo v platnost 16. srpna 2012, výrazně zasahuje do prostředí obchodování derivátů a patří mezi hlavní témata diskutovaná v současné době na kapitálovém trhu.

Zavádí mj. povinnost clearovat některé OTC derivátové kontrakty prostřednictvím ústředních protistran – CCP, dále pak stanovuje požadavky na řízení rizik u OTC derivátů, a zejména zavádí povinnost hlásit obchody s deriváty do registrů obchodních údajů – tzv. Trade repositories. V současné době probíhá rozhodování o ustavení těchto Trade repositories a jako hodně problematický aspekt provádění tohoto Nařízení se jeví skutečnost, že může být vícero Trade repositories. Základní aspekty technických standardů k provedení Nařízení k OTC derivátům schválila Evropská Komise 19. prosince 2012.

6 Závěrem

Jednou z hlavních aktivit Evropské komise je posledních několik let ochrana investorů. Prostředky zvolené k dosažení tohoto účelu jsou však problematické, jelikož spíš než ochranu investorů znamenají značné navýšení administrativy pro finanční instituce a v některých případech investorům zcela škodí. Nejzářivějším příkladem opatření, které je pro investory škodlivé, je zavedení daně z finančních transakcí. Je zcela zřejmé, že tato daň se odrazí na výnosech z investování, avšak má i makroekonomický efekt, kterým je přesun transakcí mimo Evropu. Není žádným tajemstvím, že velký správci majetku zvažují o přesunu značného množství aktivit zcela mimo Evropu. Dalším důvodem kromě daně z finančních transakcí je také regulace odměňování manažerů ve finančním sektoru. I když

toto je krok kterým se ubírají i Spojené státy americké, způsob, jakým jsou odměny manažerů řešeny v Evropské unii spíše opět „pošle“ asset manažery mimo EU, například i do Spojených států. Dopady tohoto odsunu budou značné – Evropská unie přijde o velmi kvalifikovanou sílu, o zázemí pro správu majetku, a její občané tedy přijdou o možnosti jak si v rámci Evropy nechat spravovat majetek.

Seznam použitéj literatury

- [1] HUSTÁK, Zdeněk, ŠOVAR, Jan a FRANĚK, Michal. 2012. *Zákon o podnikání na kapitálovém trhu. Komentář*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012. 1029 s. ISBN 978-80-7400-433-9

Kontakt

Ing. Mgr. Jana Michalíková, LL.M

Katedra podnikového a evropského práva

Fakulta mezinárodních vztahů

Vysoká škola ekonomická v Praze

Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3

Email: xmicj19 @ isis.vse.cz

Česká republika

KONCEPCIA ZLYHANIA ŠTÁTU VO SVETLE KRITICKÝCH PRÍSTUPOV

Ing. Viliam Pajtinka

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá teoretickou koncepciou zlyhania štátu z pohľadu kritických prístupov. Cieľom príspevku je poskytnutie prehľadu kľúčových výhrad k predmetnej koncepcii vychádzajúc pritom z kritických teórií medzinárodných vzťahov.

Kľúčové slová: zlyhanie štátu, kritické teórie medzinárodných vzťahov, kritika

Abstract

Paper deals with theoretical concept of state failure from the view of critical approaches. The aim of the paper is to provide the overview of key objections to the given concept, having referred to the critical international relations theory as their basis.

Key words: state failure, critical international relations theory, criticism

1 Úvod

Teoretická koncepcia zlyhania štátu (z angl. „*state failure*“) má svoj pôvod v USA, kde sa pojem čoraz viac začal používať v súvislosti s vážnymi krízami v Somálsku či v regióne Veľkých afrických jazier v 90. rokoch 20. storočia. Nový rozmer vo vnímaní problému zlyhania štátu determinovali udalosti z 11. septembra 2001, po ktorých sa dôrazne akcentovali jeho medzinárodné bezpečnostné implikácie, najmä v kontexte hrozby šírenia terorizmu. Východiskom koncepcie sa stal model vestfálskeho, resp. weberiánskeho ideálneho štátu, s ktorým je komparovaná miera schopnosti jednotlivých štátov plniť svoje funkcie. Štát teda spravidla zlyháva, ak nedokáže vykonávať efektívnu kontrolu nad štátnym územím alebo nedokáže zabezpečiť minimálne podmienky nevyhnutné pre ľudský rozvoj. Prístup k meraniu zlyhania štátu v podobe ukazovateľa *Failed States Index* poukazuje navyše na to, že daný fenomén sa v súčasnosti prejavuje výlučne v rozvojovom svete.

Kriticizmus sa popri neorealizme, neoliberalizme a scientizme radí k štyrom základným paradigmám súčasnej teórie medzinárodných vzťahov. Predmetom skúmania kritických teórií sú metateoretické otázky, pričom do popredia sa dostáva problematika ontológie a epistemológie medzinárodných vzťahov, t.j. otázky povahy ich reality a spôsobu jej poznania. V chápaní tohto myšlienkového prúdu je teoretické poznanie medzinárodných vzťahov „deformované“ vplyvom spoločenských, kultúrnych, politických či ideologických faktorov, a teda neexistujú apolitické alebo neutrálne poznatky nezaťažené hodnotovými súdmi, resp. objektívna pravda, vo forme ktorej sú často prezentované záujmy najmocnejších aktérov. Obdobne, realita medzinárodných vzťahov je čiastočne konštruovaná predstavami a praxou dominantných aktérov v nich, tzn. medzinárodné vzťahy nie sú objektívnou realitou nezávislou od ľudského vedomia. Kritické teórie preto venujú priestor skúmaniu spoločenských súvislostí a politických záujmov na pozadí tradičných teórií, ktoré za fasádou objektívnosti slúžia mocenským štruktúram. Odhaľuje sa teda vzťah medzi politickým podtextom teoretického myslenia, resp. poznaním a jeho mocenským potenciálom v zmysle využitia teórie ako nástroja schopného meniť realitu. Ako uvádza Robert Cox, každá teória

slúži vždy niekomu, resp. niekoho cieľu⁶⁹⁰, ktorým je väčšinou práve spomínané ovplyvňovanie reality. Teória teda nikdy neexistuje ako nezávislá, keďže je ovplyvňovaná jej tvorcom a účelom vzniku. Kritické teórie zároveň spochybňujú historickú opodstatnenosť výhradnej dominancie štátnych aktérov v medzinárodných vzťahoch, ktorá navyše viedla k potlačeniu iných alternatív. Kritike však nepodrobujú len ostatné paradigmy, ako predovšetkým neorealizmus a neoliberalizmus, resp. tzv. *problem-solving theories* terminológiou Roberta Coxa, ktoré legitimizujú a stabilizujú prevládajúce spoločenské a politické štruktúry⁶⁹¹, ale ako uvádza František Škvrnda, aj samotnú realitu medzinárodných vzťahov, pričom akcentujú nutnosť ich kritického skúmania ako aj zmeny ich usporiadania a postoja k riešeniu problémov v nich.⁶⁹² Cieľom daného teoretického prístupu je najmä ľudská emancipácia, budovanie spravodlivejšieho sveta ako aj poskytnutie nového pohľadu na medzinárodné vzťahy. Ku kritickým teóriám patrí viacero teoretických prúdov vrátane neomarxizmu, postmodernizmu, konštruktivismu, frankfurtskej školy, historickej sociológie, feminizmu, normatívnej teórie a pod.⁶⁹³

Postpozitivistické prístupy, t.j. postmodernizmus, frankfurtská škola, historická sociológia, feminizmus, normatívna teória či postkolonializmus, označované aj ako reflektivistické, pritom možno chápať ako protiváhu pozitivistického, resp. racionalistického prúdu v podobe tradičných teórií, neorealizmu a neoliberalizmu, ku ktorým sa zaraďuje aj marxizmus a neomarxizmus. Realita je podľa nich do značnej miery vytváraná v závislosti od spôsobu jej výkladu. Najradikálnejším myšlienkovým prúdom v rámci kritických teórií je pritom postmodernizmus vyzdvihujúci rešpekt k pluralite, inakosti či marginalizovaným názorom, čím sa stavia proti jednotnému a univerzálnemu pohľadu na svet, resp. všetkým „centrizmom“. Poukazuje na narastanie kontradiktórnosti súčasného sveta a mocenský kontext zdanlivo prirodzených noriem a inštitúcií. Upozorňuje sa, že tieto zdanlivo prirodzené inštitúcie a normy vznikajú v skutočnosti za účelom umlčania alternatív, čo potvrdzuje ich skúmanie z historického pohľadu, ktorým sa odstráni predstava o ich prirodzenosti. Postmodernizmus ďalej zdôrazňuje, že existuje viacero právd, resp. konkurujúcich si pohľadov⁶⁹⁴, pričom pravda nie je absolútna a závisí od moci. Pojem nadobúda plný význam len v protiklade k inému pojmu, pričom táto dichotómia má mocenský charakter, pretože definovaný pojem je nadradený svojmu protikladu. Dekonstruáciou, t.j. oddelením pojmu od protikladu sa táto hierarchia zruší a zrovnoprávni sa inakosť. Svet sa chápe ako text a len jeho interpretáciou možno odhaliť všetky významy pojmov.⁶⁹⁵

Na základe uvedeného možno povedať, že skúmanie problémov rozvojového sveta práve vo svetle kritických teórií medzinárodných vzťahov umožňuje vyzdvihnúť ich širšie súvislosti a podmienenosti, a preto ho považujeme aj za vhodný teoretický prístup na objasnenie fenoménu zlyhania štátu vo všeobecnosti ako aj v jednotlivých prípadoch. Pokiaľ ide o samotný pojem, resp. koncepciu zlyhávajúcich štátov, nemožno v spojitosti s ňou opomínať existenciu určitých kontroverzií⁶⁹⁶. Tento termín, resp. jeho výklad totiž často

⁶⁹⁰ Devetak, R. 2009. Critical Theory, s. 163. In Burchill, S. et al. 2009. Theories of International Relations.

⁶⁹¹ Pozri bližšie: Devetak, R. 2009. Critical Theory, s. 163-164. In Burchill, S. et al. 2009. *Theories of International Relations*.

⁶⁹² Škvrnda, F. 2008. O vybraných aspektoch typológie základných paradigiem v súčasných medzinárodných vzťahoch, s. 34. In *Medzinárodné vzťahy*, ISSN 1336-1562, 2008, č. 1, s. 27 – 39.

⁶⁹³ Ďalej napr. medzinárodná politická ekonómia, kritické postoje k súčasnej podobe globalizácie alebo spojené s politikou zelených. Pozri: Ibid.

⁶⁹⁴ Pozri bližšie: Devetak, R. 2009. Poststructuralism, s. 186. In Burchill, S. et al. 2009. Theories of International Relations.

⁶⁹⁵ Pozri bližšie: Devetak, R. 2009. Poststructuralism, s. 190-192. In Burchill, S. et al. 2009. Theories of International Relations.

⁶⁹⁶ Týkajú sa aj ďalších, súvisiacich kategórií ako napríklad slabý alebo kvázištát.

podlieha postkoloniálnej kritike, ktorá vychádza z viacerých aspektov, pričom cieľom tohto príspevku je poskytnutie prehľadu kľúčových výhrad.

2 Západný etnocentrizmus, ahistorickosť a pejoratívne hodnotiace súdy

Prvá výhrada ku koncepcii zlyhania štátu je spätá s jej prepojením na etnocentrizmus Západu a nekritickým používaním označenia s pejoratívnym hodnotiacim atribútom, nakoľko predmetné štáty hodnotí na základe západných štandardov a degraduje ich tak iba na nedokonalé, t.j. zlyhávajúce „kópie“ štátov dominantného západného sveta ako želaných vzorov funkčnosti ignorujúc zložité historické súvislosti ich vlastného vývoja. Za „zdravý“, resp. vzorový fungujúci stabilný štát sa konkrétne pokladá členský štát OECD, tzn. liberálna konštitučná demokracia s industrializovanou trhovou ekonomikou.⁶⁹⁷ Okrem toho je podľa Steina Eriksena problémom zmieneného prístupu aj to, že predpokladom funkčnej štátnosti je konformita s liberálnym ideálom v podobe poskytovania verejných služieb štátom, čím sa neliberálna štátnosť vylučuje, resp. posudzuje ako zlyhanie. Takýto pohľad preto považuje skôr za ideologický než analyticky užitočný.⁶⁹⁸ S ideologickou zaujatosťou súvisí tiež kritizovaná „potreba“ prirodzenej konvergenencie k modelu liberálneho národného štátu, ktorá v podstate popiera historickú evolúciu európskych štátov späť s násilím, vojenskou expanziou a vykorisťovaním. Keďže jednotlivé štáty sú výsledkom rôznych historických procesov, kritike podlieha nadradovanie práve toho európskeho za správny. V tomto zmysle sa koncepcii vytyka i ahistorickosť. V literatúre k problematike zlyhania štátu sa podľa Charlesa Calla jednak nedostatočne diskutuje o prípadoch čiastkového zlyhania západných štátov, a jednak aj o ich podiele na rozšírení tohto fenoménu⁶⁹⁹, resp. ako upozorňujú Pinar Bilgin a Adam Morton celkovo o jeho externých podmienenostiach.⁷⁰⁰ Ako kriticky uvádza Jonathan Hill, dotknuté štáty sa v danej koncepcii nehodnotia podľa toho, čím sú, ale naopak, čím nie sú.⁷⁰¹ Ich označenie reflektuje fakt, že nespádajú do západnej predstavy, resp. šablóny o fungujúcom štáte. Pojem zlyhávajúci štát navyše neobsahuje len deskripciu, ale aj nelichotivý hodnotiaci súd daného štátu optikou Západu, čím podľa Neyire Akpinarli dochádza k porušeniu princípu cti a rovnosti štátov, čo negatívne ovplyvňuje jeho suverenitu. Zároveň odporúča, aby sa predmetný termín nepoužíval vo vede medzinárodné právo a nahrádzal sa len neutrálnym označením „absencia efektívnej vlády“.⁷⁰²

3 Účelná absencia objektivity, nejednoznačnosť kritérií a idealizácia

Druhá výhrada spočíva v tom, že v koncepcii zlyhania štátu je „úspešnosť“ jednotlivých štátov hodnotená západným svetom na základe jeho vlastných, nejednoznačných kritérií, ktorým sa vyčíta pochybná objektivita, čo bolo naznačené už aj v súvislosti s ahistorickosťou posudzovania, ďalej nejednoznačnosť a idealizácia východísk.

⁶⁹⁷ Boege, V. et al. 2009. *On Hybrid Political Orders and Emerging States: What is Failing – States in the Global South or Research and Politics in the West?* [online]. s. 18. [cit. 2012-10-17]. Dostupné na internete: <http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue8_boegeetal_lead.pdf>.

⁶⁹⁸ Eriksen, S. S. 2010. The Theory of Failure and the Failure of the Theory: „State Failure“, the Idea of the State and the Practice of State Building, s. 29. In Harpviken, K. B. (ed.). 2010. *Troubled Regions and Failing States: The Clustering and Contagion of Armed Conflicts*.

⁶⁹⁹ Call, C. T. 2008. The Fallacy of the „Failed State“, s. 1499-1500. In *Third World Quarterly*. ISSN 0143-6597, 2008, Vol. 29, No. 8, pp. 1491–1507.

⁷⁰⁰ Bilgin, P. - Morton, A.D. 2002. Historicising representations of „failed states“: beyond the cold war annexation of the social sciences, s. 66. In *Third World Quarterly*. ISSN 0143-6597, Vol. 23, No. 4, pp. 55-80.

⁷⁰¹ Hill, J. 2005. Beyond the other? A post-colonial critique of the failed state thesis, s. 148. In *African Identities*. ISSN 1472-5843, 2005, Vol. 3, No. 2, pp. 139-154.

⁷⁰² Akpinarli, N. 2009. *The Fragility of the “Failed State” Paradigm*, s. 88-92.

Edward Newman konštatuje, že nejestvuje objektívne teoretické vymedzenie alebo spôsob merania zlyhávajúcich (ani slabých) štátov, a to aj napriek viacerým pokusom. Z toho vyplýva, že akákoľvek politika voči týmto štátom sa nezakladá na spoľahlivom vyhodnotení situácie. Navyše zdôrazňuje zraniteľnosť koncepcie voči politickej manipulácii, čo degraduje jej analytický prínos.⁷⁰³ Označenie zlyhávajúce štáty preto nie je vždy odrazom objektívnej reality, ale skôr jej subjektívnou interpretáciou, ktorá môže mať ďalekosiahle následky, hoci aj v podobe vojenskej intervencie.⁷⁰⁴ Na náchylnosť k politickej manipulácii poukazuje aj Martin Doornbos, ktorý koncepciu vníma ako nástroj upevňovania dominancie západných aktérov nad „deviantnými“ štátmi.⁷⁰⁵ Aj podľa Marleen Rendeers je diskurz o zlyhávajúcich štátoch prostriedkom Západu v podobe Svetovej banky a donorských agentúr na výkon kontroly nad krajinami Juhu s cieľom zachovať ich periférne postavenie a obhájiť prípadnú intervenciu, či už vojenskú (napr. Irak, Afganistan) alebo vo forme rozvojovej pomoci umožňujúcej politický a kultúrny vplyv. Keďže nezápadne štáty sa nezačnú podobať západným, možnosť spomínanej intervencie na základe zlyhania štátu bude stále existovať.⁷⁰⁶ Adam Morton a Pinar Bilgin sa vyjadrujú v podobnom zmysle, a síce že spoločným znakom pojmov zlyhávajúce štáty a darebácke štáty je práve to, že umožňujú štátom, čo ich zaviedli, vykonávať takú politiku, ktorá slúži ich rôznorodým záujmom.⁷⁰⁷ Koncepcia svojím hodnotením štátov vlastne asistuje pri „kalibrácii“ podmienok pre úspešnú intervenciu.⁷⁰⁸ Zlyhávajúce štáty predstavujú odklon od požadovanej normy, podľa Richarda Devetaka posilňujú hegemoniu a nadradenosť Severu.⁷⁰⁹ Kritizovaná neobjektívnosť predmetnej koncepcie v zmysle jej účelnosti teda vyplýva zo skrytých zámerov za nevyhnutnosťou korigovať odklon od „ideálneho“, resp. idealizovaného vývoja západných demokracií.

Expanzia výskumu fenoménu zlyhania štátu stimulovala vznik mnohých, rozličných interpretácií a celkovej nejednoznačnosti pojmu. Pri klasifikácii štátov v kontexte problematiky zlyhania štátu sa teda môžu u jednotlivých autorov objavovať i určité rozdiely, ktoré pramenia hlavne z aplikácie rôznych identifikačných kritérií. Daniel Thürer v súvislosti s nejednoznačnosťou vymedzenia zlyhávajúcich štátov upozorňuje na dva extrémne nepresnej definície, t. j. jednak pod pojmom zlyhávajúce štáty *sensu lato* by z pohľadu modernej vedy medzinárodného práva bolo možné chápať i agresorov, tyranie alebo totalitné štáty, a jednak *sensu stricto* štáty bez vlády, čo by s ohľadom na zlyhanie i ostatných funkcií štátu tiež nebolo exaktné.⁷¹⁰ Spomínaný Rotbergov a Zartmanov širší prístup k štátnosti založený na úlohe štátu ako poskytovateľa služieb bol predmetom kritiky práve z dôvodu, že vedie k veľmi voľnej definícii zlyhania. Za problematickú sa pokladá samotná definícia v súvislosti so superagregáciou rozličných typov štátov a ich problémov. Charles Call preto odporúča diferencovanejší prístup ku kategorizácii štátov, v ktorom sa jednotlivé štáty môžu nachádzať i vo viacerých skupinách, čiže disagregovať skupinu zlyhávajúcich štátov.⁷¹¹ Považuje sa tiež

⁷⁰³ Newman, E. 2009. Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World, s. 439. In *Contemporary Security Policy*. ISSN 1352-3260, 2009, Vol. 30, No. 3, pp. 421-443.

⁷⁰⁴ Ibid., s. 437.

⁷⁰⁵ Hill, J. 2005. Beyond the other? A post-colonial critique of the failed state thesis, s. 139. In *African Identities*. ISSN 1472-5843, 2005, Vol. 3, No. 2, pp. 139-154.

⁷⁰⁶ Rendeers, M. 2012. *Consider Somaliland: State-Building with Traditional Leaders and Institutions*, s. 30.

⁷⁰⁷ Bilgin, P. - Morton, A.D. 2002. Historicising representations of „failed states“: beyond the cold war annexation of the social sciences, s. 56. In *Third World Quarterly*. ISSN 0143-6597, 2002, Vol. 23, No. 4, pp. 55-80.

⁷⁰⁸ Bilgin, P. - Morton, A.D. 2004. From ‘Rogue’ to ‘Failed’ States? The Fallacy of Short-termism, s. 173. In *Politics*. ISSN 1467-9256, 2004, Vol. 24, No. 3, pp. 169-180.

⁷⁰⁹ Devetak, R. 2009. Poststructuralism, s. 202. In Burchill, S. et al. 2009. *Theories of International Relations*.

⁷¹⁰ Thürer, D. 1999. *The “Failed State“ and International Law* [online]. [cit. 2010-11-14]. Dostupné na internete: <<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jq6u.htm>>.

⁷¹¹ Rozlišuje rozpadnuté štáty, slabé štáty, vojnou postihnuté štáty a autoritatívne režimy. Uznáva teda prípady, keď sa zlyhanie vzťahuje na rozpadnuté štáty, v ktorých centrálna autorita nie je rozpoznateľná na vnútroštátnej

za vhodné špecifikovať vo vzťahu, ku ktorým funkciám štát v konkrétnom prípade zlyháva.⁷¹² Stein Eriksen ďalej napríklad poukazuje na to, že v podstate skoro žiadny štát nie je schopný plniť všetky tieto funkcie. Z toho vyplýva, že takmer všetky štáty, vrátane západných ako základu daného modelu, by sa museli nachádzať v kategórii zlyhávajúcich. V danom kontexte je teda podľa neho na mieste klásť otázku, prečo ak je definícia štátnosti založená na idealizovanej koncepcii západných štátov, ktorá ani nepopisuje tieto štáty adekvátne, by mala slúžiť ako kritérium pre posudzovanie ostatných štátov. Zastáva názor, že žiadny model štátu by nemal byť uprednostňovaný ako vzor a ostatné analyzované vzhľadom na mieru ich divergencie od tohto modelu.⁷¹³ Jennifer Milliken a Keith Krause takisto zdôrazňujú, že ani moderné západoeurópske štáty v súčasnosti nie vždy dosahujú úroveň weberianskeho ideálu.⁷¹⁴ V tejto súvislosti sa žiada uviesť aj obzvlášť kritický pohľad Noama Chomského vo vzťahu k USA, ktoré označuje takisto za príklad zlyhávajúceho štátu.⁷¹⁵ Morten Bøås a Kathleen Jennings zase napríklad poukazujú na irelevantnosť posudzovania zlyhania porovnávaním k západnému modelu, pretože tento vo väčšine otáznych štátov jednoducho ani nikdy neexistoval.⁷¹⁶ Weberiánsky, resp. vestfálsky ideálny štát sotva existuje mimo sveta OECD aj podľa Volkera Boegeho a kol.⁷¹⁷ Edward Newman v tejto súvislosti dospieva k záveru, že hoci na jednej strane teda zlyhávajúce štáty nemusia nevyhnutne predstavovať analyticky relevantnú kategóriu, ale na strane druhej indikujú, že vestfálsky model nezobrazuje a pravdepodobne ani nikdy nezobrazoval realitu, čím predstavujú pre daný, značne idealizovaný systém založený na weberianskych štátoch výzvu a jeho spochybňovaním zároveň naznačujú posun k postvestfálskemu usporiadaniu sveta.⁷¹⁸

4 Západný štátocentrizmus a hybridný štát

Tretia výhrada sa týka silného štátocentrizmu Západu, ktorá sa v koncepcii zlyhávajúcich štátov prejavuje v tom, že ako žiaduca sa neuznáva existencia inej než štátnej autority, napríklad v podobe regionálnych kmeňových či klanových štruktúr, pretože iba štátna autorita je vnímaná ako nevyhnutný predpoklad k dosiahnutiu želanej západnej úrovne funkčnosti štátu. Neberie sa pritom do úvahy prípadná úspešnosť alternatívnych, neštátnych autorít pri zaistovaní bezpečnosti alebo ďalších politických statkov. Charles Call v tejto

úrovni, vo vzťahu k obyvateľom a ani navonok, vo vzťahu k medzinárodnej komunite. Za vzor uvádza pritom klasický prípad Somálska v období 1991-2004. Call, C. T. 2008. The Fallacy of the „Failed State“, s. 1504. In *Third World Quarterly*. ISSN 0143-6597, 2008, Vol. 29, No. 8, pp. 1491–1507.

⁷¹² Doornbos, M. 2006. *Global forces and state restructuring: Dynamics of state formation and collapse*, s. 97-99.

⁷¹³ Eriksen, S. S. 2010. The Theory of Failure and the Failure of the Theory: „State Failure“, the Idea of the State and the Practice of State Building, s. 32. In Harpviken, K. B. (ed.). 2010. *Troubled Regions and Failing States: The Clustering and Contagion of Armed Conflicts*.

⁷¹⁴ Milliken, J. - Krause, K. 2003. State failure, state collapse and state reconstruction: Concepts, lessons, strategies, s. 3. In Milliken, J. (ed.). 2003. *State failure, collapse and reconstruction*.

⁷¹⁵ Pozri bližšie: Chomsky, N. 2007. *Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy*. New York : Henry Holt.

⁷¹⁶ Bøås, M. – Jennings, K. 2005. Insecurity and Development: The Rhetoric of the ‘Failed State’. In *The European Journal of Development Research*. ISSN 0957-8811, Vol. 17, No. 3, pp. 385-395.

⁷¹⁷ Boege, V. et al. 2009. *On Hybrid Political Orders and Emerging States: What is Failing – States in the Global South or Research and Politics in the West?* [online]. s. 16. [cit. 2012-10-17]. Dostupné na internete: <http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue8_boegeetal_lead.pdf>.

⁷¹⁸ Newman, E. 2009. Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World, s. 432-433. In *Contemporary Security Policy*. ISSN 1352-3260, 2009, Vol. 30, No. 3, pp. 421-443.

spojitosti vystríha pred takými stratégiami obnovy štátu, ktoré nereflektujú usporiadanie tej-ktorej spoločnosti.⁷¹⁹

Tobias Hagmann a Markus Hoehne tiež argumentujú, že k frekventovaným koncepcným nedostatkom literatúry k zlyhaniu štátu ovplyvneným teleologickým presvedčením o konvergencii všetkých národných štátov k vzorovému modelu západnej liberálnej demokracie patrí stotožňovanie absencie centrálnej štátnej autority, resp. vlády s anarchiou a tým ignorovanie existencie iných, alternatívnych foriem empirickej štátnosti. Obzvlášť situácia v afrických štátoch je podľa nich často vykresľovaná v patologických kategóriách (napr. aj prostredníctvom pojmu zlyhávajúce štáty), hoci uznávajú, že africká štátnosť je nesporne slabšia v porovnaní s európskou, ak je kritériom weberiánsky štát. Konštatujú však, že debata o zlyhaní štátu „zlyhala pri poskytnutí vhodných analytických nástrojov na lepšie pochopenie súčasnej africkej štátnosti.“ Vyzývajú preto k uplatneniu diferencovanejšieho prístupu k štátnosti, ktorý umožní vnímať „rozličné trajektórie politickej autority vo vnútri ako aj mimo národného štátu.“⁷²⁰ Skutočnosť, že viaceré spoločnosti v rôznych častiach sveta dokázali pomerne dobre fungovať v podmienkach absencie štátu, nezískala adekvátnu pozornosť ani podľa Martina Doornbosa.⁷²¹

Niektorí autori preto navrhujú upustiť od zmýšľania v intenciách zlyhávajúcich štátov (i krehkých) a nahradiť ho novým rozmerom v zmysle tzv. hybridného politického usporiadania (z angl. „*hybrid political orders*“), ktorý je podľa nich teoreticky i prakticky užitočnejším prístupom. Zároveň by umožnil aj nový pohľad na budovanie štátu ako spôsob riešenia ich problémov. Teoretická koncepcia hybridného štátu sa teda snaží prekonať vžitú negatívne konotáciu pojmu ako aj samotný štátocentrický prístup, ktorý dominuje debate o zlyhávajúcich štátoch, a rovnako poukázať na to, že štátne usporiadanie, resp. štát ako aktér, je len jedným z mnohých možných. Zameriava sa pritom na skúmanie pôsobenia neštátnych aktérov a súvislostí inkorporovania tradičných, zdanlivo anachronických spoločenských štruktúr do modelu štátneho usporiadania.⁷²² V hybridnom štáte sú niektoré funkcie štátu zabezpečované štátnou autoritou a niektoré neštátnymi, tradičnými inštitúciami. Štátu teda neprislúcha privilegované postavenie, ale o autoritu, legitimitu a potenciál sa delí s inými, tradičnými štruktúrami ako klany, kmene atď. Bezštátie preto nemusí byť nevyhnutne synonymom Hobbesovej anarchie či implikovať úplnú absenciu inštitúcií. Z tohto pohľadu má značný význam aj zvykové právo. Možno povedať, že (hybridný) štát v Afrike presahuje tradičnú dichotómiu autority na formálnu, resp. štátnu a neformálnu, resp. neštátnu. Prístup v zmysle hybridného politického poriadku prispieva podľa Marleen Renders k väčšej flexibilitate koncepcie štátnosti prekonaním uvedenej dichotómie, t.j. zdôraznením úzkeho prepojenia, resp. funkčnej integrácie oboch zložiek a zároveň tak pomenúva nový model štátu siahajúci za normatívnu koncepciu definovanú západným modelom, a teda nie jeho deviáciu.⁷²³ Naopak podľa Bjoerna Hoffmana však už existujúce teoretické koncepcie vytvárajú dostatočný priestor na uznanie významu *sui generis* foriem vládnutia, ktoré

⁷¹⁹ Call, C. T. 2008. The Fallacy of the „Failed State“, s. 1500. In *Third World Quarterly*. ISSN 0143-6597, 2008, Vol. 29, No. 8, pp. 1491–1507.

⁷²⁰ Hagmann, T. – Hoehne, M. V. 2009. Failures of the State Failure Debate: Evidence from the Somali Territories, s. 42-43. In *Journal of International Development*. ISSN 0954-1748, 2009, Vol. 21, pp. 42-57.

⁷²¹ Doornbos, M. 2006. *Global forces and state restructuring: Dynamics of state formation and collapse*, s. 6.

⁷²² V tomto kontexte sa napríklad upozorňuje, že zapojenie tradičných lídrov do štátneho aparátu len za účelom posilnenia autority štátu vedie k nerovnocennému partnerstvu a môže mať za následok aj zmenu ich vnímania medzi obyvateľstvom, t.j. v zmysle štátnych agentov a postupnú stratu ich legitimacy. Pozri bližšie: Boege, V. et al. 2009. *On Hybrid Political Orders and Emerging States: What is Failing – States in the Global South or Research and Politics in the West?* [online]. s. 22. [cit. 2012-10-17]. Dostupné na internete: <http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue8_boegeetal_lead.pdf>.

⁷²³ Rendeers, M. 2012. *Consider Somaliland: State-Building with Traditional Leaders and Institutions*, s. 28-29.

nezodpovedajú vestfálskemu modelu a aj preto nepovažuje zavádzanie novej kategórie za potrebné.⁷²⁴

5 Záver

V kontexte teoretickej koncepcie zlyhania štátu možno v rámci kritických teórií medzinárodných vzťahov identifikovať problém tak v ontologickej ako aj epistemologickej rovine. Ontologický problém vyplýva zo skutočnosti, že idea vytvorenia koncepcie a jej mainstreamový výklad západnými aktérmi čiastočne formujú realitu medzinárodných vzťahov v ich prospech, a teda táto realita nemusí byť objektívnou. Súvisí to s problémom z epistemologického hľadiska, kde možno zdôrazniť deformačný vplyv mocenských záujmov a následne schopnosť mocenského potenciálu modifikovať realitu medzinárodných vzťahov želaným spôsobom. Základný problém vo vzťahu k skúmanej koncepcii je aj jej zdôrazňovanie dominancie štátu, ktorého ideálny model je východiskom a referenčným bodom pri hodnotení štátov. To môže rezultovať v zanedbávaní existencie prípadných alternatívnych foriem správy so zapojením neštátnych aktérov a deštrukcii týchto systémov pri akcentovanej potrebe obnovy štátu. Škodlivosť tohto univerzalizmu sa teda môže prejaviť poukazovaním na stav absolútnej anarchie aj tam, kde v skutočnosti nie je. Rovnako je škodlivá aj generalizácia medzinárodných hrozieb plynúcich zo stavu zlyhania štátu, najmä v nadväznosti na často vyzdvihovanú väzbu so šírením terorizmu, ospravedlňujúca prípadnú intervenciu. Vo svetle kritických teórií možno zároveň oponovať aj jednotiacemu a jednostrannému mainstreamovému výkladu príčin zlyhania štátu vyzdvihujúcemu prvoradosť interných faktorov. Hlavné výhrady konkrétnych kritických prístupov ku koncepcii zlyhania štátu sa týkajú západného štátocentizmu a etnocentrizmu, ahistorickosti, pejoratívnych hodnotiacich súdov, účelnej absencie objektivity, nejednoznačnosti definícií a kritérií ako aj idealizácie.

Na druhej strane, ani tento vo svetle kritiky kontroverzný charakter koncepcie zlyhania štátu nemení nič na skutočnosti, že vo svete existujú slabé alebo krehké štáty s výrazne inou kvalitou a závažnejším rozsahom problémov ako aj súvisiacimi vnútroštátnymi či potenciálnymi medzinárodnými dôsledkami, na ktoré sa práve daná koncepcia snaží poukázať. Inak povedané, kritika samotného pomenovania, jednotlivých aspektov výkladu či celkového nazerania na problém nemení nič na tom, že bez ohľadu na názov podstata daného fenoménu, ktorý v sebe zahŕňa škodlivé dlhodobé destabilizačné či dokonca dezintegračné tendencie značne presahujúce vymedzenie slabých štátov je reálne prítomnou. Domnievame sa tiež, že prostredníctvom znakov a ukazovateľov sa možno i relatívne objektívne pokúsiť pomenovať niektoré typické črty a problémy značne heterogénnej skupiny zlyhávajúcich štátov, čím môžeme naopak relevanciu kategórie parciálne obhajovať. Prínos koncepcie možno napokon uznať aj v tom, že upriamila pozornosť výskumu, zdrojov a politiky na periférne štáty a životné podmienky ich obyvateľstva.⁷²⁵ V súvislosti s údajnou pejoratívnou konotáciou samotného pojmu je možné rovnako poukázať aj na zaužívaný termín najmenej rozvinuté štáty. Pokiaľ ide o vytýkanú zneužitelnosť kategórie ako nástroja na dosiahnutie politických cieľov, resp. vlastných záujmov konkrétneho štátu vrátane obhájenia prípadnej vojenskej intervencie, zastávame

⁷²⁴ Hoffman, B. 2009. *Are Hybrid Political Orders an Appropriate Concept for State Formation?* [online]. s. 84. [cit. 2012-10-22]. Dostupné na internete: <http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue8_hofmann_comm.pdf>.

⁷²⁵ Humanitárna pomoc tak v niektorých prípadoch obišla centrálnu autoritu a bola poskytnutá priamo obyvateľom. Call, C. T. 2008. The Fallacy of the „Failed State“, s. 1494. In *Third World Quarterly*. ISSN 0143-6597, 2008, Vol. 29, No. 8, pp. 1491–1507.

názor, že táto možnosť existuje v podstate u každého hodnotiaceho pojmu a záleží len na jednotlivcoch (teoretici, politickí lídri), ako sa jeho výkladu zhodia. Problém preto nevidíme v samotnej teoretickej koncepcii ako takej, ale práve v nekritickom a neobjektívnom spôsobe jej interpretácie deformovanom snahami o dosiahnutie iných cieľov. Nazeranie na fenomén zlyhania štátu vo svetle kritických teórií medzinárodných vzťahov preto považujeme za vhodný spôsob ako podať jeho vyváženejší a komplexnejší výklad.

Zoznam použitej literatúry

- [8] AKPINARLI, N. 2009. *The Fragility of the "Failed State" Paradigm*. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2009. 269 p. ISBN 9789004178120.
- [9] BILGIN, P. - MORTON, A. D. 2002. Historicising representations of „failed states“: beyond the cold war annexation of the social sciences. In *Third World Quarterly*. ISSN 0143-6597, 2002, Vol. 23, No. 4, p. 55-80.
- [10] BILGIN, P. - MORTON, A.D. 2004. From ‘Rogue’ to ‘Failed’ States? The Fallacy of Short-termism. In *Politics*. ISSN 1467-9256, 2004, Vol. 24, No. 3, pp. 169–180.
- [11] BØÅS, M. – JENNINGS, K. 2005. Insecurity and Development: The Rhetoric of the ‘Failed State’. In *The European Journal of Development Research*. ISSN 0957-8811, 2005, Vol. 17, No. 3, pp. 385-395.
- [12] BOEGE, V. et al. 2009. *On Hybrid Political Orders and Emerging States: What is Failing – States in the Global South or Research and Politics in the West?* [online]. Dostupné na internete: <http://www.berghofhandbook.net/documents/publications/dialogue8_boegetal_led.pdf>.
- [13] BURCHILL, S. et al. 2009. *Theories of International Relations*. 4th Edition. London : Palgrave Macmillan, 2009. 382 p. ISBN 0230219233.
- [14] CALL, C. T. 2008. The Fallacy of the „Failed State“. In *Third World Quarterly*. ISSN 0143-6597, 2008, Vol. 29, No. 8, pp. 1491–1507.
- [15] CHOMSKY, N. 2007. *Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy*. New York : Henry Holt , 2007. 320 p. ISBN 9781429906401.
- [16] DOORNBOS, M. 2006. *Global forces and state restructuring: Dynamics of state formation and collapse*. New York : Palgrave Macmillan, 2006. 240 p. ISBN 1403996822.
- [17] DRULÁK, P. 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha : Portál, 2003, 224 s. ISBN 80-7178-725-6.
- [18] HAGMANN, T. – HOEHNE, M. V. 2009. Failures of the State Failure Debate: Evidence from the Somali Territories. In *Journal of International Development*. ISSN 0954-1748, 2009, Vol. 21, pp. 42-57.
- [19] HARPVIKEN, K. B. (ed.). 2010. *Troubled Regions and Failing States: The Clustering and Contagion of Armed Conflicts*. Bingley : Emerald Group Publishing Ltd., 2010. 380 p. ISBN 9780857241016.
- [20] HILL, J. 2005. Beyond the other? A post-colonial critique of the failed state thesis, s. 148. In *African Identities*, 2005, Vol. 3, No. 2, pp. 139-154.
- [21] HOFFMAN, B. 2009. *Are Hybrid Political Orders an Appropriate Concept for State Formation?* [online]. [cit. 2012-10-22]. Dostupné na internete: <http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue8_hofmann_comm.pdf>.
- [22] MILLIKEN, J. (ed.). 2003. *State failure, collapse and reconstruction*. Oxford : Blackwell Publishing, 2003. 336 p. ISBN 978-1-4051-0536-1.

- [23] NEWMAN, E. 2009. Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World. In *Contemporary Security Policy*. ISSN 1352-3260, 2009, Vol. 30, No. 3, pp. 421-443.
- [24] ŠKVRNDA, F. 2005. Svetová politika: Úvod do teórie. Bratislava : Ekonóm, 2005. 100 s. ISBN 80-225-2035-7.
- [25] ŠKVRNDA, F. 2008. O vybraných aspektoch typológie základných paradigiem v súčasných medzinárodných vzťahoch. In *Medzinárodné vzťahy*. ISSN 1336-1562, 2008, č. 1, s. 27 – 39.
- [26] RENDEERS, M. 2012. *Consider Somaliland: State-Building with Traditional Leaders and Institutions*. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2012. 312 p. ISBN 9004218483.
- [27] PŠEJA, P. (ed.) 2005. Přehled teorií mezinárodních vztahů. Brno : Masarykova univerzita, 2005. 165 s. ISBN 80-210-3837-3.
- [28] WALLS, M. - KIBBLE, S. 2010. Beyond Polarity: Negotiating a Hybrid State in Somaliland. In *Africa Spectrum*. ISSN: 0002-0397. 2010, Vol. 45, No. 1, pp. 31-56.
- [29] THÜRER, D. 1999. *The "Failed State" and International Law* [online]. [cit. 2010-11-14]. Dostupné na internete: <<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jq6u.htm>>.

Kontakt

Ing. Viliam Pajtinka

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Email: viliam.pajtinka@euba.sk

Slovenská republika

SOCIÁLNO EKONOMICKÉ DOPADY PRÍRODNÝCH KATASTROF

Ing. Eva Pintová

Abstrakt

Prírodné katastrofy v kombinácii s inými faktormi majú veľký a skôr negatívny vplyv na človeka života a jeho sociálnu a ekonomickú situáciu.

Najviac ovplyvnené sú predovšetkým menej rozvinuté krajiny, ktoré čelia zlej finančnej situácii, čo sa týka jej obyvateľov. Prírodné katastrofy im navyše ničia domy, firmy, vegetáciu a nakoniec životy ľudí, ktorí žijú v zasiahnutej oblasti. To je dôvod, prečo je absolútne nevyhnutné pomôcť týmto ľuďom o katastrofe, ale predovšetkým vytvárať a rozvíjať efektívny systém environmentálneho manažérstva, ktorý by viedol k prevencii.

Kľúčové slová: prírodné katastrofy, environmentálna migrácia, ekonomický dopad, UNISDR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction)/(Úrad OSN pre znižovanie rizika katastrof), environmentálny manažment

Abstract

Natural catastrophes combined with other factors have a big and rather negative impact on humans life and their social and economic situation.

The most impacted are mainly the less developed countries which anyhow face a very rough situation in regards to the financial situation of its inhabitants. On top of this natural disasters destroy houses, companies, vegetation and at the end the life of the people who live in the affected area. That's why it is absolutely inevitable not only to help these people after the disaster but first of all create and develop an effective environmental management system which would lead to prevention.

Key words: natural disasters, environmental migration, economic impact, UNISDR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction), environmental management

1 Úvod

Prírodné katastrofy prichádzajú väčšinou nečakane a bez varovania. O to väčší je ich dopad na nás naše prostredie, v ktorom žijeme, náš majetok, zdravie a náš ďalší život. Prírodné katastrofy zasahujú najmä chudobné rozvojové krajiny a okrem tragických strát na životoch postihujú negatívne osudy ľudí, ktorí katastrofu prežili. Sú to najmä dôsledky sociálno ekonomické, ktoré bránia katastrofou zasiahnutým ľuďom návrat do ich každodenného života.

V roku 2012 boli prírodnými katastrofami, čo sa týka počtu úmrtí najviac postihnuté Filipíny, rôzne časti Európy, Pakistan, Nigéria, Irán, India a ďalšie krajiny.⁷²⁶ Prírodné katastrofy nútia ľudí k zmene bydliska, práce a často spôsobu života. Migranti z dôvodu prírodných katastrof sa nazývajú environmentálni migranti alebo utečenci. Ľudia, ktorým prírodná katastrofa zničila domovy a životné prostredie okolo nich, sú veľakrát donútení odísť aj za hranice svojej krajiny a vybudovať si všetko čo mali nanovo.

Mnohokrát je to práve veľmi zlá finančná situácia, ktorá nedáva týmto ľuďom inú možnosť ako spoľahnúť sa na pomoc iných. Častokrát nachádzajú pomoc, či nové pracovné príležitosti práve za hranicami svojej krajiny.

⁷²⁶ http://www.munichre.com/app_pages/www/@res/pdf/NatCatService/annual_statistics/2012/2012_mrnatcatsevice_natural_disasters2012_ordered_by_dth_en.pdf

Medzinárodná migrácia z dôvodu prírodnej katastrofy tak nepostihuje len osoby priamo postihnuté nešťastím, ale aj osoby, na ktorých územie sa títo ľudia presídli. Avšak viac ako samotná pomoc pri odraňovaní nešťastí je dôležitá prevencia a vybudovanie systému, ktorý by vedel predchádzať takýmto nešťastiam.

2 Prírodné katastrofy

Existuje niekoľko definícií, čo je to alebo čo sú to prírodné katastrofy, avšak všetky z nich majú spoločného menovateľa negatívny dopad na ľudí. Podľa definície Úradu OSN pre znižovanie rizika katastrof, je katastrofa náhla a nešťastná udalosť, ktorá spôsobuje vážne narušenie fungovania komunity alebo spoločnosti zapríčiňujúca rozširne ľudské, materiálne, finančné a environmentálne straty, ktoré prevyšujú schopnosti zasiahnutej komunity alebo spoločnosti sa s ňou vyrovnáť s použitým vlastných prostriedkov.⁷²⁷

Katastrofa je definovaná tiež ako ohrozujúca udalosť, alebo pravdepodobnosť výskytu potenciálne škodlivých javov v danom časovom období a oblasti.⁷²⁸ Je to situácia alebo udalosť, ktorá prevyšuje miestne kapacity a vyžaduje tak pomoc na úrovni národnej alebo medzinárodnej alebo je uznaná ako taká niektorou multilaterálnou agentúrou alebo aspoň dvoma zdrojmi, ako sú národné, regionálne alebo medzinárodnej skupiny alebo médiá.⁷²⁹

Prírodné katastrofy alebo riziká sú prirodzene sa vyskytujúce fyzikálne javy spôsobené buď rýchlym, alebo pomalým nástupom udalostí, ktoré môžu byť geofyzikálne (zemetrasenia, zosuvy pôdy, tsunami a sopečné činnosti), hydrologické (lavíny a záplavy), klimatologické (extrémne teploty, suchá a lesné požiare), meteorologické (cyklóny a búrky) alebo biologické (epidémie a mor hmyzu a zvierat).

Hydrometeorologické katastrofy sú prírodné procesy alebo javy v atmosfére, hydrologickej a oceánografickej povahy, ktoré môžu spôsobiť stratu života alebo zranenie, poškodenie majetku sociálne a ekonomické narušenie alebo poškodenie životného prostredia. Medzi ne patria záplavy a vlnové prepätia, búrky, zosuvy pôdy, lavíny aživelné pohromy súvisiace so suchom (extrémne teploty a lesné požiare).

Medzi geofyzikálne katastrofy patria zemetrasenia, tsunami a sopečné výbuchy. Biologické katastrofy sú procesy organického pôvodu, alebo vyvolané prostredníctvom biologických vektorov, vrátane vystavenia patogénnym mikroorganizmom, toxínom a bioaktívnym látkam. Rovnako ako geofyzikálne môžu spôsobiť stratu života alebo zranenia, škodu na majetku, sociálny a ekonomický rozvrat alebo degradáciu životného prostredia. Patria sem epidémie a parazitárne ochorenia hmyzu.

Ekonomický dopad katastrofy sa obvykle skladá z priamych (napr. škody na infraštruktúre, plodiny, bývanie) a nepriamych (napr. strata príjmov, nezamestnanosť, trh destabilizáciou) vplyvov na miestnu ekonomiku.⁷³⁰

Technologické riziká (ako komplexné krízy / konflikty, hladomory, vysídlené obyvateľstvo, priemyselné havárie a dopravné nehody), sú udalosti, ktoré sú spôsobené ľuďmi a vyskytujú sa v alebo v blízkosti ľudských sídiel. To môže zahŕňať zhoršovanie životného prostredia, znečistenie a nehody.⁷³¹

V posledných rokoch sa počet prírodných katastrof pohybuje medzi 300 až 400 ročne pričom nie je dôležité sledovať len ich počet, ale najmä ich dopad na ľudské životy a ekonomické straty. V roku 2011 zabilo prírodné katastrofy 30 773 osôb a počet obetí po

⁷²⁷ <http://www.unisdr.org/we/inform/terminology>

⁷²⁸ <http://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disasters/definition-of-hazard/>

⁷²⁹ <http://www.em-dat.net/documents/bangkok06/Emdat.pdf>

⁷³⁰ http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/external/insurance/definitions_en.pdf

⁷³¹ <http://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disasters/definition-of-hazard/>

celom svete sa pohybuje okolo 244.7 miliónov. Finančné straty dosiahli neuveriteľnú výšku odhadovanú na 366.1 biliónov amerických dolárov.

Za posledných 10 rokov sú to najmä krajiny ako Čína, USA, Filipíny, India a Indonézia, ktoré sú najviac postihované prírodnými katastrofami. V roku 2011 zaznamenali Filipíny najväčší počet prírodných katastrof zaznamenaných v histórii. Krajina bola zasiahnutá 18timi povodňami a zosuvmi pôdy, 12timi búrkami, dvoma vulkanickými erupciami a jedným zemetrasením. Avšak najsmrteľnejší bol tajfún Bopha v roku 2012, ktorý spôsobil smrť viac ako 1000 ľudí.⁷³² Búrka prinútila premiestniť sa stovky ľudí a spôsobila takisto veľké škody na majetku a infraštruktúre. Viac ako 27,000 ľudí bolo evakuaovaných do záchranných centier a tí, ktorí mali kam ísť k rodine a priateľom.

Japonsko zažilo v roku 2011 po zdrvujúcom zemetrasení z roku 1995, ktoré pripravilo o život 6400 ľudí ďalšiu obrovskú katastrofu nevídaných rozmerov.⁷³³ Zemetrasenie a následná vlna tsunami Tōhoku z 11. Marca 2011 mali za následok 19 850 mŕtvych a odhadované ekonomické škody vo výške US\$ 210.0 billion.⁷³⁴ Silné zemetrasenie a tsunami zničili zo zemského povrchu budovy, autá, zničili úrodu a nechali ľudí bez práce.⁷³⁵ Najväčší šok a škodu spôsobila vlna, ktorá poškodila atomovú elektrárňu Fukušima. Po roku od tejto hrozivej katastrofy bolo ešte stále vyše 3000 nezvestných ľudí. Aj medzi tými, ktoré prežili, sa mnohí neboli schopní vrátiť domov. Podľa japonských úradov, viac než 330.000 ľudí stále žijú v dočasných ubytovaniach, vrátane tých, ktorí bývajú so svojimi priateľmi a rodinou, alebo v hoteloch. Viac ako 500 obyvateľov je ešte stále v evakuačných centrách.⁷³⁶

Pri takýchto katastrofách prichádzajú ľudia o celý majetok a keďže väčšina obyvateľstva nemá odborné vzdelanie je veľmi ťažké pre nich nájsť si prácu mimo poľnohospodárstva, ktorá by im opäť zabezpečila príjem. Sú tak odkázaní na pomoc dobrovoľníckych organizácií, rodiny alebo nútení migrovať do zahraničia za prácou. Imigranti však väčšinou práve z dôvodu nedobrej ekonomickej situácie vyvolávajú napätie v prijímajúcej krajine, kde sa domáce obyvateľstvo cíti ohrozené ich ponukou lacnej pracovnej sily. Každá katastrofa má či už priamy alebo nepriamy dopad na oveľa širší počet ľudí ako „len“ samotných migrantov.

3 Preventívne opatrenia a schopnosť reagovať na prírodné katastrofy

Schopnosť krajín a jej obyvateľov reagovať, ale najmä predchádzať prírodným katastrofám je ovplyvnená viacerými faktormi. Jednoznačne najvplyvnejší je finančný, pričom chudobné krajiny s takmer nulovou schopnosťou reakcie sú najviac postihované prírodnými katastrofami.

Ľudia s vyšším príjmom majú aj vyššie nároky na bezpečnosť a bezpečnostné prvky, ktoré zabezpečujú ich životu a majetok. Takýto príjem umožňuje jednotlivcom reagovať na riziká okolo seba zabezpečením lepších preventívnych opatrení. Podobne je to v rozsahu jednotlivých krajín, kde je ich miera ochrany rozdielna v závislosti od bohatstva krajiny. Rovnako aj spôsob a možnosti reagovania krajiny na prírodné katastrofy a ich odstraňovanie je do vysokej miery ovplyvnené jej finančnou kapacitou. Okrem bohatstva a ekonomickej sily jednotlivých krajín je to aj miera vzdelania, t.j. uvedomelosť predstaviteľov krajín investovať do výskumu v danej oblasti.

⁷³² <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-20745450>

⁷³³ <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12720219>

⁷³⁴ http://cred.be/sites/default/files/2012.07.05.ADSR_2011.pdf

⁷³⁵ Vid' obrázky pred a po tsunami v prílohe

⁷³⁶ <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-17219008>

Environmentálny manažment alebo mamažment životného prostredia je odvetvie, ktoré je priamo úmerne závislé od finančných možností krajiny. Environmentálny manažment je činnosť vykonáva buď štátmi alebo jednotlivcami s cieľom zachovať a zlepšiť stav životného prostredia zasiahnutého ľudskou činnosťou alebo prírodou.

Je to tiež súbor činností, ktoré umožňujú ľuďom žiť v oblastiach, ktoré by nemohli byť už obývatel'né z dôvodu nevhodných prírodných podmienok. Je to aj ochrana životného prostredia a jeho zachovateľnosť pre ľudstvo a činnosti, ktoré tvoria už degradované alebo nebezpečné prostredie znesiteľné pre ľudí.

Ďalší aspekt environmentálneho manažmentu je riadenie rizík, alebo takzvané zvládanie katastrof, ktoré možno definovať ako organizáciu a riadenie zdrojov a zodpovednosť za riešenie všetkých humanitárnych aspektov mimoriadnych udalostí, najmä pripravenosti, reakcie a obnovy, na zníženie vplyvu katastrof.⁷³⁷

Ako príklad môže slúžiť Bangladéš, kde sa citlivosť jeho ekonomiky na extrémne monzúnové záplavy vďaka štrukturálnym zmenám v poľnohospodárstve výrazne znížila. Súviselo to s rýchlym rozšírením ryže, ktorá sa pestovala v období sucha a čiastočne vďaka integrácii vnútorného trhu a zvýšenu dovozu potravín v rokoch kedy bola krajina najviac postihnutá katastrofami. Povodne z roku 1998 boli hydrologicky päťdesiatročnou udalosťou. Avšak, produkcia obilnín v ďalšom roku vzrástla o 5,6% v porovnaní s prognózou vlády, ktorá počítala s len 2,4% ným rastom. Počiatkové popotopné hodnotenia, ktoré predpovedali 10-11% pokles v ročnej produkcii podcenili produkciu ryže v suchom období ako efektívny protikatastrofický nástroj.⁷³⁸

Ostatné vplyvy zvyšujúce odolnosť voči takýmto katastrofám sú úverové a peňažné prevody interných a medzinárodných migrantov. Zvýšili sa taktiež medzinárodné toky finančných prevodov, ktoré slúžili ako pomoc osobám postihnutým katastrofou. Veľkú rolu zahrala aj zmena výrobnéj činnosti a zmena priemyselnej orientácie krajiny, pričom odevná výroba sa rozšírila a do dnešného dňa nepoklesla.

Ako je vidieť aj na príklade Bangladéša, je veľmi dôležité, aby sa výroba v krajine diverzifikovala a obyvatelia z rozvojových krajín sa nespoliehali len na poľnohospodársku výrobu. Tá je zvyčajne ako prvá zasiahnutá prírodnými katastrofami a pripravuje tak obyvateľov krajiny nielen o obživu, ale aj ich prácu, čím zapríčiňuje nútenú migráciu z daného územia. Nekvalifikovaní, či málo kvalifikovaní ľudia však majú často aj po migrácii do inej krajiny problém zabezpečiť si financie, keďže ich vzdelanie je nedostatočné na vykonávanie akejkoľvek práce v inej ako poľnohospodárskej oblasti.

Je dôležitý, aby sa environmentálny manažment ako nástroj je potrebné využívať a nie zneužívať. Mnoho vedcov je presvedčených, že zásady do prírody ako sú priehrady, postreky na úrodu, umelo vytvorené jazerá, výstavba na miestach, kde to prírodné podmienky nedovoľujú, resp. výstavba na miestach s vysokou pravdepodobnosťou prírodnej katastrofy, sú niečím dočasným. Napriek tomu, že prostredníctvom výstavby, klimatizácie, kúrenia či iných prostriedkov nám vytvárajú životný priestor aj tam, kde to dovedy nebolo možné zároveň potláčajú prirodzenú silu a správanie prírody.

Zároveň poukazujú, že sme to práve my ľudia, ktorí si spôsobujeme mnoho z týchto katastrof a považujú všetky straty, či už na ľudských životoch alebo majetku za našu vlastnú chybu.

⁷³⁷ International federation of Red Cross and Red Crescent National Societies: About disaster management: <http://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disaster-management/>

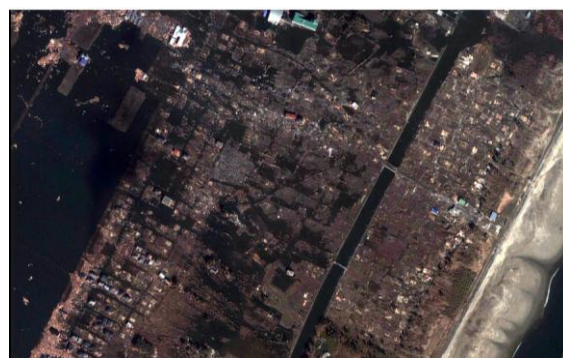
⁷³⁸ <http://www.odi.org.uk/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/2596.pdf>

4 Záver

Následky prírodných katastrof sú v každej krajine rovnaké, rozdiel je len v ich rozsahu a schopnosti krajiny na ne reagovať. Je preto dôležité, aby sa dve dimenzie manažmentu životného prostredia dali do rovnováhy a aby sme zbytočne nezneužívali prírodu a jej zdroje a zároveň, aby sme prostriedky vynakladali práve na prevenciu a nie následné odstraňovanie škôd. Je dôležité, aby ľudia vedeli ako chrániť seba, svoju rodinu a svoje okolie pred prípadnými katastrofami a zabránili tak tragédiám.

Obrázok 1: Japonsko pred a po Tsunami marec, 2011

Zdroj: <http://www.abc.net.au/news/specials/japan-quake-2011/>

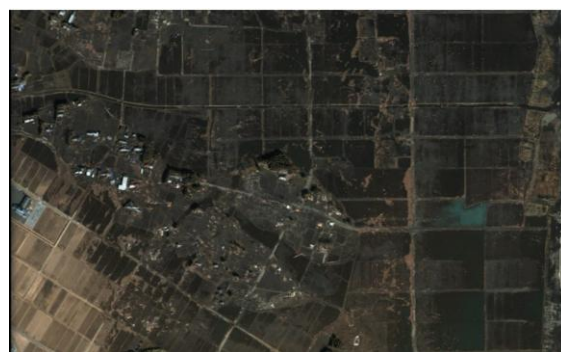
Obrázok 2: Japonsko pred a po Tsunami marec, 2011

Zdroj: <http://www.abc.net.au/news/specials/japan-quake-2011/>

Obrázok 3: Japonsko pred a po Tsunami marec, 2011, domy zmizli bez stopy z povrchu zeme

Zdroj: <http://www.abc.net.au/news/specials/japan-quake-2011/>

Zoznam použitej literatúry

- [1] ANDREW KESPER. 2011. Japan Earthquake: before and after. Dostupné na internete [online]: <http://www.abc.net.au/news/specials/japan-quake-2011/>
- [2] BELOW,R. 2006. International Disaster Database: UNDP/CRED-Bangkok. Dostupné na internete [online]: <http://www.emdat.net/documents/bangkok06/Emdat.pdf>

- [3] BBC news. 2011. Typhoon Bopha: Philippines storm toll passes 1,000. Dostupné na internete [online]: <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-20745450>
- [4] BBC news. 2011. Japan earthquake: Explosion at Fukushima nuclear plant. Dostupné na internete [online]: <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12720219>
- [5] BBC news. 2012. Japan quake: Loss and recovery in numbers. Dostupné na internete [online]: <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-17219008>
- [6] DEBBY GUHA-SAPIR, FEMKE VOS, REGINA BELOW, SYLVIAN PONSERRE. 2011. Annual Disaster Statistical Review 2011 The numbers and trends. Centre for Research on the Epidemiology of Disasters (CRED), Institute of Health and Society (IRSS), Université catholique de Louvain –Brussels, Belgium. Dostupné na internete [online]: http://cred.be/sites/default/files/2012.07.05.ADSR_2011.pdf
- [7] European Commission: Definitions of “disaster” and “crises” and related policies at Member State level, BG and RO and discussion of these issues for the EU level. Dostupné na internete [online]: http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/external/insurance/definitions_en.pdf
- [8] International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Types of disasters: Definition of hazard. Dostupné na internete [online]: <http://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disasters/definition-of-hazard/>
- [9] International federation of Red Cross and Red Crescent National Societies: About disaster management. Dostupné na internete [online]: <http://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disaster-management/>
- [10] MunichRE. 2012. Significant natural catastrophes 2012. Münchener Rückversicherungs-Gesellschaft, Dostupné na internete [online]: http://www.munichre.com/app_pages/www/@res/pdf/NatCatService/annual_statistics/2012/2012_mrnatcatservice_natural_disasters2012_ordered_by_dth_en.pdf
- [11] ODI (OVERSEAS DEVELOPMENT INSTITUTE). 2005. Aftershocks: Natural disaster risk and economic development policy. Dostupné na internete [online]: <http://www.odi.org.uk/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/2596.pdf>
- [12] UNISDR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction). Terminology. Dostupné na internete [online]: <http://www.unisdr.org/we/inform/terminology>

Kontakt

Ing. Eva Pintová

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická Univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1, Bratislava
 Email: evapintova15@hotmail.com
 Slovenská republika

K VŠEOBECNÉMU TEORETICKÉMU DIŠKURZU O EKONOMICKEJ DIPLOMACII

Ing. Michal Polgár

Abstrakt

Ekonomická diplomacia tvorí organickú súčasť diplomatickej praxi. V podmienkach aktuálnej ekonomickej krízy ponúkam vládam zatiaľ nedostatočne využitý potenciál a príležitosti, ktoré môžu prispieť k internacionalizácii domácich firiem, získanie zahraničných investícií, zvýšenie medzinárodného obchodu a následne čiastočne aj k hospodárskemu rastu štátu. Tento príspevok zhŕňa aktuálny teoretický diškurz o hospodárskej diplomacii. Jeho cieľom je definovať koncept ekonomickej diplomacie. Analyzuje jej ciele, aktérov a nástroje ako aj prístupy k modelom fungovania ekonomickej diplomacie. Záverom príspevku je načrtnutie tendencií vývoja ekonomickej diplomacie.

Kľúčové slová: ekonomická diplomacia, modely

Abstract

Economic diplomacy forms an integral part of diplomatic practice. In terms of the current economic crisis offers governments a potential, still insufficiently used, and opportunities that can contribute to the internationalization of domestic companies, attracting foreign investment, increase in international trade and consequently partly contribute to the economic growth of the state. This article summarizes the current theoretical discourse on economic diplomacy. Its aim is to define the concept of economic diplomacy. It analyzes the objectives, actors and instruments as well as approaches to model the functioning of economic diplomacy. In conclusion, this paper is to outline the trends of development of economic diplomacy.

Key words: economic diplomacy, models

1 Úvod

Ekonomická diplomacia je zahraničnopolitickou praxou a stratégiou, ktorá vychádza z predpokladu, že ekonomické a politické záujmy štátu sa navzájom posilňujú a preto by mali byť vykonávané spoločne. Je organickou súčasťou diplomacie, ktorá využíva schopnosť politickej influencie (mierovými prostriedkami) v zahraničí v prospech ekonomických záujmov štátu, čoho výsledkom je proces prijímania medzinárodných ekonomických rozhodnutí.

Máme za to, že ekonomická dimenzia vždy tvorila súčasť diplomatickej praxi, aj napriek tomu, že sa v odborných prácach stretávame s názormi autorov,⁷³⁹ ktorí ju považujú za nový fenomén (v kontraste s politickou spolupracou, vyjednávaním o mieri a bezpečnostnou funkciou, ktoré sú uvádzané ako tradičné dimenzie diplomacie). Ekonomické záujmy boli od počiatku neregulovaných aj regulovaných stykov medzi štátmi (a im obdobnými útvarmi ako napr. ríšami, kráľovstvami, mestskými štátmi a pod.) hnacou silou vytvárania diplomatických vzťahov.⁷⁴⁰ Aj keď väčšinou mali skôr formu, ako píše Morillas

739 Napríklad KUŽMOVÁ, MORILLAS GÓMEZ a ďalší

740 Peter A. G. van BERGEIJK, Maaïke OKANO-HEIJMANS, a Jan MELISSEN, *Economic diplomacy*: economic and political perspectives (Leiden: Nijhoff, 2011), 1, <http://anet.ua.ac.be/record/opacua/c:lvd:13200323>.

Gómez, dnes označovanej obchodnej diplomacie a úlohu dnešného diplomata vykonávali obchodníci.⁷⁴¹

Ako príklad ekonomickej diplomacie uvádzajú Felipe a Vernengo⁷⁴² známu prípadovú štúdiu komparatívnych výhod medzinárodnej deľby práce medzi Portugalskom a Veľkou Britániou ekonóma Davida Ricarda.⁷⁴³ Navyše od tradičného ponímania štúdie argumentujú, že dohoda na obchode portského a ovčej vlny je príkladom výstupov ekonomickej a obchodnej diplomacie, v podobe Zmluvy z Methuen, jedného z riešení vojny o dedičstvo španielskej koruny z roku 1703.

Avšak, činnosti ekonomickej diplomacie boli považované európskymi mocnosťami za menej prioritné v porovnaní s politickými záležitosťami diplomacie až do obdobia súčasnej hospodárskej krízy. Preto tomuto fenoménu nebola venovaná ani významnejšia vedecko-výskumná pozornosť; až od neskorého posledného desaťročia 20. stor. do súčasnosti.

Práve ekonomická kríza a možnosti, ktoré v jej podmienkach ekonomická diplomacia štátom otvára, spôsobila mimoriadny záujem o ekonomickú diplomáciu, či z pohľadu politickej a diplomatickej praxe ako aj z pohľadu jej štúdia ako vedeckej disciplíny. Aj keď zo štúdií vyplýva, že prínosy takéhoto úsilia budú výrazne značnejšie v rozvojových ako rozvinutých štátoch⁷⁴⁴; rovnako ekonomická diplomacia nemôže byť preceňovaná vnímaná ako všeliek na aktuálnu ekonomickú situáciu.

Tento príspevok má za cieľ definovať koncept ekonomickej diplomacie podľa aktuálneho vedeckého diskurzu. Vzhľadom na to, že sa jedná o široko vnímaný fenomén, v prvej časti ho definujeme a zužujeme jeho chápanie. Ďalej analyzujeme ciele, aktérov a nástroje ako aj prístupy k modelom fungovania ekonomickej diplomacie. Záverom príspevku je načrtnutie tendencií vývoja ekonomickej diplomacie.

2 Teoretické vymedzenie ekonomickej diplomacie

Ekonomická diplomacia tak ako ju poznáme dnes vznikla a pôsobí v podmienkach hlbokej previazanosti sveta, v ktorej sa medzinárodné a transnacionálne spoločnosti a štáty ovplyvňujú navzájom a dohody na medzinárodnej úrovni čoraz viac ovplyvňujú rozhodovanie vnútri štátov.⁷⁴⁵ Zapadá tak do širokej mozaiky dohôd, ktoré vytvárajú dôveru medzi aktérmi celého systému.⁷⁴⁶ Situácia zároveň umožňuje vznik pozitívnych neekonomických externalít ekonomickej diplomacie, ktoré sa prelievajú do vysokej medzinárodnej politiky.⁷⁴⁷

Aktuálne sa vlády rozhodujú pre zvýšenie aktivity ekonomickej diplomacie s cieľom podporiť ekonomický blahobyť a bezpečnosť štátu.⁷⁴⁸ Malé štáty v nej vidia potenciál úspor

741 Javier MORILLAS GÓMEZ, "Diplomacia económica comparada en la globalización - Su organización y sus agentes", *ICE Boletín Económico* č 2702 (30.09 2001): 19, http://www.revistasice.com/CachePDF/BICE_2702_19-24_4A9F52EF9E6C1D867EB5A86C4605242A.pdf.

742 Jesus FELIPE a Matias VERNENGO, "Demystifying the Principles of Comparative Advantage: Implications for Developing Countries", *International Journal of Political Economy* 32, č 4 (01. december 2002): 56–57, doi:10.2307/40470820.

743 Mina YAKOP a Peter A.G. van BERGEIJK, "The weight of economic and commercial diplomacy", *Working Papers - Erasmus Universiteit Rotterdam* č 478 (01. august 2009), <http://repub.eur.nl/res/pub/18715/wp478.pdf>.

744 Ibid., 24.

745 "La diplomacia económica - La otra mediación del Estado en el mercado", *ICE Boletín Económico* č 2664 (09.-1.10 2000): 43, http://www.revistasice.com/CachePDF/BICE_2664_41-44_8EE2454E0632C5A7E91D9301A77B0C56.pdf.

746 BERGEIJK, OKANO-HEIJMANS, a MELISSEN, *Economic diplomacy*, 2.

747 Ibid.

748 Ibid., 4.

z rozsahu- firmy s exportným potenciálom na jednej strane potrebujú dôveryhodné informácie o zahraničných trhoch a diplomatická služba na strane druhej takýmito informáciami disponuje;749 navyše pri prvom kontakte so zástupcami prijímajúceho štátu, či firmy v zahraničí dodáva biznismenovi vysielajúceho štátu na dôveryhodnosti.750

Prínosy ekonomickej diplomacie teda považujeme za vzájomné aj pre verejný rovnako ako aj privátny sektor. Vedecké články vo viacerých prípadoch kvantifikujú ekonomické príjmy aktivít ekonomickej diplomacie, ale so zjednodušeným konštatovaním Garcíu Rebollara, že „každým otvoreným konzulátom alebo obchodnou kanceláriou v zahraničí sa zvýši vývoz do tejto krajiny o 6 až 10%,“751 si ťažko môžeme dovoliť jednoznačne súhlasiť; jedná sa skôr o údaj, ktorý je výsledkom konkrétnej situácie, kontextu a času. V poslednej dobe navyše registrujeme, že príjmy z ekonomickej diplomacie v rozvinutých krajinách nezaznamenávajú také zvýšenie ako tie v rozvojových krajinách. Pozerať na prínosy ekonomickej diplomacie len cez prizmu kvantifikovateľných ekonomických príjmov by bolo nedostatočné, ako sme už spomenuli, nezanedbateľným prínosom sú s ňou spojené úspechy vo vysokej politike (aj medzinárodnej).

Podľa Bayneho a Woolcocka môžeme ekonomickú diplomáciu **definovať** ako proces prijímania medzinárodných hospodárskych rozhodnutí.752 Morillas Gómez pridáva, že sa jedná o „schopnosť štátu politicky vplyvať na ďalšie štáty v prospech svojich ekonomických záujmov na medzinárodných trhoch“753. Podľa Pajtinku mierovými prostriedkami,754 ale nie len preto je samozrejmé, že ide o politický nástroj.755 Okano-Heijmansová zhŕňa definíciu ekonomickej diplomacie: „je jednou z praktík zahraničnej politiky štátu a zároveň stratégiou, ktorá je založená na predpoklade, že jeho ekonomické a politické záujmy sa navzájom posilňujú“ a preto by mali byť vykonávané spoločne; ekonomická diplomacia slúži strategickým národným záujmom štátu, tak politickým ako aj ekonomickým.756

V názore na vzťah ekonomickej diplomacie k diplomacii ako takej nachádzame konsenzus autorov, že v prípade ekonomickej sa jedná o organickú súčasť diplomacie, také tvrdenie nachádzame aj u domácich autorov: Pajtinka,757 Kužmová,758 Tóth a Horváthová759; rovnako aj u zahraničných: Bayne a Woolcock.760

V odborných a vedeckých prácach nachádzame množstvo definícií ekonomickej diplomacie, vo všeobecnosti konštatujú to isté, líšia sa v hĺbke definície. Problém však pozorujeme v šírke definície, v tom, ako autori chápu tento koncept. Potom dochádza k prekryvaniu pojmov ekonomickej diplomacie s obchodnou diplomaciou (commercial diplomacy), biznis resp. korporátnou diplomaciou (business diplomacy), konceptami, hranice ktorých nie sú jasne vymedzené alebo identifikovateľné, navyše sú si všetky veľmi

749 YAKOP a BERGEIJK, “The weight of economic and commercial diplomacy”, 8.

750 Antonio GARCÍA REBOLLAR, “Notas sobre diplomacia económica”, *ICE Boletín Económico* č 3000 (15.11 2010): 25.

751 GARCÍA REBOLLAR, “Notas sobre diplomacia económica”.

752 Nicholas BAYNE a Stephen WOOLCOCK, *The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations*, 3. vyd (Ashgate Publishing, Ltd., 2011), 1.

753 Ibid., 1.

754 Erik PAJTINKA, “Hospodárska diplomacia: Hľadanie efektívneho modelu riadenia alebo boj o obchodných atašé?”, *Mezinárodní politika* 31, č 10 (26. október 2007): 16.

755 Rik COOLSAET, “Trade and Diplomacy: The Belgian Case”, *International Studies Perspectives* 5, č 1 (február 2004): 61–65.

756 as Okano-Heijmans states in *Economic diplomacy*, 34.

757 “Hospodárska diplomacia: Hľadanie efektívneho modelu riadenia alebo boj o obchodných atašé?”.

758 “Inštitucionálne modely hospodárskej diplomacie - príklad Nemecka, Rakúska, Švajčiarska a Slovenska”, *Medzinárodné vzťahy X.*, č 4/2012 (n.d.): 154.

759 Ludovít TÓTH a Katarína HORVÁTHOVÁ, *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy* (Sprint vfra, 2006), 12.

760 *The New Economic Diplomacy*.

blízke.⁷⁶¹ Tento článok je venovaný ekonomickej diplomacii; pre naše potreby ju definujeme:

Ekonomická diplomacia je zahraničnopolitickou praxou a stratégiou, ktorá vychádza z predpokladu, že ekonomické a politické záujmy štátu sa navzájom posilňujú a preto by mali byť vykonávané spoločne. Je organickou súčasťou diplomacie, ktorá využíva schopnosť politickej influencie (mierovými prostriedkami) v zahraničí v prospech ekonomických záujmov štátu, čoho výsledkom je proces prijímania medzinárodných ekonomických rozhodnutí.

Ciele ekonomickej diplomacie sú kombináciou ekonomicko-politických, v praxi sa často stretávame s aplikáciou politických nástrojov so zámerom ekonomickým a naopak (Morillas Gómez dáva ako príklad ekonomické sankcie, ktoré štáty medzinárodného spoločenstva využívajú voči Iránu. Tieto majú jednoznačne politicko-bezpečnostnú finalitu).⁷⁶²

Zameriava sa na ekonomické otázky vysokého politického profilu (obchod (tovary, služby a financie), životné prostredie a oficiálna rozvojová pomoc) a ich reguláciu.⁷⁶³

V praxi ide o nástroj na rokovanie o slobode obchodu a investovaní za hranicou štátu; spoluprácu s podnikmi pôsobiacimi v zahraničí a v prípade Európskej únie je základom jej komunitárnej konštrukcie.⁷⁶⁴ 765

Ekonomická diplomacia kombinuje medzinárodným aspekt s vnútorným. V čase globalizácie majú vnútroštátne ekonomické rozhodnutia implikácie na medzinárodnej úrovni a rovnako sa napr. medzinárodné rokovania na medzinárodnej úrovni môžu lámať na vnútorných záležitostiach rokujúcich štátov (Bayne a Woolcock tvrdia, že medzi rozvinutosťou štátu a mierou závislosti vnútornej a medzinárodnej úrovne existuje priama závislosť⁷⁶⁶).

Skupina **aktérov** ekonomickej diplomacie má širokú základňu. Okrem ministerstva zahraničných vecí sa na jej výkone spolupodieľajú aj ďalší vládni aktéri a štátne orgány (vláda, ministerstvá, agentúry ale aj orgány regionálnej správy, či samosprávy). Mimovládni aktéri sa na jednej strane usilujú ovplyvňovať štátnu politiku a na strane druhej vstupujú do vzťahov s ďalšími aktérmi v zahraničí, a v prípade, že sa jedná o podnikateľský subjekt, samostatne vykonáva svoju podnikateľskú činnosť.

Pre lepšiu organizáciu aktérov ich rozdelíme na **štátnych a mimoštátnych**.

Yakop a Bergeijk vysvetľujú štátnych aktérov a ich úlohy takto:

„úradníci na ministerstve zahraničných vecí a na ďalších ministerstvách (hospodárstva, obchodu atď.) a diplomati na zahraničných misiách sa podieľajú na podpore vytvárania príležitostí pre priame zahraničné investície a medzinárodného obchodu prostredníctvom poskytovania informácií a poradenstva v oblasti obchodných a investičných príležitostí; rovnako pôsobia aj ako hostelia obchodných misií [delegácií investorov či obchodníkov] z vysielajúcej krajiny.“⁷⁶⁷

Štátni aktéri sú dvojakoého charakteru- **diplomatickí a nediplomatickí**.

Charakteristickou črtou novej situácie v ekonomickej diplomacii je postavenie ministerstva zahraničných vecí, ktoré, síce sa jedná o diplomatickú činnosť, nemusí mať

761 Tieto rôzne formy definujú: Raymond SANER a Lichia YIU, *International economic diplomacy: mutations in post-modern times* (Netherlands Institute of International Relations' Clingendael', 2003), 11–16, http://www.ppl.nl/ebooks/files/Clingendael_20030100_cli_paper_dip_issue84.pdf.

762 MORILLAS GÓMEZ, “La diplomacia económica - La otra mediación del Estado en el mercado”, 44.

763 John S. ODELL, *Negotiating the World Economy* (Cornell University Press, 2000).

764 MORILLAS GÓMEZ, “La diplomacia económica - La otra mediación del Estado en el mercado”.

765 GARCÍA REBOLLAR, “Notas sobre diplomacia económica”, 23.

766 *The New Economic Diplomacy*, 3.

767 YAKOP a BERGEIJK, “The weight of economic and commercial diplomacy”, 8.

dominantné postavenie.⁷⁶⁸ Agenda ďalších ministerstiev, predovšetkým v štátoch Európskej únie, sa internacionalizuje a tieto majú tendenciu ju riešiť priamo po svojej linke aj na medzinárodnej úrovni.⁷⁶⁹ Situácia si preto vyžaduje vysoký stupeň koordinácie, aby nedochádzalo ku konfliktom záujmov, prípadne prekryvaniu kompetencií medzi ministerstvom zahraničných vecí, ktoré je zodpovedné za politické otázky a ďalšími ministerstvami, ktoré majú na starosti ekonomické otázky. Cieľom koordinácie má byť jednotnosť ekonomickej diplomacie. Diplomatickí aktéri budú teda ministerstvo zahraničných vecí a úrady, osoby ním riadené.

V praxi ekonomickej diplomacie sa stretávame s týmito **nediplomatickými aktérmi**: ďalšie ministerstvá (okrem rezortu diplomacie), štátne a vládne agentúry na podporu internacionalizácie, entity špecializované na podporu exportu a investícií, špecializované siete zahraničných kancelárií, v niektorých prípadoch aj informačné služby.⁷⁷⁰

Za ten istý povraz s doteraz spomínanými aktérmi by mali ťahať aj **mimoštátni aktéri**. Jedná sa o súkromné spoločnosti a mimovládne organizácie. Ich sila spočíva nie len v ekonomickej výkonnosti v prípade súkromných firiem, ale aj v schopnosti poukazovať a tlačiť na domácu implementáciu dobrých praktík a skúseností firiem v zahraničí a ich vlád-zhodujú sa na tom García Rebollar⁷⁷¹ a Saner a Yiuová⁷⁷², ktorí k tomu pridávajú aj schopnosť lobovať, pracovať s verejnou mienkou a ďalšie.

Dôležitými aktérmi sú medzinárodné organizácie, prostredníctvom ktorých štáty prehlbujú svoju spoluprácu, posúvajú svoje kompetencie v prospech medzivládnych rozhodovacích štruktúr a vzdávajú sa časti svojej suverenity. Tak vzniká isté napätie medzi medzinárodnou a vnútroštátnou úrovňou, ktoré komplikuje proces prijímania rozhodnutí-totíž ústupky na medzinárodnej úrovni musia nájsť podporu v domácej politike a zároveň koordinácia politických a ekonomických záujmov na vnútroštátnej úrovni môže predstavovať prekážku k napredovaniu dohôd na medzinárodnej úrovni.⁷⁷³

Tabuľka č. 1: Aktéri ekonomickej diplomacie

		Príklad	
		Španielsko	Slovensko
Aktéri štátni	Diplomatickí	<i>Ministerstvo zahraničných vecí a spolupráce</i>	<i>Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí; ekonomickí diplomati na veľvyslanectvách</i>
	Nediplomatickí	<i>Ministerstvo hospodárstva a konkurencieschopnosti; Ekonomicko-obchodné kancelárie pri stálych misiách; ICEX Španielsko - export a investície; Compañía Española de Financiación del Desarrollo (COFIDES); España Expansión Exterior; Compañía Española de Seguro de Crédito a la Exportación</i>	<i>Ministerstvo hospodárstva; Ministerstvo financií; Eximbanka; Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO); Slovenská agentúry pre cestovný ruch (SACR)</i>

768 MORILLAS GÓMEZ, "Diplomacia económica comparada en la globalización - Su organización y sus agentes", 19.

769 MORILLAS GÓMEZ, "La diplomacia económica - La otra mediación del Estado en el mercado", 43.

770 Ako napríklad: CIA Planning and Coordination Division v USA alebo Japanese Association of Chief Information Officers v Japonsku.

771 "Notas sobre diplomacia económica", 24.

772 *International economic diplomacy*, 2.

773 SANER a YIU, *International economic diplomacy*, 2.

		(CESCE)	
Aktéri mimoštatni i alebo hybridni	S čiastočnou participáciou štátu		Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania (NADSME)
	Mimoštatni mimovládne organizácie	a Obchodné komory; Consejo Empresarial para la Competitividad; Instituto de la Empresa Familiar (IEF)	Slovenská obchodná a priemyselná komora (SOPK)
Aktéri medzinárodní		Medzinárodný mednový fond, Skupina svetovej banky, Davoské ekonomické fórum	

Zdroj: *vlastné spracovanie*

Ekonomická diplomacia využíva široké spektrum **nástrojov** počnúc náčrtom a prípravou programu akcií, vytvorenie programu a cieľov ekonomickej diplomacie, plánovanie, rokovania s domácimi subjektmi, so zahraničnými subjektmi a vládou až po ratifikáciu dohôd a ich aplikáciu v praxi. Diplomatické kroky procesu zvyčajne začínajú neformálnymi rokovaniami a vytvorením primárnych kontaktov (diplomatickými aj nediplomatickými aktérmi, obchodníkmi a lobistami), ďalej nadviazaním dobrovoľnej spolupráce, vytvorením tzv. mäkkých druhov regulácie (napr. kódexov správania) až k vytvoreniu a záväzných pravidiel prostredníctvom presvedčania, neogiácií, konfrontácií a dohôd⁷⁷⁴. Proces teda vedie k dosiahnutiu ekonomicko-politických cieľov, či už sa jedná o stimuly alebo sankcie.

Teoretický prístup k ekonomickej diplomacii je dosť široký vzhľadom na to, že sa ňou zaoberajú teoretici medzinárodných vzťahov, medzinárodnej politickej ekonomie a rovnako samozrejme všeobecná ekonomická teória. *Teória medzinárodných vzťahov* sa zaoberá vysokou politikou, štátnymi záujmami takže aj jej pohľad na ekonomickú diplomaciu bude cez prizmu ekonomickej sily štátov, či jej implikáciami pre ekonomickú bezpečnosť štátu až po legislatívnu (medzinárodno-právnu) úpravu vzťahov. *Medzinárodná politická ekonomia* analyzuje spôsoby akými politické sily dávajú formu systémom, cez ktoré sa prejavujú ekonomické interakcie; a naopak, skúma efekty ekonomických interakcií na politické štruktúry a ich výsledky. *Ekonomovia* vnímajú ekonomickú diplomaciu ako nástroj na zvýšenie ekonomického blahobytu, kvantifikujú vstupy a výstupy ekonomickej diplomacie, ich rentabilitu a vplyv na zlepšenie ekonomickej situácie štátu.

Bayne a Woolcock tvrdia, že neexistuje teória, ktorá by vysvetľovala ako by štáty mali ekonomickú diplomaciu implementovať v praxi.⁷⁷⁵ Považujeme však teoretickú analýzu ekonomickej diplomacie za užitočnú ak pomáha pochopiť a kvantifikovať vstupné faktory a výstupy (prínosy) tejto akcie, rovnako aj v prípadoch kedy teória a prax spolupracujú na optimalizácii systému fungovania ekonomickej diplomacie konkrétneho štátu (súhlasne s Bergeijkom, Okano-Heijmansovou či Melissenovým názorom⁷⁷⁶).

Jedným z užitočných výstupov z teórie je kategorizácia **organizačných modelov ekonomickej diplomacie**, najmä pre účely komparácie systémov dvoch štátov. Využívanie konkrétneho modelu štátom závisí od formy organizácie ústrednej štátnej správy a jej historických skúseností. Podľa Kužmovej majú jednotlivé modely tieto rozlišovacie

⁷⁷⁴ Ibid., 3.

⁷⁷⁵ Ibid., 5.

⁷⁷⁶ BERGEIJK, OKANO-HEIJMANS, a MELISSEN, *Economic diplomacy*, 26.

znaky:777 (1) aktéra, ktorý vystupuje ako koordinátor ekonomickej diplomacie (subjekt, ktorý definuje stratégiu), (2) formu, akou ekonomické oddelenie zapadá do štruktúry riadenia zastupiteľského úradu (buď sa jedná o jednu organizačnú jednotku alebo viacero; alebo sa môže jednať o špecializovanú jednotku s plnou nezávislosťou od ambasády) a (3) personálny profil osôb vykonávajúcich diplomatickú aktivitu (ekonomický diplomat, ekonomický zástupca).

Počet modelov sa v závislosti od autorov líši, napríklad Rana⁷⁷⁸ uvádza päť modelov jednotlivých mutácií v implementácii ekonomickej diplomacie: (1) *unifikovaný model*, (2) *čiasťočne unifikovaný model*, (3) *model tretej agentúry*, (4) *konkurenčný model* a (5) *model vzdania sa právomocí*.

Jeho štúdia vychádza z diplomatickej praxi štátov, pre jednotlivé modely využíva konkrétne príklady implementácie ekonomickej diplomacie, avšak chýba jej detailnejšie analytické spracovanie. Preto aj bližšia interpretácia modelov zostáva skôr na čitateľovi. Ďalší autori⁷⁷⁹ istým spôsobom modifikujú, spájajú alebo prepracúvajú tieto kategórie. Preto sa pri štúdiu dostupnej literatúry stretávame s konfliktnou kategorizáciou konkrétnych štátov.

Unifikovaný model predpokladá, že ekonomickú diplomaciu riadi ministerstvo zahraničných vecí, ktoré je zodpovedné za stanovovanie cieľov, stratégie a v spolupráci s relevantnými entitami ju vykonáva. Takýto model aplikuje napr. Austrália, Kanada, Švédsko a Slovensko.

Čiasťočne unifikovaný model predpokladá riadenie ekonomickej diplomacie dvoma ministerstvami- zahraničných vecí a hospodárstva alebo obchodu. Za politická línia ambasády sa zodpovedá ministerstvu zahraničných vecí a aktivity ekonomickej diplomacie riadi druhé ministerstvo. Na jednej strane sa tým zabezpečuje vysoká odborná úroveň personálu vykonávajúceho ekonomickú diplomaciu, na strane druhej môžu vznikáť byrokratické alebo kompetenčné spory v prípade, že by systém koordinácie nebol dostatočne zvládnutý. Takýto model aplikuje Spojené kráľovstvo.

Pri *modeli tretej agentúry* ministerstvo zahraničných vecí postupuje svoje právomoci v ekonomických témach samostatnej agentúre, ktorá je kompletne zodpovedná za riadenie a výkon ekonomickej diplomacie. Táto rovnako určuje a vysiela špeciálnych zástupcov do cieľových štátov. Zástupca pôsobí na ambasáde alebo na generálnom konzuláte a úzko spolupracuje s veľvyslancom a ďalšími diplomatmi. Úspech takéhoto modelu vysoko závisí od schopnosti týchto dvoch predstaviteľov spolupracovať (osobne aj profesionálne) ako aj od tímového ducha. To sú dve premenné, ktoré sa môžu značne odlišovať v jednotlivých štátoch. Model však funguje Singapúru.

Konkurenčný model je chaotickým systémom v ktorom si ministerstvo zahraničných vecí konkuruje s ďalšími ministerstvami ohľadom zodpovedností a možností výkonu ekonomickej diplomacie. Takýto systém majú podľa Ranu India a Thajsko.

Pri poslednom modeli sa ministerstvo zahraničných vecí úplne vzdáva riadenia a výkonu ekonomickej diplomacie v prospech ďalšieho ministerstva. Napriek tomu, že je to jeden zo spôsobov ako sa vyhnúť konkurenčným tlakom medzi viacerými aktérmi riadiacimi ekonomickú diplomaciu, máme za to, že takýto systém nevyužíva naplno všetky ekonomické, personálne aj intelektuálne zdroje a know-how v zahraničí, ktoré združuje ministerstvo zahraničných vecí. Takýto systém však aplikuje aj napr. Nemecko a Čína.

777 KUŽMOVÁ, "Inštitucionálne modely hospodárskej diplomacie - príklad Nemecka, Rakúska, Švajčiarska a Slovenska", 167.

778 Kishan S. RANA, *Bilateral diplomacy* (New Delhi: Manas, 2002), 70–71.

779 Kužmová, Tóth, Rusiňák, Pajtinka, Gotisan a Molendowski

3 Záver

Ekonomická diplomacia je predmetom neustálych zmien. Iba pred pár desaťročiami sme boli svedkami zapojenia ďalších ministerstiev či mimoštátnych aktérov, ktorí dnes formujú substanciálnu súčasť tohto fenoménu.

Predikcie teoretikov ekonomickej diplomacie⁷⁸⁰ hovoria o nasledovných tendenciách: (1) podľa Bayneho a Woolcocka sa neosvedčilo angažovanie bývalých ministrov vlád štátov do vysokých riadiacich pozícií medzinárodných ekonomických organizácií z pohľadu vyrokovaných dohôd, čo sa im však podarilo naštartovať a dá sa predpokladať tendencia, že sa bude zvyšovať, transparentnosť systému. (2) Mimoštátni aktéri, ako sme spomenuli, tvoria podstatnú časť systému avšak môžeme pozorovať, že firmy sledujú, či na medzinárodnej alebo vnútroštátnej úrovni, predovšetkým svoje ekonomické záujmy (zisk) a mimovládne organizácie sú zas do značnej miery motivované získaním pozornosti verejnosti, ktorá niekedy môže byť v rozpore s poskytovaním vybalansovanej odbornej informácie. (3) Vysoká miera transparentnosti, tak vyžadovaná s pohľadu verejnej mienky, nemusí byť na druhej strane vždy nápomocná pri riešení ekonomických otázok, sporov alebo napredovanie v istých veciach medzinárodných ekonomických vzťahov (obchodné dohody, colné dohody atď.). Navyše, mimoštátni aktéri síce v takýchto rokovaníach vystupujú ako rovnocenní partneri štátom, avšak nie sú tak tlačení k otvorenosti a transparentnosti ako sú štáty. (4) Výzvou pre ekonomickú diplomáciu bude nájsť nové spôsoby dosahovania dohôd na medzinárodnej úrovni. Vlády budú musieť byť pripravené zvládať koordinovať vnútroštátnu úroveň a medzinárodnú úroveň svojich politicko-ekonomických záujmov a záväzkov, ktoré spôsobujú predlžovanie rokovacích kôl o medzinárodných dohodách. (5) Budú sa objavovať nové, technické, oblasti v systéme, ktoré systém medzinárodných vzťahov ešte dostatočne nepokrýva- výzvou naďalej ostáva internacionalizácia napr. v oblasti energetiky. (6) Nakoniec, systém si musí zachovať rovnováhu medzi aktérmi aby nevznikla situácia, ktorá by slúžila privátnemu pre verejným záujmom.

Zmena v diplomacii je proces, ktorý ide ruka v ruke so zmenami v systéme medzinárodných vzťahov a svetovej politiky. Zvyšuje sa množstvo diplomacie, mení sa jej obsah, metódy výkonu, do systému vstupujú noví aktéri, diplomatické témy sa stávajú odbornejšími, technickejšími. Prepojenosť procesov je taká hlboká, že ekonomické otázky nie je možné vnímať oddelene od politických a rovnako aj ekonomická diplomacia sa stala organickou súčasťou diplomatickej praxi. Práve preto, že predstavuje nevyužitý potenciál pre riešenie vážnych ekonomických problémov, ktorým čelia štáty Európskej únie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BAYNE, Nicholas, a Stephen WOOLCOCK. *The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations*. 3. vyd. Ashgate Publishing, Ltd., 2011.
- [2] BERGEIJK, Peter A. G. van, Maaïke OKANO-HEIJMANS, a Jan MELISSEN. *Economic diplomacy□: economic and political perspectives*. Leiden: Nijhoff, 2011. <http://anet.ua.ac.be/record/opacua/c:lvld:13200323>.
- [3] COOLSAET, Rik. "Trade and Diplomacy: The Belgian Case". *International Studies Perspectives* 5, č 1 (február 2004): 61–65.
- [4] FELIPE, Jesus, a Matias VERNENGO. "Demystifying the Principles of Comparative Advantage: Implications for Developing Countries". *International*

780 BAYNE a WOOLCOCK, *The New Economic Diplomacy*, 359.

Journal of Political Economy 32, č 4 (01. december 2002): 49–75.
doi:10.2307/40470820.

- [5] GARCÍA REBOLLAR, Antonio. “Notas sobre diplomacia económica”. *ICE Boletín Económico* č 3000 (15.11 2010): 23–34.
- [6] KUŽMOVÁ, Lucia. “Inštitucionálne modely hospodárskej diplomacie - príklad Nemecka, Rakúska, Švajčiarska a Slovenska”. *Medzinárodné vzťahy X.*, č 4/2012 (n.d.): 153–169.
- [7] MORILLAS GÓMEZ, Javier. “Diplomacia económica comparada en la globalización - Su organización y sus agentes”. *ICE Boletín Económico* č 2702 (30.09 2001).
http://www.revistasice.com/CachePDF/BICE_2702_1924__4A9F52EF9E6C1D867EB5A86C4605242A.pdf.———. “La diplomacia económica - La otra mediación del Estado en el mercado”. *ICE Boletín Económico* č 2664 (09.-1.10 2000).
http://www.revistasice.com/CachePDF/BICE_2664_4144__8EE2454E0632C5A7E91D9301A77B0C56.pdf.
- [8] ODELL, John S. *Negotiating the World Economy*. Cornell University Press, 2000.
- [9] PAJTINKA, Erik. “Hospodárska diplomacia: Hľadanie efektívneho modelu riadenia alebo boj o obchodných atašé?” *Mezinárodní politika* 31, č 10 (26. október 2007): 16–18.
- [10] RANA, Kishan S. *Bilateral diplomacy*. New Delhi: Manas, 2002.
- [11] SANER, Raymond, a Lichia YIU. *International economic diplomacy: mutations in post-modern times*. Netherlands Institute of International Relations’ Clingendael’, 2003.
http://www.ppl.nl/ebooks/files/Clingendael_20030100_cli_paper_dip_issue84.pdf.
- [12] TÓTH, Ľudovít, a Katarína HORVÁTHOVÁ. *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. Sprint vfra, 2006.
- [13] YAKOP, Mina, a Peter A.G. van BERGEIJK. “The weight of economic and commercial diplomacy”. *Working Papers - Erasmus Universiteit Rotterdam* č 478 (01. august 2009). <http://repub.eur.nl/res/pub/18715/wp478.pdf>

Kontakt

Ing. Michal Polgár

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Email: michal.polgar@euba.sk

Slovenská republika

PRÁVNÁ ÚPRAVA VOĽNÉHO POHYBU KAPITÁLU V EURÓPSKEJ ÚNII⁷⁸¹

JUDr. Klaudia Pytel'ová, PhD.

Abstrakt

Voľný pohyb kapitálu je jednou zo štyroch základných slobôd vnútorného trhu Európskej únie. Sloboda pohybu kapitálu je jednou z podmienok voľného pohybu finančných služieb, a zároveň predpokladom pre fungovanie hospodárskej a menovej únie. Voľný pohyb kapitálu je nástrojom európskej integrácie, ktorého právna úprava je do značnej miery komplikovaná.

Kľúčové slová: voľný pohyb kapitálu, Zmluva o fungovaní Európskej únie, Smernica Rady č. 88/361/EHS, judikatúra Európskeho súdneho dvora.

Abstract

The free movement of capital is one of the four fundamental freedoms of the internal market of the European Union. The free movement of capital is one of the conditions for free movement of financial services, and also a precondition for the functioning of Economic and Monetary Union. The free movement of capital is an instrument of European integration, whose legislation is to a considerable extent complicated.

Key words: free movement of capital, Treaty on the functioning of the EU, Council Directive 88/361/EEC, case law of the Court of Justice of the EU.

1 Úvod

Jednou zo základných funkcií Európskej únie, ktorá je vymedzená v spoločných ustanoveniach Zmluvy o EÚ (ďalej len „ZEÚ“) – konkrétne v čl. 3 ods. 3 - je vytváranie vnútorného trhu. Definícia pojmu „vnútorný trh“ sa nachádza v čl. 26 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“). Na základe daného ustanovenia, vnútorný trh zahŕňa „oblasť bez vnútorných hraníc, v ktorej je zaručený voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu“.⁷⁸²

Zásada voľného pohybu kapitálu ako jedna zo základných slobôd spoločného trhu bola zakotvená v Zmluve o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (ďalej len „ZEHS“) v roku 1957, v ktorej boli určené prechodné opatrenia, v rámci ktorých mali členské štáty odstrániť obmedzenia pohybu kapitálu medzi ich rezidentmi. Voľným pohybom kapitálu sa rozumel proces smerujúci k odstráneniu všetkých prekážok pohybu kapitálu v rámci vnútorného trhu. Právna úprava tejto oblasti prešla dynamickým vývojom až do jej súčasnej podoby.

Cieľom príspevku je analyzovať právnu úpravu slobody voľného pohybu kapitálu v práve Európskej únie s dôrazom na všeobecné ekonomicko-právne vymedzenie daného pojmu, ako aj prípustných obmedzení (resp. výnimiek zo zákazu obmedzenia) spomínanej slobody.

⁷⁸¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0911/11 Štyri slobody pohybu v Európskej únii.

⁷⁸² Čl. 26 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:FULL:SK:PDF>

2 Sloboda pohybu kapitálu

Voľný pohyb kapitálu je dôležitý najmä vo vzťahu k efektívnemu fungovaniu vnútorného trhu Európskej únie, a teda je zároveň úzko prepojený na ostatné slobody (slobody pohybu tovaru, služieb a osôb). Sloboda pohybu kapitálu je zakotvená v čl. 63-66 Zmluvy o fungovaní EÚ (ďalej len „ZFEÚ“), pričom je upravená spoločne s ustanoveniami o platbách.

Samotným voľným pohybom kapitálu rozumieme predovšetkým priame a portfóliové investície, investície do nehnuteľností, operácie na finančných trhoch (akcie a obligácie), podiely na podnikaní obchodných spoločností, kolektívne investovanie, úvery, pôžičky a poisťky. Všeobecne možno pohyb kapitálu zadefinovať ako „jednostranný presun aktív z jedného členského štátu do druhého“. V primárnom práve nie je vymedzené, ktoré transakcie je možné zaradiť pod daný pojem. Demonštratívny výpočet príkladov pohybu kapitálu možno nájsť v sekundárnom práve, konkrétne v Smernici Rady č. 88/361/EHS⁷⁸³. „Hoci Smernica č. 88/361/EHS už dlhšie nie je technicky v platnosti, je podľa ustálenej judikatúry „nomenklatúra“ v prílohe I smernice zoznamom transakcií a aktivít, ktoré treba považovať za pohyb kapitálu a samotná smernica najdôležitejším a najautoritatívnejším odkazom.“⁷⁸⁴

V Prílohe I spomínanej smernice je vymenovaných trinásť foriem pohybu kapitálu:

- priame investície,
- investície do hnutel'ného majetku,
- operácie s cennými papiermi, s ktorými sa bežne obchoduje na kapitálovom trhu (akcie a iné cenné papiere účastníckej povahy, obligácie),
- operácie s podielovými listami podnikov kolektívneho investovania,
- operácie s cennými papiermi a inými nástrojmi bežne obchodovanými na peňažnom trhu,
- operácie s bežnými a vkladovými účtami vo finančných inštitúciách,
- úvery súvisiace s obchodnými transakciami alebo s poskytovaním služieb, ktorých sa zúčastňuje tuzemec,
- finančné pôžičky a úvery,
- ručenie, iné záruky a záložné práva,
- prevody pri plnení poisťných zmlúv (napr. poisťné a platby v súvislosti s poistením úveru, alebo v súvislosti so životným poistením),
- pohyby kapitálu osobnej povahy (napr. pôžičky, dary, vená, dedičstvá a odkazy),
- dovoz a vývoz finančných aktív (cenné papiere, platobné prostriedky každého druhu),
- iné kapitálové pohyby (ako napr. dedičské dane, náhrady škody, vrátenie plnenia v prípade zrušenia zmlúv a vrátenie nevyžiadaných platieb, autorské práva).

Primárnym cieľom danej smernice z roku 1988 je dosiahnutie úplnej liberalizácie kapitálových pohybov (vrátane krátkodobých kapitálových pohybov), pričom ide o liberalizáciu *erga omnes*, teda ide o odstránenie prekážok nielen medzi členskými štátmi, ale aj vo vzťahu k nečlenským (tretím) krajinám. Na základe danej smernice boli zrušené všetky devízové obmedzenia medzi subjektmi so sídlom v členských štátoch, čím došlo postupne k liberalizácii kapitálu a platieb.

⁷⁸³ Smernici Rady č. 88/361/EHS. Dostupné na internete [online]: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31988L0361:EN:HTML>

⁷⁸⁴ O'BRIEN, M.: Free movement of capital, taxation and third countries: The European Court of Justice and cross-border dividends. Dostupné na <http://aei.pitt.edu/7987/1/obrien-m-05a.pdf>.

V pôvodnej právnej úprave (pred vstupom do platnosti Zmluvy o Európskej únii) ustanovenia o voľnom pohybe kapitálu v primárnom práve nemali priamy účinok. Európsky súdny dvor (ďalej len „ESD“) v prípade *Casati*⁷⁸⁵ konštatoval, že úplná sloboda pohybu by mohla narušiť hospodársku politiku jedného z členských štátov alebo vytvoriť nerovnováhu v platobnej bilancii, a že ustanovenia o voľnom pohybe kapitálu (na rozdiel od tých o voľnom pohybe tovaru, služieb a osôb) majú len doplnkový charakter, a že ide o záväzok liberalizovať pohyb kapitálu „len v rozsahu nevyhnutnom pre zabezpečenie primeraného fungovania vnútorného trhu“.

Zmluva o Európskej únii zmenila právne zakotvenie voľného pohybu kapitálu, nakoľko sa slobodný pohyb kapitálu stal jedným zo základných predpokladov vytvorenia hospodárskej a menovej únie. Treba zároveň zdôrazniť, že prijatím Maastrichtskej zmluvy sa právna úprava voľného pohybu kapitálu (zakotvená v primárnom práve) stala bezprostredne (priamo) účinná.

Základnými princípmi, ktoré je možné vyvodiť zo súčasne platnej právnej úpravy slobody pohybu kapitálu, sú:

- účinné odstránenie kontroly kapitálu a platieb zahŕňajúce nielen zrušenie obmedzení dispozície s devízami, ale zároveň aj každú reguláciu, ktorá by diskriminovala na základe miesta alebo cieľa kapitálu,
- sloboda voľného uskutočňovania kapitálových transakcií sa garantuje nielen občanom EÚ, ale aj rezidentom,
- sloboda voľného pohybu kapitálu nie je absolútna, nakoľko existujú výnimky slúžiace na ochranu integrity daňového systému, verejnej bezpečnosti a verejného poriadku.

Európsky súdny dvor definoval pohyb kapitálu ako finančnú operáciu, ktorej cieľom je umiestniť a investovať kapitál. Voľný pohyb kapitálu je potrebné odlišovať od slobody pohybu platieb. Rozdiel medzi voľným pohybom kapitálu a platieb bol vymedzený ESD v rozsudku *Luisi a Carbone*⁷⁸⁶, podľa ktorého pri voľnom pohybe platieb dochádza k pohybu finančných prostriedkov za účelom úhrady iného ekonomického faktora, a nielen za „investičným“ účelom.

3 Obmedzenie voľného pohybu kapitálu

V článku 63 ZFEÚ je vymedzený zákaz všetkých obmedzení kapitálu medzi členskými štátmi navzájom, a členskými štátmi a tretími krajinami. „Zákaz obmedzenia pohybu všetkých foriem kapitálu je v zmysle ustálenej judikatúry Súdneho dvora EÚ potrebné chápať v čo najširšom zmysle, pričom zahŕňa tak všetky priame či nepriame obmedzenia, ako aj opatrenia štátov, ktoré majú potenciál obmedziť tento pohyb. K zákazu opatrení, ktoré by iba potenciálne mohli obmedziť jednu zo slobôd vnútorného trhu, sa Súdny dvor EÚ prvýkrát vyjadril v súvislosti so slobodou voľného pohybu tovaru v často citovanom prípade *Dassonville*.“⁷⁸⁷ Podľa rozsudku vo veci *Dassonville*⁷⁸⁸⁷⁸⁹ možno obmedzením

⁷⁸⁵ Case *Casati* 203/80. Dostupné na internete [online]: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61980CJ0203:EN:PDF>

⁷⁸⁶ Case *Graziana Luisi and Giuseppe Carbone* v Ministero del Tesoro, C-286/82 and 26/83, 31 January 1984. Dostupné na internete [online]: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61982J0286

⁷⁸⁷ KARPAT, A. Hranice uplatniteľnosti voľného pohybu kapitálu a platieb pri podnikaní v Európskej únii. S.4. Dostupné na internete [online]: <http://www.fesrr.uniag.sk/eulaw/images/pdf/karpat.pdf>

⁷⁸⁸ Judgment of the Court of 11 July 1974. - Procureur du Roi v Benoît and Gustave Dassonville. Dostupné na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61982CJ0286:CS:NOT>

⁷⁸⁹ Najpoužívanejšia definícia v európskom práve.

voľného pohybu kapitálu rozumieť „akékoľvek opatrenie prijaté členským štátom, ktoré priamo či nepriamo, skutočne či potenciálne bráni dovozu, vývozu alebo transferu kapitálu.“

4 Výnimky z právneho režimu voľného pohybu kapitálu

Postupným vývojom sa v rámci európskeho práva vymedzili tri základné skupiny výnimiek, ktorých všeobecná úprava bola vymedzená v čl. 58 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ďalej len „ZES“). Spomínanými oblasťami, na ktoré bolo možné použiť výnimku zo zákazu obmedzení voľného pohybu kapitálu - boli daňová legislatíva, verejný poriadok a verejná bezpečnosť a sloboda podnikania. Je potrebné poznamenať, že prvé dve výnimky platia aj v súčasnosti, a sú zakotvené v čl. 65 ZFEÚ. V danom článku je stanovené, že zákaz obmedzenia pohybu kapitálu sa nedotýka práva členských štátov:

- uplatňovať príslušné ustanovenia ich daňových zákonov, ktoré rozlišujú daňových poplatníkov podľa miesta bydliska alebo podľa miesta, kde investovali kapitál;
- prijať všetky potrebné opatrenia, najmä v oblasti daňového systému a dohľadu nad finančnými inštitúciami, aby sa zabránilo porušovaniu vnútroštátnych predpisov, alebo stanoviť postupy na ohlasovanie kapitálových pohybov na štatistické alebo správne účely alebo prijať opatrenia, ktoré možno odôvodniť verejným záujmom či verejnou bezpečnosťou.

Daňové opatrenia členského štátu však nesmú spôsobovať svojvoľnú diskrimináciu, alebo skryté obmedzenie voľného pohybu kapitálu, a pokiaľ má členský štát rozdielnu právnú úpravu daní, musí preukázať (objektívnu) odôvodnenosť rozdielneho zaobchádzania s daňovými poplatníkmi (musí mať legitímny dôvod, na základe ktorého napr. zabezpečuje integritu daňového systému členského štátu). V tejto oblasti štáty najmä prijímajú právne predpisy proti daňovým únikom a na boj proti legalizácii príjmov z trestnej činnosti (tzv. pranie špinavých peňazí).

V prípade *Church of Scientology*⁷⁹⁰ ESD vymedzil podmienky použitia výhrady verejného poriadku a verejnej bezpečnosti nasledovne:

- v kontexte komunitárneho práva určiť dôvod použitia výhrady,
- dokázať, že ide o prípad skutočného a dostatočne vážneho ohrozenia verejných záujmov,
- preukázať, že ide o opatrenie, ktoré je nevyhnutné k ochrane verejného záujmu, a že nie je možné účel ochrany dosiahnuť menej zaťažujúcimi prostriedkami,
- umožniť kontrolu orgánmi Spoločenstiev, a
- výhradu verejného poriadku a bezpečnosti nemožno použiť len pre hospodársky záujem.

„Výnimky sú stanovené taxatívnym spôsobom pre oblasť priamych investícií, práva usadiť sa, poskytovania finančných služieb a prijatia cenných papierov na kapitálové trhy, a nie je možné ich rozširovať extenzívnym výkladom, alebo na základe analógie nad medze stanovené čl. 64 ZFEÚ.“⁷⁹¹

Záver

Voľný pohyb kapitálu, ako jedna zo slobôd Európskej únie, predstavuje nástroj európskej integrácie. Súčasne ide o slobodu, ktorá sa dotýka viacerých oblastí ekonomiky –

⁷⁹⁰ Judgment of the Court of 14 March 2000. - Association Eglise de scientologie de Paris and Scientology International Reserves Trust v The Prime Minister, C-54/99. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61999CJ0054:EN:HTML>.

⁷⁹¹ SYLLOVÁ, J., PÍTROVÁ, L., PALDUSOVÁ, H. a kol. Lisabonská smlouva. Komentář. 1. S. 343.

zvlášť bankového a poisťovacieho sektora. V primárnom práve je úprava spomínanej slobody dosť strohá a obmedzuje sa iba na zopár právnych ustanovení. V sekundárnom práve, Smernica č. 88/361/EHS je dôležitým prameňom vo vzťahu k výpočtu jednotlivých foriem pohybu kapitálu, na ktorý sa v judikatúre Európskeho súdneho dvora často odvoláva. Najvýznamnejšiu úlohu vo vzťahu k formulovaniu jednotlivých princípov voľného pohybu kapitálu je možné jednoznačne pripísať Európskemu súdному dvoru a príslušným judikátom.

Zoznam použitej literatúry

- [1] KARAS, V., KRÁLIK, A. 2004. *Európske právo*. Bratislava: IURA EDITION, 2004, ISBN 80-8078-001-3.
- [2] KARPAT, A. 2012. *Hranice uplatniteľnosti voľného pohybu kapitálu a platieb pri podnikaní v Európskej únii*. S.4. Dostupné na internete [online]: <http://www.fesrr.uniag.sk/eulaw/images/pdf/karpat.pdf>
- [3] O'BRIEN, M. 2010. *Free movement of capital, taxation and third countries: The European Court of Justice and cross-border dividends*. Dostupné na internete [online]: <http://aei.pitt.edu/7987/1/obrien-m-05a.pdf>.
- [4] SYLLOVÁ, J., PÍTROVÁ, L., PALDUSOVÁ, H. a kol. 2010. *Lisabonská smlouva. Komentář*. 1. Vydání. Praha : C. H.Beck, 2010. 1299. ISBN 9788074003394.
- [5] TOKÁR, A. 2004. Vzťah Európskej únie a členských štátov v zrkadle navrhovanej Zmluvy zakladajúcej ústavu pre Európu. In: *Právny obzor*, 87, 2004, č. 5, s. 437 – 447.
- [6] Zmluva o fungovaní Európskej únie. Dostupné na internete [online]: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:FULL:SK:PDF>
- [7] Smernica Rady č. 88/361/EHS. Dostupné na internete [online]: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31988L0361:EN:HTML>
- [8] Case Casati 203/80. Dostupné na internete [online]: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61980CJ0203:EN:PDF>
- [9] Case Graziana Luisi and Giuseppe Carbone v Ministero del Tesoro, C-286/82 and 26/83, 31 January 1984. Dostupné na internete [online]: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi.celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61982J0286
- [10] Judgment of the Court of 11 July 1974. - Procureur du Roi v Benoît and Gustave Dassonville. Dostupné na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61982CJ0286:CS:NOT>
- [11] Judgment of the Court of 14 March 2000. - Association Eglise de scientologie de Paris and Scientology International Reserves Trust v The Prime Minister, C-54/99. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61999CJ0054:EN:HTML>.

Kontakt

JUDr. Klaudia Pytel'ová, PhD.

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5

Email: klaudia.pytelova@smail.euba.sk

Slovenská republika

NEW STATES AND THE ROLE OF RECOGNITION

Mgr. Martina Rašková

Abstract

The presented article deals with the issue of recognition and its role for the newly created States seeking such external acknowledgment. In the first part the question of defining the term State is discussed with short overview of definitions made by legal scholars over the past centuries. It also deals with the Montevideo Convention which offers a widely accepted set of criteria of Statehood. The issue of de facto States is briefly considered in the second part as such entities are missing international legitimacy – though de facto State possesses empirical Statehood it lacks the juridical one. The last part is devoted to the question of recognition.

Key words: State, Criteria of Statehood, De Facto State, Recognition, Constitutive Theory, Declaratory Theory

Abstrakt

Predložený príspevok sa zaoberá problematikou uznania a jeho významnou úlohou pre novovznikajúce štáty, ktoré sa oň usilujú. V prvej časti sa príspevok venuje definícii pojmu štát, s krátkym prehľadom niektorých právnych definícií v priebehu minulých storočí. Taktiež sa zaoberá Montevidejskou konvenciou, ktorá ponúka široko akceptované kritériá štátnosti. Problematike de facto štátov je venovaná druhá časť príspevku, keďže práve tieto entity postrádajú medzinárodné uznanie – hoci disponujú empirickou štátnosťou, chýba im právna. Posledná časť príspevku je zameraná na problematiku uznania.

Kľúčové slová: štát, kritéria štátnosti, de facto štát, uznanie, konštitutívna teória, deklaratórna teória

1 Introduction

International system is no longer composed of the States as the only and exclusive members – there have emerged new actors with increasing influence on the international politics. Nevertheless, a State is still the most important subject as the bearer of full international legal personality which includes the right to engage in the law-making and obligation-creating processes in international law. Due to continuous predominance of the State in international relations issues of Statehood and of the creation of States are still an important matter in the life of international community and raise significant questions about international law and international relations; the emergence of a new State itself brings several consequences important for the newborn State and the other States as well.

Over the last two decades, more than two dozen new countries have been born from other States and from collapsing regional orders. Some have easily achieved recognition and international legitimacy. According to **D. Geldenhuys**, many have remained de facto but not de jure and have rarely figured into discussions about independence movements, successful wars of national liberation, state-building, and the international politics of recognition. However, the non-recognized States are not merely a contemporary aberration. (Geldenhuys, 2009) During the 20th century, international society observed quite a few unsuccessful attempts establishing international recognized States, such as Manchukuo (1932), Katanga (1960-1963), Rhodesia (1965-1980) or Biafra (1967-1970).

The relatively high number of de facto States endures in the international and interstate systems despite lacking legal recognition of their sovereignty. They are in fact an attractive issue, capturing the attention of many scholars. There are continuous debates about their definition and solutions to the position in which they persist. The problem of de facto States is complex. It starts with the diverse definition of the term State and the meaning and content of the Statehood, which is not any longer based on empirical criteria only, but as **A. Eckert** suggests, “*contemporary statehood hinges on normative values of the recognizing community, as opposed to the factual characteristics of the recognized community.*” (Eckert, 1999, p. 2) These issues will be discussed in Part 1 and Part 2. Finally in part 3, the substantial problem – recognition of a State – will be considered. What is the role of recognition? Can the newborn State carry on without the “approval” of other States?

2 Definition of a State

International law is mainly made by States and is mainly about the conduct and relations of States. According to **C. Warbrick** “*States as material entities naturally predate the emergence of international law but, as these social entities began to conduct their relations on a basis of law, it was necessary to identify which entities were ‘States’ for this purpose.*” (Warbrick, 2003, p. 205) However, there is no universally accepted and legally binding definition of the term State, and over the history, the meaning and content of the term ‘State’ has changed together with evolution of the international law itself. Another feature of such situation is the fact, that there exist many on the ‘purpose-made’ basis definitions⁷⁹² which do have few common features but still differ a lot.

It seems sound and convenient to examine few scholars considering the term State and to start with 17th century when the State system emerged and was originally confined to European States. Dutch scholar of the time, **H. Grotius** defined a State as “*a complete association of free men, joined together for the enjoyment of rights and for their common interest.*” (Wallace-Bruce, 1985, p. 575) This definition is not the legal one, it is more philosophical, but still the existence of States was taken for granted. Similar thoughts had **S. Pufendorf** who defined a State as “*a compound moral person, whose will, intertwined and united by the acts of a number of men, is considered the will of all, so that it is able to make use of the strength and faculties of the individual members for the common peace and security.*”(Wallace-Bruce, 1985, p. 575) Another scholar, **F. Vitoria** gave more legal definition of a State. In his view “*a perfect state or community is one which is complete in itself, that is, which is not a part of another community, but has its own council and its own magistrates, such the Kingdom of Castile and Aragon and the Republic of Venice...Such a state, then, or the prince thereof, has authority to declare war, and no one else.*” (Crawford, 2006, p. 5) In his definition, two criteria are highlighted – that is government and independence.

The 19th century doctrine of International law brought universalization of the State system and International law was perceived as the law existing between civilized nations. International law or the Law of Nations is based on the common consent of the civilized

⁷⁹² Such definitions can be found in the European Convention on State Immunity, 1972 (European Convention..., 1972) or UN Convention on Jurisdictional Immunities of States and their Property, 2004. The UN Convention defines State as “*a) State and its various organs of government; b) constituent units of a federal State or political subdivisions of the State, which are entitled to perform acts in the exercise of sovereign authority, and are acting in that capacity; c) agencies and instrumentalities of the State or other entities, to the extent that they are entitled to perform and are actually performing acts in the exercise of sovereign authority of the State; d) representatives of the State acting in that capacity.*” (United Nations Conventions..., 2005)

States, Statehood alone does not imply membership of the Family of Nations – only recognition (express or implied) made States members of international society and bound them to obey international law. So only States (only those entities recognized as States and accepted into international society) were bound by international law and were international persons, individuals and groups were not subjects of international law and had no rights. This of course does not mean that International law does not say that a State is not in existence as long as it is not recognized, but it takes no notice of it before its recognition – through recognition only and exclusively a State becomes an international Person and a subject of international law.

The 19th century scholars started to emphasize the different elements in the definition and in this period the preconditions of the Montevideo Convention definition had been made. For example **W. Hall** pointed out requirement for an independent State in these words: “*the community constituting it (a State) is permanently established for a political end, that it possesses a defined territory, and that it is independent of external control.*” (Grant, 1999b, p. 417) Similarly, **F. Liszt** put independence and supremacy over territory as indispensable attributes of Statehood. In the definition of **H. Wheaton** a term ‘power’ plays a central role. He perceived State as “*a body political, or society of men, united together for the purpose of promoting their mutual safety and advantage by their combined strength.*” (Grant, 1999b, p. 416)

A classic definition which served as a basis for the one used in Montevideo Convention is offered by German lawyer **G. Jellinek**. He assumed that State is composed of three basic elements - territory, population, and public power. Another scholar of that time, **T. Baty** emphasized the same criteria, adding one more when he defined a State as a “*complex function whose elements are the people, their culture and traditions, the land they live in, and their organization as a coherent whole.*” (Grant, 1999b, p. 409)

The most influential 20th century scholars of international law also had the considerable impact on the theoretical aspects of the issue. In his book “International Law: A Treatise” a German jurist **L. Oppenheim** stated that “*a State ... is in existence when a people is settled in a country under its own Sovereign Government.*” (Oppenheim, 1905, p. 100) Thus he identified four preconditions for the existence of State – a people, a country, a Government, and lastly a Sovereign (Government). A State in its normal appearance does possess independence all round and therefore full sovereignty. He saw Statehood as a question of fact, not a question of law. On the other hand, **I. Brownlie** defined a State as “*a type of legal person recognized by international law.*” (Brownlie, 2008, p. 69) However, the possession of legal personality is not in itself a sufficient mark of Statehood.

Despite the all attempts to define the concept of State, the one which is often cited by the scholars is the one offered by the Montevideo Convention.

Criteria of Statehood

Montevideo Convention on the Rights and Duties of States⁷⁹³ is widely accepted as the cornerstone for modern definition of a State. Convention in its Article 1 lists four main criteria for being regarded as a State: a) permanent population, b) defined territory, c) government, and d) capacity to enter into official relations with other States. (Montevideo Convention..., 1933)

⁷⁹³ Montevideo Convention – Convention on Rights and Duties was signed during the 7th International Conference of American States on December 26, 1933. It was drafted by American States purposefully to ignore the political tenements of recognition. Its main proponents and drafters attempted to distinguish legal theory of Statehood from political influences of powerful States, by defining Statehood in purely legal terms which left out any requirement of recognition (which has political origins). (Sterio, 2011)

Regarding the first criterion, Convention does not specify the number of inhabitants which satisfies it nor gives an explanation of the term ‘permanent’. So it is all left on scholar consideration and interpretation. Generally, we can assume that an entity aspiring for becoming a State definitely needs to have certain mass of people to which is in position of the ultimate authority. When considering second feature, just as a State needs some people, so it needs some territory. The title to the territory is established according to the rules of international law. Nowadays, there are few, if any, significant areas of territory not under sovereignty of established State or subject to an international regime – in this regard, new State must demonstrate its title through the claims of a previous sovereign. Similarly to first criterion, there is no rule prescribing the minimum area of the territory. The third criterion – government – is usually interpreted in the sense of ‘effective government’, which **J. Crawford** considers as the most important single criterion of Statehood as all the others depend upon it. (Crawford, 2006) The last feature might be viewed in two ways. Firstly, the capacity of any entity to enter into relations with another is dependent upon the reciprocal willingness of each to have engagements with the other. In this sense, the recognition becomes a pre-condition for relations. Secondly, this criterion might be view as a legal independence which permits the government to make the arrangements it wishes with foreign States and to give effect to them domestically where that is necessary.

If we look at the above definitions suggested by legal scholars over the centuries, the Montevideo Convention might be seen as a selection of the already mentioned elements. Such definition was the reflection of the ideas prevalent at the time of its forming.⁷⁹⁴

For many scholars, criteria set in Montevideo Convention seem to be deficient, missing features which are crucial to Statehood. The Montevideo Convention criteria of Statehood are based on the principle of effectiveness while some might argue that they are not sufficient and that there are other elements which should be taken into account and should prevail. Generally speaking, for an entity to qualify as a State, and to be regarded as a State on the world scene, additional criteria need to be fulfilled.

M. Sterio suggests that additional criteria which should be considered in case of an entity aspiring for status of State are in fact “*subparts of the fourth pillar of Statehood, the capacity to enter into international relations.*” (Sterio, 2011, p. 210) She mentions three – need for recognition, a demonstrated respect for human/minority rights, and a commitment to participate in international organizations and to respect a set world order. Moreover, in the works of other scholars dealing with similar issues, there are few more features regarded as additional or in some cases as alternative criteria of Statehood. For example **T. Grant** puts forward criterion of self-determination, democracy, minority rights and constitutional legitimacy. (Grant, 1999b) **J. Crawford** argues that the critical criterion for Statehood is independence. (Crawford, 2006)

However, for the concept of de facto States the most important issue to be discussed is the need for recognition mentioned by **M. Sterio**.

3 De facto States

As **M. Sterio** points out due to the phenomenon of de facto States, Statehood has become a malleable and somewhat anomalous theory in the latter half of the 20th century. De facto States are entities that satisfy the four criteria of Statehood named in Montevideo Convention. However, for political and/or strategic reasons, these entities are not recognized

⁷⁹⁴ More about the origins of Montevideo Convention could be found in T. Grant – “Defining Statehood: The Montevideo Convention and Its Discontent” (1999).

as States, they are denied membership in major international organizations, and are thus unable to engage in international relations and become true States. (Sterio, 2011)

For defining the term de facto State⁷⁹⁵ more precisely we can use the definition of **S. Pegg** who lists three main characteristics. In this sense, a de facto State exists where there is an organized political leadership which has risen to power through some degree of indigenous capability. It receives popular support and has achieved sufficient capacity to provide governmental services to a given population in a specific territorial area, over which effective control is maintained for a significant period of time. Secondly, it views itself as capable of entering into relations with other States, seeks full constitutional independence and widespread international recognition as a sovereign State. Lastly, a de facto State is unable to achieve any degree of substantive recognition and therefore remains illegitimate for international society. (Pegg, 1998, p. 26) From this definition we can assume that de facto State meets at least criteria set in the legal definition of Statehood in Montevideo Convention – that is the condition of defined territory, permanent population, government as well as the criterion of capacity to enter into official relations with other States.

Similarly, but using different name - Phantom States - **Byman and King** offer another definition of the term when enumerate four characteristics. (Byman - King, 2012, p.45-46) They suggest that such States challenge standard view of States – they disjuncture between internal and external sovereignty. Moreover, while so called de facto States are missing for various reasons the external sovereignty (in the form of international recognition), there are States like which despite lacking the internal sovereignty enjoy full external sovereignty.

Argument of many scholars is the fact that de facto States meet the main criteria of Statehood and therefore they deserve to be classified as States. However, the complex understanding of the issue of de facto States must be accompanied by the discussion about the related and for de facto States vital problem of recognition as de facto States are the reflection of the dispute about the role of the law and politics in the process of recognition. Because, as **S. Pegg** points out, the factors determining the de facto State's ultimate prospects for successful graduation to sovereign Statehood are beyond its control. (Pegg, 1998, p. 224)

4 Recognition

Just as other issues of public international law, the problem of recognition attracts attention of a number of legal scholars. For example **T. Grant** defines recognition as “*a procedure whereby the governments of existing States respond to certain changes in the world community.*” (Grant, 1999a, p. IX) In this sense, recognition might be seen as an activity of States as legal person of international law. However, when trying to define a recognition as the institution which has several functions in international law we can easily “get lost” with a long-running debate which divides legal scholars – debate whether a recognition is an essential requirement for Statehood or rather a confirmation of a pre-existing factual situation. From this arose the great debate between two schools of recognition, declaratory and constitutive.

The so-called declaratory theory of recognition holds that once a political community satisfies certain substantive criteria, often referred to as the classical ones enumerated in Montevideo Convention, it becomes a State regardless of its recognition, or lack thereof, by other States. As **M. Fabry** points „*recognition does not affect statehood as such or a state's international rights and obligations. It is a formality of very specific kind: a prerequisite for*

⁷⁹⁵ **D. Geldenhuys** enumerates several denominations for non-recognized States which have been introduced by scholars including contested States, de-facto States, a statelike entities, quasi-States, nominal States, pseudo-States, States-within States, near-States, proto-States, semi-States. (Geldenhuys, 2009, p. 26-27)

establishing diplomatic ties.” (Fabry, 2010, p. 2) Declaratory view might be also seen in the Article 3 of the Montevideo Convention: “*The political existence of the State is independent of recognition by the other States.*”; and in the Article 6 as well: “*The recognition of a State merely signifies that the State which recognizes it accepts the personality of the other with all the rights and duties determined by international law.*” (Montevideo Convention..., 1933) **J. Crawford** adds to this “*where a State actually exists, the legality of its creation or existence must be an abstract issue*”. (Crawford, 2006, p. 3) In the view of **T. Grant** a declaratory theory tends to conflate criteria for recognition and criteria for Statehood – in this sense, what States say is necessary for recognition is necessary for Statehood as well. (Grant, 1999a)

According to constitutive theory, an entity becomes a State only when it is recognized as such. “*Recognition is therefore a condition sine qua for Statehood.*” (Dugard - Raic, 2006, p. 97) Supporters of this view argue that foreign recognition is necessary for a State’s sovereign status internationally – the subject has been debated in the international law literature for decades.

Related to the great debate is the discussion whether there is an obligation to recognize newly created State which meets legal criteria of Statehood. **I. Brownlie** states that “*recognition, as a public act of State, is an optional and political act and there is no legal duty in this regard.*” (Brownlie, 2008, p. 89-90) On the other hand, **H. Lauterpacht** opposes as he claims that recognition is constitutive and there is a legal duty to recognize. “*To recognize a community as a State is to declare that it fulfils the conditions of statehood as required by international law. If these conditions are present, existing States are under the duty to grant recognition.*” (Lauterpacht, 1944, p. 385) **I. Brownlie** later on agrees that “*in a deeper sense, if an entity bears the marks of statehood, other States put themselves at risk legally, if they ignore the basic obligations of state relations.*” (Brownlie, 2008, p. 90) Another advocate of constitutive school of recognition **L. Oppenheim** claims that “*A State is, and becomes, an International Person through recognition only and exclusively.*” (Grant, 1999a, p. 2)

In the current doctrine and jurisprudence, the declaratory theory seems to be dominant one. An important aspect of its success lies in the fact, that it deprives States of the prerogative of deciding on Statehood based on political arbitrariness, in favour of objective legal norms. However, the theory has its own discontents. Firstly, it is often pointed out that non-recognized entities (mainly de facto States) have no international legal personality and therefore cannot be considered to be a States, even if they meet all above mentioned criteria. Another problem is the fact that theory does not look at the way through which an entity acquired all the requirements. In this regard some States may come into existence through violation of international law and other States responds by not granting recognition to such entity. Some authors suggest the third way regarding the disagreement between declaratory and constitutive schools. As **C. Ryngaert** and **S. Sobrie** suggest some of them propose the third way in which the recognition is neither merely constitutive nor merely declarative. Thus Statehood is seen in term of effectiveness, with recognition as a political act that strengthens the international effectiveness of an entity. In this regard, recognition is both constitutive and declaratory. (Ryngaert – Sobrie, 2011, p. 471) Similarly, **H. Lauterpacht** pointed out that the “grotesque spectacle” of an entity being a State for some States and not for others could be avoided if States were to recognise entities as soon as they complied with the requirements of Statehood set out in the Montevideo Convention. (Dugard - Raic, 2006, p. 97)

Despite the all theoretical approaches, practice of States tells the different story. Even the reasons of entities seeking external recognition are obvious, the motivations which make established members of international society to recognize some and refuse to recognize others recognition-seeking entities stay blurred or better said, they are not easily understood – there is no clear guide to the external recognition of Statehood. It might be said, that the manifest

pattern of new States denies the international legal standards for recognition. States do not regard themselves as being under a legal duty to recognise entities as States once they comply with the requirements of Statehood. Moreover, the political motives of States inadequately clarify why newborn States are accepted or refused by the international community. It is necessary to bear in mind that the strategic interactions among States play an important role in this regard. States do not make their decisions concerning recognition in a vacuum, they are interdependent and they rarely recognize unilaterally.

Considering the impact of the recognition on the life of de facto States, it might be said that it is a vital issue. Without recognition for de facto State it is hard to pursue full and meaningful relations on the world stage whether with other States or with non-state actors like international organizations or regional institutions. As **J. Ker-Lindsay** points out, recognition “*not only provides a level of security; it also opens the way to trade and economic development. It creates the conditions for freer movement into and out of the territory...*” (Ker-Lindsay, 2012, p. 17)

References

- [1] BROWNLIE, I. 2008. *Principles of Public International Law. 7th Edition*. Oxford : Oxford University Press, 2008. 784 p. ISBN 978-0-19-921770-0.
- [2] BYMAN, D. - KING, CH. 2012. The Mystery of Phantom States. In *The Washington Quarterly*. ISSN 1530-9177, 2012, vol. 35, no. 3, pp. 43-57.
- [3] CRAWFORD, J. 2006. *The Creation of States in International Law*. New York : Oxford University Press, 2006. 870 p. ISBN 978-0-19-922842-3.
- [4] DUGARD, J. – RAIC, D. 2006. The Role of Recognition in the Law and Practice of Secession. In KOHEN, M. *Secession: International Law Perspectives*. New York : Cambridge University Press, 2006. ISBN 978-0-511-16103-2. pp. 94-137.
- [5] ECKERT, A. 1999. The Construction of States in International Politics. In *Columbia International Affairs Online. Working Papers*. February 1999. 20 p. Available online: <http://0-www.ciaonet.org.wam.city.ac.uk/conf/eca01/>
- [6] *European Convention on State Immunity*. 1972. [online]. World Intellectual Property Organization. [17-05-2013]. Available online: http://www.wipo.int/wipolex/en/other_treaties/details.jsp?treaty_id=388
- [7] FABRY, M. 2010. *Recognizing States: International Society and Establishment of New States since 1776*. Oxford : Oxford University Press, 2010. 256 p. ISBN 978-0-19-956444-6.
- [8] FARLEY, B. R. 2010. Calling a State a State: Somaliland and international recognition. In *Emory International Law Review*. ISSN 1052-2840, 2010, vol. 24, no. 2, pp. 777-820.
- [9] GELDENHUYS, D. 2009. *Contested States in World Politics*. London : Palgrave Macmillan, 2009. 295 p. ISBN 978-0-230-57552-3.
- [10] GRANT, T.D. 1999a. *The Recognition of States: Law Practice in Debate and Evolution*. Westport : Praeger Publishers, 1999. 280 p. ISBN 0-275-96350-0.
- [11] GRANT, T. D. 1999b. Defining Statehood: The Montevideo Convention and its Discontents. In *Columbia Journal of Transnational Law*. ISSN 0010-1931, 1999, vol. 37, no. 2, pp. 403-457.
- [12] KER-LINDSAY, J. 2012. *The Foreign Policy of Counter Secession: Preventing the Recognition of Contested States*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 215 p. ISBN 978-0-19-969839-4.
- [13] LAUTERPACHT, H. 1944. Recognition of States in International Law. In *The Yale Law Journal*. ISSN 0044-0094, 1944, vol. 53, no. 3, pp. 385-458.

- [13] *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*. 1933. [online]. Council on Foreign Relations. [17-05-2013]. Available online: <http://www.cfr.org/sovereignty/montevideo-convention-rights-duties-states/p15897>
- [14] OPPENHEIM, L. 1905. *International Law: A Treatise. Volume I.- II.* London : Longman Green and Co., 1905. 799 p.
- [15] PEGG, S. 1998. *International Society and the D Facto State*. Aldershot : Ashgate Publishing Ltd., 1998. 308 p. ISBN 1-84014-478-5.
- [16] RYNGAERT, C. – SOBRIE, S. 2011. Recognition of States: International Law or Realpolitik? The Practice of Recognition in the Wake of Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia. In *Leiden Journal of International Law*. ISSN 0922-1565, 2011, vol. 24, no. 2, pp. 467-490.
- [17] STERIO, M. 2011. A Grotian Moment: Changes in the Legal Theory of Statehood. In *Denver Journal of Law and Policy*. ISSN 0196-2035, 2011, vol. 39, no. 2, pp. 209-237.
- [18] WARBRICK, C. 2003. States and Recognition in International Law. In EVANS, M. D. *International Law. First Edition*. Oxford : Oxford University Press, 2003. ISBN 0-19-925114-2. pp. 205-269.
- [19] WALLACE-BRUCE, N. L. 1985. Africa and International Law – the Emergence to Statehood. In *The Journal of Modern African Studies*. ISSN 0022-278X, 1985, vol. 23, no. 4, pp. 575-602.
- [20] *United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property*. 2005. [online]. United Nations Office of Legal Affairs. [17-05-2013]. Available online: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf

Contact

Mgr. Martina Rašková

Department of International Relations and Diplomacy
 Faculty of Political Sciences and International Relations
 Matej Bel University
 Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica
 Email: martina.raskovska@umb.sk
 Slovak Republic

THE FARC PEACE TALKS

Mgr. Michal Raškovský

Abstract

When in August 2012 Colombian President Juan Manuel Santos announced that exploratory peace talks with the Revolutionary Armed Forces of Colombia (Fuerzas Armadas Revolucionarias - FARC⁷⁹⁶) were underway in a bid to resolve a nearly 50-year internal armed conflict, many people were sceptic and their scepticism could be considered reasonable based on the history of mentioned conflict. However, in October 2012, the Colombian government opened formal peace talks. This article should provide background information on history of the conflict, first stages of the peace talks and what can be expected from this process.

Key words: Colombia, FARC-EP, peace process

Abstrakt

Keď v auguste 2012 prezident Kolumbie Juan Manuel Santos oznámil začatie prvotných rozhovorov so skupinou FARC-EP o možnom mierovom procese, ktorý by ukončil takmer 50 rokov trvajúci ozbrojený konflikt, mnoho ľudí neskrývalo skepticizmus, ktorý sa javil byť oprávnený vzhľadom k predošlým skúsenostiam nadobudnutým počas tohto konfliktu. V októbri 2012 však došlo k oficiálnemu otvoreniu mierových rokovaní medzi kolumbijskou vládou a ozbrojenou skupinou FARC-EP. Tento článok poskytuje základné informácie týkajúce sa histórie konfliktu ako aj charakteristiku prvých krokov v rámci mierových rokovaní. Rovnako poukazuje na to, čo je možné od tohto procesu očakávať.

Kľúčové slová: Kolumbia, FARC-EP, mierový proces

1 Introduction

As we look back in history of armed conflict in Colombia, there are some very important facts and dates connected to the guerrilla fight, which can give us an explanation why such groups occurred (or at least what was the reason at the moment of their foundation) and help us to understand particular character of those groups during their existence. Richard Gott in his *Guerrilla Movements in Latin America* (1970) debates over two left-inspired guerrilla groups which were operating in Colombia during 1960s, FARC and Ejército de Liberación Nacional (ELN), and he describes their involvement as a predictable result of combination of factors. First part of his “equation” is formed by the conditions that were similar to those in whole region and which led to spring of revolutionary guerrilla movements in many parts of Latin America, the second part is something which is special for Colombia. *“That something is very seriously wrong with the country’s political processes can be gleaned from the fact that when President Carlos Lleras Restrepo was elected in 1966, he secured only 20 per cent of the votes cast. Sixty-five per cent of those entitled to vote did not do so at all. This frustration caused by an electoral agreement which permits only two indistinguishable parties to compete is one cogent reason why revolutionaries feel impelled to destroy the existing system by force. A more crucial factor, however, is the background of violence and civil war which makes Colombia unique among Latin American countries.”*

⁷⁹⁶ Since 1982 this group is formally called FARC-EP, however many people still call this group FARC and similarly we will use both forms in this article.

(Gott, 1970, p. 170) He was speaking about the period known as “*la violencia*”, period of late 40s and whole 50s, triggered by assassination of Liberal Party presidential candidate Jorge Eliecer Gaitán in April 1948. Events that followed his assassination, known as *Bogotazo*, three-day uprising resulting in devastation of capital city, were spreading in various forms of violence across the country and formed the political, social and security situation for more than just period of “*la violencia*” and even for more than two decades as was described by Richard Gott. Max G. Manwaring is describing political-economic-social-security environment in Colombia in 2010 still as unstable and he sees “*la violencia*” as a reason, why insurgents, paramilitaries and drug traffickers grow in influence, expand their activities and prosper. In his *Gangs Pseudo-Militaries and other modern Mercenaries* (2010) he states that “*Over the past forty to fifty years, Colombia’s potential, its democracy, and its effective sovereignty have been slowly deteriorating as a consequence of three simultaneous ongoing and interrelated wars involving three major violent, internal nonstate groups: FARC, the paramilitary/vigilante AUC⁷⁹⁷, and the illegal transnational drug industry.*” (Manwaring, 2010, p. 56)

2 Emergence of FARC (FARC-EP)

Numerous guerrilla groups were at their beginnings organized by political parties (Liberal, Conservative and Communist). Such form of their struggle for power can be described as key factor which designated development in Colombia for the rest of the 20th century and at least the first decade of the following one. “*The Liberals, Conservatives and Communists each led their own movements, pursuing, moreover, entirely different aims.*” (Gott, 1970, p. 178)

FARC was not an exception. Despite the fact that founding of FARC is often described with different dates - “*FARC, the former military wing of Colombia’s Communist Party, was founded in 1949.*” (Colombia's escalating violence, 1997); “*FARC was formed in 1964 as a rural-based insurgent group affiliated with the Communist Party of Colombia (PCC) dedicated to fighting for Colombia’s rural poor people.*” (Gentry – Spencer, 2010, p. 454); “*Formally, FARC originated out of peasant self-defense groups in the 1960s. However, it has deeper historical roots, beginning in the 1920s and 1930s, in the early agrarian conflict of poor agricultural workers against the large landed estates.*” (Holmes - Gutiérrez de Piñeres – Curtin, 2007, p. 250); “*Founded by 43 guerrillas in 1966, FARC swelled to an estimated 16,000 to 18,000 combatants by 2001, making it one of the largest insurgent organizations in the world.*”(Saab – Taylor, 2009, p. 459); No author thinks that FARC was established later than April-May 1966, as this is the period when the second conference of the Guerrilla Bloc of the South was held and when FARC was formally and officially founded. Furthermore, almost all authors dealing with the foundation of FARC agreed on that it was connected to Communist Party of Colombia (PCC) and its main purpose was fighting as an insurgent group for poor people of Colombia. During 60s and 70s FARC represented a peasant movement operating on a limited geographic area, mainly in areas without significant government presence. The era of 80s was the period of significant growth, when FARC was present in almost a fifth of the Colombia. “*By 1982, the FARC had evolved into an established insurgency. It had an army 3,000 strong, a military code, a political program, and a training school. The structure of the organization was centralized and hierarchical, which implies that there was relative political unity within the group.*”(Grenoble – Rose, 2011, p. 288)

⁷⁹⁷ AUC – the United Self-Defense Groups of Colombia or the United Self-Defense Forces of Colombia, is an umbrella organization for paramilitary groups.

Year 1982 can be described as “a year of change” within the FARC. In May 1982 at the Seventh Conference of the Guerrilla Movement leaders of the FARC announced that they had become the “People’s Army” (*Ejército del Pueblo*) – which was not only the change of name from FARC to FARC-EP, it also meant change to more offensive military tactics. At the same time they also decided to decrease their relations with PCC and change their orientation towards cities and areas rich in natural resources. Furthermore, the FARC-EP which was strictly against drugs from the 1960s to the early 1980s has in 1982 announced that “*the FARC-EP does not support coca but it does support the class that must produce it.*” (Brittain, 2011, p. 91) Since then we can speak about system called *gramaje*, which is form of indirect involvement in drug trade through a protection tax on drug trafficking and production. With new form of funding FARC-EP gained resources to better equip, expand forces, for more advanced missions and for another growth in power. Recognizing FARC-EP as a perpetrator of some criminal activities was at least from the beginning complicated, or the involvement in such activities seemed to be limited. Bilal Y. Saab and Alexandra W. Taylor considered this to be because the technical capabilities limited FARC’s participation in certain criminal activities. Armed insurgents who have not traditionally participated in drug production, trafficking, and money laundering may find it difficult to quickly acquire the necessary skills and networks and may instead turn to criminal partners to carry out these activities. Secondly, political considerations prompted FARC to limit or at least mask its participation in illegal activities to avoid being perceived as criminal organizations without political grievances. (Saab – Taylor, 2009) This is how we come back to political program of FARC-EP. It is very well known that since 1960s was FARC-EP involved in terrorist attacks, kidnapping and extortion, destroying of infrastructure – those acts were in fact their way how to pursue political aims – through building pressure on government and gaining public support – or at least communicate their interests: overturning of “Colombia’s systemic social inequality”. There is a period in history of FARC-EP when they were trying to be involved in regular political process – they transformed some of their main goals into a political program of political party Unión Patriótica (UP) – which occurred as a part of a peace process with government. The UP has a significant role in Colombian political culture as one of the most important examples of civil society coming together for change through non-violent means (Aldana, 2002) It is very often described as a legitimate political party in Colombia, which sought, through peaceful means, an end to the civil war and an opening to democratic representation. The fact that it was formed by former FARC-EP members who laid down their arms and were trying to achieve their goals through political competition – can be seen as an indirect connection of FARC-EP and UP, however it consisted of far more than former insurgents – members of the PCC, trade unionists, and other sector of the Colombian population. In the elections in 1986 and 1988 members of UP were quite successful - less than a year after it had become official, they succeeded in electing two Senators and three Representatives, and four more Senators and five Representatives in alliance with members of various liberal or leftist political movements. They also won both a Senate and Chamber seats in the department of Antioquia and in Cundinamarca; and one Chamber seat in the department of Santander. All together the UP gained 12 elected congressional members, 21 representatives to departmental assemblies, 170 members of city councils and 335 municipal councillors. (Livingstone, 2003) Achieving such a success so early they were soon perceived as a threat to “political stability” and the group members were targeted for assassination and “*the UP was soon wiped out by its enemies, mainly paramilitary forces, collaborating Colombian security forces, and, to a much lesser extent, rogue elements of the FARC. As a result, the FARC withdrew from the political process to concentrate on a military victory.*” (Beitel, 2013, p. 4)

3 Peace talks

In August 2012 Colombian President Juan Manuel Santos announced that exploratory talks with FARC-EP had already taken place over several months in Cuba. It was followed by detailed information on September 4th involving facts how the dialogue is going to progress. Soon after this both sides announced their negotiating teams. Formal talks began one month later, in October 2012 in Oslo and then continued in Havana. Current negotiations are the fourth attempt⁷⁹⁸ to settle this long-lasting struggle. Previous three have failed and this is the reason why many people remain sceptic concerning the issue of ongoing peace talks, however the situation is quite different and those differences may become crucial in effort to reach final agreement and end the conflict between FARC-EP and Colombian government.

3.1 Strength of the FARC-EP

As we look back, during the peace negotiations under President Andrés Pastrana – in late 90s, government was near collapse. Public opinion poll which was published in July 1999 shows that majority of Colombians thought that FARC might someday take power by force. It was estimated that FARC was by that time controlling almost 40% of Colombian territory and that 16% (158 out of 1099) Colombian municipalities were without state presence. (Beitel, 2013, p. 8) Actually, beginning of 2000s (when the negotiation with government of Andrés Pastrana collapsed) is believed that FARC was at the peak of its size (and peak of its power) – with approximately 20.000 fighters. With the end of negotiations in 2002 came also the end of the term for President Pastrana, who was replaced by Álvaro Uribe Vélez. Two terms in office (2002-2010) of President Uribe were characteristic with a new offensive – Plan Patriota. The most critical year for FARC-EP seems to be year 2008, when Colombian army on March 1st bombed camp of FARC located in Ecuador and killed 26 of its members, Raúl Reyes (2nd in command) was among them. It was also March 2008 when one member of ruling secretariat was killed by his own guard, then in May Manuel Marulanda (founder of FARC and its leader) died of heart attack and in July the same year Colombian army perpetrated successful mission when they rescued 15 hostages (some of them has been held since 2003 – among them Ingrid Betancourt – French Colombian presidential candidate). Juan Manuel Santos proclaimed after being elected in 2010 his commitment to continue aggressive policies of his predecessor. In September 2010 FARC lost top military commander Victor Julio Suarez (called Mono Jojoy) and in November 2011 Alfonso Cano (head of FARC after Marulandas death in 2008) was killed. New leader of FARC – Rodrigo Londoño Echeverri (called Timochenko) soon expressed his will to start political dialogue with Santos' Government and this formal announcement was followed by releasing FARC's last 10 police and military hostages in April 2012.

Size of FARC in 2013 is estimated between 8000-9000 fighters and the area of their influence is considerably smaller than it was in 2002 – on peak of its power. From the perspective of strength we can consider current situation of FARC's relative weakness and government's military superiority as possible significant factor in search for a final agreement.

3.2 Comparison to AUC peace talks

In July 2003 Colombian government of President Uribe presented peace deal with AUC. Following that AUC agreed to demobilize with counteroffer of proposed amnesties for

⁷⁹⁸ Last attempt was period between 1998 – 2002 under the administration of President Andrés Pastrana. Characteristic feature of those negotiations was the creation of large demilitarized zone where negotiations could take place.

fighters under controversial Justice and Peace Law. Demobilization officially ended in April 2006 and those who left arms were not held accountable for their crimes. Despite that fact not all members of former paramilitaries did so and since then we can witness existence of so called *bacrim*s (bandas criminales emergentes), who are serious threat for security in Colombia. (Beitel, 2013) There is a question whether something like this will not happen in case of FARC.

When asked to compare negotiation process of AUC and current peace talks with the FARC group Claudia López, Colombian Political Analyst, on March 13th at the Conference called *The Colombian peace talks: lessons from other negotiations*, which was held in London at LSE, replied that such events are really hard to compare. The first reason lies in basic comparison of those two groups: rightwing paramilitaries has a 40 years relations with Colombian army, they are illegal only since 1989 and their agenda was at the beginning only defence of the property rights which has changed to criminal activities and orientation on profit. FARC on the other hand is insurgent group which is concentrating its activities in effort to pursue land reform and rural development. Criminal activities are both tools for building of political pressure and also as a tool for gaining profit. Here we can find the first similarity – both are criminal groups: while AUC were using mainly massacres and forced displacement, FARC's main tools are extortion and kidnappings. Both groups are involved in drug trafficking and according to Claudia Lopez there we can find another difference: FARC is specialized mainly in production and trade of *pasta de coca* (cocaine paste) and they are not so interested in other stages of cocaine production. She estimates that trade with *pasta de coca* as a main involvement of FARC in drug business represents approximately 20% of its profit. On the other hand Claudia Lopez highlighted that paramilitaries are concentrating on the process of conversion from *pasta de coca* to cocaine and on the smuggling of final product – that combined represents 80% of their profit. Both actors were using different political methods: FARC after unsuccessful political campaign as UP is killing politicians and AUC is helping them to be elected – 37% of Congress members during the negotiation process with AUC were elected with the support of paramilitary. (Lopez, 2013) Next difference is strength – FARC is, as it was already mentioned, probably the weakest in its history, with public support of only 1-2% (Lopez, 2013) and AUC was in fact in year 2003, when the negotiations had began, the strongest in group's history. Then there is a question: is it possible to compare those two negotiations: when FARC is negotiating with its 50years enemy who offered him fair trial and AUC was negotiating with government which was partly formed with their help and they were offered full amnesty? (Lopez, 2013)

Question from the beginning of section seems to be almost clear – when FARC and government reach agreement, FARC should respect ceasefire – while main motives of FARC members are political and if they reach agreement concerning political representation issue, than they will be able to use other tools than violence in pursue of their goals. AUC were not asking for political representation as more than 1/3 of congress was representing their ideas. However if there is a small or even huge group of profit oriented members within FARC, emergence of such a group as bacrim (of former AUC) cannot be ruled out.

3.3 Critical aspects and possible inhibitors

Apart from momentary strength of FARC there are other factors which can decide whether negotiations will or will not be successful. Significant seems to be refusal of ceasefire which was offered by FARC in initial stage of negotiations. Reaction from government was strict: no ceasefire until agreement is reached plus nothing is agreed until everything is agreed. It is expected that tensions would lower and verbal war within media would not be the case this time.

Problem of the “deadline” can be also crucial. Despite the fact that many people believe that such long-lasting conflict cannot be solved in few days, time is going to be very important in negotiation process as general public support for peaceful solution may decrease with advanced date. According to polls, 65 % of Colombian population is opposed to idea that FARC should get possibility of active participation in politics; however majority of the population would sincerely welcome peaceful political solution of this conflict. Whether they will be supporting political solution in one year is questionable as public support of FARC is low, prevalence of army in conflict is unquestionable and patience of people is limited. Term “deadline” is very often used in connection with the following presidential elections, regardless of the decision of President Santos over his run for another term in office (which should be decided until the end of November), next elections are going to be voting in favour or against peaceful solution of the conflict – as this agenda could be decisive in pre-election discussions.

Kristian Herbolzheimer, Director of Philippines and Colombia Programmes at Conciliation Resources, considers democratization of “peace talks table” as a key factor, while he is expecting civil society to be “massively” engaged in the process of solution finding. He noticed that even indigenous people, university professors and business people are participating in meetings organized by Congress where main agenda is development of peace process. Congressional meetings with members of whole society are very well accepted by FARC who seeks solution which is favourable by majority of population / poor people / by masses. (Herbolzheimer, 2013)

Program of dialogue, its 5 main points were announced in August: 1. rural development and land policy (what was FARC’s main political agenda since the group was founded); 2. political participation of FARC; 3. ending of the armed conflict and return of rebel forces into civilian life; 4. illegal drug trafficking; 5. victims reparations. As the negotiations started there was another reason to be slightly optimistic – composure of governmental negotiation team as it represents whole spectrum of influential groups (members of army, police forces and also members of business groups) – all kind of parties who might be most resistant to accept negotiated agreement. Their presence means that if there is an agreement it should be broadly accepted. (Beitel, 2013) Public opinion and broad spectrum of negotiators are supplemented by foreign support. In initial phase there was a huge support mainly from Cuba and Norway (who facilitated beginning of negotiations), Chile and Venezuela (they actively participated) and almost all countries from the region and from rest of the world that expressed their support and optimism. Whole world is expecting peaceful solution for one of the longest-lasting active conflicts.

References

- [1] ALDANA, L. A. M. 2002. *Poder Capitalista y Violencia Política en Colombia: Terrorismo de estado y genocidio contra la Unión Patriótica*. Bogotá: Ideas y Soluciones Graficas, 2002, 320 p. ISBN 978-9-589-72190-2.
- [2] BEITEL, J. S. 2013. *Peace Talks in Colombia*. Congressional Research Service, 2013. 34 p. [cit. 04.15.2013]. Available on internet [online]:
 <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R42982.pdf>
- [3] BRITAIN, J. J. 2010. *Revolutionary Social Change in Colombia: The Origin and Direction of the FARC-EP*. London: PlutoPress. 2010, 336 p. ISBN 978-0-7453-2876-8.
- [4] Colombia's escalating violence. 1997. In *Strategic Comments*. ISSN 1356-7888, 1997, vol. 3, no. 4, pp. 1-2.

- [5] GENTRY, J. A. – SPENCER, D. E. 2010. Colombia's escalating violence. 1997. In *Intelligence and National Security*. ISSN 0268-4527, 2010, vol. 25, no. 4, pp. 453-478.
- [6] GOTT, R. 1970. *Guerrilla Movements in Latin America*. London: Nelson. 1970, 452 p.
- [7] GRENOBLE, A. – ROSE, W. 2011. David Galula's Counterinsurgency: Occam's Razor and Colombia. In *Civil Wars*. ISSN 1369-8249, 2011, vol. 13, no. 3, pp. 280-311.
- [8] HERBOLZHEIMER, K. 2013. *Conference Speech: Public participation and the peace process*. Conference: The Colombian Peace Talks: Lessons from other negotiation processes, March 13th 2013. [cit. 05.10.2013]. Available on internet [online]: <http://echo.lse.ac.uk/ess/echo/presentation/dbc1cea3-3800-42b7-90fb-f38e90090732>
- [9] HOLMES, J. S. – GUTIÉRREZ DE PIÑERES, S. A. – CURTIN, K. M. 2007. A Subnational Study of Insurgency: FARC Violence in the 1990s. In *Studies in Conflict & Terrorism*. ISSN 1057-610X, 2007, vol. 30, no. 3, pp. 249-265.
- [10] LIVINGSTONE, G. 2003. *Inside Colombia: Drugs, democracy and war*. London: Latin American Bureau. 2003, 216 p. ISBN 978-1-899-36558-6.
- [11] LOPEZ, C. 2013. *Conference Speech: What are the main differences between the Paramilitary demobilisation and the current peace talks?* Conference: The Colombian Peace Talks: Lessons from other negotiation processes, March 13th 2013. [cit. 05.10.2013]. Available on internet [online]: <http://echo.lse.ac.uk/ess/echo/presentation/dbc1cea3-3800-42b7-90fb-f38e90090732>
- [12] MANWARING, M. G. 2010. *Gangs, Pseudo-militaries, and other modern mercenaries*. Oklahoma: University of Oklahoma Press, Norman. 2010, 238 p. ISBN 978-0-8061-4146-6.
- [13] SAAB, B. Y. – TAYLOR, A. W. 2009. Criminality and Armed Groups: A Comparative Study of FARC and Paramilitary Groups in Colombia. In *Studies in Conflict & Terrorism*. ISSN 1057-610X, 2007, vol. 32, no. 6, pp. 455-475.

Contact

Mgr. Michal Raškovský

Department of Security Studies

The Faculty of Political Science and International Relations

Matej Bel University

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

E-mail: michal.raskovsky@umb.sk

Slovak Republic

EFFECTIVENESS OF INTEREST MAKE UP AS A TOOL OF OFFICIAL EXPORT SUPPORT⁷⁹⁹

Johannes Rotecker M.A.

Abstract

The paper seeks to analyze the effectiveness of interest make up (IMU) in different economies. The last financial and economic crisis caused some EU economies to rethink their current official export programs as the export financing became difficult during the banking crisis. Consequently, new export promoting core tools have been added in order to strengthen the export support models. So the Czech Republic introduced in 2012 IMU. Whereas, the role of IMU loans compared to other core tools of export promotion seems to be in general diminishing, the effectiveness of IMU schemes during the banking and economic crisis was not the same in different economies.

Key words: Interest Make Up, Official Export Support, Financial and Economic Crisis

Abstrakt

Cílem tohoto článku je analýza účinnosti IMU v různých ekonomikách. V důsledku potíže financování vývozu během poslední finanční a ekonomické krize přehodnocují se exportní programy se státní podporou v některých ekonomikách EU. Za účelem posílení modelů na podporu vývozu byli vytvořené nové klíčové nástroje. Tak například zavedla Česká republika IMU v roce 2012. Zatímco význam IMU vypadá být klesajícím v porovnání k ostatním klíčovým nástrojům na podporu exportu, jeho účinnost během bankovní a finanční krize se rozlišovala v různých ekonomikách.

Key words: oficiální podpora exportu, finanční a hospodářská krize

1 Introduction

In March 2012 the Ministry of Industry and Trade of the Czech Republic published a new export strategy for the period 2012-2020 that previewed an introduction of IMU (Export strategy of the Czech Republic, p. 33). With the introduction of IMU the Czech official export support model builds a kind of “full-service” offering all three core tools, i.e. pure cover, direct loans and IMU. Nine EU countries are using currently IMU. The UK stopped its IMU program in 2011, whereas Germany has an IMU program only for promotion of exports of German ships.

Generally, an ongoing strengthening of official export support is witnessed. It manifests into diversification of existing export support models on the one hand and increasing volume of official export support based on core tools on the other hand. Besides the Czech Republic introducing a new IMU program, there are other European countries that have enhanced their official export support between 2010 and 2012 (Figure 1).

⁷⁹⁹ This article is part of the research project F2/9/2012 Podnikatelské prostředí v České republice a jeho vliv na konkurenceschopnost České republiky.

Figure 1: Diversification of export support models in Europe between 2010 and 2012

	Direct loans	IMU	Pure cover
Czech Republic	+	New from 2012	+
Denmark	Originally introduced from 2010 until 2011, then extended until 2015	-	+
Finland	New from 2012	+	+
Poland	New from 2010	+	+
Russia	+	-	New: export credit insurance from 2012

Sources: MPO ČR: *Export strategy of the Czech Republic for 2012-2020*

EKF: *Annual Report 2010*

Ministry of Employment and the Economy of Finland: *Decision on introduction of a new credit model for export financing*

BGK: *Decision on introduction of direct loans for export financing*

Ministry for Economic Development of the Russian Federation: *Decision on foundation of Export Insurance Agency EXIAR*

2 Investigation design

With the addition of the IMU to the Czech official export promotion model the question arises, how effective is the IMU? The official export support is a rather sensitive topic. Since 2005 there have not been any statistics published on public export support by OECD. The data access is only possible by means of annual reports of corresponding ECAs. Unfortunately, there are only four European ECAs, namely Spain, Sweden, Belgium and Finland, that published data on their IMU programs. For that reason this paper is to be understood as an introduction into this topical area.

The upcoming analysis is based on the following questions:

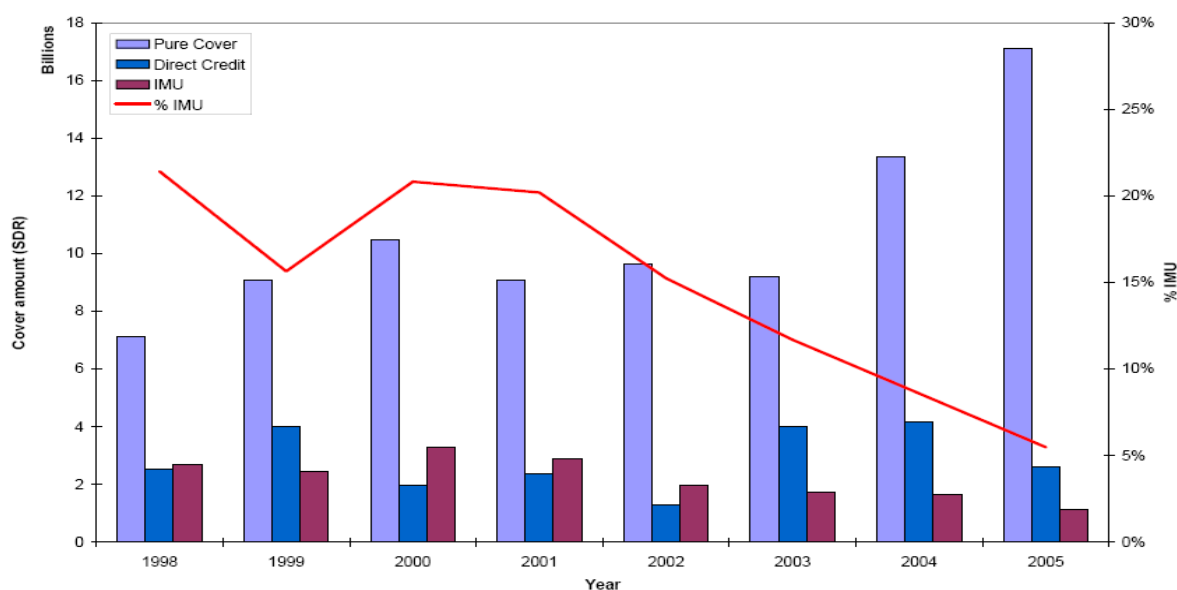
- d) How did the IMU develop as an export promotion tool in the OECD countries in comparison to other export support core tools?
- e) How did the IMU develop as part of the official export models in Spain, Sweden, Belgium and Finland?
- f) How reliable was the IMU in Spain, Sweden, Belgium and Finland during the last financial and economic crisis in comparison to other core tools?

3 Analysis of IMU schemes

The most objective data on official export support is probably that of the OECD. Unfortunately, the existing OECD data cover only the period up to 2005. Therefore, the present analysis is mainly based on other available sources in the form of annual reports of European ECAs and institutions administering IMU programs.

The total amount and shares of loans under IMU programs in the OECD countries had been declining between 2000 and 2005, whereas the general trend in respect to the volume and shares of pure cover had been increasing (Figure 2).

Figure 2: Amount and shares of pure cover, direct loans and IMU in official export support provided by ECAs in the OECD countries.

Source: ECGD: Consultation on ECGD Support for Fixed Rate Export Finance⁸⁰⁰

The main reason for IMU becoming less attractive may consist in the fact that the floating interest rates on the interbank market were most of the time significantly lower than the CIRR in the past few years. Consequently, commercial banks were able to offer export loans under the CIRR's level (U.S. Eximbank Competitiveness Report 2008, p. 19). Further, the hedging of interest rate risk by means of IRS on commercial conditions was more competitive than the conditions of IMU schemes. The figures 3 and 4 demonstrate the differences between the average CIRRs, the average IRS and the average 6-month EURIBOR resp. LIBOR for the Euro and the US-Dollar, which are the most important currencies in international trade.⁸⁰¹

Figure 3: Average EUR-CIRR, EUR-IRS, and 6-month EURIBOR, time span 05/2005 – 07/2012

Export loans maturity	CIRR, EUR	IRS, EUR	EURIBOR, 6-months
2 years	3.54%	2.74%	2.56%
3 years		2.90%	
4 years		3.03%	
5 years	3.94%	3.16%	
6 years		3.28%	
7 years		3.38%	
8 years	4.27%	3.47%	
9 years		3.55%	
10 years		3.62%	

Sources: OECD: Historical CIRRs

⁸⁰⁰ The data is based on OECD statistics on Export Credit Activities (ECGD, p. 14).

⁸⁰¹ The portfolio of direct loans of ČEB consisted in 2011 to 78.1% of loans in Euro and to 20.0% of loans in US Dollar (ČEB, Annual Report 2011, p. 25).

Figure 4: Average USD-CIRR, USD-IRS, and 6-month USD-LIBOR, time span 05/2005 – 07/2012

Export loans maturity	CIRR, USD	IRS, USD	USD-LIBOR, 6-months
2 years	3.48%	2.67%	2.61%
3 years		2.90%	
4 years		3.12%	
5 years	3.93%	3.33%	
6 years		3.50%	
7 years		3.65%	
8 years	4.30%	3.77%	
9 years		3.86%	
10 years		3.95%	

Sources: OECD: Historical CIRRs
Patria Online, a.s.: Historical IRS
Patria Online, a.s.: Historical Interest Rates

The most significant difference between the average CIRRs and IRS for both the Euro and the US-Dollar was in the case of the 2-year loan maturity, whereas the average CIRRs and IRS differed least of all in the case of the 5-year loan maturity. The difference between the average CIRRs on the one hand and the average 6-month EURIBOR and USD-LIBOR respectively on the other hand is even bigger. As a result from the difference between the low refinancing costs and the relatively high CIRRs the commercial banks participating in IMU systems repaid the surplus to the respective State most of the time. The statistics on interest settlement that are only available for Belgium, Spain and Sweden confirm this in Figure 5.

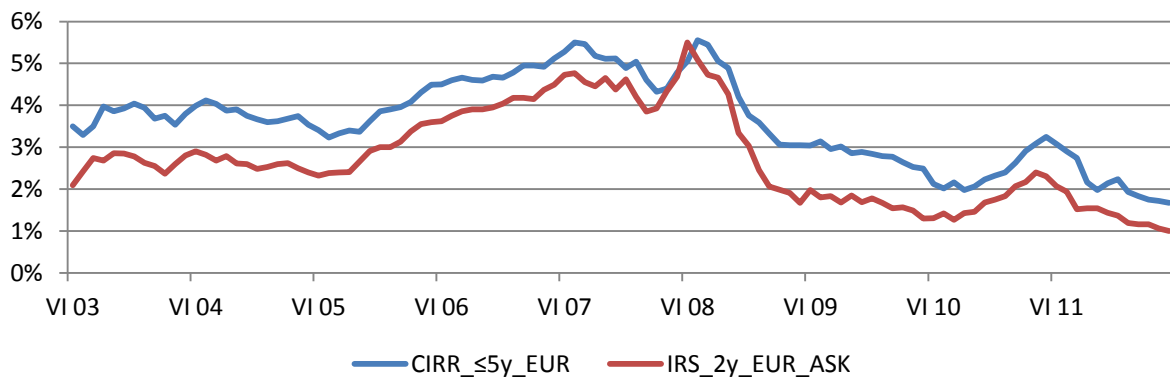
Figure 5: Interest rate settlement under the IMU systems in Belgium, Spain and Sweden between 1998 and 2011, in million EUR

	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
BE	5	9	4	10	26	25	20	13	7	3	1	6	11	NA
ES	NA	NA	NA	0	126	124	96	63	30	-3	-8	7	49	NA
SE	NA	NA	NA	NA	12	13	16	12	3	0	11	-1	1	14

Sources: Committee Finexpo: Annual Reports 2008 and 2010
ICO: Annual Reports 2005-2010
SEK: Annual Reports 2003-2011
Eurostat: ECU/EUR exchange rates versus national currencies

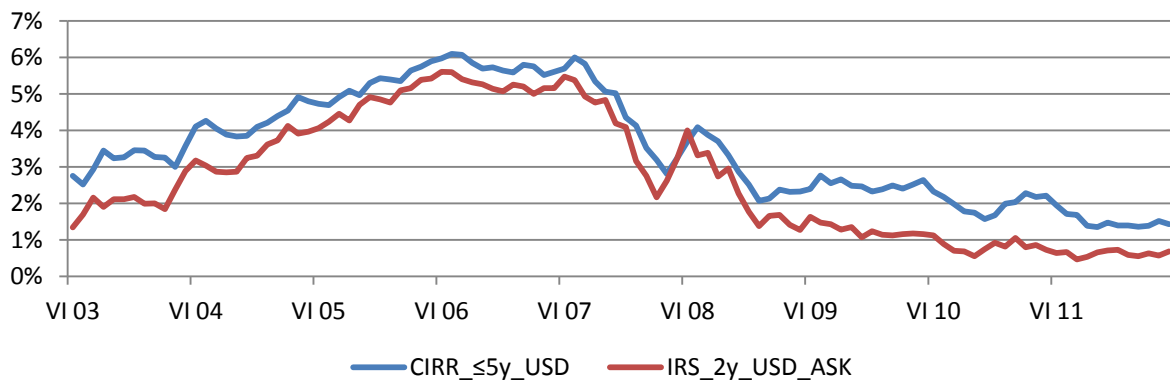
According to the data above, only the Spanish and the Swedish States reimbursed the commercial banks under the IMU system and only during the banking and economic crisis. A comparison between the dynamics of the CIRRs and the IRS in the course of time between 2003 and 2012 reveals that during the banking crisis the IRS surpassed the CIRRs for a relatively short period.

Figure 6: EUR-CIRR ($\leq 5y$) and EUR-IRS (2y) between June 2003 and May 2012

Sources: OECD: Historical CIRRs
Patria Online: Historical IRS

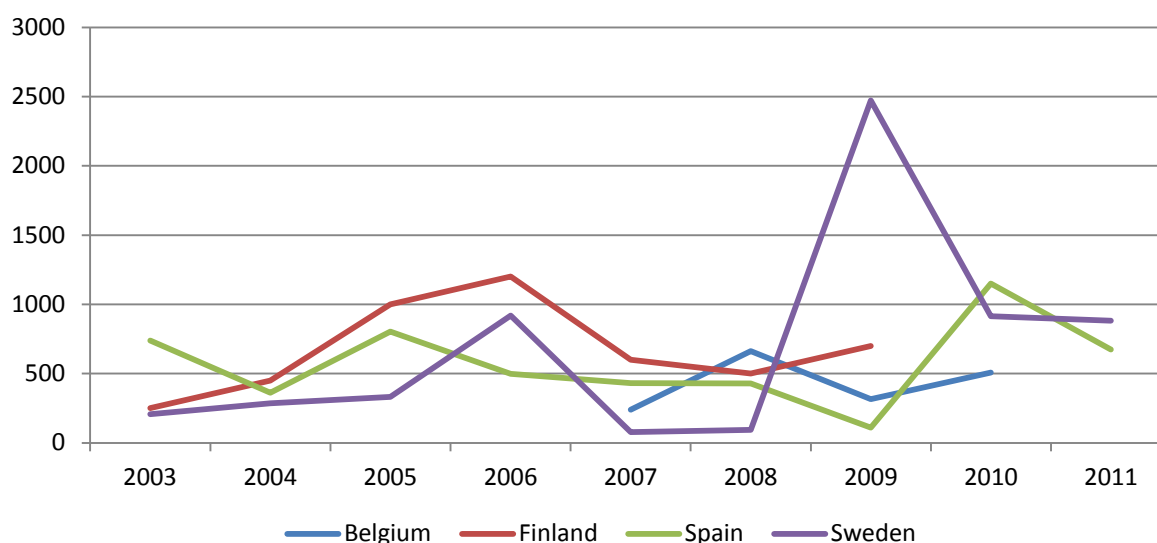
Figure 7: USD-CIRR ($\leq 5y$) and USD-IRS (2y) between June 2003 and May 2012

Sources: OECD: Historical CIRRs
Patria Online: Historical IRS

During the banking and economic crisis it could have been expected that 2008 and partially 2009 the IMU export loans should have been more attractive than usual because they were more competitive than the IRS for a period of time. However, this assumption did not prove to be of universal validity as it reveals the dynamics of the IMU loans in Spain, Sweden, Belgium and Finland shown in Figure 8.

Figure 8: Amount of IMU loans in Belgium, Finland, Spain and Sweden between 2003 and 2011, in million EUR

Sources: Committee Finexpo: Annual Reports 2008 and 2010
 Finnvera: Annual Reports 2004-2009
 ICO: Annual Reports 2005-2011
 SEK: Annual Reports 2003-2011
 Eurostat: ECU/EUR exchange rates versus national currencies

In 2008, the IMU loans went up lightly only in Belgium, whereas they attained a relatively low level in the other three countries. One year later, the export loans under the Swedish IMU scheme shot up from less than EUR 0.1 billion to almost EUR 2.5 billion, whereas the Spanish IMU program experienced a very poor outcome with a little more than EUR 0.1 billion of new commitments. There were no extraordinary changes in the amount of IMU credits in Belgium and Finland in 2009. The extreme deviation in the amount of export credits under the Spanish and Swedish IMU schemes may be explained by the fact that one or two big export contracts can significantly influence the final result.⁸⁰² Therefore, it is appropriate to verify the number of new commitments under the IMU programs in order to back up the eventual conclusion. In Figure 9 the numbers of contracts are shown from the Spanish and Belgian IMU systems. Unfortunately, there is no data available for Sweden and Finland.

Figure 9: Number of new commitments under the IMU systems in Belgium and Spain

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
BE	200	164	140	118	101	100	NA	73	NA
ES	NA	NA	NA	NA	63	38	35	31	33

Sources: Committee Finexpo: Annual Reports 2008 and 2010
 ICO: Annual Reports 2007-2011

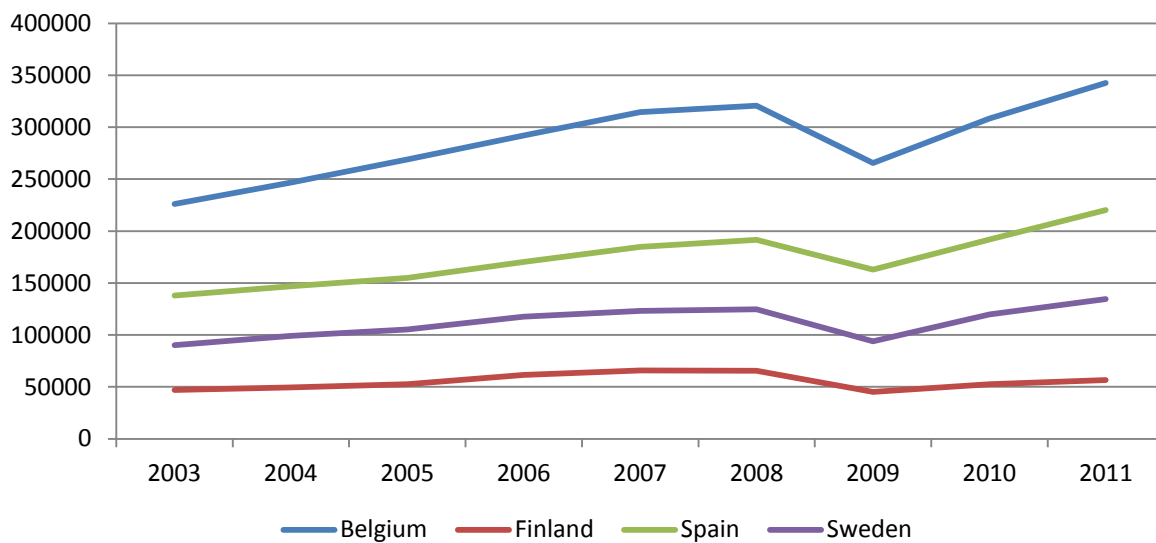
The downward trend of new commitments in the past few years is evident in the cases of Belgian and Spanish IMU programs. The decreasing trend did not turn back during the

⁸⁰² It is common for the Spanish IMU program that only one big export contract build a significant share on the total amount of loans: e.g. in 2010 one contract built 58 % of the IMU loans total, further in 2008 52 % or in 2007 40% (cf. ICO Annual Report 2007 p. 56, Annual Report 2008 p. 54, Annual Report 2010 p. 50).

financial crisis. On the contrary, the number of new commitments seems to have gone down considerably.

The fact that some banks were not liquid enough and other banks were too cautious to lend due to a growing mistrust on the financial markets during the financial crisis may explain why the IMU loans increased only slightly or even decreased in 2008 and 2009, with the exception of the Swedish IMU results in 2009, despite the fact that the CIRRs were more competitive than usual in comparison to IRS (U.S. Eximbank Competitiveness Report 2008, p. 88, 89). So for example financial institutions in Spain indicated to the Government their difficulties to refinance, as their costs attained EURIBOR plus 150 bp (Ministry of Industry, Tourism and Trade of Spain, p. 6).

Figure 10: Amount of exports in Belgium, Finland, Spain and Sweden between 2003 and 2011, in billion EUR

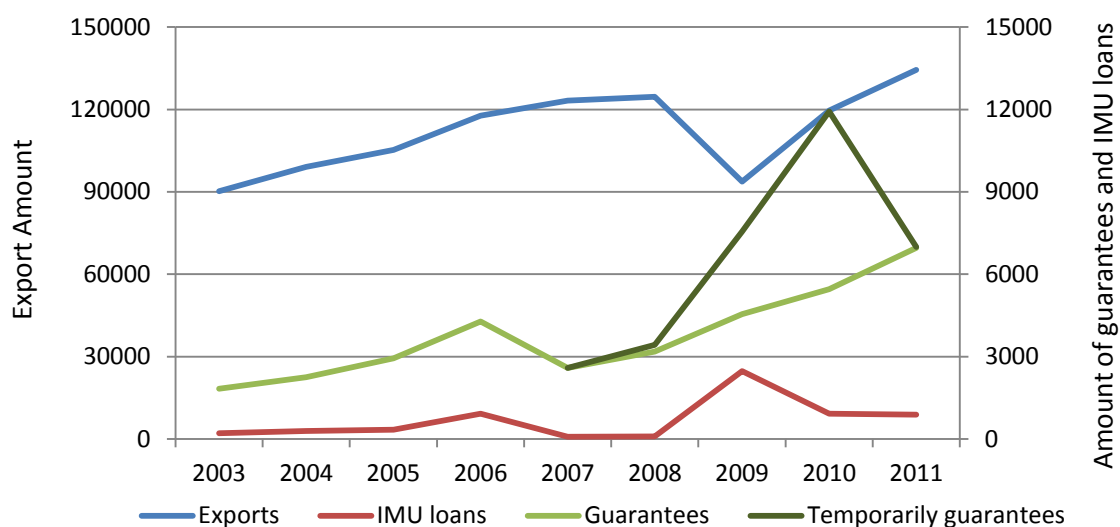

Sources: Eurostat: Intra- and Extra-EU trade by Member State and by product group

Considering the data in Figures 8 and 10, it becomes evident that only the Swedish IMU scheme was able to counteract the decline of exports during the economic crisis. The Spanish and, in a limited extent, the Belgian IMU systems did not prove to be effective in the financial and economic crisis.

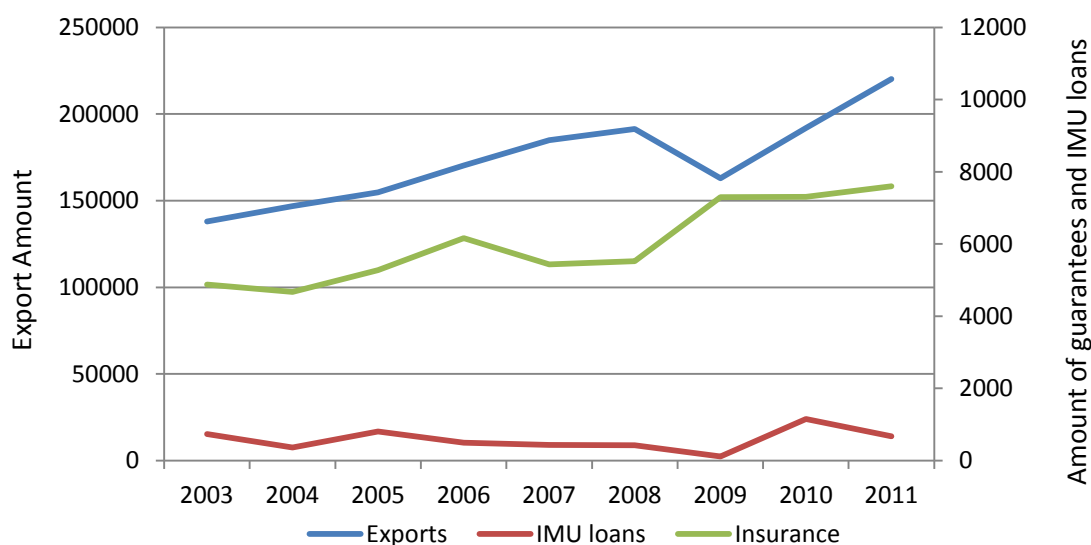
In a direct comparison with the pure cover as a tool of official export support the Swedish IMU seemed to be as effective as export guarantees of EKN because both of them rose significantly during the breakdown of exports in 2009 (Figure 11). The situation in Spain in 2009 was different as the export credit insurance of CESCE increased notably whereas the IMU loans deteriorated (Figure 12).

Figure 11: Amount of export, export credit guarantees⁸⁰³ and IMU loans in Sweden, in billion EUR

Sources: Eurostat: Intra- and Extra-EU trade by Member State and by product group
 EKN: Annual Reports 2005-2011
 SEK: Annual Reports 2003-2011

Figure 12: Amount of export, export credit insurance and IMU loans in Spain, in billion EUR

Sources: Eurostat: Intra- and Extra-EU trade by Member State and by product group
 ICO: Annual Reports 2005-2011
 CESCE: The Credit Insurance before the Crisis

In order to understand the difference better between the role of IMU in Spain and Sweden during the banking and economic crisis, more details are needed first at all about the situation of the involved commercial banks, especially their capacity to refinance export credits and then also about the Swedish export contracts, which led to such a substantial increase in the amount of IMU loans.

⁸⁰³Including temporarily allowed operating credit guarantees to large corporations.

4 Conclusion

The role of IMU in the global context seems to have diminished as the total and relative numbers of IMU loans were heading downward in the OECD countries. The British IMU program was even stopped completely in 2011, after the relative amount of IMU credits in comparison to pure cover went down from 90% in 1991 to an average of 9 % after 2002/03, the year the IMU support for civil aerospace was abolished (ECGD, p. 12, 13). In Spain and Belgium the numbers of new export contracts under their IMU schemes were decreasing in the last few years. The main reason could be the fact that the lending at floating interest rates and hedging based on the IRS have been more competitive than the CIRRs under the IMU programs. The settlement of interest rates under the Belgian, Spanish and Swedish IMU systems illustrates that the commercial banks repaid during the past decade a net surplus resulting from on average a higher level of the CIRRs compared to the LIBOR or EURIBOR.

The effectiveness of IMU systems during the last banking and economic crisis proved to be different depending on the country. With the floating interest rates increasing the IRS surpassed the level of the CIRRs and the IMU seemed to be more competitive than usual. Notwithstanding, many of the commercial banks were in trouble or too cautious to lend, as the lending almost froze and the refinancing became too expensive. That was the reason why the Spanish IMU system suffered a significant drop in export loans at the time the economic crisis reached its peak in 2009. On the other hand, the Swedish IMU system reacted in an appropriate way in 2009 as the amount of IMU loans exploded from EUR 93 million in 2008 to EUR 2,471 million in 2009. In Belgium and Finland the deviation in IMU loans was not significant during the crisis staying at relative low level as in the years before.

References

- [1] BGK (10.05.2012): Decision on introduction of direct loans for export financing. Retrieved from <http://www.bgk.com.pl/export-support-government-program/en/export-support-government-program>
- [2] CESCE (13.05.2012): TheCreditInsurancebeforethe Crisis. Retrieved from <http://www.ceoe.es/ceoe/contenidos.downloadatt.action?id=9293392>
- [3] Committee Finexpo (06.08.2012): Annual Report 2008. Retrieved from http://diplomatie.belgium.be/en/policy/economic_diplomacy/finexpo/
- [4] Committee Finexpo (06.08.2012): Annual Report 2010. Retrieved from http://diplomatie.belgium.be/fr/politique/diplomatie_economique/finexpo/
- [5] ČEB (08.08.2012): Annual Reports 2004, 2005, 2006, 2007 (updated), 2008, 2009, 2010, 2011. Retrieved from <http://www.ceb.cz/content/view/10/7/>
- [6] EKF (09.05.2012): Annual Report 2010. Retrieved from <http://www.ekf.dk/en/about-ekf/EKF-in-figures/Pages/Annual-reports.aspx>
- [7] EKN (09.05.1012): Annual Reports 2005-2011. Retrieved from <http://www.ekn.se/en/Om-EKN/About-EKN/>
- [8] Eurostat (15.08.2012): ECU/EUR exchange rates versus national currencies. Retrieved from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcod_e=tec00033&plugin=1
- [9] Eurostat (16.08.2012): Intra- and Extra-EU trade by Member State and by product group. Retrieved from <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

- [10] ECGD (08.05.2012): Consultation on ECGD Support for Fixed Rate Export Finance. Retrieved from: <http://www.ukexportfinance.gov.uk/Consultations/category/closedwithresponse>
- [11] EGAP (08.08.2012): Annual Reports 2005-2011. Retrieved from <http://www.egap.cz/vysledky-hospodareni/index.php>
- [12] Finnvera (27.07.2012): Annual Reports 2004-2009. Retrieved from <http://www.finnvera.fi/eng/Finnvera3/Publications/Annual-Reviews-and-Interim-Reports>
- [13] ICO (25.04.2012): Annual Reports 2005-2010. Retrieved from <http://www.ico.es/contenidos/6/0/278/index>
- [14] Ministry of Industry, Tourism and Trade of Spain (16.08.2012): New measures to boost exports. Retrieved from www.comercio.mityc.gob.es/ES/Documents/MEDIDASIMPULSOALAEEXPORTACION.pdf
- [15] Ministry of Industry and Trade of the Czech Republic – MPO ČR (26.03.2012): Export strategy of the Czech Republic for 2012-2020, March 2012. Retrieved from <http://www.mpo.cz/dokument103015.html>
- [16] OECD (09.07.2012): Arrangement on Officially Supported Export Credits. Retrieved from http://www.oecd.org/document/42/0,3746,en_2649_34171_40898090_1_1_1_1,00.html
- [17] OECD (14.08.2012): Historical CIRRs. Retrieved from http://www.oecd.org/statisticsdata/0,3381,en_2649_34171_1_119656_1_1_1,00.html
- [18] Patria Online, a.s. (14.08.2012): Historical IRS. Retrieved from <http://www.patria.cz/CurrenciesRates/Research/Databases.aspx>
- [19] Patria Online, a.s. (14.08.2012): Historical Interest rates. Retrieved from <http://www.patria.cz/CurrenciesRates/Research/Databases.aspx>
- [20] SEK (08.07.2012): Annual reports 2004-2011. Retrieved from <http://www.sek.se/en/Investor-relations/Financial-information/>
- [21] U.S. Eximbank (22.03.2012): Competitiveness Report 2008 and 2010. Retrieved from www.exim.gov/about/reports/compet/index.cfm
- [22] Ministry of Employment and the Economy of Finland (07.08.2012): Decision on introduction of a new credit model for export financing. Retrieved from <http://statsradet.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/sv.jsp?oid=348128&c=0&toid=2213&moid=2216>
- [23] Ministry for Economic Development of the Russian Federation (10.05.2012): Decision on foundation of Export Insurance Agency EXIAR. Retrieved from http://www.ved.gov.ru/rus_export/pages/federal/articles/33

Contact

Johannes Rotecker M.A.

Department of International Trade

Faculty of International Relations

Economic University of Prague

W. Churchill Square 4, 130 67

Email: johannes.rotecker@vse.cz

Czech Republic

Ing. Mgr. Monika Satková

Abstrakt

V príspevku poukazujeme na spoločné znaky arabských krajín, ktoré spôsobili, že práve Organizácia Spojených národov je v súčasnosti jedným z najvýznamnejších partnerov arabských krajín pri budovaní nových politických systémov po udalostiach tzv. „arabskej jari“. Príspevok analyzuje postavenie a činnosť Organizácie Spojených národov v súvislosti s konaním volieb v krajinách, v ktorých následkom povstaní „arabskej jari“ došlo k pádu dovtedajších autoritatívnych režimov. Zmeny režimov a následné voľby prebehli v troch krajinách arabského sveta, a to v Tunisku, Egypte a Líbyi.

Kľúčové slová: arabská jar, Organizácia Spojených národov, Tunisko, Egypt, Líbya, voľby

Abstract

The article is aimed at analyzing the common features of Arab countries. These features could be seen as a reason for specific position of The United Nations, which is currently one of the most important partner of Arab countries in their efforts to build new political systems after the events of the so called „Arab Spring“. Article analyzes the position and activities of The United Nations in connection to the election held in those Arab countries where the authoritarian regimes were toppled after the “Arab Spring”. Regime changes followed by elections occurred in Tunisia, Egypt and Libya.

Key words: Arab Spring, The United Nations, Tunisia, Egypt, Libya, elections

1 Úvod

Arabské krajiny majú niektoré spoločné znaky a črty⁸⁰⁵. Najčastejšie sa spomína ich spoločná história, jazyk a náboženstvo, ako aj historická skúsenosť nadvlády počas kolonializmu a obdobia po druhej svetovej vojne. Dôsledkom nedostatku legitimacy nových vlád po druhej svetovej vojne bolo vytvorenie politických štruktúr, ktoré zabezpečovali vládnucim elitám kontrolu nad svojím obyvateľstvom. Arabské krajiny tak už pri nadobúdaní nezávislosti budovali základ pre autoritatívnu formu vlády, de-facto zákazom vzniku a činnosti opozície a so silnou pozíciou polície a vojsk, ktoré boli charakteristickým znakom arabských krajín pred vypuknutím prvých povstaní tzv. arabskej jari na začiatku 21. storočia. Na základe týchto podobných znakov vznikali aj spoločné inštitúcie, štruktúry a metódy vládnutia, ako napríklad silná pozícia prezidenta alebo kráľa a jeho rodiny, štátom kontrolovaná ekonomika a neskôr infitah⁸⁰⁶. Existovali aj spoločné problémy, okrem už spomínanej chýbajúcej legitimacy aj nutnosť čeliť radikálnym hnutiam (Al-Káida) a

804 Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu mladých výskumných pracovníkov Meniace sa mocenské usporiadanie sveta a jeho prejavy a vplyvy na vybrané aspekty medzinárodných vzťahov č. I-13-114-00.

805 OWEN, R. 2012. The Arab ‘demonstration’ effect and the revival of Arab unity in the Arab Spring. *Contemporary Arab Affairs*, 5:3, s. 372-381.

806 Infitah označuje politiku liberalizácie ekonomík v arabskom svete, ktorá bola zavedená najskôr v Egypte za vlády Anwara Sadata v roku 1973. Znamenala koniec dominancie štátneho sektora, vytvorenie súkromného sektora a otvorenie ekonomiky zahraničným investíciám. Charakteristikou však bolo, že privátny sektor vznikol so silným prepojením na vládnuce elity a liberalizácia bola iba v tých sektoroch, ktoré mohli napomôcť režimom udržať si svoje postavenie. Pozri napríklad: COLOMBO, S. – TOCCI, N. *The Challenges of State Sustainability in the Mediterranean*.

extrémistom⁸⁰⁷ a zároveň neexistujúca alebo len veľmi málo rozvinutá občianska spoločnosť a s ňou spojená existencia a činnosť mimovládnych organizácií.

Samotné vypuknutie povstania domáceho obyvateľstva proti autoritatívnym formám vlády ku koncu roka 2010 a ich postupné šírenie po celom arabskom regióne⁸⁰⁸, sa dá považovať za prejav podobnosti arabských krajín. Rozdiely medzi jednotlivými štátmi potom viedli k rôznym výsledkom povstania. Prvé povstania vypukli v Tunisku v decembri 2010 a viedli k zvrhnutiu dlhoročne vládnuceho prezidenta Ben Aliho a jeho režimu. Egyptské povstanie začalo približne mesiac po vypuknutí prvých povstania v Tunisku. Protesty na Námestí slobody (Tahrir) v Káhire začali 25. januára 2011 a už 11. februára 2011 povstanci dosiahli odstúpenie dlhoročného prezidenta a diktátora Hosniho Mubaraka. V rovnakom čase (15. februára 2011) vypukli aj protesty v Líbyi. V porovnaní s povstaniami v Egypte a Tunisku, kde protesty skončili v relatívne krátkej dobe Líbyjské povstanie eskalovalo do niekoľko mesiacov trvajúcej občianskej vojny. Až v auguste bolo protivládny silami získané hlavné mesto Tripolis a Muhamar Kadáfi bol neskôr 20. októbra 2011 chytený a zavraždený. V ostatných arabských štátoch povstania nevyústili do tak radikálnych zmien ako v Tunisku, Egypte a Líbyi. Práve z dôvodu, že v týchto troch krajinách severnej Afriky arabská jar priniesla nové formy vlády, a teda tieto krajiny museli podniknúť podobné kroky (voľby, spísanie nových ústav), sú Tunisko, Egypt a Líbya a porevolučný vývoj v nich ťažiskom tohto článku. Medzinárodné organizácie a entity činné v tomto užšom regióne, v regióne severnej Afriky, mali problém reagovať na rýchle šíriace sa a v prípade Líbye eskalujúce povstania. Pri pohľade na činnosť EÚ, ktorá s týmto regiónom kooperuje v rámci svojej susedskej politiky, rovnako ako aj pri pohľade na Africkú úniu, ktorej členmi sú všetky arabskou jarou dotknuté severoafrické štáty (s výnimkou Maroka) a Ligu arabských štátov – ktorá združuje všetky dotknuté arabské štáty možno konštatovať, že u všetkých inštitúcií chýbala dostatočná moc intervenovať do vnútorných záležitostí štátov, rovnako sa ukázala nejednotnosť jednotlivých členov, čím bol znemožnený spoločný postup. Pri riešení ozbrojeného konfliktu v Líbyi navyše chýbala vôľa politického riešenia.⁸⁰⁹ Navyše všetkým týmto zoskupeniam chýbali dostatočné nástroje a dôvera obyvateľstva dotknutých štátov na to, aby dokázali zasahovať do ďalšieho vnútropolitického vývoja v post-konfliktnom období.

Na druhú stranu aj vnútroštátne organizácie, ktoré by v revolučných snahách mohli zohrávať významnú úlohu, mali skôr iba doplňujúcu funkciu. Formalizované organizácie občianskej spoločnosti (mimovládne organizácie) sa snažili najmä šíriť informácie o zranených a mŕtvych a vyzývali medzinárodné spoločenstvo k tomu, aby sa postavilo proti autoritatívnym režimom. Hanafi však tvrdí, že tieto organizácie nemali členskú základňu dost' širokú na mobilizovanie obyvateľstva, a zároveň v arabskom svete chýbala spolupráca medzi syndikátmi, opozičnými stranami, nezávislou tlačou a mimovládny organizáciami, ktorá by vytvárala prepojenia s občanmi tej lokality, v ktorej jednotlivé mimovládne organizácie pôsobili⁸¹⁰. Mimovládne organizácie tak stáli aj mimo spoločnosti a orientovali sa skôr na práva jednotlivcov a vychovávali k individualizmu, čím súčasne oslabovali syndikáty a politické strany, ktorých cieľom je skôr presadzovanie kolektívnych práv. Výnimkou boli mimovládne organizácie zamerané na podporu menšín.

807 OWEN, R. 2012. The Arab 'demonstration' effect and the revival of Arab unity in the Arab Spring. *Contemporary Arab Affairs*, 5:3, s. 374.

808 Formy prejavu šírenia boli rôzne, od povstania eskalujúcich až do občianskych vojen po preventívne roky vládnucich elít vo forme ústupkov a zmien zákonodarstva, ktorých účelom bolo zabránenie vypuknutia povstania v krajine.

809 Pozri viac: PINFARI, M. 2013. *A Changing Mediterranean: Regional Organizations and North Africa during the Arab Spring*. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 47:1, 134-150.

810 HANFI, S. 2012. *The Arab revolutions; the emergence of a new political subjectivity*. *Contemporary Arab Affairs*, 5:2, s. 204.

Pri porevolučných snahách o vybudovanie novej krajiny s novým transparentnejším systémom vlády tak nastala otázka, ako a kto môže zasiahnuť do formovania nových štátov. Arabské krajiny totiž museli a do veľkej miery ešte stále musia čeliť dvojitému tlaku. Jeden je spôsobený politickou zmenou a snahou o demokratizáciu. Ako bolo spomínané mimovládna základňa bola nerozvinutá, a vzhľadom na predchádzajúcu autoritatívnu formu vlády, nielen že absentovala občianska spoločnosť ale chýbala aj dostatočne skúsená opozícia, schopná prevziať vedenie krajiny. Druhý tlak je spôsobený ekonomickými problémami, ktoré mali svoje počiatky v predchádzajúcich režimoch a počas povstaní, alebo vďaka nim, došlo k ich ďalšiemu prehĺbeniu. Pretrvávajúca vysoká nezamestnanosť, nízke príjmy obyvateľstva, negatívna platobná bilancia a prudko znižujúce sa devízové rezervy, môžu nielen zastaviť rozvoj krajín ale aj posilniť diferenciáciu obyvateľstva⁸¹¹ (príjmovú, náboženskú, etnickú), extrémizmus a ďalšiu destabilizáciu krajiny, čím sa zvyšuje aj tlak na ďalšiu politickú zmenu.

2 Účasť OSN na porevolučnom vývoji arabských krajín

OSN ako organizácia, ktorá svojou činnosťou zasahuje viaceré oblasti od politickej, ekonomickej a sociálnej a snaží sa o udržiavanie a napomáhanie mieru vo svete, mala možnosť pôsobiť najmä na tlak na politickú zmenu v arabských krajinách. Po porevolučnom období sa OSN zapojila do dohľadu nad voľbami⁸¹². Tento dohľad je dôležitý z viacerých hľadísk:

Z pohľadu štátov, OSN priniesla skúsenosť z volebných procesov v krajinách, ktoré v minulosti tiež prechádzali politickou zmenou. Dokázala tak napomáhať pri predchádzaní formálnych a iných chýb, ktoré by krajina bez vžitej kultúry demokratických volieb mohla spraviť. Rovnako mohla pomáhať šíriť voličské povedomie, informovať a vzdelávať voličov o priebehu volieb, aby voliči vedeli čo ich vo volebných miestnostiach čaká. Zároveň z pohľadu voliča bola garantom transparentnosti, a teda nezmanipulovaného priebehu volieb a zárukou, že voľby prebehnú bez zásahov a obmedzení ich novonadobudnutého slobodného voličského práva. OSN má pritom v Arabských krajinách výhodu aj v tom, že všetky sledované krajiny sú jej členmi⁸¹³ a rovnako má pri pomoci vo volebnom procese dlhoročnú skúsenosť⁸¹⁴, ktorá sa pretavila do vydania Deklarácie princípov a zásad vedenia medzinárodného pozorovania volebného procesu prijatej v roku 2005⁸¹⁵. Deklarácia a Zásady ustanovili hlavné úlohy a rozsah kompetencií pre výkon pozorovateľských funkcií. Túto deklaráciu schválili viaceré medzinárodné organizácie a entity. Pre potreby tohto článku spomenieme najmä: Európsku úniu a Africkú úniu. OSN sa tak stala nie len vykonávateľom asistencie pri voľbách ale aj tvorcom rámcových dokumentov o tejto činnosti, ktorými sa riadia ostatné medzinárodné organizácie, inštitúcie a entity.

811 NEAR EAST QUARTERLY. 2011. *Rami Khouri – Is Democratic Middle East inevitable?* In NearEastQuarterly [online]. 9.9.2011 [cit. 10.5.2013] Dostupné na internete: <<http://www.neareastquarterly.com/index.php/2011/09/09/rami-khouri-is-a-democratic-middle-east-inevitable/?output=pdf>>

812 Dohľad nad voľbami vykonávali aj iné organizácie a entity, napr. Medzinárodná nadácia pre volebné systémy (International Foundation for Electoral Systems) a Európska únia. Európska únia do Tuniska vyslala 130 pozorovateľov dohliadajúcich na prípravu volieb a počas volieb ešte ďalších 15 členov Európskeho parlamentu. Pozorovateľské misie sa riadili princípmi zakotvenými v Deklarácii princípov medzinárodného pozorovania volieb (Declaration of principles for international election observation), ktorú vydala OSN v októbri 2005.

813 Členstvo v OSN nadobudli: Egypt 24.10.1945, Líbya 14.12.1955 a Tunisko 12.11.1956.

814 Len v rokoch 2010–2011 asistovala OSN vo viac ako 50 krajinách.

815 UNITED NATIONS. 2005. *Declaration of Principles for International Election Observation and Code of Conduct for International Election Observers*. New York: United Nations, 2005.

OSN ponúka 5 základných typov asistencie pri voľbách:

- 1) organizácia a vedenie volieb
- 2) overovanie/certifikácia
- 3) technická pomoc
- 4) expertné panely
- 5) koordinácia medzinárodných pozorovateľov⁸¹⁶

V posledných rokoch sa OSN zameriava hlavne za rôzne druhy technickej pomoci. Celkovo sa do asistencie najviac zapája Rozvojový program OSN (ďalej len UNDP), hlavne formou podpory vytvárania volebných zákonov, procesov a inštitúcií. V prípadoch post-konfliktných oblastí alebo krajín kde pôsobí misia pre udržanie mieru sú primárnymi Odbor pre operácie pre udržanie mieru (Department of Peacekeeping Operations) alebo Odbor politických záležitostí (Department of Political Affairs). V posledných rokoch rastie aj snaha do tohto procesu viac zapojiť Úrad vysokého komisára pre ľudské práva (OUNHCR)⁸¹⁷, ktorý poskytuje tréning a poradenstvo v oblasti monitorovania dodržiavania ľudských práv, snaží sa o bezkonfliktné voľby a monitoruje a hlási porušovanie ľudských práv počas volieb.

Vo vybraných arabských krajinách sa voľby uskutočnili po revolučnom prevrate, zvrhnutí predchádzajúceho režimu. Preto sa na volebnej asistencii zúčastňoval Odbor politických záležitostí spolu s UNDP.

2.1 Tunisko

V Tunisku po páde prezidenta Ben Aliho v januári 2011 nastúpila prechodná vláda, ktorá požiadala OSN o asistenciu pri voľbách. Od marca 2011 v Tunisku pracovala misia OSN posudzujúca a vyhodnocujúca nutné a potrebné kroky, ktoré musia byť spravené pred a počas volieb. Výsledkom činnosti misie bola správa obsahujúca odporúčania pre voľby do tuniského Národného ústavodarného zhromaždenia v októbri 2011. OSN sa zamerala najmä na podporu volebnej komisie a jej aktivít a na podporu aktívnej aj pasívnej účasti občanov a špecificky žien⁸¹⁸ a mladých prvovoličov⁸¹⁹ vo voľbách.

Aktivity OSN a UNDP boli orientované na tri hlavné kampane. Prvou bola kampaň na zvýšenie volebnej účasti, ktorá mobilizovala obyvateľstvo k registrácii k voľbám. Z približne 7,6 milióna potenciálnych voličov sa registrovalo 4,1 miliónov. Aj neregistrovaní voliči sa však mohli na voľbách zúčastniť. Preto ďalšie dve kampane boli zamerané práve na účasť snahu prilákať neregistrovaných voličov k voľbám. V konečnom výsledku volilo približne 90% registrovaných voličov a celkovo približne 52%⁸²⁰ všetkých voličov. Gramotnosť v Tunisku pritom dosahuje úroveň 78%.⁸²¹

816 UNITED NATIONS. 2011. *Strengthening the role of the United Nations in enhancing the effectiveness of the principle of periodic and genuine elections and the promotion of democratization*. New York: United Nations general Assembly, A/66/314, 19 August 2011, s.3.

817 Prozi napríklad: Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN A/64/155(2010) alebo A/RES/66/163 (2012).

818 Po prvý krát sa v arabskej krajine zaviedol proporčný volebný systém s rovnocenným zastúpením žien a mužov.

819 UNDP pripravila v spolupráci s najväčším tuniským rádiom Radio Mosaique FM hru DemocraTweet, ktorá mala vzdelávací charakter a informovala o demokratickom systéme, úlohe Národného ústavodarného zhromaždenia a priebehu volieb. UNDP tiež pomohlo pri vytvorení volebnej piesne „Enti Essout“ (v preklade Ty si hlas).

820 MISSION D'OBSERVATION ÉLECTORALE DE L'UNION EUROPÉENNE. 2011. *Tunisie – Rapport Final, Élection de l'Assemblée Nationale Constituante*. In European External Action Service [online] [cit. 15.5.2013]. Dostupné na internete: < http://eeas.europa.eu/eueom/pdf/missions/rapport-final-moe-ue-tunisie-2011_fr.pdf>

821 THE WORLD BANK. 2013. *Literacy rate, Adult total (% of people ages 15 and above)*. In The World Bank [online]. [cit. 12.5.2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS/countries/RW-TN-EG-LY?display=map>>

UNDP sa zamerail na výcvik a pomoc pre politické strany a ich zástupcov, a to najmä aby zvolení zástupcovia vedeli kooperovať a snažili sa vytvárať konsenzus. Boli poskytnuté viac ako 50 stranám, a teda nadpolovičnej väčšine zo všetkých (81) politických strán. Podpora bola orientovaná na ženy, ktoré mohli navštíviť seminár o volebnom procese a procedúrach (zúčastnilo sa 169 žien) a 15 žien, na horných priečkach kandidačných listín dostalo aj súkromnú inštrukciú⁸²². Okrem toho sa UNDP zameraila aj na novinárov, z ktorých 45 absolvovali kurz vyváženého spravodajstva. UNDP dodalo aj volebné urny, pečate a známky a vytvorilo prezentačné a edukačné materiály.⁸²³

Voľby 23. októbra 2011 prebehli pokojne a zvolené strany vytvorili Národné ústavodarné zhromaždenie. Vzhľadom na to, že Zhromaždenie bolo určené na vytvorenie ústavy, na základe ktorej by mali prebehnúť nasledujúce voľby prezidenta parlamentu Tuniska⁸²⁴, začalo UNDP spolupracovať so Zhromaždením na príprave procesu zostavovania ústavy.

2.2 Egypt

V Egypte sa OSN začala formálne zapájať do prípravy volieb v novembri 2011⁸²⁵, pred konaním prvého kola volieb do parlamentu (druhé kolo nasledovalo vo februári 2012, ďalšími voľbami boli voľby prezidenta). Hlavným zámerom účasti OSN bolo vzdelávanie voličov a snaha o zasiahnutie čo najširšieho spektra občanov za účelom zvýšenia volebnej účasti⁸²⁶. Podobne ako v Tunisku aj v Egypte sa OSN snažilo orientovať aj na participáciu žien⁸²⁷. UNDP spolupracovalo s vládnyimi orgánmi a Vysokou volebnou komisiou pripravujúcou voľby do parlamentu a zároveň začala aj spolupráca s Volebnou komisiou prezidenta, ktorá pripravovala voľby prezidenta.

V rámci spolupráce UNDP podporil vytvorenie 3 televíznych a 3 rádiových spotov. Spoty boli zamerané na edukáciu o registrácii k voľbám, spôsobe voľby a na uistenie o tajnosti volebného rozhodnutia. Neskôr nasledovala aj kampaň v médiách zameraná na základné myšlienky a priebeh voľby (tajnosť voľby, právo voliť, nepredajnosť hlasov).

Rovnako technicky vybavil operačné centrum volebnej komisie a vytlačil volebné lístky (15-17 miliónov) pre voľby do hornej komory (Shoura) parlamentu. Poskytol aj identifikačné odznaky pre sudcov a akreditačné karty pre národných a medzinárodných pozorovateľov a pripravil a vytlačil manuály pre pracovníkov z Ministerstva vnútra Egypta, ktorí vo volebných miestnostiach pomáhali s priebehom volieb. Špecifikom Egyptských volieb bolo, že prebiehali vo viacerých kolách. Tomu zodpovedala aj nutnosť pripraviť a vybaviť miestnosti slúžiace na uloženie odovzdaných hlasov z prvého kola. Toto vybavenie

822 20% zvoleného Národného ústavodarného zhromaždenia tvorili ženy.

823 UNDP. 2013. *UNDP Results Tunisia*. New York: UNDP Office of Communication, 2013.

824 Plánovaný termín oboch volieb je 15. októbra 2013.

825 UNDP Egypt podpísalo s Egyptskou vládou projekt „Posilnenie demokratického procesu“

826 UN DEPARTMENT OF POLITICAL AFFAIRS. 2012. *Election in the Arab world: UN Assistance*. In UN Department of Political Affairs [online]. February 2012 [cit. 4.5.2013] Dostupné na internete: <http://www.un.org/wcm/content/site/undpa/main/enewsletter/news0212_elections>

827 Špeciálne televízne a rádiové spoty boli pripravené na podporu myšlienky dôležitosti účasti žien vo voľbách.

poskytla UNDP.828 Celková účasť na oboch kolách volieb bola 54%829. Gramotnosť v Egypte pritom dosahuje úroveň 72%830.

Pod záštitou UNDP boli zorganizované aj egyptsko-tuniské konferencie a fóra na vzájomnú výmenu skúseností s prípravami volieb. Vzhľadom na podobnosť krajín a východiskovej politickej situácie sú príležitosti, kedy sa stretnú predstavitelia z oboch štátov a vymieňajú si skúsenosti možno najcennejším zdrojom informácií. Napríklad v júli 2011831 bol organizovaný seminár v Bukurešti a ktorom sa stretli nie zástupcovia Tunisko a Egypta s predstaviteľmi volebných komisií z Rumunska, Moldavska, Mexika. Zástupcovia Egypta sa zúčastnili aj na konferencii organizovanej UNDP Tunisko vo februári 2012, ktorá zhľadala výsledky a skúsenosti volieb v Tunisku a bola určená najmä pre tých predstaviteľov Tuniska, ktorí neskôr navrhovali volebné zákony. Egyptskí predstavitelia mohli načerpať veľa podnetov pre organizáciu a prípravu vlastných volieb.

Pri prezidentských voľbách boli pripravené projekty, ktoré hodnotili priebeh volieb do parlamentu zameriavali sa na rôzne procesné a operačné aspekty volieb.

2.3 Líbya

Líbya je čo sa týka volieb špecifickým príkladom. Zatiaľ čo v Tunisku a Egypte napriek autoritatívnym vládam v minulosti volebný proces prebiehal, pre väčšinu Líbyjčanov boli voľby v polovici roku 2012 ich prvou volebnou skúsenosťou. Po nástupe Kadáfího vlády v roku 1969 totiž voľby v Líbyi neprebíhali a politické strany boli zakázané. Na rozdiel od Egypta a Tuniska tak po revolúcii v Líbyi neexistovali pnutia medzi liberálnymi a islamistickými politickými stranami a hnutiami832.

Výhodou vo voľbách v Líbyi je vysoká miera gramotnosti v krajine, ktorá je jedným z pozitív politiky Kadáfího. Ten po znárodnení ropného priemyslu v krajine po roku 1969 výnosy z ropy investoval vo veľkej miere do vzdelania. Veľa študentov z Líbye tak malo možnosť študovať na univerzitách západného sveta. Gramotnosť v súčasnosti dosahuje približne 89%833, čo je najvyššie percento spomedzi krajín severnej Afriky.834

OSN pri pomoci prechodnej vláde s voľbami využila sieť svojich agentúr činných v krajine835. Hlavnú činnosť vykonávali v koordinácii s vládou Podporná misia OSN pre Líbyu. (United Nations Support Mission in Libya – ďalej len UNSMIL), ktorá začala v krajine pôsobiť na základe rezolúcie OSN č. 2009836 zo septembra 2011, na základe

828 UNDP EGYPT. 2012. *Strengthening of the democratic process in Egypt – Progress Report (November 2011 – March 2012)*. Káhira: UNDP Egypt.

829 AL JAZEERA. 2012. *Muslim Brotherhood tops Egyptian poll result*. In Al Jazeera [online]. 22 January 2012 [cit. 2.5.2013]. Dostupné na internete: <<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/01/2012121125958580264.html>>

830 THE WORLD BANK. 2013. *Literacy rate, Adult total (% of people ages 15 and above)*. In The World Bank [online]. [cit. 12.5.2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS/countries/RW-TN-EG-LY?display=map>>

831 V tomto období ešte UNDP oficiálne nepomáhala s prípravou volieb v Egypte.

832 KIRKPATRICK, D. 2012. *Braving Areas of Violence, Voters Try to Reshape Libya*. In The New York Times [online]. July 7th2012 [cit. 4.5.2013]Dostupné na internete: <http://www.nytimes.com/2012/07/08/world/africa/libyans-vote-in-first-election-in-more-than-40-years.html?pagewanted=all&_r=0>

833 THE WORLD BANK. 2013. *Literacy rate, Adult total (% of people ages 15 and above)*. In The World Bank [online]. [cit. 12.5.2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS/countries/RW-TN-EG-LY?display=map>>

834 CAFIERO, G. 2012. *Beyond Libya's Election*. In Foreign Policy in Focus [online]. July 18th, 2012 [cit. 2.5.2013]. Dostupné na internete: <http://www.fpif.org/articles/beyond_libyas_election>

835 K týmto agentúram patria: UNDP, UNICEF, UNFPA, WHO, UNAIDS, FAO, UNDOC, UN-HABITAT, UNESCO, UNIDO, IAEA, UNHCR, WFP, UNMAS, UNOPS

836 Mandát bol pôvodne určený na 3 mesiace, neskôr bol ďalšími rezolúciami, č. 2022, 2040 a 2095 časovo aj obsahovo rozšírený.

požiadavky líbyjskej prechodnej vlády. UNSMIL je kontrolovaná Oddelením politických záležitostí OSN a okrem iných aktivít v koordinácii s UNDP vykonávala asistenciu v príprave volieb. Hlavnými bodmi agendy bola príprava volebného práva, zostavenie vhodného zoznamu voličov, a vytvorenie národných volebných komisií⁸³⁷.

Okrem materiálneho zabezpečenia volieb (registračné karty, volebné urny, volebné lístky, etc.), UNDP školilo sudcov o riešení súdnych sporov spojených s voľbami, podporovalo monitorovanie médií, ktoré identifikovalo porušovanie zásad vedenia kampaní v médiách a bolo koordinátorom a domácich volebných pozorovateľov, ktorí sa registrovali v UNDP. Spolu s UNSMILom školilo predstaviteľov volebných komisií. Rovnako ako v prípade Egypta a Tuniska sa UNDP zameralo aj na vzdelávanie voličov a podporu aktívnej aj pasívnej volebnej účasti žien vo voľbách. 838 Voľby prebiehali 7. júla 2012. Volebná účasť bola približne 60% registrovaných voličov, z čoho približne 39%⁸³⁹ žien. Do Národného kongresu sa dostalo 16% žien – čo je vyššie ako priemer arabských krajín⁸⁴⁰. Napriek násiliu počas volebného dňa, ktoré viedlo k jednej smrti a spáleniu niekoľkých volebných urién, bolo toto násilie nižšie ako sa očakávalo vzhľadom na vývoj v predchádzajúcich mesiacoch.

Vzhľadom na konflikt, ktorý predchádzal voľbám bola veľmi potrebná kooperácia UNDP s medzinárodnou organizáciou pre migráciu (IOM). V rámci tejto spolupráce sa až 8000841 Líbyjčanov nachádzajúcich sa mimo územia Líbye zúčastnilo volieb.

UNDP zorganizoval v roku 2012 v Káhire viaceré spoločné fóra na ktorých sa zúčastnili relevantní aktéri z Egypta, Líbye a Tuniska. Napríklad v apríli sa uskutočnilo fórum „Medzinárodné štandardy pre predstaviteľov volebných orgánov – globálna komparatívna skúsenosť“⁸⁴² v decembri fórum „Participácia žien v post-revolučných parlamentných voľbách – komparatívna skúsenosť z Egypta, Líbye a Tuniska“⁸⁴³. Fóra slúžili na prediskutovanie zásadných problémov a postupov, vyskúšaných v iných krajinách (Kostarika, Austrália, Mexiko, Južná Afrika, Veľká Británia, Maďarsko, etc.) a nadviazanie kontaktov medzi predstaviteľmi krajín, ktoré prechádzajú podobnými zmenami. Diskutovalo sa o činnosti volebných orgánov, ktoré by mali byť nezávislé a nestranné a ktorých činnosť by mala byť transparentná, profesionálna a udržateľná. Rovnako bola snaha o prediskutovanie zásadných prekážok a skúseností ako tieto prekážky odstraňovať, v participácii žien vo voľbách, či už aktívnej alebo pasívnej.

V povolebnom období zas OSN popri formovaní vnútorných procedurálnych postupov v rámci novozvolených orgánov vlády zohrávala dôležitú úlohu pri prepájaní jednotlivých aktérov vládneho a mimovládneho sektora. V krajinách, kde neexistovala občianska kontrola štátnych orgánov a dlhodobo nebola vedená diskusia o pripravovanej legislatíve, je nutné tieto prepojenia cielene budovať. Budovanie občianskej spoločnosti a demokracie

837 UN DEPARTMENT OF POLITICAL AFFAIRS. 2012. *Election in the Arab world: UN Assistance*. In UN Department of Political Affairs [online]. February 2012 [cit. 4.5.2013] Dostupné na internete: <http://www.un.org/wcm/content/site/undpa/main/enewsletter/news0212_elections>

838 UNDP. 2012. *UNDP Results: Libya*. In UNDP [online]. November 2013 [cit. 12.4.2013]. Dostupné na internete: <http://www.ly.undp.org/content/dam/libya/docs/Results-Libya_2012-11-08_E.pdf>

839 Tamtiež

840 Tamtiež

841 Tamtiež

842 UNDP. 2012. *Officials from Tunisia, Egypt and Libya discuss international standards for election management*. In UNDP.org [online] 9.4.2012 [cit. 5.5.2013]. Dostupné na internete: <<http://arabstates.undp.org/content/rbas/en/home/presscenter/pressreleases/2012/06/22/rio-20-legacy-world-centre-for-sustainable-development-launched-by-brazil-and-undp.html>>

843 UNDP. 2012. *Egypt, Libya and Tunisia discuss women's participation in post-revolutionary elections*. In UNDP.org [online] 10.12.2012 [cit. 5.5.2013]. Dostupné na internete: <<http://arabstates.undp.org/content/rbas/en/home/presscenter/pressreleases/2012/12/10/egypt-libya-and-tunisia-discuss-women-s-participation-in-post-revolutionary-elections-.html>>

(akéhokoľvek typu) nekončí vytvorením formálnych pravidiel demokratických volieb. Vzhľadom na charakter OSN a jej ciele sú OSN a jej pridružené inštitúcie vhodné na budovanie takýchto prepojení. Ďalšou možnosťou sú mimovládne medzinárodné organizácie, ktoré rovnako môžu tomuto procesu prepájania napomáhať. OSN však oproti mimovládnym medzinárodným organizáciám, má výhodu práve v jej medzivládnom charaktere. Keďže dotknuté krajiny sú členmi OSN, má OSN a jej pridružené inštitúcie väčšiu možnosť komunikovať s vládnymi orgánmi. Mimovládne medzinárodné organizácie zas môžu napomáhať budovaniu mimovládneho sektora v krajinách a odovzdávať novovzniknutým organizáciám skúsenosti z iných krajín.

3 Záver

Vznik a existencia autoritatívnych režimov a arabských krajinách, znamenali po udalostiach arabskej jari veľkú výzvu pre krajiny, v ktorých nastala zmena režimu a ktoré stáli pred úlohou zorganizovať prvé slobodné voľby. Na vnútropolitickú scénu totiž chýbala dostatočne rozvinutá občianska spoločnosť, chýbali fungujúce opozičné strany, rovnako ako činný mimovládny sektor schopný zasiahnuť širšiu verejnosť. V Líbyi dokonca chýbala aj samotná volebná skúsenosť. Na zahraničnopolitickej scéne pritom medzinárodné vládne organizácie činné v regióne (Africká únia, Liga arabských štátov, EÚ) neboli schopné zasiahnuť do priebehu konfliktov a v pokonfliktnom období im chýbali dostatočné nástroje poprípade dôvera domáceho obyvateľstva na pomoc pri budovaní nových politických systémov. Organizácia spojených národov potom ako medzivládna organizácia so sieťou pridružených agentúr mala najväčšiu možnosť pomáhať a koordinovať aktivity spojené s voľbami nových parlamentov. Keďže je univerzálnou organizáciou nepresadzujúcou žiadne špecifické ideológie, mala podporu a dôveru aj domáceho obyvateľstva a zároveň jej medzivládny charakter zaručoval dobré prepojenia na novú vládnú elitu. V porevolučnom období tak zohrala veľmi významnú úlohu pri voľbách ako aj pri následných snahách o prepojenie vlády a občanov štátu. Práve toto prepojenie je dôležité pre ďalšie budovanie občianskej demokraticky založenej spoločnosti, pričom charakter demokracie, ktorá má potenciál vzniknúť nemusí byť totožný so západným vnímaním demokracie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] AL JAZEERA. 2012. *Muslim Brotherhood tops Egyptian poll result*. In Al Jazeera [online]. 22 January 2012 [cit. 2.5.2013]. Dostupné na internete: <<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/01/2012121125958580264.html>>
- [2] CAFIERO, G. 2012. *Beyond Libya's Election*. In Foreign Policy in Focus [online]. July 18th, 2012 [cit. 2.5.2013]. Dostupné na internete: <http://www.fpiif.org/articles/beyond_libyas_election>
- [3] COLOMBO, S. – TOCCI, N. 2011. *The Challenges of State Sustainability in the Mediterranean*. Roma: Edizioni Nuova Cultura. ISBN 9788861347175
- [4] MISSION D'OBSERVATION ÉLECTORALE DE L'UNION EUROPÉENNE. 2011. *Tunisie – Rapport Final, Élection de l'Assemblée Nationale Constituante*. In European External Action Service [online] [cit. 15.5.2013]. Dostupné na internete: <http://eeas.europa.eu/eucom/pdf/missions/rapport-final-moe-ue-tunisie-2011_fr.pdf>
- [5] HANFI, S. 2012. *The Arab revolutions; the emergence of a new political subjectivity*. Contemporary Arab Affairs, 5:2, s. 198-213.
- [6] KIRKPATRICK, D. 2012. *Braving Areas of Violence, Voters Try to Reshape Libya*. In The New York Times [online]. July 7th2012 [cit. 4.5.2013]Dostupné na internete:

- < http://www.nytimes.com/2012/07/08/world/africa/libyans-vote-in-first-election-in-more-than-40-years.html?pagewanted=all&_r=0>
- [7] NEAR EAST QUARTERLY. 2011. *Rami Khouri – Is Democratic Middle East inevitable?* In NearEastQuarterly [online]. 9.9.2011 [cit. 10.5.2013] Dostupné na internete: < <http://www.neareastquarterly.com/index.php/2011/09/09/rami-khouri-is-a-democratic-middle-east-inevitable/?output=pdf>>
- [8] OWEN, R. 2012. The Arab 'demonstration' effect and the revival of Arab unity in the Arab Spring. *Contemporary Arab Affaires*, 5:3, s. 372-381.
- [9] PINFARI, M. 2013. *A Changing Mediterranean: Regional Organizations and North Africa during the Arab Spring*. The International Spectator: Italian Journal of International Affairs, 47:1, 134-150.
- [10] Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN A/64/155(2010)
- [11] Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN A/RES/66/163 (2012).
- [12] THE WORLD BANK. 2013. *Literacy rate, Adult total (% of people ages 15 and above)*. In The World Bank [online]. [cit. 12.5.2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS/countries/RW-TN-EG-LY?display=map>>
- [13] UN DEPARTMENT OF POLITICAL AFFAIRS. 2012. *Election in the Arab world: UN Assistance*. In UN Department of Political Affairs [online]. February 2012 [cit. 4.5.2013] Dostupné na internete: < http://www.un.org/wcm/content/site/undpa/main/enewsletter/news0212_elections>
- [14] UNDP EGYPT. 2012. *Strengthening of the democratic process in Egypt – Progress Report (November 2011 – March 2012)*. Káhira: UNDP Egypt.
- [15] UNDP. 2012. *Egypt, Libya and Tunisia discuss women's participation in post-revolutionary elections*. In UNDP.org [online] 10.12.2012 [cit. 5.5.2013]. Dostupné na internete: < <http://arabstates.undp.org/content/rbas/en/home/presscenter/pressreleases/2012/12/10/egypt-libya-and-tunisia-discuss-women-s-participation-in-post-revolutionary-elections-.html>>
- [16] UNDP. 2012. *Officials from Tunisia, Egypt and Libya discuss international standards for election management*. In UNDP.org [online] 9.4.2012 [cit. 5.5.2013]. Dostupné na internete: < <http://arabstates.undp.org/content/rbas/en/home/presscenter/pressreleases/2012/06/22/rio-20-legacy-world-centre-for-sustainable-development-launched-by-brazil-and-undp.html>>
- [17] UNDP, 2012. UNDP Results: Libya. In UNDP [online]. November 2013 [cit. 12.4.2013]. Dostupné na internete: < http://www.ly.undp.org/content/dam/libya/docs/Results-Libya_2012-11-08_E.pdf>
- [18] UNDP. 2013. *UNDP Results Tunisia*. New York: UNDP Office of Communication, 2013.
- [19] UNITED NATIONS. 2005. *Declaration of Principles for International Election Observation and Code of Conduct for International Election Observers*. New York: United Nations, 2005.
- [20] UNITED NATIONS. 2011. *Strengthening the role of the United Nations in enhancing the effectiveness of the principle of periodic and genuine elections and the promotion of democratization*. New York: United Nations general Assembly, A/66/314, 19 August 2011, s. 1-20.

Kontakt

Ing. Mgr. Monika Satková

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 2

Email: monika.satkova@gmail.com

Slovenská republika

REBALANCING PROCESS FROM GERMANY'S PERSPECTIVE

Ing. Chalotorn Sinproh

Abstract

Global imbalances have decreased significantly since a recent financial crisis. Germany's trade surplus was the second highest in more than 60 years in 2012, pointing to an underlying resilience in Europe's largest economy. The most effective solution to tackle these imbalances is so-called rebalancing process. Indeed, rebalancing process is proceeding quickly for surplus economies, such as Germany. The main aim is to analyze and explain the process of global rebalancing in this nation. Germany made a contribution to the rebalancing of the Eurozone in 2012, but offset the inevitable loss with success elsewhere. Some areas as anticipated wage, boosting potential growth, more spending, and structural forms in labour market can be parts of the rebalancing of the German economy.

Key words: Global imbalances, Rebalancing process in Germany, Current account surplus, Savings, Investment

Abstrakt

Globálne nerovnováhy sa výrazne znížili od nedávnej finančnej krízy. Prebytok obchodnej bilancie v Nemecku bol v roku 2012 druhý najväčší za posledných 60 rokov, ktorý ukazuje na základné pružnosti v najväčšej európskej ekonomike. Najefektívnejšie riešenie ako riešiť tieto nerovnováhy je tzv. "rebalancing process". Skutočne, "rebalancing process" prebieha rýchlejšie v prebytkových krajinách ako je Nemecko. Hlavným cieľom je analyzovať a vysvetliť proces globálneho vyrovnávania v tejto krajine. Nemecko prispelo k nastoleniu rovnováhy v eurozóne v roku 2012 ale vyrovnanie nevyhnutných strát s úspechom niekde inde. Niektoré oblasti ako očakávané mzdy, zvyšovanie potenciálneho rastu, väčšie výdavky a štrukturálne formy na trhu práce môžu byť súčasťou vyváženia nemeckej ekonomiky.

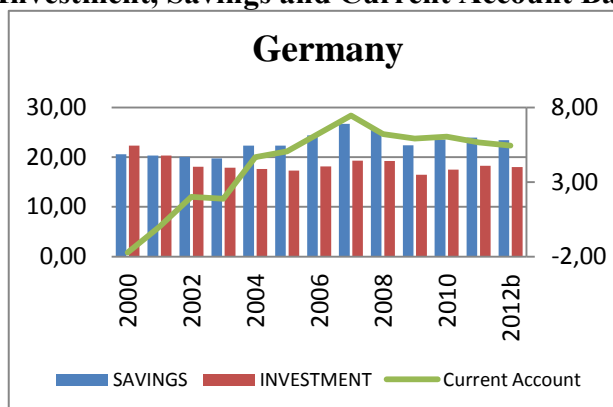
Kľúčové slová: Globálne nerovnováhy, Rebalancing (*vyrovnanie*) procesu v Nemecku, Prebytok bežného účtu, Úspory, Investície

1 Rebalancing process from Germany's perspective

Correcting the economic imbalances underlying the euro zone's debt crisis will demand years of austerity from the likes of Italy and Spain. It could also require a sea change in German economic thinking to accept stronger domestic demand and higher inflation. Immediately prior to the global financial crisis, several euro area countries recorded large and persistent current account imbalances. Greece, Portugal and Spain recorded current account deficits close to or over 10% of GDP (Deutsche Bundesbank, 2013)⁸⁴⁴.

⁸⁴⁴ Deutsche Bundesbank.2013.The current economic situation in Germany In Deutsche Bundesbank Monthly Report February 2013. .[online] Frankfurt am Main : Deutsche Bundesbank,2013.6p. [cit. 2013.02.5] Dostupné na internete: http://www.bundesbank.de/Navigation/EN/Publications/Monthly_report_articles/monthly_report_articles.html

Figure 1 Germany's Investment, Savings and Current Account Balances

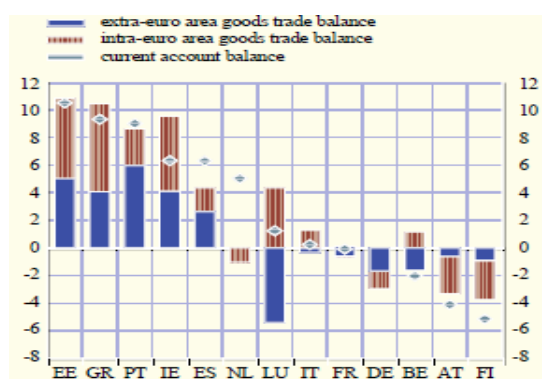

b - Partly estimated

Source: IMF WEO, 2006, 2008, 2010, 2012, UNCTAD, Eurostat, Author's calculation

That contrasted with America, where a spending boom and falling savings drove the current-account deficit as high as 6% of GDP in 2006. But Europe looked steadier only because Germany's huge trade surplus offset deficits elsewhere, notably in Spain but also in France, Greece, Italy and Portugal. Interestingly, Germany's large pre-crisis current account surplus was due predominantly to trade surpluses with non-euro area countries. Notwithstanding this, owing to the sheer size of the German economy, it was an important counterpart for the deficits of some of the smaller euro area economies, together with the Netherlands. In 2007, these imbalances were not trifling. The common currency allowed imbalances to grow unchecked by fears of an exchange-rate crisis. The surplus chalked up by Germany that year, at 263 billion USD, was second only to China's hoard of 372 billion USD. Germany's saving glut allowed others to spend freely and to run up large debts. Its economy benefited from strong export sales to other euro-zone countries, as well as to America and Britain.

Figure 2 Changes in the current account balance and the goods trade balance between 2008 and 2012 (% of GDP)

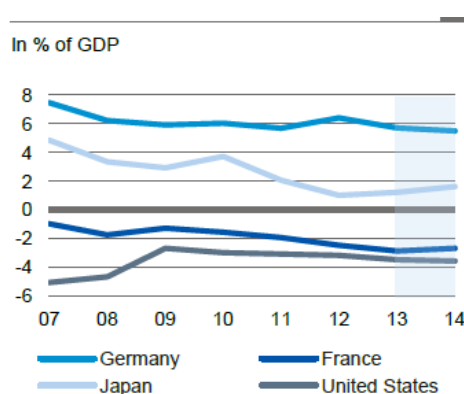
Source: Eurostat, European Commission, IMF and ECB calculations⁸⁴⁵.

Five years after the start of the financial crisis in 2008, Germany, meanwhile, is still deaf to calls for rebalancing. Even though the Merkel's coalition assumed office in late 2009, the economy indicator in Germany swiftly recovered and GDP growth was around 2.6 % on a

⁸⁴⁵ Note: 2012 is based on four-quarter sums up to the second quarter of 2012.

three-year average (Deutsch, K. – Böttcher, B., 2013). The vital rebalancing was under way and still reflected in significant adjustments in both intra-euro area and extra-euro area trade balances (see Figure 2). The large macroeconomic imbalances that were present at the origin of the eurozone debt crisis are being corrected. A longstanding surplus state, Germany owes its enviable vitality to distortive trade policies. However, surplus countries also need to play their part in this rebalancing. A rebalancing of world demand requires high-savers, such as China and Germany, to spend more and run smaller trade surpluses so that the trade deficits of countries such as America and Spain can narrow as savings are rebuilt. Recession has forced that adjustment to begin in the most painful way. Germany's current-account surplus shrank dramatically, to 3.4% of GDP, in the three months to the end of March, from 6.6% of GDP during 2008 (see Figure 3) (Zemanek, H. et al., 2009). The change in its external balance has made Germany the world economy's main shock absorber.

Figure 3 Germany's Current account balances, 2007-2014f (as % of GDP)

Source: DB research, 2012

According to presentation of the European Commission on persistent current account surpluses, The German authorities also shared the view that *anticipated wage and price increases* are part of the rebalancing of the German economy, and could help the euro area more broadly. While Germany's surplus remained at about 5 per cent of GDP in 2011, the current account for the euro area as a whole was virtually in balance (see Figure 1). In most countries with pre-crisis current account deficits, improvements in intra-euro area trade balances account for almost half of the overall current account adjustment. These improvements, in turn, were mirrored in lower intra-euro area surpluses elsewhere. Germany's trade surplus vis-à-vis the rest of the euro area has shrunk considerably and now stands close to zero. As a result of all these developments, intra-euro area trade is now more balanced than before the onset of the crisis. But more importantly, corporate investment in Germany is still weak with firms continuing to have excess savings; this has been another significant factor contributing to the current account surpluses since 2000 with excess household savings playing only a minor role (OECD, 2010).

German spending alone will not re-balance the European economy. Germany and other core countries have seen strong export growth, but over the past decade, only very slow growth in domestic demand. In spite of the fact that *Germany* currently has the world's second largest current account surplus, partly with the rest of the world, the increase of the trade balances also reflect a persistent excess of domestic saving over domestic investment. That is partly because Germany's mature export industries do not have great scope or appetite to expand capacity. It is also because capital is not finding its way to new ventures. Whenever firms are reluctant to invest, economists are quick to blame "inflexible" product and job

markets. It is hard to start a business in Germany: it was ranked 106th out of 185 countries on that criterion in the World Bank's 2012 *Doing Business* survey. Such regulatory barriers stop the economy's broader industrial structure from changing. Germany may never again run as large a current-account surplus as it did before the crisis, if only because many of its main export markets will not easily regain their former buoyancy. Moreover, Germany's service sector is underdeveloped. Since investment in service industries is less attractive the pool of domestic savings leaks abroad. This matters because, although Germany can still export to the rapidly industrialising emerging economies, demand has faded in the far bigger markets in America and Europe. Germany needs to sell services at home to fill the gap. As some export industries shrink, new service industries will be needed to create jobs. That may even lift Germany's long-term growth rate.

European Commission has recommended that Germany opens up its services markets, increases female employment, and encourages wages to rise in line with productivity. There is evidence that this is happening: pay agreements in Germany in year 2012 have seen rises of almost 5% on average (Rehn, Olli. 2012). Germany's size, along with its strong fiscal and external positions, singles it out as a country capable of supporting adjustments in the uncompetitive and debt-afflicted states on the European periphery. For this reason, Germany's external surplus is uniquely worrisome – though, at 6 percent of GDP, it is high but not extraordinary.

The lack of competitiveness in certain member states was a major trigger for the loss of confidence in a stable economic in several countries. Even though focused on one country as in Germany, the current account balances cannot meaningfully be reduced to a catch-all indicator of “competitiveness”. In any case, a new procedure for avoiding and correcting macroeconomic imbalances was introduced. The procedure to prevent and correct excessive macroeconomic imbalances, which entered into force in December 2011, is an important element on the road to stable economic developments in the member states of the EU. The aim is to detect weaknesses in competitiveness and the financial stability of individual member states at an early stage and to give recommendations on correcting these problems (see Appendix 1: Figure 4).

In order to decide current account surpluses are good or bad based on simplistic reading of economic theory, it is conceptually flawed. Everybody who claims that Germany's current account surplus reflects the “competitiveness” of the domestic economy needs to simultaneously answer the question as to why it should be “competitive” that capital is flowing out of the country. This is a reason why very different conclusions of what driving current account dynamics were approached. For instance, the weakness of Germany as an investment location and structurally constrained consumption, for other, the German current account surplus reflects rational investment decisions against the backdrop of an ageing society.

According to the Washington-based Fund, the reduction of imbalances in the euro area would be helped by the natural rebalancing of Germany's economy. This is because for decades Germany's growth has been built on the success of its exports, making it heavily reliant on consumers in places like Greece. But deeper crises in Greece, Spain, Portugal or Ireland could spill over into Germany directly through real and financial channels. Even the conditions are in place in Germany for a domestic demand-led recovery after a slowdown late last year 2012. Germany could do more to help address the structural imbalances that have foreshadowed the crisis by deepening its own reforms. Germany has to seek out more “domestic demand-led growth” (Channelnewsasia, 2012).

However, fiscal policy has been a stabilising force and Germany's stimulus has worked well. And using the Harmonised Index of Consumer Prices (HICP), the ECB's yardstick, the annual average for the whole of 2012 stood at 2.1 percent (France24, 2013).

Consumers have kept up their spending because most have held on to their jobs. According to initial estimates from the Federal Statistical Office, real private spending increased by 0.8 percent last year 2012(GFK, 2013.). The consumer climate is followed a revised value of 5.7 points for January 2013.The consumer climate has therefore improved again slightly for the first time in three months. Structural factors played a significant role, notably policies to adjust labour via changes in hours worked (the intensive margin) and the beneficial effects of past reforms on work incentives.

The short-time work scheme⁸⁴⁶ also helped to prevent layoffs, notably after the government substantially increased the generosity of the scheme. For instance, employers' obligations to pay social security contributions on the income lost through short-time work were reduced while earned entitlements from health-, unemployment- and pension insurance remained unaffected. Overall, the use of short-time work explains around one-third of the reduction in working hours in 2009.*This allows firms to put underused employees on short-time working, and which subsidises their pay, has stopped unemployment rising sharply.* Around 1.4m workers are on the short-time register, many of them in the depressed car and capital-goods industries. The short-time arrangements mean that workers stay in employment and keep their skills fresh.

According to ECB 2012, Standard macroeconomic models suggest that external imbalances can be corrected in two ways: through *expenditure switching or expenditure shifting*. Expenditure switching refers to instruments affecting the attractiveness of domestic products over foreign products, such as changes in the nominal exchange rate, moderation in domestic prices and wages or improvements in non-price competitiveness. By contrast, expenditure shifting relates to changes in the level of aggregate demand in the domestic economy (rather than its composition) relative to that abroad. Of course, the two adjustment mechanisms can reinforce each other. However, the “demand compression”⁸⁴⁷ has so far played the dominant role, particularly in the correction of the current account imbalances of individual euro area countries vis-à-vis the rest of the euro area. This re-balancing is being driven by structural and cyclical declines in domestic demand in vulnerable countries and, importantly, by emerging improvements in their price and non-price competitiveness. Over time, surplus countries should contribute more to re-balancing, as their wages and unit labour costs will increase relatively fast and their growth will depend increasingly on domestic demand. Greater German demand would primarily benefit the central European economies that are so closely integrated into Germany's supply chains. A 1% increase in German domestic demand would improve the trade balance of Spain, Portugal and Greece by less than 0.05% of their growth domestic product (The Economist, 2009). It is also necessary to restore the flow of credit in order to complete the repair and the reform of the financial sector. In addition, it is implausible to ignore facilitating productive investment both private and public, without undermining sound public finances.

At the beginning of year 2013, there is no hush reason for the export nation Germany to start panicking. According to the federal statistics office Destatis, Germany's economy grew by a mere 0.7 percent in 2012 after a stellar 2011 when GDP expanded by 3.0 percent (AFP, 2013). First of all, Germany exported goods and services from more sectors to more markets over the past few years on average Second, not all sectors have pursued such an extensive globalisation strategy as the auto industry. And, third, it is not worth developing local production facilities for every product and in every growth market. Germany's export growth is being driven by only a few business sectors and markets in 2012. In regional terms the main markets this year have been the United States and Asia. In sector terms, the biggest

⁸⁴⁶ whereby part of an employee's salary lost through fewer working hours is replaced by a transfer from the labour office

⁸⁴⁷ “Domestic demand” is GDP minus net exports (at constant prices).

boost has come from vehicle construction in particular. For the first nine months of 2012, however, exports were still up by a good 4% yoy (Heymann, E. a Rakau, O., 2012) and are set to make a clearly positive contribution to GDP growth for the year as a whole. From January to September 2012, exports to EMU member countries did decline by over 2% yoy. However, during this period deliveries to the US increased by 21% yoy, and to China by over 8%. German industrial output fell by around 1% in 2012. In spite of the fact that the strong position of German industrial firms in North America or Asia for instance prevented a stronger decline in domestic industrial output and ensured that German companies made a much better recovery from the recession in 2008/09 than their euro area competitors. Manufacturing thus took a breather, given that domestic output had risen by 12% in 2010 and by nearly 9% in 2011 (Gräf, B., 2013).

Indeed, the German export bias of the economy was compared to first half 2011. And, for the first time in five years, the overall state budget – which covers both the German government, the regional and municipal authorities, as well as the social welfare administration -- showed a surplus of 2.9 billion USD (2.2 billion euros), equivalent to 0.1 percent of GDP. In 2011, the overall state budget had shown a deficit ratio of 0.8 percent. The current account surplus increased by 18% in first half 2012, to EUR 79 bn (Gräf, B., 2013). In first half 2012, Germany had a current account surplus with all major regions for the first time. But already, within EMU, rebalancing is taking place. Especially the surplus versus the PIIGS countries⁸⁴⁸ (Portugal, Italy, Ireland, Greece and Spain) dropped by over 40% yoy to EUR 17 bn in first half 2012 and rebalancing will continue as the economic outlook in GIIPS is set to remain subdued as will demand for German goods and services. Boosting potential growth will involve not only raising labour input by activating those parts of the labour force that are currently not fully participating, but also implementing reforms to raise productivity growth, in particular in Germany's less dynamic non-tradable sectors. This would benefit domestic investment spending, which remains relatively low by international standards, thereby contributing to reducing current account imbalances. A stronger German economy with a higher rate of trend growth, stemming not only from a competitive export sector, but also from a dynamic domestic economy would have important spillover effects and give collateral benefits for the world economy overall (Koske and Wörgötter, 2010). The efforts to correct the imbalances have been progressed quite some time and it is time now to minimise the social costs of the economic adjustment while strengthening the foundations of sustainable growth and job creation. Strengthening those foundations requires prudent fiscal consolidation, bold structural reforms, and targeted public and private investment.

However, greater efforts and determined policy action are still needed in several euro area countries to complete the rebalancing process and ensure its sustainability, particularly through further improvements in price and non-price competitiveness. In addition, structural reforms aimed at greater flexibility in labour and product markets are essential in many euro area countries to facilitate external rebalancing within the euro area, now and in the future.

2 Conclusion

For Germany, it is still deaf to calls for rebalancing after 5 years from the financial crisis in 2008. This surplus country, as 2nd largest current account surplus after China, need to play their part in this rebalancing. A rebalancing of world demand requires high-savers to spend more and run smaller trade surpluses so that the trade deficits of countries such as America and Spain can narrow as savings are rebuilt. Germany has to seek its domestic demand and to change in its external balances. The German authorities also shared the view

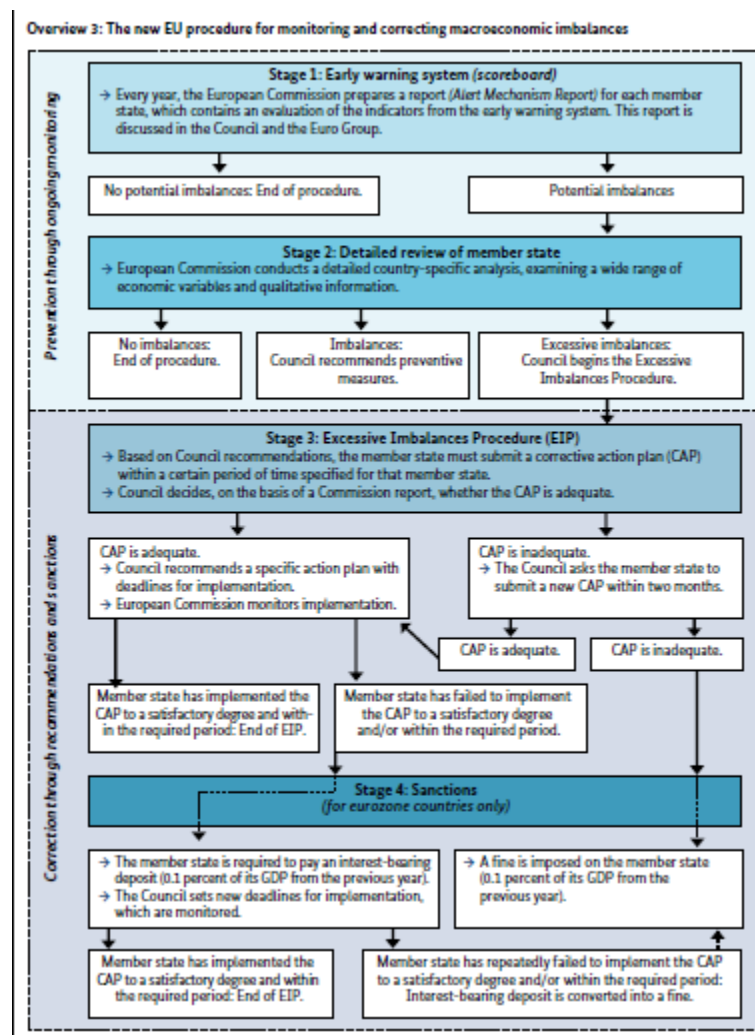
⁸⁴⁸ Pigs is also the acronym used for the countries that got bailout in Europe such Ireland, Italy, Portugal, Greece and Spain

that anticipated wage and price increases are part of the rebalancing of the German economy, and could help the euro area more broadly. As a result of all these developments, intra-euro area trade is now more balanced than before the onset of the crisis. But more importantly, corporate investment in Germany is still weak with firms continuing to have excess savings. Due to regulatory barriers, Germany seems to be the hard region to start a business. This could count for at least one of the several factors that show its lack of competitiveness. Also, Germany's service sector is underdeveloped and affects its domestic savings leaking abroad. Expenditure switching or expenditure shifting seems to be a potential solution of correcting external imbalances as suggested by ECB but demand compression has so far played the dominant role, particularly in the correction of the current account imbalances of individual euro area countries vis-à-vis the rest of the euro area.

In 2012, Germany had a current account surplus with all major regions for the first time by 5.43 % of GDP. But already, within EMU, rebalancing is taking place. Especially the surplus versus the PIIGS countries dropped by over 40% y-o-y in first half 2012 and rebalancing will continue as the economic outlook in GIIPS is set to remain subdued as will demand for German goods and services.

Appendix 1

Figure 1 The new EU procedure for monitoring and correcting macroeconomic imbalances

Source: European Central Bank, 2012

References

- [1] CHANNELNEWSASIA. 2012. *IMF urges Germany to rebalance economy* [online]. Singapore : MediaCorp Pte Ltd, 2012. 1p. [cit. 07.02.2013]. Dostupné na internete: http://www.channelnewsasia.com/stories/afp_world_business/view/1200074/1/.html
- [2] DEUTSCH, K. – BÖTTCHER, B. 2013. *Germany at the polls : The 2013 elections and the future of the euro* [online]. Frankfurt am Main : DB Research Management, 2013.12p. [cit. 05.02.2013]. Dostupné na internete: http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD000000000299380/Germany+at+the+polls%3A+The+2013+elections+and+the+future+of+the+euro.pdf
- [3] Deutsche Bundesbank. 2013. *The current economic situation in Germany*. In *Deutsche Bundesbank Monthly Report February 2013* [online]. Frankfurt am Main : Deutsche Bundesbank, 2013. 6p. [cit. 05.02.2013]. Dostupné na internete: http://www.bundesbank.de/Navigation/EN/Publications/Monthly_report_articles/monthly_report_articles.html
- [4] France24. 2013. *Germany to halve 2013 growth forecast: report* [online]. Paris : FRANCE24, 2013. 1p. [cit. 08.02.2013] Dostupné na internete: <http://www.france24.com/en/20130115-germany-halve-2013-growth-forecast-report-0>
- [5] GfK. 2013. *Germany: Consumer climate improves slightly* [online]. Nuremberg : GfK SE, Corporate Communications, 2013. 2p. [cit. 07.02.2013]. Dostupné na internete: <http://www.gfk.com/news-and-events/press-room/press-releases/pages/germany-consumer-climate-improves-slightly-.aspx>
- [6] GRÄF, B. 2013. *Focus Germany: Gradual improvement in 2013* [online]. Frankfurt am Main : DB Research Management, 2013. 12p. [cit. 10.02.2013]. Dostupné na internete: [http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?rwnode=DBR_INTERNET_EN-PROD\\$MACRO&rwsite=DBR_INTERNET_EN-PROD](http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?rwnode=DBR_INTERNET_EN-PROD$MACRO&rwsite=DBR_INTERNET_EN-PROD)
- [7] HEYMANN, E. – RAKAU, O. 2012. *Talking point: Germany's 2012 export growth hinges on a few sectors and regions* [online]. Frankfurt am Main : DB Research Management, 2013. 12p. [cit. 10.02.2013]. Dostupné na internete: [http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?addmenu=false&document=PROD000000000300027&rdShowArchivedDocus=true&rwnode=DBR_INTERNET_EN-PROD\\$NAVIGATION&rwobj=ReDisplay.Start.class&rwsite=DBR_INTERNET_EN-PROD](http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?addmenu=false&document=PROD000000000300027&rdShowArchivedDocus=true&rwnode=DBR_INTERNET_EN-PROD$NAVIGATION&rwobj=ReDisplay.Start.class&rwsite=DBR_INTERNET_EN-PROD)
- [8] KOSE, M. et al. 2006. *Financial Globalization: A Reappraisal*. In *IMF Working Paper No 06/189* [online]. Washington DC : International Monetary Fund, 2006. 94p. [cit. 20.01.2013]. Dostupné na internete: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06189.pdf>
- [9] OECD. 2010. *OECD Economic Surveys GERMANY* [online]. Paris : OECD Publishing. 2010, no. 1. [cit. 12.03.2013]. Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/eco/49616833.pdf>
- [10] The Economist. 2009. *Redesigning Europe's biggest economy: Unbalanced Germany* [online]. London : The Economist, 2009. 3p. [cit. 08.02.2013]. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/node/14165450>
- [11] ZEMANEK, H. et al. 2009. *Current Account Imbalances and Structural Adjustment in the Euro Area: How to Rebalance Competitiveness*. In *CESifo Working Paper No. 2639 (May 2009)* [online]. Munich : The CESifo Group, 2009. 45p. [cit. 06.02.2013]. Dostupné na internete: <http://www.cesifo->

group.de/ifoHome/publications/working-papers/CESifoWP/CESifoWPdetails?wp_id=14556352

Contact

Ing. Chalotorn Sinproh

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Email: chalotorn.sinproh@euba.sk

Slovenská republika

ROLE AND IMPORTANCE OF EUROPEAN UNION IN ECONOMIC DIPLOMACY

Mgr. Ján Strelinger

Abstrakt

Cieľom môjho príspevku je prispieť k lepšiemu chápaniu hospodárskej diplomacie Európskej únie, jej úloha v dôležitých rozhodovacích a rokovacích procesoch, ako hospodárska diplomacia funguje v medzinárodných rokovaniach a vzťahoch, preferencie politiky Európskej Únie a akú úlohu zohráva Európska únia v hospodárskej diplomacii. Práca sa najmä zameriava na identifikovanie faktorov, ktoré determinujú konkrétnu úlohu, Európskej únie. Najdôležitejšou otázkou je definovať čo určuje efektívnosť hospodárskej diplomacie Európskej únie.

Kľúčové slová: hospodárska, diplomacia, Európska únia, efektívnosť, vzťahy, rokovania

Abstract

The aim of my work is to contribute to a better understanding of European Union economic diplomacy, or decision-making and negotiation in the external economic policies of the EU. It looks at how economic diplomacy functions, at the internal decision-making processes that determine the EU's policy preferences, how the EU handles negotiations at the international level and what role does the EU play in economic diplomacy. The work seeks in particular to identify the factors that determine the role the EU plays. The most challenging question addressed is what shapes the effectiveness of EU economic diplomacy.

Key words: Economic, diplomacy, European Union, effectiveness, relations, negotiations

1 Introduction

The EU's place in international economic negotiations has emerged progressively over many decades. This was the case for international trade in which the EU's role has evolved from limited but active role with the creation of a custom's union, through a more important but defensive role in the 1970s, to a more outward-looking and proactive role in the 1980s, and 1990s. In the field of international environmental policy the EU has established a place for itself in the key international negotiations on topics such as climate change and in the field of development policy the EU counting member state and EU level official development assistance, remains the largest provider of development aid. In other policy areas central to international economic relations, such as finance, the EU's place appears to be less well established.

Looking at the EU in international economic negotiations from a broad systematic perspective, the EU has emerged from what was the dominant transatlantic or developed country 'club' that shaped international economic relations from the establishment of the Bretton Woods system in the 1940s until the 1990s. The role of the European Economic Community EEC and then the European Community EC was initially that of a follower behind the leadership of the United States for much of the period. The EC was then part of the Organisation for Economic Cooperation and Development OECD Club Model during the 1980s and 1990s. The EC assumed an important role in trade from a fairly early date with the EU participating in the quad (USA, EC, Canada and Japan) that influenced trade policy during 1980s and 1990s.

The dominance of the OECD club in shaping international economic diplomacy has been steadily eroded since the 1990s by the growth of the major emerging markets and challenges by developing countries seeking a greater say.

The EU's place in international economic diplomacy must therefore be seen in terms of these broad structural shifts in relative economic power within the international economic order. Will the EU be able to provide leadership in international negotiations? If it cannot do it alone, will it hold to establish links to the US and other like-minded OECD countries or seek to cooperate with the emerging economic powers? If EU member states have been content for the EU to fulfil the role of a forum for negotiation rather than as a distinctive actor when the agenda was shaped by likeminded OECD countries, will they feel equally content when the agenda and negotiations are shaped by a more heterogeneous group of countries?

In the more multi-polar international economic order of the twenty-first century, the role the EU assumes will have systematic implications as well as implications for the EU's international policy aims and the level of integration within Europe.

The contemporary context for the debate on the role of the EU in economic diplomacy is shaped by the treaty changes brought about by the ratification and adoption of the Treaty of Lisbon (Treaty on the functioning of the European Union, TFEU). These pose challenges and offers opportunities for the EU. The challenges include integrating the European Parliament (EP) with the greater powers it has acquired as a result of the Lisbon treaty into EU decision-making. Greater democratic accountability could strengthen the EU, but there is also a need to ensure EU economic diplomacy. The TFEU means increased EU competence in areas such as foreign direct investment (FDI), and thus a greater role for the EU as opposed to the member states. The treaty changes have also disturbed the established practice in decision-making in terms of the balance between the member states in the Council or its working groups and the Commission. A further challenge is show to meet the treaty aims of integrating all the EU's external policies under the common external action and within the European External Action Service (EEAS). Replacing the three pillar structure of the EU (European Community, Common Foreign and Security Policy and Justice and Home Affairs) with a single system that brings together trade, environment, development and humanitarian assistance with foreign policy holds the promise of a greater role for the EU in international relations, but it also poses the challenge of ensuring coherence across different policy areas.

2 How does Economic Diplomacy Function?

At the beginning it is important to explain the processes by which the EU seeks to decide on a common position and how it goes about representing this common position in international negotiations. For many practitioners and stakeholders the decision-making processes of the EU are often seen as arcane, complex and not infrequently frustrating.

There are number of reasons for this complexity. The EU is clearly not typical in its economic diplomacy, it must reconcile the positions of the 27 member states as well as many sector interests and conflicting aims between different policy areas. It is therefore necessary to understand how the positions of the member states are aggregated to form a common EU position- to understand the roles of the various EU institutions, primarily the Council, Commission and European Parliament, and how these shape EU economic diplomacy at different stages in the policy-making and negotiating processes. Compared to other national settings, such as the United States, these institutional factors are probably more important, but EU preferences, like those of individual countries are significantly shaped by sector and other interests. The picture is further complicated by the issue of competence, or whether it is the EU or the member states that have power to determine policy and engage in

negotiations with third parties. Competence also varies between policy areas and is sometimes shared between the EU and member states, so that while the EU may have near full competence to conduct external trade policy this is not the case for financial regulation and or even international environmental policy. The search for coherence across policy areas requires coordination between policies in which the EU has competence and those in which the member states retain significant competence, something that adds a further layer of complication. As in all policy-making, the formal processes often differ from practice. For example, formal procedures may stipulate qualified majority voting for decision-making, but in practice consensus is nearly always sought. Shadow voting may influence decision-making. In the absence of a formal vote, decisions to proceed with a given policy may be based on what would be the outcome if there were voting. Decision making and negotiation are also complicated by the fact that *de jure* and *de facto* practice varies across policy areas. Reconciling policies in different policy areas or horizontal policy coherence as it is sometimes referred to, is also more complicated than in the national context. EU economic diplomacy like that of nation states also evolves over time with treaty changes and developments both within and outside the EU. The TFEU brings external economic relations under one roof with EU foreign policy and – at least on paper- dispenses with the three pillars of the European Union in the shape of the European Community, Common Foreign and Security Policy and Justice and Home Affairs. The adoption of the TFEU, with the creation of the High Representative for Foreign and Security Policy and the European External Action Service, has stimulated a great deal of discussion on the EU's role in foreign policy. Changes can also have important consequences for EU economic diplomacy. From 2010 to early 2011, the full implications of the treaty changes were not fully clear. Number of disputed interpretations affect in particular comitology process and the respective roles of the Commission and member states in external environment negotiations..

3 What role does the European Union Play in Economic Diplomacy?

Addressing this question requires rather more analysis than the task of describing how the EU functions in economic diplomacy. It is possible to identify a number of roles. Perhaps the most important distinction is between the role as a distinctive actor and that as one of a number of forums or levels in international economic negotiations. In the case of external trade policy, it is only the EU representative, the European Commission, who takes part in international negotiations. In the case of international finance, member states represent themselves, sometimes along side the EU, and issues concerning international finance are discussed simultaneously at both the EU and international levels in forums such as the IMF or the Financial Stability Board. In the case of trade the role of EU is that of an actor, whereas in finance it is more that of a forum. There is the question whether EU is an instrumental actor that directly influences the positions of third countries in negotiations through the use of market power or bargaining, or more of a normative actor shaping agendas and positions more indirectly as a model for others. (*Bretherton and Vogler, 2008, Telo 2009*). It is not so much whether the EU is an instrumental or normative power, but how these are combined with other sources of power such as market power to shape EU economic diplomacy. The purpose is to analyse the role of the EU in specific areas of international economic relations. (*Woolcock, 2012*)

Finally, the role the EU plays in international economic negotiations has evolved over time, in part as a result of the internal integration process and in part how the EU member states have responded to external drivers or global challenges. For example, greater coordination or integration in a policy area may come about as a result of member states

desire to pool sovereignty in order to have a greater influence in international economic relations.

4 What determines the Effectiveness of EU Economic Diplomacy?

Effectiveness is defined in terms of influencing outcomes and is assessed without prejudice to the balance between the EU as actor or forum. In other words, it may well be that even where the EU does not possess all the attributes of an actor, it can still have an important effect on outcomes. Effectiveness of the EU depends on a number of factors. These include 'domestic' EU factors, such the cohesion or heterogeneity of member state and sector interests, the stage of *acquis communautaire* (the agreed set of domestic or internal rules) has reached, as well as the institutional capability of the EU. The effectiveness of the EU will also depend on international, extra EU factors, such as the EU's relative economic or market power and what its negotiating partners do. The EU can be efficient in defining its preferences and in negotiations but still have no impact if its negotiating partners are not ready to cooperate. This means that effectiveness will vary from policy area to policy area and depend on the specifics of any given negotiation. Interests within the EU will vary as will the international context and relative economic power of the EU's negotiating partners. Before discussing what determines the effectiveness of EU economic diplomacy, we need to be clear about what is meant by effectiveness and how it might be measured as dependent variable. First of all we distinguish between efficiency and effectiveness. Efficiency best describes the ability of the member states to reach a common position or the capacity of the EU's decision-making procedures to agree on a set of common negotiating aims.

Effectiveness should then be seen as the capacity of the EU to achieve its negotiating aims. It has to be recognized that the various actors in EU economic diplomacy may have different interests in any given negotiation or may have different utility functions. Member state government utility functions are likely to include both the economic/welfare gains to be had from any negotiated outcome as well as political utility in terms of re-election or the retention of power. Governments may prefer one outcome over another if it helps to retain the support of a key interest group. In the EU context member state governments may also be motivated by a desire to retain sovereignty or control over the policy area concerned, which will lead them to resist pressure for a common EU position to external drivers for fear that this could lead to *de facto* or *de jure* integration within the EU.

Equally, the various EU institutions will have their own specific interests so that one cannot see them as pure agents. The Commission, as the guardian of the treaties, has an interest in ensuring that negotiations with third countries do not undermine the prospects for EU integration. Today the adoption of national levies on banks to pay for future bailouts would pose a threat to common EU schemes and make agreement on cross border supervision of banks difficult. Commission may also use international negotiations to promote internal reform in the fashion envisaged by two-level game analyses (*Putnam, 1998*). Equally, the European parliament may seek to use any leverage it has to ratify a specific agreement, such as bilateral free-trade agreement, as a means of gaining ground in the battle for power with the other EU Institutions and in particular the Council.

Assessing the effectiveness of EU economic diplomacy means finding some way of measuring outcomes against EU aims and such as assessment inevitably includes some subjectivity. By definition the EU engagement in negotiations is likely to result in some degree of cross issue bargaining of concessions, so that there may be progress in one issue but not in another. Any assessment of whether the EU has achieved its negotiating aims is also made difficult by the fact that the EU's detailed position will not be public. As in all negotiations the negotiating aims in EU's economic diplomacy are regularly refined in

discussions in the various Council working groups, in council of Ministers meetings or in discussion with European Parliament committees. A further difficulty is that much economic diplomacy is an interactive process, outcomes can only be assessed over an extended period. Thus the 'success' of the EU in promoting a particular policy cannot be judged solely on the basis of one discrete negotiation. A failure in one round of negotiation may need to be seen against the general evolution of policy that could represent a move towards the EU's longer term policy objectives.

In opposition to such a more nuanced approach to measuring effectiveness one often reads general broad brush statements on the effectiveness of the EU in negotiations. For example, the EU was ineffective in its response to the financial crisis in 2008 or in the Committee of the Parties (COP) 15 in December 2009 in Copenhagen on the post-Kyoto approach to negotiations under the Framework Convention on Climate Change (FCCC). In trade it has been argued that the EU was ineffective in the Cancun WTO ministerial conference in 2003. Generally there is less coverage of negotiations that appear to have been successful for the EU, such as the EU – Republic of Korea FTA negotiations. There is a need for creating framework for assessing the outcomes of negotiations.

The approach is twofold. First, the evolution of EU economic diplomacy in the policy area concerned is assessed over a period of years and in some cases decades. The same is done for the more specific case studies in each broad policy area. This facilitates an assessment of EU effectiveness over an extended period encompassing numerous negotiations. For example, the Doha Round of negotiations in trade is assessed rather than the Cancun WTO ministerial meeting, or the climate change negotiations over an extended period rather than just COP meeting in December 2009. In this way it is also possible to assess the impact of the 'normative power' of the EU in shaping the ideational basis for negotiations. Second, negotiation analysis is applied as a tool by breaking down each negotiation into a number of constituent parts or phases and thus facilitating an assessment of overall performance (*Deverau and Lawrence, 2007*)

5 What is EU Economic Diplomacy?

Economic diplomacy is *decision –making and negotiation in international economic relations* (Baine and Woolcock, 2007) and is about processes rather than the structure of power or the universe of sectoral or national interests. Member state and sector interests however, clearly shape the EU preferences, EU economic diplomacy includes decision-making or how the member states and EU institutions reach or do not reach common positions or objectives and then how the EU seeks to promote this agreed EU position in negotiations with third parties.

The term economic diplomacy is used because this best reflects the activities of the various actors involved. With increased economic interdependence a much wider range of member state and EU officials have become active participants in international negotiations. Until the 1990s, ministries of foreign affairs, supported by ministries of trade and finance, conducted almost all economic diplomacy. But in recent decades many more services or departments have become directly involved in negotiations with the counterparts in other countries. For example, financial regulators engage in negotiations on international regulatory or prudential standards, sub-central government bodies are also now involved, because international negotiations touch upon their competences, as are non-governmental organisations and epistemic communities. These various actors seek to influence international agreements through persuasion or bargaining. In other words they engage in diplomatic activity.

Economic diplomacy here does not mean economic actions by diplomats, nor is it the consideration of economic or commercial relations in foreign policy, but negotiation on core economic issues. The distinction is important. The consideration of economic factors by diplomats in foreign policy would, for example, include the use of economic inducements or sanctions in order to promote foreign or security policy objectives. Economic sanctions are implemented by the EU, but these are generally determined by common positions adopted by the member states in the CFSP process and are mostly only taken following agreement at a multilateral level in the United Nations Security Council.

Nor does economic diplomacy here mean the use of foreign services in the promotion of exports or investment. This is more commercial diplomacy and involves, for example, commercial delegations accompanying head of state or minister on a foreign visit in the search of business or contracts. The EU does not engage in commercial diplomacy, which individual member states still pursue. The EU only promotes trade in the sense that it seeks to remove barriers to trade and investment. Economic diplomacy is becoming more important in international relations because the core economic and trade-related issues have become more important relative to security and foreign policy. During the Cold War, when international relations were dominated by the bipolar security system of the US versus the USSR, a distinction was made between the high politics of international security and the low politics of economic relations. This distinction is no longer valid. Financial crises, and in particular that of 2008-2009, have shown that the foundations of the global economy cannot be taken for granted or treated as low politics. The near collapse of the international financial system and the economic consequences has brought home the importance of stable financial markets to all concerned. Climate change poses the threat of major disruption and instability in various regions and ultimately to the planet as a whole. So equally international environmental policy and especially climate change now has to be seen as something of major importance that cannot be left to 'low' politics. Underdevelopment, especially in a number of Sub-Saharan African countries, also poses a threat to collective security.

Economic diplomacy now assumes a relatively more important role in international relations and therefore requires adequate attention. This is perhaps best illustrated by the way the globalisation process has been driven by the evolution of trade, investment and finance over decades. Policies in these core areas of economic diplomacy have had a profound impact on the nature and pace of globalisation. In other words economic diplomacy has become relatively more important because international economic and economic-related issues have assumed greater relative importance, not because of any securitisation of finance, trade or environmental policy.

Economic diplomacy has become more important because in a multipolar economic system outcomes are shaped more by negotiation and less by a hegemony, hegemonic leadership or clubs of likeminded countries. In international economic relations there has been a multi-polar world for some time. Following the immediate post- 1945 period, the US dominated the western economic order, but as early as the 1970s this dominance had been replaced by a 'Club model' that included the European Community on trade issues, as well as Canada and Japan (Keohane and Nye, 2001). By the 1980s transatlantic economic diplomacy largely shaped multilateral negotiations with other countries following, for the most part, the lead taken by the US and EC in trade, finance, development and the regulations of the markets. The end of the Cold War brought many previously centrally planned economies into what had until then been the western system. These were joined by the newly industrialising countries (NICs) such as South Korea that sought membership of the club as their economies developed. During the 1990s larger developing countries, such as Brazil, India and China, that had previously pursued semi-autarkic or import substitution based

policies, shifted to a policy of engaging with the multilateral economy and emerged to create a more multi-polar system.

In a multi-polar system negotiation assumes a greater importance than structural power in the sense that the old structures based on OECD leadership are no longer seen as legitimate or sufficient. Agreement now requires consensus of agreement among a larger group of actors. Given the importance of the EU in international economic relations, EU Economic diplomacy is therefore important for systematic reasons as well as for the development of the EU. EU still constitutes the largest market in the international system. How it acts therefore has systematic importance. For the EU, as for individual states involved in economic diplomacy, there are important linkages between domestic and external economic policies. EU external economic relations are both shaped by and shape developments within the EU and within its member states, so economic diplomacy also has important consequences for the future evolution of European integration

6 Conclusion

The European Union is a key player in international economic relations, but its exact role and how it goes about making decisions and negotiating is often poorly understood within and especially outside the EU. European Union Economic Diplomacy provides the first comprehensive analysis of the factors that determine the role of the EU in economic diplomacy. In an up-to-date treatment that includes consideration of the impact of the Treaty of Lisbon, it contains a comprehensive explanation of decision making and negotiating processes in the core areas of trade, financial market regulation, environmental diplomacy and development cooperation. This work seeks to describe how the EU conducts economic diplomacy, assess the factors that determine of EU economic diplomacy.e what role the EU plays in different policy areas and offers an approach to analysing the effectiveness

References

- [1] BAYNE, N., WOOLCOCK, S., 2003 - The New Economic Diplomacy, The London School of Economics and Political science, 2003, ISBN-10:07546-70481
- [2] WOOLCOCK, S., 2004 - The European Union in Economic Diplomacy, The London School of Economics and Political Science, 2004 , ISBN 978-0-7546-9835-7
- [3] ABBOTT, R. - ECIPE-European Centre for International Political Economy Brussels
- [4] HAYES, J.P., 1993 - Making Trade Policy in the European Community, Macmillan, Basingstoke 1993, ISBN 13: 978 -033-558955
- [5] JOHNSON, M. - European Community Trade Policy and the Article 113 Committee, Royal Institute of International Affairs London

Contact

Mgr. Ján Strelinger

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická Univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Email: jan.strelinger@gmail.com

Slovenská republika

FINANČNÉ TRHY A ICH VPLYV NA ŠTÁTY V KONTEXTE TVORBY BANKOVEJ ÚNIE

Mgr. Žofia Suchá

Abstrakt

Príspevok sa venuje tematike finančných trhov a dlhovej krízy v eurozóne, ktoré majú vplyv na rastúce úsilie o tvorbu Európskej bankovej únie (EBÚ). V prvej časti definuje finančné trhy a ich zmeny vplyvom globalizácie. V druhej časti sa venuje typom finančných kríz a bližšie vysvetľuje krízu v eurozóne. Osobitne sa venuje návrhu na vytvorenie EBÚ a predpokladom jej fungovania. Cieľom príspevku je poukázať na rastúci vplyv finančných trhov na politické rozhodovanie na príklade EÚ. Zároveň sa snaží poukázať na to, ako sa postupovanie k úplnej integrácii už nedosahuje len na báze želanej vízie a konsenzu všetkých členov, ale komplexnosť vzťahov a problémov dokáže pôsobiť ako hnací motor hlbšej integrácie a dokonca si ju vynucovať.

Kľúčové slová: finančné trhy, finančná kríza, dlhová kríza, Európska únia, Európska banková únia, suverenita štátu, integrácia.

Abstract

This article deals with the issue of financial markets and debt crisis in the euro zone, which have an impact on growing efforts to create the European Bank Union (EBU). In the first part, the article defines financial markets and how they are subject to change under globalization. In the second part, the article defines types of the financial crisis and describes more deeply the euro zone crisis. It also deals with suggestions to create the EBU and the framework of its functioning. The aim of the article is to show the growing influence of the financial markets on political decision making, on the example of the EU. It also aims to show that the aim of the full integration is not realized only by the agreement of all members, but the complexity of relations and problems can become the mover of a greater integration as well.

Key words: financial markets, financial crisis, debt crisis, the European Union, the European banking union, state sovereignty, integration

1 Úvod

V súčasnosti sa Európska únia a hlavne eurozóna nachádza uprostred dlhovej krízy, ktorá má zároveň úzku spojitosť s bankovou krízou a finančnou krízou na globálnej úrovni. Dôležitú úlohu tu zohrali finančné trhy a finančné inštitúcie, ktorých vzniknutú platobnú neschopnosť zachraňovali často národné štáty, už aj bez toho veľmi zadlžené a vykazujúce rastúce deficit štátneho rozpočtu. Kríza viedla v mnohých prípadoch k recesii ekonomík a nepriaznivým makroekonomickým ukazovateľom, čo znepokojilo finančné inštitúcie a investorov na finančných trhoch. Výnosy 10-ročných štátnych dlhopisov začali rásť, čím sa zvýšili náklady financovania dlhov a štáty boli nútené požiadať o finančnú pomoc. Tak finančná (banková) kríza prerástla do dlhovej krízy v eurozóne. Bankový sektor je v mnohých štátoch v kritickom stave a až kríza poukázala na nedostatočnú reguláciu v danom odvetví a priestor pre obrovské špekulácie. Dlhová kríza ohrozila celý projekt menovej únie a v súčasnosti rastú hlasy po tom, aby došlo k zjednoteniu dohľadu nad bankami na európskej úrovni, k sprísneniu kontrol a vybudovaniu záchranných mechanizmov ako prevencie proti krachom nielen bánk, ale aj samotných štátov v eurozóne. Riešením by mala byť Európska

banková únia, pre niektorých východiskové riešenie, pre iných ďalší stupeň k želanej kompletnej integrácii Európy. Pre lepšie pochopenie tejto problematiky sa príspevok venuje v prvej časti finančným trhom a ich zmenám vplyvom globalizácie. Neskôr definuje typy finančných kríz a európsku dlhovú krízu, s ktorou vzrástlo úsilie o založenie Európskej bankovej únie. Cieľom príspevku je poukázať na vplyv finančných trhov a finančnej krízy na politické rozhodovanie v EÚ a v eurozóne, a na jej hlbšiu integráciu.

2 Finančné trhy

2.1 Finančné trhy a postavenie bánk

Finančný trh je systém vzťahov, inštitúcií a nástrojov, v rámci ktorého sa sústreďujú, rozmiestňujú a prerozdeľujú dočasne voľné peňažné prostriedky na základe ponuky a dopytu (Horniaková, 2009, s.10). Stretáva sa tu ponuka voľných finančných prostriedkov a dopyt rôznych ekonomických subjektov po týchto prostriedkoch s cieľom investovať ich. Spomedzi funkcií, ktoré plní okrem mobilizácie, redistribúcie, alokácie peňažných úspor, zabezpečovania likvidity a bohatstva alebo ochrany proti riziku, je z pohľadu nášho skúmania zaujímavá politická funkcia, t.j. „v značnej miere vytvára priestor na realizáciu opatrení finančnej, menovej i celkovej hospodárskej politiky vlády“ (Horniaková, 2009, s.11). Finančný trh sa delí na viacero typov, podľa druhov finančných aktív, s ktorými sa na nich obchoduje. Na základe časového hľadiska sa delí na peňažný trh (kde dochádza k obchodovaniu s krátkodobými úvermi a finančnými dokumentmi, ktorých splatnosť nepresahuje jeden rok) a kapitálový trh (na ktorom sa obchoduje so stredno- a dlhodobými úvermi, primárne však s cennými papiermi s dlhou lehotou splatnosti). Pri kombinácii s vecným hľadiskom môžeme finančný trh rozdeliť na trh peňažný, kapitálový, devízový, trh zlata a drahých kovov a poisťný trh.

Účastníkmi peňažného trhu sú predovšetkým centrálna banka, komerčné banky, štát, veľké korporácie a veľkí inštitucionálni investori. Peňažný trh je „predovšetkým trhom veľkoobchodným s dominantným postavením komerčných bánk, ktoré si na ňom upravujú svoju likviditu, a to hlavne v rámci medzibankových obchodov, ale tiež v obchodných vzťahoch s centrálnou bankou“ (Horniaková, 2009, s.12). Centrálna banka má na tomto trhu regulujúcu úlohu: a to buď rôznymi nástrojmi usmerňuje likviditu bankového sektora alebo prostredníctvom nákupu alebo predaja štátnych cenných papierov (operáciami na voľnom trhu) upravuje celkové množstvo peňazí v obehu. Príkladom môže byť tzv. kvantitatívne uvoľňovanie americkým Federal Reserve, ktorý v súčasnosti nakupuje štátne dlhopisy v objeme 85 miliárd USD každý mesiac alebo znižovanie úrokových sadzieb centrálnou bankou.

Na kapitálovom trhu sa kapitál alokuje primárne prostredníctvom emisie súkromných a štátnych cenných papierov. Cieľom je získať dlhodobé zdroje financií pre svoje investičné potreby. Subjektmi tohto trhu bývajú väčšinou penzijné fondy, banky, poisťovne, firmy nefinančného sektora,...ktorí očakávajú, že investície na tento trh im prinesú vyšší výnos, než investície na peňažnom trhu.

Na devízových trhoch dochádza k predaju a nákupu jedných národných peňazí za druhé, pričom sa tým tvorí cena jednotlivých mien- menový kurz. Subjektmi tohto trhu sú predovšetkým centrálna a komerčné banky.

Spolu s rozvojom bankovo-finančnej sústavy na globálnej úrovni dochádza v posledných rokoch k stále väčšiemu odklonu od priamych bankových úverov (dvojstrannej úverovej zmluvy) smerom k emitovaniu cenných papierov (teda k mnohostrannému a likvidnejšiemu nástroju umožňujúce väčšiu flexibilitu dlžníkovi-emitentovi a nižšie úroky).

Komerčné banky sú najdôležitejší bankoví sprostredkovatelia na finančnom trhu. Vo svojom vývoji začali vytvárať rôzne investičné nástroje, čím vzniklo investičné

bankovníctvo, ktoré zahŕňa transakcie s cennými papiermi, finančnými derivátmi a inými nástrojmi, s ktorými sa obchoduje v rámci finančných trhov. Banky ako finančný sprostredkovateľ majú najväčší podiel finančných prostriedkov na finančnom trhu.

V rámci finančných trhov majú dôležitú úlohu medzinárodné finančné centrá. Sú to miesta, kde sa vo väčšej miere sústreďujú voľné finančné prostriedky denominované v hlavných svetových menách, efektívne sa rozdeľujú a znovurozdeľujú pomocou viacerých sprostredkovateľov, pri zachovaní voľnej súťaže (Kotlebová, 2010, s.37). Patria sem Londýn, New York a Tokyo. Jednou z ich charakteristík je, že sa stali nástrojom na vytváranie závislosti a kontroly vnútorného kapitálu prostredníctvom medzinárodnej kontroly finančného kapitálu. Ten „produkuje nielen závislosť, ale aj narúša ekonomickú štruktúru krajiny“ a do istej miery „predstavuje predĺžené ruky vyspelejšej ekonomiky v danej krajine“ (Kotlebová, 2010, s.40). Medzinárodné centrum je tiež prejavom internacionalizácie a hegemonie finančného kapitálu. Vo svetovom rozsahu vznikajú rôzne formy kapitálu – kapitál kontrolovaný transnacionálnymi bankami (najmä vo finančnom centre, kapitál transnacionálnych korporácií, národný kapitál miestnych spoločností, a pod.).

3 Vplyv globalizácie na finančné trhy a režim flexibilných devízových kurzov

Na finančné trhy a ich vývoj mala veľký vplyv globalizácia, ktorá predstavuje súčasnú vývojovú etapu svetového hospodárstva. Globalizácia je pokročilejšou a komplexnejšou formou internacionalizácie (t.j. odstraňovania bariér medzi štátmi a tvorby a prehĺbovania vzájomných ekonomických vzťahov) a zahŕňa tiež interdependenciu (vzájomnú závislosť), regionalizmus (zblížovanie a prepájanie geografických oblastí svetovej ekonomiky, napr. EÚ) a integráciu. Vzhľadom na to, že finančné transakcie mnohonásobne prevyšujú objem obchodov s tovarmi, ako aj investície do produkcie, globalizácia najrýchlejšie prebieha práve v oblasti finančných tokov. Finančná globalizácia predstavuje masívny rast tokov súkromného kapitálu v dôsledku deregulácie finančných trhov a rozmachu informačných a komunikačných technológií. Zosilnela po zániku bretton-woodskeho menového systému v roku 1971, čím došlo k najvýraznejšiemu oslabeniu schopnosti národných vlád a centrálnych bánk samostatne riadiť monetárnu a fiškálnu politiku, efektívne ovplyvňovať výšku výmenných kurzov, a pod. (Cihelková, 2009, s. 50).

V dôsledku globalizácie a liberalizácie finančných trhov došlo v roku 1986 k tzv. veľkému tresku (Big Bang) na finančných trhoch vyspelých ekonomík, ktorý spôsobil výrazné zmeny vo finančných systémoch. Rozvojom vedecko-technického pokroku sa zmenili využívané technológie na finančnom trhu a predovšetkým regulačný systém. Dovtedy, prakticky celé storočie boli finančné trhy prísne regulované štátom a prísne oddelené tiež pôsobili subjekty tohto trhu. Každý mal prísne vymedzené kompetencie a investori boli dôsledne chránení. Obchody sa realizovali väčšinou priamo na burze a jednotlivé národné trhy pôsobili ešte značne izolovane, čo spôsobil pomalší presun informácií z jednotlivých obchodných centier (Chovancová, 2006, s.22, 23). Príčiny Big Bangu idú hlbšie do histórie. Už v 70-tych rokoch 20. storočia vypukla celosvetová kríza finančného systému, kedy došlo k spomínanému pádu bretton-woodskeho systému. Boli zrušené pevné výmenné kurzy a nahradili ich plávajúce kurzy. Tie viedli k vzniku nových produktov, aby chránili investora v prípade nepriaznivého vývoja kurzov (opcie, futurity, swapy). Popri zmenách menových kurzov došlo tiež k volatilitate úrokových sadzieb, ktoré spôsobili najmä ropné šoky. „To si tiež vyžadovalo zaviesť podobné nástroje ako pri menových kurzoch, aby bol investor chránený v prípade poklesu výnosov“ (Chovancová, 2006, s.23). V rámci inovácií na finančných trhoch sa začali využívať finančné deriváty, ktoré umožňujú kontrolu rizika a zároveň umožňujú rôzne špekulatívne obchody.

Komerčné banky začali čoraz viac svojich aktív sústreďovať do cenných papierov, hlavne takých, ktoré zabezpečujú ich likviditu. Ide o proces sekuritizácie. Banky tiež začali „vo veľkom realizovať aj rôzne emisné a sprostredkovateľské obchody, ktoré sú značným zdrojom ich výnosov a vytvárajú nové finančné nástroje, s ktorými vstupujú na trh,“ (Chovancová, 2006, s. 23).

Dlhodobým procesom spájania jednotlivých národných trhov do jedného globálneho trhu došlo k internacionalizácii finančných trhov. Navyše, liberálna devízová politika umožňuje investorom investovať aj v zahraničí, čo napomáha globalizácii finančných trhov. Zaviedlo sa 24-hodinové obchodovanie s národnými akciami okrem na domacom i na zahraničných trhoch; prepojili sa národné a medzinárodné burzové trhy; prostredníctvom bánk a iných finančných inštitúcií sa vytvoril globálny trh, vznikla globálna elektronická sieť (Globex). „Z uvedeného vyplýva, že banky a ostatné finančné inštitúcie začali robiť rozdiel medzi národným a medzinárodným trhom a ich hnacím motívom sa stal dodatočný zisk, resp. možnosť diverzifikácie portfólia na viacerých trhoch,“ (Chovancová, 2006, s. 23). Liberalizmus tiež umožnil vstup na finančné trhy novým subjektom s inštitucionálnym charakterom, predovšetkým rôznym investičným spoločnostiam a penzijným fondom, ktoré dosť veľkú časť svojich aktív umiestňujú práve v zahraničí. Stali sa vážnymi konkurentmi bánk na finančnom trhu, dokonca ich z niektorých pozícií úplne vytlačajú, ako píše Chovancová (2006, s. 24).

Rozvoj výpočtovej techniky a družicový telekomunikačný systém umožnili prepojenie jednotlivých svetadielov a teda aj najvýznamnejšie finančné centrá (Londýn, New York, Tokyo). Dôsledkom tohto prepojenia rastie vzájomná závislosť, integrácia a globalizácia. V oblasti burzových systémov došlo tiež k zániku klasických búrz, kde sa využívalo obchodovanie na parkete metódou „verejného kriku,“ ktoré boli nahradené elektronickými burzami, ktoré sa ďalej špecializujú. Je tiež dôležité si uvedomiť, že finančné trhy sú trhmi s informáciami.

Na druhej strane, liberalizmus na finančných trhoch prináša rast konkurenčných subjektov na trhu, čím sa zvyšuje počet konfliktov záujmov a rastie potreba budovať kontrolné orgány. Zvyšuje sa riziko podvodov a takisto riziko zo strany zlyhania výpočtovej techniky, ktoré dokáže spôsobiť vysoké straty hoci len pri veľmi krátkom výpadku.

Internationalizácia a globalizácia finančných trhov, kedy dochádza k otváraniu národných finančných trhov, prináša stále viac prvkov nestability do svetového finančného systému. V rámci národných ekonomík sa tiež zvyšuje riziko na náchylnosť na finančné otrasy. „Kým v minulosti boli finančné krízy len zriedkavým javom, v súčasnosti sa frekvencia vypuknutia nových ohnísk finančných kríz zvyšuje.“...“Výskyt finančnej krízy v jednej ekonomike môže pri vysokej miere otvorenosti spustiť finančnú krízu v ďalších krajinách“ (Chovancová, 2006, s.24). Pravdepodobnosť prenosu krízy do iného hospodárstva je o to väčšia, o čo viac je v štruktúre národných hospodárstiev viac systémových nedostatkov a ak sa v nich prejavujú identické problémy.

4 Európska únia a finančná kríza

V nasledujúcej časti príspevku rozoberieme čo je v finančná kríza, ktorá vzniká na finančných trhoch a bližšie sa pozrieme na dlhovú krízu v Európe, nakoľko, ako sa zdá, je jedným z aspektov, ktoré majú vplyv na ďalšiu integráciu v rámci eurozóny.

5 Finančná kríza, jej dôvody

„Finančné krízy sú potenciálne ťažké rozpady finančných trhov, ktoré pri zhoršení schopností trhov efektívne fungovať, môžu mať silné nepriaznivé efekty na reálnu

ekonomiku. Menová kríza je tak spoločne s bankovou prípadne aj dlhovou krízou súčasťou možnej finančnej krízy“ (Helísek, 2004, str. 12). Podľa Lisého (Lisý, 2005) predstavuje finančná kríza „situáciu na finančnom trhu, keď dochádza k zrúteniu cien aktív v dôsledku straty dôvery investorov k domácim aktívam, a preto sa snažia investovať do finančných aktív v zahraničí.“ Pod pojmom finančná kríza sú zahrnuté špecifické typy porúch finančného systému ako menová kríza; banková kríza; dlhová či úverová kríza a kríza zahraničného dlhu; či systémová finančná kríza. Medzinárodný menový fond definuje finančnú (bankovú) krízu ako „skutočný alebo potenciálny run na banky vyvolaný obavou z neschopnosti bánk splácať svoje záväzky. Jej znakom je buď odliv depozít a následný odklad splácania záväzkov alebo k tomuto hroziacemu odkladu nedôjde vďaka silnej pomoci vlády“ (Helísek, 2004, str. 13). K dlhovej kríze dochádza pri neschopnosti splácať súkromný či štátny zahraničný dlh. Veľmi často ústi do bankovej či menovej krízy a následne do finančnej krízy.

Medzi základné príčiny, ktoré zdôvodňujú podstatu finančných kríz patria nadmerná úverová expanzia, liberalizácia menových kurzov, spľasnutie cenovej bubliny, zlyhanie trhu, zvýšený príliv zahraničného kapitálu, hospodárske cykly a ďalšie faktory.

6 Finančná a dlhová kríza a v eurozóne

Finančná (banková) kríza, ktorá vyvrcholila v rokoch 2007-2008 následkom prasknutia bubliny na hypotekárnom trhu v USA v roku 2006, poškodila finančné inštitúcie na globálnej úrovni a dostala tak globálny rozmer. Kolaps Lehman Brothers a AIG v jeseni 2008 a následné výrazné prehlbenie globálnej finančnej krízy ukázali, že v súčasnom finančnom systéme existujú spoločnosti, ktorých krach ohrozuje stabilitu celého finančného systému. Pochybnosti o solventnosti bánk, pokles úverov a poškodená dôvera investorov viedli k pádu akcií na akciových trhoch, čo malo následne vplyv na vývoj hospodárstva jednotlivých štátov, nakoľko aj im klesol počet úverov a medzinárodný obchod. Hoci finančná kríza skončila niekde medzi rokmi 2008-09, jej dôsledky vyvolali recesiu a následne dlhovou krízou, ako ďalšiu fázu globálnej finančnej krízy. Najviac sa prejavila v Eurozóne. (Od roku 2008 bolo niekoľko Európskych štátov Grécko, Írsko, Taliansko, Portugalsko a Španielsko, ako aj Cyprus, nútených požiadať Európsku úniu ako aj Medzinárodný Menový Fond o finančnú pomoc). Ekonomický rast štátov spomalil a dostal sa do recesie, deficity štátneho rozpočtu sa ešte zvýraznili a pomer dlhu k HDP narástol. Dôvodmi dlhovej krízy boli hlboké finančné nerovnováhy vo svetovej ekonomike, neúmerne zadlžovanie niektorých štátov a príliš uvoľnená menová politika (Janáčková, 2010, s.33). Dôvody sa tiež líšia podľa štátov. Napríklad v Írsku a Španielsku bol ich bankový sektor najviac dotknutý problémami na hypotekárnom trhu, čo štáty riešili nákupom týchto „zlých úverov“ a tak sa súkromný dlh stal dlhom verejným. V Grécku išlo o zlé hospodárenie so štátnymi financiami. Európske banky, ako najväčší vlastníci štátnych dlhopisov európskych štátov boli, naopak, najviac zasiahnuté dlhovou krízou a nesolventnosťou štátov. Svoju úlohu v zhoršení situácie zohrali aj finančné trhy, kde panika viedla k pádom cien štátnych dlhopisov a k rastu výnosov, čo zvyšovalo náklady financovania dlhov a štáty boli nútené požiadať o finančnú pomoc. Ratingové agentúry (hlavne Standard & Poor's, Moody's a Fitch Ratings), ktoré vydávajú stanoviská týkajúce sa schopnosti súkromného alebo verejného veriteľa splácať úver, zohrali tiež svoju úlohu. Znižovaním ratingov až po vzniku krízy spôsobovali ešte rýchlejší nárast výnosov dlhopisov. Dobrý rating umožňuje požičať si za nízky úrok, naopak, zlý - klesajúci rating sťažuje a združuje zadlžovanie štátu, je však pozitívnu správou pre banky a trhy. Joachim Becker vysvetľuje, že „ratingy štátnych dlhov celkom jasne odzrkadľujú obchodné záujmy a ideologické vízie súkromných bánk, hedžových fondov a pod. Z hospodárskeho a politického hľadiska sa vysoko hodnotia tie štáty, ktorých vlády uplatňujú neoliberalne politiky v prospech korporácií, obzvlášť finančných. V období pred krízou tak

dostali mimoriadne dobrý rating štáty presadzujúce finančnú dereguláciu. Žiarivým príkladom je trebárs Írsko,“ (Becker, 2011). Do vypuknutia krízy agentúry dávali „poslušným štátom“ dobré hodnotenia, čo im umožnilo požívať si pri veľmi nízkych úrokoch. Ich hospodársky rast bol teda založený na dlhu a úroveň zadĺženia sa vyšplhala do obrovských výšok. Deficity obchodnej bilancie a bežného účtu presiahli v Španielsku, Grécku a Portugalsku kritickú mieru, ale hodnotenia tzv. Veľkej Trojky ratingových agentúr to neovplyvnilo. Zmena nastala až po vypuknutí krízy. Dokonca i vtedy bolo možné vnímať politickú zaujatosť amerických agentúr. „Hoci to bolo Írsko, ktoré utrpelo krach bankového sektora a v roku 2010 zažilo najprudší nárast verejného dlhu spomedzi členských štátov EÚ, ratingovým agentúram a finančným inštitúciám prišlo prvé na ranu Grécko“ (Ibidem). Grécko pred tým manipulovalo štatistiky verejného zadĺženia, jeho schopnosť financovať svoj verejný dlh bola závislá od prílevov zahraničného kapitálu a mala sociálno-demokratickú vládu.

7 Harmonizácia bankového sektora

Hoci už Rímska zmluva definovala ako cieľ slobodu kapitálovej mobility, liberalizácia kapitálového trhu sa stala realitou až o tridsať rokov neskôr s Jednotným európskym aktom a Maastrichtskou zmluvou. Právna regulácia je nástrojom na redukovanie rizík, ktoré obchodovaním na finančných trhoch vznikajú. Veľká časť regulácie sa Maastrichtskou zmluvou zrušila, pretože sa predpokladalo, že spolu so zavedením eura sa podporí hospodárska efektívnosť a blahobyt. Vonkajšie ekonomické vplyvy a otrasy však vyvolali potrebu regulácie. Európsky systém finančného dohľadu, ktorý začal fungovať od 1. januára 2011, prenechával výkon dohľadu nad subjektmi finančného trhu na národnej úrovni. V priebehu roka 2012 sa ukázal ako nedostatočný kvôli pretrvávajúcej finančnej a hospodárskej kríze. Lídri EÚ inštitúcií ako aj predstavitelia národných štátov preto v polovici 2012 navrhli vytvorenie Jednotného mechanizmu dohľadu nad bankami pod riadením Európskej centrálnej banky (ECB), čím by sa rozšírili jej právomoci. Už v rámci Jednotného mechanizmu dohľadu sa kompetencie centrálnych bánk vo veľkej miere prenesú na ECB, čo „pomerne významne obmedzí možnosti štátov samostatne vykonávať dohľad nad svojimi bankovými sektormi a ovplyvňovať fungovanie bánk prostredníctvom individuálnych právnych aktov,“ (Čillíková, Pénzeš, 2012, s. 10). Na národnej úrovni zostane niekoľko menej významných právomocí, ako právo podieľať sa na vytváraní bankovej regulácie prostredníctvom Európskeho orgánu pre bankovníctvo, EBA, (po koordinácii s ECB) a implementácia usmernení a odporúčaní EBA. Ďalej budú národné orgány dohľadu spolupracovať s ECB pri výkone dohľadu a vykonávať jej pokyny.

Decembrový summit na najvyššej úrovni v r. 2012 rozhodol, že ECB má mať priamo pod kontrolou banky, ktoré majú aktíva vo výške 30 miliárd eur alebo 20% hrubého domáceho produktu členského štátu. V prípade ostatných bánk môže zasiahnuť, ak to bude nutné. V tejto otázke presadilo Nemecko svoju požiadavku, aby si ponechalo dohľad nad sporiteľňami. Rokovania boli tradične zdĺhavé a štáty, ktoré nie sú členmi eurozóny mali problém so stratou právomocí nad bankami. Británia jasne naznačila, že nevstúpi do takéhoto systému. Chce si totiž ponechať vlastné právomoci dozoru nad bankovníctvom, aby to neohrozilo vlastný systém (pomerne slabej) regulácie, ktoré sú výhodné hlavne pre londýnsky finančný sektor. Už aj v minulosti sa Britská vláda rozhodla nevstupovať do eurozóny práve v záujme City of London. V súčasnosti vláda dokonca plánuje referendum o výstupe z EÚ. ECB nebude podľa dohody európskych ministrov financií na banky len dohliadať, ale bude môcť poskytovať alebo rušiť bankové licencie, viesť vyšetrovanie a dávať pokuty bankám, ktoré porušia pravidlá. Jednotný bankový dohľad bude platiť pre eurozónu, ale ostatné štáty únie sa budú môcť pripojiť. Preto sa nastavovali aj práva pre nečlenov eurozóny, ktorí sa

obávajú, že by ich mohli niektoré rozhodnutia poškodiť. Česká republika sa obávala straty právomocí svojej centrálnej banky. Na svojom trhu má dcéry bánk, ktoré sídlia v eurozóne, a aj keby sa k dohľadu nepripojili, bude sa ich týkať. Dohľad ECB sa bude od začiatku týkať aj veľkých bánk na Slovensku. ECB by mala začať začne dozerat' nad bankovými skupinami, teda aj dcérskymi bankami niekedy v roku 2014, nakoľko pôvodný harmonogram nebude možné dodržať. Medzi nimi je Slovenská sporiteľňa, UniCredit Bank, Tatra banka, VÚB či ČSOB, ktoré patria do skupín, ktorých aktíva presiahnu 30 miliárd eur. Ostatné banky na Slovensku ostanú pod kontrolou Národnej banky Slovenska (NBS). Zmena nastane, keď NBS začne spolupracovať s ECB aj pri dohľade nad menšími bankami. Jednotný bankový dohľad je prvým krokom k bankovej únii. Jej súčasťou je aj garančný systém vkladov a fond na riešenie problémov bánk, tieto návrhy ešte nie sú rozpracované. Banková únia neskôr povedie k centralizácii výkonu dohľadu nad subjektmi finančného trhu v eurozóne. Argumentom je skutočnosť, že nestabilita bankového sektora sa prenáša do zhoršenia udržateľnosti verejných financií v dotknutých štátoch a naopak, pochybnosti o schopnosti štátu splácať svoje záväzky negatívne ovplyvňujú vnímanie bánk, ktoré sídlia v tomto štáte alebo majú v majetku významnejší podiel štátnych dlhopisov takejto krajiny. Vznikajú tak navzájom sa posilňujúce negatívne trhové trendy.

Navyše, Európsky mechanizmus pre stabilitu (ESM – tzv. trvalý euroval), ktorý sa zo záchranného programu stal medzinárodnou organizáciou a nahradil dočasný Európsky fond sociálnej stability a Európsky finančný stabilizačný mechanizmus (EFSF a EFSM), má od októbra 2012 možnosť rekapitalizovať banky priamo, čím by sa vynechala národná úroveň a štát by v tom nehral žiadnu úlohu. Okrem toho, čerpanie prostriedkov z neho je podmienené tým, že štáty eurozóny podpíšu memorandum o porozumení, čím sa zaviazajú k reformám alebo fiškálnej konsolidácii s cieľom obnoviť finančnú stabilitu.

V septembri 2012 tiež ECB oznámila ochotu kupovať štátne dlhopisy veľmi zadĺžených štátov Eurozóny, pod podmienkou, že tieto najskôr požiadajú o finančnú pomoc od ESM. Protesty v roku 2012 v štátoch, ktoré už finančnú pomoc poberajú, ako je Grécko, Španielsko či Portugalsko, sú dôkazom toho, že cena tejto záchrany je vysoká a podmienky veľmi prísne.

Dôležitým fenoménom v tomto procese je posilňovanie postavenia eurozóny v rámci EÚ, hoci je tu reálna možnosť, že sa jej členská základňa zredukuje. Zároveň je výrazné dominantné postavenie trhov voči štátom. Podľa guvernéra Národnej banky Slovenska (NBS) Jozefa Makúcha bude okrem Európskej bankovej únie potrebná silnejšia európska integrácia aj v iných oblastiach, vrátane politickej. "Keď nebudú nasledovať ďalšie kroky, tak banková únia nebude dostatočná na to aby sme prelomili nedôveru, ktorá na trhu je," povedal Makúch v Bratislave na konferencii o eure a bankovej únii v novembri 2012. Banková únia je podľa neho potrebná okrem iného na to, aby sa prerušil "začarovaný kruh", ktorý tvoria prepojené dlhy štátov a dlhy bánk. V oboch prípadoch by malo ísť v ideálnom prípade o dve rôzne veličiny, pričom je zároveň dôležité, aby sa banky odtrhli od národného prostredia. V súčasnosti sú posudzované aj riadené na národnej úrovni, čo spôsobuje nedôveru trhov voči samotným bankám, písal denník *aktuálne.sk*. Štáty sa teda majú prispôsobiť vývoju na finančných trhoch.

Taktiež, štúdiá inštitútu Bruegel vypracovaná na žiadosť ministrov financií EÚ, bola podkladom pre neformálne rozhovory ministrov financií EÚ na summite v Dubline v apríli 2013. Štúdiá vidí v bankovej únii jeden zo spôsobov podpory hospodárskeho rastu. Členské krajiny Európskej únie sa v Dubline jednomyselne dohodli na zavedení spoločného bankového dohľadu, ktorý je základným kameňom plánovanej bankovej únie.

Na druhej strane, ozývajú sa aj hlasy proti projektu bankovej únie. Predseda úradu na dohľad nad finančnými záležitosťami v Štokholme Martin Andersson tvrdí, že kontinent sa vyhne ďalšej finančnej kríze len ak bude ignorovať hlasy volajúce po harmonizovaných

pravidlách. Kľúčom k úspechu je, že každá krajina bude bankový sektor regulovať po svojom, pretože ona ho pozná najlepšie a vie aj odhadnúť jeho skryté riziká. „Nepopieram, že isté minimálne podmienky by mali platiť všade, ale jednotlivé štáty musia mať možnosť upraviť si pravidlá tak, ako považujú za vhodné. Inak znegujeme všetky skúsenosti, ktoré sme za posledné roky zažili.“ Anderssonov názor zdieľa aj Veľká Británia. Jednotlivé krajiny jednoducho musia mať práva regulovať po svojom,“ vyhlásil šéf britského Úradu pre dohľad nad finančnými službami Adair Turner.

Nakoľko eurozóna, ktorú tvorí 17 štátov EÚ, predstavuje monetárnu úniu bez fiškálnej únie (používanie jednotnej meny pri rozdielnych daňových zaťaženiach a pravidlách prerozdelenia národného dôchodku), vzrástol tlak na to, aby došlo k harmonizácii aj v tejto oblasti. Aby sa naplno podarilo využiť výhody prehĺbenia hospodárskej a menovej únie a vytvorenia bankovej únie, je potrebné rozvinúť fiškálnu úniu, povedal J.M. Barosso, predseda Európskej Komisie v máji 2012. Zmluva o stabilite, koordinácii a správe v hospodárskej a menovej únii (známa ako „fiškálna dohoda“) nadobudla platnosť 1. januára. Cieľom zmluvy je posilniť fiškálnu disciplínu v eurozóne prostredníctvom „pravidla vyrovnaného rozpočtu“ a automatického korekčného mechanizmu. Predseda Európskej rady Herman von Rompuy predložil koncom júna 2012 na rokovanie Európskej rady materiál s názvom Smerom k skutočnej hospodárskej a menovej únii, kde definuje štyri základné rámce budúcej „skutočnej hospodárskej a menovej únie“ (HMÚ): 1. integrovaný finančný rámec (vytvoriť jednotný systém európskeho bankového dohľadu), 2. integrovaný rozpočtový rámec (zabezpečenie riadneho výkonu fiškálnej politiky na národnej úrovni a úrovni EÚ, silnejšie vynucovanie rozpočtovej disciplíny, postupný prechod na eurodlhopisy a fiškálnu solidaritu), 3. integrovaný rámec hospodárskej politiky, 4. posilnenú demokratickú legitimitu a zodpovednosť za prijímanie rozhodnutí v HMÚ prostredníctvom spoločného výkonu suverenity v spoločných politikách a solidaritu.

Koncom novembra Európska Komisia vydala návrh projektu „skutočnej a prehĺbenej HMÚ,“ ktorý definuje spôsoby ako dosiahnuť skutočnú bankovú, rozpočtovú a hospodársku úniu a vyžaduje hlbokú revíziu zmlúv, ako aj prenesenie väčšej suverenity na európsku úroveň. Jeho súčasťou je aj vydávanie európskych dlhopisov ECB, čo tiež posilní postavenie EÚ a ECB.

8 Záver

Od 80-tych rokov 20.storočia markantne vzrástol vplyv finančného sektora a finančných inštitúcií, zároveň došlo k oslabeniu schopnosti národných vlád a centrálnych bánk samostatne riadiť monetárnu a fiškálnu politiku, či efektívne ovplyvňovať výšku výmenných kurzov. Finančné trhy však zároveň vytvárajú priestor na realizáciu opatrení finančnej, menovej i celkovej hospodárskej politiky vlády. Liberalizácia a deregulácia v oblasti finančného sektora zvýšila vzájomnú závislosť subjektov finančných trhov, teda finančných inštitúcií – súkromného sektora a štátov. Hlboké finančné nerovnováhy vo svetovej ekonomike, neúmerné zadlžovanie niektorých štátov a príliš uvoľnená menová politika, prasknutie bublín na hypotekárnych trhoch, ratingy a nárasty výnosov štátnych dlhopisov, platobná neschopnosť bánk a tiež štátov, recesia a nedôvera na trhoch, to všetko viedlo k vzniku finančnej krízy, ktorá silno zasiahla eurozónu. Mnohé regulačné opatrenia v oblasti obchodovania a ochrany investora sa ukázali ako nedostatočné a viaceré štáty eurozóny boli nútené požiadať medzinárodné inštitúcie a EÚ o finančnú pomoc a najmä prípad v Grécku ohrozil existenciu eura. Práve vzájomná závislosť medzi bankami a štátmi, ktorú priniesla globalizácia vytvorila akýsi začarovaný kruh, kedy zlé ekonomické ukazovatele štátu vyvolávajú paniku na trhoch, čím sa združuje štátny dlh, čo ešte viac zhoršuje ekonomickú situáciu štátu. Ako sa ukázalo, prísne škrty v štátnom rozpočte viedli

k rastu nezamestnanosti, pričom recesia sa prehľbuje, čo vyvoláva nespokojnosť najviac dotknutých štátov ako je Taliansko alebo Grécko či Španielsko. Projekt bankovej únie a jednotného dohľadu nad bankami a bankovými skupinami prakticky v celej EÚ má za cieľ jednak priniesť väčšiu kontrolu nad bankami, jednak má viesť k hlbšej integrácii, kedy národné centrálné banky budú spadať pod vedenie ECB. Dôjde k ďalšej viac-menej dobrovoľnej strate suverenity štátu, pričom banková únia hneď vyvoláva potrebu hlbšej integrácie a to vo fiškálnej oblasti, kedy je už blízko k politickej únii. Práve finančná kríza odhalila mieru naviazanosti štátu na finančný sektor, jeho podriadenosť a závislosť od finančného systému. Jeho postavenie sa oslabilo na úkor aktérov finančného systému. Slová guvernéra NBS, teda štátneho predstaviteľa, sú jedným z mnohých hlasov volajúcich po vytvorení nadnárodnej kontroly bankového sektora na úkor straty suverenity štátu, ktoré počuť najmä z Bruselu. Z pohľadu histórie integrácie je zaujímavé, že oblasti, ktoré by sa mali stať najbližšie predmetom integrácie, teda dohľad nad bankami, priama záchrana bánk, či jednotná fiškálna politika, by pravdepodobne nikdy za podmienok ekonomického rastu a stability nebolo možné ľahko preniesť na nadnárodnú úroveň. Práve kríza sa z nášho pohľadu javí ako hnací motor ďalšej integrácie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CIHELKOVÁ, E. a kol. 2009. *Světová ekonomika. Obecné trendy rozvoje*. 1. vydanie. Praha: C.H. Beck, 2009. 273s. ISBN 978-80-7400-155-0.
- [2] ČILLÍKOVÁ, J. - PÉNZEŠ, P. 2012. Banková únia a jednotný mechanizmus dohľadu. In: *Biatic*, roč. 20, 2012, s. číslo 8. ISSN 1335 – 0900, s. 8-10. Dostupné na internete:
http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR/Biatic/Rok2012/biatic0812.pdf
- [3] HELÍSEK, M. 2004. *Měnová krize (empirie a teorie)*. Praha: Professional Publishing, 2004. 80s. ISBN 80-86419-82-7.
- [4] HORNIÁKOVÁ, L., ČUNDERLÍK, L. 2009. *Finančný trh*. 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie. 2009. 158s. ISBN 978-80-7160-278-1.
- [5] CHOVANCOVÁ, B. a kol. 2006. *Finančný trh. Nástroje, transakcie, inštitúcie*. 1. vydanie. Bratislava: Iura Edition. 2006. 611s. ISBN 80-8078-089-7.
- [6] JANÁČKOVÁ, S. 2010. *Krize eurozóny a dluhová krize vyspělého světa*. 1. vydanie. Praha: CEP-centrum pro ekonomiku a politiku, 2010. 99s. ISBN: 978-80-86547-95-4.
- [7] KOTLEBOVÁ, J., CHOVANCOVÁ, B. 2010. *Medzinárodné finančné centrálne*. 1. vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010. 483s. ISBN 978-80-8078-299-3.
- [8] KUNEŠOVÁ, H. a kol. 2006. *Světová ekonomika. Nové jevy a perspektivy*. 1. vydanie. Praha: C.H. Beck, 2006. 319 s. ISBN 80-7179-455-4.
- [9] LISÝ, J. 2005. *Ekonomía v novej ekonomike*. 1. vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2005. 622s. ISBN 80-8078-063-3.
- [10] <http://aktualne.atlas.sk/europska-bankova-unia-nebude-trhom-stacit-treba-dalsiu-integraciu-tvrdi-makuch/ekonomika/ekonomika-v-eu/> [cit. 19.5.213]
- [11] http://ec.europa.eu/europe2020/banking-union/index_sk.htm [cit. 19.5.213]
- [12] <http://finweb.hnonline.sk/c1-59350060-bankova-unia-je-pomylena-mysli-si-svedsko> 19.2.2013 [cit. 19.5.213]
- [13] <http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/277425-strategia-unie-nastartovat-rast-je-zatial-neuspesna-tvrdi-studia/> [cit. 19.5.213]

- [14] BECKER, J. 2012. ESM a ECB Eurozónu nezachránia. In: Je to tak. Le Monde diplomatique.[cit. 19.5.2013] Dostupné na internete: <http://blog.jetotak.sk/kriticka-ekonomia/2011/07/18/moc-ratingovych-agentur>
- [15] http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-478_sk.htm?locale=en [cit. 19.5.2013]

Kontakt

Mgr. Žofia Suchá

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica
Email: sucha.zofia@gmail.com
Slovenská republika

KRITICKÉ NERASTNÉ SUROVINY V AFRIKE

Ing. Nóra Szikorová, PhD.

Abstrakt

Predkladaný príspevok sa zaoberá kritickými nerastnými surovinami v Afrike a čínskymi záujmami na nich. Podáva zoznam kritických nerastných surovín a vysvetľuje ich význam pre svetové hospodárstvo. Venuje sa výskytu týchto nerastných surovín v Afrike. Zároveň analyzuje záujem Číny o ne.

Kľúčové slová: kritické nerastné suroviny, čínske investície, Afrika

Abstract

The present paper focuses on critical natural resources in Africa and the Chinese interests in it. It provides a list of these resources and analyzes their importance for the world economy. Further it deals with their reserves in Africa and the Chinese interests in trading and investing in them.

Key words: critical natural resources, Chinese investments, Africa

1 Charakteristika kritických nerastných surovín

Európska komisia v roku 2010 vydala zoznam 14 kritických nerastných surovín budúcnosti⁸⁴⁹: antimón, berýlium, kobalt, fluorit, gálium, germánium, grafit, indium, horčík, niób, platinové kovy (paládium, platina, rhódium, osmium, irídium a ruténium), vzácne zeminy, tantal, wolfrám.

Mnohé z nich nemajú v prírode substitúty alebo sú len ťažko nahraditeľné, prípadne ani nie sú recyklovateľné a ich vyčerpanie môže mať za následok ohrozenie výroby high-tech výrobkov. Napríklad indium sa používa na touch-screen displejoch a na solárne panely, bez vzácnej zeminy európa by nemali farebné obrazovky červenú farbu, kobalt je potrebný na výrobu vysokorýchlostných vlakov a je základom lekárskeho implantátov, rhénium je potrebné na úsporu kerozínu v lietadlách, platina v katalyzátoroch, germánium a erbium v optických kábloch bez ktorých by nefungoval internet, paládium pri desalinizácii morskej vody v dieselových katalyzátoroch, vzácna zemina neodým pri laserových prístrojoch a v kombinácii so železom vytvára veľmi silné magnetické pole nevyhnutné pre veterné turbíny, ruténium je súčasťou harddiskov, tantal, antimón a niób sú potrebné v mikročipoch, v mobiloch a v medicínskych technológiách⁸⁵⁰. Zoznam ich využitia je nekonečný.

2 Postavenie Číny na trhu s kritickými nerastnými surovinami

Čína je najväčším producentom nerastných surovín na svete v objemovom i hodnotovom vyjadrení. Vyrába ich dvojnásobne viac než USA a štvornásobne viac než Rusko, teda druhý a tretí výrobca na svete⁸⁵¹. Viac než 90% vzácnych zemín, antimónu

849 European Commission: Critical Raw Materials for the EU. Report of the Ad-hoc Working Group on Defining Critical Raw Materials. [online]. Jún 2010. [cit. 6.3.2012.] s. 36. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/raw-materials/files/docs/report_en.pdf>

850 Ibid.

851 Weber, L. et al.: World Mining Data. In *Minerals Production*, 2011. s.44.

a vyše 75% germánia a wolfrámu sveta sa vyrobí v Číne⁸⁵². Tá si uvedomuje svoju strategickú výhodu a zavedenie exportných cieľ koncom v roku 2009 na 9 strategických prvkov je toho dôkazom. Uvedomuje si to ale i USA a EÚ, preto podali za to sťažnosť na Čínu na pôde WTO.

Predpokladá sa nárast dopytu po vysokovýkonných nabíjateľných batériách v dôsledku rastúceho dopytu po elektromobiloch. Čína si stanovila za cieľ byť najväčším výrobcom elektromobilov na svete. Na výrobu batérií do nich sú nevyhnutné vzácne zeminy, nikel, kobalt a lítium. V roku 2009 Čína produkovala 97,5 % vzácnych zemín a 7,41 % lítia⁸⁵³, pričom ani jeden z týchto surovín sa nenachádza v Afrike.

3 Kritické nerastné suroviny v Afrike a čínske záujmy

Graf 1 znázorňuje teritoriálne rozloženie ťažby jednotlivých kritických nerastných surovín v Afrike na základe posledných zverejnených údajov, teda za rok 2009. Pri názve jednotlivých prvkov je uvedené celkové percento daného prvku, ktoré sa v roku 2009 vyťažilo v Afrike. Nasledovné kritické prvky nie sú uvedené v grafe, pretože sa tu vôbec neťažia: gálium (59,5 % ťažila v roku 2009 Čína), germánium (59,7 % Čína), indium (51,2 % Čína) a vzácne zeminy (97,5 %). Čína ťaží aj 74 % grafitu, 54,6% fluoritu, 61,57 % horčíku, 80 % wolfrámu, antimónu (91,35 %)⁸⁵⁴. Zo 14 kritických prvkov jej chýbajú iba platinové kovy, tantal a niób. Tantal a niób sa ťažia v Afrike len v minimálnom množstve (graf 1). Ich hlavným producentom je Brazília. Etiópia, ktorá má isté množstvo tantalu, sa v marci 2012 začala uchádzať o čínske investície v tantalových baniach.

Platinové kovy Čína nevyhnutne potrebuje predovšetkým na výrobu automobilov, odkedy sa do ČĽR presunula výroba autodiélov pre mnohé automobilky. Používajú sa v katalyzátoroch na zníženie emisií CO₂, ale aj v harddiskoch na zvýšenie ich kapacity, v LCD monitoroch a v šperkoch⁸⁵⁵. Od vstupu krajiny do WTO rástla produkcia o milión automobilov ročne a rovnako rastie aj ich kvalita.

Pred vstupom Číny do WTO sa v krajine vyrobilo za rok toľko automobilov (1,26 miliónov v roku 1999), čo sa v nej v súčasnosti za mesiac predá.⁸⁵⁶ V roku 2009 tak Čína predbehla Japonsko a stala sa ich najväčším výrobcom na svete. V súčasnosti je štvrtina automobilov sveta (vyše 19 miliónov) vyrobená v Číne.⁸⁵⁷

Najväčšie množstvo platinových kovov, sa nachádza v Juhoafrickej republike, teda v zároveň najväčšej investičnej destinácii Číny v Afrike. Ťažbu vykonáva juhoafrická spoločnosť Anglo American Platinum Ltd. V dôsledku zníženia ich produkcie v JAR v roku 2011 vzrástli ich ceny. Dôvodom boli predovšetkým štrajky. Čína bude mať možnosť investovať do ich ťažby v Zimbabwe, kde vláda v roku 2011 vyhlásila tender pre zahraničných investorov.

Atraktívnou a hojnou kritickou nerastnou surovinou pre Čínu v Afrike je ešte kobalt, používaný najmä v nabíjateľných batériách. Jeho najväčším producentom je na svete DR Kongo (graf 1) a najväčším výrobcom spracovaného kobaltu na svete je Čína. Dováža ho práve z DR Kongo.

852 European Commission: Critical Raw Materials for the EU. Report of the Ad-hoc Working Group on Defining Critical Raw Materials. [online]. Jún 2010. [cit. 6.3.2012.] s. 12. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/raw-materials/files/docs/report_en.pdf>

853 Weber, L. et al.: World Mining Data. In *Minerals Production*, 2011.

854 Weber, L. et al.: World Mining Data. In *Minerals Production*, 2011.

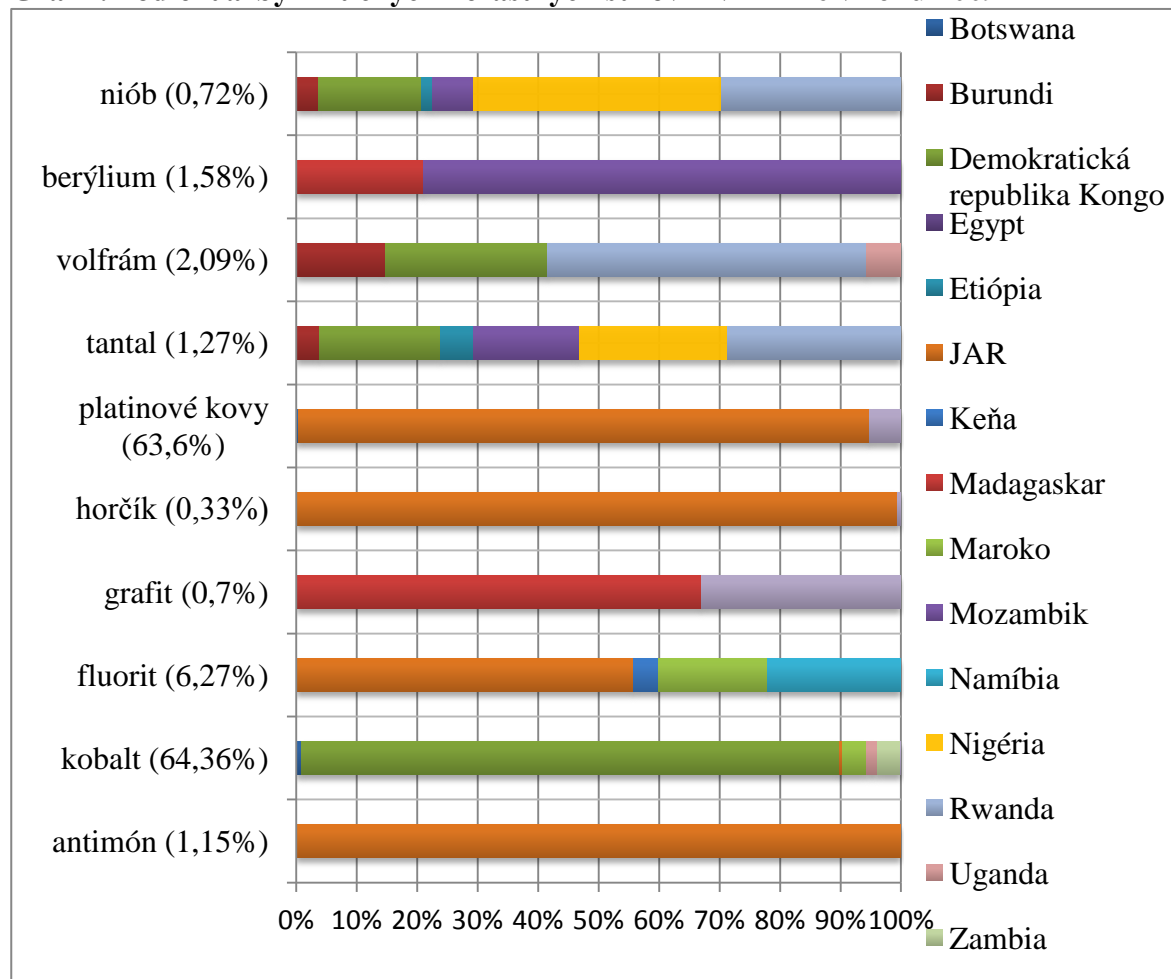
855 USGS: Mineral Commodity Summaries 2012, 2012, s. 120.

856 OICA: World Motor Vehicle Production by Country and Type. [online]. 2011. [cit. 7.3.2012]. Dostupné na: <<http://oica.net/category/production-statistics/>>

857 Ibid.

V roku 2009 bola podpísaná zmluva medzi konžskou vládou a čínskymi spoločnosťami China Railway Group a Sinohydro, že vystavajú infraštruktúru výmenou za 620 000 ton kobaltu, podobný barter uzatvorili i kórejské spoločnosti⁸⁵⁸. DR Kongo je celkovo piatym najväčším recipientom čínskych PIZ a v roku 2010 do nej prúdilo 236 miliónov investícií, čo predstavuje po JAR druhé najväčšie toky⁸⁵⁹.

Graf 1. Podiel ťažby kritických nerastných surovín v Afrike v roku 2009

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa World Mining Data 2011 a USGS 2010.

*Poradie jednotlivých štátov legendy je uplatnené i v samotnom grafe.

4 Záver

Kritické nerastné suroviny, ktoré vytýčila Európska komisia v roku 2010, sa javia ako strategické a kritické aj pre Čínu. Hoci väčšina zásob týchto 14 prvkov je alokovaná práve v Číne, predpokladáme narastajúci čínsky záujem po nich i vo zvyšku sveta. Dôvodom je ich vyčerpatelnosť, malá recyklovateľnosť a takmer žiadne substitúty.

858 USGS: 2009 Minerals Yearbook. Cobalt. (Advance Release), máj 2011, s.6.

859 MOFCOM MOFCOM. 2011. 2010年度中国对外直接投资统计公报 (2010 Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment). [online]. Peking: Ministry of Commerce, 2011. [cit. 10.11.2011]. Dostupné na internete: <<http://hzs.mofcom.gov.cn/accessory/201109/1316069604368.pdf>>

Keďže sú to prvky nevyhnutné pre sofistikované technológie patriace do siedmych strategických odvetví 12. päťročného plánu ČĽR, jej dopyt po nich bude v najbližších rokoch narastať. To bude mať za následok nárast cien. Čína by preto mohla mať záujem aj o tie kritické nerastné suroviny, v ktorých produkcii je v súčasnosti svetovým lídrom na jednej strane preto, aby sa šetrili domáce zásoby, na druhej strane kvôli ich cene.

Tri skupiny kritických prvkov nie sú u nej prítomné: niób, tantal a platinové kovy. Práve v štátoch, kde sa nachádzajú, očakávame vyšší nárast investícií. V prípade Afriky to znamená JAR a Zimbabwe. Tiež sme dospeli k záveru, že kobalt, ktorého najväčším producentom sveta je DR Kongo, má pre Čínu obrovský význam. Vďaka jeho využitiu v batériách, ktorých výroba sa bude zvyšovať aj v dôsledku rastu výroby elektrických automobilov, ktoré čínska vláda potrebuje presadiť najmä z environmentálnych príčin, bude ČĽR kľúčovým a dlhodobým zákazníkom a investorom v DR Kongo.

Zoznam použitej literatúry

- [1] EUROPEAN COMMISSION. 2010. Critical Raw Materials for the EU. Report of the Ad-hoc Working Group on Defining Critical Raw Materials. [online]. Jún 2010. [cit. 6.3.2012.] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/raw-materials/files/docs/report_en.pdf>
- [2] WEBER, L. et al. 2011. World Mining Data. In Mineral Production. 2011, vol. 26, 337 s. 3.
- [3] USGS. 2011. 2010 Minerals Yearbook. Metals and Minerals (Advance Release). [online]. Október 2011. [cit. 6.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/myb/>>
- [4] USGS. 2012. Mineral Commodity Summaries 2012. Washington: US Geological Survey, 24.1.2012. 198 s. ISBN 978-1-4113-3349-9.
- [5] OICA. 2011. World Motor Vehicle Production by Country and Type, 2011. [online]. [cit. 07.03.2012]. Dostupné na: <<http://oica.net/category/production-statistics/>>
- [6] MOFCOM. 2011. 2010 (2010 Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment). [online]. Peking: Ministry of Commerce, 2011. [cit. 10.11.2011]. Dostupné na internete: <<http://hzs.mofcom.gov.cn/accessory/201109/1316069604368.pdf>>

Kontakt

Ing. Nóra Szikorová, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/B, 85235 Bratislava

Email: nora.szikorova@euba.sk

Slovenská republika

VÝVOJ INTEGRAČNÝCH PROCESOV V LATINSKEJ AMERIKE

Ing. Marián Šabo

Abstrakt

Integrácia mala v histórii Latinskej Ameriky vždy veľký význam. Procesy s ňou spojené sa zintenzívnili v druhej polovici 20. storočia a vyústili do troch vln regionalizmu. Starý regionalizmus bol postupne nahradený novým regionalizmom, v rámci ktorého došlo k rozšíreniu spolupráce aj do iných ako ekonomických oblastí. V deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa rozvíjal formou otvoreného regionalizmu, ktorý vychádzal zo zásad Washingtonského konsenzu. Na začiatku 21. storočia však bol pre mnohé nedostatky nahradený postliberálnym regionalizmom, ktorý posúva latinskoamerickú integráciu kvalitatívne dopredu.

Kľúčové slová: integrácia, Latinská Amerika, nový regionalizmus

Abstract

Integration has always played a significant role in the history of Latin America. Processes of integration intensified in the second half of the 20th century and they led to three waves of regionalism. Old regionalism was eventually replaced by new regionalism which extended the areas of cooperation beyond the realm of economics. In the nineties it took the form of open regionalism which was based on the principles of the Washington Consensus. At the beginning of the 21st century, due to its shortages, it was replaced by postliberal regionalism which made a qualitative leap in the processes of Latin American integration.

Key words: integration, Latin America, new regionalism

1 Úvod

Regionálna integrácia je v Latinskej Amerike významným prostriedkom na dosiahnutie rozvojových cieľov a plnohodnotného začlenenia regiónu Latinskej Ameriky do medzinárodného spoločenstva. Rozvíjanie multilateralizmu v Latinskej Amerike nie je len odrazom národných záujmov, racionálnych preferencií, alebo funkčných faktorov. Existuje aj latinskoamerický multilateralizmus založený na identite a hodnotách, ktoré tradične určovali politiky regiónu. V týchto sa na jednej strane spája snaha o regionálnu integráciu a na druhej strane tradičná participácia na fungovaní medzinárodných organizácií a vytváraní medzinárodného práva. Unionizmus a regionálna integrácia sú charakteristickými znakmi zahraničnej a rozvojovej politiky tohto regiónu už od dosiahnutia nezávislosti na začiatku 19. storočia. V modernej, povojnovej histórii latinskoamerickej integrácie vznikli rôzne integračné paradigmy, ktoré reflektovali politické a socioekonomické modely jednotlivých období a viedli k trom vlnám regionalizmu:

- Zatvorený regionalizmus šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. storočia, ktorý vychádzal predovšetkým z modelu industrializácie substitúciou dovozu a ktorý sa v súčasnosti označuje aj ako tzv. starý regionalizmus.
- Otvorený regionalizmus deväťdesiatych rokov 20. storočia a začiatku prvej dekády 21. storočia, ktorý predstavuje prvú vývojovú etapu nového regionalizmu.

- Postliberálny, resp. politicko-sociálny regionalizmus súčasnosti, ktorý nahrádza neoliberalnú paradigmu Washingtonského konsenzu otvoreného regionalizmu a predstavuje druhú vývojovú etapu nového regionalizmu.

Pojmy „otvorený“ a „zatvorený“ sa vzťahujú na stupeň, do akého regionálne zoskupenia umožnia nečlenským štátom prístup na svoje trhy. Z tohto hľadiska je otvoreným regiónom taký región, ktorý nemá skoro žiadne zahraničnoobchodné obmedzenia, čo kontrastuje so zatvoreným regiónom, kde takéto obmedzenia existujú. Zatvorený regionalizmus sa v Latinskej Amerike rozvinul v šesťdesiatych rokoch 20. storočia na základe odporúčaní Hospodárskej komisie pre Latinskú Ameriku a Karibik (CEPAL) v súlade s teóriou závislosti. Stúpenci tejto politiky zastávali názor, že štáty by mali vytvoriť regionálne zoskupenia s obchodnými bariérami voči zahraničným produktom, aby tak podporili industrializáciu regiónu a zabezpečili si lokálne odbytové trhy. Tomuto systému integrácie sa však nepodarilo dosiahnuť stanovené hospodárske ciele a v osemdesiatych rokoch 20. storočia sa dostal do vážnych problémov, čím sa skončilo obdobie starého regionalizmu.

2 Starý regionalizmus v Latinskej Amerike

Regionalizmus predstavuje komplexnú súčasť medzinárodných vzťahov, ktorá v sebe spája celý rad ekonomických a politických aspektov, ktoré sa premietajú do motívov, cieľov a postupov regionálnej integrácie⁸⁶⁰. Regionalizmus, ako proces formovania regionálnych integračných zoskupení, sa začal prejavovať vo svete na začiatku 20. storočia. Podstatou tohto procesu bolo odstraňovanie diskriminačných prekážok obchodu medzi dvoma alebo viacerými štátmi a vytváranie prvkov spolupráce a koordinácie medzi nimi. Podľa Cihelkovej regionalizmus môžeme definovať ako takú hospodársku politiku štátu, ktorá vedie k liberalizácii vzťahov medzi dvoma alebo viacerými štátmi a prispieva tým k vytváraniu užších väzieb medzi nimi a k ich vzájomnej integrácii⁸⁶¹. Payne a Gamble definujú regionalizmus ako úsilie štátu alebo štátov o reorganizáciu daného regionálneho priestoru na základe určitých ekonomických a politických línií, pričom toto úsilie sa neustále vyvíja⁸⁶².

Starý regionalizmus je spojený s obdobím studenej vojny a označuje stratégie ekonomickej integrácie, ktoré mali za cieľ prispieť k hospodárskemu rozvoju regiónu Latinskej Ameriky. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia predstavovala regionálna integrácia kľúčový prvok ekonomickej agendy regiónu. Starý regionalizmus sa rovnako vzťahuje na ekonomickú integráciu a rozvojové politiky, ktoré presadzovala CEPAL od konca päťdesiatych rokov až do hospodárskej krízy v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Tieto opatrenia sa zakladali na implementácii stratégie nahrádzania dovozu rozvíjaním národného a regionálneho priemyslu, zvyšovaním produktivity, zefektívňovaním výrobných procesov a vytváraním väčšieho regionálneho trhu.

Na základe týchto princípov vzniklo viacero subregionálnych a regionálnych zoskupení, pričom medzi najvýznamnejšie patrili Stredoamerický spoločný trh (MCCA), Latinskoamerické združenie voľného obchodu (ALALC) a Andský pakt. Reálny úspech však dosiahol jedine MCCA, a to aj napriek niektorým bilaterálnym konfliktom, ako napr. v roku 1969 medzi Hondurasom a Salvádorom (tzv. futbalová vojna). MCCA prispel k výraznému zvýšeniu tempa hospodárskeho rastu a industrializácie v malých stredoamerických republikách až do krízy v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Andskému paktu sa nikdy nepodarilo výraznejšie prispieť k rozvoju intraregionálneho obchodu, čo bolo dané najmä

⁸⁶⁰ CIHELKOVÁ, E. – BLAŽEK, J. (2004): Teoretické prístupy k regionálnej integrácii, s. 1-22.

⁸⁶¹ CIHELKOVÁ, E. (2004): Nový regionalizmus: teórie a projevy vo svetovej ekonomike, s. 808.

⁸⁶² PAYNE, A. – GAMBLE, A. (1996): Regionalism and World Order, p. 2.

podobnosťou štruktúry vývozu jednotlivých členských krajín a absenciou skutočného regionálneho trhu. V rámci ALALC – teda zóny voľného obchodu medzi Mexikom a Južnou Amerikou – nikdy nedošlo k dokončeniu implementácie dohôd o liberalizácii obchodu a redukcii tarifných opatrení, a preto bola v roku 1980 pretransformovaná na Latinskoamerické združenie integrácie (ALADI), ktoré malo menej ambiciózne ciele.

Do osemdesiatych rokov 20. storočia reflektovali ALALC/ALADI, MCCA a Andský pakt regionalizmus, ktorý sa prostredníctvom protekcionizmu a vysokých colných bariér voči zahraničiu, snažil podporovať industrializáciu regiónu. Pod vplyvom teórie závislosti a vzťahov medzi centrom a periferiou bola integrácia vnímaná najmä ako nástroj priemyselného rozvoja a išlo o zatvorený regionalizmus podobný európskej integrácii a jej Spoločnej poľnohospodárskej politike. Do osemdesiatych rokov 20. storočia tak latinskoamerické integračné procesy reflektovali európsku integráciu, no v úplne inom regionálnom kontexte⁸⁶³. V konečnom dôsledku všetky tieto snahy skončili v dôsledku krízy v osemdesiatych rokoch 20. storočia neúspechom, čo sa prejavilo aj na postupnej erózii starého regionalizmu v Latinskej Amerike. V súvislosti s tým došlo k tomu, že latinskoamerický regionalizmus sa rozšíril o nové oblasti spolupráce a práve tento multidimenzionálny aspekt je charakteristickým znakom integračnej paradigmy nového regionalizmu v období po rozpade bipolárneho usporiadania sveta.

3 Nový regionalizmus v Latinskej Amerike

Nový regionalizmus predstavuje integračnú paradigmu, ktorej cieľom je podporovať rozvojové aktivity a zlepšiť medzinárodné postavenie krajín Latinskej Ameriky v globalizovanom svete. Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia sa v tomto regióne začali uplatňovať princípy nového regionalizmu ako rozvojovej stratégie za účelom zlepšenia medzinárodnej konkurencieschopnosti a koordinácie predovšetkým hospodárskych, ale aj politických opatrení medzi členskými štátmi jednotlivých regionálnych zoskupení. Bolo tomu tak predovšetkým z toho dôvodu, že v období po skončení studenej vojny došlo v medzinárodných vzťahoch k významným zmenám. Po rozpade bipolárneho usporiadania sveta strategické smerovanie svetového ekonomického a politického systému určovala triáda ekonomickej moci v rámci procesov globalizácie. Regióny ako Latinská Amerika si začali uvedomovať stúpajúcu hrozbu marginalizácie v novom usporiadaní sveta, keďže prišli o strategický význam, ktorý mali počas studenej vojny. V tomto období zároveň dochádzalo k formovaniu a prehlbovaniu integračných procesov v regiónoch s najväčším vplyvom v medzinárodných vzťahoch (napr. EÚ, NAFTA). Zároveň sa USA usilovali o uzavretie bilaterálnych dohôd s mnohými štátmi Latinskej Ameriky, hoci nevylučovali ani postup na multilaterálnej úrovni, ktorý neskôr vyústil do snahy o vytvorenie Amerického pásma voľného obchodu (FTAA – malo ísť o rozšírenie NAFTA na ďalšie štáty Latinskej Ameriky).

Po skončení studenej vojny tak došlo k výraznému pokroku v integračných procesoch v regióne, čo bolo dané najmä tým, že najvyšší predstavitelia štátov Latinskej Ameriky si uvedomili, že integrácia predstavuje vhodnú stratégiu na zlepšenie medzinárodného postavenia krajín regiónu, na posilnenie ich pozície v medzinárodných organizáciách a v medzinárodných rokovaniach, ako aj na úpravu vzťahov v rámci Latinskej Ameriky. V dôsledku toho došlo k akceptovaniu integračných procesov na základe paradigmy nového regionalizmu za jeden zo základných faktorov rozvojovej agendy.

Jedným z najdôležitejších znakov nového regionalizmu v Latinskej Amerike je skutočnosť, že došlo k podstatnému rozšíreniu základných cieľov v porovnaní s integračnými procesmi predchádzajúcich dekád, ktoré sa zamierovali predovšetkým na ekonomický aspekt.

⁸⁶³ GRATIUS, S. (2012): El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?, p. 15.

Nový regionalizmus predstavuje širší koncept, ako tradičná ekonomická integrácia, keďže okrem klasických štyroch slobôd zahŕňa aj spoluprácu a koordináciu na politickej úrovni, vytváranie nových inštitúcií a rozširovanie oblastí spolupráce. Nový regionalizmus reagoval na procesy globalizácie a vychádzal z predpokladu, že nie je možné izolovať obchod a ekonomiku od zvyšku spoločnosti. Téma, že sociálny rozvoj musí doprevádzať hospodársky rozvoj, aby boli integračné snaženia úspešné, sa tu dostáva do kontrastu so starým regionalizmom, ktorý bol predovšetkým vnímaný ako proces ekonomickej integrácie. Nový regionalizmus tak prispel k rozšíreniu oblastí spolupráce na zahraničnú politiku, regionálnu bezpečnosť, sociálnu oblasť, migráciu, životné prostredie a iné, hoci je potrebné poznamenať, že sa mu to podarilo v rôznej miere a hĺbke⁸⁶⁴.

Špecifickým znakom nového regionalizmu je, že spočiatku išlo o tzv. otvorený typ regionalizmu, čo sa prejavilo najmä v ekonomickej sfére aplikovaním zásad Washingtonského konsenzu, a to predovšetkým liberalizáciou obchodu. Otvorený regionalizmus bol charakteristický redukovaním zahraničnoobchodných prekážok a protekcionistických opatrení. V rámci otvoreného regionalizmu dochádzalo aj k podporovaniu eliminovania transakčných nákladov a iných administratívnych opatrení. Hoci otvorený regionalizmus predpokladá nízku úroveň protekcionizmu voči externému prostrediu, nevyklučuje možnosť uzatvárania preferenčných dohôd vo vnútri daných integračných zoskupení. Bol tak v kontraste s predchádzajúcimi princípmi integračných procesov v Latinskej Amerike v rámci starého regionalizmu, ktoré vo svojej podstate predstavovali iba rozšírenie protekcionistických opatrení na širší región, resp. viac štátov (preto zatvorený regionalizmus)⁸⁶⁵.

Otvorený regionalizmus, ktorý sa v Latinskej Amerike začal rozvíjať približne od roku 1990, sa 15 rokov vyvíjal pomerne stabilne, no rôznorodo. Mexiko sa v tomto období vzdialilo od ostatných krajín Latinskej Ameriky a vydalo sa na pragmatickú cestu užšej spolupráce so Severnou Amerikou podpísaním Severoamerickej dohody o voľnom obchode. Čile sa tiež držalo mimo rámca integračných procesov a zvolilo si cestu uzatvárania bilaterálnych dohôd. Ostatné krajiny sa zapojili do vytvárania regionálnych integračných zoskupení a vďaka tomu vznikli štyri dôležité samostatné zoskupenia, ktoré boli determinované historickými a geografickými faktormi a vzájomnou ekonomickou interdependenciou. Krajiny Karibiku, Strednej Ameriky a Andskej oblasti oživil existujúce integračné zoskupenia a v Južnej Amerike vzniklo jedno nové. V roku 1989 sa v rámci CARICOM-u začal proces vytvorenia spoločného trhu. V období rokov 1991 a 1993 sa MCCA pretransformoval na Stredoamerickej integračný systém (SICA), ktorému sa v priebehu niekoľkých rokov podarilo vytvoriť zónu voľného obchodu a výrazne prispieť k zvýšeniu intraregionálneho obchodu. Andský pakt bol v roku 1991 transformovaný s cieľom zavŕšenia snáh o vytvorenie zóny voľného obchodu a v roku 1996 bol premenovaný na Andské spoločenstvo národov (CAN). Navyše, v roku 1991 bol vytvorený MERCOSUR, ktorý si hneď pri svojom vzniku kládol za cieľ vytvoriť colnú úniu⁸⁶⁶.

Paradigma otvoreného regionalizmu vychádzajúca z Washingtonského konsenzu a otvárania sa zahraničiu začala byť prvýkrát výraznejšie spochybňovaná po argentínskej finančnej kríze v roku 2001. K vzniku novej integračnej paradigmy prispelo aj zlyhanie projektu FTAA v roku 2005 a prezidentské obdobie Lulu da Silvu v Brazílii, ktorý sa veľkou mierou zasadil za prehĺbenie integračných procesov v Latinskej Amerike. V tomto období tak

⁸⁶⁴ SANAHUJA, J. A. (2007): Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas, pp. 75-106.

⁸⁶⁵ SANAHUJA, J. A. (2007): Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas, pp. 75-106.

⁸⁶⁶ SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

latinskoamerická integrácia dostala nový impulz a došlo k jej transformácii na iných základoch. Výsledkom bolo vytvorenie alternatívy k otvorenému regionalizmu v podobe tzv. postliberálneho regionalizmu, ktorý predstavuje druhú vývojovú etapu nového regionalizmu⁸⁶⁷.

Postliberálny regionalizmus vychádza z odmietnutia princípov neoliberalizmu, na ktorých sa zakladal otvorený regionalizmus dekády deväťdesiatych rokov 20. storočia. Táto stratégia je motivovaná cieľavedomou snahou o dosiahnutie väčšej autonómnosti na medzinárodnej scéne, predovšetkým vo vzťahu k USA. Po 11. septembri 2001 vyhlásili USA „globálnu vojnu proti terorizmu“, čo sa na Latinskej Amerike prejavilo nepriamo, a to konkrétne poklesom významu tohto regiónu pre USA. Kombinácia unilateralizmu USA, ich nejasného postoja k latinskoamerickému regiónu a prikladanie dôrazu na neoliberálnu agendu v podobe obchodných dohôd, vytvorila podmienky a predpoklady na realizáciu snahy o dosiahnutie väčšej autonómnosti v medzinárodnom systéme, a to predovšetkým vo väčšine štátov Južnej Ameriky. Tým, že USA sústredili svoju pozornosť do Afganistanu a Iraku, vznikol politický priestor pre novú vlnu latinskoamerických regionálnych procesov, ktoré reflektovali odmietnutie hegemonizmu a tradičného intervencionizmu USA⁸⁶⁸. Navyše aj zlyhanie FTAA, neúspech rokovaní z Dohá o liberalizácii obchodu v rámci WTO a neskôr aj svetová finančná kríza, prispeli k rozvinutiu nového typu latinskoamerického regionalizmu, ktorý má jednoznačne politický aspekt. Hoci sa nejedná o návrat k zatvorenému regionalizmu, povaha integrácie sa mení z výrazne ekonomického zamerania deväťdesiatych rokov 20. storočia, na politickú a rozvojovú spoluprácu⁸⁶⁹. Zároveň sa tu prejavuje tendencia o dosiahnutie väčšej regionálnej autonómnosti a identity na medzinárodnej scéne, čo je však stále rámcované národnými záujmami a tradičným vnímaním štátnej suverenity, ako aj z toho vyplývajúcich obmedzení pre inštitucionálnu formu konkrétnych integračných procesov⁸⁷⁰.

Postliberálny regionalizmus začína mať v integračných procesoch v Latinskej Amerike dominantné postavenie približne od roku 2005. Dva najvýznamnejšie príklady integračných zoskupení vytvorených na základe jeho princípov sú Bolívarska aliancia (ALBA) a Únia juhoamerických národov (UNASUR). Ani jedna z nich sa nepokúša definovať sa na tradičných princípoch ekonomickej integrácie, t.j. na stupňoch zóny voľného obchodu, colnej únie, alebo spoločného trhu⁸⁷¹. Hoci ALBA a UNASUR sú odlišné v cieľoch a štruktúre, majú nasledovné spoločné prvky⁸⁷²:

- zahrnutie politického aspektu do zahraničnej politiky a do rozvojovej agendy a kladenie menšieho dôrazu na obchodnú agendu a ekonomickú liberalizáciu, ktorá mala predtým v týchto oblastiach dominantné postavenie,
- prístup k rozvojovej agende, ktorý nevychádza zo zásad Washingtonského konsenzu a odmieta neoliberalizmus, otvorený regionalizmus a jeho zameranie sa na liberalizáciu obchodu,
- návrat štátu do politiky, predovšetkým do zahraničných vzťahov a ekonomického a sociálneho rozvoja. Štátni aktéri majú silnejšie postavenie ako aktéri súkromného sektora a trhové sily modelu otvoreného regionalizmu,

⁸⁶⁷ SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

⁸⁶⁸ SERBIN, A. (2011). Regionalismo y soberanía nacional en América Latina: los nuevos desafíos, pp. 49-98.

⁸⁶⁹ GRATIUS, S. (2012): El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?, p. 16.

⁸⁷⁰ SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

⁸⁷¹ SANAHUJA, J. A. (2007): Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas, pp. 75-106.

⁸⁷² SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

- snaha o dosiahnutie väčšej autonómnosti vo vzťahu k trhovým mechanizmom v rozvojovej oblasti a vo vzťahu k zahraničnej politike USA v medzinárodných vzťahoch,
- snaha o odstránenie nedostatkov, ktoré znemožňujú dosiahnutie pokroku v sociálno-ekonomickom rozvoji, a to najmä v oblasti infraštruktúry, s cieľom uľahčenia cezhraničnej spolupráce,
- venovanie väčšej pozornosti sociálnym témam a snahám o redukciu asymetrií v rozvojovej oblasti (predovšetkým redukcia chudoby a nerovnosti).

V týchto spoločných charakteristikách sa prejavuje odmietnutie neoliberalných politík Washingtonského konsenzu, na ktorých bol založený otvorený regionalizmus predchádzajúceho obdobia. Neoliberalizmus, otvorený regionalizmus a globalizácia sú mnohými štátmi Latinskej Ameriky vnímané ako prejav stálej hrozby zasahovania do vnútorných záležitostí a snáh o oslabenie národného štátu a jeho schopnosti zabezpečovať socioekonomický rozvoj. Táto kritická interpretácia regionálnej integrácie a globalizácie sa snaží o realizáciu defenzívnych multilaterálnych a regionálnych stratégií, pričom východiskom je návrat k silnému štátu a potreba vytvorenia silných regionálnych zoskupení, ktoré by boli protiváhou USA a medzinárodných finančných inštitúcií (ako napr. MMF).⁸⁷³

Integračné procesy v rámci postliberalného regionalizmu si tak dávajú za cieľ zlepšiť postavenie regiónu Latinskej Ameriky na medzinárodnej scéne a predstavujú stratégiu prispôsobenia sa výzvam globalizácie⁸⁷⁴. Národné štáty dospeli k záveru, že v niektorých oblastiach je prospešnejšie spojiť sa a postupovať koordinovane na regionálnej úrovni. Vzhľadom na rastúcu regionálnu a globálnu interdependenciu došlo k prehodnoteniu niektorých národných záujmov na záujmy spoločné (pre Latinskú Ameriku, alebo jednotlivé subregióny). Agenda jednotlivých regionálnych organizácií, ktoré v tomto období vznikli, alebo boli zreformované, sa preto rozšírila o koordináciu zahraničných politík, o záležitosti regionálnej bezpečnosti, o oblasť životného prostredia, migrácie a mnohých iných tém, v ktorých existujú spoločné národné záujmy a v prípade ktorých nedokázali národné inštitúcie riešiť tieto oblasti efektívnejšie⁸⁷⁵.

4 Záver

Vo svojich počiatočných fázach bol latinskoamerický regionalizmus chápaný ako prostriedok ochrany národných trhov členských štátov pred zahraničnou konkurenciou využívaním protekcionistických opatrení v rámci jednotlivých integračných zoskupení. Starý regionalizmus bol navyše charakteristický tým, že v ňom mal dominantné postavenie ekonomický aspekt a politický aspekt bol vyčlenený do iných organizácií, resp. dohôd.

Po skončení studenej vojny dochádza v otázke integrácie v regióne Latinskej Ameriky ku kvalitatívnej zmene. Hlavné ciele integrácie sa začínajú postupne rozširovať a zahŕňajú aj iné oblasti okrem ekonomickej, ktorá je však naďalej kľúčová. Bolo tomu tak z dôvodu zmeny v medzinárodných vzťahoch po rozpade bipolárneho sveta, ktorá sa prejavila v narastajúcej dominancii triády ekonomickej moci a predovšetkým pod vplyvom urýchlenia procesov globalizácie presadzovanej zo strany USA. Krajiny Latinskej Ameriky si začali byť vedomé hrozby marginalizácie v novom usporiadaní sveta, keďže stratili strategický význam, ktorý mali počas studenej vojny. Ak si chceli zlepšiť svoju pozíciu a medzinárodné

⁸⁷³ SERBIN, A. (2010). De despertares y anarquías de la concertación regional, pp. 6-12.

⁸⁷⁴ ARENAL, C. (2009): Mundialización, creciente interdependencia y globalización en las relaciones internacionales, pp. 181-268.

⁸⁷⁵ SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

postavenie vo svete a zvýšiť vplyv v medzinárodných organizáciách, bolo nevyhnutné, aby doterajšie integračné procesy prehĺbili a rozšírili. Hovoríme teda o kvalitatívne inej forme integrácie, ktorá sa zvykne označovať ako tzv. nový regionalizmus.

Nový regionalizmus sa tak odlišuje zmenou prístupu k regionálnej integrácii a existenciou nových druhov regionálnych dohôd, ktoré zahŕňajú aj iné oblasti spolupráce ako len ekonomickú. Charakteristický je rozmachom medzinárodného obchodu a investícií, oživením existujúcich a výrazným rozvojom nových integračných zoskupení. Tieto zmeny súvisia najmä s potrebou reagovať na meniace sa globálne podmienky, nové svetové politické usporiadanie a vstup nových aktérov do regionálnej integrácie. Najdôležitejšia zmena spočíva v orientácii regionalizmu navonok, t.j. smerom k zahraničnoobchodnej otvorenosti, hospodárskym reformám a zvyšovaniu medzinárodnej konkurencieschopnosti. Táto špecifická časť nového regionalizmu sa označuje ako otvorený regionalizmus, ktorý sa v regióne Latinskej Ameriky začal rozvíjať v deväťdesiatych rokoch 20. storočia odklonom od stratégie industrializácie substitúciou dovozu. Na začiatku 21. storočia sme však svedkami toho, že dochádza k odmietnutiu niektorých ekonomických východísk otvoreného regionalizmu a rozvinutiu alternatívneho prístupu k integrácii v rámci nového regionalizmu v podobe postliberálneho regionalizmu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ARENAL, C. 2009. Mundialización, creciente interdependencia y globalización en las relaciones internacionales. In: *Cursos de Derecho Internacional de Vitoria-Gasteiz*. España : Universidad del País Vasco, 2009. pp. 181-268. ISBN 978-84-9860-242-5.
- [2] CABALLERO, J. 2007. Problematizing Regional Integration in Latin America: Regional Identity and the Enmeshed State - The Central American Case. [Online.] In: *United Nations University*, 2007. [Citované 03.12.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.cris.unu.edu/fileadmin/workingpapers/20070411163758.W-2007-2.pdf>>.
- [3] CEPAL. 2012. Estadísticas e indicadores. [Online.] In: *Comisión Económica para América Latina y el Caribe*, 2012. [Citované 07.11.2012.] Dostupné na internete: <http://estadisticas.cepal.org/cepalstat/WEB_CEPALSTAT/estadisticasIndicadores.asp?idioma=e>
- [4] CIHELKOVÁ, E. – BLAŽEK, J. 2004. Teoretické přístupy k regionální integraci. In *Mezinárodní ekonomie*. Praha : Oeconomica, 2004. s. 1-22. ISBN 80-245-0815-X.
- [5] CIHELKOVÁ, E. 2004. Nový regionalismus: teorie a projevy ve světové ekonomice. In: *Politická ekonomie*, 2004, č. 6, s. 807-822.
- [6] DURÁN, J. – MALDONADO, R. 2005. América Latina y el Caribe: La integración regional en la hore de las definiciones. In: *CEPAL – Serie Comercio Internacional e Integración*. Santiago de Chile : CEPAL, 2005. pp. 27-42. ISBN 92-1-322836-8.
- [7] GAMBLE, A. – PAYNE, A. 2004. The World Order Approach. In: *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader*. UK : Palgrave Macmillan, 2004. p. 43-63. ISBN 978-1403901972.
- [8] GRATIUS, S. 2012. *El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?*. Madrid : Fundación IDEAS, 2012. 36 pp. ISBN 978-84-15018-99-5.
- [9] GUDYNAS, E. 2005. "Open Regionalism" or Alternative Regional Integration?. [Online.] In: *International Relations Center*, 2005. [Citované 27.01.2013.] Dostupné na internete: <<http://www.integracionsur.com/americalatina/GudynasCritiqueOpenRegionalism.pdf>>

- [10] HETTNE, B. 2003. The New Regionalism Revisited. In: *Theories of New Regionalism*. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2003. p. 22-42. ISBN 9781403901972.
- [11] PAYNE, A. – GAMBLE, A. 1996. *Regionalism and World Order*. London : Palgrave Macmillan, 1996. 296 p. ISBN 978-0333636848.
- [12] SANAHUJA, J. A. 2007. Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas. In: *Pensamiento Iberoamericano*, 2007, Vol. 1, no. 0, pp. 75-106.
- [13] SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In: *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. pp. 19-72. ISBN 980-317-196-8.
- [14] SERBIN, A. 2010. De despertares y anarquías de la concertación regional. In: *Foreign Affairs Latinoamérica*, 2010, vol. 10, no. 3, pp. 6-12.
- [15] SERBIN, A. 2011. Regionalismo y soberanía nacional en América Latina: los nuevos desafíos. In: *América Latina y el Caribe: multilateralismo vs. soberanía. La construcción de la Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños*. Buenos Aires : Teseo, 2011. pp. 49-98. ISBN 9789871354832.
- [16] SÖDERBAUM, F. 2004. Introduction: Theories of New Regionalism. In: *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader*. UK : Palgrave Macmillan, 2004. p. 1-22. ISBN 978-1403901972.

Kontakt

Ing. Marián Šabo

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5

Email: marian.sabo@euba.sk

Slovenská republika

2013 – ROK IZRAELSKÝCH VÝROČÍ

PhDr. Martin Šálek

Abstrakt

V roku 2013 si štát Izrael pripomína dve dôležité okrúhle výročia. 65 rokov od svojho založenia a 20 rokov od podpísania „Dohôd z Osla“, ktoré znamenali začiatok, do dnešných dní neukončeného mierového procesu s Palestínčanmi.

Kľúčové slová: Izrael, nezávislosť, Palestína, mierový proces

Abstract

In 2013, state of Israel commemorates two important anniversaries. First, its 65 years since its declaration of independence and 20 years since signing of the „Oslo accords“, which started, until these days unfinished peace process with the Palestinians

Key words: Israel, independence, Palestine, peace process

1 Úvod

Izrael si v roku 2013 pripomína 65-te výročie vyhlásenia svojej nezávislosti. Tento akt mal za následok vytvorenie novej situácie na Blízkom východe, ktorá pretrváva až do dnešných dní. Už proces usídľovania sa Židov na území Palestíny nebol jednoduchý a čelil mnohým výzvam. Ihneď po svojom vzniku musel štát čeliť nepriateľstvu arabských štátov a zaplietol sa s nimi do niekoľkých vojnových konfliktov. Neskôr sa musel vysporiadať s problematikou terorizmu a Palestínskych požiadaviek na sebaurčenie. Na rozdiel od mnohých iných štátov teda Izrael musel o svoju suverenitu neustále bojovať, či už vojenskými, alebo politickými prostriedkami.

2 Vznik štátu Izrael

Novodobé židovské osídľovanie územia Palestíny (pre Židov Eretz Jisrael- Izraelská zem) je možné datovať do roku 1882.⁸⁷⁶ Vtedy sa na územie dnešného Izraelského štátu, patriace pod zvrchovanosť Osmanskej ríše prisťahovali prví európski Židia.⁸⁷⁷ Neskôr nasledovali ďalšie prisťahovalecké vlny, ovplyvnené ideológiou sionizmu. Základom tejto ideológie bola viera, že Židia predstavujú samostatný národ a založením vlastného národného štátu vyriešia problém antisemitizmu a diskriminácie v Európe. Medzi popredných predstaviteľov sionizmu patrila novinár Teodor Herzl. Jeho dielo „Židovský štát“, ktoré vyšlo v roku 1896 je považované za myšlienkový základ sionistického hnutia. Sionistickí zmýšľajúci Židia následne založili Svetovú sionistickú organizáciu, ktorej úlohou bolo organizovať prisťahovalectvo a zbierať finančné prostriedky pre židovskú komunitu v Palestíne. Palestína bola ako cieľ sionistických snáh vybraná kvôli svojej spojitosti s Judaizmom a históriou Židov.

Po skončení prvej svetovej vojny prišlo k rozpadu Osmanskej ríše a územie Palestíny pripadlo po konferencii v San Reme v roku 1920 pod tzv. „Britský mandát“ vytvorený novovzniknutou Spoločnosťou národov. Úlohou mandátnej správy bolo spravovať dané

⁸⁷⁶ Schulze, str. 9

⁸⁷⁷ Už predtým však na tomto území existovali Židovské komunity, ktoré však rozprávali po arabský a považovali sa za súčasť miestnej populácie

územie, kým sa nerozhodne o jeho ďalšom fungovaní. Židovské osídľovanie pokračovalo aj v tomto období. Istý čas malo podporu Britov, ktorí už v roku 1917 prostredníctvom tzv. „Balfourovej deklarácie“ prisľúbili predstaviteľom sionistov právo na zriadenie „národnej domoviny“ v Palestíne. Stretávalo sa ale aj so stále väčším odporom miestnej arabskej populácie. Prispela k tomu aj šíriaca sa ideológia Arabského nacionalizmu a pocit Arabov, že ich Briti podviedli.⁸⁷⁸ Arabský odpor proti Židovskému prisťahovalectvu vyvrcholil v roku 1936 povstaním, ktoré trvalo až do roku 1939. Bolo spojené s násilnosťami proti Britom, ale aj proti Židom. Práve vtedy si väčšina Židovských predstaviteľov uvedomila, že spolupráca s Arabmi je nemožná a začali presadzovať myšlienku židovského štátu.⁸⁷⁹ Na politickú situáciu v Palestíne mala samozrejme vplyv aj Druhá svetová vojna a tragický osud európskych Židov. Státisíce ich ostali v bez akéhokoľvek majetku alebo rodinného zázemia. Mnohí z nich sa chceli usadiť v Palestíne a Svetová sionistická organizácia sa snažila lobovať u spojeneckých predstaviteľov, aby im to bolo umožnené. Vo februári 1947 postúpila Veľká Británia problematiku Palestíny Organizácii spojených národov. Tá v máji 1947 zriadila komisiu UNSCOP (United Nations Special Committee On Palestine)⁸⁸⁰ ktorá mala vypracovať správu o situácii v Palestíne a navrhnúť jej riešenie. Komisia sa skladala so zástupcov 11-tich štátov, vrátane Československej republiky. V auguste komisia zverejnila správu, v ktorej odporúča (v pomere 8/3) rozdelenie územia mandátnej Palestíny na Židovský a Arabský štát. Palestínski Arabi toto odmietali. Už počas pôsobenia komisie UNSCOP v Palestíne jej činnosť bojkotovali.⁸⁸¹ Rovnako túto ideu odmietali všetky ostatné nezávislé arabské štáty, združené od marca 1945 v Lige arabských štátov. Ideu rozdelenia však akceptovali dve najsilnejšie povojnové veľmoci: Spojené štáty a Sovietsky zväz. Sovietsky zväz pôvodne podporoval myšlienku spoločného štátu, ale neskôr jeho predstavitelia skonštatovali, že pomocou židovského štátu sa sovietsky vplyv rozšíri na Blízky východ.⁸⁸²

Hlasovanie o rozdelení prebehlo 29. novembra 1947. Za rozdelenie hlasovalo 33 štátov, proti bolo 13 a zdržalo sa 10. Predstavitelia Židov ideu rozdelenia prijali, palestínski Arabi ako aj arabské štáty ju odmietli. Argumentovali predovšetkým tým, že je nespravodlivé aby 33% populácie, ktorej väčšina prišla do oblasti v priebehu niekoľkých uplynulých desiatok rokov a vlastnila len 7% pôdy bolo pridelených 56% územia. V Židovskom štáte však malo žiť 538 000 Židov a 397 000 Arabov a v Arabskom 804 000 Arabov a len 10 000 Židov.⁸⁸³ Hlasovanie ešte viac zhoršilo situáciu v mandátnej Palestíne, kde od konca vojny prebiehali stretы medzi Židmi a Arabmi a taktiež zrážky s Britmi. Židia disponovali ozbrojenými organizáciami Hagana⁸⁸⁴, Irgun cvai Leumi⁸⁸⁵ a Lechi⁸⁸⁶. Hagana bola spojená so socialistickým krídlom sionistického hnutia a vznikla ako reakcia na arabské násilnosti začiatkom 20-tych rokov. Irgun a Lechi sa spájali s nacionalistickou, tzv. revizionistickou pravicou. Po vyhlásení nezávislosti štátu Izrael 14.5.1948 bol Izrael napadnutý armádami Egypta, Sýrie, Libanonu, Iraku a Jordánska a taktiež dobrovoľníckou Arabskou oslobodzovacou armádou. Vojna trvala od mája 1948 de facto až do marca 1949. Izrael svoju suverenitu ubránil (aj vďaka zásielkam zbraní z Československa) a navyše získal viac územia, ako mu pôvodne pridieval plán OSN. Západný Breh Jordánu však ostal pod kontrolou Jordánska spolu s východnou časťou Jeruzalema vrátane Múru nárekov. Gaza sa

⁸⁷⁸ Briti arabom sľúbili zvrchovanosť ako odmenu za pomoc v boji proti Osmanskej ríši počas Prvej svetovej vojny

⁸⁷⁹ Ben Ami, str. 38

⁸⁸⁰ Špeciálny výbor Organizácie spojených národov pre Palestínu

⁸⁸¹ Schulze, str. 17

⁸⁸² Sachar, str. 286

⁸⁸³ Pojar, str. 51

⁸⁸⁴ V preklade Obrana

⁸⁸⁵ V preklade Národná ozbrojená organizácia

⁸⁸⁶ Skratka z názvu Bojovníci za slobodu Izraela

dostala pod kontrolu Egypta. Už počas násilností medzi novembrom 1947 a májom 1948, ale hlavne po začatí vojny opustilo svoje domovy 600 000 – 750 000⁸⁸⁷ Palestínčanov. Niektorí odišli kvôli vojenským operáciám, značná časť však bola vyhnaná židovskými silami v rámci plánu „Dalet“.⁸⁸⁸ Jeho cieľom bolo zbaviť Židovský štát nepriateľskej populácie, ktorá mohla potenciálne spolupracovať s nepriateľom. Útočisko Palestínčania našli v oblastiach kontrolovaných arabskými armádami, prípadne v susedných štátoch. Po ukončení bojov im však nebol umožnený návrat. Preto sa pre Palestínčanov vznik Izraela spája s národnou katastrofou (po arabsky Al-Nakba).

V priebehu Jarných mesiacov v roku 1949 podpísal Izrael prímerie so všetkými arabskými štátmi s ktorými bojoval (okrem Iraku). Mladý štát ukázal, že je životaschopný. Najbližších 30 rokov však musel znášať nepriateľstvo svojich susedov aj mnohých štátov v regióne a taktiež vzostup palestínskeho nacionalizmu.

3 Mierový proces

Ďalším veľkým medzníkom v histórii moderného Izraela aj celého Blízkeho východu je začiatok tzv. „mierového procesu“ medzi Izraelom a Organizáciou za oslobodenie Palestíny (OOP). OOP vznikla v roku 1964 a slúžila ako zastrešujúca organizácia pre rôzne menšie palestínske organizácie.⁸⁸⁹ Jej úlohou bolo predovšetkým koordinovať ozbrojený odpor voči Izraelu a reprezentovať Palestínčanov smerom do zahraničia. V priebehu druhej polovice 60-tych rokov (hlavne po tzv. šesťdňovej vojne, keď Izrael zabral popri Sinaji a Golanských výšinách aj zvyšky územia mandátnej Palestíny) sa z nej stala najvýznamnejšia palestínska nacionalistická organizácia. A to napriek tomu, že sa v priebehu tohto obdobia od nej niekoľkokrát odštíepili iné, radikálnejšie frakcie. Pôvodne OOP odmietala legitimitu židovskej prítomnosti v Palestíne. Neskôr akceptovala myšlienku jedného štátu pre Židov, kresťanov aj moslimov.⁸⁹⁰ Následne v roku 1974 v rámci programu tzv. „Desiatich bodov“ naznačila, že palestínsky štát by nemusel fungovať na území celej historickej Palestíny.⁸⁹¹ Tým de facto prvýkrát pripustila možnosť existencie dvojštátneho riešenia. V roku 1974 jej taktiež bol zaručený pozorovateľsky status v Organizácii spojených národov a bola uznaná ako „legitímny predstaviteľ palestínskeho ľudu“.⁸⁹² Naďalej však pokračovala v ozbrojených aktivitách a taktiež kritizovala mierovú zmluvu medzi Izraelom a Egyptom z roku 1979. Izrael OOP ako legitímneho zástupcu Palestínčanov neuznával. Situácia sa začala dramaticky meniť až koncom 80-tych rokov. Po dopravnom incidente v pásme Gazy v decembri 1987 vypukla séria demonstrácií, ktoré sa označujú ako „Intifáda“⁸⁹³. Zrážky medzi Palestínskymi demonstrantami a izraelskými ozbrojenými silami trvali počas celého nasledujúceho roku. OOP to využila a v novembri 1988 na zasadnutí Palestínskej národnej Rady v Alžíri vyhlásili „Deklaráciu palestínskej nezávislosti“ na Západnom brehu Jordánu, v pásme Gazy a vo Východnom Jeruzaleme. Následne predseda OOP Jásir Arafat (vo funkcii od roku 1969) vyhlasuje, že tento krok znamená zároveň uznanie Izraela.⁸⁹⁴ Pravicová vláda Jichaka Šamira však nie je ochotná komunikovať s organizáciou, ktorú považuje za teroristickú.

V októbri 1991 sa pod záštitou Spojených štátov a Sovietskeho zväzu konala medzinárodná mierová konferencia v Madride. Zástupcovia Palestínčanov ako členovia

⁸⁸⁷ Shindler, str. 48

⁸⁸⁸ Shlaim, str. 31

⁸⁸⁹ Schulze, str. 36

⁸⁹⁰ Čejka (2008), str. 106

⁸⁹¹ Čejka (2008), str. 106

⁸⁹² Grangerová, str. 26

⁸⁹³ V arabčine „Ľudové povstanie“

⁸⁹⁴ Čejka (2011), str. 206

jordánskej delegácie vtedy prvýkrát rokovali so zástupcami Izraela. Pokrok však táto konferencia nepriniesla. Zmenu priniesli až voľby v júni 1992. Tie vyhrala Strana práce pod vedením staronového predsedu Jichaka Rabina⁸⁹⁵. Ten zložil koalíciu s ľavicových a náboženských strán a s pomocou Spojených štátov Amerických začal pripravovať vyjednávanie s OOP.

Dôvodov na to mal Rabin niekoľko. Od decembra 1987 sa situácia neupokojila a stav napätia spojený s výpadkom palestínskej pracovnej sily spôsobovali Izraelu značné hospodárske škody.⁸⁹⁶ Rabin si uvedomoval, že počet Palestínčanov na území celej historickej Palestíny (Izrael, Západný breh Jordánu, Gaza) môže prevýšiť počet Židov. Zároveň videl mier ako nástroj bezpečnosti pre Izrael.⁸⁹⁷ OOP k rozhovorom pritlačila aj strata vplyvného spojenca (rozpad ZSSR) a čiastočná politická izolácia v Arabskom svete (kvôli Arafatovej podpore irackej invázie do Kuwajtu v roku 1990). V lete 1993 preto prebiehali vyjednávanie v nórskom Osle. Dohody boli nakoniec podpísané 13. septembra 1993 vo Washingtone. Dokument mal názov „Deklarácia princípov prechodnej samosprávy“ a zakotvovala vznik tzv. „Palestínskej samosprávy“, ktorá mala mať na starosti správu záležitostí Palestínčanov na Západnom brehu a v Gaze. Na čele samosprávy mal stáť prezident, ktorým bol v roku 1994 po návrate s Tuniska⁸⁹⁸ zvolený Jásir Arafat. V roku 1994 taktiež Izrael a Palestínska samospráva podpísali „Dohodu o samospráve Gazy a Jericha“ a Izrael v novembri uzatvoril mierovú zmluvu s Jordánskom. Vyjednávanie prebehli pomerne hladko, keďže Izrael mal kontakty s vládou dynastiou Hášimovcov prakticky od svojho vzniku.⁸⁹⁹ Keďže Jordánsko sa v roku 1988 oficiálne vzdalo nárokov na Západný breh Jordánu, nemali ani územné spory.

Za podpis dohôd v Osle obdržali v decembri 1994 Rabin, jeho minister zahraničia Šimon Peres a Jásir Arafat Nobelove ceny mieru. V septembri 1995 podpísali Izrael a Palestínska samospráva vo Washingtone dohodu všeobecne nazývanú „Oslo II“. Tá sa týkala územia západného brehu a rozdelila ho na tri zóny.

Zóna A: civilná aj bezpečnostná správa v rukách Palestínčanov, 3,5% územia západného brehu. Zóna B: Civilná správa v rukách Palestínčanov, bezpečnostná v rukách Izraela, 26% územia. Zóna C: civilná aj bezpečnostná správa v rukách Izraela, 70,5% územia.⁹⁰⁰ Zóna C zahrnovala všetky územia, na ktorých sa nachádzali židovské osady. Osady začal Izrael stavať po zabratí západného brehu a Gazy vo vojne v roku 1967. Už v období podpisu prvej dohody z Oslo žilo na obsadených územiach približne 150 000 osadníkov.⁹⁰¹ Navyše sa ich počet aj počas mierových rokovaní v období 1993 – 1996 neustále zvyšoval.⁹⁰² Izraelská strana na to však nebrala do úvahy. Ešte väčším problémom bola v tomto období aktivita radikálnych palestínskych frakcií, ktoré nesúhlasili s vyjednávaniami s Izraelom. Islamistické organizácie ako Hamas, Islamský džihád alebo marxisticko-leninistická Ľudová fronta za oslobodenie Palestíny podnikali teroristické útoky s cieľom sabotovať rokovania. Palestínska samospráva na čele s Arafatom sa pritom vyznačovala veľkou neschopnosťou pri potláčaní aktivít týchto frakcií.⁹⁰³ Navyše, 4. novembra 1995 zavraždil židovský náboženský radikál Jigal Amir zavraždil premiéra

⁸⁹⁵ Rabin bol premiérom Izraela už v období 1974-1977

⁸⁹⁶ Ben Ami, str. 196

⁸⁹⁷ Ben Ami, str. 201

⁸⁹⁸ Keďže OOP vznikla ako exilová organizácia, od svojho vzniku v roku 1964 sídlila v Jordánsku. Po vyhnaní palestínskych organizácií z Jordánska v septembri 1970 sídlila v Libanone a po izraelskej invázii do Libanonu v roku 1982 sa presťahovala do Tuniska

⁸⁹⁹ Schulze, str. 98

⁹⁰⁰ Čejka (2011), str. 244

⁹⁰¹ Grangeová, str. 45

⁹⁰² Ben Ami, str. 208

⁹⁰³ Ben Ami, str. 207

Rabina. Na jeho miesto nastúpil Šimon Peres, ktorý sa snažil do ďalších parlamentných volieb pokračovať v rokovaníach s palestínskou samosprávou a taktiež mal v úmysle pokúsiť sa o mier so Sýriou. Sýrsky prezident Háfez al-Asad však nemal záujem o kompromisný návrh, preto rokovania stroskotali. Teroristické útoky palestínskych skupín navyše posilňovali izraelskú pravicu. Nasledujúce parlamentné voľby sa konali 29. mája 1996. Vyhrala ich strana práce ktorá získala 34 parlamentných kresiel, o dve viac ako pravicový Likud.⁹⁰⁴ Popri parlamentných voľbách však prebehla aj priama voľba predsedu vlády⁹⁰⁵, v ktorej zvíťazil predseda Likudu Benjamin Netanyahu.

Netanyahu bol kritikom dohôd z Osla a poukazoval na Arafatovu nevôľu pri potieraní terorizmu. Jeho pravicová vládna koalícia vôbec nebola taká idealistická vo vzťahu k Palestínčanom, napriek tomu sa mierový proces úplne nezastavil. V Januári 1997 schválil izraelský parlament tzv. „Hebronský protokol“. V rámci dohody sa izraelská armáda stiahla z 80% územia mesta Hebron a táto oblasť (H1) pripadla pod Palestínsku samosprávu. Vo zvyšných 20 % obývaných osadníkmi (H2), ostala vojenská správa Izraela. Taktiež Dohoda od Wye river z októbra 1998 presunula časť územia pod palestínsku správu (1% z B do A a 12% z C do B).⁹⁰⁶ Napriek tomu počas Netanyahuovej vlády pretrvávala vzájomná nedôvera medzi Izraelom a Palestínskou samosprávou a pokračovali aj teroristické útoky. Nasledujúce parlamentné voľby sa konali v máji 1999. Nový predseda Strany práce a bývalý náčelník generálneho štábu Ehud Barak išiel do kampane so zámerom obnoviť rokovania za účelom definitívneho vyriešenia konfliktu (tj. vytvorenia nezávislého Palestínskeho štátu)⁹⁰⁷ a tiež sa znovu pokúsiť o mierové rokovania so Sýriou. Strana práce následne vyhrala voľby a vytvorila vládnu koalíciu. Barak obnovil rozhovory so Sýriou (sprostredkované prevažne Spojenými štátmi) ale tie opäť nepriniesli očakávaný výsledok. Háfez al-Asad sa totiž obával, že by kompromis s Izraelom, ktorý od svojho nástupu k moci v roku 1970 neustále označoval za nepriateľa číslo 1 podkopával legitimitu baasistického režimu a nástupníctva jeho syna na post sýrskeho prezidenta.⁹⁰⁸ Pokiaľ ide o vyjednávanie s Palestínčanmi, Prezident Bill Clinton zorganizoval v júli 2000 summit v Camp Davide, kam pozval Baraka aj Arafata. Izraelská strana po konzultáciách s Američanmi navrhla Arafatovi dohodu, ktorá zahŕňala 91% územia Západného brehu, Gazu a zvrchovanosť nad časťou Východného Jeruzalema. Palestínska strana však aj napriek naliehaniu prezidenta Clintona návrh odmietla. Prekážalo jej predovšetkým zamietavé stanovisko Baraka k myšlienke návratu Palestínskych utečencov na územie dnešného Izraela a taktiež v otázke správy Jeruzalema sa názory oboch delegácií rozchádzali. Otázky utečencov a Jeruzalema ostávajú naďalej ako najproblematickejšie body v Izraelsko-palestínskych vzťahoch. Jeruzalem je dôležitým mestom pre všetky tri svetové monoteistické náboženstvá Kresťanstvo, Judaizmus aj Islam. Pokiaľ ide o utečencov žijúcich v susedných štátoch, Západnom brehu alebo Gaze, ich počet narástol zo zhruba 700 000 v roku 1948 na viac ako 5 miliónov.⁹⁰⁹ Ich návrat do dnešného Izraela by teda mohol ohroziť Židovskú väčšinu v štáte.

Arafat sa s Camp Davidu vrátil ako hrdina, ktorý neustúpil tlaku Izraela a Spojených štátov. V Palestínskej spoločnosti zároveň posilnil nacionalistické cítenie. Situácia sa ešte zhoršila 28.septembra, keď bývalý generál a zároveň nový predseda pravicového Likudu Ariel Šaron uskutočnil výstup na Chrámovú horu v Jeruzaleme. Na nej sa nachádzajú dve

⁹⁰⁴ Čejka (2011), str. 249

⁹⁰⁵ Inštitút priamej voľby predsedu vlády zaviedla Rabinova vláda, aby mal v prípade tesného rozdielu hlasov v parlamente premiér silnejší mandát. Priama voľba sa uskutočnila ešte v rokoch 1999 a 2001 (v tomto roku ale bez spojitosti s parlamentnými voľbami). Následne bol tento inštitút zrušený.

⁹⁰⁶ Čejka (2011), str. 263

⁹⁰⁷ Jichak Rabin totiž ani v časoch po podpise dohôd z Osla nehovoril o nezávislom Palestínskom štáte, ale skôr o vysokom stupni samosprávy, ideu štátu úplne prijal až Šimon Peres a po ňom Barak

⁹⁰⁸ Ben Ami, str. 233

⁹⁰⁹ Podľa palestinehistory.org

významné moslimské svätyne: Skalný dóm a mešita Al-Aksá.⁹¹⁰ Toto okamžite odštartovalo násilné demonštrácie Palestínčanov na obsadených územiach aj v Jeruzaleme. Zároveň svoje aktivity vystupňovali aj teroristické organizácie. Arafat nie len že násilnostiam nebol schopný zabrániť, ale Izrael ho upodozrieval, že ich aj podnecuje. Bill Clinton sa ešte snažil situáciu ukládať tým, že v januári 2001 zvolal konferenciu do egyptskej Taby. Tam po dohode s Barakom ponúkli Arafatovi 97% Západného brehu, výmenu zvyšných 3% územia, Gazu a nový kompromis ohľadom Jeruzalema.⁹¹¹ V prípade utečencov navrhoval Izrael prijatie obmedzeného počtu, ktoré si sám určí. K dohode však strany nedospeli prevažne kvôli odmietavému postoju Palestínskej samosprávy. Táto situácia prakticky znamenala prerušenie mierového procesu, ktorý sa do dnešných dní neobnovil. Nasledujúce roky, hlavne 2001-2002 sa niesli v znamení teroristických útokov a izraelských reakcií na ne. Izrael presvedčil spojené štáty, že Arafat už nie je dôveryhodným partnerom na vyjednávanie a ten sa následne dostal do politickej izolácie. Ani jeho smrť v roku 2004, ani Šaronovo jednostranné stiahnutie sa z pásma Gazy v lete 2005 nepriniesli obnovenie rokovaní, ktoré by viedli k definitívnemu rozuzleniu izraelsko-palestínskeho problému. V súčasnosti sa ani nezdá, že by na takú situáciu bola šanca.

4 Záver

Aj 65 rokov po svojom vzniku si Izrael ubránil svoju existenciu. Napriek niekoľkým vojnám, terorizmu a nepriateľstvu zo strany niektorých susedných štátov a štátov v regióne sa z neho vyvinula moderná demokratická spoločnosť s vyspelým hospodárstvom. Splnil sa tak sen generácií Židov, ktorí snívajú o vlastnom národnom štáte, ktorý ich ochráni pred nepriateľstvom a antisemitizmom. Avšak problém národných aspirácií Palestínčanov ostáva aj 20 rokov po podpísaní dohôd z Osla. Izrael tak stojí pred dilemou. Buď bude nútený jednostranne sa stiahnuť so Západného brehu a umožniť vznik Palestínskeho štátu, alebo bude naďalej čeliť situácii, keď má milióny Palestínčanov pod svojou správou ale oni nedisponujú občianskymi právami ako izraelskí občania. V prípade, že by ich dostali, bola by ohrozená existencia Izraela ako štátu so židovskou väčšinou. Túto situáciu si uvedomili prví politici ľavicových strán. Pravica na čele s Likudom zatiaľ definitívne neuviedla, ako si predstavuje budúcnosť Izraelčanov. Medzi tým neustále pribúda židovských osídlení na Západnom brehu. Počet osadníkov sa tam odhaduje na viac ako 325 000⁹¹². Pravica argumentuje príkladom Gazy, kde ani po stiahnutí osadníkov v roku 2005 nenastali priaznivé podmienky a naopak voľby vyhral extrémistický Hamas. Palestínčania naopak stále viac upadajú do beznádeje. Vyriešenie situácii si bude vyžadovať odvážnych politikov na oboch stranách aj spoluprácu medzinárodného spoločenstva (napríklad pri otázke budúcnosti Palestínskych utečencov v okolitých arabských štátoch. Momentálne sa však podľa môjho názoru žiadne rýchle riešenie nečrtá.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BEN AMI, Š. 2010 – *Válečné šrámy, mírové rány*, Praha: Argo, 2010, ISBN 978-80-257-0334-2
- [2] ČEJKA, M. 2011.- *Dějiny moderního Izraele*, Praha: Grada publishing, 2011, ISBN 978-80-247-2910-7

⁹¹⁰ Taktiež však Židia veria, že na hore stál chrám vystavaný kráľmi Šalamúnom a Dávidom

⁹¹¹ Ben Ami, str. 255

⁹¹² cia.gov/library/publications/the-world-factbook, údaj z roku 2011

- [3] ČEJKA, M. 2008 – *Izrael a Palestína*, Brno: Barrister and Principal, 2008, ISBN 978-80-87029-16-9
- [4] GRANGEOVÁ, J., de VERICOURTOVÁ, G. 2006 - *Palestinské otazníky*, Praha: Levné knihy, 2006, ISBN 80-7309-334-0
- [5] POJAR, M. 2009 – *Izrael (Stručná historie státu)*, Praha: Libri, 2009, ISBN 978-80-7277-435-7
- [6] SACHAR, H.M. 2007 – *A history of Israel*, New York: Knopf, 2007, ISBN 978-0-375-71132-9
- [7] SCHULZE, K.E. 2012 – *Arabsko Izraelský konflikt*, Brno: CPress, 2012, ISBN 978-80-264-0000-4
- [8] SHINDLER, C. 2008 – *A History of Modern Israel*, Cambridge: Cambridge university press, 2008, ISBN978-0-521-61538-9
- [9] SHLAIM, A. 2000 – *The Iron Wall*, Londýn: Penguin books, 2000, ISBN -13 970-0-140-28870-4
- [10] cia.gov
- [11] palestinehistory.org

Kontakt

PhDr. Martin Šálek

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Email: martin.salek@euba.sk

Slovenská republika

EURÓPSKY ROK BOJA PROTI CHUDBE

Mgr. Marcela Šarvajcová

Abstrakt

Väčšina Európanov považuje chudobu za veľký problém vo svojej krajine a očakáva, že ich vláda prijme okamžité opatrenia na riešenie tohto problému. Medzi priority európskeho roka boja proti chudobe, za ktorý bol vyhlásený rok 2010, patrilo zvýšenie informovanosti o príčinách a následkoch chudoby v EÚ. Tieto informácie namierila EÚ smerom k vládam, sociálnym partnerom, ale i samotným občanom v jednotlivých štátoch. Príspevok pojednáva o hlavných cieľoch tohto roka a ich naplnení.

Kľúčové slová: chudoba, sociálne vylúčenie, rok 2010

Abstract

Most Europeans consider poverty as a major problem in their country and expect their government take immediate steps to solve this problem. Among the priorities of the European Year for Combating Poverty and Social Exclusion, for which was declared in 2010, belonged to raise awareness of the causes and consequences of poverty in the EU. This information leveled towards EU governments, social partners, but also the citizens themselves in individual states. The paper discusses the major goals of this year and on their fulfillment.

Key words: poverty, social exclusion, 2010

Téma chudoby je nielen v slovenských pomeroch pre väčšinu ľudí chúlостivou alebo ľahostajnou. Ak sa o chudobe hovorí, diskusia je často poznačená predsudkami, stereotypmi alebo aj neznalosťou. Jedným z takých stereotypov je aj myšlienka, že chudoba v spoločnosti musí byť. Podľa niektorých názorov je existencia chudoby prirodzený, a dokonca správny spôsob, ktorý ľudí motivuje, aby do nej nespádli. Považujeme za otázne a diskutabilné, či je to naozaj tak. Naozaj vo svete, ktorý je tak technicky a vedecky vyspelý ako doteraz nebol, je chudoba nevyhnutná? Podľa môjho názoru, je pre fungovanie spoločnosti dôležité, aby ľudia boli odmenení za svoj výkon (tj. tí, ktorí podávajú vyšší výkon, by sa prirodzene mali mať lepšie), na druhej strane si dovoľíme tvrdiť, že chudobným si nezaslúži byť nikto. „Súčasná spoločnosť prisúdila chudobe znamenie nevykonnosti, neschopnosti, ale neraz i lenivosti“ (Ondrejkovič, 2009, s.80) Dnešní chudobní zo svojej chudoby vinia predovšetkým spoločnosť- jej nechotu ich chudobu riešiť. Nie len preto je fenomén chudoby v dnešnom svete súčasťou agendy prakticky všetkých sociálnych a politických aktérov. Zaoberajú sa ňou vlády všetkých krajín, multilaterálne inštitúcie a organizácie občianskej spoločnosti. Ako sa dočítame v publikácii Právo nežiť v chudobe od známeho výskumného tímu Social Watch (Dede, 2010, s.14), všetci venujú svoju pozornosť na veľmi odlišné aspekty a líšia sa tiež v svojich analýzach, niekedy síce iba v detailoch, inokedy však tak zásadne, že sa ich analýzy úplne odlišujú.

V súčasnej spoločnosti môžeme dokonca pozorovať vytváranie akejsi kultúry chudoby, ktorej jedným z prejavom je závislosť od sociálnych transferov, spoliehanie sa na pomoc „zvonka“, bez schopnosti či ochoty aktivizácie vlastných zdrojov a síl, ako aj apatia, pasivita až agresia (a v konečnom dôsledku proces uzatvárania sa a samovylučovania). Za typický a viditeľný príklad kultúry chudoby považujeme podobne ako Lewis neúprosný boj o živobytie. (Lewis, In: Mareš, 1999, s.176) Neistota príjmu, stravy či dokonca bývania sú taktiež

zreteľné prejavy kultúry chudoby. Charakteristické prejavy kultúry chudoby vieme sociologicky rozlíšiť aj na základe troch úrovní:

→ komunitná úroveň- nedostatočná participácia v inštitúciách širšej spoločnosti

→ úroveň rodiny- krátke detstvo, predčasné sexuálne skúsenosti, nemanželské spolužitie, vysoký podiel osamelých matiek s deťmi

→ individuálna úroveň- silný pocit marginality a bezmocnosti, závislosti a menejcennosti

Európska únia a jej členské štáty označili rok 2010 za Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Cieľom bolo zvýšiť povedomie, budovanie nových partnerstiev, vytvoriť dynamiku a získať silný politický záväzok k boju proti chudobe v Európe. Rok sprevádzali štyri skupiny cieľov: uznanie práv, zdieľaná zodpovednosť, súdržnosť, záväzok a konkrétne opatrenia. Európsky rok boja proti chudobe mal v rámci týchto cieľov:

- oboznámiť ľudí so základnými právami a potrebami ľudí trpiacich chudobou,
- napraviť súčasné stereotypné predstavy o ľuďoch, ktorí sa ocitli v chudobe a vylúčení, a to prostredníctvom informačných kampaní, médií a financovania projektov v rámci hlavných kultúrnych programov,
- pomôcť ľuďom žijúcim v chudobe, aby sa začali viac spoliehať sami na seba, a to tak, že sa im poskytne prístup k slušnému príjmu a službám všeobecného záujmu.
- uľahčiť diskusiu medzi zástupcami verejného a súkromného sektora pri riešení problémov, ktoré bránia ľuďom v účasti: prostredníctvom stretnutí, napríklad takých, akým bolo výročné stretnutie európskych občanov žijúcich v chudobe a iné.

V tomto príspevku by sme chceli poukázať na to, či naozaj tento rok niečo zmenil. Hodnotenie bolo vykonané prostredníctvom nezávislých dodávateľov ECORYS, ktorý vyhodnotili, ako sa rok 2010 odohrával a aké dôsledky má a môže mať v budúcnosti.

Výskum zahŕňalo preskúmanie podkladov a údajov, prieskumy a individuálne konzultácie, ako aj podrobné štúdie o výsledkoch či účasti na podujatiach a niekoľko aktivít. Na podporu roku boja proti chudobe bolo poskytnutých celkom 17,25 miliónov eur z EÚ, ku ktorému významne prispeli (okolo 9 miliónov eur) členské štáty. V záverečných správach venovaných hodnoteniu tohto roka z pohľadu boja proti chudobe sa dočítame o pozitívnych výsledkoch a v konečnom dôsledku splnení vopred určených cieľov. Zohľadňujú sa však tak všeobecné plnenia týchto cieľov (napr. návštevnosť organizovaných podujatí, čítanosť textov a správ venovaných tomuto roku a pod.), že málokto, ak vôbec niekto, dokáže otvorene hovoriť o znížení podielu chudobných alebo aspoň rizík chudoby. Otázkou teda zostáva, či naozaj rok boja proti chudobe mal naozaj taký veľký význam, vplyv a odozvu ako sa hovorí v záverečných správach. V konečnom dôsledku za zmienku stojí, či samotní chudobní v Európskej únii pocítili, čo i len malý podnet či zmenu v dôsledku spomínaného roka. (www.ec.europa.eu)

Na to, ako dlhodobo znižovať chudobu a podporovať rozvoj v chudobných krajinách neexistuje jednoznačné, presné a už vôbec nie jednoduché riešenie. Chudoba je problém aj v bohatých krajinách. „*Pri uvažovaní o spôsoboch riešenia chudoby sa môžeme zamerať na ekonomický rast, distribúciu ekonomického rastu tak, aby pomáhal chudobným a podporu rozvoja s ohľadom na sociálne a environmentálne aspekty.*“ (Nádvořík, In Waisová, 2006, s.107) Zo skúseností vieme určiť niekoľko spôsobov boja proti chudobe (napr. rozvojová pomoc, zníženie dlhových rozvojových krajín, politické reformy spojené s demokraciou, priame investície a pod.), o žiadnom z nich však nemôžeme tvrdiť, že chudobu navždy a úplne odstráni.

Okrem takto organizovaného roka boja proti chudobe však môžeme v Európe sledovať vznik národných ako aj medzinárodných organizácií⁹¹³, ktoré reprezentujú samotných chudobných a priamo s vládami jednotlivých krajín jednať o pomoci a uľahčení ich postavenia.

V závere by som rada upozornila na projekt Európa 2020, ktorý má počas nasledujúceho desaťročia zabezpečiť hospodársky rast pomocou naplnenia piatich cieľov v oblasti zamestnanosti, výskumu a vývoja, zmeny klímy a energetickej udržateľnosti, vzdelávania a v neposlednom rade boja proti chudobe. Práve posledný menovaný cieľ je pre náš príspevok aktuálny, nakoľko hovorí o znížení počtu osôb (o aspoň 20 miliónov), ktorým hrozí chudoba a sociálne vylúčenie. Zaujímavosťou je, že pri splňaní tohto cieľa má Európska únia len koordinačnú úlohu, takže nájsť riešenia a zaviesť ich do praxe ostáva aj naďalej úlohou jednotlivých členských štátov. Preto nám ostáva len veriť, že práve my dokážeme dostatočne zareagovať nie len na uvoľňovania finančných prostriedkov ale aj pri podpore výmeny vedomostí a poznatkov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] DEDE, G. 2010. O chudobe z hľadiska hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. In Právo nežít v chudobe. Praha: Filozofia, 2010. ISBN 978-80-7007-321-6. strana 11 – 26
- [2] MAREŠ P. 1999. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: SLON. 1999. 248 s. ISBN 8085850613
- [3] NÁDVORNÍK O. 2006. *Boj proti chudobe: evaluace nástrojů*. In: Waisová, Š. ed. Chudoba a bohatství v současném světě. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o. ISBN 80-86898-86-5
- [4] ONDREJKOVIČ, P. a kol. 2009. *Sociálna patológia*. Bratislava : VEDA, 2009. 577 s. ISBN 978-80224-1074-8.
- [5] [www.ec.europa.eu](http://www.ec.europa.eu/ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=1693&langId=sk) [citované 6. máj 2013]

Kontakt

Mgr. Marcela Šarvajcová

Katedra sociológie

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

B. Slančíkovej 1, 949 01 Nitra

Email: marcela.sarvajcova@ukf.sk

Slovenská republika

⁹¹³ Podľa týchto organizácií návrhy na riešenie môžu pripraviť iba tí, ktorí z vlastnej skúsenosti poznajú situáciu chudoby. Chudoba podľa nich nie sú len percentá a indikátory, ale dialóg s tými, o ktorých ide.

ENVIRONMENTÁLNA BEZPEČNOSŤ – NOVÁ VÝZVA PRE MEDZINÁRODNÉ SPOLOČENSTVO

Mgr. Martina Šinkovičová

Abstrakt

Hlavný cieľom tohto príspevku je upriamiť pozornosť na bezpečnosť ako na koncept nachádzajúci sa v procese neustáleho pretvárania sa. V istom momente vývoja medzinárodného spoločenstva už tradičný realistický koncept bezpečnosti nezodpovedal výzvam, ktorým malo medzinárodné spoločenstvo čeliť. Kľúčovou zmenou v chápaní bezpečnostnej problematiky bola ideová konštrukcia kodanskej školy a zadefinovanie novej šírky a hĺbky chápania konceptu bezpečnosti. Navyše, vymedzenie environmentálneho sektora bezpečnosti poskytuje novú výzvu nasmerovanú k medzinárodnému spoločenstvu.

Kľúčové slová: Kodanská škola, environmentálna bezpečnosť, environmentálna degradácia, konceptualizácia bezpečnosti, nové hrozby

Abstract

The main idea of this article is to focus the attention towards the security seen as a concept that is situated in the process of constant recreating. In the certain moment of development of international community, the traditional realistic notion of security became insufficient and did not reply to current challenges faced by international community. Crucial change in understanding security concept was the hypothetic construction of Copenhagen School and the redefinition of new depth and width of security concept. Moreover, definition of environmental security provides an important contemporary challenge towards international community.

Key words: The Copenhagen School, environmental security, environmental degradation, conceptualization security, new threats

1 Nová hĺbka a šírka konceptualizácie pojmu bezpečnosť

Medzinárodné vzťahy majú vo svojej gescii, podobne ako niekoľko ďalších odborov sociálnych vied, aj problematiku bezpečnosti. Bezpečnosť ako taká, spolu s otázkami vojny a mieru, stála po prvej svetovej vojne pri vzniku základných myšlienkových podnetov odboru medzinárodné vzťahy a určovala jeho následné formovanie. Ponímanie bezpečnosti bolo od jeho prvopočiatku sprevádzané vznikom niekoľkých pojmových konceptualizácií a rozdielneho chápania definície tohto pojmu, či už by sme hovorili o bezpečnosti regionálnej, národnej, medzinárodnej, globálnej, či o bezpečnosti ľudskej (*human security concept*). Koncept bezpečnosti by sa dal popísať ako „*work in progress*“, teda v neustálom procese konceptualizácie a pretvárania, ktorá sa stala významnou výskumnou oblasťou mnohých autorov a ktorá je aj hlavnou témou tohto príspevku.

Nepopierateľným hybným faktorom nového prístupu k premýšľaniu o bezpečnosti a hrozbách sa stal postupný historicko-politický vývoj medzinárodného spoločenstva. Jedným z význačných medzníkov bola aj pozvoľná erózia v rámci bipolárneho systému medzinárodného spoločenstva a s tým súvisiaca zmena bezpečnostného prostredia v priebehu 70tych rokov, kedy došlo k reflektovaniu nových tendencií v ponímaní bezpečnosti, či postupný prienik hrozieb nevojenského charakteru do diskurzu medzinárodných vzťahov v priebehu 80tych rokov. (Waisová, 2004) Ešte v priebehu 90tych rokov bol ale aj napriek

týmto zmenám koncept bezpečnosti označovaný ako nevyvinutý, málo rozvinutý, či dokonca zanedbaný⁹¹⁴. (Buzan, Baldwin)

Kľúčový príspevkom do diskusie sa stalo rozšírenie konceptu bezpečnosti autorov kodanskej školy, predovšetkým B. Buzana a O. Waevra. Buzanova myšlienka piatich zdrojov hrozieb bezpečnosti a ustupovanie jedinečného postavenia štátu bola akcelerátorom debát o možnosti novej konceptualizácie bezpečnosti. (Mutimer, 2011) Dochádzalo teda k modifikácii tradičného realistického konceptu národnej bezpečnosti a k vytvoreniu konceptu medzinárodnej bezpečnosti,⁹¹⁵ pričom bezpečnosť ako subjektívny stav, podľa tohto konceptu, závisí na sociálnom prostredí, na percepcii hrozieb ako aj na ich novej interpretácii⁹¹⁶.

Samotný výraz bezpečnosť má svoj prapočiatok v latinskom *securitas*, čo je výraz označujúci nedostatok starostlivosti a záujmu. Všeobecná definícia bezpečnosti je pomerne problematizovaný jav, čo však na strane druhej neobmedzuje možnosti vývoja tohto konceptu a de facto ani neodradila autorov a výskumníkov od pokusov o vytváranie všeobecne platnej definície. (Buzan, 1991) Revolučnou zmenou vo vývoji konceptu bezpečnosti bolo poznanie kauzality bezpečnosti (*relational concept*) a prijatie neoddeliteľne prepojenej bezpečnosti štátu a bezpečnosti medzinárodného, globálneho systému smerom k sociálnej a ľudskej bezpečnosti. Čo je v tomto prípade, ak rozanalyzujeme prístup kodanskej školy, základom konceptualizácie bezpečnosti? Jedným z prvkov sú partikulárne tradície a ich následná fúzia. Objavuje sa tu realistická tradícia a jej štátocentrický koncept bezpečnosti⁹¹⁷, revolučná tradícia, ktorá vytvára koncept individuálnej a globálnej bezpečnosti⁹¹⁸ a racionalistická tradícia⁹¹⁹ obhajujúca svoje postavenie *in between* resp. *via media*, medzi tradíciou realistickou a revolučnou.

Ak sa pristavíme pri teórii kodanskej školy bližšie, môžeme hovoriť o tom, že táto akademická skupina na základe skúmania postbipolárnej reality trvala na fakte, že je nevyhnutné rozšíriť realistický koncept bezpečnosti a to najmä z dôvodu existencie novej bezpečnostnej agendy, ktorá sa bude v budúcnosti zaoberať hlavne spoločenskými, ekonomickými a *environmentálnymi témami*. Pri rozširovaní konceptu bezpečnosti sa kodanská škola pohybuje ako v hladine vertikálnej, tak aj horizontálnej. Vertikálna hladina predstavuje kvalitatívnu premenu vo sfére referenčných objektov⁹²⁰. Horizontálna rovina následne vyjadruje kvalitatívnu odlišnosť zdrojov hrozieb a neistôt (*uncertainty*). Zdroje hrozieb lokalizuje kodanská škola do piatich rôznych sektorov: politického, vojenského, ekonomického, environmentálneho a sociálneho sektora. Následná kombinácia jednotlivých úrovní a vrstiev koncepcie bezpečnosti nám predstavuje ucelený prehľad referenčných objektov ako aj jednotlivých hrozieb. Os zdrojov hrozieb, respektíve jednotlivé sektory vymedzené kodanskou školou, umožňuje odhaliť osobité aspekty vzťahov a následných

⁹¹⁴ Zanedbanie konceptu bezpečnosti bolo dané základnou predstavou realistov, že bezpečnosť je výslednicou mocenských vzťahov. Až myšlienka bezpečnosti ako motívu konania štátov otvorila priestor pre výskum nového konceptu. (Waisová, 2004)

⁹¹⁵ Buzan prijal myšlienku existencie medzinárodnej spoločnosti, ktorá podľa jeho názoru vytvára sociálne prostredie, v ktorom sa štáty pohybujú. Táto idea sa myšlienkovo opiera o myslenie anglickej školy a konštruktivismu. (Waisová, 2004)

⁹¹⁶ Na základe skúmania, vnímania a interpretácie hrozieb vytvorili autori Buzan a Waever teóriu *sekuritizácie*.

⁹¹⁷ Bezpečnosť tu znamená bezpečnosť „vlastného štátu“, pričom platí, že všetky ostatné štáty sú zdrojom hrozieb.

⁹¹⁸ Individuálna bezpečnosť je chápaná ako bezpečnosť ľudského jedinca a globálna bezpečnosť hovorí o bezpečnosti svetovej spoločnosti.

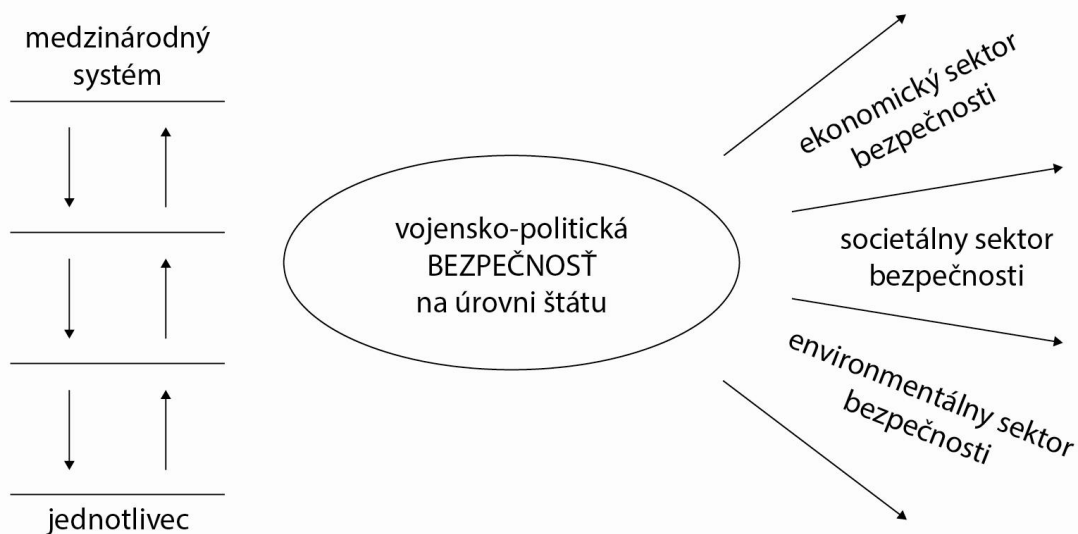
⁹¹⁹ Bezpečnosť ostáva na pleciach štátov, ale nie však na štátoch ako na samostatných jednotkách, ale bezpečnosť vychádza z ich vzájomných vzťahov, ktoré sú následne zdrojom bezpečnostnej dilemy resp. bezpečnostného režimu. (Jervis, 1982)

⁹²⁰ Referenčným objektom môžu byť rôznorodé entity – jedinec, štát, medzinárodný systém. (Buzan, Weaver, de Wilde, 1998)

interakcií medzi jednotkami medzinárodného systému. Povedané iným spôsobom, na medzinárodný systém je možné nazerať cez perspektívu interakcií a štruktúr v rámci systému⁹²¹.

Práve tak, ako sa v priebehu času premieňa charakter usporiadania medzinárodného systému a charakter samotných štátov, mení sa zároveň aj charakter hrozieb. Zmena neprebíha len v samotných hrozbách, modifikuje sa aj ich vnímanie a interpretácia. Premena vnímania hrozieb následne umocňuje náročnosť konceptualizácie bezpečnosti. (Waisová, 2004) Navyše, dynamika globalizácie a interdependencie sa v medzinárodných vzťahoch prejavuje stále intenzívnejšie a vzťah medzi referenčnými objektmi, sektormi, a procesom globalizácie posilňuje absolútnu neoddeliteľnosť jednotlivých sektorov. (Buzan, Waever, de Wilde, 1998) Kodanský prístup⁹²² umožnil rozšírenie konceptu bezpečnosti dvomi smermi a to konkrétne o zdroje hrozieb a o referenčné objekty. Dá sa povedať, že rozšírenie analýzy konceptu bezpečnosti kodanskej školy otvorilo cestu k detailnejšiemu vnímaniu bezpečnosti ako do hĺbky tak aj do šírky a pomohlo k objasneniu dvoch kategórií prívržencov netradičného ponímania bezpečnosti a teda tzv. *wideners*⁹²³ a tzv. *deepeners*⁹²⁴. Najmarkantnejšie a do súčasnosti pretrvávajúce zmeny súvisia s upriamením pozornosti na predtým nie až natoľko reflektované témy, ktorými sú akcent na ľudskú bezpečnosť⁹²⁵ a zdefinovanie nových zdrojov hrozieb.

PREHLBOVANIE A ROZŠIROVANIE KONCEPTU BEZPEČNOSTI

⁹²¹ Buzan a Little upozorňujú na dôkladné rozlišovanie sektorov a úrovni analýzy. Sektory je možné chápať ako spôsob vnímania celého systému, kedy sa zameriavame na zvláštne, jednotlivé časti vzťahov, štruktúr a interakcií. (Waisová, 2004)

⁹²² V prípade kodanskej školy je nám umožnené sledovať, ako sa teoretický koncept bezpečnosti stáva v tomto prípade seba naplňujúcim sa proroctvom, pričom koncept bezpečnosti kodanskej školy spoluvytvára bezpečnostnú politiku skupiny aktérov, ako štátov, tak aj medzinárodných organizácií, ovplyvňuje ich vnímanie a interpretáciu bezpečnosti a stáva sa vodidlom ich konania. (Waisová, 2004)

⁹²³ Wideners resp. prívrženci rozšíreného konceptu bezpečnosti reflektujú nový rámec bezpečnostných štúdií, ktorý zahŕňa rôznorodú agendu. (vnútroštátne konflikty, životné prostredie, ekonomická nestabilita) (Biswas, 2011)

⁹²⁴ Deepeners, teda zástancovia prehlbovania konceptu bezpečnosti sústreďujú svoju pozornosť smerom k otázke, či bezpečnosť je v ohrození? (Sarah Terry, 1998 cit. v Biswas, 2011)

⁹²⁵ Tento akcent môžeme sledovať aj pri analýze tretej generácie ľudských práv, ktoré v sebe zahŕňajú aj právo na priaznivé životné prostredie.

Niektorí autori poukazujú na fakt, že rozšírené ponímanie bezpečnosti vedie k jej mnohoznačnosti a nejasnosti. Pokiaľ však berieme do úvahy, že bezpečnosť je konceptom v neustálom procese vytvárania sa, ovplyvnená aktuálnym charakterom medzinárodného systému a jeho aktérov, tak nekonvenčné poňatie bezpečnosti je signifikantným posunom k novej paradigme bezpečnosti, ktorá v sebe prirodzene zahŕňa problémy chudoby, životného prostredia, sociálnej nestability a široké spektrum ďalších „nových“ hrozieb, ktorým je a bude medzinárodné spoločenstvo nútené čeliť a reflektovať ich potenciálne dopady. Uvedomenie si a následná kategorizácia hrozieb je prvým krokom k ich úspešnému prekonaniu, resp. užitočný impulz na vytváranie preventívnych a adaptačných stratégií.

3 Environmentálna bezpečnosť

K novým témam bezpečnosti v 21. storočí nesporne patrí aj idea environmentálnej bezpečnosti. Vplyv environmentálnej degradácie a zmeny na ľudskú civilizáciu sú v úzkom prepojení s nekonvenčným poňatím bezpečnosti a medzinárodná bezpečnosť je už dlhšie obdobie nesporne multidisciplinárnu záležitosťou. Bezpečnostné štúdie otvorili priestor pre diskurz o novej agende uvažovaním o životnom prostredí ako o mozgnej hrozbe na individuálnej, národnej či medzinárodnej úrovni. S prehlbovaním a rozširovaním konceptu bezpečnosti sa do rámca medzinárodnej bezpečnosti otvorila cesta pre pojmy ako environmentálna degradácia či dopady klimatických zmien a napr. aj s nimi súvisiaca migrácia obyvateľstva, ktorá otvára mnohé otázky. Ako už bolo spomenuté, odklon od realistického vnímania bezpečnosti smerom k širším významovým hodnotám nabral na význame aj s pomocou vyššie spomínanej konštruktivisticky ladenej Kodanskej školy, ktorá predstavila koncept sekuritizácie⁹²⁶, ako aj možnosť vnímať bezpečnosť cez hrozby potenciálne ukotvené v rámci viacerých bezpečnostných sektorov.

Zdroje ohrozenia v environmentálnom sektore pramenia zo zmeny stavu životného prostredia⁹²⁷ a dopadu tejto zmeny na jednotky medzinárodného systému. K najrezonujúcejším témam environmentálneho sektoru patrí rozpad ekosystémov, energetické problémy (nedostatok strategických surovín), populačné problémy (hladomory, nerovná distribúcia zdrojov, problémy spojené s tzv. *carrying capacity* planéty, environmentálna migrácia a na ňu napojení environmentálni utečenci), ekonomické problémy (neudržateľné výrobné postupy) a občianske vojny (zničenie životného prostredia v dôsledku vojnového konfliktu), resp. vojny o zdroje. (Buzan, Waever, de Wilde, 1998)

Logika hrozieb a zraniteľností vyplýva z troch typov vzťahov, pričom diskusia o environmentálnej bezpečnosti sa zaoberá najmä druhým typom vzťahov. Jedná sa o hrozby ľudskej civilizácií z prírodného prostredia nespôsobené človekom, *hrozby zapríčinené ľudskou aktivitou postihujúce ekosystém, ktoré znamenajú existenčnú hrozbu pre civilizáciu* a hrozby zapríčinené ľudskou aktivitou postihujúce ekosystém, ktoré neznamenajú existenčnú hrozbu pre civilizáciu.

⁹²⁶ Sekuritizácia je rečový akt označujúci určitý problém za životnú hrozbu, čo následne legitimizuje použitie mimoriadnych prostriedkov, je to radikálnejšia forma politizácie, úspešná sekuritizácia sa skladá z troch zložiek: existenčná hrozba, mimoriadne opatrenia a dopady tohto prekročenia zdieľaných pravidiel na vzťahy medzi jednotkami, sekuritizácia môže mať podobu ad hoc riešenia, alebo môže mať inštitucionalizovaný charakter, je to intersubjektívny a sociálne konštruovaný proces. (Buzan, Waever, de Wilde, 1998)

⁹²⁷ Environmentálny diskurz sa začal verejne presadzovať od roku 1972, teda od Štokholmskej konferencie OSN. Približne v tomto období sa do vznikajúcich debát začínajú zapájať dve svojbytné agendy, vedecká a politická.

Súčasnej environmentálnej agende bol pôvodne prisudzovaný globálny dosah, ale hrozby a zraniteľnosti sa v environmentálnom sektore premieňajú v závislosti na konkrétnej téme a len zriedkakedy majú univerzálny charakter. Bezpečnostné úvahy môžu mať globálny charakter, ale o ich politickej relevancii sa rozhoduje na lokálnej úrovni. Sekuritizačný pohyb je vedený predovšetkým okamžitými environmentálnymi hrozbami, ale sekuritizáciu nemusí štartovať len reálne vzniknutá katastrofa, ale aj predpoveď, že k nej dôjde. (Buzan, Waever, de Wilde, 1998) Bezpečnosť má enormnú mobilizujúcu silu, no v tomto sektore však veľmi záleží na schopnosti prezentovať hrozby, nakoľko tu existuje široký okruh referenčných objektov ako aj hrozieb a činí z tohto sektora bezpečnosti problematizovaný koncept, nakoľko nie je jednoducho opísateľný a definovateľný.

No aj pri umiernených víziách budúcich scenárov je možné predpokladať, že životné prostredie bude vplývať stále intenzívnejšie na ľudskú činnosť. Idealistická definícia bezpečnosti hovorí o neprítomnosti hrozieb, tá realistickejšia o schopnosti hrozbám odolať. Ak pripustíme, že úzke ponímanie bezpečnosti, vtesnané do vojenského a politického sektora bezpečnosti, kde ako jediný referenčný objekt vystupuje štát, je nedostačujúce; musíme pripustiť, že sa medzinárodné spoločenstvo nachádza v situácii, ktorá ho predurčuje, aby sa aktívne zaoberalo aj bezpečnostnými otázkami otváranými v ekonomickom, sociálnom či environmentálnom sektore bezpečnosti, v ktorých sa ako referenčné objekty vystavené hrozbám objavujú aj pojmy ako skupina, ľudský druh a jednotlivec. (Waisová, 2003) Pričom toto rozšírenie nemá za cieľ označiť štát za nedôležitý referenčný objekt.

Dôležitosť porozumenia environmentálnej bezpečnosti je založená na dvoch princípoch, prvým z nich je transformácia teoretického vývoja konceptu bezpečnosti, druhým je prepojenie medzi environmentálnou zmenou a stratégiami prežitia ľudských bytostí na lokálnej úrovni a zároveň širší dopad environmentálnej zmeny na spoločnosť a na nevyhnutnosť medzinárodného spoločenstva kooperovať pri zvládaní a pri prevencii environmentálnych hrozieb. Tieto dve dimenzie následne pomáhajú pri zedefinovaní environmentálnych otázok ako dôležitých faktorov bezpečnosti. (Biswas, 2011) Konceptia environmentálnej bezpečnosti prispela k prijatiu rozšírenej a prehĺbenej koncepcie bezpečnosti, pričom jednou z problematizovaných skutočností zostáva, že životné prostredie môže byť rovnako objektom, ktorý je potrebné ochrániť, ako aj zdrojom hrozieb.

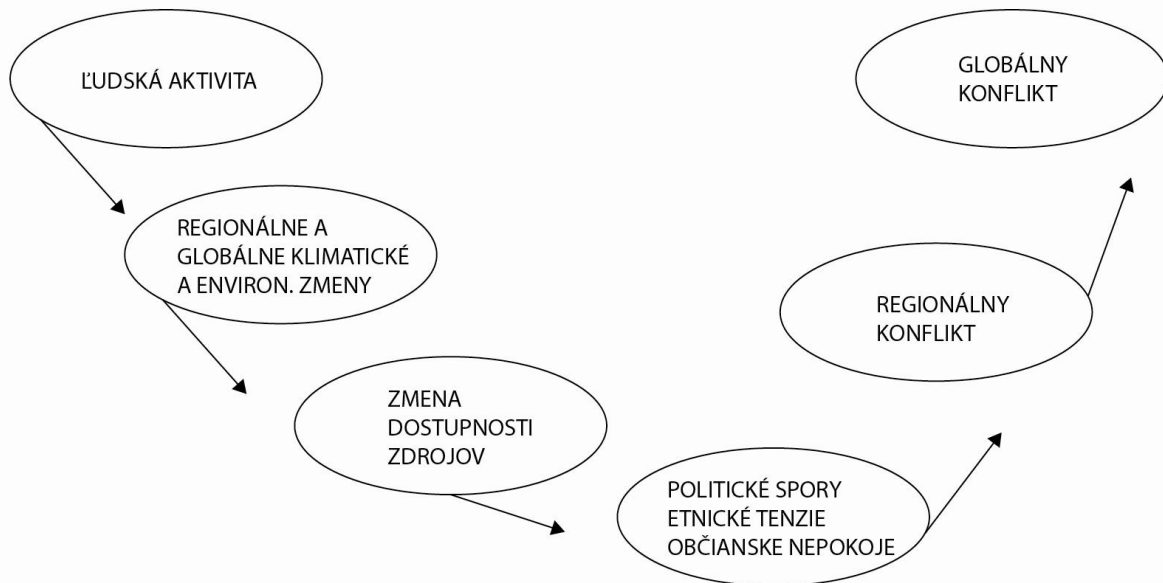
3.1 Špecifické hrozby v sektore environmentálnej bezpečnosti

NÁZOV	REFERENČNÝ OBJEKT	ZDROJ HROZIEB	ROZSAH
Ekologická bezpečnosť	Prirodzené prostredie	Ľudská činnosť	Ekosystém
Spoločná bezpečnosť	Štát	Zmena ŽP	Globálny/ Regionálny
Environmentálne násilie	Štát	Vojna	Štát
Národná bezpečnosť	Štát	Zmena ŽP	Štát
Human Security	Jednotlivci	Zmena ŽP	Lokálny

Ekologická bezpečnosť upriamuje pozornosť na zachovanie prirodzeného životného prostredia, ktoré je potenciálne ohrozené ľudskou činnosťou a ktoré sa zároveň pri negatívnom vývoji môže premeniť z referenčného objektu na zdroj hrozieb, ako to v tabuľke reflektuje tzv. spoločná resp. národná bezpečnosť. V súčasnosti

sa zabezpečenie tejto agendy odohráva na politickej úrovni dohôd a rokovaní o parciálnych témach súvisiacich s ochranou životného prostredia, ktoré sú intenzívne ovplyvňované najmä ekonomickými a politickými záujmami jednotlivých krajín.

Environmentálne násilie predstavuje trajektóriu vzniku potenciálneho konfliktu, ako medzi štátmi, tak aj na úrovni vnútroštátnych konfliktom. Môžeme v tomto prípade hovoriť buď to o konfliktoch vyvolaných nerovnomernou distribúciou prístupu k prírodným zdrojom, resp. o tom, že zmena životného prostredia sa stala akcelerátorom zmien v danej spoločnosti a teda nebola priamou príčinou konfliktu, ale poskytla pre konflikt nevyhnutnú predispozíciu⁹²⁸.

Biswas, 2011, str. 12

Jednou z kľúčových otázok, ktoré otvára aj sektor environmentálnej bezpečnosti je spôsob, ako je prostredníctvom hrozieb z neho vyplývajúcich ovplyvnená ľudská bezpečnosť, ktorá sa stáva jednou z najvýraznejších tém súčasnosti. Ľudská bezpečnosť ako koncept spochybňuje privilegovanosť tradičného ponímania bezpečnosti, a preferuje individuálne skúsenosti a deprivácie. Zjednodušene možno povedať, že tradičný koncept štátnej bezpečnosti je v súčasnosti nevyhnutná, ale nie dostatočná podmienka ľudského blahobytu. (Newman, 2010)

S napojením na koncept ľudskej bezpečnosti je jednou z veľkých tém aj environmentálna migrácia. Environmentálny rozvrat vytvára nátlak na široké spektrum ľudskej činnosti a jedným z dôsledkov čoraz alarmujúcejšej environmentálnej reality súčasnosti je následne ľudská migrácia. Už na začiatku 90tych rokov Intergovernmental Panel on Climate Change varoval, že sa môže objaviť značná úroveň migrácie ako výsledok meniacich sa klimatických podmienok. (Morrissey, 2009) Existuje množstvo literatúry, ktorá sa pokúša klasifikovať príčiny environmentálnej migrácie, pričom jednou z možností jej kategorizácie je vyčlenenie štyroch ciest, ktorými environmentálna zmena môže ovplyvniť migráciu. Susan Martin ich charakterizuje ako intenzifikáciu prírodných katastrof, otepľovanie a sucho ovplyvňujúce poľnohospodársku produkciu, zvyšovanie hladiny morí a pobrežných oblastí a súťaž o prírodné zdroje, ktorá môže viesť ku konfliktom vyžadujúcim vysídlenie. (Martin, 2010) Zraniteľnosť či odolnosť voči týmto situáciám majú následne ovplyvňovať schopnosť zvládať danú situáciu alebo sa jej prispôbiť a determinovať

⁹²⁸ Táto problematika je najčastejšie napojená na negatívne dopady klimatických zmien.

tak mieru environmentálnej migrácie⁹²⁹. Môžeme tvrdiť, že tak ako environmentálne a klimatické zmeny nepoznajú politické hranice, môžu ako svoj externý produkt so sebou niesť aj vlnu ľudí neschopných naďalej zotrvať vo svojich predchádzajúcich rezidenčných vzorcoch, ktorí nemusia zotrvať v rámci hraníc svojho štátu ako interne vysídlení migranti, ale ktorí prekročia hranice svojho štátu hľadajúc nové, vyhovujúcejšie podmienky na život. Takýmto spôsobom sa profiluje špecifická skupina ľudí, ktorá provokuje intenzívnu debatu ohľadom miery ich následnej medzinárodnej ochrany, o spôsobe ich klasifikácie a o ich relevancii.

4 Zhrnutie

V súčasnosti sú štáty nútené čeliť rôznorodým hrozbám. Povaha a zdroje týchto hrozieb transformujú poňatie bezpečnosti. Popritom, prístup berúci do úvahy tendencie smerujúce k zabezpečeniu ľudskej bezpečnosti napomáha prehĺbovaniu konceptu bezpečnosti. Mnoho otázok už zodpovedaných je, mnohé veci sú vnímané ako samozrejmé. Tak ako je zrejmé, že odbor medzinárodných vzťahov je prepojený s bezpečnostnou agendou, tak je zrejímavý aj súvis postupného dejinného vývoja s transformáciou všeobecne prijímanej definície bezpečnosti, no nie v zmysle premeny samotnej definície, ale v zmysle premeny šírky a hĺbky vnímania tohto konceptu. Kodanská škola poskytla počiatočný impulz k percepcii premeny podložený pomerne silným teoretickým konceptom, ktorý v sebe spája tri druhy tradícií teórií medzinárodných vzťahov a ktorý akoby predurčoval následný nevyhnutný interdisciplinárny prístup k skúmaniu bezpečnosti v 21. storočí.

Environmentálna bezpečnosť je príkladom *par excellence* netradičného ponímania bezpečnosti a postupné vymedzenie možných, z neho vyplývajúcich hrozieb predstavuje spektrum nových výziev, ktoré sa môžu stať jednou z veľkých skúšok medzinárodného spoločenstva, ak vezmeme do úvahy bezhraničnosť environmentálnej agendy.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BARNETT, J. 2001. The Meaning of Environmental Security. Ecological Politics and Policy in the New Security Era. London – New York: Zed Books., 2001. 184 s. ISBN Hb 1 85649 785 2
- [2] BISWAS, N. R. 2011. Is the Environment a Security Threat? Environmental Security beyond Securitization. In International Affairs Review, 2011, Vol. 20, No. 1, s. 1-22. Dostupné na internete: <http://www.iar-gwu.org/sites/default/files/articlepdfs/Niloy%20Biswas%20-%20Is%20the%20Environment%20a%20Security%20Threat.pdf>
- [3] BUZAN, B. 1991. People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in Post-Cold War Era. Second Edition. London: Longman., 1991. 311 s. ISBN 10 0955248817
- [4] BUZAN, B., WEAVER, O., WILDE, J. 1998. Security: A New Framework for Analysis. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Pub., 1998. 239 s. ISBN 155587603X
- [5] JERVIS, R. 1982. Security Regimes. In International Organization, Vol. 36, No. 2, s. 357-378. Dostupné na internete: <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=4281412>

⁹²⁹ Súvislosť medzi mierou zraniteľnosti a hrozbou je v tomto prípade intenzívna najmä vo vzťahu k rozvojovým krajinám.

- [6] LASICOVÁ, J., UŠIAK, J. 2012. Bezpečnosť ako kategória. Bratislava: VEDA, 2012. 264 s. ISBN 978-80-224-1284-1
- [7] MARTIN, S. 2010. Climate Change, Migration, and Governance. In Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations, 2010, Vol. 16, s.397-414. Dostupné na internete: <http://journals.riener.com/doi/abs/10.5555/ggov.2010.16.3.397>
- [8] MORRISSEY, J. 2009. Environmental Change and Forced Migration. Refugee Studies Centre. Dostupné na internete: <http://www.rsc.ox.ac.uk/events/environmental-change-and-migration/EnvChangeandFmReviewWS.pdf>
- [9] MUTIMER, D. 2011. Beyond Strategy: Critical Thinking and the New Security Studies. In: SNYDER, C.A. Contemporary Security and Strategy. London: Palgrave Macmillan. 2011. s. 77 – 101. ISBN 10 0230241506
- [10] NEWMAN, E. 2010. Critical human security studies. Review of International Studies, Vol. 36, Issue 01, January 2010. s. 77-94. Dostupné na internete: <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=7103424>
- [11] WAISOVÁ, Š. 2003. Současné otázky mezinárodní bezpečnosti. Praha: Aleš Čeněk, 2003. 160 s. ISBN 9788073801946
- [12] WAISOVÁ, Š. 2004. Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti. Kodanská škola na křižovatce strukturálního realismu, anglické školy a sociálního konstruktivismu. Mezinárodní vztahy 3, 2004. s. 66 – 86. Dostupné na internete: <http://www.mezinarodnivztahy.com/article/view/124>

Kontakt

Mgr. Martina Šinkovičová

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela

Kuzmányho 1, Banská Bystrica, 97401

Email: martina.sinkovicova@umb.sk

Slovenská republika

SÚČASNÉ VÝZVY A HROZBY SVETOVEJ POLITIKY

PhDr. Marián Török

Abstrakt

V príspevku autor predstavuje vybrané hrozby a výzvy, ktorým čelí v súčasnosti svetová politika. Popisuje problematiku globálnej chudoby, globálnych epidémií, klimatických zmien, medzinárodného terorizmu a zlyhávajúcich štátov. Dôsledky týchto hrozieb vedú/môžu viesť k nepokojom a jedinou stratégiou pre udržanie mieru vo svete je aktívne spolupracujúca medzinárodná politika.

Kľúčové slová: globalizácia, medzinárodné vzťahy, svetová politika, svetové výzvy a hrozby

Abstract

In this article the author presents selected threats and challenges facing the present world politics. He describes the issues of global poverty, global pandemics, climate change, international terrorism and failing states. The consequences of these threats lead/can lead to riots and the only strategy to maintain peace in the world is actively cooperating international policy.

Key words: globalization, international relations, world politics, global challenges and threats

1 Súčasné výzvy a hrozby svetovej politiky

Snahy o zabezpečenie mieru sú príbehom víťazstiev a prehier, vzostupov a pádov zoči voči novým výzvam, čiastočných úspechov a opätovných zlyhaní. Tieto snahy sú obvykle sprevádzané myšlienkami večného mieru, po ktorých nasleduje prebudenie sa do krutej reality. Zápas o bezpečnosť vo svete je preto stále aktuálnou úlohou. A nielen to. Časom sa javí, že je čím ďalej tým viac komplexnejšia, čo znamená, že ju v medzinárodnom prostredí nie je možné zabezpečovať konvenčnými metódami a ani zaužívanými prostriedkami. V minulosti síce postačovalo budovanie zbrojného priemyslu, dohadovanie spojenectiev a vytváranie mocenskej rovnováhy, no dnes toto tvrdenie už neplatí. Bez odstránenia príčin sa hrozby tvoriace nepokoje budú stále obnovovať. Súvisí to s viacerými dôvodmi: humanitárnymi, hospodárskymi, ale aj chudobou a nedodržiavaním ľudských práv, demografickým vývojom, nedostatkom nerastných surovín, ale i s globálnymi epidémiami. Iným druhom hrozieb sú klimatické zmeny, či zlyhávajúce štáty. Tou najnevypočítateľnejšou hrozbou je zasa medzinárodný terorizmus.

Na začiatku druhého desaťročia 21. storočia to nevyzerá, že by svetová politika ako celok mala plán na vyriešenie aktuálnych hrozieb. Ba naopak, k stále aktuálnym hrozbám radíme medzinárodný terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia, súboj o nerastné suroviny a napokon, jednou z nových výziev je aj globálna finančná kríza, ktorej dôsledky na svetové hospodárstvo nevie momentálne nikto presne odhadnúť. Aj toto posledne spomenuté ohrozenie bude v najbližšom období spôsobovať sťaženie života miliónov ľudí na svete. Nesmieme zabudnúť, že medzinárodný systém sa nachádza v procese zmien. Po ukončení konfliktu medzi Východom a Západom sa vyvinula unipolarita (s prvkom jedného hegemóna), ktorá sa ukázala ako fenomén krátkej životnosti. Dnes smerujú trendy k multipolarite. Do popredia sa dostávajú krajiny ako Čína, India a stále nemožno podceňovať ani vplyv Ruska. Indie naznačujú, že dochádza ku koncu jednej epochy

a nástupu inej. Pritom vôbec nezáleží na tom, aké budú nové mocenské centrá, problémy, ktorým dnes čelí svet, sa budú dať riešiť jedine multilaterálne, teda tak, ako je to už v súčasnosti. V tom horšom prípade sa nebudú dať vyriešiť vôbec.

Vo svojom príspevku sa venujem piatim vybraným oblastiam, ktoré zaraďujem, popri už spomenutých krízach, medzi tie najväčšie výzvy pre svetovú politiku.

2 Globálna chudoba

Jednou z najmasovejších zbraní hromadného ničenia je v prenesenom slova zmysle aj hlad. Každoročne naň zomierajú milióny ľudí. Preto je nevyhnutné popasovať sa vo svete s problémom hladu a toho, čo ho spôsobuje – chudobou. Bez toho, aby sa politika úspešných štátov zaoberala touto problematikou, nebude jednoduché udržať mier vo svete.

Tento problém nie je len v chudobných krajinách, objavuje sa aj vo vyspelých štátoch. V týchto sa však darí do istej miery chudobu zmierňovať prostredníctvom vyváženej sociálnej politiky, ale nedarí sa ju eliminovať úplne. Pri pohľade na bývalé kolónie, teda väčšinu krajín tretieho a štvrtého sveta, (Sme, 2001) zistíme, že priepasť medzi chudobnými a bohatými krajinami je enormná. Len „pri porovnaní priemernej dĺžky života v dnešnej dobe sa Zambia, kde je priemerná dĺžka života menej ako 30 rokov, nachádza v horšej situácii, aká bola napríklad v Anglicku v roku 1840“. (DGVN, 2005, s. 5) Aj napriek rozvojovým programom sa niektoré krajiny nedokážu dostať zo zlej situácie a sú čím ďalej tým viac chudobnejšie. Iné sa zasa snažia so všetkých síl uniknúť chudobe, ale pri svojich snahách zostávajú na tom rovnako. Tých krajín, ktorým sa reálne podarí dostať sa z chudoby, je na svete minimum. Je očividné, že aj napriek nespočetným pokusom o pomoc týmto krajinám zatiaľ nikto nenašiel recept na riešenie globálnej chudoby. (Sachs, 2006)

Zadefinovanie chudoby je obdobne obtiažne ako aj jej meranie, nakoľko je východzia pozícia postihnutých krajín rozdielna. Rozlišujeme medzi absolútnou, relatívnou, dočasnou a štrukturálnou chudobou.⁹³⁰

Štatistiky hovoria, že od konca Studenej vojny sa rady chudobných krajín rozšírili o 54 štátov (20 v Afrike, 17 vo východnej Európe, 6 v Latinskej Amerike a Karibskej oblasti, 6 v Ázii a 5 v arabskom svete). (Barthelt, 2005) Ak medzinárodné spoločenstvo nezvýši rozsah svojej pomoci, bude sa chudoba naďalej odzrkadľovať na vysokej úmrtnosti detí, nízkej vzdelanosti, nedostupnosti zdravotnej starostlivosti a hlade u takmer pätiny svetového obyvateľstva.

Na celom svete žijú chudobní prevažne mimo miest. Je to paradox, že si nevedia vlastnou výrobou zabezpečiť obživu a lepší život. Dôvodov je niekoľko, počnúc infraštruktúrou a napríklad celoročne nezjazdnými cestami, aby mohli do miest predať svoje výrobky, ale aj nepriaznivými poveternostnými podmienkami. Často nevlastnia ani tolko pôdy, aby si vedeli zaobstaráť obživu pre samých seba a nie ešte aj zvyšky úrody predávať. A niektorí sú na tom tak zle, že pôdu vôbec nevlastnia, tým pádom si ju musia prenajímať, a potom výťažky z predaja nestačia na to, aby pokryli vôbec ich základné potreby. (Ziegler, 2008)

Jedným z dôvodov chudoby sú roky pretrvávajúce vojenské konflikty, ktoré sami o sebe znemožňujú boj proti chudobe a napomáhajú jej tým, že ničia infraštruktúru. Aj keď neexistuje priama kauzalita medzi občianskou vojnou a chudobou, mnoho faktov nasvedčuje

⁹³⁰ Absolútna chudoba neumožňuje človeku rozvíjať svoje schopnosti, ľudia žijú v katastrofálnych podmienkach a ich denný limit je v priemere nižší než 1,25 dolára. Podľa odhadov Svetovej banky takto žilo v roku 2008 približne 22% ľudí v rozvojových krajinách. (TAZ, 2012) Relatívne chudobní musia denne vyžiť s menej ako 2 dolármi. Pri dočasnej chudobe sa človek ocitá v istom období pod hranicou chudoby, ale z vlastných síl sa z nej dokáže dostať. Štrukturálna sa vyskytuje najmä v krajinách, kde sú rozšírené chudobné štvrte (slumy). (Nunnenkamp/Thiele, 2004)

tomu, že nárast životnej úrovne značne znižuje hrozbu násilných konfliktov. (Eberlei, 2009) V tejto súvislosti pripomeniem tiež analyzovaný problém rozpadu štátov, keďže v mnohých chudobných krajinách je štátny systém natoľko rozvrátený, že už nemôže byť ani reč o fungujúcom štátnom zriadení. Ďalším faktorom ovplyvňujúcim vôľu štátov bojovať proti chudobe je existujúci systém globálnej pomoci vo forme poľnohospodárskych subvencií. Mnohé chudobou postihnuté krajiny tak vedia, že pokiaľ by sa z chudoby dostali, už by nepožívali vysokú finančnú podporu. (UNDP, 2010)

Problém globálnej chudoby je hrozbou pre celý svet. Riešenie si vyžaduje spoločné iniciatívy, nakoľko situácia v chudobou zmietaných krajinách je taká vážna, že pokusy o boj s ňou už neprídu od samotných postihnutých krajín. Táto téma je už niekoľko rokov súčasťou agendy svetového spoločenstva, no napriek tomu nevidujeme citel'né zlepšenia tejto hrozby. Práve naopak, čísla absolútne chudobných rastú.

3 Globálne epidémie

Epidémie „nepoznajú“ hranice medzi krajinami. Preto už v 19. storočí došlo k medzinárodnej spolupráci v súvislosti s hľadaním riešení ako predchádzať epidémiám a ich šíreniu. Doposiaľ sa žiaľ nepodarilo nájsť také efektívne mechanizmy, ktoré by dokázali zastaviť šírenie nákazy. Vývoj ukázal, že nielen štáty medzi sebou spolupracovali v boji proti epidémiám, ale kooperovali aj prostredníctvom medzinárodných organizácií. Aj napriek mnohým snahám zdravie vo svete neustále ohrozujú viaceré epidémie. Niektoré viac známe (HIV/AIDS), niektoré novšie expandujúce do celého sveta (H1N1 – prasacia chrípka; H5N1, H7N9 – vtáčia chrípka; SARS; BSE), ďalšie príznačné pre konkrétne oblasti, kontinenty (rôzne druhy horúčok, cholera, žltáčka, malária, ebola).

Šírenie mikróbov je spojené do veľkej miery s chudobou a vojnami. Krajiny sužované týmito faktormi sú pre ne liahňou. Oproti pomerne zdravým priemyselným krajinám stoja rozvojové krajiny, z ktorých sa nákaza šíri do celého sveta. Spomenuté choroby preto nie sú len problémom krajín, kde sa nákaza objaví, ale ide o globálnu hrozbu. V súčasnej dobe nie je problém rozšíriť nákazu do celého sveta za niekoľko hodín. Práve v súvislosti s globalizáciou môže nákaza ohroziť hociktorý kontinent. Najviac ohrozené sú vyspelé krajiny prostredníctvom dovozu rôznych exotických tovarov, ale aj dovoleníek ich občanov v netradičných destináciách.

Aby bolo možné zabezpečiť dlhodobé zníženie počtu nákaz, musia sa riešiť tri problémy. Výskum by sa mal venovať detailnejšie epidémiám, ktoré si vo svete vyžadujú najviac obetí. Už vyvinuté lieky, ako aj liečebné metódy by mali byť dostupnejšie. A oboje opatrenia nebudú účinné, ak nebude vytvorený fungujúci systém zdravotnej starostlivosti aj v rozvojových krajinách. Len prostredníctvom dobudovania medicínskej infraštruktúry v chudobných krajinách sa podarí realizovať preventívne očkovania aj doručenie liekov pacientom.

Doterajšie skúsenosti ukazujú, že medzinárodná spolupráca pri boji s infekčnými chorobami funguje len vtedy, ak sa na nej podieľa čo najviac štátov. Je preto dôležité, aby sa vyspelé krajiny zoskupené v rôznych medzinárodných organizáciách tejto otázke venovali dôsledne. Aj pri tejto hrozbe prichádzajú problémy z rozvojových, nie zriedkavo chudobných krajín, no kľúč k ich riešeniu sa nachádza práve v krajinách vyspelých.

4 Klimatické zmeny

Popri lokálnych (znečistenie ovzdušia) a regionálnych (znečistenie vodných tokov) problémoch životného prostredia sú najnebezpečnejšími problémy globálne (klimatické

zmeny). Tieto sa netýkajú len jednej krajiny, alebo konkrétnej oblasti, ale majú vplyv na životné prostredie celého sveta. Globalizácia dopomohla nielen k rozšíreniu takýchto rizík, ale v mnohých prípadoch bola ich spúšťačom. Práve klimatické zmeny sú dôsledkom celosvetovej mobility, ako aj výrobných procesov a s nimi spojenými emisiami. Napriek prísny štandardom ohľadom emisií sa často stáva, že tlak konkurencie núti výrobcov na celom svete tieto štandardy porušovať. Problematika týkajúca sa celého sveta preto nie je riešiteľná jednou krajinou, ale je nevyhnutné hľadať globálne politické kompromisy.

Klimatické zmeny môžu mať v budúcnosti nedeľateľné následky pre život na zemi, preto sa touto problematikou nestačí zaoberať v rozsahu, ako je to v súčasnosti. Odborníci varujú pred zvýšením hladiny oceánov a morí, topením ľadovcov, zmenou vegetačných zón, vyhynutím istých druhov živočíchov a rastlín, nárastom oblastí sužovaných suchom, zintenzívnením búrok a víchric a rozšírením tropických chorôb. (Höppe, 2005) Azda najviac postihnú tieto následky práve najchudobnejšie krajiny, kde sa s najväčšou pravdepodobnosťou budú rozširovať púšte, ľudia budú umierať častejšie od hladu a smädu. V rozvojových krajinách susediacich s oceánom bude mať ničujúce následky aj zvýšenie ich hladiny. V priemyselných krajinách sa skôr podarí čeliť následkom zvýšenej hladiny oceánu prostredníctvom ochranných hrádzi. Podľa výskumov európskych klimatológov by zmena klímy v Európe do roku 2100 mohla práve otepľovaním spôsobiť zánik Golfského prúdu, čo by na Európu malo fatálne následky, čím by sa priemerná ročná teplota znížila o 5 °C a teplotné rozhranie by sa podobalo súčasným teplotám na Aljaške. (Latif, 2006)

Na medzinárodnej scéne je dostatočný priestor na hľadanie riešení prostredníctvom dvoch druhov opatrení. Jedným je zlepšenie ochrany životného prostredia a druhým je zavedenie špecifických regionálnych opatrení, ktorými sa spoločnosť prispôbi novým podmienkam v súvislosti s prebiehajúcimi klimatickými zmenami. Zjednodušene povedané, čo je neovládateľné, tomu sa snažiť vyhnúť a to, čomu sa už vyhnúť nepodarí, snažiť sa ovládať.

V súvislosti s prevenciou pred konfliktmi súvisiacimi so zmenou klímy a následnou migráciou, by mal byť čo najskôr identifikovaný možný potenciál spolupráce. Platí to najmä pre globálnu úroveň prostredníctvom už existujúcich medzinárodných inštitúcií. Zároveň aj nové normy by mohli napomôcť zadefinovať spoločný záujem o zmeny pri ochrane životného prostredia a zamedzenie klimatických zmien. Pri konkrétnych projektoch znižovania vypúšťania škodlivín do ovzdušia by vyspelé krajiny mohli zároveň priamo podporovať rovnaké technológie aj v rozvojových krajinách, čím by šetrili nielen energiu, ale najmä by nevytvárali veľké množstvo emisií.

5 Medzinárodný terorizmus

Terorizmus je odrazom spoločenských a medzinárodných problémov a je výsledkom politických a sociálnych procesov. Príčiny terorizmu sú rôznorodé a často sa nedajú jednoducho popísať. Svoju úlohu pri ňom zohrávajú viaceré faktory: skupinové, organizačné, kultúrne, politické a hospodárske. Ako vlastne dochádza k terorizmu? Väčšina teroristických zoskupení vzniká v takých oblastiach, ktoré sú sužované konfliktmi a pôsobia odtiaľ do celého sveta. Predovšetkým faktor údajného potlačania alebo odtlačania na okraj spoločnosti zohráva rozhodujúcu úlohu pri ideológii a voľbe prostriedkov na útoky týchto zoskupení.

Teroristickej organizácii typu Al-Kaidá sa pritom podarilo lokálne a medzinárodné aspekty ideologicky, strategicky a operatívne prepojiť, čo viedlo k preneseniu problému do kontextu globálnych nezhôd medzi Západom (reprezentovaným USA a ich spojencami) a „poníženým“ moslimským svetom. V tomto sa nachádza strategický bod neúspechu v boji proti terorizmu. A teda, že terorizmus sa nedá vyhubiť nejakou doktrínou, ktorú budú politici opakovať. Kategórie ako víťazstvo a porážka nemôžu byť v boji proti terorizmu

kritériami úspechu. Je nevyhnutné všimnúť si, že teroristi nesledujú jeden cieľ, teda konečné víťazstvo. Podľa toho ako pristupujú k bojom, vyhľadávajú dlhoročnú zdrvivú vojnu, ktorá sa nedá rozhodnúť výlučne vojenskými prostriedkami. V užšom slova zmysle nad terorizmom sa nedá zvíťaziť, možné je s ním bojovať a tým zúžiť jeho akčný rádius, čím sa zredukuje jeho potenciál hrozby. Účinné je prerušiť jeho infraštruktúru, dopĺňanie zdrojov a materiálu, ako aj obmedziť mobilizáciu sympatizantov a znemožniť výcvik nových bojovníkov. (Schneckener, 2006a) Aj napriek tomu bude zložitá túto formu násillia zniesť zo sveta, keďže neustále budú existovať skupiny aj jednotlivci, ktorí budú takýmto spôsobom sledovať svoje záujmy.

Cieľom teroristov je buď obyvateľstvo istého štátu alebo jednotlivcov šokovať a zastrašiť. Keďže na základe svojich nedostatkov a slabostí nie sú v pozícii, aby porazili bezpečnostný aparát štátu, resp. medzinárodného zoskupenia, musia zanechať minimálne vo vnímaní verejnosti pocit sily, teda pôsobiť nebezpečnejšie, ako možno často sú. Psychické a mediálne efekty – to je to, čo teroristi sledujú. Preto často smeruje násillie proti cieľom s konkrétnou symbolikou pre štát (náboženské a hospodársky dôležité miesta, vojenské zariadenia, vládne budovy), čím chcú „protivníka“ provokovať a ponížiť. Avšak útokom sa nevyhnú ani hromadná doprava, reštaurácie, kaviarne, trhoviská a spoločenské akcie. Tým chcú signalizovať, že úplne každý môže byť ich terčom. Obeťami medzi civilným obyvateľstvom sú pritom náhodní účastníci. Zneistenie a šokovanie je jedným motívom, tým druhým je zasa mobilizácia sympatizantov a podporovateľov, ako aj radikalizácia teroristických aktivít. (Münkler, 1999)

Boj proti terorizmu musí byť zložený z viacerých atribútov, ak má svetové spoločenstvo záujem o zneškodnenie čo najväčšieho množstva teroristických buniek už priamo v základoch. Globálne uskutočňovaný terorizmus je ponímaný ako forma vojny, odpoveďou na ktorú je ďalšia vojna. Potenciálne spojenie terorizmu, zlyhávajúcich štátov a zbraní hromadného ničenia môže byť dôvodom pre zmenu paradigmy z primárne defenzívnej, reaktívnej na ofenzívnu, preventívne smerovanú stratégiu s využitím vojenských zložiek. Strategickou odpoveďou aktérov svetovej politiky na terorizmus by mala byť podpora demokracie a slobody predovšetkým v arabskom svete. Taktiež si boj proti terorizmu vyžaduje dlhodobú perspektívu, ktorej hlavnými aspektmi by mali byť: upokojenie občianskych vojen, regionálnych konfliktov, boj proti čiernej ekonomike, posilnenie štátnych štruktúr, socioekonomická a spoločenská modernizácia, pomoc mierumilovným a izolovanie militantných síl, zintenzívnenie medzikultúrneho dialógu, či posilnenie medzinárodných noriem. Dosiahnutie takto pomenovaného cieľa nie je jednoduché. Všetky spomenuté aspekty sa totiž vzájomne ovplyvňujú, čo môže spôsobiť neúspech v boji s terorizmom. Napríklad potlačenie čiernej ekonomiky môže vyvolať nové konflikty. Hospodárska a spoločenská modernizácia môže vyvolávať napätie. Presadenie prísnejších medzinárodných noriem môže byť spojené s reakciami radikálnych skupín a komunikované ako presadzovanie západnej ideológie do týchto krajín. Krátkodobé úspechy v tejto oblasti nestačia. Dôležité je, aby svetové spoločenstvo dokázalo byť úspešné aj dlhodobo.

6 Zlyhávajúce štáty

V modernom svete plní štát dvojité poriadkovú funkciu – v rámci svojho teritória zabezpečuje verejný poriadok a je súčasťou medzinárodného systému, čiže je nositeľom globálneho poriadku. Oslabené, zlyhávajúce a rozpadajúce sa štáty sú istými nášľapnými mínami oboch týchto funkcií štátu. Spôsobujú problémy nielen na národnej, či regionálnej úrovni, ale aj na medzinárodnom poli. Existuje niekoľko takých štátov, nachádzajúcich sa najmä vo východnej Európe, v Afrike, Ázii a v Latinskej Amerike.

Predstava o aký štát ide pri tzv. zlyhávajúcom štáte vychádza z koncepcie európskeho vnímania štátu. Pritom ide o známu definíciu, pri ktorej sa vychádza z troch základných atribútov, že štát musí mať územie, obyvateľstvo a štátnu moc. Štátna moc ako zosobnenie štátu a garant verejného poriadku požaduje suverenitu do vnútra pre obyvateľov a navonok pre vonkajších aktérov. V praxi medzinárodných vzťahov a z perspektívy medzinárodného práva je nevyhnutnosťou pre štát uznanie inými, aby mohol aj navonok suverénne konať. Popri reálnej štátnosti prostredníctvom vyššie uvedených troch elementov existuje na scéne aj ďalšia štátnosť vychádzajúca z medzinárodného uznania. Pre formálnu existenciu štátu je dokonca tá druhá dôležitejšia, keďže len na jej základe môže krajina nadviazať diplomatické styky a stať sa aj členom medzinárodných organizácií.

Pre zlyhanie štátu neexistuje jednoduché vysvetlenie. Erózia štátnosti je ovplyvňovaná viacerými faktormi a je v každom prípade individuálna. Ide o faktory štruktúry, procesu a tzv. vyvolávacie faktory.⁹³¹ K týmto trom faktorom sa pridáva aj vplyv medzinárodnej, resp. regionálnej roviny. Ide o vzťahy medzi konkrétnym štátom a medzinárodným/regionálnym spoločenstvom. Taktiež nezanedbateľný je vplyv národnej úrovne, teda vzťah medzi spoločnosťou a štátom ovplyvnený správaním sa elít. Posledným účinkom na destabilizáciu štátu je vnútroštátna úroveň (vzťah medzi štátom a regionálnymi/samosprávnymi aktérmi). (Matthies, 2000)

Čím sa vyznačujú zlyhávajúce štáty? Neexistujúcim monopolom moci, ale naopak viacerými aktérmi, ktorí požívajú moc, vodcovia rôznych skupín, rebeli, vojenské jednotky. Títo aktéri pôsobia paralelne a tak aj konajú, niekedy samostatne, inokedy v koalíciách, podľa toho ako im to vyhovuje. Namiesto právneho štátu v zlyhávajúcom štáte funguje spolitizovaná justícia. Právo silnejšieho je nad právom zákonným.

Zlyhávajúce štáty ani nie sú tak problémom pre samých seba, keďže sa pohybujú na hrane svojej existencie, ako sú hrozbou pre svet. Aj rozpad štátov bol skôr ponímaný ako problém primárne lokálny, maximálne regionálny, aj s následkami týkajúcimi sa obyvateľstva nachádzajúceho sa priamo v centre kríz. Problematika zlyhania štátu je bezpečnostným problémom, ktorý keď prerastie isté lokálne/regionálne hranice, bude sa šíriť do sveta. Stabilný sociálny, hospodársky, politický a kultúrny vývoj spoločnosti sa v súčasnosti nedá dosiahnuť bez štátneho rámca a rovnako platí, že bez legitímnej vlády sa nedá predchádzať občianskym vojnám a nepokojom.

Krehká štátnosť je pritom aj podporný faktor pre budovanie infraštruktúry terorizmu, ktorú teroristi potrebujú, aby mohli existovať. Ak sa to udeje, lokálne teroristické štruktúry sú rýchlo na svete a tieto potom dokážu pôsobiť cezhranične bez obmedzení. (Schneckener, 2006b)

Erodujúce štátne štruktúry umožňujú na základe nedostatočných kontrolných mechanizmov šírenie neregulovaných aktivít do celého sveta. Tieto so sebou prinášajú ďalšie problémy pre danú krajinu a môžu zrýchliť aj proces úplného zlyhania štátu vďaka praniu špinavých peňazí, medzištátnej korupcii, obchodu s bielym mäsom, drogami, diamantmi, zbraňami. (Lock, 2004)

Odpoveď medzinárodného spoločenstva na túto problematiku je koncepcia „State building“ (budovania štátov). Je dôležité pritom rozlišovať o aký druh podpory ide. Môže ísť o tri varianty: stabilizáciu, reformu alebo kreovanie/obnovovanie štátnych štruktúr. Podľa

⁹³¹ Štrukturálne faktory vychádzajú z prirodzených daností krajiny (nerastných surovín), z politických, kultúrnych a socioekonomických daností (história, zloženie etnika). Procesné faktory v priebehu 5 – 10 rokov spôsobia eróziu štátnosti (správanie politických elít, ich reakcie na krízy, vysporiadanie sa s nespokojnosťou obyvateľstva, nárast extrémizmu). Vyvolávacie faktory v priebehu krátkeho času spôsobia enormné zmeny. Môžu byť dôsledkom dlhodobého vývoja, ale spôsobia náhle zvraty (vojenský prevrat, revolúcia, občianska vojna).

rozsahu nevyhnutnej pomoci trvanie budovania štátu, ktorý zlyhal sa odhaduje medzi 5 až 20 rokmi, kým opätovne dokáže preukázať len základnú funkčnosť. (Fukuyama, 2006)

* * *

Súčasný výzvy svetovej politiky sa do veľkej miery odrážajú aj na politikách jednotlivých štátov. Dôsledky aktuálnych politických, hospodárskych, spoločenských, ale aj bezpečnostných otázok by nemali byť len výsledkom globalizácie, ale svet by mal nájsť aj odpovede na ne. Hrozby, ktorým čelí svetová politika nevznikli za posledné roky, len im medzinárodné spoločenstvo nevenovalo patričnú pozornosť. Ich dosah pritom nemusel byť globálny, ale časom a vplyvom globalizačných procesov sa z jedného regiónu preniesli do celého sveta a ich riešenie si vyžaduje pozornosť množstva aktérov – štátov, ale aj medzinárodných organizácií.

Päť rozpracovaných problémov poukazuje na fakt, že jedinou stratégiou pre mierové spolunažívanie je aktívna kooperujúca medzinárodná politika. Aktérom nesmie chýbať politická vôľa „zneškodniť časované bomby“, ktoré na svetlo sveta priniesla globalizácia.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BARTHELT, R. 2005. *Die Welt vor dem Abgrund*. Düsseldorf: Droste, 2005. 287 s. ISBN 978-3770011858.
- [2] DGVN. 2005. *Internationale Zusammenarbeit am Scheidepunkt. Entwicklungshilfe, Handel und Sicherheit in einer ungleichen Welt*. [online]. Berlin: Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationen e. V., 2005 [cit. 06.05.2013]. Dostupné na internete: <http://www.dgvn.de/fileadmin/user_upload/PUBLIKATIONEN/UN_Berichte_HDR/HDR/HDR_2005/01_HDR2005-Ueberblick-web.pdf>
- [3] EBERLEI, W. 2009. *Afrikas Wege aus der Armutsfalle*. Frankfurt am Main: Brandes & Apsel Verlag, 2009. 199 s. ISBN 978-3860996119.
- [4] FUKUYAMA, F. 2006. *Staaten bauen. Die neue Herausforderung internationaler Politik*. Berlin: Ullstein, 2006. 192 s. ISBN 978-3548368108.
- [5] HÖPPE, P. 2005. Auswirkungen von Klimaänderungen auf den Menschen. In MÜNCHENER RÜCKVERSICHERUNGS-GESELLSCHAFT (ed.) *Wetterkatas-trophen und Klimawandel. Sind wir noch zu retten?* München: Münchener Rückversicherungs-Gesellschaft, 2005. ISBN 978-3937624808. s. 156 – 165.
- [6] LATIF, M. 2006. *Klima*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2006. 128 s. ISBN 978-3596161256.
- [7] LOCK, P. 2004. Gewalt als Regulation: Zur Logik der Schattenglobalisierung. In KURTENBACH, S./LOCK, P. (ed.) *Kriege als (Über)Lebenswelten*. Bonn: Dietz, 2004. ISBN 978-3801203375. s. 40 – 61.
- [8] MATTHIES, V. 2000. *Krisenprävention. Vorbeugen ist besser als heilen*. Opladen: Leske + Budrich, 2000. 250 s. ISBN 978-3810029140.
- [9] MÜNKLER, H. 1999. *Gewalt und Ordnung. Das Bild des Krieges im politischen Denken*. Frankfurt am Main: Fischer TB-Verlag, 1999. 249 s. ISBN 978-3596104246.
- [10] NUNNENKAMP, P./THIELE, R. 2004. *Strategien zur Bekämpfung der weltweiten Armut: Irrwege, Umwege und Auswege*. Kiel: Institut für Weltwirtschaft, 2004. 21 s. ISBN 978-3894562557.
- [11] SACHS, J. 2006. *Das Ende der Armut – ein ökonomisches Programm für eine gerechtere Welt*. München: Pantheon, 2006. 480 s. ISBN 978-3570550120.

- [12] SCHNECKENER, U. 2006a. *Transnationaler Terrorismus. Charakter und Hintergründe des „neuen“ Terrorismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2006. 276 s. ISBN 978-3518123744.
- [13] SCHNECKENER, U. 2006b. *Fragile Staatlichkeit – „States at Risk“, zwischen Stabilität und Scheitern*. Baden-Baden: Nomos, 2006. 395 s. ISBN 978-3832923600.
- [14] SME. 2001. Bieda pokročila – už je aj štvrtý svet. In *SME* [online]. Bratislava: Petit Press, 2001 [cit. 06.05.2013]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/123127/bieda-pokrocila-uz-je-aj-stvrty-svet.html>>
- [15] TAZ. 2012. Weltbankbericht zu globaler Armut. Die absolute Hälfte. In *Die Tageszeitung* [online]. Berlin: TAZ, die Tageszeitung, 2012 [cit. 06.05.2013]. Dostupné na internete: <<http://www.taz.de/!89719/>>
- [16] UNDP. 2010. Der wahre Wohlstand der Nationen: Wege zur menschlichen Entwicklung. In *Bericht über die menschliche Entwicklung 2010*. [online]. Berlin: Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationen, 2010 [cit. 06.05.2013]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_DE_Complete.pdf>
- [17] ZIEGLER, J. 2008. *Das Imperium der Schande: Der Kampf gegen Armut und Unterdrückung*. München: Goldmann, 2008. 352 s. ISBN 978-3442155132.

Kontakt

PhDr. Marián Török

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela

Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica

Email: mariantoeroek@gmail.com

Slovenská republika

VÝVOJ PRÍJMOV A PRÍJMOVÝCH NEROVNOSTÍ V KRAJINÁCH VYŠEHRADSKÉJ ŠTVORKY V NADVÄZNOSTI NA SVETOVÚ EKONOMICKÚ KRÍZU

Ing. Miriama Vašková

Abstrakt

Cieľom príspevku je zhodnotiť a porovnať vývoj príjmov a príjmových nerovností v krajinách Vyšehradskej štvorky v nadväznosti na svetovú ekonomickú krízu. Autorka v prvej časti podáva teoretický prehľad venujúci sa problematike vývoja príjmových nerovností v období ekonomickej recesie. Druhá časť sa venuje stručnej charakteristike dopadov svetovej ekonomickej krízy na ekonomiku a zamestnanosť jednotlivých krajín. V tretej časti autorka na základe dostupných údajov hodnotí a porovnáva trendy vo vývoji príjmov. Záverečná časť príspevku sa venuje analýze vývoja príjmových nerovností.

Kľúčové slová: príjmové nerovnosti, disponibilný príjem, reálne mzdy, ekonomická recesia, zamestnanosť

Abstract

The aim of the present paper is to analyze and compare the consequences of the economic downturn on development of incomes and income inequality in Visegrad countries. It draws on theoretical evidence of the impact of the recession on earnings and income inequality as presented in its first part. The second part of the paper gives an overview of the consequences of the economic downturn on economy and employment in Visegrad countries. In the third part of the paper the author analyzes the trends in development of incomes. The paper proceeds in its fourth part to comparative analysis of the development of income inequality in Visegrad countries.

Key words: income inequality, disposable income, real wages, recession, employment

1 Teoretický náhľad

Vplyv ekonomickej recesie na príjmové nerovnosti nie je z hľadiska ekonomickej teórie jednoznačný a závisí od viacerých faktorov. V prvom rade je potrebné skúmať ako sa v čase recesie vyvíjajú reálne mzdy. Z pohľadu Keynesovskej ekonómie je hlavnou príčinou ekonomickej recesie nedostatočný agregátny dopyt. Vychádzajúc z postulátu nepružných nominálnych miezd a klesajúcich cien v čase ekonomickej krízy, reálne mzdy rastú a teda vyvíjajú sa proticyklicky. Na druhej strane, neoklasická ekonómia vychádza z predpokladu, že hlavnou príčinou ekonomickej recesie je nedostatočná agregátna ponuka, čo má za následok pokles produktivity práce a teda aj pokles reálnych miezd. Reálne mzdy sa tak v prípade ekonomického poklesu vyvíjajú procyklicky, keď s poklesom outputu klesajú.

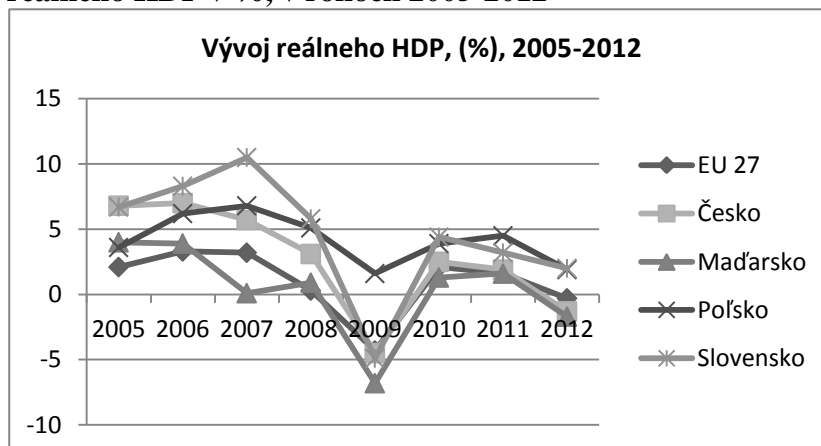
Pohľad ekonomickej teórie na vývoj príjmových nerovností v čase ekonomickej krízy je nejednoznačný. Všeobecne sa predpokladá, že ekonomická kríza vedie k nárastu príjmových nerovností predovšetkým v nižších príjmových skupinách (Krueger, Perri, Pistaferri a Violante, 2009, s. 16.), keďže nezamestnanosť zväčša postihuje ľudí s nižšou kvalifikáciou a teda aj s nižšími príjmami. Ak ekonomická kríza vedie k nárastu nezamestnanosti nízko príjmových skupín, a teda príjmy nízkokvalifikovanej pracovnej sily klesajú výraznejšie v porovnaní s vysokoqualifikovanou pracovnou silou, príjmové nerovnosti narastajú. Ak je však nárast nezamestnanosti rovnomerne rozložený v rámci celkovej

populácie, potom je vplyv ekonomickej krízy na nárast príjmových nerovností nejednoznačný a nejasný (Dolls, Fuest, Peichl, 2010, s. 12). Ďalší faktor, ktorý zohráva dôležitú úlohu pri náraste príjmových nerovností je aj zloženie domácností. Ak sú v rámci jednej domácnosti osoby, ktoré si aj v čase ekonomickej krízy zachovali svoj príjem, miera nárastu príjmových nerovností je nižšia (Figari, Salvatori a Sutherland, 2011, s. 281). Zmierňujúci efekt na nárast príjmových nerovností v čase ekonomickej krízy majú aj automatické stabilizátory - daňové systémy a systémy sociálnej ochrany (Dolls, Fuest a Peichl, 2009, s. 9). Podľa analýzy Kruegera, Perrriho, Pistaferrího a Violanta vo všetkých skúmaných krajinách v čase ekonomickej recesie boli mzdové nerovnosti vyššie ako príjmové nerovnosti.

2 Svetová ekonomická kríza a jej dopady na ekonomiky krajín Vyšehradskej štvorky

Svetová ekonomická kríza 2008-2009 viedla v krajinách Vyšehradskej štvorky k poklesu HDP, poklesu zamestnanosti a nárastu nezamestnanosti. Kým ekonomiky Česka, Maďarska a Slovenska sa ocitli v recesii, ekonomika Poľska, ako jediná v rámci Európskej únie, zaznamenala reálny ekonomický rast 1,6 % HDP. V roku 2010 už všetky ekonomiky zaznamenali pozitívny ekonomický rast, aj keď ani jedna doteraz nedosiahla predkrízovú úroveň ekonomického rastu (graf č. 1).

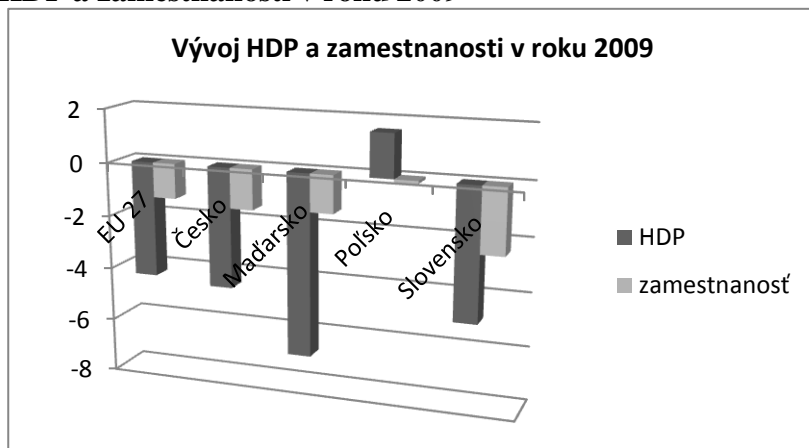
Graf 1 Vývoj reálneho HDP v %, v rokoch 2005-2012

Zdroj: Eurostat

Keďže trh práce je hlavným zdrojom príjmov pre jednotlivcov a domácnosti, je dôležité skúmať ako sa v čase ekonomickej krízy vyvíjala zamestnanosť. Hospodársky pokles v krajinách Vyšehradskej štvorky viedol k poklesu zamestnanosti v rozmedzí od 0,1 (Poľsko) do 2,4 percentuálnych bodov (Slovensko). Korelácia medzi zmenou miery zamestnanosti a poklesom/rastom HDP v období 2008-2009 sa pohybuje od -0,062 (Poľsko), 0,206 (Maďarsko) a 0,333 (Česko) až do 0,489 (Slovensko). Ako vidíme, hospodársky pokles bol sprevádzaný výraznou redukciou pracovných miest predovšetkým na Slovensku (graf č. 2).

Graf 2 Vývoj HDP a zamestnanosti v roku 2009

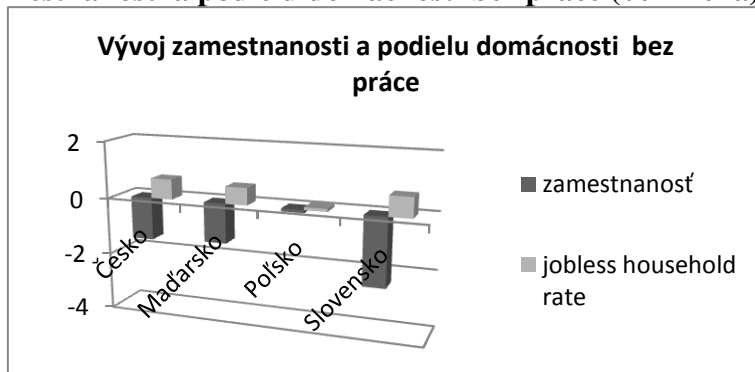
Zdroj: Eurostat

V roku 2010 aj napriek ekonomickému rastu, ekonomiky nezaznamenali rast pracovných miest. Pokles zamestnanosti bol v priemere 0,625 percentuálneho bodu, čo poukazuje na obnovu ekonomiky bez tvorby pracovných miest. Ekonomický rast tak bol na úkor nárastu počtu odpracovaných hodín. Najväčší pokles zamestnanosti zaznamenalo Slovensko (-1,8 percentuálnych bodov) a to aj napriek tomu, že táto ekonomika zaznamenala najvyšší hospodársky rast spomedzi všetkých krajín Vyšehradskej štvorky. Zamestnanosť vzrástla až v roku 2011 a najviac v Česku a na Slovensku o 0,5 percentuálneho bodu.

Faktor, ktorý ovplyvňuje vývoj príjmových nerovností v čase ekonomickej krízy, je zloženie domácností. Ak sú v rámci jednej domácnosti osoby, ktoré si aj v čase ekonomickej krízy zachovali svoj príjem, miera nárastu príjmových nerovností je nižšia (Figari, Salvatori a Sutherland, 2011, s. 281). Na druhej strane, čím vyššia je miera nezamestnanosti v rámci jednej domácnosti, tým viac sú jednotliví členovia domácnosti závislí od tých členov, ktorí si zamestnanie udržali, resp. majú iný príjem napr. sociálne dávky (Grandin, Canto a del Rio, 2012, s. 4).

Ekonomická kríza sa v krajinách Vyšehradskej štvorky prejavila aj nárastom podielu domácností, v ktorých ani jeden člen nepracuje. Ide o tzv. jobless households rate, ktorý vyjadruje podiel osôb vo veku 18-59 rokov žijúcich v domácnostiach, kde ani jeden člen nepracuje. V roku 2009 sa tento podiel zvýšil v Poľsku o 0,1 percentuálneho bodu, v Maďarsku o 0,6 percentuálneho bodu a v Česku a na Slovensku o 0,7 percentuálneho bodu. Ako vidíme, nárast podielu osôb žijúcich v domácnosti bez práce bol nižší v porovnaní s poklesom zamestnanosti jednotlivcov, čo môže pozitívne ovplyvniť vývoj príjmových nerovností (graf č. 3).

Graf 3 Vývoj zamestnanosti a podielu domácnosti bez práce (% zmena), 2009

Zdroj: Eurostat

3 Vývoj príjmov v krajinách Vyšehradskej štvorky v nadväznosti na svetovú ekonomickú krízu⁹³²

Reálne mzdy

Napriek hospodárskemu poklesu a poklesu zamestnanosti reálne hodinové mzdy v roku 2009 v súkromnom sektore rástli. V čase ekonomickej recesie sa tak vyvíjali proticyklicky (Tabuľka č.1). V roku 2010 reálne mzdy v súkromnom sektore klesli len v Maďarsku. Keďže pokles reálnych miezd prevyšoval nárast z predchádzajúceho roku, zamestnanci súkromného sektora si tak v porovnaní s predkrízovým rokom 2008 pohoršili. Naopak najvýraznejšie vzrástli od roku 2008 reálne mzdy na Slovensku (nárast o 5,1 percenta).

Vývoj reálnych miezd v priemysle bol odlišný. V roku 2009 reálne mzdy klesli medziročne v Maďarsku (-0,2 %) a v Poľsku (-1,2 %). V Česku reálne mzdy stagnovali. Rast reálnych miezd zaznamenal sektor priemyslu iba na Slovensku (1 %). V roku 2012 už reálne mzdy v priemysle vzrástli vo všetkých krajinách, pričom nárast reálnych miezd v Poľsku a v Maďarsku bol vyšší ako ich pokles v predchádzajúcom období. Reálne mzdy pracovníkov priemyslu sa tak v týchto krajinách v porovnaní s predkrízovým rokom 2008 zvýšili.

Tabuľka 1 Vývoj reálnych miezd v súkromnom sektore a v priemysle v %, v rokoch 2008-2010

		Česko	Maďarsko	Poľsko	Slovensko
Súkromný sektor	2008		2.1	5.8	2.9
	2009		0.1	0.6	1
	2010		-1.6	1	4.1
Priemysel	2008	1.3	0.1	5.3	2.9
	2009	0	-0.2	-1.2	1
	2010	1.3	0.3	2.5	4.1

Zdroj: OECD

Avšak aj keď sa reálne mzdy v krajinách Vyšehradskej štvorky vyvíjali v roku 2009 viacmenej proticyklicky, počet osôb s nízkymi príjmami vzrástol. V roku 2009 sa podiel zamestnaných osôb zarábajúcich menej ako dve tretiny čistého ekvivalizovaného mediánového príjmu zvýšil o takmer 0,3 percentuálneho bodu v Čechách a o približne 1 percentuálny bod v Maďarsku a na Slovensku. Vychádzajúc z toho, že reálne mzdy rástli a zároveň sa zvýšil podiel osôb s nízkymi príjmami, možno predpokladať, že príjmové nerovnosti v krajinách Vyšehradskej štvorky vzrástli a najviac na Slovensku.

Odpracované hodiny

Príjem je determinovaný nielen hodinovou mzdou ale aj počtom odpracovaných hodín. Nižší počet odpracovaných hodín pri rovnakej hodinovej mzde, znamená nižší príjem. Keďže výrazný pokles ekonomík Vyšehradskej štvorky (s výnimkou Poľska) v roku 2009 nesprevádzal pokles reálnych miezd, možno predpokladať, že pokles produkcie bol spojený so znížením počtu odpracovaných hodín. Počet týždenne odpracovaných hodín sa v roku 2009 v priemere znížil o 0,3 hodín, resp. o 0,6 %. V roku 2010, počet odpracovaných hodín za týždeň naďalej klesal a to o 0,1 hodiny, resp. o 0,4 %. Kumulovaná zmena počtu odpracovaných hodín od roku 2008 do roku 2012 bola v priemere 0,5 hodiny.

⁹³² Všetky použité údaje sú dostupné v databáze Eurostat a vychádzajú z najnovšej štatistiky EÚ o príjmoch a životných podmienkach EU-SILC 2011

Sociálne dávky

Ako je uvedené v teoretickom prehľade, nárast nezamestnanosti v čase hospodárskej krízy vedie vo všeobecnosti k nárastu príjmových nerovností. Tí, ktorí sa stali nezamestnanými, totiž prichádzajú o svoje pracovné príjmy. Pre odhad tejto straty príjmov použijeme OECD indikátor “net replacement rate of insurance benefits“, ktorý uvádza, akú časť príjmu predtým zamestnanej osoby krujú dávky v nezamestnanosti. V prípade samostatne žijúcej osoby sa tento pomer pohyboval od 48 (v Maďarsku), 58 (v Poľsku), 63,3 (na Slovensku) do 64,3 (v Čechách). Strata príjmu nezamestnaných osôb sa tak pohybovala od 35,7 % (Česko) do 52 % (Maďarsko) a zvyšok bol pokrytý dávkami v nezamestnanosti.

Faktor, ktorý ovplyvňuje mieru nárastu príjmových nerovností je aj zloženie domácností. Ak sú v rámci jednej domácnosti osoby, ktoré si aj v čase ekonomickej krízy zachovali svoj príjem, miera nárastu príjmových nerovností je nižšia (Figari, Salvatori a Sutherland, 2011, s. 281). Na druhej strane, čím vyššia je miera nezamestnanosti v rámci jednej domácnosti, tým viac sú jednotliví členovia domácnosti závislí od tých členov, ktorí si zamestnanie udržali, resp. majú iný príjem napr. sociálne dávky (Grandin, Canto a del Rio, 2012, s. 4). V tejto súvislosti sme preto skúmali výšku ukazovateľa net replacement rate pre domácnosti. Daný ukazovateľ sa pohyboval v priemere pre všetky typy domácností v rozmedzí od 57 (v Poľsku) do 73 (na Slovensku a v Čechách). Z toho vyplýva, že najväčšia strata príjmu bola v prípade domácností v Poľsku (43 %) a najmenej stratili domácnosti na Slovensku a v Čechách (27 %), keďže zvyšnú časť pokryli sociálne dávky (Tabuľka č.2).

Tabuľka 2 Porovnanie net replacement rate pre samostatne žijúcu osobu a pre domácnosť, 2009

	Jedna osoba	Domácnosť
Česko	64.3	73
Maďarsko	58	70
Poľsko	48	57
Slovensko	63.3	73

Zdroj: Výpočty autora na základe údajov OECD

Avšak nie všetci nezamestnaní sú aj poberateľmi sociálnych dávok. Podľa dostupných údajov Eurostatu len 7,7 % nezamestnaných v Poľsku a 8,6 % nezamestnaných na Slovensku, ale až takmer 42 % nezamestnaných v Maďarsku a 53 % nezamestnaných v Česku poberá sociálne dávky. Sociálne dávky tak môžu zmierniť negatívny dopad nezamestnanosti na príjem prevažne v Česku a v Maďarsku.

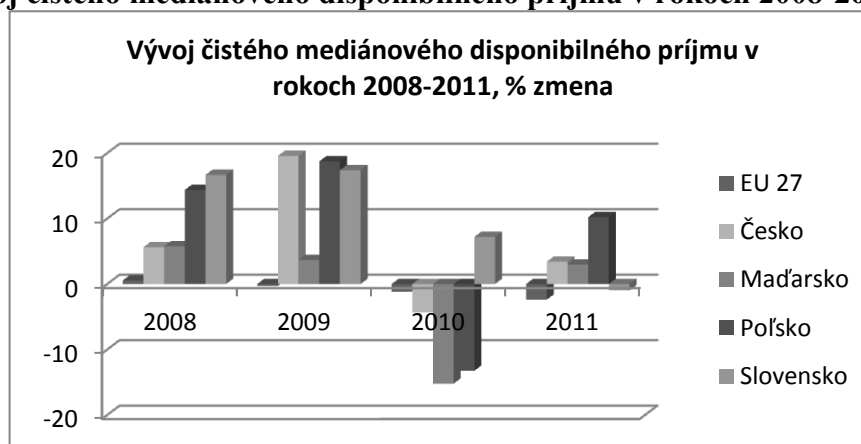
Reálny disponibilný príjem

Napriek hospodárskemu poklesu a poklesu zamestnanosti disponibilné príjmy domácností v krajinách Vyšehradskej štvorky v roku 2009 vzrástli. Čistý mediánový disponibilný príjem domácností vzrástol v Maďarsku o 3,67 %, na Slovensku o 17,38 %, v Poľsku o 18,73 % a v Česku o 19,57 %. V porovnaní s priemerom Európskej únie, išlo o výrazný nárast disponibilných príjmov, keďže na úrovni Európskej únie čistý mediánový disponibilný príjem klesol o 0,29 %. Pre porovnanie, pred krízou v roku 2008 vzrástli reálne príjmy domácností v Česku a v Maďarsku o viac ako 5,5 %, v Poľsku o 14,37 % a na Slovensku o 16,67 %. Ako vidíme nárat v roku 2009 bol medziročne nižší len v Maďarsku.

V roku 2010 reálne príjmy domácností vzrástli už len na Slovensku (+7,2%), kým v Česku klesli o 4,36 %, a v Maďarsku a v Poľsku sa pokles reálnych príjmov blížil až k 15 %. Trend vývoja reálnych disponibilných príjmov sa zmenil v roku 2011, kedy Slovensko ako jediná krajina zaznamenala pokles reálnych disponibilných príjmov o takmer 1 %.

V Česku a v Maďarsku reálne disponibilné príjmy vzrástli o približne 3 % a v Poľsku o viac ako 10 % (graf č. 4).

Graf 4 Vývoj čistého mediánového disponibilného príjmu v rokoch 2008-2011

Zdroj: Výpočty autora na základe údajov Eurostatu

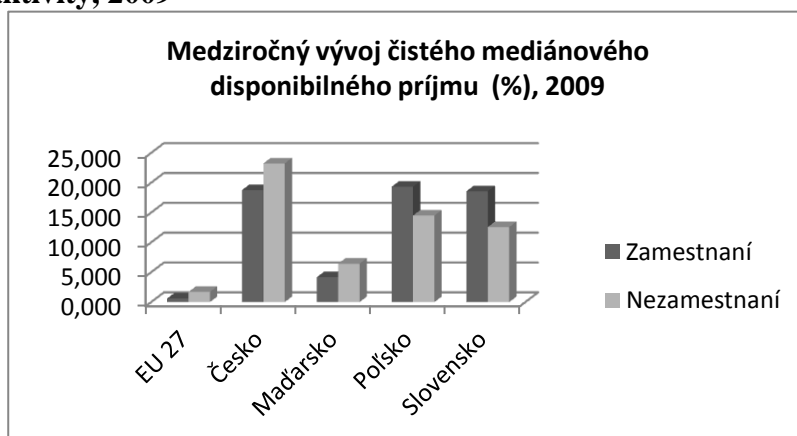
Podrobnejšie sme skúmali vývoj reálneho mediánového disponibilného príjmu pre rôzne skupiny obyvateľstva v závislosti od ich ekonomickej aktivity. Rozdielny vývoj disponibilných príjmov zamestnaných a nezamestnaných osôb totiž môže implikovať rastúce príjmové nerovnosti, predovšetkým v prípade, ak disponibilný príjem zamestnaných vzrastie výraznejšie, resp. klesne menej ako disponibilné príjmy nezamestnaných. V roku 2009 vrástli reálne disponibilné príjmy zamestnaných v porovnaní s nezamestnanými viac v Poľsku a na Slovensku. Naopak v Česku a v Maďarsku vzrástli viac reálne disponibilné príjmy nezamestnaných osôb (graf č. 5).

V roku 2010 reálne disponibilné príjmy zamestnaných klesli viac ako disponibilné príjmy nezamestnaných opäť v Česku a v Maďarsku. V Poľsku klesli zas výraznejšie reálne disponibilné príjmy nezamestnaných osôb. Na Slovensku rástli príjmy oboch skupín, avšak príjmy zamestnaných vzrástli menej ako príjmy nezamestnaných, čo je opačný trend ako v roku 2009 (graf č. 6).

V roku 2011 sa trend vývoja čistého disponibilného mediánového príjmu obrátil. V Česku a v Maďarsku vzrástli príjmy oboch skupín, avšak na rozdiel od dvoch predchádzajúcich rokov sa reálne príjmy zamestnaných osôb vyvíjali priaznivejšie v porovnaní s príjmami nezamestnaných. Naopak v Poľsku vzrástli výraznejšie príjmy nezamestnaných. Slovensko bola jediná krajina, kde v roku 2011 klesli reálne disponibilné príjmy oboch skupín. Nezamestnaní však v porovnaní so zamestnanými osobami stratili väčšiu časť svojich disponibilných príjmov (graf č. 7).

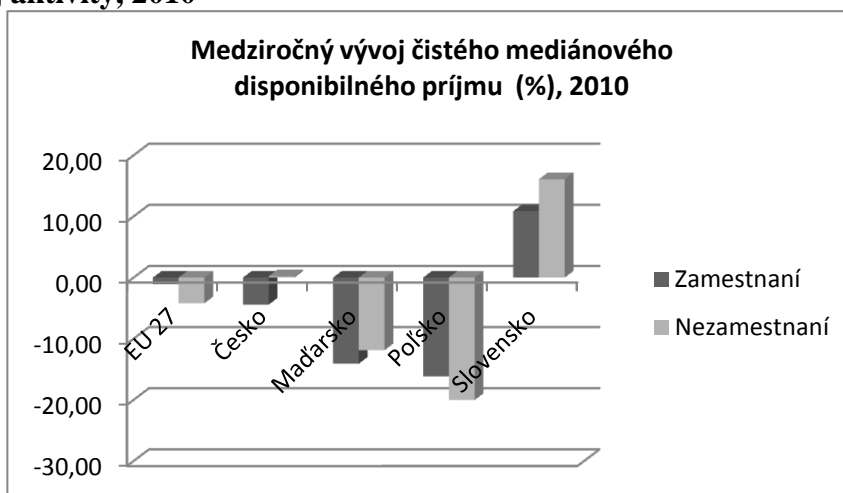
Ako vidíme, nie je možné sledovať nejaký všeobecný trend vo vývoji čistých reálnych disponibilných príjmov zamestnaných a nezamestnaných osôb v krajinách Vyšehradskej štvorky v danom období.

Graf 5 Medziročný vývoj čistého mediánového disponibilného príjmu podľa ekonomickej aktivity, 2009

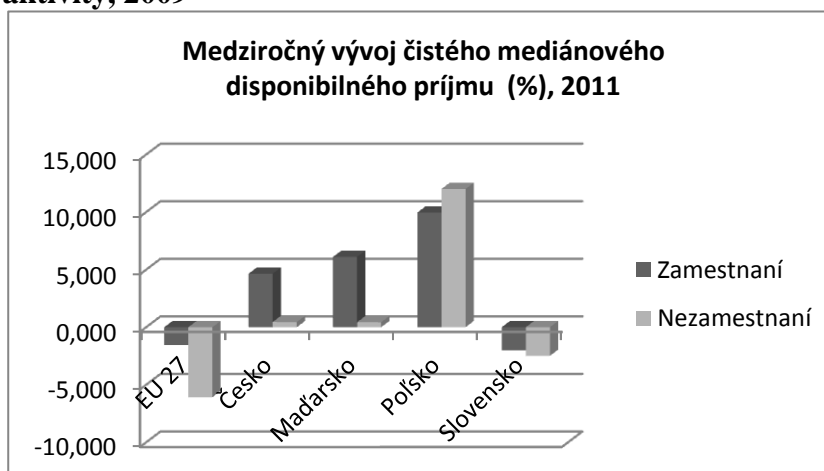
Zdroj: Výpočty autora na základe údajov Eurostatu

Graf 6 Medziročný vývoj čistého mediánového disponibilného príjmu podľa ekonomickej aktivity, 2010

Zdroj: Výpočty autora na základe údajov Eurostatu

Graf 7 Medziročný vývoj čistého mediánového disponibilného príjmu podľa ekonomickej aktivity, 2009

Zdroj: Výpočty autora na základe údajov Eurostatu

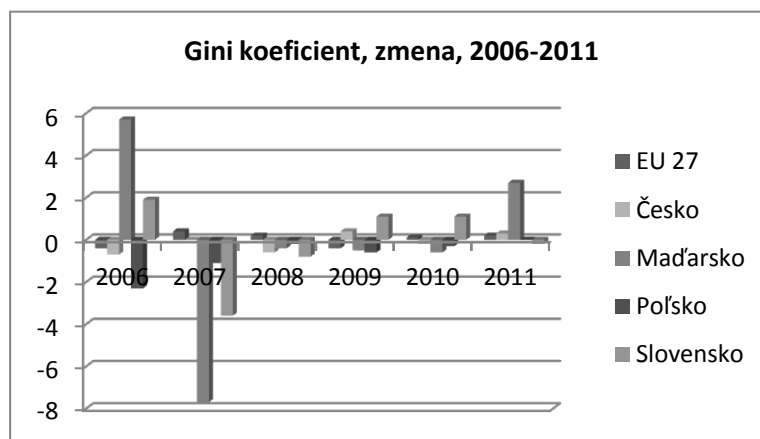
4 Vývoj príjmových nerovností v krajinách Vyšehradskej štvorky

Príjmové nerovnosti v krajinách Vyšehradskej štvorky, merané Gini koeficientom, začali klesať od roku 2006, resp. od roku 2005 v Česku a v Poľsku.⁹³³ Najvyššia úroveň príjmových nerovností spomedzi krajín Vyšehradskej štvorky bola v danom období v Poľsku, pričom príjmové nerovnosti v tejto krajine prevyšovali aj priemernú úroveň príjmových nerovností v rámci celej EÚ. V roku 2008 bola najnižšia úroveň príjmových nerovností registrovaná na Slovensku (23,7), za ňou nasledovalo Česko (24,7), Maďarsko (25,2) a Poľsko (32).

Vývoj príjmových nerovností v krajinách Vyšehradskej štvorky od roku 2008 nevykazuje žiadny spoločný trend pre všetky krajiny (graf č. 8). V roku 2009 vzrástli príjmové nerovnosti v dvoch krajinách a to na Slovensku (1,1 bodu) a v Česku (0,4 bodu). V Maďarsku a v Poľsku príjmové nerovnosti klesli o 0,5 bodu. V roku 2010 vzrástli príjmové nerovnosti opäť na Slovensku (1,1 bodu). V ostatných krajinách príjmové nerovnosti klesli a najviac v Maďarsku o 0,6 bodu. V roku 2011 sa trend zmenil, keď príjmové nerovnosti klesli iba na Slovensku (po dvoch rokoch rastúcich príjmových nerovností). Spomedzi ostatných krajín príjmové nerovnosti vzrástli najviac v Maďarsku a to o 2,7 bodu. Príjmové nerovnosti každopádne ostávajú najvyššie v Poľsku (31,1), nasleduje Maďarsko (26,8), Slovensko (25,7) a najnižšie sú v Čechách (25,2).

Porovnaním príjmov horného a dolného kvantilu, teda kvantilov, ktoré majú najvyššie resp. najnižšie príjmy, sledujeme v roku 2009 nárast príjmových nerovností v Česku a na Slovensku. Česko si aj napriek tomuto poklesu udržalo spolu s Maďarskom najnižšiu úroveň príjmových nerovností spomedzi krajín Vyšehradskej štvorky podľa daného ukazovateľa. V roku 2010 príjmové nerovnosti klesli len v Maďarsku (-0,2 bodu). V Čechách a v Poľsku príjmová nerovnosť ostala na nezmenenej úrovni (v prípade Česka 3,5 a v prípade Poľska 5). Príjmové nerovnosti vzrástli opäť na Slovensku (+0,2 bodu). V roku 2011 sa trend podobne ako v prípade príjmových nerovností meraných Gini koeficientom zmenil a príjmové nerovnosti vzrástli len v Maďarsku, kde v predchádzajúcom období nerovnosti klesali. V ostatných krajinách úroveň príjmových nerovností ostala nezmenená (graf č. 9).

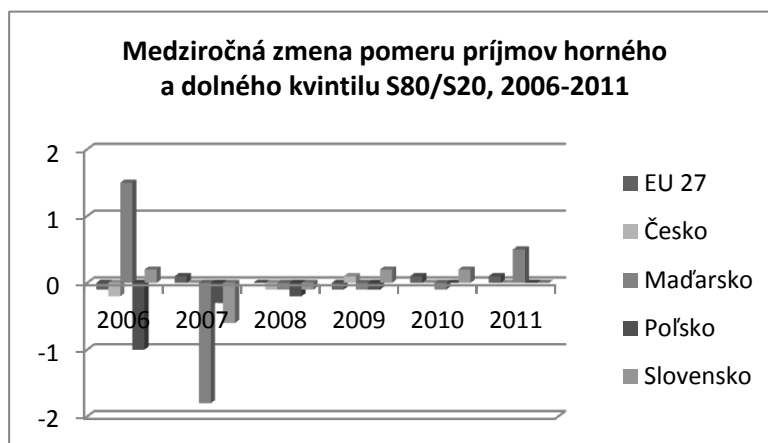
Graf 8 Gini koeficient (zmena), 2006-2011

Zdroj: Eurostat

⁹³³ Údaje z Eurostatu sú pre všetky krajiny k dispozícii až od roku 2005

Graf 9 Medziročná zmena pomeru príjmov horného a dolného kvintilu S80/S20, 2006-2011

Zdroj: Eurostat

5 Záver

Svetová ekonomická kríza ovplyvnila ekonomický vývoj krajín Vyšehradskej štvorky, keď sa všetky ekonomiky s výnimkou Poľska ocitli v recesii a výrazne klesla zamestnanosť. Napriek ekonomickému poklesu a poklesu zamestnanosti, reálne disponibilné príjmy domácností v roku 2009 vzrástli vo všetkých krajinách. V roku 2010 sa vývoj začína diferencovať, keď reálne príjmy domácností vzrástli už iba na Slovensku. Naopak v roku 2011, Slovensko ako jediná krajina, zaznamenala pokles reálnych disponibilných príjmov domácností. Porovnanie vývoja reálnych disponibilných príjmov zamestnaných a nezamestnaných osôb neukázalo žiaden spoločný trend pre všetky krajiny. Obdobne, hospodársky pokles v krajinách Vyšehradskej štvorky nevedol ani k jednotnému vývoju príjmových nerovností v daných krajinách. V roku 2009 vzrástli príjmové nerovnosti v Česku a na Slovensku. V roku 2010 pokračoval nárast príjmových nerovností už iba na Slovensku. V roku 2011 zas príjmové nerovnosti vzrástli len v Maďarsku. Poľsko ako jediná krajina nezaznamenala v sledovanom období nárast príjmových nerovností, čo možno dať do súvisu s miernejším poklesom ekonomiky a zamestnanosti v porovnaní s ostatnými krajinami. Naopak Slovensko, ktoré zaznamenalo najväčší pokles zamestnanosti zaznamenalo zároveň aj najväčší nárast príjmových nerovností.

Zoznam použitej literatúry

- [1] De Beer P. 2012. *The impact of the crisis on earnings and income distribution in the EU*. ETUI, Brussels, ISSN 1994-4454. [cit. 2013-02-21] Dostupné na internete [online]: <<http://www.etui.org/Publications2/Working-Papers/The-impact-of-the-crisis-on-earnings-and-income-distribution-in-the-EU>>
- [2] Dolls M., Fuest C., and Peichl, A. 2009. *Automatic stabilizers and economic crisis: US vs. Europe*, Discussion Paper 4310, IZA, Bonn. [cit. 2013-02-20] Dostupné na internete [online]: <<http://ftp.iza.org/dp4310.pdf>>
- [3] Dolls M., Fuest C., and Peichl A. 2011. *Automatic stabilizers, economic crisis and income distribution in Europe*, Discussion Paper 4310, IZA, Bonn. [cit. 2013-02-25] Dostupné na internete [online]: <<http://ftp.iza.org/dp4917.pdf>>

- [4] European Commission. *Jobless households – the link between employment and poverty*. Issues Paper. Jobs for Europe: The employment policy conference. Brussels, 6-7 September 2012.
- [5] EUROSTAT Database [cit. 2013-05-12] Dostupné na internete [online]: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>
- [6] Figari F., Salvatori, A., and Sutherland H. 2011. Economic downturn and stress testing European welfare systems,[in:] Immervoll H., Peichl A., and Tatsiramos K.(eds), *Who Loses in the Downturn? Economic Crisis, Employment and Income Distribution* (Research in Labor Economics, Volume 32). Bingley: Emerald Group Publishing Limited
- [7] Gradin C., Canto O., del Rio C. 2012. *Measuring employment deprivation among households in the EU*. Working Paper Series 2012-247. ECINEQ Society for the Study of Economic Inequality. [cit. 2013-04-08] Dostupné na internete [online]: <<http://www.ecineq.org/milano/WP/ECINEQ2012-247.pdf>>
- [8] Jenkins S.P., Brandolini,A., Micklewright J., Nolan B. 2011. *The Great Recession and the Distribution of Household Income* July 2011. [cit. 2013-02-05] Dostupné na internete [online]: <http://www.frdb.org/upload/file/report_1_palermo.pdf>
- [9] Krueger D., Perri F., Pistaferri L., and Violante G. L. 2010. *Cross-sectional facts for macroeconomists*. [cit. 2013-02-28] Dostupné na internete [online]: <<http://economics.sas.upenn.edu/~dkrueger/research/CrossIntro.pdf>>
- [10] OECD statistics. <http://stats.oecd.org/>

Kontakt

Ing. Miriama Vašková

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5

Email: mimka178@hotmail.com

Slovenská republika

FINANČNÁ INTEGRÁCIA EMU V POKRÍZOVÝCH SÚRADNICIACH⁹³⁴

Ing. Vanda Vašková, PhD.

Abstrakt

Vytvorenie menovej únie v januári 1999 významne prispelo k integrácii finančných trhov EÚ, ktorá implementáciou Akčného plánu finančných služieb zaznamenala výrazný pokrok a jej úspešný rozvoj zastavil až razantný nástup finančnej krízy v 2. polroku 2008. Tento systémový šok odhalil tak pretrvávajúce nedostatky finančnej integrácie ako aj rezervy, ktoré je nevyhnutné zohľadniť pri ďalšej etape budovania jednotného finančného trhu. Výrazný posun v tejto oblasti by mala zakrátko priniesť realizácia projektu bankovej únie, v kontexte geopolitickej pozície je však potrebné venovať pozornosť aj pokračovaniu transatlantického dialógu a vytvoreniu integrovaného trhu finančných služieb EÚ-USA.

KLúčové slová: menová únia, finančná integrácia, Akčný plán finančných služieb, globálna finančná a ekonomická kríza, banková únia, transatlantický dialóg

Abstract

The creation of the Monetary Union in January 1999 contributed significantly to the integration of EU financial markets. By implementing the Financial Services Action Plan, the EU has made significant progress and its successful development was halted only by an abrupt onset of a financial crisis in the second half of 2008. This systemic shock has revealed persistent flaws in financial integration as well as reserves, which need to be taken into account in the next stage of creating a single financial market. A significant move in this field should be achieved in a short run by the implementation of the first stage of Banking Union project; in the context of geopolitical position it is, however, necessary to pay attention also to the continuation of transatlantic dialogue and the creation of the EU-USA integrated market of financial services.

Key words: monetary union, financial integration, Financial services action plan, global financial and economic crisis, banking union, transatlantic dialogue

1 Úvod

Finančné trhy EÚ prešli v posledných troch dekádach rozsiahlymi zmenami nielen v dôsledku vplyvov vo svetovej ekonomike všeobecne, ale aj ako súčasť európskych integračných aktivít. Systémový šok v podobe globálnej finančnej a následne hospodárskej krízy, ktorá začala v USA v roku 2007, odhalil nielen pretrvávajúce nedostatky v integrácii a rezervy, ktoré je nevyhnutné zohľadniť pri ďalšej etape budovania jednotného finančného trhu v Európe, ale jasne ilustroval riziká dnešnej bezprecedentnej prepojenosti krajín v rámci svetovej ekonomiky. Súčasný stupeň interdependencie spôsobil prudké rozšírenie krízy a inicioval potrebu vytvorenia novej medzinárodnej finančnej architektúry.

Analýza príčin krízy poukázala na komplexnosť problému a za hlavné príčiny zlyhania boli označené makroekonomické faktory, závažné nedostatky v corporate governance finančných inštitúcií a tiež nedostatočná úroveň regulácie a dohľadu. Jedným z atribútov krízy bolo aj zlyhanie v oblasti hodnotenia rizika tak na mikro ako aj makro

⁹³⁴ Napísanie príspevku bolo podporené projektom Vega 2/0009/12: Globálna ekonomika a problém energetickej bezpečnosti: Implikácie pre Európsku úniu.

úrovni. Kríza zároveň jasne naznačila, aké riskantné môže byť dlhodobé podceňovanie dôsledkov markantne sa zvyšujúcej interdependencie v prostredí liberalizovaných kapitálových tokov a potvrdila, že globálne prepojené trhy si v oblasti krízového manažmentu vyžadujú vysoký stupeň medzinárodnej spolupráce a koordinácie od vlád a centrálnych bánk.

Kríza pritiahla pozornosť na systémové riziko vo finančnom sektore ako celku a podnietila vytvorenie novej architektúry regulácie a dohľadu na oboch stranách Atlantiku, pričom regulatórna konvergencia medzi Európou a USA zaznamenala významný pokrok. Rastúca interdependencia na globálnej úrovni vyvolala prehodnotenie participácie systémovo dôležitých ekonomík na medzinárodných fórach, čo viedlo aj k rozšíreniu platformy G-7 na G-20.

Európske ekonomiky pristúpili pod tlakom okolností nielen k revízii svojich národných rámcov, ale dospeli aj k širokému konsenzu medzi členskými štátmi týkajúcemu sa štrukturálnej reformy a smerujúceho k integrovanejšej štruktúre regulácie a dohľadu nad finančným trhom EÚ. Mikroprudenciálny prístup na zachovanie zdravých inštitúcií sa napriek svojej nespornej dôležitosti ukázal ako nepostačujúci, pretože nezohľadňoval rastúce riziká pre systém ako celok. Nový rámec európskej regulácie a dohľadu je dvojpilierový a kumuluje v sebe mikroprudenciálny i makroprudenciálny prístup, v ktorom ECB zohráva dôležitú úlohu.

Kríza významne narušila proces finančnej integrácie a znamenala riziko ďalšej fragmentácie. Spoločná správa prezidentov Európskej rady, Európskej komisie, euroskupiny a ECB, publikovaná v júni 2012 pod názvom *Towards a genuine economic and monetary union*, stanovuje pre budúcu EMU 4 hlavné stavebné bloky: integrovaný finančný rámec, integrovaný rozpočtový rámec, integrovaný rámec hospodárskej politiky a posilnenú demokratickú legitimitu a zodpovednosť. Ako prvý krok Európska komisia zverejnila 12.9.2012 legislatívne návrhy na vytvorenie mechanizmu jednotného dohľadu v Európe smerom k bankovej únii, ktorá podporí finančnú integráciu a ďalej posunie posilnené pravidlá bankovej regulácie.

2 Integrácia finančných trhov v EMU

Na zabezpečenie využitia všetkých výhod pramieniacich zo zavedenia spoločnej meny euro a zabezpečenie stability a konkurencieschopnosti finančných trhov Európskej únie vypracovala Európska komisia v roku 1999 tzv. *Akčný plán pre finančné služby* (FSAP), ktorý bol prijatý v Lisabone v roku 2000, kedy sa finančné služby stali jednou z priorit Lisabonského procesu. Akčný plán pozostával zo 42 opatrení zoradených okolo hlavných cieľov: maloobchodné trhy (retail markets), veľkoobchod (wholesale), prudenciálne pravidlá a dohľad. Iniciatívy v danom rámci smerovali k hlavnému cieľu a to „vytvoriť jednotný hlboký a likvidný finančný trh, ktorý bude slúžiť ako motor rastu, tvorby pracovných miest a zlepšovania konkurencieschopnosti v európskej ekonomike“. (European Commission, 2007, s.1)

Dosiahnuté úspechy v integrácii finančných trhov vykazovali značné rozdiely v závislosti od trhových segmentov i podkladovej finančnej infraštruktúry. Najväčší posun zaznamenali segmenty blízke menovej politike, najmä nezaistený peňažný trh dosiahol plnú integráciu od zavedenia eura, a vysoký stupeň integrácie dosiahli aj repo trh a trhy vládnych dlhopisov. K o niečo menšiemu zlepšeniu, došlo na trhu korporátnych dlhopisov a pokrok zaznamenali aj ekvítne trhy. Ostatné úseky si napriek značnému posunu zjavne vyžadovali zintenzívnenie integračného úsilia – veľké rezervy vykazovala oblasť infraštruktúry finančného trhu eurozóny, ktorá bola u cenných papierov neadekvátna (trhy dlhopisov aj ekvít), a tiež retailové trhy zostávali stále značne fragmentované (na rozdiel od aktivít medzibankového a kapitálového trhu). Bankovému trhu a trhu poistenia dominovali

paneurópske skupiny, od roku 2003 do prepuknutia globálnej finančnej krízy narastali objemy cezhraničných fúzií a akvizícií⁹³⁵. (Gugerell, 2007)

Integrovaný európsky trh finančných služieb predstavuje nesporné ekonomické výhody na mikro i makro úrovni. Tzv. výhody na mikro úrovni predstavujú voľný pohyb kapitálu a finančných služieb, ktorý vedie k racionálnejšej alokácii kapitálu a zvýšeniu disponibilnej likvidity, znižovaniu ceny kapitálu v dôsledku rastúcej konkurencie a rozsahu výberu produktov a služieb, znižovaniu nákladov na cezhraničný clearing a vysporiadanie, i vyšším výnosom pre zákazníkov v dôsledku rozširujúceho sa sortimentu. Z hľadiska výhod na makro úrovni jednotný trh finančných služieb prispieva k zvyšovaniu produktivity kapitálu a práce, čím prispieva k rastu HDP a tvorbe pracovných miest a za jeho dôležitú pridanú hodnotu sa považuje skutočnosť, že výhody spojené s otvorenými, konkurencieschopnými a inovatívnymi európskymi finančnými trhmi sa rozšíria do všetkých členských štátov.

Integrované finančné trhy však môžu byť pre ekonomiky v ére globalizácie nielen významným prínosom, ale aj potenciálnym zdrojom nezanedbateľných nákladov, pretože zvýšená interdependencia enormne posilnila manifestáciu rizík a to tak čo sa týka rýchlosti prenosu ako aj rozsahu následkov. Medzi finančnými krízami a finančnou integráciou tak existuje súvislosť, keďže liberalizácia kapitálu odstránením prekážok zvýšila globálny dopyt po cenných papieroch, čo prispelo k vzniku bublín (príčina) a súčasná vzájomná prepojenosť v rámci globálnej ekonomiky je natoľko vysoká, že prispieva k šíreniu nákazy (tzv. „contagion effect“).

3 Globálna finančná kríza a aktivity na stabilizáciu finančného sektora

Po páde Lehman Brothers a následných turbulenciách dochádza na oboch stranách Atlantiku k poskytnutiu rozsiahlej štátnej pomoci na podporu finančného systému. Vzájomná ekonomická interdependencia spôsobila nielen ovplyvňovanie národných politických aktivít externým vývojom, ale aj koreláciu sentimentu a dôvery naprieč krajinami. Na ekonomickej aktivite v eurozóne sa finančná kríza naplno prejavila v poslednom štvrtroku 2008, kedy 1,8 %-né zníženie HDP predstavovalo najprudší medzikvartálny pokles od začiatku existencie EMU. Globálna finančná kríza narušila fungovanie európskych finančných trhov a následne i reálnej ekonomiky členských štátov do tej miery, že bolo nevyhnutné koordinovať národné aktivity do efektívnej a kompetentnej európskej reakcie.

Po prepuknutí krízy bolo pre oblasť peňažných a úverových inštitúcií najdôležitejšie podporiť bankový sektor v návrate do stavu normálnej úverovej činnosti. Vzhľadom na intenzitu krízy v 3.Q. 2008 pristúpila Európska centrálna banka v rámci koordinovanej akcie⁹³⁶ s centrálnymi bankami Švédska, Veľkej Británie, USA Kanady a Japonska k radikálnemu zníženiu kľúčových úrokových sadzieb⁹³⁷ v snahe zabezpečiť likviditu a stabilizovať trhy. Centrálné banky dodávali do stagnujúceho systému cez okno veriteľa poslednej záchrany enormné množstvá likvidity, prax však ukázala limity tohto postupu, keď napriek likvidným inštitúciám trh zostával nelikvidný. Centrálné banky uplatňovali tzv. politiku kvantitatívneho uvoľňovania a nakupovali cenné papiere priamo na trhu. Základné opatrenia rozšírenej úverovej podpory ECB na podporu trhu pozostávali z:

⁹³⁵ V roku 2005 boli realizované veľké objemy transakcií predstavujúce viac než 50 % celkového objemu M&A v bankovom systéme eurozóny, európske banky expandovali na zahraničné trhy (v rámci Európy i mimo nej). Táto konsolidácia bola krízou výrazne obmedzená. (de Larosière, 2009)

⁹³⁶ Predtým uskutočnili centrálné banky podobnú koordinovanú akciu zníženia úrokovej sadzby po teroristickom útoku na WTC v roku 2001.

⁹³⁷ V poslednom kvartáli 2008 znížila ECB kľúčové úrokové sadzby celkovo o 175 bázických bodov.

- poskytovania neobmedzeného objemu likvidity bankám eurozóny vo všetkých refinančných operáciách za pevnú úrokovú sadzbu a na základe primeraného kolaterálu,
- predĺženia maximálnej doby splatnosti refinančných operácií z troch mesiacov pred krízou na dvanásť,
- rozšírenia zoznamu aktív prijateľných ako kolaterál,
- poskytovania likvidity v cudzej mene,
- priamych nákupov na trhu s krytými dlhopismi.

Analýzou príčin v pozadí globálnej finančnej krízy sa zaoberala tzv. de Larosièrova správa o budúcej finančnej regulácii a dohľade v EÚ, ktorej cieľom bolo navrhnúť opatrenia na redukciiu rizika a skvalitnenie jeho manažmentu, zlepšenie kapacity absorpcie systémových šokov a posilnenie transparentnosti. Zásadnou otázkou bolo, ako zmeniť systém regulácie a dohľadu tak, aby kompetentné orgány mohli aspoň zmierňovať dopady rizík z bublín, a nielen intervenovať ex-post. Zo správy zároveň jednoznačne vyplynula potreba zorganizovať budúci dohľad tak, aby bolo možné zachovať finančnú stabilitu a súčasne umožniť ďalšie prehľbovanie integrácie európskych finančných trhov (pozri tab. 1)

Tabuľka 1: Integrácia rôznych segmentov trhu

SEGMENT TRHU	STUPEŇ INTEGRÁCIE
Peňažný trh	Vysoký stupeň
Trhy s obligáciami - vládne obligácie - firemné obligácie	Značný stupeň Značný stupeň
Akciové trhy	Zvyšujúca sa integrácia
Bankové trhy - medzibankové/veľkoobchodné aktivity - aktivity súvisiace s kapitálovým trhom - aktivity v oblasti retailového bankovníctva	Zvyšujúca sa integrácia Zvyšujúca sa integrácia Fragmentované

Zdroj: (de Larosière, 2009)

4 Pokrízové nastavenie finančnej architektúry

V kontexte zistených nedostatkov v regulácii a dohľade vyústilo reformné úsilie do prijatia regulačného rámca Bazilej III. V rámci EÚ bola v júni 2009 schválená nová architektúra dohľadu, ktorej dvojpilierové usporiadanie je postavené na pevných inštitucionálnych a právnych základoch: makroprudenčný dohľad je v kompetencii Európskej rady pre systémové riziko, ktorej predsedá prezident ECB, a mikroprudenčný dohľad zabezpečujú tri Európske orgány dohľadu – pre bankovníctvo, poisťovníctvo a cenné papiere. V kontexte zmien došlo aj k významnej modifikácii roly centrálnej banky, ktorá by mala pri tvorbe menovej politiky zohľadňovať aj finančné aspekty.

3.1 Bazilej III

Larosièreova skupina zdôraznila potrebu revidovať pravidlá Bazilej II a urgentne uskutočniť nasledujúce zmeny: 1. postupne navyšovať minimálne kapitálové požiadavky; 2. znížiť procyklickosť napr. vytváraním dodatočných rezerv; 3. zaviesť prísnejšie pravidlá pre mimosúvahové položky; 4. sprísniť pravidlá manažmentu likvidity. Reformovaný tretí bazilejský rámec je známy pod názvom Bazilej III a rozdiel v porovnaní s jeho predchodcom spočíva predovšetkým vo vytvorení komplexnejšieho systému regulácie sledovaním nielen kapitálovej primeranosti, ale aj ukazovateľov likvidity a bilančnej páky.

Po plnej implementácii pravidiel v roku 2019 budú európske banky⁹³⁸ potrebovať 1 050 mld. EUR na splnenie kapitálovej primeranosti a 3 600 mld. EUR na splnenie ukazovateľov krátkodobej aj dlhodobej likvidity. Zabezpečenie týchto zdrojov môže viesť k zvýšeniu ceny kapitálu a teda i nákladov úverových zdrojov pre súkromný sektor. Očakáva sa, že potreba navýšenia kapitálu a zabezpečenia likvidity sa odrazí aj na poklese ziskovosti bánk⁹³⁹, čo je možné zmierniť ich cieľovými aktivitami, ako napr. účinnejšou implementáciou požiadaviek Bazilej III, reštrukturalizáciou súvah, či revíziou obchodných stratégií a zmenami v obchodnom portfóliu. Z pohľadu eurozóny sa predpokladá zvýšenie nákladov úverových zdrojov pre súkromný sektor s následným poklesom ekonomickej aktivity a rastom nezamestnanosti, pričom potreba nového kapitálu sa odhaduje na 230 mld. EUR do roku 2015 a viac než 600 mld. EUR celkovo do roku 2020.

3.2 Finančná stabilita a úloha ECB

Pred krízou prevládal názor, že cenová stabilita a finančná stabilita sa navzájom posilňujú, kríza však ukázala, že cenová stabilita ešte negarantuje finančnú stabilitu. Vytvoriť definíciu finančnej stability, ktorá by bola presná, komplexná a merateľná, je zložité, za dva hlavné atribúty finančnej nestability však možno považovať:

- nadmernú volatilitu makro-premenných, ako sú úroková miera a výmenný kurz, ktoré majú priamy dopad na reálnu ekonomiku, a
- ohrozenie finančných inštitúcií a trhov nelikvidnosťou do tej miery, že predstavujú nebezpečenstvo pre systémovú stabilitu.

Nová dvojpilierová štruktúra spája makroprudenciálny a mikroprudenciálny dohľad a je postavená na pevných inštitucionálnych a právnych základoch. V centre aktuálneho systému dohľadu EÚ na makroúrovni stojí konzultatívny orgán Európska rada pre systémové riziko⁹⁴⁰ (ESRB), v ktorej dominujú zástupcovia centrálnych bánk. Kľúčovými úlohami ESRB sú identifikácia a prioritizácia systémových rizík, vydávanie včasných varovaní v prípade ich objavenia a vypracovanie strategických odporúčaní nápravných krokov proti identifikovaným rizikám. ESRB je ako hlavný orgán pre makroprudenciálnu reguláciu a dohľad nad európskymi finančnými trhmi s ECB úzko prepojený, zároveň však treba zdôrazniť, že je dodržaná vzájomná autonómnosť a ESRB nezasahuje do vykonávania primárneho mandátu ECB na zabezpečenie cenovej stability.

⁹³⁸ Analýza súvahových údajov top 45 európskych bánk z 2. štvrťroka 2010 (resp. extrapolované údaje údajov z decembra 2009 v prípade ešte neskompletizovaných údajov za 2. štvrťrok 2010 v čase spracovania štúdie). Údaje z tejto analýzy boli škálované za účelom kvantifikovania dopadu na EÚ-27 a Švajčiarsko.

⁹³⁹ Štúdia McKinsey (2010) predpokladá zníženie ROE európskych bánk (pred zdanením) v priemere o približne 4 percentuálne body (p.b.), pričom na tomto poklese by sa kvalita kapitálu podieľala 0,8 percentuálnymi bodmi, zvýšené rizikovo vážené aktíva (RWA) 1,3 p.b., nárast kapitálu na požadovanú úroveň 1,3 p.b., pákový pomer 0,1 p.b., potreba zabezpečenia likvidity 0,2 p.b. (držba likvidnejších aktív) a 0,6 p.b. ako náklad držby dlhodobých zdrojov.

⁹⁴⁰ Vytvorenie ESRB bolo výsledkom silného politického konsenzu, čomu zodpovedala aj mimoriadne veľká podpora legislatívy ohľadom jej funkcií v Európskom parlamente (cca 80%).

Názory na angažovanosť ECB v novej schéme regulácie a dohľadu sa od začiatku líšili, niektorí to považovali za prirodzený postup vzhľadom na integrovanosť európskych finančných trhov, iní zas za prílišnú centralizáciu, ktorá by mohla negatívne ovplyvniť výkon jej primárneho mandátu. Diskutovanými témami boli najmä vplyv na nezávislosť, legitímnosť rozšírenia pôsobnosti, možná protirečivosť cieľov, či neprimerane vysoké kompetencie v kontexte využívania neštandardných nástrojov v snahe stabilizovať ekonomiku. Podobné úvahy len zvýraznili skutočnosť, že efektívna makroprudenciálna politika vyžaduje aj adekvátny zodpovednostný (accountability) rámec a transparentný prístup. Napriek oficiálne opakovaným vyhláseniam o vyváženosti nového rámca sa objavili aj ďalšie otázky ohľadne aktivít ECB v súvislosti s vývojom európskej dlhovej krízy, ktoré spolu s ostatnými mechanizmami mnohí považujú len za kupovanie si času a odsúvanie skutočne efektívnych riešení.

5 Transatlantický dialóg a jeho pokrízová perspektíva

Trhy USA a EÚ v oblasti globálnych financií predstavujú najväčšie a najlikvidnejšie finančné trhy vo svete a objem poskytovaných finančných služieb predstavuje 2/3 svetového objemu finančných služieb. Dosiahnutie vhodného stupňa konvergencie existujúcich pravidiel, smerovanie k integrácii s minimálnymi nákladmi (v rámci odvetvia i v súvislosti s orgánmi regulácie) pri využívaní všetkých jej výhod, podpora voľnosti prístupu na trh (vyhýbajúc sa nadmernej regulácii) či aktívny dialóg s účastníkmi trhu, sú len niektoré z nevyhnutných predpokladov úspešného vytvorenia integrovaného trhu finančných služieb EÚ-USA. Podľa Steila by úplná integrácia týchto dvoch finančných trhov znížila transakčné náklady o 60 % a objem obchodov s cennými papiermi by sa zvýšil o cca 50%. (Steil, 2002) Štúdia Deutsche Bank (2008) uvádza, že v prípade integrovaného trhu by celkové ročné úspory za transakčné náklady pri obchodovaní s cennými papiermi predstavovali viac než 48 miliárd USD, pričom ďalšie zvýšenie ročného objemu transakcií by významne posilnilo pozície USA i EÚ v stále konkurenčnejšom prostredí medzinárodného finančného trhu.

Hypotekárna kríza v USA potvrdila vysoký stupeň interdependencie medzi finančnými trhmi USA a EÚ, výrazná absorpcia sekuritizovaných sub-prime hypotekárnych aktív európskymi firmami i prepojenie peňažných i úverových trhov oboch oblastí uplatňujúcich mechanizmus páky viedli k rýchlemu rozšíreniu prejavov krízy do Európy i mimo nej. Táto skutočnosť zdôraznila, aké dôležité je vyvíjať v tejto oblasti zvýšenú aktivitu smerom ku konvergencii regulatórnych štruktúr oboch trhov, a tak sa aktívny dialóg medzi EÚ a USA v oblasti regulácie finančných trhov, ktorý prebieha už od roku 2002, v krízovom období 2007-2008 nielen zefektívnil, ale dokonca poslúžil ako platforma pre diskusie ohľadne krokov v oblasti finančnej regulácie reagujúcich na globálnu finančnú krízu.

Na summite v apríli 2007 došlo k podpisu Rámca pre rozšírenie transatlantickej hospodárskej integrácie medzi EÚ a USA týkajúceho sa užšej ekonomickej integrácie medzi oboma oblasťami v záujme zvýšenia hospodárskeho rastu. Rámec zahrňoval aktivity smerujúce k spolupráci v oblasti regulácie, integrácie kapitálových tokov, inovácií, bezpečných obchodných aktivít a ochrany intelektuálneho vlastníctva. Na tomto summite bola založená aj Transatlantická hospodárska rada (TEC), ktorá dohliada a napomáha akcelerácii užšej integrácie ekonomík EÚ a USA.

Transatlantická ekonomika EÚ-USA je považovaná za "...najväčší, najintegrovanejší hospodársky vzťah na svete a kľúčový motor globálneho ekonomického rastu, obchodu a prosperity..." a toto partnerstvo zastupuje "... 12% svetovej populácie, takmer 40% svetového obchodu a takmer 60% svetového HDP" (European Union Delegation, 2009, s.8). Európsky parlament vydal dňa 26. marca 2009 rezolúciu, ktorou deklaroval dôležitosť strategického

partnerstva EÚ-USA a potrebu koordinovanej činnosti pri prijímaní opatrení reagujúcich na globálne výzvy. Výsledkom politických diskusií minulých období (predovšetkým G-20) boli návrhy vytvorené na globálnej, regionálnej i národnej úrovni, ktoré potvrdili podporu ďalšiemu rozvoju globálnej kooperácie a koordinácie. (European Parliamentary FSF, 2010) Transatlantický dialóg, "...založený na úzkej spolupráci, proporcionality zdieľania výsledkov regulácie a otvorených trhoch napomáha stimulácii rastu, znižovaniu rizika ďalších kríz a reforme súčasného globálneho finančného systému". (European Parliamentary FSF, 2010, s.1)

Medzisektorové okruhy Transatlantického dialógu vo finančnej oblasti zahŕňajú:

- nastavenie globálnej politiky a koordinácie
- prudenciálna regulácia
- účtovníctvo
- prispievanie k finančnej stabilite
- uznávanie dohľadu (recognition)
- zdieľanie informácií.

Spolupráca EÚ a USA je dôležitá pre napredovanie oboch zoskupení, finančná oblasť je však prioritou. Súčasná kríza len zdôraznila urgentnosť potreby zintenzívniť kooperatívne úsilie, pretože „...v rastúcom multipolárnom svete je transatlantické partnerstvo nevyhnutnou alianciou 21. storočia, silou stability a prosperity svetového hospodárstva“. (European Parliamentary FSF, 2010, s. 3) Nevyhnutnou súčasťou iniciatív na dosiahnutie tohto cieľa je aj ďalšie pokračovanie dialógu v oblasti regulácie finančného trhu.

6 Projekt bankovej únie na podporu európskej finančnej integrácie

V Európe stál bankový sektor v centre krízy a kroky na jeho záchranu predstavovali veľkú výzvu pre politickú elitu. Komisár Barnier vo februári 2012 ustanovil skupinu expertov na vysokej úrovni pre štrukturálne reformy bankového sektora EÚ, ktorej úlohou bolo „posúdiť, či by dodatočné reformy priamo zamerané na štruktúru jednotlivých bánk ďalej znížili pravdepodobnosť a dopad zlyhania, zabezpečili pokračovanie vitálnych ekonomických funkcií a lepšie ochránili zraniteľných retailových klientov“.

Skupina identifikovala 5 navzájom prepojených fáz krízy:

1. fáza subprime krízy (od polovice 2007 do septembra 2008), kedy došlo ku kolapsu investičného portfólia
2. fáza systémovej krízy (od septembra 2008) - problémy s likviditou si vyžiadali bezprecedentnú štátnu pomoc bankovému sektoru
3. fáza hospodárskej krízy (od 2009) – recesia a nástup automatických stabilizátorov, fiškálna udržateľnosť je imperilled cez fiškálne stimuly a štátnu pomoc
4. fáza suverénnej krízy (od 2010) vzájomný vzťah banka-suverén predstavuje obrovskú výzvu pre existujúci inštitucionálny rámec EÚ
5. fáza krízy dôvery v Európu (súčasnosť) – Európa na rúžcestí

Skupina vníma Komisiou navrhovanú smernicu⁹⁴¹ ako podstatnú časť budúcej regulátornej štruktúry, pretože predstavuje signifikantný krok k zabezpečeniu transformácie a ozdravenia banky bez ohľadu na jej veľkosť a systémovú dôležitosť, alebo postupnej likvidácii spôsobom, ktorý obmedzuje ručenie daňových poplatníkov za jej straty. Aj keď silnejšie kapitálové požiadavky posilnia odolnosť bánk, Skupina považuje za potrebné

⁹⁴¹ Bank recovery and resolution directive.

požadovať právnu separáciu určitých obzvlášť rizikových finančných aktivít od depozitných bánk v bankovej skupine.

S cieľom „etablovať bezpečný, stabilný a efektívny bankový systém slúžiaci potrebám občanov, ekonomike EÚ a jednotnému trhu“ skupina doporučila súbor 5 opatrení, ktoré „...posilnia a doplnia sadu regulačných reforiem už uzákonených alebo navrhnutých EÚ, Bazilejským výborom a národnými vládami“:

1. proprietárne obchodovanie (proprietary trading) a ďalšie významné obchodné aktivity by mali byť postúpené separátnej právnej entite
2. banky by mali skoncipovať a dodržať efektívne a realistické ozdravné a rezolučné plány ako navrhuje smernica EK s názvom Bank recovery and resolution directive
3. skupina podporuje použitie určených bail-in nástrojov
4. aplikácia robustnejších rizikových váh pri určovaní minimálnych kapitálových štandardov a konzistentnejší prístup k riziku v interných modeloch
5. posilnenie existujúcich reforiem korporátnej správy (corporate governance) špecifickými opatreniami na posilnenie rady a manažmentu (zlepšiť funkciu manažmentu rizika, limitovať kompenzácie, zlepšiť odhaľovanie rizík a posilniť sankčné právomoci).

K stabilizácii sektora by mala prispieť aj realizácia projektu bankovej únie, ktorý je reakciou na negatívne efekty dlhovej krízy a jeho cieľom je oddeliť problémy bankového sektora od problémov verejných financií. Štruktúra projektu je trojpilierová - prvým krokom bude uvedenie jednotného dohľadu ECB nad bankami eurozóny do praxe (pravdepodobne od júla 2014), ako druhý krok by sa mal vytvoriť spoločný fond na riešenie problémov bánk (t.j. záchranu alebo likvidáciu, s rekapitalizáciou priamo z Európskeho stabilizačného mechanizmu bez vplyvu na verejný dlh krajiny) a posledným krokom bude zavedenie jednotného európskeho rámca garancie vkladov, ktorý má ochrániť problémové banky pred hromadným výberom.

Napriek odlišným názorom na obsah i načasovanie jednotlivých krokov a či ich spustiť naraz alebo per partes, sa mnohí prívrženci i oponenti zhodujú v názore, že pri schvaľovaní opatrení je zrejmý demokratický deficit, kedy sú rozhodnutia prijímané na summitoch bez reprezentatívnej podpory parlamentov. Skutočnosť, že spoločná správa 4 prezidentov (Európskej rady, Európskej komisie, euroskupiny a ECB), publikovaná v júni 2012 pod názvom *Towards a genuine economic and monetary union*, zaradila medzi 4 hlavné stavebné bloky budúcej EMU aj posilnenú demokratickú legitimitu a zodpovednosť je v tomto kontexte mimoriadne dôležitá, keďže projekt bankovej únie má kľúčový význam a úspešné napredovanie v jeho realizácii sa považuje za test dôveryhodnosti celej Európskej únie.

7 Záver

Globálna kríza podrobila dosiahnutý stupeň európskej finančnej integrácie ťažkej skúške a demonštrovala nárast nebezpečenstva systémových rizík pre finančný systém s ich vzájomnou prepojenosťou, komplexnosťou a medzisektorovým pôsobením. Stabilizácia zdevastovaného finančného sektora si vyžiadala bezprecedentné opatrenia na medzinárodnej úrovni. Revízia bazilejských pravidiel vyústila do komplexnejšieho rámca Bazilej III a revidovali sa aj neefektívne regulačné a dohľadové štruktúry tak na národnej ako aj európskej úrovni. Diskusia ohľadom postavenia ECB v novej architektúre regulácie a dohľadu v EÚ poukázala na potrebu jasnej definície kompetencií, pravidiel, nástrojov a zodpovednostného rámca, aby bola zachovaná jej dôveryhodnosť a nezávislosť. Zároveň zvýraznila nevyhnutnosť zabezpečiť konzistentnosť regulácie a posilňovanie spolupráce

medzi orgánmi dohľadu, pričom regulátori musia rozlišovať, kedy ich kontrola podporuje stabilitu finančného systému a kedy je naopak príťažou, ktorá by mohla negatívne ovplyvniť konkurenciu a efektívnosť. Jenkinson v tomto kontexte pripomína, že „regulatórna agenda nebude nikdy úplne kompletná. Adaptácia a štrukturálna zmena vo finančnom systéme budú pokračovať ako budú inštitúcie hľadať nové príležitosti a nové zdroje príjmu. Regulatórne intervencie vždy zmenia správanie a vytvoria stimul na únik. A niektorá z tých udalostí môže byť neočakávaná a povedie k novým zdrojom systémového rizika.“ Vyzval preto medzinárodnú komunitu na pokračovanie v spoločných aktivitách na potlačenie a elimináciu systémových rizík a zabezpečenie finančnej stability, ktorá je pre udržateľný rast nevyhnutná. K stabilizácii bankového sektora a tým aj celej ekonomiky by mal prispieť aj aktuálny projekt bankovej únie, ktorý by mal eliminovať negatívne efekty vzťahu banka-suverén.

Integrácia finančných trhov v Európe je súčasťou širšieho procesu finančnej globalizácie, ktorá – aj keď dočasne utlmená krízou –pokračuje ďalej, čo v súvislosti s prijímanými opatreniami potvrdzujú aj sprievodné deklarácie relevantných predstaviteľov krajín i ekonomických organizácií. Významnou sa v tomto smere javí tzv. transatlantický dialóg, smerujúci k vytvoreniu „bipolárneho medzinárodného finančného trhu“, ktorý demonštruje strategické partnerstvo EÚ-USA ako nevyhnutnej aliancie 21. storočia.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BAYOUMI, T., EICHENGREEN, B. 1993: *Shocking Aspects of European Monetary Unification*, In: Francisco Torres and Francesco Giavazzi (Eds.), *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, pp. 193-229, Cambridge, UK: Cambridge University Press and CEPR.
- [2] DEUTSCHE BANK RESEARCH 2008: *EU-USA financial market integration – a work in progress*, Financial market special, EU monitor 56, 4.6. 2008, dostupné na: http://www.dbresearch.de/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000225963.pdf
- [3] EUROPEAN COMMISSION 1999: *Financial Services: Implementing the framework for financial markets: Action plan*, 11.05. 1999, dostupné na: http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/actionplan/index/action_en.pdf
- [4] EUROPEAN COUNCIL, 2012: *Towards a genuine economic and monetary union*. Report by President of the European Council Herman van Rompuy. Dostupné na <http://www.consilium.europa.eu/>
- [5] EUROPEAN PARLIAMENTARY FINANCIAL SERVICES FORUM Briefing 1.6. 2010: *EU/US dialóg v oblasti regulácie a dohľad*, dostupné na: http://www.epfsf.org/meetings/2010/briefings/briefing_9jun2010.pdf
- [6] EUROPEAN UNION DELEGATION of the European Commission to the USA 2009: *EU Economic and Monetary Union: A Framework for Stability*, EU Focus, January, 2009, dostupné na: <http://www.eurunion.org/News/eunewsletters/EUFocus/2009/EUFocus-EMU-Jan2009.pdf>
- [7] GOLDMAN SACHS GLOBAL ECONOMICS, COMMODITIES AND STRATEGY RESEARCH 2010: *Financial Development Across the N – 11*, 2. jún 2010, dostupné na: <https://360.gs.com>
- [8] JENKINSON, N.2011: *Strengthening the international framework for financial regulation: Some key issues and challenges (61-78)*. In: BROWNE, F., LLEWELLYN, T., MOLYNEUX, P. (Ed): *Regulation and banking after the crisis*. SUERF, Vienna 2011. ISBN 978-3-902109-57-6

- [9] LAROSIÈRE, J. DE 2005: *Good news and bad on Europe's financial markets*, Europe's World, 2005, dostupné na: Generalitat de Catalunya 2005 http://www.europesworld.eu/NewEnglish/Home_old/Article/tabid/191/ArticleType/articleview/ArticleID/20660/Default.aspx
- [10] LAROSIÈRE, J. DE et al. 2009: *The High-level group on financial supervision in the EU Report*, 25.2. 2009, dostupné na: http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/de_larosiere_report_en.pdf
- [11] LIIKANEN, E. (chair) 2012: High-level group on reforming the structure of the EU banking sector. Final report, Brussels, 2. October 2012
- [12] MUCHOVÁ, E., LISÝ, P. 2009: *Fiškálna politika v Hospodárskej a menovej únii*. Iura Edition, 2009. ISBN 80-8078-246-7
- [13] STANĚK, P. 2010: *Globálna kríza – hrozba alebo výzva?*, SPRINT2, Bratislava 2010, ISBN: 978-80-89393-22-0
- [14] STEIL, B. 2002: *Building a transatlantic securities market*, Council on Foreign Relations, , New York, 2002, dostupné na: http://www.cfr.org/publication/8282/building_a_transatlantic_securities_market.html
- [15] TRICHET, J.-C. 2006: *The process of European financial integration: where do we stand?* Campus for Finance 2006, WHU Otto Beisheim School of management, Vallendar, 13. 1. 2006.
- [16] TRICHET, J.P. 2010: Europe's frameworks for macro-prudential oversight and economic governance. The Economic club of New York, <http://www.ecb.europa.eu>
- [17] TUMPEL-GUGERELL, G. 2007: *The Competitiveness of European Financial Markets. An Economic Framework for Effective Policy-Making*, prezentácia na konferencii Washington Economic Policy Conference 12.03. 2007, dostupné na: <http://www.ecb.int/press/key/date/2007/html/sp070312.en.html>
- [18] VAŠKOVÁ, N. 2012: Nové pravidlá regulácie a dohľadu v systéme pokrízovej finančnej architektúry. In: Pauhofová, I. a kol.: *Paradigmy zmien v 21. storočí: Hľadanie kontúr v mozaike*. Bratislava: EÚ SAV, s. 261-286. ISBN 978-80-7144-195-3.
- [19] VAŠKOVÁ, V. 2012: Integrované finančné trhy Európskej únie ako faktor zvyšovania konkurencieschopnosti i výzva pre európskych regulátorov (239-260). In: Pauhofová, I. a kol.: *Paradigmy zmien v 21. storočí: Hľadanie kontúr v mozaike*. Bratislava: EÚ SAV, s. 239-260. ISBN 978-80-7144-195-3

Kontakt

Ing. Vanda Vašková, PhD.

Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied

Šancová 56, 811 05 Bratislava

Email: vanda.vaskova@savba.sk

Slovenská republika

DIALÓG BELEHRAD-PRIŠTINA V KONTEXTE INTEGRÁCIE SRBSKEJ REPUBLIKY DO EURÓPSKEJ ÚNIE

Mgr. Hana Vermešová, M.A.

Abstrakt

Rokovania v rámci dialógu Belehrad-Priština, ktoré s prestávkami prebiehajú od marca 2011, sú od unilaterálneho vyhlásenia nezávislosti Kosova v roku 2008 jedinou priamou platformou komunikácie medzi Srbskou republikou a tzv. Republikou Kosovo. Pozícia Srbska v integračnom procese do Európskej únie je (okrem hlavných podmienok vyplývajúcich z členstva) priamo úmerná výsledkom rokovaní a normalizácia vzťahov s Prištinou je v súčasnosti najdôležitejšou politickou podmienkou integrácie Srbskej republiky do Európskej únie. Príspevok rozpracováva hlavné výsledky rokovaní ako aj ich vplyv na integráciu Srbskej republiky do Európskej únie.

KLúčové slová: Srbsko, Kosovo, dialóg Belehrad-Priština, štatút kandidátskej krajiny, rokovania o pristúpení Srbska do Európskej únie

Abstract

The negotiations within the Belgrade-Pristina dialogue have been underway (with interruptions) since March 2011 and they are the basic platform for communication between the Republic of Serbia and so-called Republic of Kosovo since its unilateral declaration of independence in 2008. The position of Serbia in the integration to the European Union is directly proportional to the results of the negotiations and the normalization of relations with Pristina is currently the most significant political condition for the integration of Serbia to the European Union. The article analyses the most important results of the negotiations and their influence on the integration of Serbia to the European Union.

Key words: Serbia, Kosovo, Belgrade-Pristina dialogue, status of candidate country, negotiations for accession of Serbia to the European Union

Srbsko je na ceste do Európskej únie, cez Kosovo, avšak bez neho.

1 Úvod

Dialóg Belehrad-Priština možno označiť ako novú etapu vzájomných vzťahov medzi predstaviteľmi Srbskej republiky a tzv. Republiky Kosovo, resp. prištinskej administratívy, ktorá za sprostredkovania Európskej únie (EÚ) prebieha s prestávkami od marca roku 2011. Hlavnými proklamovanými cieľmi rokovaní je stabilizovanie situácie v regióne, nadviazanie a prehĺbenie regionálnej spolupráce a v neposlednom rade i zlepšenie každodenného života obyvateľov Kosova a Metohije⁹⁴².

Od roku 2008, kedy Kosovo unilaterálne vyhlásilo nezávislosť, je otázka jeho budúceho statusu hlavnou témou domácej i zahraničnej politiky Srbskej republiky. Kosovská otázka, ktorá v priebehu 20. storočia nadobúdala rôzne významy, sa pre Srbskú republiku v súčasnosti stala novou a hlavnou politickou podmienkou integrácie do Európskej únie. Hoci sa ukončením spolupráce s Medzinárodným trestným tribunálom pre bývalú Juhosláviu

⁹⁴² Na základe platnej Ústavy Srbskej republiky z roku 2006 tvorí Autonómna pokrajina Kosovo a Metohija integrálnu súčasť štátneho územia Srbskej republiky.

splnila posledná proklamovaná politická podmienka, budúci status Kosova priniesol nové požiadavky zo strany štátov EÚ vo vzťahu k regionálnej spolupráci.

Dialóg Belehrad-Priština je prvá priama komunikácia týchto dvoch entít od unilaterálneho vyhlásenia nezávislosti Kosova a môžeme ju rozdeliť na dve fázy - technickú a politickú. Technická fáza dialógu prebiehala od marca roku 2011 až do apríla 2012, kedy na základe výsledkov týchto rokovaní bol Srbskej republike na summite Európskej rady pridelený status kandidátskeho štátu. Politická fáza je spájaná s novou "národnou" vládou, ktorá vzišla z parlamentných a prezidentských volieb v máji 2012⁹⁴³.

V prvej časti príspevok stručne analyzuje technickú fázu dialógu a jej hlavné výsledky, čo je podstatné pre zadefinovanie začiatku a priebehu druhej - politickej fázy rokovaní. Pozornosť je upriamená najmä na úlohu Európskej únie v celom procese, ako i na vplyv výsledkov rokovaní na pozíciu Srbska v integračnom procese do Európskej únie.

2 Technická fáza

Technická fáza dialógu Belehrad-Priština je spájaná s vládou Mirka Cvetkovića (2008-2012), ako i s mandátom prezidenta Borisa Tadića (2004-2012). Vládnuca Demokratická strana (DS) hlavné ciele svojej zahraničnej politiky označila jednoducho - "aj Kosovo, aj Európska únia". Možno však konštatovať, že počas Cvetkovićevej vlády na pomyselnéj miske váh často prevažovali eurointegračné ambície v neprospech kosovskej politiky. Míľnikmi v tomto prípade sa stala rekonfigurácia misie UNMIK⁹⁴⁴ ako i samotný začiatok rokovaní v rámci dialógu Belehrad-Priština⁹⁴⁵.

Počas prvej - technickej - fázy dialógu prebehlo celkovo deväť kôl rokovaní. Vedúcim rokovacieho tímu Srbskej republiky bol v tomto období Borislav Stefanović, delegáciu prištinskej administratívy zastupovala Edita Tahiri. Prostredníkom Európskej únie a osobným zástupcom Catherine Ashton sa stal Robert Cooper. Hlavné témy rokovaní pôvodne nadväzovali na tzv. Plán 6 bodov generálneho tajomníka OSN Pan Ki-Muna, ktorý bol v novembri 2008 prijatý Bezpečnostnou radou OSN a prostredníctvom ktorého bola v tom istom roku rekonfigurovaná misia UNMIK. Spomínané body boli polícia, súdnictvo, colníctvo, doprava a infraštruktúra, hranice a srbské kultúrne dedičstvo. (S/2008/354, Report of the Secretary-General..., 2008) Rokovania prebiehali v Bruseli, pričom boli deklarované ako statusne neutrálne.

Konkrétne výsledky boli dosiahnuté až počas piateho kola dialógu v júli 2011, a to v oblasti slobody pohybu (vrátane používania EČV, občianskych a vodičských preukazov a pod.), matričných kníh a nostrifikácie univerzitných diplomov⁹⁴⁶. Dohody boli uzatvorené vo forme „záverov prostredníka Európskej únie“ a neboli dvoma stranami podpísané. Najmä srbská strana odmietala výstup rokovaní vo forme zmluvy, pretože jej podpis by podľa Belehradu znamenal uznanie Kosova. (Postignut dogovor o slobodi kretanja, 2011)

⁹⁴³ Dňa 6. mája 2012 sa v Srbsku súčasne konali parlamentné, prezidentské i regionálne voľby

⁹⁴⁴ Hoci prezident Tadić označil rekonfiguráciu misie UNMIK v roku 2008 (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo) a príchod misie EULEX za srbských podmienok ako diplomatické víťazstvo, je potrebné dodať, že EULEX by vo svojej funkcii pravdepodobne začal aj bez srbského súhlasu. Dodatočné srbské odobrenie príchodu misie možno chápať len ako diplomatický ťah v rámci zlepšenia svojej pozície v eurointerlačnom procese.

⁹⁴⁵ Začiatu dialógu Belehrad-Priština predchádzali dve udalosti zásadného charakteru, a to poradný posudok ICJ, ktorý skonštatoval, že Deklarácia nezávislosti Kosova neporušila medzinárodné právo a následný srbský návrh rezolúcie Valného zhromaždenia ohľadom zhodnotenia poradného posudku ICJ. Prvotný srbský návrh, ktorý ponechával status Kosova otvorený, bol po intervencii členských štátov EÚ zmenený a „spoločná“ rezolúcia Srbska a EÚ vytvorila priestor pre súčasné rokovania v rámci dialógu. (Vermešová, 2012)

⁹⁴⁶ Cieľom príspevku nie je presný opis jednotlivých dohôd.

Výsledky dialógu sa niesli v ostrom proteste severokosovských Srbov, pričom v júli 2011 sa začala tzv. kríza v severnom Kosove, ktorá bola sprevádzaná postavením barikád na hlavných cestných ťahoch, ako aj na administratívnych (hraničných) priechodoch Jarinje a Brnjak. Hlavným dôvodom bolo rozmiestňovanie colníkov prištinskej administratívy na týchto priechodoch, ako i celkový nesúhlas s belehradskou politikou voči Kosovu a Metohiji.

Ďalšie výsledky rokovaní vo vzťahu k colnej pečati ako i ohľadom integrovaných administratívnych priechodov viedli kosovských Srbov, okrem neustáleho udržiavania barikád, k organizácii referenda o tom, či občania 4 severokosovských opštín⁹⁴⁷ obývaných prevažne Srbmi prijímajú albánske inštitúcie na severe Kosova. Referendum sa konalo v dňoch 14. a 15.11.2011 a zúčastnilo sa ho 75,3% oprávnených voličov, pričom 99,74% z nich sa vyjadrilo proti akceptácii inštitúcií prištinskej administratívy. (99,74 % protiv institucija Kosova, 2012)

Posledné, deviate kolo rokovaní počas februára 2012 znamenalo pre Srbskú republiku jeden z dovtedy najväčších ústupkov v rámci kosovskej politiky v prospech eurointegrácie. Počas tohto kola dialógu bola dosiahnutá dohoda ohľadom účasti na regionálnych fórach, kde bude v budúcnosti prištinská administratíva predstavená ako Kosovo* (Kosovo s hviezičkou, resp. Kosovo s poznámkou pod čiarou), pričom poznámka pod čiarou bude uvádzať „*tento názov neurčuje status Kosova, je v súlade s Rezolúciou 1244 a rozhodnutím Medzinárodného súdneho dvora o kosovskej deklarácii nezávislosti.*“ (Dogovoreno predstavlanje..., 2012) Hoci Belehrad túto formuláciu označil ako ďalší zo svojich diplomatických úspechov, nakoľko bude mať prištinská administratíva asymetrické postavenie voči ostatným - suverénnym štátom a v odkaze sa nachádza priama referencia na rezolúciu 1244/1999, faktom zostáva, že týmto dohovorom získala tzv. Republika Kosovo prakticky možnosť samostatnej reprezentácie v regionálnom kontexte a rezolúcia 1244/1999 nadobudla len deklaratórny charakter. Táto dohoda vo významnej miere ovplyvnila pridelenie statusu kandidátskeho štátu do Európskej únie v marci 2012, čím vláda Mirka Cvetkovića mohla poukázať na úspech vo vzťahu k eurointegrácii. V oblasti integrácie do EÚ predstavuje pre Srbsko získanie statusu kandidátskeho štátu dôležitý krok. Nielenže sa potvrdila úspešnosť politiky minulej vlády, no splnila sa tak aj počiatočná fáza cieľa, ktorý bol vytýčený prvým demokratickým premiérom, Zoranom Đinđićom. (Vermešová, 2012)

3 Politická fáza

Politická fáza dialógu Belehrad-Priština je spájaná s novou vládnu koalíciou, ktorú priniesli parlamentné a prezidentské voľby v máji 2012. Hoci DS vedená vtedajším prezidentom Borisom Tadićom vstupovala do volieb s úspechom v podobe zásluh na pridelení statusu kandidátskeho štátu, vládnu koalíciu nakoniec zostavila opozičná Srbská strana pokroku (SNS) nového prezidenta štátu Tomislava Nikolića. Nikolić, v minulosti známy nacionalistickými postojmi, vo funkcii prezidenta svoje vystupovanie radikálne zmenil. Bývalý podpredseda Srbskej radikálnej strany (SRS), ktorá je známa svojou antieurópskou politikou, sa v priebehu štyroch rokov zmenil na eurooptimistu. Jeho postoje k otázke integrácie sa menili od založenia SNS v roku 2008, aby ako novozvolený prezident deklaroval integráciu Srbska do EÚ ako jeden z prvoradých cieľov. Parlamentné voľby podľa očakávaní vyhrala SNS, skutočným víťazom sa však stala Socialistická strana Srbska (SPS) súčasného premiéra Ivicu Dačića, ktorá sa stala stranou pivotnou a mohla si diktovať podmienky.

⁹⁴⁷ Samosprávne územie, srbská obdoba slovenských okresov. Jedna opština zahŕňa viacero obcí a má jedno správne centrum. Samotné obce už samosprávne orgány nevytvárajú.

Už pred voľbami Nikolić zdôrazňoval, že dialóg vo formáte, v akom prebiehal od roku 2011, je skončený a je potrebná jeho nová - politická forma. Najdôležitejšou otázkou v rámci politickej fázy sa stala otázka severného Kosova a postavenie severkosovských Srbov.⁹⁴⁸ Hoci SNS pred voľbami proklamovala „novú kosovskú politiku“, podľa doterajších vyjadrení a krokov prezidenta Nikolića a premiéra Dačića sa táto politika oproti predošlému vedeniu veľmi nezmenila. Práve naopak, na základe samotného začiatku dialógu politického charakteru a jeho výsledkov možno konštatovať, že nová vláda je "európskejšia" než tá predošlá. Hlavným cieľom súčasnej vlády sa stalo otvorenie prístupových rokovaní Srbskej republiky o vstupe do EÚ.

Predstaviteľom srbskej strany v politickej fáze dialógu sa stal premiér Ivica Dačić, prištinskú administratívu počas rokovaní zastupuje premiér Hashim Thaci⁹⁴⁹. Sprostredkovateľom Európskej únie sa stala Catherine Ashton, Vysoká predstaviteľka pre zahraničné záležitosti a bezpečnostnú politiku. Od októbra 2012 do apríla 2013 prebehlo celkovo desať kôl rokovaní, pričom sa uskutočnilo i stretnutie⁹⁵⁰ na najvyššej úrovni medzi prezidentom Srbskej republiky Nikolićom a prezidentkou prištinskej administratívny Jahjagou po prvýkrát od vyhlásenia nezávislosti Kosova. Paralelne s rokovaniami na úrovni premiérov prebiehajú i rokovania na úrovni pracovných skupín, ktoré za srbskú stranu zastupuje Dejan Pavičević a za prištinskú administratívu Edita Tahiri. Pracovné skupiny sa zaoberajú najmä otázkami energetiky a telekomunikácií. Podľa súčasného plánu by tieto rokovania mali byť ukončené do júna 2013.

Samotný začiatok rokovaní na politickej úrovni možno považovať za ďalší srbský ústupok v prospech eurointegrácie. Napriek tomu, že Srbsko poukázalo na svoju vôľu rokovať v oblasti kosovskej otázky, čelí celý proces vlne kritiky nielen zo strany opozičných poslancov, no i zo strany severokosovských Srbov. Taktiež je potrebné poukázať na "prerod" dvoch hlavných aktérov v tejto oblasti - prezidenta Nikolića a premiéra Dačića, ktorí dokázali v priebehu niekoľkých mesiacov zmeniť svoj postoj k rokovaniam s prištinskou administratívou.

Rokovania sa týkali prevažne implementácie predošlých dohovorov ohľadom integrovaných hraničných (administratívnych) priechodov⁹⁵¹. Vo vzťahu k ostatným otázkam (kataster, colná pečať, nostrifikácia diplomov) sa obe strany pripravujú na implementáciu dohovorov. Ďalším významným krokom bolo dosiahnutie dohody ohľadom ochrany srbského kultúrneho dedičstva prostredníctvom vytvorenia špeciálnych multietnických policajných jednotiek. Rokovania počas roku 2013 sa venovali prevažne otázke postavenia severného Kosova a severokosovských Srbov.

Najvýznamnejším dohovorom v tejto fáze dialógu bola dohoda z 19. apríla 2013, ktorá sa týkala vytvorenia Združenia srbských opštín⁹⁵², ktoré bude fungovať v rámci tzv. Republiky Kosovo. Združenie srbských opštín bude mať vlastný štatút a orgány a takisto i reprezentatívnu úlohu vo vláde. Táto dohoda taktiež definuje jednotnú políciu v rámci tzv.

⁹⁴⁸ Ďalej postavenie Srbov južne od rieky Ibar, status srbských pamiatok a kláštorov nachádzajúcich sa v Kosove a Metohiji. Z technických záležitostí zostávajú na prerokovanie otázky telekomunikácií a energetiky.

⁹⁴⁹ Národné orientované strany (napr. Demokraska stranka Srbije Vojislava Koštunicu, či hnutie Vetevendosije v prípade kosovských Albáncov) na oboch stranách ostro kritizovali účasť premiérov na rokovaníach s námietkou, že na to nemajú parlamentom schválený mandát.

⁹⁵⁰ Dňa 6. februára 2013

⁹⁵¹ Od februára 2013 je v prevádzke všetkých 6 administratívnych (hraničných) priechodov medzi Srbskou republikou a tzv. Republikou Kosovo, vrátane priechodov Jarinje a Brnjak na severe Kosova. Obe strany takisto dosiahli dohodu ohľadom cla a je umožnený prechod týchto administratívnych priechodov len s občianskymi preukazmi.

⁹⁵² Vytvorenie takého spoločenstva sa po prvýkrát spomína v bode 1, ods. b Rezolúcie Národnej skupštiny Srbskej republiky z januára 2013 o základných princípoch politických rokovaní s dočasnými inštitúciami samosprávy v Kosove a Metohiji.

Republiky Kosovo, pričom všetky jednotky v severnom Kosove musia byť v nej zastrešené. K dispozícii bude regionálny veliteľ, ktorý bude menovaný Ministerstvom vnútra prištinskej administratívy na návrh srbských opštín. Podobný princíp bude uplatnený i pri súdnictve, pričom bude vytvorený Odvolací súd v Prištine pre otázky týkajúce sa kosovských Srbov so stálou pobočkou v Kosovskej Mitrovici. Väčšina sudcov tohto súdu bude srbskej národnosti. Taktiež bol vytvorený špeciálny implementačný tím za sprostredkovania EÚ. (Novosti prenose textu sporazuma, 2013)

Uvedený dohovor Srbsku výrazne dopomohol k zlepšeniu pozície v rámci integračného procesu do EÚ. Na základe výsledkov týchto rokovaní Komisia vo svojej pravidelnej hodnotiacej správe z dňa 22. apríla 2013 konštatuje, že "Srbsko dostatočne splnilo politické kritériá a podmienky Stabilizačného a asociačného procesu. Komisia pokračuje s hodnotením ekonomických kritérií a povinnosti podľa Stabilizačnej a asociačnej dohody a Dočasnej dohody pripravenosť Srbska na prijatie podmienok vyplývajúcich z členstva. Na základe týchto skutočností Komisia odporúča otvorenie rokovaní na prístupenie k Európskej únii so Srbskom". (Joint Report to the European Parliament and the Council, 2013) Hoci hodnotiaca správa Komisie v otázke začatia prístupových rokovaní hodnotí srbskú pozíciu kladne, je potrebné prihliadnuť i na kontext, na základne ktorého tak bolo konštatované. Integrovanie severu Kosova do systému tzv. Republiky Kosovo je nepochybne ďalším významným ústupkom Srbska v prospech eurointegrácie, na úkor svojho národného záujmu.

4 Záver

Od februára 2008, kedy Kosovo unilaterálne vyhlásilo nezávislosť od Srbskej republiky, je otázka jeho statusu brzdou v rozvoji oboch entít – na jednej strane je prištinská administratíva blokovaná Srbskou republikou v integráciách do medzinárodných organizácií a na strane druhej je integrácia Srbska do Európskej únie podmienená tzv. normalizáciou vzťahov s Prištinou, čím je Srbsko nútené ustupovať od svojich národných záujmov v Kosove v záujme eurointegrácie. Napätie pretrváva nielen na medzinárodno-politickej a vnútro politickej scéne, no logicky sa prenáša aj do každodenného života obyvateľov regiónu. (Balco, Vermešová, 2013)

Občania v parlamentných a prezidentských voľbách v máji 2013 zhodnotili úspešnosť politiky „aj Kosovo, aj EÚ“ predchádzajúcej vládnej koalície, pričom si voliči vybrali zmenu v podobe národne orientovaných strán. Avšak na základe analýzy doterajších krokov novej vlády je tá súčasná ešte „európskejšia“ ako tá predchádzajúca. Názorným príkladom je začatie novej fázy dialógu Belehrad-Priština na úrovni predsedov vlád.

Rokovania medzi Belehradom a Prištinou na úrovni premiérov sú nepochybne významným krokom v rámci rekongiliácie vzťahov medzi reprezentáciami oboch strán. Nemožno však opomenúť ani faktor, ktorý významnou mierou ovplyvňuje motiváciu oboch partnerov k rokovaniam - teda predovšetkým víziu integrácie do Európskej únie.

V súčasnosti kosovská otázka významnou mierou ovplyvňuje napredovanie Srbska v integráciách do EÚ a tzv. normalizácia vzťahov s Kosovom je hlavnou politickou podmienkou štátov únie, ako i orgánov EÚ. Ako uvádza správa Komisie, rokovania o vstupe do EÚ so Srbskom nemôžu byť otvorené, pokiaľ sa dohody z dialógu Belehrad-Priština nezačnú implementovať do praxe. Na záver možno skonštatovať, že práve začatie implementácie najviac ovplyvní rozhodnutie Európskej rady o začatí prístupových rokovaní v júni 2013.

Zoznam použitej literatúry

- [1] 99,74 % protiv institucija Kosova. 2012. [online]. B92, 2012. [cit.20.05.2013] Dostupné na internete : <http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=02&dd=20&nav_category=640&nav_id=584117>.
- [2] BALCO, M. – VERMEŠOVÁ, H. 2013. Zhodnotenie Dialógu Belehrad – Priština. In *Bezpečnostné fórum 2013*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2013. ISBN 978-80-557-0496-8, s. 508-517.
- [3] Dogovoreno predstavljajne Kosova. 2012. Politika [online]. 2012. [cit.20.05.2013]. Dostupné na internete : <<http://www.politika.rs/rubrike/temadana/209505.lt.html>>
- [4] Joint report to the European Parliament and the Council [online]. European Commission, 2013. [cit.20.05.2013]. Dostupné na internete: <http://www.europa.rs/upload/RS%20Report%20final.pdf>
- [5] Novosti prenose tekst sporazuma [online]. Večernje Novosti, 2013. [cit.20.05.2013]. Dostupné na internete: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:430347-Novosti-prenose-tekst-sporazuma>
- [6] Postignut dogovor o slobodi kretanja. 2011. Blic [online]. 2011. [cit.20.05.2013]. Dostupné na internete : <<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/263573/Postignut-dogovor-oslobodi-kretanja>>.
- [7] Rezolucija Narodne skupštine Republike Srbije o osnovnim principima za političke razgovore sa privremenim institucijama samouprave na Kosovu i Metohiji [online]. Narodna Skupština, 2013. [cit.20.05.2013]. Dostupné na internete: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/ostala_akta/2013/RS1-13Lat.pdf
- [8] S/2008/354 Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo [online]. Security Council, 2013. [cit.20.05.2013]. Dostupné na internete: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2008/354
- [9] VERMEŠOVÁ, H. Politický vývoj Srbskej republiky v súčasnosti - Vplyv kosovskej otázky na integráciu Srbskej republiky do Európskej únie. Diplomová práca - školiteľ: doc. PhDr. Lucia Rýsová, PhD. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. 79 s.

Kontakt

Mgr. Hana Vermešová, M.A.

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela

Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica

hana.vermesova@gmail.com

Slovenská republika

MIKROEKONOMICKÉ EFEKTY PŘI VYUŽITÍ FAKTORINGOVÉHO FINANCOVÁNÍ

Ing. Václav Vlasák

Abstrakt

I přesto, že světová hospodářská krize začala již před 5 lety, denně se setkáváme s jejími následky ale stále i průvodními jevy. Vysokou mírou globalizace se krize rychle rozšířila z vyspělého západního světa do rozvojových ekonomik. Nejen firmy se musely přizpůsobit, ale také domácnosti, státy i nadnárodní korporace postupně přivykají způsobu být obezřetnější, šetrnější a odpovědnější. Zejména banky přistoupily k odepisování ztrát a ke změnám v hodnocení aktuálních rizik. Jedním z možných způsobů změny rizikového profilu portfolia je nahrazení úvěrového financování faktoringem. Faktoring je založen na financování pohledávek před splatností. Banka od svého klienta odkupuje pohledávky za bonitními dlužníky, kteří pak svůj závazek plní na účet Banky a nikoliv dodavatele. Článek se věnuje mikroekonomické analýze dopadů při přechodu z úvěru na faktoring a dopadu do ceny finanční služby.

Klíčová slova: faktoring, banka, provozní financování, mikroekonomické efekty, úvěrové pojištění

Abstract

Despite the global crisis started already five years ago, everybody crosses its consequences as well as the concomitants on a daily basis. Due to high level of globalisation, crisis has quickly spread from developed onto developing countries. Companies, households, countries and global corporations had to get used to new conditions on how to be more cautious, thrifty and responsible. Banks came up to depreciate the losses from bad debts and to change the risk in credit portfolios. Factoring is one of the solutions for change in risk portfolio, namely when replacing credits by factoring financing. Factoring stands for financing of undue receivables. Banks buys receivables of its client towards client's debtors, and debtors settle their payables on to bank's account. Paper deals with microeconomic impact, when company is in transition from credit on to factoring financing and impact on total financing costs.

Key words: factoring, bank, operational financing, microeconomic effects, credit insurance

1 Úvod

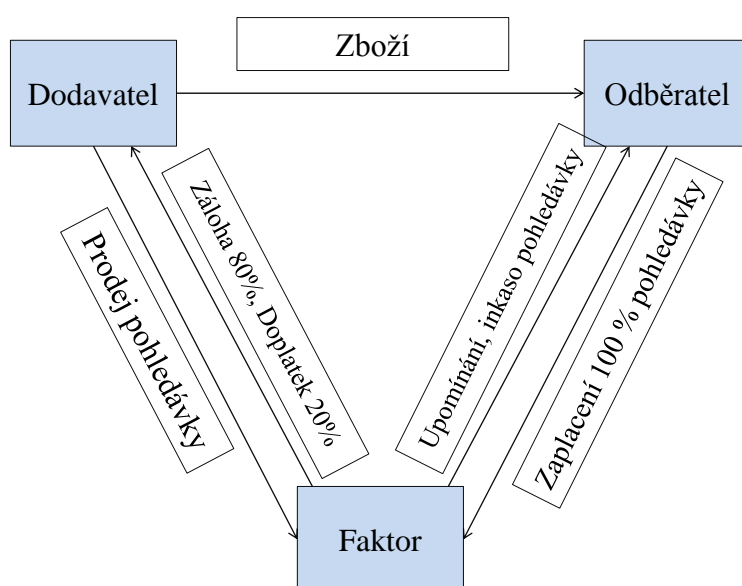
Faktoring představuje odkup pohledávek před platností a je znám již z dob Mezopotámie, kdy se faktoring využíval jako předfinancování dodávek. Faktoring představuje vhodný nástroj financování pohledávek, a to zejména v případech, kdy je firma ve fázi silného rozvoje nebo naopak, kdy vykazuje zhoršené ekonomické výsledky. Soufani (2002) tvrdí, že faktoring je kompletní finanční balíček zahrnující provozní financování, ošetření kreditního rizika, účetnictví a inkaso pohledávek. Na rozdíl od ostatních forem financování aktiv, jsou pohledávky koupeny faktoringovou společností, než aby byly použity jako zástava za úvěr. Bakker (2004) zjišťuje, že titul a vlastnictví k pohledávce přechází z dodavatele na faktoringovou společnost. Müllerová (2009) označuje za faktoring takový stav, který splňuje financování významné složky pracovního kapitálu – pohledávek z obchodních vztahů, ochranu před platební neschopností či platební nevůli dlužníků, stabilizaci peněžních toků klienta, správu a inkaso pohledávek. Faktoring je v České

republice silně rozšířen a největší bankovní ústavy tento produkt nabízejí ve svém portfoliu. Faktoring je relativně lépe dostupný než ostatní formy financování aktiv, a to z důvodu, že pro transakci jsou důležité pouze pohledávky za bonitními odběrateli a vlastní směnka dodavatele.

2 Faktoring – základní charakteristika

Faktoring je jednou z nejjednodušších a nejdostupnějších forem financování aktiv. Dodavatel, odběratel a faktoringová společnost tvoří tři subjekty této finanční operace. V případě bezregresního faktoringu vstupuje do hry pojišťovna pohledávek, která zajistí krytí rizik platební neuvěle a platební neschopnosti ve faktoringovém vztahu.

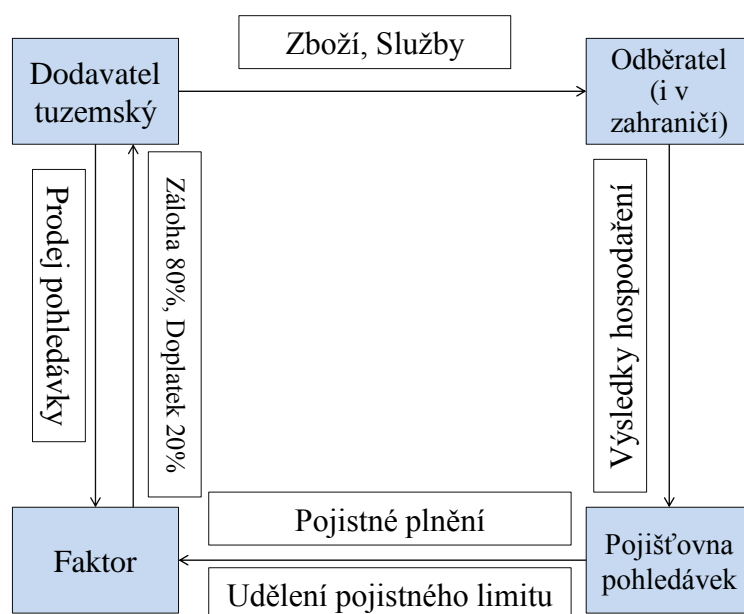
Obrázek 2 Regresní faktoring

Zdroj: vlastní zpracování

Dodavatel uzavírá s faktoringovou společností smluvní vztah a dodává svému odběrateli zboží. Pohledávky vzniklé z dodávky svým odběratelům postupuje dodavatel na faktoringovou společnost. Při postoupení pohledávky faktoringová společnost obratem na účet dodavatele uhradí zálohu, obvykle ve výši 80 % hodnoty faktury. Dodavatel je vyrozuměn, že pohledávky mění osobu věřitele, tedy stanou se majetkem faktoringové společnosti. Odběratel platí na účet faktoringové společnosti celou hodnotu faktury, po té faktor převádí zbylou hodnotu pohledávky na účet dodavatele. Kruh se tedy uzavírá, dodavatel obdrží peníze za svou dodávku, faktor poskytuje financování pohledávky a odběratel využívá odloženou splatnost svého závazku vůči dodavateli. V případě, že by nedošlo k uhrazení pohledávky v době splatnosti, nebo po ní, je faktor oprávněn pohledávku vrátit zpět dodavateli, tedy původnímu věřiteli. Zároveň je dodavatel povinen vrátit zpět poskytnutou zálohu, kterou od faktora při postoupení inkasoval.

Obrázek 3 Bezregresní faktoring

Zdroj: Vlastní zpracování

Bezregresní faktoring s pojištěním, kde do vztahu vstupuje pojišťovna pohledávek. Pojišťovna ohodnotí kreditní riziko odběratele a stanoví úvěrový limit, tedy maximální hodnotu pohledávek, kterou je ochotna krýt svým pojištěním. Stejně jako jakákoliv jiná pojišťovna pracuje s institutem spoluúčasti, jejíž výše osciluje mezi 10 a 20 % hodnoty pohledávky v závislosti na zjištěné bonitě odběratele, přičemž primárním faktorem je země, ve které má odběratel své sídlo, sekundárním pak finanční zdraví konkrétního odběratele. Předmětem pojištění je krytí rizika platební nevěle a platební neschopnosti a nepokrývá tedy potenciální možnost obchodního sporu, respektive nekvalitní či pozdní dodávky.

3 Hypotéza

Faktoring je vhodnou alternativou ke klasickému provoznímu firemnímu financování v době ekonomické krize. Celé sektory a firmy působící v jednotlivých sektorech jsou zasaženy všeobecným poklesem ekonomické aktivity. Touto změnou podmínek se mění i finanční výkonnost jednotlivých subjektů. Financující subjekty, a to zejména Banky, přistupují velmi obezřetně ke změnám v rizikových profilech jednotlivých klientů a celých portfolií. Faktoring nabízí jako vhodnou alternativu, která poskytuje snížení rizika dodavatele tím, že financování probíhá na základě cese pohledávek bonitních odběratelů dodavatele. Tak dojde k rozložení rizika z jednoho na více subjektů. Faktoring vyžaduje větší administrativně technické zapojení poskytovatele financování, což se odráží v ceně finanční služby. V případě využití faktoringu s pojištěním odběratelů proti platební neschopnosti a platební nevěle dochází ke snížení relativního rizika nezaplacení odběratelů a také k dalšímu zvýšení ceny financování služby.

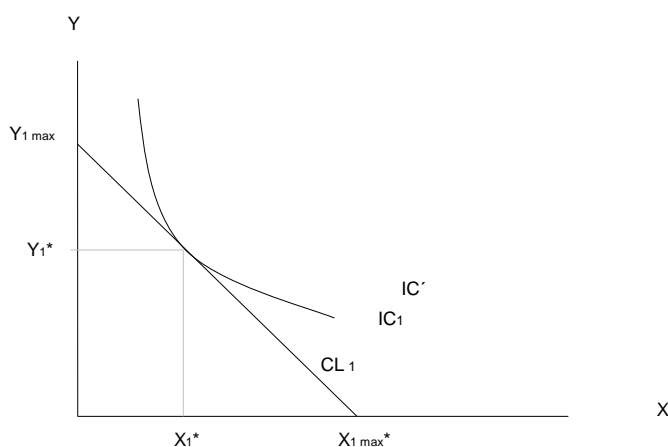
4 Cíl práce

Hlavním cílem práce je na základě mikroekonomické analýzy vyhodnotit chování spotřebitele, kterým je v tomto případě firma. Druhým cíle zůstává zjištění, jakým způsobem může sloužit faktoring jako nástroj pro dočasné nahrazení provozního financování formou provozního úvěru v době nepříznivého hospodářského vývoje firmy. Třetím cílem je pak odhalení, jak se změní cena financování ve světle dočasného zhoršení finanční výkonnosti příjemce faktoringového financování.

5 Teoretická východiska reakce firmy na změny ceny provozního financování

Ekonomický systém jako celek se sestává z akcí a reakcí jednotlivých prvků. V této práci se zaměřím na interakci dvou subjektů na trhu faktoringových, respektive bankovních služeb. Jedna firma je klient Banky, tedy příjemce financování, pro účely této práce spotřebitel a druhá Banka, poskytovatel finanční služby. Teorie předpokládá, že při nákupu se spotřebitel řídí výší svého důchodu, který může spotřebovat na nákup jednotlivých statků. V tomto případě se jedná o dva statky, na jejichž nákup spotřebitel utratí celý svůj důchod. Druhým, avšak neméně významným předpokladem je, že ceny nezávisí na množství, které spotřebitel nakupuje (Soukupová et al., Mikroekonomie, 2004). Spotřebitel tedy rozdělí svůj celý důchod I na nákup statku X při ceně P_x a statku Y při ceně P_y . Linii rozpočtu znázorňuje úsečka CL_1 , vyjadřuje jakým způsobem může spotřebitel rozdělit celý svůj důchod na nákup dvou statků.

Graf 1 Spotřebitelské optimum v obecné podobě

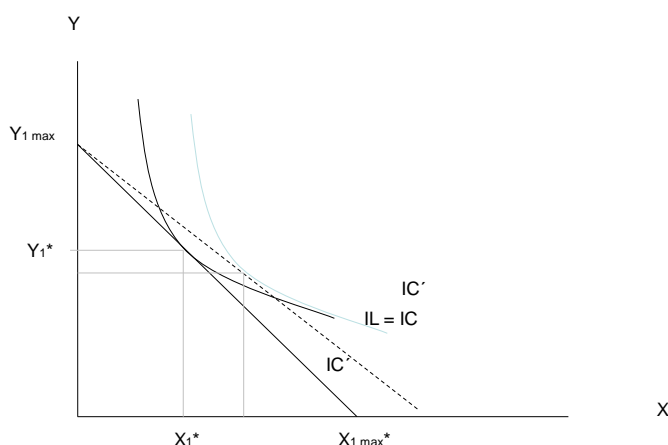

Zdroj: Soukupová et al (2004), vlastní zpracování

Zpět tedy k řešení základního úkolu této práce. Jsme v situaci, kdy klient banky vykazuje zhoršující se finanční výsledky. Bank se snaží obezřetně přistupovat k řízení rizika a rozhodne se pro změnu typu financování u části své úvěrové angažovanosti, kterou v tu

chvíli u klienta má. Klient by pravděpodobně dobrovolně nepřijal zvýšení ceny financování svých provozních potřeb, a tak se bank rozhodne pro více zajištěný produkt. Faktoring je obvykle dražší, avšak s porovnáním s cenou, za kterou je nabízen úvěr je víceméně příznivou variantou. V podstatě dochází k tomu, co v teorii popisováno jako posun linie příjmu, který závisí na změně ceny statku X_1 . Dochází tak ke zvýšení ceny financování pro klienta a tím také ke změně sklonu linie spotřeby, kdy zvýšení ceny statku zapříčiní, že maximální možné množství statku X se na ose X přiblíží směrem k počátku – posun z bodu $X_{1\max}$ do $X_{2\max}$. Dochází tak změně optimální spotřeby statků X a Y . Optimální spotřeba statku Y se posouvá množství statků se posouvá z Y_{1*} do Y_{2*} . Pro potřeby této práce budeme za statek X považovat provozní úvěr a za statek Y budeme považovat faktoring.

Graf 2 Posun linie příjmu při změně ceny statku X

Zdroj: Soukupová et al (2004), vlastní zpracování

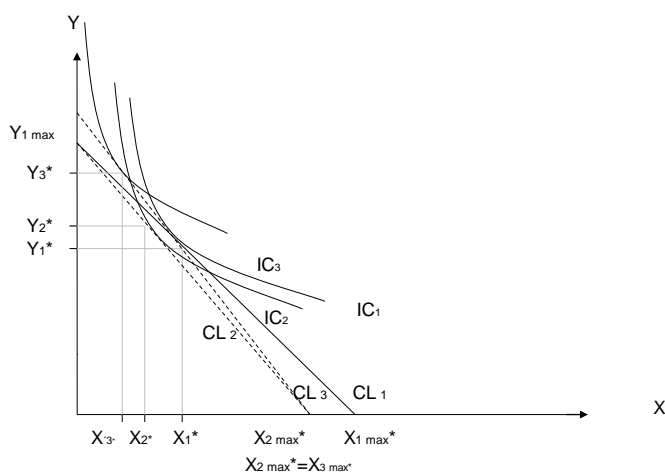
Cena statku X (úvěru) se pro klienta vlivem zhoršení finančních výsledků jeho firmy zvýší natolik, že není schopen akceptovat její výši a tím pádem zvažuje možnost alternativy v podobě faktoringu. Dalším důležitým faktem zůstává, že firma v závislosti na svém celkovém obratu a typu obchodní činnosti vyžaduje určitou výši úvěrů, ať už v jakékoliv formě, na pokrytí svých provozních potřeb. Z tohoto důvodu také nemůže jít pod určitou úroveň, která by nestačila na pokrytí běžných provozních výdajů firmy. Banka v podstatě klientovi nabízí nižší objem prostředků, než kterou klient reálně potřebuje. Je důležité zdůraznit, že Banka je oligopolním hráčem a tudíž může krátkodobě silně ovlivnit možnost financování firmy. Přejít mezi Bankami není v případě zhoršení ekonomických podmínek firmy jednoduchý a obvykle trvá několik měsíců. V této časové tísní klientům většinou nezbývá nic jiného než se s Bankou dohodnout na nových podmínkách. Klient je de facto motivován cenou a nabízeným objemem faktoringového financování ke spotřebě statku Y (faktoringu) a úkor statku X (úvěru.) Dochází tak posunu spotřebitelského optima, které se nově nachází v průsečíku posunuté indifferenční křivky a nové linie spotřeby CL_2 .

V tuto chvíli je zapotřebí zdůraznit, že kromě ceny, je dalším důležitým faktorem administrativní náročnost při obsluze tohoto typu krátkodobého provozního financování. Faktoring je ze své podstaty náročnější, sleduje obvykle každou fakturu, komunikuje v případě opožděných pohledávek s odběrateli. Naproti tomu je krátkodobý úvěr pro Klienta

méně náročný, významná část povinností je na straně Banky, která zajišťuje čerpání v pravidelných intervalech. Povinnosti na straně Klienta se omezují na doručení některých informací z účetnictví, a to v pravidelných intervalech, které stanoví Banka. Obvyklý termín čerpání a zároveň doručování podkladů z klientova účetnictví je 1 měsíc až 1 rok.

Banka za situace, kdy chce snížit potenciální úvěrové riziko svého Klienta, navrhne snížený objem dostupného provozního úvěru. Klient však na pokrytí svých potřeb žádá vyšší celkovou částku v rámci provozního financování. Rozdíl mezi původní a nově stanovenou maximální výší celkové úvěrové angažovanosti je Klientovi dorovnán otevřením faktoringové rámce. Klient tedy má stejnou výši peněz k dispozici, avšak ve dvou produktech – ve faktoringu a úvěru. V průběhu trvání smluvního vztahu klientovi se klientovi razantně navýší obrát s tím i potřeba provozního financování. Banka je však dále ochotna navýšit pouze faktoringový rámec, navíc v bezregresním faktoringu s pojištěním. Je tak kryta, že v případě neuhrazení pohledávek odběratelem, bude odškodněna úvěrovou pojišťovnou. Situaci při dalším navýšení faktoringového rámce dokládá následující část práce.

Obrázek 4 Posun linie příjmů - Využití bezregresního faktoringu s pojištěním

Zdroj: Soukupová et al (2004), vlastní práce

Klient může čerpat vyšší provozní rámec, a to díky využití bezregresního faktoringu s pojištěním, který dále snižuje kreditní riziko při poskytnutí rámce financování. Dojde k posunu maximální výše faktoringového rámce ose Y, a to do $Y_{3 \max}$. Zároveň dochází k posunu linie příjmů nově spojující body $X_{3 \max}$ a $Y_{3 \max}$. Dále se posune bod optima spolu s indifferenční křivkou, kdy nový bod optima spotřeby statku X a statku Y tvoří bod dotyku indifferenční křivky s linií spotřeby CL_3 .

6 Aplikace na případě AUTODOPRAVA s.r.o.

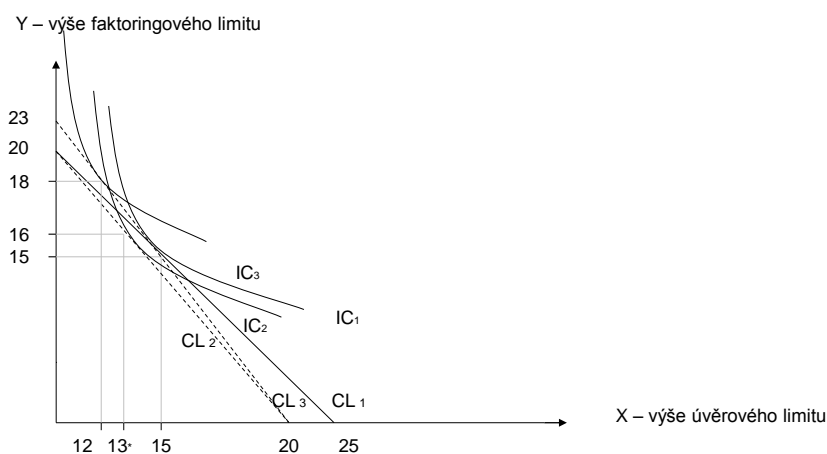
K vypracování této statě mi pomohla moje praktická zkušenosti se zpracováním konkrétního obchodního případů. Od reálné situace se liší změnou jmen, umístnění a je zjednodušena pro účely této práce. Firma AUTODOPRAVA s.r.o. je zde 100 % vlastněna

Josefem Novákem, který podniká v autodopravě v Severočeském regionu od roku 1991. Za dobu podnikání se AUTODOPRAVA s.r.o. propracovala na jednoho z dominantních regionálních dopravců. Poskytuje služby v dopravě a skladování nákladu, a to zejména výrobcům automobilových součástek. AUTODOPRAVA s.r.o. od své financující Banky využívala kromě jiných služeb také provozní úvěr na oběžné prostředky, a to formou revolvingového úvěru. Do roku 2008 byla AUTODOPRAVA s.r.o. velmi dobrým klientem Banky.

V roce 2009 došlo vlivem hospodářského poklesu ke snížení celkové finanční výkonnosti firmy AUTODOPRAVA s.r.o. Firma přistoupila k razantním úsporným opatřením. I přesto se změnil pohled financujícího ústavu na vnímaná rizika Klienta a Banka chtěla snížit aktivní úvěrovou angažovanost u firmy AUTODOPRAVA s.r.o. Tím došlo k nabídce využití faktoringu jako náhrady provozního úvěru. Aby bylo zajištění tohoto typu financování co nejvyšší, přijala Banka rozhodnutí Klientovi nabídnout faktoring s pojištěním odběratelů proti riziku platební neschopnosti a platební nevůle odběratele. Jak již bylo dříve vysvětleno, v případě bezregresního faktoringu s pojištěním se do vztahu mezi poskytovatelem a příjemcem finančních služeb zapojí pojišťovna pohledávek.

AUTODOPRAVA s.r.o. od své financující Banky čerpala úvěr ve výši CZK 25.000.000,-. Z důvodu aktuální zhoršené finanční situace Banka Klientovi nabídla kombinaci úvěru a faktoringu s pojištěním jako náhrady původní výše úvěru. Klient se dle cenové výhodnosti rozhodl pro variantu, která obsahovala maximální výši úvěru 12.000.000 a bezregresního faktoringu s pojištěním v hodnotě 18.000.000,-. Došlo tedy u firmy k posunu indiferenční křivky, linie rozpočtu a bodu optima, které znázorňuje následující graf.

Obrázek 5 Kombinace výše provozního faktoringového financování firmy

Zdroj: Soukupová et al (2004), vlastní práce

Již dříve bylo zmíněno, že bezregresní faktoring vyžaduje vyšší administrativně technické zapojení ze strany poskytovatele finanční služby, a to zapříčiňuje relativně vyšší cenu peněz. Následující tabulka cenově porovnává jednotlivé možné varianty, zahrnuje jak financování úvěrem ve výši CZK 25.000.000, tak i kombinaci obou produktů. Faktoring a

úvěr v celkové výši 26.000.000,- vyjde AUTODOPRAVU draž, a to z důvodu vyšší ceny faktoringu.

AUTODOPRAVA bude moci namísto úvěru ve výši CZK 25.000.000,- bude mít možnost čerpat 1 milion korun vyšší limit, který se skládá z úvěrového a faktoringového rámce. Pro klienta se jedná o výhodnou situaci, kdy má možnost načerpat vyšší objem prostředků. Čerpání faktoringového limitu je však podmíněno pohledávkami, kterými klient musí disponovat, abych na ně mohl načerpat určitou výši faktoringového rámce.

Obrázek 6 Cenové porovnání financování úvěrem a v kombinaci úvěru a faktoringu

Porovnání financování faktoringem a úvěrem na příkladu společnosti AUTODOPRAVA s.r.o.		
	Úvěr	
Výše	25 000 000	
Měna	CZK	
Čerpání	měsíčně	
Celková cena financování	1D PRIBOR + 3,50 %	
Suma celkových nákladů financování	1 250 000	
Kombinace úvěru a bezregresního faktoringu		
Výše	12 000 000	18 000 000
Měna	CZK	CZK, EUR
Čerpání	měsíčně	dle potřeby / nových pohledávek
Celková cena financování	1D PRIBOR + 3,50 %	1D PRIBOR + 5,50 %
Celkové náklady financování	540 000	990 000
Suma celkových nákladů financování	1 530 000	

Zdroj: vlastní práce

Autodoprava tento typ financování (faktoring + úvěr) využívá v dvou následujících letech po začátku ekonomické krize. S postupným zlepšením celkové ekonomické situace v odvětví a nákladové stabilizaci klienta, mohla firma AUTODOPRAVA znovu načerpat vyšší podíl celkového rámce financování formou úvěru.

Celkově se hodnotím celkový postup pro firmu jako přínosný, i když krátkodobě firmu vyšlo draž. Nahrazení úvěru faktoringem pomohlo překonat krizové období, zachovat firmu v dobrém stavu a stabilizovat ji pro budoucí rozvoj.

7 Závěr

V této práci se na základě mikroekonomické analýzy podařilo, prokázat vliv rizikového profilu firmy AUTODOPRAVA na cenu provozního financování. Dále bylo ověřeno, že faktoring je vhodným nástrojem k nahrazení klasického provozního financování úvěrem. Práce prokázala, že faktoring z titulu své charakteristiky vyžaduje vyšší zapojení administrativy na straně poskytovatele finančních služeb, což se odráží v celkové ceně za poskytnuté služby. Bezregresní faktoring s pojištěním dále snižuje riziko celé transakce, a to zapojením pojišťovny pohledávek, který dále přejímá riziko nezaplacení pohledávek. Přistoupením pojišťovny do obchodního vztahu dochází k dalším administrativnímu zatížení,

keré se následně promítá do ceny faktoringu. Faktoring krátkodobě pokryl zvýšenou potřebu provozního financování, a to postupování bonitních pohledávek. Faktoring AUTODOPRAVĚ umožnil dočasně překonat období zhoršených ekonomických výsledků a podpořit tak přípravu na další expanzi po odeznění nejhoršího období na začátku ekonomické krize. Nákladově se pro klienta jednalo o náročnější variantu, nicméně pro poskytovatele finančních služeb o velmi dobře zajištěnou transakci. Využití bezregresního faktoringu je však v tomto případě mírně diskutabilní, protože hlavní odběratel si v klientově skladu nechal skladovat a dopravovat zboží. Je velmi malá pravděpodobnost, že by hlavní odběratel nezaplatil AUTODOPRAVĚ, která pro něj skladovala a dopravovala téměř všechno jeho zboží v ČR. Z odborného hlediska by jistě postačoval využití faktoringu regresního, který by znamenal téměř stejné riziko s nižší celkovou cenou financování.

Seznam použitéj literatury

- [1] DVOŘÁK P. 2005. *Bankovnictví pro bankéře a klienty*. Praha: Linde. 2005. 681 s. ISBN: 80-7201-515-X
- [2] HOŘEJŠÍ B. 2008. *Mikroekonomie*. Praha: Management Press. 2008. 574 s. ISBN: 978-80-7261-218-5
- [3] KOPECKÝ J. 2007. *Pojišťování rizik v mezinárodním podnikání na komerční bázi*. 92 s. Praha: VŠE Praha. Diplomová práce.
- [4] SOUFANI K. 2002. *The decision to finance account receivable*. Managerial decision and economics. 2002. s.21-32. Datum citace [cit. 18.5.2013]. Dostupné online: <<http://www3.interscience.wiley.com.ezproxy.vse.cz/cgi-bin/jhome/7976>>
- [5] SOUKUP J. 2003. *Mikroekonomická analýza*. Praha: Melandrium. 271 s. ISBN 83-89-188-71-1
- [6] KOLÁŘ M. 2007. *Možnosti financování malých a středních podniků*. 114 s. Brno: Masarykova univerzita. Diplomová práce. Datum citace [cit. 18.5.2013]. Dostupné online: <http://is.muni.cz/th/22878/esf_m/?lang=en>
- [7] MÜLLEROVÁ L. 2009. *Factoring – jedna z hlavních forem financování podniku*. Praha: Journal of Competitiveness 1/2009. s 75-83. Datum citace [cit. 16.5.2013] <<http://www.cjournal.cz/files/8.pdf>>

Kontakt

Ing. Václav Vlasák

Fakulta Mezinárodních vztahů

Vysoká škola ekonomická v Praze

Náměstí W. Churchilla 4, 130 63 Praha 3

Email: vlasak.vaclav@centrum.cz

Česká republika

ÚVOD DO POLITICKÉHO MARKETINGU

Ing. Janka Zvončeková

Abstrakt

Slovenské stredo-pravé strany sa zmietajú v kríze. Tá sa netýka len ich neschopnosti dohodnúť sa a spolupracovať, ale aj ich slabej schopnosti osloviť voliča, presvedčiť ho o svojom programe a názoroch. Z tohto pohľadu je užitočné skúmať politický marketing, fenomén, ktorý politici v zahraničí povýšili na, možno povedať, umenie. V tomto článku je uvedená stručná genéza politického marketingu, úvod do problematiky politickej komunikácie, formovania pozitívnych posolstiev, práca spin doctorov, ale aj práca s prieskumami verejnej mienky. Poznanie politického marketingu nie je dôležité len pre politickú stranu a politika, ale aj pre voliča, aby chápal reč a konanie politikov v súvislostiach, ktoré sa potom podpíšu pri formovaní jeho politického názoru.

KLúčové slová: politický marketing, produkt, volič, strana, voľby, politická komunikácia, prieskumy, spin doktor

Abstract

Recent political scandals hit trust in central-right political parties in Slovakia. Now they are in deep crisis. These parties are not only unable to cooperate, to agree, but they are also unable to persuade their voters and to gain their trust again. Therefore the role of political marketing is significant. Due to some famous politicians political marketing is an art. We describe evolution of political marketing, creating positive messages, role of spin doctors, but also influence of public opinion research. Awareness of political marketing is useful not only for political party or politicians but also for voters in their political decision making.

Key words: political marketing, product, voter, party, political communication, surveys, spin doctor

1 Vymedzenie politického marketingu

Politický marketing sa považuje za fenomén napriek tomu, že sa rozvíja už od druhej polovice dvadsiateho storočia. Už z jeho názvu je zrejmé, že je odvodený od marketingu. Hranica, ktorá odlišuje klasický marketing od politického je veľmi tenká a teoretické zázemie disciplíny sa aj naďalej vyvíja. V klasickom marketingu je hlavnou hodnotou jasne preukázateľný zisk, kým pri politickom marketingu je dôležitá voličská podpora, podpora strany a dlhodobé budovanie vzťahu.⁹⁵³ V podnikaní je marketing ponímaný tak, že predávajúci ponúka na trh tovar, službu a za to získa peniaze (kúpa spotrebiteľ'a), informáciu (výskum trhu spotrebiteľ'ov) a lojalitu zákazníka. V politických kampaniach kandidáti dávajú (ponúkajú) sľuby a dostávajú za to hlasy, od počtu ktorých sa odvíja sila ich moci.⁹⁵⁴ Obapolitický a ekonomický marketing môžu používať identické či podobné nástroje, ale odlišujú sa v cieľi. A definované inými slovami, politický marketing znamená, že politické

⁹⁵³ CHYLEK R.; MATUŠKOVÁ A a kol. 2012. *Teorie a metody politického marketingu*: Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury , 2012. 340s. ISBN 978-80-7325-281-6

⁹⁵⁴ NOR.,ASSARI., KARIA., HARON.2006. *Political Marketing vs. Commercial Marketing: Something in Common for Gains*. 19.5.2013. Dostupné na internete: <http://www.scribd.com/doc/6829754/Political-Marketing-vs-Commercial-Marketing-Something-in-Common-for-Gains>

organizácie používajú koncept a techniky obchodného marketingu, aby vďaka nim dosiahli svoj cieľ.

Definícia politického marketingu sa dá rozdeliť na tri segmenty- komunikáciu, management a politickú vedu. Už v roku 1988 britský minister obchodu Lord Young povedal, „Politika vlády sa dá prirovnať ku cornflakeom- ak ju neuvediete na trh, nepredá sa.“⁹⁵⁵

Politický marketing sa stal neoceniteľnou súčasťou politiky. Asi najvypuklejšie sa to prejavuje v predvolebných kampaniach. Vo všeobecnosti sa však vnímanie politického marketingu zužuje len na politickú komunikáciu, no treba mať na pamäti, že ide o potenciálne plodné manželstvo medzi politickými štúdiami a marketingom.⁹⁵⁶

Roky sa politici spoliehali na základné marketingové nástroje- rôzne propagačné materiály v predvolebnej kampani (ako napr. odznaky či plagáty), zhromaždenia a na svoje prejavy, aby oslovili voličov a aby ich čo najviac pritiahli k politickej strane, ktorú daný politik zastupoval. Aj americkí prezidenti sa viac či menej spoliehali na marketing. Bolo pre nich dôležité, aby správne odkomunikovali svoje posolstvá americkým voličom.

Politický marketing je vo svojej podstate aplikovanie, rozvíjanie a vykonávanie strategicky premyslenej kampane a to buď kandidátom, alebo politickou stranou, vládou, lobistami alebo inými nátlakovými skupinami. Jeho ďalším krokom je snaha za pomoci analýz nájsť spôsob, ako si získať verejnú mienku a podporu pre prezentované názory či ideológiu vo voľbách a presadiť také zákony, ktoré reagujú na potreby vybraných jedincov a skupín v spoločnosti.⁹⁵⁷

2 Vývoj politického marketingu

Za kolísku politického marketingu sa považujú Spojené štáty. Predurčili ich na to tri faktory:

1. Volebný systém
2. Tradícia politických verejných vzťahov
3. Rozvoj moderných médií⁹⁵⁸

Označenie politický marketing sa po prvý raz použilo v roku 1956 americkým politológom Stanleym Kelleyem v dnes už klasickej štúdií o profesionálnych volebných kampaniach v USA.⁹⁵⁹

⁹⁵⁵ DONOVAN.J.: 2012: Modern Political Marketing: *An Analysis of Tactics, and the Changing Role of the Media*, dostupné na

internete:10.5.2013: <http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=joursp&sei-redir=1&referer=http%3A%2F%2Fwww.google.sk%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3Dpolitical%2520marketing%2520definition%26source%3Dweb%26cd%3D13%26ved%3D0CEgQFjACOAo%26url%3Dhttp%253A%252F%252Fdigitalcommons.calpoly.edu%252Fcgi%252Fviewcontent.cgi%253Farticle%253D1043%2526context%253Djoursp%26ei%3DSa29UZDEO4rjtQaqqIGwAQ%26usg%3DAFQjCNFvDgJjiLYBtUeD14QshD0KKyAm7Q#search=%22political%20marketing%20definition%22>

⁹⁵⁶ DONOVAN.J.: 2012: Modern Political Marketing: *An Analysis of Tactics, and the Changing Role of the Media*, dostupné na

internete:10.5.2013: <http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=joursp&sei-redir=1&referer=http%3A%2F%2Fwww.google.sk%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3Dpolitical%2520marketing%2520definition%26source%3Dweb%26cd%3D13%26ved%3D0CEgQFjACOAo%26url%3Dhttp%253A%252F%252Fdigitalcommons.calpoly.edu%252Fcgi%252Fviewcontent.cgi%253Farticle%253D1043%2526context%253Djoursp%26ei%3DSa29UZDEO4rjtQaqqIGwAQ%26usg%3DAFQjCNFvDgJjiLYBtUeD14QshD0KKyAm7Q#search=%22political%20marketing%20definition%22>

⁹⁵⁷ Chytilík R.; Eibl O.; Matušková A. a kol.: *Teorie a metody politického marketingu*. Centrum pro studium demokracie a kultury 2012, 340s., s.11. ISBN 978-80-7325-281-6

⁹⁵⁸ CHYLEK R.; MATUŠKOVÁ A a kol. 2012. *Teorie a metody politického marketingu*: Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury , s.14. 340s. ISBN 978-80-7325-281-6

⁹⁵⁹ KUBÁČEK J. 2012. *Slovník politického managementu a volebného marketingu*: Praha: Grada Publishing, a.s. 103s. ISBN 978-80-247-4013-3

Najskôr sa politický marketing používal na propagandu, teda na masové presvedčanie publika. Nové vnímanie marketingu ovplyvnili odborníci z prostredia komerčného marketingu, najmä z reklamy. Ich prácu mohli posúdiť milióny voličov v Spojených štátoch počas prezidentskej predvolebnej kampane v roku 1960. Kandidátmi na prezidenta bol demokrat John Fitzgerald Kennedy a republikán Richard Nixon. J.F. Kennedy do svojej kampane zapojil odborníkov na vzťah s verejnosťou, čo sa odzrkadlilo na jeho výkone v prvom predvolebnom prezidentskom televíznom dueli v histórii USA. J. F. Kennedy z neho vyšiel ako jasný víťaz (aj keď je dôležité podotknúť, že jeho víťazstvo ovplyvnili aj ďalšie dôležité faktory). Pomoc odborníkov na vzťah s verejnosťou neskôr počas prezidentskej kampane využil aj Richard Nixon, ktorý sa do Bieleho domu dostal v roku 1968.

Koncom 70tych a začiatkom 80tych rokov sa politické strany čoraz viac spoliehali na komerčných marketérov vo svojich kampaniach. V roku 1985 Americká marketingová asociácia zmenila definíciu marketingu tak, že na zoznam produktov zaradila myšlienky, názory. Politický marketing sa tak stal akousi pod-disciplínou klasického marketingu a politickej vedy.⁹⁶⁰

Revolúciu v inom ako len ekonomickom chápaní marketingu priniesla štúdia Broadening the Concept of Marketing (Journal of Marketing) Philipa Kotlera a Sidneyho J. Levyho z roku 1969. Mimoriadne významná je tým, že v nej autori upozorňujú na fakt, že sa marketing postupne stáva nástrojom, ktorý nepoužívajú len firmy, ale začína sa objavovať aj u organizácií, ako napríklad pri polícii, národných galérii, rôzne spolky a charitatívne organizácie či politické strany. Tento koncept neskôr Kotler rozšíril o koncept tzv. sociálneho marketingu.⁹⁶¹

Tabuľka 1: Vývoj chápania konceptu marketingu

Vývoj a zmeny v chápaní marketingu	Autor (rok)
Narastajúca strategická orientácia pri firmách	W. Alderson (1958)
Orientácia na zákazníka	J. McCarthy (1960)
Prispôsobenie sa spoločenským zmenám v súvislosti s procesmi modernizácie (v marketingovom slovníku sa objavuje slovo riziko)	P. Drucker (1979)
Využívanie nových informačných technológií (mediálna propagácia)	N. Capon a G. Mauser (1982)
Zahrnutie marketingových procesov v podobe služieb do nových sociálnych oblastí (napr.politické strany)	P. Kotler a S. Levy (1969) P. Kotler (1972, 1990)
Expanzia používania marketingu v sociálnych oblastiach (napr.politické strany)	P. Kotler (1990)

Zdroj: CHYLEK R.; MATUŠKOVÁ A a kol. 2012. *Teorie a metody politického marketingu*: Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury , s 12. 340s. ISBN 978-80-7325-281-6

V diele Kotlera a Levyho z roku 1969 sa poukázalo aj na to, akým spôsobom je kandidát na prezidenta ponúkaný na trhu, že ten spôsob je rovnaký ako keď sa predáva mydlo. V súčasnosti sa viac ako propagácia kandidáta používa 4P (produkt, cena, distribúcia

⁹⁶⁰ NOR.,ASSARI., KARIA., HARON.2006. *Political Marketing vs. Commercial Marketing: Something in Common for Gains*. 19.5.2013. Dostupné na internete: <http://www.scribd.com/doc/6829754/Political-Marketing-vs-Commercial-Marketing-Something-in-Common-for-Gains>

⁹⁶¹ CHYLEK R.; MATUŠKOVÁ A a kol. 2012. *Teorie a metody politického marketingu*: Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury , 2012. 340s. ISBN 978-80-7325-281-6

a propagácia) a ďalšie marketingové nástroje vo fáze príprav politickej propagácie či kampane.⁹⁶²

Kotler vysvetľuje, že rovnaké princípy, akými sa riadia komerčné spoločnosti platia aj v politickom priestore: úspešné spoločnosti musia vedieť očakávať potreby svojich zákazníkov, pravidelne zdokonaľovať svoj výrobok alebo službu, aby dokázali uspokojiť svojho zákazníka. Politici majú podobný záujem- kontinuálne sa snažia vytvárať hodnoty (zákony), ktorými dokážu skvalitňovať život svojich voličov, politici sa snažia dosiahnuť čo najväčší úspech za čo najnižšie náklady. Napriek tomu, treba mať na pamäti, že politika a produkt sú dve odlišné veci. Môžeme porovnávať skôr len službu a úžitok, ktorý výrobok alebo politik prináša. Ako hovorí americký politológ Bruce Newman, kandidát nie je produkt, kandidát za pomoci marketingových stratégií produkt ponúka. Viac ako k mydlu môžeme podľa Newmana politika prirovnať k poisťovaciemu agentovi, ktorý ponúka svoje služby klientom.⁹⁶³ Newman tiež hovorí, že politické prostredie je charakteristické súťaživosťou.

Produkt v politickom marketingu by mal byť tvorený tak, aby mohol byť ponúknutý svojej voličskej základni. Pod pojmom produkt sa, pri politickom marketingu, chápe sľub dobrej vlády, imidž politického kandidáta, ideológia či napríklad presadzovaná zahraničná politika. Základnou podmienkou pre výmenu je predpoklad, že z hodnoty, ktorú vyznáva kupec (teda volič) a ktorú zároveň sľubuje alebo presadzuje predávajúci (teda politická strana alebo politický kandidát), budú profitovať obidve strany (volič aj politická strana). Tento politický sľub možno charakterizovať ako „ služba verejnosti“, to znamená, že z neho nebude profitovať len cieľová skupina, ale celá spoločnosť.⁹⁶⁴ Jedným zo spôsobov, ako sa volič dostane k sľubom tej ktorej strany je politická kampaň.

3 Politická komunikácia

Prostredníctvom informácie sa voliči snažia nájsť stranu alebo kandidáta, ktorý spĺňa ich osobné myšlienky a hodnoty. Tento fakt viedol k profesionalizácii politického marketingu. Ako bolo uvedené, základným procesom je výmena sľubov za hlasy. Tento proces nastáva prostredníctvom **komunikácie** programu politickej strany. Aj keď tento výmenný vzťah nezapadá úplne do teórie marketingu (keďže sa tu nedá presne definovať cenotvorba a produkt), je možné použiť marketingové techniky.⁹⁶⁵

Podľa Kotlera politickí stratégovia musia komunikovať so šiestimi trhmi. Ide o voličov, stranu, kandidáta, záujmové skupiny, prispievatelia a médiá. Postavenie médií je kľúčové v komunikácii s ďalšími piatimi trhmi, pričom isté trhy sú prepojené.⁹⁶⁶

⁹⁶² CHYLEK R.; MATUŠKOVÁ A a kol. 2012. *Teorie a metody politického marketingu*: Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury , s.13. 340s. ISBN 978-80-7325-281-6

⁹⁶³ CHYLEK R.; MATUŠKOVÁ A a kol. 2012. *Teorie a metody politického marketingu*: Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury , s.13. 340s. ISBN 978-80-7325-281-6

⁹⁶⁴ KLAJDI M.; BAZINI E.: Political Marketing Application By Political Parties: A Framework For Understanding Its Impact In Democracy. Citované 10.5.2013. Dostupné na internete: <http://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/download/48/46>

⁹⁶⁵ BAINES R. PAUL. 2001. *Marketing and Political Campaigning in the US and the UK: What Can the UK Political Parties Learn for the Development of a Campaign Management Process Model?* citované 10.5.2013. Dostupné na: <http://citeseerx.ist.psu.edu>

⁹⁶⁶ BAINES R. PAUL. 2001. *Marketing and Political Campaigning in the US and the UK: What Can the UK Political Parties Learn for the Development of a Campaign Management Process Model?* citované 10.5.2013. Dostupné na: <http://citeseerx.ist.psu.edu>

Tabuľka 2: Vývoj politicko- marketingovej orientácie

Orientácia na	Metódy komunikácie	Strategické prostriedky	Cieľ komunikácie
Produkt	Propaganda	Jednosmerná komunikácia Technika presvedčania	Voliči
Predaj	Média, mediálne kampane	Prieskum trhu Segmentácia trhu Reklama, PR	Voliči
Trh	Politický marketing	Prieskum trhu Príprava politickej ponuky Proces umiestňovania Segmentácia trhu Reklama, PR Direct Mail	Voliči Členovia strany Priaznivci Sponzori Masové médiá Tvorcovia verejnej mienky

Zdroj: CHYLEK R.; MATUŠKOVÁ A a kol. 2012. *Teorie a metody politického marketingu*: Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s 18. 340s. ISBN 978-80-7325-281-6

Politickú komunikáciu možno rozdeľovať na vnútornú (komunikáciu v rámci politickej strany) a vonkajšiu (s voličmi). Cieľom je informovať, pripomenúť alebo presvedčiť. V tomto kontexte je dôležité spomenúť, že politická strana musí mať dobrý manažment vzťahu s verejnosťou. Jeho úlohou je udržiavanie dobrého vzťahu s médiami, ktoré **politické posolstvá** posúvajú ďalej, teda voličom. Aj tu možno definovať rozdiel medzi klasickým a politickým marketingom.

Zásadným rozdielom medzi marketingom obchodnej spoločnosti a politickým marketingom je totiž aj spôsob narábania s posolstvom. Pre tradičné obchodné spoločnosti sú médiá len neutrálnym sprostredkovateľom obchodu, no pre politické strany sa médiá menia z obyčajného sprostredkovateľa posolstva na aktívneho účastníka tým, že formulujú svoj názor na ich produkt. A verejnosť pritom názor médií na politikov- či už je to kritika alebo chvála, alebo dedukcia na základe faktov a histórie, zásadne ovplyvňuje pri vytváraní si vlastného úsudku. „Marketing predáva niečo vytvorením správneho posolstva a ponúknutiu ho správnej osobe v správnom čase,“⁹⁶⁷

Často vidíme, ako politici míňajú svoju energiu a čas osočovaním svojho politického súpera. Štúdie však dokázali, že oveľa účinnejším politickým bojom je pozitívne posolstvo, ako negatívne. Kandidáti musia v ľuďoch budovať pocit dôvery, odvahy a spoľahnutia. Volič im potom dá hlas vo vedomí, že vďaka tomuto kandidátovi dostanú to, čo chcú. Musia hovoriť **za niečo** a **nie proti** niečomu a niekomu. „Vyzdvihnutím politického kandidáta v pozitívnom svetle sa ľudia s ním dokážu emočne stotožniť, dokáže v nich vyvolať pozitívnu emóciu a vďaka tomu kandidát zvyšuje svoje šance na úspech.“⁹⁶⁸

967 DONOVAN.J.: 2012: Modern Political Marketing: An Analysis of Tactics, and the Changing Role of the Media, dostupné na internete:10.5.2013:<http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=joursp&seidir=1&referer=http%3A%2F%2Fwww.google.sk%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3Dpolitical%2520marketing%2520definition%26source%3Dweb%26cd%3D13%26ved%3D0CEgQFjACOAo%26url%3Dhttp%253A%252F%252Fdigitalcommons.calpoly.edu%252Fcgi%252Fviewcontent.cgi%253Farticle%253D1043%2526context%253Djoursp%26ei%3DSa29UZDEO4rjtQaqqIGwAQ%26usg%3DAFQjCNFvDgJjLYBtUeD14Qs hD0KKyAm7Q#search=%22political%20marketing%20definition%22>

968 DONOVAN.J.: 2012: Modern Political Marketing: An Analysis of Tactics, and the Changing Role of the Media, dostupné na internete:10.5.2013:<http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=joursp&seidir=1&referer=http%3A%2F%2Fwww.google.sk%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3Dpolitical%2520>

Proces posúvania informácie medzi politikmi, médiami a verejnosťou môže ísť buď smerom dolu, teda od vládnych inštitúcií k občanom, horizontálne- medzi jednotlivými politikmi, ale takisto smerom nahor, teda od občana k voleným autoritám. Pre politickú stranu je preto politická komunikácia veľmi dôležitá. Kým v druhej polovici 20tého storočia dávala dôraz na noviny, rádio, či televíziu, v posledných rokoch nemôže opomenúť úlohu internetu. Využívanie sociálnych sietí je jednou z možností ako predísť skreslenému šíreniu posolstva politika alebo politickej strany prostredníctvom klasických médií. Pri oslovovaní voličov majú stále veľký význam aj osobné stretnutia s voličmi. Na nich totiž volič dokáže politika vnímať ako obyčajného človeka, ktorého sa môže dotknúť. Ľudia si vyberajú kandidátov, ktorí majú radi napriek tomu, že s nimi nemusia súhlasiť vo všetkom. Chodenie po ulici a podávanie si ruky s ľuďmi má pre politika veľký význam, v ľuďoch vyvolá emócie a potom mu dokážu tolerovať aj názor, s ktorým sa oni nestotožňujú.

Politická komunikácia sa stáva globálnejšou, najmä počas politických kampaní. Kým v minulosti poradcovia na politický marketing a politici z USA a z Európy precestovali tisíce kilometrov, aby chodili na rôzne školenia, aby sa učili novým stratégiám a nástrojom, vďaka ktorým je politická predvolebná kampaň úspešná, dnes, sa nové praktiky šíria vplyvom globalizácie a internetu.

V súvislosti s postupným prijímaním západných modelov vedenia politického boja, sa rozširujú aj **manipulatívne techniky**. V tomto kontexte spomeňme úlohu **spin doctora**. Je to človek, ktorý je zodpovedný za to, aby sa ostatní (najmä verejnosť) vysvetľovali určitú vec žiadaným spôsobom. Je to špeciálna technika public relations, ktorá je charakterizovaná „umením“ manipulácie s faktami za účelom skresľovania skutočnosti v prospech klienta. Ide o kombináciu krízového managementu a mediálnej manipulácie. Spin doctoring vychádza z presvedčenia, že skutočnosť a fakty same o sebe nič nehovoria, pokiaľ nie sú náležite vysvetlené. Pomocou prispôbia si faktov, z ktorých urobia hlavnú tému príbehu, zatienia iné fakty⁹⁶⁹. Spin doctoring je veľmi často súčasťou tzv. krízovej komunikácie. Ako taký odľahčený príklad možno uviesť českého ministra zahraničných vecí Karla Schwarzenberga, ktorý je známy svojím „pospávaním“ na verejnosti. Jeho tím odborníkov urobil z jeho obrovského nedostatku zapamätateľnú komunikačnú výhodu, ktorú dokonca šikovne obrátil na žart. Vymyslel totiž vetu“ *Když se kecají blbosti, tak spím.*“

Zdroj: internet

marketing%2520definition%26source%3Dweb%26cd%3D13%26ved%3D0CEgQFjACOAo%26url%3Dhttp%253A%252F%252Fdigitalcommons.calpoly.edu%252Fcgi%252Fviewcontent.cgi%253Farticle%253D1043%2526context%253Djoursp%26ei%3DSa29UZDEO4rjtQaqqIGwAQ%26usg%3DAFQjCNFvDgJjiLYBtUeD14Qs hD0KKyAm7Q#search=%22political%20marketing%20definition%22

969 Príkladom je ako sa na Slovensku jednotlivými stranami komunikovala kauza Gorila

4 Prieskum verejnej mienky

Prieskumy verejnej mienky sú východiskom stanovenej volebnej stratégie. Strana alebo kandidát s marketingovým povedomím začína plánovanie volebnej kampane dôkladným rozborom politického trhu. Význam výskumov sa v USA zvýšil v 70tych rokoch 20tého storočia. V tomto období sa prieskum verejnej mienky stal predmetom záujmu médií. Výskumy verejnej mienky môžeme rozlišovať podľa ich cieľa, metodiky a časovej dimenzie skúmania. Rozlišujeme kontinuálne prieskumy stranických preferencií, predvolebné prieskumy, volebný prieskum exit poll a predvolebné ankety.⁹⁷⁰

Ak by sme sa mali vrátiť do teórie, vybrali by sme tzv. „Trojstupňový Model“⁹⁷¹ v marketingu (autor Robert Keith z roku 1960). Tento trojstupňový model predpokladá, že politické strany sú schopné zaviesť to, čo voliči chcú za použitia metód, ktoré zahŕňajú aj spätnú väzbu od cieľovej skupiny voličov na základe výskumov verejnej mienky. To znamená, že politické strany si vypočujú požiadavky od opýtaných voličov a na základe výsledku naformulujú produkt, ktorý by im mal zabezpečiť dosiahnuť víťazstvo.

Prieskumy verejnej mienky bývajú dôležitým podkladom pre činnosť politickej strany (či už pri tvorbe programu strany a nastavení komunikačnej stratégie). No prieskumy verejnej mienky jej môžu aj veľmi uškodiť. Existujú totiž podozrenia, že môžu byť kupované. Takto by to bola veľmi jednoduchá cesta na oslabenie politického súpera. Verejnosť totiž prieskumy verejnej mienky vníma a ľudia prostredníctvom preferencií dokážu meniť svoj názor na politické strany. V minulosti sme sa s nepresnosťami medzi preferenciami a volebným ziskom stretli niekoľko krát. Pred voľbami v roku 2006 dávali tej ktorej strane relatívne vysoké preferencie. Voľby však ukázali, že prieskumy podporu tej ktorej strany výrazne skreslili. V nasledujúcej tabuľke je uvedený príklad prieskumov agentúry MVK a namerané preferencie strany SDKÚ, SNS a Slobodného Fóra pred voľbami v roku 2006 a následne je uvedený volebný zisk. Porovnanie preferencií SDKÚ-DS pred voľbami 2010 a po voľbách ukazuje tabuľka č.4.

Tabuľka 3: Prieskumy verejnej mienky agentúry MVK pred parlamentnými voľbami 2006 a následný volebný výsledok uvedených strán.

	III. 2005	IV. 2005	V. 2005	VII. 2005	XI. 2005	XII. 2005	I. 2006	II. 2006	III. 2006	Voľby 2006
Smer-SD	27,3	28,4	29,5	30,8	30	35,5	31,9	35	32,6	29,14
SDKÚ	8,6	8,3	6,4	8	6,3	9,5	10,1	8,4	10,2	18,35
KDH	9,5	8,3	9	7,9	8,5	8,1	8	7	7	8,31
SMK	11,7	12,5	11,6	11,4	10,6	9,7	10,1	9,9	10,8	11,68
HZDS	14,9	13,2	13,1	11,6	12,7	10	11,3	12,5	11,6	8,79

970 KUBÁČEK J. 2012. Slovník politického managementu a volebného marketingu: Praha: Grada Publishing, a.s. 103s. ISBN 978-80-247-4013-3

971 DONOVAN.J.: 2012: Modern Political Marketing: An Analysis of Tactics, and the Changing Role of the Media, dostupné na internete:10.5.2013:<http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=joursp&seid=1&referer=http%3A%2F%2Fwww.google.sk%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3Dpolitical%2520marketing%2520definition%26source%3Dweb%26cd%3D13%26ved%3D0CEgQFjACOAo%26url%3Dhttp%253A%252F%252Fdigitalcommons.calpoly.edu%252Fcgi%252Fviewcontent.cgi%253Farticle%253D1043%2526context%253Djoursp%26ei%3DSa29UZDEO4rjtQaqqIGwAQ%26usq%3DAFQjCNFvDgJjiLYBtUeD14QshD0KKyAm7Q#search=%22political%20marketing%20definition%22>

ANO	6,5	7,3	9,4	7,9	2,8	3	2,9	2,5	3,2	1,42
SF	3,4	3	3,6	4,6	7	5,5	6,9	7,9	7,2	3,47
SNS	6,3	9,1	7,5	8,7	8,7	6,4	6,2	8,7	7,4	11,73

Tabuľka 4: Prieskumy verejnej mienky agentúry MVK pred parlamentnými voľbami 2010 a následný volebný výsledok uvedených strán.

	IX. 2009	X. 2009	I. 2010	III. 2010	IV. 2010	Voľby 2010
Smer- SD	39,3	42,3	42	37,1	35,1	34,79
SDKÚ	13,8	12	9,4	12,8	11,7	15,42
KDH	9,2	10	8,9	12,7	11,4	8,52
SMK	5,1	6,1	6,7	6	6	4,33
Most- Híd	5,4	5,2	6,4	5,2	5,1	8,12
SaS	3,8	4,8	9,2	9,2	11,6	12,14
HZDS	6,1	5,2	5,4	6,6	5,2	4,32
SNS	8,2	8	6	4,9	6,2	5,07

5 Záver

Vďaka výskumu autorov ako napríklad Kotler či Levy, je využitie marketingu možné aj pre neziskové subjekty. Koncept marketingu už nie je obmedzený len na výmenu tovarov a služieb, ale aj na distribúciu myšlienok a názorov. Politický marketing sa stále vyvíja a politické strany mu chcú čo najviac rozumieť. Literatúra politického marketingu umožnila štúdium politických strán a ich vzťahu k cieľovej skupine voličov. Na základe toho je možné pozorovať, čo voliči žiadajú, ako na ich požiadavky politické strany odpovedajú ako ich teda dokážu uspokojiť. Vyznať sa v umení politického marketingu je pre politickú stranu obrovským prínosom. No na druhej strane marketingovo orientované politické strany kráčajú po tenkom ľade, keď takpovediac obsahu, teda programu, nadradujú svoj obal. Napriek tomu aj dnes sú na slovenskej politickej scéne strany, ktoré sa skôr zameriavajú na využívanie politického marketingu. Niektoré z nich sa prostredníctvom neho snažia označiť za akési východisko z krízy pravicových strán. Aj z tohto hľadiska je veľmi zaujímavé pokračovať v skúmaní možností politického marketingu. Ak by totiž volič poznal jeho nástroje, inak by pristupoval pri posudzovaní prejavov jednotlivých politikov ale napríklad aj pri vyhodnocovaní prieskumov verejnej mienky. Tento článok je len veľmi stručnou ukážkou do skúmania disciplíny politického marketingu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CHYLEK R.; MATUŠKOVÁ A a kol. (2012). Teorie a metody politického marketingu: Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury , 340s. ISBN 978-80-7325-281-6
- [2] NOR.,ASSARI., KARIA., HARON.(2006). Political Marketing vs. Commercial Marketing: Something in Common for Gains. [Online] Október 2006, [Citované 19.5.2013] Dostupné na internete: <http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCw>

QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.gcbe.us%2F6th_GCBE%2Fdata%2FPolitical%2520Marketing%2520vs.%2520Commercial%2520Marketing%2520Something%2520in%2520Common%2520for%2520Gains.doc&ei=mGm-UfL1BMTStAaby4CoDQ&usg=AFQjCNHGSG6VuJYOe_IDqr5MjmUlcGS-nQ&bvm=bv.47883778,d.Yms

- [3] DONOVAN.J.: (2012): Modern Political Marketing: An Analysis of Tactics, and the Changing Role of the Media, [Online] Marec 2012, [Citované 19.5.2013] dostupné na internete:10.5.2013:<http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=joursp&sei-redir=1&referer=http%3A%2F%2Fwww.google.sk%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3Dpolitical%2520marketing%2520definition%26source%3Dweb%26cd%3D13%26ved%3D0CEgQFjACOAo%26url%3Dhttp%253A%252F%252Fdigitalcommons.calpoly.edu%252Fcgi%252Fviewcontent.cgi%253Farticle%253D1043%2526context%253Djoursp%26ei%3DSa29UZDEO4rjtQaqgIGwAQ%26usg%3DAFQjCNFvDgJjiLYBtUeD14QshD0KKyAm7Q#search=%22political%20marketing%20definition%22>
- [4] KUBÁČEK J. (2012). Slovník politického managementu a volebného marketingu: Praha: Grada Publishing, a.s. 103s. ISBN 978-80-247-4013-3
- [5] KLAJDI M.; BAZINI E.: Political Marketing Application By Political Parties: A Framework For Understanding Its Impact In Democracy. [Online] Marec 2013, [Citované 10.5.2013]. Dostupné na internete: <http://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/download/48/46>
- [6] BAINES R. PAUL. 2001. Marketing and Political Campaigning in the US and the UK: What Can the UK Political Parties Learn for the Development of a Campaign Management Process Model? [Online] 2001 [Citované 10.5.2013]. Dostupné na: <http://citeseerx.ist.psu.edu>
- [7] HERZMANN, J., KOMÁREK, M. (2013): Proč práve Zeman?. Praha: Práh, 176 s. ISBN 978-80-7252-419-8
- [8] FTOREK,J. (2010): Public relations a politika, Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem. Praha:Grada, 192s. ISBN 978-80-247-3376-0
- [9] FIŠER, B. KOUDELKA,Z (2011): Úvahy o politice. Brno:Sazba a Gill, 140 s. ISBN 978-80-904880-0-7
- [10] RUŽIČKA, V (2011): Politika a médiá v konzumní spoločnosti. Praha:Grada, 192 s. ISBN 978-80-247-3667-9
- [11] PROROK,V (2012): Tvorba rozhodování a analýza v politice. Praha:Grada, 192 s.ISBN 978-80-247-4179-6
- [12] ROVENSKÝ, J a kol.(2012): Krize a politické křižovatky. Rozhovory s českými politickými teoretiky.Praha:Filosofia, 220. ISBN 978-80-7007-370-4.

Kontakt

Ing. Janka Zvončková

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/A

Email: janazvoncekova@yahoo.com

Slovenská republika

Zborník príspevkov z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov

Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2013

Conference proceedings from the 12th International Scientific Conference of Doctoral Students and Young Scholars

Economic, Political and Legal Issues of International Relations 2013

Vydané vo forme elektronického zborníka

©

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

Zostavovateľ zborníka: Ing. Jana Drutarovská

Technická spolupráca: Ing. Matej Buzinkai, Ing. Ján Bocora, Ing. Silvia Draková, Ing. Michal Držka, Ing. Petra Gabrielová, Ing. Lukáš Holas, Ing. Mikhaylo Kunychka, Ing. Milan Lukáč, Ing. Laura Meričková, Ing. Mgr. Monika Satková, Ing. Viliam Pajtinka, Ing. Michal Polgár, PhDr. Martin Šálek, Ing. Marián Šabo

Počet strán: 569

Náklad: 80 ks

ISBN 978-80-225-3659-2

**Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.
Authors are responsible for the content of their papers.**